יעקב יהודה סרנה

1354

Z10

PESIKTA RABBATI,

MIDRASCH

für den

FEST-CYCLUS

und die

ausgezeichneten Sabbathe

kritisch bearbeitet, commentirt, durch **neue handschriftliche Haggadas** vermehrt, mit **Bibel- und Personen-Indices** versehen

von

M. FRIEDMANN

Lector am Bet ha-Midrasch in Wien.

Nebst einem Lexidion der vorkommenden griechischen und lateinischen Fremdwörter

von

Rab. Dr. **Moritz Güdemann.**

WIEN 1880.

Selbstverlag des Herausgebers.

Druck von Josef Kaiser IX, Türkenstrasse 25.

מדרש

פסיקתא רבתי

עם

תוספות מאיר עין קראתים בשם מגן דוד

א) להאיר על הגמרות והברייתות והמדרשים והתרגומים
ב) להגיה על הנוסחאות והגירסאות ולהעיר על התיקונים
ג) להפיץ אור על גלגול המאמרים ומקורם ולפרש אותם.

ועם תוספות

ארבע פרשיות ומאמר לר"מ הדרשן עפ"י כת"י

ועוד

ארבע מפתחות

מפתח הפיסקאות ומפתח המקראות שעליהם יסובבו הדרושים ומפתח לשאר המקראות שהובאו בהם ומפתח לשמות התנאים והאמוראים שהוזכרו בספר

סדרתיו וערכתיו הגהתיו ופרשתיו

אני

מאיר איש שלום

מורה בבית המדרש ווינא

והרבה מעלת הספר בהערות ופירוש המלות הזרות

הרב אב"ד מוהר"ם גידעמאנן

ווינא

בהוצאות המוציא לאור ובבית פעלא טבא המדפיס ר' יוסף קאיזער

בשנת תר"מ לפ"ק.

הקדמה

אמר מאיר איש שלום מדרש פסיקתא רבתי נדפס ראשונה בלי רמז מקום וזמן הדפוס. אולם כתוב בשער הספר (והוא שאול בידי מוהר"א יעללינעק והשאל בו הדף הא' והכי מעתיק הדברים אלה כמלה מן מוהרי"ט צונץ בספרו על הדרשות צד רל"ט) פסיקתא רבתי בשם ה' אשר העתיקו חכמים ז"ל מאמרים עתיקין ותיקין נפלאים ונוראים אשר יצא מפי התנאים והאמוראים אשר זולתו מי ימצאים; והבאו לבית הדפוס האלוף התורני בר אוריון ובר אבוהן בבוד מוהר"ר יצחק כ"ץ בן האלוף המופלא הגאון הגדול ר"מ ואב"ד כמהר"ר חיים אשר נודע בשערים שמו מזה בן הגאון מהור"ר יצחק כ"ץ זצ"ל שהוא היה מצא הספר הלז בתוך גנזי אוצרות אצל שאר חבורים וביאורים דברי אלהים חיי"ם אשר ירד וצלל במים אדירים אביו הגאון הגדול מוהר"ר חיים כ"ץ זצ"ל ועוד הוסיף שנית ידו להטיב עמנו והגיה אותו כפי הכרח הענין על פי חיפש ועיון רב לכן אתם הדבקים בה' אלהים קחו את זה בידכם ואל תחוסו על כספיכם כי ה' נתן לכם מטמון באמתחותיכם:

והעיד בעל שפתי ישנים שהוא דפוס פראג (אלא שהוא כותב פסיקתא רבתא) והחזיק מוהרי"ט צונץ בעדותו זו בראיה מוכחת מתוכו. ר"ל מצורת ותמונת האותיות המשחתות והמטושטשות שנודעו לו מדפוס הלז ע"י לוח השנה לשנת תט"ז שנדפס שם ע"י ר' שמעון בן הגאון הגדול ר' חיים זצ"ל וכנראה שהוא אחי ר' יצחק הנ"ל. וכיון שכבר נשתמש בעל ילקוט ראובני בספר הנדפס הזה וספרו נדפס שנת ת"כ שער החכם מוהרי"ט שזמן הדפוס היה סמוך לשנת תט"ז.

ונדפס שנית בעיר שקלאוו בשנת תקס"ו והמוציאו לאור והרבנים המסכימים עמו מעידים כי הספר אינו בנמצא כמעט כלל וכלל. אלא שהוא כתב ובהיות שמיום הוסדה מלאכת הדפוס לא הובא ביתה בדפוס זולתי פ"א זה קרוב לשלש מאות שנה וכו'. והוא משבח את הוצאתו. ואמר ואלה מוסיף על הראשונים יופי הדפוס והנייר והגהה מדוייקת אשר עבור שלש אלה לא נתן לקרות ממש בראשונים ועתה פנים חדשות באו לכאן וכו'. ואמת אתו במה שמגנה. אולם במה שמשבח הנה להשביח מקחו אמר כן. ואמנם אם גם ההוצאה הזו אינה משובחת הנה היא טובה בענין הדפוס מן ההוצאה הראשונה. אך מה שמשבח הגהתו אין דבריו כנים כי באמת נוסחת דפוס פראג על הרוב טובה היא מנוסחאותיו אשר בדא מלבו. עוד הוסיף בסוף הספר פי' על איזה מלות זרות עפ"י הערוך והמתורגמן. אבל הוספה שאינה מספקת היא. וראה מה קרה לו למהלל הזה בהוצאתו שקיטע בסוף פ"ו מאמר שלם כמו שרמזתי ע"ז שם במאיר עין אות ס"ח.

ואח"כ נדפס שלישית בעיר ברעסלויא שנתתקצ"א עפ"י הוצאת שקלאוו ע"י ר' זאב וואָלף מעיר ווילנא (והוא שאול בידי ממוהר"ס גידעמאנן) הוא הרז"ו היה אדם גדול בקי באגדות (וכבר נדפסו ממנו פירושים ארוכים על מדרש הרבות ווילנא תרל"ח) והוסיף בהוצאתו הוספות לטובה. והוא מונה לה בהקדמתו שש מעלות. א) ציוני הפסוקים לידע באיזה פרשה הם בתנ"ך. ב) ציוני הסימנים. רצונו לומר שחילק כל פרשה

ופרשה לחלקים קטנים באלפא ביתא וכמו שעשה בעל יפה תאר במדרש רבה. ג) ציוני המאמרים בגמרות ובמדרשים. ד) הגהות. ה) פירוש וביאור. ו) הדפוס באותיות מרובעים. עוד הודיע שעל חצי הראשון מזה המדרש נמסר לו כת"י ממו"ה יעקב מסלאנים והוא מפירושי אביו מו"ה אברהם בנו של הגאון ר' אליהו מווילנא והרבה הגהות נכונות העתיק מכת"י זה.

והנה מה שכלל באות ג' ד' וה' הוא במה שהדפים בשולי היריעות בשם הגהות ופירוש בקוצר לשון. ואני מביאו בשם הרז"וו בין שאסכים עמו ובין שדעתי נוטה מדעתו כאשר יראה הקורא. אמנם באות ג' בציוני המאמרים מי יתן שלא היה מקצר בדבר. ואני הכותב הוספתי עליהם הרבה מאד כפי קוצר ידי ומיעוט ידיעתי. גם אל אות א' ר"ל בציוני הפסוקים הוספתי לציין איזה פסוק הוא שבפרשה.

אמנם מה שכלל באות ב' עזבתים והרחקתים. כי באמת אלו הפרשיות דן ד'רשות שלמות. או שהן מורכבות מב' וג' דרשות או יותר. וראוי לנתחם עפ"י נתוח הדרוש. וכן עשיתי כאשר יעמוד על זה הקורא. והחכם הזה הנה הרבה לקרב המרוחקים ולרחק המקורבים. ובכלל אומר כי אין נתחיו עולים עם סגנון הדרושים.

ונדפס רביעית בלעמבערג שנת תרי"ג ע"י נכדי מו"ה אפרים זלמן מרגליות עם פירוש מצד א' ותוספות הערות מצד ב' להרב הנ"ל בשם זרע אפרים. ואני מביאו בשם הז"א. והמחבר הזה כתבו בימי האבל על בתו והשלימו אור ליום ו' ב' דחנוכה תקפ"ה.

והנה חיבור זה הפירוש קודם הוא לחיבורו של הרז"וו אולם יציאתו לאור הוא מאוחרת. והעומד על טיב ההוצאה הזו ופירושה ימצא כי הרב הז"א נשתמש בדפוס פראג ועל פיו עשה פירושיו והגהותיו. אך הבאים אחריו להוציאם לאור הדפיסו עפ"י דפוס ברעסלויא כמו שהוא. גם לקחו ושמו בכליהם מהוספותיו לטובה ותלו בהרב הז"א. וכבר אירע להם שאחזו החבל בב' ראשין, דוגמא לדבר פ"ט אם תקיש מ"ש שם בפירושו אות א' ובהוספות אות א' תמצא שהדברים סותרים אלו את אלו. ואמת הדבר שכל ציון אות א' שם העתיקו מן מהרז"וו מלה כמלה והעלימו את שמו. עוד זאת שהז"א תפס בנוסחת דפוס פראג. ולפי שהם הדפיסו עפ"י דפוס ברעסלויא הסגירו נוסחאות ברעסלויא במחברת וציינו עליהם נוסחא ישנה. והנה עשו מן החדש ישן ומן הישן חדש.

אלו הארבעה דפוסים היו לפני מראות עיני. ולפי שדפוס ברעסלויא הוא הוא שנתפשטה ביותר ואליה רומזים המשתמשים באגדות מיום צאתה לאור והיא נדפסה עפ"י דפוס שקלאָוו ע"כ הדפסתי גם אני עפ"י אותו הדפוס. ובתוספותי ארמז על דפוס פראג בציון בד"פ.

וטרם אגיד ואודיע משפט מלאכתי זאת ודרכי בה הנני מודיע גלגול הדברים איכה יצאה פעולתי זאת לאור יומם. הנה זה כמו ד' שנים אשר הניעני הדרשן מוהר"א יעללינעק לקרבה אל המלאכה ואת דברו מלאתי ואקרב אליה. ואחרי עבור ימים וזמנים אמרתי כי לתוהו איגע כי מאין אמצא הוצאת הדפוס והתמרמר רוחי בקרבי ופניתי לבי ממנה. אמנם מסבות יתהפכו וה' הקרה מקרה טוב לפני ומתוך כך נתעורר מוהר"א יעללינעק לדבר טוב עלי לפני האדון הנעלה כמ"ר דוד די גוטמאנן המכונה דאוויד ריטטער פאָן גוטמאנן. והאיש הטוב הזה — כשמו כן הוא — גם הוא ממכירי כי ספר ומשנה אני לבנו יחידו האברך מאיר יהודה (תלמיד בבית מדרש הסכיות לוניווערזיטעט ללמוד חכמת משפט ודין) וגם לארבע בנותיו — ה' עליהם יחיו — והתעוררה רוחו לקום על נדיבות ולתמוך ידי ולחזקני בעבודת כרם ישראל ונתן לי כל כסף ההוצאה בע"מ להחזיר. והבטחני שלא ימיש מהיות תומך זרועותי בזה גם להבא.

ויען כי כמ"ר דוד הנ"ל היה לי למגן הוספתי בתוספותי אל השם מאיר עין גם את השם מגן דוד. כי ראוי הוא שיקרא הדבר על שמו כמאמרם על שמעון אחי עזריה.

ואחרי הדברים והאמת האלה אומר כי לא נטיתי ממעגל אשר פלסתי לי

בהוצאת הספרי — ווינא תרכ"ד — והמכילתא — ווינא תר"ל — לגרוע דבר. אבל הוספתי כאן בביאור המאמרים לפרש אותם כיד ה' הטובה עלי באריכות קצת מפני שהאגדות הם דברים השוים לכל נפש ויד כל מביני ספר ממשמשת בהן. ועל כן ראיתי כי חוב הוא עלי שלא להניח הדברים סתומים וכמוסים. גם רמזתי תמיד כפי קט ידיעתי על גלגול אגדה ואגדה וההשתמשות בה בשאר המדרשים כדי לדון על קידומם ואיחורם. ואקוה כי תועלת רב תצא מזה למי שיחפוץ לעמוד על האגדות על בורין ואמתתן.

ולמען שלא תהא הוצאה זו נעדרת דבר ואני אינני בקי בטיב הלשונות הזרות ואין אני מתגדר במלאכת אחרים על כן נדברתי עם הראב"ד והדרשן מוהר"ם גידעמאנן ונענה לי לספח להוצאה זו פירוש המלות הזרות המובאות בה לפי גודל ידיעתו ורב כחו בלשונות הרומית והיוונית.

עוד הוספתי מפתח לפסוקי תנ"ך ולשמות החכמים שנזכרו בה. ועל גודל תועלת אלו המפתחות אינני זקוק להעיר כי הם הם כפקעת על פתח הטרקלין.

עוד אחת אשר הוספתי שאילולי לא באתי אלא לדבר זה דיי והיא הוספה מארבע פסיקתות שהגיעו לידי מהחכם מוהר"ש באבער אשר עדיין לא נדפסו ולא ראו אור.

ועוד לה הוספה קטנה עפ"י בראשית רבתי של ר"מ הדרשן אשר הגיע לידי מהדרשן מוהר"א יעללינעק. כאשר הודעתי כל זאת נאמנה בראש כל הוספה והוספה.

ואמנם אמת אגיד כי ברעתי היתה לכתוב מבוא גדול אל המדרשים בכלל ולמדרש פסיקתא רבתי בפרט. אבל כבר הגדיל הספר עד למכביר וההוצאות תרבינה עד מאד על כן משכתי כעת ידי מזה. ואקוה כי אוציא הדברים לאור פרקים פרקים בע"ה במכתב בית תלמוד אשר החלנו אני ורעי מו"ה אה"וו בעל דור דור ודורשיו להוציא לאור מחודש לחודש. ולא אערוך כעת רק מה שהוא הכרח בפתח הספר. ואומר המדרש הזה כולל כפי הוצאת ברעסלויא מ"ז פרשיות. אולם בשאר ההוצאות לא נמנו הפרשיות. וכפי מה שערכתיו אני הכותב כולל נ"א פרשיות. אבל הנחתי רמזי מנין הפרשיות כמו שהם בדפוס ברעסלויא לפי שכבר השתמשו בהם המחברים ונתפרסמו כן. והפרשיות שראוים להמנות הם האחת בפ' כ"ג וציינתיה פכ"ג—כ"ד. השנית בפכ"ז וציינתיה כ"ז—כ"ח והשלשית והרביעית הן בפכ"ט וציינתין כ"ט—ל', כ"ט-ל'—ל'. ועם הד' פרשיות שהוספתים והדפסתים ראשונה עולים סכום כל הפרשיות נ"ה וסי' לדבר הן לה' אלהיך. וזהו פרטן:

א) פרשה א' מתחלת בד"פ ילמדנו וכו' ומסיימת סליק פרשתא. ולדעת הרז"וו היא לשבת דר"ח ובלעמבערג הדפיסו בראשה פסקא דשבת ור"ח. וכולא דרוש א' שלם אמקרא והיה מדי חדש בחדשו. והפותח בה הוא ר' תנחומא סתם.

ב) שמונה פרשיות שהם עד פ"ט ועד בכלל הם לחנוכה לדעת הרז"וו והז"א. ומוהרי"ט צונץ נסתפק בפ"ט וצדד לומר שהיא לעשרה בטבת. פ"ב מתחלת בד"פ מזמור שיר חנוכת וגו' ומסיימת סליק. ובלעמבע"ג הדפיסו בראשה פסקא דחנוכה. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פותח ר' תנחומא בר ר' אבא וכולא דרוש א' שלם.

ג) פ"ג מתחלת בד"פ ביום השמיני ומסיימת סליק דרשתא. ובלעמבעג הדפיסו עליה בטעות פסקא דויהי ביום השמיני. והדרוש מתחיל ילמדנו ופתח ביה ר' תנחומא בר אבא וכולא דרוש אחד שלם.

ד) פ"ד מתחלת בד"פ ויקח אליהו ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ואחר פתח ביה ר' תנחומא ביר' (עיין בפ"ט) והוא דרוש א' שלם.

ה) פ"ה מתחלת בד"פ ויהי ביום כלות ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא ביר' אבא. ובה נרמז על דרוש שפותח בו צאינה וראינה והשמיטו המסדר. ונראה שנתחברו בה דרושים רבים.

ו) פ"ו מתחלת בד"פ ותשלם ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ופתח ביה ר' תנחומא ביר' רבי ונראה שכולא דרוש א'.

ז) פ״ז מתחלת בד״פ ויהי המקריב ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ופתח ביה ר׳ תנחומא בי ר׳ אבא ונראה שכולא דרוש א׳.

ח) פ״ח מתחלת בד״פ והיה בעת ההיא ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ופתח ביה ר׳ תנחומא בר ר׳. ונתחבר בה דרוש על ה׳ אורי וישעי ופתח ביה ר׳ תנחומא בר ר׳ (עיין במ״ע אות ל״א) וא״כ כוללת ב׳ דרושים.

ט) פ״ט מתחלת בד״פ למנצח ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ופתח ביה ר׳ תנחומא בי ר׳. וכולא דרוש א׳ שלם.

י) מפ״י עד פט״ו ועד בכלל כתב מוהרי״ט צונץ שהם לשבתות דד׳ פרשיות. פ״י כתוב עליה בד״פ פרשת כי תשא ומתחלת כי תשא ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו. ואח״כ פתח ביה ר׳ תנחומא בי רבי אבא. ואח״כ פתח ר׳ יונתן דבית גוברין. ואח״כ פתח ר׳ תנחומא בי ר׳ יונה ממצוצרא. ואח״כ ר׳ תנחומא בי ר׳ מנחם בן יעקב שאמר בשם אביו. ואח״כ ר׳ תנחומא בי רבי בשם ר׳ שמואל. ורמז בה על דרוש לר׳ תנחומא בי ר׳ על אל גנת אגוז. והנה פסקא זו מחוברת לכל הפחות מה׳ דרושים.

יא) פי״א מתחלת בד״פ יהודה וישראל ומסיימת סליק. והיא ג״כ לשקלים. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח״כ פתח ביה ר׳ תנחומא בי ר׳ אבא ונראה שכולא דרוש א׳ שלם.

יב) פי״ב כתוב עליה בד״פ פרשת זכור ומתחלת זכור ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח״כ פתח ביה ר׳ תנחומא בי ר׳ אבא בשם ר׳ תנחום בר חנילאי. ואח״כ פתח ר׳ תנחומא בי רבי בשם ר׳ אייבו. ואח״כ פתח בו ר׳ תנחומא בי רבי. ועוד אח״כ פתח ר׳ תנחומא בי רבי. ואח״כ רבותינו מן הדרום בשם ר׳ שמואל פותחים. וא״כ היא מחוברת מה׳ דרושים לכל הפחות.

יג) פי״ג מתחלת בד״פ מני אפרים ואין לה סימן לסיום. והדרוש מתחיל ילמדנו. ואח״כ פתח ביה ר׳ תנחומא בי רבי ואח״כ ר׳ תנחומא בי רבי בשם רבי. והוא מחוברת לכל הפחות מב׳ דרושים.

יד) פי״ד כתיב עליה בד״פ פרשת פרה ומתחלת זאת חקת ומסיימת חסלת פרשת פרה אדומה. והדרוש מתחיל ילמדנו רבינו. ואח״כ נכפל עוד ילמדנו רבותינו. ואח״כ פתח ביה ר׳ תנחומא בר אבא. ונראה שהיא מחוברת מכמה דרושים.

טו) פט״ו מתחלת בד״פ החודש הזה לכם ומסיימת סליק פרשת החודש. והדרוש מתחיל עשה ירח למועדים ואחר כך דבר אחר ואחר כך פתח ביה ר׳ חייא בר אבא. ואח״כ פתח יהודה בר נחמן בשם ר״ל. ואח״כ פתח ר׳ לוי. ואח״כ פתח ר׳ יונה. וא״כ תהיה לכל הפחות מה׳ דרושים. אמנם נראה שהיא מחוברת מכמה דרושים.

טז) פט״ז בד״פ כתוב לפניה מלת אחרת ומתחלת את קרבני ומסיימת סליק. ודעת מוהרי״ט צונץ שהיא לפ׳ החדש. ולדעת הזיא היא לפ׳ החודש שחלה להיות בר״ח ולדעת הרז״וו היא לשבת ר״ח דעלמא. ואני הכותב בארתי במ״ע אות א׳ שהיתה להם שבת חמישית עיי״ש. והדרוש מתחיל זה שאמר הכתוב. ואפשר שכולא דרוש א׳ שלם.

יז) מן פי״ז עד פ״כ ולא עד בכלל הם לפסח. פי״ז מתחלת בד״פ ויהי בחצי הלילה ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ר׳ תנחום דיפו בשם ר׳ מנא דקיסרין פתח. ונראה שהיא מחוברת מדרושים שונים.

יח) פי״ח בד״פ כתוב עלה פרשת מצות מעומק. ובל״ס שהיא ט״ס וצ״ל העומר. ומסיימת סליק לה פרשת טזיתי והוא שבוש ג״כ. והדרוש מתחיל מה יתרון לאדם וגו׳. ונראה שזו ג״כ מחוברת מדרושים שונים

יט) פי״ט מתחלת בד״פ ויהי בשלח ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח״כ פתח ביה רבי תנחומא בי רבי. ונראה שפ׳ זו מקוטעת עיי׳ במ״ע אות י״א.

כ) מפ"כ עד פכ"ה ולא עד בכלל הן על עשרת הדברות. ופ"כ כתוב עלה בד"פ עשרת הדברות ואח"כ מתחלת השטה פרשת מתן תורה על ידי שלמה מלך ישראל ואין לה סימן לסיום. ונראה שהיא פתיחתא למדרש עשרת הדברות שהיה מדרש בפני עצמו עיי' במ"ע שם אות נ"ג ופכ"א אות ב' ופכ"ד אות כ"ג.

כא) פכ"א כתוב עליה בד"פ עשר דברים ומתחלת עלי עשור ואין לה סיום.

כב) פכ"ב כתוב עליה בד"פ פרשה תיינתא ומתחלת אני פי מלך ואין לה סיום.

כג) פכ"ג כתוב עליה בד"פ פרשה תליתאה ומתחלה גלמי ונדפסה בלא הפסק עם הפרשה שלאחריה.

כד) פכ"ג-כ"ד נדפסה בד"פ מחוברת עם הפרשה שלפניה כמ"ש אבל כתוב בתחלתה פרשתא רבעייתא ומנאה הרז"וו עם הקודמת לפרשה אחת עיי"ש במ"ע אות א'. והיא מתחלת יודוך ה' ומסיימת סליק.

כה) פכ"ד כתוב עליה בד"פ דברא שתיתאה ומתחלת לא תרצח ומסיימת סליק עשרת דברייא. וכבר אמרתי שכל אילו הפרשיות הם מדרש מיוחד וסגנון סידור עניניו ולשונו מיוחד לו.

כו) פכ"ה כתוב עליה בד"פ פרשת עשר תעשר ומתחלת ילמדנו ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא ביר' רבי ואח"כ מה כתב למעלה וכו' כך פתח ר' תנחומא סתם וכוללת ב' דרושים.

כז) פכ"ו מתחלת בד"פ ויהי בעת ומסיימת סליק פרשתא ולדרוש זה סגנון מיוחד וכולא דרוש א' שלם. וענין פ' זו עד פכ"ט-ל'-ל' הם דפרענותא עפ"י מנהג קדום עיי' במ"ע כ"ז—כ"ח אות א'.

כח) פכ"ז מתחלת בד"פ שמעו ונדפסה כאחת עם פ' וימלך. וכולא דרוש א' שלם.

כט) פכ"ז—כ"ח מסיימת בד"פ סליק סליק. וכיון שנדפסה כאחת עם שלפניה מנאום הרז"וו לאחת ועיין במ"ע שם אות א'. והדרוש מתחיל זה שאמר הכתוב וכולא דרוש א'.

ל) פכ"ח מתחלת בד"פ על נהרות ואין לה סיום. והדרוש מתחיל זו היא שנאמרה ע"י ירמיהו הנביא. ואח"כ דרש ר' יצחק וכוללת ב' דרושים.

לא) פכ"ט כתוב עליה בד"פ פרשת איכה ומתחלת בכה תבכה ונדפסה כאחת עם מה שלאחריה עד פ' נחמו וגו' זהו שנ' ברוה"ק מה אעידך ושם מסיימת חסלת. וע"כ מנאם הרז"וו לאחת. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא ביר' וכולא דרוש א'. ונראה שפ' זו קטיעה בסופה עיי' במ"ע שם אות י"ז.

לב) פכ"ט—ל היא קטיעה רישא ובד"פ לשונה לכך הוי בכה תבכה בלילה ואין לי הנייה וכו'. וכן היא קטיעה סופה ובד"פ לשונה עומד ומקטרג לעשרה וכו' ועיי' במ"ע שם אות א' ואות ט'.

לג) פכ"ט—ל'—ל' היא ג"כ קטיעה רישא כמ"ש עיי' במ"ע שם אות א'. ואילו הפ' השלמתים בהתחלתן באובנתא דלבאי וכל א' וא' דרוש שלם אחד.

לד) פ"ל כתוב עליה בד"פ פרשת נחמו ומתחלת נחמו ומסיימת סליק פרשתא. והדרוש מתחיל זהו שנ' ברוה"ק וכולא דרוש א' שלם.

לה) פל"א מתחלת בד"פ ותאמר ציון ומסיימת סליקא. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא בר אבא ואח"כ פתח ר' תנחומא בר'. ולפ"ז איננה פחותה מב' דרושים אמנם נראה שהיא מחוברת מדרושים רבים.

לו) פל"ב כתוב עליה בד"פ פרשת ענייה סוערה ומתחלת ענייה סוערה ומסיימת חסלת. והדרוש מתחיל אמר הכתוב וכולא דרוש א' שלם.

לז) פל"ג כתוב עליה בד"פ פרשת והעיקר חסר. ומתחלת אנכי אנכי ומסיימת סליק סליק והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא ברבי.

ואח"כ פתח ר' תנחומא ב"ר ב י. ואח"כ פתח ר' תנחומא ב ר ב י. אלא שהדרוש קטיע וחסר עיין במ"ע שם אות ל"א. ואח"כ פתח ר' תנחומא ב י ר ב י. ומסיימת כך דריש רבי תנחומא. וא"כ לא תהיה פתוחה מה' דרושים אמנם נראה שהיא מחוברת מדרושים יותר.

לח) פל"ד מתחלת בד"פ גילי ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל זו היא שנאמרה ברוה"ק ע"י ישעיה. וכולא דרוש א' אלא שהוא משובש הרבה עיין במ"ע שם אות מ"ג.

לט) פל"ה כתוב עליה בד"פ פרשת רני ומתחלת רני ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל זו היא שנאמרה ברוה"ק ע"י שלמה. ואפשר שכולא דרוש א' שלם.

מ) פל"ו כתוב עליה בד"פ פרשת קומי אורי ומתחלת קומי אורי ומסיימת סליקא. והדרוש מתחיל זהו שנאמר ברוה"ק ע"י דוד מלך ישראל וכולא דרוש א' שלם.

מא) פל"ז כתוב עליה בד"פ פרשת שוש אשיש ומתחלת שוש אשיש ומסיימת סליק סליק. והדרוש מתחיל זהו שנאמרה ברוה"ק ע"י ירמיה וכולא דרוש א'. וענין אלו הפסיקתות מאות ל"ג ולהלן הם לשבעה דנחמתא. אלא שפל"ד ופל"ה הם עפ"י מנהג קדום שבטלוהו אם מפני תרעומת האומות או מפני תרעומת המינין עיין במ"ע פ"ל אות א' ופל"ד אות א' ופל"ה אות ט"ו.

מב) פל"ח מסיימת בד"פ סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו. ויראה שפ' זו היא מקוטעת ועיין במ"ע שם אות א'.

מג) פל"ט בד"פ כתוב עלה פרשת הרנינו ומתחלת ילמדנו ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא בר אבא וכולא דרוש א' שלם.

מד) פ"מ בד"פ מתחלת דבר אל בנ"י ומסיימת סליק סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא בר אבא ואח"כ פתח סתם (ועיין ע"ז במ"ע שם אות כ"ח). ונראה שהיא מחוברת מכמה דרושים.

מה) פמ"א מתחלת בד"פ תקעו בחודש ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא בי ר' אבא ואח"כ פתח סתם ומסיימת כך דריש ר' תנחומא ב"ר. ונראה שהיא מחוברת מכמה דרושים.

מו) פמ"ב כתוב עליה בד"פ פרשת וה' פקד את ומתחלת ילמדנו ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא. ונראה שהיא מחוברת מכמה דרושים.

מז) פמ"ג כתוב עליה בד"פ פרשת הנה ומתחלת כי פקד ה' וגו' ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא בר אבא ונראה שהיא מחוברת מכמה דרושים.

מח) פמ"ד בד"פ כתוב עליה פרשת תשובה ומתחלת שובה ישראל ומסיימת סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ופתח ביה ר' תנחומא בר אבא ואחר כך דרש רבינו הגדול וכוללת ב' דרושים.

מט) פמ"ה מתחלת בד"פ לדוד משכיל ומסיימת סליק סליק. ובלעמבערג הדפיסו על כל הפ' דמכאן ולהלן פ' דיוה"כ. והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ זש"ה וכולא דרוש אחד.

נ) פמ"ו מתחלת בד"פ מנה אחת. ולדעתי כולה תוספית מאוחרת מענינים שונים ע"כ קראתיה תוספתא.

נא) פמ"ז בד"פ כתוב עליה פרשת אחרי מות ומתחלת וידבר ומסיימת סליק סליק. והדרוש מתחיל ילמדנו ופתח ביה ר' תנחומא בר' חייא ואח"כ ר' תנחומא בר' אבא וא"כ אינה פחותה מב' דרושים.

אמנם הד' פרשיות שהוספתי הם. א) פ' שור או כשב והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה ר' תנחומא ונראה שהיא מחוברת מדרושים שונים. ב) פ' ויהי בחצי הלילה והדרוש מתחיל ילמדנו ואח"כ פתח ביה רבי

תנחומא ואח"כ פתח ביה עוד ר' תנחומא ואח"כ ר' אבין הלוי. וא"כ לא תהיה פחותה מג' דרושים ונראה שהיא מחוברת מכמה דרושים. ג) שובה ישראל והדרוש מתחיל זו היא שנאמרה ברוה"ק ונראה שהיא מחוברת מב' דרושים. ד) ביום השמיני עצרת והדרוש מתחיל זה שאמר הכתוב ונראה שהיא מחוברת ג"כ מכמה דרושים.

והפסוקים שנתייסדו עליהם אלו הפסיקתות כפי סדרן בכתבי קדש הם.
בראשית כ"א וה' פקד את שרה וגו' פמ"ב.
שמות י"ב החדש הזה לכם וגו' פט"ו: שם ויהי בחצי הלילה וגו' פי"ז ובהוספה פ"ב: י"ג ויהי בשלח פרעה וגו' פי"ט: כ' אנכי ה' אלהיך וגו' פכ"א: שם לא תשא וגו' פכ"ב: שם זכור את יום השבת פכ"ג: שם כבד את אביך וגו' פכ"ג־כ"ד: שם לא תרצח וגו' לא תחמוד וגו' פכ"ד: ל' כי תשא את ראש וגו' פ"י:
ויקרא ט"ז אחרי מות וגו' פמ"ז: כ"ב שור או כשב בהוספה פ"א. כ"ג והבאתם את עומר וגו' פי"ח: שם דבר וגו' בחדש השביעי וגו' פ"מ:
במדבר ז' ויהי ביום כלות וגו' פ"ה: שם ויהי המקריב ביום הראשון פ"ז: שם ביום השמיני נשיא לבני מנשה וגו' פ"ג: י"ט זאת חקת התורה וגו' פרה אדומה וגו' פי"ד: כ"ח צו את בנ"י את קרבני וגו' פט"ז: כ"ט ביום השמיני עצרת בהוספה פ"ד:
דברים י"ד עשר תעשר וגו' פכ"ה: כ"ה זכור את אשר עשה לך עמלק פי"ב:
שופטים ה' מני אפרים וגו' פי"ג:
שמואל א' ב' כי פקד ה' את חנה וגו' פמ"ג:
מלכים א' ד' יהודה וישראל רבים וגו' פי"א: ז' ותשלם כל המלאכה וגו' פ"ו: י"ח ויקח אליהו שתים עשרה אבנים וגו' פ"ד:
ישעיה מ' נחמו נחמו עמי וגו' פכ"ט־ל"ל. ופ"ל: מ"ט ותאמר ציון עזבני ה' וגו' פל"א: נ"א אנכי אנכי הוא מנחמכם פל"ג: נ"ד עניה סוערה וגו' פל"ב: ס' קומי אורי וגו' פל"ו: ס"א שוש אשיש בה' פל"ז: ס"ו והיה מדי חדש בחדשו פ"א:
ירמיה ב' שמעו דבר ה' וגו' פכ"ז: ל"ז וימלך מלך צדקיהו וגו' פכ"ז־כ"ח:
הושע י"ד שובה ישראל וגו' פמ"ד. ובהוספה פ"ג:
יואל ב' תקעו שופר בציון פמ"א:
צפניה א' והיה בעת ההיא אחפש פ"ה:
זכריה ב' רני ושמחי בת ציון פל"ה: ט' גילי מאד בת ציון פל"ד:
תהלים ל' מזמור שיר חנוכת הבית לדוד פ"ב: ל"ב לדוד משכיל אשרי נשוי פשע וגו' פמ"ה: ס"א למנצח וגו' מקצה הארץ פ"ט: פ"א למנצח וגו' הרנינו לאלהים וגו' פל"ט: קל"ז על נהרות בבל פכ"ח:
שיר השירים ה' להיו כערוגת הבושם פ"כ:
איכה א' איכה ישבה בדד וגו' פכ"ט־ל: שם בכה תבכה וגו' פכ"ט:
אמנם פכ"ו לא נתייסדה על מקרא מיוחד אלא יסודה על ענין ירמיה הנביא בכלל. וכן פל"ח אין לה מקרא מיוחד. אבל פמ"ו אינה מן הפסיקתא כלל וכמ"ש.

אמנם הפסוקים שעליהם הדרושים סובבים הם כפי סדרן בכתבי הקדש עפ"י סימני הקפיטולי:
בראשית ב' ויכל אלהים בפמ"ו: י"ג פרשת ויהי ריב בפ"ג: י"ט פ' בנות לוט בפמ"ב: כ' כולא פ' דאבימלך שם: כ"ב כולא פ' דעקידה בפ"מ: מ"ח פ' ויאמר ליוסף הנה אביך חולה כולא בפ"ג:
שמות י"א כה אמר ה' כחצות בהוספה פ"ב: שם וירדו כל עבדיך שם: י"ז פ' בחר לנו אנשים בפי"ב: כ' אנכי ה' אלהיך בפ"כ: כולא עשרת הדברות בפכ"א: כ"ב שבועת ה' תהיה בפכ"ב: כ"ג לא תבשל גדי (וכן דתשא ודראה) בפכ"ה:

ויקרא כ׳ ואבדיל אתכם מן העמים בפט״ו:
במדבר ו׳ יברכך ה׳ בפ״ה כ״ג לא הביט און בפל״ט: כ״ד וירד מיעקב בפי״ג: כ״ח את קרבני לחמי בתוספה פ״א: כ״ט יום תרועה יהיה לכם בפ״ם:
דברים ה׳ פנים בפנים דבר ה׳ בפכ״א:
שמואל ב׳ ז׳ האתה תבנה לי בפ״ב: כ״ד פרשת ויוסף אף ה׳ לחרות בפי״א:
מלכים א׳ ה׳ פרשת ויתן אלהים חכמה לשלמה בפי״ד: ז׳ והפותות אשר לדלתות בפ״ו:
ישעיה ב׳ וישח אדם בפ״י: כ״ד והארץ חנפה בפכ״ה: כ״ו יספת לגוי ה׳ בהוספה פ״ד: ל״ח כי לא שאול תודך שם פ״ג: מ״ג ולא אותי קראת יעקב בפכ״ט-ל׳: מ״ד מקים דבר עבדו בפי״ז: מ״ח הלא ידעת אם לא שמעת בפי״ב: מ״ט פרשת כה אמר ה׳ בעת רצון בפל״א: שם רנו שמים וגילי ארץ שם: נ״ה כי לא מחשבותי מחשבותיכם בפמ״ד: ס״א ונודע בגוים זרעם בפל״ד: ס״ו השמים כסאי בפ״ד:
ירמיה א׳ בטרם אצרך וכולא ענינא דירמיה בפכ״ו: ה׳ האותי לא תיראו בפכ״ב: י׳ ובאחת יבערו ויכסלו בפכ״ג: שם אהלי שודד בפכ״ח: י״ד כה וגו׳ תרדנה עיני דמעה בפכ״ט: כ׳ פתיתני ה׳ ואפת בפכ״א: ל׳ כי אעלה ארוכה לך בפל״ג: ל״א אז תשמח בתולה בפל״ז: ל״ח וישמע עבד מלך הכושי בפכ״ו: שם וישב ירמיהו בחצר המטרה שם: נ״ב ויחזק הרעב בעיר שם:
יחזקאל ל״ו וידעו וגו׳ בניתי הנהרסות בפמ״ב:
הושע ב׳ והיה מספר ישראל בפי״א: ג׳ ואכרה לי בפט״ו: ו׳ לכו ונשובה בפל״ג: י״ב ובנביא העלה בפ״ד:
חבקוק ג׳ עמד וימודד ארץ בהוספה פ״ג: שם כי תאנה לא תפרח בפמ״ב.
זכריה ב׳ ואני אהיה וגו׳ חומת אש בפל״ה: ד׳ והנה מנורת זהב בפ״ח: ה׳ והוצאתיה נאם ה׳ אלהים בפכ״ב: י״ד אור יקרות וקפאון בפ״ח:
תהלים ג׳ רבים אומרים לנפשי בפ״י ד׳ עד מה כבודי בפל״ב: ח׳ ה׳ אדוננו מה אדיר בפכ״ה: ט׳ גערת גוים בפי״ב: שם והוא ישפוט תבל בפ״ט: י׳ קומה ה׳ אל נשא בפל״א: י״ב אמרות ה׳ אמרות בפי״ד: י״ד מי יתן מציון בפמ״א: כ״ז ה׳ אורי וישעי בפ״ח: ל״ב אל תהיו כסוס בפי״ב: ל״ה ובצלעי שמחו בפי״ג: ל״ו עמך מקור חיים בפל״ו: ל״ז לוה רשע בהוספה פ״ד: שם פי צדיק יהגה חכמה בפי״ד: מ׳ רבות עשית אתה ה׳ בפט״ו: מ״ב צמאה נפשי בפ״א: מ״ג שלח אורך בפט״ו: מ״ה אהבת צדק בפל״ג: מ״ח יפה נוף בפמ״א: נ׳ אם ארעב בפט״ז ובהוספה פ״א: ס״ב אך הבל בני אדם בפ״מ: ס״ג אלהים אלי אתה בפמ״ז: ס״ו אמרו לאלהים מה נורא בפי״ט: ס״ח רכב אלהים בפכ״א: ע״א אשר הראיתני צרות בפל״ג: שם תרננה שפתי בפ״ט: ע״ג ואחשבה לדעת זאת בפי״ז: שם בעצתך תנחני בפכ״ג-כ״ד: שם כי הנה רחיקך בפמ״א: ע״ה כי אלהים שופט בפ״י: ע״ו משמים השמעת דין בפכ״א: ע״ט והשב לשכנינו בפי״ב: פ״ה נשאת עון עמך בפמ״ה: שם אשמעה מה ידבר בפ״ה: פ״ט כירח יכון בפט״ו: צ״ב עלי עשור בפכ״א: שם מה גדלו מעשיך בפ״ו: צ״ט משה ואהרן בפי״ד: ק״ד עשה ירח למועדים בפט״ו: ק״ט יזכר עון אבותיו בפי״ב: קי״א סמוכים לעד בפכ״ה: קי״ג מושיבי עקרת הבית בפמ״ג: קי״ט אתה צויתה לשמור בפט״ז: חצות לילה בפי״ז ובהוספה פ״ב: שם לעולם וגו׳ לדור ודור וגו׳ למשפטיך בפ״מ ומ״ב: שם נר לרגלי בפ״ח: קכ״ו הזרעים בדמעה בפמ״ב: קל״ז על נהרות בבל כולא בפל״א: קל״ח יודוך ה׳ כל מלכי ארץ בפכ״ג-כ״ד: קל״ט גלמי ראו עיניך בפכ״ג: קמ״ה טוב ה׳ לכל בהוספה פ״א: שם קרוב ה׳ לכל קוראיו בפמ״ג: קמ״ט כי רוצה ה׳ בעמו בהוספה פ״ד: שם יעלזו חסידים בפ״ב:
משלי א׳ ויאכלו מפרי דרכם בפי״ג: ג׳ כבד ה׳ מהוניך בפכ״ה: שם ה׳ בחכמה סד ארץ בפמ״ו: ד׳ מכל משמר בפכ״ג-כ״ד: ה׳ אורח חיים פן תפלס שם: י״א במות אדם רשע בפכ״ז-כ״ח: י״ב מפרי פי איש בהוספה פ״ג: י״ג תוחלת ממושכה בפט״ו: שם צדיק אוכל בפט״ז: ט״ו דרך עצל כמשוכת חדק בפ״י: כ׳ מתהלך בתומו בפי״ד: שם אבן ואבן בפי״ג: שם נר אלהים נשמת אדם בפ״ח: שם חבורות פצע בהוספה

פ"ב: כ"ב חזית איש מהיר בפ"ו: כ"ג שמע לאביך זה בפכ"ז: כ"ד כי בתחבולות בפמ"ז: כ"ז מצרף לכסף בפמ"ג: כ"ט גאות אדם תשפילנו בפ"ז: ל' מי עלה שמים בפ"ה:

איוב א' ומלאך בא אל איוב בפי"ז: ה' אשר קצירו בפי"ח: ח' הן אל לא ימאס בפמ"ב: י"ג זכרוניכם משלי אפר בפי"ב: כ"א איך תנחמוני הבל בפכ"ט-ל"ל: כ"ט ואשברה מתלעות עול בפל"ג: ל"ג אם יש עליו מלאך בפ"י: ל"ד רגעימותו וחצות לילה בהוספה פ"ב: ל"ו אם ישמע ויעבדו בפכ"ז: ל"ט אם על פיך יגביה נשר בפמ"ז:

שיר השירים ב' קול דודי הנה זה בא בפט"ו: שם דומה דודי לצבי שם: שם ענה דודי ואמר לי שם: ג' צאינה וראינה בפ"ה: ד' כולך יפה רעיתי בפ"ז: שם עורי צפון בפ"ה: ה' אני ישנה וגו' בפט"ו: שם לחיו כערוגת הבשם בפ"כ: ו' אל גנת אגוז בפי"א: ז' שררך וגו' בפ"י: ח' מי יתנך בפכ"ט-ל"ל: שם אם חומה היא בפל"ה:

איכה א' כולא פרשה בפכ"ט-ל"ל: ב' מה אעידך בפ"ל ופל"ג: ג' מה יתאונן בפל"א: ה' למה לנצח שם:

קהלת א' מה יתרון בפי"ח: ב' כי יש אדם שעמלו בפ"ה ובהוספה פ"ב: ג' מה שהיה כבר הוא בהוספה פ"א: ד' ושבח אני את המתים בפכ"ז: ז' טוב לשמוע גערת חכם שם: שם ביום טובה היה בטוב בהוספה פ"ד: שם כל זה נסיתי בחכמה בפי"ד: ח' מי כהחכם שם: שם אני פי מלך שמור בפכ"ב: י"א תן חלק לשבעה בהוספה פ"ד: י"ב דברי חכמים בפ"ג:

אמנם ענינים שהדרושים סובבים עליהם ואין להם התלות במקרא מיוחד בכתבי הקדש הם. ימות המשיח תחית המתים וקבורת א"י בפ"א: ז' חנוכות בפ"ב: על ג' דברים העולם עומד דמשנה דאבות בפ"ה: מלת ו י ה י שם ובפ"ז: בי' מקומות נמנו ישראל בפ"י: ד' דברים שהיצה"ר משיב עליהן בפי"ד: עליית משה למרום בפ"כ: מלת א נ כ י בפכ"א ופל"ג: מנין י' הדברות בפכ"א: כמה דברות שמעו מפי הגבורה בפכ"ב: מ"מ ישראל מתפללים ואינן נענים שם: חזיונות של ירמיהו בפכ"ו: טענת המלאכים לפני הקב"ה על חורבן ירושלים בפכ"ז-כ"ח: חבלי משיח בפל"ו: התגלותו של משיח שם: הרבה פקידים יש שנתפקד וכו' בפמ"ב. מלת פ ק ד שם. זה היום תחלת מעשיך בפמ"ו;

אמנם שאר הפסוקים שהובאו אם שיש עליהם איזה דרוש. או שלא הובאו אלא לדוגמא וראיה הם עפ"י סדורן בכתבי הקדש כמו שאערכם כאן, ומפני הקיצור ארשום סימן הקפיטולי באותיות גדולות וסימן הפסוקים בכתב רש"י וסימן דף הספר בכתב מרובע וע"ב בב' נקודות. אולם אכלול בזה המפתח גם סימני הפסוקים הקודמים כדי שיהיה מפתח שלם.

בראשית

א א וב קנב: ג וג קפג ג יט: כ קח ד קסא ה כז: פז ו קח ז קסט ט קח קצב: יא
קח יד סו שם: קח קפו: טו סו: טז קפז יז ה סו: כ ם: סא קח כד קח כו קח: כט
קח **ב** א ה ז: ג קעד קפז ג כה קיח: קכ: קפז שם: ד קט: קנג קסז ה קלג: ז כט
קכט קסז ח קצב: יז קסז קעח יח קח: יט ם: כ ם סב: כד **לא ג** ח יז: יח: סח: קסז
יב סב טו קיח: יז צט: קעח יט סב קעה: כב כו: קצב כג סב כד כו: קיח **ד** ד רא:
טז: יב יג טז קפח: קצט: כה סז: כו יח: קעה: קצג **ה** א קטו ה קעה: **ו** ה יח: ט
קמז: **ז** ב נז: יא קעה: כג לב: קסו: **ח** כא פג: צט: **ט** ו קז כה קי כז קם **י** יא קנו
יא ג מז ד קעה: ח קצג ט קעה: ל קמח קעה קעט קפ **יב** א ר: ד קעה: קפא ה
קפא ז ט: יז פו: **יג** א עד ז ט: ז וכולא פרשה עד יד בפ"ג שם יג יח: קעה: יז קכ:
יד יג קנ יד צא: טו פו: קצו: כ קכז: **טו** א קה: קנג ב קעט ג קעח ה מה קע:
קעה: קצו: ח קצ ט יב סז יג ד ע: קעה: קצ יד קצו טו מז: שם יז יח סז **טז** ב

קעה יג צט: יז א נז קצה ה קעט ר: ח ט צב: י קצא: יג סא: טו ר: יז קעז: קפא
יט קעח יח א עב ד ה נז ו כד: ז נז קלג: קצא ח קכח: י כד: קעה: יא יג קעז:
ושם יג קצט: טז נז יז יח מז יט קנ כז כו: מז יט יג קעו יז יט יו"ד כד קעו קעח: לג
קעו לו ט: צט: כ א ט: ג יח: כולא פרשה מא' עד יח בפמ"ב יז קסה יח קלג: קעח
כא מא' עד ח' היא פי' מ"ג א קסה קעט א ג קפא: ג ז קפ: ט קצג: יג קעא: קעח כב
כולא פרשה מצ' עד טז בפ"מ ג קצג: ח קצה יג קצא יד קמא קסה: יח מה: כג ג מח:
עו ב כד א קכח קעט יז פב כ קמז: כה כ קפא כה עט כו קפא ר: כז יח: קלג:
קצה כט מז: ל פב לג לד מח לג מט: כו ה קה קעט יג קכז: טז קנא: כד קה: קנג
כח קנא: כז א מז: עט קצ ה קמא: ט קצא טו עט קכד כז קסה: כח א: לג קכח לו
מח מ צט: מא מז: נד מג מח כח ז עג: יג קנג יד קבא טו קנא: קנג יז קמא: קנג
קסה: כג קנז: ל כג קעח לא יג קה: לג יו"ד: לב ח קנא: ח ט נד: כט פה: לג ג נד: ו
ז מט: ז נג יא נד קכח יח קכ: לה ח מח: י פה: יא יא ושם: לו ו קנא: לז ג נג
ד נד יט כ כה כו כז מ: כט קצט לט ה קעח: ז יו"ד ח מט: יא כג מא מו כג מב יח
מט: נג מג ל נד מד יח כז: לג שם: מה ד קו קנג כז מ: מו יג ס כט ב: מח
כולא מא' עד כ בפ"ג טו טז קנב כ ז: מט א קה: יג קנז: יט קפח: כג מט: כח יג
יד כח קסה: קצא: נ ה ב: ז כה נו נד כ כא מט. כא קלח קמב כה קעח:

שמות

א ז מה יד מז עג: כג קפ קפט ב יג ר יט כג כ יג כג לג ג א ג יג: ו קנג ז לג
י יג טז סט: צד קעח: יג יד קב יז קצו: ד טו קנג לא קעח: ה ג כו: צד ר כ עב:
ו ו עו יג יד כח: ז יט קצז ח ה כו: יג קצז טז כג יז קצו קצז ט טו קצז כד קח: כז
כח צד כט טו: כו: י ג קצו כג קצז: יא א קצז: ד ע עד פה: פו: בהוספה פ"ב ה פח
שם: ח בהוספה פ"ב יב מא' עד י"ג פי' ט"ו יג עא: עד פה: טז עז: כט ל פי' י"ז
והוספה פ"ב לג פז: לז לו: מ: מ קעו מג פה יג ט י קיב: יז פי' י"ט יט מט: כא נז
כג קנה יד ד נא: טו לג צב כא עד לא עא טו א נב א ג עד ג לט: עד קלב:
קפט: ג לב: סו עח: ק: קד קנה: ז לה: ח טו: יא קפח יג טז יד נא: יד טו נב יז
סט: יח ע: כד כ: ד נז טז צא: כד קיז: כה קב יז ז ח נב ז נג נה ח נג:
קפא: ט כולא עד טז בפי"ב ט נד יג נג יג יד נד יד מז נה: טו יג: יח ד סד: יג טז:
יט ג טו: לז ה לו: מג מו שם: קיז ו כג ח עח שם י כא: יא עא: יג קע יז עח: כ
טו כז עא קב כד כ: כ כולא עשרת הדברות בפכ"א אנכי פכ"א לא תשא פכ"ב זכור פכ"ג
כבד פכ"ג־כד לא תרצח וגו' לא תחמוד פכ"ד א ק ג בפ"כ ג עא: ג ג יג יד צח ג צח:
ג ג קי: שם ג קכא ג ז ח שם: ג ג קכח ג קלב: ג ז ח יג יג יד קלג ג קנא קנג
ג צו: ה קנא יא קי קפז יג קמג טו כא: עח: קכה: טז קיא כא יז: כב קעט כא ג
כט: כז קז: יז קז: קכב: כו כט: לג מא כב ה קמא: קמט: י בפכ"ב טו טז מא יט
לח: לט קז כז א: כג ה קמה: יט בפכ"ה כו קלב כד ה יז ו לד: ז יג סב: ע: קו
שם: קי קנד קעד י עא: יא קפט: טו צו: טז יג: יז סט יח צו: כה ח כ: פד: כג
שם לא כט: כו יד קנד: ל צח: כח לח קנז: כט לט עח: מג קנה: מה כז: מו יח:
ל י קפו מי"ג עד טז פי' יו"ד יג פד: לא ג יח יג סו: קלג יד ל קז קמג יז קכ לב
א מ ד יב סב: קו קמו ז טו: מה: ט כב יא כב לז לח: מו קסו: יג לז לט יג יג: לז
לח: יד לט מו טו נ: יט כא: צו: כ לח כה כח כו כז יג: לג קיא לג ה ו קנד ו לז
יג שם יז שם יח כ לז: כא קד: כג יג: לז: לד א יד ה סד ו יג: כב צז קמה
קסו: ו ז פ קצד כד קכז כז יד: כח פ קי קצד כט סט: לג לז: לה ח כו: לה לו לז
קנד: לט כח קנה לג ז: מ ג כד לד יח:

ויקרא

א ה ז יא קעג: יג קצה יג נה יד קצג: ב א ג קלז: ג א קלז: ד כג יח ה טו טז
קכא כא צד: קכא קלח: ו ג יז פד ז יז ז א יז ג קצד: יא יז ח ג קנ: לג קסט: רא:

ט ח יט: כ רא: ד סג כד יג: י ד קצ: יד קפט יא ג נז: ד קכח ד עד ח נח ט קכח
כט עח יב ג קצה: רא: יג ד קמה: מה כח מה מו קפט: מו פט: כו פט יד לה פט:
מ מה שם טז מח׳ עד ה פי׳ מז יז קצ כו סד ל מב: קפה: קפו לד סד קפו יח טז
כו סד יט ג קכב: ד קו ט סט: ט י קמה יח יב קז: יב קיא שם: קיב: יט סד כ ח
ט י ל י לט קז קמג טו קעה כו בפט״ו כא ח סג כב כח קצב כז הוספה פ״א כז
נו: קכו: כג ד עז: קעב: מי׳ עד י״ד פי׳ י״ח טו צא מכ״ג עד כ״ה פי׳ מ׳ מ ט קעה
מג נז כד טו קכב: כה ט קסה: ל קעג: כה קי: כו ט יח קו: יב קנו: מד קמד מו
יד כז י קמ: קע

במדבר

א ח ג לו: ג לט יח סא: מד קעח: מט מד כח קפט: כג קפט: ב ג טו: ג קפח י
שם: יז מב יח יב: לח נג ג יג פז: לח קפח ה טו צב: כח קז כח קעט: ו כב עד כז
בפ״ה כד עב כו כב: קצט: ז ח פי׳ ה׳ ח ז: ט מ יב פי׳ ז׳ יד יח טז שם מה ז: יח
רא כד פי׳ ג׳ פד ה כג כח: פט יג: ח ד עח יז פז: ט כ סד י י א: יא כב סא: כו
מט יב ג לז ה סד ז לה: ס סט: פה: שם קלז: קצז: ח יד יג קפח יג כג קלב יד
י קכט טז ג כח כב מב כו ר: כט יג: יח יב יג צח יט מח׳ עד ט׳ פי׳ יד
יד קכח כ י מב: קצ יב מב: טז לח: פה: כט נה כא ח נה ג ג לג לד צב כג ט
מט י מא: כח בפל״ט כד קלג: כד יט בפי״ג ומה: כו כג עד: כז טז קעח: כח מח׳
עד ח׳ פי׳ ט״ז ובהוספה פ״א יד קצד: כט ח בפ״מ קסז: ג קסט לה עד לח בהוספה
פי׳ ד׳ לג ג סו: לד יח עד: לה כח קמג

דברים

א י קעה: יח מג: כב קצ: לה נה שם: ב כה יג: ד ד מו: ו סב: ז עז: כד
מו: ל לח קס״ז קפד: לב קח: קסי קפז: לד לז עו מד קצא: ה ד בפכ״א כ צו: כו
קעד כח יג: ו ד קה שם: יח קלב: יג קכב: ז ג סא: ז מו: י קכד יד מו: ח ג ד ט
יב לז יד לה יט סט כ קפט כו יג: כז לט מו כט קלד י כב לו: יא ח מא: יט קיב:
יב יג יד קכה: טו טז ז יג ז עד: יח קסה יד ח לח קה ד ה פ כח קכז: כב פי׳ כ״ה
טו יד ע טז יח קמט: יז יח ז: כו קצב: יט יט קז כב ז קכא: ט י מא: סט: יח
סד יט מא כה מז: כג ד קלט: קצו ח מז: טז קמב כ סג כד ח ג ג ד קפד יג
קכו: יט ע כה ד ע יח נא: יז עד יט פי׳ י״ב ונה: יח קפא: יט נד כז ה ו קצט: כח
ח מו: יב קעה לח קנז כח כט קיד: כט ג קעד כב ג כג כד קלד: לב ו קלב: יח קצ
יב לו יד קנז יח קכה קלב: קנו כד קמא: ל סז קמב לב קנז לה קעג: מ קמו: מג נ
שם: לג ח יג ג עא: צט: קמד: קנה: ד קיא ח סט: קפח יב שם: יח קפח: כח יד:
כג לא: כד קפח: כו קפח כז קד: כט צג

יהושע

א ח קנה י עד: ד יט עח: ה ג רא: ז ח קיא י יב צב י יח לב יד טו כו:

שופטים

ג לח ז: ה ד ע: צה יד פי׳ י״ג ונ״ג כ צב לח קצה ז יג צב: י ו קפד יא ל
עא יג טו רב: יח ל קלד

שמואל א׳

א מח׳ עד י״ב בפמ״ג ג קמח ה קפו ה קפא יז קפו: יט שם ב ו טו קט: י
קסו: כח פי׳ מ״ג וקמ״ח ג יד עו קמו: ז ט לג ח ג קפב ה קנז: ט ח יא: יב סר

י כה סד **יא** ח מ: **יג** ה קצה כה ז: **יד** יט ל: מז סט **טו** ג קעח: ג ג קפא: ג נה:
ד מ: מג ט נה: כג קפד כח קצג לג לג נב: לג נה: נו **כ** כז קמז: **כב** ז ט קמז: **כה**
כט ה: **כז** י מד **כח** ה סט: **ל** ה ג ח יה טז יז לא

שמואל ב׳.

א יג נא **ה** ז קצ: כג עד כה ל: **ו** ז קפו: ג כג: ה בפ״ב וכ״ג: כג קה: **יב**
יג לט קמז: **יז** ג פט **יט** כה קמב **כג** ח מג: לט מג **כד** כולה פ׳ ויוסף בפי״א

מלכים א.

ב יט קצב: **ג** ה נט **ד** כ פי׳ י״א ומ׳: **ה** (דקלת דפוסים סי׳ ד׳ עד ויסלח חירם)
ג ג פא: קצד: ד נד ה קעה: ט עד יד בפי״ד **ו** ז כה יד קעה: יז קפו: לח ו: כג: שם
כד: **ז** ה ו: כג: שם יג כו כ בפ״ו כה פי׳ ו׳ **ח** ג כד: יה קצ יג כה כד קה קעה:
כז יט כד לג טו ר סג כג **ט** ג קע י כג: י יג קנה **יא** ד כג: **יב** כח יב **יד** כג
קלד **יז** ה יג: טו: יה יג יח יו״ד יג כג טו: (ודפוסים ל״ל רח׳) **יח** ל יג: לה פי׳ ד׳ לג
יג: לו יג: שם קכה: כז יג: לט שם שם מ קנז מד רא: **יט** ג ד ה ח ט (ב״פ) יה יג
יג: יד טז מב: **כא** יט קז **כב** כד קנ:

מלכים ב.

א ח קכט יג מה: טו טו: **ב** ה יג ישם: ח יה טו: כג קכט **ג** ד פ״ג טו פו **ו**
כה כו כז קלו: כח כט לה קלז **ט** ל קמה **יג** ז מה: **טו** ז קע״א: **יז** יג קנג: **יח** לה ר
יט לה קצו **כא** טז יד **כג** יג קלד **כה** ז ט סה

ישעיה

א ד קמג: קנז ה שם: ו קנה ז קנז טו קנח טז יז יח קסט יח פד כה עט פד:
כז קעב: **ב** ג קסה: קסט: קעב: קעג: ה קסה: ט בפ״י **ג** יג מט טז קלג: קמה: קנז:
שם יז קמה: **ד** ג עה ד קלט: ה קמה **ה** ז קלט יט קמה: **ו** ג קנה: ג צז ה ו מב:
קנ: ז ח קנ: יג קנז קסט **ח** ו ז פב: ז קמו **ט** ה קפח יה קנז: יז קלז: י יז מו: **יא** ה
ג קנב: ד קסג ז ח קנז יה קנח יג סו קלט: טו טז קצג: **יג** ו קעג: **יד** ה כ: עד: עה
טו ה קנא **יז** יג קמו **יט** יח פז **כא** ג קנו יה קנא יה יג שם: יג קנא **כב** ד יג
קלו: **כג** ד קי: ה צ קצז: ח ט נד יג פט קס **כד** ה בפכ״ה טז קנח כה קעח: **כה** ח
קסא: **כו** ד קט: טו בהוספה פ״ד יט טו כ קמב: כה ק **כז** ה קעח: **כט** ה קלג: י כט:
קנז: כג כג מה **ל** יח קמו: יח יט קנט: יט קלט: כ נא כו ז: קעז: לג צב: לג קעג:
לא ג קצז: **לב** טו קמ: **לג** ג קנח: ז ח קעא יג לה: לו שם שם: מה: יד רא טו
טז יז ב קכה כד ד **לד** ו סה: עט ז צ ט שם יה צ שם ושם: **לה** ה ו עח: י קלב
קלו קמ: קסד קעג: **לז** טז כו: **לח** י קכד: יח בהוספה פ״ג **מ** ה פי׳ כט־ל־ל ופי׳ ל׳
וקנא וקנו: ג קנח שם ג קלט: ה קנז: יג קצר: טז פד: כג טז כח קיז לה קמ: **מא** ג
קצו: ד עט יג מה: **מב** ה קסא: ה ג: ד: ח טו ס פה קד יג לב: טז סד: יח קנז: כה
קסו: קסח: **מג** ה קכט ג מה: ז קצח יד כט: קלה שם: קלז: קמא יז קס כג עד כה
בפכ״ט-ל כו קסח: **מד** ג קלז: כג קלט: כד קנג כו בפי״ז ובהוספה פ״ב **מה** יג קנג
מו ד קלה: **מח** ח בפי״ב יג קסט קעד: יג קלה: **מט** ה קכט ח עד י״ג בפל״א יג
בפל״א יד פי׳ לא וקלד טז שם יח קמז כ קנז: כה קמז קמח כג מב קסב: **נ** ג
קמז ד ה קנא **נא** ה סז ט קנא יה עיין בנסמן ל״ה י׳. יג עד טז פי׳ ל״ג יג קו יז קנא
נב ה קלט: ג קלב ו קיד: ז עה קנז קסא ח קמ: קנז: יג עט: **נד** ה קמח יה יג
פי׳ ל״ב יה קמא: קנג: יג קמט **נה** ו קמג: קפג: ז קפב: ח בפמ״ר **נז** ג ה: ה קנז

משלי

א ט קלח טו קנח לח בפי"ג ב יז קז כח יח: ג ט בפכ"ה וקכ"ב: שם יט בפמ"ו
וס"א: קצז: כ קצז: ד ט קלה יח קיח יט ל כג בפכ"ג-כד ה ו שם: ן כג קפח: כה
עד כט קז כו יו"ד כז עד כח קח: לג קיא ז ט קכד: ח טו סח: ט ח כט: ח קצה יז
קז: י ז מז ה קכו: כג קפו: כז קצא: יא ח ג נד: ז בפכ"ז-כח ל קכו: יב י קצה
יד בהוספה פ"ג יג יב בפט"ו כה בפט"ז טו יט בפ"י לג: כט ר לח כח: טז ח קע:
טו פ קצד יט ג קמג כ ז בפי"ד י בפי"ג כז בפ"ח וקמג ל בהוספה פ"ב כא כג סג
כז קצב כט ר כב כט בפ"ו כג כג בפכ"ז כד ו בפמ"ז יח קפט כה ח קיא יג ס:
כה נב כח נט: כו יח יט קצג: כז יט קב כח בפמ"ג כח יג מב קפו כט כג בפ"ז
ל ד בפ"ה ז עד ט קכה: יז קכב לא י יג קס יח פח כז סט:

איוב

א יד עד יז בפי"ז פה: ב ח פט ג ג קכט: יט קצח: ה ה בפי"ח ז קי"ז ו יח
יג סט: ח כ בפמ"ב י ג קכד: ד קכה יג קעח: כג קכ יא כ קפד: יב ז ח ט פא
י טו קמג יג ק: יח קג יג יח בפי"ב יד ה ל: טו י קסה יג קמג לה קנח טז ג קלח:
יח יג נב: כא יד קעח: יח לו לד בפכ"ט-ל-ל כב כה כו כח ז: כג ג ה ח ט קצ
כד כו קכד: כה ג מה: ג קג קפז ו קנא: כו ח טו ט צח כח י סד: כט יז בפל"ג
כה קנ ל ח קסה ד עג כד קנו לא לד פט לג כג כד בפ"י כז קסה לד כ בהוספה
פ"ב לו יח יג בפכ"ז לז ג קיח: כג פד: קכד לח ח ג קצ י יח קי: יג קנח לט ט
קצד: כז עד ל בפמ"ז מ כ פ: כג פא קצד: מא ג קכו: מב י קסה

שיר השירים

א ד רב: ו קלד: ח קמ יג צו: ב ד קא ח בפט"ו ט י שם י עד יג שם י קסב
יג קנז ג ז ח סט יח בפ"ה ד ג קנז: ד קמט: ו קע ז בפ"ז וכט: מ: מה סה: כז בפ"ה
וקסג ה ח יז: יח ג בפט"ו וקמ"ב קסב יג בפ"כ ו ט סה: קה: יח בפי"א ומ: ז ג בפ"י
וקנח ה קנה קנז: ח קצא: י ה: יג קמב ח ח בפכ"ט-ל-ל וקמב ט בפל"ה יד צט:

רות

א ח יט: ג ה פט ו קעח: יז קצח: ב יד פב ג ג קטו: ח קצו י פו: ד יח וכולה
כד קפב

איכה

א ח פי' כט-ל ג פי' כט כולה פרסה בפכט-ל-ל ג קמא יג ג קמא: קמב: קמט:
קנג יט קנז: כג קנח ב ח קלד ג קלו קמד: ד ז י קנז יג קלא יג בפ"ל ובפל"ג כז
קלד: קעג יז קלד ג יד מב מג טז קנז: כ קלו: כח קו: כה קעט לח צז: לט בפל"א
מד קצה: מו מז קסג סד נא ד ז סה: י קלו: יח קמב יג קלד קנז: יט קלה כג כ ה
ה קלה שם קלז קמד יח קנז יג שם כ בפל"א קמג:

קהלת

א ג בפי"ח ט עג ב ח סט כח בפ"ה כח עד כג בהוספה פ"ב ג טו בהוספה
פ"א ד ג בפכ"ז ט קעט ה טו צא ז ה בפכ"ז יד בהוספה פ"ד כג בפי"ד ח ח בפי"ד
וקי"ח ג בפכ"ב י קפא: ט ד קצח: י שם י כ כט יא ג בהוספה פ"ד יב יח יג בפ"ג

אסתר

א א יט: **ב** ה נד: ז נ: טז עו: יח קעז **ג** א נד: ז קנא: ט עט יג נג: נה:
ד ג צב **ו** א עח: יד קנב: **ז** ו קנא: **ח** יא ה **ט** כד כה נה:

דניאל

ב יג כג: כ ד כב צו: לח סה עט מו מג מט כג: **ג** טו צד: ד כב סו כה קס:
כו מה: **ה** יז מג ל קצו **ו** יח כה **ז** ט ק: קסג: י קג קנה: קצד: יא סה: **ח** טז סא:
כז כג: **יב** א קפה ג מה: יא יב עג יג קמה

עזרא

א ב עד ג ה קמד: **ב** סד מ: **ג** יב קמד: קח **ה** יג סה: יז כג: **ו** יז ה ז: **ח**
טו קמד: **ט** ו קפה י ג סא:

נחמיה

ה יח פב קצד: **ט** ו פ קצד יח מא **יב** כז ה ז:

דברי הימים א׳

ג י כד יז קפט **ה** ב קפח ו קנג: קצט יג ו קע **טז** לה קעד **יז** ד ו: כג: **כא**
א מ: ג ד מג: ה ו מד יד מ: טז יז קע יז קיא **כב** א קעט ח ז ט י קעה: **כג** יג יד
סג: **כו** י פז: קצז **כט** י ד יא לב: יט נו: כג עז

דברי הימים ב

א יב נט **ו** מב ו: **ז** א ו: יד ד שם: **כו** יט קנז: **כט** ו ז קמג: **לב** כ צב **לו**
טז קלד*)

אמנם שמות הדרשנים ושאר שמות התנאים והאמוראים שהוזכרו בפסיקתא הם כפי שאערכם באלפא ביתא. ולא ארד לחקור ולחפש אחר אמתת נוסחתם ולברר אותם שאין זה ממה שכוונתי כאן.

ר׳ אבא כ׳. בשם ר׳ חייא לח: ועיין במ״ע. בשם ר׳ יוסי בן חנינא מ״ח: קנה. ועוד שם. קנו: ועיין ר׳ אבהו ס״ג. **אבא בן יוסף** דבי ונשמו ק״ג. ועיין במ״ע. **ר׳ אבא בן ימינא** ר׳ הונא הכהן בן אבין משמו ג׳. ועיין במ״ע. **ר׳ אבא בר אחא** פ״ז: ועיין במ״ע. **ר׳ אבא בר חמא** בהוספה קל״ז. **ר׳ אבא בר יודן** בשם ר׳ יהודה בר סימן ב׳. ועיין במ״ע. בשם ר׳ אחא ס״ז: **ר׳ אבא בר כהנא** כ״ו: כ״ו: בשם ר׳ לוי ל״ז. כ״ח. כ״ב: סח: סט. עה: ועיין במ״ע. פ״ג. בשם ר׳ עזריה דכפר חטייה פ״ג: פ״ח: ועיין במ״ע. בשם ר׳ יוחנן ק״ג. ר׳ ברכיה משמו ק״ד. קי״ד. קכ״א: ועוד שם ועיין במ״ע. ר׳ אחאי משמו שם. ועוד שם. בשם רשב״י קכ״ב. קכ״ד: קל״ח: קמ״ז: ועיין במ״ע. קמ״ח. ושם: ועיין בנ״ע. בשם ר׳ יוחנן קנ״ד. קס״ו: ועיין במ״ע. בהוספה ל׳: רג. **ר׳ אבא בר ממל** כ׳: ועיין במ״ע. **ר׳ אבא דמן עכו** קע״ה. **ר׳ אבא סרונגלא** ט׳. ועיין במ״ע. **אבא שאול** ס״ד: בהוספה קל״ה: **אבדן** קע״ז. **ר׳ אבהו** ד׳: ועיין במ״ע. כ״א: ועיין במ״ע. מ״ז: ועיין במ״ע. מ״ט: נ: כ״ה. ועיין במ״ע. ס״ג. ר׳ ברכיה בשמו ס״ט: וע״ח: ע״ט. ל״ב: בשם ר׳ יוחנן ק׳.

---

*) ומחוייב אני להעיר שהסימנים במפתחות הם מדויקים יותר ממה שהם בפנים שנפלו בהם איזה טעיות. גם הוספתי איזה חשמטות בהערות על הפסוקים.

יב קמב טו קצח טז לב: יט קנג קפד: כח ה: **נח** ח קנז: ה קטו ח ה יג קלג **נט** ג
קנז: יג קכה: טו עה: יז קסג: שם כ קמח **ס** ח ג פי' ל"ו ח כט: עח ג צ: ג ג קסב:
ח ב יד קלט: יט כט: **סא** ח קנא ו קמ: קנז: ט בפל"ד י פי' ל"ז **סב** ד קנז ה ד:
קלט: קנז ו קס: **סג** ח קלט: קסח: ג קסג: ד ד: י קנה יח מז טז קמא **סד** ג קסג
סה י פ: יז קלט: קפד יט קמא כב ד קנז כה קנז **סו** ח ג בפ"ד ג יג ו צ י קלו
יב קנז קצט: כג קלב: כג פי' א' כד רא

ירמיה

א ח סה: ה עד י' בפכ"ו ה ז קלג: **ב** ג קכט ד פי' כ"ז ח קלד יג קח יד קלב:
יח קנז כב קצה כז קנז כח קלג לב קנז לד קנח **ג** ח קפד ג קכט ט קז שם: יד קמב
יז נא קג: כב קפב: קפד: **ד** ח קפג: ג קיד: ז קלג: קנז יד קצה יח קמג יט קכט
קלג: קנח כג קנב: ל קכט לח מז: **ה** ג קלג ו קנז ה קלג: יב קלב: קנח כב בפכ"ב
כד צא **ו** יט קלח ל כח: **ז** ט קלג יג קנג: יח קלד קמ. כד קכט: כה קנג: שם לד
קלג קנז **ח** יג קנז שם יז שם כג קלו: **ט** ט ג יח יב קלז: כד קעח: **י** ח בפכ"ג וקסא
י נז: כ בפכ"ח **יא** כח קלג: **יג** טז קנו קנז יז קנז **יד** יז בפכ"ט יט קמד **טו** ט קלא:
יז ח פא י קעו יב קמז: כב קלג כז שם **יח** יד קי טו קלד **כ** ו ג: ז בפכ"א קלא:
כ קלג: יד קכט: שם **כב** כד קפח: כב צט: ל קפט **כג** יב קפד כד יט: **כז** טז קל
ד ה קלב: ו קט: יז בפל"ג וקמ: וקמ"ח יח קסו קפד כ קעח: **לא** ג קמב: ח קה
יב בפל"ז וקלו: יד טז יא: יט קסג כ קנז לו קנא: **לב** לח קנז: **לג** יג מ: כה קט:
לז ח פי' כזדכה ג קכט: כ קל **לח** ה קל: ז בפכ"ו כח בפכ"ו וכ **לט** יב קלז (קנות
השדה מחכמתלב דל"ב וכוכח ל"ז וכ"ח בפכ"ו) **מא** ה קלב **מג** י קלז: **מו** כ סה **מט** לח
קמא **נ** כ קפה: קפו כה קכ: **נא** י קמב: יד קעח: נה קמז: **נב** ו בפכ"ו יג סה:

יחזקאל

א ח כד ו קנה: י קצ כו סא: **ג** ז קנז: יב צז שם **ד** ט צג **ה** ה ו קלד
י קלז **ח** יח קלז: קנז יב קמג יז קנז: **טז** ו פו: ט י קנד קפט: יח לז קנה יד סב:
קא קלד: כ קלז: **יח** לב קצה **כ** כח קלד לט ח קכה: מד קנג **כא** יב קלב: כב קלד
קלה: **כב** ז ח קלג יח כה: **כה** יד מה: **כז** ג קענ כז סה: עט: **כח** יב יג סב **כט**
ג קח: **ל** יח פז כח צד קנו **לא** ב ג קמא קנו ד קנו: יב קמא **לג** יח קסו: קפב:
קפד כד מה קה קסט **לד** טו קנט: כח לז שם קצא: **לו** יז קנז כ קלה: כה סו לו
בפמ"ב **לז** ד קלב: יב קעח יג יד ג: **לח** כב צ **לט** יז צ **מא** ז קענ **מג** יח פג:
יד נא: **מז** ט קנו: יב קנז

תרי עשר

הושע **א** ח ג קנג: ג קצט ו קפג כ שם **ב** ח בפי"א ונט ד ה קפג יח שם: טז ענ
קנג קפג יח קפג כב קיד: כה קפג שם **ג** ג בפט"ו **ד** יג עא קנז טז סה: קפג יז
קצט: **ה** י קפג: **ו** ח בפל"ג וקפ"ד: **ז** י קפג טז שם: **ח** ג קמג: ז קפג: ח קמז י פג:
יב יד: **ט** י קנז קעז: יב יד קפג יח קנז **יא** ח קכט ג ד יב **יב** י ענ
יח קנה: יד בפ"ד **יג** ח יג ז ה קלח: יח קנז: יב קפג **יד** ח קפג שם ג פי' מ"ד והוספה
פ"ב ג קפג שם שם קצח: ו קלח:
יואל **א** ה קלח: ח קנז **ב** ח פי' מ"א וקעב ט קח: קצז כג קמא **ג** ג צ **ד** יג לו:
יח קלח: קנז
עמוס **א** יח מח מט: שם נג נד קצג: **ב** ט קפט **ג** ו קסט: ח קלג: **ה** ג קלח:
קפד ח קעח: קצג טז קד **ט** יח קלח: יג פח:
עבדיה **א** ג מט נג עט יח לה: מט: נ
יונה **ג** ו קנו: ז קנז י ר:

מיכה **ב** ג קכה: קלג ט קפ: יג כט: לט: קנה: קנז: ישם קסא **ג** ה קנז: יא קלד קנז: ך ג קצה ח קפה: ט קמג: ז ח קפח (במקרא כתוב אסב) טו ד יח ד קפה שם: קפו יח יט קסו יט פד קפה קצה

נחום **א** יא קלט **ב** א קלח: קנח קסא **ג** ז עד י קמא ח קנו:

חבקוק **א** יג סו יד קח **ג** ג כא ד לז: ו בהוספה פ״ג ח קד: יג קצו: יז יח בפמ״ב

צפניה **א** ג קלט ח קעח: י יא כט: יג פי׳ ח׳ וה **ג** ג קנז שם ח קנט יג לב יד ובולא עד גמירא קלט

חגי **א** יא קלט **ב** ג קס ח קיט: ט עד: יט קלט כג קפט

זכריה **א** ג קלט טו שם **ב** ג עה ט בפל״ה וקמ״א: יד טו פי׳ ל״ה **ד** ג ג בפ״ח **ה** ד בפכ״ב ז יא קני: יג שם **ח** ד קנז: כג קסב: **ט** ט פי׳ ל״ד יג ה (במקרא כתוב ועוררתי) יד קסה: **י** ג קעח: **יא** א קמט: **יג** ג סה **יד** ג לב: ד קמז ה קד ו ז בפ״ח וסד: ח קנו: ט א: יג צ

מלאכי **א** ג ג קצג: י קלט יא פג: קצב **ב** ה קצא: ו קנ: ז סט: **ג** ה קפה ז שם יג קלט יז פד יט קעד כ קנז קעז: כג יד: סד כג יג קנג:

תהלים

ג ג ד בפ״י ח קמו **ד** ג ד בפל״ב **ה** ה קצח: **ז** ז קמו **ח** כולא בפכ״ה ה נט: צז י צה **ט** ו בפי״ב ז ח נא ט בפ״ם כ קמו **י** א קמג: יג בפל״א יז קצה: **יב** א צט ד קנז: ו קסב ז בפי״ד ונא: **יד** ז בפמ״א וקעג: **יז** א ג קסח יג קמו טו ר: **יח** ג לא יג קד כט ל לא **כ** ג ר: ג קעג: **כב** ד עב ח יד טו טז קסג טז קסב כא קעא **כג** ה לב **כד** א לה: קיט: **כה** טו לב **כו** יג לב **כז** א ל סט: א עד ד בפ״ח יג קלג **כט** ג קצב: יא טז קסג: **ל** א עד ה פי׳ ב׳ וכולא מזמור צג: **לא** כ קכ: קסב: **לב** א ג פי׳ מ״ה ט בפי״ב **לג** ג צט ו קיז קלב: קצז: **לה** י לב שם: טו בפי״ג כח לב **לו** י בפל״ו **לז** ד קכא יא קמט כה בהוספה פ״ד ל בפי״ד נח: **לח** ח קפה יד קעא: **מ** ג רב: ו בפט״ו **מב** ג בפ״א **מג** ג בפט״ו **מד** כה קמג: **מה** ח בפל״ג **מז** ו טו קסה: קסח: **מח** ג בפמ״א **מט** ח ט פד: יג קיח כו קסט: **נ** י פ: קצד: יג בפט״ז ובהוספה פ״א **נג** ז קעד **נז** כ פו קצו **נח** ה קנז **נט** ו קעט **ס** ז קמה **סא** א ג ג פי׳ ט׳ ה ה: **סב** י בפ״מ **סג** ג עד ה בפמ״ז **סה** ג ק: י קעח: **סו** ג בפי״ט יג סז **סח** י צא צח: יג סט יח בפכ״א וקפ״ט: יט צח קצא: כח כח לו קסט: **סט** ג קמו ד לב **עא** טו לב יט קפז כ בפל״ג כג בפ״ט **עב** ז קמט ח נד **עג** א קעט ט קנז: טז בפי״ז כד בפכ״ג־כ״ד כה סה: כו ע כז כח בפמ״א **עד** א קמג: **עה** ג סד ד ק קי ח בפ״י מא ה ט קצח: **עו** כ י בפכ״א **עז** ז כט כז עו: **עח** לו לז מא מד קח: מה פט: כא שם ס קלד: ט קלז: **עט** יג בפי״ב ונג: **פ** ג קלח ג קפח: **פא** מא׳ עד ו׳ פי׳ לט ה עז קפז ו ס **פב** א עב ו א: קנה ז סב: **פד** ג לב ו קעט: **פה** ג בפמ״ה ט י בפ״ה **פט** א יב כד ס ז קצה כג כד כו קסא: לח בפט״ו עז נב נג עו **צ** א קד: ד ד קסז י קלב קסז טו ד שם: **צא** י כא: יד קיד: כו ל: ע: קמד: **צב** א ג קפז שם: קצט: ד בפכ״א ו כפ״ו **צג** א קסג: ג קצב: **צד** יט קו **צה** ז כו **צח** א קמה ו טו **צט** ז בפ״ד וקפב **קג** א לב ג קיב **קד** א קלט: קסג: ד פ ח קצג יט בפט״ו כה כו קיז **קה** ח קי לג פט: **קו** ד קעח: כ מא כג קו מז קעד **קט** יד בפי״ב **קיא** ג פ: ח בפכ״ה קכח: **קיב** ז קלב: ט קכז **קיג** א ה ד קס: ט בפמ״ג **קטו** יז קצה **קטז** ט ב: **קיח** טו ה: קמה כד רב: כז ה **קיט** ד בפט״ז כד עד קג בפי״ז ובהוספה פ״ב וקצה: סג לא: פט ל לא בפ״מ ופמ״ב לג קו: קה בפ״ח קסד צט קסה קמט **קכא** ד קלו: שם **קכב** ג ד יג ו קצט: ח יח **קכג** א לב ג קמא **קכו** ה בפמ״ב **קלב** א עד ה קעט: יד קלו: יח קנט: **קלג** ג קעג: שם **קלד** ג כב: **קלו** י פח יא קנב יג שם וקצג: טו לה: כה קנב **קלז** א׳ וגו׳ פי׳ כ״ח וכולא בפל״א א קלז קנז ה קלו: ז נד נה: קמז: **קלח** ד בפכ״ג־כ״ד ו יב: **קלט** יא קיח: יג פז טו קפז: טז בפכ״ג **קמד** א לב טו פד: **קמה** ט בהוספה פ״א וקמ״ג: יח יט בפמ״ג יח ר כא לב **קמו** י צז **קמז** ג קלב קלה קמט: ה מו: יד קמט **קמח** יג יד כא **קמט** ד בהוספה פ״ד ה בפ״ב טז קצח ו קנז: **קנ** כולא קט:

וק"ג: וק"ט. וקי"ב: שם. שם. ר' חזקיה בשמו קי"ב: קטו: ועיין במ"ע. קי"ז: וע' במ"ע. ר' הונא בשמו קי"ח: ועיין במ"ע. בשם ר' יוחנן קכ"ב. ועיין במ"ע. וקכ"ג: בשם ר"ש בן לקיש קמד: וקמ"ה. וקכ"ד: קכ"ו. בשם ר' חייא הגדול קע"ב: בהוספה (דרש) קל"ו: ר' **אבודימי דמן חיפא** (שניתי במשנתי) ק"ב: **אבוה** ע"ה: ועיין במ"ע. ר' **אבון** בשם ר' עזריה דכפר חטייה פג: ועיין במ"ע. ר' נחמן בשמו פ"ה: בשם ר' יודה בן פזי פ"ח. ועיין במ"ע. ר' מנחמן בשמו קו: ועיין במ"ע. ר' **אבי** בשם ר' יוחנן קו: ועיין במ"ע. **אביו** לד. והגהתי אבין ועיין במ"ע וערך ר' הונא. **אביי** קלו. ועיין במ"ע. ר' **אבין** ד. מג. ועיין במ"ע. בשם ר' יהושע מז: בשם שמואל קפודקיא קא. ועיין במ"ע. בשם ר' אליעזר סה. ועיין במ"ע, עה: עו: ועיין במ"ע. פג: פד. ל': לג. ר' פנחס בשמו קו. בשם ריש לקיש קו: קז. בהוספה ר"ב. שם. שם: **אבין בן חסדא** לד. ועיין במ"ע. קיז: ועיין במ"ע. ר' **אבין הלוי ברבי** מד: ועיין במ"ע. קב: ועיין במ"ע. בהוספה קלו. ר' **אחא** י': ר' פנחס בן חמא בשמו י"א. ר"ה הכהן בן אביו בשמו ט"ז. ועיין במ"ע. בשם רב כח: כט. שם: בשם ר' יוחנן לא. ועיין במ"ע. ל: לה: בשם ר' יוסי בן חנינא כח: ר' אלעזר בר אבינא משמו ס: סד: בשם ר' יוסי בר חנינא שם ועיין במ"ע. בשם ר' חנינא שם. ר' אבא בר יודן בשמו סז: ועיין במ"ע. עז. עח: בשם ר' חנינא בר פפא פג: פה. ושם. בשם ר"א בנו של ריה"ג פח: שם ועיין במ"ע. רבי בשמו ק'. ועיין במ"ע. ר"א בר אבינא בשמו קט: ר' הונא בשמו קי. קטז. ר"ה בשמו קכז: קכח. קמב: ועיין במ"ע. ר' פנחס בשמו קעד: ועיין במ"ע. ר' חנן בשמו שם. בשם ר' אסי קעט. ועיין במ"ע. בשם רשב"ל קפא. בשם ר' חלבו בהוספה קלו: (פתח) קלז: ר"א. ר' **אחא בר אבא** קלה: ר' **אחא בר חנינא** בשם ר' הושעיה בהוספה ר"ב. ר' **אחא בר כהנא** ל'. ועיין במ"ע. ר' **אחי** ס'. ועיין במ"ע. ר' **אחאי** ר"ש בן חלפתא בשמו ט'. ועיין במ"ע. בשם ר' אבא בר כהנא קכ"א: ועיין במ"ע. ר' **אידי** ר' הונא בשמו ל"ה. ועיין במ"ע. בשם ר' ס"ז. ועיין במ"ע. ר' **אייבו** ר' תנחומא בי רבי פתח בשמו מ"ז. ועיין במ"ע. פ"ה. ס"ח: ועיין במ"ע. ר' יודן בשמו ס"ט. ועיין במ"ע. בשם רשב"ל קט"ו: שם. בשם רשב"ל קט"ז. שם: (כך דרש) קכ"ה. ר' **אליעזר** ד'. י': כ"ח. עיין במ"ע. כ"ו, ס"ד: ר' אבין בשמו ס"ה. ועיין במ"ע. ל'. ועיין במ"ע. בשם ר' ברכיה ק"י. קי"ב. קט"ו, בשם ר"מ קט"ז: עקילס הגר שאל אותו קי"ז. שאלו אותו קכ"ג: קכ"ז. ועיין במ"ע. קמ"ה: ועיין במ"ע, קע"ה: ועיין במ"ע. קע"ז. ר' יודן בשמו בהוספה ר': ר' **אליעזר בן יעקב** ר' מנחמא בי ר' חייא הגדול בשמו מ"ה. כ"א. ר' הונא בשמו ע"א: קמ"ט: ר' **אליעזר בן פדת** ג': ועיין במ"ע. ר' **אליעזר בר אבינה** בשם ר' אחא ס': וק"ט: ועיין במ"ע. ר' **אליעזר ב"ר יוסי** ס"ג: ע"ח: (ונראה שהוא ט"ס). קכ"ד: ד' **אליעזר בר' יוסי הגלילי** ד'. ל"ח: ר' יודן ור' חמא בשמו ע"א: ר' הונא ור' אחא בשמו פ"ח: ר' יוחנן בשמו ל"ד. ר' **אליעזר בר מנחם** ר' פנחס בשמו פ"ו. ר' **אליעזר הגדול** ק"ש: ר' **אליעזר המודעי** ק"ג: ר' **אליעזר הקפר** ריש לקיש בשמו ב': קכ"ז. ועיי' במ"ע. קמ"ד: ר' **אלכסנדרוס** או אלכסנדרי ריב"ל בשמו כ"א. קס"ז: ר' פנחס בש"ר יהודה בן לוי בשמו שם. קע"ד: בהוספה ר"ב: ר' **אלעזר** בש"ר סימאי ג': ד'. שם. ר' יהושע הכהן בי ר' נחמיה בשמו כ"ב. ועיין במ"ע. כ"ה. כ"ח. בשם ר' סימון כ"ז. ל"א. ועיין במ"ע. ק"ג: שם: ועיין במ"ע. שאל את ר' חנינא קכ"ה. עיי"ש. קמ"ט: עיין במ"ע. קע"ו. עיין במ"ע. (שנה ר"א) קע"ו: בשם ר"י בן זימרא בהוספה קל"ו: קל"ח: קל"ט. עיין במ"ע. קל"ט: שם, שם, ר"א: אולי צ"ל ר' אליעזר. ר' **אלעזר בן מנחם** ר"פ הכהן בן חמא בשמו בהוספה קל"ו. ר' **אלעזר בנו של ר' ירמיה** קי"ז: עיי"ש. ר' **אלעזר בן עזריה** ק"ג: רשב"ל בשמו קט"ו. ר' **אלעזר בן פדת** בשם ר"י בן זימרא י'. ט"ז: עיי' במ"ע. ל"ב. בשם ר"י בן זימרא קפ"א. ר' **אלעזר בר שמעון** בהוספה קל"ה. ר' **אמי** ר' חלבו שאל לו ג'. עיין במ"ע. ר' הונא בשמו ק"ד: שלח לתלמידו לשמוע את ר' לוי קס"ז: ר' **אסי** ה'. ר' אחא בשמו קע"ט.

ר' ביבי ע"ד. קי"א: **בית הלל ובית שמאי** פ"ד. ל"ד. בהוספה קל"ה. **בית נתזה בלוד** בעלייה שם אמרו כ"ה. ר' **בנאה** ל"א: ר' **בנייה** קע"א: עיי"ש. ר' **בנימין בן יפת** בשם ר' יוחנן פ"ו: בהוספה קל"ו: ר' **בנימין בר לוי** ל': **בן עזאי** פ"ד. ר' **ברוקיה**

ג׳: עיין במ"ע. בר **חוסא** ק"י. עיין במ"ע. ר׳ **ברכיה** או ר"ב ברבי, או ר"ב הכהן, או ר"ב הכהן בי ר׳. ג׳. שם. בשם ר׳ דוסא הגדול ד׳. בש"ר חלבו ו׳; ח׳. כ׳. בשם ר"ל י"א. עיי"ש. י"ב; עיי"ש. בשם ר"י בר סימון כ"ב. כ"ה. בשם ר׳ לוי כ"ז: עיין במ"ע. כ"ח. שם: עיין במ"ע. כ"ט; ל׳: ל׳: נ"ב. עיין במ"ע. נ"ה. עיין במ"ע. בשם ר׳ סימון ס"ג: ס"ה: יוסטי חבריא בשמו ס"ו. בשם ר׳ סימון ס"ו: בשם ר"ל ס"ז. בשם ר׳ אבוהו ס"ט: בשם ר׳ לוי ע"ב. ושם: בשם ר׳ יודן בר שמעון ע"ו. שם: שם; בשם ר׳ יוחנן ע"ח. בשם ר׳ אבהו ע"ח: בשם ר׳ יצחק ע"ט. שם. בשם ר׳ יהודה פ"א: עיין במ"ע. בשם ר׳ לוי פ"ה: ר׳ לוי בר זכריה בשמו פ"ט: עיין במ"ע. ר׳ לוי סתניה דר׳ זכריה בשמו פ"ט; צ"א. עיין במ"ע. צ"ד: ק"ב. בשם ראב"כ ק"ד. ק"ה. ר׳ אליעזר בשמו ק"י. ר׳ תנחום בר חנילאי בשמו ק"י. קט"ז; בשם ר"א בר אבא קכ"א. עיין במ"ע. קל"ט. קמ"ה: קמ"ו. קנ"ה. קס"ו. קס"ט: קע"א. פיי במ"ע. שם: קע"ג. קע"ו: בשם רשב"נ ק"פ. קפ"ו. בשם ר׳ חלבו קל"א. שם. בשם ר"י בן פזי בהוספה קל"ז: קל"ט. עיי"ש. בר **נזירה** ר׳ לוי בשמו קי"ח. בר **פדיון** ס"ב: עיין במ"ע. בר **קפרא** ס׳: פ"ב: עיין במ"ע. רשב"ל בשמו צ"א; עיין במ"ע. ק"ח; ק"ט.

ר׳ דוסא הגדול ר׳ ברכיה בשמו ד׳. עיין במ"ע. ר׳ **דוסתאי מן כוכבה** פ"ב: עיין במ"ע.

ר׳ הונא בשם ר׳ יוסף כ"ה: עיין במ"ע. כ"ה. (כך דרש) כ"ח: בשם ר׳ אידי ל"ה. כ"ב. ס"ד. בשם ראב"י ע"א: פ"ג: שם. עיין במ"ע. בשם רב פ"ד; בשם ר"א בנו של ריה"ג פ"ח; בשם ר׳ לוי שם. בשם ר׳ אמי ק"ד; בשם ר׳ אחא ק"י. בשם ר׳ אבהו קי"ח; קכ"ה: בש"ר אחא קכ"ז: קע"ד. ר׳ **הונא הכהן בן אביו** בשם ר׳ אחא ע"ז. ועיין במ"ע ואולי צ"ל **אבין** עיין לעיל ערך **אביו**. ר׳ **הונא הכהן בן אבין** בשם ר׳ אבא בן ימינא ג׳. עיין במ"ע. קנ"ה. **הונא בר חייא** קכ"ב. **הונא בר יוקו** פ"ב. עיין במ"ע. ר׳ **הונא בר יצחק** ר׳ יהושע הכהן בשמו קס"ז. ר׳ **הונא רבה דציפרין** ק"ג. היינו והיינו אומר קע"ב. אולי הוא שם אחר. ר׳ **הושעיא** (תני) ע"ז. ר׳ פנחס בשמו ק"כ. וקמ"ו. ר׳ אחא בר חנינא בשמו בהוספה ר"ב. **הלל הזקן** קט"ו:

ר׳ וחוניא בשם ר׳ וחוניא בר בנייה בהוספה קל"ו: ר׳ **וחונייא בר בנייה** ר׳ וחוניא בשמו שם קל"ו: עיין במ"ע.

ר׳ זבדי בן לוי כ"ד. ר׳ **זכיי דשאב** בשם רשב"נ ק"א. ר׳ **זכריה טבחא** בשם ר׳ יוחנן כ"ג; ר׳ **זעירא** בשם ר׳ חנינא ס"ו: קי"א. קט"ז. קי"ז: קכ"ג. **זקן אחד** בשם רבי ס"ז. ר׳ **זריקא** בשם ר׳ יעקב בר אידי קי"ב;

ר׳ חגא בשם ר׳ יצחק ע"ב. ר׳ חגי כ"א. שם; בשם ר׳ יצחק פ׳. בשם רשב"ל קי"ג. (הוה יתיב דריש) קי"ג; בשם רשב"נ קכ"א. בשם ר׳ חייא בר אבא קל"ב. בשם ר׳ יצחק בהוספה ר"ב: ר׳ **חונא** קע"ג: ר׳ **הוניא** בשם רשב"נ קי"ב; בשם ר׳ יוסף בהוספה ר׳; ר׳ **חוניא הכהן בר אבין** בשם ר׳ יוסף קנ"ה. ואולי הוא הוא ר׳ הונא וכו׳. **חזקיה** (תני) ק"ז. שם: קי"ג. ר׳ **חזקיה** בשם ר׳ אבהו קי"ב: **חזקיה** בי ר׳ **חייא** י"ז. ע׳ במ"ע. ר׳ **חייא** או ר׳ חייא הגדול ה׳. ט"ז: עיין במ"ע. מ"ד: מ"י: עיין במ"ע. (תני) פ׳. ול"א. וק"ז; וק"ח. וקכ"א: (שנה) קמ"ב: קס"ט: עיי"ש. ר׳ אבהו בשמו קע"ב: **חייא בן אחותו של ר׳ אליעזר הקפר** קכ"ז. ועיין במ"ע. ר׳ **חייא בן יוסף** י"ד: ר׳ **חייא בר אבא** ד׳: ט׳: בשם ר׳ יוחנן י"ט: (פתח) ס"ה. ס"ב: ע׳. (בר סימון) ע"ה. עיין במ"ע. ע"ז. בשם ר׳ יוחנן פ׳. וצ"ט: ק׳: ק"א. קי"ב. קט"ז: קי"ט: ר׳ ברכיה בשמו קכ"א. עיי"ש, ר׳ יהודה בר דורתי בעא קומי קכ"ב: ר׳ **חייא בר אבין** בהוספה קל"ד. ר׳ **חייא בר אשי** בשם רב בהוספה ר"ב: ר׳ **חייא** פתח. ר׳ אבא בשמו והוא בשם ר׳ יוחנן צ"א; בשם ר׳ יוחנן ע"ח. ושם: ר׳ **חייא בריה דר׳ אחא דיפו** ע"א: עיין במ"ע. ר׳ **חייא בר יוסי** ק"ג: ר׳ **חייא בר רבא** ק"ג: ר׳ **חילפא דרומיה** קנ"ו: **חכמים** אכ"א כ"ג. צ"א. ר׳ **הלבו** שאל לר׳ אמי ג׳. ר׳ ברכיה שאל ליה שם. ר׳ הונא בשמו שם. עיין במ"ע. בשם דבי ר׳ שילא ג׳; ר׳ ברכיה בשמו ה׳: יו"ד. בשם ר׳ יוחנן ע"ח: ר׳ ברכיה בשמו קל"א. ר׳ אחא בשמו בהוספה קנ"ו: ר׳ **חלפו בן זכר** בשם ר׳ לוי קמ"ה: עיין במ"ע. רבי **חלקיהו** ר׳ יצחק הכהן בן חמה בשמו והוא בשם ר׳ סימון קכ"א. וקנ"ב. וקנ"ג; וק"פ: בשם ר׳ סימון בהוספה ר׳: ר׳ **חלקיהו בר׳ סימן** ע"א

ר' חמא י"א: בשם ר"א בנו של ריה"ג ע"א; ר' תנחומא בשמו ע"ג; עיין במ"ע. ר' חמא בר אבא ר' אגי בשמו קכ"ב, ר' חמא בר גוריא בשם רב בהוספה ר'; ר' חמא בר חנינא. או ר"ח בי ר' חנינא, ר' לוי בשמו כ"ו. ועיין במ"ע. ושם. ועיין במ"ע. וכ"א. ועיין במ"ע. וק"ב. עיי"ש. כ"ז. עיין במ"ע. ר' יודן בשמו ס"ט; ר' תנחומא בשמו ע"ג. עיין במ"ע. ר' לוי בשמו ע"ו: עיין במ"ע. פ"ח: ר' לוי בשמו ל', וקמ"ח. קכ"ג. ר' חמא בר יוסי ה'; עיין במ"ע. חמי בר עוקבא בשם ר' יוסי בר חנינא ל"ב. ר' חנין ריב"ש בשמו והוא בשם ר' שמואל ב"ר קע"ז. ר' חנינא ב'. שם: כ"ה. עיין במ"ע. ל"ג; ר' אחא בשמו ס"ד: ר' יצחק בר אבין בשמו ס"ט. ר' שמואל ב"ר חייא בר' יהודה בשמו ע"ב. ק"ה, קי"ב: קט"ז. שם; קי"ז: קכ"ה. קס"ו: בהוספה ר"א. ר' חנינא בן דוסא קט"ז. ר' חנינא בנו של ר' ישמעאל קל"א: ר' חנינא בן לוי קע"ז. ר' חנינא בן שלום בשם ריב"ל כ"א: ר' חנינא בר נתן דציפורין קכ"ד. עיין במ"ע. ר' חנינא בר פפא או ר' חנניא ב"פ. או ר' חיננא ב"פ. ס"ו; עיין במ"ע. ס"ז. שם. שם. שם; ר' אחא בשמו פ"ג: ק"א; קס"א. קע"ב: ק"ל. שאל לרשב"נ בהוספה קל"ה; ר' הנינא הגדול ט"ו. עיין במ"ע. ר' חנינא חבירהון דרבנן קכ"ב; ר' חנינא סגן הכהנים קל"ו: ר' חנן קט"ו: עיין במ"ע. בשם ר' אחא קע"ד. ר' חנן בן פזי ר' יהושע בר נחמיה בשמו ע"ו. ר' חנניא ר' זעירא בשמו ס"ו; חנניא בן אחי ר' יהושע ק"י. חתניה דר' לוי פ"ח: עיי"ש במ"ע וערך ר' לוי.

ר' טרפון (אמו של ר"ט) קכ"ג. (מעשה בר"ט) קכ"ו;

ר' יאשיה ריבש בשמו ה': קל"א: ר' יהודה או ר' יודן י"ב. שם. כ"ג. שם. כ"ח. מ"ח. כ"א. כ"ב. שם: כ"ה. ס"א; בשם ר' יוסי ב"ר יהודה בר ברכיה בשם ריב"ק ס"ג: בשם אחרי יעקב ס"ד. בשם זקן א' בשם רבי ס"ז, בשם ר' אייבו ס"ט. בשם ר"ח בר חנינא שם; פ': ע"א. בשם ר"א בנו של ריה"ג שם; ע"ו: בשם ר' יצחק פ'. ר' ברכיה בשמו פ"א; פ"ג. פ"ז; פ"ט. ל"ב; ל"ח; ק"ד. שכ; ק"ה: ק"ז. שם; בשם רשב"ל קט"ו: שם. וקט"ז. שם. קכ"ד: קע"ז. קפ"ב. בשם ר' יעקב בר אבינא בהוספה קל"ו; בשם ר' אליעזר ר'; בשם ר' יצחק ר"ב. ר' יהודה בי ר' אלעאי או בר' אלעאי ו'. ל'. ריב"ק בשמו כ"ג. ס"ב: קע"ה. ר' יהודה בי ר' מנשה כ"ז: כ"ח. ר' יהודה בי ר' שמעון או ר' יודן בר' שמעון. ר' ברכיה בשמו ע"ו, ק"י: קי"א. עיין במ"ע. קנ"א; ר' יהודה בן בתירא קכ"ד. ר' יהודה בן חנינא רשב"ל בשמו קכ"ו: ר' יהודה בן ר' חייא קפ"ח: ר' יהודה בן לוי ר' פנחס בשמו קס"ז: ר' יהודה בן פזי או ר' יודן י"ד: ר' אבון בשמו פ"ח. שם; (דרש) ק"ט. ר' ברכיה בשמו בהוספה קל"ז; יהודה בר' ע"ב: ר' יהודה בר זבדא או זבידא פ"א: ק"פ: ר' יהודה ב"ר נחמן או יהודה בר נחמן או נחמני. בשם ריש לקיש פ"ח. עיי"ש. וס"ט: וקס"ו; וקס"ח; ר' יהודה בר דורתי קכ"ב; ר' יהודה בר פדייה ק"ע. עיי"ש. ר' יהודה בר סימון או ר' יודן או בי ר' סימון או ר' סימא. ר' אבא בר יודן בשמו ב'. עיין במ"ע. בשם ר' יאשיה ה': ט'; כ"ב. עיי"ש. ר' ברכיה בשמו שם. בשם ר' לוי בן פרטא כ"ז: כ"ח; עיין במ"ע. מ"ד: בשם ריש לקיש שם. בשם ר"י בר אלעאי כ"ג. ס"א: ע"ח; פ'. פ"ד: בשם ר' יוחנן שם. ר' יעקב בר אביי בשמו ל"ב; בשם ריב"ל ק"ג; ק"ד. ק"ה. קי"ח. בשם ר"ל בן פרטא קכ"ח. קנ"ה. בשם ריב"ל קע"ה. בשם ר' חנין קע"ז. קע"ט; שם. בהוספה קל"ב. קל"ו; ר' עזריה בשמו ר"א; שם. ר' יהודה ברבי שלום או ר"י הלוי בר"ש י"א; י"ד. שם: שם: בשם ר' לוי כ"א: מ': בשם רשב"ל קע"ד. בשם ר' שלום קע"ה: ואולי היא ט"ס. ר' יודן נשיין ק"ד. עיי"ש. ר' יהושע ד': ר' סימון בשמו י"ג. ר' סימן בשם ר' שמעון בשמו כ"א. ועיין במ"ע. ר' אבון בשמו מ"ו; כ'; בשם ר' לוי ס"ד. ואולי צ"ל ר"י דסכנין. ר' תנחומא בשם ר' שמא בשמו ע"ג. ע"ו: רשב"ל בשמו קי"ד; קט"ו. בהוספה ר"א; ר' יהושע בן חנניא אדרייכוס שאיל ליה ל"ט. ר' יהושע בן לוי א'; ט'. יו"ד: ר' סימון בשמו ט"ו; י"ח; כ"ב; כ"ג; עיין במ"ע. ל"א. מ"ג. עיי"ש. מ"ד. מ"ט; בשם ר' אלכסנדרוס כ"א. ר"י דסכנין בשמו שם; ע"ז. פ'; פ"א. ל"א. עיין במ"ע. ר' סימון בשמו ל"ב. שם; ר' יוסי בי ר' אבין א"ר מנחם בשמו ק': ק"ב. ריב"ש בשמו ק"ג; ר' פנחס בשמו ק"ד. ושם: בשם רשב"י ק"ו. ר' סימון בשמו ק"י; קי"א. בשם ר' פנחס בן יאיר קי"ד; ר"י

דסכנין בשמו קמ"ו: קמ"ח ; קנ"ב. ק"ס: קס"ט: ק"ע ; ר' עזריה וריב"ס בשמו קע"ה. קפ"ח:
ר' מנא דשאב בשמו קפ"ט. בהוספה ר"ב, **ר' יהושע בן קרחה** כ' : מ"ו : ר' יודן וכו' בשמו
ס"ג ; **ר יהושע בר אבין** פ"ח : עיין במ"ע. **ר' יהושע הכהן בר' נחמיה** או ר"י בר
נחמיה או בי ר' נחמיה. י"ד, כ"ב. כ' ; כ"ז. בשם ר' חנן בן פזי ע"ו. פ"ז. בשם ר' הונא
בר יצחק קס"ז. בהוספה קל"ה. **ר' יהושע דסכנין** כ"א: (במ"ע בשם ר' לוי). בשם ריב"ל כ"א:
(ואולי הוא ט"ס). וקמ"ו: ואעריך כאן כל רי"ד בשם ר' לוי י"ז. י"ח. עיין במ"ע. י"ט מ"ב.
מ"ו. כ"ג: ר' מנא דשאב בשמייהו ס"ג. ע'; ל"ט: ק"ו. קב"א. קב"ב. קפ"ט. בהוספה ר"א: **ר' יוחנן**
שמעון בן אבא בשמו א'. ה' ; נ'. י'. ר' חייא בר אבא בשמו י"ט : ר' שמעון בר אבא
בשמו שם. כא ; רשב"א בשמו כ"ז ; ר' אחא בשמו ל"א. אמרו בשמו שם ; ר' אבא בשם
ר' חייא ור"ח בשמו שם. ל"ה. ל"ח ; ר' זכריה טבחא בשמו כ"ג ; כ"ו : כ"ז ; בשם ר"י בן
יהוצדק כ"ט. ס"ג. ס"ו. ר' סילא איש כפר תמרתא בשמו ס"ו, רשב"א בשמו ס"ז. ע"ד.
שם ; פ"ה.שם : ע"ו. בשם רבב"י שם. ר' קריספא בשמו ע"ז ; עיין במ"ע. ר' ברכיה
ר"ח בשמו ע"ח. ר' חלבו בשמו שם ; ר' חייא בשמו שם, רחב"א בשמו פ'. שם ; ריב"ס
בשמו פ"ד ; ר' בנימין בר יפת בשמו פ"ו ; ל"ב ; בשם ר"א בנו של ריה"ג ל"ד. ר' לוי
בשמו ל"ט : רחב"א בשמו שם. ר' פנחס בשמו ק'. ר' אבהו בשמו שם. פס ; וקי"א; ק"ב ;
ראב"כ בשמו ק"ג. ק"ה. שם. ר' אבי בשמו ק"ו, ר' אבהו בשמו ק"ט ; קי"ב. ושם ; שם.
בשם ר' ינאי קי"ד ; בשם ר' מאיר שם. קנ"ז, ר' אבהו בשמו קי"ח ; בשם ר"י בן חלפתא
ק"כ ; ר' אבהו בשמו קכ"ב. וקכ"ג ; קל"ה. קל"ז. שם. קמ"ט. קנ"ד. ראב"כ בשמו שם.
קע"ג. קע"ד. קע"ו ; קפ"א ; ר' בנימין בן יפת בשמו בהוספה קל"ו; ר"א, ר"ב. **ר' יוחנן
בן זכאי** ס"ה. שם : פ"ז. ק"י ; קי"ב, **ר' יוחנן בן פזי** כ"ח. **יוחנן בן תורתה** כ"ז. **ר'
יולימנא בן עבדי** בשם ר' יצחק כ"ז. **ר' יונה** (פתח) ע"ו. בשם ר' לוי ק"ח; קי"ג; שם,
בשם רבי קפ"א; עיי"ש. **ר' יונתן** קכ"ב; קמ"ג; רשב"נ בשמו בהוספה קל"ח: **ר' יונתן דבית
גוברין** (פתח) ל"ז. עיי"ש. שם; קע"ג. **יוסטי חבריא** בשם ר' ברכיה ס"ו. **ר' יוסי** ב':
עיין במ"ע. שם. ועיין במ"ע. ע'. פ"א. פ"ג; מטרונה שאלה ליה ק"י; קי"ג; קי"ח. בהוספה ר"ב,
ר' יוסי בן דורמסקית קס"ה. **ר' יוסי בן זימרא** ר"א בן פדת בשמו י'. וקפ"א. ר"ל ור"א
בשמו בהוספה קל"ו: **ר' יוסי בן חלפתא** או בי ר' חלפתא ב', מטרונה שאלה ליה ל"ג. ק"ג ;
מטרונה שאלה ליה קי"ז, ר' יוחנן בשמו ק"כ; גוי שאל ליה בהוספה קל"ב. **ר' יוסי בן
חנינא** ט"ז ; מ"ס ; ר' אבא בשמו שם. ר' אחא בשמו כ"ח ; ס"ד : ר' אחא בשמו שם,
עיין במ"ע. ע"א ; ע"ב, ע"ג, ע"ז, ר' חמא בר עוקבא בשמו ל"ב, קכ"ה; קמ"ה ; בהוספה
קל"ז. **ר' יוסי בן מנסייה** בשם רשב"ל פ', **ר' יוסי ברבי** ס"ד, **ר' יוסי בר' אבין** או
בי ר' אבין פ' ; בשם ר' מנחם ק' ; שם. קכ"ג : **ר' יוסי ברבי אלעאי** ר' לוי בשמו
ע"א, ר' סימון בריב"ס בשמו קכ"ז ; **ר' יוסי בר זבידא** ר' מני בשמו קי"א. **ר' יוסי
ברבי יהודה בר ברכיה** ר' יודן בשמו ואיהו בשם ריב"ק ס"ג: **ר' יוסף**. ר' הונא בשמו
כ"ה : ר' הונא הכהן בן אבין בשמו קכ"ה. ר' הונא בשמו בהוספה ר'; שם, **יוסף מוקר
שבי** קפ"ו : **ר' ינאי** ט"ז ; ע' : ע"ה: פ', ק"א, קי"א ; קי"ב, ר' יודן בשמו קי"ד;
קכ"ב; קכ"ג. בשם רב קכ"ט; קס"ט: ריש לקיש בשמו בהוספה קל"ד: **דבי ר' ינאי** ע"ה:קט"ז. **ר' ינאי
בריה דר' שמעון בן ינאי** ק"ב; **ר' ינאי דשאב** בשם רשב"נ ס"ב : **ר' יעקב** ר' מנחמן
בשמו קי"א. עיי"ש. **יעקב איש כפר נבורון** או יעקב נבוראי ס"א. שם ; **ר' יעקב בן
אבא** כ"ט. **ר' יעקב בן יוסי** ל"ג ; ועיין במ"ע. **ר' יעקב בן תרדאי** ר' מנחמן בשמו
ק"ב. **ר' יעקב בר אבין** בשם רשב"נ קי"ב : **ר' יעקב בר אבינא** ר' יודן בשמו בהוספה
קל"ו: **ר' יעקב בר אביי** בשם ריב"ס ל"ב ; **ר' יעקב בר אחא** קכ"ב ; בשם שמואל
בהוספה ר"ב. **ר' יעקב בר אידי** ר' זריקא בשמו קי"ב ; **ר' יעקב דכפר חנין**
או חנניא. קכ"ג ; שם. עיין במ"ע קכ"ו. **ר' יצחק** א', ה', ר' יולימנא בן עבדי בשמו
כ"ו. ל"ו ; מ"ט. כ"א. עיין במ"ע. כ"ב ; כ"ג. שם. ר' עזריה בשמו ס"ד. ס"ט : ע"א ;
שם. פ"ב. ר' חגא בשמו שם. שם, ע"ג : ע"ה. ע"ז. עיי"ש. ר' ברכיה בשמו ע"ט. פ',
ר' יודן בשמו שם. ר' חגי בשמו שם. פ"ב. פ"ז, בשם ר פנחס ל"ב ; ק"ד ; קי"ב. קט"ו.
קכ"ב. שם. קכ"ה. (דרש) קל"ו. קמ"ח : ק"ס. קס"ב. קס"ו. עיי"ש. קס"ט. קע"ג, קל"א ;
בהוספה קל"ד, ר, ר' יודן בשמו ר"ב, ר' חגי בשמו ר"ב; שם; **ר' יצחק בן טבלאי** קל"ו.

ר' יצחק בר אבין בשם ר' חנינא ס"ט. ר' יצחק בר אליעזר פ"ב. ר' יצחק בר' חנינא בר פפא בר' יצחק י"ד. עיין במ"ע. ר' יצחק ברבי מוריון ע"ג. ר' יצחק הכהן בן חמא בשם ר' חלקיה בשם ר' סימון קכ"א. ר' יצחק מגדליה כ"ה: ר' יצחק קטריקי ר' לולייאני בר כוברים בשמו ס"ד. ר' יקום ק"ז. ר' ירמיה קי"ז: קע"א: יש אומרים י': שם. פ"ה: קל"ב. יש דורשין כ"ה; אית דאמרין ע"ג. קי"ב: קי"ט. קכ"ה. בהוספה קל"ד: ר': ר' ישמעאל (תני) ס"ח: קט"ז. בעא קומי רבי קי"ט: (אמו של ר"י) קכ"ג. תני דבי ר"י קי"ז:

ר' לוי ד': ר"ב הכהן בשמו ואיהו בשם רשב"נ י"א. ר' יהודה בר' שלום בשמו כ"א: כ"ג: (אין להכריע אולי הוא ריש לקיש). בשם ר' חמא בר חנינא כ"ו. ושם, ר' ברכיה בשמו כ"ז: כ"ח. שם: ל"ה: ל"ו: לראב"כ בשמו ל"ז. מ"ב: שם. בשם ר' חמא בי ר"ח כ"א. כ"ב: כ"ו: כ"ט. בשם ר"ש בן מנסיא ס"ב. בשם ר' חמא בר"ח שם. עיי"ש. ר' יהושע בשמו ס"ד. ר' ברכיה בשם ר"ל ס"ז. ונראה שהוא ר' לוי. (פתח) ס"ט: שם: ר' ברכיה בשמו ע"ב: ושם: ע"ד: ע"ה: בשם ר' יוסי בר אלעאי ע"ח. ר' ברכיה בשמו פ"ה: חתניה דר"ל בשמו פ"ח: בשם ר' חמא בי ר' חנינא ל'. ל"א. ל"ג. בשם ר' יוחנן ל"ט: ק': ק"א. ק"ב: ר' פנחס בשמו ק"ד. שם: ר' יונה בשמו ק"ח: ק"י: קט"ו. בשם בר נזירה קי"ח. שם: קכ"ה. בשם ר"ח בר חנינא קמ"ה. ר' חלפו בן זכר בשמו שם: קמ"ט. קס"ב. ר' אמי שלח תלמידו לשמעו קס"ז: שם. קע"ג. שם: קע"ו: ק"פ. בהוספה קל"ב: בשם ר"י בן זימרא קל"ו: ר'. שם: ר"א. שם: והשאר בערך ר"י דסכנין. ר' לוי בן פרטא ריב"ש בשמו כ"ז: וקכ"ה. עיי"ש. ר' לוי חתניה דר' זכריה בשם ר' ברכיה פ"ט: ר' לוי ברבי קמ"ז: עיין במ"ע. ר' לוי בר זכריה בשם ר' ברכיה פ"ט: עיין במ"ע. ר' לוי בר חנינא בהוספה קל"ז: ר' לוליינאי בר כוברים בשם ר' יצחק קטריקי ס"ד.

ר' מאיר תני בשמו פ"א. שאל את ר' דוסתאי מן כוכבה פ"ב: פ"ד: ל"א. ר' יוחנן בשמו קי"ד: ר' אלעזר בשמו קט"ז: קכ"ד: קע"ה. קפ"ח: מארי יעקב ר' יודן בשמו ס"ד. ועיין במ"ע. ר' מיאשה בר בריה דריב"ל קכ"ה. ר' מנא ס"ג. ר' מנחמן בשמו פ"ה: ר' מנא דקסרין ר' תנחום דיפו פתח בשמו פ"ה. עיי"ש. ר' מנא דשאב בשם ר"י דסכנין בשם ר"ל ס"ג. קי"ב: בשם ריב"ל קפ"ט. ר' מנחם בשם ריב"ל ק': בשם ר' אבין ק"ו. בשם רשב"נ קי"ג. קכ"א. ר' מנחמא בשם ר"ח בר חנינא ע"ג. בשם ר' תנחום בי ר' חייא קי"א. ר' מנחמה בי ר' חייא הגדול בשם ר"א בן יעקב מ"ה. ר' מנחמן בשם ר' מנא פ"ה: בשם ר' יעקב בן תרדאי ק"ב. בשם ר' אבון ק"ו: בשם ר' יעקב משום ר' מני קי"א. ר' מני ר' מנחמן וכו' בשמו קי"א. בשם ר"י בר זבידא שם. בהוספה ר': ר"ב. מסורת שעלה בידם מן הגולה ק"ג:

ר' נהוראי ע"ה: ר' נחום ל"ח. נחום בר' סימאי דרש בטריסיס ור' ברכיה בשם ר' אבהו בשמו ע"ח: ר' נחוניא י"ז: עיין במ"ע. בשם ר' תנחום בר יודן קכ"ד, ר' נחמיה או ר' נחמן י"ב. שם, כ"ג. שם. מ"א. כ"א: כ"ב. שם: כ"ה. ע': פ"ג. ל"ב: ק"ה: קכ"ד: קע"ז. קפ"ב. בהוספה קל"ב: ר"א: ר' נחמן ע"ח. שם. שם: בשם ר' אבון פ"ה: ר' נחמן בר אבא קפ"ב. ר' נתן ז': מ"ו: פ"ז: תני רבי בשמו קי"ז:

ר' סימאי ר' אלעזר בשמו ג': ר' סימון או ר' סימן, בשם ר' יהושע י"ג. בשם ריב"ל טו: בשם רשב"נ י"ז: בשם ר"ש בשם ר' יהושע כ"א. עיין במ"ע, כ"ב, שם. כ"ה: ר' אלעזר בשמו כ"ז. ר' ברכיה בשמו ס"ג: וס"ו: ס"ז: ע"ט: בשם ריב"ל ל"ב, וק"י: קי"ב: קי"ג. שם: ר' יצחק הכהן בן חמה בשם ר' חלקיהו בשמו קכ"א. וקכ"ב. וקכ"ג: ר' פנחס ור' חלקיה בשמו בהוספה ר': ר"א: ר' סימון בר' יודה בי ר' סימון בשם ר' יוסי בר אלעאי קכ"ז: עיין במ"ע.

ר' עזריה י'. בשם ר"י בר אלעאי כ"ג. ס"ד. ע"ג: ע"ד. שם: שם: בשם ריב"ל ק"ג: שם: קי"א. (פותח) קכ"ח: בשם ריב"ל קע"ה. בשם ריב"ק בהוספה ר"א: ר' עזריה דכפר חטייה לראב"כ ור' אבון תרווייהון בשמו פ"ג: ר' עקיבא ד'. ס"ד: ל"ד. ק"א: טורנוסרופוס שאל אותו קי"ט: קכ"ו: קמ"ה:

ר' פנחס ב'. ע"ז: בשם ר"א בר' מנחם פ"ו. ר' יצחק בשמו ל"ג: בשם ר' יוחנן ק'. בשם ריב"ל ק"ד. בשם ר' לוי שם. בשם ריב"ל שם: קי"ט. בשם ר' הושעיא ק"כ. בשם ר' יהודה בן לוי

קס"ז: ק"ע. קע"ג: בשם ר' אחא קע"ד. קלא: בשם ר' סימון בהוספה ד': ר' פנחס הכהן בן חמא או ר"פ בן חמא א': בשם ר' ראובן ב'. בשם ר' אחא י"א. פאמר בשם רבותינו כ"ו. בשם ר' הושעיא קמ"ו. בשם ר' חלקיה ק"פ. בשם ר' אלעזר בן יונתן בהוספה קל"ו. ר' פנחס בן יאיר ריב"ל בשמו קי"ד:

ר' צדוק ק"מ.

ר' קריספא בשם ר' יוחנן ע"ז: עיין במ"ע.

ר' ראובן ר"פ הכהן בן חמא בשמו ב'. י"ז: רב י"ח: ר' אחא בשמו כ"ח: ל"ב: רב הונא בשמו פ"ד: קי"ט: ר' ינאי בשמו קכ"ח: ר' חמא בר גוריא בשמו בהוספה ר': **רבותינו** אמרו רבותינו ט"ו. כ"ה: ל"א. ל"ח. שם: מ'. מ"ג: מ"ד: מ"ח. כ"ב. רבותינו דורשים שם: כ"ד. ר"פ הכהן ב"ח בשם רבותינו כ"ו. יש מרבותינו אומרים שם. שם: כ"ז. ל"ד. שם. קי"ד. קמ"ו: ק"כ: ק"פ. שם: קפ"א. בהוספה קל"ב: קל"ד: קל"ו: שם: **רבותינו**. שנו רבותינו ד': י"ד: ט"ו: כ': כ"ו. כ"ט. ל"ג. מ"א: כ"ו. ל"ד. קכ"ו. קמ"ט: קנ"ח. קס"ב. (בד"פ תנו רבנן). קס"ה. שם: שם: קע"ד: ק"פ. קפ"ב: שם: בהוספה קל"ב. קל"ה: **רבותינו** למדונו רבותינו א'. ז': י"ג. כ"ב: כ"ח: כ"ג: קס"ו. קע"ט. קפ"ח: **רבותינו מן הדרום** בשם ר' שמואל פותחים בפרשה כ"א: עיי"ש. קל"ח: **רבי** ד': ט'. (אולי צ"ל דבר אחר). י"ב. שם. כ': ר' תנחומא בר' פתח בשמו כ"ד: ס"ב: ר' יודן וכו' זקן א' בשמו ס"ז. בשם ר' אחא ל': וכו' שהוא ט"ס עיין במ"ע. בשם אבא בן יוסף ק"ג. קט"ז. פילוספוס שאל אותו שם: תני בשם ר' נתן קי"ז: שם. קי"ט: עביד שירו לאנטוניכוס ק"כ: קכ"ז: ר' יונה בשמו קפ"א: **רבינו הקדוש** (דרש) קפ"ה. בשאילות ששאלים לפניו קפ"ז. **רבי בן מרי'** קע"ב. עיין במ"ע. **רבי בר חנינא** קכ"ח: וכו' שהוא ט"ס וצ"ל ר' יוסי. **רבי בר יצחק** פ"ט: כ' שצ"ל ר' שמואל בר"י עיין במ"ע. **רבי בי ר' סימון** כ"ח: נראה שהוא ר"ת ר' יהודה. **רבנין** ס': ס"ב. ע"א. ע"ה. ע"ז. פ': פ"א. שם: פ"ג: פ"ז. ל': ל"ב: ל"ט: ק"ג. שם: קי"א. קי"ח. קכ"ב. קפ"ב. בהוספה קל"ה: ר"א. **תנו רבנן** ל"ו: ועיין ערך רבותינו ב'.

ר' שבתי קכ"ד. קמ"ט: ר' **שונ'** כ"א: עיין במ"ע. ר' **שילא איש כפר תמרתא** בשם ר' יוחנן ס"ו. ר' לוי בשמו ע"ו. **דבי ר' שילא** ר' חלבו בשמם ו': עיין במ"ע. ר' ברכיה בשם ר"ח בשמם שם. **שמאי הזקן** קט"ו: ר' **שלום** ר' יהודה הלוי בשמו קע"ה: ואולי הוא ט"ס וצ"ל ר"י הלוי בר שלום. ר' **שמואל** או שמואל. ר' תנחומא בי ר' פתח בשמו ל"ח: רבותינו מן הדרום פותחים בשמו כ"א: ר' שמלאי תני בשמו ע"ח. פ"ב: ל"ג, קי"ח: קי"ט: קס"ט: בשם רשב"י בהוספה קל"ד: ר' יעקב בר אחא בשמו ר"ב. ר' **שמואל בר' חייא בר' יהודה** בשם ר' חנינא ע"ב. ר' **שמואל בר' יצחק** רבי בי ר' סימון בשמו כ"ח: ס"ה: פ"א: ר' יהודה בר סימון בשם ר' חנין בשמו קע"ז. **שמואל בר מתא** כ"ז: ר' **שמואל בר נחמן** או נחמני יו"ד: ר' ברכיה בשם ר"ל בשמו י"א. ר' סימון בשמו י"ז: י"ט: ל"א. ל"ט: מ"ד: ס'. ר' ינאי דשאב בשמו ס"ב: ע"ו. ע"ח. ע"ט: ל"ב: ל"ג. ר' זכיי דשאב בשמו ק"א. ר' חוניא ור"י בר אבין בשמו קי"ב: קי"ד. ר' חגי בשמו קכ"א: קכ"ב: קכ"ה: ק"כ: קכ"א: קכ"ב. קכ"ג, קס"ה. ק"פ. ר' ברכיה בשמו שם. ר' חנינא בר פפא שאל ליה בהוספה קל"ה: בשם ר' יונתן קל"ח: ר' **שמואל בר תנחום** קומי ר' תנחומא בהוספה ר'. **שמואל קפודקיא** ר' אבין בשמו ס"א. ר' **שמלאי** תני בשם שמואל ע"ח. קי'. קט"ו: קכ"ה: ר' **שמעון** ר' סימון בשמו והוא בשם ר' יהושע כ"א. ר"ש בן יהודה בשמו קי"ח. קכ"ד. ר' **שמעון בן אבא** או שמעון בר אבא. בשם ר' יוחנן א'. וי"ט: וכ"ז: וס"ז. **רבן שמעון בן גמליאל** קכ"ד. ר' **שמעון בן חלפתא** בשם ר' אחא ט'. ר' **שמעון בן יהודה איש כפר ענים** בשם ר"ש קי"ח. עיין במ"ע. ר' **שמעון בן יהוצדק** ר' יוחנן בשמו כ"ט. **ר"ש בי ר' יהושע בן לוי** קי"א. ואולי הוא ט"ס ועיין במ"ע. **ר"ש בן יוחאי** ז'. י'. י"ח: כ"ו: ר' יוחנן בשמו ע"ו. תני ע"ח. ופ"א. ופ"ו: ק"ב. ק"ה: ריב"ל בשמו ק"ו. תני שם. קט"ז: תני קכ"א: ראב"כ בשמו קכ"ב. תני שם: שם. קכ"ד: ק"ע. ר' ישמעאל בשמו בהוספה קל"ד: קל"ז: תניא קל"ח. ר' **שמעון בן יוסני** י"ז: ר' **שמעון בן לוי** ל"ט: ונראה שהוא ט"ס וצ"ל רשב"ל או ריב"ל. ר' **שמעון בן לקיש** או ריש לקיש. ב': ג'. כ"א: כ"ב. (ר"ל כ"ג: נראה שהוא ר' לוי). כ"ו: ריב"ם בשמו מ"ד: מ"ז. כ"ו: ס"ב.

(ר"ב בשם ר"ל ש"ז. כנראה שהוא ר' לוי). ר' יהודה בן נחמן בשמו ס"ח. ופתח בשמו ס"ט: פ'. ר' יוסי בן מנסי'ה בשמו שם: בשם בר קפרא ל"א; ל"ב: ק"ה. ר' אבין בשמו ק"ו: ר' חגי ור' פנחס בשמו קי"ג. בשם ר' יהושע קי"ד; בשם ר' אלעזר בן עזריה קט"ו. שם: קט"ז, קכ"ד: בשם ר' יהודה בן חנינא קכ"ו: קמ"ד: קמ"ה. קנ"ד; קנ"ו. ר' יהודה בר נחמן בשמו קס"ו: קס"ח; ר"י בר שלום בשמו קע"ד. שם: קע"ז, ר' אחא בשמו קפ"א. קפ"ו. בשם ר' ינאי בהוספה קל"ד; ר': ר' **שמעון בן מנסיא** ר' לוי בשמו ס"ב. ר' שמעון בן פזי קס"ג. **שמעון הצדיק** אלכסנדרוס מוקדון חמי ליה ס"ה.

ר' תחליפא בר קרוייה קל"ה: ר' תנחומא א'. בשם ר' חמא בשם ר' יהושע ע"ג. שם: ע"ד. ע"ו. פ'; פ"ו: ק"ז. קט"ו: קט"ז; פתח קכ"ז; היה פותחו קכ"ו: פך דרש קכ"ח. פתח קע"ה; פתח בהוספה קל"ב. קל"ו, שם. ר' שמואל בר נחמן קומיה ר'. **ר' תנחומא בי רבי** כ"ג. כ"כ; ל'. ל"ב. בשם ר' שמואל ל"ח; (פותר) מ'; פתח בשם ר' אייבו מ"ז. שם: כ"א. כ"ג, כ"ד. פתח בשם רב. שם: ל"ד. קכ"ו; קל"ו: קמ"ו. קמ"ט: ק"כ. קכ"א. עיי"ש. קכ"ג: קכ"ד. כך דרש קע"ד: ורובן הן פיתחא. ר' תנחומא בי ר' **אבא** או בר ר"א ה'. ז'; י"ג. (אולי צ"ל ברבי) ט"ו. כ"ו. ל"ד. מ"ב, מ"ד: בשם ר"' תנחום בר חנילאי מ"ז. כ"ז. קמ"ב; קס"ה: קס"ו: קע"ב; קע"ט. קפ"ב; קפ"ג. ק"ל; ורובן הם פיתחא. ר' תנחום בי ר' חייא ר' מנחמא בשמו קי"א. פתח קפ"ט. בהוספה ר"א. ר' תנחומא בי ר' יונה ממצורא פתח ל"ח. ר' תנחומא בי ר' מנחם בן יעקב פתח בשם אביו ל"ח; ר' תנחום בר חנילאי ר' תנחומא ב"ר אבא בשמו מ"ז. ק"א, ק"ג. בשם ר' ברכיה ק"מ. ר' תנחום בר יודן ס"ג; ר' נחוניא בשמו קכ"ד. ר' תנחום דיפו פתח בשם ר' מנא דקיסרין פ"ה.

פתח סתם בלי הזכרת שם החכם קס"ז: קע"ג: ועיין כ"א:

וסימני הדרושים הם בתחלת הפסיקתא י ל מ ד נ ו ר ב י נ ו. והם מן פיסקא א' עד פיסקא י"ד. ובאותה פי' נכפל ה י ל מ ד נ ו. אלא דג' בשני ר ב ו ת י נ ו. וכן הם פי' י"ט כ"ה כ"ט ל"א ל"ג ל"ח עד מ"ז (חוץ ממ"ו שהיא תוספתא) ובהוספה פ"א וב'. ופיסקא ט"ו י"ח כ"א עד כ"ג־כ"ד מתחילות במקרא מן המקראות בלי שום סימן. ופי' ט"ז וכ"ז־כ"ח ובהוספה פ"ד מתחילות זש"ה. ופי"ז מתחלת בשם הדורש ר' תנחום דיפו. אמנם פי' כ' היא קטוע רישא קצת. ופי' כ"ד היא בלי שום מקרא והתחלה. וכן פי' כ"ו אינה מיוסדת כלל על מקרא מן המקראות ופי' כ"ז מתחלת ה כ ת ו ב א ו מ ר. ופי' כ"ח מתחלת זו היא שנאמר ע"י ירמיה. ואולי צ"ל שנאמרה ברוה"ק. ופי' כ"ט־ל וכ"ט ל־ל הן קטועות רישא. ופי' ל' וכן ל"ד עד ל"ז ובהוספה פ"ג מתחילות ז ה ו ש נ א מ ר ב ר ו ה " ק. ופי' ל"ב מתחלת א מ ר ה כ ת ו ב.

אמנם התהלת הדרושים אחר הילמדנו הם פ י ת ח א שמתחיל ר' פלוני פ ת ח. או כך פ ת ח ר' פלוני. חוץ מפי' מ"ה שמתחלת זש"ה. ואחר הסימן פ ת ח מביא המקרא. ולפעמים מחובר עם זש"ה כמו בפ"ז. י' (ג"פ). י"א. י"ב (ג"פ). כ"ה. כ"ט. ל"א (ג"פ). ל"ג. ובהוספה פ"ב. ושם. או הוא מחובר עם זה שאמר רוה"ק כמו י'. ל"ג (ג"פ). מ"ב. ובהוספה פ"א זו היא שנאמרה בקבלה.

והדרושים בתוך הפיסקא על הרוב אין להם סימן ההתחלה כ"א ד ב ר א ח ר. או שמתחיל במקרא בלי שום סימן. ופעם אחת בפי"ז נמצא מלת כ ת י ב וכן בהוספה פ"ג (ואכי הוספתי בכ"מ מלה זו). או שהוא דרוש בפ"ע ומתחיל פ ת ח ר' פלוני. או דרש ר' פלוני. וזה לא נמצא כ"א בפכ"ח ובפמ"ד. והרבה דרושים הם מתחילים זש"ה. והם בפי' ד'. ה'. (ג"פ). ו'. ז'. י"ב. י"ג (ג"פ). י"ד. כ"ט־ל־ל. ל"ג. מ'. מ"א. מ"ב (ד"פ). מ"ג (ג"פ). ובהוספה פ"א ופ"ב (ג"פ) ופ"ד. או זו היא שנאמרה ברוה"ק בהוספה פ"ג. ושם דרוש שמתחיל יתברך שמו ויתעלה זכרו. ומהם שמתחילין מה כתב למעלה מן הענין. והם בפי' ה'. ו'. כ"ה. ל"א (ג"פ). ל"ה. מ"ב (ג"פ). מ"ג ובהוספה פ"ב. וכבר רמזנו לעיל על פ ת ח סתם ו ת נ ו ר ב נ ן.

וחכמים שפותחים כפי שהוזכרו הם. ר' אבין הלוי בהוספה פ"ב: ר' חייא בר אבא בפט"ו; ר' יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש שם: ור' יונה שם: ר' יונתן דבית גוברין בפ"י: ר' לוי בפט"ו; ר' ת נ ח ו מ א בפ"א. כ"ה. ומ"ב. ובפל"ג מזכיר היה ר"ת

פותחו עיי״ש. ובהוספה פ״א ופ״ב (צ״פ): ר׳ ת נ ח ו מ א ב ר א ב א בפי׳ ב׳. ג׳. ד׳ (ואולי צ״ל סס זכדי). ה׳. ז׳. י׳. י״א. י״ד. ל״א. ל״ט. מ׳. מ״א. מ״ג. מ״ד. מ״ז. ובשם ר׳ תנחום בר חנילאי בפי״ב: ר׳ ת נ ח ו מ א ב י ר ב י ו׳. ח׳ (צ״פ). ט׳. י״ב (צ״פ). י״ג. י״ט. כ״ח. כ״ט. ל״א. ל״ג (צ״פ). ובשם רב שמואל בפ״י. ובשם ר׳ אייבו בפי״ב. ובשם רבי בפי״ג: ר׳ תנחומא בי ר׳ יונה ממצוצרא בפ״י. ואולי צ״ל בשם ר׳ יונה: ר׳ תנחומא בי ר׳ מנחם בר יעקב שאמר בשם אביו בפ״י. ואולי צ״ל בשם ר׳ מנחם: ר׳ תנחומא בר חייא בפמ״ז: ר׳ תנחום דיפו בשם ר׳ מנא דקסרין בפי״ז: רבותינו מן הדרום בשם ר׳ שמואל פותחים בפי״ב: עוד הוזכר בסוף פכ״ה ר׳ עזריה שפותח בה: וכבר הזכרנו ב׳ פתיחות סתמות בפ״מ ומ״א.

אולם אף שאין מגמתי לתת כאן מבוא שלם לזה המדרש מוכרח אני עכ״פ לכונן ההשקפה על איזה פנות הראויות שידובר עליהן.

א) אימתי נכתב זה המדרש. ובתשובת דבר זה אומר. המעיין בו ימצא שכבר נשתמשו בו מסדרי המדרשים הרבות לויקרא ובמדבר וקהלת ודוגמתן. ואפילו בבראשית נמצאים מדרשים שעיקרם בפסיקתא כאשר העירותי ע״ז במקומות שונים. וכן ימצא המעיין שנוסחאותיו במקראות אינם מסכימים עם המסורה המקובלת בכת״הק הנדפסים. ולא שנפל טעות בספר כאשר נמצא כן ברוב המקומות. אלא שנוסחת הספר מסכמת עם נוסחת התרגום כעין שמצינו כיוצא בזה במכילתא וספרי. כאשר רמזתי ע״ז בתוספותי. גם ימצא המעיין שסדר קריאת הפרשיות וההפטרות שבספר אינו מסכים עם הסדר המקובל אשר רובו הוא מיסודו של רב בבבל. כל זה יורה על קדמותו וישנו. אמנם מצד אחר נמצאו בו דברים שלא יסופק עליהם שהם מאוחרים ושלא קדמו לזמן הגאונים ד״מ פ״כ ופמ״ו. ועוד ימצא המעיין שאין כל הספר בסגנון אחד ושסגנונו מורה עליו שהוא מחובר מכמה ספרים. ד״מ מן פכ״א ועד פכ״ד הוא מדרש לעצמו על י׳ הדברות א). וכן מפכ״ו ועד פכ״ח הוא מסגנון אחר. וכן הפיסקאות מפל״ד ועד ל״ז להם סגנון לעצמם וסגנונם ועניינם מורה עליהם שהם המוקדמות שבכל הספר. ושמות הדרשנים והחכמים שהוזכרו בזה המדרש הם הם השמות שהוזכרו בגמרא הירושלמית ובשאר המדרשים. ואלו הפי׳ שהם ודאי מאוחרות לא נמצא בהם שמות דורשים כי אם איזה מהם שהובא מהגמרא הבבלית. ואמנם אלו המוקדמות ביותר הם סתמות כפי טבע כל המאמרים הקדומים שבברייתות כגון ספרא וספרי וכיוצא בהן: וידענו שהיו לגאונים ספרים הרבה מאד אף שלא הזכירום בשמותם. שכן כתב בעל הלכות גדולות (פירס״ו דבריו במובא למכילתא פ״מ) ו ח י צ ו נ ו ת ו ק ט נ ו ת א י ן מ ס פ ר. והוו קרי לכלל אלו הברייתות והמדרשים ה י צ ו נ ו ת. ולפי שרובן נכפלו בסידורן מהם סדר גדול וסדר קטן ד״מ ה י כ ל ו ת ר ב ת י ו ה י כ ל ו ת ז ו ט ר ת י שהביאן ר׳ האיי גאון בתשובותיו קרי לאינון דזוטרי ו ק ט נ ו ת. ואין ספק שהמדרש הזה שאנו דנים עליו היה לפניהם והשתמשו בו. וכמו שהעיד הראב״ד בספרו האשכול חלק ב׳ צד כ׳ על בעל השאילתות. וז״ל ו כ ת ב ר׳ א ח א ב ר י י ת א ד פ ס י ק ת א נר חנוכה שהותיר וכו׳. והיא ההלכה שלפנינו בפ״ג ונכפלה בפ״ו כאשר רמזתי ע״ז במ״ע שם פ״ג אות ד׳. וכן נשתמש בעל השאילתות בסיפור על טורנוסרופוס ור״ע במדרש י׳ הדברות שלפנינו כאשר רמזתי ע״ז בפכ״ג אות פ״ט ג). וכמו שנשתמשו הגאונים בפסיקתא דר׳ כהנא שהיא ה פ ס י ק ת א ז ו ט ר ת י (כאשר העתיקס החכם מוהר״ש באבער במבוא סס אות ה׳). ונמצא בתשובת הגאונים כת״י קובץ אוצר הספרים ווינא (העתיק לי הדברים הרב מוהר״י מיללער אשר בדעתו להוציאם לאור) שכתבו ואנו שונין ב מ ש נ ה ח י צ ו נ ה לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא א״ר סימון וכי בשבועת שקר הכתוב מדבר וכו׳ אלא שלא תהיה מתכסה בטלית ומתעטף בציצית ועובר על ד״ת במטמוניות וכו׳. וכן בתשובת הגאונים כת״י קובץ החכם שזח״ה כתבו ואנו שונין

א) ומוהר״א יעללינעק העירני שגם החכם מוהר״נ ברילל עמד על זה. ב) ומ״ש מוהרי״ט צונץ בספרו על הדרשות צד רמ״ג שהפסיקתא היא מאוחרת ושנשתמש המסדרה בס׳ השאילתות היא הפיכת הקערה על פיה:

במשנה חיצונה לא תשא וגו' וכו' א"ר סימון וכו' אלא שלא תהא מתכסה בטליתך ומניח תפלין וכו'. והוא לפנינו פכ"ב (אלא דלפנינו ג' לה בשם ר' ביבי ושיטה שלאחריה היא בשם ר' סימון). וכן נמצא בתשובת הגאונים (שנדפסו בליק תרכ"ד) לר' פלטוי גאון הא דפכ"ב מפני מה משביעים את האדם ונותנים לפניו נודות מנופחות וכו'. וכבר נעלם לפוסקים האחרונים מקור המאמר. (אמנם להביא גדולי הראשונים והאחרונים שהשתמשו בה לא יצא מזה שום תועלת וכבר העתיקם ומנאם מוהר"ש באבער שם אות ז').

ונמצא בדרוש הראשון שהוא לר' תנחומא אמקרא צמאה נפשי לאלהים וגו' שאמר. אמרו "אימתי אתה מחזירנו לאותו הכבוד, הרי כמה זמן שחרב בית חיינו, הרי שבוע, הרי יובל הרי, שבע מאות ושבעים ושבע, ועתה הוא כבר אלף ומאה וחמשים ואחד, מתי אבא ואראה פני אלהים." וכתב החכם מוהרי"ט צונץ ה' יאריך ימיו בספרו על הדרשות צד רמ"ד שפירושו שֶׁכָּלוּ כל השביעיים.x ודן מזה שנכתבה הפסיקתא בימי הגאונים תר"ה לאלף החמישי בזמנו של ר' פלטוי גאון. ואמרו ועתה הוא כבר תתשנ"א. הוא הוספה בזמנו של ר"א בעל הרוקח ואולי שהוא הוסיפה. והנך רואה שכבר נשתמש בה ר' אחא מִשַּׁבְּחָא שהיה תק"י לאלף החמישי. ושאין לכל אילו הדברים עמידת רגל. והאמת שהדורש אמקרא דתהלים דרש ומנה להורבן ראשון שהיה של"ח לאלף הרביעי ומניינו הוא כמו קט"ו לאלף החמישי בסוף הדור החמישי של האמוראים (שהיא בתחלת המאה הב' לאלף הרביעי למספרם). וההוספה היא תפ"ט לאלף החמישי והיא בימי הגאונים (ואולי היא מאותו המוסיף שהוסיף פ"כ ופנ"ו). ואף שדרשה זו אינה מוכחת על הספר כולו אימתי נכתב. עכ"פ יש לדון שקרוב לזה הזמן נכתב. והשמות שהוזכרו בו יסכימו לדעתי עם זה. וכן מה שחשב החכם x הנ"ל שמסדר הפסיקתא רבתי לקח את דבריו מן הפסיקתא דרבי כהנא (שהיא הפסיקתא זוטרתי) ובא אחריו מוהר"ש באבער והחליט את הדבר. הנה המעיין ימצא שאין לכל אילו הדברים שרש וענף ושנמצאו מאמרים בפסיקתא דר"כ שעיקרם ברבתי ונמצאו ג"כ מאמרים ברבתי שעיקרם בפסיקתא דר"כ או שֶׁלִּשְׁנֵיהם מקור אחד ולא הועתקו זה מזה.

ג) בביאור השם פסיקתא רבתי שכבר נשתברו עליו קולמסין הרבה. הנה זה השם לא כתיבתו ולא קריאתו ברורה. בילקוט וברוקח הוא כתוב פסיקתא רבתי. ובהוצאה הראשונה הדפיסו בדפים הראשונים מלת פסיקתא בדגשות התי"ו ומלת רבתי בְּקָו על התי"ו לסימן הרפה. ומדף ל"ג ולהלן עד מ"ט הדפיסו פסיקתא בתי"ו רפויה ומדף מ"ט עד גמירא פסיקתא רבתא והתי"ו של פסיקתא דגושה. והנה התאר רבתי מצינו דוגמתו היכלות רבתי בתשובה לרה"ג. וכן תנא באבל רבתי כתובות כ"ח ע"א. הלכתא רבתי לשבת שבת י"ב ע"א. ובלי ספק שמלת רבתי היא תאר לנקבה יחידה והיא כמו רבתא במקראות ובתרגומים. ולשון חכמים לחוד ולשון תרגום לחוד. ד"מ מלא אצבעיה רבתי ומלא אצבעיה זוטרתי ע"ז כ"ט ע"א. דבי אימא רבתי קרו ליה יבמות כ"א ע"ב. מילתא זוטרתי היא מגילה כ"ה ע"א תיבה זוטרתי שם כ"ו ע"ב. וכן היא בשאר התוארים כגון ריש ברכות גבי חורבה בחדתי תמורת בחדתא. ומלת רבתי היא כמו רבתא. ונקודתה וקריאתה היא רַבְּתִי והיא תרגומה של מלת הגדולה. ומזה יש לדון על מלת פסיקתא שהיא לשון יחידה. אמנם זכר לדבר איכא ראיה ליתא שהרי נמצא היכלות רבתי. ומלת היכלות היא לשון רבים. וכן אבל רבתי ומלת אבל הוא לשון זכר. ועל כרחך צריך אתה לומר שמלת רבתי נמשכת על מלה שלא נזכרה והיא מלת משנת. וראוין השמות בתשלומן משנת היכלות רבתי. משנת אבל רבתי או ברייתא היכלות רבתי. ואל תתמה שהרי כל עיקר השם ברייתא היא שם קטוע ועקרו בתשלומו מתניתא ברייתא. שהיא תרגומו של משנה החצונה. וכבר תמצא בספר שלפנינו בפכ"א ק"ב ע"ב א"ר אבודימי דְמִן חֵיפָא שניתי במשנתי כ"ב אלף של מה"ש ירדו עם הקב"ה על הר סיני וכו'. וכבר יש מקום לומר שמלת פסיקתא היא לשון רבים ונקודתה וקריאתה היא פְּסִיקָתָא ומעתה נבוא לדון על ענינה של מלה זו. מלת פסק נמצא לכליון ושביתה וחדלה כמו חדל להיות לשרה פסק למהוי לשרה. וישבות המן ופסק מנא. ויכלא העם

ופסק עמא. ונמצאה לכריתה ונזירה. טרם יכרת עד לא פסק. גזרו את הילד פסקו ית רביא. ומזה כל לשון פסוק ופסוקא בלשון חכמים. וכן היא תרגומו של ח ר ץ. משפטך אתה חרצתה דינך פסקת. ומזה כל לשון פסק דין בלשון חכמים. אמנם בשמות נמצא הבדל בין פיסקא לפסיקא. שמלת פ ס י ק א משתמשין בו לדבר חרוץ ונחתך כמו פ ס י ק א ליה לא פ ס י ק א ליה דב"ק ק"ד ע"א ובכמה מקומות. ומזה אמרם דקתני לה גבי הילכתא פ ס י ק ת א ב"ק ק"ט ע"א וע"ז ז' ע"א. אמנם השם פ י ס ק א ענינו כענין השם חתיכה. דוגמתו בב"ב קנ"א ע"א אחתיה דר' דימי בר יוסף הוה לה פ י ס ק ת א דפרדיסא. ופרשב"ם פיסקתא כמו פיסקא חתיכת קרקע. ובמלה זו נשתמשו לפרשיות ופרקים. שהפרשה והפרק הם חתיכת הספר. ומזה תמצא בירושלמי שמסמנין החלקים במלת פ ס ק א. עיין לדוגמא ריש ברכות. וכן בספרי מסיימת כל פרשה ופרשה ס ל י ק פ י ס ק א. ובלשון רבים תהיה פ י ס ק ת א. וכן תמצא בלשון הגאונים. לדוגמא בסדר ר' עמרם בסדר חג שבועות. וקורין ביום א' מן בחודש השלישי עד סוף פ ס ק א ומפטיר קורא מן וביום הביכורים עד סוף פ ס ק א וכו' ויום ב' כל הבכור עד סוף פ ס ק א. וכן בכמה מקומות. וכבר מצאנו שמעתיקי המדרשים כשקיטעו המאמרים שהם לפנינו בספר הם מסמנין הקיטעא אם במלת פ ס י ק ת א או במלת פ ר ש י ו ת. עיין לדוגמא במ"ע אות ט' בפ"ו ואות י"ג בפ"י ואות ב' בפכ"א ואות כ"ה בפל"ו. ואין ספק שהשם פ ס י ק ת א שלפנינו אין ענינו אלא כענין פרשה. ועל כן אומר אני שכבר נשתבשה המלה בכת"י הקדמונים ועקרה צ"ל פ י ס ק ת א והיא לשון רבים ונקודתה פִּסְקָתָא ועיקר השם בתשלומו מ ש נ ת פ ס ק ת א ר ב ת י. והיא משנה חצונה דהיינו ברייתא כמו שקראוה הגאונים. והיא בכלל החצונות דבעל הלכות גדולות. ואמנם נקראת ר ב ת י לפי דאיכא נמי פסיקתא זוטרתי והיא הפסיקתא דר' כהנא. וכבר נמצא לרש"י בתהלים ל' שמסמן ב פ ס י ק ת א ז ו ט א. ויראה שכוון אל הפסיקתא דר"כ שממנה העתיק. זהו מה שרציתי לכונן ההשקפה עליו. אמנם לפי שכבר נתפשט לקרא את הספר פְּסִיקְתָּא רַבָּתִי הנחתי הדבר כמו שהיא. ושבשתא כיון דעל על.

עוד אחת אני רואה להעיר את אוזן התלמידים המתעסקים במדרשים כדי להתחנך לדרוש ברבים. והיא שאין בכל המדרשים מדרש יאות לתכלית זו כמדרש שלפנינו לפי שמדרשיו הם דרשות שלמות וסגנון לשונו אינו כסגנון מדרש כתוב אלא כסגנון לשון הדורש ומדבר קבל עם.

החותם בביה"מ ווינא ביום שנכפל בו כי טוב קודם שבת דנחמתא לפרט כי שמש ומגן ה' אלהים וגו'.

עבד לעבדי התורה

מאיר איש שלום.

פסיקתא רבתי

והישר בעיניו תעשה

אלו אגדות משובחות הנשמעות באזני כל אדם
(מכילתא בשלח)

דורשי רשומות אומרים

רצונך שתכיר את מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקדוש ברוך הוא ומדבק בדרכיו (ספרי דברים מ״ט)

ודם ענב תשתה חמר

אלו הגדות שמושכות לב אדם כיין (שם ס״ז)

ישראל לא ידע לשעבר

ועמי לא התבונן לעתיד

מי גרם להם לישראל שיהיו מנוולים וממופשים שלא היו בונים בדברי תורה (שם ס״ט)

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו
יבא כל בשר להשתחות לפני אמר ה' (ישעיה ס"ו כ"ג) א)

ילמדינו רבינו אדם מישראל שבירך על המזון בר"ח ושכח ולא הזכיר של ר"ח כיצד הוא צריך לעשות ב). למדונו רבותינו שכח ולא הזכיר של ר"ח ומשגמר ברכת המזון ונזכר מיד עד שלא הסיח דעתו מן הברכה אין צריך לחזור לכתחילה אלא גומרה ברכה קטנה בסוף בא"י אמ"ה אשר נתן ראשי חדשים לישראל עמו בא"י מקדש ישראל וראשי חדשים ג) שמעון בן אבא בשם רבי יוחנן אמר [ספק הזכיר של ר"ח ספק לא הזכיר אין מחזירין אותו] וצריך (בחולו של מועד) [בתפלה של מוספין] לומר והשיאנו ה' אלהינו ד)

מאיר — מגן דוד — עין

א) הוספתי כאן המקרא שהוא שנוסדו עליו הדרשות בפי' זו ובמקרא זה משליימין באפטרתא לשבת ר"ח שמפטירין בו כה אמר ה' וגו' (ישעיה ס"ו). וגרסינן במגילה ל"א ע"א ר"ח שחל להיות בשבת מפטירין והיה מדי חדש בחדשו. ובמס' סופרים פ' י"ז ה"ט איתא שהוא מפטיר בכה אמר אדני ה' שער החצר וגו' (יחזקאל מ"ו) והמפורשים הגיהו בה שהיא משובשת ואינו נראה והאמת שזהו הסדר הנזכר בגמרא בשם אמר ר' הונא אמר רב והאי דמס' סופרים היא הלכה עתיקה שנעקרה. ב) בתוספתא דברכות פ"ג שבת ור"ח וחולו של מועד ויו"ט יש בהם הזכרת היום בבהמ"ז וכו'. ובשבת כ"ד ע"א הזכירו לה בשם ברייתא דר' אושעיא. ורב ור' חנינא איפלגי בדבר דרב אמר מזכיר ור"ח אינו מזכיר ואיבעי להו התם לרבנן להא מילתא דר"ח כיון שהוא דאורייתא צריך להזכיר או דילמא כיון דלא אסור בעשיית מלאכה לא מזכרינן. ג) בירוש' דברכות פ"ז ה"ה גרסינן תני היה יושב ואוכל בשבת ושכח ולא הזכיר של שבת רב אמר חוזר ושמואל אמר אינו חוזר שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן ספק הזכיר של ר"ח ספק לא הזכיר אין מחזירין אותו. אשכח תני ופליג כל יום שיש בו קרבן מוסף כגון ר"ח וחולו של מועד צריך להזכיר מעין המאורע אם לא הזכיר מחזירין אותו וכו' (והיא ברייתא בתוספתא דברכות פ"ג וא"כ ר"ח היא כשבת). חנן בר אבא וחברתא הוו יתבין אכלין בשבתא מן דאכלין ובריכין קם אזל ליה. חזר לגבן אשכחון ברכין. אמר ולא כבר ברכנו אמרין ליה מברכין וחוזרין ומברכין דאשכחן מדכרא דשבתא. לא כן אמר ר' אבא בשם ר' הונא ור' ירמיה מטו בה בשם רב שכח ולא הזכיר של שבת אומר אשר נתן מנוחה לעמו ישראל (כלו' ולא היו צריכין לחזור ולברך ומשני כאן בשהסיח וכו') כן בשהסיע דעתו וכן בשלא הסיע דעתו. ובבבלי ברכות מ"ט גרסינן יתיב ר' זירא אחורי דרב גדל ויתיב ר' גדל קמיה דרב הונא ויתיב וקאמר טעה ולא הזכיר של שבת וכו' מאן אמרה רב וכו' הדר יתיב וכו' של יו"ט אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים וכו' הדר יתב וקאמר טעה ולא הזכיר של ר"ח אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה אי חתים בה אי לא חתים בה אי דידיה אי דרביה וכו' א"ר מנשיא בר תחליפא אמר רב לא שנו אלא שלא פתח בהטוב והמטיב אבל פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש וכו' (כלו' כיון דעיקר בהמ"ז הם ג' ברכות הוו התחלתא דהטוב והמטיב הסח הדעת לענין אחר ופירוש הסח הדעת דהכא הוא ג"כ שהתחיל בהטוב והמטיב). והזכירו שם בשם ר' נחמן אמר שמואל טעה ולא הזכיר של ר"ח בתפלה מחזירין אותו בבהמ"ז אין מחזירין אותו וכו'. ומסוגיא דבבלי משמע דשמואל בשבתות וי"ט נמי ס"ל דחוזר וזהו כנגד הירושלמי שהזכרנו. וסתמא דפסיקתא דילן כסתם ברייתא דירושלמי שהעתקנו והוו ר"ח כשבתות וי"ט וחותמין בה ג"כ ועיי' בריי"ף ורא"ש שם ובה"ג ה' קידוש והבדלה והגמיי' פ"ב מה' ברכות הי"ג ובזרע אפרים. והרוקח סי' רכ"ח העתיק לשון הפסיקתא וגריס בה אלא אומרה לאותה ברכה קטנה וכו'. ד) כל זה המאמר הגהתי עפ"י הירושלמי והא דר"ש בן אבא הוא בירוש' שהעתקתי לעיל אות ג' והא דוהשיאנו הוא בירושלמי פ' הרואה דברכות דגרסינן שם לענין הזכרה בתפלה ר' יוסי בר נהוריא אמר מקדש ישראל מקדש חדשים ר' חייא בר אשי אמר מקדש ישראל וראשי חדשים שמואל אמר צריך לומר והשיאנו וכו'. לפי שאף ר"ח בכלל מועד ובזרע אפרים הגיה שמעון בן אבא בשם רי"ח וצריך בראש חודש לומר וכו' והרז"ו הגיה וצריך בחולו של מועד וכו' ואינו נראה מכמה טעמים ונראה שהיה כתיב בר"ת בח' של מו' ונתחלפה להסופר הת"ו בחי"ת וקרא בחולו

הרי למדנו שראשי חדשים שקולין כמועדות ה) שנאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם (במדבר י' י') ואפילו כשבת שקולין הן ראשי הדשים ו) נמצאת אומר שראשי חדשים שקולים כנגד המועדות והשבתות ומניין שהם שקולים אף כנגד השבתות ממה שהשלים בנביא והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחות:

[והיה מדי חדש בחדשו וגו'] כך פתח ר' תנחומא צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבא ואראה פני אלהים (תהלים מ"ב ג') זאת מפרנס בפתח הזה השיטה בתחילת פ' אחרי מות ז): ד"א צ מ א ה נ פ ש י ל א ל ה י ם כשתעשה את הדין (בע"ה) [באומות העולם] ח) אלהים לא תקלל (שמות כ"ג כ"ז): ד"א ל א ל ה י ם כשתחזור אותה האלהות שעשיתני בסיני אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פ"ב ו') ט): ד"א ל א ל ה י ם שתלבושו (אלקים) [אלהות] כשם שלבשת בסיני הקרב הקץ ותייחד אלהותך בעולמך והיה ה' למלך על כל הארץ (זכריה י"ד ט') כמה שהוא דורש ביעקב ויתן לך האלהים מטל (כשיטל האלהים) [השמים (בראשית כ"ז כ"ח) יתן לך אלהות] י): ד"א ל א ל ה י ם [ל א ל ח י] שהוא חי וקים לעולמי עולמים: ד"א ל א ל ה י ם [ל א ל ח י] שהוא מבטיח על גבי חיינו להוריד גשמים בעונתם ולהפריח טללים בזמנם בשביל חיינו יא): ד"א (לאל חיינו) [ל א ל ה י ם] ל א ל ח י לאל שהוא חי וקים בדברו יב) א"ר פנחס הכהן בן חמא אע"פ שמתו המבטיחין אלו הנביאים אבל האלהים שהבטיח חי וקיים: (למאה נפשי לאלקים חי) מ ת י א ב א [ו א ר א ה פ נ י א ל ה י ם] אמרו לו ישראל רבונו של עולם אימתי אתה מחזיר לנו את הכבוד שהיינו עולין בשלשת פעמי רגלים ורואין פני השכינה א"ר יצחק כשם שהיו באין לראות כך היו באין להראות (שנ') יג): מ ת י א ב א ו א ר א ה [ברוח הקדש] יד) א"ר יהושע בן לוי למה היה קורין אותו שמחת בית השואבה שמשם היו שואבין רוח הקודש טו). אמרו אימתי את מחזירנו לאותו הכבוד הרי כמה זמן שחרב בית חיינו הרי שבוע הרי יובל הרי שבע מאות ושבעים ושבע ועתה הוא כבר אלף ומאה וחמשים ואחד מתי אבא ואראה

מאיר מגן דוד עין

של מועד. ה) כלו' עפ"י הלכה זו נלמד כן ואח"כ מייתי קרא בטעם הדבר. ו) לענין הברכה בבהמ"ז. ז) הוא הערה מן הסופר שהשיטה הראשונה בדרשת זה המקרא היא מפורשת בתחלת פ' אחרי מות ר"ל בפסי' האחרונה ולפנינו שם ליתא ונשמטה ע"י הסופרים והעיר בעל זרע אפרים על הילקוט בתהלים שם שנרמז עליו שהיא מפסי' רבתי וה"ג ל מ א ה נ פ ש י ל א ל ה י ם ממה את למאה אמרה ליה איני למאה לא לאכול ולשתות אלא לראות את פניך לך אמר לבי בקשו פני את פניך ה' אבקש לכך נאמר מתי אבא ואראה פני אלהים דבר אחר וכו'. וכתב שזה נשמט מכאן בפסיקתא שלפנינו שאפשר שדורש כך על יוה"כ שאין בו לא אכילה ושתיה כ"א לראות פני אלהים ע"כ. ובאמת שאין עדות הילקוט מכרחת שזה הדרש הוא ג"כ במדרש תהלים שם ואפשר שמשם העתיקו בעל הילקוט. ח) בדפוס פראג איתא את הדין ב ע" ה ובדפוס שקלאוו הגיהו ב א" ה ובז"א מחק שתיהן והגיה כמה דאת אמר ובילקוט תהלים שם איתא כ ש ת ע ש ה ד י ן ב א ו מ ו ת ה ע ו ל ם ש נ א מ ר וכו' ומייתי ראיה שאלהים הוא דיין ומדרך המדרשים בכמה דוכתי שמביאין מקרא לראיה ונשמטו מלות ש נ א מ ר או כ מ ה ד א ת א מ ר או ה י ך ד א ת א מ ר או כ ד כ ת י ב. ט) בילקוט שם א ו ת ו א ל ה ו ת. וזהו המקרא נדרש כך במכילתא מס' דבחדש פ"ט ועיי' במ"ע שם אות כ"ג ועיי' באגדת שמואל סוף פ"ד. י) כ"נ להגיה ובילקוט הגי' ד"א כ ש ת ל ב ש ה א ל ה ו ת ש נ ת נ ה ל י ע ק ב ויתן לך האלהים. ובז"א הגיה ד"א לאלהים ש ת ל ב ש אלהות כשם וכו' על כל הארץ ד ב ר א ח ר ל א ל ה י ם ל א ל ה ו ת כ מ ו שהוא דורש ביעקב ויתן לך אלהים יתן לך אלהותא מטל כשיטל האלהים. ודרש זה הוא בב"ר פס"ו ר' אחא אמר יתן לך ויתן לך אלהותא פי' כח ואיילות. יא) בילקוט הגי' ד"א שהוא מפריח טללים ומוריד גשמים בעונתן בשביל חיינו ובז"א הגיה ד"א לאלהים לאל חי ש ה ו א ח י מבטיח ע ל ח י י נ ו וכו' והוא נל"ל. יב) בילק' ד"א שהוא חי וכו'. יג) עיי' ספרי פ' ראה פי' קמ"ג ובמ"ע שם אות ג' ואולי יש להפך כאן הנוסחא. יד) וכ"ה בילקוט שם. טו) בירושלמי סוכה ריש פ"ה ועיי' בבלי סוכה נ' ריש ע"ב. ובילקוט גרס

פני האלהים עז) אמר להם בני בעולם הזה כמה פעמים הייתם עולים (בשנה) לא שלשה פעמים בשנה כשיגיע הקץ אני בונה אותו ואין אתם עולים יז) שלשה פעמים בשנה אלא כל חודש וחודש ובכל שבת [ושבת] אתם עתידים להיות עולים (בו) [שם] כמה שנאמר והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יח):

ד"א והיה מדי חודש בחדשו והיאך אפשר שיבא כל בשר בירושלים בכל חודש ובכל שבת א"ר לוי עתידה ירושלים להיות כארץ ישראל וארץ ישראל ככל העולם כולו. והיאך הם באין ראש חודש ושבת מסוף העולם אלא העבים באין וטוענים אותם ומביאין אותם לירושלים והם מתפללים שם בבוקר והוא שהנביא מקלסן מי אלה כעב תעופנה וגו' (ישעיה ס' ח') יט):

ד"א והיה מדי חדש והרי שאירע ר"ח להיות בשבת ואמר הכתוב מדי חדש ומדי שבת היאך א"ר פנחס הכהן בן חמא בשם ר' ראובן באים שני פעמים אחד של שבת ואחד של ר"ח והעבים טוענין אותן בהשכמה ומביאין אותן לירושלים והם מתפללין שם בבקר והן טוענין אותן (לבתיהן) [ומחזירים לירושלים] כ) מי אלה כעב תעופנה הרי של בוקר וכיונים אל ארבותיהן (שם) הרי של מנחה:

[יבא כל בשר וגו'] אינו אומר יבואו כל ישראל אלא [יבא כל] בשר כא) א"ר פנחס מהו כל בשר כל מי שבשר יצרו בעולם הזה זוכה לראות פני שכינה כדכתב עוצם עיניו מראות ברע (ישעיה ל"ג ט"ו) מה כתב אחריו מלך ביפיו תחזינה עיניך (שם שם י"ז) כב):

ד"א יבא כל בשר אפילו עכו"ם ולא כל עכו"ם אלא אותן שלא שעבדו בישראל משיח מקבלן כג). ובזכות מה ישראל זוכין לכל הכבוד הזה בזכות ישיבה של ארץ ישראל שהיו יושבין ומצטערין בין האומות בעולם הזה כד). וכן אתה מוצא באבות העולם אין סוף על מה שנצטערו על קבורת ארץ ישראל כה) א"ר חנינא כל השקלים שכתוב בתורה סלעים ושל נביאים ליטרין בכתובים קינטירין ר' אבא בר יודן בשם רבי יהודה בר סימן חוץ מן השקלים ששקל אברהם לעפרון בקבורה שלקח הימנו שאינן אלא קנטרין (שקל בגמטריא קנטירין) ארץ ארבע מאות שקל כסף (בראשית כ"ג ט"ו) בא וראה ארבע מאות קנטרין של כסף נתן בקבורה כו). וכן יעקב כל זהב שסיגל

מאיר | מגן דוד | עין

א"ר יצחק למה קורין וכו' ונראה שנשתבש מלעיל דירושלמי כמו גרים ריב"ל ובב"ר פ"ע הגי' ר' הושעיא. עז) בילקוט ליתא מן אמרו איתמי וכו' עד אמר להם בני וכו'. וכתב בז"א ועתה הוא כבר וכו' אין זה מדברי הספר רק מן סופר מעתיק הספר ובימיו עברו אלף וקנ"א שנה וכן נמצא כמה פעמים במדרשים ובפיוטים עכ"ד. יז) בד"פ ואין אתם מוכין לא שלשה וכו' ובז"א מוכין שלשה. יח) וכ"ה בד"פ ובילקוט שם קיצר שגגון הלשון ובילקוט סוף ישעיה העתיק כל המאמר וקיטעו וקיצרו. יט) עיי' ספרי דברים פי' א' ובמ"ע אות מ"ד ולקמן פכ"א. ובילקוט העתיק זה הנאמר בישעיה ס' וכתב שם הז"ר העבים באים וכו' דק"ל אין תחומין למעלה מעשרה. כ) וכ"ה בילקוט שם כלו' שאותם העבים הם מחזירים אותם לירושלים במנחה אבל מחזרה לבית לא איירי ובדלעיל ובז"א הגיה והם טוענין אותם לבתיהם ובמנחה העבים חוזרים ומביאים אותם לירושלים ומתפללים שם מנחה והם טוענים אותם ומחזירים לבתיהם וכו' וא"צ וברקח סי' רכ"ט הובאו אלו המאמרים אלא שנקטעו שם ונשתבשו. כא) וכ"ה בילקוט ישעיה ס' ובד"פ איכו אומר יבואו כל בשר אלא ישראל והוא שיבוש. כב) בילקוט שם הגי' כל מי שנעשה כבשר בעוה"ז וכו' וכלו' כל שיצרו בשר והוא ע"ד המקרא והסירותי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר (יחזקאל י"א י"ט) ועיין סוטה ה' ע"א ובמס' ד"א רבה סוף פ"א והז"א פי' מלשון בזיון תרגום בזה בסר עיי' במתורגמן ערך בסר וא"צ. כג) בילקוט שם ג' אפי' הגוים שלא עבדו בישראל מלך המשיח מקבלם. כד) בד"פ איתא ישיבת של א"י ובז"א הגיה ישיבת א"י. וכלו' שהם מצטערין בין האומות להיות זוכין לישיבת א"י. כה) בז"א מחק מלות אין סוף והגיה אברהם יעקב ויוסף עפ"י מה שמצא כתוב. כו) בירושלמי דקידושין פ"א גרים דא"ר חנינא כל השקלים וכו' קינטירין א"ר יודה בר פזי חוץ משקלי

מימיו וכל ממון שהיה לו (מסר לו) [הכרה] כז) כדי ליתן לפני עשו בקבורתו שלא יכנס עשו בקבורה לתוכה כח) שנאמר בקברי אשר כריתי לי וגו' (שם נ' ה') כט). וכן אתה מוצא בשעת סילוקו מן העולם משביע ליוסף ואומר לו אל נא תקברני במצרים (שם מ"ז כ"ט). ולמה כן. רבי חנינא אומר דברים בגו רבי יוסי אומר דברים בגו ל). אמר ריש לקיש בשם רבי אליעזר הקפר מפני שמתיה חיים בימות המשיח כמו שדוד אמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים (תהלים קט"ז ט') וכי ארץ ישראל ארץ החיים היא והלא בני אדם מתים בתוכה לא) והלא חוצה לארץ היא ארץ החיים לב) אלא ארץ ישראל מתים מצויין בתוכה וכיון שדוד אמר בארצות החיים שמתיה חיים לימות המשיח לג). שאל רבי יוסי לריש לקיש אפילו כגון ירבעם בן נבט אמר לו גפרית ומלח לד).

מאיר | מגן דוד | עין

עפרון דהוין קינטירין מה טעמא בכסף מלא יתננה לי. ובבבלי בכורות נ' ע"א גרסינן א"ר חנינא כל כסף האמור בתורה סתם סלע דנביאים ליטרין (פרש"י מנין דהוא כ"ה סלעים) דכתובים קינטרין (פרש"י מאה סלעים בכל שקל) חוץ מן כספו של עפרון שאעפ"י שכתוב בתורה סתם קינטרין דכתיב ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר. ובב"ר פנ"ח ג' אר"ח כל שקלים וכו' קינטרין ר' יודן אמר חוץ משקלי עפרון שהיו קנטרין. ובשמות רבה פל"א א"ר חמא כל שקל וכו' א"ר יהודה בן פזי חוץ משקלי עפרון שהיו קנטרין מה היה אמר עפרון לאברהם אם אתה נותן לי ד' מאות שקל כסף מן סחורת ביתך אתה נותנה לי. וברות רבה פ"ז הועתק מן הירושלמי וכמו שהוא שם אלא דג' א"ר יודן בן פזי ולא מייתי קרא לראיה. ובתנחומא פ' וירא ג' א"ר חנניה כל שקלים וכו' קנטרין בר משקלי עפרון דאיכון קנטרין דכתיב בכסף מלא יתננה לי. ושם בפ' בהר ג' אמר בן מארה (ובקצת נוס' מארא) אעפ"י שאמר ר' חנינא כל שקלים שבתורה סלעים הם חוץ מאלו שהם קנטרין ד' מאות קנטרין לבר אברהם לפני עפרון. ועכ"פ מלות כל כסף שבבבלי הם ט"ס עיי' בירושלמי ובמדרש רות שם ואם נקיים הרבים מפני המועטין יהיה הא דשקלי עפרון לר' יהודה בן פזי. והאי שקל בגי' וכו' הוא הוספה מגליון ובז"א השמיטו. כז) עשה כרי וכן בב"ר פ"ק הרבה ממון הכרה עליה (ובז"א הגיה בלשון הב"ר שם הכרתי וא"כ) ובד"פ ג' מכר כדי וכן בז"א וא"כ. כח) בז"א הגיה לפני עשו שלא יכנס עשו בקבורתו של' וא"ל ואולי צ"ל שלא יכנס עמו. כט) ועיי' בב"ר שם ובשמות רבה פל"א ובתנחומא פ' ויחי ובפדר"א פל"ח ופל"ט ובסוטה י"ג ע"א ובספר הישר ס"פ וישב ופ' ויחי ובת"י פ' ויחי נ' י"ג. ובענין חבוב האבות לא"י עיי' בשמ"ר פל"ב ובתנחומא פ' ראה. ל) בז"א השמיט רי"א וכו' ובירושלמי כלאים פ"ט וכתובות פי"ב ג' ר' לעזר אמר דברים בגו רח"א וכו' ר' יהושע בן לוי אמר דברים בגו מהו דברים בגו רשב"ל אמר אתהלך וגו' וכו' וכ"ה בתנחומא פ' ויחי ושם הגי' דברים בגו ובב"ר פ' ויחי ג' א"ר אלעזר דברים בגו ר' יהושע בן לוי אמר מהו דברים בגו אתהלך וגו' וקטיעה הוא ומשובש ועכ"פ נראה דמלות ר' יוסי הם שבוש וצ"ל ר' יהושע. לא) ברעב ובחוסר כל. לב) בירושלמי שם ר' שמעון בן לקיש אמר אתהלך לפני ה' וגו' והלא אין ארצות החיים אלא צור וחברותיה וקיסרין וחברותיה תמן זולא תמן שובעא רשב"ל בשם בר קפרא וכו' (ובילו' כתובות תמן כולה והוא ט"ס) ובב"ר פע"ד דרשו כן אמקרא אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים (תהלים קמ"ב) והלא אין ארץ החיים אלא צור וחברותיה תמן שובעא תמן זולא ואת אמרת חלקי בארץ החיים אלא ארץ וכו'. וביומא ע"א ע"א בארצות החיים אר"י זה מקום שווקים. לג) כלו' ולפי שבא"י המתים מצויין כיון שאמר דוד בארצות החיים על כרחך שעל תחיית המתים אמר שמתיה חיים לע"ל. ובז"א השמיט מלות אלא א"י מתים מצויים בתוכה ובילקוט תהלים ר' תתע"ד הגי' וכי א"י ארצות החיים היא והלא בנ"א מתים בתוכה אמר ר"ל בשם ר"א הקפר ומפני שמתיה חיים לימות המשיח. ובילו' שם מסיים הכי ר' שמעון בן לקיש בשם בר קפרא ארץ שמיתיה חיין תחלה לימות המשיח ומ"ט נותן נשמה לעם עליה ובב"ר פע"ד מסיים הכי אלא ארץ שמתיה חיים תחלה לימות המשיח ר"ל בשם בר קפרא מייתי לה מהכא נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה. ומלת תחלה הוא הוספה מגליון ועיי' לקמן אות כ"א. לד) וכ"ה בילקוט תהלים שם והשאר השמיט שם עד אר"י בר אלעאי אבל מדלקמן

שאל רבי חלבו לר׳ אמי כגון ירבעם בן נבט אמר לו שאלתי לריש לקיש ואמר לי גפרית ומלח. שאל ר׳ ברכיה לרבי חלבו כגון ירבעם בן נבט אמר לו שאלתי לר׳ אמי ואמר לי שאלתי לריש לקיש וכן השיבני ואמר לי גפרית ומלח לה) א״ר ברכיה אין אנו אומרים סתרה מהו שהשיבו גפרית לו) אלא כלום עתיד הקב״ה ליפרע מרשעים בגיהנם אלא בגפרית ומלח אלא שחרב בית המקדש לז). א״ר יהודה ברבי אלעאי שבע שנים היתה ארץ ישראל בוערת בגפרית ואש כמה שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דברים כ״ט כ״ב) לח). א״ר יוסי בן חלפתא חמשים ושתים שנים לאחר חורבן הבית לא עבר אדם בארץ ישראל כמה שכתב [על ההרים וגו׳ כי נצתו מבלי איש עובר וגו׳] מעוף השמים עד בהמה נדדו הלכו (ירמיה ט׳ ט׳) לט) ולמה מפני שהיתה בוערת באש שהושלך עליה כמ״ש ממרום שלח אש בעצמותי וגו׳ (איכה א׳ י״ג) מ) (למה) [ומה שהיה] לאלהים ליפרע מן ירבעם בן נבט וחביריו [כבר פרע] מהן באותן שבע שנים שהייתה ארץ ישראל בוערת באש מא) הוי אפילו ירבעם בן נבט וחביריו חיים הם לימות המשיח ומי גרם להם להנצל מדינה של גיהנם ולחיות מב) קבורת ארץ ישראל [שנאמר וכפר אדמתו עמו] (דברים ל״ב מ״ג) מג). א״ר הונא הכהן בן אבין בשם ר׳ אבא בן ימינא (ורבי) [רבי] חלבו ורבי חמא בר חנינא מד) ר׳ חלבו אמר המת בחוצה לארץ והנקבר בח״ל שתי צרות בידו צרות המיתה וצרות הקבורה למה שכתב בפשחור ואתה פשחור וכל יושבי ביתיך [תלכו בשבי] בבבל

מאיר מגן דוד עין

מוכח שצ״ל שאל ר׳ אמי לר״ל. לה) ובירושלמי שם גרס לה הכי ר׳ ברכיה שאל לר׳ חלבו ר׳ חלבו שאל לר׳ אימי ר׳ אימי שאל לר׳ אלעזר ר׳ לעזר שאל לר׳ חנינה ואית דאמרין ר׳ חנינה שאל לר׳ יהושע בן לוי (ובירו׳ כתובות ליתא בן לוי) אפי׳ כגון ירבעם בן נבט וחביריו א״ל גפרית ומלח שרפה כל ארצה. והם הם אותם החכמים שאמרו דברים בגב ובז״א נשמט בטעות מן שאלתי לר״ל קמא עד שאלתי לר״ל בתרא. לו) כלו׳ לא באנו לפרש סוד הדברים מה שהשכיל בתשובתו ומדרך ענוה אמר כן. לז) כלו׳ ושפך הקב״ה חמתו על עצים ואבנים וכדמסיים לקמן ועיי׳ במדרש תהלים מזמור ע״ט בשר חסידיך וכי חסידים היו והלא כתיב קוסים מזויפים וגו׳ אמר אסף כיון שנעשה בהם דין חסידים היו ועיי׳ סנהדרין מ״ז ע״א ובז״א השמיט מלות אלא שחרב ביהמ״ק וא״כ. ובירושלמי שם ג׳ אמר ר׳ ברכיה מה הן שאל להן והן שאל להן לא שמעינן מינה כלום (פי׳ זה שאל לזה וזה שאל לזה ועדיין אין אנו יודעים כלום ובכתובות ג׳ אר״ב מה הין דשאל להון לא שמעינן וכו׳) מהו כדון כיון שנשרפה א״י נעשה בהן מדת הדין. לח) וכן תרגם יונתן כובריתא ומילחא מן אשא מלהבא תהי יקדה כל ארעא. וכ״ה ג״י הילקוט שם ובירו׳ שם ג׳ תני בשם ר׳ יהודה ז׳ שנים ינשת א״י נשרפה הה״ד והגביר ברית לרבים שבוע אחד. ובסוף פתיחתא דאיכה רבתי א״ר יודן ז׳ שנים נתקיים בהם גפרית ומלח וכל כך למה ע״ש והגביר וגו׳. ובבבלי יומא כ״ד גרים לה בשם ר׳ יוסי ועיי״ש. וכ״ה בסדר עולם רבה פכ״ז בשם ר׳ יוסי ושם ג׳ ר׳ יוסי אומר ז׳ שנים נתקיים המקרא הזה בא״י גפרית וגו׳ ובילקוט דניאל י״ב ג׳ תני ר׳ יוסי אומר ג׳ מאות ושבע שנים נתקיימה וכו׳ וכ׳ שהוא ע״ש. לט) במקרא כתוב ועד. מ) בס׳ עולם רבה שם ר׳ יוסי אומר נ״ב שנה לא נעבר איש ביהודה שנ׳ על ההרים וגו׳ ובסוף פתיחתא דאיכה רבתי ובירושלמי דתענית פ״ד ה״ח א״ר יוסי בר חלפתא (בירו׳ ליתא בר חלפתא) נ״ב שנה לא נראה עוף טס בא״י מ״ט מעוף השמים עד בהמה וגו׳ ובבבלי שם ובשבת קמ״ה ע״ב ג׳ לה בשם ר׳ יהודה ושם ג׳ לא עבר איש ביהודה ועיי׳ ברש״י שם והילקוט בתהלים שם השמיט זה המאמר. גם הסדר הוא מהופך בס׳ עולם ובגמרא דמעיקרא תני להא דנ״ב והדר דז׳ שנה. מא) כ״ה בילקוט תהלים שם וכן הגיה בז״א אלא שבילקוט השמיט שהייתה א״י בוערת באש והרז״ו הגיה למה ליפרע וכו׳ וא״כ. מב) בילקוט שם ליתא מלת ולחיות ובז״א הגיה ולהיות חיים לימות המשיח וא״ל. מג) כ״ה בילקוט שם ועיי׳ בכתובות קי״א ע״א ובספרי דברים פי׳ ש״ג וכן דרשו לקמן. מד) כלו׳ שר׳ חלבו ורחב״ח פליגי בדבר ובירושלמי שם ג׳ כתיב ואתה פשחור וגו׳ ר׳ אבא בר זמינא (בכתובות ליתא בר זמינא) אמר ר׳ חלבו ור׳ חמא ב״ח חד אמר וכו׳ ובילקוט ירמיה ר׳ ש׳ קיטע הדברים ובז״א הגיה אר״ה הכהן בשם אבין בן

תבא ושם תמות ושם תקבר (ירמיה כ' ו') מה) ורבי חמא בר חנינא אמר המת בח"ל כיון שיבא מח"ל ונקבר בארץ אין בידו אלא מיתה אחת מו) ומה מקיים ר' חמא בר חנינא שם תמות ושם תקבר שקבורת ארץ ישראל מכפרת לו מז). ר' ברוקיא ור' אליעזר בן פדת הוו מטיילין (באילפס) [באילפא] מח) ובאו ארונות מח"ל א"ר ברוקיא לר' אליעזר מה הועילו אילו בחייהן הניחו אותה ובמיתתם באו להם מט) א"ל ר' אליעזר לא היא כיון שהן נקברין בארץ ישראל וניתן להם גוש עפר של ארץ ישראל מכפרת להם שנאמר וכפר אדמתו עמו (דברים ל"ב מ"ג) נ). וא"כ הצדיקים שבח"ל הפסידו לאו למה א"ר אלעזר בשם ר' סימאי האלהים עושה להם מחילות בארץ והם מתגלגלים כנאדות ובאין לארץ ישראל וכיון שהן באין לארץ ישראל האלהים נותן להם נשמותיהן שנאמר נותן נשמה לעם עליה (ישעיה מ"ב ה') ויש מקרא מלא ביחזקאל וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם והבאתי אתכם אל אדמת ישראל (יחזקאל ל"ז י"ג) אותה שעה ונתתי רוחי בכם וחייתם (שם שם י"ד) הא למדת שמתי א"י לחיים לימות המשיח והצדיקים שבח"ל

מאיר מגן דוד עין

א ב י' בשם ר' אבא בר זמינא ר' חלבו וכו'. מה) כלו' דאף המיתה בחו"ל היא צרה לו וכדאמרינן בירושלמי שם דעולא הוה נחית לבבל וכשראה עצמו סמוך למיתה היה בוכה והיו מנחמין אותו שיקברוהו בא"י והשיב להם ומה הנייה לי אנא מובד מרגליתי גו ארעא מסאבתה לא דומה הפולטה בחיק אמו לפולטה בחיק נכריה ולהכי קאמר קרא ושם תמות ושם תקבר. וגוס' הילקוט שם שתי צרות בידו אחת צרת המיתה ואחת צרת הקבורה. מו) כלו' שאין בידו אלא אותה צרת המיתה של כל המתים בא"י דמיתה בחו"ל לא מפסיד מידי כיון שנקבר בא"י ומפרש ליה לקרא דהמיתה בחו"ל היא צרה יתירה לפי שאין לו כפרה שאילו נקבר בא"י היתה הקבורה מכפרת לו וכדמסיים. ובילקוט איתא כיון שנקבר בחוצה לארץ וכו' והיא ט"ס וצ"ל בא"י ובירושלמי ג' לה הכי חד אמר מת שם ונקבר שם יש בידו שתים (שלו' ב' צרות) מת שם ונקבר כאן יש בידו אחת והרנה אמר קבורה שבכאן מכפרת על מיתה שלהן. כלו' והוה מיתתו כשאר המתים בא"י וכמו שפרשתי והז"א והרז"ו כדחקו והגיהו אין בידו אפילו מיתה אחת וכתבו שנראה כן מדברי הירושלמי וא"צ לדברים אלו. מז) בילקוט שם מקיים של' וכפר אדמתו עמו. ובב"ר ובתנחומא ריש פ' ויחי מהו דברים בגו כתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים אמרו רבותינו ז"ל שני דברים א"ר (ברבה ליתא א"ר) בשם רבי חלבו למה האבות מחבבין קבורת א"י שמיתי א"י חיים תחלה לימות המשיח ואוכלין שנות המשיח ור' חנינה אמר מי שמת בחו"ל ונקבר שם שתי מיתות יש בידו שכך כתיב ואתה פשחור וגו' הוי יש בידו שתי מיתות לפיכך אמר יעקב אל נא תקברנו במצרים. ואין להכריע מי העתיק ממי ואילו הדברים הם עכ"פ כולם קטועים ומשובשים ועפ"י השערת הדברים יש לתקן הנוסחא אמרו רבותינו ז"ל שני דברים למה האבות מחבבין וכו' ואוכלין שנות המשיח. והדר מייתי הא בשם ר' חלבו ור' חמא בר חנינא וכו'. והנה הם ב' טעמים הא' מפני תחית המתים והב' לסלק מהם צרת המיתה וצרת הקבורה שבחו"ל למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. מח) פי' בספינה כן הגיה הז"א ובירושלמי שם ג' ר' ברקיריא ור' לעזר הוו מטיילין באיסטרין ובכתובות דבר' בר קריא ור"א וכו' וברבה פ' ויחי מעשה ברבי ור' אליעזר שהיו מהלכין בפילי שחוץ לטבריא וכ"ה בתנחומא ושם איתא ור' אלעזר. מט) בירושלמי שם ראו ארונות שהיו באין מחו"ל לארץ א"ר ברקיריא לר' לעזר (בכתו' א"ר בר קריא רבי לעזר) מה הועילו אלו אני קורא עליהם ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם ותבואו ותטמאו את ארצי במיתתכם. וברבה ובתנחומא שם ראו ארון של מת שבא מחו"ל להקבר בא"י א"ל רבי לר' אליעזר (בתנחו' אלעזר) מה הועיל זה שיצתה נשמתו בחו"ל ובא להקבר בא"י אני קורא עליו ונחלתי וגו'. נ) בירו' שם א"ל כיון שהן מגיעין לא"י הן נוטלין (בכתובות כיון שמגיעין לארץ היו נוטלין) גוש עפר ומניחין על ארונן דכתיב וכפר אדמתו עמו. וברבה ובתנחומא שם א"ל כיון שהוא נקבר (בתנחו' א"ל ר"א כיון שנקבר) הקב"ה מכפר לו דכתיב וכפר אדמתו עמו. ואולי יש לפרש וניתן להם וכו' הוי"ו במקום או. אמר מאיר איש שלום לפי דרכנו אנו למידין שהיה מנהגם ליתן גוש עפר של א"י על ארונו של מת בחו"ל לכפר עליו ומכאן יסוד למנהג בישראל בחו"ל ליתן בקבר גוש עפר של א"י.

לבאין לתוכה וחיים עליה כא). ואם כן אומות העולם שקוברין בארץ אף הם חיים כב) לאו אמר ישעיה ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון (ישעיה ל"ג כ"ד) בל יאמרו שכיני הרעים נתערבנו אף אנו [לכך אף אנו] חיים עמהם כג) אלא מי שהיה העם היושב בה [נשוא עון] כד) איזה עם נשוי עון אותם שאמור עליהם מי כמוך נשוי עון ועובר על פשע לשארית נחלתו (מיכה ז' י"ח) כה):

וכמה הם ימות המשיח ר' עקיבא אומר ארבעים שנה שנאמר ויענך וירעיבך (דברים ח' ג') וכתב שמחינו כימות עניתנו (תהלים צ' ט"ו) מה עינוי להלן ארבעים שנה אף עינוי האמור כאן ארבעים שנה א"ר אבין מה טעמו של ר' עקיבא כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז' ט"ו) כו) ר' אליעזר אומר ארבע מאות שנה דכתב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית ט"ו י"ג) וכתיב שמחינו כימות עניתנו (תהלים צ' ט"ו) כז) ר' ברכיה בשם ר' דוסא הגדול אומר שש מאות שנה דכתיב כימי העץ ימי עמי (ישעיה ס"ה כ"ב) כח) איזה עץ הסדן העושה שש מאות שנה כט) ור' אליעזר ברבי יוסי הגלילי אומר אלף שנים דכתיב כי אלף שנים [בעיניך כיום

מאיר — מגן דוד — עין

כא) בירושלמי שם בתר דמייתי הא דרשב"ל בשם בר קפרא שהעתקתי לעיל אות ל"ג גריס אלא מעתה רבותינו שבגולה (בכתובות שבבבל) הפסידו אמר ר' סימיי (בכתו' סימאי) מחליד הקב"ה לפניהן את הארץ (בכתו' הקב"ה מהלך לפניהן אל הארץ) והן מתגלגלין כנודות וכיון שהן מגיעין לא"י נפשן חוזרות עליהן (בכתו' נפשותיהן עמהן) ומה טעם והנחתי אתכם על אדמת ישראל ונתתי רוחי בכם וחייתם (ובכתו' מה טעמא והבאתי אתכם אל אדמתכם ונתתי רוחי בכם וחייתם) ובב"ר ובתנחומא שם בתר דמייתי הא דר' חלבו ור"א שהעתקתי לעיל אות מ"ז גריס א"ר סימון (בתנחו' א"ל ר' סימון) א"כ הפסידו הצדיקים שהם קבורים בחו"ל אלא מה הקב"ה עושה עושה להן מחילות בארץ ועושה אותן כמערות הללו והן מתגלגלין ובאין עד שהם מגיעים לא"י והקב"ה נותן בהן רוח של חיים והן עומדים מנין שכן כתיב הנה אני פותח וגו' והבאתי אתכם אל אדמת ישראל ואח"כ ונתתי רוחי בכם וחייתם אמר ר"ל (בתנחו' רשב"ל) מקרא מלא שביון שהן מגיעין הקב"ה נותן בהן נשמה שנ' נותן נשמה לעם עליה. והנה סדר הכתובים ביחזקאל שם אינם כן אלא שר' סימאי פירש המקראות ודרשן וזה שלא כדעת הרד"ק עיי"ש. ופי' שמתי א"י לחיים וכו' לבאין לתוכה וכו' כלו' שהם מוכנים ועתידים לכך והז"א הגיה חיים וכו' באין וכו' וא"ל. ומסגנון הירושלמי והמדרש אנו למידין שמלת תחלה שם הוא הוספה מגליון וכמו שכתבתי לעיל אות ל"ג. ועיי' בענין זה בבלי כתובות קי"א ע"א ומדרש משלי פ' טוב פת חריבה ופדר"א פל"ד. כב) בז"א הגיה שקבורים וא"ל. כג) וכ"ה בד"פ כלו' אף אנו נשתתפנו בגלות ישראל וכמו שפרש"י שם ובל יאמר שכן של ישראל חליתי בשביל האומה הזאת בשכני הרעה וכו'. כד) כל"ל ובז"א הגיה אלא מי העם היושב בה וכו' וא"צ. כה) במקרא כתוב מי אל כמוך נשא עון. ועיי' כתובו' קי"א א' ובספרי האזינו פי' של"ג. אמר מאיר איש שלום מהקש המאמרים שבכאן עם הירושלמי והמדרשים בסגנונם ובסדורם ובשמות בעלי המאמרים אנו למדים שלא הועתקו אלו הדברים מן הירושלמי ולא הועתקו בירושלמי מכאן אבל במדרשים העתיקו מהם אלא שנשתבשו. כו) בסנהדרין צ"ט גרסינן תניא אידך ר' אליעזר אומר ימות המשיח ארבעים שנה כתיב הכא ויענך וגו' וכתיב התם שמחנו כימות עניתנו. וקודם לזה גריס תניא ר' אליעזר אומר ימות המשיח מ' שנה שנ' ארבעים שנה אקוט בדור. אבל במדרש תהלים צ' תני לה בשם ר' עקיבא רע"א מ' שנה שנ' כימות עניתנו כארבעים שנה שעשו אבותינו במדבר שנ' ויענך וירעיבך. ובילקוט תהלים מזמור ע"ב ג' ר' אליעזר אומר מ' שנה שנ' ארבעים אקוט בדור ואומר ויענך וירעיבך ואומר שמחנו כימות עניתנו א"ר אבין מ"ט כימי צאתך וגו' ובתר הכי גריס תניא אידך ר' אליעזר אומר ד' מאות שנה וכו' ואולי נוסחא אחרת היתה לו בגמרא. כז) בגמרא שם תני לה בשם ר' דוסא ובילקוט שם הובא בשם תניא אידך ר' אליעזר אומר. כח) הא דשש מאות ליתא בגמרא ובילקוט שם תני לה בשם ר' ברכיה בשם ר' חייא הגדול ובמדרש תהלים ג' לה בשם ר' ברכיה סתם. כט) כלו' איזהו עץ ומשני הסדן שעושה וכו' ובילקוט שם ליתא למלת איזה אלא ג' עץ הסדן עושה ת"ר שנה ובז"א

אתמול] (תהלים צ' ד') וכתיב [כי] יום נקם בלבי [ושנת גאולי באה] (ישעיה ס"ג ד') ויומו של הקב"ה אלף שנים ס) ור' יהושע אומר ב' אלפים שנאמר כימות עניתנו (תהלים צ' ט"ו) ואין ימות פחות משני ימים ויומו של הקב"ה אלף שנים ור' אבהו אומר שבעת אלפים שנא' כמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך (ישעיה ס"ב ה') סא) וכמה משוש חתן על כלה שבעת ימים ויומו של הקב"ה אלף שנה סב) ור' אומר אין את יכול למנות כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה (שם ס"ג ד') וכמה הם ימות המשיח שלש מאות וששים וחמשת אלפים שנים הם ימות המשיח סג) ומתי ארץ ישראל בני ישראל חיים בהם ואוכלים אותם וכל הצדיקים שבחוצה לארץ באים במחילות לתוכה וכיון שהם באים לתוכה מיד הקב"ה נותן להם את נפשותיהם והם (אומרים) [עומדים] סד) ואוכלים אותם עמהם שנאמר רוקע הארץ וצאצאיה נותן נשמה לעם עליה (שם מ"ב ה') סה):

אימתי מלך המשיח בא א"ר אלעזר סמוך לימות המשיח עשרה מקומות נבלעים עשרה מקומות נהפכין עשרה מקומות נהרגין ור' חייא בר אבא אמר אין מלך המשיח בא אלא בדור שפניו של כלב רבי אלעזר אומר בדור שראוי כלייה מלך המשיח בא ור' לוי אמר סמוך לימות המשיח דבר גדול בא לעולם סו): סליק פרשתא:

פ"ב

מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (תהלים ל' א') א)

ילמדנו רבינו נר של חנוכה מאימתי היא מצותו. שנו רבותינו משתשקע החמה עד שתסלק רוב הרגל מן השוק ב) ולהיכן הן מדליקין היה דר בעלייה ובה חלון

מאיר ‏ מגן דוד ‏ עין

הגיה איזה ענ ז ה ע ץ הקדן וכו' ובמדרש תהלים שם ג' וגמירי דהאי סדנא עביד בארבעא שית מאה שנין ועיי' בערכין י"ד ע"א ברש"י וע"ע בתרגום יונתן שם. ועיי' בב"ר פי"ב ול"ע. ס) בז"א הגיה דכתיב כי יום נקם בלבי ויומו של הקב"ה אלף שנים דכתיב כי אלף שנים וגו'. וההוא דאלף שנים ליתא בגמרא ובמדרש תהלים איתא לה הכי כימות עניתנו שעניתנו בבבל במדי באדום דבר אחר כימות המשיח (והוא ט"ס בלי ספק שצ"ל בימות המשיח וכ"ה בילקוט שם) וכמה ימות המשיח ר' אליעזר אומר אלף שנה שנ' כיום אתמול ר' יהושע אומר אלפים שנה שנ' כימות עניתנו שני ימים ויומו של הקב"ה אלף שנים ר' ברכיה וכו' ובילקוט שם גריס לה כמו שהוא לפנינו. סא) במקרא כתיב ומשוש חתן וי"ת וכמא דחדי וגו'. סב) בגמרא שם ג' תניא אבימי בריה דר' אבוהו ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה שנ' ומשוש וגו' (ועיי' ברש"י שם) ובמדרש תהלים שם ג' ר' אבהו אמר ז' אלפים כימי החתן שנ' כי יבעל בחור בתולה וגו' וכמה ימי החתן שבעת ימים שנ' מלא שבוע זאת. והילקוט העתיק עפ"י הגמרא. סג) בז"א הגיה ואין את יכול וכו' ופי' בלשון בתמיה וא"ל אלא בניחותא קאמר דאין את יכול למנות דדרשת כי יום וגו' דמלת ושנת גאולי וגו' בעית למידרש. ונוסחא שלפנינו הביא רש"י שם בגמרא בשם אית דגרסי עיי"ש ובמדרש תהלים ליתא להא דרשא אלא דריש לה התם בשם רבנן שס"ד שנה כמנין ימות שנת הלבנה שישראל מונין בה. סד) וכ"ה בד"פ. סה) וכדדרים לעיל וירא שפי' חז"ל המקרא רקע הארץ וצאצאיה שרקע א"י שנבראת תחלה וצאצאיה דהיינו חו"ל והוא נתן נשמה לעם עליה על א"י. ושיטת האגדות שתחית המתים בא"י תהיה בימות המשיח ואחר ימות המשיח היא העוה"ב ועל מדת זמן ימות המשיח נחלקו וע"ע בסנהדרין צ"ז ע"א וע"ב וע"ע בספרי דברים פי' ש"ח. ובתנחומא פ' עקב. סו) עי' משנה סוף סוטה ומס' ד"א זוטא פ"י וסנהדרין צ"ז וצ"ח ובספרי דברים פי' שכ"ו בר"ה כי יראה כי אזלת יד ושהש"ר פ"ב ולקמן פ' החודש הזה לכם:

פ"ב א) זה המזמור היו קוראים אותו בחנוכה וכדמסיים לקמן מה שקראו בענין וכו' והוזכר במס' סופרים פי"ח ה"ב בחנוכה ארוממך ה' ומשמע שהוא היה שיר של יום שהיו הלוים אומרים אותו והפוסקים הביאו המנהג לאמרו אחר התפלה טור סי' קל"ג ואבודרהם סוף סדר חנוכה ויראה שלא נתפשט המנהג בכל המקומות שהכל בו בה' חנוכה כתב ויש מקום שאומרים במקום שיר מזמור מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. ב) בשבת כ"א ע"ב מצותה משתשקע

נוטה לרשות הרבים מדליק ג) ובשעת הסכנה מדליק בתוך ביתו [ואסור לעשות לאורו מלאכה ר' אסי אמר] אסור לראות לאורו ד). ולמה מדליק נרות בחנוכה אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יון שנאמר ועוררתי בניך ציון על בניך יון (זכריה ט' י"ג) נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה שפודין של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות ה). ולמה קורין את ההלל מפני שכתב אל ה' ויאר לנו (תהלים קי"ח כ"ז). ולמה אין קורין בפורים כתב להשמיד להרוג ולאבד [את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם וגו'] (אסתר ח' י"א) ואין קורין אלא על מפלתה של מלכות ומלכות של אחשורוש הייתה קיימת לכן אין קורין אבל במלכות של יון שכילה אותה הקב"ה התחילו נותנים הימנון ושבח ואומרים לשעבר היינו עבדים לפרעה עבדים ליון ועכשיו עבדיו של הקב"ה אנו הללו עבדי ה' (תהלים קי"ג א') ו):

וכמה חנוכות הם. שבע חנוכות הם ואילו הן חנוכת שמים וארץ שנאמר ויכולו השמים והארץ (בראשית ב' א') ומה חנוכה היה שם ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר (שם א' י"ז) וחנוכת החומה שנאמר ובחנוכת חומת ירושלים (נחמיה י"ב כ"ז) וחנוכת של [עולי] גולה שנאמר והקריבו לחנוכת בית אלהינו דנא וגו' (עזרא ו' י"ז) ז) וחנוכת הכהנים זו שאנו מדליקין וחנוכת העולם הבא שנאמר אחפש ירושלים בנרות (צפניה א' י"ב) וחנוכת הנשיאים זאת חנוכת המזבח (במדבר ז' פ"ד) וחנוכת המקדש מה שקראו בענין מזמור שיר חנוכת הבית לדוד ח):

[מזמור שיר חנוכת וגו'] כך פתח רבי תנחומא בר רבי אבא יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (תהלים קמ"ט ה') באיזה כבוד בכבוד שהקב"ה עשה לצדיקים בשעת פטירתן מן העולם בנוהג שבעולם אדם מת אם יש לו בנים בניו מטפלים בו אבל (הקב"ה) [הצדיקים] אינו כן אלא אמר רבי יצחק הקדוש ברוך הוא מטפל בצדיקים מניין והלך לפניך צדקך (ישעיה נ"ח ח') זה צדיקו של עולם שנאמר וכבוד ה' יאספך (שם) ט) וכן (בשעה שהצדיק נפטר מן העולם) אמר ר' חייא הגדול [בשעה שהצדיק

מאיר מגן דוד עין

החמה עד שתכלה רגל מן השוק ועיי"ש דמלת רוב לא איתנייא בדי מדרשא וכן ליתא במס' סופרים פ"כ ה"ד וה"ג אתם מצות הדלקתו משקיעת החמה עד שיכלה הרגל וכו' ובשאלתות פ' וישלח שאילתא דמחייבין דבית ישראל לאדלוקי שרגא דחנוכה מאימתי הוא מצותה כך שנו חכמים משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק ובמגילת תענית פ"ט ג' לכולא הכי מצות הדלקתה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק ומצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ ואם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים ואם מתירא מן הלסטים מניחה על פתח ביתו מבפנים ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. ג) כצ"ל מדליק בחלון וכתב בז"א אפשר שיש כאן חיסור לשון וצ"ל ומצוה להניחו כנגד פתח ביתו מבחוץ היה דר וכו' ובגמרא שם גרסינן ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ אם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו ועיי' ברש"י ותו' שם ודף מ"ה ע"א ועיי' מס' סופרים שם ה"ה ולעיל אות ב'. ד) וכ"ה בד"פ ובז"א. וכצ"ל אפי' אינו עושה מלאכה אלא כדי שלא ישב בחשך ועיי' שבת שם. ה) בז"א הגיה שבעה שפודין. ובמגלת תענית שם גרסינן ומה ראו להדליק את הנרות אלא בימי מלכות יון שנכנסו בני חשמונאי להיכל שבעה שפודים של ברזל בידם וחפום בעץ והדליקו בהם את הנרות ועיי' מנחות כ"ח ע"ב ובתו' שם ד"ה שפודים. ו) במגילת תענית שם איתא ומה ראו לגמור בהם את ההלל אלא שכל תשועה ותשועה שהקב"ה עושה להם לישראל היו מקדימין לפניו בהלל בשירה ובשבח ובהודאה כענין שנא' ויעשו בהלל ובהודות לה' כי טוב וגו' ועיי' מגילה י"ד ע"א ומכאן יש להביא ראיה לנוסחת הרי"ף דג' מתקיף לה רבא וכו' אכתי עבדי אחשורוש אנן. ופי' הימנון קילוס של שבח. ז) כ"ה בד"פ, במקרא כתוב בית אלהא דנה. ח) עיי' לקמן סוף פרשה. ט) הובא בילקוט תהלים ר' תתפ"ט (ונרמז שם בראשית רבה והוא ע"ס שנתחלפו לו ר"ת פ"ר עם ב"ר) וה"ג יעלזו וגו' א"ר תנחומא בכבוד שהקב"ה וכו' אדם מת בניו מטפלין בו אבל הצדיקים הקב"ה מטפל בהם שנ' והלך לפניך וגו'. ודרך הילקוט לקטע המאמרים ועל פיו הגהתי ואולי

נפטר מן העולם] י) שלש כיתות של מלאכים מטפלים בו אחת אומרת יבא שלום (ישעיה נ"ז ב') ואחת אומרת ינוח על משכבו (שם יא) ואחת הולכת לפניו (ודוממת) [ודוממת] יב) שנאמר הולך נכחו (שם יג) א"ר יהודה בר סימון בשם רבי יאשיה הקב"ה כביכול אומר לו יבא שלום מן הרשעים את למד שהקב"ה אומר אין שלום לכם כמה שכתב אין שלום אומר ה' לרשעים (שם שם כ"א) יד) ואם לרשעים הוא אומר בפיו אין שלום קל וחומר לצדיקים שיאמר להם יבא שלום לכך נאמר יעלזו חסידים בכבוד [וגו'] בכבוד שהוא עושה להם בשעת סילוקן מן העולם טו):
ד"א מה ירננו על משכבותם שהם מקלסים להקב"ה שם טז) א"ר חמא ב"ר יוסי אין בין החיים לצדיקים המתים אלא הדיבור בלבד יז) והם מקלסים להקב"ה שם [ששם] נפשותם בצרור החיים יח) כמה שכתב והייתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (שמואל א' כ"ה כ"ט) לכך נאמר ירננו אין ירננו אלא לשון קילוס דכתיב קול רינה וישועה באהלי צדיקים (תהלים קי"ח ט"ו) יט): ד"א [מה] ירננו (מה) כ) אמר רבי יוחנן בשעה שהזקן יושב ודורש ואומר כך אמר רבי עקיבא כך אמר רבי שמעון בן יוחי שפתותיהם רוחשות שם כמה שנאמר דובב שפתי ישנים (שה"ש ז' י') כא) לכך נאמר ירננו על משכבותם לפיכך אמר דוד אגורה באהלך עולמים (תהלים ס"א ה') וכי עלתה על דעתו של דוד שהוא חי לעולם אלא מהו הדבר הזה שאמר אגורה

מאיר מגן דוד עין

יש למחוק מלות אמר ר' יצחק. במקרא כתוב כבוד ה'. אמא"ש רוצה אני כאן להעיר על התרגום בתהלים שתרגם יביעון חסידי ביקרא כאילו היה כתוב יעלזו חסידים בכבוד. י) כ"נ להגיה שנשתרש המאמר בטעות ובז"א הגיה כן והשמיט מלת וכן וא"כ ובילקוט שם ליתא שדרכו לקטע המאמרים. יא) וכ"ה בילקוט שם ולפנינו כתוב ינוחו על משכבותם ועיי"ש בת"י וע"ע בכתובות ק"ד ע"א (ושם ט"ס ול"ל על משכבו מבעי ליה). יב) וכ"ה בילקוט שם וכן הגיה בז"א ופירש שזו מחנה שכינה דכתיב ואחר הרעש קול דממה דקה. יג) ובמדרש תהלים מזמור ל' גרסינן ד"א מזמור שיר חנוכת וגו' זש"ה יעלזו חסידים וגו' בשעה שהצדיקים נפטרין מן העולם וכו' יבא שלום ואחת אומרת ירננו (והוא ט"ס ול"ל ינוחו) על משכבותם ואחת אומרת הולך נכחו ומהלכות לפניו וע"ע שם מזמור קט"ו ובכתובות שם גרסינן לה בשם ר' אלעזר ועיי"ש. יד) במקרא כתוב אמר אלהי. בז"א הגיה כמ"ש הכתוב וא"ל. טו) בילקוט שם א"ר יודה בר סימון וכו' כביכול הקב"ה וכו' אתה למד שהקב"ה אומר אין שלום אמר ה' לרשעים ק"ו לצדיקים שיאמר להם יבא שלום. והשאר קיטע. ובמדרש תהלים שם כביכול הקב"ה אומר לו שלום ומניין אתה למד מן הרשעים שנאמר אין שלום וגו' אם לרשעים אמר ק"ו לצדיקים שהקב"ה אומר להם שלום וכך יעלזו וגו' באיזה כבוד בכבוד שהקב"ה עושה לצדיקים בשעה שנפטרין מן העולם. טז) בז"א הגיה מהו ירננו. ובמדרש תהלים שם מקיים המאמר דלעיל והם מקלסין להקב"ה אר"ח בר"י וכו' והוא קטוע ויראה שכל המדרש שם הועתק מפסיקתא שלפנינו. ובילקוט שם ינוחו על משכבותם שהם מקלסין וכו' והוא ט"ס ול"ל ירננו. יז) בילקוט שם א"ר חייא ב"ר יוסי אין בין צדיקים החיים לצדיקים המתים וכו' ובילקוט תהלים ר' תשפ"א ג' א"ר חמא ברבי יוסי וכו' ובמדרש תהלים שם א"ר חייא ב"ר יוסי אין בין צדיקים חיים למתים וכו' ועיי' לקמן פי"ב אות ד' דר' חייא רבה קאמר לה. יח) במדרש תהלים שם והם מקלסין להקב"ה ששם אותם בצרור החיים שנ' והיתה וגו' ועפי"ז הגהתי ובילקוט ג' מקלסין להקב"ה שם שנפשותם בצרור החיים וכו' וכן הגיה בז"א. יט) בילקוט שם קיטע מן כ"שכ עד ואין ירננו אלא קילוס שנ' וכו'. ובמדרש תהלים שם ליתא למלות לכך נאמר אלא ג' ירננו על משכבותם אין ירננו אלא קילוס כמה דאמר וכו'. כ) בילקוט שם ד"א ירננו אר"י וכן הגיה בז"א ובמדרש תהלים ליתנייהו לאילו המלות. כא) בילקוט שם ג' שפתותיו דובבות ורוחשות כמה שנאמר וכו' וכן הגיה בז"א ובמדרש תהלים ג' כך אמר פלוני שפתותיו רוחשות ודובבת בקבר שנאמר וחכך כיין הטוב וכתיב דובב וגו' ובאמת שתי נוסחאות הן ועיי' להלן. ושאר המאמר קיטע בילקוט ומקיים ב"שנ דובב שפתי ישנים

באהלך עולמים אמר יהי רצון שיאמרו בשמי לעולם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כב) אמר לו הקב"ה חייך אע"פ שאתה מת אין שמך זז מביתי לעולם אלא על כל קרבן וקרבן הם מזכירים שמך ואומרים שירים משלך מזמור לדוד כג) ולא עוד הואיל ואתה חשבת לבנות בית המקדש אע"פי ששלמה בנך בונה אותו בשמך אני כותבו מזמור שיר חנוכת הבית לדוד כד):

מאיר מגן דוד עין

ואומר אגורה באהלך עולמים ובמדרש תהלים ג' לכך ירננו על משכבותם אמר דוד וכו'. כב) במדרש תהלים שם אמר דוד אגורה וגו' וכי חשב דוד שהוא חי לעולמים אלא א"ר יהודה שיהו אומרים משמי בב"כ ובב"מ וכו' וכ' שהוא ט"ס ול"ל אלא אמר יהי רצון והיה כתוב בר"ת אלא אמר יה"ר וטעה הסופר. ובד"פ ליתא לפנינו מן וכי עלתה עד אמר יה"ר. ובמזמור א' דרש שם יהיו לרצון אמרי פי יעשו לדורות ויכתבו לדורות וכו' א"ר ירמיה ב"ר שלום בשם ר' יוחנן מאי דכתיב אגורה באהליך עולמים וכי תעלה על דעתך שהיה מבקש דוד דירת שני עולמים אלא כך אמר דוד יהו מזכירים אותי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וכאלו חי וקים אני בשני עולמים ובירושלמי ברכות פ"ב ה"א מסופר מר' יוחנן שהקפיד על ר' אלעזר שלא אמר הלכה משמו ואמר שם ור' יוחנן בעי דיימרון שמועתא מן שמיה אף דוד ביקש עליה רחמים אגורה באהליך עולמים ר' פנחס ר' ירמיה בשם ר' יוחנן וכי עלת על לב דוד שהוא חי לעולם אלא אמר דוד אזכה שיהו דברי נאמרין על שמי בב"כ ובב"מ [מה] מהניא ליה לוי בר נזירא אמר כל האומר שמועה משם אומרה שפתותיו רוחשות עמו בקבר מ"ט דובב שפתי ישנים. ובירושלמי שקלים פ"ב ג' דאף דוד ביקש עליה רחמים שנאמר אגורה וגו' וכי עלתה על דעתו של דוד שיהא חי וקים לעולמים אלא כך אמר דוד וכו' שמעון בן נזירא בשם ר' יצחק אמר כל תלמיד חכם שאומרין דבר הלכה מפיו בעוה"ז שפתותיו רוחשות עמו וכו' עיי"ש ובירושלמי סוף מ"ק הגי' כמו שהוא בברכות אלא דשם ג' ומה אנים ליה בר טירא אמר האומר שמועה וכו' ובמדרש שמואל פי"ט הגי' כמו שהוא בירושלמי ברכות אלא דשם ג' בר נזירה סתם ובבבלי יבמות צ"ו ע"ב מסופר שם מהא דר"י וגרסינן שם ור' יוחנן מ"ט קפיד כולי האי דאמר ר' יהודה אמר רב מאי דכתיב אגורה וגו' וכי אפשר לו לאדם לגור בב' עולמים וכו' דאמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחי כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר א"ר יצחק בן זעירא ואיתימא שמעון נזירא מאי קרא וחכך כיין וגו' וכו' עיי"ש וכן הוא בבכורות ל"א ע"ב אלא דשם ג' ואמר ר' יצחק בר זעירי מאי קראה וכו' ובסנהדרין צ' ע"ב גרסינן שאלו לדוקין את רבן גמליאל מנין שהקב"ה מחיה מתים א"ל מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים וכו' מן הכתובים דכתיב וחכך כיין הטוב הולך וגו' דובב שפתי ישנים ודילמא רחושי מרחשן שפוותיה בעלמא כר"י דא"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק כל מי וכו' דובבות בקבר וכו'. והנה עיקר פי' המקרא דובבות שפתי ישנים הוא פי' קדוש עד שרמז עליו רבן גמליאל ופירשוהו כעין שתרגמו יונתן שם דמנבואת פומיה אתערו דמכי מיתיא וסמכו ע"ז המקרא ענין ת"ח שאומרים דבר הלכה משמו וכבר נעלם מי היה בעל המאמר ובשה"ש רבה פ"ז שם גריס דובב וגו' א"ר יוחנן בן תורתה אעפ"י שמת שפתותיו רוחשות עליו בקבר וכו' וגי' קטיעה היא ויראה שעיקר בעל זה המאמר היה ר' יוחנן ור"ש בן נזירא בשם ר' יצחק בן זעירא פירשו דבריו מאיזה המקרא דריש כן ומתוך כך נתבלבלו הדברים והשמות ואיזה תלמיד ששמע מקצת דברי ר"י שאמר כך אמר רשב"י שפתותיהם רוחשת וכו' ולא שמע כל דבריו תלה המאמר ברשב"י ונתחלף בע"ש עם ר"ש בן יהוצדק והמאמר על אגורה באהליך וגו' הוא לר' יוחנן ורב קבלו מניה ור' יהודה תלמידו מניה דרב שמעו ולא ידע דרב לאו דיליה אמר. ומלת רוחשות הוא תרגום מלת דובבות והיא היה עיקר הלשון שתפס ר"י בדבריו אלא כיון שפירשו מאיזה המקרא דריש כן תפסו לשון דובבות שהיא כלשון המקרא ומתוך כך נתהוה כפל הנוסחאות. כג) במדרש תהלים שם מזכירים אותך. כד) עיין לקמן. ובמדרש תהלים שם ולא עוד אלא אמר הקב"ה הואיל וכו' על שמך אני קורא אותו ואני כותבו שנ' מזמור וגו' לדוד לשלמה איני אומר אלא לדוד. ולדעת חז"ל מלת לדוד נמשך על מלת

דבר אחר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד כתב אחד אומר האתה תבנה לי הבית (שמואל ב' ז' ה') כה) וכתוב אחד אומר לא אתה תבנה לי הבית (דהי"א י"ז ד') מהו כך היאך אני מקיים שני הכתובים כו) אלא לא אתה תבנה לי הבית שאין אתה בונה אותו האתה תבנה שבנך יבנה אותו [אתה הקדמת כבודך לכבודי שמשראית עצמך יושב בבית ארזים תבעת בנין בית המקדש אבל שלמה בנך מקדים כבודי לכבודו שנאמר ובשנה האחת עשרה וגו' כלה הבית (מלכים א' ו' ל"ח) ואחר כך ואת ביתו בנה שלמה (שם ז' א') כז): דבר אחר האתה תבנה שאתה מיסדו לא אתה תבנה שאין אתה משכללו] כח): ד"א לא אתה תבנה שאין אתה בונה אותו האתה תבנה [שהוא נקרא על שמך] כט) שאילולי אתה לא ירדה האש כיצד אלא כיון שנבנה כמה תפילות סדר שלא ירדה האש (ד"א האתה תבנה שאתה מיסדו לא אתה תבנה שאין אתה משכללו) ל) א"ר חלבו בשם דבי רבי שילא [הלך] והביא ארונו של דוד אביו לא) אמר לו רבון העולמים אם אין לי מעשים עשה בשביל חסדיו של דוד אבי לב) מיד ירדה האש כמה שכתב ה' האלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך (דה"ב ו' מ"ב) לג) מה כתב אחריו וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה וגו' (שם ז' א') לד) ואם אין אתה למד מכאן שהביא שלמה ארונו של דוד מן קברו א"ר ברכיה בשם ר' חלבו בשם דבי רבי שילא כתוב מלא הוא ארוממך ה' כי דליתני וגו' ה' העלית מן שאול חיי (תהלים ל' ב' וד') לה)

מאיר — מגן דוד — עין

הבית ולא על מזמור שיר ועיי' במדרש תהלים שם דרוש על חשב לעשות מלוה ונאנס וכו' על המקרא ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ומקיים ליה כדהכא וע"ע במכילתא מס' דשירתא פ"א. כה) במקרא כתוב בית. כו) בילקוט שמואל ר' קמ"ד ל"ג מלות מהו כך ובז"א הגיה הא כיצד מהו כך וכו' ואולי הוא טעות הדפוס בספרו והוא מחק מלות מהו כך שדעתו שנתחלפו המלות בר"ת ה"כ עם מ"כ. כז) כ"ה בילקוט שם אלא שבדפוסים אחרונים חסרה מלת אתה ובדפוס ישן איתא וכ"ה כדרש לקמן בפי' ותשלם כל המלאכה וקיטעו הסופר כאן. ומשמע להו דתמיהת הלשון שבמלת האתה מורה שהוא אינו ראוי לדבר. כח) כצ"ל וכ"ה בילקוט שם וכן הגיה בז"א. בשה"ש רבה פ"א אמרו אביו בנה את היסודות והוא בנה את העליונות. כט) כ"ה במדרש שמואל פכ"ו אלא שאינו מסיים שם עיקר הדרש והגהתי כן אף שבילקוט ליתא לפי שהוא מסכים כאן עם עיקר הדרש ומשמע להו מלת האתה ללשון קיום וודאית כמו הנגלה נגליתי דשמואל א' ב' כ"ז. ל) עיי' לעיל. ונוסחת הילקוט שם שאלולי אתה לא ירדה האש שנ' ה' אלהים אל תשב וגו' א"ר חלבו וכו' ובז"א השמיט מלות כיון שנבנה. לא) כ"ה בילקוט וכן הגיה בז"א. ונוסחת הילקוט בשם דבי שילא ובד"פ בשם דבית ר' שילא וכן להלן. לב) בילקוט שם אמר לפניו וכו' מעשים טובים וכו' ובז"א הגיה אמר רבון עלמין. לג) במקרא כתוב אלהים. לד) ובילקוט שם השמיט מן של דוד עד ואם אין אתה וכו'. לה) במקרא כתוב מן שאול נפשי. ובילקוט קיטע המאמר וג' ואם אין אתה למד מכאן פסוק מלא הוא ארוממך וגו' וכל השאר השמיט. ובקהלת רבה פ"ד במקרא ושבח אני את המתים וגו' ר' שמואל בר נחמן פתר קריא בדוד בשעה שבנה שלמה את ביהמ"ק בקש שתרד אש מן השמים ולא ירדה הקריב אלף עולות ולא ירדה התפלל כ"ד תפלות ולא ירדה עד שאמר זכרה לחסדי דוד עבדך מיד ירדה שנ' וככלות שלמה וגו' ר' יודה בר' לעיי ורבנן ר"י בר לעיי אמר חיה דוד באותה שעה ורבנן אמרין ארונו הביא ולא פליגין (פי' דתרווייהו מודי שהביא ארונו וחיה אלא שכל א' וא' לפרש מקרא אחר בא ולא הזכיר אלא מה שהוא צריך לפירוש המקרא) מ"ד חיה דוד באותה שעה הוא שדוד אומר בפיו ה' העלית מן שאול נפשי וגו' וכתיב א' אומר ה' אלהים אל תשב פני משיחך דהוא קיים קדמך ומ"ד ארונו הביא הה"ד זכרה לחסדי דוד עבדך ועל אותה שעה נאמר ושבח אני וגו' מן החיים וגו' כגון אני וחבורתי. והוזכר זה הדרש בקיצור במדרש שמואל מזמור ז' בשם שמואל קטש והוא רשב"נ. וכן הוזכר בשמות רבה פמ"ד אלא שנחלפו שם השמות רשב"נ בר' יהושע דר"י פתר קריא במשה כמו שהוא בקה"ר שם. ובשבת ל' ע"א דרש ר' תנחום דמן נוי ג"כ זה המקרא ושבח אני וגו' על שלמה ובדר"י אמר רב שדרש דבשיי שלמה הודיע הקב"ה שמחל לדוד אותו העוון כשבנה

לפיכך אמר שלמה הואיל ובזכות דוד אבי עשה הקב"ה הריני אומר שירת חנוכת הבית לשמו מזמור שיר חנוכת הבית לדוד לו):

דבר אחר מזמור שיר חנוכת בוא וראה שלמה בונה את הבית והוא נקרא לשמו של דוד אלא דוד היה ראוי לבנותו ובשביל דבר אחד לא בנה אותו ואע"פ שחשב לבנותו בא נתן הנביא ואמר לו לא תבנה לי הבית למה כי דמים רבים שפכת ארצה [לפני] (דהי"א כ"ב ח') לז) כיון ששמע דוד נתיירא אמר הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש אמר רבי יהודה בר אלעאי אמר לו הקב"ה דוד אל תירא חייך כך הם לפני כצבי ואיל לכך נאמר שפכת ארצה ואין ארצה אלא צבי ואיל שנאמר [הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל רק הדם לא תאכלו] על הארץ תשפכנו כמים (דברים י"ב ט"ו וט"ז) לח): [דבר אחר] לט) אמר לו הקב"ה חייך כל דמים ששפכת היו לפני קרבנות שכן כתיב כי דמים רבים שפכת [ארצה] לפני אמר ר"ש בן יוחאי אין לפני אלא קרבנות שנאמר ושחט את בן הבקר לפני ה' (ויקרא א' ה') אמר לו דוד א"כ ולמה איני בונה אותו אמר לו הקב"ה שאם אתה בונה אותו הוי קיים ואינו חרב מ) אמר לו והרי יפה אמר לו הקב"ה גלוי וצפוי לפני שעתידים לחטא ואני מפיג חמתי בו ומחריבו וישראל ניצולין שכן כתב באהל בת ציון שפך כאש חמתו (איכה ב' ד') מא) אמר לו הקב"ה חייך הואיל וחשבת

מאיר מגן דוד עין

שלמה את ביהמ"ק ביקש להכניס ארון לבה"ק דבקו שערים זה בזה אמר שלמה כ"ד רננות ולא נענה וכו' כיון שאמר זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וכו' וידעו וכו' שמחל לו הקב"ה על אותו העון. והוזכרו דברי ר"י א"ר במו"ק ט' ע"א וביותר אריכות בסנהדרין ק"ז ע"ב והיתה דביקת השערים כדי להודיע שנמחל אותו העון לדוד וכ"ד רננות דשלמה בשביל דביקת השערים. והזכירו ענין זה דדביקת שערים וכ"ד רננות דשלמה ושנענה בזכות דוד ונכנס הארון ושרתה השכינה וירדה האש מן השמים בבמדבר רבה פי"ד אלא ששם אמרו ולמה כל עשר שלמה ע"י שנתגאה ואמר בנה בניתי בית זבול לך והוזכר זה הענין ג"כ כך במדרש תהלים כ"ד ועיי"ש. ובבמדבר רבה פט"ו דרשו בענין אחר שהיו השערים שפלים עיי"ש. ובשמות רבה פ"ח ובתנחומא פ' וארא אמרו שעשה ארון של עשרה אמות (כלו' ע"י הכרובים שעשה שהיו עשר אמות כמפורש במלכים והמפורשים נדחקו) והפתח היה י' אמות ועוד שהיו טעונין בו וכיון שבא להכניסו לא היה יכול מה עשה שלמה ארז"ל הלך והביא ארונו של דוד ואמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך א"ר ברכיה בשם ר' חלבו באותה שעה חיה דוד והכל ממך לדרוש שכן דוד אומר ה' העלית מן שאול וגו' וכו' עיי"ש. ובענין כ"ד רננות עיי' רש"י שבת שם והוזכרו בשם ר' חלבו בברכות כ"ט ע"א ובבמדבר רבה פי"ד אמרו מן פסוק כי האמנם וגו' עד ועתה קומה ה' וגו' כ"ד פסוקים. לו) ובמדרש קהלת שהעתקתי לעיל משמע דדוד עצמו אמרו. אמא"ש הנה חז"ל פי' זה המזמור על חנוכת ביהמ"ק וכן תרגמו המתרגם אמנם לא יובן עפי"ז כל ענין המזמור כ"א בהשקפה על סיפורי ההגדה שהזכרתים שבאותה שעה הביאו ארונו וחיה דוד ונודע לו ולכל ישראל שנמחל לו אותו העון ושע"י אותו העון כל ערע דוד ונסתלקה הימנו שכינה ופירשו ממנו סנהדרין במספר מר"י אמר רב בסנהדרין שם עיי"ש ובשיתפרש זה המזמור על יסוד אלו ההגדות יעלה כהוגן לפרשו לשיר חנוכת הביהמ"ק וכן פירשוהו חז"ל וע"כ אמרו כתוב מלא הוא. לז) בילקוט שמואל שם כל המאמר קטוע ונוסחתו שם האתה תבנה לי כי דמים שפכת כיון ששמע וכו'. לח) כלו' שאין דמם חשוב אלא כדם הנשפך לארץ ובנוס' הילקוט כי הם לפני. לט) כ"ה בילקוט שם וכן הגיה בז"א והאמת שלשון מקורש היא דר"י ור"ש פליגי ובגנון זה הוא אליבא דר"ש דס"ל שדמם כפרה לארץ שטימאו אותה בע"ז ג"ע וש"ד כענין שאמר הכתוב ולארץ לא יכפר וגו' כ"א בדם שפכו ונוס' הילקוט דבר אחר חייך הם לפני כקרבנות דכתיב כי דמים וגו' ואין לפני אלא קרבן שנ' ושחט וגו' וקיטע הילקוט המאמר ותלאו בדבר אחר כדרכו אולם לתוספות הסבנה הוספתי מלות דבר אחר כיון שכבר הם בילקוט ועיי' במדב' רבה פכ"א. מ) בילקוט הוא קיים. מא) ששופך חמתו על עצים ואבנים כדלעיל פי' א' עיי"ש

לבנותו אע"פ ששלמה בנך בונה אותו לשמך אני כותבו מזמור שיר חנוכת הבית לדוד:

ד"א מזמור [וגו'] שבע חנוכות הם חנוכת ברייתו של עולם דכתיב ויכולו השמים (בראשית ב' א') ואין ו י כ ל ו אלא לשון חנוכה דכתיב ותכל כל עבודת (שמות ל"ט ל"ב) חנוכת משה דכתיב ויהי ביום כלות משה להקים (במדבר ז' א') וחנוכת הבית דכתיב מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (תהלים ל' א') וחנוכת בית שני [שנאמר והקריבו לחנוכת בית אלהא וגו' (עזרא ו' י"ז) וחנוכת החומה שנאמר] ובחנוכת חומת ירושלים (נחמיה י"ב כ"ז) וזו של עכשיו של בית חשמונאי וחנוכת העולם הבא שאף היא יש בה נרות כדכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים וגו' (ישעיה ל' כ"ו) מג):

פ"ג

ביום השמיני נשיא לבני מנשה (במדבר ז' נ"ד) א)

ילמדנו רבינו נר של חנוכה שהותר שמן מהו צריך לעשות לו ב). למדונו [רבותינו] נר של חנוכה שהותר שמן ביום הראשון מוסיף עליו שמן ומדליקו ביום השני ג) ואם הותר ביום שני מוסיף עליו ומדליקו ביום השלישי וכן בשאר כל הימים אבל אם הותר ביום השמיני עושה לו מדורה ושורפה בפני עצמו למה כיון שהוקצה למצוה אסור להשתמש הימנו ד). לא יאמר אדם איני מקיים מצות זקינים הואיל ואינם מן התורה אמר לו הקב"ה לאו בני אלא כל מה שהם גוזרים עליך קיים שנאמר על פי התורה אשר יורוך (דברים י"ז י"א) ה) למה שאף עלי הן גוזרין שנאמר ותגזור אומר ויקם לך (איוב כ"ב כ"ח) ו) תדע לך יעקב מהו אומר בשעה שהיה מברך אפרים ומנשה וישם אפרים לפני מנשה (בראשית מ"ח כ') ז) עשה את הקטון קודם לגדול ונתקיימה גזירתו אימתי בקרבנות הנשיאים הקריב שבט אפרים תחילה שנאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים (במדבר ז' מ"ח) ביום השמיני נשיא לבני מנשה (שם שם נ"ד) ח):

ד"א ביום השמיני וגו' את מוצא שאפרים קרב תחילה שבכור וגדול ואח"כ מנשה ט). וכך פתח ר' תנחומא בר אבא דברי חכמים כדרבונות (קהלת י"ב י"א) מהו כ ד ר ב ו נ ו ת אלא מה דרבן זה מכוון את הפרה לחרוש בתלם שלה כך דברי חכמים מכוונים את האדם הזה לדרכיו של הקב"ה הוי יפה אמר שלמה ד ב ר י ח כ מ י ם כ ד ר ב ו נ ו ת: דבר אחר המשנה קראת אותו מ ר ד ע והמקרא קורא אותו ד ר ב ן ו מ ל מ ד דכתיב במלמד הבקר (שופטים ג' ל"א) וכן ולהציב הדרבן (שמואל א' י"ג כ"א) א"ר נתן למה נקרא שמו מ ר ד ע שמורה דעה לפרה ולמה נקרא

מאיר מגן דוד עין

אות ל"ז. מג) עיי' לעיל בריש פי' ועפי"ז הגהתי וכאן הסדר מכוון יותר עפ"י המאורעות.

פ"ג א) הוא מה שקורין ביום ח' דחנוכה כדאיתא במס' סופרים פ"כ. ב) ככפל להלן פי' ותשלם כל המלאכה וקשיא קא מבעיא ליה אהותרה דכל יום ויום אבל בתנחומא פ' נשא בפיסקא ביום השמיני ג' יל"ר נר חנוכה שהותיר בה שמן ביום ראשון להדליק בה בשני. ג) בתנחומא שם ג' מוסיף עליו כ ל ש ה ו א ומדליקו ביום שני ומשמע דאפי' נשאר כדי הדלקה צריך תוספת כל שהוא. ד) וכ"ה בשאילתות פ' וישלח ושם ג' אם כ ב ת ה והותיר שמנה וכו' דכיון דהוקצה למצוה אסור להסתפק ממנו ועיי"ש בשאילת שלום אות ל"ד. ה) לשון התנחומא אמר להם הקב"ה בני אין אתם רשאין לומר כך אלא כל מה שגוזרים עליכם תהיו מקיימין שנ' ועשית עפ"י התורה אשר יורוך. ו) עיי' במדבר רבה פי"ד וירושלמי תענית פ"ג ה"א ובבבלי שם כ"ג ע"א ושבת כ"ט ע"ב וסוטה י"ב ע"א ושמות רבה פכ"א במדבר רבה פי"ח ודברים רבה פ"ה. ז) במקרא כתוב א ת אפרים. ח) לשון התנחומא שם למה שאף ע ל ד ב ר י ה ם אני מסכים שנ' ותגזר וגו' תדע לך שהרי יעקב בשעה שבירך מנשה ואפרים מה כתיב שם וישם וגו' וכו' ומנין ממה שקראו בענין ביום השמיני וגו' ועיי' במדבר רבה פי"ד. א מ א " ש כשתשוה סגנון התנחומא עם סגנון הפסיקתא תמצא שסגנון התנחומא הוא מאוחר לסגנון הפסיקתא. ט) כלו'

שמו דרבן שמדיר בינה בפרה מלמד שמלמד את הפרה לחרוש בתלם שלה כך דברי חכמים דרים בינה בבני אדם [ומורים דעה בהם] ומלמדים (דעה) אותם דרכיו של הקב"ה הוי דברי חכמים כדרבונות י): ד"א מה כדרבונות אמר רבי ברכיה כדור של בנות כהדא ספירא דמינוקייתין שהן (מלקטות) [מקלטות] בם זו זורקת לכאן וזו זורקת לכאן יא) כך הם חכמים נכנסים לתלמוד ועוסקים בתורה זה אומר טעמו וזה אומר טעמו [זה אומר טעם אחד] וזה אומר טעם אחר ודבריהם של אלו ואלו כולם נתנו ממשה הרועה ממה שקיבל מיחידו של עולם נתנו מרועה אחד (קהלת שם), מפני שזה אומר טעם אחד וזה אומר טעם אחר שמא דבריהן פורחין ת"ל וכמסמרות נטועים בעלי אסופות (שם) יב). לא אמר וכמסמרות קבועים אלא נטועים למה אלא מפני שעשה אותם מסמרות (נטועים) והמסמר שיש לו שושנה נח לשלוף לכן אמר וכמסמרות נטועים שרשיו של אילן הנטועים קשין לעקור אבל אין להם כח ככחו של ברזל והמסמר של ברזל יש לו כח נתן לדברי תורה כחו של ברזל וכמטעי (נטועים) שרשיו של אילן יג):

מאיר מגן דוד עין

שעשאו הכתוב לבכור וגדול ובז"א הגיה כבכור וא"נ. י) בז"א הגיה כך פתח ר"ת וכו' וכן הוא אומר ולהליב הדרבן וכו' ומורים דעה בהם ומלמדים אותם וכו' וא"ל אלא נקט וכך לפי שהקדים דברים על המקרא שפתח עליו. ובבמדבר רבה פי"ד פתחו נמי להא בהאי קרא ודרשו ביה ה' שיטות ובשיטה ב' גרסינן ד"א דברי חכמים כדרבונות א"ר תנחומא בר אבא מה הדרבן הזה וכו' לדרכיו של הקב"ה א"ר תנחומא המשנה וכו' וכן ולהליב הדרבן וכו' שמורה דעה בפרה וכו' שדר בינה בפרה וכו' כך הם דברי חכמים וכו' ומורים דעה בהם ומלמדים אותם. ודוגמת דרוש זה כבר פתח ודרש ר"א בן עזריה בתוספתא סוטה פ"ז ובאדר"נ פי"ח ובחגיגה ג' ע"ב והוזכר ברבה שם בשיטה א'. ועוד דוגמת דרוש זה בספרי דברים פי' מ"א והוזכר ברבה שם בשיטה ד'. וע"ע בתנחומא בהעלותך במקרא אספה לי וגו' ובפ' וילך ובקהלת רבה פי"ב ובירושלמי סנהדרין פ' חלק. והא דמרדע מלמד ודרבן בירושלמי שם דבר אחר כדרבונות ג' שמות יש לו מרדע דרבן ומלמד וכו' דרבן שהוא משרה בינה בפרה וכו' עיי"ש ובקהלת רבה שם ובפסיקתא פי' בחדש השביעי ובויקרא רבה פכ"ט ולא הוזכר שם על שם ר' נתן אבל ברבה במדבר י"ד הוזכר על שמו. יא) ברבה במדבר שם שיטה ג' ד"א דברי חכמים כדרבונות א"ר ברכיה הכהן כדור של בנות כהדא ספירה של תינוקות (ופי' ספירה עגול) שהן מלקטות וזורקות לכאן ולכאן כך הם וכו' ובפע"ו שם אספה לי וכו' כדור של בנות מה הכדור של בנות מזרקין בו לכאן ולכאן כך היו הדברות מזרקין בסיני ותני לה סתמא וכ"ה בתנחומא פ' בהעלותך שם אלא דג' מזרקין לו ובקהלת רבה שם תני לה נמי סתמא וה"ג התם כדרבונות ככדור של בנות מה כדור זה מתגלגל מיד ליד ואינה נופלת לארץ כך לא נפל דבר אחד וגו' מה כדור זה מקלעין בה בידים ואינה נופלת כך משה קבל תורה מסיני ומסרה וכו' ובירושלמי דחלק שם כדרבונות א"ר חונה כדרור כאות תמן קריין למרגליתא דירה דבר אחר כדרבונות כדור הזה בין הבנות מה הכדור הזה מקלעת מיד ליד וקופה לנוח ביד אחד כך משה קבל תורה מסיני וכו' ועפ"י הירושלמי הגהתי. וע"ע בילקוט קהלת שם שערבב וקיטע המאמרים כדרכו ועיי' בפי' הז"א. ופי' מקלטות בם שחוטפות ביד מן האויר (עיי' בערוך ערך קלט). יב) ברבה במדבר שם כך הם דברי חכמים זה אומר טעמו וזה אומר טעמו יכול מפני שזה אומר טעם א' וזה אומר טעם שני שמא דבריהם פורחים וכו' וכאשר הגהתי כן הגיה בז"א. יג) ברבה במדבר שם לא אמר וכו' למה מפני שעשה כמסמרות וכו' נוח לשלוף לכך אמר וכו' שרשין של אילן קשים ליעקר ולמה נמשלו דבריהם כמסמר לפי שהמסמר של ברזל שיש לו שושנה אעפ"י שקשה נוח הוא ליעקר ושרשים של אילן הנטועים אעפ"י שקשים ליעקר אבל אין בהם כח ככוחו של ברזל לכך כאמר וכמסמרות נטועים נתן לד"ת כח של ברזל וכמטעי שרשיו של אילן ועפי"ז הגהתי וכן הגיה בז"א. והילקוט קהלת שם הוא משובש. ובירושלמי דחלק ג' ולמה לא אמר וכמסמרות קבועים וכאילנות

ד"א כשם ששרשיו של אילן משתילים לכל מקום כך דברי תורה נכנסים ומשתילים בכל הגוף יד) (דברי חכמים כדרבונות) [וכמסמרות נטועים בעלי אסופות] (שם) אימתי הם נטועים באדם הזה כמסמרות אימתי בזמן שבעל תורה נכנס לתלמוד והם נאספים לשומעו טו): ד"א מה הדרבן מטלטל יכול אף הם כן ת"ל וכמסמרות נטועים טז) מהו בעלי אסופות אימתי הם נטועים באדם הזה אימתי בזמן שבעליהן נאספין מהם כל זמן שרבו קיים הוא היה מפליג כל זמן שנצרך הרי רבי לפני ואני שואלו מת רבו הרי יגע ביום ובלילה לקיים תלמודו אדם [יודע] שאין לו למי לשאול הרי אימתי נטועים באדם הזה בזמן שבעליהן נאספין מהן יז) [נתנו מרועה אחד] (שם) אילו ואילו ניתנו מיחידו של עולם יח). ויותר מהמה בני הזהר (שם) מהו. ויותר מדברי תורה הוי זהיר בדברי סופרים למה שאילו באים דבריהם לכתוב לא היה קץ לספרים עשות ספרים הרבה אין קץ (שם) יט) א"ר אבא

מאיר מגן דוד עין

נטועים בסרו להם ביררו הברזל ושיבחו המטע של מטיל. וכתב ביפה מראה להגיה ביירור הברזל ושבח המטע שלא יכטל ופי' בירור הברזל חזקו ותקפו. ובקהלת רבה שם ג' לא איצטריך הדא קרייה למימר אלא כאילנות נטועים ואת אמר וכמסמרות נטועים אלא מלמד שיש בהם שבח של מטע וכדורות של ברזל. וצ"ל להגיה בירושלמי בדידות הברזל וכן במדרש ובדידות של ברזל ובדיד הוא כלי ברזל שחופרים בו סביבות הנטעים שיתאספו שם המים והוזכר זה הכלי בכלים פכ"ט מ"ז עם הדרבן ששנו שם שירי הדרבן מלמעלן ד' יד הבדיד ד' וכו' ופי' כמסמרות נטועים כמסמרות של נטועים כלו' כשם שהנטעים עולים יפה ע"י הדרבונות והמסמרות כך דעתו של אדם מתכוונת ע"י דברי חכמים. ופי' מטע של מטיל מטע שאינו עולה מעצמו אלא שעובדים בו ופועלים על גדולו במטיל ברזל והוא מלשון המקרא גרמיו כמטיל ברזל איוב מ' י"ח. ור"א בן עזריה דריש לה בתוספתא דסוטה ובכמן לעיל אות י' בענין אחר עיי"ש. יד) בז"א הגיה משתרשים לכל מקום וכו' וכ"ה ברבה במדבר שם שיטה ב' ולמה נמשלו כנטיעה כשם וכו' משתרשים וכו' ובילקוט קהלת ג' כשרשים ובדפוס היה כתוב משתי' לכל מקום וכו' ומשתי' בכל הגוף ובלי ספק שהמלה בתשלומה היא משתילים והוא עפ"י לשון המקרא שתול על פלגי מים דתהלים א'. טו) ברבה במדבר שם בעלי אסופות אימתי הם כמסמרות נטועים באדם בזמן שבעל תורה וכו' לשמוע. ובז"א השמיט מלות כמסמרות אימתי וא"ל. ובילקוט קהלת והם מוסיפין לשמעו והוא ט"ס. ובקהלת רבה ג' בעלי אסופות אימתי ד"ת נאמרין כתקנן בשעה שבעליהן שומעין אותן באסופות. טז) בחגיגה ובאדר"נ ובתנחומא בהעלותך שם. ובאדר"נ: מקיים מה נטועים אינם מתעקרים אף ד"ת אינם מתעקרים ובתנחומא וילך ג' וכמסמרות נטועים מה מסמר זה קבוע אף ד"ת קבועים. יז) בז"א הגיה באדם הזה בזמן וכו' הוא מפליג כל זמן שאני צריך וכו' יודע הוא וכו' הוי אימתי וכו'. וברבה במדבר שיטה ג' גרס אימתי הם נטועים דברי תורה באדם הזה בזמן וכו' מפליג לומר וכו' רבו לפניו ואני שואלו וכו' יודע הוא וכו' הוי אימתי הם נטועים וכו'. ובתנחומא בהעלותך מהו בעלי אסופות אימתי הן נטועים באדם בזמן וכו' שרבו קיים הוא היה שואלו מת רבו וכו' לקיים תלמודו שאין לו למי הוא שואל לכך נאמר בעלי אסופות וע"ע בנוסחת הילקוט בקהלת שם. יח) ברבה שם מקיים נתנו מרועה אחד אעפ"י שזה אומר טעמו וזה אומר טעמו דבריהם של אילו ושל אילו כולהם ניתנו מן משה הרועה מה שקיבל מיחידו של עולם. ולפנינו כבר דרשו כן לעיל ולהכי שבק לה הכא ועכ"פ צריך להגיה כאן כמו שהגהתי. יט) בז"א הגיה הוי זהיר בד"ס למה שאין אדם מורה כראוי מד"ת שהיא סתומה וכולה שימנין שימה בפיהם שימנין בפיהם אבל מתוך דברי חכמים אדם מורה כראוי מפני שהם מפרשים את התורה א"ר אבא וכו'. והגהה זו היא עפ"י הרבה שם שיטה ב' וה"ג התם ויותר מהמה בני הזהר יותר מד"ת הוי זהיר בד"ס וכה"א כי טובים דודיך מיין טובים דברי דודים מיינה של תורה למה שאין אדם מורה כראוי וכו' כמו שהוא בז"א. והאמת שדברי הרבה שם הם עפ"י הירושלמי דע"ז פ"ב ה"ח ובבלי עירובין כ"ד ע"ב. ובנוסחת הילקוט בקהלת שם ג' ויותר מהמה בני הזהר יותר מד"ת הוי זהיר בד"ס למה שאילו באת לכתוב דבריהם לא היה קץ לספרים

סרונגלא אם [יאמר] אדם לכתוב ספרים עוד לדבריהם. [ויותר מהמה בני] מהו מהמה בני מהומה נכנסת בך (ויותר מהמה בני כ). א"ר ברכיה הכהן אנו קורין מסמרות בסמך ואין כתיב אלא משמרות מה משמרות כהונה עשרים וארבע כן ספרי תורה עשרים וארבעה הם וכל מי שקורא בספר חוץ מעשרים וארבע כאילו קורא בספרים החיצונים שאמרה התורה יותר מהמה בני הזהר כא). ר' אומר הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה למה שהם כדרבונות כב). ר' יוחנן הוה מברך יום טוב הראשון של חג ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו על מצות לולב ושאר כל הימים על מצות הזקנים ור' יהושע בן לוי [מברך בכל יום על נטילת לולב ואין ר' יהושע בן לוי] מורה לר' יוחנן שי"ט הראשון דבר תורה שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כ"ג מ') ושאר כל הימים מדבריהם כג) א"ר שמעון בן חלפתא בשם ר' אחאי מפני שכתב דברי חכמים כדרבונות [וגו'] נתנו מרועה אחד דברי תורה (ודברי)

מאיר עין / מגן דוד

עשות ספרים וגו' ופי' המאמר שמא תאמר אם חביבים ד"ס כל כך ליזהר בהם יותר מד"ת למה לא נכתבו להכי לא נכתבו שאין קץ לדבר ועיי' ברש"י קהלת שם ועיי' עירובין כ"א ע"ב. כ) בז"א הגיה אם בא אדם לכתוב עוד ספרים לדבריהם יותר מהמה בני מהומה נכנסת בך למה שאילו באים לכתוב דבריהם לא היה קץ לדבריהם הה"ד עשות ספרים הרבה אין קץ א"ר ברכיה וכו' ולשון הרבה שם בשיטה ב' א"ר אבא סדרונגזא אם יאמר לך אדם למה לא ניתנו בכתב ד"ס כשם שנתנו ד"ת אמור לו לפי שאי איפשר לכתוב כל דבריהם הה"ד ויותר מהמה בני הזהר מהו מהמה (מה) [מהומה] נכנסה בך אם באת לכתוב דברי סופרים למה שאילו באת לכתוב דבריהם אין קץ וסוף לדברים לעשות ספרים הה"ד עשות ספרים וגו' אבל מה יש לו לאדם לעשות שיהא מיגע בשרו הרבה להגות דברי חכמים הה"ד ולהג הרבה וגו'. והאמת שבמדרש זה עירבו ב' המאמרים שלפנינו מאחר שכל דברי המדרש שם הם לקוחים מפסיקתא שלפנינו וממקומות אחרים כמו שרמזתי וע"כ נראה עיקר כמו שהגהתי ובקהלת רבה שם ג' ויותר מהמה בני הזהר מהומה שכל המכניס בתוך ביתו יותר מכ"ד ספרים מהומה הוא מכניס בביתו וכו'. כא) ברבה במדבר שם שיטה ג' אר"ב הכהן ברבי אנו קורין מסמרות ואין כתוב אלא משמרות מה משמרות כהונה ולויה כ"ד אף ספרים כ"ד הקיש ד"ס לד"ת שהן אמיתים כמותם. ושם פט"ו ד"א כמסמרות נטועים מכאן אמרו חכמים אסור לקרות בספרים החצונים שכתוב נטועים מה משמרות הכהנים כ"ד אף הספרים כ"ד. ובתנחומא פ' בהעלותך הובא בשם ר"ב הכהן. וע"ע בתנחומא פ' וילך ובירושלמי דחלק ובקהלת רבה שם. אמ"ש רואה אני לפרש כאן מאמר שהוא קשה כמסמר והוא ברבה במדבר שם שיטה ג' ובקהלת רבה שם ובירושלמי דחלק שם ובשבת פ' במה אשה וע"ע בבבלי שבת ס' ע"א וע"ב ואעתיק כאן לשון המדרש בקהלת שם. תמן תנינן לא יצא האיש בסנדל המסומר וכו' כמה מסמרות יהיו בו ר' יוחנן אמר ה' כנגד ה' חומשי תורה ר' דוסא בן חניה אומר ז' כנגד ז' ימי השבת ור' חנינא אומר ט' כנגד ט' ירחי לידה וכו' ר' חייא נותן י"א מכאן וי"ג מכאן כנגד כ"ד ספרים וכו' והדברים תמוהים והאריך בעל יפה מראה בדבר עיי"ש. ועניינו של דבר לדעתי כך הוא שהחכמים אסרו לצאת בשבת בסנדל המסומר משום מעשה שהיה כמסופר שם בשבת. והנה לזכר המאורע ג"כ קבעו להם מסמרים בסנדליהם לנוי. ובאילו שהם לנוי התירו לצאת בשבת כמפורש שם. וכיון שעשאום לזכר המאורע בוונו במניינם אילו הכוונות שהזכירום לזכר מה שנגזר עליהם שלא יתעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו את השבתות אמנם עשו ט' ולא ח' משום זוגות. כב) כ"ל דר' מפרש ליה לקרא כלו' הזהר מהמה מן החכמים יותר לקיים דבריהם לפי שדבריהם כדרבונות וגו' וס"ל דעשות ספרים אין קץ לאו אד"ס קאמר רק על שאר ספרים וכמו שתרגם יונתן ספרי חוכמתא סגי וכעין זה פי' בירושלמי דחלק שם וכן במדרש קהלת שהעתקתיו לעיל אות כ' מסיים כגון ספר בן סירא וספר בן תגלא וכו'. כג) כ"ה ברבה במדבר שיטה ב' וכן הגיה הז"א והרז"ו ועיי' בירושלמי סוכה פ"ג ה"ד והי"א ובבלי סוכה מ"ו ע"א והעיקר כמו שפי' בעל קרבן העדה בשירי קרבן שלו שם ושם וסוגית הבבלי כסוגית הירושלמי וסוגיות מהופכות הן וכבר איפלגי רב"ח ורבין בדר' יוחנן בסוכה מ"ה ע"ב עיי"ש. ובירושלמי ג' על נטילת לולב ובבבלי על מצות לולב עיי"ש.

ודבריהם כד): ד"א דברי חכמים [וגו'] ר' חייא בר אבא נכנס לבית [הכנסת] ושמע שהיה קורין ויסע משם אברהם (בראשית כ' א') אמר יפה שנו חכמים הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף (אבות פ"ב מ"י) כה). ולמה אמר הדבר הזה כו) מפני שכתב למעלה ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (בראשית י"ט לו) כז). שאתה מוצא בשעה שבא אברהם לארץ היה בא לוט עמו ועל ידי שהיה דבוק לאברהם העשיר כשם שהעשיר אברהם שנאמר ויעל אברם ממצרים הוא ולוט עמו הנגבה ואברם כבד מאד וגו' וגם ללוט וגו' (שם י"ג א' עד ה'). ראה היכן העשירו עד שלא היתה הארץ יכולה לשאת את שניהם כאחת ולא נשא אותם הארץ וגו' (שם שם ו'). ואם תמה [אתה] על הדבר שלא הייתה הארץ יכולה לשאת אותם [לאו] מפני רכושם שהיה רב (לאו) [אלא] מפני הדינים שהיו בין הרועים כמה שכתוב ויהי ריב בין רועי וגו' (שם שם ז') כח). ולמה היו מדיינים אילו עם אילו. אלא כשאדם צדיק אף בני ביתו כמותו צדיקים וכל מי שידבוק בו וכשאדם רשע אף בני ביתו כמותו רשעים. בהמותיו של אברהם היו הרועים מוציאים אותם [זמומים שלא] יגזלו לבריות ובהמותיו של לוט לא היו רועים (זמומין) [זוממים] אותן כט). התחילו רועים של אברהם מדיינין עם רועים של לוט ואומרים להם למה אתם משיאים ללוט שם רע ומוציאים בהמתו שלא זמומה. אמרו להם רועים של לוט אנו הם שאנו צריכים למחות בידכם שאתם זוממין את הבהמה שע"י שאתם יודעים שסוף בהמתו של אברהם לחזור ללוט מפני שאינו מוליד אין אתם זנין אותה כראוי. מפני שאתם יודעים שאין לאברהם בן ולמחר הוא מת ולוט יורשו אתם עושים עצמיכם צדיקים מבהמותיו של אחר ביותר ל). מה שבהמתו רועה היא גוזלת לא משלה היא רועה. לא כך אמר הקב"ה לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת (שם י"ב ז') הרי למחר הוא מת בלא בנים ולוט שהוא בן אחיו יורשו. ומי לחשך שע"י דברים הללו היו מדיינים א"ר יהודה בר סימן קרא סופו של פסוק

מאיר מגן דוד עין

כד) ולשון הרבה שם אר"ש ב"ח בש"ר אחא קבר ר"י כן ומ"ש עביד כן מפני שכתוב וכו' ד"ת וד"ח מרובה אחד כיתנו והגיה כן הז"א והרז"ו וא"ל. אמא"ש עיקר הדרש של אילו המקראות הוא לראב"ע כמו שרמזתי והוא מדבר בזה על ענינו שנתמנה לנשיא כנגד ר"ג כמפורש בברכות בפ' תפלת השחר והיה הדרוש בזה הענין חביב מאד מפני כת המתנגדים לחכמי ישראל וע"כ כמלא שדרשו המקראות בכמה שיטות אגבם דברי הרבה במדבר שם בשיטה ב' וג' הועתקו בלי ספק מהפסיקתא שלפנינו כאשר יראה כל העומד על סגנון המדרש שם ועל אלו הדרשות יסוד מליצתם בב"ב ז' ע"ב ואלעזר בני קבע בה משמרות. כה) ולהלן מפרש למה אמר ר' חייא ב"א כך וענין שיטה זו כמו שאמרו ברבה במדבר שם בשיטה ג' ד"א וכמשמרות נטועים המשמר את קובעו ואעפ"י שתחזור ותעלנו מקומו ניכר כך כל מי שפשטו בו חכמים יד אעפ"י שחזרו וקבלוהו סופו ליטול שלו מתחת ידיהם אלא שהאריך כאן בענינו של לוט ובסוף מסיים לה. ועיי' בסוף קהלת רבה ובירושלמי דחלק כל מי שפשטו ידיהם ברבים בו יד וכו' והוא משובש וצ"ל שפשטו חכמים בו יד ועיי' במדבר רבה פ"ג ובתנחומא שם באותו ענין. והא דרחב"א גרסינן לה בבראשית רבה פנ"ב ארחב"א עבר הוית קמי כנישתא דציפרין (ובילקוט שם קמי כניסתא דבבלאי דציפורי) שמעית מינוקא יתיבין וקריין ויסע משם אברהם אמרתי גדולים דברי חכמים שאמרו הוי זהיר וכו' שמשמע שפירש אברהם אבינו מלוט היתה פרישתו פרישת עולם. הז"א הגיה לבית הכנסת ואולי צ"ל לבית הספר. כו) כלו' למה א"ר חייא כך. כז) כמו שאמרו בב"ר שם ויסע וגו' פנה מפני ריח רע שהיו אומרים לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו. כח) כצ"ל להגיה וכלו' שהרי לא אמר הכתוב ולא נשא אותם מרעה הארץ וגו' ועיי' ברש"י שם ובז"א הגיה ואם תמה אתה וכו' לאו אלא מפני הדינים. כט) בז"א הגיה רשעים כמותו וכו' מוציאים אותם זמומים שלא ירעו בשדות אחרים שלא יגזלו וכו' לא היו הרועים מזמימים אותם וכו'. ל) כלו' אתם עושים עצמכם צדיקים ביותר ע"י בהמותיו של אחר מה שבהמתו וכו' גוזלת בתמיה לא משלה וכו' בתמיה. והז"א הגיה ואומרים מה שבהמתו וכו' גוזלת משדותיו

והכנעני והפריזי אז יושב בארץ (שם י"ג ז') מה הדבר הזה אלא מתוך שהיו מדיינים על כך שנאמר ויהי ריב בין רעי [וגו'] אמר להם הקב"ה הכנעני והפריזי אז יושב בארץ חן שאמרתי לאברהם שאני נותן לבניו את הארץ לבניו לא לרשע הזה שאתם סבורים ואפילו מה שאמרתי לאברהם שאני נותן לבניו את הארץ אימתי כשאגרש את הכנעני ואת הפריזי מתוכה לאברהם עדיין לא נתתי בנים והכנעני והפריזי (לתוכה) [בתוכה] עד עכשיו בעלים (עליו) [עליה] ואתם אומרים כן לא). א"ר עזריה כשם שהיתה תחרות בין הרועים כך היתה תחרות בין אברהם ללוט מנין שכן כתיב אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו' (שם שם ח') לב): [הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי] (שם שם ט') הבדל נא מעלי אין כתב כאן אלא הפרד א"ר חלבו כשם שהפרדה הזו אינה קולטת ומקבלת עובר כך אין זרעי מתערב בזרעך לג). מיד וישא לוט את עיניו (שם שם י') שנתן עיניו בזנות כמה שנאמר ותשא אשת אדוניו [את עיניה אל יוסף] וגו' (שם ל"ט ז'). [וירא] את כל הככר (שם י"ג י') כדכתב כי בעד אשה זונה בעד ככר לחם (משלי ו' כ"ו) לד). כי כולה משקה (בראשית י"ג י') שהיו כולן זונות וראויות להיבדק כסוטות כך דרש ר"ש בן יוחי לה): א"ר אלעזר בן פדת בשם ר' יוסי בן זמרא ראה כמה קיפח לוט הרשע את אברהם הצדיק מן הדיבר שכל זמן שהיה לוט דבוק בו לא הסיח הקב"ה עם אברהם כיון שפירש לוט הימנו קפץ הדיבר על אברהם שנאמר וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו (שם שם י"ד) לו): לפיכך כשהמלאכים היו הופכין את סדום ומצילים אותו בזכות אברהם מה אמרו לו ההרה המלט פן תספה (שם י"ט י"ז) בזכותו של אותו ההר הגדול אברהם נמלטת לך אצלו. אמר להם איני יכול שכבר אמר לי הפרד לא אוכל להמלט ההרה וגו' (שם שם י"ט) לז). ד"א פן תדבקני הרעה (שם) כל הימים שהייתי בסדום היה הקב"ה מחשב מעשי עם מעשיהם והייתי עומד שהייתי צדיק אצלם אלך לי אצל אברהם הצדיק שישקול הקב"ה את מעשי עם מעשיו לא אוכל למה פן תדבקני הרעה. א"ר יוחנן שני בני אדם אמרו הדבר הזה הצרפית כי באת אלי להזכיר [את] עוני ולהמית את בני (מלכים א' י"ז י"ח) לח) אמרה לו עד שלא באתה אצלי היה הקב"ה שוקל מעשי עם בני מקומי והייתי עומדת שהייתי כשירה אצלם ועכשיו באתה אצלי וע"י שהיית צדיק שקל הקב"ה מעשי עם מעשיך והזכרת עונותי ומת בני לט). לענין שאנו צריכים דברי חכמים

עין מגן דוד מאיר

של אחר שכך אמר הקב"ה וכו' וא"כ. לא) בז"א הגיה שאמרתי לאברהם שאני נותן לבניו לא לרשע הזה וכו' וא"כ. ועיקר זה המדרש היא בקיצור בב"ר שם פמ"א לר' ברכיה בשם ר' יהודה בר סימון וכן תרגמו יונתן והירושלמי שם וכאן האריך במשא ובמתן דבריהם. לב) בב"ר שם ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון אמר כשם שהיה ריב וכו' כלו' דלא בין הרועים לבד היה ריב כדי שלא להוציא שם רע על לוט אלא לוט בעצמו רשע היה. לג) בב"ר שם. לד) במקרא כתוב כל ככר וגו' ובמשלי עד ככר. לה) כלו' כל הדרש מן וישא לוט את עיניו וכו' ובב"ר פמ"א תני לה בשם ר' יוסי בר חנינא ושם ג' כי כולה משקה היך מה דאת אמר והשקה את האשה וגו' לפני שחת ה' המד"א והיה וגו' ושחת ארצה ובאגדת בראשית פכ"ה ג' לה סתמא והתם ג' כי כולה משקה ותשקין וגו' שמתחלה היה מתאוה לזנות לפיכך אמר אברהם הפרד נא מעלי וגו' עיי"ש. ובנזיר כ"ג ע"א גרסינן לה בשם א"ר יוחנן ושם ג' עוד את עיניו כי הוא ישרה בעיני וירא אותה שכם וגו' וכו' כי כולה משקה אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וגו' ואולי ר"י משום רשב"י אמריה ונשתבש לפנינו בגמרא. וכ"ל שיסוד זה הדרש הוא על מה שאמרו ברבה במדבר פ"כ ובתנחומא פ' בלק ויחל העם לזנות יש מעיינות וכו' ומעין שטים של זנות היה והוא משקה לסדום אתה מוצא וכו' עיי"ש. לו) בתנחומא פ' ויצא בפי' שוב אל ארץ אבותיך והעתיקו רש"י עה"ת. לז) ואמרו פן תדבקני הרעה וגו' מוסב על הנה העיר הזאת וגו' וקרא המקרא ודרשהו ובב"ר פ"נ ההרה המלט וגו' בזכות אברהם שנקרא הר שנאמר מדלג על ההרים ואומר שמעו הרים וגו' ועיי' באגדת בראשית פכ"ה וכן פרש"י עה"ת. לח) במקרא ליתא מלת כי. לט) באגדת בראשית

כדרבונות מ): ואף יעקב מא) כיון שהגיע זמנו למות ושמע יוסף שחולה הוא התחיל מהרהר דברים בלבו ר' אליעזר אומר הירהר ג' דברים יוסף בלבו ור' שמואל בר נחמן אמר חמשה בניי נולדו במצרים תאמר שמברכם תאמר שיעשה אותם שבטים תאמר שיעשה אותי בכור תאמר שידחה את ראובן מן הבכורה ועל מה לא נכנסה רחל לקבורה לכך כשהלך אצלו נטל את שני בניו עמו. לכהן שהלך לגורן ונטל את שני בניו עמו להודיע לכל שהן בניו שיש להם חלק כמותו מב): ויאמר ליוסף הנה אביך חולה (בראשית מ"ח א') מי אמר לו שאביו חולה יש אומרים ברוח הקדש ראה ויש אומרים בלהה אמרה לו שהייתה משמשת [את] יעקב כיון שחלה באה ואמרה ליוסף ויש אומרים בנימין הודיעו ויש אומרים קריוסי הושיב יוסף בפלטרין כיון שהרגישו ביעקב שחולה באו והודיעו ליוסף מג). והרי כל שבחו של יוסף שהיה מפליג על כבוד אביו ולא נכנס אצלו בכל שעה שאילולי שבאו אחרים ואמרו לו אביו חולה לא היה יודע מד). אלא להודיעך צדקו שלא רצה להתייחד עם אביו שלא יאמר לו היאך עשו בך אחיך (ומקללים את) [ומקללם. אמר] מה) יוסף אני יודע צדקו של אבא כל דבריו (גזירותיהן) [גזירות הן] מו) אמר ללבן עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה (שם ל"א ל"ב) ומתה אמי מז) ואני בא לומר שיקללם ונמצאתי מחריב את כל העולם שלא נברא העולם אלא בשביל השבטים מח) לפיכך לא היה הולך אצל אביו בכל שעה: הנה בנך יוסף בא אליך (שם מ"ח ב') מיד ויתחזק ישראל וישב על המטה (שם) מט) ולמה נתחזק אמר רבי יהושע בן לוי הראה לו עמידה אמר הקדוש ברוך הוא עשה אותו קזמיקרטור ואני איני חולק לו כבוד לכך ויתחזק ישראל נ): דבר אחר למה נתחזק כדי שיראו השבטים היאך (אני) [אביו] ראה ליוסף אפילו בשעת חליו ועמד מלפניו ויהיו חולקים לו כבוד נא): דבר אחר למה נתחזק ועמד וישב לו רבי אחא אמר שלא (אברך) [יברך] אותם (מיושב) [מסב] ויאמרו מתנות

מאיר — מגן דוד — עין

שם. ובב"ר שם תני לה ר' ברכיה ור' לוי בשם ר' חמא בר חנינא שני בני אדם אמרו דבר א' לוט ולרפית וכו' עכשיו שאני הולך אצל אברהם שמעשיו רבים על מעשי איני יכול לעמוד בגחלתו ועיי"ש. מ) השתא מקיים שיטה זו שדברי אברהם שאמר ללוט הפרד וגו' היתה כעקיצת עקרב שהיה לוט נכוה בגחלתו של אברהם והיתה פרישתו פרישת עולם ולענין מה שאנו צריכים יכול אתה לפרש כן המקרא דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות שכל שפושטין בו יד סופו ליטול את שלו מתחת ידיהם. אמא"ש סגנון כל השיטה מוכיח שהדברים לקוחים הם ממדרש בראשית רבה אלא שהאריך בענייניהם. מא) מכאן ואילך הוא חוזר אל מה שפתח עליו בענין ביום השמיני וגו' וברבה במדבר פי"ד בשיטה ה' גרים ד"א דברי חכמים כדרבונות וגו' מה המסמר הזה הנטוע בדלת הוא מקיים הדפין כך כשהצדיקים גוזרים הקב"ה מקיים דבריהם תדע לך מיעקב בשעה שבירך מנשה ואפרים וכו' עיי"ש ולא אמ' כאן ד"א דברי חכמים וגו' לפי שכבר נזכר לעיל תדע לך מיעקב וכו' לכן הוא חוזר אל זה המאמר ואמר ואף יעקב וכו'. מב) בז"א הגיה בסדר הלשון לר"א הירהר יוסף שלשה וכו' בניי שנולדו וכו' ומה שאמר יעקב אל יוסף למדו כל זה ולא איתפרש הי מינייהו מפיק ר' אליעזר. ופי' שידחה את ראובן לגמרי מן הבכורה הן לנחלה והן לשבטים. ופי' לא נכנסה רחל עמו לקבורה במערת המכפלה. ופי' שהלך לגורן ליטול את התרומה. מג) בספרים יש אומר וכו' ויש אומר בלהה והגהתי אומרים. וברש"י עה"ת ויש אומרים אפרים היה וכו' והוא מן התנחומא שם. ומלת קריוסי (ואולי צ"ל קריוסים) ליתא בערוך ולפי ענינו הוא מגידים ומבשרים ויש לחברו עם ערך קריאסות בערוך. מד) פי' והרי וכו' הוא בלשון בתמיה וכן פי' בז"א. מה) כצ"ל וכ"ה בד"פ ובז"א הגיה ומקללם והשמיט מלות את יוסף. מו) וכן הגיה בז"א וכלו' שדבריו מתקיימים שהוא גוזר והקב"ה מקיים. מז) ב"ר פע"ד ובתנחומא פ' ויצא ועיי' באגדת בראשית פנ"א ועיי' מו"ק י"ח ע"א וכתובות ח' ע"ב ובקהלת רבה פ"ו. מח) ב"ר פי"ב דרש ר' יהושע בר נחמיה כן ולהלן בפי' דויקח אליהו. מט) שחולק לו כבוד ועומד מפניו. נ) קזמיקרטור בד"פ קממיקרטור ובז"א קיזמקטר והעיקר קוזמקרטור ופי' הערוך שליט בעולם ועיי' מכילתא בא פי"ג וברש"י עה"ת ובתנחומא פ' ויחי. נא) כצ"ל ובז"א הגיה אני רואה וכו'

שכיב מרע היו ברכותיו ולא היה יודע מה עשה לכך נתחזק ועמד וישב שידעו שמתנותיו היו מתנות בריא נב): ד"א ויתחזק אמר רבי פנחס בן חמא בשם רבי אחא חיזק עצמו בתפלה אמר כשאבא לברכם תשרה עלי רוח הקדש שאברך אותם כראוי. כיון שראה בניו עמו אמר לו הרי שבע עשרה שנה היית שואל שלומי נג) ולא היו באין אלא עכשיו באו עמך. יודע אני מה בלבך. אם אברך אותם (אני) [איני] עושה דברו של הקדוש ברוך הוא שאמר לי שנים עשר שבטים אני מעמיד ממך נד) ואם לא אברכם הרי רע לך. ומברך אני אותם נה) ולא תהא סבור שמא בשביל שהאכלת אותי אני מברך אותם אלא כבר אמר לי עד שאני בבית אל לברכם שאמר לי אל שדי נראה אלי בלוז ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים (שם שם ד') נו). דבר (אחר) [אחד] נז) שיקר לו כאן שלא אמר ונתתיך לגוי ולקהל עמים שכן אנו מוצאים כשנגלה עליו בבית אל בבואו מפדן ארם וכו' עד ויאמר (אלי) [לו אלהים] אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך (שם ל"ה י"א) והיה צריך לומר ליוסף הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לגוי ולקהל עמים. ולמה לא אמר לו אלא לקהל עמים בלבד אלא אמר יעקב כשאמר לי הקב"ה הדבר הזה היה לי אחד עשר שבטים וכיון שנולד בנימין אמרתי הרי מה שאמר לי קהל גוים נח). והוא שאומר לו שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה לי הם (שם מ"ח ה') אמר לו אינם שלך אלא שלי שאמר לי גוי וקהל גוים ולא נתן לי אלא את בנימין הרי אינן שלך אלא שלי הרי אפרים ומנשה שבטים הם כראובן ושמעון ומה שאתה מוליד אחריהן שלך הם נקראים אבל אילו לשמי הם נט) שנאמר ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו (שם שם ו'). הרי נתבשר יוסף על שני דברים שהדיבר בירך את שני בניו ס) המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים (שם שם ט"ז) ועשאם שבטים אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (שם שם ה'). אף על פי שהיצר הקדים אפרים למנשה סא). ומה שאמר נראה אלי בלוז (שם שם ג') היא בית אל כדכתיב לוזה [וגו'] היא בית אל (שם ל"ה ו'). אמר רבי ברכיה הכהן (בש"ר ברכיה) סב) בשם ר' לוי בשם ר' שמואל בן נחמן דרש יעקב לעשות אפרים ומנשה שבטים אמר שנראה הקדוש ברוך הוא אלי ואמר לי אני אל שדי וגו' ומלכים

מאיר **מגן דוד** עין

אלי ועומד וכו' וא"כ. נב) בז"א הגיה אמר ר"א אמר וכו' משיב וכו' וכן בד"פ משיב. נג) בז"א הגיה בשלומי. בספרים כתוב הייתם והוא ט"ס וכן הגיה בז"א. נד) וכן הגיהו הז"א והרז"וו וכלו' י"ב ולא יותר. נה) ומברך פי' אבל מברך אני אותם ובז"א הגיה ומחק הוי"ו. נו) בז"א הגיה שנאמר אל שדי וגו' וא"כ אלא סגנון לשון המדרש כך הוא ואם באתי להגיה הייתי מגיה שאמר לו. נז) כן הגיהו הז"א והרז"וו ובד"פ כתוב ד"א בר"ת. נח) בז"א הגיה שאמר לי גוי וכתב שלמד להגיה כך מפרש"י עה"ת עיי"ש שהאריך. וצ"ל פירושו דה"ק דמתחלה היה סבור יעקב שע"כ יוליד עוד שכן א"ל פרה ורבה וכיון שנולד בנימין סבור היה שכבר נתקיימה ברכה זו ומ"ש גוי וקהל גוים פירושו כמו שתרגם יונתן שם עם קדיש וכנשת נביאין וכהנין יהון מבנך דאלידתא ועכשיו אני רואה שאמר לי גוי על בנימין וקהל גוים על אפרים ומנשה וכ"ה בב"ר פפ"ב לפי גי' פרש"י שם כך אמר יעקב לראובן בכור הוא מבחוץ שמעון בכור הוא מבחוץ ובנימין בכור יצא מחלצי ועדיין הוא במעי אמו חזרתי ואמרתי גוי זה בנימין וקהל גוים זה מנשה ואפרים ע"כ ולכך נקט יעקב כאן בלשונו לקהל עמים לפרש מה שנאמר לו וקהל גוים שהוא כפשוטו שעוד קהל של שבטים יצא ממנו ועיי' הוריות ה' ע"ב ובירושלמי שם פ"א ה"ו. נט) בד"פ לשמי הם לי הם וכן הגיה הז"א ויראה דב' נוסחאות הם שנתערבו. ס) בז"א הגיה שהדיבור יברך וא"כ. סא) אע"פי שהיכר יוסף הקדים יעקב אפרים למנשה ובז"א הגיה שהקדים וא"כ. סב) כן הגיה הז"א ובד"פ ר' ברכיה הכהן ברכ' בשם ר"ל ואולי צ"ל ברבי ועיי' לקמן אות פ"ז.

(ממך) [מחלציך] יצאו אילו אמר לי ומלכים ממך יצאו הייתי אומר על השבטים אמר. לא אמר לי אלא מחלציך על בני בניי אמר על אפרים ומנשה סג). אמר רבי יהודה הלוי ברבי שלום אם אין אתה למד מכאן שהם קהל גוים מן הפרשה אתה למד ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים סד): דבר אחר גוי וקהל גוים גוי זה בנימין. קהל גוים זה אפרים ומנשה. ומלכים מחלציך יצאו זה שאול המלך שעמד מבנימין תחילה למלכים שנאמר ויהי איש מבנימין ושמו קיש בן אביאל (שמואל א' ט' א'). וכיון שבירכם ועשאם שבטים התחיל אומר על עסק רחל אמר לו למה לא נכנסה לקבורה (אמך) [עמך] סה) שהיה יוסף מיצר על הדבר מאוד. התחיל אביו משיבו עליה אני בבואי מפדן אין כתיב כאן אלא ואני בבואי מפדן (בראשית מ"ח ז') מהו ואני אמר לו חייך כשם שהיית מבקש שתכנס אמך לקבורה כך אני הייתי מבקש הדא היא דכתב ואני סו). מתה עלי (שם) מהו עלי עלי הייתה טרחותה: דבר אחר עלי שחסרתיה שלא הייתה לי נחת רוח אלא היא סז) מתה עלי שחסרתיה. אמר לו שמא מה שלא הכנסת אותה לקבורה שמא עונת גשמים הייתה. אמר לו לאו בעוד כברת ארץ לבוא אפרתה (שם) בין פסח לעצרת היה בזמן שהארץ מנופה והולכת ובאה ככברה שיכולים (הלו') [להלוך] סח). אמר לו יוסף גזור עכשיו ואני מעלה אותה וקוברתה. אמר לו יעקב אין אתה יכול בני שלא קברתיה שם אלא על פי הדיבור שאף אני בקשתי להעלותה ולקוברה ולא הניחני הקדוש ברוך הוא שנאמר ואקברה שם (שם) מהו שם על פי הדיבור סט). ולמה שגלוי וצפוי לפניו שסוף בית המקדש עתיד ליחרב ובניו עתידים לצאת בגולה והם הולכין אצל אבות ומבקשים מהם שיתפללו עליהם ואינם מועילין להם וכיון שהם הולכין בדרך הם באין ומחבקין קבורת רחל והיא עומדת ומבקשת רחמים מן הקדוש ברוך הוא ואומרת לפניו רבונו של עולם שמע בקול בכייתי ורחם על בניי או תן לי האוניא שלי. מיד הקדוש ברוך הוא שומע בקול תפילתה מנין שכן כתב בכי תמרורים רחל מבכה על בניה (ירמיה ל"א ט"ו) וכתב ויש תקוה לאחריתך [נאום ה'] ושבו בנים לגבולם (שם שם י"ז) הרי פייסו למה לא נכנסה אמו לקבורה ע). עשה את בניו שבטים עא) התחיל יוסף מקרב את בניו אצל אביו כדי שיברכם שנאמר ויקח יוסף את שניהם אפרים בימינו (בראשית מ"ח י"ג) עב). ולמה עשה יוסף כן אלא כיון שראה שהזכיר לאפרים תחילה אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (שם שם ה') נתיירא שמא ידחה מנשה מן הבכורה לפיכך הגישם אצלו והעמיד מנשה בימינו ואפרים בשמאלו. אמר הקדוש ברוך ואיני מודיע ליעקב מה עתיד לעמוד מאילו ירבעם בן נבט מאפרים (ומנשה שהכניס צלם בהיכל) עג). אמר רבי חמא צפה הקב"ה שירבעם בן נבט עומד מן

מאיר מגן דוד עין

סג) בב"ר פפ"ב ר' ברכיה ור' חלבו ור' שמואל בר נחמן ומלכים מחלציך יצאו זה ירבעם ויהוא. סד) שאפרים ומנשה הם קהל גוים ותפרש מלכים על שאול ואיש בושת וכמו שהזכירו בב"ר שם שדרשו אבנר וכמו שתרגם יונתן שם ותרין מלכין תוב מנך יפקון מן הפרשה הזו אתה למד שעל ירבעם ויהוא קאי. סה) כן הגיה בז"א. סו) ועיי' ברש"י ותרגום יונתן שם. ובד"פ ואכי בבאי מפדן אכ"כ וכו' והשמיט בז"א מלת ואכי ונוסחא שלפנינו עיקר. סז) כלו' שלא מצאתי קורת רוח אלא בה וכדמתני לה ר' יהודה לר' יצחק בריה אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה סנהדרין כ"ב ע"א. סח) ככ"ל להגיה וכן הגיה הרז"ו ובז"א הגיה ככברה שכולה מלונלה. סט) דריש מלת שם שלא היה המקרא חסר לומר ואקברה בדרך אפרת אלא שבא לומר שם דוקא. ע) בז"א הגיה עמו לקבורה. ועיי' באגדת בראשית פכ"א וב"ר פפ"ב ופתיחתא דאיכה פי' כ"ד ותנא דבי אליה פ"ל וברש"י עה"ת. ופי' האוניא שער חוב. עא) בז"א הגיה ועשה וכו' וא"כ אלא התחיל עוד בענין הבנים כדי לדרוש המקראות כסדרן. עב) במקרא את אפרים. עג) בלי ספק שאילו הדברים הוספה מגליון הם שהרי מנשה ממלכי בית דוד היה או שטעה הסופר באשגירת לישנא ולשון התנחומא שם בפרשה שראה לירבעם בן נבט ולאחאב

אפרים ועושה שני עגלים מהו מי אלה (שם שם ח') אלה אלהיך ישראל (שמות ל"ב ד') ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב (מלכים א' י"ב כ"ח) עד) מיד סילק הקדוש ברוך הוא הימנו רוח הקודש עה): ועיני ישראל כבדו מזקן (בראשית מ"ח י') א"ר יהודה כמשמעו של מקרא שריסי עיניו כבדו מזוקן והיו דבוקים זה לזה וכשהיה מבקש לראות היה תולה אותם עו) אמר לו רב נחמן חס ושלום מהו לא יוכל לראות שנסתלקה ממנו רוח הקודש עז). התחיל יעקב אמר לו מי אלה הרי שבע עשרה שנה ישבו אצלו והוא אומר לו מי אלה אלא שצפה שני עגליו של ירבעם שהוא מטעה את ישראל ואומר להם אלה אלהיך ישראל: ד"א מהו מי שצפה שעתיד ליפול מבניו חמשים רבוא מ' ארבעים י' עשרה הרי חמישים ריבוא אילו חמש מאות אלף שהלך ישראל במלחמה עח). התחיל יוסף מבקש ואמר לו אבא בניי צדיקים הם כמותי בני הם [אשר נתן לי אלהים בזה] (שם שם ט') מה בזה שהביא את אסנת אמם לפני אביו ואמר לו אבא בבקשה ממך אפילו בשביל הצדקת הזו עט). אמר לו קחם נא אלי ואברכם (שם) הביאם אצלו התחיל מגפפן ומנשקן ושמח בהם אמר שמא מתוך שמחה תשרה עלי רוח הקודש ואברכם ולא חזרה עליו רוח הקודש. וכיון שראה יוסף צרתו נטלם ויצא לו לחוץ ונפל על פניו והרביצם על פניהם ומבקש רחמים פ). א"ר מיד אמר הקב"ה לרוח הקודש עד אימתי יהיה יוסף מצטער הגלי במהרה והכנסי ביעקב שיברכם שאין הקב"ה יכול לראות את השבט נופל על פניו. אף יהושע בן בנו נפל על פניו מיד קפץ עליו הדיבור ואמר לו קום לך למה זה אתה נופל על פניך (יהושע ז' י') פא). הוא הנביא אומר ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי (הושע י"א ג') פב) תרתי ריגלתי ברוח הקודש פג) לברך אפרים. אימתי קחם על זרועותי כשאמר יעקב ליוסף קחם נא אלי ואברכם. בזכותו של מי בחבלי אדם אמשכם (שם שם ד') בזכותו של יוסף ולא ידעו כי רפאתים (שם). כיון שהעמיד את אפרים משמאלו ואת מנשה בימינו [מה] עשה יעקב שכל את ידיו (בראשית מ"ח י"ד). מהו שכל אמר רבי שכל [ודאי] פד) אמר רבי יהודה שכל ידיו של יעקב בבכורתו של מנשה פה) ורבי נחמיה אמר שכל השכילו ידו של יעקב לרוח הקודש כמה שכתב משכיל לאיתן האזרחי (תהלים פ"ט א'). כיון שראה יוסף כן היצר מיד תמך ידו של אביו להעבירה

מאיר **מגן דוד** עין

בן עמלי שעומדין מאפרים עובדי כוכבים ולשון רש"י שה"ת בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה. עד) כלו' שנתיעץ ועשה אותם העגלים שכבר עשו במדבר. עה) בתנחומא שם. עו) פי' תולה מגביה והוא מחלה הנמצאת בזקינים שנחלש הריס ונופל ואינו יכול לפתוח את העין אלא אם יגביה את הריס בידו ומרופא חכם שמעתי שזו היתה מחלת ר' יוחנן דמפרשי גבינים בב"ק קי"ז ע"א דהריסים כמו גבינים מיקרי. והזכרת ר"י לפרש כן לפי שאמר והנה הראה אותי אלהים וגו'. עז) ובתנחומא שם תני לה בשם ר' יהודה בר שלום ובשם ר' שמואל בר נחמן עיי"ש ואולי צ"ל לפנינו א"ל רשב"נ. עח) פי' הז"א על ה' מאות אלף שנפלו במלחמת ירבעם עם אביה דהי"ב י"ג י"ז ועכ"פ לשון שהלך ישראל במלחמה וכן גי' ד"פ וז"א מי ישראל צריך תיקון שהרי למלחמה הלכו שמונה מאות אלף (שם שם ג') ואולי צ"ל שנאבדו מישראל. עט) עיין ברש"י עה"ת ובתרגום יונתן. פ) כלו' והיה מבקש רחמים. פא) בספרים כתוב אף יהושע בן בנו נופל והגיה בז"א כשנפל והנכון כמו שהגהתי. פב) במקרא כתוב זרועתיו ועיי' בתרגום שם. הז"א והרז"ו הגיהו הוא שהנביא וכו'. פג) מלשון וירגל בעבדך אל אדוני שמואל ב' י"ט כ"ח כלו' שרגלתי ברוה"ק אל יעקב ותרגלתי הוא מלה מורכבת מב' מלות שהם נרדפים בענינם והם תור ורגל ועל כן דרשו תרתי ריגלתי וגירס' הילקוט הושע ר' תקכ"א תרגלתי תרתי תרגלתי רוחי הקודש לברך לאפרים וכו' משמע שהוא מתרגם מלת תרגלתי שהוא כמו תרתי. ולשון התנחומא פ' ויחי תרגלתי רוה"ק ליעקב בשביל אפרים ועיין באגדת בראשית פ"ה שדורש כל זה באיזה שינויים. פד) כצ"ל להגיה וכלו' שכל כפשוטו וכדמתרגם אונקלוס אחכימינון לידוהי וכתב בז"א אפשר דל"ג ליה כלל. פה) מלשון שכל בש"ן ימנית שסיכל את

מעל ראשו של אפרים ולהניחה על ראשו של מנשה. אמר לו ליוסף ידי אתה מבקש להעבירה שלא בטובתי פו). [אמר ר' ברכיה ברבי] המלאך שלישו של עולם יש בו (אמר רבי ברכיה ברבי) והאיך זו תפסה לשר צבא של מעלה ואתה סבור להעבירה שלא בטובתי פז). וימאן אביו [וגו'] (בראשית שם י"ט) אלא מה אמרת זה ידעתי פח) אלא מה אתה סבור מפני שהייתי שואלך בכל עת מה עשו בך אחיך ולא היית אומר לי. מה אתה סבור שלא הייתי יודע ידעתי בני ידעתי פט). התחיל מברכם ויברכם ביום ההוא לאמר [וגו'] וישם את אפרים לפני מנשה (שם שם כ'). אמר הקדוש ברוך הוא הואיל וגזר יעקב שיהא אפרים ראשון אף קרבנות הנשיאים כשבאים להקריב אפרים מקריב קודם מנשה ביום השביעי נשיא לבני אפרים ולאחרי כן ביום השמיני נשיא לבני מנשה ל):

דבר אחר ביום (השביעי) [השמיני וגו'] לא) אתה מוצא בכל דבר אפרים קודם למנשה בשופטים ובדגלים ובמלכים ובקרבנות. [בשופטים] יהושע ואחר כך גדעון בן יואש משבט מנשה. בדגלים דגל מחנה אפרים (במדבר ב' י"ח) ואחר כך ועליו מטה מנשה (שם שם כ'). ובמלכים ירבעם בן נבט משל אפרים ואחרי כן יהוא בן (מנשה) [נמשי] משבט מנשה לב). ולמה זכה אפרים לכך מפני שהיה ממעיט עצמו שהקדוש ברוך הוא אוהב כל מי שמשפיל עצמו כי רם ה' ושפל יראה (תהלים קל"ח ו'). ומי לחשך שהיה משפיל את עצמו שנאמר על ראש אפרים והוא הצעיר (בראשית מ"ח י"ד) שהיה ממעט את עצמו אבל מנשה היה יוצא ונזקק עם אביו (לענקים) [לעסקיו] לג). אמר הקדוש ברוך הוא הואיל ומעט עצמו (זכה) [יזכה] לכבוד הזה לד). ומה אם קטן שהיה ממעט עצמו זכה לכבוד הזה גדול שממעט את עצמו על אחת כמה וכמה ביום השמיני נשיא לבני מנשה:

פ"ד

ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך (מ"א י"ח ל"א) א)

ילמדנו רבינו ראש חודש שחל להיות בחנוכה הואיל שאין תפילות המוספין

מאיר מגן דוד עין

בכורתו של מנשה וצ"ל שצריך להגיה שיכלו ידיו ועיי' במדבר רבה פ' י"ד. פו) בתמיה. פז) כצ"ל להגיה וכ"ה בב"ר פצ"ז ויקח יוסף וגו' א"ר ברכיה ידא דחתת תלתא דעלמא את מבקש לדחותה כלו' המלאך שנאבק עמו ובב"ר פע"ח אמרו ומכאן שהמלאך שלישו של עולם שנא' וגויתו כתרשיש וגו' ובילקוט ישעיה ר' ש"א וקווי ה' יחליפו כח וגו' ד"א זה יעקב בשעה שעבר את מעבר יבק נזדווג לו מלאך שהוא שלישו של עולם שנא' וגויתו כתרשיש ולא יכול לו ונטלו ורפשו תחתיו וכו'. ולשון התנחומא בפ' ויחי א"ל ידי את מבקש להסיר שרפשה לשר המלאכים. ובז"א הגיה א"ר ברבי אמר לו ליוסף וכו' ישבו והאיך זו רפשה וכו' וכתב שאפשר שט"ס ול"ל והא זו רפשה וכו' וא"ל. פח) כלו' שמיאן מלהעביר את ידיו ואמר אליו להעביר את ידי אי אתה יכול אלא מה שאמרת זה כי זה הבכור הנה דבר זה ידעתי וכי מה אתה סבור וכו' ובז"א הגיה אמר לו מה אמרת וכו' וא"כ. פט) בז"א השמיט מלת מה וג' ולא היית אומר לי אתה סבור וא"כ. בספרים כתוב שהייתם שואלך וכו' הייתם אומר לי והוא ט"ס והגיה הז"א. ל) השתא מקיים פתיחת ר' תנחומא ועיי' לעיל אות מ"א. ועיי' בב"ר פצ"ז שם ובתנחומא פ' ויחי אמא"ש מכל הענין הזה שנדרש כאן בפסוקים דפ' ויחי אתה למד שלא היה זה המדרש לפני המסדר מדרש ב"ר לפ' ויחי. לא) כצ"ל וכדלעיל וברבה גם נסדרו המאמרים על ביום השביעי אבל לפנינו עקרם על ביום השמיני. לב) בב"ר פצ"ז קחשיב ביוחסין בנחלה בדגלים בנשיאים בשופטים במלכים בברכה. ובנשיאים היינו בקרבנות אבל במדבר רבה לא קחשיב אלא הנך ד' לפי שהועתק מכאן. לג) כן הגיה הז"א והרז"וו פי' לגבורי מלחמה. לד) כן הגיה בז"א. ובב"ר פ"ו גרסינן לה בשם ר' הוכיא ופצ"ז בשם ר' הוכא עיי"ש.

פ"ד א) גרסינן במגילה ל"א ע"א בחנוכה בנשיאים ומפטירין בנרות דזכריה ואי מקלעי

בחנוכה מי שהוא מתפלל תפילת המוספין מהו שיהא צריך להזכיר של חנוכה ב) למדונו רבותינו אמר רבי סימון בשם רבי יהושע ראש חודש שחל להיות בחנוכה אף ע"פ שאין מוסף בחנוכה אלא בר"ח צריך להזכיר של חנוכה בתפילת המוספים ג). שבת שחלה להיות בחנוכה אע"פ שאין מוסף בחנוכה אלא שבת צריך להזכיר של חנוכה בתפילת המוספין ד). והיכן הוא מזכיר בהודאה ה): את מוצא כל הניסים שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל ועתיד לעשות להם בזכות השבטים אף בית המקדש עתיד להיבנות בזכות השבטים שנאמר ירושלים הבנויה (תהלים קכ"ב ג') מה כתב אחריו ששם עלו שבטים (שם ד') ו) וכן כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בזכות השבטים (בראשית) [ברא] ז). אתה מוצא שנים עשר חודש בשנה שנים עשר מזלות ברקיע שתים עשרה שעות ליום ושתים עשרה שעות לילה. אמר הקדוש ברוך הוא אפילו העליונים והתחתונים לא בראתי אלא בזכות השבטים שכך כתב את כל אלה ידי עשתה (ישעיה ס"ו ב') בזכות כל אלה שבטי ישראל שנים עשר (בראשית מ"ט כ"ח) (לכך שנים עשר מזלות. שתים עשרה שעות) ח). לכך כיון שבא אליהו לקרב את ישראל תחת כנפי השכינה נטל שתים עשרה אבנים למספר השבטים ובנה אותן מזבח מניין ממה שהשלים בנביא ויקח אליהו שתים עשרה אבנים למספר שבטי בני יעקב ט):

[ויקח אליהו וגו'] כך פתח ר' תנחומא (בירושלמי) [בי ר' אבא] י) ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים (הושע י"ב י"ד) זה משה ובנביא נשמר (שם) זה אליהו. אתה מוצא שתי נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי משה ראשון ואליהו אחרון (גואלין) [ושניהם גואלים את] ישראל בשליחות יא). משה גאלם ממצרים בשליחות ועתה לך ואשלחך אל פרעה וגו' (שמות ג' י') ואליהו גאלם לעתיד לבא בשליחות הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו' (מלאכי ג' כ"ג). משה שגאלם ממצרים תחלה עוד לא חזרו ונשתעבדו במצרים. ואליהו כשיגאל אותם מן הרביעית מאדום עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא [היא] תשועת עולם. ואת מוצא שמשה ואליהו שוין זה לזה בכל דבר. משה נביא אליהו נביא. משה נקרא איש האלהים (דברים ל"ג א') ואליהו נקרא איש האלהים (מלכים א' י"ז י"ח). משה עלה למעלה ואליהו עלה למעלה שנאמר ויהי בהעלות אליהו (שם ב' ב' א') יב). ומשה הרג את המצרי ואליהו הרג את חיאל ויאשם בבעל וימת (הושע י"ג א') יג). משה (נתכלכל) [נתכלכל] על ידי אשה על ידי בתו של יתרו קראן לו ויאכל לחם (שמות ב' כ') ואליהו (נתכלכל) [נתכלכל] על ידי הצרפית לקחי נא לי פת לחם (מלכים א' י"ז י"א) יד). משה ברח מפני פרעה ואליהו ברח מפני איזבל. משה ברח

מאיר מגן דוד עין

שתי שבתות קמייתא בנרות דזכריה בתרייתא בנרות שלמה ופרש"י בנרות דזכריה רני ושמחי וגו' נרות דשלמה ויעש חירום וגו' והפטרה זו לא הוזכרה. ונראה שסדר הגמרא הוא עפ"י תיקונו של רב ובא"י או מקמי הכי בבבל לא נהגין כן ועיי' לעיל פי' א' אות א' ולקמן פ"ח אות א'. ב) בעיא דגמרא שבת כ"ד ע"א ופליגי בה אמוראי עיי"ש ומסקינן שם דלר' יהושע בן לוי מזכירין. והוא בשאלתות בפ' וישלח. ג) ונראה שהוא ריב"ל דגמרא. ד) בבא זו חסירה בז"א. ה) במס' סופרים פ"כ ה"ח. ו) במדרש תהלים קכ"ב א"ר אחא אין ירושלים נבנית אלא בזכות השבטים שנ' ירושלים הבנויה וסמיך שהם עלו שבטים ובגי' הילקוט שם אמר רבי וכו' ועיי' להלן בסוף פי'. ז) כן הגיה הז"א והרז"ו. ח) הגהתי עפ"י הילקוט ישעיה ר' שע"א ושם ג' וכן אליהו וכו'. ט) במקרא כתוב כמספר ויונתן תרגמו למניין. י) בד"פ ביר' ובז"א בר אבא. יא) כ"ה בילקוט מלכים ר' ר"ט וכן הגיה הז"א והרז"ו. ובד"פ ושניהם גואלין ישראל ואולי צ"ל גואלי. ואמרם שאליהו משבטו של לוי כתב בז"א משום דפנחס זה אליהו ורמז לב"מ קי"ד ע"ב ברש"י שם ועיי' בב"ר פע"א ובתנא דבי אליהו רבה פי"ח ואליהו זוטא פט"ו. יב) במקרא כתוב בהעלות ה' את אליהו. יג) פי' בז"א עפ"י הילקוט מלכים ר' רי"ד ויפסחו על המזבח אשר עשה וכי הוא עשה והלא הם עשו אלא מלמד שחיאל עשאו כבוד ושמו אותו בתוכו וא"ל כשתשמע את הקול מיד חתה האש אשר בידך והדלק מתחתיו מיד זמן הקב"ה נחש ונשכו ומת. יד) וכן הגיהו הז"א והרז"ו.

ובא לבאר ואליהו ברח ובא לבאר דכתיב ויקם וילך וגו' ויבא באר שבע (שם י"ט ג'). משה ויכסהו הענן ששת ימים (שמות כ"ד ט"ז) ואליהו עלה בסערה ויהי בהעלות וגו' (מלכים ב' ב' א'). במשה נאמר אם כמות אדם ימותון אלה (במדבר ט"ז כ"ט) ובאליהו חי ה' אלהי ישראל [אשר עמדתי לפניו] אם יהיה [השנים האלה] טל ומטר כי אם לפי דברי (מלכים א' י"ז א'). במשה ויעבור ה' על פניו (שמות ל"ד ו') ובאליהו והנה ה' עובר (מלכים א' י"ט י"א). במשה וישמע את הקול (במדבר ז' פ"ט) ובאליהו והנה אליו קול וגו' (מלכים שם י"ג). משה כינס את ישראל להר סיני ואליהו כינסם להר הכרמל. משה ביער עובדי ע"ז שימו איש חרבו על ירכו וגו' (שמות ל"ב כ"ז) ואליהו ביער ע"ז ותפש נביאי הבעל ושחטם. משה קנאי מי לה' אלי (שם שם כ"ו) ואליהו קנאי ויאמר אליהו לכל העם גשו נא אלי (מלכים א' י"ח ל') טו). משה נטמן במערה ושמתיך בנקרת הצור (שמות ל"ג כ"ב) ואליהו נטמן במערה ולן שם כדכתיב ויבא אל המערה וילן שם (מלכים א' י"ט ט') טז). במשה ויבא אל הר האלהים (שמות ג' א') ובאליהו ויבא אל הר האלהים (מלכים שם ח') יז). משה בא למדבר ואליהו בא למדבר והוא הולך למדבר (שם שם ד') יח). משה השיח עמו על ידי מלאך וירא אליו מלאך ה' (שמות ג' ב') יט) ואליהו על ידי מלאך והנה זה מלאך (מלכים שם ה'). משה שהה ארבעים יום וארבעים לילה שלא אכל ושלא שתה וכן אליהו הלך בכח האכילה ההיא ארבעים יום. משה העמיד גלגל החמה ביום הזה אחל תת פחדך וגו' (דברים ב' ל') כ) ואליהו העמיד גלגל החמה היום יודע כי אתה אלהים בישראל (מלכים א' י"ח ל"ו) כא). משה התפלל על ישראל אל תשחת עמך ונחלתך (דברים ט' כ"ו) ואליהו נתפלל על ישראל ענני ה' ענני [וגו' ואתה הסבת וגו'] (מלכים שם ל"ז). משה כשנתפלל על ישראל תפש זכות אבות זכור לאברהם ליצחק ולישראל (שמות ל"ב י"ג) וכן אליהו ה' אלהי אברהם יצחק [וישראל] (מלכים שם ל"ו) כב). משה קיבלו ישראל על ידו אהבתו של מקום כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז') ואליהו קבלו על ידו אהבתו של מקום שנאמר ה' הוא האלהים (מלכים שם ל"ט). משה עשה משכן בתוך בית סאתים זרע כג) ואליהו עשה דכסומני (פירוש שביל) בתוך בית סאתים זרע כד). בדבר אחד מצינו משה גדול מאליהו. שלמשה אמר ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה' כ"ח) ולאליהו מה לך פה אליהו (מלכים א' י"ט ט') כה). משה הוריד את האש ואליהו הוריד את האש. משה כשהוריד את האש היו כל ישראל עומדים ורואין (אותם) [אותה] וירא כל העם וירונו (ויקרא ט' כ"ד) [ואליהו וירא כל העם ויפלו על פניהם] (מלכים א' י"ח ל"ט) כו). משה בנה מזבח ואליהו בנה מזבח. משה קרא שם ה' (מזבח) [למזבח] ויקרא שמו שם ה' ניסי (שמות י"ז ט"ו) כז) ואליהו שם מזבחו ה' ויתן את האבנים בשם ה' (מלכים שם ל"ב) כח). משה כשבנה את המזבח בנה אותו של שתים עשרה אבנים למספר בני ישראל כט) ואליהו כשבנה את המזבח בנה אותו למספר שבטי ישראל שנאמר ויקח אליהו שתים עשרה אבנים [וגו']:

מאיר		מגן דוד		עין

טו) במקרא כתוב גשו אלי. טז) במקרא כתוב ויבא שם. יז) ליתא כן במקרא אלא וילך וגו' עד הר האלהים חרב ואולי צ"ל ואליהו בא אל הר האלהים. יח) במקרא כתוב והוא הלך במדבר ובילקוט לא מייתי קרא. יט) במקרא כתוב מלאך ה' אליו. כ) במקרא כתוב היום הזה. כא) בילקוט שם ליתא בבא זו. ועיי' ע"ז כ"ה ע"א ובתו' שם בד"ה למשה ותענית כ' ע"א וכד תחשוב יעקב וחזקיה וקין יהיו שבעה. וכן ליתא בילקוט בבא משה ויכסהו הענן וכו' ואולי נשמטו בטעות. כב) ובילקוט המאמר משובש. כג) דאלו המשכן בית סאתיים הוה עירובין כ"ג ע"ב. כד) מפורש במלכים שם ודכסומכי פי' במוסף הערוך בלשון יוני מקוה מים בבתים ומלות פי' שביל הם הוספה מגליון והעיר הז"א שטעה בעל הגליון בלשון הערוך שם עיי"ש ובילקוט שם בבא זו משובשת עיי"ש. כה) בילקוט ליתא לבבא זו. כו) כן הגיה הז"א ובילקוט ליתא לבבא זו. כז) במקרא כתוב ויקרא שמו ה'. ובז"א הגיה משה קרא שם מזבחו ה' והרז"וו הגיה שם המזבח ה' וא"כ. כח) במקרא כתוב ויבנה את האבנים מזבח בשם ה'. ובילקוט ליתא להאי בבא והוא משובש שם עיי"ש דמייתי לקרא דויתן את האבנים וגו'. כט) בסוף פ' משפטים ויבן מזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה

[ויקח אליהו שתים עשרה אבנים וגו'] ל) זש"ה (לישראל) השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ישעיה ס"ו א') לא). בסוף נבואתו של ישעיה נתנבא הפסוק הזה ואימתי נתנבא אותו בימי מנשה לב) שכיון שהכנים מנשה את הצלם להיכל התחיל מתנבא ישעיה לישראל ואמר להם מה אתם מתגאים לי בבית הזה שבניתם לי העליונים והתחתונים אינם מחזיקים כבודי והבית הזה שבניתם לי אני צריך איזה בית אשר תבנו לי (שם) לג) הרי נבוכדנצר עולה ומחריב אותו ומגלה אתכם. מיד כעס עליו מנשה ואמר להם תפשוהו. רצו אחריו לתופשו ברח מפניהם פערה החרובית עצמה ובלעה אותו. אמר רבי יצחק בר' חנינא בר פפא בר' יצחק לד) והוא מביא חרשים ונוסר את החרובית לה) והיה הדם שותת הדא הוא דכתיב וגם דם נקי שפך מנשה [הרבה מאד] עד אשר מלא את ירושלים פה לפה (מלכים ב' כ"א ט"ז) איפשר לדבר הזה אלא שהרג את ישעיה [שהיה שקול כמשה] שנדבר עמו [פה אל פה] כמה שכתוב פה אל פה אדבר בו (במדבר י"ב ח') לו). התחיל ישעיה מוכיחן השמים כסאי והארץ הדום רגלי והבית הזה שיבנה לא תהיו סבורים (שבשביל כן) [שבשבילכם] נבנה אלא בשביל אחרים. ובשביל מי נבנה ר' יהודה הלוי בר' שלום אומר בשביל התורה והיא היא שאומר איזה בית תבנו לי ובשביל מה נבנה בשביל את כל אלה ידי עשתה (ישעיה שם) בשביל התורה אלה החוקים והמשפטים והתורות (ויקרא כ"ו מ"ו) ורבי יהושע הכהן ברבי נחמיה אמר בשביל השבטים כל אלה שבטי ישראל (בראשית מ"ט כ"ח). כיון שראה אליהו כח זכותם של שבטים שאפילו בית המקדש לא זכו ישראל שיבנה להם אלא בזכות השבטים כיון שבא להר הכרמל לקרב ישראל תחת כנפי השכינה (היא) [לקח הוא] שתים עשרה אבנים למספר השבטים (ובנה) [ובנה] אותם מזבח [שנאמר] ויקח אליהו שתים עשרה אבנים לז):

פ"ה

ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (במדבר ז' א') א)

ילמדנו [רבינו] מהו שיהא המתרגם לקורא בתורה (מהו) שיתרגם ויסתכל בכתב ב) כך שנו רבותינו המתרגם אסור להסתכל בכתב ואסור לקורא לתת עיניו חוץ מן התורה שלא ניתנה תורה אלא בכתב שנאמר וכתבתי על הלוחות (שמות ל"ד א') ואסור למתרגם

מאיר מגן דוד עין

לשנים עשר שבטי ישראל ומשמע להו דהמזבח היה של שתים עשרה מלבת אבנים ועיי' בראב"ע שם. ל) ככ"ל להגיה ואולי צ"ל דבר אחר ויקח וגו'. לא) הז"א והרז"ו השמיטו מלת לישראל. לב) בילקוט ישעיה ר' ס"ע בסוף וכו' נתנבא פסוק זה בשעה שהכנים וכו' ובז"א הגיה התנבא וכו' ואימתי כיצא וכו' וא"ל. לג) בתמיה. ובילקוט שם כל המאמר קטוע עיי"ש. לד) בד"פ א"ר יצחק חנינא בר פפא יצחק ובז"א א"ר יצחק בר חנינא בר פפא והוא וכו'. לה) הלשון מגומגם ואולי צ"ל מה עשה היה מביא וכו'. לו) כן הגיה הז"א וכ"ה בירושלמי דחלק בסנהדרין ושם איתא ערק לארזא ובלעיה ארזא עיי"ש ועיי' בבלי חלק ק"ג ע"ב וצ"ע ועיי' יבמות מ"ט ע"ב. לז) כן הגיה הז"א. והרז"ו הגיה הביא י"ב וכו'. ועיי' לעיל פי' ג' אות מ"ח ובמה שרמזתי שם. ועיי' בב"ר פי"ב וצ"ע ואולי שעיקרו כאן והועתק להתם ולאו אבריאת העולם דרשו כן אלא אבנין בהמ"ק וכן מסתבר דלענין בריאה כבר דרשו כן מן בראשית בב"ר פ"א עוי"ש.

פ"ה א) גרסינן במגילה כ"ט ע"א במתני' לכל מפסיקין בר"ח בחנוכה וכו' ושם ל"א ע"א אר"ה אמר רב שבת שחל להיות וכו' בחנוכה בנשיאים וכו' ושם כ"ט ע"ב ואמר ר' יצחק נפחא ר"ח טבת שחל להיות בשבת מביאין ג' תורות וקורין בהן א' בענינו של יום וא' בר"ח וא' בחנוכה. ובמס' סופרים פ"כ ה"י ואח"כ מוציאין ספר וקורין בנשיאים ויהי המקריב ביום הראשון וכן לכל יום ויומו עד יום השמיני ובשבת שבתוכו קורא ויהי ביום כלות משה עד וכן עשה את המנורה וכן ביום השמיני עד וזה מעשה המנורה כל הפסוק ומפטיר בותשלם כל המלאכה. אולם כל הפוסקים הזכירו שבשבת שחל בחנוכה קורין בא' בענינו של יום ובז' בנשיאים. וצ"ל שבשבת הוא קורא כל פ' הנשיאים. ועוד הזכירו הפוסקים המנהג להתחיל מפ' ברכת כהנים ושבחו המנהג וכ' שזה המנהג הוא כנגד הפסיקתא ומס' סופרים. ב) ככ"ל להגיה ובז"א השמיט מלות מהו שיהא ובתנחומא פ' וירא בפי' וה' אמר המכסה ג' יל"ר המתרגם בתורה מהו שיהא מסתכל

ליתן עיניו בתורה ג). אמר רבי יהודה בן פזי מקרא מלא הוא כתב לך את הדברים האלה (שם שם כ"ז) הרי המקרא שניתן בכתב כי על פי הדברים האלה (שם) הרי התרגום שניתן על פה: אמר רבי יהודה ברבי שלום ביקש משה שתהא המשנה בכתב וצפה הקדוש ברוך הוא שהאומות עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראים בה יוונית ואומרים אין הם ישראל ה) אמר לו הקדוש ברוך הוא הא משה עתידין האומות להיות אומרים אנו הם ישראל אנו הם בניו של מקום וישראל אומרים אנו הם בניו של מקום. ועכשיו המאזניים מעויין ו). אמר הקדוש ברוך הוא לאומות מה אתם אומרים שאתם בניי איני יודע אלא מי שמסטירין שלי בידו הוא בני אמרו לו ומה הם מסטירין שלך אמר להם זו המשנה. והכל היאך לדרוש ז) אלא אמר רבי יהודה הלוי בי רבי שלום אמר הקדוש ברוך הוא למשה מה אתה מבקש שתהא המשנה בכתב ומה בין ישראל לאומות מניין (כך) [שכך] הוא אומר אכתוב לך רובי תורתי (הושע ח' י"ב) ואם כן כמו זר נחשבו (שם) ח): דבר אחר אכתוב לך רובי תורתי זה אחד משלשה דברים שנתן משה נפשו עליהם וקראם הקדוש ברוך הוא לשמו של משה הדינים והתורה והמשכן. התורה מניין זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג' כ"ב). והדינים מנין צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (דברים ל"ג כ"א) ט). והמשכן מניין שנתן משה נפשו עליו רבי חייא בן יוסף

מאיר מגן דוד עין

בש"ת ומתרגם. ג) תלתא מילי נינהו א' שאין קורים תרגום מתוך הכתב ב' שאין קורים בתורה בעל פה וג' שאסור למתרגם ליתן עיניו בתורה. וגרסינן בירושלמי דמגילה פ"ד ר' חגיי אמר. ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חמא חד ספר מושיט תרגומא מן גו ספרא א"ל אסור לך דברים שנאמרו בפה בפה ודברים שנאמרו בכתב בכתב. ועיי' גיטין ס' ע"ב ועיי' שבת קט"ו ע"א ובתו' שם בד"ה לא ניתנו ול"ע. והא שאסור למתרגם ליתן עיניו בתורה במגילה ל"ב ע"א פליגי ר"ת ור"י לענין המברך אם פותח ורואה ומברך או רואה וגולל ומברך ואמרינן שם כדעולא דאמר עולא מפני מה אמרו הקורא בתורה לא יסייע למתורגמן כדי שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה ה"נ כדי שלא יאמרו ברכות כתובין בתורה ותפשיים מינה דאסור למתרגם ליתן עיניו בתורה כדי שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה ובתנחומא ג' לה הכי כך שנו רבותינו המתרגם אסור לו להסתכל בש"ת לתרגם כדי שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה והקורא אסור ליתן עיניו חוץ לתורה שלא נתנה התורה אלא בכתב שנ' וכתבתי על הלוחות וגו' ואסור למתרגם ברבים ליתן עיניו בתורה. ובבא אחרונה היא משובשת וצ"ל ליתן עיניו בכתב. ואמנם שירשו שם סדר ההלכות ממה שהם לפנינו לפי שהבא והתם לפי השאלה נסדרו שבתחלה משיב על עיקר השאלה ואח"כ מאריך בענין וע"ע בתנחומא פ' כי תשא. ד) בתנחומא שם ושם. ה) כלו' כלפי ישראל יאמרו כן ואולי צ"ל אנו. ו) פי' הדבר שקול. ז) כלו' ומניין אתה דורש כל זה ומשני אלא הכי קאמר לה ר"י וכו' ודריש לה מקרא אכתוב וגו'. ח) במקרא כתוב אכתוב לו אמנם המתרגם תרגם כתבית להון. ובתנחומא פ' וירא המאמר בשינוי קצת עיי"ש וכן בתנחומא פ' כי תשא הוא קצת בשינוי ושם ג' ואיזו זו המשנה שנתנה על פה והכל ממך לדרוש אר"י בר שלום וכו' ומשמע דה"ק שניתנה ע"פ ומשורים הדברים בידך לדרוש וכפי הנוסחא שלפנינו פירשתי וע"ע בתנחומא פ' נח. ונשנו אלו הדברים סתמא בשמות רבה פמ"ז ובבמדבר רבה פי"ד בד"ה ביום עשתי עשר. וע"ע בירושלמי דפאה פ"ב ה"ו ומגילה פ"ד ה"א וחגיגה פ"א ה"ח והתם תני לה בשם ר' אבין. וע"ע בגיטין ס' ע"ב ובתו' שם בד"ה אתמוהי. ובז"א הגיה כל המאמר וה"ג אריב"ש וכו' ולהיות קורים אותם יוונית ואומרים אנו הם ישראל אנו הם בניו של מקום ועכשיו המאזנים וכו' והכל שמך לדרוש אר"י הלוי וכו' וא"כ. ט) ועיי' מכילתא מס' דשירתא פ"א דאפיק משכן ועייל ישראל ועיי"ש וכ"ה בשמות רבה פ"ל וכ"ה בתנחומא פ' שופטים. ובמדבר רבה פי"ב בד"ה הה"ד כולל ועיי' בתנחומא פ' נשא. תאנה הגי' כדהכא. ואפשר שברבה הועתק שם מהתנחומא ונשתבש. והכי ג' לה בתנחומא פ' כי תשא זו א' מג' דברים שנתן משה את עצמו עליהן התורה והדינים וישראל ר' חייא בר יוסי אומר אף המשכן כשנתן משה נפשו עליו ונקרא על שמו אמר ר' חייא בר יוסי כל שבעת ימי המלואים וכו' ואולי שכן צריך להיות גם לפנינו ועיי' במה שרמזתי

אמר כל שבעת ימי המלואים היה משה מפרקו שני פעמים בכל יום וקבעו י) רבי חנינא הגדול אומר שלשה פעמים בכל יום מפרקו וקובעו יא). ואם תאמר שהיה אחד משבטו של לוי נותן לו יד אמרו רבותינו הוא בעצמו היה מפרקו ולא היה מסייעו אחד מישראל מנין ממה שקרינו בעניין ויהי ביום כ ל ו ת מ ש ה ל ה ק י ם את המשכן יב):

[ויהי ביום כלות משה וגו'] כך פתח רבי תנחומא בי רבי אבא מי עלה שמים וירד וגו' (משלי ל' ד') יג) הפסוק הזה נדרש באלהים ובמשה כיצד מ י ע ל ה ש מ י ם זה הקדוש ברוך הוא ע ל ה א ל ה י ם ב ת ר ו ע ה (תהלים מ"ז ו') כמלך בשר ודם כשהוא עובר ממקום למקום מביאין סלפירין ותוקעים לפניו כך עשו לפני הקדוש ברוך הוא כמה שכתוב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' (שם צ"ח ו') יד). ו י ר ד זה הקדוש ברוך הוא כמה דכתב וירד ה' על הר סיני (שמות י"ט כ') טו). מ י א ס ף ר ו ח ב ח פ נ י ו (משלי שם) זה הקדוש ברוך הוא כמה שכתב אשר בידו נפש כל חי [ורוח כל בשר איש] (איוב י"ב י'). מ י צ ר ר מ י ם כ ש ל מ ה (משלי שם) טז) זה הקדוש ברוך הוא כמה שכתב צורר מים בחפניו (איוב כ"ו ח') יז). מ י ה ק י ם כ ל א פ ס י א ר ץ (משלי שם) זה הקדוש ברוך הוא שהוא מחיה מתים כמה שכתב יחיו מתיך נבלתי יקומון (ישעיה כ"ו י"ט) יח) וכן ה' ממית ומחיה (שמואל א' ב' ו'). מ ה ש מ ו (משלי שם) אל שדי צבאות יה יט). מ ה ש מ ו ה' כמה שכתב אני ה' הוא שמי (ישעיה מ"ב ח') כ). ו מ ה ש ם ב נ ו (משלי שם) אלו ישראל שנאמר כה אמר ה' בני בכורי ישראל (שמות ד' כ"ב) כא): מ י ע ל ה ש מ י ם ו י ר ד מי הוא זה שתפילתו עולה לשמים ומוריד גשמים זה שמחלק מעשרותיו ב ח פ נ י ו כב). מ י צ ר ר מ י ם כ ש ל מ ה שאינו מחלק מעשרותיו כראוי עוצר הגשמים כג): דבר אחר מ י ע ל ה

מאיר מגן דוד עין

דמייתי שם קראי אחריני וע"ע במדרש תהלים מזמור א'. י) וכ"ה בתנחומא פ' כי תשא (ושם ג' בי ו ם י) ובמדבר רבה פי"ב שם ושם בד"ה ויהי וגו' איזה יום וכו' ועיי' בספרי פי' מ"ד ובת"כ במכילתא דמלואים ובסדר עולם רבה פ"ז. יא) בתנחומא פ' כי תשא ג' ר' ח י י א הגדול אמר ג"פ בכל יום שני ת ק י ם הוקם ויקם וברבה שם בד"ה ויהי ג' ר' ח נ י נ א הגדול וכו' שני הוקם ויקם ל ה ק י ם א' לתמיד של שחר וא' למלואים וא' לתמיד של ערב ועיי' בירושלמי דיומא פי"א ה"א ובמה שהגיה שם בעל קרבן העדה דר' חייה בר יוסה ור' י ו ח נ ן פליגי בהא מילתא. יב) וכ"ה ברבה במדבר פי"ב ובתנחומא פ' כי תשא ושם מסיים ביום כלות ישראל אכ"ב אלא ביום כלות משה. יג) פתיחה זו איתא לה בפסיקתא והיא שם סימן ד' ובבמדבר רבה פי"ב והיא שם סימן י' ובתנחומא פ' נשא סימן י"ג. יד) בפסיקתא ליתא מן כמלך בו"ד וכו' וכן בבמדבר רבה ליתא אלא דהלשון שם מבואר יותר דג' ד כ ת י ב ב י ה עלה אלהים וגו' ולא הוזכר שם שהמאמר לר' ת נ ח ו מ א אבל בתנחומא הגי' כך פתח ר"ת בר אבא וכו' כמו שעושין למלך בו"ד כשהוא עובר ממקום למקום מ ה ה ן ע ו ש י ן מ ב י א י ן ל פ י ד י ן ו א ב ו ק ו ת ו ת ו ק ע י ן ל פ נ י ו ב ח צ ו צ ר ו ת ו ב ש ו פ ר ו ת כך עשו וכו' ויראה שזה מדרש ישן ור' תנחומא הרחיב ענינו. ופי' ס ל פ י ר י ן לפי הענין הם מין שופרות ובז"א רמז להגיה ס ל פ י ד ס או ס ל פ י נ ג ס עפ"י הערוך ערך סלפידס וערך בקינום ומוסף הערוך שם. ובעל מטה דוד הביא ערך ס ל פ י ד ס ורמז על ב"ר ק' והוא לפנינו פל"ט תוקעי ס ו ל פ י ר י ם. טו) ובתנחומא וירד ש י ר ד ע ל ה ר ס י נ י שנ' וכו'. טז) במקרא כתוב ב ש מ ל ה. יז) במקרא כתוב ב ע ב י ו וכן הובא בפסיקתא וברבה ובתנחומא. יח) מקרא זה ליתא בפסיקתא וברבה. יט) ברבה ובפסיקתא לור שמו שדי שמו ה' צבאות שמו ובתנחומא ליתא. כ) כ"ה בתנחומא. וברבה ובפסיקתא ליתא ובז"א מחק מלות מ ה ש מ ו ובאמת שתי נוסחאות כאן. כא) בתנחומא נקטע כאן המאמר ולא סיים הדרוש. א מ א " ש סגנון הלשון מוכיח שהתנחומא הועתק מהפסיקתא ר ב ת י שלפנינו והרבה הועתק מן הפסיקתא. כב) כלו' מי עלה שמים בתפלתו ויוריד גשמים ומי יאסוף את הרוח שינשב זה שבא ב ח פ נ י ו מלאים מעשרות. כג) כלו' דדריש ב ח פ נ י ו למטה מי גרם להיות צורר מים הוא ע"י ח פ נ י ו שלא הביאם מלאים מעשרות. ומדרש זה הוא בפסיקתא שם אלא שהוא קטוע ומשובש ובילקוט שם הועתק בנוסחא נכונה ובמדרש משלי גרים מי עלה שמים זה משה. מי אסף רוח בחפניו זה אהרן. מי צרר מים בשמלה

שמים זה אליהו שנאמר ויעל אליהו (וגו') [בסערה השמים] (מלכים ב' י"א). וירד
רד אתו אל תירא (שם א' ט"ו) כד). מי אסף רוח בחפניו חי ה' צבאות אשר
עמדתי לפניו [אם יהיה השנים האלה טל ומטר] (שם א' י"ז א'). מי צרר מים ויקח
אדרתו ויגלום (שם ב' ב' ח') כה). מי הקים כל אפסי ארץ ויאמר אליהו ראה
חי בנך (שם א' י"ז כ"ג) כו): דבר אחר מי עלה שמים זה משה שנאמר ומשה
עלה אל האלהים (שמות י"ט ג'). וירד זה משה ויאמר ה' אל משה לך רד (שם ל"ב ז') כז).
מי אסף רוח בחפניו זה משה כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' (שם ט' כ"ט) כח).
מי צרר מים כשלמה וברוח אפך נערמו מים (שם ט"ו ח') כט). מי הקים כל
אפסי ארץ זה משה. אמר רבי אבא בר כהנא אילו הדגלים (שהעמידו) [שהעמידן]
משה איש על דגלו באותות (במדבר ב' ב') ורבי סימון בשם רבי יהושע בן
לוי אמר זה המשכן ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ל):

[דבר אחר ויהי ביום כלת משה להקים את המשכן] לא) שנו רבותינו על
שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (אבות פ"א מ"ב)
ואתה מוצא עשרים וששה דורות שעמדו משנברא העולם עד שנתנה התורה היה

מאיר   מגן דוד   עין

זה אליהו. מי הקים כל אפסי ארץ זה אבינו אברהם. מה שמו ה' שנ' ה' איש מלחמה ה' שמו.
ומה שם בנו כי תדע אלו ישראל שנ' בני בכורי ישראל. דבר אחר מי עלה וגו' ומי הוא שתפלתו וכו'
מעשרותיו כראוי שהוא מוריד טל ומטר ומי שאין מפריש מעשרותיו כראוי צורר מים ואוסף
רוח שלא ירד טל ומטר. ולנוסחא זו משמע דמי עלה שמים וירד הוא שאלה אחת
ומי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה היא שאלה שנית והתשובה לא
רמוזה בקרא אלא שהדורש משיב וכדלעיל שאמר זה משה זה אהרן וכו'. אולם בנוסחת
הפסיקתא והילקוט על מי צרר וגו' זה שאינו מחלק מעשרותיו בחפניו שהוא עוצר את השמים
מלהוריד (כצ"ל שם) טל ומטר לעולם. משמע כמו שפרשתי. וברבה במדבר שם הרחיב הדורש שם
המדרש הקדוש הזה באריכות ענין ודברים עיי"ש. ובז"א הגיה דבר אחר מי עלה וכו' ומוריד
גשמים ומי אסף רוח בחפניו זה שמחלק וכו' וא"נ. כד) במקרא כתוב אותו. במדרש
משלי ליתא להא בבא. כה) במקרא כתוב ויקח אליהו את אדרתו. כו) כל אלו הב' מאמרים הם
במדרש משלי ובפסיקתא ובבמדבר רבה אלא שברבה מקדם להו בתחלה הוא דורש על אליהו ואח"כ
על המעשרות דאיידי דזוטר ליה גריס ברישא והדר האריך בענין המעשרות כמו שרמזתי.
אמנם לפנינו הם בלי ספק תוספות שנתוספו בגליון הספר וע"כ הקדים ברישא מלות דבר אחר
שר"ת לא דרשם אלא באליהו ובמשה כמו שאמר לעיל. כז) במדרש משלי ובפסיקתא
וברבה ג' וירד משה מן ההר וזה נכון יותר. כח) במקרא כתוב את כפי. כט) במדרש
משלי ובפסיקתא וברבה שם ג' סיפא דקרא נצבו כמו נד נזלים. ל) בפסיקתא ג' לה הכי מי
הקים כל אפסי ארץ זה אוהל מועד שנ' ויהי ביום כלות להקים את המשכן שהעולם
הוקם עמו ריב"ל בשם רשב"י להקים (את) המשכן לא נאמר אלא (הוקם) [להקים את] המשכן
(כצ"ל כאשר העיר ע"ז החכם מוהר"ש באבער) מה הוקם עמו עולם הוקם עמו שעד שלא
הוקם המשכן היה העולם רותת משהוקם המשכן נתבסס העולם לכך נאמר ויהי ביום כלת וגו'
ונכפלו הדברים עוד שם בפסיקתא זו. וברבה שם ג' לה הכי מי הקים כל אפסי ארץ וכי משה
הקים כל אפסי ארץ אלא שהקים אהל מועד שהעולם הוקם עמו ריב"ל בשם רשב"י להקים המשכן
אכ"כ אלא להקים את המשכן משכן אחר הקים עמו שנקרא אהל כשם
שהמשכן נקרא אהל מועד כמ"ד וימתחם כאהל לשבת שעד שלא הוקם וכו'
והוא הרחבת הענין ופי' המדרש הקדוש שהועתק שם. ועיי"ש ברבה שכל השיטה הזו יסודה שם
על מקרא להקים את המשכן. ובמדרש משלי תני לה סתמא וה"ג התם מי הקים כל
אפסי ארץ זה אהל מועד שהעולם הוקם עמו ויקם משה משכן אכ"נ אלא את
המשכן עולם הוקם עמו עד שלא הוקם וכו' נתבסס העולם לכך נאמר ויהי כיום כלת וגו'.
ומקיום זה הלשון אתה למד שאין המדרש הזה עיקרו שם אלא שהועתק להתם. וכל ענין זה
ליתא בשיטה זו שלפנינו אמנם נתרחב זה הענין לשיטה אחרת הבאה לפנינו. לא) כצ"ל וכן ג' בתנחומא
שיטה ח' ויהי ביום כלות משה רבותינו וכו' ובמדבר רבה שם שיטה י"א ג' לה הכי להקים את המשכן

הקדוש ברוך הוא מנהיג אותם בחסד וכנגדם אמר דוד עשרים וששה פעמים כי לעולם חסדו לב). אמר רבי הונא הכהן בן אביו בשם רבי אחא ברמז רמז אותם משה להם בים לג) נחית בחסדיך (שמות ט"ו י"ג) אילו עשרים וששה דורות שעמדו משנברא העולם עד שניתנה תורה. נהלת בעזך (שם) זו התורה שנקראת עוז שנאמר ה' עוז לעמו יתן (תהלים כ"ט י"א) לד). למה היה העולם דומה באותה שעה לטרסקל של שני רגלים ולא היה יכול לעמוד כיון שעמד המשכן כמה שכתב אל נוה קדשיך (שמות שם) עמד העולם לה) ויהי ביום כלות משה להקים המשכן אין כתיב כאן אלא את המשכן את העולם כבריאת שמים וארץ וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ' כ"ב) לו):

ד"א ויהי ביום כלות זה שאמר הכתוב עורי צפון ובואי תימן וגו' (שה"ש ד' ט"ז) לז)

מאיר מגן דוד עין

הה"ד נחית בחסדך וכו' תמן תנינן על ג' דברים וכו'. לג) בתנחומא שם אתה מוצא כ"ו דורות משנברא העולם עד שנתנה תורה והיה הקב"ה וכו' כל"ח בהלל הגדול. וברבה שם פירש הדברים והאריכם בפירוש הענין עיי"ש. והועתקו בילקוט בשם ר' רב"א והוא קיטע הדברים וקיצרם. וגרסינן בפסחים קי"ח ע"א א"ר יהושע בן לוי הני כ"ו הודו (ובמדרש תהלים קל"ו הגי' חסדו) כנגד מי כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו. לג) בתנחומא הגי' אמר ר' אחא בשם רב הונא אף משה רמזן לישראל בים ובילקוט שם הגי' ר' הונא בשם ר' אחא עוברי הים פירשו אותו ובמדרש שמואל פכ"ו הגי' ר' הונא בר אחא מקרא מלא ועוברי ימים פירשוהו. לד) ומידרש על מתן תורה וגי' התנחומא שם רמזן לישראל בים שאמר עם זו שני פעמים שנ' נחית בחסדך עם זו גאלת וכתיב עד יעבור עם זו קנית אלו כ"ו דורות משנברא העולם ועד שנתנה התורה נהלת בעזך זה התורה שנקראת עוז שנ' ה' עוז וגו' והוא הרחבת הדברים ופירוש. ובילקוט שם קיטע הדברים וגי' נחית בחסדך זו גמילות חסדים נהלת בעזך זו תורה. ובמדרש שמואל נחית בחסדך הרי בזכות החסד נהלת בעזך הרי בזכות עולם אימתי נתבסס וכו' והוא קטוע ומשובש. לה) בתנחומא שם משל למה וכו' שאינו יכול לעמוד כיון שעמד המשכן עמד העולם ונתבסס שנאמר ויהי ביום וגו' ובילקוט הגי' בעזך זו תורה עדיין היה העולם מתמוטט ואימתי נתבסס משבאו אל נוה קדשך והשאר קיטע ובמדרש שמואל תני לה התם אימתי נתבסס העולם מכדי שבאו לנוה קדשך אחרשב"כ וכשבאו לנוה קדשך נתבסס העולם הה"ד ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתים אכ"כ אלא ונטעתיו לעולם ועיי' בתנחומא פ' תרומה בד"ה ועשית יריעות. ופי' טרסקל כתב במוסף הערוך ערך טרסקל שלחן של שלש רגלים. לו) כלו' שהיה שקול כבריאת שמים וארץ שנאמר עליהם וימתחם וגו' ועיי' לעיל אות ל' וע"ע במדבר רבה פי"ב בד"ה ד"א את המשכן שהוא שקול כנגד כל העולם וכו' וגי' התנחומא להקים משכן אכ"כ אלא את המשכן לרבות בריאת העולם שכתוב בו את השמים ואת הארץ ועל פיהם הגיה הז"א אלא את המשכן את לרבות בריאת העולם שכתוב בו את השמים ואת הארץ ונקרא אהל כשם שהמשכן נקרא אהל מועד כמה דתימא וימתחם וגו' וא"כ. וברבה במדבר תני לכולא שיטה זו סתמא והאריך ושינה המסדר שם סגנון הלשון והמאמר ויסוד שיטה זו שם ג"כ על מקרא להקים את המשכן עיי"ש וע"ע בירושלמי פ"ד דתענית ה"ב. לז) ברבה במדבר פי"ג עביד יתיה פתיחה לפ' ויהי המקריב ביום ראשון אבל במדרש שה"ש שם מוכח שהיתה פתיחה לויהי ביום כלות ובתנחומא היא שיטה ע' לויהי ביום כלות ובפסיקתא עביד פתיחה בשיטה א' מן באתי לגני וגו'. וגרסינן בשה"ש רבה פ"א ישקני מנשיקות פיהו איכן נאמרה וכו' ר' מאיר אומר באהל מועד נאמרה ומייתי לה מן הדין קרייא עורי צפון וגו' וכו' ורבנן אמרין בבית העולמים ומייתין לה רבנן אף איכון מהאי קרא עורי צפון וגו' ורבנן אמרי כולהון חורי כולה בבית העולמים נאמרה א"ר אחא אפריון ודבתריה ורבנן עבדין יתהון פתיחה לויהי ביום כלות משה וכו' על דעתיה דר"מ דאמר באהל מועד נאמרה יורד לבו האש ויקבל קרבנותיו וכו'. פי' שאף רבנן מודי דישקני מנשיקות פיהו לא נאמרה בבית העולמים אלא או כר"מ או כאידך תנאי אלא שרבנן אמרי דכולהון חורי כלו' שאר הפסוקים כולם בבית העולמים נאמרו. ומפרש ר' אחא שהם מן אפריון ודבתריה. אבל עבדין רבנן אלו המקראות אף שעיקר ענינם בבית העולמים עשו

עורי צפון אילו העולות שהן נשחטין בצפון לח): רבי אלעזר בן פדת אמר הקריבו בני נח שלמים מנין והבל הביא [גם הוא] מבכורות צאנו ומחלביהן (בראשית ד' ד') מהו מחלביהן דבר שחלבו קרב לגבי המזבח ורבי יוסי בר' חנינא אמר עולות הקריבו בני נח. ומה מקיים רבי יוסי ומחלביהן משמניהם לט) השיב רבי יוסי ברבי חנינא אמר לו מ) והרי כתב ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים (שמות י"ח י"ב) אמר לו כמאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו מא). רבי ינאי אמר לאחר מתן תורה בא רבי חייא הגדול אמר קודם מתן תורה מב). אמר לו רבי אלעזר

מאיר עין | מגן דוד

מהם פתיחה לויהי ביום כלות. וכן תרגם יונתן שם כל הפסוקים מן אפריון ודברה על בנין בית העולמים שבנה שלמה ולא כר"מ שפירשם על אהל מועד. אבל עכ"פ עשו הדרשנים מהם פתיחה לויהי ביום כלות. לח) בשה"ש רבה פ"א פירשו ר"מ עורי צפון זה העולה הנשחטת בצפון ובואי תימן אלו השלמים שנשחטין בדרום הפיחי גני זה אהל מועד (ורבנן דפליגי עליה אמרו זה בית העולמים) יזלו בשמיו זה קטורת הסמים יבא דודי לגנו זו השכינה ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות. ובריתא היא בסדר עולם רבה פ"ז אלא דתני לה התם סתמא. ועל יסוד זה הפירוש נבנה המדרש שלפנינו בהרחבת ענין ודברים. ומייתי ע"ד אגב פלוגתא בקרבנות דבני נח אבל בעל התנחומא השמיטה עיי"ש בשיטה ט'. לט) וכן תרגמו אונקלוס ומשמנהון וי"ת ומפטימהון. אמ"ש עיי' ברא"ב"ע. ופשוטו של מקרא נראה דשניהם בכורים הקריבו ופי' מחלבהן מראשית חלב אם. אולם התורה פטרה מזה הראשית לפי שחייבה שיהיה הבכור שבעת ימים עם אמו. ואמר ומחלבהן כלו' מבכורות הצאן ומחלב הצאן. וְחָלָב וחלב שוין במשקל הרבוי. מ) כלו' ר"א השיב את ריב"ח ואמר לו ובז"א הגיה השיב ר"א לריב"ח וא"ל ואולי יש להוסיף מלת את. מא) עיקרה בירושלמי פ"א דמגילה הי"ג והכי ג' לה התם ר' לעזר ור' יוסי בן חנינה ר' לעזר אמר שלמים הקריבו בני נח ריב"ח אמר עולות הקריבו בני נח התיב ר' לעזר לריב"ח והכתיב והבל הביא וגו' ומחלבהן מה עביד לה ריב"ח מן שמיניהון. התיב ר' לעזר לריב"ח והא כתיב וישלח את נערי בנ"י ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים וגו' מה עביד לה ריב"ח שלימין בגופן בלא הפשט ובלא ניתוח. התיב ר' לעזר לריב"ח והכתיב ויקח יתרו וגו' מה עביד לה ריב"ח כמ"ד לאחר מ"ת בא יתרו וכו'. ונכפל דבר זה בב"ר פכ"ב אלא דשם ג' ר' אליעזר וריב"ח והתם ג' נמי ומחלבהן דבר שחלבו קרב וכן נכפל שם פל"ד. ונכפל עוד בויקרא רבה פ"ט והתם ג' ר' אלעזר וכן ג' התם עביד לה כמ"ד שלמים היו בעורן בלא הפשט וניתוח וכו' לאחר מ"ת נתגייר יתרו וכו'. ונכפל עוד במדבר רבה פי"ג ועוד נכפל בשה"ש רבה פ"ד והתם ג' ר' אליעזר וכו' מתיב ר"א כתיב ויקח יתרו עולה וזבחים עולה לשם עולה ושלמים לשם שלמים דא מה עביד לה ר"י אמר לך פליגי בה תרי אמוראי ח"א לאחר מ"ת בא יתרו וכו' וגרסינן לה נמי בזבחים קט"ז ע"א. מב) בירושלמי דמגילה שם גריס לה הכי ר' חונה אמר איתפלגון יהודה בר' ור' ינאי ח"א קודם למ"ת בא יתרו וחורנה אמר לאחר מ"ת בא יתרו ולא ידעין מאן אמר דא ומאן אמר דא כשמעינה מן הדא וישמע יתרו וגו' מה שמע חזקיה אמר קריעת ים סוף שמע ר' יהושע אמר קריעת י"ס שמע ר' לוי אמר מלחמת עמלק שמע יהודה בי רבי אמר מ"ת שמע הוי דו אמר לאחר מ"ת בא יתרו וכו'. ולפ"ז סבר ר' ינאי דקודם מ"ת בא. והכי גרים לה בב"ר פכ"ב ופל"ד אמר ר' הונא איתפלגון ר' ינאי ור' חייא רבה ר"א קודם מ"ת בא יתרו ור"ח רבה אמר אחר מ"ת בא א"ר חנינא ולא פליגי מ"ד קודם מ"ת בא הקריבו בני נח שלמים ומ"ד אחר מ"ת בא עולות הקריבו. ובויקרא רבה פ"ט גרים סתמא איפלגי ר' חייא בר אבא (ואולי נשתבש מן ר' חייא רבה) ור' ינאי ח"א לאחר מ"ת נתגייר יתרו וח"א קודם מ"ת נתגייר יתרו א"ר הונא ולא פליגי מ"ד קודם מ"ת נתגייר יתרו כמ"ד שלמים הקריבו בני נח ומ"ד לאחר מ"ת נתגייר יתרו כמ"ד עולות הקריבו בני נח (וזה המסדר עדיין לא ידע מאן אמר דא ומאן אמר דא). ונראה דמלות ולא פליגי הם ט"ס וצ"ל ולא פלוגי מלה אחת וכלו' דהאי פלוגתא כההוא פלגותא. ובבמדבר רבה פי"ג ג' לה הכי רב אמר אתפלגין ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא ח"א קודם מ"ת בא יתרו ואחרינא אמר לאחר מ"ת בא יתרו א"ר חמא ב"ר חנינא מ"ד קודם וכו' כמ"ד שלמים

הרי כתב וישלח את נערי בני ישראל ויזבחו שלמים ויעלו עולות (שמות כ"ד ה') מג) אמר לו אין למדין מן התורה שחידוש דבר היה (אף על פי שעה) [על פי שעה] מד). חזקיה בי רבי חייא ויזבחו זבחים שלמים בעורותיהן הקריבו את העולות ולא הפשיטום ולא ניתחום מה). אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי המקרא מסייע את רבי יוסי בר חנינא ראה מה כתב זאת תורת המנחה (ויקרא ו' ז') היא המנחה אין כתיב כאן זאת תורת האשם (שם ז' א') הוא האשם אין כתב כאן אבל כשהוא בא לעולה מה הוא אומר זאת תורת העולה [היא העלה] (שם ו' ב') מה הוא היא העולה שהקריבו מראש אבל כשהוא מזכיר את השלמים מה הוא אומר זאת תורת זבח השלמים [אשר יקריב לה'] (שם ז' י"א) מו) אשר הקריבום לה' אין כתב כאן אלא אשר יקריב לה' מז). אף המקרא (זאת) [הזה] מח) מסייע לרבי יוסי ברבי חנינא עורי צפון ובואי תימן אין אומר עורי אלא לדבר שהיה ישן מט):

מאיר מגן דוד עין

הקריבו ומ"ד לאחר וכו' כמ"ד עולות הקריבו. ובלי ספק שנוסחא משובשת היא שנתערבו בה מדרשים שונים דבשה"ש רבה פ"ד גריס לה הכי. דא מה עביד לה ר' יוסי אמר לך פליגי בה תרי אמוראי ח"א לאחר וכו' ואחרינא אמר קודם וכו' מ"ד קודם וכו' שלמים הקריבו בני נח וכו'. ואולי יש להגיה אמר רב איתפלגין ר"א וריב"ח כההוא פלגותא ח"א קודם מ"ת וכו'. ובעל המסדר שלפנינו סבר להיפך מהכרעת הירושלמי. ובבבלי זבחים קט"ז גריס לה הכי והא כתיב ויקח יתרו וגו' ההוא לאחר מ"ת הוא דכתיב הניחא למ"ד אחר מ"ת היה אלא למ"ד קודם מ"ת היה מאי איכא למימר דאיתמר בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי ח"א יתרו קודם מ"ת היה וח"א יתרו אחר מ"ת היה למ"ד יתרו קודם מ"ת היה קסבר שלמים הקריבו בני נח. כתנאי וישמע יתרו מה שמועה שמע וכו' כדאיתא לה במכילתא ריש פ' יתרו. ואולי דיהודה וחזקיה בני ר' חייא בשיטתא דאביהון קיימי ויהודה בירבי הוא יהודה בנו של ר' חייא הגדול אי נמי שצ"ל יהודה בי רבי חייא. מג) במקרא כתוב ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים וגו'. מד) בנדפסים נשגר כ"א ע"פ שעה. ונוסחא זו עיקר וכלו' אין למידין ממתן תורה ובז"א הגיה אין למידין מן שעת מתן תורה וא"ל. וסברו הנהו אמוראי שזהו המעשה ביום חמישי קודם למ"ת היה ופלוגתא היא במכילתא מס' דבחודש ריש פ"ג ועיי' חגיגה ו' ע"א וב'. מה) בירושלמי וברבה שם לא גריס להא וסתמא גריס לה מה עביד לה ריב"ח שליימין בגופן בלא הפשט וניתוח. וס"ל דאין הפשט וניתוח אלא מאהל מועד ואילך וכריה"ג דחגיגה ו' ע"ב. מו) בכל הנהו כתוב במקרא וזאת. מז) בירושלמי דמגילה שם ר' אבא בריה דר' פפי ור"י דסכנין בשם ר' לוי אוף דין קרייה מסייע לריב"ח זאת תורת העולה היא העולה שהיו בני נח מקריבין כד היא אתי גבי שלמים אמר זאת תורת זבח השלמים אשר הקריב אכ"כ אלא אשר יקריב מיכן ולהבא. וכמו שהיא לפנינו כ"ה בב"ר פכ"ב ובפל"ד ג' ר' יהושע סתם ובויקרא רבה ג' לה סתמא ואף קרייא מסייע לריב"ח וכו' ובבמדבר רבה פי"ג הגי' כמו שהיא בירושלמי ובשה"ש רבה פ"ד גריס ר' אבא בר כהנא ור' חנינא בר פפא ור' יהושע בשם ר' לוי אף הדין קרא וכו'. ועיי' לקמן פט"ז אות כ"ב. מח) כן הגיה הז"א. מט) בירושלמי ג' רבי בא ור' חייה בשם ר' יוחנן עורי צפון וגו' עורי צפון זה העולה שנשחטת בצפון מהו עורי דבר שהיה ישן ונתעורר ובואי תימן אילו שלמים שהן נשחטין בדרום מהו בואי דבר שהיה של חידוש. ומקיים שם בירושלמי דר' אלעזר מקיים ההוא קרא בשיתעוררו הגליות שהן נתונות בצפון ויבאו ויבנו ביהמ"ק שהוא נתון בדרום. ובב"ר פכ"ב ופל"ד ג' לה סתמא ודא מסייע לריב"ח עורי צפון וכו' וטעמו של ר"א ליתא שם. ובויקרא רבה פ"ט ג' לה נמי סתמא והתם מקיים המקרא לר"א בשיתעוררו הגלות הנתונות בצפון יבאו ויחנו בדרום וכו' בשיתעורר גוג הנתון בצפון יבא ויפול בדרום וכו' מלך המשיח שנתון בצפון יבא ויבנה ביהמ"ק הנתון בדרום וכ"ה בבמדבר רבה פי"ג ובשה"ש רבה פ"ד ועיין בזבחים קט"ז ע"א דמפרשי לה בענין אחר. אמא"ש מסגנון המאמר ושמות החכמים שהוזכרו בו אתה למד שלא הועתק כאן לא מן הירושלמי ולא מן המדרשים. ועוד זאת אני רואה להעיר דאף שלפי הנראה נפקא מיניה מפלוגתא זו ענין להלכה אי מקבלים שלמים מבן נח או לא דפליגי בה ריה"ג ור"ע במנחות ע"ג ע"ב וסמכו אלו החכמים על המקראות. הנה יש עוד מקום לפלוגתא זו בגלגול המאורעות הקדמוניות

ובואי תימן אלו השלמים שהן נשחטים בדרום. אמר רבי סימון בשם ר' שמואל בר' נחמן כתב מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו [את עלתיך ואת שלמיך וגו'] (שמות כ' כ"א) רבי ראובן אומר במקום כשר לעולות וכשר לשלמים מחציו לצפון כשר לעולות מחציו לדרום כשר לשלמים כ). הפיחי גני יזלו בשמיו (שה"ש שם) זו הקטורת כא). יבא דודי לגנו (שה"ש שם) א"ר נחוניא לימדה תורה דרך ארץ שלא יהא חתן נכנס עד שתהא הכלה נותנת לו רשות כב). ויאכל פרי מגדיו (שה"ש שם) אלו הקרבנות. באתי לגני אחותי כלה (שה"ש ה' א') למה הדבר דומה למלך שאמר לבני המדינה (סיבנה) [שיבנו] פלטין ובנו אותו והיו בני המדינה על פתח פלטין ומצעקין ואומרים יכנס המלך בפלטין מה עשה המלך נכנס בפישפש ושילח את הכרוז ואמר להם אל תצעקו שכבר באתי לפלטין כך כשעמד המשכן היו ישראל אומרין יבא דודי לגנו שלח הקב"ה ואמר להם מה אתם יריאים כבר באתי לגני אחותי כלה כג): דבר אחר באתי לגני אמר רבי שמעון בר יוסני באתי לגן אין כתיב כאן אלא לגני מהו לגני לאותו הגן שנסתלקתי הימנה כמה שכתב מתהלך בגן (בראשית ג' ח') כד). אריתי מורי עם בשמי (שה"ש שם) [זה הקטורת]. אכלתי יערי עם דבשי כה). אילו קדשי הקדשים וקדשים קלים כו). שתיתי

מאיר מגן דוד עין

ובזבותיהם. שאם היתה הסבה שהניעה להקריב כדי לשכך אף וחמה מסתברא שקרבנותיהם עולות היו. אמנם אם היתה הסבה לפי שנמנעו מלאכול בשר תאוה ונחשב היה בעיניהם כשפיכות דמים ולא הותרו להם לאכול בשר אלא א"כ ע"י הקרבה א"כ ע"כ שלמים הקריבו. ובגלגול הדברים מסתברא דהעולה היא דבר שהיה ישן ושלמים הם דבר של חידוש. כ) כלו' דר' ראובן פירשו דעולות ושלמים איכן נשחטין במקום א' ועיין במכילתא שם ובזבחים כ"ח וכ"ח. כא) עיין לעיל אות ל"ח דהפיחי גני מידרש לר"מ באהל מועד וכ"ה בסדר עולם ולרבנן מידרש בבית עולמים. והכי שביק לה משום דרבנן סברי בבית העולמים מידרש ועשאוהו פתיחה לויהי ביום כלות שהוא באהל מועד וכמו שכתבתי לעיל אות ל"ז והרז"ו הגיה הפיחי גני זה המשכן וא"כ. כב) דמידרש בסדר עולם ובשה"ש רבה שם יבא דודי לגנו זו השכינה. ובויקרא רבה פ"ט ושה"ש רבה פ"ד ג' א"ר יוחנן למדתך תורה וכו' הה"ד יבוא דודי וגו' ואח"כ באתי לגני וגו' ובבמדבר רבה פי"ג ג' א"ר חנינא וכו' ור' יוסף בר חמא דריש ליה להאי קרייה כוליה עיי"ש ובפסיקתא ג' א"ר חנינא ובתנחומא ג' א"ר אבוהו וכו' וכבר כתבתי שהתנחומא השמיט פליגתייהו דר"א וריב"ח וכן השמיט הא דמזבח אדמה וגו' ולא דריש אלא עיקר המקרא דעורי לצפון כמו שהוא בברייתא דסדר עולם פ"ז אבל בבמדבר רבה פי"ג הרחיבו הענין לכמה פנים עיי"ש. כג) בז"א הגיה שאמר לבני פלטרין ולבני המדינה שיבנו וכו' בני מדינה על פתח הפלטין ולועקין וכו' ושלח הכרוז וכו' וא"כ. וכל אלו המאמרים עד סוף הסיטה הם בתנחומא והתם ג' דבר אחר באתי לגני וגו' משל למלך שאמר וכו' שיבנו לו הפלטרין וכו' על פתח פלטרין ולועקין וכו' מה עשה המלך נכנס בסתר שלח הכרוז וכו'. והועתק מאמר זה גם בבמדבר רבה ושם ג' למה"ד וכו' שיבנו פלטר וכו' עומדים על פתח פלטר ומלעקים וכו' והרחיב וביאר שם קלת הדבר עיי"ש. כד) בתנחומא שם אר"ש בן אסיני וכו' ובשה"ש רבה גרסינן באתי לגני א"ר מנחם חתניה דר' אלעזר בר אבונה בשם ר"ש בר יוסנה באתי לגן אכ"כ אלא לגני לגינוני למקום שהיה עקרי מתחלה. ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה (בתמיה) הה"ד וישמעו את קול וגו'. וכ"ה בבמדבר רבה פי"ג אלא דהתם ג' א"ר ישמעאל בר יוסי ונראה שהוא ט"ס. והתם ג' לגני לגנוני וכ"ה בשינוי סגנון קלת בפסיקתא והתם ג' ר' תנחום חתניה דר"א בן אבינא בשם ר"ש בן יוסף. כה) כ"ה בתנחומא שם והכי תני לבולא בסדר עולם רבה באתי לגני אחותי כלה זה יום שמיני. אריתי מורי עם בשמי זו קטורת ולבונה והמנחות. אכלתי יערי עם דבשי אלו אברי העולה ואימורי קדשי קדשים. שתיתי ייני עם חלבי אלו הנסכים ואימורי קדשים קלים. אכלו רעים זה משה ואהרן שתו ושכרו דודים זו כנסת ישראל. ובשה"ש רבה ג' זה קטורת הסמים וקומץ הלבונה ובבמדבר רבה שם זו הלבונה והקטרת וכן הגיה בז"א. כו) לעיל העתקתי כו' סדר עולם וכ"ה הגי' בשה"ש רבה ובבמדבר רבה ובתנחומא הגי' כמו שהוא לפנינו.

יינִי עם חלבי (שה"ש שם) אילו הנסכים והחלבים כז): דבר אחר אכלתי יערי אילו שלשה דברים שעשו הנשיאים שלא כהוגן וקיבלם הקדוש ברוך הוא, שהיחיד אינו מתנדב קטורת והביא כל נשיא קטורת כמה שכתב כף אחת עשרה זהב מליאה קטורת (במדבר ז' י"ד). ושאין יחיד מביא חטאת אלא אם כן הודע לו שנאמר או הודע עליו חטאתו (ויקרא ד' כ"ג) והביא כל נשיא ונשיא שלא הודע לו כמה שכתב שעיר עזים אחד לחטאת (במדבר ז' ט"ז). ושאין קרבנו של יחיד דוחה את השבת וקרבנו של נשיא דוחה את השבת כמו שכתב ביום השביעי נשיא לבני אפרים (שם שם מ"ח) כח). אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שה"ש שם) אילו ישראל שנקראו ריעים שנאמר למען אחי ורעי (תהלים קכ"ב ח') כט): דבר אחר יבא דודי לגנו אל תהי קורא כן אלא לגנונו אימתי ויהי ביום כלות משה אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי ביום שנכנסה הכלה לחופתה ויהי ביום כלת משה כלת כתיב ל):

דבר אחר ויהי ביום [כלות משה וגו'] זה שאמר הכתוב כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת וכשרון (קהלת ב' כ"א) זה בצלאל שעשה המשכן בחכמה ובדעת כמה שכתב ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת (שמות ל"א ג'). ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (קהלת שם) זה משה שלא עמל במשכן ונקרא על שמו שנאמר ויהי ביום [וגו']. כלות בצלאל אין כתב כאן אלא ביום כלת משה הוי ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו לא):

מאיר מגן דוד עין

כז) ועיי' לעיל נו' סדר עולם וכ"ה בשה"ש רבה. ובבמדבר רבה ג' אלו המנחות והנסכי' ובתנחומא אלו הנסכים ונראה שחסרה מלת והחלבים בשיבוש. כח) בתנחומא ג' ד"א אריתי מורי וגו' עם בשמי אלו ג' דברים וכו' ובשה"ש רבה כמלא זה המאמר הכי וא"ר שמעון בן יוסינא בכ"מ אין היחיד מביא קטרת בנדבה וכאן קטרת בנדבה. בכ"מ אין היחיד מביא חטאת נדבה. וכאן חטאת נדבה בכ"מ אין קרבן יחיד דוחה טומאה ושבת וכאן קרבן יחיד דוחה את השבת ואת הטומאה. בכ"מ אין היחיד מביא חטאת אלא על חטא וכאן היחיד מביא חטאת שלא על חטא. אבל בבמדבר רבה ג' לה הכי ד"א אריתי מורי וגו' א"ר שמעון בן יוסניה ג' דברים כתוב כאן אריתי מורי וגו' כנגד ג' דברים שעשו הנשיאים שלא כהוגן וקבלם הקב"ה ואלו הן בכ"מ אין היחיד מתנדב בקטרת והנשיאים הביאו כף אחת עשרה זהב מלאה קטורת. בכ"מ אין היחיד מביא חטאת אלא אחר ידיעת חטאו ואלו הביאו שעיר שלא בחטא. בכ"מ אין קרבן יחיד דוחה את השבת וכאן קרבן יחיד דוחה את השבת הא למדת כמה קרבן נשיאים חביב לפני הקב"ה. ובז"א השמיט לפנינו מן קטרת עד ואין יחיד והיא ט"ס. כט) וכ"ה בתנחומא שם ועיי' לעיל אות כ"ה נוס' סדר עולם וברבה במדבר ושה"ש שם דריש ליה בענין אחר עיי"ש. ל) וגי' התנחומא שנכנסה כלה לחופה עם החתן לכך כתיב ויהי ביום כלת חסר. ועיי' בסדר עולם פט"ו ובסוף מס' תענית ובמדבר רבה פי"ב בד"ה הה"ד לאינה ורעינה ושם ג' כלת כתיב בעומא דעלת כלתא לגננא וכ"ה בפסיקתא סוף פיסקא ד' ובזוהר שמות ה' ע"ב ג' דתניא א"ר יהודה מ"ד ויהי ביום כלת משה כלת כתיב ביומא דעאלת כלה לחופה ושכינתא דא היא כלה ובזהר פ' נשא קמ"ח ע"א ג' תאנא ר' יוסי ביום שנכנסה כלה לחופה. ובספרים שלפנינו כלות מלא כתיב והאריך בעל מנחת שי בדבר עיי"ש ובמה שהעתיק שם מן הרעיא מהימנא פ' פנחס רכ"ד ע"א. אמנם עיקרו של זה המדרש הוא על עורי צפון וגו' באתי לגני וגו' והוא מן סדר עולם וכמו שרמזתי ועבדין יתיה רבנן פתיחה לויהי ביום כלות לפנינו ובתנחומא וכמו שרמזתי. ויראה שבתנחומא הועתק מפסיקתא שלפנינו אלא שהשמיטו מה שאינו נוגע לעיקר הדרוש. ובפסיקתא בפיסקא א' פתחו לה מן באתי לגני והביאו שם מדרשו של ר' עזריה בשם ר"י בר סימון למלך שכעס על המטרונה וכו' והוא בבמדבר רבה פי"ג ובשה"ש רבה פ"ה וא"כ הא דר' חניכא שרמזתי לעיל עליו באות כ"ב וא"כ הא דר' תנחום וכו' שרמזתי עליו לעיל אות כ"ד ומאריך שם קצת בענין אדה"ר שנתמעטה קומתו והוא ברבה שם ובב"ר פי"ט וא"כ בשם ר' יצחק מסילוקה של שכינה לז' רקיעים וירידתה ע"י משה והיא לפנינו לקמן בפיסקא ו' עיי"ש אות ע"א. ועפ"י הפסיקתא שלפנינו והסדר עולם והפסיקתא נסדרה הפתיחה לויהי המקריב וגו' בבמדבר רבה פי"ג באיזו הוספות והרחבת דברים. ועיי' בתרגום יונתן ובדע"י בשה"ש שם שתרגמו ופירשו אלו הפסוקים עפ"י האגדות. לא) פיסקא זו היא בתנחומא

[דבר אחר] ויהי מה שאמר ועשה סב). אמר רבי יהושע בן לוי תנאים עשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל עד שהם במצרים שאינו מוציאם משם אלא על מנת שיעשו לו משכן וישרה שכינתו בהם כמה שכתב וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם (שמות כ"ט מ"ו) סג) וכיון שהוקם המשכן וירדה השכינה ושרתה בתוכם באותה שעה נתקיימו כל אותן התנאים לפיכך הוא אומר ו י ה י מה שאמר עשה סד):

דבר אחר [ויהי] סה) רב אמר דבר שלא היה נברא בעולם אלא עכשיו. משנברא העולם לא שרתה השכינה בתחתונים אלא (משה הקים) [משהוקם] המשכן שרתה השכינה בתחתונים סו). ורבי שמעון בן יוחאי אומר מאי ו י ה י דבר שהיה ופסק וחזר להיות כמה שהיה. שכן אתה מוצא מתחילת ברייתו של עולם הייתה השכינה בתחתונים כמה שכתוב וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן (בראשית ג' ח') סז). חטא אדם הראשון נסתלקה השכינה לרקיע הראשון. עמד קין והרג לאחיו נסתלקה לרקיע השני עמד דור אנוש וחטאו אז הוחל לקרא בשם ה' (שם ד' כ"ו) סח) ונסתלקה לרקיע השלישי. עמדו דור המבול וחטאו כמה שכתוב וירא ה' כי רבה רעת האדם (שם ו' ה') [ונסתלקה לרקיע הרביעי. עמדו דור הפלגה] ונסתלקה השכינה לרקיע החמישי סט). עמדו הסדומיים ונסתלקה לששי שהיו חוטאים ואנשי סדום רעים וחטאים (שם י"ג י"ג) ע). באו פלשתים וחטאו וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה (שם כ' ב') ונסתלקה לשביעי: בא אברהם וסיגל מעשים טובים וירדה השכינה מן הרקיע השביעי לששי. בא יצחק ופשט צוארו על גבי המזבח וירדה מן הששי לחמישי. בא יעקב ונטע (אהלה) [אהלים] לתורה כמו שכתב ויעקב איש תם יושב אהלים (שם כ"ה כ"ז) וירדה השכינה מחמישי לרביעי. בא לוי והורידה מרביעי לשלישי. בא קהת והורידה משלישי לשני. בא עמרם והורידה לראשון. אשריהם הצדיקים שהם משכינים השכינה בארץ שכן כתיב כי ישרים ישכנו ארץ (משלי ב' כ"א) בא משה והורידה למטה כמה שכתב ויכס הענן את האהל וכבוד ה' מלא את המשכן (שמות מ' ל"ד) עא): כתב הנה

עין מגן דוד מאיר

שם פיסקא י' ובבמדבר רבה שם פיסקא ע' וברבה שם מקיים ודכותיה שלמה ודוד ור"ל שנקרא הבית על שם דוד כמו שנדרש לעיל בפסיקתא ב'. ואולי היו בפיסקא זו ארוכות דברים ונשמטו לפי שהוזכרו לעיל פ"ב. ועיי' בילקוט קהלת תתקס"ח דג' ד"א כי יש אדם זה שלמה שעמלו בחכמה שנ' ויחכם מכל האדם ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו זה דוד מזמור שיר חנוכת הבית ודוד ושלמה אח"כ אלא לדוד. סב) כלו' מלת ויהי משמשת לדבר שאמרו ועשאו ובז"א הגיה עשה וא"כ. ופיסקא זו היא בתנחומא שם פיסקא י"א ושם ג' ויהי ביום וגו' אריב"ל וכו'. וברבה שם פיסקא ה' ושם ג' ויהי ביום וגו' מהו ויהי א"ר יהושע תנאים וכו'. סג) ופליג אמאי דס"ל בכמה מקומות במדרשים שלא נעשה המשכן אלא בשביל חטא העגל. סד) ברבה שם קטוע המאמר מן ושרתה בתוכם ולהלן וחסר. ובתנחומא מקיים הכי ירדה שכינה ושרתה ביניהם באותה שעה נתקיימו כל אותן התנאים לכך כתיב את המשכן לקיים מה שהתנה הקב"ה כן עשה. ונראה דלאו מלת ויהי דריש אלא ה"א דהמשכן דריש וכן נראה מסדר המאמרים שם בתנחומא. סה) פיסקא זו בתנחומא שם פיסקא ה' וה"ג התם ויהי ביום כלות משה רב אומר כל מקום שהוא אומר ויהי דבר חדש הוא ור' שמעון אומר כ"מ שהוא אומר ויהי דבר שהיה נפסק להרבה ימים וחזר לכמות שהיה זש"ה באתי לגני וגו' וכו'. וברבה שם בפיסקא י' ג' לה הכי ויהי רב אמר דבר שלא היה משנברא העולם ועד עכשיו נעשה באותו היום שמשנברא העולם ועד אותה שעה לא שרתה שכינה בתחתונים אלא משהוקם המשכן ואילך לכך נאמר ויהי דבר חדש הוא רשב"י אומר דבר שהיה ופסק וכו' ובז"א הגיה רב אמר מה שלא היה משנברא וכו'. סו) בד"פ נדפס משה וקם ובלי ספק שהמגיהים תקנו משהקים והעיקר משהוקם. סז) ברבה שם מקיים לה הכי שכן אתה מוצא וכו' מתהלך בגן וגו' וכיון שנסתלקה השכינה בעת שחטא אדם שוב לא ירדה עד שהוקם המשכן לפיכך כתיב ויהי דבר שהיה ופסק ימים הרבה וחזר לכמות שהיה, והשאר ליתא ועיי' לקמן אות ע"א. סח) וס"ל שהוא לשון מרד עיי' בב"ר פכ"ג. סט) כן הגיה בז"א. ע) בז"א הגיה עמדו הסדומיים שהיו חוטאים ואנשי וגו' ונסתלקה לששי. עא) במקרא כתב את אהל מועד. בז"א מקרם המאמר ומגיה בא

השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מלכים א' ח' כ"ז) וכאן כתב ו כ ב ו ד ה' מ ל א א ת ה מ ש כ ן אמר רבי יהושע דסיכנן בשם רבי לוי למה הדבר דומה למערה פתוחה על שפת הים געש הים ונתמלא המערה והים לא חסר כך אף על פי שכתב ו כ ב ו ד ה' מ ל א א ת ה מ ש כ ן (אלא) העליונים והתחתונים לא חסרו מזיו כבודו

מאיר מגן דוד עין

משה והורידה למטה וכו' אשריהם הצדיקים וכו' שכך כתיב צ ד י ק י ם י ר ש ו א ר ץ ו י ש כ נ ו ל ע ד ע ל י ה (תהלים ל"ז) וא"כ. ובתנחומא פ' פקודי ג' א"ר ש מ ע ו ן עיקר שכינה בתחתונים היתה שנ' וישמעו וגו' וכו' וקחשיב שם קין הרג את אחיו דור אנוש הכעיס לפניו דור המבול השחית דרכו דור הפלגה נתגאה סדומיים קלקלו ע מ ד ו א מ ר פ ל ו ח ב י ר י ו נסתלקה מן ששי לשביעי עמד אברהם וסגל מע"ט נמשכה השכינה מן שביעי וששי יצחק משכה וכו' יעקב לוי קהת עמרם וכו' משה ביום שהוקם המשכן וכבוד ה' מלא את המשכן זש"ה כ י י ש ר י ם י ש כ נ ו א ר ץ י ש כ י נ ו ה ש כ י נ ה ב א ר ץ. ובב"ר פי"ט גרסינן א"ר אבא בר כהנא מ ה ל ך אכ"כ אלא מ ת ה ל ך מקפץ ועולה (כלו' שנסתלקה השכינה) עיקר שכינה בתחתונים היתה כיון שחטא אדה"ר וכו' וקחשיב שם קין דור אנוש דור המבול דור הפלגה סדומיים ומ צ ר י ם ב י מ י א ב ר ה ם לז' ו כ נ ג ד ן ע מ ד ו ז' צ ד י ק י ם ו א ל ו ה ן וכו' עמד משה והורידה מלמעלה למטה א"ר יצחק כתיב צדיקים ירשו ארץ וגו' ורשעים מה יעשו וכי פורחים באויר אלא הרשעים לא השכינו שכינה בארץ. ובשה"ש רבה פ"ה בתר דג' על באתי לגני הא דא"ר מ נ ח ם שרמזתי עליו לעיל אות כ"ד ג' א"ר א ב א מהלך אכ"כ וכו' מקפץ וסליק מקפץ וסליק חטא אדה"ר וכו' דור המבול אנשי סדום חטאו ה מ צ ר י ם ב י מ י א ב ר ה ם וכו' עמד משה והורידה לארץ א"ר יצחק הה"ד צדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה הרשעים מה יעשו תלוין באויר כי לא השכינו שכינה בארץ אבל הצדיקים השכינו שכינה לארץ מה טעם צדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה ישכינו לשכינה עליה. שוכן עד וקדוש שמו ואימת שרת שכינה עליה ביום שהוקם המשכן שנ' ויהי ביום כלות וגו'. ובבמדבר רבה פי"ג אחר שהביא הא דא"ר ישמעאל בר' יוסי שרמזתי עליו אות כ"ד הביא הא ד מ ה ל ך אכ"כ בשם ר' ח מ א בר כהנא (וכ' שהוא ט"ס) ואח"כ הביא בשם ר' א י ב ו דגרעה קומתו של אדה"ר (והוא לפנינו להלן בפ' החדש) ואח"כ הביא הא דכיון שחטא אדם נסתלקה השכינה וכו' וקחשיב מ צ ר י ם ומסיים משה הורידה מן העליונים לתחתונים א"ר יצחק כתיב צדיקים ירשו ארץ וגו' הרשעים במה ישכנו באויר אלא הרשעים סלקו השכינה מן הארץ אבל הצדיקים השכינו השכינה בארץ אימתי שרתה השכינה בארץ ביום שהוקם המשכן שנ' ויכס הענן וגו'. וכל זה המאמר הוא בסירוס המאמרים בפסיקתא בפתיחה באתי לגני וגו' שבתחילה הביא הא דר' ת נ ח ו ם שרמזתי עליו אות כ"ד ואח"כ הא דר' אבא בר כהנא מהלך אכ"כ וכו' ואח"כ הא דר' איבו דגרעה קומתו של אדה"ר ואח"כ גרים א"ר יצחק כתיב צדיקים ירשו ארץ וגו' והרשעים היכן הם פורחין באויר אלא מהו וישכנו לעד עליה ישכינו שכינה בארץ עיקר שכינה מתחלה בתחתונים היתה וכיון שחטא אדה"ר וכו' ומפיק ל ק י ן וקחשיב מ צ ר י ם ביבי אברהם ומעייל מ צ ר י י ם ב י מ י מ ש ה ומסיים עמד משה וזכה והורידה לארץ לכך נאמר ויהי ביום כלות משה. ובתנחומא פ' נשא אחר שהביא פלוגתא דרב ור"ש שרמזתי עליו לעיל אות ס"ה ג' זש"ה באתי לגני וגו' א"ר ש מ ו א ל ב ר נ ח מ ן בשעה שברא הקב"ה את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כמו שיש בעליונים ברא את האדם וציוה אותו וא"ל מכל עץ הגן וגו' ועבר על צוויו א"ל הקב"ה כך הייתי מתאוה שיהא לי דירה בתחתונים כמו שיש לי בעליונים ודבר א' צויתי אותך ולא שמרת אותו מיד סלק הקב"ה שכינתו לרקיע הראשון מנין דכתיב וישמעו את קול וגו' כיון שעברו על הצווי סלק שכינתו לרקיע הראשון עמד קין והרג להבל וכו' והשאר השמיט הכותב ורמז על סדר פקודי כדאיתא שם. ואח"כ ג' אמר הקב"ה ז' רקיעים בראתי ועד עכשיו יש רשעים לעמוד בה מה עשה קפל את כל הדורות הראשונים הרשעים והעמיד אברהם כיון שהעמיד אברהם סיגל מע"ט ירד הקב"ה מן רקיע שביעי לששי ועמד יצחק ופשט צוארו ע"ג המזבח וכו' והשאר השמיט הסופר ורמז וכו' ש ם ומסיים עמד משה והורידה לארץ שנא' ו י ר ד ה' ע ל ה ר ס י נ י וכתיב באתי לגני אחותי כלה אימתי משהוקם המשכן. ויראה שעיקר המאמר דז' עליות וז' ירידות הוא לרשב"י ואסמיך ליה אמקרא דמשלי וכמו שהוא ג"כ בתנחומא דפ' פקודי ורשב"נ דרשו על מקרא

של הקדוש ברוך הוא כשם שכתב הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (ירמיה כ"ג כ"ד) עב) לפיכך כתב כאן ויהי שכשם שהייתה השכינה מתחלת ברייתו של עולם למטה ונסתלקה למעלה (אלא) חזרה עכשיו להיות למטה כשם שהייתה ויהי ביום כלות משה עג):

דבר אחר ויהי ביום אמר ר' חייא ברבי אבא בשם רבי יוחנן המדרש הזה עלה בידינו מבבל כל מקום שכתוב ויהי אין צרה כיוצא בה. אמר ר' שמעון ברבי אבא בשם ר' יוחנן משמש זו וזו. בכל מקום שכתב ויהי בימי אין צרה כיוצא בה. ויהי בימי אחשורוש (אסתר א' א') יש צרה גדולה מזו. ויהי בימי שפוט השופטים (שופטים א' א') יש צרה גדולה מזו וכן כולם. ובכל מקום ויהי אין שמחה כיוצא בה יהי אור ויהי אור (בראשית א' ג') יש שמחה גדולה מזו. ויהי ביום השמיני. (ויקרא ט' א') יש שמחה גדולה מזו. וכאן ויהי ביום כלת משה יש שמחה גדולה מזו את מוצא עד): אמר רבי שמואל בן נחמן בכל מקום שכתב

מאיר מגן דוד עין

וירד ה' על הר סיני ור' יצחק דרש לעצמו מקרא דתהילים ובעל מסדר הפסיקתא ערבב הדברים ולא הועתק ממדרש רבה ולא רבה הועתק מהפסיקתא וכן בעל התנחומא בפ' לא העתיק מהפסיקתות אלא הרכיב שני מדרשים שונים ועשאם פתיחה לויהי ביום כלות. עב) וכן בילקוט מלכים ר' קס"ט ובירמיה ר' ש"ו ליתא מלת אלא. ועיי' ברבה בד"ה הה"ד אפריון וע"ע בשה"ש רבה בד"ה אפריון. וע"ע שמות רבה פ' מ"ה משל למערה וכו'. עג) כן הגיה בז"א. עד) בתמיה. ובמגילה י' ע"ב גרסינן א"ר לוי ואיתימא ר' יונתן דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנה"ג כ"מ שנ' ויהי אינו אלא לשון צער וכו' וקחשיב שם י"א כתובים ואח"כ פריך מכמה כתובים שלא היה במאורע צער ומסיק אלא אמר רב אשי כל ויהי איכא הכי ואיכא הכי ויהי בימי אינו אלא לשון צער (והדר קאמר הש"ס חמשה ויהי בימי הוו. ויהי בימי אחשורוש ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי אמרפל ויהי בימי אחז ויהי בימי יהויקים. ובב"ר פמ"ב גר' ר' תנחומא בשם ר' חייא רבה ור' ברכיה בשם ר' אלעזר זה המדרש עלה בידינו מהגולה כ"מ שנא' ויהי בימי צרה וכו'. א"ר שמואל בר נחמן וחמשה הן וכו' (וזהו מסכים עם תירוצו של ר' אשי) והאריכו שם לדרוש אלו חמשה ויהי בימי ואח"כ ג' ר"ש בר אבא בשם ר' יוחנן כ"מ שנאמר ויהי משמש צרה ושמחה אם צרה אין צרה כיוצא בה ואם שמחה אין שמחה כיוצא בה אתא ר' שמואל בר נחמן ועבד פלגא בכ"מ שנא' ויהי משמש צרה והיה שמחה וכו' והאריכו שם בתשובות עליו והוא מקיים את דבריו עיי"ש. ובויקרא רבה פי"א ג' ר' תנחומא ור' חייא אמרין ור' ברכיה בשם ר' אליעזר המודעי המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה וכו' (כמו שהוא בב"ר) אתא ר' ישמעאל (והוא ט"ס ול"ל שמואל) עבדה פלגא וכו'. ובבמדבר רבה פ"י בד"ה איש או אשה ג' ויהי א"ר לוי כ"מ שנ' ויהי אינו אלא לשון צער וכו' עיי"ש (ואולי הועתק מן הגמרא). ובפתיחתא דרות רבה ג' ר' תנחומא בש"ר חייא רבה ור"ב בש"ר אליעזר וכו' מן הגולה כ"מ שנ' ויהי צרה ר' חייא רבה כ"מ שנ' ויהי משמש צרה ושמחה אם צרה אין כיוצא בה אם שמחה אין כיוצא בה ר' שמואל אמר ה' בימי הם (ונוסחא זו ודאי משובשת היא) וכו' שמעון בר אבא אמר בשם ר' יוחנן כ"מ שנ' צרה ושמחה (בנ"ם של"ל שנ' ויהי משמש צרה ושמחה) אם צרה אין צרה כמותה אם שמחה אין שמחה כמותה בעולם אתא ר' שמואל בר נחמני וכו'. ובפתיחתא דאסתר רבה ר' תנחומא ור' ברכיה ור' חייא רבה בשם ר"א פתרין המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה כ"מ שנ' ויהי אינו אלא צרה ור' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן פתר מדרש זה עלה בידינו כ"מ שנ' ויהי בימי אינו אלא צרה א"ר שמואל בר נחמן וחמשה הן וכו' ר' שמעון בר אבא בשם ר' יונתן אמר כ"מ שנ' ויהי משמש צרה ושמחה וכו' אתא ר' שמואל בר נחמן ועבד פלגו וכו'. ובתנחומא פ' שמיני ג' ר"ת ור"ח רבה ור"ב בשם ר' אליעזר אמר כ"מ שנ' ויהי אינו אלא לשון צרה ר"ש בר נחמני בשם ר' נתן אמר המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה כ"מ שנ' ויהי בימי לשון צרה וחמשה הם וכו' ר"ש בן אבא בשם ר' יוחנן אמר כל מקום שנ' ויהי וכו' אבל כל והיה שמחה ובזוהר ח"א קי"ט ע"ב ר' שמעון אמר הא תנינן ויהי בימי על צערא איתמר ויהי אע"ג דלא כתיב בימי טפסי דצערא (טופס הצער)

ויהי אין צרה כיוצא בה וכל מקום שכתב והיה אין שמחה כיוצא בה. השיבו את רבי שמואל בן נחמן אמרו לו והרי כתב ויהי אור (בראשית א' ג') מה צרה יש בזו אמר להן שאורו עתיד ליגנז מפני המאורות עה) אמרו לו והרי כתב ויהי ביום השמיני (ויקרא ט' א') מה צרה יש בזו אמר להן שנדב ואביהו עתידים למות עו) אמרו לו והרי כתב ויהי ביום כלות אמר להן מפני שעתיד לגנז מפני בית המקדש עז). אמרו לו והרי כתב והיה כאשר נלכדה ירושלים (ירמיה ל"ח כ"ח) אמר להן אין שמחה כיוצא בה שלא נתן הנביא אפוכי לישראל אלא הוא כמה שכתב תם עונך בת ציון (איכה ד' כ"ב) עח):

דבר אחר ויהי ביום כלות משה מי אמר ווי עט) אמר רבי אבא כביכול הקדוש ברוך הוא אמר ווי פ) למה הדבר דומה למלך שהיה לו מטרונה רוגנית פא) ואמר לה המלך עשי לך פורפירא פב) כל ימים שהייתה עסוקה באותה פורפירא לא היתה מרגונית פג) אחר ימים גמרה הפורפירא ונתנה אותה לכבס ועשאה והביאה

מאיר מגן דוד עין

אית ביה ובת"ב ק"מ ע"ב ויהי ביום כלת משה דכתבת כלת משה לארעא ואי תימא ויהי בכל אתר לאו איהו אלא לישנא דצערא והכא כתיב ויהי ביום אלא בההוא יומא דשכינתא נחתת לארעא אשתכח מקטרגא לגבה וכו' ושם קמ"ז ע"א דרש על ויהי אור דלית ביה סימן ברכה עיי"ש ובח"ג רל"א ע"א פתח ר' שמעון ואמר ויהי היום בכל אתר דכתיב ויהי איהו צער ויהי בימי צער ודאי ויהי היום יומא דאית ביה צער וכו'. ובזוהר חדש רות העתיקו ר' יהושע אמר כ"מ שנ' ויהי בימי לשון צער הוא. ולקמן בפ' ויהי המקריב ג' ד"א ויהי א"ר שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן כ"מ שכתב ויהי יש בו שמחה ויש בו צרה. וקשה להכריע על הנוסחא העקרית. וכבר נסתפקו בדבר זה בבבלי ואולי שצ"ל שם א"ר יהושע בן לוי ואפשר דר' חייא בר אבא נשתבש לר' חייא רבה וצ"ע. ופי' יש שמחה גדולה מזו את מולא בתמיה וכי מולא אתה שמחה גדולה מזו ובב"א פי' את מולא ארשב"נ כלו' מליכו לרשב"נ שדורש על דרך אחר ולדד להגיה אתא רשב"נ אמר וכו' וא"כ. עה) ולא ס"ל דהן הן המאורות שנתלו בד' אלא נגנז אור הראשון מפני המאורות ובב"א הגיה מפני הרשעים ובב"ר פי"ב ג' שלא זכה העולם להשתמש באותה האורה וכ"ה בשאר המקומות ומייתי עלה דר"י בר סימון שכיון שנסתכל הקב"ה בדור אנוש ודור המבול ודור הפלגה גנזו ועיי' לקמן פכ"ג אות כ"א. עו) וכ"ה בב"ר שם ובשאר המקומות. עז) בב"ר ג' שנגנזה בבנין הבית וכ"ה בויקרא רבה ובאסתר רבה ג' שנגנז בו בניינו של עולם והוא ט"ס וצ"ל שנגנז בבניינו וכו' וברות רבה הגי' שבו נגנז בנין בהמ"ק שנ' ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד ואולי הוא משובש ועיי' מכילתא מס' דבחדש פי"א ובאליהו רבה פכ"ה ובאדר"נ פמ"א. עח) בב"ר שם ג' א"ל עוד היא שמחה שבו ביום נטלו ישראל אופכי על עונותיהם דא"ר שמואל בר נחמן אופכי גדולה נטלו ישראל על עונותיהם ביום שחרב ביהמ"ק שנ' תם עונך בת ציון וגו' ובויקרא רבה ג' איפופסין שלמה וברות רבה ג' אופכין שלימה אבל בבמדבר רבה ובאסתר רבה הגי' אפוכי ובתנחומא שמיני הגי' אפופסין וכל הנוסחאות טובים כא' עיי' בערוך ערך אפכי וערך אפופסין ופי' שנטלו גזר דין שלם. ובעיקר הדרוש נראה שעיקרו לא היה רק מסולה דחמשה ויהי בימי הם ולסימן שכולם מדברים במאורע רע אמרו שמלת ויהי תורה על זה כלו' שמלה זו מחוברת כמו וי הי. וב' אלו המלות הם באמת מורות ע"ז וי בארמית והי במקרא קינים והמה והי ביחזקאל ב'. ואח"כ הרחיבו הדרשנים את הענין ובוונו בו שאין מאורע של שמחה שלמה בעוה"ז ע"כ כל ויהי יש בו צרה אך לע"ל אז תהיה שמחת עולם ע"כ כל והיה יש בו שמחה ועיי' במדרשים שרמזתי דקחשבי שם עוד פסוקי טובי ואולי שאף כאן הוו אלא שהסופרים קיטעום וקצרו בהם. עט) אלו המדרשים נבנו על היסוד דויהי הוא לשון צער ודרשוהו לכמה פנים וכן דרשו ויהי בשלח פרעה לכמה פנים. ואלו המדרשים הם בבמדבר רבה ובתנחומא בפ' ויהי ביום כלות. פ) ברבה ג' א"ר אבין ובתנחומא ג' לה שמא כלו' וי ביום כלות משה משל למלך וכו'. פא) בד"פ רוכוכות וברבה רוטננית ובנו' בעל מוסיף הערוך רוגנית ובתנחומא ראגניות ולפי הענין היא אשה מקנטרת. פב) וכ"ה בתנחומא וברבה עשי לי. פג) ברבה מרננת ובתנחומא כל זמן שהיתה מתעסקת

למלך כיון שראה אותה המלך התחיל צווח ווי אמרה ליה מרי המלך פורפירא שלך עשויה ואתה צווח ווי אמר לה שלא תחזור לרוננית פד). כך אתה מוצא שהיו ישראל בכל שעה מרננים כמה שכתב וילונו העם על משה ועל אהרן (שמות ט"ו כ"ד) פה) וכן וילונו כל עדת בני ישראל (שם כ"ז ב') וכן ואתם המיתם עם ה' (במדבר י"ז ו') פו) תבע הקדוש ברוך הוא בידם שיעשו את המשכן כמה שכתב ועשו לי מקדש וגו' (שמות כ"ה ח') פז) ואת מוצא כל ימים שהיו עסוקים במלאכת המשכן לא היו מרננים לא עשה פח) אלא כיון שגמרו את המשכן התחיל הקדוש ברוך הוא צווח ווי ויהי ביום כלות אמרו רבונו של עולם המשכן עשוי ואת צווח ווי אמר להם אומר לכם למה אני צווח ווי שלא יחזרו וירננו כשם שהיו מרננים פט):

דבר אחר ויהי ביום מי קרא ווי הבכורות אמרו ווי שניטלה מהם הכהונה צ). שנו רבותינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות (זבחים פי"ד מ"ד). וכן כתב והכהנים והעם אל יהרסו וגו' (שמות י"ט כ"ד) עד עכשיו לא ניתנה תורה ולא ניתנה כהונה לאהרן והוא אומר והכהנים והעם אל יהרסו רבי יהושע בן קרחה ורבי אחד מהם אומר הכהנים אלו הבכורים וחביריו אומרים אלו נדב ואביהו צא). וכן שבר ה' מטה רשעים (ישעיה י"ד ה') אמר רבי אבא בר ממל אילו הבכורות צב). לפיכך כשהוקם המשכן צווחו ווי ויהי ביום:

דבר אחר ויהי מי אמר ווי המלאכים אמרו ווי אמרו עכשיו מניח הקב"ה את העליונים ויורד ודר בתחתונים. אף על פי כן פייסן הקדוש ברוך הוא את העליונים ואמר להן חייכון

מאיר　　**מגן דוד**　　עין

בה אינה מריבה וכו'. פד) בד"פ לרטננית ה וברבה לרוטננית ה ובתנחומא שם שינו כל סגנון לשון הסיפור עיי"ש. פה) במקרא לא נמצא ועל אהרן. פו) במקרא כתוב אתם. פז) בז"א הגיה תבע הקב"ה מהם וברבה תבע הקב"ה שיעשו לו מקדש וכו'. פח) כלו' לא הספיק הדבר ובז"א נדחק לפרשו וברבה ליתא. פט) וברבה קיטעו קצת לשון המאמר ובתנחומא שינו כל סגנון הלשון ללשון נאה וקלה. צ) בתנחומא נשמט זה המאמר וברבה הגי' הבכורים וכן הגיה בז"א וא"ל. צא) בז"א הגיה וחבירו אמר וכ"ה ברבה ועיי' זבחים קט"ו ע"ב ומכילתא מס' דבחדש פ"ד ובאמת לא איתברר מאן אמר הא ומאן אמר הא ועיי' במה שרמזתי שם במ"ע אות ל'. צב) ברבה מסיים לפי שהקריבו לפני העגל אבדו כהונה וכן הגיה בז"א וא"כ אלא שברבה הרחיבו הענין עיי"ש ובילקוט ישעיה ר' רפ"ה נמי ליתא וגרסינן בירושלמי דמגילה פ"א הי"ג בשם ר' יוחנן מאיכן קשט הקושט הזה שתהא עבודה בבכורות מן הדין קריה כי לי כל בכור ביום הכותי וגו' וכתיב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים וגו'. קודם לכן מה היו עושין ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות וגו' מהו החמודות שהיה משמש בכהונה גדולה א"ר לוי שבר ה' מטה רשעים אלו הבכורות שהקריבו לעגל תחלה. אמא"ש רואה אני לבאר הענין ולפרש דברי הירושלמי והוא. בימי האבות היה הבכור כהן עובד עבודה. וכלפי אלו המקריבים את בניהם לעצביהם שהיו מקריבים את הבכור כמ"ש האתן בכורי פשעי (מיכה ו') ואמר ויקח את בנו הבכור וגו' ויעלהו עולה וגו' (מלכים ב' ג') היה המנהג שיהיה הבכור כהן המקריב אלא שלפעמים נדחה הבכור מפני הצעיר שזכה בבכורתו כמו שנדחה עשו מפני יעקב. וזה היתה תחילת תרעומתו של קין על הבל שהקריב גם הוא. וכך הוא היה הדבר נוהג ובא בזרע אברהם עד שירדו למצרים. ויפה פירשו חז"ל בגדי החמודות שהם בגדי הבכור. כיון שירדו אבותינו למצרים ויקם מלך חדש וגזר להכניעם ולשעבדם היה בלי ספק ממגמת זה המלך לשלוט בהם בגופם ובנפשם ולסדר עניניהם עפ"י משטר מלכות מצרים. וידוע הדבר שהמצריים נחלקו למפלגות ולכתות שונות. במפלגה העליונה היו אנשי המלוכה ושריה ויועציה ואנשי מלחמתה. ועל ידיהם היתה המפלגה השניה והם הכהנים אשר לקחו חקם מאת המלך ועל ידיהם רדו בעם כרצונם כי העם בעצו ישאל ומקלו יגיד לו וכענין שאמר הכתוב הנביאים נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם ועמי אהבו כן (ירמיה ה') ואלו הכהנים חטאת העם יאכלו ואל עונם ישאו נפשם והדעת ימאסו ועל כן נדמה העם מבלי הדעת וכענין שאמר הושע בפנה זו (הושע ד'). ועל כן היתה מתחבולת מלכות מצרים לבטל הכהונה מבכורי ישראל ולבחור שבט אחד אשר הוא יכהן בעם. וכבר באה לנו הקבלה ששבט לוי היו הכהנים במצרים. והם

העיקר למעלה כמה שכתב כסה השמים הודו ותהילתו מלאה הארץ (חבקוק ג' ג') לג). אמר רבי סימן בשם ר' שמעון בשם רבי יהושע לד) שחק עליהם הקדוש ברוך הוא על שאמר העיקר למעלן שכן כתב הודו על ארץ ושמים וירם קרן וגו' (תהלים קמ"ח י"ג י"ד) בתחלה על ארץ ואחר כך שמים לפיכך אמרו ווי ויהי ביום כלות משה:

דבר אחר [ויהי] מי אמר ווי אומות העולם אמרו ווי. למה אמרו ווי אלא אמרו עד שלא היה הקדוש ברוך הוא דר עמהם היה מתקיים עליהם ועושה מלחמותיהם ועכשיו שעשו לו משכן ודר עמהם על אחת כמה וכמה לפיכך אמרו ווי ויהי ביום כלות משה לה):

דבר אחר [ויהי ביום כלות משה וגו'] מה כתב למעלה מן העניין ברכת

מאיר מגן דוד עין

היו פנוים משעבוד כמו שאמרו בשמות רבה פ"ה אריב"ל שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך ועי"כ תמצא ג"כ שאמרו (שם פ"א) שהמילדות היו מזה השבט אם יוכבד ואלישבע או יוכבד ומרים לפי שכל דברי המלכות היו נחתכין עפ"י השבט הזה. ועי"כ קיימו בעצמם המילה במצרים כאמרם בספרי במדבר פי' ק"ז עיי"ש ובספרי דברים פי' ש"נ אמרו כי שמרו אמרתך במצרים ובריתך ינצורו במדבר רבי אומר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו במדבר. וטעם פלוגתא זו לפי שרבי סבר שאף במצרים לא כהנו אלא הבכורים (וכנוס' המכילתא שרמזתי עליה לעיל אות ל"א) ולא נבחרו הלוים אלא במדבר. אבל באמת הדברים מוכיחים דלא כוותיה ורמז לדבר במקראות שהרי במצרים נקרא אותו השבט בית לעצמו כאמרו וילך איש מבית לוי (שמות ב') וכן במה שמכן הכתוב את אהרן ואמר הלא אהרן אחיך הלוי (שם ד' ועיי' שם ברא"ע) ומיכה יוכיח שמחה ואמר עתה ידעתי כי ייטיב ה' לי כי היה הלוי לכהן (שופטים י"ז) אין זה אלא שכך הורגלו מימיהם בכהנים משבט לוי ומפורש הדבר בשמואל א' ב' אמר שם הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן וגו'. ועפ"י דרכנו נבין מעלת המשפחה הזאת במצרים שנולדו בה שלשת הרועים משה אהרן ומרים הנביאה. ושוא דבר האומרים שמשה לקח חכמתו מבית פרעה הגע בעצמך ואהרן ומרים מהיכן לקחו חכמתם אלא כמו שאמרנו. ועפי"ז תבין אמרם (שמות רבה פ"ה) וישק לו נטל כהונה ולויה זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נוטל לויה ונותן כהונה. שאהרן ירד מגדולתו לכבוד משה הצעיר ממנו. ומעתה נבין קללת יעקב את לוי באמרו שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם וגו' (בראשית מ"ט) לפי שנטו לבבם אחרי מלכות מצרים ובזה עקרו את שור זה יוסף להורידו מגדולתו. וכלל את שמעון עם לוי שטיב זה השבט היה להתערב עם מי שהשעה משחקת לו ומאס להיות עם אשר לבדד ישכון. כן עשו בשטים בבעל פעור. ואח"כ הלכו עם יהודה. ומהם שנתערבו עם בני שעיר (דהי"א ד') עד שחדלו מהיות שבט בישראל. ולא נחשבה מלכות יהודה כ"א לב' שבטים יהודה ובנימין כי שמעון כבר חלף ובטל ונתקיימה בו קללת אחלקם ואפיצם. ובלי ספק שיד השבט הזה היתה במעל להחזיק ידי מלכות מצרים ע"כ כלל הזקן את שמעון עם לוי וקללם. אמנם יושב בשמים ישחק ולוכד חכמים בערמם ומשבט לוי יצא צור מושל בישראל וגואלו. וכיון שנגאלו ישראל להיות בני חורין היתה הכוונה הראשונה להחזיר הדבר ליושנו ולהכחיד כל זכר מצרים ואלהיה ולהשיב הכהונה אל הבכורים. אבל כשאירע מעשה העגל נקבע הדבר כמו שהיה במצרים. וכמו שאמרו במכילתא מס' דבחדש פ"ב במקרא ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ד"א כהנים מכאן אמרו ראוין היו כל ישראל לאכול בקדשים עד שלא עשו העגל משעשו העגל נטלו מהם ונתנו לכהנים (ועיי"ש במ"ע אות ל"ו). ועפ"י דרכנו תבין מה שאמר קרח כי כל העדה כולם קדשים ולמה נתחברו אליו בני ראובן ועיי"ש ברא"ע ואין אני רואה כאן להאריך בענין הזה. לג) בז"א הגיה פיים וברבה ג' פייסם וליתא שם למלות את העליונים ושתי נוסחאות הם שנתערבו לפנינו. עוד הגיה בז"א היכן הוא העיקר אבל ברבה ליתא היכן ובתנחומא הובא המקרא אשר תנה הודך על השמים (תהלים ח') ושם שינו כל הסגנון והשמיטו שמות בעלי המאמר וע"ע בתנחומא תרומה בד"ה ועשית יריעות עזים. לד) ברבה א"ר סימון בשם ר' יהושע בן לוי ובתנחומא ג' שמאה וה"ג ותנחומין של הבל נחמס וכו ועיי' בתנחומא תרומה. לה) בתנחומא השמיטו זה המאמר אבל ברבה איתא בשינוי סגנון הלשון. אמא"ש ברבה ובתנחומא הועתקו הדברים מהפסיקתא שלפנינו אלא שכבר שינו סגנון הלשון

כהנים יברכך ה' (במדבר ו' כ"ד לו). אמר רבי יהושע דסיכנן לז) למה הדבר דומה למלך שקידש את בתו ועשה לה קידושין גדולים ושלטה בהם עין רעה. עבר המלך להשיא את בתו לח) מה עשה נתן לה קמיע. אמר לה יהי הקמיע הזה עלייך כדי שלא ישלוט בך עין רעה עוד. כך כשבא הקדוש ברוך הוא ליתן תורה לישראל בסיני עשה להם פומבה גדולה כמה שכתב וכל העם רואים את הקולות (שמות כ' ט"ו) ולא היו אלא קידושין כמה שנאמר לך אל העם ו ק ד ש ת ם (שם י"ט י') ושלטה בהם עין הרעה ונשתברו הלוחות כמה שכתב וישבר אותם תחת ההר (שם ל"ב י"ט). לא עשה לט) אלא כיון שבאו (ועשה) [ועשו] את המשכן נתן להם הקדוש ברוך הוא את הברכות תחילה כדי שלא תשלוט בהם עין רעה לפיכך כתב תחילה י ב ר כ ך ה' ואחר כך ויהי ביום: דבר אחר למה כתב תחילה י ב ר כ ך ואחר כך ו י ה י אמר רבי אבהו ק) אין מידותיו של הקדוש ברוך הוא כמדת בשר ודם מלך בשר ודם נכנס למדינה משבני המדינה מקלסין אותו ומשבחין ומכבדין אותו ואחר כך עושה להם כל צורכיהם בונה להם דימוסיא קא) עושה להם נחת רוח במדינה אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא עד שלא עשו ישראל המשכן נתן להם הברכות תחילה כמה שכתב י ב ר כ ך ה' ואחר כך ויהי ביום כלות קב):

דבר אחר ויהי ביום כלות משה א"ר יהודה ברבי שלום בשם רבי לוי אין רובע בארץ שאין בו תשעה קבין מזיקין קג). אמר רבי יוחנן כשהוקם המשכן כלו המזיקים מן העולם דכתיב לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך (תהלים צ"א י') כשהוקם המשכן. אמר ריש לקיש מה לי ולספר תילים דבר תורה הוא י ב ר כ ך ה' ו י ש מ ר ך מן המזיקים קד) אימתי ו י ה י ב י ו ם כ ל ו ת מ ש ה. דבר אחר ויהי ביום ה ק י ם משה אין כתב כאן אלא ביום כ ל ו ת יום שכלו המזיקים מן העולם קה):

דבר אחר ויהי ביום כלות משה פותח בו צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה (שה"ש ג' י"א) (ומפרקמו) [ומפרנסו] קו) כשם שהוא אומר בשיר השירים קז):

דבר אחר ויהי ביום כלות משה זה שאמר הכתוב אשמעה מה ידבר האלהים

מגן דוד

מאיר עין

וקיטעו הדברים. לו) השיטה הזו היא בתנחומא שיטה ו' וברבה נתחברה לאחת עם הפתיחה אפריון עשה לו המלך שלמה שהוא שם בשיטה ג'. לז) ברבה ג' בשם ר' לוי. לח) בתנחומא ע מ ד המלך וכו' וכן הגיה בז"א. וברבה כ ש ב א המלך וכו'. לט) עיין לעיל אות פ"ח ובתנחומא ליתא וברבה ג' ל א ע ש ה כ ן. ק) ברבה ג' א"ר אבין וכו'. קא) ברבה ד י מ ו ס י א ו ת וכן כתבו בז"א ופירש מרחץ וא"כ אלא עיקר הנוסחא דימוסיא פי' בנין לצרכי העם עיין בערוך ערך דמס. קב) עיי' ברבה בראשית פ"א בד"ה ר"י בשם עקילס. א מ א " ש שיטה זו הועתקה מכאן ברבה ובתנחומא אלא שערבו בה דברים אחרים עיי"ש. קג) עיי' ברכות ו' ע"א. קד) ספרי במדבר פי' מ'. קה) בתנחומא שיטה י"ב ויהי ביום כלות א"ר יוחנן מהו ביום כלות לשון כ ל ה ביום שהוקם המשכן נתכלו המזיקין מן העולם וכו' והאריך שם בדרוש על מזמור יושב בסתר ומסיים ארשב"ל מה לי ללמוד וכו'. וברבה שיטה ג' פותח בה הה"ד יושב בסתר עליון ומאריך בו בדרשות הרבה ומסיים בה בדר"י ורשב"ל עיי"ש ושם ג' יברכך ה' וישמרך מן המזיקין אימתי ויהי ביום כלות משה מהו ביום כלות שכלו המזיקין מן העולם וכן כל הענין במדרש תהלים צ"א אלא שהוא משובש שם עיי"ש. אבל בפסיקתא ג' (והעתיקה כן הילקוט בפ' נשא) ר' אלעזר ור' יוחנן רא"א ביום כלת משה ביום שכלו המזיקין מן העולם ומ"ט לא תאונה אליך רעה וגו' משעה שכלו המזיקים מן העולם ורי"א מה לי ללמד ממקום אחר נלמד ממקומו יברכך ה' וישמרך מן המזיקין. א מ א " ש בלי ספק שהרבה והתנחומא העתיקו מהפסיקתא שלפנינו אלא שהאריכו בדרשות והתנחומא קיטע בהן קצת. אמנם נוסחת הפסיקתא הוא משובשת חדא שכל הספרים מעידים כנגדה ועוד דלא מסתבר דר"י ישיב כן על ר' אלעזר תלמידו ועוד שסגנון זה כמלא לרשב"ל אף לקמן. קו) כצ"ל להגיה ועיי' לעיל פיס' א' אות ז' ובז"א הגיה ו מ פ ר ש ו. קז) קיטע המעתיק את כל המדרש ורמז בו שהיתה כאן פתיחה בזה המקרא והוא כבר מידרש בשה"ש. ובתנחומא ליתא לזו השיטה וברבה איתא בשיטה ו' והיא בשה"ש רבה והיא ג"כ בפסיקתא

כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו (תהלים פ"ה ט') קח). אתה מוצא בשעה שעשו ישראל אותו המעשה וכעס עליהם הקב"ה כדכתיב ראיתי את העם הזה וגו' (שמות ל"ב ט') מיד עמד משה וביקש רחמים מלפני הקדוש ברוך הוא שיתרצה לישראל כמה שכתב ויחל משה את פני ה' אלהיו [ויאמר] למה ה' וגו' (שם שם י"א). מיד נתרצה להם הקדוש ברוך הוא כמה שכתב וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שם שם י"ד) קט). [כיון שנעשה המשכן א"ר יהודה בר סימון] קי) הלך משה והיה מרבץ ראשו במשכן תאמר שיש בלבו של הקדוש ברוך הוא על ישראל כמה שכתב אשמעה מה ידבר האלהים. מה (ידבר) האל. תאמר עד עכשיו הוא עומד בכעסו כנגדם קיא). אלא ה' אומר. אלא רחמים הוא נוהג עמהם ה' ה' אל רחום וחנון (שם ל"ד ו') קיב). מיד פייסו הקדוש ברוך הוא שאין בלבו על ישראל כמה שכתב ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון (שם). אמר רבי סימון למה כתב שני פעמים ה' ה' אלא שפייסו האלהים ואמר לו משה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו מעשה כך אף עכשיו אני נוהג עמהם במידת רחמים קיג). והיה משה עומד והיה הדיבור בא לתוך אזנו כמין סילון ולא היה אחד מישראל שומע אבל כשהיה פניו של משה מאדימות היו יודעים שהדיבור בא אצלו קיד). אמר רבי ברכיה הכהן בשם רבי יהודה בר רבי סימון אמר לו הקדוש ברוך הוא משה לשעבר הייתה איבה בני ובין בניי שנאה ביני ובין בניי תחרות ביני לבין בניי אבל עכשיו אהבה ביני ובין בניי אחוה ביני ובין בניי ריעות ביני ובין בניי הוי כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו קטו): דבר אחר כי ידבר שלום אל עמו אמר רבי יהושע הכהן בי רבי נחמיה כך אמר רבי אלעזר עד שלא (היה) הוקם המשכן הייתה תחרות בעולם אבל משהוקם נעשה שלום בעולם מניין כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו אימתי אך קרוב ליריאיו ישעו לשכון כבוד בארצינו (שם י') קטז). אמר ריש לקיש מה

מאיר עין מגן דוד

שיטה ג' עיי"ש. קח) במקרא כתוב מה ידבר האל ה'. פתיחתא זו הוא ברבה שיטה א' ובתנחומא שיטה י"ד. קט) וברבה מסיים אעפ"כ היה בלבו עליהם שנ' וביום פקדי ופקדתי וגו'. קי) כ"ה ברבה שם ושם ג' הלך משה והרכין אזנו במשכן אמר משה תאמר וכו'. קיא) כ"ה בד"פ. ואין להכריע אם מלת אלהים הוא טעות וצ"ל האל וכמו שהוא לפנינו במקרא או שמלת האל כאן היא קטועה. וברבה הגי' מה ידבר האל ה' מהו האל ה' אמר משה וכו'. ועיי' במכילתא מס' דשירתא פ"ג בד"ה זה אלי שאל היא מדת הרחמים. וברבה הרחיב הענין וג' והוא בקושיא מהם ואין האל אלא לשון חוזק כמד"ת ואת אילי הארץ ואין בידי להכריע ומן התרגום שתרגם אלהא יי' לית להוכיח מידי. קיב) כלו' אם האל שהוא מדה"ד או ה' שהיא מדת הרחמים. ושימוש מלת אלא נמצא הרבה בזה המדרש ע"ד אחר ממה שהשתמשו בה בתלמוד. ומלת אומר היא כמו תאמר דלעיל. ושימוש המאמר הוא כמו או ה' תאמר שאינו עומד בכעסו אלא רחמים הוא נוהג. ובז"א הגיה או ה' רחמים וכו' וברבה שינו כל הסגנון ואין להוכיח מיניה מידי. קיג) בז"א השמיט מלת כך וברבה ליתא מלת אף ואולי שתי נוסחאות הן. קיד) ברבה הגי' אר"י בר סימון באותה שעה שמע משה קול נאה וקול משובח לשעבר היה משה עומד וכו' בא אצלו וכיון שנעשה המשכן שמע קול נאה מה שמע כי ידבר שלום אל עמו וגו' ובתנחומא גרים ויהי ביום כלות יום שהוקם המשכן נכנס משה והיה שומע קול הדר קול נאה קול משובח אמר משה אשמעה וגו' א"ל הקב"ה למשה שלום אני מדבר להם שאין בלבי על בני כלום שנ' כי ידבר שלום וגו' וכתיב בתריה אך קרוב ליראיו ישעו אימתי ביום שהוקם המשכן דא"ר יהושע הכהן וכו' ואולי שהמאמר לפנינו קטוע. קטו) בז"א נשמט בטעות מן ר"ב עד הקב"ה וכן נשמט מן אחוה עד הוי ועיי' ברבה שהרחיבו שם הענין. קטז) כלו' שר"א לאו אמעשה העגל אלא סתם דריש לה וברבה ליתא להא כלל אלא מסיים עלה דריב"ס בדרשב"ל ובתנחומא הגי' דא"ר יהושע הכהן בשם ר' אליעזר שעד שלא הוקם המשכן היה תחרות בין הקב"ה לישראל וביום שהוקם נעשה שלום וכו' וזה המאמר נמצא בפסיקתא וג' שם ר' יוחנן ורשב"ל רי"א ביום כלת משה ביום שכלת איבה מן העולם שעד שלא הוקם המשכן

לי ולספר תהילים דבר תורה [היא] ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום אימתי ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן קיז):

דבר אחר ויהי ביום כלות משה אמר רבי יהושע בן לוי ברמז אמר הקדוש ברוך הוא לישראל כשיעשו את המשכן שהוא נותן להם את הברכות מניין הוא שכתב מזבח אדמה תעשה לי [וגו'] בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך (שמות כ' כ"א) קיח) לפיכך כשעשו המשכן נתן להם הקדוש ברוך הוא את הברכות יברכך ה' וישמרך אימתי ויהי ביום כלות משה קיט):

[דבר אחר ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן] קכ) אמר רבי סימון בשעה שאמר הקב"ה לישראל להקים את המשכן רמז שהוקם המשכן למטה הוקם המשכן למעלה שנאמר ויהי ביום כלות משה [וגו'] להקים המשכן אין כתיב כאן אלא את המשכן זה המשכן של מעלה (ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן). אמר הקב"ה בעולם הזה כשעמד המשכן צויתי את אהרן ובניו שיהיו מברכים אתכם אבל לעתיד לבא אני בכבודי מברך אתכם שכן כתב יברכך ה' מציון עושה שמים וארץ (תהלים קל"ד ג') קכא):

פ"ו

ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית ה' וגו'. (מלכים א' ז' נ"א) א)

ילמדנו רבינו נר של חנוכה שהותיר שמן מהו צריך לעשות לו. למדונו רבותינו

מאיר מגן דוד עין

היתה איבה וקנאה ותחרות ומלחמה ומחלוקת בעולם אבל משהוקם המשכן נתנה אהבה וחבה וריעות ולדק ושלום בעולם ומ"ע אשמעה וגו' ורשב"ל אמר וכו'. ונראה שעיקרה לר' יוחנן ורשב"ל כשהשיב לר"י השיב והדר איתאמר בשם ר' אלעזר תלמידו. ור"י בר סימון הרחיב את הדרוש ועביד מיניה פתיחה לויהי ביום כלות. ונראה עוד שסמכו על המקראות דלהלן חסד ואמת נפגשו וגו' אלא שהשמיטום המעתיקים. קיז) בז"א הגיה דברי תורה הוא ואולי צ"ל דברה תורה וברבה הגי' דבר תורה היא אפי' במקומה אינה חסירה כלום ראה מה כתיב וישם לך שלום אימתי וכו' וכענין זו היא בתנחומא ובפסיקתא הנוספא רשב"ל אמר מה לי למוד ממקום אחר כל מוד ממקומו וכו'. אמא"ש מראים הדברים שהרבה והתנחומא העתיקו מהפסיקתא שלפנינו אלא שמסדר התנחומא קיצע הדברים וקיצר בהם ומסדר הרבה האריך בו והרחיב ענינו והשמיט מה שאין צורך לו אל גוף הדרוש. קיח) במקרא כתוב בכל המקום. קיט) ברבה סימן ב' הרחיבו זה הענין ופתחו בה הלשון מאלה ילדק ור' ברכיה הכהן הוא דדריש לה בשיטתיה דריב"ל עיי"ש. ובתנחומא בסימן האחרונה כבר שינו הענין ויחסו כולה לר' ברכיה עיי"ש. קכ) כצ"ל ונשתרבב למטה וברבה סימן י"א ג' ד"א להקים את המשכן אר"ס וכו' וכן בתנחומא סימן ז' מתחיל ויהי ביום כלות וגו' אר"ס וכו'. קכא) בתנחומא שם הרחיבו את הענין קצת עיי"ש ובז"א הגיה עפ"י התנחומא רמז למלאכי השרת שיעשו אף הם משכן ובעת שהוקם המשכן למטה וכו' וא"כ. וברבה הרחיבו את הענין יותר ואמרו שם והוא משכן הנער ששמו מטטרון שבו מקריב נפשותיהם של לדיקים וכו' עיי"ש. ועיי' במכילתא מס' דשירתא פ"י ובמ"ע אות י"א וסוף מנחות ובתוספות שם. אמא"ש בפסיקתא ליתא אלא ד' שיטות והם א' באתי לגני. ב' אפריון עשה לו (ושיטה זו ליתא לפנינו והוא ברבה בהרחבת ענין ודברים יותר אבל בתנחומא ליתא). ג' לאינה ולאינה. ד' מי עלה שמים. ואח"כ הובא הדרש ביום שכלו המזיקין והדרש שמשהוקם המשכן נתנה אהבה וכו' בעולם. והורחבו אלו הענינים לפנינו לשיטות. ואח"כ היא הולכת ודורשת הכתובים מן וימשח אותו וגו' ולהלן. ואלו הדרשות מקלתן בספרי שם ומקלתן ברבה שם ובשאר מקומות כמו שליין עליהם החכם מוהר"ש באבער. וברבה הוסיפו עוד שיטת נוצר תאנה וגו' והיא ג"כ בתנחומא. ועוד שיטה שהמשכן שקול כנגד כל העולם. ועוד שיטה מה טובו אוהליך והיא ג"כ בתנחומא. ועיי"ש ברבה שמנתח הדרשות עפ"י לשון הכתוב מקלתן על ויהי ומקלתן על ביום כלות וכן על משה על להקים על את ועל המשכן, ובתנחומא מתחיל בילמדנו כמה דברים קדמו למעשה בראשית ומוסיף שם עוד שיטה הטיבה ברלונך את ציון עיי"ש. וכבר רמזתי על מה שהעתיקו מהפסיקתא רבתי:

פ"ו א) עיי' לעיל פ"ד אות א' והוזכרה הפטרה זו במס' סופרים פ"כ ה"י ונראה דהיינו

נר של חנוכה שהותיר שמן כו' כדלעיל עד אסור להשתמש (בו) הימנו ב): את
מוצא זאת החנוכה שאנו עושים זכר לחנוכת בית חשמונאי על שעשו מלחמה ונצחו
לבני יון ואנו עכשיו מדליקין ג). וכן בשעה שנגמרה מלאכת המשכן עשו חנוכה
כמו שכתב זאת חנוכת המזבח (במדבר ז' פ"ד). ואף בית המקדש בשעה שנבנה עשו
לו חנוכה כמה שכתב ויחנכו את הבית וגו' (מלכים א' ח' ס"ג) ד) אימתי חינכו בשעה
שנגמרה כל מלאכתו מניין ממה שקראו בנביא ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך
שלמה בית ה':

[ותשלם כל המלאכה וגו'] כך פתח ר' תנחומא בי רבי זה הוא שאמרה רוח
הקדש על ידי שלמה חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים
(משלי כ"ב כ"ט). חזית איש מהיר במלאכתו זה יוסף ויהי כהיום הזה
ויבא הביתה לעשות מלאכתו (בראשית ל"ט י"א). רבי יהודה אומר יום זבול נילוס היה והכל
יצאו לזיבול נילוס והוא נכנס לעשות מלאכתו ה) רבי נחמיה אומר יום תיאטרון וקורקסין ו).
אמר לו הקדוש ברוך הוא נזדרזת במלאכתך חייך לפני מלכים יתיצב ויוסף
בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים (שם מ"א מ"ו) ובל יתיצב
לפני חשוכים בל יתייצב לפני פרעה החשוך ז): דבר אחר חזית איש
מהיר במלאכתו זה משה מנהיג את הצאן אחר המדבר מזדרז במלאכתו. כן
(ברעזים) [ברועים] עשה שלום ביניהם (וכן) [ובין] בנותיו של יתרו שדלה והשקה
לצאנם של אילו ודלה והשקה לצאנם של אילו [שנאמר] וגם דלה דלה ח). אמר
רבי יהודה אמר לו הקדוש ברוך הוא נזדרזת במלאכתך חייך לפני מלכים
יתיצב השכם בבקר והתיצב לפני פרעה (שמות ח' ט"ז) [בל יתיצב לפני חשוכים
זה יתרו] אמר לו רבי נחמיה עשית את הקודש חול לא כשם שדרשת לפני פרעה
אלא אמר לו הקדוש ברוך הוא נזדרזת במלאכתך לפני פרעה בא ועשה סרסור ביני
ובין בניי שנקראים מלכות שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' (שם י"ט י')

מאיר מגן דוד עין

כנות דשלמה שהוזכרו במגילה ל"א ע"א והיו מסיימין בותשלם כל המלאכה. ונקיט סוף ההפטרה
ולא תחלתה ויעש חירום כמו דנקט בהפטרת שבת ור"ח מקרא והיה מדי חודש בחדשו עיי' לעיל
פ"א וה"נ דרשו בסוף מה שהשלים בנביא. ב) לעיל פ"ג עיי"ש ומלות ב ו ו ה י מ נ ו שתי
נוסחאות הן שנתערבו. ונקיטו הסופר לפי שכבר הוזכר. ג) עיי' לעיל ריש פ"ב. ד) במקרא
כתוב את בית ה' ועיי' לעיל שם דמנה ז' חנוכות. ה) בב"ר פפ"ז ג' ויהי כהיום וגו' ואין איש
מאנשי הבית וגו' אפשר ביתו של אותו איש מסתייר בלא איש ר"י ור"נ רי"א יום כ ב ו ל של
נילוס היה והלכו הכל לראות והוא לא הלך ובתנחומא פ' וישב ג' ורי"א אותו היום יום ז ב ו ח ו
של נילוס היה וכו' ובריש שה"ש רבה פתחו במקרא חזית וגו' ושם ג' רי"א יום כבול ו ז ב ו ל
היה יום טיאטרון היה וכו' ושתי נוסחאות הם שנתערבו. ופי' י ו ם ט י א ט ר ו ן ה י ה כלו'
שיום הגבול היה להם ליום טיאטרון. ובסוטה ל"ו ע"ב ג' אפשר בית גדול וכו' תנא דבי ר' ישמעאל
אותו היום י ו ם ח ג ם ה י ה והלכו כולן לבית ע"ז שלהן והיא אמרה להן חולה היא וכו'.
ו כ י ב ו ל ו ז י ב ו ל שתיהם לשון גבאי שם ועיי' רש"י ותו' בע"ז י"א ע"ב ומלת כ י ב ו ל
ראיה לדברי התו' שם. ועיי' בערוך ערך כבל. ו) כלו' דלאו יום ע"ז היה אלא שנמנע יוסף שלא
להבטל ממלאכתו ובב"ר ג' ורנ"א יום תיאטירון היה והלכו הכל לראות והוא לא הלך ובשה"ש
רבה ג' י ו ם ט י א ט ר ו ן ש ל נ י ל ו ס ה י ה וכו' ועיי' בע"ז שם ובערוך ערך ת א ט ר
ובאוצר אסתר ערך טיאטראות. ושניהם בתי שחוק הם. ז) פי' מלת פ ר ע ה כפי מה שפירשוהו
בעלי הלשון היא כמו ש מ ש והוא כנוי כבוד אל המלך. ומלת פ ו ט י פ ר או פ ו ט י פ ר ע
פירשוהו מי שהוא ב ר ש ו ת ה ש מ ש. והמדרש פתר המלה פ ר ע ה ח ש ו ך. ובשה"ש ג'
לפני חשכים ז ה פ ו ט י פ ר שהחשיך הקב"ה את עיניו ו ס ר ס ו והגיה כן
הרז"ו ובילקוט משלי שם ג' קתם זה פוטיפר ועפי"ז תגיה בז"א ל פ נ י פ ו ט י פ ר
ה ח ש ו ך. ונ"ל שאין זה במדרש שה"ש אלא הגהה לפי שכבר נעלם להם ענין פ ר ע ה
ח ש ו ך. ח) כן הגיה בז"א והרז"ו הגיה וכן בנותיו של יתרו ברועים עשה שלום ביניהם שדלה. וג'
בשמות רבה פ"א דלה דליה אחת דלה והשקה את כל הרועין שהיו שם וכו' ש א ף ל א ן
ה ר ו ע י ם ה ש ק ה ובויקרא רבה פל"ד ובשה"ש רבה פ"ב בד"ה בשלפי השמד ג' לה בשם ר'

ובל יתייצב לפני חשוכים זה פרעה החשוך ט): דבר אחר חזית איש מהיר במלאכתו זה דניאל ואקום ואעשה את מלאכת המלך (דניאל ח' כ"ז) אמר לו (המלך) [הקב"ה] י) נזדרזת במלאכתך לשעבר היית יושב ומשמר שערי בשר ודם ודניאל בתרע מלכא יתיב (שם ב' מ"ט) יא) עכשיו שנזדרזת במלאכתך בוא והיזקק לבית מקדשי אדין ששבצר דך אתא יהב אושיא דבית אלהא (עזרא ה' ט"ז) ולמה נקרא שמו ששבצר שבאו שש צרות בימיו צרתו בבור יב). וצרות חנניה וחביריו בכבשן האש. ודתא נפקת וחכימיא וגו' ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה (דניאל ב' י"ג). וגלות יהויכן. וגלות יהויקים. וגלות צדקיה יג): דבר אחר חזית איש מהיר במלאכתו זה שלמה באיזה מלאכה במלאכת בית המקדש. אתה מוצא כשבנה ביתו הוא בונה אותו לשלש עשרה שנה וכשבנה בית המקדש הוא בנה אותו לשבע שנים ויהי מקץ עשרים שנה וגו' (מלכים א' ט' י') וכן בשנה האחד עשר לירח בול וגו' (שם ו' ל"ח) יד) ואת ביתו בנה שלמה (וגו') שלש עשרה שנה (שם ז' א'). מי ששומע שבנה ביתו לשלש עשרה שנה וביתו של הקדוש ברוך הוא לשבע שנים סבור שמא ביתו גדול היה משל הקדוש ברוך הוא. לאו. אלא שנתעצל בביתו ובביתו של הקדוש ברוך הוא לא נתעצל. ולא עוד אלא שהקדים כבודו של הקב"ה לכבודו. לכך נתן אומר לאביו האתה תבנה הבית (שמואל ב' ז' ה') טו) וכתב אחר לא אתה תבנה (דהי"א י"ז ד') טז) אמר לו אתה הקדמת כבודך לכבודי שמשראית עצמך יושב בבית ארזים תבעת בנין בהמ"ק ויאמר דוד אל נתן הנה אנכי יושב בבית ארזים וארון אלהים יושב בתוך היריעה (ש"ב ז' ב'. דהי"א י"ז א') יז) אבל שלמה מקדים כבודי לכבודו ובשנה האחת עשרה לירח בול כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטיו וגו' (מלכים א' ו' ל"ח) ואחר כך ואת ביתו בנה שלמה (שם ז' א'). ולפי (שנזדרזת) [שנזדרז] במלאכת המקדש זכה להתייחד עם המלכים הצדיקים. ולמה. אמר רבי יהושע בן לוי ראוי היה שלמה להימנות עם שלשה מלכים וארבע הדיוטות שאין להם חלק לעו"הב שנאמר ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו (שם י"א ד') ועל (שנזדווג) [שנזדרז] יח) במקדש לא נתייחס עמהם שימנה עם אילו מלכים החשוכים ירבעם ואחאב ומנשה. אלא זכה להתייחס עם מלכים הצדיקים. חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב ובל יתיצב לפני חשוכים בקיר' של ירבעם ושל אחאב יט). ולא עוד אמר ר"ל שנעשה ראש ליחסים אלה תולדות פרץ

מאיר **מגן דוד** עין

כמאיה דלה לכו ולרועים עיי"ש. ט) בשמות רבה פ"א ג' ויאמר ה' אל משה השכם וגו' הה"ד חזית איש מהיר וגו' כדכתיב בפ' ותשלם כל המלאכה (רמז הסופר שקיטע איזה שיטות שהם כתובים בפסיקתא רבתי). דבר אחר חזית איש מהיר זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן לפיכך לפני מלכים יתיצב ר' יהודה אומר חזית איש מהיר זה משה שהיה זריז להביא המכות על פרעה לפני מלכים יתיצב ויתיצב לפני פרעה בל יתיצב לפני חשוכים זה יתרו א"ל ר"נ כדבריך עשית הקדש חול אלא לפני מלכים יתיצב לפני ממה"מ הקב"ה יתיצב כד"א ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו' בל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה שהחשיך הקב"ה לו ולארצו שנ' ויהי חשך אפלה. וכ"ה בשה"ש רבה פ"א אלא שהוא קטוע שם ומשובש עיי"ש. ובילקוט משלי הוא בסגנון אחר והוא ג"כ קטוע עיי"ש וגם מקיים לפני חשוכים לפני פרעה דכתיב ובתחפנחס חשך היום (יחזקאל ל'). ונראה שזה המקרא דיחזקאל עיקר שפרעה שהוא השמש והיום הוא חשוך עיי' לעיל אות ז'. י) כ"ה בילקוט עזרא ר' אלף ס"ח וכן הגיה בז"א. יא) במקרא ליתא למלת יתיב. יב) בגוב האריות. יג) ובילקוט שם סרס המאמר כדרכו וג' אדין שמבצר וגו' זה דניאל ועליו הכתוב אומר חזית וגו' וכו' ושיטה זו ליתא בשה"ש רבה. יד) במקרא כתוב ובשנה האחת עשרה בירח וגו'. טו) במקרא כתוב האתה תבנה לי בית. טז) עיי' לעיל פ"ב אות כ"ז. יז) בשמואל כתוב ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי וגו' וארון האלהים וגו' ובדה"י כתוב ויאמר המלך אל נתן הנביא וגו' בבית הארזים וארון ברית ה' תחת יריעות. יח) כן הגיה בז"א. ופי' ולמה כלו' למה צריך כל כך אמר ריב"ל וכו'. יט) בז"א השלים המלה

פ ר ץ ה ו ל י ד א ת ח צ ר ו ן [וגו'] עד ו י ש י ה ו ל י ד א ת ד ו ד (רות ד' י"ח עד כ"ב) ו ד ו ד ה ו ל י ד א ת ש ל מ ה כן היה צריך לומר ואינו אומר אלא ו ב ן ש ל מ ה ר ח ב ע ם [וגו'] (דה"א ג' י') כ) מי גרם לו לכך על ידי שנזדרז במלאכת המקדש ומלאכת המקדש היא פירשה שלום עליו כמה שכתב ו ת ש ל ם כל המלאכה ו ת ה י ש ל ו ם כל המלאכה כא):

דבר אחר ותשלם כל המלאכה זה שאמר הכתוב מה (רבו) [גדלו] מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך (תהלים צ"ב ו') כב). בא וראה נפלאותיו של הקדוש ברוך הוא בורא עולמות לתוך עולמות וברא לתוכו בני אדם כג). ברא עולמו ברא בו בני אדם והמזיקין [מזיקין רואין בני אדם ואין בני אדם רואין אותן, ברא מזיקין] ומלאכי השרת ומלאכי השרת רואין את המזיקים והמזיקים אינם רואין למלאכי השרת. ברא מלאכי השרת והמזיקים ובני אדם [הוא] רואה את הכל ואין כל בריות רואים אותו [הוי מאד עמקו מחשבותיך: דבר אחר] כד) מה גדלו מעשיך ה' [וגו'] מהו מ א ד ע מ ק ו מ ח ש ב ו ת י ך אמר רבי חנינא בעשרים וחמשה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן ועשה מקופל עד אחד בניסן. שהקימו משה אחד בניסן כמה שכתב וביום החודש הראשון באחד לחדש תקים משכן אהל מעד (שמות מ' ב') כה). וכל

מאיר מגן דוד עין

ב ק י ר ס וכו' ופי' ענינו הוא מכין וחשבון ואח"כ כתב שאפשר שיש ט"ס ול"ל ב ק י ר ט ס י ס והוא ענין שטר ורמז על הערוך ערך ק ר ט ס עיי"ש. והרז"ו כתב בקירו לשון מחילה. ואפשר להגיה ב ק ו ר נ ס שהוא ענין גורל עיין בערוך ערך ק ר נ ס ובירושלמי דסנהדרין פ' חלק איתא שם הרי הוא כמכה בפטייה של מלכים וכו' עיי"ש וענינו עיי' בערוך ערך א פ ט י א ואח"כ אפשר שכן צ"ל כאן. כ) כלו' כשבא ליחס מלכי יהודה היה לו להכתוב ליחסם מיהודה ולהלן כשם שיחס את דוד ולא עשה הכתוב כן אלא יחסם בדה"י משלמה ולהלן ועשה את שלמה ראש ליוחסין. כא) ופי' ו ת ש ל ם שעשתה שלום. ושיטה זו היא בשה"ש רבה שם בשינויים רבים מזה שהיא כאן. ושם ג' א"ר י ה ו ד ה ב ר ס י מ ו ן ולא עוד אלא שנתייחס ראש לשלשלת יוחסין (ומלת לשלשת שם ט"ס כמו שהעירו המפורשים). ובדריב"ל ג' שם יצתה בת קול ואמרה אל תגעו במשיחי. ועיי' בירושלמי דחלק סוף ה"ב דמייתי לה בשם ר' חנניה וריב"ל בשינוי. ובבבלי סנהדרין ק"ד ע"ב דמייתי לה בשם אר"י אמר רב והרחיבו שם הדבר במגילה כאותה. וע"ע במדרש משלי בפ' חזית איש מהיר ושם נדרש ג"כ בשינוי. כב) במקרא כתוב מה ג ד ל ו וגו' ובז"א הגיה כאן מה רבו מעשיך ה' וגו' (תהלים ק"ד) וכן הוא אומר מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך ונסתייע מהילקוט שהעתיק זה המאמר בתהלים ק"ד ומה דמסיים שם בילקוט ה ו י מ א ד ע מ ק ו וגו' כתב נראה שהוא ט"ס ול"ל כמ"ש כאן או הוי מ ה ר ב ו מ ע ש י ך עכ"ד. והעיקר כ"ל שהנוסחא המשובשת שלפנינו נזדמנה ג"כ לפני בעל הילקוט ואטעיתיה ולכך סדרו בתהלים ק"ד ומאי דמסיים ה ו י מ א ד ע מ ק ו וגו' היא עיקר ועיי' בתנחומא סוף פ' פקודי ותמצא ראיה לדבר ולקמן אות כ"ז העתקתיו. כג) שהאדם דומה לעולם והוא עולם מלא כמו שהאריכו באדר"נ פל"א על זה ובתנחומא פ' פקודי עיי"ש. כד) הגהתי עפ"י הילקוט דתהלים ק"ד אלא שהוא שם משובש קצת בתחלתו דג' בא וראה כפלאותיו של הקב"ה ברא עולמות ברא בני אדם מזיקין רואין בנ"א וכו' והוא קטוע. ובז"א הגיה בורא עולמות לתוך עלמות (ופי' שיש ז' רקיעים וז' ארצות) ברא עולמו וברא בו בני אדם ו מ ז י ק י ן ו מ ה " ש מ ז י ק י ן ר ו א י ן ב נ " א ו א י ן ב נ י א ד ם ר ו א י ן א ו ת ם ומה"ש רואין וכו' ה ו א רואה וכו' ה ו י מה גדלו מעשיך ה' וכו' וא"כ. ונראה עיקר דצ"ל כאן ד ב ר א ח ר וכמו שהגהתי והיא שיטה אחרת על אותו הכתוב. כה) במקרא כתוב ב י ו ם וגו' את משכן וגו'. וכלו' שנגמרה הקמתו בא' בניסן כדלקמן בפ' ויהי המקריב וברבה במדבר פי"ג בד"ה הה"ד עורי צפון. ושם ג' לה שתמא לפי שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסליו וכו' עיי"ש. וברבה שמות פנ"ב א"ר י ו ח נ ן ו' חדשים היה עוסק במשכן וג' חדשים עשאוהו וג' חדשים קפלוהו אעפ"כ היו מליצין אחריו וכו'. ובתנחומא ס"פ פקודי האריכו בדבר ושם ג' ולכמה חדשים נגמרה מלאכת המשכן ר' ש מ ו א ל ב ר נ ח מ ן אמר בג' חדשים נגמרה מלאכת המשכן תשרי מרחשון כסליו והיה מונח ומפורק טבת ושבט ואדר והעמידהו בא' בניסן וכו' ר' ח נ י נ א אומר בא' באדר היה נגמרה מלאכת המשכן

זמן שהיה מקופל היו ישראל מלמלאין כו) על משה לומר למה לא הוקם מיד שמא דופי אירע בו. שחשב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק כז). שבניסן נולד יצחק. ומניין אלא כשהמלאכים באים אצל אברהם מהו אומר לושי ועשי עגות (בראשית י"ח ו') כח) שהיה פסח ואמרו לו שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך (שם י') מהו כ ע ת ח י ה אמר ר' זבדי בן לוי סריטה סרטו לו על כותל כשתבא השמש לכאן כט). לא עשה ל) אלא כיון שבא ניסן והוקם המשכן עוד לא לימלם אדם אחר משה לא). ומעתה הפסיד כסליו שנגמרה מלאכה בו. לאו. מהו ו ת ש ל ם אמר הקדוש ברוך הוא עלי לשלם לו לב). מה שילם לו הקדוש ברוך הוא חנוכת בית חשמנאי. אף שלמה גמר מלאכת המקדש בחודש מרחשון ובשנה אחת עשרה בירח בול כלה הבית (מלכים א' ו' ל"ח) לג). מהו ב י ר ח ב ו ל בירח שהביא הקדוש ברוך הוא את המבול לד). ונעשה נעול שנים עשר חודש לה). והיו הכל מלמלאין על שלמה לומר לא בנה של בת שבע הוא היאך הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו לתוך מעשה ידיו (בית המקדש) לו. והאלהים שחשב לערב שמחת בית המקדש בחודש שנולד בו אברהם לז) ב י ר ח ה א ת נ י ם (שם ח' ב') זה חודש תשרי. ולמה הוא קורא י ר ח ה א י ת נ י ם החודש שנולד בו אברהם שנאמר משכיל לאיתן האזרחי (תהלים פ"ט א') לח). וכל אותם שנים עשר חודש שנעשה נעול אף על פי שהיתה כל מלאכת המקדש גמורה הואיל והיה נעול כמי שלא עשה בה כלום. כיון שנפתח בחודש המועדות והקריב הקרבנות וירדה האש אמר הקדוש ברוך הוא עכשיו שלמה המלאכה

מאיר **מגן דוד** עין

וכו' עיי"ש. כו) בד"א כתב מ ל מ ל מ י ן ומלה זו לא מצאתיה בערכים ועניינה מליזין ומתלוננים וברבה שמות שם איתא היו מ ל י ל י ן ובתנחומא שם והיו לבני הדור מ ר נ נ י ן ו מ ה ר ה ר י ן. כז) בילקוט מלכים ר' קפ"ד ג' והקב"ה ח ש ב ל ע ר ב שמחת המשכן וכו' ועיי"ש שפירש את הענינים כדרכו. בד"א הגיה ו ה ק ב " ה ח ש ב לערב וכו' וא"ל וברבה שם ו ה ק ב " ה נ ת כ ו ו ן וכו' ובתנחומא שם ג' ולא היו יודעים מחשבתו ועצתו של הקב"ה וע"ז אמר דוד המלך כי שמחתני וגו' כי שמחתני ה' בפעליך זה אהל מועד במעשה ידיך ארנן זה בנין בית המקדש שיבנה ב"ב מה גדלו וגו' מאד עמקו מחשבותיך שהיית חושב לערב שמחה בשמחה י ו ם ש נ ו ל ד י צ ח ק אבינו. ועיי"ש ברבה דג' והיו ליצני ישראל אומרים א פ ש ר ש ה ש כ י נ ה ש ו ר ה ע"י ב ן ע מ ר ם וכו'. כח) בב"ר פמ"ח לושי ועשי עוגות הדא אמרת פרס הפסח היה. כט) עיי' בסדר עולם רבה פ"ה ובתנחומא פ' בא בד"ה ויקשו בכ"י ובמכילתא מס' דפסחא פי"ד ובמ"ע שם אות מ' ובר"ה י"א ע"א ובתו' שם ד"ה אלא. ומכאן הביאו שם זה המאמר שפרט לו קריטה עיי"ש ובפדר"א פכ"ט ובב"מ פ"ו ע"ב. ועכ"פ הא דג' בתנחומא שהעתקתיו לעיל אות כ"ז י ו ם שנולד יצחק היא ט"ס וצ"ל ח ד ש וכו'. וע"ע ברבה ובתנחומא פ' וירא בפ' הנני ממטיר כעת מחר דדריש זבדי בן לוי נמי הכי. א מ א " ש נ"ל שפשוטו של מקרא כ ע ת ח י ה הוא תקופת ניסן שבתקופת תשרי ה ע ת מ ת ה ובתקופת ניסן היא חיה ואמרו ל מ ו ע ד א ש ו ב א ל י ך כעת חיה פשוטו היא כמו שתרגמו יונתן ל ז מ ן ח ג א איתוב לותך וזה טעם אמרו ויהפך את הערים וגו' ו צ מ ח ה א ד מ ה ללמדך שכבר הצמיחה האדמה ובאמרם בב"ר ספ"נ דבט"ו בניסן נהפכה סדום. ולפי דרכנו אנו למידין שאמרו וירא אליו וגו' כ ח ם ה י ו ם ללמדך בא באיזה זמן היה המאורע שכבר חלף הלך לו הגשם והיום חם. ל) כלו' לא הספיק הדבר וכבר פירשתי זה. וכ"ה ברבה לא עשה אלא כשהגיע אותו החדש וכו'. לא) בד"א כתב א מ ר משה ומעתה וכו' וא"כ. לב) ואעפ"י דלא כתב ו ת ש ל ם גבי מלאכת המשכן נקיט לה הכא בהאי לישנא לפי שדרשו כן להלן גבי שלמה ואשגירת לישנא הוא. ובילקוט מלכים ר' קפ"ד השמיטו וג' ומעתה הפסיד כסליו שנגמרה בו המלאכה אמר הקב"ה עלי לשלם מה שלם לו-גבו' ועיי"ש שפירש המאמרים וקיטע אותם כדרכו. לג) במקרא כתוב ה א ח ת עשרה בירח בול ה ו א ה ח ד ש ה ש מ י נ י כלה וגו'. לד) עיי' בילקוט מלכים שם ובתנחומא פ' נח בד"ה ד"א לא מן התבה ובר"ה י"א ע"ב. לה) בילקוט שם ג' נעשה י"ב חדש. לו) וכן השמיטו בד"א וכן בילקוט ליתא. לז) כלו' והאלהים הוא שחשב וכו'. ובילקוט ג' והקב"ה חשב לערב וכו' ובד"א הגיה והאלהים חשב. לח) ודרשוהו על אברהם בב"ב ט"ו ע"א וכן במדרש תהלים מזמור א' מנה אברהם בהדי י' זקנים ועיי' ר"ה

ו ת ש ל ם כ ל ה מ ל א כ ה לט). והפסיד מרחשון. לאו. אמר הקב"ה עלי לשלם לו ו ת ש ל ם כל המלאכה מ):

ד"א ותשלם כל המלאכה ה מ ל א כ ה אין כתיב כאן אלא כ ל ה מ ל א כ ה מלאכת ששת ימי בראשית. מכל מלאכתו אשר ברא אלהים ל ע ש ו ת (בראשית ב' ג') ע ש ה אין כתיב כאן אלא ל ע ש ו ת עדיין יש מלאכה אחרת. כיון שבא שלמה ובנה בית המקדש אמר הקדוש ברוך הוא עכשיו שלמה מלאכת השמים וארץ ו ת ש ל ם כ ל ה מ ל א כ ה. לכך נקרא ש ל מ ה שהשלים הקדוש ברוך הוא מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעשי ידיו מא):

דבר אחר ותשלם ו ת ה י ש ל ו ם. כל האומנים שהיו בונים לא מת אחד מהם ולא חלה אחד מהם. לא [נשבר] מגרופות ולא קורדום. לא חש עינו. ולא נפסקה (אזורי מנעלו) [איזורו ומנעלו] מב) ולא נפסק כלי (המלחמה) [המלאכה]. ולא כלו ולא נשבר אחד מהם מג). (לא כך) [לכך] מד) ו ת ה י ש ל ו ם כ ל ה מ ל א כ ה. ואם תמיה את מה) אמר רבי אלעזר לכבודו של בשר ודם כך נעשה כל מצרים (שעלה) [שעלו] עם יעקב (לקבורתן עלה) [לקבורתו. עלו] עם יוסף ויעל יוסף וגו' (בראשית נ' ז') מו) לא נפסק של אחד מהם מז) ועל בנין של הקדוש ברוך הוא את תמיה שנעשה כן מח):

דבר אחר ותשלם כל המלאכה כיון שהשלימו האומנין את המלאכה שלמה נפשם מט). עכשיו דרשת שלא חלה אחד מהם ולא חש בעיניו ועכשיו אתה אומר כיון ששלמה המלאכה מהם מתו נ). אמר הקדוש ברוך הוא שלא יטלו אותם אומות העולם ויבנו עמהם בניינים ויהיו אומרים אילו הן שבנו עם שלמה בניין האלהים נא) ומהו ו ת ש ל ם אמר הקדוש ברוך הוא עלי לשלם להן מתן שכר (ותשלם) נב):

דבר אחר ותשלם כל המלאכה מהו כ ל ה מ ל א כ ה מאליה הייתה נבנת ופורחת ועולה ו ה ב י ת כ ש ה י ה נ ב נ ה אין כתיב כאן אלא ו ה ב י ת ב ה ב נ ו ת ו (מלכים א' ו' ז'). אבן שלמה [מסע] נבנה (שם) מהו מ ס ע נ ב נ ה אמר רבי ברכיה האבן נוסעה עצמה ועולה ונבנית מעצמה. הוא ששלמה אמר בשירתו בנה בניתי בית זבול לך (שם ח' י"ג). אינו אומר כן נג) אלא ב נ ה ב נ י ת י. בניין הייתי בונה והאבנים היו פורחות ועולות מעצמם נד). ואם תמיה אתה לצדיק אחד עשה הקדוש ברוך הוא כן והיתית אבן חדא ושמת על פם גבא (דניאל

מאיר מגן דוד עין

י"א ע"א. לט) בילקוט מסיים וע"ז נאמר ע מ ק ו מ ח ש ב ו ת י ך. מ) עיי' בילקוט שפירש המאמרים וסיים וכן מרחשון עתיד הקב"ה לשלם לו. א מ א " ש הרבה והתנחומא סוף פ' פקודי אף שהרחיבו ודרשו שם בפנים אחרים עיקרם הם לקוחים מהפסיקתא רבתי שלפנינו. מא) בילקוט שם ר' קפ"ו ועיי' בתנחומא ריש פקודי וברבה במדבר פי"ב בד"ה ד"א את המשכן ובמדרש תהלים מזמור כ"ו. מב) כ"כ להגיה ובילקוט שם ג' ו ל א נ ש ב ר מגרופת ולא קורדם לא חש ע י נ י ו ; ו ל א נ פ ס ק כ ל י ה מ ל א כ ה וכו' וקטוע היא והז"א הגיה עפ"י לשון המקרא ו ל א נ פ ת ח א י ז ו ר ו ו ל א נ י ת ק ש ר ו ך מ נ ע ל ו. מג) כצ"ל וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א והרז"וו ופי' ו ל א כ ל ו מלשון כליון ובילקוט ליתא ובז"א השמיטו. מד) הז"א הגיה ל פ י כ ך והרז"וו כך ובילקוט ליתא לכולא. מה) בילקוט ואם תמיה אתה ע ל ה ד ב ר. מו) וכן הגיה הז"א אלא שהשמיט מלת ע ל ו ובילקוט ג' כל מ צ ר י שעלה עם יעקב ל ק ו ב ר ו ל א נ פ ס ק א ח ד מ ה ם. מז) כלו' לא נפסק ד ב ר של א' מהם ולישנא קטועה היא והז"א הגיה לא נפסק אזור או מנעלו של א' מהם ודריש ויעל יוסף וגו' וכל העולים אתו לקבור וגו' שלא חסר א' מהם. מח) בילקוט ג' ועל בנין ביהמ"ק וכו'. מט) כלו' שמתו. נ) הז"א הגיה מיד מתו וגי' הילקוט שלא חלה א' מהם ועכשיו אתה אומר ש ש ל מ ה נ פ ש ם. נא) גי' הילקוט אמר הקב"ה שלא י נ ח ד ו ם או"ה ויבנו עמהם בניות וכו' והוא ט"ס וצ"ל שלא י כ ר י ח ו ם. נב) הז"א הגיה ה ו י ותשלם וא"כ ובילקוט ליתא. ואולי צ"ל מתן שכרם מ ש ל ם. נג) פי' כ ן כמו כ א ן והז"א והרז"וו השמיטו מלת ב נ ה וא"כ. נד) כלו' כבר היה בנין מה שהייתי בונה והז"א הגיה בנין ב נ ו י

ו' י"א) ומאיכן היה להם בבבל אבן ורבותינו אמרו מארץ ישראל נתגלגלה ובאה לשעה קלה. ומה אם בשביל בשר ודם עשה המקום כך על בניין ביתו של הקדוש ברוך הוא אתה תמיה שהיה נעשה כן: דבר אחר והבית בהבנותו אמר רבי הונא בשם רב יוסף הכל מסייעים את המלך אפילו הרוחות אפילו המזיקים כה):

[דבר אחר] ותשלם כל המלאכה כו) מה כתיב למעלה והפותות אשר לדלתות הבית [וגו' להיכל זהב] (מלכים א' ז' נ') כז) מה כתב אחריו ותשלם כל המלאכה. רבי יצחק מגדליה ורבי סימון. רבי יצחק מגדליה אמר הבלוטין שבפותחות היו של זהב כח) ורבי סימון אומר אף הפותות שתחת הציר היו של זהב כט). ואילו הייתה הפותחות חסירה בלוט אחד לא היתה המלאכה שלמה ס) והפותות אשר לדלתות הבית [וגו'] מה כתב אחריו ותשלם כל המלאכה ויבא שלמה את קדשי דוד אביו [וגו'] (שם שם נ"א). ולמה צריך להם יש דורשין לשבח יש דורשין לגנאי. דרוש לשבח דוד ביקש על הדבר אמר לו רבון העולמים צופה אני בנבואתי שסוף בית המקדש עתיד ליחרב. וכל מה שהפרשתי[הוא] מכתי עכו"ם שהייתי מחריב. שלא יהיו האומות העולם אומרים מה דוד סבור החריב בית אלהינו ועשה בית לאלהים נינערו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית אלהים. לכך נתפלל שלא יצטרך להם שלמה. ומי שדורש לגנאי שבא הרעב בימי דוד שלש שנים והיה לדוד כמה

מאיר מגן דוד עין

הייתי בונה. כה) הז"א הגיה הכל מסייעין את המלך כ"ש שהכל מסייעין למלך מלכי המלכים הקב"ה וברבה במדבר פי"ד בד"ה ביום השביעי הה"ד שאו שערים ראשיכם ג' מהו בנה בניתי ר' יהודה בשם ר' יוסף בנין בנוי בניתי ר' יהודה בש"ר יוסף אמר הכל מסייעין למלך כל שכן הכל מסייעין לממ"ה הקב"ה אפי' רוחות ואפי' שדים ואפי' המלאכים א"ר ברכיה כתיב והבית בהבנותו וגו' אשר הם בונים אין כתיב אלא בהבנותו מאליו היה נבנה. אבן שלמה מסע נבנה מלמד שהיתה האבן מסעת את עצמה ועולה וניתנת על גבי הדימוס א"ר אבוהו ואל תתמה דהא כתיב והיתית אבן וגו' וכי יש אבנים בבבל אלא מלמד שעמדה מא"י ובאתה וישבה לה ע"פ הגוב ר' הונא בשם ר' יוסף אמר מלאך ירד באותה השעה ונדמה בדמות ארי של אבן וישב ע"פ הבאר הה"ד אלהי שלח מלאכיה וגו' ומה לכבוד בו"ד וכו'. ובשמות רבה פנ"ב ג' הרי שלמה כשבנה ביהמ"ק הוא נבנה מעצמו א"ל הונא בשם ר' יוסי הכל מסייעין אותו כשבנה את בית האלהים הבריות והרוחות מנין שכתוב והבית בהבנותו וגו' מעצמו היה נבנה לפיכך במעשה נסים נבנה. ובריש שה"ש רבה ג' הונא בשם רב יוסף הכל מסייעין וכו' כש"כ הכל מסייעין וכו' יצחק בריה דר' יהודה בר יחזקאל אמר כתיב בנה בניתי וגו' בנין בניתי ר' ברכיה אמר הבית אשר היו בונים אכ"כ וכו' מסע נבנה בנוי אין כתיב כאן אלא נבנה מלמד שהיתה האבן נושאת את עצמה וניתנה ע"ג הדימוס אמר רב אל תתמה על זה מה כתיב להלן והיתית אבן וגו' וכי יש אבנים בבבל אלא מא"י פרחה לה לשעה וכו'. ובמדרש תהלים מזמור כ"ד ג' ר' יעקב בריה דר' יהודה אמר בנין בנוי בניתי לך ר' חייא אמר בש"ר יוסי הכל מסייעין לממ"ה וכו' אמר ר' ברכיה כתיב והבית בהבנותו וכו' שהיתה האבן מסעת את עצמה וכו' אלא שקמת מא"י וכו'. כו) וכן הגיה הז"א. כז) במקרא כתוב והפתות לדלתות וגו'. כח) פ"ל דפותות הייכו פותחות כמו שפרש"י והפותות מפתחות שמעתי שמפתחין בהן את המנעול. ופי' בלוטין כתב בז"ר בפי' על הילקוט במלכים שם. הם הכפופין כמין אונקליות שהפותחות תחובין בהם. והז"א פי' שיני המפתחות. וכ"ל שפירושו מה שבולט מן הפותחת ועיי' בערוך ערך חף ולקמן אות ס'. כט) פ"ל כפי' הרד"ק שכתב והפותות תרגום יונתן ומוגלפיא והם צירי הדלתות ורמז הז"א על פי"א דכלים מ"ב ופי' הר"מ והר"ש שם והוא כמין כוס שהדלת סובבת בו. ובילקוט ג' אף הפותחת שתחת הציר והוא ט"ס. ס) ואתאן לדר' יצחק. ובבמדבר רבה פי"ב בד"ה הה"ד אפריון וגו' גרים לה איפכא מהו פותות ר' יצחק מגדלאה אמר זה פותה שתחת הציר ר' סימאי אמר אלו פותחות ללמדך שאפי' דבר קל לא היה ביהמ"ק חסר אבל בשה"ש רבה פ"ג ג' והפותות ר"י מגדלאה אמר אלו חפיפות ר' סימא אמר זה פותה שתחת הציר. ופי' חפיפות הם שיני הפותחת ונקראו במשנה חף וחפין עיי' בערוך ערך חף (והאות אמת

תסבריות צבורין כסף וזהב מה שהיה מתקן לבניין בית המקדש סא), והיה צריך להוציאו להחיות את הנפשות, ולא עשה כן, אמר לו האלהים בניי מתים ברעב ואתה צובר ממון לבנות בו בניין, לא היית צריך אלא להחיות בו נפשות סב), לא עשית כן חייך אין שלמה נצרך ליטול הימנו כלום ויבא [שלמה וגו' נתן באצרות בית ה'] שלמה המלאכה ולא היה צריך שלמה ותשלם כל המלאכה סג):

דבר אחר ותשלם כל המלאכה את מוצא כשנעשה המשכן שני שבטים היו שותפין במלאכתן א"ר לוי בשם ר' חמא בי ר' חנינא סד) שבטו של דן ושבטו של יהודה שבטו של יהודה בצלאל שבטו של דן אהליאב בן אחיסמך למטה דן, וכן במלאכת המקדש שני השבטים הללו היו שותפין וישלח המלך שלמה [ויקח את חירם וגו'] (מלכים א' ז' י"ג) בן אלמנה הוא ממטה דן סה) ושלמה בן דוד שהיה משבטו של יהודה, א"ר לוי בשם ר' חמא בי ר' חנינא מכאן שאין אדם צריך להיות מחליף בצירו סו) והיה שדי בצריך (איוב כ"ב כ"ה) סז) אתה הוא אלהינו ובצירנו ואנו עמיך אמר דוד כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם בקולו תשמעו (תהלים צ"ה ז') סח):

פ"ז

ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה (במדבר ז' י"ב)

ילמדנו רבינו העולה למזבח להיכן הוא הופך פניו, כך שנו רבותינו כל העולים למזבח עולים דרך הימין ומקיפים ויורדים דרך השמאל (זבחים פ"ו מ"ד), שהיה לו כבש א), א"ר יולימנא בן עבדי בשם ר' יצחק בששים קנטרים של זהב היה עומד לכ"ג בכל שנה ב), למה שהמזבח (היה) כפרתם של ישראל הוא ג), אתה מוצא כשאמר

מאיר **מגן דוד** עין

מחק והגיה אלו הפותחות וא"כ) וחפיפות היינו בלוטין שבפותחת. סא) תסבריות כמו תסווריות פי' אוצרות עיי' בערוך ערך טסבר וערך תסוור. סב) כענין זו בירושלמי דסוף פאה ובשקלים ספ"ה ר' חמא בר' חנינא ור' הושעיה הוון מטיילן באילין כנישתא דלוד אר"ח לר"ה כמה ממון שיקעו אבותי כאן א"ל כמה נפשות שיקעו אבותיך כאן לא הוה אית בני נש דלעיין באורייתא. אמא"ש חבל על דורינו שנפלו בזו הטעות. ואמרו שם בשקלים ר' אבון עבד אילין תרעייא דסדרא רבה אתא ר' מאני לגביה א"ל חמי מה עבדת אמר ליה וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות (הושע ח') לא הוה בני נש דילעיין באורייתא. סג) כצ"ל לפי שהשלמה כל המלאכה הביא שלמה קדשי דוד אביו באוצרות ועיי' ברד"ק שם שהביא זה הדרש ונראה שנוסחא אחרת היתה לו. סד) הז"א הגיה בשם ר"ח ובילקוט מלכים ר' קס"ה ג' בשם ר' חייא בר חנינא. סה) כמפורש בדהי"ב ב' י"ג. סו) כצ"ל שלא יהא מחליף לשכתו תרגום הגזרה דיחזקאל מ"א בצירתא עיי' ערוך ערך בצר. ור"ל שלא יעזב שותפו ויחליפנו אף אם הוא פחות ממנו. וברבה שמות סוף פ"מ בצלאל משל יהודה ואהליאב מדן והוא מזדווג לו א"ר חנינא הגדול והקטן שוין לעולם אל יהא אדם מניח בצרו המשכן בשני שבטים אלו נעשה וכן המקדש שלמה מיהודה וחירם בן אשה אלמנה וגו' אמר הקב"ה אני הוא בצרכן אל תניחו בצרכן ולא בצרכן של אבותיכם וכו' ובתנחומא כי תשא ג' א"ר חנינא לעולם אל יגוס אדם בכבודו המשכן נעשה בב' שבטים אלו ואף ביהמ"ק כן וכו' ואולי הוא שם ט"ס ועיי' ערכין ט"ז. סז) ברבה שם ג' אף אתם אל תנוחי אותו והיה שדי בצריך עשה אותו בצרך שיהא עמך וכו' עיי"ש ואולי שהמאמר לפנינו קטוע. סח) מן היו שותפין במלאכתן וכו' נשמט בטעות בדפוס שקלאו והשלמתיו עפ"י ד"פ.

פ"ז א) ליתנא דהעולה קמפרש ומשום דבעי לומר הא דר"י. ב) כצ"ל שכל זה היה כ"ג מוציא עליו בכל שנה לבנותו מחדש ודוגמת דבר לקמן פי"ד לענין כבש פרה עיי"ש אות ק"ג ועיי' בז"א ורז"ו שהאריכו בדבר שלא נמצא דבר זה בכבש של מזבח שהכה"ג היו בונים אותו משל עצמן. הז"א הגיה בן עובדיה. ג) ולכך היה חשוב להם. וב' נוסחאות היו כאן.

הקב"ה שיעשו משכן מיד נזדרזו בו כמו שכתוב ויעשו כל חכם לב וגו' (שמות ל"ו ח'). וכיון שהוקם המשכן באו הנשיאים לקרב אמרו לו משה מי יקריב תחלה ד). אמר רשב"י אמר לו הקב"ה מי שקידש (בי) [בים] יקריב תחלה ה) זה היה נחשון ומיד הקריב תחלה מניין ממה שקרינו בענין ויהי המקריב ביום הראשון נחשון בן עמינדב וגו':

[ויהי המקריב וגו'] כך פתח רבי תנחומא בי ר' אבא זש"ה (רוח הקודש על [ברוה"ק על ידי שלמה] ו) גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד (משלי כ"ט כ"ג) גאות אדם תשפילנו זה היה אדה"ר שעבר על ציוויו של הקב"ה ואכל מן האילן ביקש הקב"ה שיעשה תשובה ופתח לו פתח ולא ביקש אדם. ויאמר ה' אלהים הן היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו וגו' (בראשית ג' כ"ב) אמר ר' אבא בר כהנא מהו ועתה אלא שאמר לו הקב"ה אפילו עכשיו עשה תשובה ואני מקבלך ואמר אדם אי אפשי. הקב"ה אומר ועתה ואדם אומר פן אי אפשי ז). אמר ר"ש בן לקיש כיון שיצא אדם מן הדין התחיל מחרף ומגדף נאמר כאן כרובים ויגרש את האדם וגו' את הכרובים (שם שם כ"ד) ונאמר בסנחרב ה' צבאות [אלהי ישראל] יושב הכרובים (ישעיה ל"ז ט"ז) מה כרובים להלן חירופים וגידופים [אף כרובים שנאמר כאן חירופים וגידופים] ח). הוי גאות אדם תשפילנו (מי שנתגאה) [משנתגאה] על הקב"ה מעשות תשובה השפיל אותו (ויתגרש) [ונתגרש] מגן עדן ט). ושפל רוח יתמוך כבוד זה אותו האדם הגדול בענקים (יהושע י"ד ט"ו) שהיה גדול מן אדם הראשון שהשפיל עצמו ואמר אנכי עפר ואפר (בראשית י"ח כ"ז) לפיכך קרא הקב"ה אותו אדם הגדול בענקים י): ד"א גאות אדם תשפילנו זה פרעה שנתגאה על משה ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה' ב') ושפל רוח יתמוך כבוד זה משה למתי אעתיר לך (שם ח' ה') כצאתי את העיר אפרוש כפי וגו' (שם ט' כ"ט) יא): [דבר אחר] יב) גאות אדם תשפילנו זה עמלק שנתגאה על הקב"ה בחירופיו ובגידופיו ובזמורה. שהיה נוטל זמורתם (ק"א זכרותם) של ישראל וזרק כלפי מעלה ומחרף ואמר בזו בחרת יג). ושפל

מאיר מגן דוד עין

ד) הז"א הגיה להקריב. צ"ל להגיה אמר משה מי יקריב וכו'. ה) הז"א הגיה שקידש בים וכ"ה בד"פ ואכתי לישנא קטועה הוא ואם באנו להגיה צ"ל מי שקידש אותי בים ועיי' לקמן אות ל"ד. ו) כן הגיה הרז"וו והז"א הגיה ברוה"ק והשמיט מלת על ואולי דב' נוסחאות היו כאן ונתערבו ונשתבשו וכולא שיטה הוא במדבר רבה פי"ג ושם ג' ה"ד גאות וגו' א"ר תנחומא בר אבא וכו'. ז) וכ"ה ברבה שם ועיקרו בב"ר פכ"א ושם ג' ארא"כ מלמד שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה ועתה אין ועתה אלא תשובה שנ' ועתה ישראל מה ה' אלהיך וגו' והוא אומר פן ואין פן אלא לאו וכו'. וכבר דרשו במכילתא מס' דשירתא פ"ה ואין עתה אלא תשובה עיי"ש וכ"ה במדרש תהלים מזמור ק'. ח) וכ"ה ברבה במדבר שם וכן הגיה הז"א והרז"וו וכלו' מתפלת חזקיהו אתה למד שהכרובים הם עומדים בפני המחרפים והמגדפים ולכך הזכיר חזקיהו בתפלתו יושב הכרובים ועיקרו ברבה בראשית פי"ט ושם ג' היא נתנה לי מן העץ ואכל א"ר אבא בר כהנא ואכלתי אין כתיב כאן אלא ואוכל אכלתי ואוכל ארשב"ל אדה"ר לא נטרד מג"ע עד שחרף וגדף הה"ד ויקו לעשות ענבים ויעש באושים ועיי' ברש"י ישעיה שם. ט) והז"א הגיה ונגרשו עפ"י לשון הרבה במדבר שם. י) וכן דרשו ר' לוי בב"ר פי"ד עיי"ש בד"ה את האדם ור' בון בקהלת רבה פ"ג בד"ה את הכל יפה עשה בעתו ועיי' בילקוט יהושע שם ובב"ר פמ"ג וסוף מס' סופרים ועיי' בילקוט שמואל ר' קי"א שקיטע המאמר כדרכו ושם ג' שהיה גדול מאדה"ר בהשפלתו. אמא"ש פשוטו של דבר הוא כיון דארבע היה אבי הענקים והענקים הם שלשה בניו כמפורש ביהושע שם ט"ו י"ג וי"ד א"כ האיך אפשר שהכתוב אומר עליו שהוא היה הגדול בין בניו ולכך אמרו שהמקרא קטוע הוא ועל אברהם הוא אומר שהוא היה דר בחברון בקרית הארבע בין הענקים והוא היה הגדול והחשוב שבהם ועיי' ברש"י ביהושע שם. יא) ונשפל לפני משה אבל ברבה במדבר ג' והשפילו הקב"ה ונער פרעה וחילו וכו'. יב) וכן הגיה הז"א וכ"ה ברבה שם. יג) ברבה במדבר שם ג' וגדופיו שהיה משליח זמורה אל אפו והיה נוטל זכרותן של ישראל וזורק כלפי מעלה ומחרף ומגדף ואומר בזו חפלת הה"ד ויזנב בך שהכם

רוח יתמוך כבוד זה יהושע ואלעזר יד)**: ד"א גאות אדם תשפילנו** זה תבור וכרמל שבאו מסוף העולם מתגאים לומר שאנו גבוהים ועלינו הקב"ה נותן את התורה טו). **ושפל רוח יתמוך כבוד** זה סיני שהשפיל עצמו לומר שאני נמוך וע"י כן תמך הקב"ה כבוד עליו וניתנה עליו התורה וזכה שירד עליו הקב"ה ועומד עליו שנאמר וירד ה' (עליו) על הר סיני וגו' (שמות י"ט כ') טז)**: ד"א גאות אדם תשפילנו** שביל גדול הוא אלא נבא (לענוים) [לענין] יז) זה יהודה שהשפיל עצמו

מאיר **מגן דוד** עין

מכת זנב. ועיי' לקמן בפ' זכור אות ל"ה וק"ה ובתנחומא פ' כי תצא ובפסיקתא דפ' זכור וג' שם חותכין מילותיהן של ישראל וזורקין כלפי מעלה וכו' לפי שלא היו ישראל יודעין מה טיבה של זמורה עד שבא עמלק ולמדה להם שנ' והנם שולחים את הזמורה אל אפם ומתי למדה מעשו זקנו שנ' ויאמר הכי קרא שמו יעקב חינך בגרונו והוציא את הזמורה ועיי' בב"ר פס"ז בפ' הכי קרא וגו' ועיי' בערוך ערך זמר וברש"י ורד"ק ביחזקאל ח' שם. ועניינו של דבר כמו שהביא הז"א מפי' כת"י להראב"ן על פיוט זכור את אשר עשה וכו' לשבת זכור שאמר שם זכור זמורה שהשליך למעלה וז"ל פי' שחתך ערלתם וקראת המילה זמורה לשון כריתה כמו לא תזמור וי"מ שהוא דומה לזמורה כענין ענף וכו'. ופי' האחרון עיקר. ואמרם חינך בגרונו והוציא את הזמורה שני דברים לענין א' הם. שכך היה הדרך לבזות לחנך ולרוק בפניו ולגלות קלונו עליו. וכבר פי' אחרוני בעלי הלשון שזמורה בגפן הוא על לשון נדנוד ותנועה והוא מחובר עם שם זמר לשיר ידועה ותרגמו המתרגם ודילא שענינו קפיצה. וכינו לאבר המוליד זמורה וכמו שכינו לשאר כלי ההולדה אשך שהוא נרדף עם אשכול שהלמ"ד אינה שרשית בו. ושתי הנוסחאות שלפנינו טובים כאחת. אמא"ש ארמוז כאן על דבר בפדר"א פכ"ט גרסינן אמקרא דכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וגו' (בפ' קדשים) ר' זריקא אומר אין עץ האמור כאן אלא עץ הגפן אם אינן כורתין את עץ ערלתו כל הפירות שהוא עושה עוללות קטופין ולא טובים למראה ונפסל יינו מעל גבי המזבח ואם כורתין עץ ערלתו כל פירות שהוא עושה טובים למראה וכו' כך אבינו אברהם עד שלא נימול הפרי שעשה לא היה טוב וכו' עיי"ש. והעתיקו הילקוט בפ' לך לך ופי' הז"ר דק"ל דאין רבעי נוהג אלא בכרם עיי' רפ"ו דברכות עכ"ל. ועיי' ברש"י סוטה מ"ג ע"ב בד"ה קלא אית ליה. וכבר ידוע כי כרם ה' צבאות בית ישראל ויחזקאל אמר מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה אשר היה בעצי היער (יחזקאל ט"ו) וכבר אמרו בב"ר על התהלך לפני והיה תמים (פ' לך לך) שהערלה הוא מום וכן אמרו בכמה מקומות שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון ואפילו אדם צריך תיקון (ב"ר פי"א ולקמן פכ"ג) וענין הדבר שמעתי מפי חכמי הרופאים שהערלה מעכבת בהולדה והזנה הזנו ולא יפרצו שהזרע מתפזר עד שתתמעך הערלה ומעתה תעמוד על השמות זמורה ואשך שהזכרתים וטעם מצות ערלה בפירות שהיא דוגמא והכתוב אומר להוסיף לכם תבואתו ואל תתמה שהרי כתוב כל עץ מאכל שהוא שם הנאמר בכלל ובפרט כאומר כוכב לכוכב מיוחד ולשאר הכוכבים וכן תפלה לתפלה מיוחדת ולשאר התפלות וכל עץ מאכל הוא השם בפרט לגפן. ועם אלו השמות שהזכרנום תלוים המליצות יין גרדלי ויין חרדלי דמס' שבת ס"ב ע"ב ופרש"י והערוך שם רחוקים. ונראה דחרדלי הוא יין חד וחזק כחרדל וגרדלי הוא לשון נופל על לשון והוא יין דגריד ללבא עיין בערוך ערך גרד והוא משל. יד) ברבה במדבר ג' זה יהושע שהרגו שנ' ויחלש יהושע וגו' ובילקוט שמואל ר' קי"א ליתא למלת ואלעזר והוא קיטע המאמר כדרכו והשמיט הז"א מלת ואלעזר ואולי שחסר כאן מאמר שלם שדורש המקרא כלפי אלעזר ויהושע וכמו דגרסינן בעירובין ס"ג ע"א לענין המורה הלכה בפני רבו שמורידין אותו מגדולתו ומייתי ראיה מאלעזר דאיענש דכתיב ולפני אלעזר הכהן יעמד ולא אשכחן דאיצטריך ליה יהושע אלא שנתייחד הדבור ליהושע והוה כתיב ד"א גאות אדם וגו' זה יהושע ואלעזר ונקטעו הדברים. טו) הז"א הגיה יתן הקב"ה. טז) בילקוט שם קיטע המאמר וקצרו ועיי' במכילתא מס' דבחדש פ"ד וכנרמז במ"ע שם אות ו'. יז) כן הגיהו הז"א והרז"ו ופי' כלו' הרבה יש עוד לדרוש בו אלא נקצר ונבא לענין שאנו בו. ורמז הז"א על התנחומא פ' ויקרא (והעתיק ממנו הילקוט שמואל שם) שדורש זה המקרא בכמה שיטות לענין כל מי שרודף אחר

לפני יוסף בשביל בנימין ידבר נא עבדך באזני אדני (בראשית מ"ד י"ח) יח) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער (שם שם ל"ג). א"ר ברכיה בשם ר' לוי יט) אמר לו הקב"ה אתה השפלת עצמך לפני אחיך הקטן ממך בשביל אחיך הקטן שבקטן הימך כ) חייך שיוקם המשכן ויבואו השבטים להקריב קרבנות אין אדם מקריב ראשון לפניך הריני חולק לך כבוד ואתה מקריב ראשון ויהי המקריב ביום הראשון נחשון בן עמינדב למטה יהודה הוי ושפל רוח יתמוך כבוד כא):

ד"א ביום הראשון א"ר שמואל בר מתא כב) מהו ביום הראשון מן היום הראשון שברא הקב"ה את העולם נתאוה לדור עם בריותיו בתחתונים ראה מה כתב בבריית יום ראשון ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד (בראשית א' ה') יום ראשון אין כתיב כאן אלא יום אחד וכשם שיאמר יום שני יום שלישי אלא למה אמר יום אחד שעד שהקב"ה יחידי בעולמו נתאווה לדור עם בריותיו בתחתונים (עד) כג) לא עשה אלא כיון שהוקם המשכן והשרה בו הקב"ה את שכינתו ובאו הנשיאים להקריב אמר הקב"ה יכתב שביום הראשון נברא העולם. ויהי ביום שהוקם המשכן אין כתיב כאן אלא ביום הראשון. מהו הראשון ראשון לבריאת העולם כד):

ד"א ביום הראשון ראשון למעשה בראשית. ראשון לכהונה. ראשון לנשיאות. ראשון ושכנתי בתוך עמי ישראל (שמות כ"ט מ"ה) כה). ראשון לעבודה. ראשון לראשי חדשים. ראשון לאיסור במה. ראשון לשחיטת צפון. ראשון לירידת האש כו):

ד"א ויהי א"ר שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן כל מקום שכתב ויהי יש בו שמחה ויש בו צרה כז) ואימתי שהקריבו הנשיאים והיה שמחה למקום כיום שנברא בו העולם למה אומר ויהי מפני שהיה צפוי לפני המקום שהם הולכים עם קרח במחלוקתו לכך נאמר ויהי. א"ר יהודה בי רבי סימא בשם ר' לוי בן פרטא לבן פולטומין שגנב במרחץ והיה מתיירא הבלני לומר לו שמו אעפ"כ פרסמו בחור אחד

מאיר מגן דוד עין

שררה בורחת ממנו. וברבה במדבר ג' לא הכי ד"א גאות אדם תשפילנו זה יוסף שהנהיג שררה שהיו אומרים לו אחיו לפניו עבדך אבינו והיה שותק לפיכך נקרא עצמות בחייו ש"נ והעליתם את עצמותי מזה ושפל רוח יתמוך כבוד זה יהודה וכו' והז"א והרז"ו הגיהו עפ"ז בפסיקתא שלפנינו ואין הכרח שאולי הרכבת דברים ושינוים הם ברבה שהעתיקו מהפסיקתא רבתי שלפנינו וכמו שמצינו בכמה מקומות. והדורש כיון שבא לקצר קיצר בתחלתו של מקרא ולא דרש רק סופו. יח) במקרא כתוב ידבר באזני וגו'. יט) ברבה שם ג' א"ר ברכיה הכהן בר ר' בש"ר לוי. כ) וברבה מפני אחיך הקטן הימך והוא קטוע. כא) עיי' ברבה שם. אמא"ש זו הפיסקה הועתקה ברבה מהפסיקתא רבתי אלא שהרחיבו קצת בדבריה ושינו בה. כב) בד"פ בר מתא ובז"א הגיה בר חמא ופיסקא זו היא ברבה במדבר פי"ג ושם ג' בר אבא וזה המדרש הוא בב"ר ספ"ג ושם ג' בר אמי. כג) וכן בד"פ ליתא וכן מחקו הז"א ועיי' כל זה בנוס' הרבה שם ושם. כד) כלו' לא הפסיק הדבר עד שהוקם המשכן וכו' ועיי' ברבה שם ושם. אמא"ש עיקרו של זה המאמר נראה שהוא בב"ר ובפסיקתא עשאוהו פיסקא לויהי המקריב ומן הפסיקתא הועתק במדבר רבה. כה) היינו ראשון לשכינה. במקרא כתוב בתוך בני ישראל. כו) הוא ברייתא די' עטרות נטל אותו היום ועיקרה בת"כ ריש פ' שמיני ובסדר עולם רבה פ"ז ושנויה היא בב"ר פ"ג ובבמדבר רבה פי"ג ובשבת פ"ז ע"ב ועיי"ש בתו' בד"ה ראשון והנוסחאות שונות ולפנינו ליתא אלא ט' והגיה בז"א והוסיף ראשון לברכת כהנים כמו שהיא ברבה במדבר וכן מחק לנשיאות וג' לנשיאים. גם הגיה ראשון לשכינה דכתיב וכו'. אמא"ש כשנעמוד על קנקן לשון הרבה במדבר נמצא שהועתק מן הפסיקתא רבתי אבל נוסחא אחרת היתה לבעל המעתיק דקיומא דלעיל שהוקם המשכן אין כתיב וכו' הוה גרים בפתיחת פיסקה זו. כז) עיי' לעיל בפ' ויהי ביום כלות וירא' שהמאמר קטוע כאן שקיטעו הסופר לפי שכבר שנאו לעיל ובבמדבר רבה פי"ג הוא באריכות יותר שהרחיבו

נאה לבוש לבנים כח). כך אע"פי שלא פירש שמותם של נשיאים שחלקו עם קרח והלכו עמו אלא פרסם ברמז נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם (במדבר ט"ז ב') כט) לכך כתיב ויהי ל):

ד"א [ויהי] המקריב [וגו'] וקרבנו [וגו'] וכולם קרבנו למה (וגו') לא). א"ר ברכיה הכהן בי ר' בשביל יהודה שהקריב ראשון אמר הקב"ה שאם בא להתגאות על אחיו ולומר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחלה הם משיבים אותו ואומרים לו אתה הוא שהקרבת אחרון לב). ד"א למה הראשון כתיב וקרבנו אמר ר' יודן מפני שכולם (קרבו) [קרבנן] כאחת לג):

ד"א ויהי המקריב [וגו'] נחשון למה נחשון הקריב ראשון. מפני שקידש שמו של הקדוש ברוך הוא וירד בנחשולו של ים תחלה. שכל השבטים היו עומדים על הים כשנקרע ומכולם בנימין נתן נפשו ליכנס בתוכו ולקדש שמו של הקב"ה שם בנימין צעיר רודם (תהלים ס"ח כ"ח) אל תהי קורא אלא רד ים כיון שראה אותו יהודה מה עשה התחילו מרגמים אותו שירד ראשון אמר הקב"ה הואיל ויהודה ירד תחלה לים ושמי קידש הוא יקריב ראשון ויהי המקריב ביום הראשון לד):

ד"א ויהי ביום הראשון זה שאמר הכתוב כולך יפה רעייתי [ומום אין בך] (שה"ש ד' ז') מדבר בישראל היאך לה) אלא כשקיבלו ישראל את התורה היו כולם שלימים שלא היה בהם לא חיגר ולא סומא ולא אילם ולא חרש כיון שחטאו באותו מעשה לו) מיד נעשו כולם זבין ומצורעים כמה שכתב וירא משה את העם כי פרוע הוא (שמות ל"ב כ"ה) והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע וגו' (ויקרא י"ג מ"ה) לז): ד"א כולך יפה רעייתי מדבר בשבטים ואם תאמר הרי יעקב אביהן (קומקנתר) [בירך לשבטים וקמקנתר] לח) לראובן ושמעון ולוי והיאך אתה אומר. א"ר אליעזר אע"פי שבירך את השבטים האחרונים וקינתר את הראשונים אלא חזר וברכם לט) כמה שכתב כל אלה שבטי ישראל שנים עשר (בראשית מ"ט כ"ח). מהו וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם (שם) אמר רבי אלעזר עשה אותם יונקים זה מזה מ) לפיכך אמר רב הונא ורבי לוי שהוא מונה אותם

עין מגן דוד מאיר

הדברים. כח) ברבה במדבר פי"ג הגי' לבן פולוטמכין וג' בעל המוסף בערוך פוליטומכון ופי' בל' יוני שר ודיין. ובלני הוא בעל המרחץ. כט) הז"א מחק מלת אלא ובאמת שסיום מלה זו היא ע"ד אחר ממה שהיא בתלמוד. ל) וברבה הרחיב קצת הענין והועתקו אלו הדברים ברבה שם פי"א וכבר שינו שם סגנון הלשון וג' שם אעפ"י שלא פרסמן הכתוב נתן סימניהן ומתוך המקראות את מבין אותם משל למה"ד לבן טובים שנמצא גונב כלים מבית המרחץ וכו' עיי"ש. לא) בד"פ איתא וכו' וכצ"ל שהשמיט המעתיק עיקר ביאור התמיה לפי שהוא מפורשת לקמן בשיטה דכולך יפה רעיתי. לב) עיי' לקמן אות מ"ו. לג) בד"פ איתא קרבנו והז"א הגיה מפני שהעלה עליהם כאילו כולם הקריבו כאחת וכוס' הרבה במדבר ד"א למה בראשון וקרבנו א"ר יודן העלה עליהם הקב"ה כאילו כולם הקריבו ביום ראשון וביום אחרון שאין זה גדול מזה ועיי' לקמן. לד) עיי' לעיל בתחלת פי' וברבה במדבר ג' לה הכי למה נקרא שמו נחשון ע"ש שירד תחלה לנחשול שבים אריב"ל אמר הקב"ה למשה מי שקידש את שמי בים הוא יקריב תחלה וזה היה נחשון ועיי"ש עוד שפי"ב ועיקר הדרש בענין המאורע הוא לר"מ ור"י במכילתא דבשלח מס' ב' פ"ה עיי"ש ובנרמז במ"ע שם אות י' וע"ע ברבה במדבר פי"ג בד"ה הה"ד נודע ביהודה ובאגדת בראשית פע"ד. לה) כלו' לאיזה ענין מדבר בישראל. לו) במעשה העגל. לז) עיקרו במכילתא מס' דבחדש פ"ט ובנסמן שם במ"ע אות ד' ובספרי במדבר שפ"א והועתקה שיטה זו ברבה במדבר פי"ג בהרחבת הדברים ובשה"ש רבה פ"ד ועיי' בזוהר ח"ב פ"ב ע"ב דמדמי גאולה ראשונה לגאולה אחרונה דכתיב בה אז ידלג כאיל פסח וגו' (ישעיה ל"ג) ועיי' לקמן פט"ו אות קל"ב. לח) כ"ה ברבה במדבר שם ובז"א הגיה הוא מקנתר. לט) ברבה ג' א"ר אלעזר. וסיום מלת אלא כבר רמזתי שאיננה כפי הרגיל בתלמוד. מ) כלו' דלכך אמר ויברך אותם איש אשר כברכתו בירך אותם שהשוה כולם בברכותיהם ובלכה

לעצמן בספר אלה שמות ומייחסן אצל משה ואהרן אלה ראשי בית אבותם בני ראובן [וגו'] ובני שמעון [וגו'] ובני לוי (שמות ו' י"ד) מא). כך דרש רבי הונא ורבי לוי ולא פירשו ולמה הוא מייחסם אצל משה ואהרן מב). מה אתה אומר בשביל שקינתרם אביהן ומנה את שלשתן לעצמם הרי יפה מג). ולמה הוא סומכם למשה ולאהרן וידבר ה' אל משה ואל אהרן וגו' (שם שם י"ג) אמר רבי בי רבי סימון בשם רבי שמואל ברבי יצחק מד) לפי שקיבלו תוכחות אביהם זכו להתייחס אצל משה ואהרן לקיים מה שנאמר אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין (משלי ט"ו ל"א) מה): ד"א כולך יפה רעייתי בא וראה היאך כל השבטים חביבים לפני הקב"ה. מן קרבנות את יודע היאך כולם חביבים ושוים. יהודה מקריב תחילה והוא אומר וקרבנו ואח"כ הוא אומר קרבנו ולא היה צריך לומר כן אלא שמקריב תחילה יאמר קרבנו ומי שיקריב אחריו יאמר וקרבנו. ולמה אין כתב כן א"ר ברכיה הכהן בי רבי שאם בא להתגאות אני שקרבתי ראשון אומרין לו אתה הוא אחרון מו). וכן אתה מוצא בסוף זאת חנוכת המזבח [ביום המשח אתו וגו'] (במדבר ז' פ"ד) אחרי המשח אותו אין כתב כאן אלא ביום המשח אותו כולהם כאלו קירבו ביום אחד למה כולך יפה רעייתי ומום אין בך מז): ד"א לפי שירמיה אמר כסף נמאס קראו להם (ירמיה ו' ל') ויחזקאל קורא אותם סיגים שנאמר היו לי בית ישראל לסיג (יחזקאל כ"ב י"ח) בא זכריה ואמר והנה מנורת זהב כולה (זכריה ד' ב') כולה של זהב היא למה כולך יפה רעייתי ומום אין בך מח):

פ"ח

והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות (צפניה א' י"ב) א)

ילמדנו רבינו מהו שידליק אדם נר שישתמש בו מן הנר של חנוכה. תלמוד. למדונו רבותינו ב) א"ר אחא בשם רב (אמר) אסור להדליק נר שישתמש בו מנר של חנוכה אבל נר של חנוכה מותר להדליק מנר של חנוכה ג). ומהיכן למדו שמותר

מאיר מגן דוד עין

במדבר ושה"ש הוא מפורש יותר בהרחבה וע"ע בתנחומא פ' ויחי בד"ה וזאת. מא) כלו' דמן הטעם הזה אמרו ר"ה ור"ל שהוא מונה שם אלו הג' שבטים. מב) כלו' שעדיין לא פירשו למה זכו להתייחס עם משה ואהרן וכדמפרש לה. מג) הז"א הגיה חזל ומנה. מד) הז"א הגיה א"ר יודן בי ר"ס ובילקוט משלי ר' תתקנ"ג ג' ר' יהודה ברבי סימון בש"ר שמואל בר נחמני וכו' ועיי"ש שהיה קלת הסגנון כדרכו. מה) ברבה במדבר ושה"ש נוסחא אחריכא ואריכות ענינים בכל זה המאמר עיי"ש. מו) ברבה במדבר ושה"ש תני לה בשם ר' חלבו עיי"ש. מז) ברבה במדבר פי"ג שם ופי"ד בד"ה זאת חנוכת הוא בהרחבת דברים עיי"ש. מח) עיי' ברבה שה"ש ובמדבר פי"ג שם. אמא"ש יארכו הדברים להעתיק כל שינויי הנוסחא שבשה"ש רבה ובבמדבר רבה ממה שהיא לפנינו והדברים מראים שמסדר שה"ש רבה ומסדר הפסיקתא נוסחאות שונות הוה להו אית דתני לה הכי ואית דתני לה הכי. ומסדר במדבר רבה הלך אחרי שניהם ובמקומות שסותרות זו את זו תפס לו לעיקר נוסחת שה"ש רבה.

פ"ח א) עיי' לעיל פ"ד אות א' ופ"ו אות א' וכאן מוכח שהיתה ההפטרה בלפניה וכמו שמסיים מניין ממה שהשלים בנביא וכו'. וכתב הז"א ואפשר שיש מקומות שמפטירין בזה אבל אנו אין נוהגין להפטיר בזה עכ"ל. אמנם עיקר התמיה הוא דתלתא הפטרות למה לן ואין ליישב כדברי הז"א שמקומות מקומות הן שבכל אלו הג' הפטרות הוא אומר בהן כך פתח ר' תנחומא וכו' א"כ משמע דבאתריה דר' תנחומא היו מפטירין בכולם. ורחוק הדבר לומר שלא היה להם סדר קבוע כלל בהפטרות. ע"כ נראה שאחת מן אלו ההפטרות היתה לר"ח טבת שחל להיות בשבת. ומסתברא ממה ששאל בפ' ויקח אליהו ילמדנו רבינו ר"ח שחל בחנוכה וכו' שזו היתה לר"ח טבת שחל להיות בשבת והפוסקים לא הזכירו דבר זה ולא דברו בה רק לענין אם קורין השמים כסאי או בנרות דזכריה. ב) הז"א השמיט אלו הג' מלות וא"כ. והוסיפו בכאן מלת תלמוד לפי שאינו לא משנה ולא ברייתא אלא מימרא דאמוראי. ג) עיי' שבת כ"ב ע"א

להדליק מנר של חנוכה ד). א"ר יעקב בן אבא מן המנורה שהיתה בבית קדשי הקדשים למדו. ששנו רבותינו מצאם שכבו מדשנם ומדליקן מן הדולקין (תמיד פ"ג) ה). מה אם המנורה שהיתה לפניי ולפנים אם מצאו נר שכבה היה מדליקין מן חבירו כ"ש נר של חנוכה מותר להדליק מנר של חנוכה. אמר הקב"ה כשם שבעולם הזה היו הנרות דולקות בבית קדשי הקדשים כך עתיד אני לעשות כשאבנה את ירושלים מניין ממה שמשלים בנביא א ח פ ש י ר ו ש ל י ם ב נ ר ו ת:

[והיה בעת ההיא וגו'] כך פתח ר' תנחומא בר ר' ו) נר אלקים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן (משלי כ' כ"ז). א"ר אחא כשם (שמלכי) [שלמלכי] בו"ד יש קיריוסים הם מודיעים למלך כל דבר ודבר ז) כך יש לפני הקב"ה קיריוסים. ומגידים כל דבר ודבר שאדם עושה במטמוניות בחשך בגלוי. ואלו הן הקיריוסין של הקב"ה זו הנפש שמגדת למלאך ומלאך לכרוב והכרוב להקב"ה מניין שכן הוא שלמה אומר עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר (קהלת י' כ') ח). ודיפתראות כתובות לפני הקב"ה [על] כל מה שבני אדם עושין ט). ולעתיד לבא המקום מוכיח לכל אחד ואחד מעשיו והם עומדים תמיהים. לאחד שהיה נשוי בתו של מלך והוא משכים ושואל שלומו של מלך בכל יום ודמלך אומר לו כך וכך עשית בביתך כך ופך כעסת כך הכית עבדיך כך כל דבר ודבר. והיה יוצא ואומר לבני פלטין מי אמר שכך עשיתי מניין הוא יודע. אמרו לו שוטה את בתו אתה נשוי ואתה אומר מניין הוא יודע. בתו היא מגדת לו. כך האדם הזה עושה כל מה שמבקש ונפשו מגדת הכל להקדוש ברוך הוא. והקב"ה דן את האדם ואומר לו כך וכך עשית. והוא עומד ותמיה ואומר מי הודיעו שעשיתי כל אילו. והם משיבין אותו ואומרים לו שוטה שבעולם בתו את נשוי ורוחו עליך שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב' ז') ואתה אומר מניין הוא יודע. מה שאתה חושב בלבך נפשך מגדת לו כל הדברים נ ר א ל ק י ם נ ש מ ת א ד ם ח ו פ ש כ ל ח ד ר י ב ט ן מחפש כל מה שבמטמניות ומגדת להקב"ה. אמר דוד אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (תהלים ע"ז ז') עם לבבי אני אשיח ו ר ו ח י ומגיד להגיד להקב"ה י) ו י ח פ ש ר ו ח י נר אלקים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. לכך והיה בעת ההיא אחפש ירושלים ב נ ר ו ת:

ד"א והיה בעת ההיא [וגו'] בנרות אתה מחפש ולא לאור הלבנה ולא לאור החמה שאינם מבערים' את החמץ בפסח לא לאור הלבנה ולא לאור החמה אלא מדליק נרות ומפשפש את החמץ בפסח יא). כך עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות אינו מפשפש את ירושלים אלא בנרות לבער משם עבודה זרה ולעקר יצה"ר. לכך נאמר אחפש ירושלים ב נ ר ו ת. (ד"א והיה ביום יב) אמרו לו ישראל רבונו של עולם

מאיר | מגן דוד | עין

וש"ל נר' אחא דטעמא דרב משום בזוי מלוה וכההוא מרבנן שם וכן כתב הז"א. ד) הז"א הגיה שמותר להדליק כר מכוכה וא"ל. ה) ובשבת שם לא מייתי הך מתני והאריכו בזה המפורשים עיי' בז"א. ו) הז"א הגיה בר ר' אבא. ז) הז"א הגיה יש להם קיריוקים והם וכו' וא"ל. ופי קיריוסין מגידי שמועה ובקהלת רבה בפ' כי עוף השמים וגו' יש קלסיות לטובה וכו' ועיי' בערוך ערך קריאסות ולעיל פ"ג אות נ"ג. ח) בילקוט משלי ר' תתקכ"ט קיטע המאמר עיי"ש ובקהלת רבה פ"ג א"ל בון בשעה שהאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה לנפש והנפש למלאך והמלאך אומר לכרוב והכרוב אומר לבעל כנפים מי הוא זה השרף והשרף יוליך דבר ויגיד לפני מי שאמר והיה העולם. ט) בילקוט ג' על מה. ופי' ודיפתראות עורות שכותבין עליהן והמלה נרדפת עם פנקסאות עיי' בערוך ערך דפתר. י) כלו' דמלת ורוחי נמשך אדלעיל עם לבבי אשיחה ורוחי שהלב מודיע לנפש והרוח מגיד למלאך וכו' כדי להגיד להקב"ה ורוחי הוא מחפש בלבבי כי הוא נר אלהים וגו' והז"א והרז"ו הגיהו עם לבבי אני אשוח ויחפש רוחי ורוחי מחפש להגיד להקב"ה וא"כ ובילקוט שם קיטע כל הדברים. יא) כלו' כשם שאתה כשתחפש לא תחפש אלא בנרות וכו' כך הקב"ה וכו' והז"א הגיה בנרות הוא מחפש וכו' כמו שאין מבערים וכו' וא"ל ובילקוט לפניה שם קיטע הלשון ועיי' פסחים ח' ע"א. יב) וכן בילקוט שם ליתא.

אימתי אתה עושה כך. אמר להם (מה שעשה) [משאעשה] יג) מה שכתב למעלה והיה (בעת) [ביום] ההיא [נאם ה' קול צעקה וגו'] (צפניה שם י' וי"א). קול צעקה משער הדגים זו עכו שהיא נתונה בחיקם של דגים. ויללה מן המשנה זו לוד שהיתה משנה לירושלים. ושבר גדול מהגבעות זו ציפורי שנתונה בגבעות. הילילו יושבי המכתש. זו טבריה שעמוקה כמכתשת. אמר הקדוש ברוך הוא עשיתי את הדין בארבע מקומות הללו מה שעשו בהם עכו"ם באותה שעה אחפש את ירושלים בנרות יד):

ד"א והיה בעת ההיא אחפש א"ר אחא לא תהא קורא סמ"ך אלא שי"ן אחפש את ירושלים. אמר הקב"ה מוצא אני אותה לחירות כשם שהכתבתי בתורה וכי יכה איש את עין עבדו או עין אמתו ושחתה לחפשי ישלחנו (שמות כ"א כ"ו) אני הכיתי את שתי עיניהם של בניי שנאמר נסך ה' עליהם רוח תרדימה ויעצם את עיניהם (ישעיה כ"ט י') טו) אינו בדין שיצאו לחפשי הוי אומר אחפש את ירושלים. א"ר ברכיה הכהן בי רבי אחפש את ירושלים מוציא אני אותה לחפשי למה הכתבתי בתורה כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי (שמות כ' ב') הוי אחפש ירושלים טז):

ד"א אחפש את ירושלים אמרו לו ישראל רבון העולמים הרי כל הפרוקופי שלנו אחפש את ירושלים בנרות יז) והיכן הוא הבטחת נביאים שהבטחתנו לא יהיה לך השמש לאור יום וגו' והיה ה' לך לאור יומם (ישעיה ס' יט) יח) ואומר קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח (שם שם א') ואתה אומר אחפש את ירושלים בנרות. אמר להם הקב"ה למה שאתם סבורים אינו כך אלא כשם שהראיתיה לזכריה יט) כמ"ש והנה מנורת זהב כלה (זכריה ד' ב') זו כנסת ישראל כלך יפה רעייתי (שה"ש ד' ז') כ) ראיתי והנה מנורה זהב כולה וגולה על ראשה (זכריה שם) למענכם שלחתי בבלה (ישעיה מ"ג י"ד) כא): וכך הראה למשה ועשית מנורת זהב טהור (שמות כ"ה ל"א) זו כנסת ישראל מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתוריה ופרחיה (שם). מהו כך אלא ירכה זה הנשיא. וקנה [זה אב בית דין. גביעיה אלו החכמים. כפתריה] אלו התלמידים. ופרחיה אילו התינוקות הלמדים בבית הספר. ממנה יהיו כלך יפה רעיתי כב): ד"א וגולה על ראשה ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם (מיכה ב' י"ג) כג). ושבעה נרותיה עליה (זכריה שם) היא זכות השבת שישראל משמרים אחד לשבעה ימים. שבעה ושבעה מוצקות (שם) שבעה כנגד שבעה ימי בראשית חצבה עמודיה שבעה (משלי ט' א') כד) ושבעה כנגד שבעה האבות אברהם יצחק ויעקב קהת עמרם משה ואהרן כה): ד"א ושבעה נרותיה עליה כנגד שבעה מצות האמורות בתורה תרומות ומעשרות שמיטות ויובלות והמילה וכבוד אב ואם ותלמוד תורה כנגד כולם כו). הרי של ג"פ

מאיר | מגן דוד | עין

יג) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. יד) רש"י ורד"ק שם הביאו דברים אלו בשם מדרש אגדה ועיי' מגילה ו' ע"א. טו) במקרא כתוב עליכם וגו' עיניכם. טז) בילקוט שם המאמר קטוע. יז) פרוקופי גדולה וכבוד במוסף הערוך ערך פרוקופי. יח) במקרא כתוב עוד השמש לאור יומם וגו' לאור עולם. יט) הז"א הגיה עפ"י הילקוט שם לא כמה שאתם סבורים אלא כשם שהראיתי וא"ל. כ) וכדדרים לה לעיל בסוף פי'. כא) בשה"ש רבה פ"ד בפ' דכולך יפה וגו' וגולה על ראשה תרין אמוראי חד אמר גולה וח"א גואלה מ"ד גולה שגלו לבבל וגלתה שכינה עמהם ולמ"ד גואלה הוא פרוקה דכתיב גואלנו ה' צבאות שמו ודרש כאן כמ"ד גולה ועיי' בספרי במדבר פ"פ קמ"א ובילקוט שם המאמר קטוע ועיי' בילקוט זכריה ר' תק"ע. כב) כ"ה בילקוט שם וכן הגיה הז"א. כג) וצ"ל כמ"ד גולה גואלה לעיל אות כ"א והז"א הגיה וגולה על ראשה זה הקב"ה כמ"ש ויעבר וגו' וא"כ וכן בילקוט זכריה ר' תק"ע ליתא ובאמת שכן דרך המדרשים דתפסו לישנא קטיע. כד) ור"י בר אלעאי פתר קריא בבריאתו של עולם ויקרא רבה ריש פי"א. כה) וגי' הילקוט כנגד האבות עד משה וא"כ חשיב לוי בהדייהו ולפי נוסחתינו צ"ל דלא חשיב לוי גופיה לפי שקללו יעקב. כו) כתב הז"א

יש כאן. ש ב ע ה נרותיה עליה ש ב ע ה ו ש ב ע ה מוצקות הרי עשרים ואחד. ושבעה שהם שבעה הרי מ״ט ועשרים ואחד כנגד שבעים הזקנים כז). ו ש נ י ם ז ת י ם ע ל י ה (שם שם ג׳) אילו שני המשיחים אחד משוח מלחמה ואחד משוח למלך על ישראל כח). אמר הקב״ה שלא תהא מעוטה בפניהם הרי בדברים הללו אני אחפש ירושלים ו ה י ה ב ע ת ה ה ו א א ח פ ש י ר ו ש ל י ם ב נ ר ו ת:

ד״א והיה בעת [וגו׳] ופקדתי עליה האנשים הקופאים על שומריהן (צפניה שם) כט) זש״ה והיה ביום ההוא לא יהיה [אור] יקרות וקפאון (זכריה י״ד ו׳). אלא מה. והיה יום אחד הוא יודע לה׳ לא יום ולא לילה (שם שם ז׳) ל א י ו ם לרשעים ו ל א ל י ל ה לצדיקים. אלא מה. והיה לעת ערב יהיה אור (שם) ה׳ אורי וישעי ממי אירא ה׳ מעוז חיי ממי אפחד (תהלים כ״ז א׳) ל):

ד״א ה׳ אורי וישעי כך פתח ר׳ תנחומא בי ר׳ נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהלים קי״ט ק״ה) לא). נר (לרגלי) [ל ע י נ י] דבריך כך היה צריך לומר (ולומר) ואינו אומר כן אלא נר ל ר ג ל י דבריך לב). ולמה. הרשעים דומים לאדם המהלך באפילה הגיע באבן ונכשל בה הגיע לגומץ ונפל בה הוא שכתב דרך רשעים באפילה ולא ידעו במה יכשלו (משלי ד׳ י״ט) לג) אבל צדיקים דומים לאדם המהלך ונר לפניו הגיע לגומץ מיסר הימנו שלא יפול בה לד) הגיע לאבן משמר עצמו שלא יכשול בה. כך אמר דוד באתי לחלל את השבת והאירה התורה ושמרתם את השבת [וגו׳] מחלליה מות יומת (שמות ל״א י״ד). באתי לנאוף האירה לי התורה ושמרתם [וגו׳] מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ׳ ח׳ עד יו״ד) למה שהתורה נר לפני הדא היא נר לרגלי דבריך ואור וגו׳ לה): ד״א [אם] נ ר ל מ ה א ו ר ואם א ו ר למה נ ר אמר דוד כשאני מתחיל בדברי תורה כמעט אני מתחיל בהם לו) וכשאני נכנס לתוכה שערים הרבה נפתחים לי לכך אומר נ ר תחילה ואחר כך א ו ר נר ל ר ג ל י ואור [ל נ ת י ב ת י]:

מאיר מגן דוד עין

צ״ע מה נשתנו אלו המצות משאר מצות האמורות בתורה. ונ״ל שהד׳ הראשונות הם אילו המצות שקיומם של ישראל תלוים בהם בארץ והג׳ האחרונות הם המצות שקיומם של ישראל תלוים בהם בחו״ל ועיי׳ ברים פאה דקחשיב ד׳ מצות שאדם אוכל פירותיהן בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב כיבוד אב ואם וג״ח והבאת שלום בין אדם לחבירו ות״ת כנגד כולם ויליף להו בירושלמי מקרא כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם וגו׳ ושהם כנגד ד׳ דברים שהן נפרעין מן האדם וכו׳ ואלו הן ע״ז ג״ע וש״ד ולשון הרע כנגד כולן. ונראה שהפסיקתא חולקת ע״ז ואפיק ג״ח והבאת שלום ועייל מילה. כז) כלו׳ שג׳ פעמים הוזכר מלת ש ב ע ה (והז״א הגיה הרי ש ל ש ה פעמים וכו׳. וכשתחשוב ז׳ פעמים ז׳. ששבעת נרות הן ולכל נר שבעה מוצקות הרי מ״ט. וכשתכלול כ״א עם מ״ט הם ע׳. כח) דהיינו כהן ומלך. כט) במקרא כתוב ע ל האנשים. ל) וכלו׳ שיבא הזמן שלא יהי׳ אור יקרות כלו׳ אור בהיר ויקר הולך וכן לא יהיה ק פ א ו ן שיהיו קפאים על שמריהם ואז לא יהי׳ יום לרשעים ולילה לצדיקים ואז ה׳ לבדו יהי׳ אורם וישעם. לא) א מ ר מ א י ר א י ש ש ל ו ם מסגנון לשון המדרש וסידורו ברור שכל אלו המאמרים מכאן ולהלן אינם שייכים לפי׳ והיה בעת ההיא אחפש אלא תוספות מעתיק מאוחר הם דניחא ליה לדרוש זה המזמור ב ח נ ו כ ה לפי שענין המזמור דומה היה לו לענין המאורע וכיון שהפ׳ והיה בעת ההיא אחפש מסיימת במקרא ה׳ א ו ר י הוסיפם כאן. אמנם עיקר אלו המדרשים הם פתיחה אל ב ז א ת יבא אהרן לפ׳ דיוה״כ. אבל כבר היו נמצאים לפני בעל הילקוט שהזכירם בתהלים ר׳ תתע״ח. ואולי ש ה י ו ס ד ו ר י ם לפניו להלן בפ׳ דאחרי מ ו ת והרז״ו כתב שבכת״י ליתא עד למה הרשעים וכו׳ וא״כ. לב) כנ״ל להגיה והז״א הגיה נר ל י דבריך וכו׳ ל מ ה הרשעים וא״כ. ובמדרש תהלים מזמור כ״ז ג׳ לה סתמא זש״ה נר לרגלי דבריך למה הרשעים דומים וכו׳ וכן העתיק הילקוט ר׳ תתע״ח שם. לג) במקרא כתוב כ א פ ל ה. לד) גי׳ הילקוט ס ר מ מ נ ה. לה) והועתק זה המאמר במדרש תהלים שם ובסגנון אחר הוא שם מזמור קי״ט ובהרחבת ענין הוא בשמות רבה פל״ו. והז״א הגיה וכן בשאר העבירות הוי נר לרגלי וגו׳ והשמיט מלות ל מ ה ש ה ת ו ר ה נ ר ל פ נ י והוא עפ״י הילקוט דתהלים שם וא״כ שדרך הילקוט לשמור הענין ולא לשמור המלות והסדר. לו) הז״א והרז״ו הגיהו ד״א נר ל ר ג ל י אם נאמר נר למה נאמר אור ואם נאמר אור למה נאמר נר וכו׳ מ ע ט אני מתחיל וכו׳ והוא עפ״י

ד"א נר לרגלי [וגו'] ואור [וגו'] אימתי אמר הפסוק הזה כשהלך לעמק רפאים אע"פי שלא היה הולך למלחמה עד שהיה נשאל באורים ותומים לז). בשעה שהלך שמואל למשוח את דוד היו מלאכי השרת מקטרגים לפני הקב"ה אמרו לו למה אתה נוטל את המלכות ונותנה לדוד לח). אמר להם הקב"ה אומר לכם מה בין שאול לדוד שאול עומד ונשאל לאורים ותומים והפלשתים באים עליו והניח את האורים ואת התומים שהיה עומד ונשאל בהם וברח. לא עשה אלא זמן אחד היה עומד ונשאל באורים ובתומים לט) באו הפלשתים עליו אמר לכהן אסוף ידיך כמה שכתב ויהי עד דבר (ה') שאול אל הכהן וגו' [ויאמר שאול אל הכהן אסוף את ידיך] (שמואל א' י"ד י"ט) ולא המתין עד שיגמור. ודוד עליו הפלשתים מ) התחיל שאול מא). באותה שעה היה עומד בעמק רפאים אמר לו הקב"ה אל תעלה אלא מאחריהם ואין לך רשות לפשוט יד בהם אפילו (קורלים) [קורבים] לך עד שתראה ראשי הבכאים מנענעים מב) כמה שכתוב ויוסיפו פלשתים ויחנו בעמק רפאים וישאל דוד בה' ויאמר לו וגו' ממול הבכאים (שמואל ב' ה' כ"ב כ"ג) מג). ולמה נתן לו סימן להראות מראשיהם ולא מאחוריהם א"ר ברכיה בי רבי שכולם מליאים קוצים מראשיהם כלומר הואיל שאתם בצרה אף אני עמכם יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (תהלים צ"א ט"ו). ויהי בשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ (שמואל שם כ"ד) מד) דבר חתוך כמ"ש אם חרוצים ימיו וגו' (איוב י"ד ה'). כיון שיצא היו הפלשתים קרובים ובאים וישראל רואים אותם שלא היו רחוקים מהם אלא ד' אמות מה). אמרו לו ישראל דוד מה אנו עומדים. אמר להם מצווה אני מן האלהים שלא לפשוט עד שאראה ראשי אילנות מנענעים. אמר להם אם פושטים אנו יד [בהם] אנו מתים ואם אין אנו פושטים יד בהם אנו מתים. מוטב לנו נמות צדיקים ולא נמות רשעים מו). אמר להם אני ואתם נתלה עינינו בהקב"ה. מיד כיון שתלו עיניהם מיד נענענו האילנות ומיד פשטו יד כמ"ש ויעש דוד כאשר צוה אלהים וגו' (שמואל שם כ"ה) מז). אמר הקב"ה למלאכי השרת ראו מה בין דוד לשאול מי גרם לדוד להינצל הוא וישראל הדיבר שהאיר להם נר לרגלי דבריך מח):

ד"א ה' אורי וישעי כנגד מי אמרו דוד. ר' אלעזר בן פדת אמר כנגד מלחמת

מאיר **מגן דוד** עין

הילקוט שם וא"ל ובמדרש תהלים שם ג' מעט אני מתחיל בהם והם כוכבים ובילקוט שם כ"ז ליתא. לז) כלו' דשני פעמים עלו עליו פלשתים וינטשו בעמק רפאים ובשני פעמים שאל דוד באורים ותומים ולא סמך בפעם הב' שכבר נשאל בראשונה והשיבוהו עלה כי נתן אתן וגו' ואעפ"י שלא הלך מתחלה אלא עפ"י אורים ותומים אעפי"כ שאל בהם. ובמדרש תהלים ג' כשהיה מהלך לעמק רפאים אעפ"י כן לא הלך למלחמה עד שנשאל וכו'. והכוונה אחת היא והז"א כדחק. ובילקוט תהלים ר' תש"ו קיטע כל המאמר כדרכו ועיי"ש במדרש תהלים שהדברים מעורבבים שם עם הדרוש דלקמן שכנגד עמלקים נאמר. לח) אגב ענינא מייתי לה והז"א הגיה ובשעה וא"ל. ובמדרש תהלים שם ג' וכן את מולא בשעה וכו' עיי"ש. לט) כלו' לא הספיק הדבר עד שהיה נשאל וכו'. מ) כלו' כבר נחו עליו הפלשתים ולישנא דקרא הוא פלשתים עליך שמשון (שופטים ט"ז) והז"א הגיה עלו עליו וא"ל. ובמדרש תהלים ג' אבל דוד בשעה שהפלשתים באין עליו בעמק רפאים באותו שעה התחיל לשאול וכו' וכן הגיה הרז"וו. מא) לישנא דקרא נקט ושאול לו באלהים (ש"א כ"ב) והז"א הגיה באותה שעה היה עומד בעמק רפאים התחיל לשאול בה' א"ל הקב"ה וכו' וא"ל. מב) כ"ה בד"פ וכן עיקר וכלו' אפי' הולכים וקרבים לך ובמדרש תהלים ג' אפי' הם קרובים אצלך והז"א הגיה אפי' יהיו קרובים לך. מג) במקרא כתוב ויסיפו עוד פלשתים לעלות וינטשו בעמק רפאים וגו' ויאמר לא תעלה וגו'. מד) במקרא כתוב לעדה. מה) במדרש תהלים ג' שמונה אמות אבל בילקוט שמואל ר' קמ"ב הנוסחא בכל המאמר כמו שהיא לפנינו. מו) בילקוט המאמר קטוע קלת. מז) במקרא כתוב ויעש דוד כן כאשר צוהו ה'. מח) בילקוט שם סירס המאמר כדרכו. אמר מאיר איש שלום מסגנון לשון המדרש דתהלים מוכח שהעתיק מפסיקתא שלפנינו אלא שכבר תיקן הלשון והסגנון עיי"ש.

מצרים מט) ור' שמואל בר נחמן אמר כנגד גליות אמרו נ) ורבותינו אמרו [כנגד ראש השנה ויום הכפורים] נא) וריב"ל [אמר] כנגד גדוד עמלק אמרו כמ"ש ויהי בבוא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו [וגו'] וישבו כל אשר בה וגו' (שמואל א' ל' א' וב') נב) וישאל דוד בה' הארדוף אחרי הגדוד הזה (שם שם ח') נג) וימצאו איש מצרי [וגו'] (שם שם י"א) ויורידהו והנה נטושים על פני [וגו'] (שם שם ט"ז) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם (שם שם י"ז). למחרת אין כתיב כאן אלא עד למחרתם שהיה מכה בהם ג' ימים שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב הרי אחד עד למחרת הרי שני ימים נד): לדוד ה' אורי וישעי [וגו] נה). ה' אורי (וישעי) כי אתה תאיר נרי [ה' אלהי יגיה חשכי] כי בך ארוץ גדוד (תהלים י"ח כ"ט ול') נו) וישעי מגיני וקרן ישעי (שם שם ג'). ממי אירא כי בך ארוץ גדוד (שם שם ל'). בקרוב עלי מריעים לאכול בשרי נז) אלו נשיו שהציל כמ"ש ודבק באשתו והיו לבשר אחד (בראשית ב' כ"ד) נח): אמרו לו ישראל נט) רבש"ע כל מלחמה שתעמוד עלינו אינו מתייראים הימנה למה שעליך אנו בטוחים שאתה מציל אותנו כמ"ש אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח (תהלים כ"ז ג') ס):

פ"ט

למנצח על הנגינות לדוד שמעה אלהים
רינתי מקצה הארץ אליך אקרא בעטוף לבי (תהלים ס"א א' עד ג') א)

ילמדנו רבינו אדם מישראל מהו שיהא רשאי לברך על הכוס כשאינו מודח. א"ר אחא בשם ר' יוחנן כוס של ברכה מצוותו שיהא מודח ושיהא עטור ושיהא מלא.

מאיר מגן דוד עין

מט) הוא ר' אלעזר סתמא דפסיקתא פ' אחרי מות דפתר קריא אורי ביום עיי"ש ובויקרא רבה ריש פכ"א ובמדרש תהלים ג' לה סתמא ועיי"ש באריכות הדרוש. נ) גז"ש בפסיקתא ובויקרא רבה שם ובמדרש תהלים ליתא ועיי"ש באריכות הדרוש. ובילקוט תהלים כ"ז ג' ר' שמעון בר נחמני והוא ט"ס. נא) זה המאמר קטוע וכוון למאי דגרסינן שם בפסיקתא ובויקרא רבה ובמדרש תהלים דפתרי קראי בר"ה ויוה"כ עיי"ש באריכות הדרוש. נב) במקרא כתוב וישבו את הנשים אשר בה. נג) במקרא כתוב לאמר ארדף וגו'. נד) כלו' דמלת עד נמשך גם על למחרתם וכאילו כתוב מהנשף עד למחרתו ועד הערב עד למחרתו וס"ל דנשף לפרא הוא שהוא שעת מאכל לסטים והוא מלאם לזבלים וסוסים. וא"כ הכם באותו היום ולמחרתו ועד הערב ולמחרתו הרי ג' ימים. ובכל המקומות שרמזתי עליהם וכן בפתיחתא רבתי דאיכה בפ' בזבדי בן לוי לא האמינו וגו' ג' מהו למחרתם אריב"ל ב' לילות ויום א' ועיי' ברכות ג' ע"ב ונראה דנוסחתינו עיקר וכבר רמזתי לעיל אות ל"ז שבמדרש תהלים זה המאמר מעורבב ומשובש. נה) השתא חוזר אל המקרא ומפרשו על המאורע דעמלקים. נו) ובמקומות שרמזתי עליהם אמרו שהאיר לו הקב"ה בזקים וברקים ומייתי קרא דכי אתה תאיר וגו' ועיי' במדרש תהלים מזמור י"ח ובילקוט שמואל ר' קס"א. נז) במקרא כתוב את בשרי. נח) ודרש גדוד על גדוד העמלקים ועיי' במדרש תהלים מזמור י"ח בד"ה ארדוף אויבי ובפתיחתא דאיכה רבתי שם. נט) הך סיומא מאמר בפ"ע הוא והז"א השמיט מלת לו וא"ל. ס) עיי' במקומות שרמזתי עליהם שדרשו מלת בזאת. אמא"ש יראה שעיקר אלו המדרשים גם בפסיקתא דאחרי מות כמ"ש ומשם הועתקו אל ויקרא רבה ומסדר הפסיקתא רבתי קיטע אותם הענינים שנדרשים שם וקיבל בהם והוסיף עליהם ענינים אחרים דשייכים יותר לדרוש דחנוכה ומהפסיקתא רבתי ומאיך הועתק במדרש תהלים.

פ"ט א) במקרא כתוב על נגינת וגו' רנתי הקשיבה תפלתי מקצה וגו'. כתב הז"א והרז"ו צ"ע מה שייכות לפרשה הזאת לכאן כי עד הנה דבר בענין פרשיות של חנוכה ואפשר מפני שדורש על פסוק למנצח על נגינת ומביא ע"ז דרשת רב מודים אנחנו לך על שאנו מודים ובחנוכה אומרים הלל כל ח' ימים. ועל דרך האמת שנאמר כאן באמצע

מניין ולנפתלי אמר שבע רצון ומלא ברכת ה' (דברים ל"ג כ"ג ב). אלו ג' ברכות צריך שיהא בכוס של ברכה ג). אמרו בשם ר' יוחנן וצריך שיהיו עיניו בכוס. ושיהא בידו של ימין. ושתהא ידו מן הטבלא טפח. ושיהא מברך באימה ולא בקלות ראש ד). א"ר אבא בשם רבי חייא ור' חייא בשם רבי יוחנן עומד ואוכל יושב ומברך. יושב ואוכל מסיב ומברך, מסיב מתעטף ומברך. מהו מתעטף שאם הייתה זרועו גלוי מכסה אותו ומברך. כדי שיהא עושה את המצוה באימה ה). אין לך שהיה זהיר במצוות וירא שמים כדוד שכן הוא אומר חבר אני לכל אשר יראוך וגו' (תהלים קי"ט ס"ד).

מאיר   מגן דוד   עין

המאמר שבראש הפרשה. כי כל הענין הוא בירושלמי ברכות בסוף פ' ג' שאכלו וכאן הובא ראש המאמר וסופו ודלג אמצעית המאמר שמדבר בענין חנוכה וז"ל שם ר' זריקן בר חמא דר' זריקן הזכיר של חנוכה בארץ (פי' בברכת הארץ) וקילסו אותו. ואגב הועתק כאן כל הסוגיא והעיקר חסר ככ"ל עכ"ל. ודברים אלו הם רחוקים דעיקר הסוגיא דמייתי הכא הוא בתשובת השאלה. והא דר' זריקן אין לו שום ענין עם מה שלפניו ושל אחריו גם לא הועתקו אלו הדברים מן הירושלמי כדבעינן למימר לקמן. ובתוספותיו כתב הז"א על מה דמסיים להלן מ נ י ן מ מ ה ש ק ר א ו ב ע נ י ן וכו' וז"ל לא אתפרש אהיכא קאי דבחנוכה היו אומרים מזמור שיר חנוכת כדלעיל פ"ג וכן איתא במס' סופרים ואפשר שהיו קורין בכל יום מזמור אחר ובאחד מימי חנוכה היו קורין מזמור זה ע"ש הכתוב של' בו כי היית מחסה לי מגדל עוז מפני אויב. ובערוך ערך אוותני משמע דהך פסקא שייך לפ' כי תשא. ואפשר שהיו אומרים אותו בפ' שקלים משום דמסיים ביה לשלם נדרי יום יום ול"ע עכ"ל. ודברי האחרונים טעות הם בידו שנעלם ממנו שציון הערוך הוא על הפסיקתא (שהדפיסה ופירשה החכם מוהר"ש באבער) ולא על הפסיקתא רבתי. והחכם מוהרי"ע צונץ בספרו על הדרשות צד רמ"א צדד לומר שפסיקתא זו לעשרה בטבת ואין יסוד לדבר. גם כי הוא רחוק שידרשו ביום התענית בה' כוס של ברכת המזון ומסתברא שקראו זה המזמור ביום אחרון של חנוכה. ב) במקרא כתוב כ נ פ ת ל י שבע וגו'. וגרסינן לה בירושלמי ס"פ ג' שאכלו סתמא בשם ר' אחא. א"ר אחא ג' דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עטור ומודח וסימנן בפסוק אחד כנפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' ש ב ע עיטור ר צ ו ן מודח מ ל א כמשמעו א"ר חנינא אם עשית כן מה כתיב תמן ים ודרום ירשה את זוכה לירש העוה"ז והעוה"ב. ובברכות בבלי נ"א ע"א גרסינן א"ר זירא א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף וכו' א"ר יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד הדחה שטיפה חי ומלא. תנא ה ד ח ה מבפנים ו ש ט י פ ה מבחוץ וכו'. ולפ"ז ר' יוחנן לית ליה עטור ופסיקתא דילן דתלי לה בר' יוחנן חולקת על הבבלי והירושלמי. ג) כלו' שבע רצון ומלא וכדלעיל בירושלמי. והז"א הגיה אלו ג' ד ב ר י ם וסבר שהדברים נמשכים למטה וזה טעות. ד) בירושלמי שם קודם המאמר הנזכר. ר' ירמיה בשם ר' יוחנן ראשונים היו שואלין שמאל מהו שתסייע לימין בכוס של ברכה את שמע מינה תלת את שמע שהוא צריך לתופסו בימין וצריך שתהא ידו גבוהה מן השלחן טפח וצריך שנותן עיניו בה. ובבבלי שם תנא להו בברייתא דעשרה דברים אחר שמנה דלעיל עד ועיטוף נוטלו בשתי ידיו ונותנו בימין ומגביהו מן הקרקע טפח ונותן עיניו בו וכו'. ושאלת ראשונים גרים לה התם בשם ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן עיי"ש. והא דשיהא מברך באימה ולא בקלות ראש ליתא שם בדר"י אמנם הוא בכלל עיטוף די' דברים ואמרינן עלה בבבלי שם עיטוף ר' פפא מעטף ויתיב (פרש"י בטליתו) ר' אסי פרים סודרא על רישיה. הז"א הגיה ושתהא ידו גבוהה מן הטבלא וא"צ. ה) בירושלמי שם ר' בא בריה דר' חייא בר אבא אכל מהלך עומד ומברך. אכל עומד יושב ומברך. אכל יושב מיסב ומברך. אכל מיסב מתעטף ומברך אם עשה כן הרי הוא כמלאכי השרת מ"ט בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו. ובבבלי שם בס"פ ב' א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא האוכל ומהלך מברך מעומד וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב וכשהוא מ י ס ב ואוכל י ו ש ב ומברך והלכתא בכולהו יושב ומברך. ופסיקתא דילן ס"ל כירושלמי אמנם פליגא עליה בענין עיטוף דלירושלמי הוא עטיפת פנים ולפסיקתא דילן הוא כסוי הזרוע ואולי שט"ס כאן וצ"ל שאם היה ר א ש ו גלוי והוא כר' אסי דפרים סודרא על רישיה. הז"א הגיה מסב ו א ו כ ל מתעטף וכו' וא"צ.

ותדע לך אע"פי ששנו רבותינו הבא מן הדרך פטור מן התפלה ו) וכן אם היה במקום סכנה בדרך ז). אבל דוד לא היה עושה כן אלא אפילו בכל מקום שהיה הולך לא היה מונע עצמו מן התפלה. מניין ממה שקראו בעניין למנצח על הנגינות לדוד שמעה אלהים רנתי מ ק צ ה ה א ר ץ אליך אקרא ח):

למנצח על הנגינות לדוד שמעה אלהים רנתי כך פתח ר תנחומא בי ר' תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פדית (שם ע"א כ"ג). אתה מוצא אין לך כל אבר ואבר שלא קילס להקב"ה בו קילוסו בראשו ואומרים כולם כאחד וחוזר ופורט ט). (קילוסה) [קילסו] ב ר א ש ו דשנת בשמן ראשי (שם כ"ג ה'). קילסו ב ע י נ י ו עיני תמיד אל ה' (שם כ"ה ט"ו) אליך נשאתי עיני (שם קכ"ג א') י). קילסו ב פ י ו תהלת ה' ידבר פי (שם קמ"ה כ"א). קילסו ב ל ש ו ן ולשוני תהגה צדקך (שם ל"ה כ"ח). קילסו ב ש פ ת י ו תרננה שפתי (שם ע"א כ"ג). קילסו ב ג ר ו נ ו יגעתי בקראי נחר גרוני (שם ס"ט ד') יא). קילסו ב ל ב ו לבי ובשרי ירננו אל אל חי (שם פ"ד ג'). קילסו ב ק ר ב י ם וכל קרבי את שם קדשו (שם ק"ג א'). קילסו ב י ד י ו המלמד ידי לקרב (שם קמ"ד א'). קילסו ב ר ג ל י ו רגלי עמדה במישור (שם כ"ו י"ב). סוף דבר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (שם ל"ה י'). אמר דוד אע"פ שקילסתיו בכל אלה עד עכשיו איני יודע לקלס כמו שכתב פי יגיד צדקתך כי לא ידעתי ספורות (שם ע"א ט"ו) יב). כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו (שם ל"ה י') אילו ישראל שהם נכנסים בידי או"ה והקב"ה מצילם ואין ע נ י אלא ישראל שנאמר והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה' (צפניה ג' י"ב). אמר דוד כבש בין שבעים זאבים מה יכול לעשות. ישראל בין שבעים אומות חזקים מה הם יכולים לעשות

מאיר מגן דוד עין

ו) לא ידענא היכן אבל כמלא בבבלי עירובין ס"ה ע"א אר"א הבא מן הדרך אל יתפלל שלשה ימים שנ' ואקבצם וגו' אבוה דשמואל כי אתי באורחא לא מצלי תלתא יומי. ז) במשנה דברכות פ"ד כ"ח ע"ב שמתפלל תפלה קצרה. ח) א מ א " ש ממה שרמזתי על הירושלמי והבבלי מוכיחים הדברים שמסדר הפסיקתא לא העתיק מהם אלא גמרא גמירא ליה הכי ממקום אחר. ט) פי' ק י ל ו ס ו ב ר א ש ו עיקר קילוסו ולשון המקרא היא ושלם אתו בראשו וחמשיתיו יסיף עליו (ויקרא ה') ומפרש שאומרים כולם כא' וחוזר ופורט ובילקוט תהלים ר' תשכ"ג ג' א"ר ת נ ח ו ם אין לך כל אבר ואבר שלא קלס ד ו ד להקב"ה בו קלסו בראשו דשנת וגו' ושינה וקיטע כדרכו והז"א הגיה קלסו בראשו ו א ב ר י ו כולם כא' וחזר ופרט וכו' והרז"ו מחק המלות ק י ל ו ס ו ב ר א ש ו וג' ו א ו מ ר ס וא"כ. י) במקרא כתוב את עיני. בילקוט השמיט מקרא קמא. יא) בילקוט ג' ב ג ר ו נ ו והדר ב ש פ ת י ו. יב) במקרא כתוב פי י ס פ ר צדקתך כל היום תשועתך כי וגו'. א מ א " ש בילקוט תהלים שם יש כאן עוד מאמר ארוך שנזכרו בו ענינים רבים שראוים לשים לב עליהם. ובהשקפה הראשונה יראה שהם מהפסיקתא רבתי וחסר לפנינו. אולם מטיב הענינים שהוזכרו בו עדותם בפניהם יענו שמאוחרים הם. ושמתי לבי לדבר ומצאתי ברוקח ה' מילה סי' ק"ח שכתב בשוחר טוב ב ר כ י ו מ נ ד ק נ י ם ל י ל ד י ם פי' ב ע ל ב ר י ת ב מ ז מ ו ר ל ה' עב"ל. ולפנינו במדרש תהלים ליתא אבל הוא בילקוט במאמר הנזכר. ולמדתי מזה שהילקוט העתיק המאמר ממדרש תהלים והוא חסר שם לפנינו. ובדקתי בילקוט הוצאה עתיקה דפוס שאלוניקו ומצאתי שהיא נחלק ונפרד לעצמו ורשום עליו מ ד ר ש. ומצאתי בזה עדות מקיומת שאין הדברים מהפסיקתא רבתי רק ממדרש ואף שגם בהוצאה זו אין הסדר מתוקן לפי שהוא מתחיל מן ס ו ף ד ב ר וכו' והולך עד ריב"ל אמר זה ילה"ר שנרשם עליו ב"ר. ובאמת שתחלת אלו הדברים וכן סופם מן מ צ י ל ע נ י וכו' הם מהפסיקתא. אלא שבעל הילקוט ערבב דברי המדרש בתוך דברי הפסיקתא כדרכו לערבב מאמרים קרובים בענין אף אם הם רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב. ואעתיק כאן רק דבר א' לדוגמא מזה המאמר. אמר דוד אני משבחך בכל איברי ומקיים בהן המצות וכו'. ב צ ו א ר י עטיפת ציצית וכו'. ב ח ז ה הציצית אני משים כנגד הלב כל זמן שאני קורא ק"ש שנ' הדברים האלה על לבבך. מ א ח ר י ו מ ל פ נ י השלכתי שני כנפים של טלית כשאני עומד בתפלה וכו'. ופי' בו הז"ר ב צ ו א ר י ע ט י פ ת צ י צ י ת לפי שהיה להם ציצית כ ס ו ד ר שהוא מונח ס ב י ב ה צ ו א ר. למדנו מזה שעטיפתן היתה לקפל הטלית ולשלשלו סביב הצואר אלא שבשעת

אילולי אתה עומד להם בכל שעה ושעה הוי מציל עני מחזק ממנו אילו ישראל יג): ד"א מציל עני מחזק ממנו [ועני ואביון מגזלו] זה יצר הרע. יש גזלן מזה. כמה יצר טוב יגע עד שלא מצאה יד) ולשעה קלה בא יצר הרע ומאבדה הימנו. אין גזלן יותר מזה. הוי מציל עני מחזק ממנו עני ואביון מגוזלו זה יצר הרע טו). אמר לו הקב"ה דוד עשרה בני אדם אמרו הספר וקילסו אותי לתוכו טז) ומכולם אין הקילוס נאמר אלא לך יז). אמר לו דוד הואיל והקילוס נאה אני מקלסך שנאמר למנצח על הנגינות. מהו על נגינות אלא נצח (הוא) [לו שהוא] נותן קילוס בפיהם של צדיקים לקלסו לכך כתב למנצח על הנגינות יח). רב אמר מודים אנחנו לך על שאנו מודים לך יט):

דבר אחר למנצח [נצח] למי שהנצח שלו:

דבר אחר למנצח נצח למי שהוא נותן הנצח לבניו:

דבר אחר למנצח נצח למי שמבקש להינצח כביכול: (ד"א) כ) למנצח נצח למי שהנצח שלו לך ה' הגבורה והתפארת והנצח וההוד (דהי"א כ"ט י"א) כא) וכן ה' איש מלחמה (שמות ט"ו ג') וכן ויצא ה' ונלחם (זכריה י"ד ג') וכן ה' כגבור יצא (ישעיה מ"ב י"ג) כב): למנצח נצח למי שעושה הנצח לבניו עשה מלחמות האמורי כמה שכתב ויהי בנוסם מפני בני ישראל וה' השליך עליהם אבנים גדולים וגו' (יהושע י' י"א) כג): למנצח (מי) [נצח למי] שמבקש להינצח כמה שכתב כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף (ישעיה נ"ז ט"ז) אל תהי קורא כן אלא לניצוח אריב כד). למה. אמר הקב"ה כשאני נוצח אני מפסיד וכשאני נצוח אני משתכר. נצחתי את דור המבול לא אני הפסדתי שהחרבתי עולמי שנאמר וימח את כל היקום (בראשית ז' כ"ג) וכן דור הפלגה (ודור

מאיר **מגן דוד** עין

ק"ש שמו הציצית כנגד הלב ובשעת התפלה המשילו שני כנפים של טלית מלפניהם ומלאחריהם. וזה המנהג עכ"פ אינו מסכים עם מה שהאריכו הפוסקים בש"ע סי' ח' בסדר העטיפה. יג) הז"א הגיה שבעים אומות אומות נעאות עיי' באריכות דבריו והיא טעות שבא לו לפי שלא ידע שהערוך הביא הפסיקתא ולא הפסיקתא רבתי. ובילקוט תהלים המאמר קטוע קצת ומשל הכבש בין שבעים זאבים באסתר רבה פ"י בפ' נקהלו היהודים אנדריאנוס קיסר א"ל לר"י גדולה היא הכבשה שעומדת בין ע' זאבים א"ל גדול הוא הרועה שמצילה ושוברן לפניה והוא ג"כ בתנחומא פ' תולדות. יד) למצוה כדי לקיימה. טו) הז"א הגיה מציל עני מחזק ממנו זה יצ"ט מיצה"ר עני ואביון מגוזלו יש גזלן וכו' עד שהוא מוצא ולשעה וכו' והיא עפ"י מדרש תהלים דג' שם א"ר אחא מציל יצ"ט מיצה"ר עני ואביון מגזלו יש גזילה יותר מזו ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ואין הכרע להגהה זו וע"ע בב"ב פנ"ד. טז) הז"א הגיה בתוכו. ועיי' ב"ב ט"ו ע"א ובמדרש תהלים מזמור א' ובשה"ש רבה פ"ד בפ' בנוי לתלפיות ובקהלת רבה פ"ז בפ' החכמה תעוז וגו'. יז) כצ"ל שנקרא הספר על שם דוד והז"א הגיה אין הקילוס נאה אלא לך וא"צ. יח) כן הגיה הז"א וכ"ה בילקוט תהלים ר' תרנ"ז אלא שחסר שם מלת נותן והעתיק הילקוט שם דברי הפסיקתא רבתי אע"ג דלא כתב שם אלא למנצח בנגינות משום איידך פירושי דאיתנייהו התם במדרש תהלים. יט) עיי' סוטה מ' ע"א ובתו' שם בד"ה על שאנחנו ובירושלמי (ברכות פ"ד) שהעתיקו שם ומכאן ראיה כנגד מה שהביא הבית יוסף בה' תפלה סי' קכ"ז עיי"ש. כ) וכן הגיה הז"א והוא חוזר ומפרש אלו הג' שיטות ובמדרש תהלים מזמור ד' ג' למנצח למי שהוא נצח לנצח: [ד"א למנצח] למי שניצוחו נצח נצחים. ד"א למנצח למי שמנוצח מבריותיו. כא) במקרא כתוב הגדלה והגבורה. כב) עיי' במכילתא מס' דשירתא פ"ד. כג) במקרא כתוב מפני ישראל הם במורד בית חורון וגו' אבנים גדולות וגו'. ובילקוט תהלים שם ג' שהוא נותן הנצח לבניו במצרים בעמלק בסיחון בעוג במלכי כנען ותו ליתא ועכ"פ נראה שהמאמר שלפנינו הוא קטוע. כד) כצ"ל שרש המקרא כי לא לנצוח אריב ולא לעולם אקצוף והז"א הגיה אלא ולא לניצוח אקצוף וא"כ דנצוח שייך בריב ולא בקציפה ובילקוט שם קיטע המאמר וג' למי שהוא מבקש להנצח אמר הקב"ה וכו' ובמדרש תהלים שם ג' למנצח למי שמנוצח מבריותיו מלך בו"ד מנצחים אותו כועס אבל הקב"ה נוצחין אותו ושמח שנ' ויאמר

המגדול) כה) וסדומיים (זאת אומרת בדעת הזו של מעלה) כו). אבל בימי משה שנוצחת עשיתי שכר שלא כליתי את ישראל כז). הוי למנצח למי שהוא מבקש להינצח:

ד"א למנצח על נגינות שמעה אלהים [רנתי האזינה] תפלתי אמר לו רבונו של עולם עד אימתי יהיו בניך משועבדים ואין אתה שומע תפלתי ואי חדשה לך לא כבר במצרים קרינו אותך ועניתו אותנו כמה שכתב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו (שמות ב' כ"ג) [וכתיב ואת צעקתם שמעתי (שם ג' ז'). וכן על הים] ועד שלא עמדו להתפלל (אומר) [אמר] להם מה אתם צועקים כבר שמעתי (תפלתם) [תפלתכם] כמה שכתב ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי (שם י"ד ט"ו) כח). וכן בעמלק קראו המקום ומיד ענה אותם כמה שכתב וידר ישראל נדר לאמר אם נתון [וגו'] וישמע ה' בקול ישראל (במדבר כ"א ב' ג') כט). וכן בימי שמואל כשבאו פלשתים עלינו קראנו אותך ועניתו אותנו כמה שכתב ויצעק שמואל אל ה' בעד ישראל ויענהו ה' (שמואל א' ז' ט') ל). וכן בימי שלמה כשנתפלל לפניך מיד ענית אותו באש כמה שכתב ויהי ככלות שלמה להתפלל (מלכים א' ח' כ"ד). אמר לו דוד רבונו של עולם כשהיו בניך בבית המקדש היו קוראים אותך ואתה עונה להם עכשיו משאנו מפוזרים בגולה אתה עונה אותנו כמ"ש מקצה הארץ אליך אקרא לא). רבונו של עולם בנה ביתך ושכנינו בתוכו מקצה הארץ אליך אקרא מה כתב אחריו אגורה באהלך עולמים (שם):

פ"י

כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם (שמות ל' י"ב) א)

ילמדנו רבינו כמה פעמים בשנה תורמין את הלשכה ב). כך שנו רבותינו בשלשה פרקים בשנה [תורמין את הלשכה בפרוס הפסח בפרוס עצרת בפרוס החג]

מאיר **מגן דוד** עין

להשמידם לולי משה וגו'. כה) ב' נוסחאות הן ונתערבו ובילקוט שם ליתא והז"א הגיה דור הפלגה במגדל וא"כ. כו) בילקוט ליתא וכ"ל שהיא תוספות מגליון וצ"ל זאת אומרת כדעת הזו של מעלה. וכוונת בעל הגליון שסיפור מעשה הסדומיים בויכוחו של אברהם אבינו עם הקב"ה יוכיח שהקב"ה מבקש להכלה. והז"א הגיה ואת אומר כדעת וכו' ופי' כלו' גם באילו שייך לומר שהפסדתי כדבר האמור למעלה לענין דור המבול וכו'. כז) כוון אל מה שמובא במדרש תהלים העתקיו לעיל אות כ"ד. כח) כל זה המאמר הוא במדרש תהלים מזמור ס"א אלא שהוא שם בסגנון אחר והכי גריס התם זש"ה רחוק ה' מרשעים ותפלת צדיקים ישמע כל מקום שקראו ישראל להקב"ה ענה אותם. קראוהו במצרים ענה אותם שנאמר ואת צעקתם שמעתי. על הים ענה אותם שנאמר מה תצעק אלי וכו' ועפי"ז הגהתי. והז"א הגיה ויזעקו ותעל שועתם ועניית אותנו כמ"ש ואת צעקתם שמעתי קראו על הים ועניית אותם ועד שלא וכו'. כט) במדרש תהלים שם ג' במדבר ענה אותם שנ' וישמע ה' בקול ישראל. והכנעני שהוזכר שם עמלק היה כדאיתא בתנחומא ובפרש"י שם. ל) במקרא כתוב ויזעק. במדרש תהלים ג' כנכנסו לארץ וקראוהו ענה אותם שנ' ויזעק שמואל וגו'. לא) הז"א והרז"וו הגיהו כשאנו מפוזרים בגולה ענה אותנו. ובמדרש תהלים ג' ואף בימי שלמה שנ' ויהי ככלות שלמה ואף עכשיו שגלינו ענה אותנו שנ' קראתי שמך ה' מבור תחתיות קולי שמעת ואף עכשיו שאנו בקצה הארץ אליך אקרא וכו'.

פ"י א) גרסינן במשנה דמגילה כ"ט ע"א ר"ח אדר שחל להיות בשבת קורין בפ' שקלים. ובגמרא שם ע"ב מאי פרשת שקלים רב אמר צו את בנ"י ואמרת אליהם את קרבני לחמי ושמואל אמר כי תשא. ומסיק שם בגמרא תניא כוותיה דשמואל ר"ח אדר שחל להיות בשבת קורין כי תשא ומפטירין ביהוידע הכהן. וסתמא דפסיקתא כשמואל. ומסתברא שהמנהג הקדום היה כרב כדי להוציא מלבן של צדוקים (וכדאיתא בריש מגלת תענית) ולאחר החורבן נשתרבב המנהג לקרות בכי תשא משום דקרי לה פרשת שקלים. והיו המנהגים שונים וע"כ איפלגי רב ושמואל. ב) שיטה זו בתנחומא כי תשא והתם ג' ילמ"ר כמה תרומות היו תורמין ישראל בכל שנה.

(שקלים פ"ג מ"א) ג). ולהיכן היתה תרומת הלשכה ד). לוקחין בה תמידים משל כל ישראל מן השקלים שהיו שוקלים. למה כדי שיהיו כל ישראל שותפים בו ה). היו מתחילים מן אדר מראשו של אדר לגבות ו) ותורמין בראשו של ניסן. כדי שלא לדחוק את ישראל היו (מחזירין) [מזהירין] את ישראל מראש חדש אדר ז). אמר שלמה דרך עצל כמשכת חדק (משלי ט"ו י"ט). א"ר יעקב בן יוסי ח) באלהים ובעשו הכתוב מדבר דרך ע צ ל זה עשו. מהו כ מ ש ו כ ת ח ד ק אלא כשם שהסוכה הזה של קוצים מתחדקת (בגדיו) [בבגדיו] ט) של אדם והוא מפשר אותם מצד זה והיא מתחדקת מצד אחר. כך הוא מלכותו של עשו גובה את הארנון ועד שלא יגבה את הארנון הרי הגלגוליות באה עליהם ועד שזאת ניגבת באים עליהם טירבוס י). אבל הקב"ה אינו כן אלא א ו ר ח י ש ר י ם ס ל ו ל ה (שם) כבושה לפני ישראל משמיעים אותם באחד באדר וניגבים באחד בניסן הוי ואורח ישרים סלולה. אם תאמר ניגבים יותר מכחם. לא היו ניגבים דבר גדול אלא מ ח צ י ת ה ש ק ל. א"ר חנינא

מאיר מגן דוד עין

ונוסחא דילן מבוררת יותר. ג) בכ"ל אלא שקיטע המעתיק ובתנחומא ג' כך שנו רבותינו שלש תרומות תורמין בר"ח אדר ובניסן ובאלול. והאי א ד ר ו ב נ י ס ן ט"ס היא וצ"ל ניסן ובאייר עיי' במס' שקלים שם. ד) בלו' לאיזה צורך היתה ומשני לוקחין בה וכו'. ה) עיקרא דהא מילתא גרסינן לה במגילת תענית פ"א מן ריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה איתוקם תמידא. ופירשו שם שהיו צדוקין אומרים מביאים תמידים משל יחיד זה מביא שבת אחת וזה מביא שתי שבתות וזה מביא ל' יום. ומה היו דורשים. אמרו כתוב בתורה את הכבש אחד ת ע ש ה בבקר ליחיד משמע. א"ל חכמים אין אתם רשאים לעשות כן לפי שאין קרבן צבור בא אלא משל כל ישראל שנ' צו את ב נ י י ש ר א ל וכו'. וכשגברו עליהם ונצחום התקינו שיהו שוקלין שקליהם ומניחין אותן בלשכה והיו תמידין קריבין משל צבור. ואמרינן בירושלמי דשקלים פ"א ה"א ולמה אמרו בב' פרקים כדי לעשות פומבי לדבר. ו) כדתנן בשקלים שם פ"א בא' באדר משמיעין על השקלים ואמרינן שם בירושלמי ולמה בא' באדר כדי שיביאו ישראל שקליהן בעונתן ותתרם תרומת הלשכה מן החדשה בזמנה בא' בניסן. ז) כן הגיהו הז"א והרז"וו וכ"ה בתנחומא שם. ושם ג' בר"ח אדר ובניסן היתה תרומת הלשכה נגבית והיו באים הכהנים ומכפרים על עונות ישראל מן השקלים שהיו שוקלים למה כדי שיהיו כל ישראל עסוקים במתנותיהן והיו מתחילין לגבות מר"ח אדר ותורמין בר"ח ניסן ולמה מתחילין באדר ותורמין בניסן שלא לדחוק על ישראל והיו מזהירין את ישראל מר"ח אמר שלמה דרך עצל וגו'. ח) בד"פ בן י ו ס י וכ"ה בז"א ועיי' לקמן. ט) כן הגיה הז"א. י) הז"א הגיה ט י ר ו נ י ן ובד"פ איתא ט י ר נ ו ס. וזה המאמר הוא בפסיקתא שיטה ב' והתם עביד לה פתיחה וה"ג התם ר' י ע ק ב פ ת ח דרך וגו' דרך עצל זה עשו הרשע כמשוכת חדק דהוא מדמה להדא סירתא דאת מפשר ליה מן הכא והיא מתעריא מן הכא כך הוא עשו הרשע מתהפיך אייתי גולגלתיך אייתי דימוסיך אייתי ארנוניך לית ליה קנים ליה ומומיה ליה (פי' משביע אותו) וארח ישרים סלולה זה הקב"ה דכתיב ביה כי ישרים דרכי ה' שהכשיר לשונו למשה ואמר כי תשא. ובילקוט משלי שם הוא קטוע קצת ושם גרים ליה בשם ר' יעקב ב ר א ח א ב ש ם ר' י ו ח נ ן ד ב י ת ג ו ב ר י ן (וזהו ודאי ט"ס וצ"ל ר' י ו נ ת ן). ובענין זה המדרש הוא ברות רבה בפתיחתא הפכפך דרך איש וגו' עיי"ש. והמפרש החכם מוהר"ש באבער העיר מה שמצא בכת"י א' ר' י ע ק ב ב ר א ח א ב ש ם ר' נ ת ן ד ב י ת ג ו ב ר י ן (והוא ר' נתן והוא ר' יונתן) ובכת"י אחר מצא ר' יעקב בר י ו ד א בשם ר' יונתן דבית גוברין. ויראה שזה ט"ס וצ"ל בר י ו ס א והוא א ח א והוא י ו ס י. ועכ"פ מלת י ו ס י שלפנינו נראה שהיא ט"ס. ובתנחומא גרים לה סתמא וה"ג התם בעשו הרשע הכתוב מדבר כשם שמשוכה של קוצים מתחדקת בבגדיו של אדם את מפשר אותה מכאן ומתחדקת ממקום אחר כך מלכות עשו גובה את הארנון מישראל עד שלא תגבה הרי הגולגולת ועד שהיא נגבית באין לעסק ט ר ו פ י ן (ובתנחומא עם פי' עץ יוסף וענף יוסף השמיטו כל המאמר מפני חמת המציק). ופי' הערוך בערך א ר נ ו ן שהיא מס לארוחת המלך וחיילותיו. וג ל ג ו ל ת היא מס ידועה. וטרופין היא ט"ס וצ"ל ט י ר ו נ י ן וכן מוכח מן הערוך ערך ט ר ן ופי' שם ענין מס הוא. והיא ט י ר נ ו ס היא ט י ר ו נ י ן. ומלת ט י ר ב ו ס נראה שהוא ט"ס. ויותר נכון הוא

חצי הסלע יא). ואם תאמר חצי הזה לחנויות בית המקדש היה ניגבה. לא היה ניגבה אלא על כפרתם של ישראל שהיו לוקחים בהם תמידים. אמר הקב"ה צפוי לפני שכל מניין שעתידין ישראל להימנות שיש בהם חסרון אלא מה אני עושה הריני מתקן להם רפואה שכל מניין שיהיו נמנים שיהא להם כפרה. ומה היתה כפרתם זה כפרת שקלים מניין [ממה] שקראו בעניין כי תשא יב):

כי תשא את ראש בני ישראל כך פתח ר' תנחומא בי רבי אבא זה הוא שנאמרה ברוח הקודש על ידי שלמה שררך אגן הסהר אל יחסר המזג וגו' (שה"ש ז' ג') יג). מה שררך זו סנהדרין גדולה שהיתה בירושלים דנה דיני נפשות. ולמה הוא מושלה כטיבור שררך. אלא מה הטיבור הזה נתון באמצע של אדם כך היתה סנהדרין יושבת בירושלים שירושלים היא אמצעיתו של עולם יד): ד"א שררך אגן הסהר שררך מה הטיבור הוא חייו של תינוק כך כל העם הזה היה בזכותם של סנהדרין שהיו יושבים ועוסקים בהלכות התורה טו): אגן הסהר (אביו) [אבין] בן חסדא

מאיר מגן דוד עין

פי' בעל המוסף שם. וכן משמע לשון באין לעסק שבתנחומא ובערוך שם בשם הילמדנו שעירן הוא שם למושל אכזר ובאין לעסק עירונין כלו' שהם נלקחים לעסק ולעבודת המושלים האכזרים ואולי צ"ל לפנינו באים לעסק עירכום. יא) בתנחומא שם קיטע הלשון וג' משמיע בא' באדר ונגבת (לשון נגבת נופל על תרומה ולשון נגבים נופל על שקלים) בראשון של ניסן וכמה היו גובין מחצית השקל וכמה היא חצי הסלע. יב) בתנחומא קיטע הלשון וקיצרו עיי"ש ושם מקיים כדי שיהא להם כפרה ולא יהיה נגף בפקוד אותם. ופי' לחנויות ביהמ"ק כתב בז"א לצורך ביהמ"ק וחנויותיו. או לפי שמקום אחד בהר הבית וחנויות שמו וכו' (עיי' בערוך ערך חנות) ויותר נראה שר"ל מלשון ויחן פני העיר שדרשו חז"ל מטבע תיקן להם וכו' וכן כאן לחניות ביהמ"ק ר"ל לצרכיו של ביהמ"ק עכ"ל. ולי נראה פירושו עפ"י הגמרא דמגילה כ"ט ע"ב דפריך התם אלא למ"ד כי תשא (פי' דהוא פרשת שקלים) קרבנות מי כתיבי שקלים לאדנים כתיבי. ומשני כדתני ר' יוסף שלש תרומות הן של מזבח למזבח ושל אדנים לאדנים וכו'. ופי' לחנויות היא לאדנים לצורך חניית ביהמ"ק וכדפריך התם ומשני לה כדמשני התם. אמא"ש מסגנון לשון התנחומא מוכח שהוא הועתק מהפסיקתא שלפנינו אולם דרשת ר' יעקב במקרא דרך עלל וגו' נראה שהועתקה לכאן מהפסיקתא או גמירי הוה ליה ממקום אחר. יג) פתיחתא זו היא רמוזה בשמות רבה פ' כי תשא וקיטעה שם הסופר לפי שכבר היא שנויה. ולשון המדרש לפנינו שם. כי תשא כך פתח ר' תנחומא בר אבא וכל הפתיחות כולן כענין הכתוב בפרשיות (ועוד) [עד] א"ל הקב"ה משה חייבין לי ישראל מה שלוו הימני של' כי תשא כמה דתימא כי תשה ברעך אמור להם שיפרעו מה שהם חייבים לי הוי כי תשא ואשלמה להם של' והיה מספר בנ"י כחול הים. והועתקה בתנחומא פ' כי תשא. והיא נמצאת בשה"ש רבה פ"ז ובבמדבר רבה פ"א ובתנחומא פ' במדבר שם ומקצתה במדרש תהלים מזמור ב'. יד) הז"א הגיה ולמה היא מושלה לעבור וכו' העבור וכו' וא"ל. ובלשון חכמים הוא עיבור בכמה מקומות והלשון קטועה קצת וכלו' ולמה הוא מושלה בטיבור שאמר שררך ויראה שצ"ל בעיבור ועיי' באות דלקמן. טו) הז"א הגיה חיים בזכותם וכו' וא"ל. ובשה"ש רבה ג' לה הכי שררך אלו סנהדרין מה תינוק זה כל זמן שהוא במעי אמו אינו חי אלא מטיבורו כך אין ישראל יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם. ובתנחומא דכי תשא ג' זש"ה שררך זה סנהדרין ולמה נקראו שרר מה השרר הזה נתון באמצעותו של אדם כך סנהדרין יושבין בלשכת הגזית שהוא באמצע ביהמ"ק. מה השרר הזה כ"ז שהתינוק נתון במעי אמו פיו סתום ומן השרר הוא אוכל כך ישראל אין אוכלין אלא מסנהדרין לפיכך נמשלו כשרר. ובתנחומא דפ' במדבר וברבה במדבר פ"א לא גרסו רק שיטה א' וגרסו לה בנוסחת התנחומא דכי תשא. והמתרגם תרגמו וריש מתיבתך די בזכותיה מתפרנסין כל עלמא היכמא דעוברא מתפרנס מן פרתיה במעיכא דאמיה. ועיי' יומא כ"ד ע"ב דציון היא אמצעיתו של עולם והנקודה האמצעית היתה האבן שתייה שבקדשי הקדשים שממנה הושתת העולם. גם היו שלשה בתי דינין בהר הבית. ועכ"פ שינו הנוסחא בתנחומא ובמדבר רבה. ובפסיקתא דילן לאו דוקא נקט ועיי' סנהדרין ל"ז ע"א ועיי' בנדה ל' ע"ב בענין יצירת הולד. ועובר במעי אמו נמי תינוק קרי ליה.

אמר קורין לירח סיהרא טז) זו סנהדרין שלא היו יושבים (בטרגונין שורה ארוכה) [בטריגונין] אלא אסטרונגילון כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה. שאם היו יושבין (בטרגונין) [בטריגונין] היושבין בזויות מצטערים לראות אילו את אילו ואינן יכולין לשאול זה את זה הוי אגן הסהר יז): [דבר אחר] מהו אגן הסהר אגן זה הספל כדכתיב ויקח משה חצי הדם וישם באגנות (שמות כ"ד ו') מה הספל הזה עגול איסטרונגילון כך היו יושבים. מהו הסהר שבשעה שהיו יושבים הסחורה והשכר היו בעולם יח): אל יחסר המזג שהיו יושבים ומוזגים ההלכות זה אסור

מאיר מגן דוד עין

אמה"ש ראיתי לי כאן מקום לבאר מאמר זה בדברי חז"ל בדרך שאומר. הנה לפי התרגום נקרא השרר פרת וכן תרגם ואמו בשרירי בטנו (איוב מ') ותוקפיה בפרת דכריסיה. וכן תרגם כי לא סגר דלתי בטני (שם ג') ארום לא אחד פרתי דלסתי דהיכון דשי כרסי (עיי' במתורגמן ערך פרת ובנדפסים הוא משובש). ויפה פירשו הראב"ע שם דלתי בטני הטבור שממנו יבא המאכל לולד קודם שיולד. מעתה לא ולמד עניין שם הנהר פרת. שהשם הוא מיוסד בלשון הארמי שדברו בה יושבי עבר הנהר. ויסוד השם הוא על מה שמסופר (בראשית ג') ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים וגו' והנהר הרביעי הוא פרת. ופירוש המקרא לאמתו הוא כמו שפירשוהו בבכורות נ"ה ע"ב. א"ר נחמן בר יצחק ואיתימא ר' אחא בר יעקב הוא פרת דמעיקרא. כלו' דהנהר הרביעי הוא הנהר היוצא מעדן להשקות את הגן. והוא פרת כי הוא השרר שאר הנהרות יונקים ממנו והוא מוליך להם המים ממעינות התהום. ועל יסוד אלו המקראות אמר ר' יהודה אמר רב בבכורות שם כל הנהרות למטה מג' נהרות (חדקל פישון וגיחון) וג' נהרות למטה מפרת. כי שמו מוכיח עליו כי הוא השרר שכל הנהרות יונקים על ידו וכמו שאמרו שם זכרותא דמיא פרת. והיתה האמונה הזאת מפורסמת בין יושבי הנהר ההוא להגדיל את נהר ארצם וע"כ קראוהו פרת. וכיון שבנדרים הולכים אחר לשון בני אדם ובני אדם קוראים אותו פרת על שם טיבו ע"כ אמר רב יהודה אמר רב הנודר ממימי פרת אסור בכל מימות שבעולם. וכדמפרש שם דאמר לא שתינא ממים דאתו מפרת. לפי שבלשון בני אדם היה הדבר כן בעברי נהר פרת בזמנם. ולפי דרכנו אנו למידין שהסיפור מגן עדן כבר היה מפורסם בימי האבות יושבי עבר הנהר. טז) בשה"ש רבה שם ב' אגן הסהר אדרא דאזהרה אבון בר חסדי אמר אית אתרין דקריין ולוחין לזהרה סהרה. פי' אדרא דאזהרה גורן הירח. ואדרא הוא תרגום גורן (והגורן היא עגולה) ותרגום ירח הוא בירושלמי זיהורא. כלו' עגולת הירח. והוסיף ר' אבון שבאיזה מקומות אומרים תחת זהרה סהרה שמחליפין הזי"ן בסמ"ך. וכן בתרגום שלנו תרגום ירח סיהרא עיי' במתורגמן ערך זהר. ועפ"י המדרש הגיה הז"א כאן אבין בן חסדא. ועיי' סנהדרין ל"ז ע"א דשם דרשו אגן שהיא מגינה על כל העולם כולו הסהר שהוא דומה לסהר. יז) וכן הגיה הז"א ופי' טריגון הוא משולש עיי' בערוך ערך דיגון וערך טריגון. ומלות שורה ארוכה הם תוספות מגליון מפרש ואינו נכון. ואולי שאף המלות כחצי גורן עגולה הם ג"כ תוספות. יח) כצ"ל להגיה. ובתנחומא דפ' כי תשא ג' אגן מה אגן עגול אף כך סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה. הסהר שדומה לסוהר מה הסוהר כל דבר שאתה צריך אתה מוצא בו כך סנהדרין מטהרין ומטמאין פוסלין ומכשירין מתירין ואוסרין. ודברים אילו אינם אלא הרחבת המאמר שלפנינו. ובילקוט שה"ש ז' ר' תתקפ"ב העתיק המאמר ונרשם עליו שהוא מהתנחומא ושם ג' מהו אגן הסהר פתרון של פרקמטיא כל מה (ובקצת דפוסים בשבוש כלומר ול"ל כל מה) שצריך הוא יוצא ממנו ואין הלשון הזה אלא פתרון שנאמר ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וכו'. ודברים אלו צריכים פתרון. וצ"ל שמלת פתרון בכאן היא פתור תרגומו של שלחן ור"ל שלחן של פרקמטיא. והיו אלו השלחנות כחצי גורן עגולה והמוכר עומד מבפנים בתוך העגול והקונים מבחוץ סביבות העגול ובשפת הטבלה של השלחן לבזבזין כדי שלא תשמט הפרקמטיא ותפול לארץ. וע"כ הוא כמו ספל. ואלו השלחנות היו נקראים ג"כ סהר לפי שהם בדמות ירח. ולפי שאגן הוא ספל כדמוכח ממקרא דוישם הדם באגנות. א"כ אין הלשון הזה של אגן הסהר אלא פתרון. וכמו שאמרנו. וכוונת בעל המאמר שלפנינו הוא שבשעה שהסנהדרין יושבין כתיקונן דין ומשפט במדינה וע"כ הסחורה והשכר בעולם. אמנם כשבטלו הסנהדרין וכל

וזה מותר זה טמא וזה טהור: ד"א א ל י ח ס ר ה מ ז ג המוזג כשאומן נותן שלישית של כוס יין ושנים חלקים של מים יט). כך לא היתה סנהדרין חסרים לעולם מעשרים ושלשה. כיצד שבעים סנהדרין היו יושבים בה וכיון שהיו מבקשים לילך ולאכול לא היו כולהם נפנים כאחד אלא מהם היו הולכים ואוכלין ומהם היו משתמרים עד שיהיו אותם באים ואח"כ היו הולכים ולא חסרה (מקליי) [מניינם] חסר מעשרים ושלשה כ): [דבר אחר] א ל י ח ס ר ה מ ז ג אל תהי קורא כן אלא ה מ ו ז ג. זה הקב"ה שבזכותם לא חסר עולמו אלא היה כבודו שרוי ביניהם. כיון שבטלה סנהדרין נסתלקה השכינה כא): ב ט נ ך ע ר י מ ת ח י ט י ם (שה"ש שם) אלו ישראל. ולמה נמשלו ישראל כחיטים. שהם סדוקות באמצעיתם. מה שאין את מוצא לא בעדשים לא בשאר כל הפירות. ולמה החיטים סדוקות שכל טפילה להם כב): ד"א ב ט נ ך ע ר י מ ת ח י ט י ם א"ר הונא בשם ר' אידי והלא ערימת אסטרובלית או ערימות פלפלים יפה משל חטים. הואיל והקב"ה מחבבם יקרא אותם ערימת פלפלין. אלא (אי) אפשר לעולם בלא איסטרובלית ובלא פלפלין ואי אפשר לעולם בלא חיטים. ואם יחסר העולם איסטרובלית ופלפלין איכפת להם כג) אבל אם חסר הוא חיטים אין להם חיים אפילו שעה אחת כד): ד"א ב ט נ ך ע ר י מ ת ח י ט י ם א"ר יוחנן ערימת ח ט א י ם. כיצד בא לפני ישראל תמחוי של פיגולים ושל נותרות ושל חלב והוא בא לאכול סבור שהוא שומן ואומר לו חלב הוא מיד כילה ידו מלאכול. מי מעכבו שלא לאכול. איזה סייג בינו לבין התמחוי. אלא שנסתכל בדברי תורה ס ו ג ה ב ש ו ש נ י ם (שה"ש שם). אין המקרא אומר אלא דרשני יש אדם גודר בשושנים:

מאיר מגן דוד עין

דאלים גבר אין סחורה ואין שכר בעולם. ואמתת כוונה זו נעלמה למסדר התנחומא ופירש הדברים ופדלן כמו שהם בילקוט ואח"כ באו מעתיקים אחרים שבבר נעלמה מהם הבנת הדברים וסידרו הנוסחא כמו שהיא בתנחומא לפנינו. ומלת א ס ט ר ו נ ג י ל ו ן לא מצאתי ולפי ענינה היא כמו שנתפרשה ע ג ו ל. ומלת ע ג ו ל נראה שהיא הוספה מגליון. יט) כלו' המוזג כשהוא אומן והז"א הגיה המוזג ה א ו מ ן נותן ש ל י ש וכו' וא"ל. ועיי' נדה י"ט ע"א ובסנהדרין י"ד ע"ב בתו' ד"ה אל יחסר ובסמוך שם. כ) כנ"ל להגיה והז"א הגיה ו ל א ח ס ר ה מכ"ג והסאר השמיט. וכלו' ולא חסרה פחות מכ"ג ועיי' בתוספתא דסנהדרין פ"ז. ובסנהדרין ל"ז ע"א. כא) כ"כ להגיה וכן הגיה הז"א ובשה"ש רבה שם ג' אל יחסר המזג אל תחסר סנהדרין מכ"ג. ד"א אל יחסר המזג אל תחסר סנהדרין מופלא שבה. ד"א אל יחסר המזג אל תחסר סנהדרין זה שהוא ממזג לה את ההלכה כההוא דתנינן תמן (נדה י"ט ע"א) מזג ב' חלקים מים וא' יין מיין השרוני. ד"א אל יחסר המזג לא נחסר מזגא דעלמא המד"א ה' רועי לא אחסר. ונראה דמשבשתא הוא והכי ל"ל אל תחסר סנבדרין מכ"ג כההיא דתנינן וכו'. והנהו ד"א אל תחסר מ ו פ ל א ש ב ה ואל תחסר ז ה ש ה ו א מ מ ז ג וכו' ב' נוסחאות הם בענין א'. וד"א בתרא היא היא דב' בפסיקתא דילן ה מ ו ז ג ז ה ה ק ב " ה. ובתנחומא דכי תשא ל"ג אלא פירושא קמא ובנוסחת הגמרא דסנהדרין שם עיי"ש. ובתנחומא וברבה דבמדבר נמי לא נקטי אלא פירושא קמא שלא היו חסרים אחד משליםתן והרחיבו קצת הדבר עיי"ש. ועיי' בתרגום יונתן דמתרגם כולא קרא על מופלא שבב"ד. כב) כלו' ש ה כ ל טפלה להם והז"א הגיה שכל ה פ י ל ו ת ט פ י ל ו ת להם. ודוגמת מלילה זו היא שהחטים סדוקות שלא להתערב עם זרעים אחרים שבולם אינם אלא טפילים להם וכמו כן ישראל ובשה"ש. רבה ג' א " ר א י ד י מה חטה זו סדוקה כך ישראל סדוקה מילתן. ובמדרש תהלים מזמור ב' ג' נשקו בר זש"ה שררך אגן הסהר וגו' למה נמשלו ישראל בחיטים דכתיב בטנך ערמת חטים א " ר א י ד י מה חטה זו סדוקה מאמצעיתה ומקוימת מכל הפירות שהכל טפילין לה כך ישראל מצויינין באומות העולם במילה ובציצית והכל טפל להם. ועיי' לקמן פי"א אות כ"ו ובמדרש תהילים הרחיבו הדבר עפ"י כוונת הענין. כג) בתמיה. ופי' א י ס ט ר ו ב ל י ת הוא פירא דארזא והיתה חביבה להם כדמוכח בע"ז י"ג ע"ב ועיי' במרפא לשון שם ובמוסף הערוך ערך אסטריביל. כד) ובשה"ש רבה ג' לה סתמא ובתנחומא דכי תשא ג' לה בשם ר' אידי והיא משובשת שם קצת עיי"ש. ונכונה היא בהעתקת הילקוט בשה"ש ושם ג' בשם ר' י ע ק ב בר אידי. ובמדרש תהילים שם הנוסחא כמו שהיא לפנינו אלא שהרחיבו שם קצת כוונת הענין שבשם שאי

דרך בני אדם גודרים כרמיהם או שדותיהם בקוצין ובדרדרים בסירים ובחוחים שמא ראית אדם מימך שהוא גודר שדה בשושנים. אלא אילו הן דברי תורה שהם רכים כשושנים. כיצד היה מתאוה לראות חופתו אין לו יום גדול הימנו ששמח עם אשתו. הוציא יציאתו והציע חופתו בא להיזקק עם אשתו אמרה לו שושנה ארומה ראיתי מיד פירש הימנה זה הפך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן. מי הפרישו הימנה איזה נחש עוקצו איזה עקרב (עקלתו) [עוקצתה] איזה גדר עמד בפניהם. אלא אלו הם דברי תורה שרכים הם כשושנה בטנך ערימת חיטים סוגה בשושנים כה): דבר אחר בטנך ערימת [חטים] א"ר לוי למה נמשלו כנסת ישראל בחיטים אלא בעל הבית יש לו בן בית כשבא לחשוב עמו מה הוא מחשב מה הוא אומר לו תן דעתך כמה משפלות של תבן אתה מכנים לאוצר או כמה משפלות קש או כמה משפלות של קוצים אתה מכנים לאוצר. להיכן הוא נותן את הקוצים באש. [להיכן] הוא משליך את הזבל מכניסים לאשפה כו). להיכן הוא זורה את התבן לרוח. אבל מהו אומר לבן ביתו תן דעתך כמה חיטים אתה מכנים לאוצר. למה שהם חיותם של עולם. כך הקב"ה בעל הבית שכל העולם כולו שלו שנאמר לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה (תהלים כ"ד א') ובן ביתו זה משה בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ז'). אמר לו הקב"ה תן דעתך למנות את האומות. (לאמות) [לאו]. שהם נמשלו כקש כז). מי היו אילו המצרים תשלח חרונך יאכלמו כקש (שמות ט"ו ז') ובית עשו לקש (עובדיה א' י"ח). מה עושים לקש מציפים אותם למים וניער פרעה וחילו בים סוף (תהלים קל"ו ט"ו) כח). נמשלו כקוצים שנאמר והיה עמים משרפות סיד קוצים וגו' (ישעיה ל"ג י"ב) מה עושים לקוצים משליכין אותן לאש

מאיר **מגן דוד** עין

אפשר לעולם בלא חטים כך א"א לעולם בלא ישראל. כה) המאמר הזה קטוע הוא קצת לפנינו והכי גריס לה בשה"ש רבה. אלא שג' לה שתמא. בטנך ערמת חטים זו תורת כהנים מה כרס זו הלב מכאן והכרעים מכאן והיא באמצע כך תו"כ שני ספרים מכאן וג' ספרים מכאן והיא באמצע. ערמת חטים ערמה של חטאים סוגה בשושנים אלו ד"ת שהם רכים כשושנים כמה מצות ודקדוקים יש בתו"כ כמה קלין וחמורין פגולים ונותרות יש בתו"כ. א"ר לוי בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא ליזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי גרם לו שלא יקרב לה איזה כותל ברזל יש ביניהם ואיזה עמוד ברזל ביניהם אי זה נחש נשכו איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה דברי תורה שרכין כשושנה שנ' בה ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב וכן מי שהביאו לו תמחוי של חתיכות א"ל חלב נפל שם ומשך ידו ולא טעמו מי גרם לו שלא לטעום איזה נחש נשכו שלא יטעום ואיזה עקרב עקצו שלא יקרב ויטעם אותו ד"ת שרכין כשושנה שכתוב בה כל חלב וגו' לא תאכלו. וקיטע אותו הדורש כאן כדי להמשיך המקרא בטנך ערמת חטים על ישראל. ובאדר"נ פ"ב גרסינן הרי הוא אומר בטנך ערמת חטים וגו' בטנך וגו' זו כנסת ישראל סוגה בשושנים אלו שבעים זקנים. דבר אחר בטנך ערמת חטים אלו מצות קלות הרכות סוגה בשושנים בזמן שישראל עושין אותן היו מציאין אותן לחיי העוה"ב הא כיצד אשתו נדה עמו בביתו רצה משמש רצה אינו משמש וכי אדם רואהו או אדם יודע בו שיאמר לו כלום הא אינו מתירא אלא ממי שפוקד על הטבילה וכן אתה אומר בחלה וכן א"א בראשית הגז אלו מצות קלות הרכות כשושנים וכו'. ובמדרש תהלים ב' העתיק המאמר כמו שהוא בשה"ש רבה אלא דג' ר' יודן אמר ערמת חטים זו תורת כהנים שכל חטאות ואשמות וכו'. ולא דרש מלת בטנך. ובתנחומא דכי תשא גריס לה בשם ר' יוחנן וכענין שהוא בשה"ש רבה והפסיק הדבר בשיטות אחרות ואח"כ העתיק הדרוש סוגה בשושנים כמו שהוא לפנינו. ודרש זה דסוגה בשושנים הזכירו בבבלי סנהדרין ל"ז ע"א ועיי"ש בתוספות. והנכון כמו שפירשו רש"י שם. ועיי' בתרגום יונתן שתרגם המקרא בענין אחר. ומליצת אין המקרא אומר אלא דרשני נשתמש בה רש"י עה"ת בכמה מקומות. כו) כצ"ל להגיה והז"א הגיה באש הוא משליך ואת הזבל מכניסו וכו'. כז) וכ"ה בד"פ וכן הגיה הז"א וכלו' וכי א"ל הקב"ה וכו' בתמיה ומשני לאו. וסגנון רגיל הוא בפסיקתא. כח) הז"א הגיה מציפים אותם על המים.

קוצים כסוחים באש יוצתו (שם). נמשלו כתבן מה עושין לתבן זורין אותו לרוח שנאמר יהיו כתבן לפני רוח כמוץ גנבתו סופה (איוב כ"א י"ח) כט). אבל ישראל נמשלו לחיטים שהם דגנו של עולם בטנך ערימת חיטים. לפיכך אמר לו הקב"ה משה תן דעתך למנות את ישראל לידע כמה יש בהם כי תשא [את] ראש בני ישראל ל): [דבר אחר בטנך ערמת חטים] לא) (הסיבולים) [השבולת] של חיטים מתמרת ועולה (והקנים) [והקנה] ארוך ועליה רחבים וארוכים והשיבולת בראש הקנה לב) והקנה שלה מתגאה ואומרת בשבילי נזרעה השדה. אמרה להם השיבולת (הכי) [הרי] הגורן בא והכל מתפייסים בשביל מי נזרעה השדה לג). באתה הגורן מכניסין את הקש לאור וזורין את המוץ לרוח ומשיירים את החיטים לגורן וכל העובר נוטל ומנשקם לד). כך אוה"ע אומרין לישראל בעולם הזה בשבילם נברא העולם לה) לעתיד לבא והיו העמים משרפות סיד [קוצים כסוחים באש יצתו] (ישעיה ל"ג י"ב). אבל ישראל ה' בדד ינחנו וגו' (דברים ל"ב י"ב). שלחו

מאיר **מגן דוד** עין

כט) במקרא כתיב וכמוץ. ל) כעין פיסקא זו בשה"ש רבה שם דמייתי פיסקא דר' יצחק דלהלן וגריס עלה ר' חוניא אמר על הדא דר' יצחק כשם שאין בעה"ב משגיח לא על משפלות של זבל ולא על משפלות של תבן ולא על הקש ולא על המוץ למה שאין נחשבין לכלום כך אין הקב"ה משגיח על אוה"ע למה שאינן כלום שנ' כל הגוים כאין נגדו ועל מי הוא משגיח על ישראל שנ' כי תשא את ראש בנ"י (שמות כ"ל) שאו את ראש כל עדת בנ"י (במדבר א') ר"כ בשם ר' אבון אמר אוה"ע אין להם נטיעה אין להם זריעה אין להם שרש וכו' אבל ישראל וכו' מלה"ד התבן והמוץ והקש וכו'. ובמדרש תהלים שם מייתי להא דר' יצחק דלהלן בשם א"ר שמעון בן לקיש וגריס עלה ר' חנינא אמר על הדא דרשב"ל למה נמשלו ישראל בחטים לומר לך בעה"ב שיש לו בן בית אם בא לחשב עמו אין אומר לו כמה משפלות וכו'. וכמו שהוא לפנינו אלא שהסגנון שם ברור יותר. ובתנחומא דכי תשא שלפנינו ליתא להא פיסקא כלל. אולם בתנחומא וברבה דבמדבר אייתי לפיסקא דר' יצחק דלהלן וערבבו דברים מפיסקא זו עיי"ש. אבל בתנחומא שלפני הילקוט היתה פיסקא זו בסגנון אחר וגריס לה בשם ר' יצחק. וה"ג לה הילקוט בשה"ש שם ד"א ערמת חטים אמר ר' יצחק אין אדם מונה עם בן ביתו לא משפלות של זבל ולא של מוץ ולא של קש והוא מונה משפלות של חטים. איני מונה משפלות של זבל מהו עושה ממחה אותם במים וכן דור המבול ויאמר ה' אמחה את האדם ולא משפלות של מוץ ומהו עושה מזרה אותו לרוח וכן דור הפלגה ויפץ ה' אותם משם וכן חבילות של קש מה עושה נותן אותן בקמין וכן עשה למצרים יאכלמו כקש ומהו מונה חבילות של חטים אלו ישראל לפיכך הוא סופרן כי תשא את ראש בנ"י. ועיי' עוד בילקוט ריש כי תשא דמייתי לה נמי. ונ' קודם לזה מאמר בשם ר"ל עיי"ש. ופי' משפלות קופות בערוך ערך משפל. לא) ככ"ל להגיה וכ"ה בילקוט שה"ש שם ובמדרש תהלים שם. לב) ככ"ל וכן הגיה הז"א וכ"ה במדרש תהלים. לג) ככ"ל וכ"ה בד"פ ובמדרש תהלים והז"א הגיה הרי וכו' והכל מפיסין וכו'. והיא עפ"י הילקוט שנוסחתו מפייסין. ולשון מפיסין הוא הטלת גורל כמו מאן מפיס. אמנם נראה עיקר שהיא מלשון פיוס שתבטל המחלוקת והכל מתפייסין. לד) בשה"ש רבה שם. ובב"ר פכ"ג מסיים המד"א נשקו בר. ובמדרש תהלים ליתא. אבל עיקר המדרש שם על המקרא נשקו בר. ועיי' בב"ר שם דג' התבן והקש והמוץ מריבים זה עם זה וכו'. אמא"ש באיזך מקומות גריס כל מי שרואהו מנשקו. נמצאת למד שכך היתה מנהגם שכל מי שעובר ורואה הכרי של החיטים מתבואה החדשה היה מנשקו. ופשוטו של מקרא נשקו בר הוא כמו שפירשוהו בעלי המדרש והיא מליצה נאותה. לה) הז"א הוסיף וישראל אומרים בשבילנו נברא העולם אומרים ישראל המתינו עד שיבא יום של הקב"ה לעה"ל וכו'. וכעין זו היא בב"ר ובשה"ש רבה וא"ל. ובילקוט ליתא וה"ג כך לעה"ל וכו. ובמדרש תהלים נמי ליתא והתם ג' אוה"ע אומרים בשבילנו נברא העולם וישראל אומרים להם והלא כתוב והיו עמים משרפות וגו' אבל ישראל לעה"ל משתיירין לבד שנ' ה' בדד ינחנו וגו'. ותו ליתא. אולם בב"ר ובשה"ש רבה מסיים בקרא כי הנה היום בא בוער. ועי"ז שייכה הנוס' יום של הקב"ה. ומסיים שם עוד במקרא תזרם ורוח תשאם אבל ישראל נאמר עליהם ואתה תגיל בה' וגו'.

מגל בשל קציר (יואל ד' י"ג) לו). לכן נמשלו כחיטים: ד"א [בטנך ערמת חטים] רבי יצחק אומר למה כחיטים אלא מה עיסקן של חיטים הללו כשהן נכנסין לאוצר הם נכנסין במדה וחשבון. באו ליטול אותם מן האוצר מוציאין אותן בחשבון ובמידה. בא לזרוע אותם זורעים אותם בחשבון ובמידה. כך כשנכנסו במצרים מנאם הקב"ה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה (דברים י' כ"ב) כל הנפש הבאים מצרימה שבעים (בראשית מ"ו כ"ז) לז). באו לצאת מנאם שנאמר ויסעו מרעמסס סוכותה כשש מאות אלף רגלי (שמות י"ב ל"ז) לח). וכן יצאו למדבר שוב מנאם וידבר ה' אל משה במדבר סיני [וגו'] שאו את ראש בני ישראל (במדבר א' א' וב') לט) ואף כאן כי תשא את ראש מ):

ד"א [כי תשא את ראש בנ"י] אמר ר' לוי למה מנה אותם בכל שעה. למלך שהיו לו תסבריות מא) ולא היה משגיח עליהם למנות. היה לו פלומטרין אחד של זהב קטן מב) והיה בכל שעה נוטלו ומונה אותן כמה יש בו ומניחו. אחר (כך) כמה ימים (מוצאו) [מוציאו] ומונה אותן מג). אמרו לו מרי מכל תסבריות שיש לך (ואין) [אין] אתה משגיח עליהם למנותם אלא לזה הקטן. אמר (לו) [להם] כל אילו אינן שלי יורדין לטמיון של טמיון הם מד). אבל זה עמ' לי בכמה צער עד שלא סיגלתי (אותן) [אותו] מה) לפיכך איני נזקק לכל אילו אלא לזה שסיגלתי. כך הקב"ה כמה אומות יש בעולם כמה אוכלוסים של אומות ואינו משגיח עליהם. א"ל מרי רבונו של עולם כמה אומות יש לך בעולם ואין אתה משגיח עליהם למנותם אלא בכל שעה שאו את ראש בני ישראל. א"ל הקדוש ברוך הוא כל אילו אוכלוסים שאתם רואים אותם אינם שלי של טמיון הם ושל גיהנם הם והיו עמים משרפות סיד (ישעיה ל"ג י"ב). אבל אלו ישראל שאני מונה אותם בכל שעה סגולתי הם שנאמר והייתם לי סגולה מכל העמים (שמות י"ט ה') וכמה (סגולתו) [סגולותיו] מו)

מאיר מגן דוד עין

לו) במדרש תהלים ליתא ובילקוט מייתי עוד קראי יהיו כמוץ לפני רוח (ול"ל כתבן) ומקרא יאכלמו כקש ומסיים במקרא ה' בדד ינחנו וגו' ותו ליתא. והז"א פרש המקראות לפניו והקדים מקרא דשלחו מגל וגו' וא"כ. אלא עיקר כנוסחא שלפנינו והיא כענין תפלה שמסיים בה הדורש ועיי' באגדת בראשית פכ"ג כענין זה המשל לזוכין שאמרו לחטים אנו יפים מכם עיי"ש. לז) במקרא כתוב כל הנפש לבית יעקב הבאה וגו'. לח) במקרא כתוב ויסעו בני ישראל וגו'. לט) במקרא כתוב כל עדת בנ"י. מ) הז"א הגיה וכן באו למדבר וא"ל. ושיטה זו היא לר' יצחק בשה"ש רבה שם אלא שכאן הרחיב הענין עיי"ש. וכענין שהיא בשה"ש רבה כך היא במדרש תהלים שם אלא דגרס בה ארשב"ל וכבר רמזתי ע"ז לעיל אות ל'. ואולי נשתבש זה השם להמעתיק מדלעיל בשה"ש רבה שם דג' בשם ארשב"ל מה חטים הללו פסולת וכו' עיי"ש. ובר"ר ובתנחומא דבמדבר העתיקוהו שתמא והרחיבו אותו בענינים אחרים עיי"ש. אמא"ש מתוך שגנון המדרשים אתה מכיר שעיקר אלו המדרשים הם בשה"ש רבה. ושם עוד שיטות אחרות. ור' תנחומא עשאם פתיחתא לפ' שקלים. ובמדרש תהלים ובתנחומא ובר"ר העתיקו מן הפסיקתא והרחיבו בה וגם שינו בה עפ"י המדרש דשה"ש רבה. מא) תסבריות אוצרות עיי' לעיל פ"ו אות ס"א. מב) פלומטרין בערוך ערך דפלימטר הביא מן הילמדנו דפלימטר מלא מרגליות ופי' כלי כעין תיבה וכתב עליו בעל המוסיף פי' בלשון יוני ארגז קטן וכפול. ולפ"ז פלומטרין הוא ארגז קטן שאינו כפול. מג) וכ"ה בז"א. מד) וכן הגיה הז"א ועוד הגיה ויורדין לטמיון ושל טמיון הם. ומלת טמיון פי' בערוך ערך טמיון ובמוסף שם שהיא אוצר הן של מלכים הן של מזון ועיי"ש הדוגמאות שהביא שמוכח מהם שטמיון הוא אוצר של מלך ושל מדינה והביא שם ג"כ בשביל ד' דברים נכסי בעלי בתים יורדין לטמיון סוכה כ"ט ע"ב אבל רש"י פי' שם שנטממין ובלין מאליהם. ואולי ל"ל שנטמעין עיי' בערוך ובמתורגמן ערך טמע. ועכ"פ מלת טמיון משמשת לב' דברים. של טמיון הם ר"ל של אוצר המדינה הם ויורדין לטמיון. כמו לטמעיון. ר"ל שהם באים לידי כליה. וכלו' כל אילו התסבריות אינן שלי אלא של אוצר המדינה והן עומדין לכלות בצרכי המדינה. מה) וכ"ה בז"א. עוד הגיה עד שאסיגלתי וא"ל. מו) כן נראה להגיה והז"א הגיה וכמו שמגולתו של אדם מביז וכו'.

של אדם חביבין עליו כך הם חביבין עלי בצער שעמדו לי. בכמה יציאה עמדו לאל או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי (דברים ד' ל"ד) מז). אמר הקב"ה הבן יקיר לי אפרים (ירמיה ל"א כ') הבן (שעמדה) [שעמד] לי ביוקר לפיכך איני נזקק לכל האומות למנות אלא לישראל כי תשא את ראש בני ישראל:

דבר אחר כי תשא את ראש כך פתח ר' יונתן רבית (גבריו) [גוברין] וישח אדם וישפל איש ואל תשא להם (ישעיה ב' ט') מהו וישח אדם אילו ישראל שנקראו אדם שנאמר ואתן צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל"ד ל"א) מח). אימתי שחו ונשפלו. בשעה שעשו אותו מעשה השפילם הקדוש ברוך הוא. כשעמדו בסיני ואמרו נעשה ונשמע ניתן להם עטרת בראשם מט). א"ר אבא בר כהנא בשם ר' לוי כיון שקיבלו ישראל עשרת הדברות ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי השרת וזוניאות ועטרות בידיהם. והיו שנים מהן נזקקים לכל אחד ואחד. אחד נותן עטרות ואחד חוגרו בזוניאות. וכיון שעשו אותו מעשה ירדו המלאכים והעבירו את העטרות (והתיכו) [והתירו] את הזוניאות נ). ויתנצלו בני ישראל [את עדים מהר חורב] (שמות ל"ג ו') וינצלו אין כתב כאן אלא ויתנצלו בטובתם ושלא בטובתם. מהו עדיים לשון תכשיט ואעדך עדי (יחזקאל ט"ז י"א) נא). אותה שעה נעשו ישראל שפלים. וישח אדם אילו ישראל אדם אתם (שם ל"ד ל"א). וישפל איש זה משה והאיש משה עניו מאד (במדבר י"ב ג'). למה שבשעה שעלה להוריד הלוחות מלמעלה קילקלו ישראל למטה מיד עמדו המלאכים להורגו נב). מה עשה לו הקב"ה אמר עמוד כאן אין בכוחך להם נג) קום רד מהר מזה כי שחת עמך וגו' (דברים ט' י"ב) כשזכו ונתעלו אתה נתעלית עמהם שנאמר ומשה עלה (שמות י"ט ג') עכשיו שחטאו הם בירידה אף אתה לך. למה. בהם אתה תלוי נד). מיד ירד משה נטל את העגל ושחקו וזירה [אותו על פני המים והשקה] את הסרוחים נה) ואחר כך מלמד סנגוריא למה ה' יחרה וגו' (שם ל"ב י"א) ולמה יאמרו מצרים וגו' (שם שם י"ב) ואם את הורגם האיך אתה מקיים מה שהתנית עם האבות זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך (שם שם י"ג). כיון שנתקבל משה ונתרצה לו הקב"ה התחיל משה אומר לו רבש"ע הודיעני נא את דרכיך (שם ל"ג י"ג). אמר לו במה (פשעתנו) [שפשטתנו] וזכיתנו נו). השיבו הקב"ה ויאמר ה' אל משה גם את הדבר אשר דברת אעשה (שם שם י"ז). למה. כי מצאת חן בעיני (שם). כיון שנתקבל

מאיר מגן דוד עין

מז) הז"א הגיה עמדו לי וא"ל. מח) במקרא כתוב ואתן צאני צאן וגו'. מט) הז"א הגיה שכשעמדו וא"ל. נ) כן הגיה הז"א ופי' זוניאות חגורה ואבנט בערוך ערך זן. נא) עיי' לקמן פי' כ"א אות ל"ט ופי' דאנכי אות ל"ב ובשמות רבה פמ"ה ובפדר"א פמ"ז עיי"ש. נב) בשמות רבה פמ"ב א"ר יצחק בשעה שאמר לו הקב"ה לך רד חשכו פניו של משה ונעשה כסומא מן הצרות ולא היה יודע מאיזה מקום לירד והיו מלאכי השרת מבקשים להרגו. אמרו הרי השעה להרגו. ידע הקב"ה מה המלאכים מבקשים לעשות לו מה עשה הקב"ה. א"ר ברכיה בשם ר' חלבו בשם ר' חנן בר יוסף בשם ר' אבא בר אידו פתח לו הקב"ה פשפש מתחת כסא הכבוד ואמר לך רד שנ' ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה. ועיי"ש שכן אמרו בשם ר' יהודה בר אלעאי כיון שבא משה לירד באו המלאכים להרגו וכו'. נג) בד"פ ג' עומד כאן והז"א הגיה לעמוד וכו' והשמיט מלת להם וא"כ ויראה שעיקר הנוסחא עומד כאן וכלו' במעמד הזה אין בכוחך להם וגם נוסחתינו מתפרשת כך. נד) הז"א הגיה אף אתה לך רד וא"כ דבכיון השמיטו הדורש. ובשמות רבה שם לך רד למה כי שחת עמך א"ל הואיל וחטאו אתה והם בירידה. ובברכות ל"ב ע"א מאי לך רד א"ל הקב"ה למשה לך רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל עכשיו שישראל חטאו למה לך גדולה. וכוונו חז"ל לפרש כל העליות והירידות שנאמרו במשה ע"ד משל. ע"כ אמרו כאן ונתעלו וכו' נתעלית ועיי' בפדר"א פמ"ה. נה) כ"כ להגיה והז"א הגיה וזירה את הסרחון למים וא"כ למד עליהם וכו' וא"כ ובפירושו כתב ובילקוט ג' וזירה ע"פ המים והשקה את הסורחים (ודברי הילקוט אלו נעלמו ממני ולא מצאתים) ולשון סרוחים הוא ג"כ בתנחומא פ' כי תשא מיד דן את הסרוחין והושיב סנהדראות וכו'. נו) כ"כ להגיה ובד"פ במה שפשעתנו והוא

בראשונה התחיל תובע אחרת ה ר א נ י נ א א ת כ ב ו ד י ך (שם שם י״ח). אמר לו אין אתה יכול ויאמר לא תוכל לראות את פני (שם שם כ׳). דחק משה בתפלה וקיבלו הקב״ה. אמר לו הואיל ודחקת בזו (ולכ״י) [אני] נותנך ב נ ק ר ת ה צ ו ר והיאך שאני עובר אני מסכך את ידי עליך מפני מלאכי הזעף שלא יפגעון בך ו ה י ה ב ע ב ו ר כ ב ו ד י ו ש מ ת י ך ב נ ק ר ת ה צ ו ר ו ס כ ו ת י כ פ י ע ל י ך ע ד ע ב ר י (שם שם כ״ב). מה עשה משה ישב לו בנקרת הצור עד שהקב״ה עובר. באו מלאכים לפגוע במשה. מה עשה הקב״ה הגין ידיו עליו כז). ומשם נטל משה קרני ההוד שנאמר ו ק ר נ י ם [וגו׳] (חבקוק ג׳ ד׳). מהיכן. מ י ד ו ל ו (שם) כח). וכיון שירד משה לקראת ישראל ראו אותו דבר מעולה ומשובח. כמה שאין אדם יכול להסתכל ביום כשהוא עולה כך לא היה אדם יכול להביט במשה אלא א״כ נותן סורר על פניו שנאמר ויתן על פניו מסוה (שמות ל״ד ל״ג) כט). באותה שעה היה רע על ישראל. אמרו אנחנו בירידה מפני שעשינו אותו מעשה ואף הקב״ה נתרצה לנו וסלח לעונותינו ואף אתה משה היית עמנו וקרניו של משה זקף וקרנינו שפלות ל). מיד בא לו משה אצל הקב״ה אמר לו רבש״ע כשהשפלת אותם אף אני נשפלתי עמהם. שנאמר ו י ש ח א ד ם ו י ש פ ל א י ש זה משה. ועכשיו שזקפת ראשי אף כך רומם ראשם. אמר לו הקב״ה לך רומם ראשם. א״ר יונתן דבית (גבריו) [גוברין] אמר לאו רבוני אלא כשם שזקפת כך א ת ה תלה ראשם של בניך לא). מניין שנאמר ו א ל ת ש א ל ה ם אל תהי קורא ו א ל אלא ו ל ו אתה תשא להם את ראשם לב). אמר לו הקב״ה לאו אלא אני זקפתי את ראשך (לך) [כך] אף אני אזקיף את ראשם של בניי לג) כ י ת ש א א ת ר א ש ב נ י י ש ר א ל לד):

ד״א כי תשא את ראש כ י ת פ ק י ד אין כתב כאן אלא כ י ת ש א. מהו. לשון נטילת ראש. למה הדבר דומה לבן מלכים שסרח על אביו אמר המלך לכו

מאיר **מגן דוד** עין

ע״ש והז״א הגיה ה ו ד י ע נ י ב מ ה ש פ ע ת נ ו וא״ל והרז״ו הגיה הושעתנו וא״ל. כז) וכן פרש״י עה״ת שם ובתו״כ בי״ג מדות פ״א ושכתי כפי וגו׳ מלמד שנתנה רשות למלאכים לחבל. כח) במקרא כתיב ק ר נ י ם. הז״א הגיה של׳ קרנים מידו לו והשמיט מלת מ ה י כ ן וא״כ. ובשמות רבה פמ״ז ומהיכן נטל משה קרני ההוד רבנן אמרי מן המערה של׳ והיה בעבור כבודי וגו׳ ובתנחומא דכי תשא מקיים בה נתן הקב״ה כף ידו עליו ומשם זכה לקרני ההוד וכה״א קרנים מידו לו וגו׳. כט) הז״א הגיה שאין אדם יכול ל ר א ו ת ו ל ה ס ת כ ל ב י ו ם ב ג ל ג ל ח מ ה כשהוא עולה וא״ל. ל) הז״א הגיה ואף ש ה ק ב ״ ה נתרצה וכו׳ וא״ל ולשון ו ק ר נ י ו ש ל מ ש ה היא דרך כבוד. לא) כלו׳ לא כמו שאמרת שאני ארומם ראשם אלא כשם שאתה הוא שזקפת כך אתה תתלה את ראשם והז״א הגיה כשם שזקפת ר א ש י וא״ל. ופי׳ ת ל ה הוא כמו נ ש א כמו עינינו לך תלויות. ובמס׳ ד׳ דמכילתא בשלח פ״א פרשתי המלה בארוכה במ״ע שם אות כ״א ו ת ל ו י ר א ש הוא הגבהת הראש והרמתו לטובה. לב) כלו׳ שמלת ו א ל אותיותיה מסורסות וקרי ל ו א והתי״ו מן ת ש א נמשכת ג״כ לעיל וקרי ל ו א ת ת ש א ולו אתה תשא הלוואי שאתה תשא את ראשם והז״א הגיה אל תהי קורא ו א ל אלא ו ע ל תשא להם את ראשם ופי׳ שהוא מלשון הוקם על. ואף שהגהה זו לוכדת הלב לא יסכים לה המתחקה אל אמתת הדברים. לג) בכ״ל להגיה וכלו׳ לא כמו שאמרתי אלא כמו שאמרת אתה. לד) בפסיקתא ג׳ לה לשיטה זו. והיא שם שיטה ג׳. וה״ג התם ר׳ י ו ח נ ן (ובפ״א ר׳ י ו נ ת ן) פתח וישח אדם וגו׳ וישח אדם זה ישראל דכתיב בהון ואתנה לאכי וגו׳ וישפל איש זה משה דכתיב ביה והאיש משה וגו׳ אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע יודע אני ששחו ישראל לעגל והשפלתי אני והם (ובפ״א ליתא ו ה ם) ואל תשא להם א״ל אשא להם כדכתיב כי תשא וגו׳. והועתקה בתנחומא דכי תשא אלא דשם ג׳ ו ה ש פ ל ת א ו ת י ואל תשא להם א״ל ת ש א ל ה ם א״ל כי תשא את ראש. ודברים אלו משובשים הם. והתם ג׳ לה בשם ר׳ י ע ק ב ב ר י ו ח א י בשם ר׳ י ו נ ת ן. וכמו שהיא בפסיקתא כן העתיקה בילקוט פ׳ כי תשא אלא דליתא שם מלת ו ה ם. ובילקוט ישעיה ר׳ ר״ם העתיקה ג״כ והתם ג׳ אמר ר׳ יונתן וכו׳ ו ה ו ש פ ל ת י ו א ל ת ש א כ י א ם ל מ ע נ ך ו ז ה ו כי תשא וגו׳ ושינה בה בדרכו. ועיי׳ לעיל אות י׳. ואולי שנשתבש בתנחומא שהעתיק מהפסיקתא שיטה ב׳ ושיטה ג׳. ושיטה

שאו את ראשו. לכו תלו את ראשו סה). שמעו הקוסטנריי סו) ונטלוהו לחתוך את ראשו. כיון ששמע פידגוגו אמר לו אתה מארי מאבד את בנך מן העולם סז). לא הוא שיש לך מונגינוס הוא סח) אין אתה צריך לעשות כך. א"ל המלך והיאך אני עושה שכבר הוצאתי קילווני' עליו שישאו את ראשו ויתלו אותו סט). אמר לו יכולה קילוילוסיו שלך קיימת ובנך במקומו ואינו נזוק ע). אמר לו. בלשון הזה שהוצאת עליו בו אתה מגדלו בעולם מה (אמר לכו) [אמרת לכו] שאו את ראשו ילכו ירוממו את ראשו ממה שהוא ונמצא קלווסים שלך קיימת ולבנך הגדולה עא). אמר לו המלך חייך הואיל ולמדת אותי סניגורא ונתת לו נפשו על ידך אני זוקפו ותולה לו את ראשו. כך הבן אילו ישראל בנים אתם לה' אלהיכם (דברים י"ד א') סרחו על הקדוש ברוך הוא והכעיסוהו אמר הקב"ה מאבדם אני מן העולם הרף ממני ואשמידם (שם ט' י"ד). כיון ששמע משה כך חגר את מתניו בסניגורא ובא לו אצל הקב"ה אמר לו רבונו של עולם מאבד אתה את בניך מן העולם הזכיר כמה (טרחתי) [טרחת] בהם עד שהוצאתם ממצרים ולא עוד הזכיר לאבותיהם עב). כיון שלימד עליהם התנחם הקב"ה וכבר יצתה בגזירה שינשאו את ראשם עג). הפוך את הלשון ורומם את ראשם עד). אמר לו הקב"ה חייך הואיל ואתה למדת עליהם סניגורא על ידיך אני מרומם ונושא את ראשם כי תשא את ראש בני ישראל עה):

[דבר אחר] כי תשא את ראש בני ישראל כך פתח ר' תנחומא בי רבי יונה ממצוצרא כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (תהלים ע"ה ח') עו). מהו כי אלהים שופט אלא בשעה שעשו ישראל אותה המעשה מיד ירד משה ושחקה וזירה אותו על פני המים וישק וגו' (שמות ל"ב כ'). אמרו רבותינו כל מי שהיה לו עדים והתראה היה נהרג. עדים ולא התראה היה שותה (אותם) מאותם המים ונבדקו כסוטות. וכל מי שלא היה [לו] עדים ולא התראה היה מת במגפה עז). שנאמר כי אלהים שופט זה

עין מגן דוד מאיר

ב' היא לר' יעקב על מקרא דרך עלל וקיטעוהו הסופרים לפי שכבר היא כתובה בריש בפי' ילמדנו ועי"ז בא הערבוב בשמות. ויראה שעיקרה היא לר' יונתן ובית גבריו היא בית גוברין והז"א הגיה בית גוברין. סה) הדורש מפרש שהוא כלו' לכו תלו וכו'. סו) בד"פ הקוסטנרי ובז"א הקוסטנרוס ועיי' בערוך ערך קסטינר שפי' במוסף קסטינר דיין החוקר ע"י יסורים את המחוייבים. ובמתורגמן ערך קלסנתר הביא נוס' ס"א קוסטנרין ופי' שר הטבחים. סז) הז"א הגיה אתה מארי מאבד אתה את בנך וא"ל. סח) מונגינוס פי' בעל המסביר בן יחיד וכלו' לא זה שיש לך הוא בן יחיד לך. סט) בד"פ קילווסי' ובז"א קילווסין ועיי' בערוך ערך קלווס ופי' שם במוסף שהוא מלשון ליווי עיי"ש. ע) הז"א הגיה קילווסין שלך. עא) כן הגיה הז"א. עב) בד"פ הזכר. עג) הז"א הגיה כיון שלמד עליהם סניגוריא התנחם על הרעה א"ל הקב"ה ומה אעשה וכבר יצתה הגזירה שישאו את ראשם הפך וכו' וא"ל. עד) דברי הדורש הם כלו' שליחת הגזירה איננה מעכבת. עה) הז"א הגיה מרומם אותם וכו' וא"ל. עו) בד"פ שמבוצרה וכן הגיה הז"א. עז) הז"א הגיה כל שהיה לו עדים והתראה היה נהרג לא עדים ולא התראה היה שותה מאותם המים והיה נבדק כסוטות וכל מי שהיה לו עדים ולא התראה היה מת במגפה. והגיה כן עפ"י רש"י עה"ת. וכל הנוסחאות שוין בעדים והתראה שנהרג. ואיפלגו. א' במי שלא היה בו כלל לא עדים ולא התראה דלנוסחא דידן מיתתו בידי שמים ולנו' רש"י מת בהדרוקן שבדקוהו המים כסוטה. וב' במי שהיו בו עדים בלא התראה דלנוסחא דידן נבדק כסוטה ולנוס' רש"י במגפה בידי שמים. ובסוג זה הנוסחה בתנחומא פ' כי תשא התראה בלא עדים. וכגון שהותרה מעצמו או מפסולי עדות. ועכ"פ נוסחת התנחומא מסכמת עם נוסחא דידן דבלא עדים ובלא התראה כלל הוא דמיתתו בידי שמים. ויסוד נוסחת רש"י הוא בגמרא דיומא ס"ו ע"ב. ועיי' ע"ז מ"ד ע"א ברש"י שם דמשמע דאף אותן שהשקם היו הורגים אותם וכן הוא בתנחומא שם עיי"ש. ולפ"ז מסתברא יותר נוסחא דילן דמי שלא היו בו כלל עדים והתראה נמסר דינו לשמים ובעדים בלא התראה היה נבדק כסוטה. והדרוקן הוא מוכיח

ישפיל וזה ירים משפיל לכל מי שנשתתף במעשה העגל ומרומם לכל מי שלא נשתתף במעשה העגל (כי תשא) עח):

ד"א [כי תשא וגו' כך] פתח ר' תנחומא בי ר' מנחם בן יעקב שאמר בשם אביו זש"ה אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וגו' (איוב ל"ג כ"ג). איוב מדבר כנגד בני אדם בשעה שעונותיהם גורמים והם חולין רוטפש בשרו מנוער ישוב לימי עלומיו (שם שם כ"ה) ותקרב לשחת נפשו וחייתו לממתים (שם שם כ"ב) עט). מהו כן. אלא שמיד מלאכי חבלה באים ומקטריגים אותו והקב"ה אמר אין מלאך שילמד עליו זכות שנאמר אם יש עליו מלאך [מליץ] אחד מני אלף. רבותינו אמרו אפי' יש שם תשע מאות ותשעים ותשעה מחייבין ואחד מזכה הקב"ה כביכול מטה לזכות ור' אליעזר בי ר' יוסי הגלילי אומר אפילו יש באותו מלאך המזכה תשע מאות ותשעים ותשע חלקים מחייבים ואחד מזכה הקב"ה כביכול מטה לזכות פ). ולמה. א"ר יוחנן כשתהא שומע הדבר משם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי הרעישה אזנך כאפרכסת הזו לקבלו מיד פא) ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר (שם שם כ"ד) מהו פדעהו אלא אותו המלאך שמלמד עליו זכות אמר להקב"ה פדעהו בייסורים ואתה מביאו לתשובה פב): [דבר אחר] ותקרב לשחת נפשו פג) מדבר כנגד ישראל בשעה שעשו את העגל באו המלאכים והיו מקטרגים אותם (בלותו) [באותה] שעה והוא שמשה אמר כי יגורתי מפני האף והחמה (דברים ט' י"). מיד עמד משה (בלותו) [באותה] שעה חגר מתניו בתפלה והיה מלמד זכות על ישראל ומבקש רחמים לפני הקב"ה. ואיוב מפרשו אם יש עליו מלאך מליץ. ואין מלאך אלא משה שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ' ט"ז) פד). ומה רחמים בקש עליהם אלא אמר לפני הקב"ה רבון העולמים למה ה' יחרה אפך בעמך (שמות ל"ב י"א). ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת. מהו כן. אלא אמר לו משה רבון העולמים יודע אני שהם חייבי מיתה שכך אמרת לי זובח לאלהים יחרם (שם כ"ב י"ט) אלא בבקשה ממך פדה אותם ממלאכי חבלה הזכר זכות אבותם זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך (שם ל"ב י"ג) פה):

כי תשא את ראש כך פתח רבי תנחומא בי ר' בשם רבי שמואל רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי (תהלים

מאיר **מגן דוד** עין

עליו שהיה חבר ויודע חומר העבירה ועונשה ונהרג. עח) עיי' לקמן סוף פי'. עט) כלו' או שהוא כילד או שתקרב נפשו לשחת וע"כ פירש המקראות. פ) בשבת ל"ב ע"א ועיי"ש ברש"י שפי' שאותו המלאך כמי אינו אלא מליץ אחד מני אלף שאף הוא מטה תתקצ"ט לחוב. פא) וכדמסיק לה. פב) וא"כ אף אותו המלאך כמי מלמד עליו חוב ליסרו ביסורין והקב"ה מטה לזכות כדמסיק בקרא רוטפש בשרו וגו' ומפרש לקרא דויחננו וגו' שהוא מדברי המלאך. ובירושלמי דקידושין ספ"א גרסינן לה הכי א"ר יוחנן אם שמעת דבר מר' ליעזר בנו של ריה"ג נקב אזנך כאפרכס הזו ושמע דאר"י ר' ליעזר בנו של ריה"ג אומר אפי' תתקצ"ט מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך א' מלמד עליו זכות הקב"ה מכריעו לכף זכות. ולא סוף דבר כל אותו המלאך אלא אפי' תתקצ"ט לדין מאותו המלאך מלמדין עליו חובה וכו' מה טעם אם יש עליו מלאך [מליץ] אחד מאלף אין כתיב אלא אחד מני אלף מאלף לדדין של אותו המלאך מה כתיב בתריה ויחננו וגו' פדעהו ביסורין מצאתי כפר מצא כופר לעצמו כלו' שע"י הייסורין מצאתי לו כופר. ופי' בז"א פדעהו הוא תרגום של פצע. ועיי' חולין פ"ט ע"א א"ר יוחנן משום ר' אליעזר בר' שמעון כל מקום שאתה מוצא דבריו של ר"א בנו של ריה"ג בהגדה עשה אזניך כאפרכסת וכו'. ובחגיגה ג' ע"ב אף אתה עשה אזניך כאפרכסת וכו'. והערך סדרס בערך אפרכס. ולשון הרעישה אינו ברור ואולי צ"ל הרי עשה. פג) כצ"ל להגיה והז"א הגיה הוי ותקרב לשחת נפשו דבר אחר איוב מדבר וכו' וא"כ. פד) וכן פרש"י עה"ת שם וכ"ה בויקרא רבה ריש פ"א ובמדבר רבה ריש פט"ז ובתנחומא ריש פ' ויקרא וריש פ' שלח ועיי' בפ' השלום במס' דרך ארץ. פה) סיומה זו קטיעה סיפא דלא מסיים בענין כי תשא ובשאר

ג' ג' וד') פו). רבים אומרים כשנכשל דוד באותה מעשה היו שונאים שמחים עליו ואומרים אין לזה ישועה מעתה. הוא אומר על עצמו רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו [וגו'] ואתה ה' פז) ועוד שאמרת בתורה מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ' י') וכיון שבא נתן אמר (לו) [לי] גם ה' העביר חטאתך ולא תמות (שמואל ב' י"ב י"ג) פח) ידעתי שהיגנת בעדי ואתה ה' מגן בעדי ולא עוד אלא כבודי ומרים ראשי. כבודי זה מלכות ומרים ראשי זה שמן המשחה פט): ד"א רבים אומרים לנפשי מדבר בישראל אימתי כשעשו העגל התחילו כל או"ה שמחים עליהם ומשיחים בהם לומר מעתה אין לאלו עמידה ולא ישועה רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו [וגו'] ואתה ה' ועוד אתה עמהם שכתבת בתורה זובח לאלהים יחרם (שמות כ"ב י"ט) וכיון שאמר משה זכור לעבדיך (דברים ט' כ"ז) שוב מחרון אפך והנחם (שמות ל"ב י"ב) ונתנחם וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שם שם י"ד) (ידעתנו) [ידענו] שהגנת בעדינו ואתה ה' מגן בעדי ולא עוד אלא כבודי ומרים ראשי. כבודי זה המשכן ועשו לי מקדש (שם כ"ה ח') ומרים ראשי כי תשא את ראש ל):

ד"א כי תשא אנו (מוליאים שבמקומות) [מוצאים במקומות] הרבה שהקב"ה אמר למשה שאו את ראש בנ"י (במדבר א' ב') לא) כי תשא את ראש. ולמה כן. אלא אמר

עין מאיר — מגן דוד

המדרשים לא מנלאתיה. פו) שיטה זו היא בפסיקתא שיטה א' ובתנחומא דכי תשא והועתק במדרש תהלים שם. פז) דמלות ואתה ה' מידרשי למעלה ולמטה וכלו' ועוד שגם אתה ה' מסכים עמם ועיי' לקמן אות פ"ע. פח) במקרא כתיב לא. פט) בפסיקתא גרים לה סתמא כי תשא [זש"ה] רבים אומרים וגו' ר' שמואל בר אמי ורבנן [ר' שמואל בר אמי] פתר קרא בדואג ואחיתופל רבים שהיו רבים בתורה אומרים לנפשי אומרים לדוד אדם שבא את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה אין ישועתה לו באלהים סלה אמר דוד ואתה [ה'] הסכמת עמהם וכתבת בתורתך מות יומת הנואף וגו' מגן בעדי שהגנת עלי בזכות אבותי כבודי שהחזרת עלי מלכותי ומרים ראשי תחת שהייתי חייב לך הרמת ראש כתת לי תלוי ראש ע"י נתן הנביא שאמר לי גם ה' העביר וגו'. והועתק כן בתנחומא דפ' כי תשא ושם ג' ואתה ה' אמר דוד ואתה רבון העולם הסכמת בתורתך עמהם ואמרת וכו'. והועתק כן במדרש תהלים שם והתם ג' סתמא ר' שמואל פתר קרא בדואג וכו'. ידרוש ואתה ה' קטוע התם. וג' ואתה ה' מגן בעדי כל אלו שהגנת עלי בזכות אבותי כבודי ע"י חושי שנתבקשה מלכותי על ידו ומרים ראשי ע"י נתן הנביא שאמר לי בשמך גם ה' וגו' והשאר ליתא. ונוס' הילקוט שם כנוס' הפסיקתא אלא דג' לה בשם ר' שמואל סתמא. ואף שהעתיק ממדרש תהלים הוסיף בו עפ"י הפסיקתא כדרכו. ויראה שהא תחת שהייתי חייב לך הרמת ראש וכו' דליתא במדרש תהלים באמת תוספות הוא ממדרש דלהלן דמדבר בישראל. דהתם שייך שפיר לכי תשא אבל כאן אין לו מקום ולורך. ופי' הרמת ראש הוא לרעה ותלוי ראש הוא הגבהה לטובה ולשון מקרא לחוד ולשון חכמים לחוד. ל) הז"א הגיה והתכחם כמ"ש וינחם וגו' ידעכו שהגנת וכו' וא"ל. ובפסיקתא שם ג' לה הכי ורבנן פתרין קרא בלו"ה רבים למה הוא קורא אותן רבים שכ' והיה המון עמים רבים אומרים לנפשי אומרים לישראל אומה ששמעה מפי הקב"ה בהר סיני לא יהיה' וגו' ולבסוף מ' יום אמרו לעגל אלה אלהיך וגו' יש להם תשועה אין ישועתה לו באלהים סלה ואתה ה' אמרו ישראל אתה ה' הסכמת עמהם וכתבת בתורה זובח וגו' מגן בעדי שהגנת עלינו בזכות אבותינו כבודי שהשרית שכינתך בתוכנו ועשו לי מקדש וגו' ומרים ראשי תחת שהיינו חייבין לך הרמת ראש נתת לנו תלוי ראש ואמרת כי תשא וגו'. והועתק כן בתנחומא שם. וכ"ה במדרש תהלים אלא שהוסיף שם מגן בעדי אלולי דאכהרתלי מגכהון דאבהתי שהגנת עלינו. ובילקוט שם שהעתיקה ליתא להוספה זו. והעתיקה הילקוט ג"כ בפ' תרומה ר' שס"ה. אמא"ש מסגנון הדברים יראה שעיקר המאמר הוא כמו שהוא לפנינו ור' שמואל פירש המקראות ע"פ פשוטן ור' תנחומא הדורש פתח ביה והוסיף עליו ד"א לפי הענין שלריך בו ואח"כ הרמיזו הדברים ועשאום תפלוגתא ר' שמואל ורבנן והועתק כן בפסיקתא ולאיכך מקומות. לא) במקרא כתוב ראש כל עדת בנ"י.

הקב"ה למשה. משה כל מה שאתה יכול לרומם את האומה הזו רוממה שכאילו לי אתה רומם לג). שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל. כי תשא בני ישראל אין כתב כאן אלא את ראש. ואין ראשם של ישראל אלא הקב"ה שנאמר ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם (מיכה ב' י"ג). למה הדבר דומה למי שהיה יושב ועושה עטרה ומקביע בה אבנים טובות ומרגליות. עבר אחד וראה אותו. אמר לו כל מה שאתה יכול לקבוע בו קבע שהיא עתידה להינתן בראשו של מלך לג). משל לזקן שהיה לו טלית אחת והיה מנערה בכל שעה ומקפלה. אמר לו לד) בזו אני זהיר שבשביל (שהלבישני) [שהלביש בי] לכשניתמניתי זקן (לבשתי באותו שעה) לה). כך אמר הקב"ה למשה הוי זהיר באומה זו. מכל האומות שבראתי בעולמי היא ממליכה אותי תחלה שנאמר זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו ב') לו). למלך שהיה לו פורפראות הרבה והיה לו עוד פורפירא אחת והיה מפקיד בכל שעה את הבסתייר שלו על אותו הפורפירא לז). אמר לו אדוני המלך כמה פורפריאות יש לך ועל זו אתה מצווני יותר מכולם. אמר לו בזו אני זהיר שבשביל זו נשאתי בת מלך היא לבשתי באותה שעה לח). כך אמר הקב"ה למשה הוי זהיר באומה זו שהמליכה אותי תחלה על הים לכל האומות ואמרה לי זה אלי ואנוהו (שם). לפיכך רומם את ראשם כי תשא את ראש לט):

ד"א כי תשא את ראש א"ר שמואל בן נחמן שלש תרומות יש כאן. תרומה הראשונה של אדני המשכן. אמר הקב"ה למשה אמור להם שיביאו שקלים. מיד הביאו

מאיר מגן דוד עין

לג) כצ"ל כאילו אתה מרומם אותי והז"א מגיה עפ"י הד"פ שבאילו וא"כ. לג) זה המשל הוא בויקרא רבה פ"ב ובפסיקתא לר' יהודה בר סימון. והוא שם לענין אחר שבכל מקום אין הקב"ה מלוה אלא על ישראל ושם מסיים כך א"ל הקב"ה למשה כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל שבח לגדלן ולפארן פאר למה שאני עתיד להתפאר בהם שנ' ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. והועתק ג"כ בתנחומא דכי תשא והילקוט העתיקה מהפסיקתא בפ' תצוה. לד) כצ"ל אמר לעצמו ואולי מלת לו מיותרת ונשתרבבה באשגירת לישנא מאיך משלים. לה) כ"ה בד"פ וכל"ל ושתי נוסחאות כאן שנתערבו נוס' א' שבשביל שהלבישני לכשנתמניתי זקן וגו' ב' שבשביל לכשנתמניתי זקן לבשתי באותה שעה. והז"א הגיה משל וכו' ומקפלה והיה מלוה את עבדו מנערה וקפלה ותן דעתך עליה אמר לו אדוני מכל טליתות שיש לך אי אתה מצוני אלא על זו אמר לו בזו אני זהיר בשביל שטלית זו כשנתמניתי זקן לבשתי באותה שעה וא"כ ועיי' לקמן. לו) הז"א הגיה המליכה אותי תחילה שנ' וכו' וזה המשל ג"כ בהנך מקומות שרמזתי באות ל"ג. וה"ג בפסיקתא ר' ברכיה אמר לזקן שהיה לו מעפורת והיה מלוה למשרתו וא"ל נערה קפלה תן דעתך עליה א"ל אדוני זקן מכל מעפוריות שיש לך אין את מצויני אלא על זו א"ל מפני שבה נתעטפתי כשנתמניתי זקן תחלה כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע מע' אומות אווטנטיאות שבראת בעולמך אי אתה מלוה אותי אלא על ישראל וכו' א"ל מפני שקיבלו עליהם עול מלכותי בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וכ"ה ברבה שם. והתנחומא שם השמיטו. ובילקוט שם אמר רבי משל לזקן והיא ט"ס שהיה בר"ת ר"ב. לז) בסתייר פי' הז"א ממונה על הבגדים ויסד פירושו על המוסף ערך בסטיא שפי' שהוא בלשון רומי מלבושים ובסתייר כמו בסטייר. לח) כצ"ל כשהמלכתי באותה פורפירא זכיתי לישא בת מלך ואותה פורפירא לבשתי באותה שעה והז"א הגיה שבשביל שפורפירא זו ביום שנעשיתי מלך זו לבשתי באותה שעה וא"כ ועיי' לקמן. לט) גם זה המשל במקומות שרמזתי לעיל. וה"ג בפסיקתא ר' אבין אמר למלך שהיה לו פורפירון והיה מלוה את עבדו וא"ל נערה קפלה תן דעתך עליה א"ל אדוני המלך מכל פורפירון שיש לך אין אתה מצויני אלא על זו א"ל מפני שאותה לבשתי בשעה שמלכתי תחלה כך אמר משה לפני הקב"ה מע' אומות אווטנטיות שיש לך וכו' א"ל מפני שהמלכתי עליהם על הים ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד. וכ"ה ברבה שם. ומסדר התנחומא הרכיב זה המשל עם משל אחר שהוא לר' יהודה בשם ר' שמואל בר נחמני למלך שהיה לו אפיקרסין עיי"ש. ומפיק אפיקרסין ומעייל פורפרין עיי"ש. (וברבה ר' ישמעאל והוא ט"ס וצ"ל ר' שמואל). אמא"ש עפ"י סגנון הענין נראה שעיקר אלו המשלים הם בויקרא רבה שם. ונכפלו ג"כ בפ' כ"ד שם. אלא שקיטעוס המעתיק שם. והעתיקם בעל

ועשו אדנים. כיון שנעשו אדנים נעשו הקרשים ואחר כך חיפו את היריעות. ולמה כן. אמר הקב"ה בשקלים שהביאו (את) ישראל עשו [את] אדני המשכן ק). וכל כך למה אלא שהשכינה באה לתוך המשכן והם נושאים אותה כי תשא את ראש קא). ואין אתה למד מכאן יש לך מניין ללמד כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו (במדבר ז' ט') קב): ד"א [זה] יתנו קג) כמה (טורפין) [פורטין] שאמר לו הקב"ה זה יתנו ששה גרמיסין של כסף קד). אמר הקב"ה הם חטאו משש שעות ולמעלה כי בשש משה (שמות ל"ב א') לפיכך יביאו ששה גרמיסין קה). ורבותינו אמרו הם חטאו מחצי היום ולמעלה יביאו מחצית השקל ויתכפר להם זה יתנו [וגו'] מחצית השקל קו). וכמה הוא מחצית השקל. עשר מעין. אמר הקב"ה זה יתנו עשר מעין שהם מחצית השקל כדי שיכפרו על עשרת הדברות שעברו עליהם זה יתנו [וגו'] כל העובר קז): ד"א זה יתנו נטל הקב"ה כמין מטבע של שערה של אש ואמר לו כזה יתנו כל העובר קח): ד"א זה יתנו בא וראה חיבתם של ישראל

מאיר מגן דוד עין

הפסיקתא בפ' שקלים וממנו העתיק התנחומא וקיטע בדברים והרכיבם ושינה את סגנונם עיי"ש. ועכ"פ אין ענינם עולה יפה לדרוש בפ' שקלים. ובא בעל הפסיקתא רבתי ושינה את המשלים בסגנונם. ועי"כ השמיט שמות האומרים. והרכיבם יפה עם כי תשא. ק) כצ"ל והז"א הגיה חיפו אותם ביריעות אמר הקב"ה בשקלים שהביאו ישראל יעשו וכו' והשמיט מלות ולמה כן וא"ל. ומלת עשו היא ליווי. קא) וכלו' ראשם של ישראל שהיא השכינה וכדלעיל. קב) הז"א הגיה ואי אין אתה למד וכו' וא"ל. ועיקר המאמר בירושלמי וה"ג התם ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן שלש תרומות נאמרו בפרשה הזאת תרומת אדנים ותרומת שקלים ותרומת המשכן דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה זו תרומת אדנים מאת כל איש וגו' תקחו את תרומתי זו תרומת שקלים וזאת התרומה אשר תקחו וגו' זו תרומת המשכן וכו' א"ר אבון אף בפרשה הזאת נאמרו בה ג' תרומות מחצית השקל תרומה לה' וגו' יתן תרומת ה' וגו' לתת את תרומת ה'. וברש"י עה"ת בפ' תשא נקט להא דר' אבון עיי"ש. ולשון רש"י שם אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד מחצית השקל וכו'. ונראה דהמאמר שלפנינו הוא קטוע דלא מקיים איכן ג' תרומות. קג) מלות ד"א מוכיחים שהמאמר קטוע וחסר רישא דרוש שלם על זה יתנו וזה מוכיח שנפלה קטועה בספר. ודרוש הקודם קטוע סיפא ודרוש זה קטוע רישא. קד) כצ"ל להגיה וכלו' כמה פורט מחצית השקל במטבע קטנה והרז"ו הגיה עודפין ואולי שהיתה הנוסחא כמה עורפין כהא דג' בספרי דברים פי' ש"ו ואין יערף אלא לשון כנעני משל אין אדם אומר לחבירו פרוט לי סלע זו אלא ערוף לי סלע זו. והז"א פי' ענין מם ולא הביא שום ראיה וגם אין ענין המאמר מוכיח על זה. ומלת גרמיסין הביא בערוך ערך גרמס ופי' במוסף שהיא מין משקל בלשון יוני ושיעור שם השבונו עיי"ש. קה) עיי' ברש"י עה"ת בפ' כי בשש משה וב"ה ברבה ובתנחומא שם ועקרו לריב"ל בשבת פ"ט ע"א עיי"ש. קו) שהרי ביום המחרת בא משה ולא שהו בחטאם אלא מחצי היום ולמעלה. ובתנחומא פ' כי תשא הרכיב אלו הב' מאמרים לאחד עיי"ש. ובירושלמי דשקלים פ"ב ה"ד גרסינן זה יתנו וגו' ר' יודה ור' נחמיה ח"א לפי שחטאו במחצית היום יתנו מחצית השקל וחרנה אמר לפי שחטאו בשש שעות יתנו מחצית השקל דעביד שיתא גרמיסין. ועיי' בילקוט כי תשא שהעתיק המאמר אלא שהשמיט מלות חד אמר וכתב השיטה הא' לר"י והב' לר"נ. ובפסיקתא גרסינן מחצית השקל ר' יודה ור"נ לפי שחטאו בחצי היום לפיכך יתנו מחצית השקל דעביד שיתא גרמיסין. ובלי ספק שהמאמר משובש כאשר העיר ע"ז המפרש החכם מוהר"ש באבער. ונראה שמסדר זה המאמר לפנינו העתיק מהפסיקתא המשובשת וע"כ ייחס השטה הב' לרבותינו. קז) ב"ז בירושלמי שם וה"ג התם ר' יהושע בי ר' נחמיה בשם ר' יוחנן בן זכאי לפי שעברו על עשרת הדברות יהא נותן כל אחד ואחד עשרת גרה והועתק ג"כ בפסיקתא שם. והעתיקה בילקוט שם אלא שג' ר' יהודה בר נחמני בשם ריב"ז. והועתק ג"כ בתנחומא אלא שג' ר' יוחנן אמר סתם והוא ריב"ז. ומשמע הכא דדרים כל העובר ובאיכך מקומות ליתא. קח) כלו' שנטל כמין מטבע של אש שהיא כשערה של מטבע מחצית השקל. ולשון שער היא מחיר בדחז"ל. והז"א פי' של שערה דקה כשערה וא"כ. וב"ז בירושלמי שם ובפסיקתא

שעבירותיהם מביאות אותם לידי מעלות גדולות כ"ש זכיותיהן. כשיוסף נשתלח מאביו לילך אצל אחיו כיון שראו אותו חשבו עליו להרגו שנאמר ויאמרו איש אל אחיו [וגו'] ועתה לכו ונהרגהו (בראשית ל"ז י"ט וכו') והם עומדים ומשליכין אותו לבור ואומרים נאכל ונשתה ואחר כך אנו מושכים אותו ומעלים והורגים אותו. אכלו ושתו באו לברך אמר להם יהודה באים להרוג ומברכים להקב"ה אין אנו אלא מנאצים. מהו [מה בצע] כי נהרוג את אחינו (שם שם כ"ו) אמר להם יהודה בוצע בירך ניאץ ה' (תהלים י' ג') אלא לכו ונמכרנו לישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ז) קט). וישבו לאכול לחם (שם שם כ"ד) א"ר יהודה הלוי בי רבי שלום הסיבה אחת שישבו השבטים ונטלו עצה על יוסף למוכרו זיכה את כל העולם כולו שנמכר למצרים וכלכל את כל העולם בשני הרעב. וישבו לאכל לחם להאכיל לחם לכל העולם קי). ואם עבירתם שלהם גרמה לכל העולם שיחיו זכותם על אחת כמה וכמה. אף כאן מי גרם לפרשת שקלים העבירה של עגל. ואם עבירתם למצוה. זכותם על אחת כמה וכמה כולך יפה רעייתי ומום אין בך (שה"ש ד' ז') קיא):

ד"א כי תשא בעשרה מקומות נימנו ישראל. אחת בירידתם למצרים שנאמר כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים (בראשית מ"ו כ"ז). ואחת בעלותם ממצרים שנאמר כשיש מאות אלף רגלי (שמות י"ב ל"ז) ואחת כאן כי תשא. ושני פעמים בספר וידבר קיב). ושני פעמים בימי שאול ויפקדם בבזק (שמואל א' י"א ח') ויפקדם בטלאים (שם ט"ו ד'). ואחת בימי דוד ויתן יואב את מספר מפקד העם (שמואל ב' כ"ד ט'). [ואחת בימי עזרא שנאמר כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו'] (עזרא ב' ס"ד) קיג). ואחת לעתיד לבא עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה אמר ה' (ירמיה ל"ג י"ג). וכל זמן שנימנו מפי הדיבור לא נגע בהם מגפה. וכל זמן שנמנו שלא מפי הדיבור נגעה בהם מגפה. ואימתי נימנו שלא מפי הדיבור ונגעה בהם מגפה בימי דוד שנאמר ויעמוד שטן לישראל ויסת את דוד (דהי"א כ"א א') קיד). מיד נגע בהם המגפה שנאמר ויתן ה' דבר בישראל (שם שם י"ד). ומה שחסרו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים (מלכים א' ד' כ') קטו) ממה שקראו בענין ור' תנחומא בי ר' פותר אל גינת אגוז ירדתי לראות באיבי הנחל (שה"ש ו' י"א) קטז):

ד"א כי תשא [וגו'] ונתנו איש כופר נפשו אמר לו הקב"ה משה מיתה הם חייבים על שעשו את העגל אלא יתנו כפרת נפשם ונתנו איש כופר נפשו.

מאיר מגן דוד עין

ובתנחומא דכי תשא ודפ' נשא בויהי ביום כלות והוא שם לר' מאיר וכ"ה לקמן בסוף פ' ועיי' לקמן פט"ז אות כ"ח ועיי' ברים מכילתא פ"א ובנסמן במ"ע אות ב'. קט) ופי' מה בצע כלו' מה גודל העול והחמס ובשבחו של יהודה ספר לך הכתוב. וכלפי זה הפי' אמר ר' מאיר בסנהדרין ו' ע"ב כל המברך את יהודה ה"ז מנאץ עיי"ש. קי) וכיולא בזו דרשו בב"ר פפ"ד וישבו לאכל לחם א"ר אחוה בר זעירא עבירתן של שבטים זכורה היא לעולם תקוה היא לעולם וישבו לאכל לחם אאכיל לחם לכל באי העולם. קיא) כל שיטה זו הועתקה בתנחומא דכי תשא. קיב) לענין הדגלים בפ' במדבר ולענין כבוש הארץ בפ' פנחס. קיג) כצ"ל וכן הגיה הז"א. קיד) במקרא כתוב על ישראל. קטו) במקרא כתוב אשר על הים. קטז) כלו' ממה שקראו בענין כי תשא אתה למד שכ"ז שנמנים שלא ע"פ הדיבור שלטה בהם מגפה ור' תנחומא פתר בזה הענין את המקרא אל גנת אגוז וגו'. ודרוש זה היא לקמן בפי"א. והז"א השמיט מלות גר' תנחומא וכו' והעיר הוא ט"ס ושייך לפיסקא שאח"ז עכ"ל. אבל מלות ממה שקראו בענין לא השמיט ופי' שהיה מפטירין לפ' כי תשא בהפטרה זו עכ"ל. אמנם מדלא קאמר שהשלים בענין מוכח דעל פרשת התורה קאי ומלת פותר מוכחת שאין כאן ט"ס שאילו נשתרבבה הדבר לאיזה מעתיק היה כותב ממה שהשלים בענין כך פתח ר' תנחומא וכו'. ומאמר זה די' מקומות הוא בפסיקתא שם באיזה שינוים. ומן הפסיקתא הועתק בתנחומא פ' כי תשא וכשתבש (וכבר העיר ע"ז בז"א). והועתק משם יפה בבמדבר רבה פ"ב. אמא"ש מסגנון המאמר שלפנינו אתה למד שלא הועתק מהפסיקתא אלא שמעצמו דרש כן. ואולי שזה הענין שבי' מקומות נמנו היתה מסורה מקובלת בפיהם.

כיון ששמעו ישראל היצירו קיז). אמרו על חנם היינו יגיעים ובוזזים בתי מצרים ונוטלים את ממונם ולהשליך את ממונם קיח). כתב בתורה שיתן קנס וענשו מאה כסף קיט) ואנחנו אנסנו את הדבור קבלנו אותו ועברנו עליו עכשיו צריך כל אחד ואחד ממנו ליתן חמשים כסף כאונס אשה קכ). אלא כמי שמפתה את הבתולה כי יפתה איש בתולה אשר לא אורשה (שמות כ"ב ט"ו) קכא) מהו קטריקי שלו כסף ישקול כמהר הבתולות (שם שם ט"ז) קכב) הרי כל אחד ואחד מישראל צריך ליתן לו חמשים סלע שנעשינו כמפתה ופתינו את הדיבר ולא שמרנו אותו ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם בל נכון עמו (תהלים ע"ח ל"ו ול"ז) קכג). ולא זו ולא זו אלא מי שיש לו שור נגח ונגח אדם עבד מהו עונשו אדונו נותן קכד). שלשים שקלים יתן לאדוניו (שמות כ"א ל"ב). ואנחנו עשינו שור וימירו [את] כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים ק"ו כ') עכשיו כל אחד ואחד מישראל צריך ליתן שלשים שקלים של כסף. אלא כמוציא שם רע וענשו אותו מאה כסף (דברים כ"ב י"ט) קכה) ואנחנו הוציאנו שם רע על הקב"ה שהוא העלנו מארץ מצרים ואמרנו לעגל זה אלהיך אשר העלוך מארץ מצרים (נחמיה ט' י"ח) קכו). ידע הקב"ה מה בלבם אמר למשה אמור להם למה אתם מתייראים איני מבקש מכם שתתנו לי לא כאונס לא כמפתה ולא כמוציא שם רע ולא כשור נגח אלא זה יתנו. א"ר מאיר נטל הקב"ה מטבע של אש קטן וקרא לו למשה ואמר לו זה יתנו. כיון שראה דוד שבזה כפרה יש להם קכז) התחיל אומר בואו וראו נפלאותיו של הקב"ה ומעשיו שבדבר שהכעיסוהו בו בדבר נתן להם כפרה כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (תהלים ע"ה ח') זה שהשפיל ישראל לבאר שחת זה אלהיך (ישראל) וזה ירים [ישראל] שרומם קרנם בזה זה יתנו קכח):

מאיר | מגן דוד | עין

קיז) כצערו. קיח) כלו' שלא לקחנוהו אלא להשליכו בעונש המגיע לנו וכמו שמפרש. והז"א מחקו והגיה ולשלם את הקנס וא"כ. קיט) כלו' תשלום קנס כמלא כתוב בתורה וענשו מאה כסף והוא במוציא שם רע אבל כופר זה אינו מפורש. מעתה איך אנו נדונים וכדמפרש והולך והז"א מוחק ומגיה כתוב בתורה שיתן המאנס קנס ונתן האיש השוכב לאבי הנערה חמשים כסף ואנחנו אנסנו וכו' וא"ל ועיי' לקמן אות קכ"ח. קכ) כלו' אפשר שאנו נדונים במאנס שמשלם נ' כסף. בד"פ איתא מאה והוא ט"ס והז"א הגיהו ג"כ. קכא) במקרא כתוב וכי. קכב) כלו' או לא נידון כמאנס שאין אנו דומין אלא כמו שמפתה וכו'. ומלת קטליטי הוא ט"ס וצ"ל קטדיקי וכ"ה בשאר מקומות הביאם הערוך ערך קטדיק וקטדיקוס ועניינו עונש ממון. קכג) במקרא כתוב לא נכון. קכד) כלו' ולא זו כמאנס ולא זו כמפתה ואין ענייננו דומה אלא לשור נגח שנגח אדם שהוא עבד מהו ענשו שאדונו נותן עכ"פ שלשים שקלים וגו'. והז"א הגיה ונגח עבד מה ענשו ל' שקלים שנ' שלשים וגו' וא"ל. קכה) כלו' או לא נידון אלא כמוציא שם רע. קכו) נקט מקרא דנחמיה משום דבעי למדרשיה להלן. במקרא כתוב העלך ממצרים. קכז) הז"א הגיה שבזה יש להם כפרה וא"ל. קכח) שיטה זו ג' לה בפסיקתא רבתי כי תשא וגו' ונתנו איש כפר נפשו כיון ששמע משה כן נתיירא אמר משה עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב') א"ר יהודה בר אלעאי עמד משה ואמר בלבו מצינו שפדיון נפשו של אדם ככר כסף שנ' והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול (מ"א כ') כאו"א מישראל צריך להיות נותן ככר כסף. א"ר יוחנן ממי אתה למד ממי שהוא מוציא שם רע וכו' ואנחנו שהוצאנו שם רע על הקב"ה ואמרנו לעגל אלה אלהיך וגו' וכו' ריש לקיש אמר מאונס נערה בתולה למד משה ממה שכתוב וכו' ואנחנו אנסנו דבורו של מקום שאמר לא יהיה וגו' וכו' ר' יודה ור' סימון אמר משה משור נגח אנו למדים וכו' ידע הקב"ה מה בלבו של משה א"ל חייך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא עשרה ולא אחד אלא זה יתנו. ונראה שם על שיטה זו שהועתקה מספר ההובא מלומברדיה. והועתקה כך שיטה זו בתנחומא דכי תשא. אלא שאחר מאמרו של רשב"ל הוסיף וי"א מן המפתה למד שנ' כי יפתה וגו' ואנו ויפתוהו בפיהם וגו' לפיכך יתן כאו"א כ' כסף. וג' שם ר' יהודה בר סימון אומר משור נגח וכו'. ובילקוט דכי תשא העתיקו מן התנחומא

פ"יא

יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים לרב (מלכים א' ד' כ') א)

ילמדנו רבינו מאימתי משמיעים על השקלים. כך שנו רבותינו באחד באדר משמיעים על [השקלים ועל] הכלאים (שקלים פ"א מ"א) ב). ולמה באחד באדר [כדי שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן ותיתרם תרומת הלשכה מן החדש בזמנה באחד בניסן, ועל הכלאים למה באחד באדר] ג) שכל החדשים הזרעים קטנים הם ואינם ניכרים מה הם אם חיטים אם שעורים לפיכך היו משמיעים מאחד באדר ד) שכשם שאסור לזרוע כלאים כך אסור לקיים ה): אתה מוצא שאין ישראל עומדים בעולם אלא בזכות המצות שהם עושים בארץ. אמר בלעם מי מנה עפר יעקב (במדבר כ"ג י') מי יכול למנות מצות שישראל עושים [בעפר]. זורע ומקיים לא תזרע כרמך כלאים (דברים כ"ב ט'). וחורש בשור ומקיים לא תחרוש בשור וחמור יחדיו (שם שם י'). העמיד הכרי נותן תרומה. כך מי יכול למנות מצות שישראל עושים בעפר ו). לפיכך הם מתרבים בארץ. כך הוא אומר למען תחזקו ובאתם ורביתם וירשתם את הארץ (שם י"א ח') ז) שאפילו ישראל באים לידי (חסרון) [סרחון] והקב"ה כועס עליהם ומביא עליהם מרדות והם באים לידי חיסרון אלא חוזרים ומתרבים ח). כן אתה מוצא בימי

אלא דשם איתא בטעות ר' יוסי תחת ר' יוחנן ואמר ה י ש א ו מ ר י ם קיטע הילקוט והשמיטו עיי"ש. א מ נ ם מסגנון הדברים אנו למדים שהתנחומא העתיק מפסיקתא לומברדית והכניסם מהפסיקתא רבתי שלפנינו ושינה בה קצת בסגנון הדברים. והדרש שלפנינו שינה כל סגנון הענינים ולכך השמיט שמות האומרים ועשה לו מדרש לעצמו. והרחיבו בדרוש זה ישפיל וזה ירים. והנה לעיל הובאה שיטה לר' תנחומא בי ר' יונה שמבוארה ושיטה זו היא בפסיקתא לר' יונה בן לרויה (ובספרים אחרים בר לויא וכבר העיר החכם מוהר"ש באבער בהערותיו להגיה ר' יונה ב ל ר י א). ומאריך שם בסיפור ר' יוסי בן חלפתא ששאלה אותו מטרונה אחת. ואח"כ ג' ר' יונה בר לויא (בלריא) ורבנן. רבנין פתרין קרא באהרן בלשון ז ה הושפל ובלשון ז ה הוגבה בלשון זה הושפל ויצא העגל הזה ובלשון זה הוגבה שנ' זה קרבן אהרן ר' יונה בר לויא פתר קרא בישראל בלשון זה הושפלו וכו' כי זה משה האיש ובלשון זה הוגבהו שנ' זה יתנו. והעתיקה בתנחומא דכי תשא מהפסיקתא ושבק לפסיקתא רבתי. וגם במדרש תהלים מזמור ע"ה הועתק דרוש של ר' יונה סתם עפ"י הפסיקתא. גם יש עוד בפסיקתא שיטות אחרות. שיטה בצדקה תרומם גוי. שיטה דכסף נבחר לשון צדיק. ושאר דרשות. והועתקו בתנחומא דכי תשא. ונמצאה בתנחומא שיטה לר' תנחומא בר אבא מתוקה שנת העובד שלא הוזכרה בפסיקתות. ומלשון המדרש רבה שהעתקתיו לעיל אות י"ג מוכח שהיתה לפני המעתיק פסיקתא אחרת שאינה לפנינו. דקושיא דהתם לא הוזכרה לא בפסיקתא ולא בפסיקתא רבתי. עוד אני רואה להעיר שלכל אילו השיטות סדר הפרשיות שבתורה הוא מסורס ואין מוקדם ומאוחר בהם וציווי מלאכת המשכן ומנין השקלים אחר מעשה העגל הוי.

פ"יא א) עיי' לעיל פ"י אות א' דלבבלי מפטירין ביהוידע ולסדר הפסיקתא רבתי מפטירין בי"ב כליבים דשלמה. ודרשו על המקרא האחרון כענין שאנינו בהפטרה דשבת ור"ח. במקרא כתוב אשר על הים ועיי' ברד"ק שם. ב) כ"ה במשנה והגיה הז"א כן. ג) הגהתי כן על פי הירושלמי דריש שקלים והז"א הגיה ולמה על ה כ ל א י ם בא' באדר ותו לא וא"כ. דעיקרא דמילתא הכא הוא לשבת שקלים. וילמדנו דקבעי הוא על שקלים. אם לא שנגיה בתחלת המאמר יל"ר מאימתי משמיעים על ה כ ל א י ם. ויעלה הכל כהוגן בלי שום הגהה עוד והגיה כן הרז"ו. אולם אעפ"י שכן נטיתי אל מה שהגהתי לפי שעיקרו של ענין הוא לפ' שקלים. ד) הז"א הגיה באחד באדר. ולשון הירושלמי שם כדי שיהו הצמחין נכרין וכו' עד כדון איכון דקיקין. ועיי' מגילה בבלי כ"ט ע"ב ובתו' שם ד"ה על הכלאים. ה) ומשמיעין עליהם לעקרן. ו) כלו' וכענין זה יש הרבה מצות. והז"א הגיה כ י ו ן שראה כך א מ ר מי יכול וכו' וא"כ. ועיי' ברבה ובתנחומא פ' בלק שם שפירשו כן המקרא ומנו עוד מצות אחרות. ועיי' בילקוט שם בשם הילמדנו. ז) במקרא ליתא ו ר ב י ת ם ואולי של"ל למען ת ח י ו ן ורביתם ובאתם וירשתם וגו' והוא שם ח' א'. אולם מענין הדרוש נראה דמקרא דסימן י"א קדריש דהתם איירי בכעסו של הקב"ה עליהם ושהביאם לידי חסרון. ח) כנ"ל

דוד שמנה יואב את ישראל והלך מהם שבעים [אלף] איש. וחזרו ורבו בימי שלמה יותר ממה שהיו ט). מניין ממה שהשלים הנביא יהודה וישראל [רבים] כחול [אשר] על שפת הים לרוב י):

[יהודה וישראל רבים] כך פתח רבי תנחומא בי ר' אבא זה שאמר רוח הקודש על ידי שלמה אל גינת אגוז ירדתי לראות באיבי הנחל (שה"ש ו' י"א). למה נמשלו ישראל כאגוז אמר רבי יהושע דסיכנן בשם רבי לוי כל האילנות בשעה שהם לוקים מכסים עיקריהם והם חיים אבל האגוז הזה כשלוקה מגלה שרשיו והוא חי כך ישראל מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם (משלי כ"ח י"ג) יא): ד"א למה כאגוז מה האגוז הזה עשוי ארבע אגורות כך כשיצאו למדבר עשאם משה ארבעה דגלים והשכינה באמצעם שנאמר ונסע אהל מועד [מחנה הלוים] בתוך המחנות (במדבר ב' י"ז) יב): [דבר אחר] מה האגוז הזה שחוק לתינוק ותענוג למלכים כך ישראל כשהם זוכין והיו מלכים אומנייך (ישעיה מ"ט כ"ג) וכשהם חוטאים הייתי שחוק לכל העמים (איכה ג' י"ד) יג): דבר אחר האגוז הזה עצו משמר פריו כך ישראל עוסקים בתורה וחבריהם שלהם עוסקים בגמילות חסדים יד): ד"א האגוז הזה כל זמן שעצו דבוק לפריו הוא משומר פירש הימנו משליכים אותו לאשפות כך ישראל כל זמן שחביריהם דבוקים לחכמים ושומעים דבריהם הם זוכים לקנות שני עולמים העולם הזה והעולם הבא פרשו מהם אבדו מן העולם טו): דבר אחר האגוז הזה נקלף שני קלפים לכך משל ישראל בו. א"ר אבין שהם מוהלים ופורעים טז): ד"א למה כאגוז אלא כל הפירות שנופלין בארץ אין להם קול והאגוז כשנופל לארץ קולו הולך כך הצדיק מת קולו הולך בכל העולם יז): ד"א כל הפירות יכול אדם ליטול מהם מתוך השק ואין חביריהם מרגישים בין תמרים בין תותים בין תאנים אבל האגוז כיון שאתה נותן ידיך ונוטל מהם מעט כולם מתרעמים ומרגישים כך הם ישראל איש אחד חוטא כולם מרגישים האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף (במדבר ט"ז כ"ב) יח): ד"א כל הפירות נופלים לארץ מתלכלכים ונפשו של אדם חתה מהם (לאוכלו) [לאכלם] אבל האגוז אם נופל ומתלכלך מרחיצו ואוכלו כך ישראל אפילו מתלכלכים בעונות כל ימות השנה יום הכיפורים בא ומרחיצים

מאיר מגן דוד עין

להגיה והז"א הגיה שאפי' אם ישראל באים לידי חסרון, שהם חוטאים והקב"ה כועס וכו' וא"כ. ופי' מלת אלא אינו כפי הרגיל בתלמוד וזה בכמה מקומות בזה המדרש וכאו' אלא אעפי"כ. ט) הגיהו כן הז"א והרז"ו וכ"ה בשמואל ב' כ"ד שם. י) הז"א הגיה שהשלים בנביא. יא) וכ"ה בילקוט שה"ש שם. אלא דשם איתא בשם ר' יהושע בן לוי ונראה שהוא ט"ס. ובשה"ש רבה שם ג' ר"י דסכנין בשם ר"ל אמר מה הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות ואם לאו אין מצליחות אבל האגוז הזה אם את מכסה שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח כך ישראל מכסה פשעיו וגו'. יב) הז"א הגיה ד' מגורות וכ"ה בילקוט שה"ש שם. והתם ג' כך ישראל כשיצאו ממצרים וכו'. ובשה"ש רבה ג' לה הכי א"ר ברכיה מה אגוז זה עשוי ד' מגורות והסירה באמצע כך היו ישראל שרויין במדבר ד' דגלים ד' מחנות ואוהל מועד באמצע וכו' והגיה כן הרז"ו וא"ל. יג) במקרא כתוב לכל עמי. וכן הנוסחא בילקוט שם אלא שהוסיף אחר והיו מלכים אומניך באדין נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד. ועיי' לקמן אות ל"א. וברבה שם ג' דבר אחר אל גנת וגו' וכו' ושעשוע למלכים כך הן ישראל בעוה"ז ע"י עונות דכתיב הייתי שחוק וגו' אבל לע"ל והיו מלכים וגו' ומה שהגהתי הוא עפ"י הרבה. יד) וכן העתיק הילקוט. וברבה ג' ר' עזריה אמר תרתי מה אגוז זה עצו משמר פריו כך עמי הארץ שבישראל מחזיקין בדברי תורה הה"ד עץ חיים הוא למחזיקים בה ואמר חורי מה אגוז אם נופל לתוך הטנופת את נטלו ומריקו ושוטפו ומדיחו והוא יפה לאכילה כך כל מה שישראל מתלכלכין בעונות כל ימות השנה בא יוה"כ ומכפר עליהם הה"ד כי ביום הזה וגו' ועיי' לקמן אות י"ט. טו) והועתק כן בילקוט. וברבה ליתא. ועיין חולין צ"ב ע"א מה שדרשו אומה זו כגפן נמשלה ובויקרא רבה פכ"ה ובכתובות קי"א ע"ב בדרוש ואתם הדבקים. טז) בילקוט שם. וברבה שם ג' ר' יהודה בר' סימון אומר מה אגוז יש לו ב' קליפות כך ישראל יש להן ב' מצות מילה ופריעה. יז) בילקוט שם. וברבה שם ליתא. יח) בילקוט שם

מעוונותיהם שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וגו' (ויקרא ט"ז ל') יט): ד"א האגוז הזה נותן בקופה אם מבקש אדם שומשמין ליתן או פילפלין [וקטניות] ביניהם מחזיקים הם. מה שאין אתה מוצא בשאר הפירות. שאין אתה יכול לעשות כך בתמרים ובתאנים אלא באגוזים כן ישראל מקבלים כל מי שבא להתגייר כ). א"ר לוי האגוז הזה יש בו שלשה מינים אגוזי פרך ובינונים וקטרונים כא). של פרך שניפרך מעצמו כב) . והבינונים אתה מקיש עליו והוא נשבר. והקטרונים (יש) מתקשה לשבר כג) ואתה מקיש עליו באבן ושברו אעפ"כ אין בו תוחלת כד). כך הוא ישראל יש בהם בני אדם שהם עושים מצוה מעצמם אילו של פרך. ויש בהן שאתה תובעם למצוה ומיד הם נותנים אילו הבינונים. ויש בהם שאפילו אתה מקיש עליו כמה פעמים אין מועיל הימנו כלום אעפ"כ א"ר לוי הפתח שאינו פתוח למצוה פתוח לרופא כה): ד"א אל גינת אגוז האגוז הזה חלוק. מי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל. שצריך לשמור עצמו שלא יפול הימנו. כך כל מי שמשרת את ישראל צריך לשמור עצמו שלא יטול את שלו מתחת ידיהם כגון משה וישעיה ואליהו. משה אמר שמעו נא המורים (במדבר כ' י') ונאמר לא תביאו את הקהל הזה (שם שם י"ב). ישעיה אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב (ישעיה ו' ה') מיד ובידו רצפה (שם שם ו'). אליהו כי עזבו בריתך בית ישראל (מלכים א' י"ט י' וי"ד) כו) ונאמר ואת אלישע בן שפט [מאבל מחולה] תמשח לנביא תחתיך (שם שם ט"ז) כז): ד"א צריך לשמור שלא יאבד כדואג ואחיתופל כח): ד"א אל גינת אגוז האגוז הזה שחוק לתינוקות ותענוג

מאיר מגן דוד עין

קיטע קצת. וברבה שם ג' ד"א אל גנת אגוז וגו' מה אגוז זה את נוטל א' מהכרי וכולן מדרדרין ומתגלגלין זה אחר זה כך הן ישראל לקה א' מהן כולן מרגישין הה"ד האיש אחד וגו'. יט) הז"א הגיה ומרחיצם וכ"ה בילקוט שם ולעיל אות י"ד העתקתי נוס' הרבה. כ) וכ"ה בד"פ וכן הגיה הז"א ונוס' הילקוט נתון בקופה אם מבקש אדם ליתן פלפלין או שומשמין ביניהם מחזיקים הם מה שאין כן בתאנים ותמרים כך ישראל וכו'. וברבה שם ג' מה אגוז זה השק מלא אגוזים בידך את נותן לתוכו כמה שומשמין כמה חרדלים והן מחזיקין כך כמה גרים באו ונתוספו בישראל הה"ד מי מנה עפר יעקב. כא) בילקוט קטורנים וברבה קנטרנין והגיה כן הרז"ו. ופי' הז"א מלשון קשר עיי' בערוך ערך קטר. אי נמי מלשון סלע שהם קשים כסלעים עיי' ערך קטר. כב) עיין בערוך ערך באדן וערך פרך. ועיי' בר"ש בפ"ג דערלה מ"ז שהביא דברי הפסיקתא רבתי. כג) הגהתי עפ"י הילקוט ולשבר הוא בנפעל ובילקוט ג' לישבר ובז"א הגיה להשבר כד) בילקוט אין תועלת בו. כה) וכ"ה בילקוט אלא שקיטע קצת בלשון המאמר עיי"ש. ובד"פ אע"פ אמר ר"ל וכו'. והז"א הגיה אעפ"כ אין מועיל הימנו כלום אר"ל הפתח וכו'. ואף בלי הגהה אפשר לפרש כן ולהמשיך מלות אעפ"כ אדלעיל, וברבה ג' מה האגוז הזה יש בו אגוזי פרך אגוזים בינונים ואגוזים קנטרנין כך ישראל יש מהן עושין צדקה מאליהן ויש שאם אתה תובען הם נותנים ויש שאת תובען ואין עושים א"ר לוי מתלא אמר תרעא דלא פתיח למצוותא יהא פתוח לאסייא. ועכ"פ מאמר קטרון הוא זה דמה ענין דברי ר' לוי או דברי המשל לכאן. ע"כ נראה שגי' אעפי"כ אר"ל הפתח וכו' עיקר. וכוונת המשל היא שהוא פתוח לאסייא להוציא לצדקה ממנו שמכיון שהם חולים הם נודרים ומתנדבים למצוה ואעפי"כ הוא נותן כשיחלה. וזה הדמיון עם מין הג' מן האגוזים שאגוז הזה יש בו אוכל עכ"פ אלא שאם אתה מקיש עליו באבן ושברו אין בו תועלת שצריך לנפצו או להסיר האוכל מתוך קליפתו ע"י כלי וכך הם המין הג' שבישראל. והשב הענין לתועלת ישראל כלפי שאר או"ה שאין עושים מצוה אפי' בחליים. כו) במקרא כתוב בני ישראל. כז) בילקוט ליתא למלות שצריך לשמור עצמו שלא יפול הימנו ונראה שב' נוסחאות הם שנתערבו. וברבה גר' לה הכי ד"א אל גנת אגוז אמר ר"ל מה אגוז זה חלק דתנינן ר"ש אומר אף בחלקי אגוזים וכל מי שעולה לראשו ואינו נותן דעתו האיך יעלה הוא נופל ומת ונוטל שלו מן האגוז כך כל מי שהוא מנהיג שררה על הציבור בישראל ואינו נותן דעתו היאך הוא מנהיג את ישראל סוף שהוא נופל ונוטל שלו מתחת ידיהם הה"ד קדש ישראל לה' וגו' כל אוכליו יאשמו וגו' ועיי' לקמן בפ' דאנכי אנכי ובילקוט ישעיה ר' רע"ג הרכיב המאמרים כדרכו ועיי' בשה"ש רבה בפ' אל תראוני שאני שחרחורת. כח) בילקוט

למלכים כך ישראל כשעושים רצונו של מקום מתחטאים על המלכים כט) באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד (דניאל ב׳ מ״ו) וכן מתחטא מתנתך לך להויין (שם ה׳ י״ז) ל) וכשאינם עושים רצונו של מקום נעשים שחוק לאומות הייתי שחוק לכל העמים (איכה ג׳ י״ד) לא): ד״א אל גינת אגוז א״ר יהושע בן [לוי] (סניני) [הגינה] שאני גוזז אותה כל שעה לב). אומות העולם חוטאים ואני מאריך רוחי עמהם אבל ישראל איני מקיף להם אלא חטאו מיד אני גוזזם. אף על פי כן כל דבר שהוא נגזז מיד הוא מחליף ומשבח. אמר הקב״ה אע״פ שגזזתי אותם מיד הרביתי אותם יותר ממה שהיו וכחול שאין לו מניין יהודה וישראל רבים [וגו׳]. אמר הקב״ה ישראל סגולתי הם והייתם לי סגולה (שמות י״ט ה׳). ומה עיסקה של סגולה זו. אין ערב לבעליה ליגע בה. ואם נדחקה יד ונטל הימנה מיד הוא טרוד להחזיר כל מה שנטל הימנה. כך אמר הקב״ה אע״פ שעונות גורמים ומתמעטים ישראל עלי לעשות [אותם] הרבה ממה שהיו יהודה וישראל רבים לג):

ד״א יהודה וישראל רבים מהיכן נתמעטו ישראל לד). כיון ששמואל אמר לשאול שילכו למחות שמו של אגג עברו על הדבר [והיו] ישראל מאתים ועשרים אלף לה) שנ׳ ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשר׳ אלפים איש יהודה (שמואל א׳ ט״ו ד׳) לו). באותה שעה נתחייבו כלייה. אמר הקב״ה אם הולכים בבת אחת לז) אין עמידה לישראל הריני נוטלם קימעה קימעה ושבעים אלף מתים מהם בדבר לח) והשאר בהר הגלבוע עם שאול לט). ובימי דוד היאך מתו אלא מהו ויוסף אף ה׳ לחרות בישראל (שמואל ב׳ כ״ד א׳) מ). והיאך חרה אף אלהים בישראל אלא מה כתב מא) כשבא דוד למנות (הגבוריו) [את גבוריו] היה מונה והולך כיון שהגיע [אל] אוריה החיתי [נאמר] כל שלשים ושבע (שם כ״ג ל״ט) מב) מיד ויוסף אף ה׳ לחרות בישראל. ואתה מוצא שלא מנה עוד שבעה עשר גיבורים לך קרא בדברי הימים ואתה מוצא אותם עוד שבעה עשר. אלא כיון שהגיע [אל] אוריה החיתי מיד ויוסף אף ה׳ מג).

מאיר מגן דוד עין

ובשה״ש רבה ליתא. ועיי׳ בפ׳ חלק בירושלמי ובבלי בענין דואג ואחיתופל והם היו להם למשל לגבורי תורה ולגדולי תורה שחוטאין על הציבור עיי״ש. כט) פי׳ הז״א מתגעגעים כענין שאמרו כבן המתחטא על אביו ועושה לו רצונו כן המלכים ממלאים להם רצונם ומכבדים אותם ועיי׳ בערוך ערך חטא. ל) הז״א הגיה וכן דניאל מתחטא ע״י ואומר לו וכו׳ וא״ל. לא) עיי׳ לעיל אות י״ג. וכעין שיטה זו לעיל שם והילקוט הרכיב שתיהן לאחת. לב) כן הגיה הז״א וכן נכון. ובד״פ בן הגיני ובילקוט בן חנניה אבל ברבה איתא בן לוי. לג) בילקוט קיטע קל״ת עיי״ש. וברבה ג׳ אריב״ל נמשלו ישראל כאגוזה מה האגוזה נגזזת ונחלפת ולטובתה היא נגזזת למה שהיא מחלפת כשער הזה שנגזז ונחלף וכצפרנים הללו שנגזזין ונחלפין כך כל מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעה״ז לטובתן הן נגזזין ונחלפין להם ומרבין להם עושר בעה״ז ושכר טוב לעוה״ב. וסיום הדרוש שם הוא בענין אחר. וברבה שם יש עוד שיטות אחרות עיי״ש. וגם בילקוט שם יש עוד שיטות אחרות שלא הוזכרו לא כאן ולא ברבה. ועיי׳ ברש״י שה״ש שם והתרגום תרגמו בענין אחר עיי״ש. אמא״ש עפ״י סגנון הדברים וסידורם אנו למדים שלא הועתקה הפסיקתא רבתי מן מדרש שה״ש ולא המדרש מן הפסיקתא אמנם עכ״פ סגנון הפסיקתא הוא מאוחר לסגנון המדרש. לד) בד״פ ובז״א מאיכן נתמעטו. לה) כ״ה בד״פ וכן הגיה הז״א. לו) במקרא כתוב ועשרת אלפים את איש יהודה. לז) הולכים למיתה והז״א הגיה אם אכלם וא״כ. לח) בימי דוד. לט) ואז נפלו ק״מ (או ק״כ) אלף והמקרא חס ולא פירש ועיי׳ בילקוט תהלים מזמור כ״א בפ׳ הללני מדמים. מ) הז״א הגיה אלא מה כתיב ומחקו להלן וא״כ. והאמת שאין סגנון לשון המדרש כסגנון הרגיל בתלמוד. והאי אלא מהו שימיא הוא ובניחותא קאמר אלא מהו ויוסף כלו׳ שהוסיף עוד לחרות בהם אף שכבר נפלו הרבה עם שאול והדר מפרש האיך אירע שחרה בהם דוקא בעת ההיא ועיי׳ ברש״י ורד״ק שם וע״ע ברכות ס״ב ע״ב. מא) הז״א השמיטו וג׳ והאיך חרה כשבא דוד וכו׳ וא״כ. ובילקוט שמואל ר׳ קס״ה ג׳ ויוסף אף ה׳ וגו׳ מה כתיב למעלה כשבא דוד למנות את גבוריו וכו׳. מב) הגהתי עפ״י הילקוט שם. מג) בילקוט שם הגי׳ אתה מוצא שלא מנה עוד י״ז גבורים ובדברי הימים

למלך שהיה יושב וקורא בדיפתרא כל גיבוריו היה קורא ופלוני היה קורא והולך כיון שהגיע (עוד) [עד] פלוני אמרו לו מת מיד השליך הדיפתרא והעלה חמה מד). כך הקדוש ברוך הוא היה קורא ומונה גיבוריו (כאן) [כיון] שהזכיר אוריה החיתי מיד ויוסף אף ה' מה): ויסת את דוד למנות ויאמר דוד אל יואב שר החיל לך מנה את ישראל מדן ועד באר שבע (שם כ"ד א' וב' ובדה"י א' כ"א א') מו) אמר לו יוסף ה' על העם כהם וכהם מאה פעמים (שמואל שם ג') מז). ולמה לא אמר כברכת משה רבו. משה אמר יוסף עליכם ככם אלף פעמים (דברים א' י"א) ויואב אמר מאה פעמים. אלא ברכתו של יואב הייתה טובה משל משה. אמר ועיני אדני המלך רואות (שמואל שם שם) אמר לו בימיך יהא כן מח). אמר יואב מניין שהוא לצורך אין בו חיסרון מניין שאינו לצורך יש בו חיסרון. ואתה מוצא חכם יושב ראשו של סנהדרין היה מט) יושב בשבת תחכמוני (שם כ"ג,ח') הוא היה יואב שהיה גדול בתורה וגיבור במלחמה נ): למה יבקש אדוני ולמה יהיה לאשמה על ישראל (דה"א כ"א ג') נא) ודבר המלך חזק על יואב (שם שם ד') אמר לו דוד או אתה מלך ואני שר צבא או אתה שר הצבא ואני מלך. כיון שראה כן יצא שלא בטובתו. אעפ"כ הלך לשבט גד. אמר יודע אני שהם קשים שמא יזרקו עלי אבנים ונמצא הדבר בטל. ואעפ"כ לא סייעה אותה שעה אחר כך הלך לו לשבט דן אמר יודע אני שהם עובדי עכו"ם שמא תפגע השעה בבני אדם עובדי עכו"ם. כיון שלא עמד אחד מהם בפניו הלך לו אצל כל ישראל נב) (אע"פ) [ולפי] שלא היה חפץ בדבר נשתהא. תדע לך ממה שבא אתה יודע ויבואו מקצה תשעה חדשים עשרים יום (שמואל שם ח') נג) מדן ועד באר שבע מקצה תשעה חדשים נד) אלא שעשה משתהא: ויתן יואב את מספר מפקד העם (שם שם ט') אם מספר למה מפקד אלא אמרו רבותינו שתי אפונראות נה) עשה אחת גדולה ואחת קטנה והניח את הגדולה בפונדתו. אמר הריני נותן את הקטנה. אם יעלה חימה אז אומר הרי כולהם. הריני נותן לו את הגדולה נו): ד"א את מספר מפקד אלא כיון שהלך

מאיר מגן דוד עין

תמלא עוד ז"ו אלא כיון שהגיע לאוריה מיד ויוסף אף ה' משל למלך וכו' ונראה שעפ"י המקרא דדה"י שם נוסחת הילקוט עיקר דע"ז הס. מד) הגהתי עפ"י הילקוט ופי' דיפתרא עור שכותבין עליו. המוסף בערוך ערך דפתר. מה) הז"א הגיה ומונה גבוריו של דוד כיון וכו' ובילקוט הגי' והעלה חמה כך כיון שהזכיר וכו'. מו) אין לשון המקראות כן לא בשמואל ולא בדה"י ולא הקפיד לתפוש בלשון המקרא. מז) לשון המקרא ויוסף ה' אלהיך אל העם וגו'. מח) גי' הילקוט אלא ברכתו של יואב גדולה משל משה שאמר לו וכו' ועיי' ברש"י שם ובמדרש שמואל פ"ל. מט) כלו' אתה מוצא שהיה יואב חכם ויושב בראשו של סנהדרין וכדמפרש לה. ועיי' ירושלמי מכות פ"ב ה"ז. נ) הז"א הגיה ואתה מוצא יואב ראש של סנהדרין היה יושב בשבת וכו' וא"ל. ובילקוט קיטע עיי"ש. נא) במקרא כתוב למה יבקש זאת אדוני למה וגו' לישראל. נב) מקראות דשמואל שם דרים כן ועיי' ברש"י שם ובמדרש שמואל פ"ל. נג) בילקוט הגי' ולפי וכו' כשתהא דכתיב ויבואו וגו' ועפי"ז הגהתי וכן הגיה הז"א. נד) בתמיה. נה) בד"פ אפונדאות ובילקוט אנפוראות וכ"ה בפסיקתא דפ' שקלים ומשם הועתק בבמדבר רבה פ"ב ושם הגי' אנפריאות וברש"י שמואל שם אנפיראות. ופי' בעל המוסף בערך אנפורא בלשון יוני חשבון ומספר דבר מה. נו) שתי נוסחאות כאן שנתערבו. הנוסחא העתיקה היא אז אומר הרי כולהם. והוסיפו המעתיקים נוסחא ב' הריני נותן לו את הגדולה. וכנוסחא ב' כן היא בילקוט. והז"א הגיה מעלה חימה ויאמר הרי כולהם ופירשו בלשון בתמיה וא"כ. ובפסיקתא ובבמדבר רבה שם ג' אם מספר למה מפקד ואם מפקד למה מספר אלא עשה שני אנפוראות גדולה וקטנה הקטנה הראה לדוד והגדולה לא הראה לו וכו'. ולשון רש"י בשמואל שם אם מספר למה מפקד שני אנפיראות עשה גדולה וקטנה אמר אראנו את הקטנה אם יקצוף אראנו את הגדולה לכך נאמר מפקד לשון חסרון כך נדרש בפסיקתא. ולשון זו אנו למדין שהעתיק מהפסיקתא רבתי. ובמדרש שמואל פ"ל ג' הכא

למנות היה משלח למי שהיה לו חמשה בנים לך והטמין וספור מה שאתה מבקש. ומה שהיה אומר היה כותב לפיכך את מספר מפקד העם כז): ותהי ישראל (שם) למה אמרו לשון נקבה. אמר הקב"ה לא עמד אחד מכם כנגד יואב לומר לו למה אתה סופר (אותו) [אותי] אלא עשיתם עצמיכם כנשים כח): ותהי [ישראל] שמונה מאות אלף איש (ואיש יהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שולף חרב) [חיל שלף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף איש] (שם) ובדברי הימים כתב אלף אלפים [ומאה אלף איש שלף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שלף חרב] (שם כ"א ה') כט) א"ר יהושע ב"ל [אין] הכתובים מכזבים מה שחיסרם כאן שמתו אותה שעה ס): ולוי ובנימין לא פקד בתוכם (דה"א כ"א ו') למה כן אלא אמר יואב אם יאמר לי למה לא ספרת אותם. אומר לו משה רבינו לא סיפר אותם שנאמר אך את מטה לוי לא תפקד (במדבר א' מ"ט) לפיכך לוי לא פקד בתוכם. ואת בנימן אמר יואב אתמול הלך מהם כמה אלפים בפלגש בגבעה ואני מונה אותם לפיכך לוי ובנימן לא פקד סא): ד"א לוי שמשו של הקב"ה ובנימן בעל אכסניא שלו ואני מונה אותם לפיכך לוי ובנימן לא פקד סב): כי נתעב דבר המלך (דה"י שם שם) מהו נתעב שלא ערב עליו הדבר סג). באותה שעה בא גד הנביא אצלו ואמר לו מה אתה מבקש שלש שנים רעב או שלשה חדשים בורח מפני שונאיך או שלשה ימים חרב ה' ודבר שנאמר אם שלש שנים רעב וגו' (שם שם י"ב) ומיד השיבו דוד צר לי מאד (שם שם י"ג ושמואל ב' כ"ד י"ד). למי שאמרו לו היכן אתה מבקש ליתנך אצל אביך או אצל אמך. אוי להם לאזנים שכך שומעים. כך היה דוד כשנאמר לו שלש אני נוטל עליך וגו' (שם שם י"ג) סד). ולמה שלש אמר לו שלשה דברים אמרת על שאול כי ה' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה [וגו'] (שמואל א' כ"ו י') סה) לכך שלש כנגד שלש סו): ד"א שלש שנים וכתב

מאיר מגן דוד עין

את אמר ותהי כל ישראל ח' מאות אלף איש ולהלן את אמר ויהיו כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש. אמור מעתה שני פתקין עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל את המועט הם אני נותן לו את המרובה. והוא משובש קצת. וברד"ק העתיקו אם מקבל הוא את המועט טוב ואם לאו אני נותן וכו'. ופי' פונדתו הוא כלי מלבוש עשוי להטמין בו. עיי' בערוך ערך אפנדה. כז) כלו' מה שפקד העם. ועיי' בשה"ש רבה פ"ו בפ' ששים המה מלכות שפי' מספר זה המנין מפקד זה הסכום. ודבוותייהו התם טובא עיי"ש. כח) ככ"ל להגיה. ולשון רש"י שם תשש כחן כנקיבה. כט) הגהתי עפ"י המקראות שלפנינו אבל גם הילקוט העתיק כמו שהיה לפנינו. ס) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ובילקוט הגי' מתו. ועיי' לעיל אות כ"ו מה שהעתקתי ממדרש שמואל (והעתיקה הרד"ק ג"כ ונעלם דבר זה מן הז"א). וברש"י שם כתב. באגדת אמוראים מצינו א"ר יהושע בן לוי הכתובים מוסיפין כאן מה שחסרו כאן אלו ב' שבטים שלא נמנו שכך כתיב בדה"י ולוי ובנימין לא פקד וגו' וכו'. ועיי"ש שהביא עוד מל"ב מדות דר"א בנו של ריה"ג על ענין זה והעתיקו הרד"ק ג"כ. וטיב אגדה זו לא ידעתי מה היא. והיא עכ"פ חולקת על המדרש שלפנינו. ובמדרש שמואל ליתא. סא) וברש"י שמואל מביים באגדת האמוראים דלעיל. אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומר שבט לוי אינו נמנה במנין שאר שבטים כ"א מבן חודש ומעלה ובנימין דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה. סב) עיי' במדבר רבה פ"א שאמרו שם שבטו של לוי פלטיכין היו. משל למלך וכו' מנה את הלגיונות חוץ מן הלגיון העומד לפני. ועיי' בספרי דברים פי' שכ"ב שהשכינה בחלקו של בנימין. סג) כלו' שלא ערב היה הדבר ליואב. סד) במקרא כתוב אככי ובדה"י כתוב אכי כנעה. וגי' הילקוט משל לחולה שאמרו לו וכו' אמר אוי לאזנים שכך שומעות. ובמדרש שמואל ג' ויאמר דוד אל גד צר לי מכי רשב"י למה היה דוד דומה באותה שעה לחולה שנטה למיתה א"ל אן את בעי ליתניכך גבי אבוך או גבי אמך ווי להון לאודניה דהכדין שמעין כך ויאמר אל דוד גד צר לי (ובז"א העתיקו וז"ל ובמדרש ש"ט מביים בה אעפי"כ אמר אל אבי עב לי כך ויאמר דוד. ובדפוס ויניציאה שלפני ליתא גם אין לו ענין וטעם). ועכ"פ אנו למידין שהמאמרים שלפנינו הועתקו ממקום אחר. סה) במקרא כתוב כי אם וגו'. סו) וכן פרש"י שם.

אחד אומר התבוא לך שבע שנים (שם ב' כ"ד י"ג) אם ש ב ע למה ש ל ש ואם ש ל ש למה ש ב ע. אלא אמר לו מה אתה מבקש שלש למלחמה או שבע לבצורת סז). אמר דוד אם אני אומר ר ע ב. ישראל אומרים מפני שהוא מלך ואוצרותיו מליאים. אם אומר אני נ ס פ ה מ פ נ י צ ר. ישראל אומרים מפני שיש לו גיבורים שיעמדו עליו. הריני שואל את המות שמשוה לגדולים ולקטנים אפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה (שם שם י"ד) סח). הוי שלש שנים ואחר כך נעשו שלשה חדשים ואחר כך שלשה ימים סט) ושלש ימים עושים שלשים ושש שעות ע). באו סניגורים טובים לישראל. באו שבעת ימי השבת ושמנה ימי המילה הרי חמשה עשר. חמשה ספרי תורה ושלשה האבות הרי עשרים ושלשה. א"ר תנחומא בי ר' אבא עוד עשרת הדברות ושני לחות הברית הרי ל"ה כנגד ל"ה שעות ורבי אבין הלוי בי רבי [אמר] י"ב שבטים. נשתייר שם שעה אחת [בא] וראה כמה אוכלוסים באותה שעה מתו עא): ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד (שם שם ט"ו) מהו מ ה ב ק ר ו ע ד ע ת מ ו ע ד רבי חייא הגדול אומר משחיטת התמיד ועד זריקת דמו עב) ורבותינו אמרו משהאיר המזרח ועד הנץ החמה ור' שמואל בר נחמן אומר משיתחיל גלגל החמה לעלות עד שיגמור. כולם מתו באותה שעה הקטנה שבעים אלף איש עג). מה כתב בסוף. גד אמר לדוד ע ל ה ו ה ק ם מ ז ב ח ל ה' ב ג ו ר ן א ר ו נ ה (שם שם י"ח) עד) ומיד עלה ו י ע ל ד ו ד כ ד ב ר ג ד (שם שם י"ט). וכיון שבנה מזבח וקירב מה כתב ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל (שם שם כ"ה). מהו ו י ע ת ר אמר רבי יהודא בי רבי סימון אני לא שמעתי אותה מאבי. החבירים אמרו אותה לי. ר' יהודה בי רבי סימון בשם ריש לקיש כתב ביצחק ו י ע ת ר ל ו ה' ותהר רבקה אשתו (בראשית כ"ה כ"א) וכתב כאן ו י ע ת ר ה' לארץ מה ע ת י ר ה שנאמר להלן תאומים אף ע ת י ר ה האמור כאן תאומים. מה שחסרו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה הה"ד י ה ו ד ה ו י ש ר א ל ר ב י ם כ ח ו ל [וגו'] עה):

מאיר | מגן דוד | עין

סז) גרסינן בב"ר פס"ד וברות רבה פ"א רעב שבא בימי אליהו רעב של בצורת היה שנה עבדא ושנה לא עבדא רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה עד היות ראש חמור בשמונים כסף. ופי' מ ה ו מ ה הוא כמו שפי' בעל מגן אבות בשם הר"מ בפ"ה דאבות שהוא הרעב מחמת מהומת המלחמות והוא קשה מרעב של בצורת. וג' מיני רעב הם של בצורת ושל מהומה ושל כליה. והכא קמפרש להו למקראות. דבשמואל כתיב ש ב ע ש נ י ם רעב ב א ר צ ך דהיינו רעב של בצורת ובדה"י כתוב אם ש ל ש ש נ י ם רעב ואם שלשה חדשים נספה מפני צריך. היינו רעב של מהומה מחמת מלחמה. סח) במקרא כתוב נ פ ל ה נא ובדה"י כתוב א פ ל ה וגו' רחמיו מ א ד וגו' אל אפל. ועיי' במדרש תהילים שהאריכו בזה הענין ודרשו בו עוד. וברש"י שמואל שם הביא זה הדרוש בשם ר' א ל כ ס נ ד ר י שלא הוזכר לא כאן ולא במדרש שמואל ואולי הוא ג"כ מ א ג ד ת א מ ו ר א י ם דלעיל אות ס'. סט) בילקוט ג' ה ר י ג' שנים והז"א הגיה ה י ו ג' שנים. ע) י"ב שעות ליום בלא לילות. עא) וכ"ה בילקוט ושם ג' ר"ת ב ר אבא ור"א הלוי סתם. ובמדרש שמואל ג' ויתן ה' וגו' מהבקר ועד עת מועד ת נ י רשב"י ל"ו שעות של פורענות נגזר עליהם באותה שעה ועמדו פרקליטין גדולים ובטלו אותן אלו שבעת ימי השבת וח' ימי מילה וה' ספרי תורה וזכות ג' אבות ונשתיירו שם י"ג שעות מי בטלן תרי אמוראין ח"א זכות י"ב שבטים וחרנה אמר זכות י' הדברות וב' הלוחות נשתיירה שם שעה א'. וברד"ק העתיקו ועב"פ אנו למידין שהמאמרים כאן הועתקו ממקום אחר. עב) במדרש שמואל ר' חייא ר ב ה אמר וכו'. וכן תרגמו המתרגם מעידן דמתנכים תמידא ועד דמתסק. ובברכות ס"ב ע"ב גרים לה בשם שמואל סבא חתניה דר' חנינא משמיה דר' חנינא. ותו ג' התם ר' יוחנן אמר עד חצות ממש. עג) בילקוט ג' עד שיגמור כ ו ל ו והשאר השמיט. ובמדרש משלי הגי' שנויה ומסורסת וה"ג ר' שמואל בר נחמן אמר מ ש ת ז ר ק ד מ ו ועד שתנץ החמה ורבנן אמרין משתנץ החמה עד שימלא כל הגלגל בא וראה כמה אוכלסין נפלו מהם אילו היתה שעה שלימה עאכ"ו. עד) במקרא כתוב ה ק ם ל ה' מ ז ב ח. עה) וכדלעיל פ"י עיי"ש אות קט"ז ובמדרש שמואל פכ"ב המאמר מסורס וקטוע עיי"ש. והתם גרים אר"י בר"ם אנא לא שמעתה מפומיה דאבא. חבריה איכון שמעונה

[דבר אחר יהודה וישראל רבים כחול וגו'] עו) א"ר מנחמא בי ר' חייא הגדול בשם רבי אליעזר בן יעקב נמשלו ישראל בחול שנאמר והיה מספר ישראל כחול הים (הושע ב' א') עז) מה עסקו של חול הזה אתה חופר גומץ בו מבערב ובשחרית אתה מוצא אותה שנתמלאת כך ישראל מה שחסרו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה שנאמר יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים לרוב וכן הוא אומר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר (שם). מהו ולא יספר עח) אלא שהראה הקב"ה להושע כשם שהראה לאברהם. הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם (בראשית ט"ו ה') משאמר לו ספור חזר ואמר לו אם תוכל לספור. להודיעך שהראה אותו במספר חזר והראה לו שלא במספר. כיצד. מתחילה הראה לו מזל אחד ואח"כ הראה לו שנים ואח"כ הראה לו שלשה ואח"כ שנים עשר ואח"כ שבעים וא"כ הראה לו מזלות שאין להם מספר. ולמה הראה לו כך. אלא סימן הראה לו היאך הוא מרבה אותם בעולם. הראה לו אחד שמתחילה היה יחידי בעולם אחד היה אברהם (יחזקאל ל"ג כ"ד) שבא לחסות תחת כנפי השכינה תחילה. חזר והראה לו שנים כנגד אברהם ויצחק. חזר והראה לו שלשה כנגד אברהם יצחק ויעקב. חזר והראה לו שנים עשר שבטים ואח"כ שבעים ואח"כ הראהו מזלות שאין להם סוף. שישראל עתידים לפרות ולהרבות עד שאין להם סוף (שישראל עתידים לפרות ולהרבות עד שאין להם מספר) עט) ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א' ז'). ואף להושע (שהראהו) [הראהו] במספר ושלא במספר שתחילתם היו מספר וחזרו ורבו עד שהיו שלא במספר פ): [דבר אחר] והיה מספר בני ישראל כחול הים נמשלו כחול (נמשלו כעפר) נמשלו ככוכבים. למה בכוכבים. אברהם נמשל בחמה ויצחק נמשל (בחמה) [בלבנה] פא) ויעקב נמשל בכוכבים. ולעתיד לבא החמה והלבנה בושים פב) והכוכבים אין להם בושה. כך אברהם ויצחק פניהם מתכרכמות בשביל בניהם. אברהם בשביל ישמעאל ובני קטורה. ויצחק בשביל עשו ואלופיו. הכוכבים אין להם בושת כך יעקב אין לו בושה לא עתה יבוש יעקב (ישעיה כ"ט כ"ב). למה. כי בראותו ילדיו מעשה ידיו וגו' (שם שם כ"ג) שכולם צדיקים. כולך יפה רעיתי ומום אין בך (שה"ש ד' ז') פג): ד"א מה הכוכבים אינן שולטין אלא בלילה כך ישראל אינן מושלין בתורה אלא בלילה פד): ד"א מה הכוכבים חולקים כבוד זה לזה ושלום

מאיר מגן דוד עין

מפומיה דאבא ועיי"ש דלעיל מיהא גרים כהאי גוונא בענין אחר א"ר אלעזר בן שמוע אלא לא שמעתה מפומיה דאבא וכו'. אמא"ש מסגנון לשון המאמרים ודכוותייהו במדרש שמואל אנו למידין שאלו המאמרים הועתקו ממקום אחר. עו) כצ"ל להגיה. עז) במקרא כתוב בני ישראל. במדרש שמואל שם ג' ר' תנחומא ורב ביבי בשם ראב"י נמשלו ישראל כחול מה החול הזה אתה חופר בו גומא וכו' עיי"ש. ובילקוט שם העתיקו ר' מנחמיא ור' ביבי בשם רבי נמשלו ישראל וכו' ובילקוט מלכים ר' קע"ה הגי' כמו שהוא לפנינו. ובבמדבר רבה פ"ב ג' ר' מנחמא בשם ראב"י. עח) בילקוט הושע העתיקו וגרים מהו הדבר משהוא נותן קצבה והיה מספר וגו' חוזר ואומר אשר לא ימד ולא יספר. והוא ג"כ בבמדבר רבה פ"ב והתם ג' חוזר ואומר אין להם קצבה וכו'. ועיי' יומא כ"ב ע"ב. עט) ב' נוסחאות הן ונתערבו. פ) ובילקוט שם קיטע המאמר. פא) כ"ה בבמדבר רבה שם וכן הגיה הז"א ומה שמחקתי כאן עיי' להלן אות פ"ז. פב) ברבה שם מסיים שנ' וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' וגו' (ישעיה כ"ד). פג) כענין זה הדרש הוא ג"כ בדברים רבה פ"א עיי"ש. ולדמיון אברהם בחמה ויצחק בלבנה לא מצאתי דוגמא מבוארת. ומוצקת הגדה זו על ב"ר פס"ח בדרוש כי בא השמש דיעקב שמש שמו. פד) וכ"ה בילקוט מלכים שם. ובבמדבר רבה שם ג' אינן שולטים אלא בלילה מפני עול גלות. ומלת בתורה ליתא. ופי' הז"א כלו' ע"י גירסת הלילה כדאמרינן לא איברי ליליא אלא לגירסא וכן אמרו אין רינה של תורה אלא בלילה עכ"ל. ואפשר שכוון לענין מה שאמר לעיל פ"ה בדרוש אכתב לו רובי תורתי שעיקרן של ישראל הוא תורה שבע"פ ואמרו במדרש תהלים י"ט ומנין היה יודע משה מתי יום ומתי לילה

ביניהם עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה ב') כך הצדיקים חולקים [כבוד] זה לזה ואוהבים זה לזה. כשם שהכוכבים אין להם מריבה כך הצדיקים יצר טוב ביניהם פה) : ד"א מה הכוכבים יכול אחד מהם לשרוף את כל העולם כך הם הצדיקים. כגון אליהו שהיתה האש יורדת בדיבורו אם איש האלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמישיך וגו' (מלכים ב' א' י"ב) פו) : ונמשלו כחול והאומות בסיד והיו עמים משרפות סיד (ישעיה ל"ג י"ב) ואם אין אתה נותן חול בסיד אינו עומד כך אם אין ישראל אין האומות יכולים לעמוד. אילולי יוסף המצרים מתו ברעב וכן אילולי דניאל חכימי [בבל] אבורים : [דבר אחר] והיה מספר [וגו'] מושלם בעפר מושלם בחול מושלם בכוכבים. בעולם הזה משולים בעפר מה עפר דייש עשה לכל באי עולם כך ישראל עשויים דייש לכל באי עולם כי איבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש (מלכים ב' י"ג ז') פז) : ד"א מה עפר הארץ אם אינו אין העולם מתקיימת. אם אין עפר אין אילנות ואין תבואה. כך אם אין ישראל אין אומות העולם מתקיימים והתברכו בזרעך כל גוי הארץ (בראשית כ"ב י"ח). בעולם הזה הם משולים בעפר הארץ לימות המשיח הם משולים בחול הים. מה דרכו של חול מקהה שיני אדם כך ישראל לימות המשיח מכלים את כל האומות וירד מיעקב והאביד שריד מעיר (במדבר כ"ד י"ח) וכן נתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל (יחזקאל כ"ה י"ד) פח). לעתיד לבא משולים בכוכבים מה הכוכבים מזהירים ברקיע כך הם לעתיד לבא והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו' (דניאל י"ב ג') פט) : ד"א למה משולים כחול הים מה חול הים אדם נוטל הימנו מלא קומצו ונותן לתוך העיסה או לתוך התבשיל ואין בריה יכולה לטעמה שמקהה שיניו כך ישראל כל מי שגוזלם או בוזזם בעולם הזה הוא מקהה שיניו לעתיד לבא. למה. מפני שהם קודש וכל הנוגע בהם מתחייב ל) : ד"א כחול הים מה דרכו של חול אדם מכניסו לאור ומוציאו בולוס ועושה הימנו כלי זכוכית כך ישראל נכנסים לאור ויוצאים חיים עבדוהי די אלהי עילאה פוקו (שם ג' כ"ו). ואף לעתיד לבא ישראל נכנסים לגיהנם ואומות העולם. ואלה הם בתוכה ואובדים לא) וישראל יוצאים מתוכה בשלום כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך (ישעיה מ"ג ב'). למה. כי ה' אלהיך מחזיק ימינך (שם מ"א י"ג) לב) לכך מושלם כחול לג) : והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם (הושע שם) והיכן נאמר להם. כשעשו אותו מעשה קרא אותם עמו של משה לך רד כי שחת עמך (שמות ל"ב ז'). מיד חגר עצמו בתפלה ויחל משה את פני ה'

מאיר   **מגן דוד**   עין

וכו' משעה שהקב"ה מלמדו תורה יודע שהוא יום ובשעה שהוא מלמדו משנה יודע שהוא לילה. ועיי' בשמות רבה פמ"ז. פה) כן הגיה הז"א וברבה שם ג' כך הם הצדיקים אוהבים זה לזה כשם שהכוכבים אינן מריבין זה עם זה כך הם הצדיקים ואולי של"ל וכשם שהכוכבים וכו'. פו) ברבה שם. פז) בתחלה דרש דמיונם בכוכבים ובחול. והשתא מוסיף ע"ז דמיונם בעפר וברבה שם שינו כל הסדר עיי"ש. והז"א הגיה מה עפר עשוי דייש וברבה שם מה עפר הארץ עשוי דייש. ועיי' בב"ר פמ"א ופס"ט ובמדרש תהלים קי"ט בפ' דבקה לעפר נפשי מה שדרשו עוד בענין דמיון העפר וע"ע בספרי דברים פי' מ"ז. פח) במקרא כתוב את נקמתי. פט) ולע"ל היינו אחר ימות המשיח וג' זמנים עוה"ז וימות המשיח ועוה"ב הם כמשלים בעפר ובחול ובכוכבים ועיי' ברבה שם שסדר הענינים שם מעורבב. ל) וברבה שם ג' למה שהוא קדש שנ' קדש ישראל לה' וגו' כל אוכליו יאשמו (ירמיה ב') וכל מי שנוגע בקדשים חייב מיתה. לא) כלו' האומות הם בתוכה ואובדים. וברבה שם ג' ואף לע"ל הם נכנסים לגיהנם ועכו"ם נכנסים שם ואלו הם נכנסים לתוכה ואובדים והז"א הגיה ואו"ה ואלה היהם כשארים בתוכה וא"כ. ופי' בולום עיי' בערוך ערך בלם ובמכילתא דבשלח מס' ב' פ"ד במ"ע אות ד'. ולפי הענין הוא חררה של זכוכית. וברבה שם הגי' בולים ואולי שכן עיקר עיי' בערוך ערך בלס. ובילקוט מלכים ר' קע"ו ג' דרכו של חול מכניסו לאור ומוציאו כלים. לב) במקרא כתוב כי אני ה' וגו'. לג) ועיין בילקוט מלכים שם שפירש

אלהיו ויאמר למה ה' [וגו'] (שם שם י"א). למלך שנכנס לביתו וראה לאשתו מנשקת (לסריס) [לסרים], אמר לשושבינה מגרשה אני טורפה אני תלך לבית אביה. אמר לו מארי למה. אמר לו שמצאתי אותה מנשקת (לסריס) [לסרים]. אמר לו עכשיו מעמדת לך בנים נאים וגבורים ויורדים עמך למלחמה. אמר לו אין הימנה תוחלת אלא מוּלדות לד). אמר [לו] ועל דבר שאין בה הנאה אתה כועס לה). כך אמר לו משה זה שעשו ישראל עכשיו מוריד גשמים עמך ועונה חיות לו). אמר לו הקב"ה אין בו ממש. הוא אומר לו למה ועל מה אתה כועסו למה ה' יחרה אפך לז) למה יאמרו מצרים [וגו'] (שם שם י"ב) זכר לעבדך [וגו'] (דברים ט' כ"ז) לח). מה כתב אחריו וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שמות שם י"ד). [לעם] של משה אין כתב כאן אלא לעמו. הוי במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם. כי שחת עמך. יאמר להם בני אל חי. על הרעה אשר דבר לעשות [לעמו] לט):

[דבר אחר יהודה וישראל רבים וגו'] ק) אמר ר' יהושע דסכינן בשם רבי לוי נקראו ישראל סגולתו של הקב"ה (ממה) [כמה] קא) שכתב והייתם לי סגולה (שמות י"ט ה'). מה הסגולה הזאת בשעה שהיא חסירה בעלה רואה היאך למלאותה כך ישראל קשה לפני הקב"ה ליגע בהם. תדע מה שחסרו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה

מאיר מגן דוד עין

המאמרים כדרכו. והם ג"כ מפורשים במדבר רבה שם. לד) בתמיה. ולשון התול הוא שהרי אי אפשר שתלד סריסים. והז"א הגיה אין הימנו תוחלת לא מולדת וא"כ. ובבמדבר רבה שם ג' מיד חגר משה מתניו בתפלה וכו' משל למלך שראה את אשתו מנשקת לסריס וכו' אמר אין הימנו תוחלת אין מוליד לי. אולם לפי טיב סגנון הענין נוסחתינו עיקר. לה) ברבה שם ג' שאין הימנו הנאה וכו' והז"א הגיה הונאה וא"ל. וכלו' דבר שאינו של כלום. כיון שהוא סריס. לו) ברבה שם זה העגל שעשו ישראל עכשיו הוא מסייעך הוא מוריד גשמים ואתה מפריח טללים א"ל הקב"ה וכי יש בו תוחלת. לז) כלו' כיון שאמר הקב"ה שאין בו ממש אמר לו משה למה. כלו' ועל מה אתה כועס עליו. ובד"פ הגי' א"ל הקב"ה אין בו ממש למה הוא אמר לו ועל מה אתה כועסו. ונוסחא זו תתפרש ג"כ הכי. ומלת למה הוא התחלת לשון המקרא למה ה' יחרה. וברבה שם הגי' א"ל משה ואם אין בו ממש למה אתה כועס למה ה' יחרה. והז"א הגיה אין בו ממש למה הוא אמר לו ועל מה אתה כועס ופי' למה הוא דבר שאין בו צורך הוא (ועיי' בב"ר פ"ב שהיה ללמה ולא כלום והוא תרגום של הבל) וכו' ואפשר דהכך תיבות למה הוא הם ט"ס עכ"ל. והעיקר נראה כמו שפרשתי שכל עיקר המדרש הוא מיוסד על לשון למה שבמקרא. ודוגמת זה המדרש הוא בשמות רבה פמ"ג. דבר אחר למה ה' יחרה וגו' משל למלך שנכנס לביתו ומצא אשתו מגפפת לדלפקי (פי' בעל המעריך סריס חמה) וכעס. א"ל שושבינו אם היה מוליד יפה היית כועס. א"ל המלך אין בו כח לדבר זה. אלא ללמדה שלא תעשה כך. כך אמר האלהים יודע אני שאין בו ממש. אלא שלא יאמרו לעשות ע"ז. א"ל ואם אין בו ממש למה אתה כועס על בניך הוי למה יחרה וגו'. וכענין זה המשל בירושלמי דשבת פ"ג ה"ג ובילה פ"ב ה"ה עיי"ש. ועיקר הדרוש הוא לר' נחמיה דפליגי בה ר"י ור"נ בפירוש לשון למה שבמקרא. וגרסינן שם בשמות רבה ור' נחמיה אמר בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד לו משה מפייס את האלהים אמר רבון העולם עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם. העגל הזה שעשו יהי' מסייעך אתה מזריח את החמה והוא הלבנה אתה הכוכבים והוא המזלות אתה מוריד את הטל והוא משיב רוחות אתה מוריד גשמים והוא מגדל צמחים. אמר הקב"ה משה אף אתה טועה כמותם והלא אין בו ממש. א"ל א"כ למה אתה כועס על בניך הוי למה ה' וגו'. וכענין זה המדרש הוא לר' יצחק בדברים רבה פ"א עיי"ש. ובשינוי הסגנון מפני הכבוד שלמעלה הוא בתנחומא דכי תשא עיי"ש. לח) ערבוב מקראות דדברים ודשמות כאן באשגירת לישנא. לט) ככ"ל. וברבה שם הלשון קטועה. ועיי' בפסיקתא דכהנא בדרוש ר' ברכיה בשם ר' לוי והעתיקו הילקוט בפ' כי תשא ר' שצ"א. אמא"ש ברבה במדבר שם כל אילו המאמרים מעורבבים עם מדרשים אחרים. אולם מסגנון לשונם יראה שהועתקו מהפסיקתא רבתי. ק) כן נראה להגיה. קא) וכן הגיה הז"א ובד"פ מה.

שנאמר [יהודה] וישראל רבים כחול. מה הסגולה הזו חביבה על אדם יותר מכל מה שיש לו כך ישראל חביבין לפני הקב"ה מכל האומות שנאמר ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ (דברים כ"ח א') וכן הוא אומר ברוך תהיה מכל העמים (שם ז' י"ד). אר"י בן קרחה (או) קב) שמא תפקע האזן של שומע יכול [כמון] שהעבד מסגל מאחר רבו והבן מאחר אביו והאשה מאחר בעלה כן אתם מסוגלים לי ת"ל כי לי כל הארץ (שמות שם) קג). א"ר אבין בשם ר' יהושע והייתם לי למ"ד גדולה מכל האותיות יו"ד קטנה מכל האותיות. נאה לגדול מדבק בקטן. גדול אדונינו ורב כח (תהלים קמ"ז ה') כי אתם המעט מכל העמים (דברים ז' ז') נאה לגדול מדבק בקטן. בעה"ז היו ישראל דבקים להקב"ה שנאמר ואתם הדבקים בה' (שם ד' ד') אבל לעתיד לבא הם הווים ודומים קד) מה הקב"ה אש אכלה אש כמה שכתב כי ה' אש אכלה הוא (שם שם כ"ד) קה) אף הם הווים אש אכלה כמה שכתב והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה (ישעיה י' י"ז) קו).

פ"ב

זכור את אשר עשה לך עמלק (דברים כ"ה י"ז)

ילמדנו רבינו העובר בין הקברות כיצד הוא חייב לברך. ברוך א) היודע מספר כולכם. אע"פי שיש מרבותינו אומרים כך הוא חייב לברך ברוך אשר ברא אתכם בדין והמית אתכם בדין ועתיד להעמיד אתכם בדין ב): מעשה בר' חייא ור' נתן שהיו מהלכים בבית הקברות ובירך אחד מהם ברוך היודע מספר כולכם אמר לו חבירו וכי יודעים המתים מאומה ג). אמר לו חבירו אין בין המתים לחיים אלא דיבור בלבד שנאמר

מאיר מגן דוד עין

קב) כי למחוק והוא ר"ת מן מלת אומר וב' נוסחאות היו. קג) כן הגיה הז"א. והמאמר הוא במכילתא מס' דבחדש פ"ב ועיי"ש. קד) כביכול להקב"ה. והז"א הגיה להקב"ה וא"ל. קה) במקרא כתוב ה' אלהיך. קו) עיי' ב"ב ע"ה ע"ב. ודברי חכמים וחידותם מפורסים בספרי דברים פי' מ"ע עיי"ש. והוא מיוסד במאמרם הוי זהיר בגחלתן וכו' אבות פ"ב מ"י.

פ"יב א) אולי קטיעה היא ול"ל כך שנו רבותינו וכו'. ב) בירושלמי פ' הרואה גרסינן העובר בין הקברות מהו אומר ברוך אתה ה' מחיה המתים. ר' חייא בשם ר' יוחנן ברוך נאמן בדברו (ס"א בבריתו) ומחיה מתים. ר' חייא בשם ר' יוחנן (אולי שט"ס נפל בספרים) היודע מספרכם הוא יעורר אתכם הוא יגלה את העפר מעל עיניכם (ס"א עפר מעיניכם) בא"י מחיה המתים. ר' אליעזר בשם ר' חנינא אשר יצר אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ושלק אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין היודע מספרכם הוא יגלה עפר מעיניכם ברוך מחיה המתים ובבבלי ברכות נ"ח. ע"ב גרסינן ת"ר הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין (נ"א והמית אתכם בדין ודן אתכם בדין) ועתיד להקימכם בדין. מר בריה דרבינא מסיים בה משמיה דרב נחמן ויודע מספר כולכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם ברוך מחיה המתים. ובתוספתא דברכות פ"ו גרסינן היה הולך בבית הקברות אומר ברוך יודע מספר כולכם הוא יודע הוא עתיד לדין הוא עתיד להקימכם ברוך מחיה מתים במאמרו. כמלינו למידין דתשובת השאלה הוא עפ"י נוסחת התוספתא וטופס הברכה לפנינו קטוע. ונוסחת יש מרבותינו אין להכריעה אם היא עפ"י נוסחת הבבלי או עפ"י נוסחת ר"א בשם ר' חנינא דירושלמי. וקבע בעל הפסיקתא רבתי טופס הברכה עפ"י התוספתא. ג) כיון שאומר כולכם משמע שמדבר אליהם דאל"כ לימא כולם. וסיפור זה היא בסגנון אחר בירושלמי דברכות פ"ב ה"ג. ושם ג' דלמא ר' חייא רובא ור' יונתן היו מהלכין קומי ערסיה דר"ש בר' יוסי בר לקוניא. והוה ר' יונתן מפסע על קבריה א"ל ר"ח רובא כדין אינון מימר. למחר אינון גבן ואינון מעיקין לן. א"ל וחכמין אינון כלום לא כן כתב והמתים אינם יודעים מאומה. א"ל לקרות את יודע לדרוש אין את יודע וכו'. ובקהלת רבה פ"ט בפ' כי החיים יודעים שימותו ג' לה בסגנון אחר. ר' חייא רבה ור' יונתן הוון מהלכין קומי ערסיה דר"ש בן יוסי בן לקוניא הוה עליתיה דר' יונתן מהלכא על

יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (תהלים קמ"ט ה') ד): הרי צריך ה). אדם אם היה עובר בין הקברות והיה יודע שצדיק קבור שם צריך להזכירו במעשיו ו). אמר שלמה זכר צדיק לברכה (משלי י' ז') אמר ריש לקיש כשהקב"ה מזכיר לצדיק הוא מזכירו לטובה שנאמר וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה (בראשית י"ח י"ז) מהו אומר ואברהם היו יהיה [לגוי גדול ועצום וגו'] (שם שם י"ח). וכן משה כשהקב"ה מזכירו מזכירו לטובה ויזכור ימי עולמים משה עבדו [וגו'] (ישעיה ס"ג י"א) ז). אבל כשיבא להזכיר הרשע הוא מזכירו לרעה. ומי היה זה. זה היה עמלק. שבשעה שבא לעשות מלחמה עם ישראל מה הקב"ה אמר למשה כתוב זאת זכרון בספר (שמות י"ז י"ד). אמר לו משה רבון העולמים הצדיקים כתב בהם זכרון ח). אמר לו הקב"ה חייך זכרונם של צדיקים כדי ליתן להם מתן שכר לעתיד לבא זכרונם של רשעים כדי ליפרע מהם ולמחות את שמם ממה שקראו בעניין זכור את אשר וגו' תמחה את זכר עמלק ט):

[זכור וגו'] כך פתח רבי תנחומא בי ר' אבא בשם רבי תנחום בר חנילאי זה שאמר הכתוב זכרוניכם משלי אפר לגבי חומר גביכם (איוב י"ג י"ב). איוב אמר הפסוק הזה כנגד כל חביריו בשעה שאירעו בו אותן היסורים והיו מקשים כנגדו דברים קשים. אמר להם איוב זכרוניכם משלי אפר מה אתם מתעים את הבריות שהם רואים אתכם וסבורים שאתם צדיקים כאברהם שמשל עצמו באפר שנאמר אנכי עפר ואפר (בראשית י"ח כ"ז) ואין אתם אלא לגבי חומר גביכם כדור המבול וכאותם שכתב בהם והחמר היה להם לחומר (שם י"א ג') י): דבר אחר זכרוניכם משלי אפר מדבר כנגד ישראל שאמר להם הקב"ה אני מצווה לכם שתהיו מזכירים שנים זכרונות שנאמר זכור את אשר עשה וגו' תמחה זכר עמלק וגו' הרי שנים יא) אלא הוי יודעים שאם אין אתם עתידים להיות זוכרים אותם וקוראים בכל שנה שאני מחזיר אתכם לשיעבורם של מצרים לגבי חומר גביכם כעניין שנאמר בחומר ובלבנים (שמות א' י"ד). הוי זכור את אשר עשה לך עמלק יב):

ד"א זכור כך פתח רבי תנחומא בי רבי בשם רבי אייבו זה שאמר הכתוב אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום בל קרוב אליך (תהלים ל"ב ט')

עין מגן דוד מאיר

ארוכיה. א"ל ר' חייא רבה בכי טלי טליתך שלא יהו אומרים למחר הן באין אצלינו והן מחרפין אותנו. א"ל רבי לא כתיב והמתים אינם יודעים וגו'. א"ל בכי מקרא את יודע מדרש אין אתה יודע וכו'. א"ל ברוך שלמדני מדרש ונשקו על ראשו וכו' (ומהכא משמע דר"י צאו חבירו דר"ח הוה אלא תלמידו). ובבבלי ברכות י"ח ע"א ג' לה הכי. ר"ח ור' יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוה קשדיא תכלתיה דר"י. א"ל ר"ח דלייה כדי שלא יאמרו וכו' א"ל ומי ידעי כולי האי (כ' שצ"ל כלום) והכתיב והמתים אינם יודעים מאומה. א"ל אם קרית לא שנית וכו'. ועיי"ש במקראות שדורשים. ומה שהשיב כאן אין בין וכו' ליתא בהכהו מקומות התם. ד) עיי' לעיל פ"ב אות י"ז. ובירושלמי דע"ז ריש פ"ג אמר רשב"ל אין בינינו ולצדיקים אלא דיבור פה בלבד ועיי"ש. ה) כלו' עוד צריך לישאל וכיולא בזה הרבה בשאלתות בסגנון ברם צריך. ו) כלו' אם צריך וכו' ומשני אמר שלמה וכו'. ז) במקרא כתיב ימי עולם משה עמו. ח) אז נדברו יראי ה' וגו' ויכתב ספר זכרון וגו' (מלאכי ג'). ט) ועיי' בב"ר פמ"ט ומדרש שמואל פ"א ובמדרש תהלים קי"ח ויומא ל"ח ע"ב. ובשבת הסמוכה לפורים קורים בפ' זכור מגילה כ"ט ע"א. י) בתנחומא פ' תצא ג' בשעה שירדו אותן היסורין (והוא ט"ס וצ"ל שאירעו אותו) היו אומרים כנגדו דברים קשים וכו' לגבי חומר גביכם כדור הפלגה שכתוב בהן וכו'. והז"א הגיה כדור הפלגה כאותם שכתוב בהם וכו' וא"כ. יא) דתחילה כתב זכור את אשר עשה וגו' דמשמע בכל זמן ואח"כ הוא אומר והיה בהניח ה' אלהיך לך וגו' תמחה את זכר עמלק וגו' והוא ענין ב' התלוי במנוחה מכל האויבים ועיי' לקמן. יב) וכלו' אם זכרוניכם משלי אפר אז לגבי חומר גביכם. ופתיחתא זו ג' לה בפסיקתא וה"ג לה התם ר' תנחום בר חנילאי פתח זכרוניכם וגו' אמר הקב"ה לישראל בני הוו זהירין בשתי זכירות שהכתבתי

הקב"ה אומר לישראל ישראל יהא בכם בינה. אל תהיו כסוס שאין בינה בו. מה עסקו של סוס. אדם הולך ליתן עליו תכשיטים או ליתן לו מאכל והוא עוקם צוארו ומבעטו. וכן אף הפרד. ואתם אל תהיו כן אלא יהי בכם בינה (כשנכנסו) [כשתכנסו] לארץ היו זכורים לפרוע לטוב (טובתן) [את טובתו] ולרע את (רעתן) [רעתו]. כיצד כתב לא תתעב אדומי (דברים כ"ג ח'). למה. כי אחיך הוא (שם) בין טוב ובין רע אחיך הוא. לא תתעב מצרי כי גרים הייתם בארצו (שם) יג) בין טובים בין רעים עשיתם אצלם כמה שנים. אבל עמלק זכור את אשר עשה לך עמלק יד):

ד"א זכור [כך] פתח בו רבי תנחומא בי רבי זש"ה יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח (תהלים ק"ט י"ד). אינו אומר עון אביו אלא עון אבותיו. אתה מוצא עשו הרשע שלא חטא על ישראל בלבד אלא הרבה [חטא] טו). חטא על הקב"ה חטא על ישראל חטא על אחיו חטא על (אמו) [אביו] חטא על אברהם יזכר עון אבותיו. כיצד. חטא על הקב"ה שרף את התורה ושרף את הבית המקדש טז). חטא על ישראל שרף הרג והגלה. חטא על אחיו יקרבו ימי אבל אבי [ואהרגה את יעקב אחי] (בראשית כ"ז מ"א) וברח מפניו. חטא על (אמו) [אביו] הלך ונשא עובדות עכו"ם והיו מעשנות לפני עכו"ם ויצחק מריח וכהו עיניו שנאמר ותכהין עיניו מראות (שם שם א') יז). חטא על אברהם זקינו שאמר לו הקב"ה ואתה תבא אל אבותיך בשלום (שם ט"ו ט"ו) והיה אברהם ראוי להזקין ולהאריך שנים ומפני עשו הרשע נתקצרו ימיו. א"ר אבהו יצא עשו לשדה בן חמש עשרה ובא על נערה מאורסה ושפך דמים. ויבא עשו מן השדה (שם כ"ה כ"ט) וכתיב אם בשדה ימצא האיש הנערה המאורשה (דברים כ"ב כ"ה) יח). והוא עיף (בראשית שם) ששפך דמים דכתיב עייפה נפשי להורגים (ירמיה ד' י"ג). כיון שעשה כן נסתלק אברהם. למה. [אמר הקב"ה] אמרתי ואתה תבא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה (בראשית ט"ו ט"ו) איזה שיבה טובה זו שיהיה אברהם עומד ורואה בן בנו מגלה עריות ושופך דמים לפיכך מיד שעשה נסתלק אברהם. יעקב היה יושב

מאיר **מגן דוד** עין

לכם בתורה תמחה את זכר עמלק (דברים כ"ה) מחה אמחה את זכר עמלק (שמות י"ז). משלי אפרים אם זכיתם הרי אתם בניו של אברהם שהמשיל עצמו באפר שנ' ואנכי עפר ואפר ואם לאו לגבי חומר גביכם התקינו עצמכם לשיעבודה של מצרים מה כתיב במצרים וימררו וגו'. ובתנחומא פ' תצא העתיק עפ"י הפסיקתא עיי"ש. והוסיף מהפסיקתא רבתי סימן א' אלא שקיצרה ועשאה לסימן ב' עיי"ש. ובאמת שסגנון מקורש הוא ויראה דר' תנחומא בר אבא דדרש לה משמיה דר' תנחום הוסיף על דבריו ושינה בסגנונם ובענינם. ובילקוט פ' תצא שם העתיק מהתנחומא. וסימן ב' קיטע עיי"ש. יג) במקרא כתיב גר היית אבל היונתן תרגמו אדוס דיירין הויתון. יד) גם פתיחתא זו היא בפסיקתא ושם ג' ר' אייבו בשם ר' יודן פתח (ובקצת נוסחאות ר' יודן בשם ר' אייבו אל תהיו) וגו' שמה דברים כאמרו בסוס וכו' (מברייתא דפסחים קי"ג ע"ב ודורש עליה) אל תהיו כסוס וגו' הסוס הזה את ממתגו והוא בולס (מכשכשו) [משכשכו] והוא בולס מקשטו והוא בולס מאכילו שעורים והוא בולס (לאקריב לגביה) [לא קריב לגביה] והוא בולס (כלו' עדיין לא קריב לגביה וכבר הוא בולס) ואתם אל תהיו כן אלא הוו זהירין למיגזי לטבא טבתיה ולמיגזי לבישא בישותיה למיגזי לטבא טבתיה לא תתעב אדומי ולמיגזי לבישא בישותיה זכור את וגו'. ויראה שעיקר הנוסחא ר' יודן בשם ר' אייבו ור' תנחומא פתח בה נמי בשם ר' אייבו ושינה סגנון הדרוש וגם השמיט הברייתא. ובמדרש תנחומא דתצא הרכיב ב' המדרשים עיי"ש. ובילקוט תצא קיטע המאמר ושמות הדורשים. וג' תחת מקשטו מקרדו וגי' נכונה הוא. והעתיק עפ"י הפסיקתא. וכן בילקוט תהילים שם העתיק עפ"י הפסיקתא ולא קיטע רק שמות הדורשים והלשון משובש שם עיי"ש. ועיי' במס' סופרים פי"ד ה"ז. טו) כצ"ל. טז) דעשו הוא אדום הוא מלכות הרשעה. יז) עיי' ברש"י עה"ת שם ובתנחומא פ' תולדות ובב"ר פס"ה ואולי צ"ל ויצחק מיכר וכהו עיניו. יח) במקרא כתיב ואם וגו' את הנערה וגו'.

ומבשל עדשים. בא עשו ואמר לו מה ראית להיות יושב ומבשל עדשים. ואמר לו מפני שמת זקני ואני יושב ומתאבל ומצטער כדי שיהא יודע היאך נצטערתי עליו וכשיהיו המתים לעתיד לבוא יהא (אוהבים) [אוהבי]. אמר לו שוטה כך אתה סובר משאדם מת וכלה בקבר שעתיד לחיות. והוא כפר בתחית המתים הנה אנכי הולך למות (בראשית כ"ה ל"ב). אמר לו ועוד הבכורה שאתה סבור יש בה כלום תן לי קערה אחת מן העדשים האלו ואני נותנה לך. ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים [וגו'] ויבז עשו את הבכורה (שם שם ל"ד) (למה) [לא] עשה אלא שמכרה לו. התחיל מבקש (להורגה) [להרגו יט] וקבל לאביו הכי קרא שמו יעקב [וגו'] את בכורתי לקח (שם כ"ז ל"ו). הרגישה רבקה שהוא שוטנו ואמרה ליעקב ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך (שם שם מ"ג). הרי יעקב עומד ומניח את אביו ואמו ויצא בגולה מפניו במקומות שלא היה מכיר ועושה עשרים ושתים שנה חוץ מאביו כ). נמצאת אומר כשם שחטא על (אמו) [אביו] ועל זקינו כך חטא על אחיו. אמר דוד רבש"ע יזכר עון אבותיו כא): וחטאת אמו אל תמח מהו חטאת אמו רבי יהודה אומר שעה שהוא יוצא ממעי אמו חתך מיטרין שלה כה אמר ה' על שלשה פשעי אדום [וגו'] ושחת רחמיו (עמוס א' י"א) ור' נחמיה אומר [גרם לה שלא תעמיד י"ב שבטים ורבותינו

מאיר מגן דוד עין

יט) כן הגיה הז"א וכלו' לא הספיק הדבר שמכרה לו אלא שהוא מבקש אח"כ להרגו. כ) כלו' חוץ מבית אביו שהרי כ' שנה היה בבית לבן וב' שנים עשה בחזירתו ועיי' מגילה י"ז ע"א. כא) וכלו' העוון שחטא על אבותיו. גם פתיחתא זו היא בפסיקתא אלא דשם היא שנויה קתמא. והכי ג' לה התם יזכר עוון וגו' וכי אבותיו של עשו רשעים היו והלא צדיקים גמורים היו אברהם זקנו יצחק אביו ולא אמר יזכר עון אבותיו אלא חטא שחטא על אבותיו. את מוצא יצחק בא מכח אברהם יצחק חי ק"פ שנים ואברהם קע"ה שנים ר' יודן בשם ר' איבו ור' פנחס בשם ר' לוי בתוך ה' שנים שמנע מחייו של אברהם אבינו עבר עשו הרשע ג' עבירות קשות בא על נערה המאורסה והרג את הנפש הה"ד ויבא עשו מן השדה והוא עיף ואין עיף אלא הורג שנ' אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים (והמאמר קטוע הוא קלת) ר' זכאי רבה אמר אף גנב שנ' אם גנבים באו לך וגו' (עובדיה א') אמר הקב"ה אני הבטחתי לאברהם ואתה תבא אל אבותיך בשלום והלא שיבה טובה עד ליה מתכנש בשלם שנ' כי טוב חסדך מחיים (תהילים ס"ג). ומה חטא חטא על אביו גרם לו שכהו עיניו מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע וכו'. והועתק משם בתנחומא דכי תצא אלא שהרחיב הדברים והוסיף בהם מב"ר פס"ג עיי"ש. ועיקר הדברים הם בב"ר שם וגרסינן שם ויזד יעקב נזיד א"ל מה טיבו של נזיד זה א"ל שמת אותו זקן אמר באותו הזקן פגעה מדת הדין א"ל הין אמר א"כ לא מתן שכר ולא תחיית המתים ורוה"ק צווחת אל תבכו למת זה אברהם בכו בכה להולך זה עשו. ועיי' בפדר"א פל"ה וב"ב ט"ז ע"ב. והדר גרים ויבא עשו מן השדה ר' יודן בשם ר' איבו ור' פנחס בשם ר' לוי ורבנן בשם ר' סימון את מוצא אברהם חיה קע"ה שנה ויצחק ק"פ אלא אותן ה' שנים שמנע הקב"ה מחייו מפני שעבר עשו שתי עבירות שבא על נערה מאורסה שנ' כי בשדה מצאה והוא עיף שהרג את הנפש המד"א כי עיפה נפשי להורגים רבי אמר אף גנב המד"א אם גנבים באו וגו' אמר הקב"ה כך הבטחתי את אברהם ואמרתי לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום זו הוא שיבה טובה והוא רואה לבן בנו עובד עבודה זרה ומגלה עריות ושופך דמים מוטב לו שיפטר בשלום וזה הוא שכתוב כי טוב חסדך מחיים, ובבבא בתרא שם ג' א"ר יוחנן ה' עבירות עבר אותו רשע באותו היום בא על נערה מאורסה והרג את הנפש וכפר בעיקר וכפר בתחית המתים ושט את הבכורה וכו. וכן תרגם יונתן ובההוא יומא דמית אברהם בשיל יעקב תבשילי דטלופחי ואזל לנחמא לאבוי ואתא עשו מן ברא והוא משלהי ארום חמש עבירן עבר בההוא יומא פלח פולחנא נוכראה וכו'. כמלינו למדין דענין זה מפורסם היה בפי הרבה מהחכמים. ואולי שר' אבוהו שלפנינו הוא ר' איבו דפסיקתא ודרבה. אמנם מיתת אברהם הוא בשביל ג' עבירות דאיכא ג' עביד אחר מיתת אברהם. ועובד עבודה זרה דנקט ברבה הוא באשגירת לישנא דילפינן לה בב"ב שם וברבה שם מן למה זה לי שכפר בזה אלי. ונוספת

ד"א יוסף הודה בתחיית המתים פקוד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם (שמות י"ג י"ט) מב) ועשו כפר בתחיית המתים הנה אנכי הולך למות וגו' (בראשית כ"ה ל"ב) מג) אמר הקב"ה יבא יוסף שהודה בתחיית המתים ויפרע מן עשו שכפר בתחיית המתים מד): ד"א יוסף גדל בין שני רשעים בין פוטיפר [ופרעה] ולא למד ממעשיהם עשו גדל בין ב' צדיקים ולא למד ממעשיהם אמר הקב"ה יבא יוסף שגדל בין ב' רשעים ולא למד ממעשיהם ויפרע מן עשו שלא למד ממעשיהם מה): ד"א יבא יוסף ששילם לאחיו טובה תחת רעה ועשו שילם רעה תחת טובה אמר הקב"ה יבא יוסף וכו': ד"א יוסף נתן נפשו על כבודה של אמו ועשו ביקש להרוג את אמו [ביציאתו חתך מטרין של אמו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו (עובדיה שם) אמר הקב"ה יבא יוסף שנתן נפשו על כבודה של אמו ויפרע מן עשו שביקש להרוג את אמו] מו). והיכן מצינו ביוסף שנתן נפשו על כבודה של אמו. אלא כשחזר יעקב לבא לבית אביו כיון שבא לפגוע בעשו מה עשה העביר את בניו ואת האמהות והייתה כל אחת ואחת היא ובניה עוברות ומשתחוים לפני עשו שנאמר ותגשן השפחות וילדיהן ותשתחוין ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו (בראשית ל"ג ו' וז') מז). אבל ברחל ראה מה כתיב ואחר נגש יוסף ורחל (שם). ותשתחוין רחל ויוסף אין כתיב כאן אלא יוסף ורחל. למה כן. אמר אין אשה בעלת נוי כאמי והרשע הזה חשוד על העריות נתן עצמו ראשון ועמד לו לפניה שלא יראנה עשו. הוא שאביו מקלסו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין (שם מ"ט כ"ב) מהו עלי עין (סכיסתה) [שכסית] עינו של אותו רשע מאימך מח): ד"א עשו טינף עצמו בעריות ובשפיכות דמים. מה שדרש ר' אבוה בן [חמש] (שבע) עשרה שנה וכו' מט). ויוסף גדר עצמו מן העבירה ומן שפיכת דמים. מן הערוה וימאן ויאמר אל אשת אדוניו וגו' (שם ל"ט ח'). ומן שפיכת דמים שנאמר אתם חשבתם עלי רעה וגו' (שם נ' כ') ולפיכך יפול זה ביד זה נ): דבר אחר עשו ביקש להרוג את אחיו על רדפו בחרב אחיו (עובדיה שם) ויוסף מנחם את אחיו וזנם וכילכלם וינחם אותם וידבר על לבם אנכי אכלכל אתכם (בראשית נ' כ"א) נא) לפיכך יפול זה ביד זה נב): ד"א בעמלק כתיב ולא ירא אלהים וביוסף כתיב את האלהים אני ירא (שם מ"ב י"ח). א"ר יהושע בן לוי אף לעתיד לבא עתידין ראשי השבטים להזדווג עם שרו של עשו ואינו נופל בידם נג) וכיון ששרו של יוסף בא ומזדווג לו מיד הוא נופל לפניו. למה. שכל אחד ואחד כשבא להזדווג לו מיד הוא מסלקו בתשובות. לראובן אומר נחשדת על אשת אביך. לשמעון וללוי אומר אף אתם הרגתם את שכם. וליהודה אומר אף אתה נחשדת על כלתך. ולכל השבטים הוא מסלק לומר אתם מכרתם את אחיכם. כיון ששרו של יוסף בא להזדווג לו מיד נופל לפניו שאין לו מה להשיבו והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה (עובדיה א' י"ח)

מאיר מגן דוד עין

שזכה לבכורה במעשיו הטובים ויפרע וא"ל. מב) מלת אתכם ש דריש ולכך נקיט קרא דבשלח וכדליף התם במכילתא שאף עצמות שאר השבטים העלו וכיון שלאחיו מצוה שעתידים ג"כ להיות מתים דרשו שם פקוד אתכם בעוה"ז יפקוד אתכם בעוה"ב עיי"ש. מג) וכדדריש לעיל. מד) היא ג"כ בתנחומא דכי תצא. מה) הז"א הגיה ויפרע מן עשו שגדל בין ב' צדיקים ולא למד וכו' וא"ל ועיי' לקמן אות ל"ג. מו) כ"ה בד"פ וכן הגיה הז"א ובד"פ איתא מטרה של אמו וכדדריש לעיל. ועיי' לקמן אות ל"ה. מז) במקרא כתוב הנה וילדיהן. מח) וכן מידרש בב"ר פע"ח ופל"ח ומסיים בפע"ח שם ר' ברכיה בשם ר' שימון אמר עלי לפרוע לך מן אותה העין. כוון בזה אל מה שמידרש כאן. ושם בפל"ח ג' עלי לפרוע לך אותה העין. וכ' שהיא ט"ס וצ"ל מאותה העין. מט) קיצע הכותב את הדרוש ורמז עליו שכבר הוא לעיל בדרשת ר' אבוהו. נ) עיי' במכילתא בפתיחתא דויהי בשלח בענין י' הדברות שקיים יוסף ועיי' לקמן אות ל"ד. נא) פשט המקרא ופירשו. נב) ועיי' לקמן בפ' דמכי אפרים. נג) הז"א הגיה שרי השבטים וא"ל.

ומיד ו ה ל ק ו ב ה ם ו א כ ל ו ם ו ל א י ה י ה ש ר י ד ל ב י ת ע ש ו (שם) הנה היו כקש [אש] שרפתם [לא יצילו את נפשם מיד להבה] (ישעיה מ"ז י"ד). עם שרי כל השבטים יכול שרו של עשו לישא וליתן. אבל עם יוסף אינם יכולים להציל נפשם מיד ל ה ב ה כד): ו י א מ ר מ ש ה א ל י ה ו ש ע ב ח ר ל נ ו א נ ש י ם

מאיר עין — מגן דוד

כד) עיי' לקמן בפ' דמכי אפרים ובב"ר פע"ג ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף כיון שנולד יוסף נולד שטנו של עשו שנ' ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו' דא"ר פ נ ח ס ב ש ם ר' ש מ ו א ל ב ר נ ח מ ן מ ס ו ר ת ה י א שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל הה"ד אם לא יסחבום צעירי הצאן (ירמיה מ"ט) ולמה היא קורא אותן צעירי הצאן שהם צ ע י ר י ם שבשבטים (כלו' יוסף ובנימין). ושם פל"ט ג' יוסף כנגד מלכות אדום זה בעל קרנים וזה בעל קרנים וכו'. זה פירש מן הערוה וזה נדבק בערוה. זה חס על כבוד אביו וזה ביזה על כבוד אביו. זה כתיב בו את האלהים אני ירא וזה כתיב בו ולא י ר א ו אלהים (תהילים נ"ה כ' ואולי צ"ל ולא י ר א אלהים). ביד מי מלכות אדום נופלת ביד משוח מלחמה שהוא בא משל יוסף. ר"פ בשם רשב"נ מ ס ו ר ת ה י א וכו' ועיי' ב"ב קכ"ג ע"ב. ועפי"ז תרגם יונתן שם במקרא ויהי כאשר ילדה רחל וגו'. ובתנחומא דכי תצא הרכיב כל אלו המאמרים וסדרם כאחד. והכי ג' ר"פ בשם רשב"נ מ ס ו ר ת א ג ד ה ה י א וכו' ולמה קורא אותם צעירי הצאן לפי שהן ק ט נ י ה ם של שבטים ולכך אמר משה ליהושע בחר לנו אנשים מפני שהוא משבט יוסף שנ' בו את האלהים אני ירא ובעשו כתיב ולא ירא אלהים זה כתוב בו נער וזה כתוב בו קטן זה כתוב בו נער שנ' והוא נער את בני בלהה וזה כתוב בו קטן שנ' הנה קטן נתתיך בגוים (והיא כדלקמן בשם ר' תנחומא בר רבי) זה גדל בין ב' צדיקים ולא למד ממעשיהם וזה גדל בין ב' רשעים ולא למד ממעשיהם זה קבל בכורה ממעשיו הטובים וזה אבד בכורתו ממעשיו הרעים זה כלכל את אחיו וזה בקש להרוג את אחיו זה גדר עצמו מן הערוה ומשפיכות דמים וזה טנף עצמו בערוה ובשפיכות דמים זה הודה בתחית המתים שנ' ואלהים פקד יפקד אתכם וזה כפר בתחיית המתים שנ' הנה אנכי הולך למות זה נתן נפשו על כבוד אמו שנ' ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו וזה בקש ל ה ר ו ג א ת א מ ו שנ' ושחת רחמיו לכך יפול זה ביד זה. והם ח' אפין ולפנינו הם י"א אפין, ולהלן בדר' תנחומא הם ה' אפין עיי"ש. אולם לשון ו ל כ ך א מ ר מ ש ה ל י ה ו ש ע בחר וכו' אינו מדויק דמשמע משום הא דמסורת אגדה ואח"כ חשיב טעמים אחרים. והדר גריס התם ו א מ ר ר' י ו ח נ ן עומדים כל שרי השבטים להזדווג עם שרו של עשו ואינו נופל בידם לפי שלכל אחד ואחד מסלקו בתשובה לראובן אומר וכו' ולשמעון וללוי וכו' לשאר השבטים אתם מכרתם את אחיכם ו ב ק ש ת ם ל ה ר ג ו ליהודה וכו' ו ל ב נ י מ י ן א מ ר א ת ה נ ח ש ד ת ע ל פ י ל ג ש ב ג ב ע ה (ולשון נ ח ש ד ת אינו מדויק) כיון ששרו של (עשו) [יוסף] בא ומזדווג לו מיד נופל לפניו וכו'. ובפסיקתא בריש פיסקא דריש המקראות דבשלח וגריס. כתיב ויאמר משה אל יהושע ולמה אמר ליהושע מפני שבא משבטו של יוסף וכתיב והיה בית יעקב אש וגו' תלא להבה מבית יוסף ותאכל קש של בית עשו זה יהושע שהרג לעמלק שנ' ויחלש יהושע וגו'. ואחר הרבה פתיחות ודרשות הוא דורש המקראות דכי תצא. ודריש התם ולא ירא אלהים ר"פ בשם רשב"נ מ ס ו ר ת א ג ד ה ה י א שביד בניה של רחל עשו נופל וכו' לפי שהם ק ט נ י ה ם של שבטים (כלו' יוסף ובנימין הם בניה של רחל והם קטניהם של שבטים וכדמסיק) שבזה כתיב נער ובזה כתיב קטן בזה כתיב נער והוא נער ובזה כתיב קטן והנה הקטן את אבינו היום (והדר מתחיל) זה גדל בין ב' צדיקים ולא עשה כמעשיהם וזה גדל בין ב' רשעים ולא עשה כמעשיהם לפיכך יבא זה ויפול ביד זה. זה כתיב בו את אלהים אני ירא וזה כתיב בו ולא ירא אלהים לפיכך יבא זה ויפול ביד זה. וע"ע להלן בפ' דמכי אפרים. ובילקוט שופטים ר' נ"א העתיק מהפסיקתא רבתי וקיטע אותה אבל הוסיף בה י ו ס ף ח ק ר ב ח י י א ב י ו ה ע ו ד א ב י כ ם ח י ו ע ש ו א מ ר י ק ר ב ו י מ י א ב ל וגו' והוא עפ"י ב"ר פל"ט עיי"ש (ומ"ש שם עשו ש ג ף עצמו בעריות וכו' הוא ט"ס ול"ל ט נ ף). א מ א " ש יראה שעיקר יסודן של אילו המדרשים הם במקרא דעובדיה שלא תעוז יד יהודה על אדום כי אם בהתחברות עם מלכות אפרים שאם בית יעקב שהוא מלכות יהודה אש הנה בית יוסף הלהבה לאכול את אדום כקש וזו היא ה מ ס ו ר ת שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל. ונתרחבו הדברים ע"ד האגדה לפרש בהם תוכיות ופנימיות המקרא ויהי כאשר ילדה

ור' נחמיה. ר"י אומר אמרו ישראל רבון העולמים מה שעשו לנו תשיב להם כמעשה ידיהם ומה שעשו במקדשך השב לשכנינו שבעתים אל חיקם. אמר ר' שוני אין חיק אלא בית המקדש ומחיק הארץ עד העזרה התחתונה (יחזקאל מ"ג י"ד) (עו). ורבי נחמיה אומר אמרו ישראל רבש"ע מה שעשו בנו תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם ועל ששרפו תורתך שכתב בה מזוקק שבעתים (תהלים י"ב ז') השב לשכנינו שבעתים אל חיקם. א"ר חנינא בן שלום ור' יהושע דסיכנן בשם ר' יהושע בן לוי מהו שכתב אל חיקם חרפתם מלמד שהיו מחתכים את המילה שנתונה בחיק ומזרקים אותה למרום ומחרפים ומגדפים ואומרים כלפי מעלה בזו חפצת הרי היא מושלכת לך לפניך. ומניין אתה למד ממה שכתב למעלה מן הענין ושלחה ידה והחזיקה במבושיו (דברים כ"ה י"א). ומה כתב אחר העניין. זכור את אשר עשה לך עמלק (עז):

ד"א זכור רבותינו [מן הדרום] בשם ר' שמואל (מן הדרום) (עח) פותחים בפרשה הלא ידעת אם לא שמעת גם מאז לא פתחה אזנך כי ידעתי בגוד תבגוד [ופשע מבטן קרא לך] (ישעיה מ"ח ח') (עט). מדבר כנגד עמלק ובנגד המן שבא מחלציו של עמלק. אמר הקב"ה רשע שבעולם נזדווגת לבניי גם לא ידעת בנסים שעשיתי להם במצרים היך כמה דכתיב וידעו מצרים כי אני ה' (שמות י"ד ד') גם לא שמעת בניסים שעשיתי להם בים שמעו עמים ירגזון (שם ט"ו י"ד) גם מאז לא פתחה אזנך

מאיר | ## מגן דוד | עין

עו) בילקוט תהלים שם העתיק פלוגתייהו דר"י ור"נ וזה המאמר השמיט. וקשה להכריע על שם בעל המאמר וכבר כתבתו בסדר הדורות השמות שונים ר' שיין ושיכייא ובז"א הוא א"ר שיכא. אמנם בפסיקתא איתא דאמר ר' הונא וכו'. ואולי הוא ט"ס לפנינו. ופי' המאמר שישלם להם מדה כנגד מדה שישלם אל חיקם על מה שעשו בחיקו של עולם ועיי' באות דלקמן. עז) עיי' לעיל פ"ז אות י"ג (ושם נ"ל ע"ז ופ"ז) ועיי' לקמן ריש פי"ג וירא"ה דט"ס כאן וצ"ל ר"י דסיכנין בשם ר' לוי וכדלקמן. ובפסיקתא איתא להאי פיתחא סתמא וה"ג התם. והשב לשכנינו וגו' ר' יודן בן גדיא (ובקצת נוסחאות בר גוריא) אמר יזכר להם מה שעשה לנו במילה שהיא נתונה בחיקו של אדם הראשון (ובקצת נוסחאות של אברהם אבינו) ואתיא כהאי דא"ר חנינא בר שלקא ור"י דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן מה היו בית עמלק עושין היו מחתכין מילותיהן של ישראל וזורקין למעלה ואומרים בזה בחרת הא לך מה שבחרת. ר' יהושע בן לוי אמר יזכר להם מה שעשו לנו בתורה דכתיב בה מזוקק שבעתים (תהלים י"ב) כך תשיב להם שבעתים אל חיקם ורבנן אמרי זכור להם מה שעשו לנו במקדש שהוא נתון בחיקו של עולם דא"ר הונא מחיק הארץ ועד העזרה וגו' (והוא קטוע קצת) ובא שמואל ופרש להם שני ויספק וגו' וכו'. ועיי' לקמן אות פ"ז. ובסוף מסיים שם א"ר לוי אף משה רמזה לישראל מן התורה שנ' כי ינצו וגו' וקצותה את כפה וגו' מה כתיב תמן זכור את אשר עשה וגו'. והעתיקו כן בתנחומא דבי תצא. אלא דהתם ג' שהיא נתונה בחיקו. של אדם ואתיא כי הא דא"ר חמא בר שקלא ור' יב"ל ור' יוחנן וכו'. גם ל"ג הא דא"ר הונא. ובמדרש איכה שם גרים ירמיה אמר תשיב להם גמול ואסף אמר (והוא מדוייק יותר ולפנינו דנקט דוד לפי שכל הספר נקרא על שמו) והשב לשכנינו וגו' מהו אל חיקם ר' יהודה בן גדייא אמר תשיב להם גמול מה שעשו בביהמ"ק שנתון בחיקו של עולם כמד"א ומחיק הארץ וגו' (ובנוס' זו הוא ג"כ בתנחומא דל"ג דא"ר הונא) ורבנן אמרי מה שעשו במילה שנתונה בחיקו של אדם דאמר ר"י דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן כתיב ויזנב בך כל הנחשלים אחריך שהיו נוטלים מילותיהם וכו'. ויראה שזה המדרש הוא עכ"פ קטוע ומקורס דלא מתרץ הכתובים שסותרים זא"ז ומהפך שמות הדורשים. ועיקר לכל אילו הדרשנים היו דברי ר"י ור"נ שלפנינו. ור' לוי לא נחית ליישב סתירת הכתובים ופי' הכתיב על ענין המילה. ונוסחת הפסיקתא דגרים בה שהיא נתונה בחיקו של אדם הראשון ס"ל דאדה"ר מהול היה כדאיתא בתנחומא פ' נח ובאדר"נ פ"ב, ובילקוט העתיק המאמרים בפ' תצא עפ"י התנחומא וקיטע אותם ובשמואל ר' קכ"ג עפ"י הפסיקתא וקיטע אותה ובתהלים שם הרכיב הפסיקתא רבתי עם הפסיקתא וקיטע בהם עיי"ש. עח) בד"פ איתא מן הדרום וכן הגיה הז"א. עט) במקרא כתוב גם לא שמעת גם לא ידעת והועתק השיבוש גם בילקוט

לא שמעו שירה שאמרו לי בניי בים אז ישיר משה ובני ישראל (שם שם א'). אמר לו הקב"ה ידעת ושמעת אלא שאתה קשה עורף כ י י ד ע ת י כ נ ו ד ת ב ג ו ד. ולא מעכשיו אתה קשה עורף אלא עד שאתה במעי אמך ו פ ו ש ע מ ב ט ן אלא כחייך אומן מסור לך פ). ומה אני מכין לך לתלות אותך בקורה שנאמר ק ו ר א לך: א"ר ושל חמשים אמה ומניין ק ו ר א ל"ך. ל' שלשים כ' עשרים הרי חמשים. הוי זכור את אשר עשה לך עמלק פא):

ד"א זכור אמר ר' ברכיה בי ר' למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס והיה לו כלב אחד יושב ומשמר את הפרדס. בא בנו של אוהבו של מלך לגנוב מתוך הפרדס עמד אותו הכלב ונושכו. כשהיה המלך מבקש לבנו שלא להזכיר לבנו של אוהבו שרצה לגנוב מתוך הפרדס שלו. היה אומר לו זכור מה שעשה לך אותו הכלב פב). כך ישראל חטאו ברפידים ואמרו היש ה' בקרבנו (שם י"ז ז'). ומיד בא הכלב ונשכו זה היה עמלק שנאמר ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים (שם שם ח'). וכשהיה הקדוש ברוך הוא מבקש להזכיר ישראל החטא שחטאו ברפידים היה אומר זכורים אתם לאותו עמלק שבא עליכם ז כ ו ר א ת א ש ר ע ש ה ל ך ע מ ל ק: אשר קרך פג) ר' יהודה ור' נחמיה ורבותינו. ר' יהודה אומר אשר ק ר ך ב ד ר ך מה עשה עמלק הרשע סיפר ייחוס שמותם של ישראל ממצרים והיה עומד לו לחוץ ענני כבוד וקורא לכל אחד ואחד בשמו ואומר פלוני בן פלוני צא שאני מבקש לעשות עמך סחורה (ומיד וילא) [והיה יוצא] פד) והוא הורגו זה אשר ק ר א ך. ורבי נחמיה אומר א ש ר ק י ר ך אשר טימאך כעניין שנאמר אשר לא יהיה טהור מקרה לילה (דברים כ"ג י"א). ורבותינו אמרה א ש ר ק י ר ך הפשירך עשה אותך קר כמים כעניין שנאמר מים קרים על נפש עיפה (משלי כ"ה כ"ה). א"ר הונא למה"ד לאמבטי רותחת שהיו הכל בורחים הימנה בא אחד וקפץ לתוכה והפשירה מיד באו הכל ורחצו (לתוכה) [בתוכה]. כך ישראל כיון שיוצאים ממצרים היו בורחים מהם שמעו עמים ירגזון אז נבהלו וגו' (שמות ט"ו י"ד וט"ו) בא עמלק והפשירם פה): [ו י ז נ ב ב ך] מהו ו י ז נ ב ב ך. מכת

מאיר מגן דוד עין

ישעיה שם. פ) כלו' כבר נמצא האומן להתעסק עמך. וכדמסיק ובילקוט שם הגי' א ו מ ה ז ו מ ס ו ר ה ל ך. והז"א רמז על לשון כיוצא בה במדרש תהלים י"ב ת ה א א ו מ ת ך מ ס ו ר ה ל ך ולא איתפרש לי ודברי המפרשים א"כ. פא) בילקוט שם הגי' לתלות אותך בקורה שנאמר ק ו ר א ל ך ו ש ל כ' א מ ה ל ך ל' שלשים וכו' ול"ג א"ר. פב) כלו' שבקש המלך את בנו שלא להזכיר את חבירו שהוא בנו של אוהבו שרצה לגנוב והיה בנו של המלך אומר לו זכור מה שעשה לך אותו הכלב. והז"א הגיה כשהיה המלך מ ב ק ש ל ה ז כ י ר לבנו של אוהבו. ובפסיקתא ג' לה הכי בדרך בצאתכם ממצרים א"ר ל ו י (מן) [על] הדרך בא עליהם כליסטין. למלך שהיה לו כ ר ם והקיפו גדר והושיב בו המלך כלב נשכן אמר המלך כל מי שיבא ויפרץ גדר ישכנו הכלב ו ב א ב נ ו ש ל מ ל ך ופרץ הגדר ונשכו הכלב כל זמן שהיה המלך מבקש להזכיר חטא של בנו שעשה בתוך הכרם היה אומר לו זכור אתה מה שעשה לך הכלב כך כ"ז שהקב"ה מבקש להזכיר עונן של ישראל מה שעשו ברפידים וכו'. והועתק כן בתנחומא דבי תצא ובילקוט שם ובפ' בשלח שם. והרחיבו זה המשל ושינו קצת בענינו בפדר"א פמ"ד והוא שם לר' פ נ ח ס עיי"ש. ונמצא דוגמת הענין ומשל הכלב בענין אחר בריש הפסיקתא שם לר' לוי לאחד שהיה לו בן והרכיבו על כתיפו וכו' עיי"ש. ואותו המשל נמצא סתמא בשמות רבה פכ"ו בלא הזכרת הכלב עיי"ש. ועיי' לקמן פי"ג אות ל"ה ול"ו- א מ א " ש נראה שעיקר המשל הוא לר' לוי ור' ברכיה שינה סגנון המשל ע"כ לא הזכירו. ובריש פסיקתא הרכיבו ב' המשלים כאחד ויחסו אותו לר' לוי ועיי' לקמן שם. פג) מכאן ואילך הוא דורש והולך את המקראות עד סוף הפרשה. פד) כן הגיה הז"א ובד"פ והיה וילא והוא שיבוש. פה) בפסיקתא ג' לה הכי אשר קרך בדרך ר"י ור"נ ורבנן ר' י ה ו ד ה א מ ר ק ר ך ט י מ א ך כמד"א וכו' ור"נ א מ ר ק ר א ך ו ד א י מה עשה עמלק ירד לו לבית ארכוון של מצרים ונטל טימוסן של שבטים שהיה שמם חקוק עליהם ובא ועמד לו חוץ לענן והיה קורא לראובן שמעון לוי ויהודה איכון אנא פוקי ואנא בעי למעבד פרגמטיא עמכון וכיון שהיה יוצא א' מהם היה הרגו (ולפ"ז אולי צ"ל לפנינו כ ע ל ס פ ר

הזנב לשון נקי. משמואל אתה למד וישסף שמואל את אגג (שמואל א' ט"ו ל"ג) ר' יצחק אמר סירסו כאשר שכלה נשים חרבך כך תשכל מנשים אמך (שם פו). אמר לו כשם שעשית לישראל במצרים כך עשיתי לך (ססייתי) [שהיית] מסרס אותם ומושיב את נשיהם עגונות: ד"א וישסף ר' אבא בר כהנא אומר היה מחתך מגופו כזתים ומאכיל לנעמיות הוא שכתב אומר יאכל בדי עורו יאכל בדיו בכור מות (איוב י"ח י"ג) שהבכיר לו מיתה. ור' לוי אומר מהו וישסף שקבע ארבע קונדיסים וקשר את שתי ידיו ואת שתי רגליו הוא שכתב אכן סר מר המות (שמואל שם ל"ב) (הוא שכתב ממך סר). ורבותינו דורשים אותו שאין סר. אמר לו אגג לשמואל וכי כך ממיתים את השרים אמר לו שמואל כאשר שכלה נשים פז): כל הנחשלים אחריך ר' יהודה ור' נחמיה אחד מהם אומר כל מי שהיה הענן מניחו ומשילו פח) [ואחד מהם אומר כל מי שהיה הענן פלטו] וחכמו פט). [ורבותינו אמרו הענן היה פולט] שבטו של דן שהיו עובדי עכו"ם שכתב בהם לאחרונה

מאיר מגן דוד עין

יתום וכו') ורבנן אמרי הקירך לפני אומות העולם א"ר חנינא לאמבטי רותחת וכו'. והעתיקו כן בתנחומא דבי תצא אלא דג' שם שהיה שמש סקוק עליהם במתכונת הלבנים וכו' א"ר חוניא מלה"ד לאמבטי. (וזה הגה' נראה עיקר) והועתק בילקוט תצא כפי הפסיקתא. ועיי' ברש"י דפ' תצא שפי' שהיה מעמאן במשכב זכור ועיי"ש. ובספרי דברים פי' רצ"ו. אמא"ש עכ"פ נראה שלא מן הפסיקתא הועתק כאן אלא ממקורים שונים נבעו שתיהם. פו) במקרא כתוב כן תשכל. פז) עיי' לעיל אות ע"ז ולעיל פ"ז אות י"ג ולקמן ריש פי"ג. ובפסיקתא ג' ויזנב בך הכה אותם מכת זנב ואתיא כי הא דא"ר חיננא בר שלקא ור"י דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן מה היה של בית עמלק וכו' הא לך מה שבחרת לפי שלא היו ישראל יודעין מה טיבה של זמורה וכו'. והועתק כן בתנחומא שם אלא דג' דא"ר חיננא בר שיקלא מה היו בית עמלק וכו'. ותרגם יונתן כן וקטע בית גבריהון ושדי לעילא. וגם בפסיקתא בפיסקא והשב לשכנינו ג' ובא שמואל ופרע להם שנ' וישסף שמואל וגו' ומה עשה לו היה מחתך מבשרו זתים זתים ומאכילו לנעמיות הה"ד יאכל בדי עורו וגו' ברר לו מיתה מרה (וג' לה סתמא) ורבנין אמרין העמיד ארבעה קונדיסין ומתחו עליהם ואמר אכן סר מר המות כך ממיתין את השרים מיתות חמורות ר' יצחק אמר סירסו וכו'. והועתק כן בתנחומא. אלא דג' ראב"כ אמר היה מחתך וכו' שברר לו מיתה מרה ורבנן אמרי העמיד ד' קונדסין ומתחו עליהן והוא אומר אכן סר וגו' וכו' ר' שמואל בר אבדימי אמר בדיני עכו"ם דנו לא בעדים ולא בהתראה רבי אומר סרסו וכו'. ונראה דמלת רבי הוא ט"ס ול"ל רב"י והיא ר' יצחק. וכ"ה בילקוט דפ' תצא אלא שקיצר שם עיי"ש. והועתק ג"כ בילקוט שמואל שם מן הפסיקתא וכמו שהוא בתנחומא עיי"ש. אלא דג' ר' שמואל בר נחמני. וכבר נמצא זה המאמר לר' שמואל בקצת נוסחאות בפסיקתא עיי' בהערות החכם מוהר"ש באבער אות ל'. ובאיכה רבתי פ"ג בפ' תשיב להם וגו' ג' עד שעמד שמואל הנביא ופרע בהם ויאמר שמואל וגו' וישסף וגו' אראב"כ התחיל מחתך בבשרו חתיכות חתיכות ומאכיל לנעמיות הה"ד יאכל בדי עורו ר' יצחק אמר הביא ד' קונדיסין ומתחו עליהם ויאמר אגג אכן סר מר המות בך ממיתין השרים מיתות מרות (ונראה דמלות ר' יצחק הם עכ"פ ט"ס) ר' יצחק אמר סירסו לפי שהיה נוטל את המילות וזורקן כלפי מעלה על דא נפרע ממנו מדה כנגד מדה הה"ד ויאמר שמואל כאשר שכלה וגו' וישסף מלמד שחתכו ארבע חתיכות. ובמדרש שמואל שם נראה שהועתק מהפסיקתא אלא דג' ביכר לו מיתה מרה וכו' הכן ממיתים את השרים וכו'. והא דר' שמואל ליתא שם עיי"ש. ועיי' ברש"י שמואל שם. ולפי המדרש שלפנינו המאמר וכי כך ממיתם השרים הוא ענין לעצמו דדרשו שאין סר כלו' דמלות אכן סר נדרשים אך אין סר. ופי' שהבכיר לו מיתה שייחד לו מיתה בין המיתות החמורה שבכולן. המות שהוא מר כלו' האדון שהוא בכור מות. וע"ז בקש שיסיר ממנו עכ"פ מר המות. פח) ודרש הנחשלים מורכב מן נוח ושול. פט) ודרש הנחשלים מלשון נחשול תרגום סער גדול בים נחשול רבא בימא הולך וסוער אזיל ונחשוליה תקיף (עיי' במתורגמן

יסעו לדגליהם (במדבר ב' ל"א) ל). ר' יצחק אומר מהו כל הנחשלים אחריך כל מי שהיה קורא תגר אחר הקב"ה היש ה' בקרבנו (שמות י"ז ז') לא): ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים ר' תנחומא בי רבי אומר כאן חמש פנים. למה נזדווג יהושע שהוא בן בנו של יוסף הצדיק לעמלק שהוא בן בנו של עשו. שזה נקרא קטן וזה נקרא קטן עשו הנה קטן נתתיך בגוים (עובדיה א' ב') ויוסף והוא נער (בראשית ל"ז ב') לב). זה גדל בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם בין יצחק ורבקה וזה גדל בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם בין פרעה לפוטיפרע לג). עשו בא על העבירה ויוסף ברח מן העבירה לד). עשו ביזה על אמו שנאמר ושיחת רחמיו (עמוס א' י"א) ויוסף חס על כבוד אמו שנאמר ואחר נגש יוסף ורחל (בראשית ל"ג ז') לה). יוסף ירא אלהים שנאמר את אלהים אני ירא (שם מ"ב י"ח) ועשו הרשע לא ירא אלהים לו): והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך מסביב רבי עזריה ורבי יהודה בי רבי סימון בשם רבי יהודה בי רבי אלעי שלשה דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להקים עליהם מלך ולבנות להם את בית המקדש ולמחות את זכר עמלק לז): [תמחה את זכר עמלק וגו'] אמרו ישראל לפני הקב"ה. רבון העולמים אתה אומר לנו הוו זכורים [למחות] את זכר עמלק. בשר ודם אנו. לשעה אנו. אתה שאתה חי וקיים לעולמי עולמים הוי זכור. אמר להם הקב"ה בני אין לכם אלא להיות (קוראות) [קוראים] פרשת עמלק בכל שנה ומעלה אני (עליהם) [עליכם] כאילו אתם מוחים שמו מן העולם לח). אמר רבי יצחק אנו מוצאים שביקש יהושע למחות את זכר עמלק שנאמר ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב (שמות י"ז י"ג) אמר הקב"ה חייך עד עכשיו לט) שאול המלך עתיד לעמוד מבנימין ולשרש ביצתו של עמלק שנאמר מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימן בעממיך וגו' (שופטים ה' י"ד) ק):

מאיר **מגן דוד** עין

ערך נחשול) וכל אילו שהיה הענן סוער אותם קרוים נחשלים. ל) ככ"ל להגיה ולפרש. ובפסיקתא ג' לה הכי כל הנחשלים אחריך ר"י ור"כ ורבנן רי"א כל מי שהיה כינוח היה כישול ורכ"א כל מי שהיה הענן פלטו היה כישול ורבנן אמרי שבטו של דן שפלטו הענן שהיו כולם עע"ז. והעתיקו בתנחומא דבי תנא אלא דהתם איתא בדר"י כל מי שהיה ככוה היה נשול. והעתיקו ג"כ בילקוט שם והתם ג' שהיה כימוח. ובלי ספק שעיקר הגי' היא כיכוח ובתקון הלשון יותר היא הגי' שלפנינו שהיה הענן מכיחו ומשילו. ור"כ פי' מלשון נחשול דימא ועפי"ז הגהתי. ובספרי שם ג' מלמד שלא היה הורג אלא בני אדם שנמכו (וקבלת נוסחאות שנמשכו) מדרכי המקום ונחשלו מתחת כנפי הענן (ובקלת נוסחאות מכנפי המקום ובקלתן מכנפי השכינה). ובלי ספק שמלת נחשלו הוא פעל מן נחשול כמו ואשערם מן שער. ורבנן דדרשי שהיו משבט דן מלת אחריך קדרשי. וכן תרגם יונתן בפ' בשלח ובפ' תצא ועיי' לעיל אות ל"ח וע"ע במכילתא בריש מס' דעמלק ובפדר"א פמ"ד. לא) וכמו שדרשו בספרי העתקתיו לעיל. לב) עיי' לעיל אות ל"ט. לג) עיי' לעיל אות מ"ה ועיי' סנהדרין ל"ט ע"ב. לד) עיי' לעיל אות כ'. לה) עיי' לעיל אות מ"ו. לו) עיי' לעיל אות כ"ד. לז) וכ"ה בפסיקתא ובתנחומא בהרחבת הענין עפ"י המקראות ועיי' סנהדרין כ' ע"ב. לח) כענין זו הוא בפסיקתא ובתנחומא עיי"ש ולקמן בפ' דמכי אפרים אות ו' ועיי' במדרש איכה בריש פ' זכור. לט) כלו' עוד מעט. ק) אמא"ש כפי מה שרמזתי נמלאו הרבה מהמאמרים שבפ' זו בפסיקתא דזכור ונמלאו שם עוד מאמרים שלא הוזכרו כאן, אולם כולם הועתקו בתנחומא דבי תנא שעל פי הפסיקתא הועתקו אלא שהוסיף בהם דברים. וקלת מה שהוסיף הוא עפ"י הפסיקתא רבתי שלפנינו. ויש לי להעיר כאן שבדברים רבה שלפנינו לא נמלא שום מאמר על פ' זכור את אשר עשה לך עמלק אמנם באלה הדברים רבה שלפני הרמב"ן נראה שהיתה כל הפסיקתא. שכן העתיק ממנה בפ' וישלח בענין העלמת מיתת רבקה. ולפנינו שם ליתא כלל. אבל נמלא המאמר בתנחומא ובפסיקתא. ויראה שהמעתיקים השמיטו שם כל הפיסקא לפי שהיא כבר בפסיקתא. וכעין שנמלא דבר זה בריש פ' כי תשא אלא שנמלא שם רמוז על הדבר. ואולי שאף כאן רמזו המעתיקים הקדמונים ולפי שהיא בסוף הפרשה השמיטוה המעתיקים האחרונים לגמרי.

פי"ג

מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין (שופטים ה' י"ד) א)

ילמדנו רבינו מהו שיהא אדם צריך לברך בשעה שהוא קורא מגילת אסתר. תלמוד. למדונו רבותינו בשעה שהוא בא לקרות את המגילה אומר בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות קריאת מגילת אסתר ב). וכיון שגומרה ר' זכריה טבחא בשם רבי יוחנן אומר צריך לומר בא"י אמ"ה האל הרב את ריבנו והנוקם את נקמתינו הגואל [והמושיע] מכף עריצים בא"י האל המושיע ג). ולמה. אלא זכר לישועה שעשה הקב"ה בימי המן על ידי מרדכי ואסתר בשעה שביקש המן לכלות את ישראל שנאמר להשמיד להרוג ולאבד וגו' (אסתר ג' י"ג). ולא לעצמו הוא נזדווג על ישראל אלא אף עמלק זקינו מתחלה נתגרה (על) [עם] ישראל בשעה שיצאו ממצרים שנאמר ויבא עמלק [וגו'] (שמות י"ז ח') ד). ומה היה עושה להם עמלק הרשע א"ר יהושע דסיכנן בשם ר' לוי היה מחתך את זכרותם והיה משליך אותם למעלה ואמר בזו חפצת הרי היא נתונה לך מניין דכתיב השב לשכנינו שבעתים אל חיקם (תהלים ע"ט י"ב) זה המילה שהיא נתונה בחיק, חרפתם אשר חרפוך ה' (שם) וכן הוא אומר ויזנב בך (דברים כ"ה י"ח) מכת זנב ה). לא עשה אלא כיון שהקב"ה מצווה את ישראל ואמר זכור [וגו'] (שם שם י"ז) אמרו לו את הוי זכור שנאמר זכור ה' לבני אדום את

מאיר עין מגן דוד

פי"ג א) גרסינן במגילה ל' ע"א ת"ר ר"ח אדר וכו' בשנייה זכור ומפטירין פקדתי (שמואל א' ט"ו) והיא בתוספתא דמגילה פ"ג. וזה דלא כפסיקתא רבתי שמכאן מוכח שהיו מפטירין בשירת דבורה. ואין בידי להכריע אם היה המקרא דמני אפרים סיום ההפטרה או התחלתה. ב) במס' סופרים פי"ד ה"ג גרסינן. ברות ובשה"ש באיכה ובמגילת אסתר צריך לומר על מקרא מגילה ואעפ"י שכתובה בכתובים. ובריש פ' הקורא עומד מגילה כ"א ע"א גרסינן במשנה. מקום שנהגו לברך יברך ושלא לברך לא יברך. ובתוספתא שם פ"ב גרסינן (כפי מה שהגיהה בעל חסדי דוד) בין שצריך לפניה ולא צירך לאחריה בין שצירך לאחריה ולא צירך לפניה לא לפניה ולא לאחריה יצא. א"ר שמעון מעשה בר' מאיר שקראה בציהכ"נ בטבעון וכו' כיון שנגמרה נתנה לאחר וברך עליה. וגרסינן בירושלמי שם אהא דתנן מקום שנהגו וכו'. עד כדון בסוף בתחילה הרי היא ככל שאר מצוותיה של תורה. ובמגילה בבלי כ"א ע"ב גרסינן עלה אמר אביי ל"ש אלא לאחריה אבל לפניה מצוה לברך וכו'. מאי מברך רב ששת מקטרזי' איקלע לקמיה דר' אסי ובריך מנ"ח. ופרש"י מנ"ח על מקרא מגילה ושעשה נסים ושהחיינו. ונראה דלפי הפסיקתא דילן אינו מברך אלא אחת ונוסחתה על מצות קריאת מגלת אסתר ועיי' בירושלמי סוכה פי"ג ה"ד. ג) בבבלי שם גרסינן לאחריה מאי מברך א"ר יוחנן (כ"ה גי' ר' אלפס ובספרים ליתא) בא"י אמ"ה האל (ובר"ף ליתא) הרב את ריבנו והדן את דינינו והנוקם את נקמתינו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו בא"י הנפרע לישראל מכל צריהם רבא אמר האל המושיע א"ר פפא הילכך נימרינהו לתרווייהו בא"י הנפרע לישראל מכל צריהם האל המושיע. ובירושלמי שם ג' כילד הוא מברך עליה זכיי טבחא בשם ר' יוחנן הרב את ריבך והנוקם את נקמתך הגואלך והמושיעך מכף עריליך. ובמס' סופרים פי"ד ה"ה וה"ו גרסינן במגילת אסתר אמרו שצריך להזכיר בו זמן ולאחר קריאתה צריך הקורא לומר [בא"י] אלהינו מלך העולם האל הרב את ריבנו והדן את דינינו והנוקם את נקמתינו והגואלנו והמושיענו מכף כל עריצים בא"י האל העוזר ומושיע. כנגד עלבונה של תורה מברכין (כלו' בנוחא לנקבה וכנו' הירושלמי וכן פי' בעל קרבן העדה). וי"א כנגד עלבונם של ישראל מברכין (וכ' דהדברים מסורסים וצ"ל כנגד עלבונם של ישראל מברכין וי"א וכו'). ועוד אמרו שכן צריך ליתן שבח והודאה על הגאולה ועל הפדות (כלו' הכהו דס"ל כנגד עלבונה של תורה מברכין אמרו עוד שצריך לחתום וכו') וחותם ברוך אתה ה' האל הנקמות המשלם גמול לאויבים ומגן לצדיקים ומושיע עמו מיד שונאיהם. ועכ"פ צריך להגיה לפנינו כמו שהגהתי. ד) כלו' לא המן עצמו וכו' אלא זקינו נתגרה מתחלה עם ישראל כ"כ להגיה. ה) עיי' לעיל פי"ב אות ע"ז ואות פ"ז.

יום ירושלים (תהלים קל"ז ז'). אמר להם הקב"ה עשו את שלכם תמחה את זכר עמלק (דברים שם י"ט) ואני אעשה את שלי כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות י"ז י"ד). לא עשה אלא כיון שמלך שאול אמר הקב"ה אין זרעו של עמלק נופל אלא ביד בנה של רחל. כן אתה מוצא ברפידים נפל ביד יהושע שנאמר ויחלוש יהושע את עמלק (שם שם י"ג). אמר הקב"ה לעולם השבט הזה מוכן להיפרע מן עמלק מניין ממה שהשלים בנביא מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימן ו):

מני אפרים כך פתח ר' תנחומא בי ר' וירד מיעקב והאביד שריד מעיר (במדבר כ"ד י"ט). מהו וירד. אמר הקב"ה כשיעמוד השליט העתיד לעמוד מיעקב אותה שעה והאביד שריד מעיר ז): [דבר אחר] ח) מהו וירד. זה מלך המשיח שנאמר וירד מים ועד ים (תהלים ע"ב ח') כעניין שנאמר כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מלכים א' ה' ד') ט). הוי אין השליטה ניתנת ביד אומה הרשעה אלא עד שיבא משיח וירד מיעקב: ד"א וירד אמר הקב"ה לא מן הבנים הגדולים של יעקב אלא מן הבנים הירודים של יעקב. מי היה ירוד מכל השבטים וקטן מכולם זה יוסף ובנימן. אמר הקב"ה ביד הירודים וביד הקטנים של יעקב אני מוסר את המלכות הרשעה. ולמה כן. אלא אמר הקב"ה אני יודע מה אני עושה. אני יעצתי את העצה הזאת שנאמר מי יעץ זאת על צור (ישעיה כ"ג ח'). אני הוא שיעצתי עליהם ה' צבאות יעצה (שם שם ט') י):

ד"א מני אפרים מהו מני אפרים. רבותינו אומרים אמר הקב"ה (ממנו) [ממני] היה הדבר מימיו של משה שנאמר ויאמר משה אל יהושע בחר [וגו'] (שמות י"ז ט'). וכי מדעת עצמו אמר לו. לאו. אלא מפי הדיבור יכול היה יהושע למחות זרעו של עמלק. מאותה שעה מני אפרים שרשם בעמלק יא):

ד"א מני אפרים למה בניו של יוסף פורעים מן עשו. אלא יוסף היו אחיו שונאים אותו שנאמר וישנאו (אחיו) [אתו] (בראשית ל"ז ד') והפך השנאה לאהבה. ועשו הפך את אהבתו של יעקב לשנאה אמר הקב"ה יבא יוסף ויפרע ממנו: דבר אחר יוסף חטאו לו אחיו וישטמוהו. והיו אחיו סבורים ששוטמם כשם שעשו לו לו ישטמנו יוסף (שם נ' ט"ו). ולא עשה להם כן אלא פרע להם טובות תחת רעות יב). אבל עשו כששטמו ליעקב וישטום עשו ליעקב (שם כ"ז מ"א) יג) לא עשה לו יעקב כן. אלא אמר לו [על] אותה הברכה אתה שוטניני הרי היא נתונה לך קח נא את ברכתי אשר הובאת לך (שם ל"ג י"א) יד). אעפ"כ לא עקר השנאה מתוך לבו. אמר הקב"ה יבא יוסף שעקר השנאה מתוך לבו ויפרע מן עשו שהטמינה האיבה בלבו טו) (מני אפרים שרשם): ד"א למה יוסף. שעשו לו אחיו כל אותם הרעות. כיון שראה אותם עומדים בצרה לא יכול לכבוש רחמיו עליהם אלא נזלו עיניו דמעות עליהם ולא יכול יוסף להתאפק כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה (שם מ"ג ל') טז). אבל עשו לא נכמרו (רחמים) [רחמיו] על אחיו שנאמר על רדפו בחרב אחיו (עמוס א' י"א) יז):

מאיר | מגן דוד | עין

ו) עיי' לעיל שם אות ק' ובמדרש תהלים קל"ז שם ועיי' כל זה לקמן סוף פיסקא ופי' לא עשה לא הספיק הדבר ועיי' בתרגום יונתן שופטים שם שתרגם כן וכן פרש"י שם ז) כלו' כלפי דוד כאמר וכמו שפי' הראב"ע. ח) כ"כ להגיה. ט) וכן תרגם יונתן שם וכן פרש"י עה"ת. י) וכלפי רומי דרשוהו עיי' בילקוט שם. יא) עיי' במכילתא מס' דעמלק סוף פ"א ובמ"ע שם אות ע"ה ולעיל סוף פ"יב. ומן הקב"ה היה שיכלה יהושע זרעו של עמלק ולא לגמרי אלא יחלוש אותם ויבא אחריו בנימין. יב) ועקר השנאה מלבו. יג) במקרא כתוב את יעקב. יד) כלו' אותה הברכה שאתה שוטניני בה היא נתונה לך. והז"א הגיה ועשו כששטמו וכו' (ומלת אבל השמיט) אלא אמר לו בשביל אותה הברכה וכו' וא"ל. ודריש אשר הובאת לך כלפי ברכת יצחק. טו) הז"א הגיה שהטמין וא"ל. טז) מלות ולא יכול יוסף להתאפק אינם מן המקרא הזה אלא שתפס הדורש בלשון המקרא שם מ"ה א'. יז) עיי' בפרשה דלעיל אות כ"ג.

[דבר אחר] מני אפרים (ד"א יח) מהו מני אפרים. אלא שמימיו של יעקב היה השבט הזה מתוקן להיפרע מן עשו. אימתי. אלא כשהיה יעקב בא מפדן ארם התחיל עשו מקדים אותו ואת בניו להרוג אותם. וכיון שראה יעקב התחיל מיצר ויירא יעקב מאד ויצר לו (בראשית ל"ב ח'). באותה שעה נגלה הקב"ה עליו ואמר לו הא בנים של רחל עמך ואתה מתיירא חייך הם עתידים להיפרע הימנו בכל שעה שיהא עומד על בניך. כיון שראה יעקב כך עמד והיה משמר לרחל ולבניה. ומן הדבר שעשה יודע אתה שכך הוא אמר לו הקב"ה. שעושה אותם מחנות מחנות שאם יבא עשו אל המחנה [האחת] והיה המחנה הנשאר לפליטה (שם שם ט') יט). והוא עושה אותם ארבע מחנות. ונותן לרחל לפנים מכולם שנאמר וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה (שם ל"ג ב'). אתה רואה שהשפחות היו תחילה ואח"כ בניהם. ואח"כ את לאה וילדיה אחרונים (שם) כ). ואח"כ ואת רחל ואת יוסף (שם). אמר יעקב אם יהרגו כל בניו כא) וישתייר בנה של רחל שאני ניצל על יד בנה של רחל והיה המחנה הנשאר לפלטה כב). ולמה כך אלא שנימנו בני רחל להיפרע מן הזרע הרע הזה מני אפרים שרשם בעמלק כג):

ד"א מני אפרים [וגו'] מהו אחריך בנימן. אמר הקב"ה לעולם אחריך בנימן לתבוע מן זרעו של עמלק. ותדע לך איש מזרעו של עמלק עמד ונזדווג לישראל ולא עמד כנגדו אלא מזרעו של בנימן. ומי היה זה. זה המן הרשע שנאמר גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי (אסתר ג' א'). אמר לו הקב"ה חייך [איש מזרעו] של בנימן מוכן לך לבא ולקעקע את שרשיך. ומי הוא זה. זה היה מרדכי שנאמר איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני (שם ב' ה'):

מני אפרים כך פתח רבי תנחומא בי רבי בשם רבי אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם (משלי כ' י') מאזני מרמה תועבת ה' (שם י"א א'). מה כתב אחריו. בא זדון ויבא קלון (שם שם ב'). בזמן שישראל שוקלים (מאזני) [במאזני] צדק ובאבני צדק ובמשקלות של אמת אין שום אומה ומלכות שולט בהם. ובזמן שהם נחשדים על המשקל מיד השונאים באים עליהם מאזני מרמה תועבת ה'. ומה כתב אחריו. בא זדון ויבא קלון כד):

מאיר מגן דוד עין

יח) כצ"ל להגיה. יט) הז"א הגיה ש י ע ש ה אותם מחנות וכו' וא"כ. כ) במקרא כתוב וא ת. כא) נקיט הכי משום ביש גדא והז"א הגיה כל ב נ י י וא"כ. כב) וק"ל דרק את העם והבהמות עשה לב' מחנות אבל בניו חלק לד' מחנות וקשה לך הכתוב כאן וגלה לך אח"כ. כג) עיי' בב"ר פע"ח בד"ה וישא יעקב את עיניו מה שדרש ר' לוי שם. כד) הז"א הגיה ז ה ו ש א מ ר ה כ ת ו ב מאזני מרמה וגו' וכו'. ועל כרחך כל המדרש הזה הוא קטוע לפנינו שאין שום ענין לו למקרא דמני אפרים. ובפסיקתא דפ' זכור הוזכרה פתיחתא זו לזכור את אשר עשה לך עמלק והכי גריס התם. ר' הונא פתח (ובקצת נוסחאות ר' בניי בשם ר' ה ו נ א ובקצתן ר' חוניא) מאזני מרמה תועבת ה' א"ר בנאי בשם ר' הונא אם ראית דור שמידותיו של שקר דע שהמלכות מתגרה בו ונוטלת מה שבידיהם ומ"ט כתיב מאזני מרמה מה כתיב בתריה בא זדון ויבא קלון. ואח"כ איתא שם בזה"ל ב ס פ ר א ח ר מ צ א ת י אבן שלמה וצדק מה כתיב בתריה כי תועבת ה' וגו' וסמיך ליה זכור את אשר עשה וגו' ללמדך שאין השונא בא אלא בעון משקלות ומדות. והדר גריס שם פתיחתא אחרת ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא פתח האזכה במאזני רשע וגו' (מיכה ו') אפשר כן שמדותיו של שקר שהוא זכה אלא ובכיס אבני מרמה א"ר לוי אף משה רמזה לישראל מן התורה לא יהיה בכיסך וגו' לא יהיה לך בביתך איפה וגו' אם עשית כן דע שהמלכות מתגרה בו באותו הדור ומ"ט כי תועבת ה' וגו' וכתיב בתריה זכור וגו'. ובתנחומא דכי תצא העתיקם אלא שג' ר' ב נ א ה פתח מאזני מרמה והרכיבה עם הא דר' ברכיה לפתיחתא אחת עיי"ש. ובאמת פתיחתא דר' הונא כמו שהיא בפסיקתא היא קטועה. ורק מתוקנת היא קצת ע"י מה שנמצא ב ס פ ר א ח ר. והובאו אלו המאמרים לר' בנאי (הוא ב נ י י הוא ב נ א י הוא ב נ א ה) ולר"ב בשם ר' אבא ברות רבה פ"א עיי"ש. ולפ"ז מלות ב ש ם ר ב י שלפנינו נראה שהם ט"ס. וצ"ל אם בשם ר' ה ו נ א או בשם ר' ב נ א י. וכן קטיע הוא עכ"פ סיפא. ואולי שכל

ד"א [מני אפרים וגו'] זש"ה ובצלעי שמחו ונאספו (תהלים ל"ה ט"ו) בשעה שישראל באים לידי מינות מיד או"ה שמחין ונאספין להרוג אותם בצלעי שמחו ונאספו כה). מהו נאספו עלי נכים ולא ידעתי (שם). בעליית בית נתזה בלוד אמרו כו) כשאני מצלעת הם שמחים ונאספים להתגרות כז). שהם נכים וחגרים כח). יש עושים את הדין במי שצולע כט). ובצלעי [וגו'] קרעו ולא דמו (שם) קריעה אחר קריעה ל). אמרו לו ישראל רבונו של עולם נכים עושים את הדין בצולעים. יושבים ומצפים שאבא לידי הצלע (לבוא) [לבוא] עלי לא) : [דבר אחר] לב) ובצלעי שמחו ונאספו. באהרן ויראו כל העדה כי גוע אהרן (במדבר כ' כ"ט) מה כתיב אחריו. וישמע הכנעני מלך ערד (שם כ"א א') לג). אף בשעה (שיצאנו) [שיצאו] ממצרים מה כתב על ריב בני ישראל [וגו'] היש ה' בקרבנו (שמות י"ז ז'). ר' יהודה אומר כך אמרו אם אדון הוא על כל האומות כשם שהוא אדון עלינו בקרבנו נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו ור' נחמיה אומר מהו היש ה' בקרבנו אמרו אם מספיק לנו מזונות נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו: ד"א היש ה' בקרבנו א"ר אבהו אם מרחישים אנו בקרבנו דברים היש ה' בקרבנו והוא יודע מה מרחישים בקרבנו נעבדנו ואם אין לא נעבדנו כמ"ש והקרב והכרעים ירחץ במים (ויקרא א' י"ג). ראה שטות שהיה בידם. השכינה הייתה סובלת אותם טעונים על ענני כבוד ומוקפין בהם ועמוד הענן מהלך לפניהם ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך (דברים א' ל"א) והם אומרים היש ה' בקרבנו לד). א"ר ברכיה הכהן בי ר' לגבור שהיה מהלך

מאיר מגן דויד עין

הפתיחתא נשתרבבה לכאן מדלעיל ומקומה לעיל בפ' דזכור. כה) בילקוט תהילים שם הגי' ד"א מדבר בישראל בשעה שישראל באין לידי מילוי מיד או"ה שמחים נאספים מהו נאספו וכו'. וירלה שעיקר הנוסחא היא מינות ושינו הנוסחא מפני חמת המליק וכמו שאבאר להלן. כו) בדורו של שמד היתה האסיפה שם ובעלייה זו נימנו וגמרו שעל ג' עבירות ע"ז ג"ע וש"ד יהרג ואל יעבור. כדגרסינן בסנהדרין ע"ד ע"א א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהולדק נימנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה וכו. וכ"ה בירושלמי דסנהדרין פ"ג ה"ז ועיי' בירושלמי שביעית פ"ד ה"ב. ולפי הברייתא דקידושין מ' ע"ב היו שם ר' טרפון ור' עקיבא ור' יוסי הגלילי וזקנים. ושם נימנו וגמרו שהתלמוד גדול מן המעשה עיי' ספרי דברים פי' מ"א ובמ"ע שם אות ט'. ופי' באים לידי מינות שבאילו הימים פרלה המינות בישראל לפרוק מעליהם עול התורה ועול מלות. כז) בילקוט שם המאמר קטוע. וג' מהו נאספו עלי נכים כשאני לולע הם שמחים ונאספין עלי להתגרות שיקרעו ולא דמו קריעה אחר קריעה באהרן כתיב וכו'. וירלה שכוונו במליצתם כשאני מלעת אל ענין יעקב שנאמר בו והוא לולע על ירכו שדרשו בב"ר פע"ז ויגע בכף ירכו נגע בלדיקים ובלדיקות בנביאים ובנביאות שהן עתידין לעמוד ממנו ואיזה זה דורו של שמד. כח) למינים קרי להו נכים. וטעם הענין כ"ל עפ"י מה דגרסינן בברכות י"ז ע"ב אין פרץ שלא תהא סיעתינו כסיעתו של דוד שילא ממנו אחיתופל. ואין יולאת שלא תהא סיעתינו כסיעתו של שאול שילא ממנו דואג האדומי. ואין לווחה שלא תהא סיעתינו כסיעתו של אלישע שילא ממנו גחזי. ברחובותינו שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים. והנה מנו ד' הדיוטות דמסכת חלק ואפקו בלעם ועיילי תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים. וכבר ידוע מי היה זה. והכי קרי ליה נמי בסנהדרין ק"ג ע"א. נמליכו למידין דהוא בלעם הוא תלמיד שהקדיח תבשילו ברבים. ובלעם קרי ליה בסנהדרין ק"ו ע"ב בלעם חגירא. ושם ק"ה ע"א אמרו בלעם חגר ברגלו אחת היה ולכך כינו לתלמידיו של בלעם נכים. כט) בתמיה. והז"א הגיה להתגרות בי שמא נכים וחגרים עושים את הדין וא"כ. ל) כלו' ולא דמו לא הפסיקו לקרוע ממני קריעה אחר קריעה. לא) וכן הגיה הז"א. לב) כ"כ להגיה. לג) ועמלק היה וכיון ששמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד מיד נתגרה בהם כדאיתא במדרש רבה שם ובספרי במדבר פי' פ"ב ובכמה מקומות. לד) עיי' במכילתא סוף מס' ד' ובמ"ע שם אות כ"ע. והא דר' אבוהו גריס לה ברבה סוף בשלח בשם רבותינו אמרו עיי"ש. ובפסיקתא דפ' זכור תני לה בשם רבנן וגריס לה התם אמקרא כל הנחשלים אחריך ומשם הועתק בתנחומא דכי תלא עיי"ש. וגריס ברבה ובפסיקתא בדר"י אם רבון הוא על כל המעשים כדרך שהוא

בדרך ובנו על כתיפו והיה מוליכו בשוק. והיה הבן רואה דבר של חפץ ואומר לאביו קח לי. והוא לוקח לו. פעם הראשון והשני והשלישי. ובנו על כתפו. בסוף ראה אחד אמר לו ראית לאבא. מיד נטלו והשליכו לארץ. אמר לו כך הדרך. הייתי טוענך על כתיפי ועכשיו אמרת ראית לאבא. כך ישראל היו טעונים על ענני כבוד ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו (שם) והם אומרים היש ה' בקרבנו מיד ויבא עמלק לה). והואיל ומפני חטייא של עונותיהם בא עמלק אומר להם זכור את אשר עשה לך עמלק. לא היה לו לומר כן. אלא זכרו מה שעשיתם ברפידים. ולמה אמר להם זכור [וגו']. אלא א"ר אחא לאחד שנכנס בלילה לגנוב ענבים מן הכרם. והיה השומר אוהבו. כיון שצפה אותו השומר ראה שאוהבו היה. מה עשה גירה בו הכלב שהיה עומד שם. עמד ופשרו הימנו. וכשהיה השומר מבקש להזכיר לאותו אוהבו שבא לגנוב ענבים. היה אומר לו. זכור אתה היאך פישרתי הימך את הכלב. כך היה צריך לומר זכרו מה עשיתם ברפידים. מהו זכור [וגו']. משמיעם מן הצד לו). אמר הקב"ה אף על פי שהכעסתם (אותו) [אותי] ובא הרשע להתגרות (לכם) [בכם] אלא עלי לשרש ביצתו מן העולם מני אפרים שרשם בעמלק לז):

ד"א שרשם בעמלק זש"ה ויאכלו מפרי דרכם (משלי א' ל"א). מה ראה הקב"ה לנהוג עם עמלק במדת אכזריות תמחה את זכר עמלק (דברים כ"ה י"ט) והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק (שמואל א' ט"ו ג'). אלא אמר הקב"ה (הקדים) [אקדים] לו ממה שעתיד לעשותה. גלוי וצפוי לפני היאך הוא עתיד לגזור מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד (אסתר ג' י"ג) לכך והמתה מאיש ועד אשה (שמואל שם) תמחה את זכר עמלק (דברים שם). למה. ויאכלו מפרי דרכם. הוא שכתוב. כי המן בן המדתא האגגי צורר כל היהודים הפיל פור הוא הגורל להומם ולאבדם ובבואה לפני המלך (אסתר ט' כ"ד וכ"ה) לח) לפני ממ"ה הקב"ה אמר עם הספר ישוב [וגו] (שם). איזה ספר. כתוב זאת זכרון בספר [וגו'] כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות י"ז י"ד). למה. ויאכלו מפרי דרכם וממועצותיהם ישבעו (משלי שם). ממה שיעצו וחשבו עלינו לט). אמר לו דוד רבש"ע עשו בנו מה שאפשר. גינו המילה מה שבחרת בה ושרפו את ביתך ואת תורתך. והכתבת בתורה ואמרת זכור אשר עשה לך עמלק. את הוי זכור שאין לפניך שכחה. ואם אין אתה מבקש להיזכר מה שעשו בנו. היזכר מה עשו בירושלים יום אשר נכנסו לתוכה זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים (תהלים קל"ז ז'). אמר הקב"ה אני אין לפני שכחה וזכור אני מה עשו. אתם שאתם בשר ודם ואתם שכיחים הוי זכורים מה עשה לכם עמלק כדי שתמחה שמו מן העולם זכור את אשר עשה לך עמלק [וגו'] תמחה את זכר עמלק. אמרו לו רבש"ע לנו הוא למחות את שמו מ). אמר להם אין מא). גלוי וצפוי לפני כשאמסור את עמלק ביד שאול מלככם שעתיד לשייר מזרעו. שהוא חס עליו ויחמול [שאול והעם] על אגג (שמואל א' ט"ו ט'). לכך אני מצוה אתכם תמחה. ואע"פ שחס שאול על אגג אלא בא שמואל והמיתו במיתה משונה וישסף שמואל את אגג (שם שם ל"ג). אמר לו אגג במיתה זו הנביאים ממיתים מב). אמר לו שמואל

מאיר **מגן דוד** עין

רבון עלינו נעבדנו ובתנחומא הוא משובש עיי"ש. לה) ברבה פ' בשלח ג' לזה המשל סתמא ובקיצור עיי"ש ובריש פסיקתא דפ' זכור גריס לה לר' לוי וגריס שם למה היו בנ"י דומין לא' שהיה לו בן והרכיבו על כתיפו וכו' השליכו מעל כתיפו בא כלב ונשכו וכו' והרחיבו שם הענין עיי"ש ועיי' מה שכתבתי לעיל פי"ב אות פ"ג. לו) וכעין זה המשל הוא לר' פנחס בפדר"א פמ"ד עיי' לעיל שם ופי' מן הצד שאינו אומר לו בפירוש. לז) ודריש מני כלפי הקב"ה. לח) במקרא כתוב חשב על היהודים לאבדם והפיל פור וגו'. לט) בילקוט משלי שם קיטע המאמר עיי"ש ועיי' בתרגום שני לאסתר שתרגם אמר עם הספר כמו שהיא לפנינו. ואולי שנשתבש התרגום שם בריש דמקרא. וע"ע בילקוט שופטים ר"י כ' שהביא מגנון המאמר וקיטעו כדרכו עיי"ש. מ) בתמיה הרי כתיב כי מחה אמחה וגו'. מא) כלו' כן הדבר. מב) בתמיה

כאשר שיכלה נשים חרבך (שם). מהו כ א ש ר ש י כ ל ה. אמר לו כשם שעשה עמלק זקינך והשחית את זכרותם והושיב את נשיהם שכולות ואלמנות כ א ש ר ש י כ ל ה [וגו'] כן ת ש כ ל מ נ ש י ם א מ ך (שם). אמר הקב"ה בעה"ז אמרתי להם למחות את שמו של עמלק אבל לעתיד לבא השבט שהכינותי לו הוא פורע ממנו ומשרש ביצתו מן העולם מני אפרים שרשם בעמלק א ח ר י ך ב נ י מ י ן מג)׃

פ"יד

זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמר [דבר אל בני ישראל] ויקחו אליך פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול (במדבר י"ט ב') א)

ילמדנו רבינו פרה אדומה כשהייתה נעשית אם היה מותר לישראל ליקח מן הגוי ב). כך שנו רבותינו אין לוקחים פרה אדומה מן הגוי כדברי ר' אליעזר וחכמים אומרים לוקחים. ומה טעמו של ר' אליעזר שאמר אין לוקחין פרה אדומה מן עכו"ם. מפני שהעכו"ם חשודים על העבירות ולהחטיא את ישראל ג). א"ר פנחס הכהן בן חמא שאמר בשם רבותינו מעשה היה שנצטרכו ישראל לפרה אדומה ולא היה מוצאים ואח"כ מצאו אותה אצל עכו"ם אחד. הלכו ואמרו לו מכור לנו את הפרה שיש לך שאנו צריכים לה. אמר להם תנו את דמיה וטלו אותה. וכמה הם דמיה בשלשה זהובים או בד' זהובים אמרו לו ואנו נותנים. עד שהם הולכים להביא את הדמים הרגיש אותו העכו"ם להיכן הם צריכים את הפרה. וכיון שבאו והביאו את דמיה. אמר להם איני מוכרה לכם. אמרו לו שמא להוסיף על דמיה אתה מבקש. ואם אתה מבקש אנו נותנים לך כל מה שתבקש. ואותו רשע כל שהיה רואה אותם דחוקים עילה היה עליהם ד). אמרו לו טול לך ה' זהובים והוא לא היה מבקש. טול עשרה טול כ' עד שהגיעו לק' והוא לא היה מבקש. ויש מרבותינו אומרים עד שהגיעו ליתן לו אלף זהובים. כשקיבל עליו ליתנה להם באלף זהובים והתנו עמו והלכו להביא לו הזהובים. מה עשה אותו הרשע. אומר לגוי אחר חבירו. בא וראה היאך אני משחק ביהודים הללו. כלום הם מבקשים אותה ונותנים לי כל הדמים אלא מפני שלא עלה עליה עול. הריני נוטל את העול ונותנו עליה. ומשחק אני עליהם ואטול את ממונם. כן עשה. נטל את העול ונתן עליה כל הלילה. וזה היא סימנה של פרה שלא עלה עליה עול. שתי שערות יש בצוארה במקום שעול נתון. וכל זמן שלא עלה עליה עול שתי שערות זקופות הם. ניתן עליה עול מיד שתי השערות נכפפים. ועוד סימן אחר יש בה. עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות. עלה עליה עול עיניה שורות והיא מתחלפת פוזלת ומסתכלת בעול ה). כיון שבאו ליקח אותה ממנו וכל אותו הזהב

עין   מגן דוד   מאיר

וכי ראוי לנביא להתאכזר כך. ופי' א ל א ב א ש מ ו א ל וכו' לסוף בא שמואל ולשון א ל א אינו משמש במדרשים כדרך שהיא משמש בגמרא וכ"ה בכמה מקומות. מג) עיי' לעיל אות ה' ואות ו' ובנכמן שם. א מ א " ש הרבה מהמאמרים שהוזכרו כאן הנם בפסיקתא דפ' זכור ומשם הועתקו בתנחומא דכי תצא.

פ"יד א) בפרשה זו קורין לשבת פרה. ב) כלו' בזמן שביהמ"ק קיים. ג) הכי גרסינן במס' פרה פ"ב מ"א ר"א אינה נלקחת מן הכותים (כ"א העכו"ם) וחכמים מכשירים. ובתוספתא תניא עלה ר"א אינה ניקחת מן העכו"ם. א"ל מעשה ולקחו מן העכו"ם בצידון ודמא שמו. ר' יהודה אומר משמרין אותה שלא לעבוד בה כל עבודה א"ל א"כ אין לדבר סוף אלא הרי היא בחזקת כשירה. ובע"ז כ"ד ע"א גרים לה בנוסחא אחרת עיי"ש. ואמרינן שם דטעמיה דר"א דחייש משום דעכו"ם חשודים ברביעה. וזהו שאמר כאן ח ש ו ד י ם ע ל ה ע ב י ר ו ת. והז"א הגיה חשודים על ה ר ב י ע ה וא"כ אלא סתם עבירה בלשון חכמים היא זנות. ופי' ל ה ח ט י א א ת י ש ר א ל היא כדמפרש להלן. ד) כלו' עילה היה עליהם את השער והז"א הגיה דחוקים ע ל י ו היה מ ע ל ה עליהם וא"כ. ה) לא איתפרש לי והז"א פי' ע י נ י ה ש ו ר ו ת

בירם והראו לו הזהב. מיד נכנס והעביר את העול מן הפרה והוציאה להם. כיון שהוציאה להם התחילו מסתכלים בה ורואין את סימנה אותם ב' שערות שהיו זקופות שנכפפו ועוד עינים מן העול שנפלו ו). אמרו לו טול את פרתך אין אנו צריכין לה שחוק באמך ז). כיון שראה [אותו] רשע שהחזירו לו פרתו ויצא ריקם מכל אותם הזהובים. אותו הפה שאמר אני משחק בהם התחיל אומר ברוך שבחר באומה הזו. ונכנס לו לתוך ביתו ותלה את החבל וחנק את עצמו כ ן י א ב ד ו כ ל א ו י ב ך ה' ח). הא למדת שמכל מקום לוקחים פרה בין מישראל בין מגוי. שלא תאמר כתוב בתורה שאין ליקח פרה אלא מישראל אלא אפילו מן הגוי. מניין. ממה שקראו בעניין דבר אל בני ישראל ויקחו אליך וגו' ט):

ילמדנו רבותינו קודם לכמה ימים היו מפרישים כהן השורף אותה מביתו ללשכה שעל פני הבירה. שנו רבותינו שבעה ימים קודם שריפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה (פרה פ"ג מ"א). ואמרינן עלה מה בירה. ר' יוחנן ור"ל. ר' יוחנן אמר מגדל היה עומד בהר הזיתים והיה שמו בירה וריש לקיש אמר כל העיר נקראת בירה שנאמר ולבנות הבירה אשר הכינותי (דה"א כ"ט י"ט) י). ומפני מה לא היו שורפים פר שקרב על גבי המזבח אלא פרה יא). אמר רבי לוי כל מה שהקב"ה רוצה הוא עושה. כשביקש קרא לקרבנות לשון זכר שור או כשב או עז (ויקרא כ"ב כ"ז) יב). וכשביקש קרא הקב"ה להם לשון נקיבה ו י ק ח ו א ל י ך פ ר ה א ד ו מ ה יג). אמרו רבותינו מעשה היה בישראל אחד שהיה לו פרה אחת חורשת. נתמעטה ידו ומכרה לו לגוי אחד. כיון שלקחה הגוי וחרשה (עמה) [עמו] ששת ימים של חול. בשבת הוציאה שתחרוש עמו. ורבצה לו תחת העול. היה הולך ומכה אותה והיא אינה זזה ממקומה. כיון שראה כן הלך ואמר לאותו ישראל שמכרה לו. בא טול פרתך שמא צער יש בה יד) שהרי כמה אני מכה אותה והיא אינה זזה ממקומה טו).

עין מגן דוד מאיר

מביטים לכאן ולכאן ו ה י א מ ת ח ל פ ת פ ו ז ל ת שאין העינים מסתכלים בשוה אלא בחילוף פעם בזו ופעם בזו ורמז על הערוך ערך פ ל י א. וז"ל הערוך שם בילמדנו ויקחו אליך פרה ו כ ל ש ע ה ה י א ח ז י א ו מ פ ל י א ב ע י נ א. שנראה שהיא היא המסופר כאן. ואולי יש להגיה פ ו ז ז ת לשון מפזז ומכרכר. ו) הז"א הגיה ש נ פ ז ל ו ובד"פ איתא ש נ פ י ל ו. ז) דוגמתו במדרש ג ל ו ג ל א מ ך ב"ר פל"ו קהלת רבה פ"א בפ' כל הדברים יגעים. ח) נקיט לשון המקרא דשופטים ה'. ומעשה זו סייעתא לחכמים וכדמסיים. ועיי' בפסיקתא זוטרתא לר' טוביה שהביא זו המעשה בשינוי ועיי"ש. ט) כלפי ר"א דריש לה דגרסינן בע"ז כ"ג ע"א דתני שילא מ"ט דר"א דבר אל בנ"י ויקחו אליך. בני ישראל יקחו ואין הנכרים יקחו ופרש"י י ק ח ו ימכרו קרי ביה י ק י ח ו. וקמ"ל כאן ד י ק ח ו כמשמעו מכל מקום אפי' מגוי כיון דאיכא למיקם עלה דמילתא ולרביעה לא חיישי כדאיתא בגמרא שם. י) ביומא ב' ע"א גרסינן מאי בירה אמר רבב"ח א"ר יוחנן מקום היה בה ר ה ב י ת ובירה שמו ור"ל אמר כ ל ה מ ק ד ש כולו קרוי בירה וכו'. ובירושלמי דפסחים פ"ז ה"ז ג' אר"י מ ג ד ל ה י ה ע ו מ ד ב ה ר ה ב י ת והיה קרוי בירה ור"ל אמר כל ה ר ה ב י ת קרוי בירה וכו'. ונוסחתינו חולקת בשם דר"י וס"ל ש מ ג ד ל ה י ה ב ה ר ה ז ת י ם והיה שמו בירה. שהפרה היתה נעשית שם בהר המשחה כדאיתא בפרה פ"ג. ופי' כ ל ה ע י ר נקראת בירה כלו' ללשכה שעל פני העיר קורין אותה לשכה שעל פני הבירה על שם המקדש העומד בתוך העיר. ואולי יש להגיה כ ל ה ע ז ר ה נקראת בירה ועיי' זבחים ק"ד במשנה ובגמרא שם. יא) כלו' פר דבר שקרב על גבי מזבח אבל פרה אינה קריבה לגבי מזבח. יב) ואף שכשבה ושעירת עזים בכלל לווי הן. יג) הז"א כתב כ ש ב י ק ש ו כ ו' ק ר א לאו דוקא אלא ר"ל זמנין שהשם לוה על הקרבת זכרים ו כ ש ב י ק ש ק ר א ל ש ו ן נ ק י ב ה ככ"ל ר"ל שחוקה היא ואין להרהר אחר גזירותיו של מקום עכ"ל. ואין הפירוש הזה עולה עם סגנון לשון המאמר. אלא ע"כ כאמר דסבר ר"ל שאין הקפד בדבר ויכולים לשרוף פר. ואף שהענין מתמיה אי אפשר לי לעקם את סגנון הענין והלשון ועיי' בשמות רבה פל"ח שהשתמש בזה הדרוש לדרוש בו המקרא גדולים מעשה ה' וגו'. יד) שמצטערת למזור לבעלה הראשון. טו) הז"א הגיה ש ה ר י מ כ ה א נ י א ו ת ה וכו' וא"ל.

אותו ישראל הבין לומר בשביל של שבת והיתה למודה לנוח בשבת טז). א"ל בא ואני מעמידה. כיון שבא ואמר לה באזנה פרה פרה את יודעת כשהיית ברשותי היית חורשת ימי החול בשבת היית ניגות יז) עכשיו שגרמו עונותי ואת ברשות גוי בבקשה ממך עמדי וחרשי ומיד עמדה וחרשה. א"ל אותו הגוי אני מבקשך טול פרתך עד עכשיו אני בא ומיסב אחריך שתהא בא ומעמידה יח). על אחת חוץ מזו ומזו (ואיני) [איני] מניחך עד שתאמר לי מה עשית לה באזנה. אני נתייגעתי בה והכיתי אותה ולא עמדה יט). התחיל אותו ישראל מפייסו ואומר לו לא כשוף ולא כשפים עשיתי אלא כך וכך הסחתי לה באזנה ועמדה וחרשה. מיד נתיירא הגוי. אמר ומה אם פרה שאין לה לא שיחה ולא דעת הכירה את בוראה ואני שייצרני יוצרי בדמותו ונתן בי דעת איני הולך ומכיר את בוראי. מיד בא ונתגייר. ולמד וזכה לתורה והיו קוראים שמו יוחנן בן תורתה. ועד עכשיו רבותינו אומרים הלכה משמו. ואם תמיה אתה שעל ידי פרה נתקרב אדם אחד לכנפי שכינה הרי על ידי פרה היא (טהרתו) [טהרתן] של כל ישראל ממה שקראו בענין זאת חקת התורה כ):

[זאת חקת התורה וגו'] כך פתח ר' תנחומא בר אבא מתהלך בתומו צדיק (משלי כ' ז'). זה היה אברהם התהלך לפני והיה תמים (בראשית י"ז א'). אשרי בניו אחריו (משלי שם). א"ר אלעזר בשם ר' סימן כל מה שעשה אברהם למלאכים פרע הקב"ה לבניו. הוא אמר ואקחה פת לחם (בראשית י"ח ה') ופרע הקב"ה לבניו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות ט"ז ד'). הוא אמר והשענו תחת העץ (בראשית שם ד') פרע הקב"ה לבניו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל (ויקרא כ"ג מ"ג). הוא ליוה למלאכים ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית שם ט"ז) והקב"ה ליוה לבניו וה' הולך לפניהם יומם (שמות י"ג כ"א). א"ר יהושע הכהן בי ר' נחמיה הוא הביא לפני המלאכים מים שנאמר יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם (בראשית שם ד') וכן ואל הבקר רץ אברהם (שם שם ז') אמר לו הקב"ה היא טהרתם של בניך יהיו נותנים מן אפר פרה לתוך המים ומזים ומטהרים כא):

ויקחו אליך פרה אדומה זה שאמר הכתוב אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ (תהלים י"ב ז'). מהו אמרות ה' אמרות (טהורות). אלא אמרות ה' אמרות בשר ודם אומר דבר ואינו עושה. למה. שאין ספיקה בידו לעשות. ואע"פ שספיקה בידו לעשות ואינו עושה. ואיפשר לדבר הזה כב). היאך. אלא

מאיר מגן דוד עין

טז) הגה"א הגיה בשביל שבת שהיתה למודה וכו' וא"ל. יז) הגה"א הגיה היית נוחה יח) כלו' וכי סוף דבר יהיה שאחזור אחריך תמיד להעמידה. יט) כלו' וחוץ מזה שאיני נוטלה על דבר אחד איני מניחך והיא שתאמר לי וכו'. כ) עיי' בסדר הדורות ערך ר' הונא בר תורתא וערך ר' חנינא בר תורתא וערך ר' יוחנן בן תורתא. ובתוספת ישנים יומא ע' ע"א גרסי הכא ר' יהודה בן תורתא ובב"פ היה ג"כ מקום שהיה שמו תורתא עיי"ש. כא) עיקרו של מדרש זה כבר שנוי הוא במכילתא בפתיחתא דבשלח על וה' הולך לפניהם יומם. ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו אברהם לוה וכו'. ומנה התם יותר ממה שמנה כאן. וחשיב הבאר והשליו בזכות המים והבקר. וכ"ה באריכות ובהרחבת ענין בתוספתא דסוטה פ"ד ועיי' ב"מ פ"ו ע"ב. ובב"ר פמ"ח הרחיב ר' אלעזר בשם ר' סימאי (הוא ר' סימון הכא) את הענין. אמר הקב"ה לאברהם חייך שאני פורע לבניך במדבר ובישוב ולעתיד לבא. ומני התם ג"כ טפי מהכא. והועתק בקהלת פי"א בפ' שלח לחמך אלא דשם איתא ר' אלעזר בר' סימאי פתר. ונראה שהוא ט"ס וצ"ל בשם ר' סימאי. ובבמדבר רבה פי"ד דרש לה על מי הקדימני ואשלם ושם איתא א"ר אלעזר בר' חייא ונראה שהוא ג"כ ט"ס. ועיי"ש שכבר היה לפניו המדרש דקהלת ובשמות רבה פכ"ה דרשו ר' חנין עפ"י מה שהוא במכילתא והיא סמכו ג"כ למקרא מתהלך בתומו צדיק. ודרשת ר' יהושע הכהן לא הוזכרה שם אבל כענין זה נדרש בתנחומא פרשת וירא עיי"ש. כב) כלו' ואפשר ג"כ שאינו עושה אעפ"י שספיקה בידו לעשות ומפרש לה האיך דבר זה.

מפני שבשר ודם הוא עובר כג). אומר היום שהוא עושה דבר. ואינו עושה אלא ישן ולא עמד כד). בטל אותו דבר שאמר לעשות. נמצאת בטל דברו ומאמרו. מפני שהיום הוא כאן ומחר איננו. היום חי ומחר מת. אבל הקב"ה מאמרו מאמר. דברו דבר. וגוזר ועושה. למה מפני שהוא חי וקיים לעולם: אמר ירמיה ה' אלהים אמת. למה כל מה שהקב"ה מדבר הם דברים של אמת. מפני שהוא חי וקיים לעולם. וה' אלהים אמת (ירמיה י' י'). למה. מפני שהוא אלהים חיים ומלך עולם (שם) הוי אמרות ה' אמרות כה): טהורות מהו טהורות. אלא כל מאמרו של הקב"ה בקדושה ובטהרה. אתה מוצא בשעה שנתחייב דורו של נח שהביא מבול עליהם. אמר הקב"ה לנח. נח נתחייב דורך כלייה ואני עתיד להחריב את העולם. ואעפ"כ עתיד אני להסיב על עולמי ברחמים ולהפרותו ולהרבותו. מניין הוא פרה ורבה. אלא עמוד עשה את התיבה וקח לך מכל מין ומין לתיבה. שבשעה שתצא מן התיבה יהא לעולם מוכן להתקיים ומוכן להפרות ולהרבות מכל הבהמה הטהורה וגו' (בראשית ז' ב'). ומהו אומר על הבהמה טמאה מן הבהמה אשר לא טהורה היא (שם). א"ר יוחנן עקם הקב"ה כמה מקראות ומן הבהמה אשר לא טהורה היא. למה כל היגיעה הזה וכל התוספות האילו. לא היה צריך לומר אלא ומן הבהמה הטמאה. אלא שלא להזכיר דבר של טומאה, אלא הכל בקדושה ובטהרה הוי אמרות ה' אמרות טהורות כו). א"ר יהודה בי ר' מנשה אף בשעה שביקש הקב"ה ליתן למשה סימני בהמה וחיה הטמאות והטהורות כז). מהו [אומר] כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות [מעלת גרה] (ויקרא י"א ג') אם

מאיר מגן דוד עין

כג) כלו' שהוא הולך ועובר מן העולם. כד) כלו' שמת. כה) פתיחתא זו איתא לה בפסיקתא ושם ג' ר' תנחום בר חנילאי פתח אמרות ה' וגו' כלום אמרות ה' הוי אמרות אבל אמרות בשר ודם אינן אמרות. אלא בנוהג שבעולם מלך בשר ודם נכנס למדינה ובני המדינה מקלסין אותו אמר להם למחר אני בונה לכם (בימבוסיאות) [דימוסאות] למחר אני בונה לכם מרחצאות למחר אני מכנים לכם את אמת המים ישן לו ולא עמד היכן הוא והיכן אמרותיו אבל הקב"ה אינו כן אלא וה' אלהים אמת ולמה הוא אמת א"ר לוי (כ"א א"ר אבון) לפי שהוא אלהים חיים ומלך עולם. והועתק בתנחומא פ' חקת וקיטעוהו קצת עיי"ש. והועתקה פתיחתא זו ג"כ ברבה פ' חוקת אלא שקיטעו שם כל זה הדרוש. וכמצא כל זה לר' תנחום בר חנילאי בויקרא רבה פ' אמור כעין שהיא בפסיקתא עיי"ש. ובתנחומא פ' אמור התחיל בו ג"כ וקיטעו עיי"ש. ועיי' לקמן אות מ'. ודרוש וה' אלהים אמת היא שם לר' אבין וכ"ה בויק"ר ספ"ו ובירושלמי ריש סנהדרין לר' בון עיי"ש. כו) פי' כמה מקראות וכו' שהם ב' מקראות ב' וח'. ובפסיקתא ג' לה הכי אמרות טהורות ר' יודן בשם ר' יוחנן ור' ברכיה בשם ר' אלעאי (כ"א אלעזר) ור' יעקב דכפר חנין ואמרו לה בשם ר' יהושע בן לוי מלינו שעיקם הקב"ה שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מפיו הה"ד ומן הבהמה אשר איננה טהורה ולא אמר מן הבהמה הטמאה. ובתנחומא פ' חקת קיטע והעתיק אמרות טהורות ר' יהושע בן לוי אומר מלינו שעקם וכו'. וכ"ה ברבה חקת שם אלא שברבה הוסיף ג"כ פסוק ב'. ובויקרא רבה פכ"ו שתי נוסחאות בזה המאמר. וה"ג התם ר' יודן בשם ר' יוחנן ור' ברכיה בשם ר' אלעזר ור' יעקב דכפר חנין ואומרין לה בשם ריב"ל מלינו שעיקם הקב"ה ח' אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר ומן הבהמה אשר איננה טהורה. ובמקום אחר (כלו' בנוסחא אחרת וכן פי' בעל עץ יוסף) עקם שתים ושלש תיבות כדי שלא להוציא דבר של טומאה מתוך פיו הה"ד ומן הבהמה אשר לא טהורה היא אשר טמאה היא אינו אומר אלא אשר לא טהורה היא. וכנוסחא ב' כן היא בב"ר פל"ב אלא דהתם ב' ור' יעקב דכפר חנין בשם ריב"ל ונראה שהוא ט"ס. והכהו ואמרי לה אולי שהם הבבלים שכן גרסינן לה בבבלי פסחים ג' ע"א בשם ריב"ל סתם וכנוסחא א' דויקרא רבה עיי"ש. ובמדרש תהילים י"ב העתיק כמו שהיא בתנחומא דפ' חקת. והשמטו דרשנים מאוחרים בדרוש זה. בתנחומא פ' וישלח דרשו בו מקרא דלא יגורך רע עיי"ש. ובמדרש תהילים מזמור א' דרשו בו מקרא בצדק כל אמרי פי. והשמיטו שמות הדרשנים הראשונים עיי"ש. והנה כיון שר' אלעזר תלמידו הוא של ר"י נראה שעיקר הדרוש הוא מר' יוחנן וכמו שהוא לפנינו. כז) הקפיד

בשנים האילו הרי זו טהורה ומותרת לאכילה שנאמר אותה תאכלו (שם). הרי סימני הטהורה. ואחר כך הוא בא לסימני הטומאה ואומר סימנים אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה [וגו'] (שם שם ד' עד ח') כך פורט כל אחד ואחד בפני עצמו. א"ר יהודה בי ר' מנשה הגמל והחזיר והשפן והארנבת הוא מטמא כאן והואיל שבא לאוסרו על ישראל יתחיל מן סימני הטומאה שלהם. כך היה ראוי. ואינו כן. אלא מה הוא עושה מתחיל בסימני הטהרה שלהם. מניין. את הגמל כי מעלה גרה הוא (שם) הרי סימן של טהרה שיש בו ואח"כ מהו אומר פרסה לא יפרים (שם) כח). כך את החזיר. היה צריך לומר כי איננו מעלה גרה והוא אינו אומר כן אלא ואת החזיר כי מפרים פרסה הוא [וגו'] והוא גרה לא יגר (שם). כך את הארנבת ואת השפן כי מעלה גרה. לא היה צריך לומר כן [אלא] כי אינם מפריסים פרסה ואח"כ וגרה הם מעלים. ואינו אומר כן. אלא פתח בטהרה כדי שלא יוציא דבר טומאה מפיו. הוי אמרות ה' אמרות טהורות כט): מהו כסף צרוף. אלא כשם שהכסף צרוף נכנס לכור ומצרף ומסתונן עד שהוא עומד ביופיו כך היא התורה מסתוננת ומזוקקת ארבעים ותשע פנים: מזוקק שבעתים. (תהלים י"ב שם) מהו מזוקק שבעתים. א"ר יוחנן בן פזי שהתורה נדרשת ארבעים ותשע פנים ל). ואף הפרשה זו מזוקק שבעתים יש בה ארבעים ותשע טהרות. כיצד. אלא יש בה שבע פרות לא) [ושבע שריפות] לב) ושבע הזיות לג) ושבעה כהנים לד) [ושבעה] טמאין לה) ושבעה טהורים לו) ושבעה

מאיר מגן דוד עין

על אמרות טהורות. כח) במקרא כתוב ופרסה איננו מפריס. כט) סירס סדר הכתוב כדי לכלול שפן וארנבת כאחת. ובפסיקתא ג' לה הכי א"ר יודן בן מנשה אף כשבא לפתוח להם בסימני בהמה טמאה לא פתח אלא בסימני טהרה שנ' את הגמל כי מעלה גרה הוא ולא כתיב כי לא מפריס פרסה וכן ואת הארנבת כי לא מפרסת פרסה אין כתיב כאן אלא כי מעלת גרה היא וכן ואת החזיר (והשמיט את השפן לפי שהוא כא' עם הארנבת) כי לא מעלה גרה היא אכ"כ אלא כי מפריס פרסה. והועתק כן בתנחומא דחוקת אלא דג' התם א"ר יודן סתם. ובפ' וישלח נקט לה סתמא ושינה את סגנון הלשון עיי"ש. וברבה חוקת הועתק כמו שהביא בתנחומא. וכמו שהוא בפסיקתא כ"ה ברבה ויקרא אלא שמסיים שם וכן הארנבת וכן החזיר. וכ' שהיא מקטיעת הסופרים. וכ"ה בב"ר פל"ב. ובמדרש תהילים א' השתמשו בו לדרוש בפתיחת ספר תהילים שלא פתח בו אלא אשרי האיש אשר הלך וגו'. ל) עיי' לקמן אות ע"ח. לא) ויקחו אליך פרה. ושרף את הפרה. אל תוך שריפת הפרה. ואסף איש טהור את אפר הפרה. וכבס האוסף את אפר הפרה. ולא נמצאו במקרא כ"א ה'. ונ"ל שהוסיפו שנים מן התרגום שבפסוק ז' וכבס בגדיו הכהן תרגם יונתן וילבש לבושוי כהנא דיכנס ית תורתא. ובפסוק ח' והשרף אתה יכבס בגדיו תרגם וכהנא דמתעסק ביקדתא יצבע לבושוי. ובלי ספק שנשמט מלת תורתא בדפוסים וצ"ל דמתעסק ביקדתא דתורתא וכמו שהוא לעיל פסוק ו' ויטלוק לגו יקידתא דתורתא. לב) כצ"ל וכן הגיה הז"א וז' שריפות הם עורה בשרה דמה פרשה עץ ארז אזוב ושני תולעת (בביאור הגר"א על התורה) שהרי לא נמצאו במקרא רק ה' ושרף את הפרה. על פרשה ישרף. אל תוך שרפת הפרה. והשורף אותה. מעפר שרפת החטאת. והפייטן לפ' פרה לא חשיב שריפות ומעייל טבילות. ויסד הזיות טבילות וכיבוסים שבעה ופרות וכהנים טהורים וטמאים שבעה. לג) שכן כתוב והזה וגו' מדמה שבע פעמים. לד) פירשו המפורשים שנמצא מלת כהן כך במקרא. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן. ולקח אלעזר הכהן. ולקח הכהן עץ ארז. וכבס בגדיו הכהן. וטמא הכהן. וכבר אמרו בפסיקתא וברבה ותנחומא ואם יאמר לך אדם חסרים הן אמור לו אף משה ואהרן בכלל. ולי נראה שפירושו ששבעה כהנים נתעסקו בה והיא ג"כ עפ"י התרגום יונתן. שמשה ואהרן יקחו אותה ויתנו אותה לאלעזר סגן כהניא הרי ג'. וכהנא אוחרן יכוס (שם ג') ויוקד כהן אוחרן (שם ה') ויסב כהן אוחרן בקעתא (שם ו') ויכנוש גבר כהין דכי (שם ט'). לה) כצ"ל וכן הגיה הז"א והכוונה ז' טמאים הם לפי שכל העוסקים בפרה מתחלה ועד סוף טמאים ואילו הם השוחט והמזה מדמה השורפה והמשליך עץ ארז וכו' והאוסף את עפרה והם ה' ועוד א' מה שמפורש עליו בתורה ומזה מי הנדה וגו'. והשביעי הוא מה ששנינו בבבא מציעא ל"ג ע"א המשמר את הפרה מטמא בגדים. לו) שכל אילו השבעה העוסקים בה צריכים להיות

כבוסים לז). ולא עוד אלא כיון שהיו מבקשים לשרוף פר החטאת מה היו עושין מזין עליו כל שבעת הימים ושבעה הזיות בכל יום לח). הוי נמצאת אומר ארבעים ותשע הזיות מזוקק שבעתים. ולמה כך. אלא כשם שהתורה נדרשת בארבעים ותשע פנים לט). (ולף) [אף] זו יש בה ארבעים ותשע פנים שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה מ):

[ד"א זאת חקת התורה] אמר רבי אחא בשם רבי יוסי בר חנינא בשעה שעלה משה למרום מצא להקדוש ברוך הוא עוסק וספרו בידו. ועוסק וקורא הפרשה זו. בפרשת פרה אדומה זאת חוקת התורה. ולמה. אמר הקדוש ברוך הוא איני עוסק אלא (בטהרתו) [בטהרתן] של ישראל. מניין. פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט (תהלים ל"ז ל') פי צדיקו של עולם. יהגה חכמה הוגה בתורה. באיזו תורה בזאת חוקת התורה מא):

ד"א זאת חוקת התורה אמר שלמה כל זה נסיתי בחכמה (קהלת ז' כ"ג) בכל חכמה ובכל דעה שבעולם כל זה נסיתי בחכמה. ואחר כך חזר בדבריו ועבר על דעתו הראשונה ואמר אחכמה והיא רחוקה ממני (שם). מה ראה שלמה לומר כן. אלא אמר שלמה בכל פרשיות של תורה ובכל עמקי החכמה נכנסתי ועמדתי עליהם כל זאת נסיתי בחכמה. ומהו שהוא חוזר ואומר אמרתי אחכמה. אלא על הפרשה זו צווח אחכמה. ושמא תאמר שמשהיה גדול ונכנס (בבנים) [בבינה] מב) ונכנס בשנים (אתן) [ניתנה] לו החכמה. לאו. אלא (שהוא) [כשהוא] נער

מאיר מגן דוד עין

טהורים. לז) שכל אילו השבעה טעונין כיבוס בגדים ועיי' בביאור הגר"א עה"ת הנקרא אדרת אליהו שפירש הענין בדרך אחר. והעתיקו מהרז"ו ובעל ענף יוסף ברבה ב' חקת. לח) משנה במס' פרה פ"ג מ"א ומזין עליו כל שבעת הימים מכל חטאות שהיו שם ועיי"ב משנה ה' לא מצאו משבע וכו'. וק"ל דבכל יום היו מזין עליו משבע חטאות. לט) עיי' לקמן אות ע"ש. מ) בפסיקתא אחר הדרוש דאמרות טהורות הוא דורש (באריכות דברים הרבה) המקרא שלאחריו אתה ה' תשמרם וגו' (ודרוש כסף צרוף וכו' ליתא שם) ואח"כ מתחיל ר' חנין בר פזי (הוא ר' חנין הוא ר' יוחנן) פתר קרא בפרשת פרה שיש בה משבעה שבעה. שבע פרות שבעה שריפות שבעה הזאות שבעה כבוסין שבעה טמאים שבעה טהורים שבעה כהנים ואם יאמר לך אדם חסירים הן אמור לו אף משה ואהרן בכלל שנאמר וידבר וגו' אל משה ואל אהרן וגו'. והועתקה כל הפסיקתא כולה בתנחומא חוקת וברבה חוקת. אלא שהיא שם קטוע רישא וכמו שרמזתי ע"ז לעיל אות כ"ה. וכן כל הדרוש כולו ברבה פ' אמור. ושם ליתא הא דר' חנין בן פזי אלא מקיים שם הכי א"ר תנחום בר חנילאי ב' פרשיות הכתיב לנו משה בתורה והן טהורות וע"י מי נתנו ע"י שבטו של לוי שכתוב כסף צרוף בעליל לארץ וכתיב וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם ואיזו זו פרה אדומה ופרשת המת. ונדחקו המפורשים לבאר שם ענין המדרש. אבל במדרש תהילים י"ב הגי' א"ר תנחום אמר הקב"ה שתי אמירות אמרתי לך וטהורות הן ולמי נתתן לשבטו של לוי אותו שכתיב בו וישב מצרף ומטהר כסף ואיזו זו פרשת המת אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת עליהם. ועיי' בילקוט חוקת ושם ג' ר' יודן בשם ר' יוחנן ור' ברכיה בש"ר אבא ור' עקיבא בשם ריב"ל מצינו שעיקם וכו' ר' חנן בר פפי פתר קריא וכו' והוא ע"ש. וג' לא נמי בפ' אמור אלא שקיטעו שם. וע"ע שם בתהילים ושם ג' ר' שמעון בן פזי פתר קריא וכו'. ונראה שעיקרו הוא ר' יוחנן והוא חנין. אמא"ש עפ"י דרכינו למדנו שר' תנחום בר חנילאי עביד בה פתיחתא לפרשת המת שהיא פרשת אמור אל הכהנים. ועיקר הנוסחא בקיום דבריו היא כמו שהיא במדרש תהלים. והעתיק בעל הפסיקתא את דבריו והשמיט את סיומן והשלימן עם מדרשו של ר' חנין בן פזי כדי להמשיך הענין אל פ' פרה. והעתיקו אחריו התנחומא והרבה. וע"י זה שינה איזה מעתיק סיום הלשון בויקרא רבה. והדורש שלפנינו נשתמש במדרשו של ר' תנחום והשמיט מדבריו כל מה שאין לו ענין עם פרשת פרה ושינה כל סגנון דרשתו וע"כ לא הזכירו ועשה דרוש שלם נאות אל ענין הפרשה. מא) כצ"ל להגיה שהוא דרוש בפ"ע ואין לו ענין עם דרוש שלמעלה. מב) כצ"ל להגיה והז"א השמיט ב' מלות אלו.

(ניתן) [ניתנה] לו החכמה שנאמר ויתן (ה' החכמה) [אלהים חכמה] לשלמה [ותבונה הרבה מאד] ורוחב לב (מלכים א' ה' ט'). מהו ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה. א"ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יהוצדק למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב והיה המלך אוהבו יותר מדי. (א') אמר לו שאל לך פרוקפי ואני נותן לך כל מה שתשאל לפני מג). אותו האוהב היה פיקח הרבה. אמר מה פרוקופי אשאל מן המלך. אם אומר שיעשה לי אפרכוס. היא היא שיוצאה בידי מד). ואם אומר לו שיעשה אותי דוכס. היא היא שיוצאה בידי. אלא הריני שואל דבר שכל הדברים טפילים לו. הכבוד והפרוקופי טפלים לו מה). אמר לו. מרי הואיל שהגסת את לבי ואמרת לי שאשאל (לך) לפניך. שואל אני לך שתשיאני את בתך (ושנעשה) [ושאיעשה] חתנך. אמר לו חייך כך אני עושה. כן כשנגלה הקב"ה ואמר שאל מה אתן לך (מלכים א' ג' ה' ודה"ב א' ז'). אמר שלמה מה אשאל. [אשאל] כסף וזהב [היא] היא שיצאה בידי. אשאל כבוד היא היא שיצאה בידי. אמר שלמה רבון העולמים חכמה אני שואל שתתן לי חכמה ומדע. אמר לו הקב"ה הואיל ששאלת את החכמה חייך כל הדברים טפלים לחכמה החכמה והמדע נתון לך ועושר ונכסים וכבוד אתן לך (שם שם י"ב). ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה שנתן לו את החכמה מתנה מו): ויתן אלהים חכמה לשלמה [וגו'] ורוחב לב כחול אשר על שפת הים (מלכים שם). מהו כחול. אלא שהיתה חכמתו של שלמה כנגד כל ישראל שנמשלו כחול שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים (הושע ב' א'). כיצד. החכמים יש בהם דעת לפי זקנתם. הסופרים יש בהם דעת. בני תורה יש בהם דעת. כל אחד ואחד יש בו דעת. ואם תקים את כל ישראל ותעמידם לעבר אחד ותעמיד את שלמה לעבר אחד. שקולה היא חכמתו של שלמה כנגד כל ישראל. הוי כחול מז): ד"א מהו כחול א"ר לוי אילולי שהחול הזה מקיף את אוקיינוס ועשוי (לה) [לו] סייג היה עולה אוקיינוס (והליף) [ומציף] את כל העולם ומחריבו. אלא שהחול עומד לפניו כטיכוס וכחומה ואינו מניח [לו] לעלות על העולם. כך היתה חכמתו של שלמה מקפת אותו כטיכוס וכחומה וכחול שמקיף את הים מח). למה. אלא בשעה שהיה אדם מבקש לעשות דבר שלא כהוגן ואין חכמתו מקפת יצרו ועומדת

מאיר מגן דוד עין

מג) פרוקפי. בלשון יון גדולה וכבוד (בערוך ובמוסף). מד) כלו' אין בידי אלא זו. מה) אפרכוס של המדינה בערוך ערך אפרכוס. ודוכס שר. ופי' המוסף בערוך דכוס דוכוס בלשון רומי שר צבא. ואיפרכוס בלשון יוני שר הפרשים. מו) פתיחתא זו דכל זה נתתי בחכמה היא ג"כ בפסיקתא. ור' יצחק פתח בה התם. ומשם הועתקה בתנחומא וברבה דפ' חוקת. והוא דרוש ליתא שם בפסיקתא וברבה אלא מתחיל הדרוש מן כחול הים. אבל בתנחומא שם העתיק הדרוש שלפנינו אלא ששינה והרחיב ותיקן סגנון הלשון שלפנינו עיי"ש. ובילקוט מלכים שם העתיק המאמר מהפסיקתא רבתי וקיטע קצת בלשונה. ושם גרים הריני שואל דבר שכל הדברים טפלים לו הכסף והזהב טפלים לו א"ל מרי הואיל והגסת לבי שאשאל לפניך שואל אני לך שתשיאני את בתך ואעשה חתנך וכו'. והוא ג' בשם ר' שמעון סתם. ובשה"ש רבה פ"א ג' ר' סימון בשם ר' שמעון בן חלפתא לבליוטוס שהיה גדל בביתו של מלך א"ל המלך שאל מה אתן לך אמר הבליוטוס אם שואל אני כסף וזהב הוא נותן לי אבנים טובות ומרגליות הוא נותן לי אמר הריני שואל בתו של מלך והכל בכלל כך בגבעון וכו'. אמא"ש עפ"י הדברים אנו למידים שהרבה והתנחומא לא העתיקו זה מזה. אלא הרבה העתיק מהפסיקתא. והתנחומא העתיק משתי הפסיקתות והרכיב הדברים. ולהפסיקתא מקור אחר ולשה"ש רבה מקור אחר. ושם הדורש הראשון היה ר' שמעון. ומאיזה ר' שמעון שמענו אין להכריע. מז) בתנחומא ג' לא הכי כחול וגו' רבנן אמרו מלמד שהיתה חכמתו של שלמה שקולה כנגד כל ישראל שנמשלו כחול שנ' והיה מספר וגו' כיצד החכמים יש בהם דעת והזקנים יש בהם דעת והילדים יש בהם דעת והן מחולקין זה מזה ואם יעמדו כל ישראל לצד אחד ושלמה לצד א' חכמתו גדולה משלהן. ואולי יש להגיה לפנינו החכמים יש בהם דעת הזקנים יש בהם דעת הסופרים וכו' ועיי' לקמן אות מ"ט. מח) טיכוס כותל עיי' בערוך ובמוסף ערך טכס וטקס.

בפניו כחומה הזו. כל רע מצוי בתוכו. אמר שלמה למה"ד לעיר שהיא עשויה פירצות ואין לה חומה עיר פרוצה ואין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו (משלי כ"ה כ"ח). והעיר אשר היא פרוצה כל דבר רע יש (לה) בתוכה. הליסטין נכנסים בתוכה. חיה רעה נכנסת לתוכה. כך [כל] מי שאין חכמתו מקפת את יצרו כמה דברים הוא עושה שלא כהוגן. כמה מריבות הוא עושה עיר פרוצה איש אשר אין מעצור לרוחו. אבל שלמה כשהיה מבקש לעשות שלא כהוגן. מה היה עושה. היתה חכמתו עומדת בפני יצרו כשם שהחול עומד בפני אוקיינוס ורוחב לב כחול אשר על שפת הים (מט): ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם (מלכים שם). מהו חכמת בני קדם. אלא שכל בני קדם בקיאים במזל וחכמים בכל דיעה באיסטרוגילא. בא וראה מה הייתה חכמתו של שלמה שנצחה דעתו וחכמתו חכמתם של בני קדם, הוי מחכמת כל בני קדם (נ): ומכל חכמת מצרים (מלכים שם). מה חכמה נמצא במצרים. אלא בשעה שהיה שלמה עסוק ובנה בית המקדש שלח אצל פרעה מלך מצרים ואמר לו שלח לי אומנים חרשים ובנאים לבית המקדש. מה עשה פרעה מלך מצרים. כיון שקיבל כתביו שלח וקרא לכל חרטומיו ומכשפיו. אמר להם ראו לי בכשפים מי עתיד למות בשנה זו מן האומנים האלו. ואני בא עליו בתרעומת ואומר לו תן לי דמיהם מן האומנים שהרגת. מיד הביאו לפניו בני אדם שהיו להם למות באותה שנה. עמד פרעה ושילחם לשלמה. כיון שבאו אצל שלמה נסתכל בהם וראה אותם שהן עתידים למות. והוא עומד ומחזירם לו וכותב לו בידם אם לתכריכין היית צריך לא היה צריך לך (נא). הרי תכריכים וארונות. לך קבור את מתיך. ונתן להם תכריכים ושלחום. הוי מכל חכמת מצרים (נב): ויחכם מכל האדם (מלכים שם) זה אדם הראשון. ומה הייתה חכמתו של אדם הראשון. אלא בשעה שבקש הקב"ה לבראות אדם הראשון נמלך במלאכי השרת אמר להם נעשה אדם. אמרו לפניו רבון העולמים מה אנוש כי תזכרנו וגו' (תהלים ח' ה'). אמר להם אדם זה שאני מבקש לבראות בעולמי חכמתו מרובה משלכם. מה עשה. כינס כל בהמה חיה ועוף והעבירם לפניהם. אמר להם מה שמותם של אילו. ולא היו יודעים. וכיון שברא אדם הראשון כינס כל בהמה חיה ועוף והעבירם לפניו. אמר מה שמותם של אילו. אמר. לזה נאה לקרותו שור

מאיר   מגן דוד   עין

מט) בפסיקתא ג' לבולא הכי ר' יצחק פתח את כל זה נסיתי בחכמה (קהלת ז') ויתן אלהים חכמה לשלמה וגו' כחול אשר על שפת הים ר' לוי ורבנן רבנן אמרי מלמד שניתן לו חכמה כנגד כל ישראל ור' לוי אמר מה החול גדר לים כך היתה חכמתו גדר של שלמה מתלא אמר דעת קנית מה חסרת דעת חסרת מה קנית עיר פרוצה וגו' כעיר פרוצה שאין בה חומה כן איש אשר אין מעצור לרוחו. וכן הועתק ברבה חוקת וברבה קהלת פ"ז אלא דשם ליתא ר' יצחק פתח (לפי שנסדר על המקרא) ושבק התם מקרא עיר פרוצה וגו' ובתנחומא חוקת העתיק עפ"י ב' הפסיקתות אלא שקיטע קצת בענין עיי"ש. נ) בפסיקתא גריס לה הכי מחכמת בני קדם מה הייתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים במזל וערומים בעייר וכו'. והועתק כלו כן בתנחומא וברבה שם. אלא שברבה חסר מלת במזל. וכן הועתק משם בקהלת רבה פ"ז אלא דשם הגי' יודעים במזל וקוסמין בעופות וערומים בעייר. ועיי' ברד"ק מלכים שם וברמב"ן עה"ת דברים י"ח ט' שחכמי העופות יקראו בלשון ערב עיארין. ובערוך עשה מזה ב' ערכין. בערך א' העתיק הפסיקתא וגירסתו וערומים בטייר מאי בטייר אסטרילוגין היו. ואח"כ בערך ב' העתיק המדרש חכמת טיירין ופירוש שבלשון ישמעאל קורין לעוף טייר. והמוסיף העיר שיונתן תרגם והוא נחש ינחש בו והוא מטיירא הוה מטייר ביה. ועיי' במתורגמן ערך טיר. ויראה שהשתמשו במלת טייר לכל מיני הניחוש. ואיסטרוגילא נראה שצ"ל איסטרלוגיא עיי' בערוך ערך אסטרולוג. ויראה שסימנו באיסטרולוגיא כל מיני הניחוש. ומחזות הכוכבים כינו אסטגנינות או אלטגנינות. נא) לכל זה הטורח לשלחם אלי. ואולי שנקטעה כאן מלת לזה. נב) גם זה הוא בפסיקתא שם. והועתק כן ברבה חוקת וקהלת שם. ובתנחומא שם העתיק מב' הפסיקתות עיי"ש. והתם ג' לפה ברוח הקודש

ולזה נאה לקרותו סוס ולזה גמל ולזה נשר ולזה אריה הה"ד ויקרא האדם שמות לכל [וגו'] (בראשית ב' כ'). אמר לו ואתה מה שמך. אמר. אדם. אמר לו למה. אמר לו מפני שנבראתי מן האדמה. אמר לו ואני מה שמי. ה'. אמר לו ולמה. שאתה אדון על כל מעשיך. א"ר אחי אמר הקב"ה אני ה' הוא שמי (ישעיה מ"ב ח') [הוא שמי שקרא לי אדם הראשון. הוא שמי שהתניתי ביני ובין עצמי. הוא שמי שהתניתי ביני למלאכי השרת כג): [מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול] (מלכים שם). איתן זה אברהם אבינו משכיל לאיתן האזרחי (תהלים פ"ט א'). הימן זה משה בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ז'). וכלכל זה יוסף ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו (בראשית מ"ז י"ב). אמרו המצריים כלום מלך העבד עלינו אלא בחכמתו. מה עשו נטלו שבעים פיתקין וכתבו עליהן שבעים לשונות והיו משליכים אותם לפניו. והיה קורא כל אחד ואחד בלשונו. ולא עוד אלא שהיה מדבר בלשון שלא היו יודעים לשמוע אותו הה"ד עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע (תהלים פ"א ו'). ודרדע זה דור המדבר ולמה היו קורא אותו דרדע דור שהיו כולם מלאים דיעה. בני מחול בני ישראל שמחלה להם שכינה על מעשה העגל כד): וידבר שלשת אלפים משל (מלכים שם) א"ר שמואל בר נחמיני (חוזרני) [חזרנו] על כל המקרא ולא מצינו שנתנבא שלמה אלא קרוב

מאיר מגן דוד עין

שהם עתידים למות. כג) ג"ז בפסיקתא שם ושם ג' דא"ר אחא (וט"ס שם שכתב הוא שמי שהתניתי בני לבין אומות העולם וצ"ל לבין מה"ש) וככפל מדרשו של ר' אחא בב' הפסיקתות להלן בריש פי' דויהי בחצי הלילה והגי' שם ר' אחא עיי"ש. והועתק המאמר בתנחומא חוקת בקטיעת הלשון. גם לא הזכיר את שם ר' אחא והביא המאמר סתם. ושם ג' הוא שמי שקרא לי אדה"ר הוא שמי שהתניתי ביני ובין בריותי. וכן ברבה חוקת לא הזכיר שם הדורש ושם ג' הוא שתניתי ביני לבין עצמי וכו' לבין בריותי. וכן הוא בקה"ר שם בשנוי סגנון הלשון קצת ושם ג' ביני לבין בריותי ובין מלה"ש. ועיי' בתנחומא שמיני שהשתמש דורש מאוחר בזה המדרש לדרוש בו ענין אחר והביאו סתם. ועיקר הדרש כנראה שהוא בב"ר פי"ז ושם ג' לה כולא בשם ר' אחא. וגריס ליה הכי אמקרא דויבא אל האדם א"ר אחא בשעה שבא הקב"ה לבראות את האדם נמלך במה"ש א"ל נעשה אדם א"ל אדם זה מה טיבו א"ל חכמתו מרובה משלכם הביא לפניהם וכו' העבירן לפני אדם וכו' א"ר אחא אני ה' הוא שמי הוא שמי שקרא לי אדה"ר חזר והעבירן לפניו זוגות אמר לכל יש בן זוג וכו'. והורכב עם זה הדרוש עוד דרוש אחר והוא בב"ר פל"א ואני הנני מסכים לדברי מלאכים שהיו אומרים מה אנוש כי תזכרנו. ועיקרו הוא בב"ר פ"ח אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבון העולם מה אנוש וגו' הדא עקתא להן מבריא וכו' עיי"ש. ואיתמר בסנהדרין ל"ח ע"ב בשם אר"י אמר רב עיי"ש. ובלי ספק שענין קטרוג המלאכים היא הגדה עתיקה ונושנת ומפורסמת בפי העם וע"כ הרחיבוה באופנים שונים. ועוד הורכב עמו דרוש אחר והוא לר' תנחום בר חנילאי בריש מדרש משלי. שהוא פירש ויחכם מכל האדם זה אדה"ר דכתיב ביה ולא בינת אדם לי. ושם בפי' ל' פי' סתמא ולא בינת אדם לי זה אדה"ר (דרחוק הוא להם לפרשו כפשוטו שאין בו בינה המצאת בכל אדם) ומדלא כתיב מכל אדם דרוש הכי. והמקרא קצר בלשונו ושיעורו מכל חכמת האדם. והרחיבו זה הדרוש באדה"ר במדרש תהילים מזמור ח' עיי"ש. ובפדר"א פי"ג הרחיב זה הענין בסגנון אחר עיי"ש. כד) כל זה דרשו ר' תנחום בר חנילאי בריש מדרש משלי שם. ושם ג' מאיתן האזרחי זה אברהם דכתיב מי העיר ממזרח צדק וגו' (ומידרש על אברהם) הימן זה משה וכו' כלכל זה יוסף דכתיב ויכלכל יוסף וגו' ודרדע זה דור המדבר שהיו בני דעה ביותר בני מחול זה דור שמחל לו הקב"ה על אותו עון. וכולא הוא בפסיקתא ושם ג' אמרו המצריים לפרעה העבד הזה כלום הגון הוא למלוך עלינו מה עשו וכו' אלא שהיה מדבר בלשון הקודש שלא היו הם יכולים לשמוע אותו. ובתנחומא חוקת הועתק ע"י הפסיקתא רבתי וכן ברבה דחוקת ודקהלת שם (ויותר נראה שהיתה לפניהם נוסחא אחרת בפסיקתא). ועיי' בויקרא רבה פ"ט דמשמע דהדרוש איתן הימן כלכל ודרדע הוא לר' יהושע בן לוי עיי"ש. אמנם מירושלמי דסנהדרין פ"ו ה"ב מוכח שאין הכרע לדבר. ובאיתן והימן איתאמר זה הדרוש בשם רב בב"ב ט"ו ע"א עיי"ש. ודרוש דע' לשונות דיוסף הוא בסוטה ל"ו ע"ב לרחב"א א"ר יוחנן

לשמונה מאות פסוקים. ואתה אומר שלשת אלפים משל. אלא מלמד שכל פסוק ופסוק שנתנבא יש בו שנים ושלשה טעמים כד"א נזם זהב וחלי כתם וגו' (משלי כ"ה י"ב) כה): [ויהי שירו חמשה ואלף (מלכים שם) ר' אליעזר בר אבינה משום ר' אחא ורבנין. ר"א בר אבינה אמר וידבר שלשת אלפים משל על כל דבר ודבר. ויהי שירו חמשה ואלף אלף וחמשה טעמים על כל דבר ודבר] כו). ורבנין אמרין שלשת אלפים משל על כל פסוק ופסוק. אלף וחמשה טעמים על כל משל ומשל ויהי שירו של משל כז): וידבר על העצים [מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר] (מלכים שם) וכי אפשר לו לאדם לדבר על העצים. אלא אמר שלמה מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא לקיר כח) מפני מה מצורע מטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעצי ארז ואזוב ושני תולעת. ע"י שאדם מגביה כארז לוקה בצרעת. וכיון שהוא משפיל עצמו כאזוב מתרפא (באזוב כט): וידבר על הבהמה ועל העוף (מלכים שם) וכי אפשר לאדם לדבר על הבהמה ועל העוף. אלא כך אמר שלמה מפני מה הבהמה ניתרת בשני סימנים והעוף בסימן אחד. אלא שהבהמה נבראת מן היבשה והעוף מן הים: כתוב אחד אומר מן היבשה וייצר יי' אלהים מן האדמה וגו' (בראשית ב' י"ט) וכתוב אחד אומר מן הים ויאמר אלקים ישרצו המים [וגו'] ועוף יעופף על הארץ וגו' (שם א' כ'). בר קפרא אומר מרקק שבים נבראו

מאיר מגן דוד עין

ובס' הישר פ' מקץ עיי"ש. כה) וכ"ה בפסיקתא ובתנחומא דחוקת מקיים כד"א נזם זהב באף חזיר (משלי י"א) [נזם] זהב וחלי כתם וגו. וברבה דחוקת הגי' כמו שהיא לפנינו. ובקהלת רבה ליתא מן כד"א ולהלן. ובשה"ש רבה פ"א ג' אדשב"כ חזרנו על כל ספר משלי ולא מצינו שכתוב בו אלא תשעה מאות וחמשה עשר פסוקים ואת אומר ג' אלפים משל אלא שאין לך כל פסוק ופסוק שאין בו ב' וג' טעמים כגון נזם זהב וחלי כתם נזם זהב באף חזיר אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד אל"ל תשב תשב אל"ל שלא תדבר (והעיר בעל עץ יוסף שם שזה המכין מסכים עם המסורה) ובאמת שהרבה פסוקים בספר משלי שאינם משל. ואולי מנה אותם הפסוקים שהם משל ואינם למנינו אלא קרוב לח' מאות ונוסחתינו עיקר. ועיי' ברד"ק מלכים שם שכתב ובדרש חזרנו על כל המקראות ולא מצאנו שדבר אלא קרוב לח' מאות פסוקים וכו'. כו) כלו' שעל כל דבר ודבר היה אומר ג' אלפים ואלף וה' טעמים. וס"ל דלאו אספר משלי קאמר אלא מחכמתו משתעי קרא. ועיי' בפי' הרד"ק שם. ונקרא הטעם שיר לפי שמנהגם היה להטעים את הענין ע"י נגינה וכמו שנקראו סימני הנגינה נגינות וטעמים. כז) דס"ל דמספריו שחבר משתעי קרא שעל כל פסוק ופסוק היה אומר ג' אלפים משלים ועל כל משל ומשל היה אומר אלף וה' טעמים ומולקים אדשב"כ דס"ל דג' אלפים משל הם ספר משלי ושירו שירים כמשמעו והוא ספר שיר השירים וכשיטת ר' חייה רבה במדרש שה"ש פ"א. דאמר שם וידבר ג' אלפים משל זה ספר משלי ויהי שירו חמשה ואלף זה שיר השירים. ואע"פ דבשה"ש ליתא אלא קי"ז פסוקים לא קשה ליה מידי שהרי אם באנו לחלקם בשורות שורות אם רצוף או מסורג כבר אפשר לחלקם על זה המנין. והגהתי אילו המאמרים עפ"י מדרש שה"ש רבה פ"א אלא דשם ג' הא דרשב"כ אחר ר"א ורבנין. ושם ג' ויהי משלו אין כתיב כאן (כלו' דל"ק לענין המשלים ויהי משלו דוגמת שאמר כאן ויהי שירו) אלא ויהי שירו חמשה ואלף שירו של משל טעמיה דמילתא טעמיה (והרד"ל הגיה טעמיה דמתלא). ובפסיקתא הגי' כמו שהיתה לפנינו אלא דשם ג' ויהי שירו של שלמה אכ"כ אלא ויהי שירו של משל ג' אלף. ואולי קטיעה היא לפנינו. והועתק כן בתנחומא דחוקת שם ושם ג' ויהי שירו אכ"כ אלא שירו (שיורו) [שירו] של משל. וכ"ה ברבה דחוקת שם. וברבה דקהלת ג' דכתיב ויהי שירו (שיורו) [שירו] של משל. ועיי' בילקוט מלכים שם שכל המאמר שם קטוע ומשובש. כח) במקרא כתוב יצא בקיר. כט) ככ"ל להגיה וכלו' שאמר טעם על עצי המצורע שמן הארז הוא בא עד האזוב. ובפסיקתא ג' וכי אפשר לו לאדם לדבר על העצים אלא אמר שלמה מפני מה וכו' נתרפא ע"י אזוב. והועתק כן בתנחומא וברבה דחוקת. וברבה דקהלת ג' וכשהוא ממעט את עצמו ומשפילו כאיזוב שהוא נמוך סופו להתרפאות ולשון ומשפילו

העופות. רבי אבין בשם שמואל קפודקיא אומר אע"פ [כן] רגלוי דתרנגולים דמיין לחרספותייא דנוני ס): ועל הרמש (מלכים שם) וכי איפשר לאדם לדבר על הרמש. אלא אמר שלמה מפני מה שמנה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שקצים ורמשים הצדן והחובל בהן פטור. מפני שיש בהן עורות סא): ועל הדגים (שם) וכי אפשר לאדם לדבר על הדגים. אלא אמר שלמה מפני מה כל חיה ובהמה ועוף טעונים שחיטה סב). הורה יעקב איש כפר נבורין בצור על הדגים שטעונים שחיטה. שמע רבי חגי. אייתיניה א"ל מנן הורית. א"ל מן הדא דכתיב ויאמר אלקים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף וגו' (בראשית א' כ'). מה העוף טעון שחיטה אף הדגים טעונים שחיטה. אמר ארבעיניה דילקי. א"ל ובר נש דאמר מילי דאורייתא ילקי. (אלא) [א"ל] לא הורית טבות. א"ל מן הן, א"ל מן הדא [דכתיב] הצאן ובקר ישחט להם ומצא

מאיר **מגן דוד** עין

הוא משובש קצת ואולי דב' נקשאות היו ונשתבשו. והשם ברבה ובתנחומא ליתא למלות ושכי תולעת וכן נכון. ס) בחולין כ"ז ע"ב גרסינן תני בר קפרא זאת תורת הבהמה והעוף הטיל הכתוב לעוף בין בהמה לדגים לחייבו בב' סימנין א"א שכבר הוקש לדגים לפוטרו בלא כלום א"א שכבר הוקש לבהמה הא כיצד הכשירו בסימן א' וכו'. דרש עובר גלילאה בהמה שנבראת מן היבשה הכשירה בב' סימנין דגים שנבראו מן המים הכשירן בלא כלום עוף שנברא מן הרקק הכשירו בסימן א'. א"ר שמואל קפוטקאה תדע (פרש"י שמן הרקק נבראו) שהרי עופות יש להן קשקשת ברגליהם כדגים (ועיי"ש בתוספות). ותו גרסינן התם ועוד שאלו (פרש"י קונטריקון ההגמון את ר"ג) כתוב א' אומר ישרצו המים וגו' אלמא ממיא איברו וכתיב ויצר ה' וגו' אלמא מארעא איברו א"ל מן הרקק נבראו ראה תלמידיו מסתכלים זה בזה א"ל קשה בעיניכם שדחיתי את אויבי בקש. מן המים נבראו ולמה הביאן אל האדם לקרות להן שם. וי"א בלשון אחר אמר לאותו הגמון ובלשון הא' אמר להן לתלמידיו משום דכתיב על ויצר עיי"ש ברש"י. והנה בבא קמייתא שלפנינו ס"ל דעופות מן הים נבראו וע"כ הכשירן בסימן א'. ולא קשה לה מקרא דויצר וגו' דלקרות שם הביאן. וכבר פירשה ר' יוחנן בן זכאי כן בב"ר פי"ז דלהלן לבריאה וכאן לכיבוש האנד"א כי תצור אל עיר. ובבא ב' רמי קרא אקרא ומתרץ לה בשם בר קפרא דמן הרקק נבראו כתשובת ר"ג לאותו הגמון ואמר ר' שמואל קפודקיא שאעפ"י שלא נבראו מן המים לבדן עדיין יש להן קשקשת ברגליהן כדגים. ולא שבא להביא ראיה לענין המפורש בתורה. וכנוסחת התלמוד. דמה צריך ראיה ע"ז, וכבר כדאקו בתוספות שם. ובפסיקתא ג' לה הכי וכי אפשר לו לאדם וכו' והעוף מן המים ומן היבשה שהרי כתוב א' אומר וכו' בר קפרא אמר מן רקק שבים נברא העוף ר"א בשם ר' שמואל קפוטקיא אמר אעפ"כ רגלוהי דתרנגולא דמיין להחרפותא (דיונה) [דנונא]. וכל הסגנון הזה הוא מגומגם. ונראה שיד מגיהים שלטו בו. ובתנחומא הגי' על שהבהמה נבראת מן היבשה שנ' תוצא הארץ וגו' ניתרת בב' סימנים עוף שנברא מן הרקק ניתר בסימן אחד כתוב אחד אומר וכו' בר קפרא אמר מרקק שבמים נבראו ור' אבין בשם ר' יוסי הגלילי אומר אעפ"כ רגלוהי דתרנגולא דמיין לפרלופיה דנונא. וג"ז הוא משובש. ויותר מה שעשתה יד המגיהים היא ברבה חוקת. דג' התם על שבהמה נבראת מן היבשה ועוף כתוב א' אומר מן האדמה וכו' ב"ק אמר מרקק שבים נבראו ר' אבין בש"ר שמואל אמר וכו' דמיין לחספניתה דנונא. ובמדרש קהלת שינו הדברים יותר. וגרסי אלא מפני שהבהמה נבראת מן היבשה ועוף מן הים שכן אמר בר קפרא עוף מרקק נברא ר' אבין בש"ר שמואל קפודקיא וכו'. ופי' חרספותייא תרגום קשקשת חרספיתין. ועיי' בערוך ערך פלתא דג' לפלתא דנוני וכ"א להרפותיא. ועיי' בת"י במקרא דישרצו המים ובפדר"א פ"ט דלדעתם בד' מינים איירי קרא והם. עופות. תנינים. דגים. ומין כנף כחגבים. ושיטת הפדר"א שכל אילו הם בשריצה מן המים. ועופות שריצתן מן המים ובריאתן מן הארץ. ודגים וחגבים שריצתן ובריאתן מן המים אינן טעונין שחיטה ודמן נשפך כמים. והעוף אף שריצתו מן המים בריאתו מן הארץ טעון שחיטה וכיסוי דם בעפר עיי"ש. סא) כלו' בשבת. ועיי' בריש פי"ד דשבת. ובלדן סתמא איירי הכא אבל לצורך חייב. סב) והדר מסיק לה. וכל זה היא בפסיקתא ובמדרשים שם. וברבה דחוקת מסיים בה אלא מהדין קרא הצאן ובקר ישחט להם. ובקהלת מסיים בה ובדגים אין כתיב אלא אסיפה והיא עפ"י

להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (במדבר י"א כ"ב) באסיפה בעלמא. א"ל חבוט חביטך שהיא טבא בקליטי. הורה יעקב נובראי בצור על בנה של נכרית שנימול בשבת. שמע רבי חגי ואייתיניה. א"ל מנן הורית א"ל הדא דכתיב ויתיילדו על משפחותם לבית אבותם (שם א' י"ח) וכתב ובן שמנת ימים ימול וגו' (בראשית י"ז י"ב). א"ר חגי ארבעוניה דילקי. אמר ובר נש דאמר מילי דאורייתא ילקי. א"ל [לא] הורית טבות. א"ל מה הן. א"ל רביע ואת שמע. א"ל אם אתי בר עממיא לגבך ואמר לך אנא בעי [למהוי] יהודאי על מנת למגזרוניה ביומא דשבתא או ביומא דכיפוריא מחללין עליו את השבת [ויוה"כ] או אין מחללין עליו את השבת ויום הכפורים הוי אומר אין מחללין עליו את השבת ויוה"כ אלא על בנה של ישראלית בלבד. [א"ל] מן הן. אמר ליה מהדא הוא דכתיב ועתה נכרות ברית לאלהינו להוציא כל הנשים והנולד מהם בעצת ה' (עזרא י' ג') סג). א"ל ומן הקבלה אתה מלקיני. א"ל וכתב תמן וכתורה יעשה (שם). א"ל מאיזה תורה. א"ל מההוא דאמר לא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו וגו' (דברים ז' ג') סד). למה. כ י י ס י ר ב נ ך מ א ח ר י (שם) סה) בנך מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מן העכו"ם ומן השפחה קרוי בנך אלא בנה. א"ל חבוט חביטא דהיא טבא בקליטה סו). אמר שלמה על כל [אלה] עמדתי ופרשה הזו של פרה כיון שהייתי מגיע והייתי דורש בה וחוקר בה א מ ר ת י א ח כ מ ה ו ה י א ר ח ו ק ה מ מ נ י סז):

[דבר אחר זאת חוקת התורה וגו] מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועוז פניו ישונא (קהלת ח' א'). מ י כ ה ח כ ם זה הקב"ה שכתוב ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג' י"ט). ו מ י י ו ד ע פ ש ר ד ב ר שפירש תורה למשה. ח כ מ ת א ד ם ת א י ר פ נ י ו א"ר יודן גדול כוחם של נביאים שהם מדמים דמות גבורה של מעלה לדמות אדם שנאמר ואשמע ק ו ל א ד ם (דניאל ח' ט"ז) סח). א"ר יודן בר סימן אית קראי אחורי מחוור יותר מן הדין ו ע ל ד מ ו ת ה כ ס א כ מ ר א ה א ד ם ע ל י ו וגו' (יחזקאל א' כ"ו) סט). ו ע ו ז פ נ י ו י ש ו נ ה ממידת הדין למדת רחמים על ישראל ע): [דבר אחר] ו מ י כ ה ח כ ם זה אדם הראשון שכתב בו

מאיר מגן דוד עין

הגמרא דחולין שם וכמו שהיא לקמן. סג) במקרא כתוב כל נ ש י ם וגו' בעצת אדני. סד) במקרא כתוב ו ל א אבל יונתן תרגם ל א. סה) במקרא כתוב את בנך. סו) אייתי לה הכא אגב דלעיל וכ"ז היא בפסיקתא שם. וגרים בקמא אורי ר' יעקב איש כפר ג ב ו ר י ן ב צ ו ר. ובבתרא ג' איש כפר ג ו ב ר י א בצור. ושם ג' חבוט חביטך דהוא טבא ב ק י ל ת א. ותו ג' התם א"ל ומאיזו תורה א"ל מן הדא דא"ר יוחנן כתיב לא תתחתן וגו'. ובהעתק התנחומא דחוקת ג' בשתיהן איש כפר ג ב ו ר י א ב צ ו ר. ושם ג' א"ל מדא"ר יוחנן משום רשב"י כתיב וכו' ואין בנך הבא מן הגויה קרוי בנך אלא בנה שנ' ו ג ם א ת ב ן ה א מ ה ל ג ו י א ש י מ נ ו. ובהעתק הרבה ג' בשתיהן איש כפר נ ב ו ר י א ב צ ו ר. וג' מדאר"י ארשב"י. וג' דהוא טבא ב ק י ל ט א. וכ"ה ברבה דקהלת. ושם ג' א"ל מן הן דכתיב ויתילדו על משפחותם וכתיב י ל י ד ב י ת ו מ ק נ ת כ ס ף. ובשתיהן ל"ג מקרא ובן שמנת ימים. וגרים לה כולא בב"ר פ"ז ושם ג' בשתיהן יעקב איש כפר נבוראי הורה בצור וכו'. ושם ג' חבוט חבטך ר צ ו ף ר צ פ ך ד ה ו א ט ב א ל א ו ל פ נ א. וזה הסיפור הב' מן יעקב איש כפר נבוריא היא בירושלמי דיבמות פ"ב וקידושין פ"ג. ועיי' בערוך ערך חבט וערך רצף. סז) בפסיקתא שם על כל א ל ה עמדתי ופרשת פרה אדומה כיון שהייתי מ ג י ע בה הייתי חוקר בה ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. ובתנחומא. ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה וגו'. וכ"ה ברבה דחוקת. ובקהלת ג' על כל אלה עמדתי ופשפשתי ופ' של פרה אדומה חקרתי כיון שהייתי י ג ע בה ודורש וחוקר בה אמרתי אחכמה וגו'. סח) כלו' דחכמת אדם כלפי הקב"ה קאמר. סט) במקרא כתוב ד מ ו ת כמראה וגו'. ע) פתיחתא זו היא ג"כ בפסיקתא ושם איתא א"ר י ו ח נ ן גדול כחן וכו'. ונראה שהוא ט"ס. ותו ג' התם א"ר יוסי ור' יודן ב"ר סימון ונראה שהוא ג"כ ט"ס. ובתנחומא פ' חוקת העתיקה ג"כ בשינוי הסגנון קצת ואח"כ קיטע כל השיטות דלהלן עד ר"י דסכנין בשם ר' לוי דלהלן דדריש ליה בענין פרה. וכן היא ברבה דחוקת שם. אמנם איתנייהו בקהלת

אתה חותם תכנית מלא חכמה וגו' (שם כ"ח י"ב עא). ומי יודע פשר דבר שפירש שמות לכל שנאמר ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולכל עוף השמים וגו' (בראשית ב' כ') עב). חכמת אדם תאיר פניו א"ר לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה. ואל תתמה. מנהגו של עולם אדם עושה לו שני דיסקרין אחד לו ואחד לבן ביתו. של מי הוא עושה נאה. לא שלו. כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה וגלגל חמה נברא לתשמישו של בריות. לא כ"ש שיהא תפוח עקיבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה. ומה תפוח עקיבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה קלסתר פניו על אחת כמה וכמה עג). רבי [לוי] משם ר' [חמא] בר חנינא אמר שלשה עשרה חופות קשר לו הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן הה"ד בעדן גן אלקים היית כל אבן יקרה מסוכתך [אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נפך וברקת וזהב] וגו' (יחזקאל כ"ח י"ג). ר"ש בן לקיש אומר אחת עשרה. ורבנן אמרין עשרה. ולא פליגי. מאן דאמר שלשה עשר עביד כל אבן יקרה וזהב מסוכתך תלתא עד). מאן דאמר אחת עשרה עביד להו חדא עה). ומאן דאמר עשרה לא עביד להון ולא חדא מנייהו עו). ואחר כל השבח הזה כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג' י"ט). ועוז פניו ישונה בשעה שאמר האשה אשר נתת עמדי וגו' (שם שם י"ב) אף הקב"ה שינה פניו וטירדו מגן עדן שנאמר וישלחהו ה' אלקים מגן עדן וגו' (שם שם כ"ג) עז): דבר אחר מי

מאיר מגן דוד עין

רבה פ"א שם. ונראה שע"כ קיטעו הסופר בפ' חוקת. ושם ג' זה הקב"ה דכתיב ביה חכם לבב ואמיץ כח וכו' שפשר תורה למשה וכו' א"ר שמעון גדול כח הנביאים שהן מדמין את הצורה ליוצרה וכו' א"ר יודן אית לן קרייה דנהיר מיניה. ושם פ"ב בפ' כי יש אדם שעמלו בחכמה. שמות הדורשים כמו שהם לפנינו עיי"ש. וכ"ה בב"ר פכ"ז. ונראה שעיקר הדרוש דר' יודן הוא ע"ז המקרא כי יש אדם וגו'. ודוגמת זה המאמר הוא במדרש תהילים מזמור א' אמקרא כי שמש ומגן ה' אלהים חזקיה בר' חייא אמר אשריהם צדיקים הנביאים שהם מדמים הצורה ליוצרה ואת הנטיעה לנוטעה וכו' אלא אין משמיעין לאזן אלא מה שהיא יכולה לשמוע ואין מראין לעין אלא מה שהיא יכולה לראות עיי"ש. עא) ומדרש באדה"ר כדלקמן. עב) במקרא כתוב ולעוף. עג) בפסיקתא ג' כי מנהגו של עולם אדם עושה לו שני קיטונין א' לו וכו'. ושם בפ' בחדש השלישי דריש לה על שקר החן והבל היופי והגי' כנוסחתינו. והתם גריס לה בשם א"ר. ועוד ג' לה שם בפ' דאחרי מות וקיטעה הכותב. ובקהלת רבה שם ג' לה בשם א"ר לוי סתם. ובמדרש משלי בפ' שקר החן ג' לה סתמא. וג' לה נמי בויקרא רבה פ"כ. ובתנחומא דפ' אחרי ג' ר' לוי בשם ר' מנסיא והוא ט"ס. והגדילו בשופריה דאדה"ר בב"ב כ"ח ע"א ור' בנאה דהוה קא מציין מערתא לא נסתכל בדיוקנו ואמר נסתכלתי בשני עקיביו ודומים לשני גלגלי חמה עיי"ש. ועפ"י מדרשינו אנו למדים שמקרני הוד והארת פנים שעל ידי החכמה דברו במליצותם כי חכמת אדם תאיר פניו. ופי' דיסקרין בערוך ערך דסקס וערך דסקר ובמוסף שם קערה קטנה. ופי' קיטון חדר בערוך ערך קטנה. אמא"ש מראין הדברים שסגנון הפסיקתא הוא מאוחר. עד) כלו' שכל אבן יקרה המפורסמות הם י"ב שבחשן האפוד. ולא מנה כאן הכתוב רק ט' ומנה זהב עמהן א"כ כל אבן יקרה רומז על שלש שלא נזכרו והם לשם שבו ואחלמה וזהב עמהן הרי י"ג. עה) כלו' יו"ד המנוין מוסיף עליהם אחת מרבוי לשון כל אבן יקרה. עו) וכל אבן יקרה הוא כלל שאין בו אלא מה שבפרט. עז) וכ"ה בפסיקתא, ובקהלת רבה ג' ועוז פניו ישונא כשא"ל הקב"ה המן העץ ואף הקב"ה וכו' וטרדו מג"ע. ובויקרא רבה פ"כ מסיים במאמר ואל עפר תשוב. ובב"ר פי"א גרסינן רבנן ורשב"ל רבנן אמרי עשר ור"ש אמר י"א ר' חמא בר חנינא ורשב"ל תרוויהון אמרין כלל ופרט נעשה הכלל מוספת לפרט והכל בכלל. כל אבן יקרה מסכתך כלל אדם פטדה וגו' פרט. שכל בכלל כל אבן יקרה וגו'. ובלי ספק שהדברים קטועים שם וחסרה שיטת ר"ח בר חנינא. והדר גריס התם ר' לוי ור' סימון חד אמר ט' וח"א י' מאן דאמר י' כרבנן ומ"ד ט' הדין דהב דהבא לית היא חופה. ר' אחא ב"ח אמר עשה כתלים של זהב ובתי קריות של אבנים טובות ומרגליות וכו'. וצ"ל דר"ל לעצמו לא ס"ל כרחב"ח.

כ ה ח כ ם אלו ישראל דכתיב רק עם חכם ונבון וגו' (דברים ד' ו'). ו מ י י ו ד ע פ ש ר דבר שיודעים לדרוש את התורה ארבעים ותשע פנים טמא וארבעים ותשע פנים טהור עח). ח כ מ ת א ד ם ת א י ר פ נ י ו ר' ינאי דשאב בשם רבי שמואל בר נחמן אתה מוצא כיון שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז') (ויתן עליו) [ניתן עליהם] מזיו שכינה של מעלה הה"ד ויצא לך שם בגוים ביופייך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזקאל ט"ז י"ד). וכיון שאמרו לאותו מעשה העגל אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים (שמות ל"ב ח') נעשו שונאים להקב"ה הה"ד ועוז פניו ישונא. י ס ו נ ה בסמך. אף הקב"ה שונה עליהם את הדברים אכן כאדם תמותון (תהלים פ"ב ז') עט): ד"א מ י כ ה ח כ ם זה תלמוד חכם. מ י י ו ד ע פ ש ר ד ב ר שיודע לפרש את משנתו. ח כ מ ת א ד ם ת א י ר פ נ י ו בשעה שהוא נשאל ומשיב. ו ע ו ז פ נ י ו י ש ו נ א בשעה שהוא נשאל ואינו משיבו פ). ר' הוה יתיב ומתני מנין שאין ממירין בבכור פא). הבהיקו וצהלין אפוי דבר פדיון. אמר הכין ידע מה אנא יתיב ומתני פב). גוי אחד ראה את רבי יהודה בר אלעאי. חמיתיה אפוי נהורין. אמר הדין גברא חד מג' מילי אית ביה. או שתוי דחמר הוא. או מוזיף בריבית הוא. או מרבי חזירים. שמע קליה ר"י בר אלעאי. אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא דחדא מנהון לית בי. לא מרבי חזירים אנא דאסיר ליה לבר ישראל למרבי חזירים דתנינן לא יגדל אדם חזירים בכל מקום (בבא קמא ספ"ז) פג). ולא מוזיף בריבותא אנא דכתיב אל תשיך לאחיך נשך כסף נשך אוכל

מאיר **מגן דוד** עין

ובבבלי ב"ב ע"ה ע"א גרסינן א"ר חמא בר חנינא עשר חופות עשה הקב"ה לאדה"ר בג"ע שני בעדן גן וגו' מר זוטרא אמר י"א שני כל אבן יקרה א"ר יוחנן וגרוע שבכולן זהב וכו'. וצריך לומר דאית דאמרי לה הכי. והכי שמיעא להו בבבל. ועיי' בפדר"א פי"ב דנקט סתמא כרבנן י' חופות עיי"ש. ובאותיות דר"ע באות ג"ר דאמר י"ב חופות נראה שהוא ט"ס וצ"ל י"ג שהרי חשב זהב ג"כ עיי"ש. ומפורש הענין בב"ב מדות דר"א בריה"ג מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כילד ויטע ה' וגו' וכו' כשהוא אומר לאירס וכו' א"ל שמא אדה"ר אתה שעשיתי לו כל הכבוד הזה. עח) עיי' לעיל אות ל' ולקמן פסקא כ"א דעשרת הדברות אות כ"ה. עט) בפסיקתא ג' ר' ח ג י בשם רשב"נ. ובקהלת נוסחאות ר' זבי דשאב וכו' נ ת ן ל ה ם מזיו השכינה וכו' ש י כ ה עליהם וכו'. ובקהלת רבה שם ג' סתם וג' כ י ת ן ע ל י ה ן מזיו שכינה וכו'. ומקרא אכן כאדם וגו' מידרש הכי במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ט. ובנרמז שם במ"ע אות כ"ג. פ) בפסיקתא וברבה שם. וברבה ג' ו א י נ ו י ו ד ע ל ה ש י ב. פא) עיי' תמורה ז' ע"ב. פב) בתמיה. כלו' לא הבנת אותי. ולענין מה שאמר בשעה שהוא נשאל ומשיב מייתי לה. והסיפור קטוע כאן ועיקרו הוא בירושלמי דנזיר פ"ה ה"א. והכי גרים לה התם רבי הוה יתיב מ ת נ י ב פ ר ש' אין ממירין בבכור (כלו' סתמא בין כהן בין בעלים) וחליף (אבוי) [אפוי] דבר פדיה (כלו' שנשתנו פניו דהוה קשה ליה הרי הבעלים ממירים) חמתיה ר' אמר אנא ידע מה אנא אמר (יודע אני מה שאני מדבר) כדון הנא מימר (עתה אומר לך) וידבר ה' אל משה ל א מ ר לא יימר דברי ר' יהודה (כלו' דמדרשא זו יליף ר' יהודה שם ובתמורה ז' ע"ב דהמקדיש תמימים לבדק הבית עובר בעשה ול"ת. וכיון שכן אי אפשר להמיר בהמה תמימה בבכור דמה תהיה תמורה זו שהרי א"א להקריבה למזבח ובין אם תאמר שתקדש הקדש עלוי כמקדיש את הבכור (ערכין ספ"ח) או שתאמר שתרעה עד שתפול בה מום ותאכל (תמורה כ"א ע"א) הרי הוא כמקדיש תמימים לבה"ב דאסור בעשה ול"ת. והמפורשים נדחקו). ובפסיקתא גרים לה הכי רבי הוה יתיב ומתני מניין שאין ממירין בבכור ו ת ל י ן אפוי דבר פדיה (כלו' שזקף פניו ובערוך ערך ז ח ל ג' ז ח ל י ן אפוי דבר פ ד א ופי' להבו פניו) אמר ה ד י ן ידע מה א ת יתיב ומתני. והוא ג"כ בלשון בתמיה. ומלת א ת הוא ט"ס וצ"ל א נ א. ובקהלת רבה ג' ר' ח י י א הוה יתיב ומתני מניין וכו' ז ח ל י ן אפוי דבר פדיה אמר הדין ידע מה א נ א יתיב ומתני. ובכל אלו המקומות עיקר הסיפור קטוע. ולא מייתי ליה הכא אלא לענין נשאל ומשיב שאף שהלכה זו כנגד כל לשוני התנאים היה יודע להשיב ולאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא. פג) במשנה איתא אין מגדלין חזירין בכ"מ.

נשך כל דבר אשר ישך (דברים כ"ג כ'). ולא שתוי דחמר אנא דארבעתי כסי דחמרי דאנא שתי בלילא דפסחא (אנא) תזיק רישיה מן פסחא ועד עצרת. רבי מנא תזיק רישיה מן פסחא לחגא פד). א"ל ועל מה אפיך נהירין. א"ל אורייתא היא דמנהרא אפיי דכתב חכמת אדם תאיר פניו פה). ר' אבהו אזיל לקיסרין ואתא מתמן אפוי נהירין. חמותיה תלמידיא ואתו ואמרו ליה לר' יוחנן הא רבי אבא אשכח סימא. אמר להון למה. אמרו ליה דאפוי נהיריא. אמר להו דילמא אורייתא חדתא שמע. סליק לגביה. א"ל ר' יוחנן מה אורייתא חדתא שמעת. א"ל תוספתא עתיקתא. אמרה. וקרא עליו חכמת אדם תאיר פניו פו): ד"א מי כהחכם זה משה דכתב ביה עיר גבורים עלה חכם (משלי כ"א כ"ב) פז). ומי יודע פשר דבר שפירש את התורה לישראל. חכמת אדם תאיר פניו רבי מנא דשאב בשם רבי יהושע דסכנין משם רבי לוי על כל דבר ודבר שהיה הקב"ה אומר [למשה היה אומר] לו טומאתו וטהרתו פח). וכיון שהגיע לפרשת אמור אל הכהנים בני אהרן וגו' (ויקרא כ"א א'). אמר לפניו רבש"ע ואם נטמא במה היא טהרתו. ולא השיבו. באותה שעה נתכרכמו פניו. הה"ד ועוז פניו ישנא. וכיון שהגיע לפרשת פרה. אמר לו הקב"ה. משה

מאיר מגן דוד עין

פד) הספר מייתי להא דר' מנא דרך אגב. פה) בפסיקתא ג' גוי א' דאה את ריב"א דהוי נהירין אפוי וכו' דהא ארבע כסי דאנא שתי בלילא פסחא תזיק רישי וכו' ור' מני תזיק וכו'. ובקהלת רבה ג' דאפי' ד' כסי דאנא שתי בלילא פסחא אזיק לרישי וכו' והא דר' מנא ליתא שם. וגרסינן בירושלמי דשבת פ"ח ה"א ר' יונה אמר יולאין ביין מבושל ר' יונה כדעתיה דר' יונה שתי ארבעתי כסוי דלילי פסחא ומזק רישיה עד עצרתא. ר' יודה ב' ר' אילעי שתי ארבעתי כסוי דלילי פסחא ומזק רישיה עד חגא. והנה הגירסות מהופכות וגרס ר' יונה ולא ר' מנא. והא דר"י בר אלעי גרס תו התם. חמתיה חדא מטרונה אפוי נהירין א"ל סבא סבא חדא מן תלת מילין אית בך או שתוי חמר את או מלוה ברבית את או מגדל חזירין את. א"ל תיפח רוחה דההיא איתתא חדא מן תלת מיליא לית בי אלא אולפני שכיח לי דכתיב חכמת אדם וגו'. וכנפל בערבי פסחים שם ובשקלים פ"ג והוא קטוע שם (וכבר העיר ע"ז החכם מוהר"ש באבער). ובבבלי נדרים מ"ט ע"ב גרסינן אמרה ההיא מטרוניתא לר' יהודה (דמקמא הכי משתעי ר"י הוה יתיב קמיה דר' טרפון) מורה ורוי א"ל הימנותא בידא דההיא איתתא אי טעימנא אלא קידושא ואבדלתא וארבע כסי דפסחא וחוגרני לדעי מן הפסח עד העצרת אלא חכמת אדם תאיר פניו. א"ל ההוא לדוקי לר"י פניך דומין אי כמלוי ברבית אי כמגדלי חזירין. א"ל ביהודאי תרווייהו אסירן אלא כ"ד בית הכסא אית לי מן ביתא עד בי מדרשא וכל שעה ושעה אני נכנס לכל א' וא'. וזה הסיפור האחרון ג' לה בברכות כ"ה ע"א הכי כי הא דאמרת ליה ההיא מטרוניתא לר"י בר אלעאי פניך דומין למגדלי חזירים ולמלוי ברבית א"ל הימנותא לדידי תרווייהו אסירן אלא כ"ד בה"כ איכא מאושפזאי לבי מדרשא דכי אזילנא בדיקנא נפשאי בכולהו. אמא"ש אילו המאמרים מוכיחים שתערובות סיפורים כאן. ומסגנון הלשון שלפנינו וברבה מראין הדברים שהמסדר ערבב ב' סיפורים. ובא בעל מסדר הפסיקתא ותיקן הסגנון דזק ותשכח. וכבר מעורבבין הדברים בברכות שם. וכ"ל עוד שגי' לדוקי וכן הגי' גוי א' היא הנהה. ול"ל א"ל ההיא מינא לר"י. ותשובתו אינה אלא לגלוג לאילו שנידונין בלואה רותחת והיו כ"ד כתות כמו שאמרו בירושלמי דחלק ה"ו אר"י לא גלו ישראל עד שנעשו כ"ד כתות של מינים וכו' והם מעוותין כ"ד כתבי קדש להוליאן לדעתן. ועכין תשובתו זו אינו אלא עכין תשובת חכמת אדם תאיר פניו. פו) בפסיקתא ג' חמוניה תלמידייא סלקין ואומרין לר"י הדין ר' אבוהו וכו' סליק לגביה וא"ל וכו' תוספתא עתיקתא וקרא עלוי וכו'. ובקהלת רבה הגי' סלקון לגביה אמרו ליה ומה אורייתא שמע מר אמר לון תוספתא עתיקא אמרון (כלו' שאמרו הדבר לר"י) קרא עלוי וכו'. ונוסחא זו כראית עיקר. ובירושלמי דשבת שם הגי' ר' אבוהו נחת לטבריא חמוניה תלמידוי דר"י ובו' סליק לגביה אמר ליה מאי אורייתא חדתא שמעת א"ל תוספתא עתיקתא וקרא עלוי וכו'. וכ"ה בפסחים שם. ובשקלים שם היא משובש קלת עיי"ש. פז) ומידרש במשה במדרש משלי שם ובשמות רבה פמ"ג ופ"כ ובויקרא רבי פל"א. פח) וכן הגיה מהרז"וו.

אמירה שאמרתי לך אמור אל הכהנים ואמרת לי אם נטמאו במה טהרתן ולא השיבותיך. אלא זו ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת (במדבר י"ט י"ז) פט):

[דבר אחר זאת חקת התורה וגו] משה ואהרן [בכהניו ושמואל בקראי שמו] וגו' (תהלים צ"ט ו'). רבי יודן בשם רבי יוסי ברבי יהודא בר ברכיה בשם רבי יהושע בן קרחה כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה הה"ד משה ואהרן בכהניו. רבי ברכיה בשם רבי סימן שמע לה מן הדא ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים [וגו'] ומשה איש האלקים [בניו יקראו על שבט הלוי (דה"א כ"ג י"ג וי"ד) משה נקרא איש האלהים] אבל בניו יקראו על שבט לוי. א"ר אליעזר בר' יוסי פשוט הוא (לו) [לן] שבחלוק לבן שימש משה במדבר. א"ר תנחום בר' יודן ותני עלה כל שבעת ימי המילואים היה משה משמש בכהונה גדולה ולא שרתה שכינה על ידיו וכיון שבא אהרן ושימש ושרתה שכינה על ידיו הה"ד כי היום ה' נראה אליכם (ויקרא ט' ד') ל). קוראים אל ה' והוא יענם

מאיר **מגן דוד** עין

פט) בפסיקתא ג' ר' מני ור"י דסכנין בשם ר"ל וכו' שהיה הקב"ה אומר למשה היה אומר לו טהרתו וטומאתו קלו וחמרו וכו' ואמרת לי אם נטמא במה טהרתו ולא אמרתי לך דבר זו היא טהרתו. ובקהלת רבה שם ג' ר' מנא דשאב בשם ר' יהושע בן לוי וכו' אומר למשה היה אומר לו וכו' רבש"ע ואם נטמאו אלו במה היא טהרתן לא השיבו דבר אותה שעה נשתנו פניו של משה וכו' זו היא טהרתן ולקחו לטמא וגו' א"ל רבש"ע וכי טהרה היא אמר הקב"ה משה חקה היא וגזירה גזרתי ואין בריה יכולה לעמוד על גזירתי דכתיב זאת חקת התורה. ובתנחומא דחוקת שקיטע כל אילו השיטות דלעיל מתחיל אר"י דסכנין בשם ר"ל וכו' א"ל הקב"ה למשה אותה מדה שאמרתי לך אמור על הכהנים (ואולי הוא ט"ס ול"ל אותה האמירה) וכו' ולא השיבותיך זו היא כפרתו ולקחו לטמא וגו' (וכי שהוא ט"ס ול"ל טהרתו). וכ"ה ברבה דחוקת ושם ג' א"ל הקב"ה באותה שעה שאמרתי לך וכו' לא השבתיך זו היא טהרתו ולקחו לטמא וגו'. אמא"ש נראה שעיקר כל המאמרים הם בקהלת ורבנן עבדין פתיחתא לפ' פרה. ל) פתיחתא זו ג"כ בפסיקתא ושם ג' ר' ברכיה בשם ריב"ק וכו' משה נקרא איש האלהים אבל בניו וכו' א"ר אלעזר בר"י פשוט הוא לן וכו' א"ר תנחום בר' יודן כל שמונת וכו'. והמאמר שם קטוע. וכ"ה בויקרא רבה פ"יא אלא דשם ג' שבחלוק וכו' כל שבעת ימי המילואים ר' תנחום בשם ר"י תני כל שבעת וכו' ולא שרתה שכינה על ידו הה"ד וירא כל העם וירנו וגו' והשאר ליתא. ובשמות רבה פל"ז ג' רבנן אמרי כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר שמש משה בכהונה גדולה וי"א לא שמש אלא ז' ימי המילואים ור' ברכיה בשם ר' סימון אומר כל מ' שנה שמש משה בכה"ג שנ' ובני עמרם וגו'. ובאמת גרסינן בת"כ במכילתא דמילואים וישחט ויקח משה מן הדם כל ז' ימי המילואים היה משה משמש בכה"ג וכו' מלה"ד וכו' עיי"ש. ובפ' שמיני שם ג' מלמד שביום הוקם המשכן בו ביום שרתה שכינה על מעשה ידי אהרן שכל מעשה ז' ימי המילואים היה משה משמש ולא שרתה שכינה על ידו עד שבא אהרן ושמש בבגדי כה"ג ושרתה שכינה על ידיו שנ' כי היום נראה ה' אליכם, ולפ"ז נוסחתינו עיקר. ובמדרש תהילים שם ג' לה כמי כגי' הפסיקתא. אלא דשם ג' אר"ב בשם ר"ש מקרא מלא הוא ובני עמרם וגו'. א"ר יהושע בר' יוסי בחלוק לבן שימש. משה בכ"ג כל שבעת ימי המילואים שנ' משה ואהרן בכהניו. והא דר' תנחום ליתא שם. ועכ"פ נראה שעיקרן של מאמרים אלו הם במדרש תהלים. ובירושלמי דריש יומא ג' א"ר לעזר בי ר' יוסי פשט הוא לן שבחלוק לבן שימש משה בכ"ג אר"ת בר יודן ותני לה כל שבעת וכו'. ולא איתפרש אי ז' ימים קאמר ראב"י או מ' שנה. ובבבלי ע"ז ל"ד ע"א גרסינן ר' עקיבא איקלע לגינזק בעו מיניה וכו' ולא הוה בידיה אזל ושאיל בי מדרשא א"ל וכו' במה שמש משה כל ז' ימי המילואים בחלוק לבן וכו'. ועיי"ש בתוס' בד"ה במה שמש משה. וצ"ל דלשון במדבר שלפנינו כמי בז' ימי המילואים קאמר. וכדמפורש במדרש ויקרא רבה ובמדרש תהילים. וע"ע עוד שם בתו' בד"ה. ר"ע איקלע וכו'. ומלשון פשוט הוא לן דנקט ראב"י נראה ראיה דנוסחת ר"ע עיקר. וע"ע זבחים ק"א ע"ב וק"ב שם דרב מעלמו אמר משה רבינו כ"ג וחולק

(תהלים שם) זה קורא ונענה וזה קורא ונענה. ב ע מ ו ד ע נ ן י ד ב ר א ל י ה ם (שם) שמענו במשה שנדבר עמו בעמוד ענן דכתיב וירד ה' בענן (שמות ל"ד ה'). ובאהרן שנדבר עמו בעמוד הענן דכתיב וירד בעמוד ענן (במדבר י"ב ה') לא). אבל בשמואל לא שמענו. והיכן שמענו. מן הדין קרא ותעניננה אותם ותאמרנה יש הנה לפניך (שמואל א' ט' י"ב) רבי יודן בשם מארי יעקב אמרו להם הנשים אין אתם רואין ענן שהוא קשור למעלה. ואין י ש אלא ענן דכתב ויש אשר יהיה הענן וגו' (במדבר ט' כ') לב). ש מ ר ו ע ד ו ת י ו ו ח ק נ ת ן ל מ ו (תהלים שם) שמענו במשה שנכתבה תורה לשמו זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג' כ"ב) ובשמואל נכתב לו ספר ויכתב בספר וינח לפני ה' (שמואל א' י' כ"ה). אבל באהרן לא שמענו. אלא מלמד שנתנה לו פרשה הזאת שלא תזוז ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות לג):

זאת חוקת התורה וגו' ר' יהושע בשם ר' לוי ארבעה דברים יצר הרע משיב עליהם ובכולהם כתב בהו ח ו ק ה. ואילו הן. אשת אחיו וכלאים ושעיר המשתלח ופרה אדומה. אשת אחיו מניין ערות אשת אחיך לא תגלה (ויקרא י"ח ט"ז) מת בלא בנים מותרת לו. וכתב ביה ח ו ק ה ושמרתם את חוקותי וגו' (שם שם כ"ו) לד). כלאים מניין לא תלבש שעטנז (דברים כ"ב י"א) סדין בציצית מותר. וכתיב ביה [חוקה] את חוקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים וגו' (ויקרא י"ט י"ט). שעיר המשתלח מניין והמשלח השעיר לעזאזל יכבס בגדיו (שם ט"ז כ"ו) לה) הוא עצמו מכפר על אחרים. וכתיב ביה ח ו ק ה והיתה זאת לחוקת עולם וגו' (שם שם ל"ד) לו). פרה אדומה דתנינן תמן כל העסוקים בפרה מתחילה ועד סוף מטמאין בגדים (פרה פ"ד מ"ד) והיא עצמה מטהרת אחרים. וכתב ביה ח ו ק ה זאת חוקת התורה וגו' לז):

ויקחו אליך ר' לולייאני בר כוברים בשם ר' יצחק קטריקי ר' עזריה א"ר יצחק ור' יוסי ברבי אמר לו הקב"ה משה לך אני מגלה טעמי תורה אבל לאחרים ח ו ק ה לח). דאמר רב הונא כי אקח מועד אני מישרים אשפוט (תהלים ע"ה ג') [וכתיב] והיה ביום ההוא

מאיר מגן דוד עין

בקדשי במים היה ומקשי עליו מברייתא ומסיק בתנאי ויחר אף ה' במשה ר' יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם וזה לא נאמר בו רושם (ולשיטתיה דהכא אזיל דב"ג היה) ר"ש בן יוחי אומר אף זה נאמר בו רושם שנ' הלא אהרן אחיך הלוי והלא כהן הוא ה"ק אני אמרתי אתה כהן והוא לוי עכשיו הוא כהן ואתה לוי וחכ"א לא נתכהן אלא ז' ימי המילואים בלבד ויש אומרים לא פסקה כהונה אלא מזרעו של משה שנ' ומשה איש האלהים וגו' ואומר משה ואהרן בכהניו ופרש"י ורב דאמר כיש אומרים. ול"נ דרב הוא דאמר כריב"ק והאי ויש אומרים לאו מהברייתא הוא אלא הש"ס היא דקאמר הכי דהוה שמיעא להו בבבל הא דר"ב בשם ר"ש. לא) במקרא כתוב וירד ה'. לב) בפסיקתא ג' ר' יודן ב ש ם ר' י ע ק ב ובקצת נוסחאות ר"י בשם ר' מ ר י ב"ר י ע ק ב ובמדרש שמואל פי"ג ג' ר' י ו ד ן ר' מ ר י ב ר י ע ק ב אמר. לג) כ"ל דמשמע להו דהא דכתיב דבר אל בנ"י וגו' לאהרן נאמר. שאליו יקחו הפרה ולא תזוז מבניו פרשה זו של טומאת מת שכן אלעזר אומר לאנשי הצבא (בפ' מטות) זאת חקת התורה וגו' אף שמשה היה שם. ולא ק"ל דאלעזר מורה הלכה בפני רבו היה. ועיי' בויקרא רבה פכ"ו בד"ה הה"ד אמרות ה' טהורות ובד"ה א"ר תנחום בר חנילאי ב' פרשיות וכו'. לד) במקרא כתוב ושמרתם א ת ס- לה) במקרא כתוב את השעיר. לו) במקרא כתוב זאת ל כ ם. לז) בפסיקתא שם. ושם ג' ר"י ד ס כ נ י ן בשם ר"ל. וכ"ה ג"כ בתנחומא דחוקת וברבה שם. ועיי' במדרש תהילים ט'. ובת"כ פ' אחרי מות פי"ג גרסינן ואילו שיצה"ר משיב עליהם ואו"ה משיבין עליהן כגון אכילת חזיר ולבישת כלאים וחליצת יבמה וטהרת המצורע ושעיר המשתלח שיצה"ר משיב עליהן ואו"ה משיבין עליהן ת"ל אני ה' חקקתים ואין אתה רשאי להשיב עליהן. וכעין זו הוא ביומא ס"ז ע"ב עיי"ש. ובעין יעקב ג' נמי ופרה אדומה. ועיי' ברש"י עה"ת ריש חוקת. לח) בפסיקתא הגי' ר' ל ו ל א נ י ב ר שוורי' (ובקצת נוסחאות בר ט י ב ר י ם) בשם ר' יצחק קטריקי ור' ע ז ר י ה ו א מ ר ו ל ה ר' יצחק ור' יוסי ברבי (ובקצת נוסחאות ור' יוסי בר חנינה) א"ל הקב"ה וכו'. והלשון קטוע שם קצת. ובתנחומא דחוקת ג' ויקחו וגו' ר' בר ח נ י נ א א"ל הקב"ה וכו'.

לא יהיה אור יקרות וקפאון (זכריה י"ד ו') יקפאון כתיב (סקן) הדברים [שהן] מכוסים מכם בעולם הזה עתידים שיהיו (לפין לסס) [צפין לכם] כהדין בולים דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' [אשים מחשך לפניהם לאור וגו' אלה הדברים עשיתים וגו'] (ישעיה מ"ב ט"ז). אלה הדברים אעשה אין כתב כאן אלא עשיתים כבר עשיתים לר' עקיבא וחבריו. א"ר אחא דברים שלא (נגלה) [נגלו] למשה נגלו לר' עקיבא וכל יקר ראתה עינו (איוב כ"ח ט') זה ר' עקיבא לט):

[אליך] א"ר יוסי בר' חנינא שכל הפרות בטלות ושלך קיימת ק). ר' אחא בשם ר' יוסי בר חנינא בשעה שעלה משה לשמים שמע קולו של הקב"ה שהוא יושב ועוסק בפרשת פרה ואומר הלכה בשם אומרים קא) ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים (פרה פ"א מ"א). אמר משה לפני הקב"ה. רבון העולמים העליונים והתחתונים ברשותך ואתה יושב ואומר הלכה משמו של בשר ודם. אמר לו הקב"ה. משה צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפרשת פרה תחילה ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים. אמר לפניו. רבון העולמים יהי רצון מלפניך שיצא מחלציי. אמר לו הקב"ה חייך שהוא מחלציך ושם האחד אליעזר (שמות י"ח ד') ושם אותו המיוחד אליעזר קב): תמן תנינן אבא שאול אומר כבש פרה כהנים גדולים עושין (אותן) [אותו] משל עצמן (שקלים פ"ד מ"ב). ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבשו של חבירו אלא סותר וחוזר ובונה אותו משלו. א"ר אחא בשם ר' חנינא יותר מששים כברי זהב היה מוציא עליו שחצית. והא תני שמעון הצדיק הוציא שתי פרות ולא בכבש שהוציא את הראשונה הוציא את השנייה, אית לך למימר על אותו הצדיק

מאיר מגן דוד עין

ברבה שם א"ר יוסי בר חנינא וכו'. לט) בפסיקתא המאמר קטוע ומתחיל והיה ביום ההוא (ונפלת נוסחאות הגי' כמו שהיא לפנינו). ושם ג' עתידים הם שיהיו גלוים להם כהדין בולש וכו'. ובתנחומא שם ג' דא"ר הונא כתיב כי אקח וגו' וכתיב וכו' עתידים להיות צופים לכם כהדין שמיא דלפי דכתיב והולכתי וגו'. וכ"ה ברבה שם. ופי' בולים פי' בערוך ערך בלש מראה של זכוכית וגירסתו שם עתידים להיות צפון לכם כהדין בולש. ועיי' לעיל פי"א אות ל"א. ובפסחים נ' ע"א דרשו מזה יקרות וקפאון זה אור שיקר בעוה"ז וקפוי לעוה"ב. ופרש"י יהא קפוי וקל לעוה"ב כל דבר קל קרוי קפוי כמו ועל המים ויצף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא. ובענין ר"ע עיי' באדר"נ פ"ו שר' טרפון קרא עליו זה המקרא. ובתנחומא נשתבשו מלות א"ר אחא דברים וכו' למלות ד"א דברים, וברבה ליתנייהו כלל. אמ"ש מסגנון הלשון אתה למד שעיקר נוסחת המאמר היא כמו שלפנינו והיא מסכים עם מלת וקפאון ושינו הנוסחא בקלתה בפסיקתא וכולא ברבה ובתנחומא לפי שסגנון הלשון היה להם מגומגם. ק) כצ"ל וכ"ה בילקוט דפוקא. ובפסיקתא ג' אריב"ח רמזו שכל הפרות יהיו בטלות וכו'. וכ"ה ברבה ובתנחומא. אמ"ש לדעתי דרש כך מדלא כתיב ויקחו לך הקפיד הדיבור שיביאוה אל משה ואין טעם הכתוב כטעם ויקחו לי תרומה וכיוצא בו. אלא הקפידא איכא בקרא ומזה נלמד שהיה מנהג טהרה כזו נהוג בישראל כבר לפני הדבור. ובא הדבור למשה שכולם יהיו בטלות ושלו תהיה קיימת. והמפורשים פירשו שבכל הפרות שלעתיד מערבין מאפרה של פרת המדבר וא"כ"ל. קא) כלו' בשם אומרה. קב) ובפסיקתא ג' ר' אחא בר חנינא בשעה וכו'. ובתנחומא הגי' כמו שהיא לפנינו. וברבה ג' ר"א בשם ר' חנינא וכו'. והתם גרסי הלכה בשם אומרה. וג' בתנחומא ר"א בני אומר וכו'. וברבה שם קיטע סגנון המאמר עיי"ש. וכוונת מליצת דברי חכמים וחידותם נ"ל שנתעוררו במה שלא מצינו שהתחיל רבי לסדר מסכתא מן המסכתות בשם חכם אחד. רק באבות שהתחיל במשה משה קבל תורה וכו' (ובעדיות ונדה שמתחיל שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן וכו' שם הטעם מבואר בתוספתא דעדיות שאמרו נתחיל מהלל ושמאי והואיל וחביבא ליה דתנא בבחירתא כן פתח ביה נמי בנדה) ומסכת פרה שפתח בר' אליעזר אף שדעתו דעת יחידי וחלקו עליו חביריו. והנה השוהו בזה עם משה. ומלאו טעם בדבר שנכוונה עשה רבי כן לפי שאבותיו נדוהו וכל טהרות שטיהר שרפו באש כמו שסיפרו בב"מ נ"ט ע"ב. ע"כ לקיים את והב בסופה פתח רבי בטהרתן של ישראל בשיטת ר' אליעזר. וזהו אמרם צדיק אחד עתיד לעמוד וכו' והוא רבי המפורסם

שחץ היה. ר' אבין בשם ר' אליעזר משום סילסול פרה קג): גוי אחד שאל את רבן יוחנן בן זכאי אמר אילין מילין דאתון עבדין נראין כמין כשפים. מביאין פרה ושורפין אותה (וכותשין) [וכותשין] אותה ונוטלין אפרה. אחד מכם מטמא למת ומזין עליו שתים ושלש טיפין ואומר טהרת. אמר לו לא נכנסה רוח תזזית באותו האיש מימיך. אמר לו לאו. ולא ראית מה עושים לו קד). מביאין עיקרין ומעשנים תחתיו ומרביצין עליו מים והיא בורחת. אמר לו ולא ישמעו אזנך מה שפיך מדבר. כך רוח הזו רוח טומאה היא דכתיב וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ (זכריה י"ג ב'). וכיון שיצא. אמרו לו תלמידיו ר' לזה דחית בקנה ולנו מה אתה משיב. אמר להם לא המת מטמא ולא המים מטהרים אלא גזירתו של מקום היא. אמר הקב"ה חוקה חקקתי וגזירה גזרתי אין אתה רשאי לעבור על גזירתי קה):

[פרה אדומה] מפני מה כל הקרבנות באים זכרים וזו באה נקבה. אמר רבי אייבו לבן שפחה שטינף בפלטין של מלך. אמר המלך תבא אמו ותקנח את הצואה (בסיק') כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל קו):

פרה זו מצרים. עגלה יפיפיה מצרים (ירמיה מ"ו כ'): אדומה זו בבל. אנת הוא רישא דדהב (דניאל ב' ל"ח): תמימה זו מדי. תמימים היו אין לו להקב"ה עליהם אלא שעבדו עכו"ם שקיבלו מאבותיהם בלבד קז): אשר אין בה מום זו מלכות יון. אלכסנדרוס מוקדין כד הוי חמי לשמעון הצדיק הוי קאים על רגליו ואמר ברוך אלהים של שמעון הצדיק. אמרו ליה בני פלטוי דידיה מקמי יהודאי את קיים. אמר

בעננותניה. ושם בב"מ אמרו שילאת בת קול ואמרה מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו בכל מקום. וטעם זה הבת קול היא כמו שאמרו עליו ביומא ס"ו ע"ב שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם. ואעפ"כ עשו לו כן כדי לקבוע היסוד אחרי רבים להטות שלא ירבו מחלוקת בישראל כמ"ש בב"מ שם. וזה רמזו במלילתם שר"א ילא מחלליו של משה ואף רבי השווהו לו (אמנם מלילתם שהקב"ה יושב ועוסק בתורה היא בכמה מקומות באגדות ובמדרשים ואין להאריך כאן בפירוש ענינה). וכבר ספרו בש"הש רבה פ"א מר' יהושע בעל מחלוקתו שפ"א נכנס לבית מדרשו של ר"א אחר פטירתו והתחיל מנשק אותה האבן שישב עליה ואמר האבן הזאת דומה להר סיני וזה שישב עליה דומה לארון הברית. ואולי כוונו עוד בזה אל מה שמסופר בקהלת רבה פ"א שנחשד ר"א במינות ונתפש וילא בדימוס ונפטר. והשווהו עם אליעזר בנו של משה שלא נמסר לע"ז. שלכך כתיב ושם האחד אליעזר לרמז שהראשון שהוא גרשם נמסר לע"ז כמו שספרו ענין זה במכילתא דיתרו פ"א עיי"ש וע"כ קראו את המקרא הזה על ר"א. קג) בירושלמי דשקלים שם ג' לה הכי א"ר חנינה שחלית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר משפים ככרי זהב היו מוליאין בה (היה כבשה של פרה עומד) ולא היה אחד מהם מוליא פרתו בכבשו של חבירו אלא סותרו ובונה אותו משלו. התיב ר' עולא קומי ר' מנא והא תני שמעון הלדיק ב' פרות עשה לא בכבש שהוליא את זו הוליא את זו אית לך מימר שמעון הלדיק שיחזה יהא מאיכדון על שם מעלה היה בפרה סילסול היה בפרה. ובפסיקתא ג' א"ר אחא בר חנינא יותר מס' וכו' וכלם שחלים היו והא תני וכו' ר' אבון בשם ר' אלעזר אמר משום סלסול פרה ועיי' לעיל פ"ז אות ב'. קד) כלו' שחזר ושאלו אם לא ראה מה עושים במי שנכנס בו. ולישנא קטיעה הוא ובפסיקתא ג' א"ל ולא ראית אדם שנכנס בו רוח תזזית א"ל הן א"ל ומה אתם עושים לו א"ל מביאין עיקרין וכו'. וכעין זו הוא בתנחומא וברבה דחוקת ושם ג' מזין עליו מי נדה והוא בורח לאחר שילא הגוי. קה) בפסיקתא ג' לזה דחית בקש (וברבה ותנחומא שם הגי' בקנה) וכו' א"ל חייכם לא המת וכו' אין אדם רשאי לעבור על גזירתי דכתיב זאת חקת התורה. וכ"ה בתנחומא וברבה שם אלא שבתנחומא מוסיף ולא פרה מטהרת ולא המים מטהרין. ונראה דב' נוסחאות הן שנתערבו. קו) וב"ה בילקוט. בפסיקתא ובמדרשים שם הגי' ומפני מה וכו' וא"כ. ומלת בסיקה ליתא שם ע"כ מחקתיה. קז) בפסיקתא ג' דא"ר יהודה בר אבא מלכי מדי תמימים וכו' ובקלת נוסחאות

להון כד אנא נחית לקרבא בדמותיה אנא חמי ונצח קח): אשר לא עלה עליה עול זו אדום. שלא קבלה עליה עולו של הקב"ה. ולא די שלא קיבלה אלא מחרפת ואומרת מי לי בשמים וגו' (תהלים ע"ג כ"ה): ונתתם אותה אל אלעזר הכהן והוציא אותה אל מחוץ למחנה שהוא עתיד לדחות את שרה מכרך גדול ממחיצתו קט): ושחט אותה לפניו כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום (ישעיה ל"ד ו'). אמר רבי ברכיה טבח גדול בארץ אדום קי): ושרף את הפרה ויהיבת ליקידת אשתא (דניאל ז' י"א) קיא): את עורה ואת בשרה וגו' הוא דוכסיה ואפרכיה ואיסתרטיליטיה קיב). הונך ועזבוניך (ומערביך וכל אנשי בדקך) [וגו' מחזיקי בדקך וערבי מערבך וכל אנשי מלחמתך אשר בך ובכל קהלך אשר בתוכך יפלו בלב ימים וגו'] (יחזקאל כ"ז כ"ז) אמר רבי שמואל בר יצחק אפילו אותם שהם מקהלי ובאו ונדבקו בקהלך אף הם יפלו בלב ימים קיג): ד"א פרה אילו ישראל. כי כפרה סוררה סורר ישראל (הושע ד' ט"ז): אדומה אדמו עצם מפנינים (איכה ד' ז'): [תמימה יונתי תמתי] (שה"ש ו' ט') קיד): [אשר] אין (בו) [בה] מום כולך יפה רעייתי ומום אין בך (שם ד' ז'): אשר לא עלה עליה עול שלא קבלו עליהם עולו של הקב"ה קטו): ונתתם אותה אל אלעזר הכהן זה ירמיה מן הכהנים אשר בענתות (ירמיה א' א'): והוציא אותה אל מחוץ למחנה ועמיה הגלי לבבל (עזרא ה' י"ב): ושחט אותה לעיניו קטז) ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו (מלכים ב' כ"ה ז'): ושרף את הפרה לעיניו וישרוף את בית ה' ואת בית המלך (שם שם ט'): את עורה וגו' ואת כל בתי ירושלים ואת הבית הגדול שרף באש (שם וירמיה נ"ב י"ג) קיז). ולמה הוא קורא אותה בית גדול. אלא זה בית מדרשו של ר' יוחנן בן זכאי ששם היו נותנים גדולתו של הקב"ה קיח): ולקח זה נבוכדנצר הרשע: עץ ארז ואיזוב ושני תולעת זה חנניה מישאל ועזריה: והשליך אל תוך

מאיר — **מגן דוד** — עין

דא"ר חייא בר אבא וכו'. קח) בפסיקתא ג' בני פלטרין וכו' את קאים על רגלך וכו'. קט) כלו' שהקב"ה עתיד לדחות שר של רומי ממחיצתו. ודרשו השם אלעזר על הקב"ה שהשם הזה מחובר מן אל עזר כלו' הקב"ה העוזר. ואמרו הכהן דקוב"ה כהן הוא כדאמרינן בסנהדרין ל"ט ע"א. ובפסיקתא המאמר משובש שנתערב בו מאמר שאין שם מקומו. ואולי היה כתוב קודם מאמר פרה זו מלכיות ונתערב בתוכו עיי"ש. וכבר יש ממנה נוסחא מתוקנת כאשר הועתקה בילקוט חוקת וז"ל ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אל אל עוזר והוציא אותה וגו' מלמד שהיא עתיד לדחוף את שרה של כרך גדול ממחיצתו. וכענין זה פייט הפייטן לפ' פרה בחרוזיו לפוכה לטהרת עם אל עזר וכו'. קי) כלו' שיטבח את הגדול שהוא עשו וכמו שדרשו לקמן סוף פ' דהחדש. ובפסיקתא ליתא להא דר' ברכיה והיא קטוע שבילקוט העתיקו וג' אר"ב טבח גדול יהיה בארץ אדום. כלו' שאדום יהיה טבח גדול בארץ. קיא) במקרא כתוב אשא. קיב) שרי חיל ממונים זה למעלה מזה בלגיונות הרומיים בערוך ובמוסף ערך דכוס ועיי' לקמן פט"ו אות קמ"ה. קיג) בילקוט שם הלשון משובש קצת ועיי' בויקרא רבה פ' שמיני מה שדרשו שם בסימני החיות ושם הזכירו ג"כ הא דאלכסנדרוס. קיד) כן הגיה מהרז"ו וכ"ה בפסיקתא ובילקוט. קטו) בפסיקתא ובילקוט ג' זה דורו של ירמיהו שלא קבלו וכו'. קטז) במקרא כתוב לפניו. קיז) במלכים כתוב כל בית גדול ובירמיהו כתוב ואת כל בית הגדול. קיח) בפסיקתא ובילקוט ג' מתנין גדולתו והגיה כן הז"א וא"ל. והאי ולמה הוא קורא וכו' גרסינן במגילה כ"ז ע"א ואת כל בית גדול וגו' ר' יוחנן וריב"ל ח"א מקום שמגדלין בו תורה וח"א מקום שמגדלין בו תפלה וכו' עיי"ש. ובירושלמי דמגילה ריש פ"ג גרסינן זה מדרשו של ריב"ז ששם היו מתנין גדולותיו של הקב"ה כגון ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע. וגרסינן לה נמי בפתיחתא דאיכה רבתי בפיתחא דר"ח בר פפא מעדה בגד וגו' והתם ג' זה בית מדרשו וכו' מתנין שבחו של הקב"ה. ונ"ל דליסנא קטיעה הוא וכלו' בית גדול הוא כענין בית מדרשו של ריב"ז שנחרב בחורבן טיטוס כך נחרב הבית הגדול בחורבנו של

שרפת הפרה קטל המון שביבא דנורא (דניאל ג' י"ז) קיט): ואסף איש טהור את כל אפר הפרה קכ) זה הקב"ה שכתב בו ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל וגו' (ישעיה י"א י"ב): איש זה הקב"ה דכתב ביה ה' איש מלחמה (שמות ט"ו ג'): טהור זה הקב"ה טהור עינים מראות ברע וגו' (חבקוק א' י"ג): את אפר הפרה אילו גליותיהם של ישראל: והניח מחוץ למחנה במקום טהור. זה ירושלים שהיא טהורה: והיתה לעדת בני ישראל למשמרת לפי שבעולם הזה מטהרים ומטמאים מפי כהן אבל לעתיד לבא אינו כן. אלא הקדוש ברוך הוא עתיד לטהרם מכל חטאותיהם ומכל טומאותיהם כמה שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזקאל ל"ו כ"ה) קכא):

פ"טו

החודש הזה לכם [ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה] (שמות י"ב ב') א)

עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו (תהלים ק"ד י"ט) אמר רבי יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה. יהי מאורות (בראשית א' ט"ו) מארת כתיב. וא"כ למה נבראת לבנה. אלא לקדש בה ראשי חדשים וראשי שנים ב). רבי שילא איש כפר תמרתה בשם ר' יוחנן אע"פ שמש ידע מבואו. מכאן שאין מונין ללבנה אא"כ שקעה חמה ג). (יסנו) [יוסטי] חבריא בשם ר' ברכיה שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון [בחמשה עשר יום לחדש

מאיר מגן דוד עין

נבוכדנאצר. קיט) אולי ס"ל דגובריא אלך די הסיקו לשדרך וגו' מישראל הווין דהוו פלחין לצלמא. ודריש קרא על נבוכדנאצר אע"ג דולקח הכהן כתיב כיון דנבוכדנאצר עביד צלם רב כהן קרא ליה דהוה כומר לע"ז. ובפסיקתא ג' ולקח זה נבוכדנאצר. הכהן זה ירמיה שנ' קחנו ועיניך שים עליו (ירמיה ל"ט י"ב). ואינו מתפרש יפה. הדא דקרא משמע שהכהן לקח ועוד שלעונתו של ירמיה לוה כן. ובנוסחאות אחרות וכן בילקוט ליתא. ובלי ספק שהוא הוספה מאיזה תלמיד טועה. קכ) במקרא כתיב את אפר. קכא) בפסיקתא שם וברבה ותנחומא ליתנייהו כל הני דרשות. אמא"ש כשנקיש הפסיקתא רבתי והפסיקתא עם התנחומא והרבה. נמצא שהעתיקו מן הפסיקתא. וע"כ פתחו במקרא מי יתן טהור מטמא דפתח ביה בפסיקתא וכן פתיחתא דאמרות ה' העתיקוה בכל ההרחבה שהיא בפסיקתא ולא בהרחבה שהיא בפסיקתא רבתי. וכן שבקו הנהו פתיחתא דאיתנייהו בפסיקתא רבתי ולא בפסיקתא. כגון פתיחתא דמתהלך בתומו וכן הא דילמדנו. מעתה ראוי לנו לדון עפ"י הרבה והתנחומא שכל שהשמיטו כגון פתיחתא דמשה ואהרן בכהניו והנהו מאמרים פרה זו מצרים וכו'. והם לפנינו בב' הפסיקתות שווים זו לזו. שאינם מעיקר הפסיקתא אלא הועתקו בה מהפסיקתא רבתי וע"כ לא העתיקום. אבל כבר היו בפסיקתא שלפני בעל הילקוט והעתיקם.

פ"טו א) בפרשה זו קורין בשבת רביעית והיא שבת פרשת החדש. ב) עיקר זה המאמר בב"ר פ"ו והוא פתיחתא אל ויאמר אלהים יהי מארת והכי ג' התם ר' יוחנן פתח עשה ירח למועדים אר"י לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד א"כ למה נבראת לבנה למועדים כדי לקדש בחשבונה ראשי חדשים ושנים. ולא הזכיר התם הא דמארת כתיב דלא צריך משום דאקרא קאי. ג) כלו' אעפ"י שעשה ירח למועדים שמש ידע מבואו. ובב"ר שם ג' ר' שילה דכפר תמרתא בשם ר' יוחנן אמר אעפ"י שעשה ירח למועדים שמש ידע מבואו. משמע ידע מבואו אין מונין ללבנה אלא משתשקע החמה. ובירושלמי ספ"ב דר"ה ר' שילה דכפר תמרתה בשם ר' [יוחנן] עשה ירח וגו' משמש ידע מבואו עשה ירח למועדים. ובמדרש תהלים ק"ד ג' אר"ש דכפר תמרתא בשם ר' יוחנן אין מונין ללבנה אלא משקיעת החמה הוי עשה ירח למועדים. וגרסינן בר"ה בבלי כ"ה ע"א תניא א"ל ר"ג לחכמים כך מקובלני מבית אבי אבא פעמים שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה אמר ר' יוחנן מ"ט דבי רבי דכתיב עשה ירח וגו'. שמש הוא דידע מבואו ירח לא ידע מבואו. וכן פרש"י בתהלים שם וכן תרגם התרגום שם.

הראשון ממחרת הפסח וגו'] (במדבר ל"ג ג'), אם ללבנה אתה מונה, עד כדון לית בה אלא ארבעה עשר משיקעות. מכאן שאין מונין ללבנה אלא אם כן שקעה חמה ד). רבי זעירא בשם רבי חנניא לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד. יהי מאורות מארת כתב. אם כן למה נבראת לבנה. צפה הקב"ה אומות העולם שעתידים לעמוד ולעשות אותן אלהות. ואמר אם בשעה שהם שנים והם מכחישים זה את זה אומות העולם עושים אותם אלהות. אילו היה אחד על אחת כמה וכמה ה). רבי ברכיה בשם רבי סימון שניהם נבראו להאיר והיו למאורות (בראשית שם ט"ו) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (שם שם י"ח) ו). והיו לאותות (שם שם ט"ו) אלו השבתות שנאמר כי אות היא וגו' (שמות ל"א י"ג). ולמועדים (בראשית שם) אלו ימים טובים. ולימים (שם) אלו ראשי חדשים. ושנים (שם) אלו ראשי השנים. שיהיו אומות העולם מונין לחמה וישראל ללבנה החדש הזה לכם ז):

[דבר אחר החדש הזה לכם] רבות עשית אתה ה' אלהינו נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וגו' (תהלים מ' ו') ח) ר' חנניא בר פפא אמר כל נפלאותיך ומחשבותיך כדי שיקבל אברהם אבינו את המלכיות אלינו בשבילנו כדי שנעמוד בעולם ט).

מאיר מגן דוד עין

ד) בב"ר שם יוסטי חברא בשם ר' ברכיה אמר הרי הוא אומר ויסעו וגו' ואם וכו' עד כדון לית לה אלא י"ד מטמועין הוי אין מונין וכו'. ולשון רש"י שם אעפ"י כן שמש ידע מבואו: אעפ"י שעשה ירח למועדים שמש ידע מבואו משתשקע. אעפ"י שהיה המולד קודם חצות אין החדש מקודש עד שתשקע החמה. תדע לך שכן הוא שהרי הוא אומר ויסעו וגו' עד כדון לית בה אלא י"ד מטמועין פי' שקיעת ימים. ויהי השמש באה מתרגמינן בתרגום ירושלמי והוה שמשא מיטמעא. ומשום דקים לן בברייתא דשמואל ירחינאה כיון שבו יצאו ישראל ממצרים יום ה' היה והמולד היה ביום ד' אחר חצות בתחילת שש אחרונות. וגם בסדר עולם מפורש שאותו ט"ו יום שנסעו מרעמסס יום ה' היה ואתמול ביום ד' שחטו פסחיהם. ותניא כל חדש שנולד משש שעות ולמעלה אין כח בעין לראותו וכו'. ואותו מולד כיון שנולד לאחר חצות ביום ד' לא נראה בעליל עד ליל ששי וכו'. לפיכך אם אתה מונה ללבנה וזה בליל ששי. לא תמצא מראש חדש ניסן עד יום ה' שבו יצאו ישראל ממצרים אלא י"ד שקיעות. וכתיב בט"ו יום. ואם למולד אתה מונה עדין יש שעות יותר מט"ו יום. ומאחר שכתוב בט"ו יום למדנו שאין מונין ללבנה אלא משתשקע החמה. שאין אתה עושה יום ד' מן החשבון עד שקיעתו. ומליל חמישי ואילך אתה מונה ותמצא ט"ו יום. והוא שיסד הפייט קץ מולדו חל להקנות. ביום רביעי בחצות. (פי' בתחלת שש אחרונות) ועד שלשים מרוצות (פי' שעות) לא ניכר בחוצות. (פירוש שלא נראית הלבנה עד ליל ששי שהם ל' שעות לא ותשוב שש אחרונות מיום ד' וכ"ד מיום ה' ואילו הרי שלשים) נאה ליר ופחד. ותר מעת לעת ספור אחד. (פי' בקש משה לקדש את החדש בו ביום שהיה המולד ולחשוב מעת תחילת שש אחרונות של ד' עד חצות של יום ה' להיות יום אחד ולחשוב משם ימי החדש) פץ לו הצור ויחד (משה לא יפה כוונת שאין לך לחשוב כן אלא) מערב ועד ערב מנות אחד (שאין לך לחשוב אלא משתשקע החמה) עכ"ל. ובירושלמי דר"ה גרסינן א"ר ברכיה כתיב ויסעו וגו' כד יטמע בלילי מועדא י"ד מטמיעין אית בה. הוי משקיעת החמה את מונה ללבנה. ולגי' זו ה"פ כשיגיע ליל פסח כבר יהיו בחדש י"ד ימים שלמים. וזה לא תמצא רק כשתתחיל למנות משקיעת החמה. ול"נ שם יוסטי חברא וברבה גריס לה וכ"ה בפסיקתא (ובדפוס פראג יוסנו והוא ט"ס ובאו המגיהים וקלקלו יותר). ובירושלמי שם גרסינן עוד. א"ר סימון והיו ע"י זה וע"י זה א"ר יוחנן ויהי בקר ויהי ערב יום אחד ר"ש בן לקיש אמר החדש עד שיהא כולו מן החדש. ועיי' לקמן אות קכ"ה. ה) ברבה שם בשינוי סגנון לשון קצת. ושם ג' ר' עזריה בשם ר' חנינא וכ"ה בקצת נוסחאות בפסיקתא ועיי' בפרש"י על הרבה שם. ו) ברבה שם. והא דדריש והיו בירושלמי שהעתקתי לעיל אות ד' קאי אקרא והיו לאתת וגו'. ז) ברבה שם בשינוי סגנון לשון קצת ועיי' בילקוט שם ובתהלים ובפ' משפטי וע"ע בתרגום יונתן שם. והכא סיים שיהא או"ה מונין וכו' וברבה שם ליתא. הוא כדי להסמיך הדרוש אל החדש הזה לכם. ח) במקרא כתוב אלהי. ט) בפסיקתא הגי' ר' חנינא בר פפא ור' סימון ר' חנינא

(שכי) [שמעון] בר אבא בשם ר' יוחנן ארבעה דברים הראה הקב"ה לאברהם אבינו תורה וקרבנות גיהנם ומלכיות י). תורה לפיד אש (בראשית ט"ו י"ז). קרבנות קחה לי עגלה (שם שם ט'). גיהנם תנור עשן (שם י"ז). מלכיות הנה אימה חשיכה (שם י"ב). אמר לו הקב"ה. אברהם כל זמן שבניך עוסקים בשתים הם ניצולין משתים. כל זמן שבניך עוסקים בתורה ובקרבנות הן נצולין מגיהנם ומלכיות. ועתיד בהמ"ק ליחרב וקרבנות ליבטל. במה אתה רוצה. שירדו בניך לגיהנם או שישתעבדו למלכיות. רבי חנינא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות. ומה טעם אם לא כי צורם מכרם (דברים ל"ב ל'). זה אברהם כמה דאת אמר הביטו אל צור חוצבתם (ישעיה נ"א א'). וה' הסגירם (דברים שם) שהסכים הקב"ה (עמוס) [עמו]. ר' ברכיה בשם ר"ל כל אותו היום היה אברהם יושב ותמיה בלבו ואמר איזה אברור לבני. זו קשה וזו קשה. אמר לו הקב"ה. אברהם עד מתי אתה יושב ותמה פסוק הדא מלכי לבך יא). הדא הוא דכתיב ביום ההוא כרת את אברם ברית לאמר (בראשית שם י"ח) יב). מה לאמר אמר ר' חנינא בר פפא אברהם בירר לו את המלכיות יג). באנו למחלוקת. רבי יודן ורבי אידי רבי חמא בר חנינא זקן אחד בשם רבי יד) הקב"ה בירר לו את המלכיות. מה טעם. הרכבת אנוש לראשנו (תהלים ס"ו י"א) ארכבת אומיא על רשינן באנו באש ובמים (שם) טו): ר' חנינא בר פפא אמר [חורי] כל הנפלאות

מאיר עין / מגן דוד

אמר וכו' ועיי' לקמן אות י"ח. י) בפסיקתא ג' שמעון בר אבא בש"ר יוחנן אמר וכ"ה בב"ר פמ"ד. יא) כלו' הכרע הדבר בין מועלות לבבך ומלכי הוא לשון רבים מן מלך מלשון מלכי ישפר עלך דדניאל ד' פי' עצה והמלכה. יב) במקרא כתוב כרת ה'. יג) השתא מסיק הא דדריש נפלאותיך ומחשבותיך אלינו ודריש הכי שכרת את אברהם ברית שיהא אומר לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת וגו'. דההוא קרא דחשיב עשרה עממים על ימות המשיח מידרש בב"ר שם וכיון שבירר את המלכיות הנה יעמדו בעולם עד שיפסוק שעבוד מלכיות ויבטלו אותם אבל אם היה בורר לו גיהנם כבר היו בלין מן העולם. יד) בפסיקתא הגי' ור' חמא ב"ח וזקן א'. טו) כלו' ועי"ז באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה ונפטרנו מגיהנם. ובאנו למחלוקת דקאמר כלו' דהנהו אמוראי פליגי עליה דר' חנינא בר פפא. ובפסיקתא ג' הרכבת או"ה על ראשינו כאילו באנו באש ובמים. וכל המאמר כן בפסיקתא שם אלא דהתם ג' ר"ב בשם ר' לוי אמר כל אותו היום וכו' עד מתי אתה יושב ותמה בלבך מילכיה מן לבך. אבל בקלת נוסחאות הגי' כמו שהוא לפנינו. ובב"ר פמ"ד גרסינן שמעון בר אבא בשם ר"י ד' דברים הראה לו גיהנם ומלכיות ומתן תורה ובית המקדש א"ל כל זמן שבניך עוסקים בשתים הם ניצולים משתים פירשו משתים הם נידונין בשתים א"ל במה אתה רוצה שירדו בניך בגהינם או במלכיות (פי' שירדו לשון רדוי ועונש) ר' חנינא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות ר' יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא אמרו אברהם בירר גהינם והקב"ה בירר לו את המלכיות הה"ד אם לא כי צורם מכרם זה אברהם וה' הסגירם מלמד (שהסכים) [שלא הסכים] הקב"ה לדבריו ר' הונא בשם ר' אחא אמר כך היה אברהם אבינו יושב ותמה כל אותו היום אמר במה אבחר בגהינם או במלכיות א"ל הקב"ה קטע הדין מוניעא מן כדו ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר (פי' קטע הערלה ומול עצמך. הדין מוניעא מטעב זו מגלת מן כדו מכיוצא בזה) מהו לאמר באנו למחלוקת ר' חנינא בר פפא ור' יודן ור' אידי ור"ח בר חנינא (שהוזכרו לעיל ופי' לאמר שיאמר באיזה יברור) ר' חנינא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות הה"ד הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה (ודריש לראשינו על אברהם שהוא ראשן של ישראל וכלו' הרכבת אנוש על פי ראשינו). ומקיים שם ברבה. ריב"ל אמר אף קריעת ים סוף הראה לו דכתיב אשר עבר בין הגזרים וגו' המד"א לגוזר י"ס לגזרים. ויסוד אלו המאמרים הם במכילתא דיתרו ומס' דבחדש פ"ט ר' נתן אומר מניין אתה אומר שהראה המקום לאברהם אבינו גיהנם ומתן תורה וקריעת י"ס שנ' ויהי השמש וגו' והנה תנור זה גיהנם שנ' ותנור לו בירושלים. ולפיד אש זה מ"ת שנ' וכל העם וגו' ואת הלפידים. בין הגזרים זו קריעת י"ס שנ' לגוזר י"ס לגזרים. הראהו ביהמ"ק וסדר קרבנות שנ' קחה לי עגלה משולשת

ומחשבות שחשבת כדי שיהא אדם נזקק לביתו. הדא היא דכתב וידע אדם עוד את אשתו (בראשית ד' כ"ה). מה עוד. שנתוסף תאוה על תאותו. לשעבר אם לא היה אדם רואה לא היה מתאוה. ועכשיו בין רואה בין אין רואה הוא מתאוה. ר' אבא בר יודן בשם ר' אחא רמז לפרגמטטין ולמפרשי ימים שיהיו נזכרים ובאים במהרה לבתיהם טז): ר' חנינא בר פפא אמר (אמר) חורי. רבי חנינא בר פפא אמר כל הנפלאות ומחשבות שחשבת כדי (שיקבלו) [שלא יקבלו] אומות העולם את תורתך. וכבר גלוי וידוע לפניך שאין מקבלים (אותו) [אותה]. ולמה נראית כמחזיר עליהם. כדי לכפול לנו מתן שכרינו יז). דאמר רבי סימון חשבנות יך אלינו. כל אותם שני אלפים וארבע מאות וארבעים ושמונה שנים עד שלא יצאו ישראל ממצרים היה הקב"ה יושב וחושב חשבונות ומעבר עיבורים ומקדש את השנים ומחדש החדשים עד שיצאו ישראל ממצרים ומסרם להם שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמור החודש הזה [לכם]. מהו לאמר. אמר להם מיכאן ואילך הרי ראשי חדשים מסורים לכם יח):

מאיר מגן דוד עין

הראהו ארבע מלכיות וכו'. ועיי"ש שדרשי ע"ז המקרא והנה אימה חשיכה וגו' והוא ג"כ בב"ר שם. וכבר כתבתי שם במ"ע אות י"א שלדעתי הא דביהמ"ק וד' מלכיות תוספות היא שם ולאו מדר' כהן היא. ועכ"פ על אלו הדברים יסד ר' יוחנן את מדרשו. ובשמות רבה פנ"א נקט למדרשו של ר' יוחנן סתמא באיזו שינוים עיי"ש. והדר גרס א"ר חנינא בר פפא אברהם בירר לו הגליות ומנין שנ' אם לא כי צורם מכרם זה אברהם שנ' הביטו אל צור חוצבתם וה' הסגירם שהסכים הקב"ה אחריו א"ר הונא בשם ר' אחא וזקן א' בשם ר' עומד לו אברהם תמה ולא היה יודע מה שיברור לו עד שא"ל הקב"ה שיברור את הגליות שנ' הרכבת אנוש לראשינו שעבדתנו במלכיות באנו באש ובמים זו גיהנם חליו אש וחליו ברד וכו' עיי"ש. ונוסחא זו מסכמת בעיקר הדברים עם נוסחת הפסיקתא. ובמדרש תהילים ל"ח בסוף ג' ר' חנינא בר פפא אמר כל נפלאותיך ומחשבותיך שיברור אברהם את הגליות עלינו כדי שנעמוד בעולם א"ר שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן הראה הקב"ה וכו'. והשאר קיטע הסופר ורמז למזמור כ"ב. ושם מזמור מ' ג' רבות עשית וגו' שיברור לו אברהם את הגליות וכו' במזמור כ"ב. שקיטע הסופר. והדר גרים ר' יודן ור' אדיול' חמא בשם זקן אחד שאמר בשם רבי לוי לא היה יודע אברהם שיברור לו את הגליות אלא מהקב"ה והוא שישראל אומר הרכבת אנוש לראשנו זו הגלות באנו באש ובמים לגיהנם שהוא של אש ומים א"ר ברכיה היה אברהם כל אותו היום עומד ודומם א"ל הקב"ה עד מתי אתה יושב ודומם קטע הדה מיליא מה את מבקש גלות התחיל הקב"ה חותך את הדבר שנ' ביום ההוא כרת ה' וגו' הוי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו בשבילנו שלא נשתעבד בגיהנם. ושם כ"ב א"ר שמעון בר אבא בש"ר יוחנן הראה הקב"ה לאברהם תורה וקרבנית גיהנם וגליות. תורה מנין שנ' ולפיד אש ואין לפיד אלא תורה שנ' וכל העם רואים וגו' ואת הלפידים. תנור אש זה גיהנם שנ' בוער כתנור וכתיב אשר אור לו בציון וגו' וכו'. אמר הקב"ה לאברהם עתיד היא ביהמ"ק ליחרב והקרבנות בטלין שהיו מכפרין עליהן מה רצונך שישתעבדו בניך בגליות ואל ישתעבדו בגיהנם א"ר חנינא בר פפא אברהם בירר לו את הגליות אמר מוטב שישתעבדו ישראל בגליות ואל ישעבדו בגיהנם והוא שהקב"ה אומר לישראל אבוכון הוא וכה"א הביטו אל צור חוצבתם זה אברהם שנ' הביטו אל אברהם אביכם. וכל אילו המדרשים מסכימים בעיקר עם הפסיקתות. ואולי שעל פי הפסיקתא נתיסדו. אבל חולקת היא נוסחא זו עם נוסחת הרבה בעיקר הענינים. ואיכא דאמרי לה הכי ואיכא דאמרי לה הכי. ועיי' בערוך ערך קטע שגרסתו ברבה שם א"ל הקב"ה קטיע חד פטטיא מן כדו. ובפסיקתא ג' פסק הדא מיליא מן לבך. ובילקוט דפוס ראשון תהלים ר' תשל"ז ג' קטע הדין מלכיא מלבו. והוא ט"ס וצ"ל מלבך. ופי' מלכיא עלה והמלכה ובפ' לך לך הגי' קטע הדין מלכיא מלבך. והיא ט"ס וצ"ל מלכיא. טז) בב"ר פכ"ג דרשו כן מקרא וידע אדם עוד וגו' ושם מסיים רמז למפרשי ימים שיהו נזכרים את בתיהם ובאים מיד. והא דר"ח ב"פ ליתא שם. והכוונה שייחד הקב"ה את מין האדם שהאדם נזקק לביתו ודבק באשתו ובבני ביתו. ובילקוט בראשית המאמר קטוע ובילקוט תהלים ג' ר"א בר יודן בשם ר' יוחנן וג' שהוא ט"ס. יז) וכן הגיה מהרז"ו ועיי' לקמן פכ"א. יח) הא דר"ס הוא בירושלמי דר"ה פ"א ה"ג

רבי חייא בר אבא פתח תוחלת ממושכה מחלת לב [ועץ חיים תאוה באה (משלי י"ג יט). תוחלת ממושכה מחלה לב] זה הוא שמארס אשה ונוטלה לאחר זמן. ועץ חיים תאוה באה זה הוא שמארס אשה ונוטלה מיד כ): ד"א תוחלת ממושכה [וגו'] זה דוד שנמשח ומלך לאחר כמה שנים. ועץ חיים תאוה באה זה שאול שנמשח ומלך מיד. בזכות מי. בזכות מעשים טובים שהיו בידו. שהיה עניו. שהיה אוכל חולין בטהרה. שהיה מבזבז את ממונו [כדי לחוס על ממונם] של ישראל. ששקל כבוד עבדו ככבוד עצמו כח). (הורה ר"ג) [ר' יהודה בר נחמן אמר] בשם ר"ל שהיה (בו) [בן] תורה בי מלכים

מאיר מגן דוד עין

והכי ג' התם א"ר סימון כתיב רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו לשעבר רבות עשית. מיכן והילך נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. והביאו שם כמה דמיונות לזה הענין שמסר להם הקב"ה קידוש חדשים ועיי' לקמן אות קכ"ב. והראיתו כאן דברי ר' סימון כדרך זה המדרש. ומכין שנים דנקיט הכא מפורש בריש סדר עולם זוטא. ובפסיקתא ג' ר' סימון אמר כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שלא יקבלו או"ה את תורתך וכו' דא"ר סימון בחשבנותיך אלינו וכו'. ונראה שנוסחא משובשת היא שם. ולפי מה דגרס התם בריסא דההוא פתיחתא רחב"פ ור' סימון וכו' עיי' לעיל אות ע'. ודאי דמסתבר לגרוס בריסא רחב"פ אמר והדר ר' סימון אמר. ולפי נוסחתינו נראה לפרש דמייתי דר"ס לפרש הא דרחב"פ כל הנפלאות וכו' כדי שלא יקבלו וכו' שכבר קודם מתן תורה מסר להם לישראל קידוש שנים וחדשים שנתייסדה התורה עליהם. ועיי' בב"ר פס"ה דגרסינן התם ויהי כי זקן יצחק ר' חנינא בר פפא פתח רבות עשית אתה ה' וגו' א"ר חנינא כל פעולות ומחשבות שפעלת אליכו בשבילנו למה כהו עיניו של יצחק כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות. ובילקוט תהלים מזמור מ' סדר כן המאמרים תחלה הא דיצחק והדר ג' רחב"פ אמר חורי והעתיק הא דאברהם והדר ג' רהב"פ אמר חורי והעתיק הא דאדם והדר גריס ר' סימון כמו שהיא בפסיקתא. ואין להכריע אם סדר כן מדעתו או שכך היתה בנוסחתו. ואולי דעביד ר' חנינא בר פפא להאי קרא פיתחא לכמה מקומות. דוגמא לזה כמלא לר' לוי דעביד פיתחא ממקרא ושור ואיל לשלמים וגו' לענין אברהם ב"ר פמ"ח ולענין יעקב שם פפ"ב. וכן ר' יצחק שם עביד פיתחא ממקרא מזבח אדמה וגו' לגבי אברהם ולגבי יעקב. ולקח מסדר הפסיקתות את דבריו ועשה אותם סידור ועשאם פתיחתא להחדש הזה לכם. אבל כיון דרחב"פ גופיה לא עביד פתיחתא להכא ע"כ לא אמר רחב"פ פתח אלא סדר המקרא שתם ומייתי מה שנדרש עליו. אמא"ש ירלה שאילו הב' פתיחתות דעשה ירא וגו' ורבות עשית וגו' עיקרם בפסיקתא רבתי ומכאן הועתקו אל הפסיקתא. ובא מסדר הפסיקתא ותיקן וגריס רחב"פ ור' סימון ותלה כל הדרוש האחרון בר' סימון. ורא"ה לדבר מהרחבת מדרשו של ר' סימון דירושלמי. שהוא מסגנון הפסיקתא רבתי ולא מסגנון הפסיקתא. יט) במקרא כתיב מחלה. כ) הועתק שתם במדרש שמואל פי"ז. כא) במדרש שמואל שם הגי' זה דוד (שנמשך) [שנמשח] ומלך לאחר שתי שנים וכו' ומלך מיד ושאול לכד את המלוכה על ישראל שהיה עניו שהיה שפל רוח שהיה ירא חטא שהיה מבזבז נכסיו וחס על נכסיהן של ישראל. ונוסחת הפסיקתא לאחר שתי שנים וכו' עניו ושפל רוח ושהיה אוכל וכו' מבזבז את ממונו כדי לחוס על ממונם של ישראל ושקל כבוד וכו'. ובבמדבר רבה פי"א ג' באי זו זכות מלות ומע"ט שהיו בידו שהיה (ענוי) [עניו] ואוכל חולין בטהרה ומבזבז את ממונו וחס על ממונן של ישראל ושקל וכו'. ובתוספתא דברכות פ"ד גרסינן אף שאול לא זכה למלכות ללא מפני הענוה שנ' פן יחדל אבי וגו' ודאג לנו שקל עבדו בו. אבל שמואל אינו [אומר] כן אלא כנש אביך וגו' לאמר מה אעשה לבני. וכשהוא בורח מן הסררה מה הוא אומר וישאלו עוד וגו' הנה הוא נחבא אל הכלים. ובמדרש תהילים ז' גרסינן שאול אוכל חולין בטהרה שנ' וירם הטבח את השוק והעליה ר' יוחנן אומר השוק והאליה (כלו' שנתחלפה האל"ף בעי"ן) רבי אומר השוק והחזה שהיה אוכל חולין בטהרה (ועיי' בע"ז כ"ה ע"א וברש"י שם ושם הגי' ר' אלעזר אומר. וכיון שעב"פ בשר זבח היה איך היה נותן לו אלא שידע שמואל בשאול שהוא אוכל אף חולין בטהרה). וביומא גרסינן כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור מתעשר מעיקרא כתיב ויפקדם בבזק ולבסוף כתיב ויפקדם בטלאים והיינו ונדידהו א"ב ומאי רבותא דמילתא. ופרש"י גוים לקחת כל אחד טלה מאלן

ימלוכו (משלי ח׳ ט״ו) כב). תני ר׳ ישמעאל עד שלא יחטא אדם נותנים לו אימה ויראה (שלא יחטא). וכיון שהוא חוטא נותנים עליו אימה ויראה. כך. עד שלא חטא אדה״ר היה שומע את הקול בנחת אימרון. וכיון שחטא היה שומע את הקול (ועומד) בזעף אגראן כג). עד שלא חטא אדה״ר היה שומע את הקול ועומד על רגליו הה״ד וישמעו את קול ה׳ מתהלך בגן (בראשית ג׳ ח׳) אמר רבי אבא בר כהנא מהלך אין כתב כאן אלא מתהלך מקפץ וסלק כד). וכיון שחטא היה שומע את הקול ומתחבא שנאמר ויתחבא האדם ואשתו (שם). א״ר אייבו באותה שעה גרעה (קומתה) [קומתו] של אדה״ר ונעשית מאה אמה כה): עד שלא חטא ישראל מה כתב ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת

מאיר מגן דוד עין

המלך וכו׳. והז״א רמז על הילקוט שמואל רמז קל״ח שאול מפקיר נכסיו למלחמה וכו׳ ושהוא חסר במדרש תהלים שלפנינו. כב) בפסיקתא ג׳ ור׳ נחמיה בשם ר״ל אמר שהיה בן תורה שנ׳ בי שרים וגו׳. ובמדרש שמואל שם יהודה בר נחמן בשם ר׳ שמעון בן לקיש שהיה בן תורה וכו׳. ובבמדבר רבה שם ר׳ יהודה בר נחמן בשם רשב״ל אמר ושהיה בן תורה דכתיב וכו׳. וכעין זו דרש במדרש שמואל שם פי״ט אשלחך אל ישי בית הלחמי ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ שמעון בן לקיש שהיה בן תורה שכתב לכו לחמו בלחמי. כג) כן הגיה מהרז״וו וכ״ה בפסיקתא ושם ג׳ שהרי עד שלא חטא אדה״ר היה שומע את הקול אימרון כיון שחטא היה שומע אגריון. ופי׳ הערוך והמוסיף בערך אגריאון וערך אמר. כי אגריאון הוא יערי ולמוד מדבר וסורו רע. ואימירון הוא בייתי ומן הייסוב ומורגל בין אנשים. ובמדרש שמואל שם ג׳ לכולא הכי וילחם שביב בכל אויביו מהו בכל אשר יפנה ירשיע ירשיע יחייב תני רי שמעון בן יוחי עד שלא חטא אדה״ר היה שומע את הקול ואינו מתיירא וכיון שחטא ויאמר את קולך שמעתי וגו׳ א״ר אחא עד שלא חטא היה שומע את הקול (אגריון) [אמירון] וכיון שחטא היה שומע את הקול (כימירון) [אגריון]. והשאר קיטע שם. ובשה״ש רבה פ״ג גרסינן תני עד שלא יחטא אדם נותנין לו אימה ויראה והבריות מתפחדין ממנו כיון שהוא חוטא נותנין עליו אימה ויראה ומתפחד הוא מאחרים תדע לך שכן אמר רבי עד שלא חטא אדה״ר היה שומע קול הדיבור עומד וכו׳ ונעשה של ק׳ אמה ר׳ לוי אמר עד שלא חטא אדה״ר היה שומע את הקול (אדיבון) [אימירון] וכיון שחטא היה שומע את הקול אגיריון. ובבמדבר רבה פי״א ג׳ ארשב״י עד שלא יחטא אדם וכו׳ משהוא חוטא נותנים עליו אימה ויראה עד שלא חטא אדה״ר היה שומע קול הדבור ועומד וכו׳ א״ר אבין עד שלא חטא אדה״ר היה שומע הקול אימירון משחטא היה שומע את הקול אגריון. וכלו׳ שקודם החטא היה אימירון והיה אליו הקול בנחת אבל משחטא נעשה אגריון והיה אליו הקול בזעף. ובילקוט משפטים ר׳ שמ״ג העתיק תני ר׳ ישמעאל עד שלא חטא אדם הראשון ניתן אימתו על כל בהמה חיה ועוף וכיון שחטא ניתן אימתן עליו עד שלא חטא היה שומע וכו׳. ועיי׳ מ״ש במבוא למכילתא פ״י בד״ה ואשר יבואו לס׳ בראשית. ויראה שהיתה כמלאת דרשה זו במכילתא דר׳ ישמעאל ובמכילתא דרשב״י ומר העתיק לה מהכא ומר העתיק לה מהכא. ועיי׳ במה שרמזתי שם בדף הקודם סימן ל״ה. כד) כלו׳ דמהכא נלמד דמעיקרא עיקר שכינה בתחתונים היתה אלא משחטא התחילה להסתלק עיי׳ לעיל פ״ה אות ע״א. ובפסיקתא הגי׳ ואמר ראב״כ וכו׳ והוא יותר נכון. ומלות מקפץ וסליק ליתנייהו שם. כה) במדרש שמואל ליתא לכל זה. ובבמדבר רבה שם המאמרים מסורסים כמו שרמזתי לעיל אות כ״ג. וה״ג לה התם עד שלא חטא אדה״ר היה שומע קול הדבור ועומד על רגליו ויכול לעמוד בו משחטא היה שומע קול הדיבור ומתחבא שנ׳ ויתחבא וגו׳ א״ר אבין וכו׳ והשאר קיטע. וכן בשה״ש רבה שם הם מסורסים וקטיע קלת. וה״ג לה תדע לך שכן אמר רבי עד שלא חטא אדה״ר וכו׳ עומד על רגליו ולא היה מתירא כיון שחטא כששמע קול הדיבור נתיירא ונתחבא שנ׳ את קולך שמעתי וגו׳ ויתחבא האדם ר׳ איבו אמר באותה שעה נגדע גובה קומתו של אדם ונעשה של מאה אמה. והא דר׳ אייבו ג׳ לה בב״ר פי״ב הכי א״ר אבהו באותה השעה נגזעה קומתו וכו׳. ושם פי״ט א״ר איבו נגרעה וכו׳, וכ״ה בבמדבר רבה פי״ג. ובפסיקתא דויהי כלות ג׳ נגדעה ובד״פ הגי׳ כאן גוועה וב״ה בקלת נוסחאות בפסיקתא. ועיי׳ חגיגה י״ב ע״א דר׳ אלעזר

בראש ההר לעיני כל ישראל (שמות כ"ד י"ז) כו). אמר רבי אבא בר כהנא שבע מחיצות של אש (היה) [היו] בוססות זו בזו והיו ישראל רואים ולא היו מתייראים ולא מתפחדים כז). כיון שחטאו ישראל אפילו פני (הסליט) [השליח] הסרסור לא היו יכולין להסתכל הדא הוא דכתב ויראו מגשת אליו (שם ל"ד ל') כח). רבי יצחק בר אבין בשם רבי הנינא אף הסרסור הרגיש בעבירה מלכי צבאות ידודון ידודון (תהלים ס"ח י"ג) רבי יודן אומר בשם רבי אייבו מלאכי צבאות אין כתב כאן אלא מלכי צבאות מלכיהון (דמלכיא) [דמלאכיא] אפילו מיכאל ואפילו גבריאל לא היו יכולין להסתכל בפניו של משה וכיון שחטאו אפילו פני הגוליירין לא היה משה יכול להסתכל כי יגורתי מפני האף והחימה (דברים ט' י"ט) כט): עד שלא אירע אותו מעשה לדוד מה כתב ה' אורי וישעי ממי אירא (תהלים כ"ז א'). ומשאירע אותו מעשה כתיב ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידיו (שמואל ב' י"ז ב') ל): עד שלא חטא שלמה רודה בשדים דכתב בני האדם שדה ושדות (קהלת ב' ח') לא) שדים ושדות. כיון שחטא הביא ששים גיבורים שהיו משמרים את מיטתו [הנה מטתו] שלשלמה ששים גיבורים סביב לה [וגו'] מפחד בלילות (שה"ש ג' ז' וח'): עד שלא חטא שאול מה כתב ביה ושאול לכד המלוכה על ישראל וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א' י"ד מ"ז) נצח. וכיון שחטא מה כתב וירא שאול

מאיר מגן דוד עין

אמרה עיי"ש. כו) במקרא כתוב לעיני בני ישראל וכן בפסיקתא איתא כל. כז) פי' בוססות עומדות זו על זו והאש נעשית בסים לחברתה והיו בוססות זו בזו ועיי' בערוך ערך בסס ב' וערך פס י"א. ובשה"ש רבה הגי' עוכסות זו את זו. והמאמר קטוע שם קצת. פי' מסודרות עיי' בערוך ערך עכס. ובבמדבר רבה שם הגי' כוססת ופי' המפורשים מלשון כסכס עיי' בערוך שם. ובמדרש שמואל הגי' ז' מחיצות של אש היו לישראל תוספות זו לתוך זו. ואולי צריך להיות תוססות עיי' בערוך ערך תסס מה שהביא מרים מגילת איכה בפתיחתא ה'. ובעל עץ יוסף בבמדבר רבה שם הביא בשם ר' אברהם בהגר"א להגיה נוססות ופי' מלשון רוח ה' נוססה בו פי' מתרחבות ומתפשטות זו בזו. ובילקוט משפטים הגי' כולכלות. כח) כ"ה בד"פ. ובאיזך מקומות ליתא למלת השליח ונראה דשתי נוסחאות הן כאן שנתערבו. כט) בפסיקתא הגי' ור' פנחס בשם ר' אבין בשם ר' חנין ובקהלת נוסחאות ר' פנחס בר אבין בשם ר' חנין וכו' שנאמר מלכי צבאות. ובמדרש תהלים שם הגי' וכיון שחטאו אפי' פני הסרסור לא היו יכולין להסתכל ר' פנחס ור' אבין בר ר' חנין אף הסרסור הרגיש עמהן ויראו מגשת אליו (כלו' שקשה הוא לאדם שהכל יראים מגשת אליו). עד שלא חטאו מלכי צבאות ידודון ידודון ר' יודן בר ר' אייבו מלאכי אכ"כ אלא (מלאכי) [מלכי] מלכיהון דמלאכייה (שירדו המלאכים וסייעו להם במתן תורה כמו שדרשו זה המקרא במכילתא יתרו מסכתא דבחדש פ"ט) וכיון שחטאו אפי' לפני הגליורין לא היו יכולין לעמוד כי יגורתי מפני האף והחמה. ובבמדבר רבה הגי' וכיון שחטאו אפי' פני הסרסור לא היו יכולין להסתכל וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן וגו' ר' פנחס בר ר' אבין א"ר חנן אף הסרסור הרגיש עמהם מן שעה לשעה. שלשעבר מלכי צבאות ידודון ר"י בשם ר' אייבו מלכי צבאות מלכיהון דמלאכיא אפי' מיכאל אפי' גבריאל היו מתיראים מפני משה וכיון שחטאו בגוליירין שלהם לא היה משה וכו'. ובשה"ש רבה הגי' וכיון שחטאו אפי' פני הסרסור וכו' הה"ד כי קרן עור פני משה וכתיב וייראו מגשת אליו ר' פנחס ור' אבון בשם ר' חנין אמרו אף הסרסור הרגיש עמהם באותה העבירה עד שלא חטאו ישראל מה כתיב מלכי צבאות וכו' ר' איבו אמר וכו' מלכיהון דמלאכיא וכו' אפי' פניהם של גולירין לא היה יכול משה וכו'. ובקהלת רבה פ"ט בפ' כי לא לקלים המרוץ דרשו. ולא לגבורים זה משה. אתמול מלכי צבאות ידודון ידודון. מהו ידודון ידודון. ידודון בהליכתן ידודון בחזירתן ר' יודן בש"ר איבו אמר וכו' גולייירין שבהם וכו'. ועיי' ברבה פ' כי תשא מה שדרשו על כך רד. ל) במקרא כתוב ורפה ידים וי"ת וידוהי מרשלן. לא) אולי דריש בני האדם בנוי דאדם קדמאה.

מחנה פלשתים ויירא ויחרד לבו מאד (שם כ"ח ה') לג): ד"א תוחלת ממושכה מחלת לב א"ר חייא בר אבא אלו ישראל עד שלא נגאלו. אתה מוצא כיון שבא משה אצל ישראל ואמר להן אמר לי הקב"ה לך אמור לישראל פקד פקדתי אתכם (שמות ג' ט"ז). אמרו לו משה רבינו לא עדיין זמן פקידה מה כחי כי איחל [וגו'] אם כח אבנים כחי [אם בשרי נחוש] (איוב ו' י"א וי"ב) אם כחה של אבנים היא כחנו ואם בשרינו של נחשת היא. וכיון שאמר לו בחדש הזה נגאלים אמרו הא סימן טוב ועץ חיים תאוה באה לג):

החדש הזה לכם יהודה בר נחמן בשם ר"ל פתח שלח אורך ואמתך המה ינחוני (תהלים מ"ג ג'). אורך זה משה כי קרן עור פניו (שמות ל"ד כ"ט). ואמתך זה אהרן תומיך ואוריך לאיש חסידיך (דברים ל"ג ח'). ואית דמחלפין לה אורך זה אהרן כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב' ז'). ואמתך זה משה בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ז'). א"ר יצחק מן הים צפה משה שאינו נכנס לארץ ישראל צופיה הליכות ביתה (משלי ל"א כ"ז) תביאנו ותטענו אין כתיב אלא תביאמו ותטעמו (שמות ט"ו י"ז). והא כתיב [המה ינחוני] יביאוני על הר קדשך ואל משכנותיך (תהלים שם). אלא [אלו] ספרי ארץ ישראל שהן קדושים כארץ ישראל לד): ד"א שלח אורך ואמתך זה משה ואהרן. שעל ידיהם שלח הקב"ה אורה לישראל ונגאלו ממצרים אימתי בחדש הזה לכם לה):

רבי לוי פתח והייתם קדושים כי קדוש אני ה' מקדישכם [ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי] (ויקרא כ' כ"ו) לו). רבי יודן בשם רבי חמא בר חנינא ורבי ברכיה בשם רבי אבהו אלו אומות עכו"ם מכם לא הייתה תקומה לאומות עכו"ם אלא ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי כזה שהוא בורר את היפה מן הרע וחוזר ובורר. אבל כשהוא בורר את הרע מן היפה [בורר] ושוב אינו בורר. א"ר לוי [כל מעשיהם] של ישראל משונים מאומות העולם בחרישתן ובזריעתן ובקצירתן ובעומרין ובדישתן ובגרניהם וביקביהם ובמניינם ובחשבונם. בחרישתם לא תחרוש בשור וחמור וגו' (דברים כ"ב י'). בזריעתן לא תזרע כרמך כלאים (שם שם ט'). ובקצירתן ולקט קצירך לא תלקט (ויקרא י"ט ט'). ובעומרין

מאיר מגן דוד עין

לב) במדרש שמואל שם כ"ז הוא בקיצור דברים. ובשה"ש רבה הרחיבו הענין בהא דשלמה לפי שעיקר המקרא שם עליו נדרש והא דשאול השמיטו שם. ובבמדבר רבה הרחיבו הענין ביותר וסדרו הדברים עפ"י סדר המאורע שאול דוד ושלמה וקרבו המאמרים דלעיל בענין ישראל וסדרום הכא עיי"ש. לג) בילקוט בא ר' קפ"ט וכן בילקוט משלי שם ג' וכיון שבא משה אצל ישראל ואמר כך אמר לי הקב"ה פקד פקדתי. א"ל משה רבינו עדיין פקידה מה כחי וגו' וכו' עיי"ש. כלו' עדיין אינה גאולה אלא פקידה בתמיה. ולפי נוסחתינו יפורש עפ"י דברים רבה פ"א. ד"א תוחלת ממושכה זה פרעה (כלו' מלחמת פרעה) שהיה משה הולך ובא ומביא עליו מכות ועל כל מכה ומכה היו ישראל סבורין שמשלחן. ועץ חיים תאוה באה זה מלחמות סיחון ועוג שאמר לו הקב"ה מיד ראה החלותי וגו'. וה"כ יפורש כך שלאחר כל מכה ומכה היו אומרים לא עדיין זמן פקידה שאמרת לנו בתמיה מה כחי וכו'. לד) והמה ביאום לגבול א"י. לה) בפסיקתא ג' לה ר' יהודה בר נחמיה וכו'. ושם הגי' אלא אילו ספרי ארץ ישראל שכ' לקדושים אשר בארץ המה (דרים לקדושים על משה ואהרן שנקברו בספר א"י ואמר עליהם אשר בארץ המה כלו' בא"י). ובשמות רבה פט"ו מדרש מאוחר קצת שנשתמש בזה הדרוש עיי"ש בד"ה ד"א החדש וגו' הה"ד ואשלח לפניך וגו'. ושם הגי' שלח אורך ואמתך המה ינחוני זה משה ואהרן שכ' ולוי אמר תומיך ואוריך וכן כתיב תורת אמת היתה בפיהו וכו'. ואולי הוא קטוע שם. ועיי' במדרש תהלים מ"ב. והז"א הגיה ואמתך זה אהרן שכ' תורת אמת היתה בפיהו וגו' ואית דמחלפין שלח אורך זה אהרן דכתיב תומיך ואוריך ואמתך זה משה בכל ביתי וגו' ואין הכרח לזה. ועיי' במכילתא דבשלח דדרשו תביאמו וגו' נתנבאו אבות וכו' תביאנו ותטענו אכ"כ וכו'. לו) במקרא כתוב והייתם לי ומלת מקדשכם ליתא במקרא וי"ת הרוס קדיש אנא ה' דבחרית בכון ואפרשית יתכון וגו'.

ושכחת עומד וגו' (דברים כ"ד י"ט). ובדישתן לא תחסום שור בדישו (שם כ"ה ד'). [בגרניהם] וביקביהם הענק תעניק לו מצאנך מגרנך ומיקבך (שם ט"ו י"ד). ובמניינם ובחשבונם שאומות העולם מונים לחמה וישראל מונים ללבנה לז):

החודש הזה לכם אני ישינה [ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל וגו'] (שה"ש ה' ב'). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבון העולם אני ישינה מבית המקדש ולבי ער בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לח). אני ישינה מן הקרבנות ולבי ער במצות וצדקות לט). אני ישינה מן המצות ולבי ער לעשותן מ). אני ישינה מן הקץ ולבי ער לגאולה מא). אני ישינה מן הגאולה ולבי ער להקב"ה לגאלני מב). אמר ר' חייא בר אבא היכן מצינו שנקרא הקדוש ברוך הוא לבן של ישראל שנאמר צור לבבי וחלקי אלהים לעולם (תהלים ע"ג כ"ו) מג). קול דודי דופק זה משה כה אמר ה' כחצות הלילה (שמות י"א ד') מד). פתחי לי אמר ר' יוסי אמר הקב"ה פתחי לי פתח כחרירה של מחט ואני פותח לכם פתח שיהיו אהלים (ובלולריות) [וכצוצריות] יכולים

מאיר מגן דוד עין

לז) בפסיקתא ג' אילו אמר ואבדיל או"ה מכם וכו' ובורר וחוזר ובורר וכו' בורר. ושוב אינו בורר אר"י בכל מעשיהן ישראל מבונים וכו'. ובקצת נוסחאות אר"ל. ובבמדבר רבה פ"י דריש לה אמקרא זה דודי וזה רעי וה"ג לה. א"ר לוי כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן או"ה במחרישתן וכו' ובתגלחתם ובמניינם וכו'. בקצירתן לא תכלה פאת שדך וכו' בגרניהם ביקביהם מלאתך ודמעך לא תאחר. בתגלחתם ופאת זקנם לא יגלחו וכו'. ר' יודן בשם ר' חמא ב"ח ור"ב בשם ר' אבהו אמר שהוא מרבה לי רעים כילד כתיב ואבדיל אתכם וגו' כזה וכו' בורר וחוזר ובורר. שכל מי שבורר את הרע מן היפה שוב אינו חוזר ובורר. כך הקב"ה מלפפה לאו"ה שמא יעשו תשובה ויקרבן לתחת כנפיו. ובשה"ש רבה פ"ו ר' יודן בשם רחב"א וכו'. ושגגון הלשון שם מגומגם קצת. ומסיים שם א"ר אחא מכאן שאמר הקב"ה לאו"ה שיעשו תשובה ויקרבם תחת כנפיו. והדר ג' א"ר לוי כל מעשיהן של ישראל משונין וכו' בנטיעתן וכו' בגגותיהן בבכורותיהן בבשרן בתגלחתן וכו' בנטיעתן שנ' וערלתם ערלתו את פריו וכו' מלאתך ודמעך וגו' וכתיב כתבואת גורן וכתבואת יקב. בגגותיהן שנ' ועשית מעקה לגגיך וכו'. ועל בבכורותיהן ובבשרן לא מייתי קרא. ואולי הוא קטוע. ועיי' ברבה ותנחומא בפ' ועשו להם ציצית. לח) כמו שדרשו מגילה כ"ט ע"א ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם (יחזקאל י"א) א"ר יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות וכו'. ושם אמרו דרש רבא מ"ד ה' מעון אתה היית לנו (תהלים צ') אילו בתי כנסיות ובתי מדרשות. לט) סתם מצוה בלשון חכמים היא גמילות חסדים. וכמו שאמרו באדר"נ פ"ד פ"א היה ריב"ז יוצא מירושלים והיה ר' יהושע הולך אחריו וראה ביהמ"ק חרב וכו' א"ל בני אל ירע לך יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה ואיזה זה ג"ח שנ' כי חסד חפצתי ולא זבח. ובסוכה מ"ט ע"ב א"ר אלעזר גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנ' עשה משפט וצדקה נבחר לה' מזבח. והרבה דוגמתן באגדות. מ) בשמות רבה פ"ב. וכ"ל שכוונו אף שישנה אני ופטורה מהמצות בחו"ל מ"מ לבי ער לעשותן שלא יהיו עלינו חדשים וכמו שאמרו בספרי דברים ס"פ מ"ג. מא) כלו' שאיני דוחקת את הקץ והוא נעלם ממני ואעפי"כ מחכה אני לגאולה. ועיי' בשה"ש רבה פ"ב בפ' השבעתי אתכם. מב) כלו' שאין אני מורדת על המלכיות ואין אני עולה בחומה אלא מצפית להקב"ה. ועיי' בשה"ש רבה שם. מג) כלו' דדריש ולבי ער כלפי הקב"ה. ובפסיקתא ג' אני ישנה מן הגאולה ולבו של הקב"ה ער לגאלינו א"ר חייא ב"א וכו'. וכ"ה בשה"ש רבה פ"ה. אלא דשם ג' לגאלני ושם סדר כל המאמרים בענין ובאופן אחר. ונראה שנפל שם שיבוש בספרים עיי"ש שנוסחתינו עיקר. ובשמות רבה פל"ג ג' סתמא. ד"א ויקחו לי תרומה הה"ד אני ישנה ולבי ער אמרה כנ"י אני ישנתי לי מן הקץ אלא הקב"ה ער שנ' צור לבבי וגו'. והיא כדעת רחב"א. ובילקוט שה"ש שם ג"כ הגי' כמו שהיא לפנינו. מד) בשה"ש רבה שם פירשו והרחיבו הדבר. וג' על ידי משה בשעה שאמר ויאמר משה כה אמר ה' וגו'. ופי' זה משה הוא קול של דודי הדופק. דמלת דודי כלפי הקב"ה הוא כדרש.

נכנסין בו מה). אחותי במצרים שנתאחו לי בשתי מצות בדם פסח ובדם מילה מו). רעייתי בים שנתרעו לי בים ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד (שם ט"ו י"ח) מז). יונתי במרה שנצטיינו (ביס) כיונה (תממי) במצות מח). תמתי בסיני שנותמו לי בסיני ואמרו לי נעשה ונשמע (שם כ"ד ז') מט). רבי ינאי אומר תמתי תיומתי. לא אני גדול הימנה ולא היא גדולה ממני. רבי יהושע דסכנים בשם רבי לוי מה התאומים הללו חש לאחד מהם את ראשו חבירו מרגיש כך אמר הקב"ה עמו אנכי בצרה (תהלים צ"א ט"ו) נ). שראשי נמלא טל אף שמים נטפו (שופטים ה' ד') נא). [קווצתי רסיסי לילה גם עבים נטפו] מים (שם) נב). ואימתי בחודש הזה לכם נג):

קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות (שה"ש ב' ח'). רבי יודן ורבי נחמן ורבנן. ר' יהודה אומר קול דודי הנה זה בא זה משה. בשעה שבא ואמר לישראל בחדש הזה נגאלים אתם. אמרו. משה רבינו היאך אנו נגאלין לא כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית ט"ו י"ג) והלא אין בידינו אלא מאתים ועשר. ואמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים מדלג על ההרים מדלג על הקצים ומקפץ על החשבונות והעיבורים. בחודש הזה אתם נגאלים החודש הזה לכם נד). ר' נחמן אומר קול דודי הנה זה בא [זה] משה.

מאיר מגן דוד עין

מה) בפסיקתא ג' א"ר איסא (ובקצת נוסחאות א"ר יסא) וכו' שיהיו אהליות ובחכלריות וכו'. ושם בפסיקתא דשובה א"ר יוסי וכו' אהליות ובלרלריות וכו'. ועוד נוסחאות ובלולריות. והלולריות. ובלולטריות. והז"א הגיה לפנינו ובלולריות. ועיי' בערוך ערך קסטר וערך קלרה וערך כלולרה וערך גסטר וערך גזוזטר ובמוסף שם ובדוגמאות שהביא. ולסברא שסיבום כפל באילו המלות שהם רחוקים בעניינם. ובכל מקום שבאו ב' המלות זו עם זו. ר"ל עם מלת אהליות. ענין המלה היא קסטרה ר"ל מחנה ומצבר שחנו בה לגיונות הרומיים. ואית דתני קסטרה ואית דתני קלטרה או קלרה או כלרה או כללרה או גסטרה. לפי מה שהבטיאו המלה הרומית הזאת. ובשה"ש רבה הגי' ר' יסא אמר וכו' כחולה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרכיות נכנסות בו. ותיקון מאוחר הוא. ובילקוט שם הגי' כחודה של מחט וכו' אהליות ובלרוריות וכו'. ויש להגיה ובלדוריות. ובלדרה היא כמו קסטרה. ופי' חלירה י"מ חורה וי"מ חודה בערוך ערך חרר. מו) בפסיקתא הגי' שהרי נתאחו לי וכו'. ולשון מגומגם היא. ובשה"ש רבה ובילקוט שם מקיים בה שני' ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וכו'. וכמו שדרשוהו במכילתא דבא פ"ה. מז) בשה"ש רבה שם הגי' שריעו אותי בים ואמרו זה אלי וגו' ה' ימלוך וגו'. ופי' כתרעו מלשון ותרועת מלך בו. והז"א פי' שנעשו לי כרעים או מלשון רלוי. מח) וכן הגיה מהרז"ו וכ"ה בילקוט שה"ש שב. וברבה שם הגי' יונתי במרה שמשם נטוו ונצטיינו בכל המצות ולדקות ומע"ע כיונה זו שמצויינת הה"ד שם שם לו חוק ומשפט. וכן מקיים בפסיקתא. מט) וברבה שם הגי' תמתי תמותי שנתממו עמי בסיני וכו' ובשמות רבה פ"ב ג' כמי שנתממו. נ) בפסיקתא ובשה"ש רבה שם. ושם ג' תאומתי. ובשמות רבה שם הגי' א"ר ינאי מה התומים הללו אם חשש וכו'. ויראה שכל המדרש שם הוא קטוע ומשובש עיי"ש. ואמרם לא אני גדול וכו' הדברים מפורשים בספרי דברים פ' שכ"ה בד"ה אין כאל ישורון עיי"ש. ובב"ר ריש פע"ז דרש ר"י בר סימון אין כאל ומי כאל ישורון עיי"ש. נא) במקרא כתוב גם שמים אבל בתהלים ס"ח ט' כתיב אף. נב) כן הגיה מהרז"ו וכ"ה בפסיקתא ובשה"ש רבה. נג) כצ"ל ואימתי קול דודי דפק. אמא"ש מסגנון לשון הרבה והרחבותיו נראה שהמאמר מאוחר הוא. ואולי הועתק מהפסיקתות. נד) כ"ה בפסיקתא. ושם ג' ר' יהודה ור' נחמיה וכו' אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים על הקצים ומקפץ על הגבעות על החשבונות ועל העיבורין ובחדש הזה וכו'. וכולא בשה"ש רבה ריש סדרא תנינא פ"ב והתם ג' ר' יהודה ור' נחמיה וכו' אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצים ועיבורים מדלג

בשעה שבא ואמר לישראל בחודש הזה אתם נגאלים. אמרו לו. רבינו משה האיך אנו נגאלים וארץ מצרים מליאה מטנופת עכו"ם שלנו. ואמר להם הואיל והוא חפץ לגאולתכם אינו מביט במעשים שלכם אלא מדלג על ההרים. ואין הרים אלא בתי עכו"ם כד"א על ראשי ההרים יזבחו וגו' (הושע ד' י"ג) כה). ורבנין אומרים קול דודי הנה זה בא זה משה. בשעה שבא ואמר לישראל בחודש זה אתם נגאלים. אמרו לו. רבינו משה האיך אנו נגאלים ואין בידינו מעשים. אמר להם משה הואיל והוא חפץ לגאולתכם אינו מביט (במעשים שלכם אלא מדלג על ההרים ואין הרים אלא בתי עכו"ם כמ"ש על ראשי ההרים יזבחו וגו' ורבנין אומרים קול דודי הנה זה בא משה בשעה שבאו ואמר לישראל בחודש זה אתם נגאלים אמר לו ר' משה האיך אנו נגאלים ואין בידינו מעשים א"ל משה הואיל והוא חפץ לגאולתכם אינו מביט) כו) למעשיכם הרעים. ובמי הוא מביט בצדיקים שבכם כגון עמרם ובית דינו. ואין הרים וגבעות אלא בתי דינים כד"א ואלכה וירדתי על ההרים (שופטים י"א ל"ז) כז). אמר רבי יודן עבדות וגרות בארץ לא להם ארבע מאות שנה אפילו של איספטלים שלהם כח).

מאיר מגן דוד עין

על המשבוכות ועל הקילים והעיבורים ובחדש וכו' שנ' החדש הזה לכם. ונקט כאן ג' דלוגים לתוקף הענין כמו היכל ה' היכל ה' וגו' וכמו ארץ ארץ וגו'. דירמיה ואולי משום דנקיט קלים השבונות ועיבורים נקיט ג' דלוגים. והז"א והרז"ו מחקוס וא"ל. כה) וכ"ה בילקוט שה"ש. וג' חפץ בגאולתכם. וכ"ה בפסיקתא ושם הגי' מלאה גלולים ע"ז שלנו וכו' בגאולתכם. ובש"הש רבה מקרש למאמרים ותני לזה המאמר בתר הכי בשם רבנן עיי"ש. כו) לריך למחוק ובד"פ ליתא. כז) ובשה"ש רבה תני להא בשם ר' נחמיה. ובשמות רבה פט"ו איכא נוסחא אחרינא בר' יהודה ור' נחמיה וה"ג התם. אר"י מהו מדלג על ההרים אמר הקב"ה אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אינן נגאלים לעולם אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים שנ' וגם אני שמעתי וגו' בזכות אבותם אני גואלם לכך כתיב מדלג אל ההרים ואין הרים אלא אבות שנ' שמעו הרים את ריב ה'. ד"א א"ר נחמיה מהו מדלג על ההרים אלא אמר הקב"ה אין להם מעשים לישראל שיגאלו אלא בזכות הזקנים שנ' לך ואספת את זקני ישראל ואין ההרים אלא הזקנים שכן בת יפתח אומרת לאביה וירדתי על ההרים וכי על ההרים היתה הולכת אלא על הזקנים היא אומרת שהלכה להראות לזקנים שהיא בתולה טהורה וכו'. ובתנחומא פ' בחוקתי א"ר זכריה וכי יש אדם יורד על ההרים והלא בני אדם עולים מהו וירדתי על ההרים אלו סנהדרין כמה שנ' שמעו הרים את ריב ה' הלכה אצלם ולא מצאו פתח ליפתח להתיר לו את נדרו וכו'. ומכאן אנו למדין שהמאמר בשמות רבה משובש וקטוע קצת דאין הרים אלא אבות הוא מפורסם באגדות ממקראות אחרות (עיי' במכילתא מס' דעמלק פ"א ובמ"ע שם אות מ"ב ובר"ה י"א ע"א וברש"י שם) ומקרא דשמעו הרים דמייתי שייך להא דר' נחמיה. ועכ"פ בהא דר"כ נוס' הרבה דשמות מסכמת עם נוס' שה"ש רבה וע"כ אין להכריע בעיקר הנוסחא. ובענין עמרם וב"ד עיי' מ"ש לעיל פ"ה אות ל"ב. ובשמות רבה פ"א בד"ה מי היו המילדות. אמרו שהיה עמרם ראש סנהדרין באותה שעה וכו'. וכן בקהלת רבה פ"ט דברי חכמים בנחת נשמעים זה עמרם וב"ד (מהערות החכם מוהר"ש באבער). והנה עפי' נוסחתנו לר"י ור"כ פי' מדלג על ההרים שהוא מדלג על הדברים המעכבים. ולרבנן פי' כמשמעו שהוא מדלג ובא על ההרים. ועיי' בתרגום יונתן שתרגם עפ"י דברי ר"י. אמנם הרכיב דר"י שלפנינו עם דר"י שבשמות רבה. ואולי שטעות נפל בספרים הכא ובשמות רבה ועיקר הנוסחא הוא כמו שתרגמו יונתן. ועיי' במדרש תהלים י"ח בפ' עם חסיד. כח) בפסיקתא ליתא להא בקצת נוסחאות ובקלתן איתה לה. ובשה"ש רבה ובילקוט שם ליתא. ובב"ר פמ"ד גרסינן א"ר יודן גירות בארץ לא להם עבדות עינוי לאספטיא שלהם. ובשה"ש רבה קפ"ב הגי' ר' יודן אמר גירות ועבדות ועינוי בארץ לא להם אפי' באיספטלייה שלהן. ובילקוט לך לך הגי' גירות עבדות ועינוי בארץ לא להם ד' מאות שנה לאספטיה שלהן. וגי' הערוך ערך אספטיה בב"ר היא כגי' הילקוט. וכתב שם המוסיף פי' בלשון רומי גירות. והמלה היא כמו אוספיזא שענינה מלון גר. ובשה"ש רבה ג' לאיספטליה והענין אחד. ובערך פלטיא הביא גי' הפסיקתא אלא שג' אפי' על פלטיא שלהם פ"א אספלטיא. ופי' מלשון מנוחה (והרמ"ל שם רמז לערך אספליא).

רבי יודן ורבי חמא בשם רבי אליעזר בנו של יוסי הגלילי ורב הונא בשם רבי אליעזר בן יעקב אומר קול דודי הנה זה בא זה מלך המשיח. בשעה שהוא בא ואמר לישראל בחודש הזה אתם נגאלין. (אמרו) [אומרים] לו. רבינו מלך המשיח האיך אנו נגאלין לא כך אמר הקב"ה שהוא משעבדינו בשבעים אומות. והוא משיבם (שני) [שתי] תשובות, ואומר להם אחד מכם גולה לברברייא ואחד מכם גלה (לברטניא) [לסרמטים] כגון שגליתם כולכם. ולא עוד אלא שהמלכות היא מכתבת טירוניא מכל אומה ואומה. כותי אחד בא ומשעבד (בא') כגון ששיעבדה כל (אומתי) [אומתו]. ובחודש הזה (נגאלו) [אתם נגאלין] החודש הזה לכם נט):

דומה דודי לצבי [וגו'] (שה"ש ב' י'). דומה דודי (דידי לצבי) [דו די]. א"ר יצחק (אם) [אתה] אומר לנו (דימו דימו את לגבן אתה) [דיו דיו אתו לגבי. דיאו דיאו אתא] את לגבן קדמוהי ס). [לצבי] א"ר יצחק מה הצבי הזה מדלג ומקפץ מאילן לאילן ומסוכה לסוכה ומגדר לגדר כך הקדוש ברוך הוא מדלג מן מצרים לים ומן הים לסיני. במצרים ראו אותו ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה (שמות י"ב י"ב). בים ראו אותו וירא ישראל את היד הגדולה (שם י"ד ל"א). בסיני ראו אותו שנאמר ויראו (אלקים) [את אלהי] ישראל (שם כ"ד י'). בסיני ראו אותו ויאמר ה' מסיני בא [וגו'] (דברים ל"ג ב'): או לעופר האיילים (שה"ש שם) ר"י בר' חנינא אומר לעורזילהון דאיילתא. הנה זה עומד [אחר כתלינו] (שם שם) כי ביום השלישי ירד ה' (שמות י"ט י"א). משגיח מן החלונות (שה"ש שם) וירד ה' על הר סיני על ראש ההר (שמות שם כ'). מציץ מן החרכים (שה"ש שם) בשעה שאמר אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב'). ענה דודי ואמר [לי] קומי לך רעיתי

מאיר מגן דוד עין

והמוסיף פי' שהיא עבודה ושירות כדרך השכירים ולא כדרך העבדים. ולפי נוסחתינו כוונת הדברים שלפי' זמן ישיבתן באושפיזא שלהן שהיא ארץ כנען נחשב בכלל הד' מאות שנה. ועי"ע בסדר עולם רבה ריש פ"ג. נט) כן היא בד"פ. ובפסיקתא ר' יודן ור' הונא (ובקצת נוסחאות ליתא כלל) בשם ר"א בנו של ריה"ג וכו' והוא משיבן שתי תשובות ואומר להם אם גלה אחד מכם לברבריה וא' מכם לסמטיא מעלה אני עליכם כאילו גליתם כולכם והשאר קטוע. ובשה"ש רבה הגי' ר' יודן ור' חוניא ר"י בשם ר"א בנו של ריה"ג ור' חוניא בשם ראב"י וכו' אומרים לו וכו' ולא כבר נשבע הקב"ה וכו' והוא משיבן שתי תשובות ואומר להם א' מכם גולה לברברי' וא' מכם גולה לסמטרי' דומה כמו שגליתם כולכם ולא עוד אלא שהמלכות הזאת מכתבת טירוניא מכל העולם מכל אומה ואומה כותי א' או ברברי א' בא ומשעבד בכם כגון (שמשעבדתם) [ששיעבדו] בכם כל אומתם וכאילו נשתעבדתם בע' אומות ובחדש הזה אתם נגאלין הה"ד החדש הזה לכם. (והנוסחא שמחקתיה היא עפ"י הילקוט דשה"ש שם עיי"ש.) ובערוך ערך סמרטין העתיק מן הילמדנו אפי' סמרטין אפי' ברבריים ופי' אומות בזויות הן. וכתב עליו המוסיף פי' סרמטין בלשון יוני ורומי אנשי מחוז הנקרא פולניא והיום גרים בה וכו' עיי"ש. וס"ל דבניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל. ס) כנ"ל להגיה המאמר הזה הקשה שנלאו בו מפרשי המדרש ובעל כתר כהונה. ובבמדבר רבה פ"א הגי' אר"י אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים אין את אתא לגבן תחלה. והנה בלי ספק שבאילו הדברים כוונת המאמר. אלא ששינה המסדר סגנון הלשון להקל הענין. ובקצת נוסחאות שבפסיקתא השמיטו זה המאמר לגמרי לפי שלא הבינוהו. ועיקרו הוא בשה"ש רבה שם. ונכפל ונשתלש שם בכל אילין שיטין דלהלן. וה"ג התם אר"י אמרה כנ"י לפני הקב"ה אתה אומר לנו דיו דיו (ובספרים הוסיפו פי' דיאו. והוא ט"ס מגליון. ואולי כוון לפי' הגי' של בעל כתר כהונה עיי"ש) דיאו דיאו את לגבן תחלה. ובשיטה הב' רבש"ע אמרת לי וכו'. ובשטה הג' הגי' אמרה כנ"י להקב"ה את אמר לון וכו'. ופי' המאמר אתה אומר לנו ואתה כופל ואומר לנו. והכוונה על שכופל ואומר קומי לך רעייתי וגו' בפסוק י' וי"ג. עיי' בערוך ערך דיו זגי ודיופרא. ולכו אומרים דיאו דיאו כלו' אלהים אלהים בא אתה אלינו תחלה. ונקט האי לישנא לפי שהוא לשון נופל על לשון למלת דודי. ולאו דמפרש מלת דודי הכי אלא שופרא דלשנא היא.

יפתי ולכי לך ומה אמר לי אנכי ה' אלהיך סא): ד"א דומה דודי לצבי אמר ר' יצחק מה הצבי הזה מדלג ומקפץ מאילן לאילן מסוכה לסוכה ומגדר לגדר כך הקב"ה מדלג מבית הכנסת זו לבית הכנסת זו ומבית המדרש זה לבית המדרש זה. בשביל מה. בשביל לברך את ישראל. בזכות מה. בזכות שהיה יושב באלוני ממרא דכתיב וירא אליו ה' באלני וגו' [והוא ישב פתח האהל וגו'] (בראשית י"ח א'). ר' ברכיה בשם ר' לוי ישב כתיב. אמר לו הקב"ה. אברהם כל זמן שבניך נכנסים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות יהיו יושבים וכבודי עומד ומה טעם אלהים נצב בעדת אל (תהלים פ"ב א'). ר' חגא בשם ר' יצחק אלהים עומד אין כתיב כאן אלא נצב איטימוס. רבי שמואל בר' חייא בר יהודה בשם ר' חנינא כל קילוס וקילוס שישראל מקלסין לפני הקב"ה כבודו יושב בניהם ואתה קדוש יושב תהלות ישראל (שם כ"ד ד'). או לעפר האיילים א"ר יוסי בר חנינא לעורזליהון דאיילתא. הנה זה עומד אחר כתלינו אחר כתלי בתי כנסיות ובתי מדרשות. משגיח מן החלונות מבין כתפיהם של כהנים. מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים. ענה דודי ואמר לי יברכך ה' וישמרך (במדבר ו' כ"ד) סב): ד"א דומה דודי לצבי אמר רבי יצחק מה הצבי נגלה וחוזר

מאיר מגן דוד עין

סא) בפסיקתא ג' וכתיב ויאמר ה' מסיני וגו' (ובקצת נוסחאות חסר כל המאמר). ובשה"ש רבה ג' מה צבי זה מדלג מהר להר ומבקעה לבקעה מאילן וכו' כך הקב"ה קפץ ממצרים וכו' ומסיני לעתיד וכו' את היד הגדולה וגו' זה אלי ואנוהו בסיני ראו אותו דכתיב פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר וכתיב ה' מסיני בא וכו' לאורזליהון וכו' הנה וגו' אחר כתלנו אחר כותלו של סיני (כלו' לפנים מהמחיצה שהגבילו את ההר) הה"ד כי ביום השלישי וגו' וכו' מציץ מן החרכים וידבר אלהים את כל הדברים. והוא בשינוי קצת בבמדבר רבה פי"א עיי"ש. ועורזליהון דאיילתא כן תרגם יונתן וכאורזלא דאילא. סב) בפסיקתא אר"י מה הצבי הזה מדלג על ההרים ומקפץ מאילן וכו' ובזכות מי בזכות מי שהיה יושב וכו' ואמר ר' ברכיה וכו' ישב כתיב חסר וי"ו אמר הקב"ה שב אברהם וא"ל כל זמן וכו' (ובקצת נוסחאות ישב כתיב כיון שנגלה עליו הקב"ה בקש אברהם אבינו לעמוד א"ל הקב"ה שב א"ל כ"ז וכו') א"ר חגי בש"ר יצחק וכו' אלא אלהים נצב מהו נצב איטימוס ר' שמואל בר"ר חייא בש"ר חנינא אמר וכו' מבין כתפותיהם וכו'. ובשה"ש רבה ג' לה סתמא ומתחיל. אמרה כנסת ישראל וכו' (כמו בשיטה א') ובאי זו זכות בזכותו של אברהם הה"ד וירא וגו' ר"ב בשם ר"ל יושב ישב כתיב בקש אברהם לעמוד א"ל הקב"ה שב אברהם את סימן לבניך מה את יושב ואני עומד כך יהיו בניך בשעה שנכנסו לבהכ"נ ובהמ"ד וקורין ק"ש הם יושבין וכבודי עומד ביניהם מ"ט וכו' ר' חגי וכו' איטימוס המד"א ונצבת לי שם על ראש ההר וכתיב והיה טרם יקראו וגו' ר' שמואל משום ר' חנינא וכו' הקב"ה יושב ביניהם הה"ד וכו', ובבמדבר רבה סרסו המאמרים ודרשו לה בשיטה ג'. לפי שעיקר הדרוש שם על ברכת כהנים. וע"כ הראיתו שם זה הענין. וג' שם מה הצבי הזה מקפץ ממקום למקום ומגדר וכו' כך הקב"ה מדלג ומקפץ מכנסת זו לכנסת זו כ"כ למה בשביל לברך את ישראל שנ' בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' באיזו זכות בזכות של אברהם אבינו דכתיב כה תברכו כמד"א כה יהיה זרעך או לעופר וכו' הנה זה עומד אחר כתלנו בשעה שבא הקב"ה לבקר א"א ביום ג' למילה כמד"א וירא וגו' והוא יושב וגו' ישב כתיב בא לעמוד וכו' (כמו שהוא בשה"ש רבה אלא דתני לה סתמא) א"ר חגאי בש"ר יצחק וכו' איטומיק הא כמה דתימא והיה טרם יקראו וגו' (ודרוש דר"ש על כל קילוס וקילוס וכו' השמיטו שם) לכך נאמר הנה זה עומד וגו' אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות משגיח מן החלונות בשעה שאמר הקב"ה לאהרן ולבניו כה תברכו וגו' אמרו ישראל וכו'. אומר להם הקב"ה וכו' לפיכך הכהנים פורשים את כפיהם לומר שהקב"ה עומד אחרינו ולכך הוא אומר משגיח מן החלונות מבין כתפותיהם של כהנים וכו' ענה דודי ואמר לי ואני

ונכסה כך משיח הראשון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם. כמה נכסה, יהודה בר' אומר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם (שמות ה' כ') (או לעופר האיילים א"ר יוסי בר' חנינא לעורזליטון דאיילתא הנה זה עומד אחר כתלינו זה כותלי מערבי של בית המקדש שאינו חרב לעולם משגיח מן החלונות זה זכות אבות מציץ מן החרכים זה זכות אימהות ללמדך שכשם שיש הפרש בין חלון לחלון כך יש הפרש בין זכות אבות לאימהות). ר' ברכיה בשם ר' לוי אומר כגואל הראשון כך גואל האחרון (נגלה להם וחוזר ונכסה) מה ראשון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם כך גואל האחרון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם סג). וכמה הוא נכסה מהם. רבי תנחומא

מאיר **מגן דוד** עין

אברכם. והא דר' ברכיה בשם ר"ל עיקרו בב"ר פמ"ח והגי' שם כמו שהוא בשה"ש רבה. ושם ג' וקורין ק"ש והן יושבין לכבודי ואני על גבן שנ' אלהים נצב וגו' וכו' ר"ש בר חייא ור' יודן בשם ר' חנינא על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב"ה משרה שכינתו עליהם מ"ט ואתה קדוש וגו'. ובתנחומא דפ' וירא ג' ר' ברכיה בשם ר' לוי פתח ותתן לי מגן ישעך וגו' וענותך תרבני כיון שנגלה עליו היה הקב"ה עומד ואברהם יושב א"ל הקב"ה אל תתמה שאף לבניך אני עושה כן כשיהיו יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואני נצב עליהם שנ' אלהים נצב בעדת אל. וכ"ה במדרש תהלים י"ח במקרא ותתן לי מגן ישעך וגו' עיי"ש. ושם הגי' ר"ש בר' חייא ור' יודן וכולא כמו שהוא בב"ר. אלא דהא דר' חגי ליתא שם. ושם כ"ב בפ' ואתה קדוש ג' לה א"ר שמואל כל קילוס וקילוס וכו' כמו שהוא לפנינו. ובאגדת בראשית פי"ע כיון שנגלה לו הקב"ה היה יושב שנ' והוא ישב וגו' בא אברהם לעמוד כשראה את השכינה א"ל הקב"ה אל תצטער שנ' נאום ה' לאדני שב לימיני א"ל אברהם רבש"ע כן הוא דרך ארץ שאהיה אני יושב ואתה עומד א"ל הקב"ה לא איכפת עכשיו אתה זקן את בן מאה שנים ואת תמה שאני עומד ואתה יושב עתידין בניך בני ג' שנים בני ד' שנים יושבין בביהכ"נ ואני עומד שנ' אלהים נצב וגו' התחיל אברהם לקלס ואומר ותתן לי מגן ישעך וגו'. ופי' אטימום כתב בערוך ערך אטימום מוכן. תרגום להיות עתידים דיהוון איטימוס. וענין הדבר דר"ב בשם ר"ל דרש בהתרת הישיבה בבכ"נ ובב"מ אף שהשכינה עומדת שם. ועוד כיון דבהכ"נ מקדש מעט ואין ישיבה בעזרה (ובאמת שהתפלה בעמידה. ועמידה הוא מי' שמות שהתפלה נקראת בה. לפי שהיא עבודה ואין עבודה אלא בעמידה). אבל התירו הדבר מפני הזקנים והילדים. ודרש ר"ל שכבר אברהם ישב והקב"ה עמד והוא סימן לבניו. אמנם איך אמרו בהיתר הדבר לפי שאין הקב"ה עומד כביכול אלא יושב בכל קילוס וקילוס. ופי' נצב לאו שהוא עומד קאמר. אלא מוכן ומזומן לקבל תפלתם. אמה"ש נראה דעירוב מדרשים שונים כאן. דרשת ר"ב בשם ר"ל. נראה שעיקרה הוא כענין שהיא בתנחומא. דעביד פתיחה למקרא והוא ישב וגו' מן וענותך תרבני. לדרוש בהיתר הישיבה בבכ"נ ובב"מ. ועליו קיימי ר"י ור"ח ליתן טעם בהיתר הענין ולפרש המקראות. ומקרא דהנה זה עומד אחר כתלנו וגו' היה מידרש על ענין ברכת כהנים. וכענין שהיא במדבר רבה ודרשו אחר כתלנו אחר קדלנו כלו' מאחורי ערפנו (וכן נמצא קדלי דחזירי וכתלי דחזירי). אמנם המקרא קול דודי וגו' מדלג על ההרים היה מידרש לענין בתי כנסיות ובתי מדרשות. והורכבו אלו המדרשים לשיטה אחת כמו שהיא לפנינו. ובעל מסדר המאמר במדבר רבה לקח דבריו מהפסיקתות והרחיב הדברים ופירשן. ומאמרו של ר"ב בשם ר"ל אף שעיקרו הוא לפ' וירא נראה שכבר נעלם עיקרו למסדר הב"ר. וידוע היה למסדר התנחומא. ומסדר הב"ר לקח דבריו מהפסיקתות ושינה הסגנון בהם מפני כבודו של מקום לומר משרה שכינתו עליהם. ובאמת עיקרו של דבר הוא שהקב"ה יושב כביכול. סג) כנ"ל להגיה ועיי' לקמן אות ע'. ובפסיקתא הגי' כמו שהיתה לפנינו. ובשה"ש רבה שם הגי' סתמא. ד"א דומה דודי לצבי אמרה כנ"י וכו' כמו בשיטה א'. והדר ג' דומה דודי לצבי מה צבי זה נראה וחוזר ונכסה נראה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נראה ונכסה וחוזר ונראה וכמה נכסה מהם ר' תנחומא אמר ג' חדשים הה"ד ויפגעו וגו' יהודה ברבי אמר לקירסין כך גואל האחרון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם ובמה נכסה וכו'. ובבמדבר רבה שם ג' מה הצבי הזה נגלה וחוזר ונכסה כך גואל

בשם רבי חמא בשם רבי יהושע ר' מנחמא בשם ר' חמא בר חנינא ארבעים וחמשה יום הה"ד מעת הוסר התמיד [וגו'] ימים אלף ומאתים ותשעים (דניאל י"ב י"א) סד) ואומר אשרי המחכה ויגיע לימים אלף ושלש מאות ושלשים וחמשה (שם שם י"ב) סה). אילין מותרייא דהכא מה אינון. אילו ארבעים וחמשה יום שהמשיח נגלה להם וחוזר ונכסה מהם. להיכן הוא מוליכם. אית דאמרין למדבר יהודה. ואית דאמרי למדבר סיחון ועוג. הדא הוא דכתב לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר (הושע ב' ט"ז). מי שהוא מאמין בו אוכל מלוחין ושרשי רתומים הדא הוא דכתיב הקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמם (איוב ל' ד') סו). ומי שאינו מאמין בו הולך אצל אומות עכו"ם והורגים אותו. אמר רבי יצחק ברבי מוריון לסוף ארבעים וחמשה הקב"ה נגלה להם ומוריד להם את המן. למה. אין כל חדש תחת השמש (קהלת א' ט'). (אנכי) [ואנכי] ה' אלהיך (ועוד ואושיבך) [מארץ מצרים עד אושיבך באהלים כימי מועד (הושע י"ב י') סז): או לעופר האיילים אר"י בר' חנינא לעורזיליהון

מאיר מגן דוד עין

הראשון נגלה ונכסה ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר כגואל הראשון כך גואל האחרון הגואל הראשון זה משה נגלה להם וחזר ונכסה מהם כמה נכסה מהם ר' תנחומא אמר ג' חדשים הה"ד ויפגעו וגו' אף גואל האחרון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם כמה יהא נכסה וכו'. והנה הרבה בשה"ש הוא קטוע שלא הזכיר ר"ב בשם ר"ל. וכן הרבה במדבר קטוע שלא הזכיר את ר"י ברבי. אמנם בשתיהם יחסו הדרוש ויפגעו וגו' לר' תנחומא. ומשום ר"י בר' אמרו בשה"ש רבה שאמר לקירסין (פי' לעת מיועד). ושימוש זו המלה נמצא בפי ר' תנחומא לבאר מלת לעתים במקרא יודעי בינה לעתים. בסוף פסיקתא דויהי ביום כלות ובב"ר פע"ב ובמדבר רבה פי"ג ואסתר רבה פ"ד ובשה"ש רבה פ"ו. ע"כ נראה דחלופי שמות כאן דר"י ב"ר אמר ג' חדשים ור' תנחומא אמר לקירסין. כלו' דלשון ויפגעו משמע שפוגע בו לפרקים רחוקים. וראיתי ברמב"ן ס"פ וארא שהעתיק נוסחת שה"ש רבה כמו שהוא לפנינו וג' ור' יהודה ברבי אומר לקיצין ופי' כלו' כי לשון פגיעה לפרקים הוא. ומלת לקיצין הוא כענין שאמרו בירושלמי ברכות פ"א בהלכה דמאימתי קורין את שמע בשחרית. כההיא דאזיל ליה לאכסניא ואתי לקיצין (ואולי שצ"ל לקירסין). והרמב"ן שם הביא דברי שמות רבה פ"ה בד"ה וילאו נוגשי העם ובד"ה ויצאו שטרי וגו' שאמרו שחזר משה למדין ועשה שם ששה חדשים. ולפי הגי' דשה"ש רבה לבי זה נראה וחוזר ונכסה נראה וחוזר ונכסה. אפשר דב' פעמים נכסה ג' ג' חדשים שהם ששה חדשים. וע"ע ברות רבה פ"ה דמייתי הא דר"ב בשם ר' לוי ולפרש דבריו מייתי דרוש דויפגעו סתמא. סד) במקרא כתוב ומעת. סה) במקרא כתוב שלש מאות שלשים. סו) כלו' מכאן אתה למד שאין נמצא במדבר להחיות נפשו בו כ"א דברים אלו. סז) בפסיקתא ג' ר' תנחומא בשם ר' חמא בר חנינא ור' נחמיה בשם ר' הושעיא וכו' את המן למטה לפי שאין כל חדש תחת השמש ומ"ע שנ' כימי צאתך מארץ מצרים ארצנו נפלאות (מיכה) ואנכי ה' וגו'. ובילקוט הושע ב' מסיים ומ"ע אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים וגו'. ובשה"ש רבה הגי' אילין יתיריא מאן אינון ר' יוחנן בן קרחה בשם ר' יונה אמר אלו מ"ה יום שהוא נכסה מהם ואותן הימים ישראל קוטפים מלוחים ושרשי רותם ואוכלין הה"ד הקוטפים וגו' ולאיכן הוא מוליכן מאן דאמר למדבר יהודה ומ"ד למדבר סיחון ועוג. מ"ד למדבר יהודה הה"ד עוד אושיבך באהלים כימי מועד ומ"ד למדבר סיחון ועוג מדכתיב הנה אנכי מפתיה וגו' וכל שהוא מאמין והולך אחריו וממתין הוא חיה וכל שאין מאמין לו והולך לאו"ה בסוף הן הורגין אותו. אר"י בר מריון לסוף מ"ה ימים נגלה להם ומוריד להם את המן ואין כל חדש תחת השמש. ד"א או לעופר האיילים וכו'. והאי דרשה דמעת הוסר התמיד תני התם סתמא. ובבמדבר רבה שם ג' כמה יהא נכסה מהם א"ר תנחומא בשם ר' חמא ב"ר הושעיא מ"ה ימים וכו' הוא הולך ומשלים לאו"ה ובסוף או"ה הורגין אותו וכו' הקב"ה מוריד להם מן הה"ד עוד אושיבך באהלים כימי מועד ואומר מועד לאתך ממצרים. והוא כעין נוסחתנו. וברות רבה פ"ה ג' וכמה נכסה מהם ר' תנחומא בשם ר"ב כן מ"ה יום וכו' כעין שהוא בשה"ש רבה. אלא שהתם הגי' מהופכת. דמ"ד למדבר יהודה מייתי קרא הנה אנכי

דאיילתא. הנה זה עומד אחר כתלנו זה כותל מערבי של ביהמ"ק שאינו חרב לעולם סח). משגיח מן החלונות זה זכות אבות. מציץ מן החרכים זה זכות אמהות. ללמדך שכשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך יש הפרש בין זכות אבות לאימהות סט). ענה דודי ואמר לי מה אמר לי. החדש הזה לכם ראש חדשים] ע):

ענה דודי ואמר לי קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך (שה"ש שם י') עא). אמר רבי עזריה לא היא [ענייה ולא היא] אמירה. אלא ענה לי על ידי משה ואמר לי על ידי אהרן. ומה אמר (לו) [לי] קומי לך זרזי גרמיך. רעייתי בתו של אברהם שריעה אותי בעולם. יפתי בתו של יצחק שייפה (אותי) שמי בעולמי בשעה שהעקידו אביו על גבי המזבח. ולכי לך בתו של יעקב ששמע לאביו ולאמו שנאמר וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך וגו' (בראשית כ"ח ז') עב): [כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו] (שם שם י"א). כי הנה הסתיו עבר אילו ארבע מאות שנה שנגזרה על אבותינו במצרים. הגשם חלף הלך לו אילו מאתים ועשר שנים: דבר אחר כי הנה הסתיו עבר אילו מאתים ועשר שנים. הגשם חלף הלך לו זה השיעבוד. לא הוא הגשם לא הוא הסתיו. אמר רבי תנחומא עיקר טרחותא מטרא. עיקר שיעבודן של ישראל לא היה אלא שמונים ושש שנים משעה שנולדה מרים. ולמה הוא קורא אותה מרים. אמר ר' יצחק לשון מירור הוא כמה דאת אמר וימררו את חייהם (שמות א' י"ד) עג): הנצנים

מפתיה וגו' ומ"ד למדבר סיחון ועוג מייתי קרא עוד אושיבך באהלים וגו'. גם שגנון הלשון שם קטוע קצת עיי"ש. ועכ"פ נראה שעיקר נוסחת המאמרים הם בשה"ש רבה. ושאר המעתיקים שינו הדברים. וע"ע בתנחומא פ' עקב. סח) בבמדבר רבה מסיים בה למה שהשכינה במערב. ובילקוט שה"ש מסיים וכה"א ה' בהיכל קדשו בין חרב בין אינו חרב. ובשה"ש רבה ג' אחר כותל מערבי של ביהמ"ק למה שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו לעולם עד שיחדשם הקב"ה. ונראה שמן ושער הכהן וכו' הוא הוספה מאיזה מעתיק. ובמדרש תהילים י"א ג' א"ר אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי שנ' הנה זה עומד אחר כתלנו ועיי"ש. וכ"ה בשמות רבה פ"ב. אמא"ש עד ימינו אלה נתקיימה עדיין נבואה זו. סט) וכ"ה בפסיקתא ובבמדבר רבה שם. ובשה"ש רבה המאמר קטוע מן זכות אמהות קמא עד זכות אמהות (כ"ה בבמדבר רבה שם) בתרא. ע) כ"ה בשה"ש רבה שם. וכלו' דבניסן עתידין להגאל. ובבמדבר רבה מסיים מה אמר חי אני נאום ה' כי כולם כעדי תלבשי וגו' (ישעיה מ"ט). ועפ"י מדרש שה"ש הגהתי וסדרתי אלו המאמרים. ואף שהם בפסיקתא ובילקוט כמו שהיו לפנינו אין ספק שנוסחא מוטעת אטעי להו והעיקר כנוסחת שה"ש רבה. וכבר לדד הרז"ו לסרס המאמרים. ועיין בתרגום שה"ש שם שתרגם ג"כ על יצ"מ ובענין אחר מסכים יותר עם המכילתא בא פ"ז. עא) בשה"ש רבה ג' הכא דבר אחר ענה דודי. וזהו לפי שנסדרו שם המאמרים על סדר המקראות. אבל באמת נראה שהיא פתיחתא אחרת. ועפ"י הסדר שם ג' ר' עזריה אמר וכו'. עב) וכלו' ואף את שמעי לאביך שבשמים ולכי לך. ובפסיקתא ג' שריעה אותי בעולמי וכו' שייפה שמי (ולפנינו ב' נוסחאות שנתערבו) וכו' בשעה שעקדו אביו וכו'. ובשה"ש רבה שם ג' לא היא ענייה ולא היא אמירה וכו' זרזי גרמך ד"א קומי לך בתו של אברהם דכתיב ביה לך לך מארצך וממולדתך רעיתי יפתי בתו של יצחק שריעה אותי וייפה אותי ע"ג המזבח וכו'. ונראה שהדברים קטועים שם דבתחלה דרש כמו שהוא לפנינו והדר דרש דבר אחר וכו'. וכלו' שאף אברהם שמע ללכת. ופי' שריעה שעשאני לריע. עג) בשה"ש רבה שם המאמר קטוע ומשובש עיי"ש. וכן חסר שם דרשת ר' יצחק. ואיתוסף הענין שם מאיזה מעתיק עיי"ש. ובילקוט שה"ש הוסיף וקיטע ושינה כדרכו. ועי' בתרגום שם שתרגם עפי"ז הענין. ובעל ענף יוסף העתיק בשם האות אמת דעיקר טרחות מטרא היא פ"ו יום. והוסיף עליו בשם הרד"ל שהוא מן י"ז מרחשון עד ט"ו שבט עיי"ש. ובסדר עולם רבה פ"ג יוסף מת בן ק"י וכו' ואין לך בכל השבטים שהאריך ימים יותר מלוי וכו' ומשמת לוי התחילו המצריים לשעבדם וכו' ומשמת לוי ועד שיצאו ישראל ממצרים קי"ו שנה ואין השעבוד יותר על כן ולא

נראו בארץ ועת הזמיר הגיע [וקול התור נשמע בארצנו] (שם שם י"ב). הנצנים נראו בארץ זה משה ואהרן עד). ועת הזמיר הגיע הגיע זמנה של ערלה שתיזמר עה). הגיע זמנם של מצרים שייזמרו עו). הגיע זמנם של עכו"ם שלהם שתעקר מן העולם ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה' (שמות י"ב י"ב). הגיע זמנו של ים שיבקע ויבקעו המים (שם י"ד כ"א). הגיע זמנה של שירה שתאמר אז ישיר משה ובני ישראל (שם ט"ו א'). הגיע זמנה של תורה שתנתן עזי וזמרת יה (שם שם ב') עז). אמר רבי ביבי זמירות היו לי חקיך (תהלים קי"ט נ"ד) עח). אמר ר' תנחומא הגיע הזמן שיעשו ישראל זמירה להקדוש ברוך הוא עזי וזמרת יה (שמות שם) עט). וקול התור נשמע בארצינו אמר ר' יוחנן קול תייר טב נשמע בארצינו. זה משה ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שם י"א ד'): [התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח קומי לכי רעיתי יפתי ולכי לך] (שה"ש שם י"ג). התאנה חנטה פגיה אילו שלשת ימי אפילה שבהם כלו רשעי ישראל. והגפנים סמדר נתנו ריח אילו הנשארים שעשו תשובה ונתקבלו. אמר להון משה כל הדין רוחא טבא אית (בהון) [בכון] ואתון יתבין הכא קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך פ): ד"א ענה דודי ואמר לי אמר רבי עזריה לא היא ענייה ולא היא אמירה. אלא ענה דודי על ידי יהושע ואמר לי על ידי אלעזר. ומהו אמר לי קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך. כי הנה הסתיו עבר אילו ארבעים שנה שעשו ישראל במדבר. הגשם חלף הלך לו אילו שלשים ושמנה שנים שהיה כעס על ישראל. הנצנים נראו בארץ אילו (מרגלים

מאיר מגן דוד עין

פחות מפ"ז שנים בשנותיה של מרים ולמה נקרא שמה מרים על שם מירור. אמא"ש המקראות מוכיחין שכל ימי השעבוד והענוי היו בחיי שני מלכים. המלך החדש שקם על מצרים והוא מת בזמן שהיה משה במדין. והמלך השני שעמד תחתיו. ועל יסוד זה מדרשם בשמות רבה פ"א שהמילדות היו יוכבד ואלישבע או יוכבד ומרים עיי"ש שמרים היתה אז בת ה' שנים והיתה הולכת עם אמה וכו'. ואל יהי דבר זה קל בעיניך. שעל יסוד אלו הדברים קראו חז"ל לדור המדבר דור דעה. והמסתכל בעומק הענינים ימצא אמתתן של הדברים. ואילו לא נתיירה לנו אלא השירה ששרו על הים נודה ונאמר שקטנים שבהם גדולים היו מיחזקאל. והדברים עתיקים. עד) בשה"ש רבה ג' הנצוחות נראו בארץ איזה זה משה ואהרן שנ' ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר ודריש נצנים מלשון נצו' כלו' מנצחים בריב. עה) בשמות רבה פ"א כשמת יוסף הפרו ברית מילה אמרו נהיה כמצרים מכאן אתה למד שמשה מלן ביציאתן ממצרים. ובשה"ש רבה ג' קודם לזה הגיע זמנן של ישראל להגאל. ולאו לפרש מלת הזמיר אתא. אלא נקיט הענין בכלל והדר מפרש האיך זה מרומז במלת הזמיר. עו) כלו' שיכרתו. עז) ודרשו במכילתא שם אין עזי אלא תורה וכו'. עח) כלו' דר"ב מייתי האי קרא לפרש הזמיר על מתן תורה. ובפסיקתא ג' ר' ביבי אמר וזה נכון יותר. עט) בפסיקתא הגי' שיעשו ישראל זמירות. ובשה"ש רבה הגי' ר' תנחומא אמר הגיע זמן שתעשו זמירות להקב"ה שנ' עזי וזמרת יה זמירות יה א"ר ביבי זמירות היו לי חוקיך. והאי הגיע זמנה של תורה וכו' ליתא. ונראה שהדברים שם מסורסים ומקוטעים. ועיי' במכילתא שם שדרשו על זה המקרא נעים זמירות ישראל דשמואל ב' כ"ג. ואולי שהיה כתוב כן בשה"ש רבה ונקטע ונשתבש. ובילקוט דשה"ש שם קיטע המאמר ושינה בו כדרכו. פ) בפסיקתא ג' פושעי ישראל וכו' אית גביכון וכו'. ובשה"ש רבה אילו פושעי ישראל שמתו בג' ימי אפלה שנ' ויהי חשך וגו' וכו' שעשו תשובה ונגאלו וכו' אית גביכון וכו' ועיין במכילתא בפתיחתא דבשלח ובמ"ע שם אות כ"ז. ועיי' ברש"י דשה"ש שם שפי' כל הענין עפ"י הפסיקתא. וכנסת ישראל נמשלה בתאנים טובים (עיי' בתרגום שיר השירים שם) והרשעים שבהם כפגים ובתאנים הרעות אשר לא תאכלנה (בנבואת ירמיה כ"ד) ודריש התאנה חנטה פגיה שהוציאה הפגים שלה ונבררו למיתה. ובשמות רבה פ"א דריש וירא אלהים שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה דכתיב התאנה חנטה פגיה. נראה דאסיפא דקרא קסמיך כדהכא. אבל שם ריש פט"ו דריש לה בענין אחר ואגדות

איש א' איש א' למטה) [הנשיאים ונשיא אחד נשיא אחד] (במדבר ל"ד י"ח) פא). עת הזמיר הגיע הגיע זמנה של ערלה שתזמר פב). הגיע זמנם של כנעניים שייזמרו. הגיע זמנה של ארץ ישראל שתחלק לאלה תחלק הארץ (שם כ"ו נ"ג). וקול התור נשמע בארצינו אמר רבי יוחנן קול תייר טב נשמע בארצינו. זה יהושע ויצו יהושע את שוטרי העם לאמר (יהושע א' י'). התאנה חנטה פגיה אילו סלי בכורים. והגפנים סמדר נתנו ריח אילו (הגפנים) [הנסכים] פג): ד"א ענה דודי ואמר לי אמר רבי עזריה לא היא ענייה לא היא אמירה. אלא ענה לי על ידי דניאל ואמר לי על ידי עזרא. מה אמר לי קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך. כי הנה הסתיו עבר אילו שבעים שנה שעשו ישראל בגולה. והלא אינם אלא חמשים ושתים שנה פד). א"ר לוי (צא) [הוצא] מהם שמונה עשר שנה שהיתה בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין של נבוכדנצר ואומרת לו. עבדא בישא פוק חרב ביתא דמרך. דבני מרך לא שמעין ליה פה). הגשם חלף הלך לו זה השיעבוד פו). הנצנים נראו בארץ כגון דניאל וחביריו. מרדכי וחברותו עזרא וחברותו. עת הזמיר הגיע [הגיע] זמנה של ערלה שתיזמר פז). הגיע זמנם של רשעים שיישברו הה"ד שבר ה' מטה רשעים (ישעיה י"ד ה'). הגיע זמנם של בבליים שייזמרו. הגיע זמנו של בית המקדש שיבנה גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון (חגי ב' ט') פח). וקול התור נשמע בארצינו זה כורש. כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה (עזרא א' ב') פט). התאנה חנטה פגיה אילו סלי הביכורים. והגפנים סמדר נתנו ריח אילו הנסכים צ): דבר אחר ענה דודי ואמר לי א"ר עזריה לא היא ענייה לא היא אמירה. אלא ענה לי ע"י אליהו ואמר לי ע"י משיח. מה אמר לי קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך. כי הנה הסתיו עבר זו מלכות הרשעה הזו. שהיא מתעה את הבריות כד"א כי יסיתך אחיך בן אמך (דברים י"ג ז') צא). הגשם חלף הלך לו זה השיעבוד.

מאיר מגן דוד עין

חלוקות הן עיי"ש. וכל המקראות מן ענה דודי וגו' דרשם התם בענין אחר ממה שהם לפנינו. פא) כן הגיה הרז"וו עפ"י שה"ש רבה והילקוט שם. ובפסיקתא הגי' כמו שהיתה לפנינו. פב) שיהושע מלן, פג) כ"ה בד"פ. ובפסיקתא הגי' אלו הנביאים והוא ג"כ שבוש. ובשה"ש רבה המאמר משובש קצת עיי"ש. ושם ג' אלו ל"ח שנה שהיו ישראל כמנודין במדבר וכו' הנצנים וגו' הכלואות כראו בארץ אלו הנשיאים וכו' אלו הנסכים. פד) דכ"ב לחורבן הבית הוא שנת ע' למלכות בבל כדמפורש בסדר עולם זוטא ועיי' בסדר עולם רבה פכ"ז. פה) כן צריך להגיה וכלו' מאותן הע' יצאו י"ח שהיתה הגזירה גזורה ואיעתייר כ"ב. אבל לחשבון שנים מונין משעת הגזירה. וכן שנו בסדר עולם רבה פכ"ח. פו) בילקוט ג' כי הנה הסתיו עבר אלו ע' שנה של בבל הגשם חלף הלך לו אלו כ"ב שנה של מדי (כ"ה בדפוס ישן ובדפוסים המאוחרים אלו נ"ב שנה והוא ט"ס) דבר אחר כי הנה הסתיו עבר אלו ע' שנה שעשו בגולה וכו' כמו שהוא לפנינו. ויראה שכוונו למה שאמרו בסדר עולם זוטא בשנת כ"ב למדי ופרס מתו חגי זכריה ומלאכי. באותו הזמן פסקה נבואה מישראל וכו' מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים. ועיי' בסדר עולם רבה פ"ל. ובלפי זה דרשו הגשם חלף שחלפה הנבואה אבל התאנה והגפן יתנו פרים. ואולי שהיה לפני בעל הילקוט כן בפסיקתא. ובשה"ש רבה נשתבש המאמר מיד איזה מגיה שלא הבין הענין עיי"ש. פז) שקודם שגלו בטלו ברית מילה כדדרשינן במנחות כ"ג ע"ב אמקרא ובשר קודש יעברו מעליך ומפורש הדבר ביחזקאל שבגולה בטלו המילה אפי' מן הלוים. פח) במקרא כתוב הבית הזה האחרון. פט) במקרא כתוב ה' אלהי וגו'. צ) וכ"ה בפסיקתא. ובשה"ש רבה ג' שכ' ועלו מושיעים בהר ציון וכתיב גדול יהיה כבוד הבית וגו' וקול התור וגו' אר"י קול תייר טב נשמע בארצנו איזה זה קולו של כורש וכו'. צא) נראה שסבר נהפכה המלכות למינות. ובשה"ש רבה הגי' ד"א ענה דודי וגו' ענה ע"י אליהו וכו' א"ר עזריה כי הנה הסתיו עבר זו

הנצנים נראו בארץ אמר רבי יצחק כתיב ויראני ה' ארבעה חרשים (זכריה ב' ג'). אילו הן אליהו ומלך המשיח ומלכי צדק ומשוח מלחמה לב). עת הזמיר הגיע הגיע זמנה של ערלה שתזמר לג). הגיע זמנם של רשעים שיישברו שבר ה' מטה רשעים (ישעי' י"ד ה') הגיע זמנה של מלכות הרשעה הזאת שתעקר מן העולם. הגיע זמנה של מלכות שמים שתיגלה והיה ה' למלך על כל הארץ (זכריה י"ד ט'). וקול התור נשמע בארצינו אמר רבי יוחנן (זה) [קול] תייר טב נשמע בארצינו. זה מלך המשיח מה נאוו על ההרים רגלי מבשר (ישעיה נ"ב ז'). התאנה חנטה פגיה אמר ר' חייא בר אבא בר סימון לימות המשיח דבר גדול בא הרשעים כלים בו לד). והגפנים סמדר נתנו ריח אילו הנשארים והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו (שם ד' ג'). ורבנן אמרי שבוע שבן דוד בא בו שנה ראשונה והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר (עמוס ד' ז'). שנה שנייה חצי רעב משתלחין. שלישית רעב גדול יהיה ומתים בה אנשים ונשים והטף והתורה משתכחת מישראל. וברביעית רעב ולא רעב שובע ולא שובע, בחמישית שובע גדול ואוכלים ושותים ושמחים והתורה חוזרת להידושה. ובשישית קולות. ובשביעית מלחמות. ובמוצאי שביעית בן

מאיר מגן דוד עין

מלכות רומי שמסיתה את העולם ומטעת אותו בכזביה וכו'. ואולי שאינו אלא הרחבת וביאור הענין. ואולי שמתעה את הבריות בתכסים המלוכה ובטיב המדינות. לב) בפסיקתא ג' א"ר אלעזר אלו ארבעה חרשים ואילו הן וכו'. ובשה"ש רבה ג' הנצנים נראו בארץ מי הם ר' ברכיה בשם יצחק כתיב ויראני וגו'. ובילקוט שם א"ר ברכיה כתיב והוא קטוע. ובסוכה נ"ב ע"ב גרסינן ויראני וגו' מאן נינהו ד' חרשים אר"ח בר ביזנא אר"ש חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק. ויראה דמלכי צדק הוא כהן צדק. ומשוח מלחמה הוא משיח בן יוסף. ולאו בכהן משוח מלחמה קמיירי אלא בשר צבא המלחמה. וראיה מבמדבר רבה פי"ד שאמר שם דמשוח מלחמה קאתי מאפרים שנ' בכור שורו הדר לו. אלא דהמדרש שם פליג ולא קחשיב מלכי צדק אלא משוח שעומד מבניו של מנשה עיי"ש. ונקרא הכהן גדול כהן צדק ומלכי צדק על שם צדק ילין בה. אמא"ש בימי הנביאים האחרונים כשנתמנה זרובבל מבני דוד לפחה ויהושע לכה"ג, לא נחה רוח העם. כנראה מתוך המקראות לחגי זכריה ומלאכי. ובא להם מלאכי שהקב"ה מעתיד להם נביא שיצרף ויטהר את כולם. ואמר הנה שולח מלאכי ופנה דרך לפני (מלאכי ג') ואותו הנביא שמעשהו דוגמת מעשה אליהו הנביא קורא אותו בשמו. ואמר עליו הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא (שם). ואז פתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים (שם) והוא מזרע דוד משיח מלך. ומלאך הברית אשר אתם חפצים (שם) והוא הכה"ג כי מלאך ה' צבאות הוא (שם). ואל אילו השלשה מנו חז"ל בשלעתיד עוד אחד והוא המצביא את העם. ונקרא משוח מלחמה. וזה יהיה מבית יוסף. שיהיו בית יוסף ובית יהודה לאחדים. והוא נקרא משיח בן יוסף. ובאגדות אמרו שעתיד משיח בן יוסף ליהרג. לפי שתשבת המלחמה מן הארץ ולא ישא עוד גוי אל גוי חרב. והנה ד' המשוחים הם. כהן. ונביא. מלך. ושר צבא ישראל. אמנם שהנביא הוא ג"כ משיח מפורש במקרא ואת אלישע וגו' תמשח לנביא תחתיך (מלכים א' י"ט) וכה"א יען משח ה' אותי לבשר ענוים (ישעיה ס"א). ובמדבר רבה שם גרסינן לפי שיש מחלוקת הרבה על המשוחים. יש אומרים ז' שנ' והקימנו עליו שבעה רעים. וי"א ח' ושמונה נסיכי אדם. ואינו אלא מה שמפורש ד' ויראני ה' ארבעה חרשים וכו'. וענין הדבר שמלכות דוד עשו דוגמא למלכות נכונה בישראל. ולדוד היו ב' נביאים נתן וגד. ב' שרי צבא יואב ובניהו בן יהוידע. וב' כהנים צדוק ואביתר. כמפורש בשמואל ב' כ' וא"כ הם שבעה. ולפי שנאמר שם וגם עירא היאירי היה כהן לדוד א"כ הווין ח' דג' כהנים הם. לג) הוא כלפי הרומיים שגזרו על המילה ועיי' לקמן אות ק"ז. לד) וכ"ה בקצת נוסחאות בפסיקתא. ובקצת נוסחאות אר"ת בר אבא סמוך לימות וכו'. וכ"ה בשה"ש רבה. ובילקוט ג' אמר ר' חייא בר אבא סימן לימות וכו' (ובדפוסים המאוחרים בטעות אמר לוי ה חייא וכו'. ובדפוס ישן אמר ר' ה חייא ומזה נשתרבב הטעות). ועיי' לעיל פס"א דג' בשם ר' לוי סמוך לימות וכו'.

דוד בא לה). אמר אבוה כמה שבועין אתון כהדא ולא אתת. אלא כי האי דאמר ר' יוחנן דור שבן דוד בא תלמידי חכמים מתים. והנשארים כלות עיניהם ביגון ואנחה. וצרות רעות באות על הציבור. וגזירות קשות מתחדשות. עד שהראשונות קיימות (אביא) [באה] אחרת (ואסמכה) [ונסמכה] לה לו): א"ר אבין דור שבן דוד בא בו בית וועד לזנות יהיה. והגליל יחרב. והגבלון ישם. ואנשי הגליל יסובבו מעיר אל עיר ולא יתחוננו. ואנשי אמת נאספו. והאמת נעדרת והולכת לה. להיכן היא הולכת. דבי ר' ינאי אמרין הולכת ויושבת עדרים עדרים במדבר כד"א ותהי האמת נעדרת (ישעיה נ"ט ט"ו) לז). א"ר נהוראי דור שבן דוד בא בו נערים ילבינו זקנים. וזקנים יעמדו מפני נערים. בת קמה באמה כלה בחמותה. אויבי איש אנשי ביתו. בן לא יבוש מאביו. חכמת סופרים תסרח. והגפן תתן פריה והיין ביוקר לח). אמר רבי אבא בר כהנא אין בן דוד בא אלא בדור שכולו חייב כלייה לט). א"ר ינאי אין בן דוד בא אלא בדור שפניו דומות לכלב ק). א"ר לוי אם ראית דור אחר דור מחרף. צפה רגליו

מאיר **מגן דוד** עין

לה) וכ"ה בפסיקתא אלא שבקצת נוסחאות המאמר קטוע. ובשה"ש רבה הגי' א"ר יוחנן שבוע שבן דוד בא שנה א' מתקיים וכו' וחסידים ואנשי מעשה מתמעטים והתורה משתכחת וכו' חוזרת לחידושה ומתחדשת לישראל וכו'. ובסנהדרין צ"ז גרסינן לה ת"ר שבוע וכו' חסידים ואנשי מעשה [מתמעטים] ותורה משתכחת מלומדיה ברביעית שובע ואינו שובע (וכן הוא נכון וב' נוסחאות הם לפנינו ונתערבו) וכו' ותורה חוזרת ללומדיה וכו'. לו) בפסיקתא הגי' אמר ר' אבוה והא כמה שבועין הוה כי האי גוונא ולא אתא אלא וכו' ת"ח מתמעטים (ובקצת נוסחאות מתים) וכו' עד שהראשונה קיימת אחרת באה ונסמכה לה. ובשה"ש רבה ג' אמר אביי (וצ"ל שהוא ט"ס) כמה שבועין אתת כהדא ולא אתא אלא כהיא דאמרי ריש לקיש דור שבן דוד בא בית הוועד יהיה לזנות וכו'. ומסיים בה ורבנן אמרי דור שבן דוד בא חכמי הדור מתים והנותרים וכו' ולרות רבות ורעות רבות באות על הצבור וכו' מתחדשות ומשתלחות עד שהראשונה קיימת אחרת באה ונסמכה לה. ובסנהדרין שם גרסינן אמר ר' יוסף הא כמה שביעית דהוה כן ולא אתא. אמר אביי בשישית קולות בשביעית מלחמות מי הוה. ועוד כסדרן מי הוה. והא דר' יוחנן גרסינן לה התם קודם המאמר ת"ר וכו' שהעתקתיו לעיל. והתם ג' ת"ח מתמעטים והשאר עיניהם וכו' וצרות רבות וגזירות קשות מתחדשות עד שהראשונה פקודה שניה ממהרת לבא. לז) וכ"ה בקצת נוסחאות בפסיקתא ובקצתן ליתא כלל. ובשה"ש רבה ג' לה ע"ש ריש לקיש כמו שהעתקתי לעיל. והתם ג' וחכמת הסופרים תסרח יראי חטא ואנשי חסד נאספים והאמת נעדרת ופני הדור כפני הכלב ומנין שהאמת נעדרת שנ' ותהי האמת וגו' וכו' דבי ר' ינאי וכו' עדרים במדבר. ובסנהדרין גרסינן לה תניא ר' יהודה אומר וכו' בית הוועד יהיה לזנות וכו' והגבלן יאשם ואנשי גבול יסובבו (ועיי' רש"י שם) ולא יחוננו וחכמת הסופרים תסרח ויראי חטא ימאסו ופני הדור כפני כלב והאמת נעדרת שנ' ותהי האמת וגו' מאי ותהי האמת נעדרת אמרי דבי רב מלמד שנעשית עדרים והולכת לה. ועי"ע סוף סוטה. לח) ג"ז בקצת נוסחאות בפסיקתא איתא ובקצתן ליתא. ובשה"ש ג' לה בר' נהוראי עד ובן אינו מתבייש מאביו. והדר ג' ר' נחמיה אומר קודם ימות המשיח עניות ירבה ויוקר הווה והגפן תתן פריה והיין יסריח והמלכות כולה תהפך למינות ואין תוכחות. וכ"ה בסנהדרין שם אלא דהתם ג' וכלה בחמותה ופני הדור כפני כלב ואין הבן מתבייש וכו'. ובר' נחמיה ג' העזות תרבה והיוקר יעוות וכו' והיין ביוקר וכו' ואין תוכחה. לט) לעיל פפ"א תני לה בשם ר' אלעזר בסגנון אחר קצת. ובפסיקתא ג' לה בקצת נוסחאות ובקצתן ליתא כלל עד סופה. אלא גרים א"ר יוחנן אין משיח בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או שכולו חייב (והוא בסנהדרין צ"ח ע"א). ובשה"ש רבה ג' א"ר אבא בר כהנא אין בן דוד בא אלא בדור שפניו דומין לכלב. ועיי' לעיל פפ"א דהתם ג' להא בשם ר' חייא בר אבא. ק) ובשה"ש רבה

של מלך המשיח. ומה טעמיה אשר חרפוך אויביך ה' אשר חרפו עקבות משיחך (תהלים פ"ט נ"ב) קא). ומה כתב בתריה. ברוך ה' לעולם אמן ואמן (שם שם נ"ג) קב):

ר' יונה פתח ואכרה לי בחמשה עשר כסף בחומר שעורים ולתך שעורים (הושע ג' ב'). א"ר יוחנן ו א כ ר ה ל י ב ח מ ש ה ע ש ר כ ס ף הרי חמשה עשר (בניסן) ב ח ו מ ר ש ע ו ר י ם הרי שלשים ו ל ת ך ש ע ו ר י ם הרי ששים קג) אלו ששים מצות שכתב לנו משה בתורה. דא"ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי שלש פרשיות כתב לנו משה בתורה וכל אחת ואחת יש בה מששים ששים מצות. ואלו הן. פרשת פ ס ח י ם. פרשת נ ז י ק י ם. פרשת ק ד ו ש י ם ת ה י ו. רבי לוי בשם ר' שילא דכפר תמרתה משבעים שבעים מצות. א"ר תנחומא ולא פליגא. מאן דעבד פ ר ש ת פ ס ח י ם שבעים כולל עמה פ ר ש ת ת פ י ל י ן. מאן דעבד פ ר ש ת נ ז י ק י ם שבעים כולל עמה פ ר ש ת ש מ י ט ה. מאן דעבד פ ר ש ת ק ד ו ש י ם שבעים כולל עמה פרשת (ערלה) [ערוה] קד): ד"א ו א כ ר ה ל י ב ח מ ש ה ע ש ר כ ס ף [בט"ו בניסן] אימתי בחודש הזה קה):

החודש הזה לכם ר' ברכיה בשם ר' יודן בר' שמעון אמר הקב"ה לישראל בני חידוש גאולה יש לכם. (כאן) [וכן] לעתיד לבא. לשעבר לא גאלתי אומה מתוך אומה ועכשיו אני גואל אומה מתוך אומה הה"ד או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' (דברים ד' ל"ד) קו). ר' יהושע בר נחמיה בשם ר' חנן בן פזי גוי מקרב גוי. ע ם מ ק ר ב ג ו י אין כתיב כאן אלא ג ו י מ ק ר ב ג ו י. שהיו אלו ערלים ואלו ערלים. אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית. א"כ לא היה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל ממצרים לעולם. שמואל בר נחמן אמר אילולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו נגאלים ישראל ממצרים לעולם. מאי טעמא. לכן אמור לבני ישראל וגו' (שמות ו' ו') אין ל כ ן אלא שבועה כד"א ל כ ן נשבעתי לבית עלי וגו' (שמואל א' ג' י"ד) קז). אמר

מאיר מגן דוד עין

ג' הכא א"ר לוי אין בן דוד בא אלא בדור שפניו חלופות וחייב כלייה. קא) במקרא כתוב אשר חרפו אויביך. קב) ובש"ס רבה מסיים לה הכי בשם ר' ינאי וג' מחרף ומגדף לפה לרגליו. ועיי' סוף סוטה ובתוי"ט שם. ונתוספו כל אלו הדברים על המשנה שם בלשון שם. ועיי' בסנהדרין דמייתי שם האי קרא אשר חרפו וגו'. וכתב רש"י לא אתפרש האי קרא למאי איכתיב וכו' עיי"ש. ובאמת נראה שנקטע שם דרוש זה ונשתבשו הספרים. אמא"ש בשמות רבה פט"ו מתחיל המדרש ויאמר ה' אל משה החדש וגו' הה"ד קול דודי הנה זה בא וכל הענין בפרשיות עד עמכם שנא' ענה דודי ואמר לי מה את עושה כאן במקום טמאים וכו'. והנה קטע הכותב שם המאמרים לפי שהם כתובים בפרשיות. ר"ל בפסיקתות. ואומרו עד עמכם. כוון למאמר הריני משלים עמכם שכתוב שם בסוף המאמר ד"א החדש וגו' אמרו מלה"ש וכו'. אמנם העתיק שם מן ענה דודי וכו' בסגנון אחר ממה שהוא לפנינו וכן הב' מאמרים שבאו שם אחר זה. הם לפנינו להלן. והועתקו שם לפי שהם בשינוי סגנון ממה שהם לפנינו. קג) וכן הגיהו הרז"ו והז"א. וחומר הוא ל' סאה ולתך ט"ו סאה. קד) וכ"ה בפסיקתא. ובויקרא רבה ג' ר' יודן בשם רשב"י ג' פרשיות הכתיב לנו וכו' כלל עמה פרשת עריות. וכבר הבאתי הדבר בשם אמרו בסיום המאמר למצוה המכילתא. שהכוונה על מנין המקראות שבאילו הפרשיות. והדברים מתקבלים על הלב. ואם שאינו מסכים יפה עם מנין הפסוקים שלפנינו. כבר ידענו דנשתנה פיסוק המקראות שלפנינו ממה שהיה לפניהם. קה) וכלו' דמרמז על ט"ו ניסן. ובפסיקתא ג' אלו ט"ו בניסן ואימתי וכו'. ובחולין ל"ב ע"א ג' ואכרה לי וגו' א"ר יוחנן משום ר"ש בן יהודה אין כירה וכו' בט"ו זה ט"ו בניסן שבו נגאלו ישראל ממצרים כסף אלו צדיקים וכו' עיי"ש. וכן נמצא לר' יוחנן דעביד להאי מקרא פתיחתא אל בחודש השלישי בפסיקתא שם ודרש כמי בט"ו בניסן וחומר שעורים וגו' דריש לענין כ' יום עד מ"ת (ועיי' ברש"י ורד"ק בהושע שם). ואולי שהמאמר קטוע לפנינו ויונתן תרגם ופרקתינון במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן וכו' עיי"ש. קו) וכ"ה בפסיקתא. ואני הגהתי עפ"י הילקוט דפ' ואתחנן. אלא דשם ג' ועכשיו אני גואל אומה אחת מתוך ע' אומות וכו'. קז) במקרא כתוב ולכן וגו'. בפסיקתא ג' ריב"ל בשם ר' חנין גוי מקרב וכו' א"ר שמואל בר נחמני אלולי

ר' ברכיה כתיב גאלת בזרוע עמך וגו' (תהלים ע"ז ט"ז) בטרוניא קח). א"ר יודן מלבא לקחת גוי ער ובמוראים גדולים שבעים ושתים אותיות. ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה הם. אמור לו (לא) [הוצא] מהם גוי שני שאינו מן המנין. א"ר אבין בשמו גאלם ששמו של הקב"ה שבעים ושתים אותיות קט):

[החודש הזה לכם] א"ר יהושע למלך שנשבה בנו ולבשה נקמה למלך והלך ופדה את בנו ואמר היו מונים לי רמזי איפטייה לפדיון בני. כך [אמר] הקב"ה (היה) [היו] מונין איפטייה ליציאת מצרים קי). א"ר לוי בשם רבי חמא בר חנינא למלך שנשא נשים הרבה ולא כתב להם כתובת (גסיקן) [גמיקון] ולא אפטייה. כיון שנשא בת טובים ובת גינסין כתב (גסיקין ולאפטוי') [לה גמיקון וכתב לה איפטייה. כך כל הנשים שנשא אחשורוש לא כתב להן לא גמיקון ולא אפטייה]. כיון שנשא אסתר בת גינסין כתב לה (גסיקן) [גמיקון] בחודש העשירי הוא חודש טבת (אסתר ב' ט"ז) וכתב (להב) לה אפטייה בשנת שבע למלכותו (שם). [כך אמר הקדוש ברוך הוא כיון שבראתי את עולמי היו אומות העולם עומדים לא נתתי להם לא חודש ולא שבת. וכיון שעמדו ישראל נתתי להם ראשי חדשים ועיבור שנים. לכך נאמר החודש הזה לכם] קיא):

[החודש הזה וגו'] א"ר ברכיה (גאלת בזרוע עמך) החודש הזה לכם.

מאיר מגן דוד עין

וכו'. ובמדרש שה"ש פ"ב ר' יהושע בשם ר' חנן וכו' מגדלין בלורית אלו לובשי כלאים ואילו לובשי כלאים וכו' א"ר שמואל בר נחמן וכו'. וכ"ה בויקרא רבה פכ"ג אלא שהמאמר שם קטוע עיי"ש. וגרסינן בשמות רבה פ"ו אין לכן אלא לשון שבועה שנ' ולכן נשבעתי וגו' נשבע הקב"ה שיגאלם שלא ייראו משה שמא מדה"ד יעכב גאולתן. אמא"ש מראים הדברים שרמז הדורש על חוקות הגוים שהיו פרוצים בהם בזמנו וע"כ חשיב לובשי כלאים. קח) פי' הערוך ערך טרן בכח ובעלילה. קט) ובשה"ש רבה שם ג' שמו של הקב"ה ע"ב שמותהן. אבל בויקרא רבה הגי' כמו שהיא לפנינו. וכ"ה בדברים רבה פ"א עיי"ש. ובב"ר פמ"ד ובפסיקתא הגי' א"ר יודן בשמו גואלן וכו' וכ' שהוא ט"ס. קי) וכ"ה בפסיקתא ושם ג' אריב"ל וכו' ואמר הוו מונין איפטיה וכו'. וכעין זו ג' בשמות רבה פט"ו ד"א החודש הזה וגו' משל למלך שנולד בן ועשה יו"ט ונשבה אותו הבן ועשה שם זמן מרובה אח"ז כפדה אותו הבן ועשה לו המלך יום גנוסיא כך עד שלא ירדו ישראל למצרים היו מונין לשעבוד (כלו' שהיו מונין אימתי יתמלאו ד' מאות שנה שנגזרו) משירדו ונשתעבדו שם עשה להם הקב"ה נסים ונפדו התחילו מונין לחדשים שנ' החדש הזה וגו'. וגרסינן שם עוד בד"ה הה"ד אשרי הגוי וגו' משל למלך שהוציא את בנו מבית האסורין אמר עשו אותו יו"ט כל הימים וכו'. ועיין במכילתא ריש פ' בחדש השלישי. ופי' רמזי איפטייה כתב המוסף בערך אפטיא מנין הזמן לשנת מושל פלוני. ונכפל זה המאמר בפסיקתא דבחדש השלישי. ושם ג' ר' לוי בשם ר' שמעון בן חלפתא (ובקצת נוסחאות שמואל בן חלפתא) למלך וכו' ולבש המלך נקמה וכו' ליל"מ ר' חמא בר חנינא (ובקצת נוסחאות ר' לוי בשם רחב"ח) למלך שהוא משיא את בתו אמר היו מונין אפטיא לנשואי בתי כך אמר הקב"ה היו מונין אפטייא למתן תורה. קיא) זה המאמר הגהתי עפ"י הפסיקתא והילקוט פ' בא. בפסיקתא הגי' ר' לוי בשם ר' חייא בר חנינא אמר משל למלך שנשא נשים הרבה ולא כתב להן לא גמיקן (ובקצת נוסחאות לא כתובות גמיקן) ולא איפטיה כך מכל נשים שנשא אחשורוש לא כתב להן לא גמיקן ולא איפטייה וכיון שנשא אסתר בת עובים בת גינוסים כתב לה גמיקן וכתב לה איפטייה כתב לה גמיקן בחדש העשירי וגו' וכו' שבע למלכותו. ובילקוט אסתר שם המאמר קטוע עיי"ש. ובילקוט בא הגי' החדש הזה לכם למלך שנשא נשים הרבה ולא כתב להם לא גמיקון וכו' (ועיי"ש שהוא ג"כ קטוע קצת) כך אמר הקב"ה כיון שבראתי את עולמי היו אוה"ע אומרים (והוא שבוש ול"ל עומדים וכבר העיר הז"א שהוא ט"ס אלא שמחקה לגמרי) לא נתתי להם וכו' כמו שהעתקתי. ופי' כתובת גמיקון של זמן הנשואים עיין בערוך ערך גמס ובמוסף שם (ובד"פ איתא גמיקן ונשתבש בדפוסים המאוחרים ובן

כירח יכון לעולם (תהלים פ"ט ל"ח) קיב). כהדין סיהרא אם זכיתם אתם מונין למליאתו ואם לאו אתם מונין לפגמו. [זכיתם] הרי אתם מונין למליאתו. אברהם. יצחק. יעקב יהודה. פרץ. חצרון. רם. עמינדב. נחשון. שלמון. בועז. עובד. ישי. דוד. שלמה. וישב שלמה על כסא ה' למלך (דהי"א כ"ט כ"ג) הא סיהרא על מליאתה. לא זכיתם אתם מונין לפגמו. רחבעם. אביה. אסא. יהושפט. יהורם. אחזיה. יואש. אמציה. עוזיהו. יותם. אחז. יחזקיהו. מנשה. אמון. יאשיהו. צדקיהו. ואת עיני צדקיהו עור (מלכים ב כ"ה ז') הא סיהרא על פיגמה קיג):

החודש הזה לכם מסור הוא לכם. אמר ריב"ל למלך שהיה לו אורולוגין. וכיון שעמד בנו מסר לו אורולוגין שלו קיד). אמר רבי יוסי בר חנינא למלך שהיה לו (סומרים) [שומרה]. וכיון שעמד בנו מסר לו (סומרין) [שומרה] קטו). אמר רבי אחא למלך שהיה לו טבעת. וכיון שעמד בנו מסר לו את טבעתו קטז). א"ר [יצחק] למלך שהיו לו אוצרות והיה מפתח לכל אחד ואחד. וכיון שעמד בנו מסר לו המפתחות קיז). א"ר חייא בר אבא למלך שהיה לו כלי אומנות. וכיון שעמד בנו מסר לו כלי אומנותו קיח). ורבנין אמרין לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות. כיון שעמד בנו מסר לו את נרתיקו קיט): תני ר' הושיעא גזרו בית דין למטה ואמרו היום ראש השנה. הקב"ה אומר למלאכי השרת העמידו בימה ויעמדו סניגורים ויעמדו (מלאכי חובה פקידי') סקפטורים שגזרו בית דין למטן ואמרו היום ולמחר ראש השנה. נשתהו העדים מלבא או שנמלכו בית דין להעבירה למחר. הקב"ה אומר למלאכי השרת העבירו בימה ויעברו סניגורים ויעברו סקפטורים שגורו בית דין למטן למחר ראש השנה. ומה טעם. כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב (תהלים פ"א ה'). אם [אינו] חוק לישראל הוא אינו משפט לאלהי יעקב כביכול קכ).

מאיר **מגן דוד** עין

מלת להב ליתא שם). ופי' גניסין משפחה וייחס עיין בערוך ערך גנס. קיב) הרז"ו מחק לכולא אר' ברכיה אבל בפסיקתא הגי' אר"ב החדש הזה לכם סימן הוא לכם כירח יכון עולם. ובילקוט בא הגי' אר"ב החדש הזה לכם אם זכיתם וכו' שקיטע כדרכו. במקרא כתיב יכון עולם. קיג) בפסיקתא הגי' כירח יכון וגו' כהדין סיהרא על מלייא אם זכיתם הרי אתם מונין למליאתה כגון אברהם וכו' הא סיהרא על מלייא ואם לאו הרי אתם מונין לפגמה כגון רחבעם וכו'. וכיון שצדקיהו בנו של יאשיהו מנה אותו אחריו והשאר שבנתיים לא מנה. ובמדרש מאוחר הרחיבו זה הענין יותר והוא בשמות רבה פט"ו בפיתחא יפרח בימיו צדיק וגו' עיי"ש והתם חשיב אף יהויקים. קיד) וכ"ה בפסיקתא. ובירושלמי דר"ה פ"א ה"ג ג' א"ר לוי וכו'. ופי' אורולוגין כלי מורה השעות עיי' בערוך ערך ארלוגין וערך אבן שעות. ודמיון קביעות הזמנים עם הכלי הזה מבואר. קטו) ככ"ל וכן הגיהו הרז"ו והז"א וכ"ה בירושלמי שם. ובפסיקתא ג' שומירה. וענין זו המלה היא בשתי פנים. א' סוכת נוצרים שבשדה ב"ב ס"א ע"ב. ב' מקום הגבוה שבכרם שהשומר עומד שם נקרא ג"כ שומרה כלאים פ"ה מ"ג הביאם הערוך ערך שמר. וכיון שאמר הכתוב שמור את חדש האביב שמוהו למדו על קביעות העיבורים בריש מכילתא פ"ב. ע"כ דימה קביעת החדש אל השומרה. קטז) וכ"ה בירושלמי שם. ובפסיקתא ורב אחא אמר וכו'. והטבעת היא סימן הממשלה והמשל מבואר. קיז) בירושלמי שם א"ר יצחק למלך שהיו לו אוצרות כיון שעמד בנו מסרם לו. ובפסיקתא ור' יצחק אמר למלך שהיו לו אוצרות הרבה והיה לו מפתח וכו'. וכן קביעות הזמנים היא מפתח לכמה וכמה דברים. קיח) בירושלמי ובקצת נוסחאות בפסיקתא ג' לבגר שהיה לו וכו'. וגי' הירושלמי א"ר חייא בר בא ובפסיקתא ור' חייא בר אבא אמר וכו'. ובירושלמי שם ג' זה קודם להא דר' יצחק. קיט) בירושלמי ובפסיקתא שם. ודמיון המשלים בקביעת הזמנים בידי הסנהדרין בכלי אומנות ובנרתיק של רפואות הוא מבואר. קכ) בפסיקתא ג' לעברה למחר וכו'. והא דאם אינו חוק וכו' בקצת נוסחאות שם ליתא. ובירושלמי שם ג' לזה המאמר קודם להנהו דלעיל. וגרס ליה סתמא. אמרו ב"ד היום ר"ה וכו' יעמדו סניגורים יעמדו קטיגורין שאמרו בני היום ר"ה נמלכו ב"ד לעברה למחר וכו' יעברו סניגורין יעברו קטיגורין שנמלכו בני לעברה למחר מ"ע

ד' פנחס ר' חלקיהו בר' סימן אמר מתכנסים כל מלאכי השרת אצל הקב"ה. ואמרו לפניו רבון העולמים אימתי הוא ראש השנה. והוא אומר להם. לי אתם שואלים. אני ואתם נשאל לבית דין שלמטן. ומה טעם. כה' אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ד' ז'). כשאנו קוראים המועדות אליו. ואין קראינו אלא מועדות כד"א מקרא קודש (שמות י"ב ט"ז) קכא). רבי קריספא בשם רבי יוחנן לשעבר אלה מועדי ה' מקראי קודש (ויקרא כ"ג ד'). מכאן ואילך אשר תקראו אותם (שם). רבי לוי אמר אם קראתם אתם מועדי ה'. ואם לאו אינם מועדי ה' קכב):

כי חוק וגו' אם איכו חוק לישראל כביכול איכו משפט וכו'. ובד"פ חסרה מלת איכו. והרז"ו והז"א לדדו למחוק מלת ולנחר. ופי' סקפטורין כתב הערוך ערך סקפטר פי' פקידים. ומלות מלאכי חובה פקידים הם תוספות מגליון מפרש וכן כתב הז"א. ובעל המשביר פי' מליץ מסדר הדברים. ועכ"פ נוסחת הירושלמי נראה שהוא מתיקון המגיהים. שהרי אין הדעת סובלת שיאמר הדורש שהקב"ה מלוה להעמיד קטיגורין והוא חפץ בזכותן של ישראל. אלא הקטיגור ממילא הוא בא. ונוסחתינו עיקר ועיי' לקמן אות קכ"ב. קכא) בפסיקתא ג' ור' פנחס ור' חלקיהו בשם ר' סימון אמר מיד מתכנסין וכו' הה"ד כה' אלהינו וכו'. ובשמות רבה פט"ו גרסינן ד"א החדש הזה לכם אמרו מלה"ש לפני הקב"ה רבון העולם אימתי אתה עושה את המועדות אין כתיב בגזרת עירין פתגמא א"ל אני ואתם נסכים על מה שישראל גומרין ומעברין את השנה שנ' אקרא וגו' לאל גומר עלי (תהלים כ"ז) וכה"א אלה מועדי וגו' אתם בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו א"ל הקב"ה לישראל לשעבר היה בידי שנ' עשה ירח למועדים אבל מכאן ואילך הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הן הן אם אמרתם לאו לאו מ"מ יהא החדש הזה לכם ולא עוד אלא אם בקשתם לעבר את השנה הריני מסלים עמכם לכך כתיב החדש הזה לכם. ובדברים פ"ב ד"א אשר לו אלהים קרובים וגו' א"ר יוחנן כשמתכנסין מה"ש לפני הקב"ה לומר אימתי ר"ה ואימתי יוה"כ וכו' אבל [בית] דין של מטה מכין דכתיב אשר לו אלהים קרובים אליו אשר לו אומה קרובה אכ"כ אלא אשר לו אלהים קרובים אליו הוא וכל פמליא שלו. קכב) בפסיקתא ג' לה הכי ור' כריספדאי בשם ר"י וכו' מכאן ואילך אשר תקראו אותם אם אתם קריתם אותם הם מועדי ה' וכו'. וקטוע הוא ומשובש. ובירושלמי שם הגי' כמו שהיא לפנינו. אלא דהתם ג' א"ר אילא אם קריתם אותם הם מועדי ואם לאו אינן מועדי. ועיי' בירושלמי שם דגרים תו התם הא דר' סימון דדריש רבות עשית אתה ה' וגו' דפתח ביה לעיל עיי"ע אות י"א. ומבואר דברי ר"י בדברים רבה שם. דג' התם א"ר יוחנן אמר הקב"ה עד שלא כעשית אומה שלי מועדי ה' מכאן ואילך אשר תקראו אותם. ודברי ר' לוי הם כעין שאמרו בבבלי ר"ה כ"ד ע"א אשר תקראו אותם קרי ביה אתם עיי"ש. וע"ע שם כ"ה ע"א. ובמדרש תהלים מזמור ד' א"ר הושעיה אי זה אומה שמעכבת על אלהיה כאומה זו כילד בשעה שהזקנים יושבים לעבר שנה הקב"ה מסכים על ידיהם ועליהם אמר דוד אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי וכו' אבל הקב"ה איכו כן אלא מה שהסנהדרין גוזרין הוא מקיים אימתי בראש השנה שהסנהדרין יושבים ואומרים כעשה ראש השנה בב' בשבת או בג' בשבת מיד הקב"ה מושיב סנהדרין של מלאכים ואומר להם לכו וראו אם גזרו התחתונים וגמרו וכו' מיד הקב"ה יושב באותו היום לדון עולמו שנ' עלה אלהים בתרועה והכשאות מולאות והספרים נפתחים וסנהדרין של מלאכים יושבין עמו לפניו וכו' אלו מלמדין זכות ואלו מלמדין חובה למה כי חוק לישראל וגו' ישראל גזרו אותו היום ר"ה ואף הוא משפט לאלהי יעקב שהוא מקיים גזירותיו ומסכים עמהם הוי אומר אקרא לאלהים עליון וגו' שהוא מסכים לדעתן של ישראל תדע לך שכן הוא בא ורא' כתיב יום תרועה יהיה לכם לי לא נאמר אלא לכם וכה"א אלה מועדי ה' וגו' תקראו אתם בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לו מועדות אלא אלו הוי אומר כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואין קראנו אלא קידוש מועדות וכו'. ועיין בירושלמי כתובות פ"א סוף ה"ב. וע"ע בפדר"א פ"ח דדרש התם מהו לאמר אמור להם לישראל עד עכשיו אצלי היה סוד העיבור מכאן ואילך שלכם הוא לעבר השנה.

החודש הזה לכם אתם מונין לו ואין אומות עכו"ם מונין לו (קכג). ר' לוי בשם ר' יוסי ברבי אלעאי דרך ארץ הוא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן, עשו שהוא גדול מונה לחמה. יעקב שהוא קטן מונה ללבנה (שהוא קטן). אמר רב נחמן והוא סימן טוב. מה הגדול שליט ביום ואינו שליט בלילה. כך עשו הרשע שליט בעולם הזה ואינו שולט לעולם הבא. ומה הקטון שליט ביום ובלילה. כך יעקב שליט בעולם הזה ובעולם הבא. רב נחמן אמר חורי. רב נחמן אמר כל זמן שאורו של גדול מבהיק בעולם אין אורו של קטון מתפרסם. שקע אורו של גדול נתפרסם אורו של קטון. כך כל זמן שאורו של עשו הרשע מבהיק בעולם אין אורו של יעקב מפורסם. שקע אורו של עשו מתפרסם אורו של יעקב שנאמר קומי אורי כי בא אורך וגו' (ישעיה ס' א') (קכד):

[החודש הזה לכם] תני ר"ש בן יוחי בג' דברים נתקשה משה והראה לו הקב"ה כאילו באצבע. במנורה ובשרצים ובלבנה. במנורה זה מעשה המנורה וגו' (במדבר ח' ד') (קכה). בשרצים וזה לכם הטמא וגו' (ויקרא י"א כ"ט). בלבנה החודש הזה לכם (קכו). ר' שמלאי תני בשם שמואל כל חודש שלא נולד קודם לשש שעות אין כח לעין לראותו (קכז). רבי שמואל בר נחמן אמר שנה שיצאו ישראל ממצרים היו חדשי השנה וחדשי התקופה שוין. שנה שיצאו ישראל ממצרים היתה התקופה בליל ה' בתחלת הלילה. ומולד הלבנה היה ביום ד' בחצות היום. והתחילו חודש הלבנה וחודש התקופה בלילה (קכח). ר' ברכיה ר' חייא בשם ר' יוחנן נתעטף הקב"ה בטלית מצויצת. והעמיד למשה מכאן ולאהרן מכאן. וקרא למיכאל

מאיר מגן דוד עין

קכג) עיי' בריש מכילתא קפ"א ובמ"ע שם מהדורא תנינא אות י"ז. קכד) בפסיקתא ג' ור"ל בשם ר' יוסי למר וכו' מונה לחמה שהוא מאור גדול וכו' ללבנה שהוא מאור קטן א"ר חסדא והוא סימן טוב וכו' ר' נחמן אמר וכו'. ול"ג ר' נחמן אמר חורי. והמאמר הזה הוא בב"ר פ"ו. ושם הגי' כמו שהיא לפנינו. אלא דהתם ג' עשו מונה לחמה שהיא גדולה ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה. אר"נ והוא סימן טב עשו מונה לחמה שהיא גדולה מה חמה הזאת שולטת ביום ואינה שולטת בלילה כך עשו יש לו חלק בעוה"ז ואין לו חלק לעוה"ב וכו' יש לו חלק בעוה"ז ובעוה"ב רנ"א כ"ז שאורו של גדול קיים וכו' הה"ד קומי אורי וגו' כי הנה החשך יכסה ארץ וגו'. ונשתמשו בזה הדרוש במדרש מאוחר והוא בשמות רבה פט"ו בד"ה הה"ד ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי וגו' עיי"ש. ובילקוט פ' בא הגי' רבי בשם ר' יהודה בר אילעאי וכ' שהוא ט"ס. ונראה שעיקר המאמר כאן והועתק בב"ר. ועיי' בסנהדרין ל"ב ע"ב בדרוש ר' שמלאי מ"ד הוי המתאוים וגו'. והשוו חז"ל ב' חלקי היום לב' חלקי זמן העולם. וישראל מונין לילה ויום. א"כ העוה"ז דומה ללילה והעוה"ב ליום. ואוה"ע מונין יום ולילה וא"כ להם העוה"ז יום והעוה"ב לילה. א מ"א ש מכאן אתה דן שכבר הועתק בבראשית רבה מפסיקתא דהחודש. וכן אתה דן שלא הועתקה פיסקא דהחדש שלפנינו מן הפסיקתא. וכן יש לדון מכמה וכמה שינוים קטנים שרמזתי עליהם. וכבר יש מקום לבדד ולומר שהועתקה פיסקא זו בפסיקתא מן הפסיקתא רבתי. אבל עכ"פ ימלא הדורש באילו השינוים שסגנון לשון הפסיקתא הוא מאוחר מסגנון לשון הרבתי. קכה) במקרא כתיב וזה. קכו) בשמות רבה פט"ו ג' ד"א החדש הזה לכם זה א' מד' דברים שהראה הקב"ה למשה באצבעו וכו' עיי"ש. והוא מדרש מאוחר. ועיקר המאמר הוא במכילתא דבא פ"א עיי"ש במ"ע אות ב' ובמבוא אל המכילתא פ"י אות א'. קכז) בפסיקתא הגי' קודם לשש שעות ביום אין כח בעין לראותו בערב. ובילקוט פ' בא הרחיב הדברים ביותר וג' החדש הזה ר' שמואל בר אבא כל חדש שהוא נולד מו' שעות ולמטה יש כח בעין לראותו משש שעות ולמעלה אין כח בעין לראותו ואותו החדש שאמר הקב"ה למשה נולד משש שעות ולמעלה ולא היה כח בעין לראותו והראהו לו הקב"ה באצבע ואמר לו החדש הזה. קכח) בפסיקתא ג' בקצת נוסחאות ר' שמואל ב"ר יונה ור' אחא בשם ר' שמואל בר נפחא אמר וכו'. ובקצתן הנוסחא כמו שהוא לפנינו. וסיפא דזה המאמר ליתא בקצתן כלל ובקצתן ג' לה א"ר חמא שנה וכו' היתה התקופה בליל ה' וכו'. ועיי' לעיל אות ד' ובשבת פ"ז ע"ב. ובילקוט פ' בא המאמר

ולגבריאל ועשה אותם כשלוחי החודש. ואמר להם באיזו צד ראיתם את הלבנה. לפני החמה או לאחר החמה. לצפונה או לדרומה. כמה היא גבוה. ולאין היתה נוטה. וכמה היתה רחבה. אמר להם כסדר הזה שאתם איתם כך (היא) [יהיו] בני מעברים את השנה למטן ע"י זקן וע"י עדים וע"י טלית מצוייצת קכט):

[החודש הזה לכם] ר' נחמן רבי אליעזר בן יוסי ור' אחא. חד אמר אמר הקב"ה לישראל בני חידוש גאולה יש לכם כאן לעתיד לבא קל). וחד אמר יש לכם כאן חידוש הוא לעתיד לבא קלא). מה לעתיד לבא אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (ישעיה ל"ה ה') אף הכא ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה (שמות י"ט ח') וכל העם רואים את הקולות (שם כ' ט"ו). מה לעתיד לבא אז ידלג כאיל פסח (ישעיה שם ו'). אף הכא ויוצא משה את העם לקראת האלהים וגו' (שמות י"ט י"ז). מה לעתיד לבא ותרון לשון אלם (ישעיה שם). אף הכא ויענו כל העם יחדיו וגו' (שמות שם ח') קלב): דברו אל כל עדת בני ישראל לאמור בעשור לחודש הזה (שם י"ב ג') והלא אינו יפה אלא מדירות ואתה אומר מבעשור. אלא מלמד שהיו קשורים לכרעי מטותיהם של ישראל מבעשור. והיו המצריים נכנסים ורואים אותם ונפשם פורחות מעליהם קלג). רבי חייא בריה דרבי אחא דיפו משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם (שם שם כ"א) שיהא כל אחד מכם מושך אלוהות של מצרים ושוחטו לפניו ודרגש (לא) [ליה] ימלל קלד): ר' חלבו בשם ר' יוחנן הכא איתמר בעשור לחודש הזה ולהלן הוא אומר והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הזה (יהושע ד' י"ט) קלה). ר' חייא בשם ר' יוחנן לקיחתו עמדה להם בירדן ואכילתו עמדה להם בימי המן. ואכלו את הבשר בלילה הזה (שמות י"ב ח') בלילה ההוא שנדדה שנת המלך (אסתר ו' א') קלו): ר' ברכיה בשם ר' אבהו דרש נחום בר' סימאי בטריסים. ויקחו להם איש זה הקב"ה דכתב ביה ה' איש מלחמה (שמות ט"ו ג'). שאתה לוקחו בשני תמידים. שה זה קרבן תמיד כד"א את הכבש האחד תעשה בבקר (שם כ"ט ל"ט). (אים) [שה] לבית אבות שה לבית א"ר יודן ברבי סימון מימיו לא היה לן אדם בירושלים ובידו עון. הא כיצד. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של לילה. תמיד של בין הערבים היה

מאיר — מגן דוד — עין

קטוע ושם ג' רב אחא בשם ר' שמואל בר נחמני. קכט) בפסיקתא ג' ר' ברכיה בשם ר' יוחנן (ובקלת נוסחאות הגי' כמו שהיא לפנינו) נתעטף הקב"ה וכו' כיצד ראיתם וכו' ואמר להם כסדר הזה שאתם רואים כך יהיו בניי מעברין את השנה למטה וכו'. ופי' שלוחי החדש עדות המעידים על ראיית הלבנה. ואלו הבדיקות נזכרו במשנה ר"ה פ"ב. ובשמות רבה פט"ו ד"א החדש הזה לכם למה אמר הקב"ה למשה ולאהרן לפי שקידוש החדש בג'. והתם מידרש בענין אחר עיי"ש. קל) כלו' כאן יש לכם חידוש גאולה שהוא רמז לכם לעתיד לבא שבניסן עתידין להגאל. א"כ כדדרים לעיל עיי"ש אות ק"ו. ואולי שיש להגיה וכן לע"ל כמו שהגהתי שם עפ"י הילקוט. והרז"ו והז"א מחקו מלות לע"ל וא"כ. קלא) כלו' יש לכם כאן חידוש דבר מעין שהוא עתיד להיות לע"ל. קלב) עיי' לעיל פ"ז אות ל"ז. קלג) פי' מדירות מן דירה לאן. ובפסיקתא הגי' בקלת נוסחאות מדירן. ובילקוט בא הועתק מדירו. ועיין במכילתא בא פ"ה ופי"א ובשמות רבה פט"ז. ובפסיקתא ג' א"ר יוחנן והלא אינו יפה וכו' והועתק כן בילקוט. קלד) עיין בשמות רבה שם ובתרגום יונתן בפ' והיה לכם למשמרת ובתוס' שבת פ"ז ע"ב בד"ה ואותו יום. ובקלת נוסחאות בפסיקתא הגי' ר' חייא בשם ר' אחא דמן יפו וכו'. ופי' ודרגשה ליה ימלל כלו' מי שמרגיש הדבר ונועם ידבר. ובילקוט הגי' ודרגיש לי' ימלל. ובקלת נוסחאות בפסיקתא הוא קטוע. קלה) במקרא כתיב בעשור לחדש הראשון. ולא מקיים הספר את דברי ר"י אלא מביא מה שאר"ח בשמו. וכלו' דזכות הפסח עמדה להם בירדן. ובקלת נוס' ג' בפסיקתא מה כאן בניסן אף להלן בניסן. והוא תוספות תלמוד נוטה. ובילקוט בא ליתא. ועיי' בילקוט יהושע דג' אמר רבי והוא ט"ס וצ"ל אמר רב"י קלו) לאו דכתיב הכא במקרא אלא שהדורש אמר כן וכן הגי' בילקוט בא בלילה שנדדה וכו'. ובפסיקתא ג' ור' יוחנן אמר (והוא משובש) וכו' וכתיב בלילה ההוא נדדה וגו'. ועיי' במדרש אסתר פ"ח ופ"ו די"ג וי"ד וט"ו בניסן שהוא יום

מכפר על עבירות שנעשו ביום. מכל מקום לא לן אדם בירושלים ובידו עון. מה טעם. צדק ילין בה (ישעיה א' כ"א) צדיק ילין בה קלז):

[החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם] רבי ברכיה בשם רבי יצחק החודש הזה חדשו מעשיכם. שעדיין ראש וראשון [עתידין] לבא. ראש זה נבוכדנצר הרשע דכתב ביה אנת הוא רישא דדהבא (דניאל ב' ל"ח). ראשון זה עשו הרשע דכתב ביה ויצא הראשון וגו' (בראשי' כ"ה כ"ה). מי יפרע לכם. ראשון. אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא (ישעיה מ"א ד') קלח): מי פורע לכם ממדי. בעשור ככרי כסף. עשרת אלפים ככר כסף וגו' (אסתר ג' ט'). אמר ר' אבהו בא עשור של המן (ועשרתו בנוי) [ועשרת בניו] קלט). מי פורע לכם. שני בלקטירים מרדכי ואסתר. מרדכי מבחוץ ואסתר מבפנים קמ): מי פורע לכם מיון בני חשמנאי שהם מקריבים שני תמידין בכל יום קמא): מי פורע לכם (מעכו"ם) [מאדום] נטרונא והיה לכם למשמרת (עד ארבעה עשר) (שמות שם) קמב). אמר הקב"ה אביו קורא אותו גדול ויקרא את עשו בנו הגדול (בראשית כ"ז א'). ואמו קראה אותו גדול ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול (שם שם ט"ו). ואני קורא אותו קטן הנה קטן נתתיך בגוים (עובדיה א' ב'). הואיל והם קוראים אותו גדול (כפול) [לפום] תורא טבחא כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום (ישעיה ל"ד ו') אמר ר' ברכיה וטבח גדול בארץ אדום קמג). אל תאכלו ממנו נא לא (תבעירם) [תבעוניה]

א' דפשה היו בתענית ובליל ט"ו בניסן נדדה שנת המלך. ול"ל דמדרשים חלוקים הם. אבל בתרגום אסתר שם אמר ביה בלילא אתקטלו כל בוכרי דמצראי. קלז) בפסיקתא ג' דרש נחום בשם ר' סימאי ויקחו וגו'. ובמה אתה לוקחו בב' תמידין שנ' שה לבית אבות שה לבית א"ר יודן וכו'. והאי סיומא צדיק ילין בה ליתא התם. ובילקוט בא איתא. והתם הגי' ר"ב בשם ר' אבין איש כחום וכו' ה' איש מלחמה שה לבית אבות א"ר יודן בשם ר' סימון וכו'. ונראה שהילקוט קטוע. ובפסיקתא הלו ידי מגיהים. ונוסחתינו עיקר. ועיי' לקמן פט"ז אות כ"ו. ובטריקים הוא שם מקום. קלח) בפסיקתא ג' ר"ב בשר"י אמר וכו' עתידין לבא וכו'. ומי פורע לכם מן הראשון וראשון הקב"ה שהוא ראשון וכו'. ועיין בילקוט שם ששינה המאמרים ופירשם כדרכו. ובשמות רבה פט"ו דרשו ראשון הוא לכם כביכול הקב"ה נקרא ראשון שנ' אני ראשון ואני אחרון וציון נקרא ראשון וכו' ועשו נקרא ראשון וכו' ומשיח נקרא ראשון וכו' יבא הקב"ה וכו' ויבנה ביהמ"ק וכו' ויפרע מן עשו וכו' ויבא משיח שנקרא ראשון בחודש הראשון שנ' החדש הזה לכם וגו'. קלט) כלו' מדי נרמז במלת בעשור הרומז על ככרי הכסף כד"א עשרת וגו' ומי פורע מהם. ור' אבוהו דריש רמז בעשור בענין אחר. קמ) כלו' שמזה הנרמז במלת בעשור יפרע לחדש הזה. וע"י מי ע"י אסתר מבפנים בביתו של אחשורוש וע"י מרדכי מבחוץ. ובמלת בלקטירים יפה העיר החכם מוהר"ש באבער שנשתמשו עוד במלה זו להלן בדברא שתיתאי די' הדברות ולר בלקטירין שלו וכו'. והוא בערוך ערך קטר אלא שבספרים הגי' בלקטירין. ועיין לקמן שם אות ח'. ועניינו שתי צורות ופרצופין דומות זו לזו אלא שזה מבחוץ וזו מבפנים. ויראה שרמזו כאן על המקרא שה לבית אבות שה לבית. ובפסיקתא בקצת נוסחאות הגי' ומי פורע לכם ממדי בעשור לחודש דאמר ר' אבין בא עשור עשור של המן ועשרת בניו וכו' ב' דלקטירין וכו'. ונראה שהלו בה ידי מגיהים שלא הבינו הענין (וכבר מחקו הרז"וו והז"א מלות ככרי כסף ללא צורך). ובילקוט בא הגי' מי פורע לכם ממדי בעשור א"ר אבין בא עשור שככרת המן ועשרת בניו וכו' שלקטירין וכו'. קמא) כלו' כהנים המקריבים ונרמז במקרא שה תמים וגו'. קמב) פי' נטרונא שמירה והמתנה שישמרו עד שיבא י"ד לחדש הזה לעתיד לבא שעתידין להגאל בניסן ואז ישחטו אותו כל קהל עדת ישראל. ובפסיקתא הגי' מי פורע לכם מאדום כטירותא. ובילקוט הגי' ממלכות רביעית כטרונה. קמג) עיין לעיל פי"ד אות ק"י. ופי"ב אות ל"ב ועיקרו לר' אלעזר בר"ש בב"ר פס"ה עיי"ש. ועיי' בשה"ש רבה פ"ב בפ' אחזו לנו שועלים. ובב"ר ג' לקבל תורה וכו'. אבל בשה"ש הגי'

מהבהבה קמד). ובשל מבושל במים כי אם צלי אש וגו' היא ודוכסיה ואפרכוסיה ואיסטרטיליה הונך ועזבונך וגו' (יחזקאל כ"ז כ"ז). א"ר בר' יצחק אפילו אותם שהם מקהלי ובאו ונדבקו בקהלך אף הם יפלו ביום מפלתך קמה). וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה' אמר רבי שמואל בר נחמן לפי שבעולם הזה אכלתם אותו בחפזון אבל לעתיד לבא מה כתיב כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניהם ה' ומאספכם אלהי ישראל (ישעיה נ"ב י"ב) קמו):

פ"טז

[צו את בני ישראל] את קרבני לחמי לאישי
[ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו] (במדבר כ"ח ב') א)

זש"ה אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה (תהלים נ' י"ב). א"ר סימון י"ג מידות רחמים כתובים בהקב"ה הה"ד ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום

מאיר מגן דוד עין

לפוס. וכ"ה בד"פ ובפסיקתא. ועיי"ש שבקלת נוסחאות המאמר קטוע. קמד) כ"ה בד"פ וכ"ה בילקוט פ' בא. והוא מלשון מבעה דריש ב"ק שנשתמשו בה על שן המזיק. ומהבהבה הוא תרגום נא. ובערוך ערך הבסב הגי' לא תיכלון יתיה מהבהב. ונוסחתינו עיקר. וכ"ה בקלת נוסחאות בפסיקתא. ובקלתן המלות משובשות וגי' לא תבעתיה מאהבה. ומשבוש זה נכר שהנוסחא היתה תבעוכיה. קמה) לעיל פי"ד שם. ושם הגי' א"ר שמואל בר יצחק. וכ"ה בקלת נוסחאות בפסיקתא ובקלתן א"ר יצחק. ונראה שהעיקר אר"ש בר יצחק. ועיקר הדרוש הוא כאן על המקרא ראשו על כרעיו ועל קרבו. קמו) עיין במכילתא בא פ"ז ובמ"ע שם אות ס'. והרחיבו הדברים בשמות רבה פי"ט בד"ה כל בן נכר עיי"ש. אמ"א ש כל הפי' הזו בענינה ובסידורה הוא בפסיקתא. ואין בין זו לזו אלא שינוים מועטים. וכבר כתבתי שאילו השינוים יש לדון שכאן עיקרה בעלם ולאשונה ומכאן הועתקה לנופס דהתם.

פ"טז א) נבוכו המפרשים בטעם וענין פיסקא זו. הרז"ו כתב משום דאיירי לעיל בפרשת החודש סמיך ליה פ' ר"ח. והזי"א כתב לפי שלפעמים פ' החודש חל בשבת ור"ח לכך נקט ליה הכא. ואף דגם בפ' שקלים מתרמי הכי לפעמים. לא רלה להפסיק בין הד' פרשיות. ואחר שקדרש מתחיל הדרוש בזה. ולא עיינו בב' דברים חדא דבכל זה הדרוש לא נזכר שום דבר מענין ר"ח אלא כל הדרוש הוא בענין התמידים. ואי דרוש לר"ח הוא. בפ' ובראשי חדשיכם הוה ליה לדרוש. ועוד דלשבת ר"ח כבר הוקבעה הפיסקא הראשונה שבספר. ולבי אומר לי ששבת חמישית היא. והיא השבת הראשונה שבחודש ניסן. והיה המנהג לקרות בפ' תמידים ולדרוש בענין הקרבנות. וטעם הדבר שהרי שנינו במגילת תענית פ"א מן ריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה איתוקם תמידא וכו' שהיו לדוקים אומרים מביאים תמידים משל יחיד וכו' וכשגברו עליהם ונלחום התקינו שיהו שוקלים שקלים וכו' עיי"ש. ובא' באדר משמיעין על השקלים ועושין פומפי כנגד הלדוקים כמ"ש בירושלמי דשקלים. ותורמין תרומת הלשכה לצורך הקרבנות בא' בניסן כתחלתה שבחודש ניסן הוקם המשכן וכמו שאמרו בריש ירושלמי דשקלים עיי"ש. וזה טעם קריאת פרשה זו והדרוש בענין הקרבנות לדעתי. ובמשנה דמגילה פ"ד כ"ט ע"א שנינו בחמישית חוזרין לכסדרן. ולפי הסקפה הראשונה היא משנה שאינה לריכה. ועוד אמאי קורא אותה חמישית לימא וחוזרין לכסדרן. אלא לאפוקי מהאי מנהגא אתי. וטעם הדבר שהפקיעו זה המנהג לא איתפרש. ובזה נבין פלוגתייהו דרב ושמואל במגילה שם. מאי פרשת שקלים רב אמר לו את בנ"י ואמרת אליהם את קרבני לחמי וגו' ושמואל אמר כי תשא. והנה באמת כל הברייתות שם הזכירו כי תשא. ומ"ט דרב. ועוד נחזי מנהגא האיך הוא. אלא דרב ושמואל בפי' המשנה איפלגי. ודאי מנהגא הוי בכי תשא. ורב אמר כיון דמשנה מפרש באיזו שבתות באיזו פרשה קורין וכאן סתם ואמר בפ' שקלים וביטלה הקריאה של שבת חמישית. דעת המשנה היא שיהא

וחנון [וגו'] נצר חסד לאלפים נושא עון ועובר על פשע וחטאה ונקה (שמות ל"ד ו' וז') ב). וכי יש רחמן שמוסר מזונותיו לאכזרי. הוי אם ארעב לא אומר לך ג): א"ר יודא בר' סימון אמר הקב"ה לישראל בניי עשר בהמות טהורות נתתי לכם. שלש נתתי (לכם) [ברשותכם] ושבע אינם ברשותכם. [אילו הם שברשותכם] שור [שה] כשבים ושה עזים (דברים י"ד ד'). ואילו הן שאינם ברשותכם איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר (שם שם ה'). שמא הטרחתי עליך שתהא מחזר בהרים ובגבעות שתביא לפני קרבן (מאיל שאינה) [מאילו שאינם] ברשותך. והלא לא אמרתי לך שתביא אלא ממה שברשותך ומן הגדל על אבוסך. הוי אם ארעב לא אומר לך ד): א"ר יצחק כתב את קרבני לחמי וכי יש לפני אכילה ושתיה. אם אומר אתה שיש לפני אכילה ושתיה. למד ממלאכיי למד ממשרתיי דכתב משרתיו אש לוהט (תהלים ק"ד ד'). מהיכן הן ניזונים. ר' יודן בשם ר' יצחק אומר מזיו שכינה דכתיב באור פני מלך חיים (משלי ט"ז ט"ו). ור' חגי בשם ר' יצחק אומר כתיב אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים ושמי השמים וגו' ואתה מחיה את כלם (נחמיה ט' ו') ה) ואתה מחיה לכולם ו). [הוי אם ארעב לא אומר לך] ז): אמר ר' שמעון בן לקיש כתיב עולת תמיד העשויה בהר סיני לריח ניחח אשה לה' (במדבר כ"ח ו'). וכי יש אכילה ושתייה לפני. ואם אומר [אתה] שיש אכילה ושתייה לפני. למד ממה דכתיב ויהי שם [עם ה'] ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה וגו' (שמות ל"ד כ"ח). והרי דברים קל וחומר. ומה אם משה שהלך בשליחותי ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה. ולפני יש אכילה ושתייה. הוי אם ארעב לא אומר לך ח): א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אמר הקב"ה בריותי אינם צריכים לבריותי. ואני אצרוך לבריותי. שמעת מימיך אומרים השקו את הזית הזה שהוא עושה שמן הרבה. בריותי אינן צריכים לבריותי ואני מצריך לבריותי. הוי אם ארעב לא אומר לך ט): א"ר ינאי בנוהג שבעולם זה שהוא עובר על גב הנהר איפשר לו שלא ישתה ב' או ג' לוגין. ואנא על לוגין דחמרא כתבית דאנא שתי דאנא רוי דאנא שבע י). תני ר' חייא בקודש הסך נסך שכר לה' (במדבר שם ז') לשון שתייה לשון

קורין בשבת שקלים בענין התמידים והקרבנות. כיון שעיקר השקלים נתקנו מפני התמידים כנגד הצדוקים. ובקריאת הפרשה נעשית פומפי לדבר שהיא חובת צבור. ושואל פליג דפ' כי תשא כדקאי קאי ושבת חמישית בעלה. והנה סדר הפסיקתא שלפנינו היא עפ"י משנה הראשונה כנ"ל. ב) במקרא כתוב נשא עון ופשע וחטאה. ג) בקצת נוסחאות בפסיקתא הגי' א"ר יוחנן. והועתקה במדבר רבה ובתנחומא פ' פנחס עיי"ש. ועיין בספרי פ' פנחס ס"פ קמ"ג. ד) בפסיקתא הגי' בכ"י בהמות מסרתי לך ג' ברשותך כגון שור כשב ועז וז' אינן ברשותך איל וצבי וכו' כלום הטרחתי וכו' כדי שתביא קרבן מאילו שאינן ברשותך והלא לא אמרתי אלא ממה שברשותך ומהגדילים על אבוסך וכו'. וכ"ה ברבה ובתנחומא שם. אלא שברבה קיטעוהו קצת. והוא ג"כ בויקרא רבה פכ"ז ובתנחומא פ' אמור שנשתמשו שם בזה המאמר לדרוש המקרא עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך. ומשם הועתק במדבר רבה פ"כ בד"ה וישלח מלאכים. ה) במקרא כתוב שמי השמים. ו) כלו' שאתה הוא מְחַיֶּה. ז) כנ"ל להגיה. ובפסיקתא הגי' וכי יש לפני הש"ת אכילה ושתיה וא"ת שיש למוד ממלאכיו ומשרתיו וכו' ר' יצחק בר יודן אמר וכו'. וכ"ה במדבר רבה שם. אלא דשם ג' ר' יודן אמר ר' יצחק. ובתנחומא שם הגי' כמו שהיא לפנינו עיי"ש. ובשניהם קטעו הא דר' חגי מפני כבודו של מעלה. ועיין בערוך ערך חי דג' ר' יודן בשם ר' יצחק וכו' ר' יצחק בשם ר' חגי וכו'. ח) בפסיקתא וכי יש לפניו בהר סיני אכילה ושתיה וא"ת שיש למוד ממשה דכתיב וכו' בשליחותו וכו' ולפני הקב"ה וכו'. ובתנחומא הגי' וכי בהר סיני עשו עולה אלא א"ת יש לפניו אכילה ושתיה למד ממשה וכו' אלו היה לפני אכילה ושתיה היה אוכל ושותה ממה שאני אוכל ושותה ומה משה וכו'. וכענין זה הוא ברבה שם אלא שהוא קטוע עיי"ש. ט) בפסיקתא ג' לה בשם רחב"א סתם. וג' וכן השקו את הגפן הזה יין שהוא עושה יין הרבה הרי בריותי וכו', וכ"ה ברבה ובתנחומא שם. י) זה שעובר ע"ג הנהר לשתות אפשר לו בתמיה. ובפסיקתא ג'

רווייה לשון שביעה לשון שכרות יא). ר' יוסי בן מנסיה בשם ר"ש בן לקיש אומר צריכים ספלים שיהיו פקוקים בשעת הניסוך. א"ר יוסי בר' אבין מלתיה דר"ש בן לקיש אמר לעכב יב): בהמה אחת מסרתי לך ולא היית יכול לעמוד בה. ואיזה בהמה בהמות בהררי אלף (תהלים נ' י') יג). ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי ורבנן. ר' יוחנן אומר בהמה אחת רבוצה על אלף הרים. ואלף הרים מגדלים מזונות והיא אוכלת. מאי טעמא כי בול הרים ישאו לו וחיית השדה ישחקו שם (איוב מ' כ'). (ר"ש בן לקיש) ור' יהושע בן לוי אמר בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים. ואלף הרים (מתגדלים) [מגדלים] לה כל מיני מאכל לאכילתן של צדיקים לעתיד לבא. ומה טעם והיה השרון לנוה צאן ועמק עכור לרבץ בקר לעמי אשר דרשוני (ישעיה ס"ה י'). ורבנן אמרין בהמה אחת רבוצה על אלף הרים. ואלף הרים מגדלים לה (מזונות) בהמות והיא אוכלת. ומה טעם וחית השדה ישחקו שם (איוב שם). ואיפשר כן אית בעיר אכל בעיר. א"ר תנחומא גדולים מעשה אלהינו (תהלים ק"ח ב') יד). מה משונים הם מעשיו של הקב"ה טו):

מאיר **מגן דוד** עין

אי אפשר. יא) בפסיקתא הגי' דתני ר"ח. ולשון שביעה ל"ג התם. ובילקוט פנחס ג' לה ול"ג לשון רויה. והם סוף ר' תש"פ בשם ספרי זוטא נסך שכר דלצא רווי דלצא שבע. ובירושלמי דסוכה פ"ד ה"ז גרסינן א"ר לעזר שהתפיסך התורה לשון מיצה לשון שובעה לשון שכרות. ובבלי שם מ"ט ע"ב גרסינן אמר ריש לקיש בזמן שמנסכין יין ע"ג מזבח פוקקין את השיתין (פי' סותמין הנקב שבראש המזבח) לקיים מה שנאמר בקודש הסך וגו' מאי משמע א"ר פפא שכר לשון שתייה לשון שביעה לשון שכרות וכו' עיי"ש (ועיי' ברש"י שם דגי' אחרת היתה לו והעיר ע"ז הז"א עיי"ש). ול"ל דר"פ מקבלה שהיה בידו אמר כן. יב) וכ"ה בפסיקתא. והתם ג' שיהיו פוקקין. ובירושלמי שם ה"ו ג' יוסי בר אשיין בשם ר"ש בן לקיש לריכים הספלים להיות פקוקין בשעת הניסוך מ"ט בקדש הסך נסך שכר לה'. ועיי' בלות דלעיל. בקלת נוסחאות בפסיקתא יש כאן מאמר וז"ל. מנהגו של עולם גבור שבא לשתות מים מן הנהר כמה הוא שותה ה' או ד'. או ג'. פחות מב' אינו שותה. וכל מיני בראשית אינן אלא מלא שועלו שנאמר מי מדד בשעלו מים. ולזה המאמר אין לו שום ענין (ובילקוט פ' פנחס ליתא). אמנם בילקוט ישעיה העתיק (ולא נרמז מהיכן ומה שנרמז שם מכילתא הוא ט"ס ושייך למטה למאמר ולבנון אין די בער) מי מדד בשעלו מים לפי שנאמר ונסכיהם חצי ההין אל יטעך יצרך לומר שיש לפניו אכילה ושתייה א"ר חייא בר אבא גבור שהוא מהלך בדרך במה ישתה בכפיו עשר פעמים או ח' או ד' או ב' פחות משתים אינו שותה וכל מי בראשית הם מלא שעלו של הקב"ה שנ' מי מדד בשעלו מים הא לא אמרתי לך אלא לזכותך שאמרתי ונעשה רצוני. ונראה שהמאמר הזה היה לפני מסדרי הרבה והתנחומא. דג' בתנחומא שם הכי א"ר ינאי בנוהג שבעולם זה שעובר ע"ג הנהר אי אפשר לו שלא ישתה ב' וג' לוגים מים ואני כל הימים מלא שעלי שנ' מי מדד וגו' ואני על לוגך כתבתי בקדש הסך וגו' שהיא לשון שביעה לשון שכרות בהמה א' בראתי וכו'. וכ"ה ברבה שם. אלא דשם איתא ואני כל הימים אני מלא שעלי (והוא ט"ס שנתערבו לו ב' נוסחאות) וכו' לשון שתייה לשון שביעה וכו'. ויראה שערבו המאמרים וקטעום וכן קטעו הא דר"ח ודלשב"ל. יג) השתא חוזר הדורש אל מקרא דלשם ארבע דשם נאמר כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף. ובתנחומא ג' בהמה אחת בראתי בעולמי ואין אתה יכול לעמוד במזונותיה ואי זו בהמות בהררי אלף. וכ"ה ברבה שם. אלא דשם ג' ואין אדם יכול וכו'. והיא תיקון לשון מהמסדרים. יד) במקרא כתוב מעשי ה'. טו) בפסיקתא לא ג' ר"ש בן לקיש. ושם הגי' כל מיני מאכל מעין אכילתן של צדיקים וכו' על אלף הרים וכלן מגדלין לה בהמות והיא אוכלת וכו' גדולים מעשה אלהינו ומשונים מעשיו עד מאד. ובתנחומא שם ג' ואלף הרים היא רועה בכל יום שנ' כי בול וגו' וכו' ואלף הרים מגדלים לה בהמות וכו' אפשר דאית בעיר וכו' ומה מתוקנים מעשיו. וברבה שם ג' ר"י ור"ש ב"ל ורבנן (ומאמרו של ר"י קטוע שם וחסר) וכו' מגדלים לה כל מיני מאכל לצדיקים לע"ל וכו' מגדלים לה בהמות בכל יום וכו' אפשר דאית וכו' גדולים מעשה אלהינו מה רבו מעשיו. ובויקרא רבה פכ"ב ג' ר"י ור"ש לקיש ורבנן וכו' מגדלין לה כל מיני עשבים והיא אוכלת וכו'

(ומהיכן) [ומה] הוא שותה טז). ר' יהושע בן לוי אומר כל מה שירדן מכנים לששה חדשים הוא עושה אותה גמיאה [אחת]. ומה טעם כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב שם כ"ג). ורבנן אמרין כל מה שהירדן מכנים לשנים עשר חדשים הוא עושה (אותו) [אותה] גמיאה (אחד) [אחת]. ומה טעם כי יגיח ירדן אל פיהו. ויש בהם (ליכלוך) [ליחלוח] פה. [ור' יוסי אמר אין בהם ליחלוח פה] יז). ומהיכן היה שותה. תני רבי שמעון בן יוחי נהר יוצא [מעדן] ושמו יובל ומשם הוא שותה שנאמר על יובל ישלח שרשיו וגו' (ירמיה י"ז ח') יח). תני בשם רבי מאיר ו א ו ל ם ש א ל נ א ב ה מ ו ת ו ת ו ר ך (איוב י"ב ז') זה בהמות בהררי אלף. ו ע ו ף ה ש מ י ם ו י ג ד ל ך (שם) זה זיז. א ו ש י ח ל א ר ץ ו ת ו ר ך (שם שם ח') זו גן עדן. ו י ס פ ר ו ל ך ד ג י ה י ם (שם) זה לויתן מ י ל א י ד ע ב כ ל א ל ה כ י י ד ה' ע ש ת ה ז א ת (שם שם ט"ו) יט). [הוי אם ארעב לא אומר לך]: מלך אחד מסרתי

מאיר מגן דוד עין

וריש לקיש וכו' מגדלין לה מ א כ ל ל א כ י ל ת ן של צדיקים וכו' מ ג ד ל י ן ל ה מ י נ י ב ה מ ו ת וכו' ולאפשר כן אית וכו' גדולים הם מ ע ש ה א ל ה י ם מ ה ש ש ו כ י ן ה ם מ ע ש י ו ש ל ה ק ב"ה. וע"ע בב"ר פ"ז ובבבא בתרא ע"ד ע"ב ובפדר"א פי"א. ונראה דב' נוסחאות היו לפנינו ריב"ל ורשב"ל והניח הכותב את שתיהן. ועניין פלוגתתן היא באכילת הבהמות דלר"י הוא רועה עשבים באלף הרים. וריב"ל (או רשב"ל) ס"ל שהוא אוכלת אותן המאכלים שמגדלים ההרים להיות לסעודת הצדיקים לעתיד לבא ועד אותו העת היא אוכלת אותם. ומקרא משמע ליה דאותו השרון שהיא כעת לנוה צאן וגו' יהיה לעתיד לעמי אשר דרשוני. ו ש ר ו ן ו ע מ ק ע כ ו ר הם כנוים לאותן א ל ף ה ר י ם. וכן צ א ן ו ב ק ר הם כנוים ל ב ה מ ו ת. ורבנן סברי ד ח י ת ה ש ד ה היא היא ב ו ל אשר הרים ישאו לו. טז) ככ"ל להגיה. או אולי צ"ל ו כ מ ה. יז) כן הוא בד"פ אלא דהתם איתא ליכלוך. ושתיתו היא מן נ ה ר כדכתיב ה ן י ע ש ו ק נ ה ר ל א י ח פ ו ז וכדמפרש לקמן. ומדמסיים קרא יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו משמע שהוא בטוח בעצמו שהוא מושך ירדן אל פיהו. וסתם לך המקרא שיעור הדבר שלא פירש לך הכמות שהירדן מושך. וס"ל לריב"ל כיון שלמרוצת הירדן ב' תקופות. שבימות הגשמים הוא גדול והולך עד שהוא בניסן מלא על כל גדותיו (יהושע ג' ט"ו ודהי"א י"ב ט"ו) ובימות החמה הוא מתמעט והולך הרי כיון שסתם לך הכתוב תפוס זמן גודל הירדן והם ו' חדשים של ימות הגשמים. ורבנן סברי תפוס לך כל תקופותיו והם י"ב חדש. ומדקאמר א ל פ י ה ו משמע להו שעכ"פ הם לו לנחלת הפה. ור"י סבר דקרא משמע שאינם די לו אפי' לליחלוח הפה מדלא קאמר ב פ י ה ו אלא א ל פ י ה ו. ובפסיקתא ג' ומהיכן הוא שותה ר י ב " ל ו ר ב נ ן פ ל י ג י ריב"ל אמר וכו' הוא ע ו ש ה א ו ת ן ג מ י ע ה א ח ת ומ"ט מ ש ו ם ש נ' ה ן י ע ש ו ק נ ה ר ו ל א י ח פ ו ז ורבנן וכו' ג מ י ע ה א ח ת וכו'. ו ר ב ה ו נ א ב ש ם ר' י ו ס ף אמר אין בהם לכלוך פה. וכ"ה ברבה ובתנחומא שם. אלא שהתנחומא הוא קטוע וחסרה שיטת רבנן וכן הא דר"י ליתא שם. ובויקרא רבה שם הגי' ומהיכן הוא שותה ר' י ו ח נ ן ור' ש מ ע ו ן ב ן ל ק י ש רי"א וכו' לו' חדשים הוא עושה גמיעה אחת שנ' הן יעשוק נהר וגו' רשב"ל וכו' ור"ה בשם ר ב י י ו ס י אמר אין בהם לכלוך פה. יח) במקרא כתוב ו ע ל. וכ"ה בפסיקתא וברבה ויקרא שם. ובתנחומא ורבה דפנחס המאמר משובש עיי"ש. יט) בפסיקתא הגי' זה זיז ש ד י. ובויקרא רבה ג' א"ר מ א י ר. ובתנחומא דפנחס הגי' תני ר' חייא בשם ר"מ. אבל ברבה שם הוא כמו שהוא לפנינו. א מ"א ש ראיתי להעיר כאן על פנה גדולה בענין האגדות. והוא שלא יעלה על לבך שעמדו אלו החכמים ונתווכחו מה בהמות זו אוכלת ובמה היא שותה ואם יש במימי הירדן כדי לחלוח פה או לא. אלא ענין הדבר כך הוא. מטבע כל אומה ואומה היא שיש לה ספורי הגדות. ומליציה ומשורריה משתמשים בהם להשגבת מליצותיהם. וכן היו הגדות מפורסמות בימי קדם לאבותינו אשר היתה להם הארץ למורשה ונשתמשו הנביאים והכתובים בהם במליצותיהם. וכדי שלא ישתכחו מדור אחרון היו חכמי הדורות מספרים אותם הענינים לתלמידיהם כשהגיעו למקרא מן המקראות שמשתמש במליצתו באיזו הגדה. וכפי טבע הענין היו הסיפורים בשינוי וחילוף בפי המספרים. זה אמר הדבר בענין זה וזה אמרו בענין אחר, וכשבאו אח"כ התלמידים המאספים השמועות ששמעו מפי רבותיהם עשאום תפלוגתא דמר אמר הכי ומר אמר הכי. וענין אלו הגדות שלפנינו הוא. שמלוקת

לך ולא היתה [בריה] יכולה לעמוד בו. וזהו שלמה בן דוד. ויהי לחם שלמה [ליום אחד] שלשים כור סלת [וששים כר קמח] (מלכים ה' ב'). א"ר שמואל בר יצחק אילו מיני (מלטוניס) [מלטומי"] היו. אבל לסעודתו לא הייתה בריה יכולה לעמוד כ). עשרה בקר בריאים (שם שם ג') אפוטמים כא). ועשרים בקר רעי ומאה צאן (שם) מן המרעה כב). לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים (שם) רבי ברכיה בשם רבי יהודא אומר מיני ציברייה כג) ורבנין אומרין עוף גדול מעולה ומשובח היה עולה ונותן על שלחנו של שלמה בכל יום כד). א"ר יהודא בר זבדא אלף נשים היו לשלמה וכל אחת ואחת היתה עושה סעודה כסעודה זו. כסבורה שמא אצלה הוא סועד. הוי אם ארעב לא אומר לך כה): (אפוי) [עפוי] אחד מסרתי לך ולא היית יכול לעמוד בו. ואיזה זה (נהמין) [נחמיה]

מאיר **מגן דוד** עין

מיני החיות לפי המקרא הם בג' סוגים. סוג א' שמשכנם בארץ והם בהמה וחיתו ארץ עם רמש האדמה. הסוג הב' הם השוכנים במים חית ודגת הים ושרץ המים. והסוג הג' הם המעופפים על פני רקיע השמים כל עוף כנף ושרץ העוף. והנה לכל א' מאילו הסוגים בפי ההגדה יצור אחד מיוחד בגדלו ובאכיותיו. והם בהמות ולויתן וזיז שדי. ואמרו עליהם כאן בפרטן. בהמות. הנה כבר רמזנו עליו במקומות במדרשים וע"ע פדר"א פי"א וב"ב ע"ד ע"ב ויקרא רבה פי"ג. ובתנחומא פ' נצבים. והוא נקרא ג"כ שור הבר. והמקראות שהשתמשו במליצתם עליו הם באיוב ובתהלים שהוזכרו כאן ועיי' בתרגום תהלים שם. לויתן. בתרגום יונתן בבראשית בבריאת התנינים ותהלים ק"ד ובפדר"א פ"ט ובאריכות בב"ב ע"ד ע"א וע"ב וע"ז ג' ע"ב ובחולין ס"ז ע"ב וברבה ובתנחומא שם ובמדרש כונן יום ה' ובפסיקתא פיסקא אחריתי דסוכות. ונקרא ג"כ תנין אשר בים ולויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון. והכתובים השתמשו בו באיוב שם ותהלים ע"ד וק"ד וקמ"ח וישעיה כ"ז. זיז שדי. במדרשים שם ובתרגום תהלים נ' ואיוב ג' פי' אל תבא רננה בו ובב"ר פי"ט וב"ב כ"ה ע"א וע"ג ע"ב ובגיטין בענין אשמדאי ובתרגום שני לאסתר בענין מלכת שבא ובמדרש כונן יום ה'. והוא נקרא ג"כ תרנגול ברא ובן נץ. והוא מרנן קמי קוב"ה ומעכב רוח דרומית. וכשתסתכל במדרש תהלים ק"ד מה שדרשו על לויתן ובויקרא רבה פ' שמיני מה שדרשו על הבהמות הטמאות ומה שדרשו בפדר"א על ישרצו המים תראה שהשתמשו חכמי האגדה באילו הסיפורים לרמוז בהם על האומות ולע"ל עתידין להעשות קניגי וסעודה לצדיקים.

כ) כ"ה בד"פ. ובקצת נוסחאות בפסיקתא ג' מלטמיה ובקצתן הגי' א"ר יצחק הללו צליקי קדרה. ובערוך ערך מלטמיא העתיקו ופי' המוסיף בלשון יוני מאכל מתוקן בדבש. כא) תרגום איש בריא גבר פטים. והוא כמו פטומים והאל"ף נוספת בראש ודוגמתה באולות הרבה. כב) בפסיקתא ליתא לכל זה אבל בילקוט מלכים איתא ושם ג' אר"ש בר נחמני אלו מיני מלטומא עקר סעודה לא היתה בריה וכו' מפוטמים ועשרים בקר רעי מן המרעה. כג) וכ"ה בד"פ. ופי' המפורשים שהיא מלה רומית וענינה מאכל ומזון. ובפסיקתא הגי' מיני ברבריא. ובילקוט שם הגי' ר' יהודה ברבי ברכיה מיני ברבורים. ובערוך ערך ברבריא כתב בויקרא רבה בובי ימוך בפ' אשרי משכיל מהו וברבורים אבוסים ר' יהודה אומר מיני ציברים רבנן אמרי עוף טהור הוא ומעולה הוא והיה בא מברבריא והיה עולה על שולחן שלמה בכל יום. ואמת העיד החכם מוהר"ש באבער שלא נמצא לפנינו שם (ואולי נקטע ולפני בעל הערוך עדיין היה) ושהוא נמצא בקהלת רבה פ"ב. ושם הגי' מה הוא וברבורים אבוסים רבנן אמרי מיניא דברברייה ר' ברכיה בש"ר יהודה עוף גדול היה ומעולה ומשובח והיה עולה ויושב על שולחנו בכל יום ויום ומהיכן הוא בא מברברייה היה בא בכל יום. כד) בפסיקתא הגי' עוף גדול נאה ומשובח (היו) [והיה] עולה על שולחן שלמה בכל יום ועיי' באות דלעיל. כה) בפסיקתא הגי' וכל א' וא' עושה לו סעודה סבורה שמא וכו'. ובתנחומא דפ' פנחס כל אילו המאמרים קטועים וחסירים וה"ג התם מלך א' היה לך ושמו שלמה שנ' ויהי לחם שלמה וגו' אר"י בר זבידה אלף נשים היו לו לשלמה וכל א' וא' עושה לו בכל יום כזה זו סבורה שאצלה הוא סועד. וכ"ה ברבה שם. ובב"מ פ"ו ע"ב גרסינן ויהי לחם שלמה וגו' ואמר גוריון בן אסטיון משמיה דרב הללו לעמילן של טבחים

הפחה. ואשר היה נעשה ליום אחד [שור אחד] צאן שש ברורות וצפרים נעשו לו כל עשרת ימים ויין להרבה ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבודה על העם הזה (נחמיה ה' י"ח) כו). מהו לחם הפחה. הונא בר יוקו אמר הקקבטין כז). [הוי אם ארעב לא אומר לך]:

ריח ניחחי תנא אין מביאין את המוגמר אלא לאחר הסעודה. כלום האורחים נהנים ממנו אלא הריח. [אמר להם הקב"ה בניי מכל קרבנות שאתם מקריבין לפני כלום אני נהנה מהם אלא הריח שנאמר ריח נחחי] כח):

ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר (משלי י"ג כ"ה). צדיק אוכל לשובע נפשו זה אליעזר עבד אברהם. שאמר לאמנו רבקה הגמיאיני נא מעט מים מכדך (בראשית כ"ד י"ז) גמיאה אחת. ובטן רשעים תחסר זה עשו הרשע. שאמר לאבינו יעקב הלעיטני נא מן האדם [האדם] הזה (שם כ"ה ל'). אמר רבי יצחק בר אליעזר פער פיו אותו רשע כגמל. ואמר אנא פתחי לפומי ואנת הוי משלח ואזיל. כההיא דתנינן תמן אין אובסין את הגמל ולא דורסים אבל מלעיטים אותו (שבת פכ"ד) כט): ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זו רות המואביה. דכתיב ותאכל ותשבע ותותר (רות ב' י"ד). א"ר יצחק את ש"מ תרתי. או ברכה שרתה בידו של צדיק או ברכה שרתה במעיה של צדקת. [אלא מן מה דכתיב ותאכל ותשבע ותותר נראין הדברים שהברכה שרתה במעיה של צדקת]. ובטן רשעים תחסר אלו אומות העולם ל).

מאיר מגן דוד עין

ור' יצחק אמר הללו לציקי קדירה (ועפ"י הבבלי הוא נוסחת הפסיקתא) ואמר ר' יצחק אלף נשים וכו' עיי"ש (ועיי' ברש"י שם דנראה שנוסחא אחרת היתה לו). ותו גרס התם מאי ברבורים אבוסים רב אמר שאובסים אותן בע"כ (אמ"א מכאן ראיה להתיר ההאבסה בע"כ ועיי' שבת קנ"ה ע"ב ובתו' שם בד"ה אין אובסין) ושמואל אמר שאובסים ועומדים מאליהם וכו' עיי"ש. כו) במקרא כתוב נעשו לי ובין עשרת ימים בכל יין וגו'. ופי' עפוי מלשון עייפות לפי שהעמים נחמיה עליו עבודה רבה וכ"ה הגי' בד"פ ובגליון קצת נוסחאות שבפסיקתא. ובקצתן הגי' שבוי וכ"ה בילקוט פ' פנחס. כז) בקצת נוסחאות בפסיקתא הגי' הונא בר יקואל ובקצתן ר' הונא בר ר' יוסי אמר קקבטון ובערוך ערך קקבטין מהו לחם הפחה הונא בר יקי אמר קקביטין פי' לחם חם, והמוסיף רמז על תרגום ירושלמי סלי חורי סלי דרפתא קקבטין. ופי' שם המפרש שהוא דרך מאכל שרים. ובתנחומא פ' פנחס כל המאמר משובש והכי ג' התם (רבי) נחמיה הפחה (אומר) לא (היה יכולת) [היית יכול] לעמוד [בו] ואשר נעשה ליום א' וגו' אמר הקב"ה בני לא מפני שיש לפני אכילה ושתיה אלא בשביל הריח שתהיו ערבין ונוחין לפני ריח ניחוח. וכעין זה הוא ברבה שם והתם ג' נחמיה הפחם לא היה יכול לעמוד בסעודתו שנ' ואשר היה נעשה וגו' אמר הקב"ה וכו' אמרתי לכם אלא בשביל הריח שתהיו ערבים ונוחים לפני בריח ניחוחי. כח) הגהתי עפ"י הפסיקתא אלא דהתם איתא כך הקב"ה אמר לישראל וכו' כלום איני נהנה וכו'. ואני תפסתי סגנון הלשון דלהלן בסוף הסטה. ופי' אלא הריח ריצן של ישראל במע"ט וכמו שהרחיבו הדברים ברבה ובתנחומא שהעתקתים באות דלעיל. כט) וכ"ה בקצת נוסחאות בפסיקתא ובקצתן אר"י בר זעירא. וכ"ה ברבה ובתנחומא פ' פנחס וכבר שינו שם הסגנון עיי"ש. ובב"ר פס"ג ג' א"ר זעירא פער וכו' א"ל הכא פתח פומי ואת תהא משתדר ואזיל וכו'. ויראה דשם עיקרו ואולי יש להגיה א"ר יצחק א"ר זעירא. והועתק המאמר סתם במדרש משלי שם. ל) ובפסיקתא בקצת נוסחאות ג' לה שתמא וה"ג ואם כן ש"מ תרתי או ברכה שרתה על אותו צדיק או ברכה שרתה במעיה של אותה צדקת אבל ממה דכתיב ותאכל ותשבע ותותר נראין הדברים שהברכה שרתה במעיה של אותה צדקת. וברבה ובתנחומא שם קיטעוהו וג' התם זו רות המואביה שכתוב בה ותאכל ותשבע ותותר שהברכה שרתה בפיה של אותה צדקת. וברבה שם שהברכה היתה בפיה. ובויקרא רבה פל"ד גרסינן ויצבט לה קלי קליל זעיר ברשי אצבעותיו נתן לה והכתיב ותאכל ותשבע ותותר א"ר יצחק אכן שמעינן מינה תרתי (כצ"ל מן ויצבט לה קלי) או ברכה שירת בידו של אותו צדיק

א"ר מאיר שאלתי את רבי דוסתאי (אחד) מן כוכבה (אמר לו) מהו ובטן רשעים תחסר. (אמרתי לו) [אמר לי] גוי אחד היה בעירנו ועשה סעודה לכל זקני העיר (וזימני) [וזמנני] עמהם. והביא לפנינו מכל מה שברא הקב"ה בששת ימי בראשית. ולא היה שלחנו חסר אלא אגוזי פרך בלבד. מה עשה. נטל את הטבלא מלפנינו שהיתה יפה כששה כּכרי זהב ושברה. אמרתי לו מפני מה עשית כן. אמר לי. רבי אתם אומרים העולם הזה שלנו והעולם הבא שלכם ואם אין אנו אוכלים עכשיו אימתי אנו אוכלים. וקראתי עליו הפסוק הזה ובטן רשעים תחסר לא): ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זה חזקיהו מלך יהודה. שתי (אוגדות) [אגודות] של ירק וליטרא אחת של בשר היו מעלים לפניו בכל יום. והיו ישראל מליזים אחריו ואומרים זה מלך ורצין בן רמליהו מלך. ומשוש את רצין בן רמליהו (ישעיה ח' ו') לב) יאי מלכות לרצין. הדא היא דכתב יען כי מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט ומשוש את רצין בן רמליהו (שם) לג). מה ההולכים לאט בר קפרא אמר חזרנו על כל המקרא ולא מצינו [מקום] ששמו לאט אלא זה חזקיהו מלך יהודה שהיה מטהר את ישראל במקוה של ארבעים סאה מנין לאט. אמר להם הקב"ה אוכלים אתון בעיין לכן הנני ה' מעלה עליכם את מי נהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו (שם שם ז') לג). ובטן רשעים

מאיר מגן דוד עין

לו ברכה שירת במעיה של אותה לדקת אלא מן מה דכתיב ותאכל ותשבע ותותר אנו יודעין שברכה שורה בתוך מעיה של אותה לדקת. וכ"ה ברות רבה שם פ"ה. ובמדרש משלי הגי' כמו שהיא בפסיקתא אלא דג' את ש"מ וכו'. ועיקר הדברים כמו שהם בויקרא ורות רבה וכ"ה בילקוט משלי. ונוסחת הפסיקתא משובשת ול"ל ואכן ש"מ וכו'. ולפנינו קטוע קלת והאי את ש"מ קאי אמה דכתב לעיל מינה וילבע לה קלי. לא) הגהתי עפ"י הרבה והתנחומא וה"ג התם ברבה מעשה בגוי אחד שזימן כל בני עירו (ובתנחו' שעשה סעודה לכל וכו'). א"ר דוסתאי אותי זימן לאותה סעודה עם כל בני עירו ולא היה שולחנו חסר מכל מטעמים שבעולם אלא אגוזי פרך בלבד מה עשה נטל את הטבלא מלפנינו שהיתה יפה כששה ככרים כסף (ובתנחו' יותר מששה ככרי כסף) ושברה וכו' אמר לי אתם אומרים וכו'. אבל במדרש משלי הגי' אר"מ שאלני רבי דוסתאי מנבי ישבאב מהו ובטן וגו' אמרתי לו גוי א' וכו' לכל בני העיר וזמנני וכו' בעולמו בששת ימי בראשית וכו' שהיה שוה ששה ככרי זהב וכו' אמר לי רבי העוה"ז וכו' ובטן רשעים תחסר אלו אוה"ע (ועיי' בסה"ד דר' דוסתאי בר' ינאי תלמידו של ר"מ היה). ובפסיקתא הגי' אר"מ שאלני ר' דוסתאי מן כוכבא (ובקלת נוסחאות שאלתי דוסתאי מכוכבה ובגליון שם שאלתי את ר' דוסתיי מן כוכבה. ובד"פ דוסתיי) ואמר לי מהו וכו' ואמרתי לו וכו' (וזימני) [וזימנני] עמהם וכו' אמר לי אתם אומרים וכו' אנו אוכלים עכשיו מה נעשה וקראתי וכו'. ובילקוט משלי הגי' אר"מ שאלני ר' דוסתאי מהו ובטן וגו' וכו'. וטעם שבירת השולחן פי' הז"א מחמת כעס שלא היתה סעודתו שלמה. ול"נ דזאות דעת היתה להראות רוב עשרו. לב) במקרא כתוב ובן רמליהו. לג) במקרא כתוב ולכן הנה אדני מעלה עליהם וגו' הנהר וגו'. בקלת נוסחאות בפסיקתא הגי' אמרו עליו ששתי אגודות וכו' והיו ישראל מלעיגים ואומרים זה מלך ורצין בן רמליהו מלך יאי מלכות לרצין הה"ד וכו' ולא מלאנו מקום וכו' מנין לאט כך הוא עולה א"ל הקב"ה לישראל אתם אוכלים בעיין וכו'. ובמדרש משלי אמרו עליו על חזקיהו שתי אגודות וכו' זה מלך ורצין מלך ומשוש ומלכות ראויה לרצין בן רמליהו הה"ד וכו' מי השלח ההלכים לאט אלא זה חזקיה וכו' (ויראה שהמאמר קטוע מנין לאט א"ל הקב"ה אתם אוכלים ושבעים ולכן הנה וגו'. ובערוך ערך לאט הגי' ר' שמעון בן לקיש אמר חזרנו על כל המקרא ולא מלינו מקום ששמו לאט וכו' מטהר את ישראל ממקוה שיש בו מ' סאה מנין לא"ט. כלו' יותר ממקוה. ולפנינו נראה שיש להגיה במקוה (ולפי שקיפר הכתוב מטהרתן של ישראל ובעייתן את הפסח לא הגהתי). ורישא של זה המאמר

תחסר זה מישע מלך מואב. [שנאמר ומישע מלך מואב] היה נוקד (מלכים ב' ג' ד'). מה נוקד, רועה. והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר (שם) מה הוא אלף אילים צמר. ר' אבא בר כהנא אמר (פרומטוי) [פרובטוי] לד): ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו אמר להם הקב"ה בניי מכל קרבנות שאתם מקריבים לפני כלום אני נהנה מהם אלא הריח [שנאמר] ריח נחחי לה):

תשמרו להקריב לי במועדו אתה צויתה פיקודיך לשמר מאוד (תהלים קי"ט ד'). והיכן צוה, בחומש הפיקודים. לשמר מאוד תשמרו להקריב לי במועדו לו): היא הפרשה האמורה להלן היא הפרשה האמורה לכאן לז) ולמה היא (אומרת) [אומרה] ושונה, ר' יהודא ור' נחמיה ורבנין. ר' יהודא אומר לפי (שהיה) [שהיו] ישראל אומרים לשעבר היו המסעים נוהגים התמידים [נוהגים] פסקו המסעים פסקו התמידים. אמר הקב"ה למשה לך אמור להם שיהיו נוהגים בתמידים לח). ורבי נחמיה אומר לפי שהיו ישראל מגללים בתמידים. א"ל הקב"ה למשה לך אמור לישראל שלא יהו מגללים בתמידים לט).

מאיר מגן דוד עין

הובא שם בערך לז. וה"ג זה חזקיהו מלך יהודה שלא היה עולה על שולחנו בכל יום אלא ב' אגודות של ירק והיו ישראל מליזין עליו וכו'. ועיי' פירש"י בישעיה שם שתיקן ופירש ענין המדרש. וז"ל וכאן כיצא על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים אלא אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל וגו' וראו את פקח בן רמליהו אוכל מ' סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין זה מלך אלא רלין ובן רמליהו היו ראוין למלוך בחייהן וזהו ומשוש את רלין וגו' א"ל הקב"ה אובלין אתם מתאווים אני מביא עליכם אוכלין הרבה הנה ה' וגו'. וגרסינן בסנהדרין ל"ד א"ר יוחנן מ"ד מארת ה' בבית רשע ונוה צדיקים יבורך מארת ה' בבית רשע זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל מ' סאה גוזלות בקינוח סעודה ונוה צדיקים יבורך זה חזקיהו מלך יהודה שהיה אוכל ליטרא ירק בסעודה. ובילקוט משלי סיים ובטן רשעים תחסר זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל ג' מאות גוזלות בקינוח של סעודה. ואולי נוסחתו היתה כך בפסיקתא. וברבה ובתנחומא דפנחס השמיטו כל זה. לד) כ"ה בד"פ. ובפסיקתא הגי' דבר אחר (ובקצת נוסחאות ליתא) ובטן וגו' זה מישע וכו' דכתיב ביה ומישע מלך מואב וגו' וכו' פרובטיא. וכ"ה שם בפ' דשקלים בד"ה לדקה תרומס גוי. ובמדרש משלי ג' זה מישע מלך מואב שהיה נוקד ומהו נוקד רועה ותו ליתא. ופי' המוסיף בערוך ערך פרבטא לשון יווני לאן של כבשים לאמע של עזים. ולא איתפרש אמאי קרי עליה ובטן רשעים תחסר. ובפסיקתא שם גרסינן עוד ד"א לדיק אוכל לשובע נפשו זה מלכות בית דוד ובטן רשעים תחסר אלו מלכי מזרח ר' יודן ור' הונא (ובקצת נוסחאות ור' חונא) רי"א מאה לאן היה עולה לכל א' וא' בכל יום ורה"א אלף לאן היה עולה לכל אחד ואחד בכל יום. ובמדרש משלי ג' ליה כמי אלא שהוא קטוע. וה"ג התם לדיק וגו' אלו מלכי ישראל ובית דוד ובטן וגו' אלו מלכי מזרח לאן היה עולה לכל א' וא'. ובילקוט משלי ג' ליה כמי. אלא דג' אלו מלכי מזרח ומערב. וקיטע להא דר"י ור"ה. וכ"ל דעכ"פ המאמר שלפנינו הוא קטוע. והא דר"י ור"ה מפרשי אמאי קרי עליה ובטן רשעים תחסר. לה) בפסיקתא הגי' זה הקב"ה א"ל הקב"ה לישראל מכל הקרבנות וכו' שנאמר ריח וגו'. וכ"ה במדרש משלי ושם ג' אמר הקב"ה לישראל בניי וכו' אלא ריח ניחח. וכ"ה בילקוט פנחס. ובילקוט משלי מדרש חדש והוא עפ"י הרבה והתנחומא דפנחס עיי"ש. ואולי היתה לפניהם פסיקתא בנוסחא אחרת ממה שהיא לפנינו אלא שקיטעוה קצת מפני כבודו של מעלה. והילקוט העתיקה וקיטע בה כדרכו. לו) כ"ל דדרים לשמר מאד לשמור מועד. לז) להלן בפ' תלוה. לח) בפסיקתא הגי' רי"א לפי שהיו ישראל אומרים לשעבר היו נוהגים המסעות ונוהגים התמידים וכו' וכ"ה בילקוט פנחס. לט) כלו' שהיו מגללים הפרוכת במסעות בשעת הקרבת תמידים ולא היה אפשר להקריב דמיפסל ביוצא וכמו ששנינו במנחות ל"ה ע"א הוגללו הפרוכת וכו' עיי"ש. ושנינו שם בשעת סילוק מסעות קדשים נפסלין ביוצא עיי"ש. וע"כ לא שמרו במדבר להקריב במועדו דבשעת מסעות לא היו מקריבין. ובאן צוה להם שלא יהו מגללים מעתה ואילך בתמידים. אלא אם יוברחו לשנות מחנה

ורבנן אמרין להלן לתלמוד וכאן למעשה מ). רבי אחא בשם רבי חנינא בר פפא לפי שהיו ישראל אומרים לשעבר היינו מקריבים קרבנות ומתעסקים בהם. ועכשיו שאין אנו מקריבים מהו להתעסק בהם. אמר להם הקדוש ברוך הוא הואיל ואתם מתעסקים בהם כאילו אתם מקריבים אותם מא). רב הונא אמר אין גליות הללו מתקבצות אלא בזכות משניות. מה טעם כי יתנו בגוים עתה אקבצם (הושע ח׳ י׳) מב). רב הונא אמר חורי כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי מנחה טהורה (מלאכי א׳ י״א) מג) וכי יש מנחה בבבל. אלא אמר הקב״ה הואיל ואתם מתעסקים בהם כאילו אתם מקריבים קרבנות מד). ושמואל אומר ואם נכלמו מכל אשר עשה צורת הבית ותכונתו וגו׳ (יחזקאל מ״ג י״א) מה) וכי יש צורת הבית עכשיו. אלא אמר הקב״ה הואיל ואתם מתעסקים בו כאילו אתם בונים אותו מו). א״ר יוסי מפני מה (מתחילות) [מתחילין] לתינוקות מתורת כהנים א״כ יתחילו להם מבראשית. אלא אמר הקב״ה מה הקרבנות טהורים אף התינוקות טהורים. יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים מז)׃ ר׳ אבא בר כהנא ור׳ אבון. תרויהון בשם ר׳ עזריה דכפר חטייה. למלך שהיה לו שני (מגריסים) [מגריסין]. בישל לו הראשון תבשיל ואכלו וערב לו. בישל לו השני ואכלו והיה ערב לו. ואין אנו יודעים איזה ערב לו ביותר. אלא ממה שהוא אומר לשני כתבשיל הזה עשה לי. אנו יודעים של שני ערב לו יותר. כך הקריב נח קרבנות וערב לו להקב״ה שנאמר וירח ה׳ את ריח הניחוח (בראשית ח׳ כ״א). הקריבו ישראל קרבן וערב לו להקב״ה. ואין אנו יודעים איזה מהם ערב ביותר. אלא במה שמצוה את ישראל ואומר להם ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו. אנו יודעים (שישראל) [של ישראל] ערב לו ביותר מח). ר׳ אבין אומר למלך שהיה [מיסב] על הקובטין שלו והכניסו לו תבשיל ראשון ואכלו [והיה ערב לו. וכן השני ואכלו וערב לו] והיה (מסיה) [ממחה] כזה שהוא ממחה את הקערה מט). רבי

מאיר | מגן דוד | עין

האהל מועד ישנו בין תמיד של שחר ובין תמיד של ערב. ובפסי׳ הגי׳ מגלגלין בתמידין ויש לפרש ג״כ הכי וקרי סילוק הפרוכת גילגול. אבל בילקוט הגי׳ מלגלגין והגיהו המפרשים עפ״י הילקוט ואין זה אלא ליגלוג. מ) כלו׳ הראשונה לצווי ואזהרה וכאן למעשה. ואולי ס״ל שלא הקריבו ישראל במדבר כלל עיי׳ ברמב״ע פ׳ פנחס ופ׳ תלוה ובספרי בהעלותך פי׳ ס״ז ובמ״ע שם אות א׳. ועיי׳ בילקוט תהלים שהשמיט כל זה. מא) כלו׳ מהו צורך להתעסק בהן א״ל הקב״ה וכו׳. וכלו׳ דלהכי כתיבה פרשה זו ב״פ א׳ לתלמוד וא׳ למעשה ללמדך שיתעסקו בקרבנות אעפ״י שאינן מקריבים. והז״א הגיה מה נתעסק בהם עפ״י הילקוט דתהלים וא״ל. ובפסיקתא ג׳ ר׳ חנינא שתם. והועתק זה המאמר בויקרא רבה פ״ז. והתם ג׳ שלא יהו ישראל אומרים וכו׳ עכשיו שאין קרבנות [מה] להתעסק בהם וכו׳. מב) בפסיקתא הגי׳ ר׳ הונא אמר תרתי אין כל הגליות מתכנסות וכו׳. וכ״ה ברבה שם, ובקצת נוסחאות שם ר׳ חונא. ובב״ב ח׳ ע״א פירשה עולא דפסוק זה בלשון ארמי נאמר עיי״ש. מג) במקרא כתוב מגש לשמי ומנחה וגו׳. מד) ובויקרא רבה פ״ז שם הגי׳ וכי יש מנחה וקטורה ובבבל אלא איזו זו משנה אמר הקב״ה הואיל ואתם מתעסקים במשנה כאלו אתם מקריבים קרבן. ובמנחות ק״י ע״א דרשה כן ר׳ שמואל בר נחמני א״ר יונתן עיי״ש. מה) במקרא כתוב עשו. מו) ברבה שם הגי׳ וכי יש צורת הבית עד עכשיו וכו׳. וכלו׳ דבימי יחזקאל עדיין לא היה. ובתנחומא בשיטה ב׳ לפ׳ לו מדרש מאומר מזה הענין ושם ג׳ לה בשם ר׳ שמואל בר אבא ועיין שם. מז) לשון אם כן אינו כפי הרגיל בתלמוד. וכלו׳ א״כ שהן עדיין מתחילין יתחילו מבראשית (ועיין מ״ש בענין זה במבוא למכילתא פ״ו בד״ה ובתר לוחא). ובפסיקתא הגי׳ א״ר אסיא מ״מ מתחילין התינוקות לקרא בת״כ יתחילו מבראשית וכו׳. וברבה שם א״ר אסי מ״מ מתחילין לתינוקת בת״כ ואין מתחילין בבראשית וכו׳. ובתנחומא שם הגי׳ א״ר אסיא והאריכו שם הדברים עיי״ש. מח) בפסיקתא שם הגי׳ ור׳ חנין. וברבה ור׳ חנן. ושם הגי׳ מגירסין. ובפסיקתא מגרסין. ופי׳ הערוך בערך מגרס פי׳ מבשל. ועיין ברבה שם שהוסיפו שם והאריכו הדברים עפ״י הת״כ פ׳ שמיני. מט) בפסיקתא הגי׳ ר׳ אבין אמר תרתי משל למלך שהיה מיסב על הקוביטין שלו וכו׳ והיו ערב לו וכן השני ואכלו וערב לו התחיל ממחה בקערה כך עולות מחים אעלה לך (תהלים ס״ו) כעולות מחים אעלה לך כזה שהוא

אבין אומר חורי למלך שהיה מהלך בדרך, הגיע לבורגנין הראשון ואכל. לבורגנין השני ואכל שם ושתה שם ולן שם כ). למה מתני על העולה היא העולה (ויקרא ו' א'). אלא מלמד שהעולה כליל לאישים כא): כבשים בית שמאי אומרים שהן כובשים עונותיהם של ישראל כד"א ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וגו' (מיכה ז' י"ט) וב"ה אומרים כל דבר שהיא [נכבש] סופו לצוף אלא כבשים בני שנה שהם מכבסים עונותיהם של ישראל כד"א אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' (ישעיה א' י"ח) ובן עזאי אומר כבשים בני שנה שהם מכבסים עונותיהם של ישראל ועושים [אותם] כתינוק בן שנה כב): שנים ליום בגלל היום כג): שנים ליום פרקליט ליום והיו לי נאם ה' צבאות ליום שאני עושה סגולה וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד [אתו] (מלאכי ג' י"ז) כד): שנים ליום שהם נשחטים עליהם לשם היום כה): שנים ליום שיהא יודע איזה נשחט בשחרית ואיזה נשחט בערבית:

מאיר **מגן דוד** עין

ממחה את הקערה. וכ"ה ברבה ושם ג' מושב על אקוביטין וכו' תבשיל הראשון ואכלו והיה ערב לו (והוא גם כן קטוע קצת) התחיל ממחה בקערה כך עולות מחים אעלה כזה שהוא ממחה בקערה, ואולי שקטוע הוא לפנינו. ופי' הקובטין פיר' בערוך ערך אקוביטון וערך קבטין מסב מוכן לאכול בו. כ) ברבה שם הגי' מהלך במדבר וכו'. ופי' בורגנין בערוך ערך בורגן בתים שעושים מחוץ לעיר וכו'. ושם מוכרים מזונות לעוברים ושבים. כא) כלו' דלשון היא העולה משמע דמתני עליה באיזה עולה מדבר. וקאמר דבא הכתוב להשמיענו היא העולה על מוקדה שכולה לאישים. ובפסיקתא הגי' ולמה אמר על העולה זאת תורת העולה הוא העולה אלא וכו'. ובקצת נוסחאות וכן בילקוט פנחס הגי' ולמה מתנה. (אלא שבילקוט שם המקרא מסורס בשיבוש עיי"ש). וברבה ויקרא פ"ז שם ג' כך במה שהוא מתמה על העולה זאת תורת העולה היא העולה [על מוקדה] על המזבח כל הלילה וגו' מכאן שהעולה כולה כליל לאישים. קרי לסגנון לשון זה דהוא העולה לשון מתמה. שהכתוב מתמה אותך לידע באיזו עולה מדבר. ולפי גי' זו הוא נמשך יפה אדלעיל שלמדך הכתוב שזו ערבה עליו ביותר ולכן שתהא כולה לאישים. ועיי' לעיל פ"ה אות מ"ו דדרים לה בענין אחר. והאי מ"ד ס"ל דשלמים הקריבו בני נח. ואף לנוסחתינו עיקר פירושא הכי הוא. אמ"א שמהמשך המדרש בויקרא רבה שם ומתוספות שהוסיפו בו אנו למדין שעיקר המדרש הוא בפסיקתות והועתק להתם. כב) בפסיקתא הגי' כל דבר שהוא נכבש סופו לצוף אלא כבשים שהם מכבסים עוונותיהם של ישראל ועושין אותם כתינוק בן שנתו שהוא נקי מכל חטאת והוא קטוע. ובילקוט ג' לה בולא. אלא דג' ועושין אותן כתינוק בן יומו. ויפה העיר הזו"א דעיקר הנוסחא בן שנה דדרים כבשים בני שנה. וכ"ל דב"ה נמי בני שנה דרשו וכוונו להא דדרים ר"י בשבת פ"ט ע"ב אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות משטת ימי בראשית ועד עכשיו כשלג ילבינו. והזו"א רמז על הערוך ערך כבש שהעתיק כולא ושם ג' כתינוק בן שנה שאין לו עון. והעתיק ג"כ מאמר מילמדנו בזה הנוסחא בש"א כבשים שהן כובשין את העוונות ויוה"כ בא ומכפר א"ל ב"ה אע"פ שכתוב ש"ן שמ"ך אנו קוראים כבשים שהן מלבינין עוונותיהן של ישראל כשלג שנאמר כבשי מרעה לבך. כג) בפסיקתא הגי' שנים ליום כנגד היום שנים ליום בגלל היום. ובקצת נוסחאות ליתא וכן בילקוט ליתא. וכ"ל דב' נוסחאות הם שנתערבו ובגלל היום היינו כנגד יום וכמו ששנו בספרי שנים ליום כנגד יום וכו' של שחר היה נשחט על קרן צפונית מזרחית וכו' ושל בין הערבים היה נשחט על קרן מערבית דרומית ועיי' במ"ע שם אות ע"ז. ופי' גלל מלשון גולל אור מפני חשך וכו' כלו' בלותו לד שהיום גולל עצמו אליו. כד) במקרא כתוב אמר ה' וגו'. אשר אני וגו'. בפסיקתא ובילקוט הגי' פרקליט לאותו היום שכתוב בו וכו'. כה) בקצת נוסחאות בפסיקתא ג' שהם נשחטים לשם היום. ובילקוט שם בשם ספרי זוטא שנים ליום שיהא הקדש לשם היום וכו' עיי"ש. ובירושלמי דברכות פ"ד ה"א גרסינן שנים ליום חובה ליום שני פרקליטין ליום שנים ליום שתהא שחיטתן לשם היום שנים ליום שתהא שחיטתן כנגד היום הדא הוא דתנינן תמן וכו' והוא שיהא יודע אי זה מהן נשחט בשחרית ואי זה מהן נשחט בערבית. והרחיבו כאן ענין הפרקליטין על

עולת תמיד א"ר יודא בר' סימון מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון. הא כיצד. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות שנעשו בלילה. ותמיד של בין הערבים היה מכפר על עבירות שנעשו ביום. מ"מ לא לן אדם בירושלים ובידו עון. מה טעם צדק ילין בה (ישעיה א' כ"א) כו): ר' יהודא בר סימון בשם ר' יוחנן שלשה דברים שמע [משה] מפי הגבורה ונבהל ונרתע לאחוריו. בשעה שאמר ועשו לי מקדש (שמות כ"ה ח'). אמר לו הקב"ה למשה. משה לא כשאתה סבור אלא עשרים קרשים בצפון ועשרים קרשים בדרום ושמונה במערב ואני יורד ומצמצם שכינתי בניהם למטה שנאמר ונועדתי לך שם וגו' (שם שם כ"ב). בשעה שחטאו ונתנו איש כופר נפשו (שם ל' י"ב) אמר משה רבון העולמים מי יכול ליתן פדיון נפשו אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם וגו' (תהלים מ"ט ז' וח'). אמר לו הקב"ה לא כשם שאתה סבור אלא זה יתנו (שמות ל' י"ג) כזה יתנו. א"ר מאיר כמין מטבע אש (הראהו) הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד והראהו למשה ואמר לו זה יתנו כזה יתנו. ובשעה שאמר ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אני מכנים כל חיות שבעולם יש בהם כדי העלייה אחת. או כל העצים שבעולם יש בהם כדי הבערה אחת. דכתיב ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (ישעיה מ' ט"ז). אמר לו הקב"ה משה לא כשם שאתה סבור. אלא כבשים בני שנה שנים ליום. ולא שנים בבת אחת. אלא אחד בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כז) רב הונא בשם רב אמר שדי לא מצאנוהו שגיא כח (איוב ל"ז כ"ג) לא מצינו כח גבורתו של הקב"ה. אין הקב"ה בא בטרחות על ישראל. וכיון ששמע משה כך התחיל משבח בישראל ואומר להם אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו (תהלים קמ"ד ט"ו) כח):

מאיר מגן דוד עין

היום שלע"ל. ופשוטו של הירושלמי הוא כדר"י בר סימון דלהלן. כו) בפסיקתא הגי' הא כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שנעשו ביום ושל בין הערבים מכפר על העבירות שנעשו בלילה שנאמר צדק וגו' ועיי' לעיל פט"ו אות קל"ז. וברבה פ' פנחס הגי' כמו שהיא לפנינו. והתם ג' מלעולם לא היה אדם בירושלים וכו'. ובתנחומא שם הגי' כמו שהוא לפנינו אלא שהוא קטוע שם קצת עיי"ש. ובשה"ש רבה פ"א ג' דמיתיך רעיתי מה רעיתי א"ר יוחנן מפרנסתי הן שירעו אותי בב' תמידין בכל יום הה"ד את הכבש וגו' דאר"י בר סימון ב' תמידין היו ישראל מקריבין וכו' של שחר היה קרב על עבירות שנעשו בלילה וכו' ולא היה אדם לן וכו'. והוא ג"כ בפסיקתא דאיכה כנוסחתינו. כז) עיי' לעיל פי' ע"ו אות קכ"ו ולעיל פ"י אות ק"ח. ובל"ש שמלות הראהו הוציא ב' נוסחאות הם שנתערבו. ובפסיקתא המאמר קטוע ואולי לפי שג' אותו ג"כ בפ' דשקלים. ושם ג' ועשו לי מקדש אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואתה אמרת ועשו לי מקדש וכו' ואלמלס וכו' (והדר נקט הא דקרבנות) כל העצים שבעולם יש בהם העלאה אחת וכו' אלא א' בשחרית וא' בין הערבים שנ' את הכבש וגו' ובשעה שאמר ונתנו איש וגו' וכו' א"ר אבין כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה, ובבמדבר רבה פי"ב שיטה ב' היא בהרחבת דברים. וכן בתנחומא דויהי ביום כלות שטה א'. וכ"ה בהרחבה קצת שם בפ' כי תשא. והועתק במדרש תהלים מזמור ל"א. וברבה ובתנחומא דפנחס לא הועתק אלא המאמר הקצר לא שניהם בבת אחת וכו'. כח) בפסיקתא מוסיף עוד אשרי שאל יעקב בעזרו וגו' וכ"ה שם בפ' דשקלים. ובירושלמי דריש פ' הרואה עיקר המאמר ר"ה בשם רב שדי לא מצאנוהו שגיא כח לא מצינו כחו וגבורתו של הקב"ה. כלו' לספר כל שבחו עיי"ש. והרחיבו ענין מאמרו ג"כ להא שאין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו. ועשו ממקרא הזה פתיחתא לפ' ועשו ארון עצי שטים שמות רבה פל"ד. ושם הוזכר בשם רבינו הגדול ואולי הוא רב. וכן עשו ממנו פתיחתא ארוכה ברבה ובתנחומא פנחס לפ' את קרבני עיי"ש. א מ"א ש לפי שגנון הענין נראה שהרבה והתנחומא העתיקו מן הפסיקתות. אולם בתנחומא שם הוא פותח בילמדנו רבינו המנחות וכו' כיצד היו נקרבות. ויראה שכן היה לפנינו ונקטע. ומראין הדברים שמן הרבתי הועתקה הפ' אל הפסיקתא. והטעם שקטעוה לפי שכבר היה נעלם להם ענין פסיקתא זו כמו שכתבתי לעיל אות א'. אמנם הניחו כל הפי' לפי שקורין בפ' זו בר"ח ולפי שאין ענין ההלכה מענין ר"ח קטעוה.

פ"יז

ויהי בחצי הלילה [וה' הכה כל בכור בארץ מצרים וגו'] (שמות י"ב כ"ט) א)

ר' תנחום דיפו בשם ר' (טניא) [מנא] דקיסרין פתח ואחשבה לדעת זאת עמל היא בעיני (תהלים ע"ג ט"ז) ב). אמר דוד אין בריה יכולה לעמוד על חצי הלילה אלא הקב"ה אבל אני עמל היא בעיני ג). ולפי שאין בריה יכולה לעמוד על חצי הלילה אלא הקב"ה לפיכך ויהי בחצי הלילה [וה' הכה וגו'] ד). ר' אחא (פתח) [פתר] אני [ה'] הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים (ישעיה מ"ב ח') ה). אני [ה'] הוא שמי אמר רבי אחא אמר הקב"ה אני ה' הוא שמי שקרא

מאיר עין — מגן דוד

פ"יז א) גרסינן במשנה דמגילה פ"ד ל' ע"ב בפסח קורין בפרשת מועדות של תורת כהנים. ושמא דמתני' הכי פירושא פרשת המועדות שבת"כ הוא הפרשה המתחלת וידבר ה' וגו' דבר אל בנ"י ואמרת אליהם מועדי ה' וגו' ומסיימת וידבר משה את מועדי ה' וגו'. ושנו במתני' שבפסח היינו בכל ז' ימי פסח קורין בפרשת וכו'. כלו' ענינו של פסח שבפרשת מועדות שבת"כ. והכי העתיקוה במס' סופרים פי"ז ה"ו. ותנא עלה שם ה"ח שנ' וידבר משה את מועדי ה' מלמד שיהיו קורין כל א' וא' בזמנו. ואף שאין בענין זה ט"ו פסוקים שיהא ג' פסוקים לה' קרואים. מוסיף עלה מפרשה אחרת. וכדאיתא במס' סופרים פי"א ה"ד. ואולי משום זה נהגו להתחיל בפ' שור או כשב שאז כולא ט"ז פסוקים. אמנם לא הוסיפו מענין שלאחריו שלא יטעו העם בענינו של יום. ובגמרא שם הביאו ברייתא. ת"ר בפסח קורין בפרשת מועדות ומפטירין בפסח גלגל ושאר ימות הפסח מלקט וקורא מעניני של פסח וכו'. ומשמעות הדברים שהברייתא חולקת על המשנה. אמנם לפרש"י שם מתני' חסורי מיחסרא ומתני' נמי הכי מתוקמא. ובענין מלקט וקורא פי' שם ר' פפא מאפ"ו סימן. ויו"ט האחרון של פסח קורין ויהי בשלח וכו' ולמחר כל הבכור. ופירש"י דביום ב' קורין כיום ראשון ובד' ימי חוה"מ מאפ"ו פי' דהיינו משכו וקחו וגו' אם כסף תלוה וגו' פסל לך וגו' וידבר שבבהעלותך. ואמר שם אביי דהאידנא נהוג עלמא משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא. דהיינו משכו וקחו וגו' שור או כשב וגו' ק-ש לי כל בכור וגו' אם כסף תלוה וגו' פסל לך וגו' וידבר שבבהעלותך וגו' ויהי בשלח וגו' כל הבכור אשר יולד וגו'. והנה זה המנהג הוא כנגד המשנה והברייתא. ומסתברא שלא נתחדש מנהג לחלוק על המשנה והברייתא. אלא שזה היה מנהג קדום ובאת ההלכה לעקרו ואעפ"כ נשאר המנהג שמנהג עוקר הלכה. ובתוספתא דמגילה שנינו יו"ט הראשון של פסח קורין פ' הנף שבתורת כהנים ושאר כל ימות הפסח מדלגין מענייניות הפסח הכתובין בתורה. ובלי ספק האי ברייתא משבשתא. דמאי שייכות לפ' הנף ליומא קמא. אלא ודאי דחסורי מיחסרא וצ"ל יו"ט הראשון של פסח קורין וכו' וביום ב' קורין פ' הנף וכו'. ופי' מדלגין כלו' מדלגין בתורה כדי ללקט מענייניות הפסח. א"כ דט"ס הוא וצ"ל מלקטין. ומברייתא זו לא ידעינן מאי קורין ביום ראשון. אי בפ' המועדות שבת"כ או משכו וקחו. והנה לפי סדר הפסיקתות שלנו ויהי בחצי הלילה פ' העומר ויהי בשלח. יראה שהיה המנהג לקרות ביו"ט הראשון מן ויהי בחצי הלילה עד סוף פסח דורות. וזהו מסכים עם המנהג. אלא שלפי המנהג הקדימו להתחיל מן משכו וקחו וגו'. ואולי משום שנאמר בה והיה כי יאמרו אליכם בניכם. וביום ב' פ' הנף וזה מסכים עם התוספתא. והוא מסכים קצת עם המנהג. אלא שלפי המנהג התחילו מן שור או כשב. ואין לדבר טעם. אם לא שנאמר שנשתרבב להם הדבר מאותם שהיו נוהגים עפ"י המשנה והיו מתחילין משם כמו שאמרנו. ובז' של פסח ויהי בשלח. והוא מסכים עם המנהג. ולא זז המנהג הקדום ממקומו אף שבאת המשנה לעקרו. ב) הז"א הגיה בשם ר' מנא וכ"כ מדלהלן דר' מנחמן בשם ר' מנא. והשם טניא לא מצאתי. ובפסיקתא הגי' ר' תנחום דמן יפו בשם ר' נחוניא. ג) כלו' פועל ריק ובטל שא"א לי לעמוד על זה. ד) כלו' הקב"ה בכבודו ובעצמו כביכול הכה וכן דרשו שם במכילתא. ה) ככ"ל להגיה. ועיין לעיל פי"ד אות כ"ג דמוכח דלא עביד לה פתיחתא. ועוד דלהלן מסיק לפתיחתא דואחשבה לדעת זאת וגו'. ואפילו אי גרסינן

לי אדם הראשון. הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי. הוא שמי שהתניתי ביני ובין מלאכי השרת. וכבודי לאחר לא אתן ר' נחמן בשם ר' אבון אלו השדים ו). ר' מנחמן בשם רבי מנא אמר אין כל בריה בעולם יכולה להבחין בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור אלא הקב"ה אבל אני עמל היא בעיני ולפיכך ויהי בחצי הלילה [וה' הכה כל בכור ז)]:

כתיב מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם (ישעיה מ"ד כ"ו). רבי ברכיה בשם ר' לוי מי שהוא מקיים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים אין אנו יודעים (שמו) [שהוא] אומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה ח). אלא מלאך אחד נגלה על אבינו יעקב ואמר לו לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל וגו' (בראשית ל"ב כ"ט) נגלה הקב"ה לקיים את גזירתו של אותו מלאך ויאמר לו אלהים שמך וגו' (שם ל"ה י') ירושלים שכל הנביאים מתנבאים (עליו) [עליה] שניבנית על אחת כמה וכמה ט). יש אומרים מקים דבר עבדו זה משה לא כן עבדי משה (במדבר י"ב ז'). ועצת מלאכיו ישלים זה משה וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (שם כ' ט"ז). אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה (שמות י"ב י"ב) הלך משה ואמר לישראל כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שם י"א ד') אמר הקב"ה ככר הבטחתי למשה ואמרתי לו בכל ביתי נאמן הוא (במדבר שם). יהא משה עבדי כזבן. אלא מה אמר משה כחצות הלילה אף אני פועל בחצי הלילה י):

מאיר | מגן דוד | עין

פתח צריך לפרשו מלשון פתר ובד"פ ליתא אלא פת'. ו) ודרשיה ליה הכי שאפי' הם אינם יכולים לעמוד על חצי הלילה. וקרא הכי מידרש כבודי לאחר לא אתן וק"ו ותהלתי לפסילים. ז) בפסיקתא ב' לכולא הכי ולפי שאין בריה יכולה לעמוד על חצי הלילה אלא הוא לפיכך כתיב ויהי בחצי הלילה וה' הכה וגו' אבל משה אמר כחצות הלילה ר' אבא בר כהנא פתח אני ה' הוא שמי אמר הקב"ה וכו' ביני למה"ש וכבודי לאחר לא אתן ר' מנחמן בשם ר' אבין אלו (הנשארים) [השעירים] (כצ"ל דהיינו שדים וקרוים אחר מלשון אלהים אחרים) ר' נחמן בשם ר' מני וכו' אבל אני עמל הוא בעיני ע"כ. והשאר ליתא. ובלי ספק שמסדרת העתיקה מפסיקתא רבתי משובשת שנזדמנה לו ולא עמד על ענינה והוסיף בה אבל משה אמר כחצות הלילה אבל העיקר כמו שהגהתי. ח) כלו' ר"ל מפרש דמקרא זה ק"ו אמר וכדמסיק אלא מלאך וכו'. ולשון אלא אינו כפי הרגיל בתלמוד וכ"ה כמה פעמים במדרשים שנשתמשו במלה זו לחזק הענין. ט) בפסיקתא הגי' חזר ונגלה הקב"ה על יעקב אבינו לקיים גזירתו וכו' מתנבאים עליה עאכו"כ. ועקרו בב"ר פע"ח וה"ג התם משהוא מקים וכו' שהוא אומר וכו' אלא מלאך א' שנגלה על יעקב אבינו הה"ד ויאמר אליו וגו' ועצת מלאכיו ישלים שנגלה הקב"ה על יעקב אבינו בשביל לקיים גזירתו של אותו מלאך שא"ל לא יעקב ואף הקב"ה א"ל כן הה"ד ויאמר לו אלהים וגו'. והאי סיומא ליתא הכא. ושם פפ"ב ג' משמקים דבר וכו' אלא מלאך א' נגלה על יעקב אבינו וא"ל עתיד הקב"ה להגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך ואני עתיד לעמוד שם הה"ד בית אל ימצאנו וגו' (הושע י"ב) ידבר עמך אכ"ב אלא ידבר עמנו ונגלה עליו הקב"ה לקיים דבריו של מלאך ירושלים שכל הנביאים מתנבאין עליה עאכו"כ שיקיים דברי נביאיו. ומסגנון הלשון ניכר שהוא סגנון מאוחר. י) ומ"ש שהפרשיות בפ' בא שם מסורסות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. והאי יש אומרים הוא ר' אבהו בשמות רבה פי"ח דעביד לה פתיחתא לויהי בחצי הלילה ודרש בה באריכות וענין ועצת מלאכיו דרש כלפי אברהם עיי"ש. והדורש שלפנינו קיטע דבריו ושינה בם וע"כ לא הזכירם על שמו. ובפסיקתא ג' דבר אחר מקים וגו' זה משה כדכתיב לא כן וגו' וכו' שנאמר וישלח ויאמר וגו' וכו' ואמר הקדוש ברוך הוא למשה כבר הבטחתיך ואמרתי לך לא כן עבדי וגו' יהיה משה כמכזב אלא מה משה אמר כחצות הלילה אף אני כחצות הלילה לפיכך כתיב ויהי בחצי הלילה. ועיין בילקוט פ' בא ברמז קפ"ו שקיטע ושינה במאמרים כדרכו.

חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך (תהלים קי"ט ס"ב). רבי פנחס בשם רבי אליעזר בר' מנחם מה היה דוד עושה. היה נוטל כנור ונבל ונותנם מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם. והיו חבירי ישראל שומעים את קולו ואומרים ומה אם דוד המלך עוסק בתורה אנו על אחת כמה וכמה. ונמצאו כל ישראל עוסקים בתורה. אמר ר' לוי חלון היתה על מטתו של דוד פתוחה לצפון והיה הכנור תלוי כנגדה והיתה רוח צפונית יוצאת בחצי הלילה ומנשבת בה והיה הכנור מנגן מאליו. הה"ד כנגן (מלכים ב' ג' ט"ו) כמנגן אין כתב כאן אלא כנגן המנגן הכנור היה מנגן מאליו יא). והיו כל ישראל שומעים אותו. והוא שדוד אומר עורי כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלים כ"ז ט') יב) איתער יקרי מן קדם יקרא דבריי. לית יקרי חשוב כלום קדם יקרי דבריי. אעירה שחר אנא (נעורר) [מעורר] שחרא ושחרא לא עוררתני. והיה יצרו הרע מרגיזו ואמר לו. דוד דרכן של מלכים השחר מעוררם ואתה אומר אעירה שחר. דרכם של מלכים להיות ישינים עד שלשה שעות יג) ואתה אומר חצות לילה יד). (ומה הוא) [והוא] אומר על

מגן דוד

מאיר עין

אמ"ש סגנון הלשון מוכיח שהועתקה הפסיקתא מן הפסיקתא רבתי וגרסו בה דבר אחר. יא) מייתי ראיה שמין כנור היה להם שהיה מנגן מאליו מהא דכתיב ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. וסבירא ליה דהאי קחו לי מנגן כלי מנגן משמע ומדקאמר עליה והיה כנגן המנגן משמע שהיה מנגן מעצמו. ויש כאן נוסחאות אחרות עיין לקמן. יב) במקרא כתוב עורה כבודי. יג) בפ"ק דברכות במ"ב. יד) בפסיקתא הגי' היה נוטל נבל וכנור וכו' והיו חכמי ישראל וכו' מה דוד מלך ישראל וכו' עוסקים בתורה על ידו וכו' היתה פתוחה ע"ג מיטתו של דוד לרוח צפון וכו' דכתיב והיה כנגן המנגן בנגן המנגן אכ"כ אלא כנגן הכנור מנגן מאליו וכו' שומעים את קולו ואומרים מה דוד מלך ישראל אנו עאכו"כ ונמצאו כל ישראל עוסקים בתורה והוא שדוד אומר וכו' איתער כבודי מן קדם איקריה דבריי ולית איקרי חשיב כלום מן קדם איקריה דבריי וכו' מעורר שחרא ושחרא לא הוי מעורר לי וכו' יצרו מרגיזו וכו' השחר מעוררם וכו' וכן דרכם וכו'. ועיקר המאמר הוא בירושלמי פ"ק דברכות. פעמים חצות לילה ופעמים קדמו עיני אשמורות וכו' מ"מ לא הוה (ארחא) [שחרה] אשיא ומשכח לדוד דמיך הוא שדוד אמר עורה כבודי וגו' איתעיר יקרי מן קומי איקריה דבריי איקרי לא חשיב כלום מן קדם איקריה דבריי אעירה שחר אנא הויגא מעורר שחרה שחרה לא הוה מעורר לי והיו יצרו מקטרגו ואומר לו דוד דרכן של מלכים להיות השחר מעוררן ואת אמר אעירה שחר דרכן של מלכים להיות ישינין עד ג' שעות ואת אמר חצות לילה והוא אומר על משפטי צדקך ומה היה דוד עושה ר' פנחס בשם ר"א בר' מנחם היה נוטל נבל וכנור (ונותנו) [ונתנן] מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם כדי שישמעו חבירי תורה ומה היו חבירי תורה אומרים ומה אם דוד המלך עוסק בתורה אנו עאכו"כ א"ר לוי כנור היה תלוי כנגד חלונותיו של דוד והיה רוח צפונית מנשבת בלילה ומנפנפת בו והיה מנגן מאליו הה"ד והיה כנגן המנגן כנגן במנגן אכ"כ אלא כנגן המנגן הכינור היה מנגן מאליו. והאי דרשא דוהיה כנגן גרסינן לה בירושלמי דסוכה פ"ה בשם ר' בנימין בר לוי. וה"ג התם ללמדך שאין רוה"ק שורה אלא על לב שמח מ"ט והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים א"ר בנימין בר לוי והיה כנגן במנגן אכ"כ אלא והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים. ונראה דלענין אחר איתאמר התם. והכי דריש דאילו הוה כתיב כנגן במנגן דמשמע שאלישע עצמו נגן בידו הוה אפשר לומר שכך היתה דרך נבואתו לשורר את דבריו ע"י כלי שיר. אבל מדכתיב המנגן א"כ כל עצמו אינו צריך לו אלא כדי שיהא לבו שמח עליו. ולפ"ז נראה דנוסחתינו כאן עיקר. ונוסחא דירושלמי דברכות נשתבשה מהא דר' בנימין בר לוי. והא דר' לוי גרסינן לה בבבלי ברכות ג' ע"ב בשם ר' אחא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא. ושם ג' כינור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות בא רוח צפונית (פירש"י ונקביו לצד צפון וכו' ע"ש) ונושבת בו ומנגן מאליו. והועתקו אלו המאמרים מכאן ברות רבה ריש פ"ו אלא שקיטעום שם הסופרים. והתם ג' ר"פ בש"ר אליעזר בן יעקב ואולי הוא ע"ש. ובאיכה רבתי בפ' קומי

משפטי צדקך טו)׃ [ומהו על משפטי צדקך] על מישפטים (שהוצאת) [שהבאת] על פרעה. ועל צדקה שעשית עם שרה זקינתי הה"ד וינגע ה' את בית פרעה נגעים גדולים על דבר שרה אשת אברם (בראשית י"ב י"ז) טז)׃ ד"א על משפטי צדקך על משפטיך שהבאת על אומות [העולם]. (וכל) [ועל] צדקה שעשית עם זקיני ועם זקינתי יז) שאילו (התחיל) [השחיל] לה קללה אחת מלמטה מהיכן הייתי עומד. אלא שנתת בלבו (ברוכה) [וברכה] ברוכה לה' בתי (רות ג' י') יח)׃ ד"א משפטי צדקך על המשפטים שהבאת על המצרים. ועל צדקה שעשית עם אבותינו במצרים. שלא היו בידם (מצות) אלא שתי מצות דם פסח ודם מילה הה"ד ואעבור עלייך ואראך מתבוססת בדמייך ואומר לך בדמייך חיי (יחזקאל ט"ז ו') זה דם פסח ודם מילה יט)׃

[ויהי בחצי הלילה וגו'] תני ר' שמעון בן יוחי משה לא היה יודע עיתותיו ולא רגעיו ולא זמניו של לילה לפיכך אמר כחצות הלילה (שמות י"א ד'). אבל הקב"ה (היה) יודע עיתותיו ורגעיו וזמניו של לילה לפיכך הוא נכנס בו כחוט השערה כ). ומי חלקו. ר' בנימן בר יפת בשם ר' יוחנן הלילה נחלק מאליו ורבנן אמרי יוצרו חלקו הכד"א ויהי בחצי הלילה ולהלן את אמר ויחלק עליהם לילה (בראשית י"ד ט"ו) כא). א"ר תנחומא (אביכם) [אמר הקב"ה אביהם] יצא בחצות ואני יוצא עם

מאיר מגן דוד עין

רוני בלילה הועתק מן הירושלמי עיי"ש. ובהלאבת הדברים ג' לה בבמדבר רבה פט"ו בפסיקתא דקח את הלוים. ושם ג' א"ר פנחס הכהן בר חמא כנור היה תלוי. וערבו שם הא דר"פ והא דר"ל כאחת עיי"ש. אבל בתנחומא דבהעלותך שם דגריס לה כולא גריס לה בשם ר' שמעון חסידא (ואולי יד מגיהים שלטו בו עפ"י הבבלי). ובמדרש תהלים כ"ב הועתק מן הפסיקתות אלא שינו שם הסגנון קצת עיי"ש. והתם איתא רבי בשם ר' אלעזר אמר והוא ט"ס ול"ל ר"פ וכו'. טו) כצ"ל וכ"ה בירושלמי שם. טז) במקרא כתוב את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו וגו'. ובפסיקתא הגי' שהבאת על או"ה ועל צדקה שעשית והבאת עם שרה זקנתי וכו' והוא משובש. וברות רבה ג' משפטים שהבאת על פרעה שנאמר וינגע וגו' וצדקות שעשית עם אברהם ושרה. יז) כצ"ל. ובפסיקתא ג' על או"ה ועל צדקה שהבאת ועשית וכו'. וברות רבה ג' שהבאת על עמונים ומואבים וצדקות שעשית וכו'. ואולי עיקר הגי' אומות סתם והכונה על עמונים ומואבים אלא שלא רצה לשומם בפי של דוד משום בירא דשתית מיניה וכו'. יח) במקרא כתיב ברוכה את וגו'. בפסיקתא הגי' שאילו השאיל לה קללה אחת מלמטן וכו' אלא נתת (בו) [בלבו] ברכה שנאמר וכו'. וברות רבה הגי' שאילו החישלה קללה אחת מאין הייתי בא ונתת בלבו וברכה שנ' וכו'. ובילקוט רות בדפוסים אחרונים הגי' התחיל אולם בדפוס ישן הגי' השחיל. ויראה שגי' זו עיקר. ומלת מלמטה ליתא ברבה ובילקוט. ויראה לי שאילו לא כוון כאן אלא על קללה כפשוטו (וכמו שאמרו ברות רבה שם חרדה שהחרידה רות לבועז דכתיב ויחרד וגו' ובדין הוא שיקללנה אלא ובוטח בה' וגו' נתת בלבו וברכה וכו') לא היה צ"ל אלא שעשית עם זקינתי. וכמו שאמרו בבמדבר רבה פט"ו אמר דוד חייב אני לעמוד בחצי הלילה ולקלסך על פלאות שעשית עם זקנתי בחצי הלילה דכתיב וכו'. אלא לדבר אחר כוונו ובלשון נקיה דברו חז"ל וכמו שאמרו שם בבמדבר רבה מלמד שהשביע על יצרו שהיה מקטרגו וא"ל את פנוי והיא פנויה הרי השעה וכו' ועיי' ברות רבה שם שלא נפקדה אלא בשביל ברכה זו. יט) עיי' במכילתא בא ריש פ"ה. ובפסיקתא הגי' שהבאת על מצרים ועל הצדקה וכו' מצות שיגאלו בהם ונתת להם ב' מצות דם פסח וכו' בדמיך חיי. וברות רבה הגי' וצדקות אשר עשית עם אבותינו במצרים שלא היו בידם מצות להתעסק בהם ויגאלו ונתת להם ב' מצות שתעסקו בם ויגאלו ואילו הן דם פסח ודם מילה א"ר לוי באותה שעה נתערב דם הפסח עם דם המילה שנ' ואעבור עליך וגו'. ויראה שכן עיקר הנוסחא. ולפנינו הוא קטוע. ועיי' ברבה שסירסו שם המאמרים כדי לסדרן על ענין המקרא. כ) בפסיקתא הגי' משה לא היה יודע עתיו ולא רגעיו ולא זמנה של לילה וכו' הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו וזמנה של לילה לפיכך אמר כחצי הלילה ר' בנימין וכו'. והוא סגנון משובש. כא) עיקר זה המאמר הוא בב"ר פמ"ג על ויחלק עליהם לילה ועליה קאמר ומי חלקו וכו'. והועתק לכאן.

בניו בחצות ורבנן אומרים אמר הקב"ה (אביכם) [אביהם] יצא עמי מאמש ועד חצות ואני יוצא עם בניו מחצות ועד הבוקר כב). א"ר יצחק אין שרה של מצרים נופל אלא ביום. מה טעם. דכתב ובתחפנחס חשך היום בשברי שם את מטות מצרים ונשבר בה גאון עוזה וגו' (יחזקאל ל' י"ח) כג) ואמר ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות עיר ההרם [וגו'] (ישעיה י"ט י"ח) [עיר ההרם] עיר השמש כד). (נוון) [נוא] אלכסנדרי כה). נוף (מנפוס) [מנפים] כו). תחפנם חופיינם כז). ועיר ההרם (סרק אני) [סרקאני] כח). ועיר שמש (אילו פילוס) [אליופולים] כט). אמר ר' יוחנן בן זכאי מצינו שהיום והלילה קרויים יום דכתב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד (בראשית א' ה') ל). רבי יהושע בר נחמיה שמע לה מן הדא גם חשך לא יחשיך ממך לילה כיום יאיר כחשיכה כאורה (תהלים קל"ט י"א) לא) חשיכה שהיא אורה לפני ולילה לתשמישן של בריות לב). הוי (בו) ביום מתו בכוריהם של מצרים לג): כיצד. לקו מכת מיתה מבערב והיו

מאיר מגן דוד עין

והתם ג' ויחלק וגו' רבנ"י משם ר' יוחנן הלילה נחלק מאליו ורבנן אמרי יוצרו חלקו אמר הקב"ה וכו'. ובפסיקתא ג' ר' בנימין בר יפת בש"ר יוחנן אמר (ומלות ומי חלקו ליתא) הלילה נחלק מאליו ויוצרו חלקו כגון הכא את אמר ויהי בחצי הלילה ולהלן הוא אומר וכו'. ועיי' במכילתא ריש פי"ג ובמ"ע שם ובמבוא למכילתא פ"י אות ה'. כב) ברבה שם הגי' אמר הקב"ה אביהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה ואימתי במצרים שנ' ויהי בחצי וגו' א"ר תנחומא אית דמפקין לישנא אחרינא אמר הקב"ה אביהם יצא בחצי הלילה אף אני אצא עם בניו בחצי הלילה שנ' כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא. וסתמא דהתם היינו רבנן דהכא. אלא שלפי הנוסחא דהתם משמע דלית ביניהו אלא משמעות לשון. ובפסיקתא הגי' כמו שהיה לפנינו אלא שקטועה קצת וחסרים המלות ורבנין אומרים. ועיי' בפדר"א פכ"ז. ועיי' בת"י פ' לך לך שתרגם ואתפליג להום ליליא בארחא פלגותא אגחן עם מלכיא ופלגותא אצטיגנעא למימחי בוכריא במצרים וגו'. דמוכח שהעיקר כנוסחא שלפנינו. כג) בפסיקתא הגי' א"ר יוחנן וכו'. כד) השתא מפרש איזה הן חמש ערים ואמר שעיר ההרס הוא עיר השמש. וכן תרגם המתרגם שם קרתא בית שמש דעתידא למיחרב. ובלו' שהנביא קורא עיר החרס לסימן חורבן עיר ההרס. ועיי' מנחות ק"י ע"א. ובפסיקתא הגי' ואילו הן חמש ערים ר' חלקיה בשם ר' סימון אמר נוא ונוף תחפנחס ועיר ההרס ועיר שמש נוא זה אלכסנדריא וכו'. ויראה שהמאמר שלפנינו קטוע. כה) וכ"ה בפסיקתא נוא זה אלכסנדריא וכן תרגמו המתרגם וכ"ה בריש ב"ר פ"א ולקמן פל"ג. כו) כצ"ל. ובפסיקתא ג' נוף זה מרפים והוא ג"כ ע"ש. והמתרגם תרגמו מפים והביאו הערוך ערך מפים וכתב המוסיף שנקראה בלשון יוני ורומי ממפיס. כז) בפסיקתא הגי' חופניים והמתרגם לא תרגמו א"כ היתה נקראת כמו שהיא במקרא. אבל כבר בא שמה במקרא בשינויים תַּחְפַּנְחֵס תְּ־פַנְחֵס תַּחְפְּנֵס ואולי צ"ל לפנינו חַפְּגֵס בהשמטת התי"ו. ובתרגום השבעים שתרגמוה תפניי השמיטו התי"ת והם השמטות הרגילות להקל על הלשון. כח) כ"כ להגיה. ובפסיקתא הגי' סדקאני ומגי' זו למדתי שהיא מלה אחת עכ"פ אף שאין בידי להכריע בין הנוסחאות. ולפי הנוסחא שלפנינו יש לפרשה על ב' פנים אם שהיא נקראת כן על מלאכת האורגים או על שם אומה של סרקיים שהיו יושבים בה והם יושבי אוהלים. עיי' בערוך ערך סרק. כט) כצ"ל וכ"ה בערוך ערך אלייסטון והוא תרגום עיר שמש בלשון יון. ובפסיקתא הגי' זה פולים והוא שיבוש. ואף שאמר לעיל שעיר ההרס היא היא עיר שמש וכן תרגמה המתרגם עיי' לעיל אות כ"ד צ"ל שב' עיירות סמוכות היו זו לזו ושתיהן היו נקראות בית השמש (דעיר שמש לא נמצא במקרא) וכשנחרבה האחת היתה נקראת החרבה עיר ההרס ואח"כ סרקאני והב' קראוה עיר השמש או אליופולים בלשון יון. וע"ע בהערות החכם מוהר"ש באבער בפסיקתא שם. ל) מייתי לה הכא משום דלקמן. ובפסיקתא הגי' הם קרוים וכו'. לא) במקרא כתוב ולילה. לב) ובלו' דלגבי הקב"ה אף הלילה קרוי יום. לג) כצ"ל. והכתו מאמרים ליישב קראי אהי. דהכא כתיב ויהי בחצי הלילה וגו' ולהלן כתיב ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים בב' בהעלותך. וא"ר יצחק שרה של מצרים נפל ביום ולריב"ז אף הלילה בכלל יום ולריב"נ לגבי הקב"ה הלילה יום.

מפרפרים כל הלילה ומתו ביום לד). ומה טעם. כולנו מתנו אין כתב כאן אלא כולנו מתים (שמות י"ב ל"ג) מייתין ואזלין. הכמא דאת אמר ביום הכותי כל בכור (במדבר ח' י"ז) לה) ולהלן את אמר ביום [וגו'] הקדשתי לי כל בכור (שם ג' י"ג). אמור מעתה ביום שמתו בכוריהם של מצרים בו ביום הקדשתי לי כל בכור לו):

וה' הכה כל בכור בכור לאיש. בכור לאשה. בכור לזכר. בכור לנקבה לז). הא כיצד. בא אחד על עשר נשים והיו יולדות עשרה בנים. [וכן עשרה אנשים באו על אשה אחת וילדה עשרה בנים] נמצאו כולם בכורים אנשים. הגע עצמך שאין שם בכור לא לאיש ולא לאשה לא לזכר ולא לנקבה מה אני מקיים כי אין בית אשר אין שם מת (שמות י"ב ל') אמר רבי אבא בר אחא אפוטרופוס של בית היה מת. כמא דאת אומר שמרי הראש כי לא היו בכור וישימהו אביהו לראש (דהי"א כ"ו י') לח): תני רבי נתן ביום שהיה בכורו של אחד מהם מת היה צר אוקינין שלו בתוך ביתו אותו היום היה נידקת ונשחקת ונגזרת והייתה קשה עליו כאילו אותו היום קברו. א"ר יודן לפי שהיו המצריים קוברים בתוך בתיהם והיו הכלבים נכנסים דרך הכוכים ומשמטים את הבכור מבין הכוכים ומתעתעים בהם והיתה קשה עליהם כאילו אותו היום קברוהו לט):

מאיר מגן דוד עין

ובפסיקתא הגי' ור' יהושע בן כחמני וכו' הוי בו ביום וכו'. לד) מאמר בפני עצמו הוא וכדמסיק לקמן. ואולי הוא קטוע. ובריש מס' שמחות הקדימו המסדרים מאמר אגדה וז"ל. ויהי בחצי הלילה וגו' וכתיב כי לי כל בכור ביום הכתי וגו' ואתה משיב א"ר יוחנן אעפ"י שהכה אותם מכת מות מחצי הלילה היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבוקר משל הדיוט אומר כתת פת לנער הודע את אמו אף הקב"ה אמר אודיע לבני במיתה המשחקת הזאת שסונאיהם האיך מתים בה אלא תשמור נפשותם עד הבוקר כדי שיראו בני בסונאיהם. ובלי ספק שמי שכתב אלו הדברים יסד עיקר דבריו בפסיקתא שלפנינו. ותלה זה המאמר בריב"ז שהוזכר לעיל. ע"כ הזכירו בשם ר"י אלא שטפל עליו דברים והרחיבם עפ"י סגנון המיוחד לו. ובילקוט פ' בהעלותך הנוסחא ביום הכתי כל בכור ולהלן הוא אומר ויהי בחצי הלילה וגו' הא כיצד לקו מכת מיתה והיו מפרפרים וכו'. ויראה שהוא מהוספת בעל הילקוט עפ"י סידורו כדרכו. ובפסיקתא הגי' הא כיצד וכו' והוא מהגהת המעתיק שחשב שזה המאמר הוא אחד עם הא דלעיל. לה) הכא מסיק למה הדר לאוקמי שביום מתו הבכורים משום דכתיב כי לי כל בכור וגו' ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אותם לי ומשמע שמלת ביום נמשך על הכתי ושביום הכה אותם ומאותה העת הקדיש הבכורים. לו) כלו' במקרא דלהלן שאמר כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל וגו' נמשך מלת ביום על הקדשתי לומר שביום הקדשתי מעת הכותי וגו'. ומב' כתובים אלו אתה למד ביום שמתו וכו' בו ביום הקדשתי וכו'. ובפסיקתא הגי' כולם מתים אכ"כ אלא כולנו מתים מתים ואזלין עד הבקר הכא את אמר ביום הכותי וכו' להלן את אמר הקדשתי לי וגו' וכו'. והיא מהגהה ששגיה המעתיק מן הפסיקתא רבתי. ועפ"י הפסיקתא העתיק בעל הילקוט בפ' בהעלותך עיין שם. לז) כלו' בין בכור מן האב ובין בכור מן האם ובין בכור לזכרים שהוא זכר ובין בכור לנקבות שהיא נקבה בכורה. והז"א הגיה בכור זכר בכור נקבה וא"ל. לח) במקרא כתוב כי לא היה. הגהתי עפ"י הפסיקתא ושם הגי' א"ר אבא בר חמא אפוטרופוס וכו'. ובמדרש תהלים ע"ה ג' ויך כל בכור וגו' א"ר אבא בר אחא בכור לאיש בכור לאשה בכור לבהמה בכור לכל ואם לא היה בכור אפוטרופא שבבית מת שנ' כי אין בית אשר אין שם מת. ושם מזמור ק"ה הגי' א"ר בר כהנא וכו' עיי"ש. ועיי' במכילתא בא פי"ג בד"ה כי אמרו כולנו וגו'. ועיי' בשמות רבה פי"ח בפתיחתא טעמה כי טוב סחרה. לט) בפסיקתא הגי' תני בשם ר' נתן וכו' של א' מהם מת לר וכו' ואותו היום וכו' כאילו אותו היום קברום ור' יודן אמר וכו' ומשמיטין את הבכורות מבין המתים אחרים וכו' אותו היום קברום הוי כי אין בית אשר אין שם מת. ועיקרו במכילתא שם. ושם הגי' כי אין בית וגו' ר' נתן אומר וכי לא היה שם בתים אשר אין שם בכורות אלא כיון שהיה הבכור מת לא' מהן היו עושין לו איקונין ומעמידו בביתו ואותו היום נשחקות ונידקות ונזרות והיה אותו היום קשה להן כיום הקבורה ולא עוד אלא שהיו המצרים מקוברים בבתיהם והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את

מ ב כ ו ר פ ר ע ה מכאן שפרעה היה בכור מ). נתכנסו כל הבכורים אצל אבותיהם אמרו להם כיון דאמר משה ו מ ת כ ל ב כ ו ר ב א ר ץ מ צ ר י ם (שמות י"א ה') כל מה דאמר על הלין עמא אתו עליהון. אלא אתון ונפיק אילין עבראי (מביניכון) [מבינינון] ואי לא הלין עמא מייתין. אמרו עשרה בנים לאחד ממנו ימותו כחד מנהון מא) ולא תקים על אילין עבראי מב). אמרין כל (כמה) [סמא] דמילתא ניזלו לגבי פרעה דהוא בכור דילמא דאיהו חיים על נפשיה ונפוק אילין עבראי מבינינן. הלכו להם אצל פרעה. אמרו לו בגין דאמר משה ו מ ת כ ל ו ג ו' וכל דאמר על הלין עמא אתא עליהן אלא קום ואפיק הלין עבראי (מביננכון) [מבינינון] ואי לא הלין עמא מייתין. אמר צאו וקפחו שוקיהם של אילו. אנא [אמר] נפשי או (נפשיכון לעבראי) [נפשיהון דעבראי] ואתון אמרין הכדין מג). מיד יצאו הבכורים והרגו באבותיהם ששים רבוא. הדא היא דכתב למכה מצרים בבכוריהם (תהלים קל"ו י') למכה ב כ ו ר י ם ב מ צ ר י ם אין כתב כאן אלא למכה מ צ ר י ם ב ב כ ו ר י ה ם הבכורים הרגו ששים רבוא מד). רבי אבון בשם ר' יודה בן פזי אמר בתייה בת פרעה בכורה הייתה. (וזכות) [ובזכות] מה ניצולה. בתפילתו של משה דכתיב טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה (משלי ל"א י"ח) ב ל י ל כתב כד"א ליל שמורים הוא לה' (שמות י"ב מ"ב) מה):

מאיר מגן דוד עין

הבכורות מתוך כוכיהן ומתעטפין בהן והיה אותו היום קשה להם כיום הקבורה. ועיי' במ"ע שם אות י"ט ובמהדורא תניינא שם. מ) עיין במכילתא שם בד"ה מבכור פרעה. מא) כלו' השיבום שאפי' אם ימותו כולם שקול הוא לנו כמיתת אחד. מב) כלו' ולא תתקיים הדבר הזה על אילו העברים. מג) בתמיה. מד) כ"כ כמו שהגהתי. ובפסיקתא הגי' ונתכנסו וכו' ו א מ ר ו וכו' על ה ד י ן עמא אתא עליהון אלא א י ת י ן ו נ פ י ק ה ד י ן עבראי מ ב י נ ן וכו' ה ד י ן עמא מייתין אמרו ל ה ו ן עשרה בנים לאחד ממנו י מ ו ת ח ד מ נ ה ו ן ו ל א תקים דאילון עבראי אמרין כל ס מ א דמילתא נ י ז י ל וכו' דילמא ח י י ס ע ל ן ו ע ל נ פ ש י ה ו י פ י ק ה ד י ן ע ב ר א י מ ב י נ ן וכו' ו א מ ר ו לו וכו' וכל מ ה דאמר ע ל ן ו ע ל ה ד י ן עמא וכו' קום פ ו ק אילין עבראי מ ב י נ ן וכו' ד א נ א א מ ר א ו נ פ ש י ה ו ן ד ה ד י ן ע ב ר א י ואתון אמרין כ ד ו ן מ י ד י צ א ו ה ב כ ו ר ו ת וכו'. ובילקוט העתיק כל הפסיקתא אלא שקיטע בה וגרים הכי ונכנסו כל הבכורות וא"ל ב ג י ן ד א מ ר מ ש ה וכו' מבינא וכו' א מ ר י ן ע ש ר ה ב נ י ן ל ח ד מ י נ ן י מ ו ת ח ד מ נ ה ו ן ו ל א י פ ק ו ן א ל י ן ע ב ר א י א מ ר י ן א ל א ס מ א ד מ י ל ת א נ י ז י ל ל ו לגבי פרעה דהוא בכור דלמא דהוא חייס על נפשיה ומפיק אלין ע ב ר א י מ ב י נ ן א ז ל ו ן ל ג ב י פ ר ע ה א"ל וכו' ו כ ד ו קום ואפיק אלין עבראי מבינן וכו' א נ א א מ ר א י נ פ ש א י נ פ ש י ה ו ן ד א ל י ן ע ב ר א י ו א ת ו ן א מ ר י ן יזלין עבראי וכו'. וכבר הועתק זה המאמר בלשון המשנה במדרש תהלים קל"ו על למכה מצרים. בשעה ששלח הקב"ה מכת בכורות א"ל כחצות הלילה ומת כל בכור נכנסו כל הבכורות אצל אבותיהם ואמרו להם כל מה שאמר משה הביא עלינו אין אתם מבקשים שנחיה בואו והוציאו את העברים שאלו מבינינו ואם לאו אנו מתים השיבו להם ואמרו א פ י ל ו כ ל ה מ צ ר י ם מ ת י ם אינן יוצאין מכאן מה עשו נכנסו כל הבכורות אצל פרעה והיו מצווחין לפרעה ואומרים בבקשה ממך הוצא את העם הזה שבשבילם רעה תבא עלינו ועליך אמר לעבדיו צאו וקפחו שוקיהם של אלו מה עשו הבכורות מיד יצאו ונטלו כל אחד חרבו והרג את אביו שנאמר למכה בכורי מצרים אב"כ וכו' ס' ריבוא הרגו הבכורות באבותיהם. א מ " א ש בפ' ואתחנן כתיב או הנסה וגו' באותות ובמופתים ו ב מ ל ח מ ה וגו'. הא למדת שהית שם מלחמה ואינו מפורש בכתוב היכן היתה המלחמה הנזכרת. מה) בפסיקתא ג' ר' אבין וכו' ובזכות מה וכו'. וכ"ה במדרש תהלים שם. ושם ג' בכורה היתה ובתפלתו של משה ניצולה. ובשמות רבה פי"ח עביד להאי מקרא פתיחתא ודרש ליה בגוונא אחר. וה"ג אתם הנקבות הבכורות אף הן מתות חוץ מבתיה בת פרעה שנמצא לה פרקליט טוב זה משה שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא לפיכך אמר שלמה טעמה כי ט ו ב סחרה ו ת ק ם ב ע ו ד ל י ל ה באיזה לילה ויהי בחצי הלילה. ויקוד המדרש הזה הוא בפסיקתות. ובמדרש משלי דורש שם כל פסוק ופסוק על אשה אחת מהנשים שהוזכרו בכתבי הקדש ושם דרש ותקם וגו' על בתיה עיי"ש.

עד בכור השפחה (שם י"א ה') מו) רב הונא ור' אחא בשם רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אפילו שפחות המוכנות לרחים. והיו אומרות רצונינו בשיעבודינו וישראל בשיעבודן מז). א"ר יודה בן פזי (מדורת) [מסורת] אגדה סרח בת אשר ירדה למצרים (כתנוה) [כדנוה] לרחים מח): וכל בכור בהמה אם אדם חטא בהמה מה חטאה. אלא המצריים משתחוים לטלאים. שלא יהו אומרים יראתינו הביאה עלינו את הפורענות. קשה יראתינו שעומדת על עצמה שלא היה בה פורענות מט):

[ויהי בחצי הלילה וגו'] ר' הונא ור' יהושע בר אבין (חתניה) [וחתניה] דר' לוי בשם ר' לוי אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה נ). ממי את למד. מאיוב: ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר היו חורשות והאתונות היו רועות על ידיהן (איוב א' י"ד) נא). מאי הבקר היו חורשות והאתונות היו רועות על ידיהם א"ר חמא בר חנינא נעשה לו דוגמא מעין עולם הבא כמה דאת אומר ונגש חורש בקוצר וגו' (עמוס ט' י"ג) נב): [ותפול שבא ותקחם ואת הנערים הכו לפי חרב] (שם שם ט"ו) א"ר אבא בר כהנא יוצאות מכפר קרנים והולכות את כל האובלים כולם וכיון שהגיעו למגדל צבעייא מתו שם נג): [ואמלטה רק אני לבדי] (שם) אמר ר' אחא

מאיר מגן דוד עין

והנהו דרשות דרשו לה בענין אחר. מו) ואע"ג דבהאי פרשה לא כתיב הכא אלא עד בכור השבי אשר בבית הבור כיון דבהתחלה כתיב עד בכור השפחה אשר אחר הרחים משמע ליה דהדא ניהו. ועיי' ברש"י עה"ת וברא"ב"ע שם. מז) הז"א הגיה המכודנות לרחיים ועיין בערוך ערך כדן ונסתייע מהפייטן לערבית של פסח שבוי וכודן לוקה וגו'. ובילקוט בא הגי' הנמכרות. ובפסי[ק]תא הקילו להבנת הלשון והעתיקו אפי' השפחות טוחנות ברחיים ועיי' במכילתא ובתרגום יונתן שם. ובפסיקתא הגי' היו אומרות וכו'. מח) כצ"ל. ובד"פ איתא כדנוה כתנוה וב' נוסחאות הם והראשונה עיקר. ובפסיקתא הגי' מסורת הגדה היא שרה אמנו כשירדה למצרים כדנוה ברחים. ובילקוט בא שהעתיק עפ"י הפסיקתא ג' בשעה שירדה שרה למצרים כידנוה לרחים. ובלי ספק שנוסחא משובשת נזדמנה לבעל הפסיקתא שהעתיק מהפסיקתא רבתי שנתחלפה שרח בשרה ומלות בת אשר למלת כאשר ירדה והעתיק כשירדה. ואגב דאמר לעיל והיו אומרות רצונינו בשיעבודינו וכו' מייתי לה הכא. מט) בפסיקתא הגי' היו משתחווים לטלאים וכדי שלא יאמרו וכו' קשה יראתנו שעמדה על עצמה קשה יראתנו שלא שלטה הפורענות בה לפיכך לקה. ועיין במכילתא שם ובמ"ע אות י"ב. נ) וכיה בפסיקתא ושם הגי' נוגע. ובויקרא רבה פי"ז ג' ר' הונא בשם ר' יהושע בר אבין ור' זכריה חתניה דר' לוי בשם ר' לוי וכו' נוגע וכו'. וברות רבה פ"ב הגי' ר' חוניא ור' יהושע בר אבין ור' זבדא חתניה דר' לוי לעולם אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחלה. ועיי' בסדר הדורות ערך זכריה שכתב שהעיקר שר' זכריה חתניה דר' לוי הוה. ולפי נוסחא שלפנינו קרי ליה סתם חתניה דר' לוי ולא פירש את שמו. ובילקוט בא לא גריס אלא ר' זכריה חתניה דר"ל בשם ר"ל. ונ"ל שמלות ר' זכריה הם מהוספת בעל הילקוט ושאר השמות קיטע כדרכו. ועיין לקמן אות ס"א. נא) במקרא כתוב והאתנות רעות וגו'. נב) בפסיקתא כדכתיב ונגש חורש וגו'. ובויקרא רבה שם ג' לה סתמא ממי אתה למד מאיוב שנ' הבקר היו חורשות וגו' מלמד שהראה לו הקב"ה מעין עוה"ב שנ' ונגש וגו'. וברות רבה הגי' אר"ח ב"ח הראה (להם) [לו] הקב"ה מעין דוגמא של עוה"ב. ואולי מלות מעין דוגמא ב' נוסחאות ניהו שנתערבו. ובב"ב ט"ו ע"ב ג' מאי הבקר היו וגו' א"ר יוחנן מלמד שהטעימו הקב"ה לאיוב מעין עוה"ב ועיין ברש"י שם. ועיין בתענית ה' ע"א שדרשו מאי הלך ובכה וגו' א"ר יהודה שור כשהוא חורש הולך ובוכה ובחזירתו אוכל הזיז מן התלם וזהו בא יבא ברנה. נג) בפסיקתא הגי' כמו שהיתה לפנינו. ושם ג' יצאו מכפר קריינוס והלכו כל האבלון כולו וכו'. ובויקרא רבה הגי' ותפול שבא ותקחם א"ר אבין בר כהנא יצאו מכפר קריינוס והלכו את כל האבולין ובאו למגדל צבעייא ומתו שם. וברות רבה הגי' ותפול שבא וגו' אראב"כ יצאו מכפר קריינוס והלכו כל האבולין עד מגדל צבעים ומתו שם.

רק מיעוט משובר ומלוקה היה כד). א"ר יודן (כמלטה) [ואמלטה] רק אני לבדי להגיד לך אף הוא כיון שהגיד בשורתו מיד הוא מת הדא הוא דכתיב עוד זה מדבר וזה בא (שם שם י"ז) כה): ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים וגו' (שם שם) כיון ששמע איוב כן התחיל מגיים עליהם חיילותיו למלחמה הדא הוא דכתיב אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחיתני ואדום לא אצא פתח (שם ל"א ל"ד) אמר איוב אומה זו בזויה מכל אומות היא ארץ כשדים זה העם לא היה וגו' (ישעיה כ"ג י"ג) ולואי לא היה סבור ליתן אימתו עלי. וכיון שאמר לו אש אלהים נפלה מן השמים (איוב א' ט"ז) [אמר] אם מן השמים הוא מה אני יכול לעשות מיד ואדום לא אצא פתח. ואח"כ ויקח לו חרש וגו' (שם ב' ח') כו): אף מחלון וכליון מתחילה מתו סוסיהם וגמליהם וחמוריהם ואח"כ מת הוא וימת אלימלך איש נעמי (רות א' ג') ואח"כ מתו שני בניו וימותו גם שניהם וגו' (שם שם ה') (ואח"כ מתה היא) כז): ואף בנגעים הבאים על אדם כן, בתחילה הוא מתחיל בביתו אם חזר בו טעונים (בו) חליצה וחלצו את האבנים (ויקרא י"ד מ') אם לא חזר בו טעונים נתיצה ונתץ את הבית (שם שם מ"ה). ואח"כ הוא מתחיל בבגדיו אם חזר בו טעונים קריעה וקרע אותו מן הבגד או מן העור וגו' (שם י"ג נ"ו) ואם לא חזר בו טעונים שריפה ושרף את (הבית) [הבגד] (שם שם ל"ב). ואח"כ

מאיר מנן דוד עין

וענין המאמר לא איתפרש לי ועיי' במפרשי המדרש רבה שם. כד) בפסיקתא ג' א"ר הונא רק לשון מיעוט ואף הוא משובר וכו'. ובויקרא רבה הגי' ואמלטה רק אני וגו' א"ר יודן כל מקום שנאמר רק מיעוט אף הוא מושבר ומולקה. וברות רבה הגי' ואמלטה וגו' א"ר חנינא רק מיעוט אף הוא משובר ומולקה. כה) לפי שלא הודיע המקרא מה דבר עוד ולא כתיב עד זה מדבר כדכתיב בפסוק י"ח דריש מדבר כמו מתדבר לשון דבר כלו' בעוד שזה מת זה בא. ובפסיקתא הגי' סתם לבדי להגיד לך אף הוא כיון שהגיד בשורתו מת מיד הה"ד עוד זה מדבר. וברות רבה הגי' א"ר יודן לבדי [וגו'] עוד זה מדבר אף הוא כיון שאמר בשורתו מיד מת. ובויקרא רבה הגי' א"ר יודן לבדי ועל לבדי להגיד לך אף הוא כיון ששמע מיד מת. וכלו' שלא נמלטתי אלא לבד להגיד לך וכיון ששמע איוב הדבר מיד מת. כו) בפסיקתא הגי' ארשב"נ כיון ששמע איוב כך התחיל מגיים עליו חיילותיו הה"ד וכו' בזויה מכל האומות היתה ארץ כשדים הלואי וכו' כיון שאמרו לו וכו' אמר אם מן השמים הוא וכו' אלא ואדום וכו'. ובויקרא רבה ג' עוד זה וגו' ויאמר כשדים וגו' ר' שמואל בר נחמן אמר כיון וכו' מגיים חיילותיו וכו' אמר אומה זו בזויה שנ' הן ארץ כשדים וגו' לא היתה באה אלא ליתן אימתה כיון שאמר אש אלהים וגו' אמר מה אני יכול לעשות קל מן שמיא נפל מאן יכולה לעשות ואדום לא אלא פתח לקח לו חרש להתגרד בו. וברות רבה נמי ה"ג לה והאריכו שם הדברים. וה"ג מגיים חיילותיו למלחמה אמר כמה חיילות אני יכול לחייל כמה גייסות אני יכול לגייס והאומה בזויה שיש בעולם הן ארץ וגו' הלואי לא היה בא להפיל אימתו עלי וכו' אמר מן השמים הוא וכו' מיד ויקח לו חרש וגו'. ונוסחת ואח"כ ויקח וגו' עיקר. וס"ל עכ"פ שהמקראות באיוב מסורסות. וטעמם לפי שסדרם ברישא בנים צאן גמלים בקר ואתונות ובבשורה הרעה סדרם בקר ואתונות. צאן גמלים בנים. וס"ל דעיקר הסדר גמלים צאן. ועיין בסוכה פ' החליל שהקב"ה מתחרט על הכשדים שבראם. כז) אשגירת לישנא דסופר היא. ובפסיקתא הגי' ואף במחלון וכליון היה כן כי בתחלה מתו צאנם ובקרם וסוסיהם וחמוריהם וגמליהם ואח"כ מת הוא שנ' וימת אלימלך איש נעמי ואח"כ מתו ב' בניו שנ' וימותו גם שניהם וימותו שניהם אכ"כ אלא גם שניהם שמתו בהמתם עמהם. וברות רבה הגי' ואף במחלון וכליון כך היה בתחלה מתו סוסיהם וכו' ואח"כ וימת אלימלך ואח"כ וימותו גם שניהם מחלון וכליון. ובויקרא רבה קיצר בדבר וגרס אף מחלון וכליון כן בתחלה נגעה בהם מדה"ד בממונם ואח"כ וימותו גם שניהם. והאריכו הענין בתנחומא פ' בהר עיי"ש. אמנם שהענו בתוך העשר שנים הוא מבואר שהרי כשמתו מחלון וכליון חזרה נעמי לבית לחם ועניה היתה כמו שאמרה אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ה'. ועיקר

הוא מתחיל בגופו אם חוזר בו ובא אשר לו הבית (שם י"ד ל"ה) ואם לאו בדד ישב וגו' (שם י"ג מ"ו) כח) : ובמצרים כן. בתחילה נגעה מדת הדין בממונם ויך את גפנם ותאינתם (תהלים ק"ה ל"ג) ויסגר לברד בעירם (שם ע"ח מ"ח) ואח"כ ויך כל בכור במצרים (שם שם כ"א) כט). ר' לוי בר זכריה בשם ר' ברכיה בטכסיסי מלכים בא עליהם. בתחלה סכר אמת המים שלהם דם. ואח"כ הביא עליהם קלנים צפרדעים. ואח"כ ירה עליהם חיצים כינים. ואח"כ הביא עליהם לגיונות ערוב. ואח"כ נתן להם דורמסיות דבר כבד מאד. ואח"כ רמה בהם נפט שחין. ואח"כ השליך אבני בליסטרא ברד. ואח"כ העמיד עליהם כובשים ארבה. ואח"כ (חבשו) [חבשן] בפילקיות חושך. ואח"כ הוציא הגדול נדול שבהם והרגו מכות בכורות בחצות הלילה ס). ר' לוי חתניה דר' זכריה בשם ר' ברכיה כאשר שמע

מאיר **מגן דוד** עין

הרלים הוא ממיתת מחלון וכליון שמיתתם הוא דבר יולא מן הסרגל אבל ממיתת אלימלך אין ראיה שאפשר שכבר היה בא בשנים ולא נקט ליה הכא אלא בבדי. וכנוסחת ויקרא רבה היא עיקר. וסגנון הפסיקתא היא מאוחר. כח) כלו' אם היה חוזר בו מתחלה היה מקוים בו ובא אשר לו הבית עכשיו שלא חזר בו בכל אלה נתקיים בו בדד ישב וגו'. ובפסיקתא הגי' ואף כן בנגעים הבאים על האדם תחלה וכו' נעוגים אלילה וכו' מתחיל בבגדיו וכו' שנאמר ושרף את הבגד ואח"כ מתחיל בגופו אם חזר בו יגאלו ואם לאו בדד ישב וגו'. ובלות רבה הגי' ואף בנגעים כן בתחלה הן באין על ביתו אם חזר בו מוטב ואם לאו הרי הן טעונין חלילה שנאמר וכו' אם חזר בו מוטב ואם לאו נעונין נתילה חזר בו מוטב ואם לאו באים על הבגדים וטעונין כבוס חזר בו מוטב ואם לאו טעונין קריעה שנ' וכו' אם חזר בו מוטב ואם לאו טעונין שריפה שנ' ושרף את הבגד אח"כ הן באין על גופו אם חזר בו מוטב ואם לאו יולא ובא אם חזר בו מוטב ואם לאו בדד ישב וגו'. ובויקרא רבה הגי' ואף נגעים הבאים על האדם תחלה הם באים בביתו חזר בו טעון חלילה ואם לאו טעון נתילה הרי הן באים על בגדיו חזר בו טעון כביסה ואם לאו טעין שריפה הרי הם באים על גופו חזר בו יטהר ואם לאו בדד ישב. אמא"ש מראין הדברים שעיקר המאמר בויקרא רבה ולא בא ללמד אלא הוא למד. שאע"ג שסדר הנגעים בתורה מתחילים באדם ומסיימין בבית. מ"מ כשהם באים על האדם סידורם ביתו בגדו גופו. ומשם הועתק המאמר. ונסדרו חלקי כל המאמר ברות רבה עפ"י ענין הפרשה. ולפנינו עפ"י ענין הפרשה. ע"כ סיימו ברות רבה בענין מחלון וכליון עיי"ש ולפנינו בענין מלרים. אולם בויקרא רבא סיימו בענין הנגעים כענין הפרשה וכפי עיקר כוונת המאמר. גם הרחיבו סגנון ענינו לפנינו וברות רבה. כט) בפסיקתא הגי' וכן במלרים וכו' ואח"כ ויסגר וגו' וכ"ה ברות רבה. ובויקרא רבה הגי' אף במלרים ויסגר לברד בעירם וגו' ואח"כ ויך גפנם וגו' ואח"כ ויך כל בכור וגי' וגי' נכונה היא. ס) בפסיקתא ג' לה ר"ל בר ברכיה וכו' בא עליהם הקב"ה כגון בתחלה סגר אמת המים שלהם שהרי חזרו לדם וכו' קולנין כגון לפרדעים וכו' בהם חלים כגון הכינים וכו' כגון הערוב וכו' דורמסיאות כגון הדבר וכו' הביא עליהם נפט כגון השחין וכו' אבני בלסטרא כגון הברד וכו' כגון הארבה וכו' הביאם בפלקיות כגון החשך וכו' הוליא כל גדול שבהם כגון מכות בכורות. והועתק זה המאמר בתנחומא ריש פ' בא והרחיבו שם בסגנון הדברים עיי"ש. וכן העתיקו השאילתות סי' פ' ושם ג' ר' לוי ור' זכריה בשם ר"ב אמרו בטכסים של מלכים בא הקב"ה על המלריים בתחלה סכר להם אמת המים ואח"כ הביא עליהם קולנים ואח"כ ירה בהם חלים ואח"כ הביא עליהם לגיונות ואח"כ נתן להם דורמסיות ואח"כ ירה נפט בהם ואח"כ השליך עליהם אבני בליסטרא ואח"כ העמיד עליהם כבשים ואח"כ חבשן בפילקיות ואח"כ הוליא הגדול שבהם והרגו. בתחלה סכר אמת המים שנאמר ויהפך לדם יאוריהם וגו'. הביא עליהם קולנים שנ' ותעל הלפרדע וא"ר יוסי בר חנינא קירקורין של לפרדעים היה להן קשה יותר מן הכל (וזה המאמר הוא ג"כ בתנחומא שם ושם ג' קרקורן היה קשה להם מהשחתתם וכן בערוך ערך קל הביא בשם הפסיקתא וג' ואח"כ הביא עליהם קולנין לפרדעים א"ר יוסי ברבי חנינא קרקורן היה קשה עליהן יותר מהן). ירה בהם חלים הם

למצרים יחילו כשמע צר (ישעיה כ"ג ה'). א"ר אליעזר כל צ ו ר מלא בצור המדינה הכתוב מדבר וכל צ ר חסר במקרא ברומי הרשעה הכתוב מדבר סא). ר' לוי בשם ר' חמא בי רבי חנינא מי שפרע מן הראשונים הוא יפרע מן האחרונים. מה מצרים ד ם אף אדום כן דכתיב ונתתי מופתים בשמים וארץ דם ואש (יואל ג' ג') סב). מה מצרים צ פ ר ד ע אף אדום כן קול שאון מעיר (ישעיה ס"ו ו'). מה מצרים ש ח י ן אף אדום המק בשרו וגו' (זכריה י"ד י"ב). מה מצדים ע ר ו ב אף אדום וירשוה קאת וגו' (ישעיה ל"ד י"א). מה מצרים כ י נ י ם אף אדום ונהפכו נחליה לזפת (שם שם ט'). מה מצרים ד ב ר [וברד] אף אדום ונשפטתי אתו בדבר ובדם [וגשם שוטף ואבני אלגביש] (יחזקאל ל"ח כ"ב). מה מצרים א ר ב ה אף אדום אמור לצפור כל כנף וגו' (שם ל"ט י"ז). מה מצרים ח ו ש ך אף אדום חשך ונטה עליו קו תהו (ישעיה ל"ד י"א) סג). מה מצרים נטל הגדול שבהם והרגו אף אדום כן וירד (ראימות) [ראמים עמם] (שם שם ז') ר ו מ י י ם עמם סד). [אמר] ר' אחא בר כהנא חשך ואפילה שמשו במצרים שלשת

מאיר מגן דוד עין

כנים שנ' ותהי הכנם (בתנחומא מניים היו נכנסים בגופם של מצרים כחצים). הביא עליהם לגיונות ערוב שנאמר ויבא ערוב וגו' (ובתנחומא הגי' הביא עליהן ברבריים וכו'). נתן עליהם דורמסיות דבר שנ' דבר כבד מאד (בערוך ערך ד ר ל מ ו ס ובפסיקתא דויהי בחצי הלילה נותן להם דורמוסיות פי' דבר כבד מאד ובילמדנו ויהי חשך אפילה לא חזרו הביא עליהן דורמוסיות זה הדבר). ה ש ל י ך עליהם נפט שחין שנ' ויהי שחין וגו' (ועיין זריקת הנפט הזכיר במכילתא דבשלח מס' ב' בד"ה התילבו א ש כנגד הנפט שלהם ו ש ח י ן הוא לשון חמום ודלקת ע"כ דריש ליה הכי). השליך עליהן אבני בליסטרא ברד שנ' ויהי ברד וגו'. הביא עליהם כ ב ש י ם ארבה ר"ל כ ו ב ש י ם ו מ ח ז י ק י ם ב ה ם (אולי אלו המלות הם תוספות מגליון) שנ' נטה ידך וגו' (ובתנחומא הגי' גירה בהן אוכלוסין (הרבה) [ארבה] ובערוך ערך כ ב ש בפסיקתא ויהי וגו' הביא עליהן כובשין (הרבה) [ארבה] בריש מגלת איכה ולבנות דיק כבשון. והעיקר נראה שהם כובשי החומות). חבשן בפלקיות חשך שנ' ויהי חשך וגו' (ובתנחומא לא חזרו חבשן בבית האסורים ובערוך ערך פ ל ק בפיסקא ויהי בחצי וגו' ובילמדנו ויהי חשך ואח"כ חבשן בפילקיות זה החשך פ"א לא חזרו חבשן בבית האסורין פי' בית הסהר בלשון יוון פילקין). הוציא הגדול שבהן והרגו זה מכות בכורות שנ' ויך וגו'. ובילקוט פ' וארא העתיק מן התנחומא והוא קטוע עיי"ש. ויש בתנחומא שם עוד מאמר ארוך. כל מה שחשבו המצריים על ישראל הביא הקב"ה עליהן וכו'. ודוגמתו בתנא דבי אליהו והעתיקם הילקוט שם עיי"ש. א מ א " ש מראין הדברים שעיקר המאמר הוא בפסיקתא רבתי שלפנינו ובעל השאילתות וכן מסדרי התנחומא והילמדנו הרחיבוהו ופירשוהו. ואולי הוא קטוע קצת לפנינו ע"י המעתיקים וכמו שנקטע מאמרו של ר"י בר חנינא שהיה לפני הערוך. והפסיקתא הועתקה מפסיקתא רבתי וכל שגגון לשונה הוא מאוחר. סא) בפסיקתא זה המאמר קטוע וחסר. וכוונת המאמר שאף לע"ל יהיה כן ברומי וכדלקמן. ובשאלתות הגי' ר' לוי מתניה ד ר' ז כ ר י ה אומר כאשר שמע למצרים יהי לו לשמע צור (ודריש י ח י ל ו יהי לו) אר"א כל צור מלא שבמקרא וכו'. ובתנחומא ג' לה סתמא והרחיבו. וג' וכל מכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים הוא עתיד להביא על אדום שנ' כאשר שמע וגו' א"ר אלעזר וכו' במלכות אדום הכתוב מדבר ש ה י א מ צ י ר ה ל י ש ר א ל. ובילקוט וארא קיטע אותו עיי"ש. ועיין בערוך ערך צר שהעתיק כל צור במקרא ש ל ם וכו', ובב"ר פס"א הגי' א"ר א ל י ע ז ר. ובשמות רבה פפ"ט ג' א"ר אלעזר בן פדת כשם שהביא הקב"ה על המצריים כך הוא עתיד להביא על מלכות הרשעה שנ' כאשר שמע למצרים וגו' א"ר אלעזר כל צר שבמקרא חסר במלכות הרשעה הכתוב מדבר וכל צור מלא בצור המדינה הכתוב מדבר. והוא ג"כ בתנחומא פ' וארא ושם ג' וכל צור מלא ב ק פ ו ט ק י י א הכתוב מדבר. ואולי קראו לרומי צ ר ע"ש כשמיר חזק מצר וגו' יחזקאל ג'. ועיי' לעיל אות כ' מי חתניה של מי. סב) במקרא כתוב ובארץ. סג) במקרא כתוב עליה. סד) ופרט כאן סדר המכות על פי סדר הכתובים שדרשם. ובפסיקתא ובשאלתות ובתנחומא שינו המאמר וסדרו אותו עפ"י סדר המכות. וגי' הפסיקתא ר' ב ש ם ר' ח מ א ב ר ח נ י נ א מה מצרים בדם וכו' ונהפכו נחליה לזפת ועפרה וגו' כמד"א ו ה ך א ת ע פ ר וגו' וכו' ומה מצרים שחין אף אדום כן שנ' וגשם שוטף ואבני אלגביש (והוא קטוע כאשר העיר ע"ז החכם

ימים אבל תהו ובהו לא שמשו בעולם הזה. והיכן עתידים לשמש בכרך גדול של רומי ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (שם). ורבנן אמרי אומות העולם שלא קבלו את התורה שניתנה מתוך החשך עליהם הוא אומר כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים (שם ס' ב'). אבל ישראל שקיבלו את התורה שניתנה מתוך החשך עליהם הוא אומר ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה (שם) קה):

פ"יח

וידבר ה' וגו' דבר אל בני ישראל וגו' והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן (ויקרא כ"ג י') א)

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש (קהלת א' ג') אמר רבי בנימן בר לוי בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שהם מטים לצד מינות. אמרו כך הוה שלמה צריך לומר מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש יכול אף עמלה של תורה בכלל חזרו ואמרו וכו'. כל המדרש כדכתיב במדרש רבות עד ואין אתם מביאין לי העומר ב). אמר רבי אבין בא וראה כמה היו ישראל מצטערים עצמן על מצות העומר דתנינן תמן קצרוהו ונתנוהו בקופות הביאוהו

מאיר מגן דוד עין

מוהר"ש באבער) וכו' וירדו לאמים עמס וא"ל מאיר וירדו רומיים עמס כי הנה החשך יכסה ארץ וגו' ראב"כ אמר וכו'. ובשאלתות הגי' ר' לוי ברבי חנינא אמר וכו' (ונקטע שם ענין דם) וירדו [רומים] עמס וכתיב כי הנה החשך יכסה וגו'. ובתנחומא שם ג' לה סתמא מי שפרע וכו' לפרדעים שהיה קולן קשה ובאדום קול שאון וגו' במצרים ערוב ובאדום וירשוה קאת וקפוד ויכשוף ועורב ישכנו בה ונטה עליה קו תהו וגו'. (וכיון דקאי בהאי קרא העתיק נמי הא דראב"כ דלהלן סוף המאמר ואח"כ חוזר אל ענין הדרוש שהרחיבו ומקיים בו בענין אחר עיי"ש) במצרים דבר וכו' שחין וכו' במצרים ברד ובאדום וגשם שוטף ואבני אלגביש וכו' במצרים נגף בכוריהם ובאדום שם נסיכי צפון כלם וגו' (יחזקאל ל"ב) ר"מ אומר וירדו לאמים עמס וירדו עובדי אליל עמס (ואח"כ מוסיף ומקיים) במצרים פרע מאליליהם ואח"כ פרע מהם ובאדום פורע מן השר שלהם תחלה ואח"כ מהם שנ' והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום וגו'. ועיין ברש"י ישעיה כ"ג ה' שתפס בלשונו מלת דוגמת, ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית דוגמת מכת כנים. וכן בבולם. ושם כתב וכרת הזבובים וגו' דוגמת הברד והארבה וטבח גדול בארץ אדום כנגד מכות בכורות. ונוסחא אחרת היתה לפניו בפסיקתא. קה) בפסיקתא הגי' ר' אבא ב"כ אמר וכו' ג' ימים שנ' ויהי חשך אפלה וגו' וכו' שברומי שנ' ונטה וגו' וכו' מתוך החשך כדכתיב חשך ענן וערפל וכו'. ובשאלתות גרס ר' אבא ב"כ ורבנן ראב"כ אמר וכו' דכתיב ויהי חשך אפלה וכו' בכרך של רומי וכו' אבל ישראל וכו' מתוך החשך שנ' ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וכו'. ובתנחומא הגי' ראב"כ וכו' בעוה"ז ולא עתידין לשמש והיכן עתידין לשמש בכרך גדול שבקפוטקיא וכו'. אמא"ש מכאן וכן מהא דלעיל אות ק"א אתה למד שהיו מכנים את רומי קפוטקיא כדי להעלים הדבר. ובקיום הפ' אשיב להעיר שסגנון הלשונות והחילופין מראה שטופס הפסיקתא רבתי היא עיקר. והפסיקתא וכמו כן מה שבא בשאלתות ובתנחומא הועתקו ממנה ושינו בהם ואין לך ראיה גדולה מזו שבאו בפסיקתא המכות מפורקות והם סידרום עפ"י סידורן וכמו שרמזתי על זה.

פ"יח א) הוספתי המקרא וכ"ה בפסיקתא וקיטעוהו הסופרים. ועיי' לעיל פי"ז אות א' שבפ' זו קורין ביום הנף. ב) קיטעו הכותב לפי שהוא כתוב בקהלת רבה. אולם העתיק תחלת המאמר שהוא קלת בשינוי דהתם ג' ר' בנימין סתם וג' אמרו הרי כל חכמתו של שלמה שבא לומר מה יתרון וגו' יכול אף בעמלה של תורה חזרו וכו'. וכל המאמרים שם עד אר"ב פסנטורך וכו' הם ג"כ בויקרא רבה פכ"ח ושם ג"כ הגי' ר"ב בן לוי אבל יחקו

לעזרה והיו מהבהבים בו את האור כדי לקיים בו מצות קלי דברי ר' מאיר וחכמים אומרים בקנים ובקולחות חובטים אותו כדי שלא יתמעך נתנוהו לאבוב והאבוב היה מנוקב כדי שיהא האור שולט בכולו (מנחות פ"י מ"ד) ג). תמן תנינן שטחוהו בעזרה והרוח מנשבת בו נתנוהו לרחים של גרוסת והוציאו ממנו עשרון שהוא מנופה בשלש עשרה נפה (שם) ד). אמר ר' לוי הרי שעמלת והרשת וזרעת וניכשת וכיסחת ועידרת וקצרת ועימרת ודשת ועשית אותה ערימה אם איני מוציא לך מעט רוח שתיזרה מהיכן אותו האיש חי. הוי אין אתה נותן לי שכר הרוח מה יתרון לו שיעמל לרוח (קהלת ה' ט"ו) ה). אמר רבי אלעזר [כתיב] לא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו [שבעת] חוקת קציר ישמר לנו (ירמיה ה' כ"ד) הנותן יהב לכון כולא לית אתון צריכין ליה מן הדין. שבועות חוקות [קציר] ישמר לנו מן השרב ומן הרוחות קשים ומן הטללים הקשים ואלו הן שבע שבתות תמימות שבין פסח לעצרת ו). תני ר' חייא שבע שבתות תמימים תהיינה (ויקרא כ"ג ט"ו) ז) אימתי הן תמימים בזמן שאין ישוע ושכניה ביניהן ח). אמר רבי יהושע בן לוי סנטירך אנא ולית את יהיב לי סנטרותי ט). א"ר ברכיה מגירסך אנא ולית את מטעם לי מן תבשילך דנידע (לך) מה אינון צריכין. הוא שדוד אמר גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננת (תהלים ס"ח י') אם גשם היא צריכה

מאיר מגן דוד עין

לו שם מאמר אחר וזה המאמר שלפנינו יחסו לרשב"נ עיי"ש. אולם המאמרים שם בשינוים הרבה ממה שהם בקהלת רבה. ובפסיקתא הועתק כולו ושם הגי' אר"ב בריפת וכו'. וכל המאמרים שם בשינוי ממה שהם בויק"ר ובקה"ר גם סגנון הלשון שם הוא מאוחר עיי"ש. ג) במשנה שלפנינו הגי' היו מהבהבין אותו באור וכו' ובקליות וכו' ואבוב היה וכו'. ובמשנה שבגמרא הוא פ"ו דף ס"ו ע"א ושם הגי' ג"כ והיו וכו' ובקלוחות. ושם הגי' שולט בכלהו. ונראה שהוא ט"ס. ובפסיקתא הגי' והיו וכו' בקנים ובקלקת וכו' נתנוהו באבוב והאבוב וכו' שולט בו. ובויקרא רבה הגי' בקופה וכו' אותו באור וכו' ובקלחות וכו' נתנו באבוב ואבוב היה וכו' שולט בו. ד) במשנה שם הגי' ברחים וכו' משלש עשרה וכו'. ובמשנה שבגמרא כמו שלפנינו. ובפסיקתא ליתא למלות תמן תנינן שהרי היא כולו במשנה אחת וגי' הביאוהו לרחים וכו'. ובויקרא רבה הגי' ושטחוהו וכו' הביאוהו לרחים של גרוסים כל כך למה כדי להוציא ממנו עשרון וכו'. וג' שנוסחא שלפנינו עיקר ולכך הוסיף מלת תמן תנינן לומר שהרבה היו מלטעלין בדבר. ה) במקרא כתוב ומה וגו'. ו) בפסיקתא הגי' אם אין הקב"ה מוציא וכו' חי ואין אתה נותן שכר וכו'. ובויקרא רבה הגי' הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת וכו' ועשית תבואה בגרניה אם אין הקב"ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי הוי אין אתם נותנין לי אלא שכר הרוח מה יתרון וגו'. ובקהלת רבה ג' לנוסחא בסגנון אחר וה"ג התם א"ר אבא בא וראה כמה צער וכמה יגיעה רואין עד שמביאין את העומר כדתנינן כיצד עושין שלוחי בית דין יוצאין בעיו"ט ועושין אותו כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח ליקצר וכל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול א"ר לוי אמר לך הקב"ה אדם הרי חרשת וזרעת וקצרת ועמרת ועשית ערמות אם איני מוציא לך מעט רוח יכול את לזרות ואפילו שכר אותו הרוח אין אתה נותן לי הוי ומה יתרון וגו'. ו) בפסיקתא הגי' א"ר אבא כתיב וכו' דיהב לכון כולא ולית אתון וכו' הרוחות קשות ומן הטללים רעים ואימתי באילו ז' שבתות שבין פסח לעצרת. וכ"ה בויקרא רבה אלא דשם ג' יהיב וכו' מרוחות רעות. ז) במקרא כתוב תמימת. ח) וכ"ה במדרש קהלת. ובפסיקתא בזמן ישוע. וחסרה מלת שאין. ובויקרא רבה הגיהו המעתיקים ושינו וגרסו בזמן שישראל עושין רצונו של מקום. וכבר הביא הראב"ן שהגיהו בו בזמן שיש ישועה דשכניה ביניהן. והוא ז"ל פי' המאמר עפ"י חלוקת הכ"ד משמרות כשמתחיל הספירה מיום א' בשבת אז לא יכנסו ב' משמרות אלו לעבודה בין פסח לעצרת אבל כשמתחיל באינך יומי הם נכנסין לעבודה בין פסח לעצרת. וכבר העתיקוהו מפרשי הרבות. ט) בפסיקתא הגי' סנטרותי כלום. ובויקרא רבה ג' ר' יהושע סתם ושם ג' דסנטרותי. ובקהלת רבה ג' לה משם ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי ושם ג' מסנטריותי. ובערוך ערך סנטר העתיק

נדבות. אם טל היא צריכה תניף אלהים נחלתך ונלאה י). א"ר בנאה אמר הקב"ה לישראל בניי כשהייתי נותן לכם את העומר הייתי נותן לכל אחד ואחד מכם עומר לגלגולת מספר נפשותיכם לאשר באהלו תקחו (שמות ט"ז ט"ז) ועכשיו שאתם נותנים לי את העומר אין אתם נותנים לי אלא עומר אחד משל כולכם. ולא עוד אלא שאינו של חיטין אלא של שעורין. לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם והבאתם עומר יא):

יוהבאתם את עמר וגו'] אשר קצירו רעב [יאכל] ואל מצינים יקחהו ושאף צמים חילם (איוב ה' ה') אשר קצירו זה נמרוד רעב יאכל זה אבינו אברהם ואל מצינים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ותחנונים שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר וגו' וירדפו עד דן (בראשית י"ד י"ד) יב). ר"ש בן לקיש בשם בר קפרא אומר אליעזר לבדו היה בגמטריא שמנה עשר ושלש מאות יג). ושאף צמים חילם מי דחק בממונו של נמרוד אברהם וכל המצומתים לו יד): ד"א אשר קצירו זה פרעה רעב יאכל זה משה ואהרן ואל מצינים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפילה ותחנונים שנאמר

לשון הפסיקתא ופי' קכטר שומר. י) בפסיקתא הגי' א"ר לוי מגיסך אכא (מלשון מגיס בקדרה עיי' בערוך ערוך גס וערוך מגס) ולית את מטעים לי מתבשילך דכדע מה אינון צריכים אם רוח אם טל ואם מטר כמו גריים הזה שטועם בתבשיל ויודע מה הוא צריך אם מלח אם תבלין והא שדוד אומר וכו' ואם טל וכו'. ובויקרא רבה ג' מגרסך וכו' דכדע מה אינון צריכין אם טל אם מטר הוא שדוד אמר גשם וגו' אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אם גשם היא צריכה נדבות ואם טל היא צריכה תניף אלהים. ובקהלת רבה ג' להא דר' ברכיה בתר דקיים ואין אתם מביאין לי העומר שרמז עליו לעיל הסופר וקיטעו. וג' אר"ב פסכטורך אכא ולית את מטעם לי מתבשילי דאידע מהו צריך. והדר ג' הא דר"י סכטורך אכא וכו'. והדר ג' הא דר"א ולא אמרו בלבבם וגו'. וה"ג התם הא חייבין מן כדון לית אתון צריכין לי ת"ל שבעת סקות קציר וגו' ישמר לנו מסרב ישמר לנו מהטללים רעים והוא שדוד אמר גשם נדבות וגו' אם גשם היא צריכה נדבה ואם טללים היא צריכה תניף אלהים. והדר ג' תני ר' חייא וכו'. והדר ג' אר"א בא וראה כמה לער וכו' ומקיים בדר' לוי וכו' הוי ומה יתרון לו וגו'. ובערוך ערך מגרס העתיק מהפסיקתא מגריסך אכא לית את יהיב לי מתבשילך ופי' מבשל. ובערך פסכטר העתיק מן ויקרא רבה פסכטורך אכא וכו' ורמז על הפסיקתא שהגי' מגריסך. וכתב בעל המוסף פי' בל"ר קונה כל צרכי סעודה בבית ליתן למבשל. יא) בפסיקתא ג' א"ר בנייה וכו' כדכתיב עומר וגו' וכו' אין לי אלא עומר א' מכולכם ולא עוד שאינו של חטים וכו'. ובויקרא רבה הגי' א"ר ברכיה אמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל כשהייתי נותן לכם את המן וכו' ולא עוד אלא של שעורים וכו'. ובקהלת רבה א"ר בנאה אמר הקב"ה לישראל דעו מה בינו לביניכם מה כתיב עומר לגלגולת וגו' מן דיהבון אתון כולכון עומר ולא עומר של חטים אלא של שעורים אעפ"כ תהון זהירין להביא אותו בעונתו לפיכך וכו'. ועיין ברבות שם ושם שמביא שם עובדא מהלולא דבריה דרבי על האי קרא דמה יתרון והוא בשינוי סגנון ולפנינו הושמט שאינו מענין העומר. יב) במקרא כתוב וירדף. יג) ב"ר פמ"ג ופמ"ד ובבמדבר רבה פי"ח ובתנחומא לך לך עיי"ש ובתרגום יונתן שם. ודרשו מדלא כתיב וירדפו שהשאר כשמנו ולא נשתייר אלא אליעזר. ובמדרש תהלים ק"י תני לה בשם ר' יוחנן בנו של ר' יוסי. ואולי הוא ט"ס וצ"ל ר' אליעזר בנו של ר"י שהוזכר זה הדרוש במדה כ"ט בל"ב מדות דר"א בנו של ריה"ג. ועיין בנדרים ל"ב ע"א דפליגי בה התם. וע"ע באגדת בראשית פ"ג ובפדר"א פכ"ז. יד) בפסיקתא הגי' כמו שהיתה לפנינו. ובויקרא רבה ג' ד"א והבאתם את עומר הה"ד אשר קצירו וכו'. ופי' זה נמרוד כלו' קצירו של נמרוד וס"ל דאמרפל זה נמרוד כמ"ש בב"ר פמ"ב וכ"ה בתרגום יונתן שם. ובדרוש אל מצינים הרחיבו הדברים באסתר רבה פ"י וג' שם לא בזיין ולא בלנה אלא בתפלה ובתחנונים כד"א צנה וסחרה אמתו זו היא התפלה המגינה על הצרה כצנה המגינה על האדם במלחמה ובזכות

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי (שמות י"ד ט"ו) ושאף צמים חילם מי דחק בממונו של פרעה הרשע משה ואהרן וכל המצומתים להם טו): ד"א אשר קצירו זה סיחון ועוג רעב יאכל זה משה ואהרן ואל מצינים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפילה ותחנונים שנאמר ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו וגו' (במדבר כ"א ל"ד) ושאף צמים חילם מי דחק לממונם של סיחון ועוג משה ואהרן וכל המצומתים להם טז): דבר אחר אשר קצירו זה סיסרא רעב יאכל זה דבורה וברק ואל מצינים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ותחנונים שנאמר מן שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא (שופטים ה' כ') ושאף צמים חילם מי דחק לממונו של סיסרא דבורה וברק וכל המצומתים להם יז): דבר אחר אשר קצירו זה סנחריב רעב יאכל זה ישעיה וחזקיה ואל מצינים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפילה ותחנונים שנאמר ויתפלל יחזקיהו המלך וישעיהו בן אמוץ הנביא על זאת ויזעקו השמים (דה"ב ל"ב כ') ושאף צמים חילם מי דחק (לממונם) [לממוני] של סנחריב חזקיהו וישעיה וכל המצומתים להם יח): דבר אחר אשר קצירו זה המן רעב יאכל זה מרדכי ואסתר ואל מצינים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפילה ותחנונים שק ואפר יוצע לרבים (אסתר ד' ג') ושאף צמים חילם מי דחק (לממונם) [לממונו] של המן מרדכי ואסתר וכל המצומתים להם יט): דבר אחר אשר קצירו אילו שלשים ואחד מלכיות רעב יאכל אילו יהושע וכלב ואל מצינים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ותחנונים שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך (יהושע ז' י') ושאף צמים חילם מי דחק לממונם של שלשה ואחד מלכים יהושע וכלב וכל המצומתים להם כ). (וכו') [וכי] באיזו זכות זכו ישראל (ליקן) [ליתן להם] את ארץ כנען. בזכות העומר. לפיכך משה מזהיר את ישראל והבאתם את עומר כא).

והניף את העומר לפני ה' לרצונכם (ויקרא שם) כיצד היה מניפין רבי חמי בר עוקבא בשם רבי יוסי בר הנינא מוליך ומביא כדי לבטל רוחות קשות מעלה ומוריד כדי לבטל טללים קשים. ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אומר מוליך ומביא למי שהעולם כולו שלו מעלה ומוריד למי שהעליונים והתחתונים שלו כב). ור' אבין

התפלה שנתכנה לכנה יקחהו וכו'. ומייתי ראיה מן וירק את חניכיו וגו' דאליעזר לבדו היה ועי"כ שלא בזיין בא עליו שהרי אליעזר בנו של נמרוד היה כמפורש בתרגום יונתן שם. ופירשו ושאף ודחק. ופי' המצומתים לו הנאספים אליו ומתחברים עמו. ועיין בערוך ערך צמת. טו) בפסיקתא ובויקרא רבה שם אלא שברבה לא הזכיר אהרן. טז) בפסיקתא המאמר קטוע עיי"ש. וברבה ל"ב אהרן ומדקא"ל אל תירא וגו' משמע שהתפלל ע"ז. יז) בפסיקתא המאמר קטוע עיי"ש. יח) בפסיקתא איתא בקצת נוסחאות שנ' ויסב חזקיהו פניו אל הקיר והוא משגגת איזה מעתיק. יט) בפסיקתא וברבה שם. ועיין לעיל אות י"ד. וג' באסתר רבה שם ובזכות התפלה שנתכנה לכנה יקחהו להמן ומניין שעשו תפלה שנ"ד שק ואפר וגו' ומה תקנה לשק ואפר בלא תפלה. כ) וכ"ה בפסיקתא. וברבה ל"ג אלא יהושע. כא) בפסיקתא ג' ובאיזה זכות זכו ישראל לירש וכו' הוי אומר בזכות מצות העומר וכו' ואומר והבאתם וגו'. וברבה ג' ומאיזה זכות וכו' לירש הארץ הוי אומר בזכות מצות העומר דכתיב גביה כי תבואו לפיכך וכו'. ובד"פ הגי' כמו שהגהתי אלא דליתא שם מלת להם ועיין לקמן מדרשו של ר"י. כב) וכ"ה בפסיקתא (ובקצת נוסחאות ר' חמא בר עוקבא) אלא דליתנייהו שם מלת כדי ומלת כולו. אבל ברבה שם מהפך להו וג' הא דריב"ח בשם ר"י ודריב"ל בשם ריב"ח וג' ר' יהושע סתם. וגרסינן בסוכה ל"ז ע"ב א"ר יוחנן מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים וארץ שלו (ובמנחות ס"ב ע"א ג' ארחב"א אר"י וכו' למי שרוחות שלו וכו' והא דר"י כעין דריב"ל שלפנינו) במערבא מתני הכי א"ר חמא בר עוקבא אר"י ברבי חנינא מוליך ומביא כדי לעצר רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצר טללים רעים וזה מסכים לנוסחתינו.

אמר דרבי יודא ור' נחמיה היא כג) : רבי יעקב בר אביי בשם רבי יודא בר סימון רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש כד). רבי יוחנן אמר לעולם לא תהא מצות העומר קלה בעיניכם שעל ידי מצות העומר זכה אברהם וירש את ארץ כנען שנאמר ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וגו' (בראשית י"ז ח') על מנת ואתה את בריתי תשמר (שם שם ט') ואיזה זה מצות העומר כה). רבי שמעון בן לקיש אמר לעולם לא תהא מצות העומר קלה בעיניך שע"י מצות העומר עשה הקב"ה שלום בין איש לאשתו הדא היא דכתב והביא האיש את אשתו אל הכהן והביא את קרבנה עליה עשירית האיפה קמח שעורים וגו' (במדבר ה' ט"ו) ואיזה זה מצות העומר כו) : רבי אבהו ואמרי לה רבי יהושע בן לוי ורבי שמואל בר נחמני ורבנן. רבי יהושע בן לוי אמר היא שעמדה להם בימי גדעון שנאמר ויבא גדעון והנה איש מספר חלום ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צליל לחם שעורים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויהפכו למעלה ויפל האהל (שופטים ז' י"ג) כז). מהו צליל לחם שעורים רבנין אמרין על שצליל עליהם אותו הדור מן הצדיקים ובזכות מה ניצלו בזכות לחם שעורים ואיזו זו מצות העומר כח). ר' שמואל בר נחמן [אמר] היא שעמדה להם בימי חזקיה והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח עליו בתופים ובמחולות ובמלחמות תנופה נלחם בם (ישעיה ל' ל"ב) כט). וכי יש מלחמות [תנופה] באותו הדור הוי אומר זו מצות העומר ל). ורבנין אמרין היא שעמדה להם בימי יחזקאל ואתה קח לך חטין ושעורין ופול ועדשים ודוחן וכוסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם ללחם

מאיר　　**מגן דוד**　　עין

כג) כלו' דרבי אבין פליג על ר"ח בר עוקבא ור"מ וקבילא ליה דר"י ור"נ פליגי בזה. כד) כלו' דריב"א בשם ריב"ש אמר הדרוש דלהלן בשם ר"י ור"ל וכדמסיק. ובפסיקתא נתערב זה המאמר עם הוא דלעיל וה"ג התם ר' אבין בשם ר"י ור"נ ור' יעקב בר אביי בשם ריב"ש ור"י ור"ל וכו'. ובר"ר הגי' א"ר אבון ור' נחמיה ורבי יעקב בר אבא בשם ריב"ש ר"י ורשב"ל היא וכו' ושבוש נוסחאות הם והעיקר כמו שהוא לפנינו. כה) בפסיקתא הגי' רי"א לא תהא וכו' בעיניך וכו' לירש וכו' וכ"ה בויקרא רבה. כו) וכ"ה בפסיקתא. וברבה הגי' שלום בין איש לאשתו הוי אומר בזכות קמח שעורים ואולי היא קטועה. ופי' הדברים לדעתי שנתעוררו אלו החכמים על שנבחרו השעורים לקרבן שכבר השיבו ליוחנן חקוקאה כשאמר שעורים נעשו יפות לא ובשר לסוסים ולחמורים (פסחים ג' ע"ב) שהשעורים מאכל בהמה. ולכך דרשו בקרבן זה שהוא רמז ומשל. וענין הרמז הוא עפ"י מה שדרשו והמשילו כנ"י לחטה בשה"ש רבה פ"ז בפ' בטנך ערמת חטים ואמרו שם א"ר אידי מה חטה זו סדוקה כך ישראל סדוקה מלתן. וכוונתם שבהסרת הערלה נראית העטרה כדמיון כליות חטה. והפך אל החטה היא השעורה שקליפתה אדוקה בה והיא דמיון הערלה. והנפת העומר לדעת ר"י הוא רמז לישראל שמסירים הערלה לעשות רצון אביהם שבשמים ור"ל אמר שהוא רמז על הכנעת תאות המשגל. שהסוס והחמור הם בפי הנביאים דמיון לתאות הזנות ומאכלם שעורים כמאמרם בסוטה שעשתה מעשה בהמה תביא קרבנה מעשה בהמה והנפת עומר השעורים לרמוז על הכנעת התאוה לרצונו ית"ש ועיין לעיל פ"י אות כ"ב. כז) במקרא כתוב מספר לרעהו וגו' ויכהו ויפול ויהפכהו למעלה ונפל האהל. כח) בפסיקתא הגי' ר' אבהו ואמרי לה ר' סימון ואמרי לה ריב"ל ורשב"נ אמר היא שעמדה וכו' (והוא קטוע) מהו צליל על שצלל עליהם וכו'. ובויקרא רבה הגי' א"ר אבהו ור' סימון וריב"ל היא שעמדה וכו' מהו צליל שעורים רבנן אמרי וכו'. ובילקוט אמור ג' ריב"ל אומר לעולם אל תהי קלה בעיניך היא שעמדה וכו'. ובילקוט שופטים ג' ר' אבהו אמר ר' סימון אריב"ל וכו'. וכ"ל שעיקר הנוסחא ר' אבהו ואמרי לה ר' סימון אמר ריב"ל וכו'. ופי' שצלל עליהם מלשון צללו כעופרת והועתק אל לשון כעור וריק כמו צולה ושנער עיי' ערוך ערך צל. וברש"י שופטים צליל כלול כתיב שהיה הדור צלול מן הצדיקים. ועיין בילקוט שופטים שם ר' ס"ב ליל פסח היה וכו'. כט) במקרא כתוב יניח ה' עליו בתפים ובכנרות וגו' וכתיב בה וקרי בם ל) וכ"ה בפסיקתא. וברבה שם וכי יש מלחמת תנופה וכו'. ובילקוט אמור המאמר קטוע וכלו' דמפלת סנחריב לא ע"י מלחמה היתה אלא בתנופת העומר שבזכותה גברו עליו קר

למספר הימים אשר אתה שוכב על צדך שלש מאות ותשעים יום תאכלנו (יחזקאל ד' ט') לא) מהו ללחם ריבה בה שעורים לב) רבי שמואל בר נחמן אמר דברים שהם מצירים את בני מעים לג) שמואל אומר תמן אמרין עבדיה מיניה חררא לכלבא ולא (טעמאי) [טעמיה] לד). שאלה מטרונית את רבי יוסי בן חלפתא אמרה לו כמה צער נצטער אותו הצדיק כמה עבדים וכמה שפחות יש לו והם מבזין בו במאכל לה) בסוף אמר לה להודיעך שבכל מקום שישראל בצער הצדיקים הוין עמהם בצער לו). רבי לוי אמר היא שעמדה להם בימי המן. בזמן שראה מרדכי להמן שבא לקראתו והסוס בידו. אמר דומה אני שרשע זה להרגני בא. ואמר לתלמידיו בירחו לכם שלא תכוו בגחלתי. אמרו בין לחיים בין למות עמך אנו. מה עשה התעטף בטליתו ועמד לו להתפלל. אתא ההוא רשע ויתיב להון גביהון. אמר להון במה אתם עסוקים. אמרו לו במצות העומר שהיו ישראל מקריבין בבית המקדש. אמר להון ודמה הוה הדין עומרא דכסף וזהב או דחיטין ושערין. ואמרין ליה דשערים. אמר להון וכמה הות טימי דידיה בכ' קנטירין או בי' קנטירין. אמרין לו סגין בי' מנין. אמר להון קיימון דנצחין עשרת (מיכיכון) [מניכון] לעשרת אלפין קינטרי דכספא. כיון דהסיל (מה מללי) [ממצלי]. אמר סב לבוש הדין לבושא. אמר ליה ומה את מבזה מלכותא אית בר נש דילבש (כלילא) [לבושא] דמלכא אי לא סחי. אזל בעי בי בני ולא אשכח. מה עבד. אסר זוניתא על ואסחיי. בתר דנפק אמר ליה סב לבוש הדין [כלילא]. אמר ליה מה אתה מבזה מלכותא אית בר נש דילבש כלילא אי לא מספר. אזל [בעי] לספר ולא אשכח. מה עביד. אזל לבייתיה ואייתי מאני ספר ויתיב ליה מספר ליה ושרי מיתנח. אמר ליה מה לך מתנח. אמר ליה ווי ליה דאבוה דההוא גברא מיעביד קומספנטון קומסקרטור עבד בלני וספרא. אמר ליה ומה הוא שאילה לך לית אנא חמיתיה אבוה דההוא גברא עבד

מאיר מגן דוד עין

לה מלחמות תכופה. לא) במקרא כתוב לך ללחם. לב) כלומר שעיקר הלחם של שעורים היה וכמ"ש שם ועגת שעורים תאכלנה וגו'. ועיי' עירובין פ"א ע"א אלי ועוגת שעורים וגו' אמר ר' חסדא לשיעורים. ועיין פירש"י. וכ"ל דה"ק לשיעורים של אלו המינים כאמר שיהא ריבה שעורים (ופירש"י ביחזקאל הוא כפי' ר"פ בעירובין שם עיי"ש ועיי' רד"ק שם). ויליף לה מן לחם שע"כ א' מהג' מינים דחשיב קרא חטים ושעורים וכסמים ריבה בו. דאי לאו אינו קרוי לחם שגבולתו של לחם הם החמשה מינין השנוין בריש חלה עיי' בירושלמי שם. לג) כלו' מאכל עשוי מתערובת אלו המינים מילר את בני מעים. לד) כלו' בשביל שפרו כן. ורמז הז"א על הא דעירובין שם דגרסינן שם אמר ר' חייא בר אבין אמר רב מערבין בפת עדשים. איני והא ההיא דהואי בשני דמר שמואל ושדייה לכלביה ולא אכלה. ההיא דשאר מינים הויא דכתיב ואתה קח לך חטין וגו'. ופי' שם בתוספות עשו לנסות מה טעמה לפי שלוה הקב"ה ליחזקאל לעשותו. לה) כלו' שעבדיו ואמהותיו מלגלגין עליו שיאכל מאכל כזה. לו) כלו' לאחר הרבה תשובות שלא קיבלה ממנו א"ל תשובה זו. וס"ל לרבנן שלכך ריבה בו שעורים שנשתתף בצערם והזכיר להם זכות הנפת העומר ואלמלא זכות זו שעמדה להם היו ראוים לרעבון של כלייה. ובפסיקתא הגי' ורשב"נ אמר דברים שהם משלשלים בני מעים ושמואל אמר וכו' חררה לכלבא ולא טעמיה וכו' והם מבזבזין במאכל ובמשתה (כלו' הם מבזבזין והוא אוכל לחם צר) אמר לה כל כך למה להודיעך וכו'. ובויקרא רבא שם הגי' ורבנן אמרי היא שעמדה להן בימי יחזקאל הה"ד ואתה קח לך וגו' ר' חמא ב"ר חלפתא אמר ריבה בהן שעורין רשב"נ אמר ריבה בהן דברים שהן מרילין לבני מעים (כלומר משלשלים. ורמז בעל ענף יוסף לשבת ק"ח ע"א אוכליה כהמא דשערי וכו' כי היכי דליסתלסל ועיי"ש. ובאמת שראיתו בטלה שהרי אוכליה ג"כ כפא דהרסנא ואשקייה שיכרא וכו' עיי"ש) ושמואל אמר תמן אמרין וכו' כמה עבדים וכמה שפחות יש לו והן מפסלין באוכלין ומשקין שלו א"ל כל כך למה וכו' (ופי' מפסלין כמו מבזבזין). ובילקוט אמור הגי' ר' חמא בר חנינא אמר ריבה בה שעורים רשב"נ אמר דברים שהם מרפים את בני מעים מערוגה וכו' (והא דשמואל אמר וכו' ליתא) והן מבזבזין במאכל ובמשתה א"ל להודיעך וכו'. ובילקוט יחזקאל הגי' ר"ח בר חנינא אמר ריבה בה שעורים

בלני וספר עשרים ושתים שנה בכפר קרינוס ואת משכח דאילין מאני ספרא דידיה. א"ל קום רכיב על הדין סוסיא. אמר ליה לית בי חילא דאנא גבר סב ואת הוא דגרמת לנפשך. אמר ליה קום סק דאנא מאמיך קדלי ואת דריס עלי וסליק ורכיב למקיימא לכון ואתה על במותימו תדרוך (דברים ל"ג כ"ט) לז). כיון שרכב על הסוס התחיל מקלס להקב"ה ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני ה' העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור (תהלים ל' ב' עד ד'). תלמידיו מה היו אומרים זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה וגו' (שם שם ה' ו'). אותו הרשע מה היה אומר ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם ה' ברצונך העמדת להררי עוז הסתרת פניך הייתי נבהל (שם שם ז' וח'). אסתר מה הייתה אומרת אליך ה' אקרא ואל שדי אתחנן מה בצע בדמי וגו' (שם שם ט' וי') לח). ישראל מהו היו אומר שמע ה' וחנני ה' היה עוזר לנו הפכת מספדי למחול לי וגו' (שם שם י"א וי"ב) לט). א"ר יצחק אמר ר' פנחס בקריאת שמע היה עוסק ולא הפסיק שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך (שם שם י"ג) מ).

מאיר | **מגן דוד** | עין

רשב"כ אמר דברים שהם מריצים את בני מעיים תמן עבדין מיניה וכו' כלומר אותו לדיק א"ל להודיעך וכו' אף עמהם בלער וכשהם בשלוה אף הלדיקים והקב"ה עמהם בשמחה וכה"א ישיש עליך לטוב וגו'. לז) בפסיקתא הגי' את מולא כיון שראה מרדכי להמן והסוס בידו אמר כמדומה כי שאין רשע זה בא אלא להרגני וכו' שמא חכוו בגחלתי א"ל בין למות בין לחיים לא נשבוק יתך מה עשה נתעטף בטליתו ועמד להקב"ה בתפלה ובתחנונים בא המן וישב לו א"ל במה אתם עסוקים א"ל במלות העומר שהיו ישראל מקריבין ביום הזה בביהמ"ק א"ל ומהו הדין עומרא מדהבא או מכספא או דחטים או דשעורים א"ל דשעורים א"ל וכמה הוא טימי בי' קנטרין או בעשרים קנטרין א"ל סגיין בי' מנין א"ל קומו דנלחין עשרת מנכון לעשרת אלפין קנטרין דכספא כיון דחסל מן מללי אמר המן למרדכי קם לבוש הדין לבושא דמלכותא א"ל מה וכו' אית ב"כ לבים לבושא דמלכותא ולא קמי אזל בעי בלנא וכו' אפר זוכיתיה ועל ואסחיה כיון דנפיק א"ל קם לבוש הדין כלילא וכו' כלילא דמלכותא ולא מספר אזל בעי ספרא ולא אשכחיה וכו' ואייתי מאני ספרא מגו ביתיה ויתיב ומספר ליה שרי מיתנח א"ל ווי ליה להוא גברא דעביד קומוס פנטון קומס קלטור ואיתעביד בלן וספר א"ל ולית אנא חכים לאבוי דהאי גברא שהיק טמיא בלני וספר בכפר קרינוס ואת משכח מאני ספרא דידיה וכו' לית בחילי דאנא סב א"ל קום דאנא ממיך קדלי וכו'. ועיי' בויקרא רבה שם ובאסתר רבה פ"י והרבה שינוים בסגנון זה הספור. ופי' זוכיתא חגורה עיין בערוך ערך זכס וערך זן. ושרי מיתנח התחיל להאנח. קומס פנטון בערוך ערך קמוס פי' קומיס נגיד וקומיספנטון פי' המוסיף ראש ונגיד על הכל. ובויקרא רבה הגי' קומיס בגרון ולפני בעל הערוך ליתא. ובאסתר רבה הגי' דומין פנטין ופי' דומין שר עיין בערוך ערך דמינו. קומס קרטור בערוך שם הגי' קוזמוקלטור ומן ויקרא רבה העתיק קומיס קלאטור. ולפנינו הגי' שם מאן דעביד קומיס קלטור מאן דעביד מגסטאר פלטין. ובאסתר רבה הגי' קנסין קלטור. ואולי הוא ט"ס. וכתב המוסיף פי' ממונה על שלוחי ב"ד ושצריך להיות קומיסקלטור או קוזמוקרטור ופי' אדון עולם. וכ"ל שנוסחא שלפנינו עיקר ופי' שר ונגיד של המושל. ועיין בערוך ערך סטנטון שנוסחא אחרת היתה לפניו בויקרא רבה שם. ואת הוא דגרמת וכו' כלומר אתה גרמת לך הדבר שאתה אמרת שיעשה כך למי שהמלך חפץ ביקרו ועיין בויקרא רבה ובאסתר רבה שם. מאמיך קדלי משפיל עורף לאחורי. לח) במקרא כתוב ואל אדני. לט) במקרא כתוב עוזר לי. מ) בפסיקתא הגי' התחיל מקלס וכו' א"ר פנחס וכו' (אר"י ליתא) וכ"ה בויקרא רבה. ובאסתר רבה מקיים ורוה"ק מה היתה אומרת למען יזמרך וגו' ועיין בתרגום שני לאסתר שם ומ"ש שבק"ש היה עוסק לפי שבעת שחרית אירע הענין. ועיין בפירש"י דתהלים שם שהביא כל הענין בשם פסיקתא זוטא: אמ"אש בפסיקתא נסדרה כאן עוד פי' אחת **שור או כשב** וזה פתיחתא קמייתא לדקתך כהררי אל וגו'. פ"ב ר"ת פתח מי הקדמני וגו'. פ"ג ר' יעקב בר זבדי בשם

פי"ט

ויהי בשלח פרעה [וגו] (שמות י"ג י"ז) א)

ילמדנו רבינו השולח יד בפקדונו של חבירו כיצד הוא נגבה ב). כך שנו רבותינו השולח יד בפיקדון ב"ש אומרים ילקה בחסר וביתר ובית הלל או' כשעת הגזילה רבי עקיבא אומר כשעת התביעה (ב"מ פ"ג מ"ג) ג). ואמרו רבותינו ודאי כל מי ששולח ידו בפקדונו של חבירו ראוי שתישבר זרועו. ממי את למד. מפרעה שהיו ישראל נתונים בידו פקדון וביקש לפשוט יד בהם ושבר הקדוש ברוך הוא את זרועו שנאמר בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי (יחזקאל ל' כ"א). ומניין שהיו ישראל בידו פקדון שכן הוא אומר למשה שיאמר לישראל פקד פקדתי אתכם (והעליתם) (שמות ג' טז) ד). ולפי שהיו ישראל מתייאשים מן הגאולה אמר הקדוש ברוך הוא לך אמור להם כשם שבעל הפקדון אימתי שרוצה הוא נוטל פקדונו כך אתם אימתי שיגיע זמניכם מיד אני מוציא אתכם מידו. אמרו לו ישראל רבון העולמים ראה היאך כופר בך וממאן לשלחנו שנאמר לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח (שם ה' ב'). אמר להם הקדוש ברוך הוא חייכם יש לכם לראות הפה שאמר מי ה' סופו לומר ה' הצדיק (שם ט' כ"ז) והפה שאמר לא ידעתי את ה' סופו לומר העתירו אל ה' (שם שם כ"ח) הפה שאמר גם את ישראל לא אשלח סופו להיות אוחז כל אחד בידו ומשלחו. מניין ממה שקרינן בענין ויהי בשלח פרעה ה).

[ויהי בשלח וגו'] כך פתח רבי תנחומא בי רבי אמרו לאלהים מה נורא מעשיך (תהלים ס"ו ג') ו). א"ר יוחנן בשם רבי אליעזר בנו של ר"י הגלילי אמרין לפעלא טבא יישר אמרו לאלהים וגו' ז). (ורבותינו אמרו) הנהרגים הורגים (השמידו) [הנשמדים] משמידים הנצלבים צולבים. המן העץ אשר הכין למרדכי להשכים ולצלוב אותו והוא משכים ונצלב עליו (הוא אומר) [הוי אמרו] לאלהים [מה נורא מעשיך ח]: [ברוב עוזך יכחשו לך אויביך] (תהלים שם) רבותינו אמרו יכחשו לך אויביך יתברון קומך בעלי דבבך. כשיראה הרשע בא בתוקפו להתגאות לפניך ברוב עוזו יהי נשבר

מאיר **מגן דוד** עין

ר' אבהו פתח ולא יהיה עוד וגו'. פ"ד מה שהיה כבר הוא וגו'. פ"ה עמי מה עשיתי לך וגו'. פ"ו הן אתם מאין וגו'. פתיחתא ז' ברעתם ישמחו מלך וגו'. ואח"כ דורש פסוקי הפרשה עד וכי תזבחו זבח תודה וגו' ועד בכלל. וכל הפיסקא הזאת כולה היא לפנינו בויקרא רבה פכ"ז וכ"ה בתנחומא פ' אמור עיי"ש. ולפי מ"ש לעיל פי"ז אות א' אין לפסיקתא זו מקום לפנינו והיא סדורה עפ"י המנהג שנזכר מן הגמרא שם.

פי"ט א) בפרשה זו קורין בז' דפסח ועיין לעיל פי"ז אות א'. ב) כלומר כיצד נגבה ממנו העונש. ג) במשנה שלפנינו הגי' ובה"א כשעת הוצאה. וכלו' הוצאה מבית בעלים ועיין בגמרא שם. ד) כ' הז"א אולי צ"ל וכה"א פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם וגו'. ה) עיין במכילתא ריש בשלח ובשמות רבה פ"ה. ו) פתיחתא זו בפסיקתא פיתחא ב' ושם היא סתמא וכ"ה בשמות רבה פ' בשלח. ז) בפסיקתא הגי' א"ר יוחנן אמרו לפעלא טבא אישר והוא קטוע. ובשמות רבה שם פ"כ הגי' כמו שהוא לפנינו. ושם ג' יישר כחך. ח) בפסיקתא הגי' אחר מלת אישר. מה נורא מעשיך מה דחילין איכון מנגנייה דידך ההרגים הורגין את הורגיהם והנצלבין צולבין את צולביהן המשוקעין שוקעין את שוקעיהן הפה שאמר כל הבן הילוד וגו' הושלך ליאור וכו'. ובשמות רבה שם הגי' אחר יישר כחך. כיצד הנצלבין צולבין את צולביהן ההרגין הורגין את הורגיהן המן חשב לתלות את מרדכי ותלו אותו ואת בניו פרעה אמר כל הבן הילוד וגו' והוא הושלך ליאור שנאמר מרכבות פרעה וגו' הוי אמרו לאלהים מה נורא מעשיך. ובאסתר רבה פ"י בפ' ומרדכי יצא וגו' ג' הה"ד אמרו לאלהים מה נורא וגו' מה דחילין איכון מנגנות שלך ההרגים וכו' הנצלבים וכו' המשוקעין בים משקעין את משקיעיהן הוי ברב עוזך יכחשו לך אויביך. ונראה שהוא קטוע סיפא. ובמדרש תהלים כ"ב ג' ד"א למנצח על אילת השחר זש"ה אמרו לאלהים מה נורא מעשיך ר"א בנו של ריה"ג אומר מה דחלין איכון מנגניא דילך ההרגין וכו' והנצלבין וכו' והמשתקעים וכו' והנשרפין שורפין את שורפיהן והמשלכין לגוב האריות

ברוב עוזך (וגו') ט) ורבי ברכיה אמר יכזבו לך כמו וכחש בעמיתו (ויקרא ה' כ"א). אמר דוד רבונו של עולם כשיהיו הרשעים באים להתגאות בפניך בפיהם יהיו חוזרין ומשקרים ושוברים דבריהם כדי שיהיו מתביישים י). וכן אתה מוצא בהרבה רשעים, נבוכדנאצר תחילה כשמתעסק עם חנניה מישאל ועזריה מהו אומר להם ומאן הוא אלהא דישזבנכון מידי (דניאל ג' ט"ו) אמר ליה הקדוש ברוך הוא הא רשע היית מתגאה (לעיני האומר) [לפני] ואומר מאן הוא אלהא (אמר דוד) כשנעשה בך מידת הדין יש לך להיות (אומרים) [אומר] הוא אלהא (אלהים). אמר דוד אמרו לאלהים מה נורא מעשיך ברוב עוזך יכחשו לך אויביך יא).

פ"כ

עשרת הדברות א)

[פתיחתא]

פרשת מתן תורה ב)

אמרה רוח הקדש] על ידי שלמה מלך ישראל לחייו כערוגת הבושם מגדלות

מאיר מגן דוד עין

משליכין את משליכיהן כילד פרעה וכו' נבוכדנאלר אמר תתרמון לגוא אתון נורא נעשה אמכירוס (פי' שרוף אליו עיין בערוך ערך א מ ק ס י ר ו ס) ואותן שהשליכו אותן נשרפו שנאמר גבריא אלך די הסיקו וגו' המן הרשע עומד כל הלילה ומתקן קורה של נ' אמה לתלות את מרדכי עליו ונתלה הוא ובניו עליו שנאמר ויתלו את המן וגו' ועל ישראל נגזר עליהם להשמיד וגו' ונהפך על שונאיהם הדבר שנ' ונהפוך הוא וגו'. ועיין בילקוט ריש פ' בא וריש פ' בשלח ובתהלים שם. ועיין בערוך ערך מ כ ג נ ו ן. ולפנינו עיקר כמו שהגהתי. ועכ"פ המאמר שלפנינו הוא קטוע. ט) מלשון ובשרי כחש משמן. י) כ"ז ודלהלן ליתא בפסיקתא. ובשמות רבה שם ג' מהו ברב עזך יכחשו לך אויביך ישתברו ר' ברכיה אמר יעשו כזבים בדבריהם כענין שנ' וכחש בעמיתו אתה מוצא וכו'. ועיין בילקוט שם. יא) כן צריך להגיה וכבר הגיה כעין זה הז"א. ובד"פ איתא יש לך להיות אומר לכם הוא אלהא אלהיו. וכ"ז הוא שיבוש. ובשמות רבה שם ג' אתה מוצא נבוכדנאלר אמר ורוח די רביעאה דמה לבר אלהין (דניאל שם) מה עשה לו הקב"ה מסרו למלאך השטן וכו' התחיל אומר בריך אלההון די שדרך וגו' וכו' הוי ברב עזך יכחשו וגו' יעשו כזבים דבריהם ועוד אמר נבוכדנאלר וכו' הוי ברב עזך וגו' פרעה ע"י שאמר מי ה' חזר ואמר ה' הצדיק וע"י שאמר וגם את ישראל לא אשלח הוא היה מחזר על פתחיהן של ישראל ואומר להם לכו לשלום לאו לשלום הוי ברב עזך וגו'. ועיין בילקוט שם דחשיב נמי לסנחריב. ועיין שם דנרשם שהוא מהתנחומא ובתנחומא שלפנינו ליתא. אמ"א ש נראין הדברים שפי' זו היא מקוטעת ומשובשת. ובפסיקתא נמצאו לפי' בשלח שיטות רבות. פיתחא א' ברצות ה' דרכי איש. וכעין פתיחתא זו בב"ר ריש פנ"ד ועיין בילקוט משלי שם שנראה שהיתה לפניו בתנחומא וקיטעא ממנה בילקוט ריש בשלח. פ"ב אמרו לאלהים וגו' אלא שהיא קטוע ממה שהיא לפנינו. פ"ג תחת גערה במבין וגו' ויסודה על מכילתא דבשלח משל לא' שאמר לעבדו הבא לי דג והועתק בילקוט בשלח סוף ר' רכ"ה. פ"ד הכמכת מכהו הכהו וגו' וקיטעא ממנו בילקוט שם ר' רכ"ו. פ"ה גן נעול אחותי כלה ופתיחתא זו היא בשה"ש רבה פ"ד בפ' גן נעול. ואח"כ דורש ויהי בשלח מי לוה ווי בג' שטות והוא ג"כ בשה"ש רבה שם. ובעין אלו השיטות נמצא ג"כ בשמות רבה פ' בשלח. ואח"כ דורש והולך הפסוקים דפ' בשלח. ובפ' ויקח משה את עצמות יוסף מתחיל לדרוש בדורו של שמד ומאריך אח"כ בסיפורים מרשב"י ור"א בר"ש בתוספות דברים אחרים וחוזר אל הפסוק שהפסיק בו ומסיים הפי' בפסוק והעליתם את עצמותי. וכל אלו הסיפורים הם בלשון גמרא ירושלמית עיי"ש. וכבר נמצאו בשמות רבה בפרשה שם שש פתיחתות ורק אחת מהן היא פתיחתא שלפנינו. ונראה שאיזה מאילו הפתיחתות היו ג"כ מסודרות בפסיקתא רבתי ונקטעו והם חסרים.

פ"כ א) כ"ה בד"פ ובספרים איתא פרשת הדברות. ב) כל אילו הפסיקתות מכאן ולהלן עד פי' כ"ה ליתנייהו בפסיקתא. וענין אלו הפסיקתות מורה עליהן שנסדרו לחג השבועות ועיין עוד לקמן

מרקחים שפתותיו שושנים נוטפת מר עובר (שה״ש ה׳ י״ג) ג). כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה. לא אמרו אלא כנגד אותה שעה. כשניתנה התורה לישראל נזדעזעו כל העולם כולו ונתקבצו אצל בלעם הרשע ואמרו לו שמא מבול מביא לעולם או עולם נידון כבראשונה. בלעם הרשע פתח לפני בליעל ודבר השיב. אל תיראו מלכי אדמה ואל תבהלו רוזני ארץ. שוכן שחקים בכבודו נגלה על בניו ברחמים. והופיע לתת לעמו תורה וחכמה ומוסר לידידיו ד): ולמה ניתנה תורה בסיון ולא בשאר ירחים. למה הדבר דומה למלך שעשה חופה לבתו ואמר אדם אחד מגדולי המלך נאה לה לבת המלך להרכיבה על הפיל כשהיא יושבת באפריון ולסלסלה בכל גדולי מלכות. ענה (אחד) [אחר] ואמר פיל גבוה ואין (לה) [לו] הדר (ויש לה) [ואין לו] יופי ונאה להרכיבה על הסוס ולהראות יופיה בכל גדולי המלכות. ענה אדם אחד פיל גבוה וסוס נאה ואין להם פה לדבר וידים לספוק ורגלים לרקוד (ולהרכיב) [ונאה להרכיבה] על כתיפים להראות את יופיה. כך הקב״ה לא נתן התורה לא בניסן ולא באייר מפני שמזל ניסן טלה ומזל אייר שור אין נאה להם לקלס ולשבח ה) לכך נתן הקב״ה התורה בסיון מפני שמזל סיון תאומים ותאומים אדם הוא ואדם יש לו פה לדבר וידים לספוק ורגלים לרקוד ו): וכשנתן הקב״ה תורה לישראל ארץ שמחה ושמים בוכים. ומפני מה ארץ שמחה ושמים בוכים. למלך שעשה חופה לבתו. בני כרכים לא נכנסו אצלו ולא נתנו שבח. בני כפרים נכנסו ונתנו שבח למלך בנבלים וכינורים ובכל מיני זמר. יצא הכרוז מלפני המלך ואמר בנוהג שבעולם בני כרכים שידעו בכבוד של מלך (לא) [להם] היה נאה לקלס בתו של מלך. כך הקב״ה בשעה שנתן תורה לישראל ארץ נתנה שבח ושמים לא נתנו שבח. אמר הקב״ה לשמים אתם ששרוין למעלה לכם לקלס לכבודי ולבתי יותר מן הארץ. אמרו לפניו. רבון העולמים ארץ תתן שבח שהתורה ניתנה לה ואנו שיוצאת ממנו ניתן שבח ולא נתעצב ז) שנ׳ ה׳ בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה וגם שמים נטפו (שופטים ה׳ ד׳) ח): מפני מה ברא הקב״ה את עולמו בניסן ולא (נבראו) [בראו] באייר ט). לפי שבשעה שברא הקב״ה את עולמו אמר לו לשר החושך סור מלפני מפני שאני מבקש את העולם לבראות באורה. ושרו של חושך דומה (לשד) [לשור]. באותה שעה אמר הקב״ה שר חושך (לפני סר) [סור] מלפני ואם אין אתה סר מלפני אני גוער בך שאני מבקש לבראות את עולמי באורה י). ואחרי האורה מה אתה בורא. אמר לו חושך יא).

מאיר   מגן דוד   עין

ריש פכ״א וסוף פכ״ד. ג) ככ״ל להגיה והז״א הגיה זה שאמר הכתוב וא״כ אין כאן שום מקרא דקאי עליה. ד) כלומר שזה המקרא נדרש על מ״ת וכן תרגמו יונתן תרין לוחי אבנין דיהב לעמיה כתיבן בעשר שטין דמין לשטי גנת בוסמא מרבין דקדוקין וטעמין היכמא דגינוניתא מרבי בוסמין וספוותי דחכימוי דעסקין באורייתא זלאין טעמין בכל סטר ומאמר פומהון כמירא בחירא. ובשבת פ״ח ע״ב ג׳ ואריב״ל מ״ד לחייו כערוגת וגו׳ כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב״ה נתמלא כל העולם כולו בשמים וכו׳. ומסיפא דקרא מור עובר דרש שנזדעזע העולם וכדיליף מיניה בשבת ל׳ ע״ב כל ת״ח שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מור תכוינה וכו׳ כלו׳ דליתיב באימתא. והא שנתקבצו כל האומות אצל בלעם היא במכילתא פ׳ יתרו פ״א בסגנון אחר ועיין בסמוך שם במ״ע אות ז׳. ופי׳ או עולם נידון כבראשונה כמ״ש בספרי האזינו פי׳ שי״א עד שלא בא אבינו אברהם כביכול היה המקום דן את העולם באכזרי וכו׳ עיי״ש (והז״א הגיה נידון כבראשונה אי נמי של״ל ועולם נידון וא״כ). והז״א הגי׳ פתח לבני בליעל ואולי צ״ל לפני בני בליעל. ה) השור מלוין בגבהו והטלה ביפיו. ו) עיין בזוהר יתרו ע״א ע״ב ואולי שהשתמש בפסיקתא זו. ז) בתמיה. ח) במקרא כתוב גם. ט) כצ״ל להגיה. וס״ל דבניסן נברא העולם. י) וכן הגיה הז״א. יא) הז״א רמז על מה שאמרו בשבת ע״ז ע״ב. מ״ע עיזי מסגן ברישא והדר אמרי א״ל כברייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא (ופירש״י קתם עזים שחורות קתם רחלות לבנות). הרי שמדמה עלאים לאור שהם מעוטפים בצמר לבן עכ״ל. ואוסיף עליו דגרסינן בתענית כ״ה ע״ב אמר רבה לדידי חזי לי רידיא דמי לעיגלא וכו׳ ופירש״י ומלאך הממונה על הגשמים כך שמו ושם י׳ ע״א דרשי חשכת

ואחר החושך מה אתה בורא. אמר ליה תאומים. ומפני מה אתה בורא תאומים. שעתיד לראות אדם באור ובחשך מפני שמזל תאומים אדם יב). ואחריו מה אתה בורא. סרטן. מפני שאדם מקמיץ מן החורין ומן הסדקים [כסרטן. ואחריו מה אתה בורא ארי. כשאדם מקמץ מן החורים ומן הסדקים חוזר] (לומר) ומתגבר כארי. ואחריו מה אתה בורא. בתולה. שעתיד אדם לשמח בבתולה יג). ואחריו מה אתה בורא. מאזניים. (כיון) שמעשיו שקולים במאזנים. ואחריו מה אתה בורא. עקרב. כיון ששוקלים אותו ויש בו עונות מורידים אותו לגיהנם. ואחריו מה אתה בורא. קשת. שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה כיון שמבקשים עליו רחמים זורק אותו מגיהנם כחץ מן הקשת. ואחריו מה אתה בורא. גדי. שמא תאמר כיון שעלה מגיהנם פניו משחירים הוא מרקד ועולה כגדי. [ואחריו מה אתה בורא. דלי. שאני זורק עליו מים טהורים לטהרו מעונו] יד). ואחריו מה אתה בורא. דגים. כיון שישראל על העולם אין כל עין שולטת בהם ולא

מים חשיך ענני שגין מוהי. כתנינו למידין שדימו חשכת העננים לשור. יב) בילקוט ראובני פ' בראשית בפ' ויאמר אלהים יהי אור וגו' העתיק מן סודי רזא שמלא במדרש וז"ל. כשקרא הקב"ה לאור אמר לפר חשך שדומה לשור שור מפני כי אני רוצה לבראת העולם באורה א"ל מפני מה הבראותו קודם ממני א"ל אם אין אתה סר ממני הריני גוער בך ומאבדך מן העולם כי אני בוראו הוא טלה אש מזל ניסן א"ל אחרי האור מה אתה בורא א"ל אותך חשך דומה לשור מזל אייר א"ל ואחרי מה אתה בורא א"ל תאומים מזל סיון אדם שמשתמש באור ובחשך ובו אתן ב' לוחות מותאמות וכו' (ובבר רמז הז"א ע"ז). יג) בילקוט ראובני שם. א"ל ואחריו מה אתה בורא א"ל סרטן מזל תמוז שאדם מקמץ מן החורים ומן הסדקים כסרטן ואחריו מה אתה בורא א"ל ארי מזל אב כשאדם מקמץ הרי הוא כארי ואחריו מה אתה בורא א"ל בתולה מזל אלול שעתיד אדם לשמן כבתולה. ובתנחומא פ' האזינו איתא ולכך העמידם (לשמים וארץ) לעדות דאיתא בפסיקתא אדם נמשל לי"ב מזלות בתחלה כשנולד נדמה כטלה שהוא רך ומתגבר כשור כשגדל ונעשה תאומים כלו' שלם וגדל בו יצה"ר ותחלתו חלש כסרטן ואח"כ כשנתגדל נתגבר כאריה ואם חוטא נעשה כבתולה וכו'. ובאמת שסגנון ענין זה אינו מסכים כלל לסגנון הענין שלפנינו. ובס' כד הקמח ערך ראש השנה כתב: מתוך סדור שמות י"ב מזלות מופת ועדות על ההשגחה ועל עונש ושכר והוא שמזל טלה הראשון הוא מזל האור ומזל שור השני הוא מזל החושך ודרשו רבותינו זכרונם לברכה דרכן של טלאים לבנים ודרכן של שוורים שחורים וכו' וסמך להם תאומים לפי שהתאומים הוא אדם והיה אדם עתיד להתנהג באור ובחושך וכו' והאדם הזה שהוא תאומים נברא חלוש כסרטן הזה שהוא שרץ חלוש וכשהוא גדל יצה"ר מתגבר עליו כאריה והוא בטבעו חזק בתאוות הגשמיות ונמשך אל החומר שהמשילו הכתוב לנקבה בהרבה מקומות וידוע כי הבתולה מעודנת במיני התענוגים יותר משאר הנשים ולפיכך המשיל עידוני העה"ז לעדני בתולה ולכך סמך לו בתולה וכו'. ודברים אלו מעורבים. קצתם כנוסחא שלפנינו וקצתם כמו שהוא בתנחומא. והז"א העתיק דברי התנחומא וכתב אפשר שר"ל שלבו אטום כבתולה כדאמרינן ותירוש ינובב בתולות מי שלבו אטום כבתולה יין מפקחו. ואח"כ העתיק נוסחת ילקוט הראובני וכתב נראה שר"ל שטבע הבתולה הוא משמנת כדאמרינן שלא תתעבר ותכחיש יופיה וענין שמן הוא בחוטא כענין שמנת עבית וגו' וכן השמן לב העם הזה עכ"ל. ועכ"פ נראה שיש להגיה לפנינו שעתיד אדם לשמן כבתולה. והוא כענין טפש כחלב לבם וגו' (תהלים קי"ט) וכלו' שיהיה לבו אטום כבתולה. יד) בילקוט ראובני שם. ואחריו מה אתה בורא א"ל מאזנים מזל תשרי כשאדם שמן כבתולה שוקלים אותו במאזנים ואחריו מה אתה בורא א"ל עקרב מזל מרחשון כיון ששוקלים אותו במאזנים ויש בו עוונות מורידין אותו לגיהנם מקום שהנחשים ועקרבים שם ואחריו מה אתה בורא א"ל קשת מזל כסלו כיון שהוריד לגיהנם אין עליה וכיון שמבקש עליהם רחמים הריני זורק מן הגיהנם כחץ מן הקשת ואחריו מה אתה בורא א"ל גדי מזל טבת שמא תאמר כיון שירד לגיהנם ועלה אין בו כח ומשחירים פניו אלא מרקד ועולה כגדי ואחריו מה אתה בורא א"ל דלי מזל שבט שאני זורק עליו מים טהורים לטהר מעוונו. ובתנחומא שם הנוסחא ואם מוסיף שוקלים אותו במאזנים ואם יעמוד במרדו מורידין אותו לשאול תחתית

מזל (אלא) [ולא] שעה גורמת טו). ומפני מה [לא] ברא הקב"ה את האדם תחילה טז). שכל העולם כולו בזיו אחד נברא יז). ואחריו מה אתה בורא יח). כוכב ה נ ו ג ה יט). לפי שצפה הקב"ה שעתיד דור המבול לזנות. כיון שצפה בהם הבדילו (זמן) [זה] בפני עצמו [וזה בפני עצמו]. עמד ועירבן זה בזה כ ו כ ב זה א'יש ה נ ו ג ה זה האשה כ). ומפני מה ברא כוכב חמה כא). זה אבינו אברהם שמצהיל את כל העולם כולו כחמה. ואחריו מה אתה בורא. ש ב ת י. שעתידים אומות העולם למשול בהם בישראל. ואחריו מה אתה בורא. צ ד ק. שעתיד הקדוש ברוך הוא להצדיק עליהם את הדין. ושמא תאמר ניצולים מן הדין לכך ברא הקב"ה מ א ד י ם שנופלים בגיהנם שחמה היא כב) (שנאמר כשומעים את קול השופר): ובשעה שנתן הקדוש ברוך הוא

מאיר **מגן דוד** עין

שאול וגיהנם כ ע ק ר ב ה מ ו ט ל ל א ר ץ ו ל ש י א י ן ואם י ש ו ב זורקין אותו לחוץ כמורה החץ בקשת לכך רגילין להזכיר המתים וכו' כשפוסקין לדקה בשבילן מוציאין ומעלין אותו כחץ מן הקשת מיד כ ש ה ר ך ו נ ק י כ ג ד י ומטהרין אותו כשעה שנולד ומזין עליו מים טהורים מדלי. ובכד הקמח שם. ובא ולימד שאם ימשך אחר החומר וכו' הנה כל מעשיו נשקלים במאזנים לכך סמוך לו מאזנים וכו' ואם ימלא רובו חייב יורידוהו לגיהנם לכך סמוך לו עקרב לשון נחשים ועקרבים שהם משלים גופניים לרמוז על ייסורי גיהנם ו א ח ר ש י ק ב ל ד י נ ו בגיהנם יזרקוהו משם כקשת הזורק את החץ לכך סמך לו קשת וע"ז אמרו רבותינו ז"ל יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולין ובעלותו משם ירקד כגדי המשילו לבהמה טהורה ראויה לקרבן וכו' וסמך לגדי דלי כי השי"ת יזרוק עליו מים טהורים וכו'. ועיין לקמן סוף פ"מ שדרשו שם ג"כ מזל מאזנים. טו) בילקוט ראובני מסיים כיון שעלה מגיהנם יורש הכל שאין עין הרע שולטת בו כדגים שבים שאין עין שולט בהם. ובתנחומא מסיים וגדל ברוב הנאה כדג הנהנה מן המים כך הוא טובל בכל שעה בנהרי אפרסמון וכו'. ובכד הקמח מסיים ואז יירש העוה"ב שאין העין שולטת בו כדגים שבים שאין העין שולטת בהם לכך סמך לו דגים. ועיין בביאור הרד"ל בפדר"א פ"ו אות י"ב. ועיין בית המדרש ח"ו למוהר"א יעללינעק לד מ' פ ת ח ר' כ ה ו ר א י כתיב בחדש השלישי למה לפי שהוא מזל אדם מ כ ל מ ז ל ו ת א י ן ב ה ם מ ז ל א ד ם אלא תאומים לבד (והוא מילקוט קטן שסידר לו איזה דרשן מדרשים לג' רגלים לחנוכה ופורים ולר"ה ויוה"כ והחכם מוהר"א הדפיסם וקראם בשם פ ס י ק ת א ח ד ת א ועיין מה שרמז החכם הנ"ל בהקדמתו שם לד כ'). וילקוט זה הוא מסכים עם לשון הזהר שרמזתי עליו לעיל אות ו' כ ל ש א ר מ ז ל י ל י ת ל ו ן פ ה ו ל ש ו ן וכו'. ובאסגירת לישנא דרשו כן דמזל בתולה כמי אדם הוא ואית לה פה ולשון וכן דלי הוא בצורת אדם (עיין בחיי עה"ת פ' בראשית). ואולי שהמלקט הזה יסד דבריו על הזהר. ופי' ו ל א ש ע ה ג ו ר מ ת היינו מ ז ל ש ע ה דאין מזל לישראל כדאמרינן בשבת קנ"ו ע"א. וכמו שהגהתי נראה עיקר. טז) ככ"ל להגיה. וכלו' למה לא ברא תאומים שהוא אדם בתחלה. יז) וחמה ולבנה שמשו כאחד שוין בגבהם ובתוארן ובאורן כדאיתא בפדר"א ריש פ"ו וע"כ התחיל בטלה שהוא סימן האורה ולא התחיל בתאומים שהם שנים ותחלתו מורה על הפירוד וכענין שאמרו בב"ר פ"ח שלום אומר אל יברא דכוליה קטטה. ואמרו שם פי"ד ויילד ב' יצירות יצירה לאדם ויצירה לחוה. יח) כלו' אחריו של אותו הזיו דהיינו חמה ולבנה. יט) כלו' ב' מזלות אלו שהם ככב ונגה נבראו כא' להיות דו פרצופין כאחד. כ) כלו' ולפי שצפה שגורמים לזנות הפרידן שלא יהיו דו פרצופים אלא השכינם זה אצל זה. וס"ל להאי מדרשא דמתחלה לא נסדרו על סדר שצ"ם חנכ"ל (עיין בפדר"א פ"ו וברש"י עירובין נ"ו ע"א) אלא בתחלת הבריאה הסדר כשתתחיל מחמה הוא חלנ"ך. כא) לא אמר כאן ו א ח ר י ו מ ה א ת ה ב ו ר א שהרי חמה הוא קודם כוכב הנוגה אלא בא לדרוש למה לא היה די בבריאת הלבנה לבד ואמר שהיא תרמוז על אברהם שיתברכו בו גם כל גויי הארץ אבל הלבנה אינו רומזת רק על ישראל. כב) כלו' שאש של גיהנם חמה היא והיא מאדמת ככ"ל בתיקון ופי' המאמר הקשה הזה. והז"א פירשו והוסיף בו והגיהו כן מ"מ ברא ה א ו ר ה תחלה שכל העולם כולו בזיו אחד נברא ומפני מה ברא כ ו כ ב ח מ ה וכו' כ ו ל ו כ ח מ ה ו א ח ר י ו מ ה ב ר א כ ו כ ב נ ו ג ה ע מ ד ו ע י ר ב ן ז ה ב ז ה ולפי שצפה וכו' זה בפ"ע ו ז ה ב פ נ י ע צ מ ו ו א ח ר י ו מ ה א ת ה ב ו ר א ל ב נ ה א ל ו י ש ר א ל ש נ מ ש ל ו

תורה לישראל מלאכים שמחים והקב"ה [עצב שנאמר כשמעכם את הקול מתוך החשך וגו'] (דברים ה' כ') כג). וכי איפשר לומר שהקב"ה היה שרוי בחשך והלא כבר נאמר ונהורא עימיה שרי (דניאל ב' כ"ב). למלך בשר ודם שנתן בתו לאחד מגדולי המלך והתנה עמו ואמר לו. אתה יודע שאני מלך ובתי בת מלך ויודע אתה שבתי רכה וענוגה ורוח רעה אינה יכולה לסבול כד) אל תוציאנה בלילה (וגר עמה) [שיארע מה] שמא יפול על בגדה כה) ואל תתעסק בדברי עבירה שהיא (שונאה) [שונאם] כו). וקיבל עליו כל התנאים הללו. ומסר בתו לשושביניה. וכיון שהביאוה לבת מלך והעמידוה בחצר החיצונה (לאה) [ראו] חתנו של מלך (שזינה וישבה) [שזונה ישבה] לו בחיקו. וכל אחד ואחד כחבירו אמרו מה נעשה כז). אם אנחנו מוליכים אותה לאחורה היא אומרת לאביה ויהרוג אותנו כח). מה נעשה נשמוט אותה. מיד (שמוטה) [שמטוה] כט). כך הקב"ה כשנתן תורה לישראל כל צבא מרום שמחים והקב"ה [עצב] ל). אמרו לפניו. רבש"ע שמחה שבראת בעולמיך לא שלך היא. אמר להם אין אתם יודעים בסוף דבר לא). שנתנה תורה על לוחות הראשונים ל א י ה י ה ל ך א ל ה י ם א ח ר י ם (שמות כ' ג') וכיון שהביאום משה ויהושע וראו את העגל והם משתחוים לו אמרו מה נעשה. נחזור לפני הקב"ה כבר מאבד את ישראל. מה נעשה נשבר אותם. ושברו אותם שנאמר וישבר אותם תחת ההר (שם ל"ב י"ט). [לכך נאמר] ש פ ת ו ת י ו ש ו ש נ י ם נ ו ט פ ו ת מ ו ר ע ו ב ר ראוי למקרא לומר מר קבוע לב): לפי שבשעה שבנה שלמה את בית המקדש נתמלא כל העולם ריח בשמים (סוף) [לסוף] ראה שעתיד ליחרב. היה שלמה בוכה אמר ריח זה לבטלה. אמר לו הקב"ה אל תתעצב שאני בונה אותו בניין שלם ב י ן ש ד י י ל י ן (שה"ש א' י"ג) לכך נאמר לחיו כערוגת הבשם לג):

תנו רבנן אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב') בשעה שעלה משה למרום באותה שעה באתה ענן ורבצה כנגדו. לא היה יודע משה אם לרכב עליה אם לאחוז בה. מיד פתחה ונכנס בתוכה שנאמר ויבא משה בתוך הענן (שם כ"ד י"ח) ויכס הענן (שם שם ט"ו) לד) ונשאתו ענן והיה מהלך ברקיע ופגע בו קמואל המלאך. שהיה ממונה על שנים עשר אלפים מלאכי חבלה שהם יושבים בשער הרקיע. גער במשה ואמר מה לך בקדושי עליון. אתה ממקום הטנופות באת ומהלך במקום טהרה. ילוד אשה מהלך במקום אש. אמר לו משה. בן עמרם אני שבאתי לקבל תורה לישראל. כיון שלא הניחו. (הכהן) [הכהו] משה פצע (אמר ואבדו) [אחד ואבדו] מן העולם. והיה משה מהלך ברקיע כאדם שמהלך בארץ. עד שהגיע למקום הדרניאל המלאך שהוא גבוה מחבירו ששים רבוא פרסאות וכל דיבור ודיבור שיוצא מפיו יוצאים בדיבור שנים ברקים של אש. פגע במשה. אמר לו מה לך במקום קדושי עליון. כיון ששמע

מאיר מגן דוד עין

ל ל ב כ ה ואחריו מה אתה בורא שבתאי וכו' שנופלים בגיהנם ש א ם ש ל ג י ה נ ם ש ח ו מ ה היא (ר"ל אדומה). כג) וכן הגיה הז"א. כד) כלו' אפילו ריח רע אינה יכולה לסבול. כה) כ"ה בד"פ. (והז"א קראו שאר עמה ונדחק לפרש מלשון שאור) וכלו' שמא יארע דבר מה ויפול דבר טינוף על בגדה. כו) כ"ה בד"פ. כז) כלו' שהסכימו לדעת אחת ואמרו. כח) שיתלה הסרחון בנו. כט) כלו' והלכו להם להמלט מאימתו של המלך כך וכו'. ואף שאין המשל דומה לגמרי אל המשל לא הקפיד הדורש בזה. ל) וכן הגיה הז"א ונשמטה המלה כאן ולעיל מפני כבודו של מעלה א"כ שהשמיטה איזה מעתיק עפ"י הגמרא דברכות ה' ע"א מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן עיי"ש. לא) כלו' אין אתם רואים מה שעתיד להיות וכדמפרש והולך. לב) כ"כ להגיה וסוף המאמר קטוע שלפי הענין הוא דורש מ ו ר ע ו ב ר על הלוחות שנשתברו. ומאמר ל פ י ש ב ש ע ה וכו' דלהלן הוא ד ב ר א ח ר שדורש בזה המקרא. ורמז הז"א על הפדר"א פמ"א שדרש שם ג"כ כעין זה. אמרו שם ולמה השמיע הקב"ה את קולו מתוך האש והחשך ולא מתוך האור לה"ד למלך וכו' א"ל יודע אני שאין בני ממתין את אשתו אלא מ' יום וכו' עיי"ש. לג) כלו' שבזה המקרא כאמר צרור המור דודי לי בין שדי ילין ורמז עליו שהוא עתיד להיות מור קבוע. לד) ובריש דקרא כתיב ויעל משה על ההר ויכס וגו'.

קולו נבהל מפניו וזלגו עיניו דמעות וביקש ליפול מן הענן. באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה (ועלה) ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל. דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם. כשביקשתי לבראות את אדם הראשון עשיתם לפני קטיגור ואמרתם מה אנוש כי תזכרנו (תהלים ח' ה') ולא עזבתם אותי עד ששרפתי מכם כתות באש לה). ועכשיו אתם עומדים (במדינה) [במריבה] ואין אתם מניחים אותו ליתן תורה לישראל. שאילמלא אין ישראל מקבלין את התורה אין דירה לא לי ולא לכם לו). כיון ששמע הדרניאל כך אמר לפניו. גלוי וידוע לפניך שלא ידעתי שברשותך בא עכשיו אני אעשה לו שליח ומהלך לפניו כתלמיד לפני רבו. והיה מהלך לפניו עד שהגיעו לאשו של סנדלפון. אמר לו הדרניאל למשה עד כאן היה לי רשות להלוך מכאן ואילך אין לי רשות להלוך מפני אשו של סנדלפון שלא ישרפני. כיון שראה משה את סנדלפון נבהל מפניו וזלגו עיניו דמעות ובקש ליפול מן הענן וביקש רחמים מלפני הקב"ה וענהו. בא וראה כמה חביבים ישראל לפני הקב"ה באותה שעה ירד הקב"ה בעצמו מן כסאו ועמד לו לפני סנדלפון עד שעבר. ועל אותה שעה אמר ויעבור ה' על פניו וגו' (שמות ל"ד ו'): אמרו עליו על סנדלפון שהוא גבוה מחביריו מהלך חמש מאות שנה ומשתמש אחר המרכבה וקושר כתרים לקונו. וכי תעלה על דעתך שיודעים מלאכי השרת היכן הוא והלא כבר נאמר ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל ג' י"ב) ואילו מקומו לא ראו. אלא משביע את הכתר ועולה ויושב בראש אדונו. ובשעה שיגיע כתר כל חיילי מעלה מזדעזעים וחיות דוממות ונהמות כארי לז). באותה שעה עונין כולם ואומרים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיה ו' ג'). בשעה שהגיע לכסאו מתגלגלים גלגלי כסאו ומתרעשים אדני שרפרף וכל הרקיע כולם אוחזם חלחלה לח). בשעה שהוא עובר על כל חיילי מרום וכתר שלו פותחים פיהם ואמרים ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל שם) לט). בא וראה שבחו וגדולתו של הקדוש ברוך הוא בשעה שמגיע כתר לראשו מחזיק עצמו לקבל כתר מעבדיו. וכל חיות ושרפים ואופנים וגלגלי המרכבה וכסא הכבוד בפה אחד אומרים ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה (תהלים קמ"ו י') מ): כיון שעבר פגע בו ריגיון נהר

עין מגן דוד מאיר

לה) עיין לעיל פי"ד אות כ"ג. ועיקר המאמר דהכא הוא לר"י אמר רב בסנהדרין ל"ח ע"ב ואמר שם הושיט אצבעו קטנה ביניהם ושרפם עיי"ש. לו) כלומר שמחזר העולם לתוהו ובוהו כמ"ש להלן בפי' דלקמן. לז) הז"א העתיק מהליוני וחיות הקדש דוממות ושרפי הקדש נוהמות כארי. ובסדורי תפלות שהועתק זה המאמר במקום קדושה דמנחה ליחיד הגי' כמו שהוא לפנינו אלא שבקצתן הגי' רוממות. לח) בסידורי תפלות הגי' ובשעה שמגיע לכסא וכו' וכל רקיעין אוחזתן חלחלה. לט) בסדורים שם הגי' ובשעה שהוא עובר על כסאו כל חיילי מרום וכתר הכבוד שלו וכו'. מ) ובסידורים שם הגי' כמה גדולתו ושבחו וכו' שבשעה שמגיע הכתר וכו' הכתר מעבדיו וכו' ושרפים וגלגלי וכו' וכסא הכבוד וחיילי מעלה ומטה מתגדלין ומתגברין ומתגאין ונותנים הוד והדר וממליכים כולם בפה אחד ואומרים וכו'. ואגב שהזכיר את סנדלפון הזכיר את שימושו להפסיק בסידור עלייתו של משה בשביל נהר רגיון. ועד גבול זה הם ג' מדרגות שהם קמואל הדרניאל וסנדלפון. ומדרגה הא' הוא קמואל ממונה על י"ב אלף מלאכי חבלה והכהו משה ואבדו. והוא כענין שאמרו בנדרים ל"ב ע"א שמשה הרגו לחמה עיי"ש. ונקרא קמואל שקם כנגד אומתו של אל. והפייטן בסילוק ליום ב' דשבועות אלה העדות והחוקים פייט. ואצל קמואל בזו כלם לנחש בקסמי קלקולם וכו'. מכנה כן את בלעם הרשע. ויסוד הדבר בתרגום יונתן פ' וירא שתרגם ואת קמואל אבי ארם וית קמואל רב קסומיא דארמאי. ובב"ר שם פנ"ז אמרו ריב"ל אמר הוא לבן הוא קמואל ולמה נקרא שמו קמואל שקם כנגד אומתו של אל. ובסנהדרין ק"ה ע"א גרסינן תנא הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי וכו'. וא"כ בלעם הוא בנו של לבן. ושם אמרו בנו בעור אר"י אביו בנו הוא לו בנביאות. ופרש"י שבלעם גדול מאביו היה בנביאות. ובילקוט בלק ר' תשס"ו העתיק מהילמדנו ואת קמואל זה בלעם ולמה נקרא שמו קמואל שקם כנגד אומתו של אל וכו'. ונראה דריב"ל ס"ל דהוא לבן הוא בלעם. א"כ שבלעם הוא נקרא ג"כ לבן על שם אביו. וזה יסוד

של אש. (שגחלים שורפות) [שגחליו שורפים] את המלאכים ושורפים בני אדם. (נטל) [נטלו] הקב"ה והעבירו ממנו מח): פגע בו גליצור שכתב בו מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכה ג' ל"ח) והוא מגלה טעמי צור וכנפיו פורשים לקבל הבל החיות. שאלמלא אין מקבלו נשרפים מלאכי השרת מהבל החיות. ושוב מלאך אחד גליצור עומד ואומר שנה זו חיטין יצליחו ויין יזול. ושוב מלאך אחד שנוטל אודות של ברזל ועליהם גחלי ריגיון ומעמידם כנגד (המלאכים) [המלכים] וכנגד נגידים כדי שתפול אימתם בעולם. נטלו הקב"ה והעבירו ממנו מז): פגע בו גדוד של מלאכי חבלה שהם סבובים

מאיר מגן דוד עין

בעל ההגדה דליל פסח שדרש ולבן בקש לעקור את הכל. שלבן הוא בלעם. וכוונת אלו המאמרים שמשרע נחש ילא לפע ובלעם הוא מיליאי לבן. וכיון שבלעם הוא מתקוממו של משה ושמו קמואל כינו השר של מעלה שאבדו משה ג"כ קמואל. והמדרגה הב' הוא הדרניאל. ובאופן לשבת הגדול יסד הפייטן כוהם מיכאל וגועה גבריאל זועק אוריאל וגועש רפאל ומהדר הדרניאל הוד ליה אכתריאל. והמדרגה הג' הוא סנדלפון. ובפיוט האופן לשבת א' אחר הפסח נקרא סנדלפון טפסרם של כתות המלאכים. ובחגיגה י"ג ע"ב וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות א"ר אלעזר מלאך אחד שהוא עומד בארץ וראשו מגיע אצל החיות במתניתא תנא סנדלפון שמו הגבוה מחבירו מהלך ת"ק שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו וכו' ועיי"ש בתוספות. מח) רגיון הנהר הוא נהר דינור. וכן מפרש בליוני ואתחנן העתיקו הילקוט ראובני פ"פ משפטים ובמעין חכמה (ביהמ"ד למוהר"א יעללינעק ח"א לד נ"ח). ובחגיגה שם גרסינן אלף אלפין ישמשוניה לנהר דינור וכו' מהיכן נפיק מזיעתן של חיות ולהיכן שפיך א"ר זוטרא בר טוביה על ראש רשעים בגיהנם וכו' א"ל שמואל לחייא בר רב וכו' כל יומא ויומא נבראים מלאכי השרת מנהר דינור ואמרי שירה ובטלי וכו' ועיי"ש בתוספות. ובילקוט ראובני סוף משפטים הגי' כיון שעבר משה בסנדלפון פגע בו רגיון הנהר של אש וגחלים שלו שורפים מה"ש ובו טובלים כולם ויוצאים מתחת כסא הכבוד וכו'. מז) בילקוט ראובני שם ופגע בו גליצור המכונה רזיאל וכו' ולמה נקרא גליצור שמגלה טעמי צור רזיאל שומע מאחורי הפרגוד מה שנגזר להיות ומכריז בעולם ועומד אליהו ז"ל על הר חורב ומשמיע קול הכרזה מפיו והולך ומשמיע הקול בעולם וכן כתוב כי עוף השמים יוליך את הקול זה רזיאל ובעל כנפים יגיד דבר זה אליהו (וכן תרגמו יונתן שם ארום רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא על טורא דחורב ומהלך קליה בכל עלמא ואליהו כהנא רבה אזיל ופרח באויר שמיא כנשרא מרי גפין ומחוי מילין וכו' אלא שהוא בשינוי קצת) אמרו עליו על גליצור שהוא עומד לפני הכסא וכנפיו פרושות לקבל הבל פיהם של חיות ואלולי כן היו נשרפים כל מה"ש מהבל פיהם של חיות ועוד מדה אחרת של גליצור שנוטל כמין מחבת של ברזל והוא של אש ומקבל עליה גחלים של אש מנהר רגיון ומעמיד כנגד מלכים ושרים ונגידי עולם כדי שילים זיווס (ומפל) [ותפול] אימתם בעולם וכיון שראוהו משה נזדעזע מיד נטלו הקב"ה והעבירו למשה וכו'. וע"ע במעיין חכמה שם ובהעתקה מהליוני שם. ובנוסחא שלפנינו קרי ליה ושוב מלאך אחד לפי שהוא שליחות אחרת. ופי' אודות של ברזל עיין בערוך ערך אוד שהוא כלי שגורפין בו את התנור. ועיין ברבה פ' ברכה דאותו מלאך שממונה על הכרזה אכזריאל שמו וכו'. וכ"ל שצ"ל אכרזיאל שמו. והוא הוא וג' שמות נקראו לו גליצור רזיאל ואכרזיאל ע"ש ג' דברים שהוא ממונה עליהם. אמ"ש באופן לשמיני עצרת בפיוט אראלים ומלאכים יסד הפייטן. רגיון הנהר מאד חש ויומהר בו להטהר חשמלי זוהר חדוש שיר להגהר. פי' גהר כמו גער לשון לעקה. ונראה שנקרא רגיון לפי שבא מזיעתן וחום תאותן של חיות. תרגום התאוה תאוה ראיג ריגתא עיין במתורגמן ערך רגג. אח"כ יסד ישורר מיכאל ויזמר גבריאל שואג קמואל וגועה רפאל ומהדר הדרניאל. ולפי מה שרמזתי לעיל אות מ' מוכח שט"ס נפל כאן וצ"ל שואג אוריאל. וכן בכל מקום אלו הם ד' מחנות שכינה עיי' בזוהר בהעלותך קנ"ד. ועיין בזוהר בראשית כ"ג ע"ב דהוא אוריאל הוא נוריאל. שוב יסד פוחד סנדלפון (פי' שהוא מפחד המלאכים מאשו) לבל דופן ידפון (פי' שהוא עומד מאחורי הפרגוד ועיין בזוהר בשלח כ"ט ע"א ומלת ידפון הוא פעל נגזר ממלת דופן) טעמי חין יחפון (פי' שאוסף בחפניו טעמי התפלות) כתר מהן לספון ומשביע לאפון על ראש מנו"ה (פי' שמשביע הכתר להיות פונה על ראש מנו"ה ובמנ"ש בתוספת חגיגה שרמזתי עליהם לעיל אות מ'). ואח"כ יקדש

לכסא הכבוד שהם גיבורים ועצומים. כיון שהגיע משה אליהם בקשו לשורפו בהבל שבפיהם. מה עשה הקדוש ברוך הוא פירש עליו מזיוו והעמידו לפני כסאו ואמר. משה השב להם תשובה למלאכי השרת (ואמר) [ואמור] להם מג). מאחז פני כסא פרשז עליו עננו (איוב כ"ו ח') אמר רבי נחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינה ועננו עליו. אמר לפניו רבון של עולם מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר (להם) [לו] אחוז בכסא כבודי והחזר להם דבר מד). מיד נתחזק והחזיר תשובה למלאכי השרת. אמר להם כתוב בתורה אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב') כלום אלהים יש לכם מה). כתוב בתורה לא יהיה לך אלהים אחרים (שם שם ג') חלוקה יש לכם שתי רשויות יש לכם מו). כתוב בתורה כבד את אביך ואת אמך (שם י"ב) אב ואם יש לכם. כתוב בתורה לא תחמוד (שם י"ד) חימוד יש לכם. פתחו ואמרו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהלים ח' י') מז). ולא עוד אלא מלאך המות מסר לו דבר שנאמר עלית למרום שבית שבי ל ק ח ת מ ת נ ו ת ב א ד ם וגו' (שם ס"ח י"ט) וכתב ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה וגו' (במדבר י"ז י"א) וכתב ויקח אהרן כאשר דבר משה (שם שם י"ב) וכתב ויעמוד בין החיים ובין המתים (שם י"ג). אי לאו דאגמרא מי ידע משה מאי מיבעי למיעבד מח): מיד כשעלה משה למרום

מאיר מגן דוד עין

גליצור המגלה טעמי צור מפי ממ"ה המשמיע לכל יצור שנת שובע ובצור (פי' שנת בצורת) וכל דבר האצור ברצון ממ"ה. ויסוד זה הפיוט הוא במאמר שלפנינו. ובאופן לשבת חוה"מ דסוכות יסד המוני לגיון קובעים הגיון טובלים ברגיון וכו'. מג) כלו' הקב"ה אמר למשה משה השב להם וכו'. ואמור להם מ י ד נ ת ח ז ק וכו'. ומאמר מאחז פני כסא וכו' הוא הוספה מגליון. ובילקוט ראובני שם הנוסחא ופגעו בו גדוד גדול של מלאכי א י מ ה שהם סובבים לכסא הכבוד שהם גבורים ועצומים מכל המלאכים ובקשו לשרפו בהבל פיהם מיד פירש הקב"ה עליו זיו כבודו ואמר למשה השיב להם תשובה א"ל מה כתיב בתורה וכו'. מד) איתוסף כאן מאמר זה עפ"י הגמרא דשבת פ"ח ע"ב. ושם גרסינן ואריב"ל בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו וכו' א"ל הקב"ה למשה החזיר להן תשובה א"ל רבש"ע מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם א"ל אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה שנ' מאחז פני כסא וגו'. ואמר ר' נחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה וכו'. מה) כלו' שהשם אלהים הוא כינוי אל שם הנעלם בהצטרפותו אל העולם הגשמי ופירוש המקרא כך הוא אנכי ה' הוא אלהיך שהשם הויה הוא נושא המאמר ומלת א ל ה י ך הוא נשואו כאשר פי' הראב"ע שם (ועיין מ"ש במ"ע אות קנ"ח במכילתא דמשפטים מס' דכספא פ"ב) ומלאכי מעלה אינם מכנים אותו בשם אלהים אלא קוראים אותו בשמו העצם כאשר כתוב קדוש וגו' ה' צבאות וגו' וכן ברוך כבוד ה' וגו' כי למעלה ה' אחד ושמו אחד. והז"א הגיה כלום אלהים א ח ר יש לכם ומהרז"ו הגיה כתיב בתורה אנכי ה' אלהיך חלוקה לכם כתיב בתורה לא יהיה וגו' ב' רשויות יש לכם וא"כ ועיין לקמן אות מ"ז. מו) פי' וכי לבכם חלוק עליכם כלו' וכי אתם יכולים לבא לידי ספק באלהות. מז) בילקוט ראובני ג' לבולא הכי א"ל מה כתיב בתורה אנכי וגו' שמא שעבדתם למצרים ויצאתם בני חורין שאתם צריכים לתורה. כתיב לא יהיה וגו' שמא ע"ז יש ביניכם שאתם צריכים לתורה. כתיב לא תשא וגו' שמא משא ומתן יש ביניכם שאתם צריכין לעשות שבועה. כתיב זכור וגו' שמא פעולה יש בכם שאתם צריכים שבת לנוח. כבד את אביך וגו' אב ואם יש לכם שאתם צריכים לכבדם. כתיב לא תרצח כלום ש"ד יש ביניכם שאתם צריכים לתורה. כתיב לא תנאף כלום נשים יש ביניכם שאתם וכו'. כתיב לא תגנוב כלום יש ממונות ברקיע וכו'. כתיב לא תענה שמא עדות שקר יש ביניכם וכו'. כתיב לא תחמוד שמא בתים ושדות וכרמים יש ביניכם שאתם צריכים לתורה מיד חזרו מלאכי השרת והודו לדבריו של הקב"ה ואמרו ה' אדונינו וגו' ולמדו הקב"ה כל התורה במ' יום ובשבא לירד וכו'. וכ"ה במעין חכמה שם וכעין זה הוא בגמרא דשבת שם עיי"ש. וע"ע במדרש תהלים מזמור ח' ולקמן בפי' עשר תעשר. מח) בילקוט ראובני שם ובשבא לירד וראה איתמן של מלאכים וגדודי מלאכי אימה מלאכי זיעה מלאכי חלחלה מלאכי רתת מיד אחזו חלחלה ושכחה בשעה אחת מיד קרא הקדוש ברוך הוא ליפיפיה

פתח הקב"ה שבעה רקיעים והראהו בית המקדש של מעלה והראהו ארבע ציבעונים שעשה מהם משכן שנאמר והקמות את המשכן [כמשפטו אשר הראית בהר] (שמות כ"ו ל'). אמר לפניו רבונו של עולם איני יודע דמות ארבע צבעונים. אמר לו חזור (לפניך) [לימינך] מט). חזר וראה גדוד מלאכים שלובשים לבוש דומה לים. אמר לו: זו היא תכלת. אמר לו חזור לשמאלך. חזר וראה אנשים לובשים לבוש אדום. אמר לו מה אתה רואה. אמר לו אנשים לובשים לבוש אדום. אמר לו היא ארגמן. חזר לאחוריו וראה גדוד שהם לובשים לבושים לא אדום ולא ירוק. אמר לו זו היא תולעת שני. חזר לפניו וראה לפניו גדודים שהם לבושים לבוש לבן. זו היא שש משזר נ): מיד פתח הקב"ה שבעה רקיעים ונגלה עליהם עין בעין ביופיו ובכבודו ובתוארו ובכתר שלו ובכסא כבודו. כיון ששמעו אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב') מיד יצתה נשמתם של צדיקים והחייה אותם שנאמר גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה (תהלים ס"ח י') נא). מה עשה הקב"ה הוריד עליהם לארץ מאה ועשרים ריבוא מלאכי השרת. כל אחד ואחד מישראל אוחזים אותו שני מלאכי השרת. אחד מניח את ידו על לבו ואחד מגביה את צווארו כדי שיראה להקב"ה פנים בפנים: ולמה נגלה להם פנים בפנים. אמר להם ראו שנגליתי לכם בכבודי ובתפארתי. שאם יש דור שמתעה אתכם ואומר נלך ונעבוד אלהים אחרים אמרו לו. יש לנו אלהים שאנו עובדים אותו. בזמן שאין אנו עובדים אותו (מולידין) [מורידן] בגיהנם נב). ועתיד הקב"ה להמלך מלכותו על כל ישראל נג):

פכ"א

עשר דברים א)

אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים (שמות כ' ב') ב)

עלי עשור עלי נבל עלי הגיון בכנור (תהלים צ"ב ד'). תנא ע"ש ר' יהודה

מאיר מגן דוד עין

של התורה ומסר לו התורה ערוכה בכל ושמורה וכל מלאכי השרת נעשו אוהביו וכל אחד מסר לו דבר רפואה וסוד שמות שהם יוצאים מכל פרשה ופרשה וכל שמושיהן וכן הוא אומר עלית למרום וגו' ואף מלאך המות מסר לו דבר שכך כתיב ויתן את הקטרת ויכפר על העם וכו'. ובשבת שם פ"ט ע"א מסיים מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר שנ' עלית למרום וגו' לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות אף מלאך המות מסר לו דבר שנאמר ויתן את הקטורת וגו'. ואומר ויעמוד בין המתים וגו' אי לאו דאמר ליה מי הוה ידע. מט) וכ"ה בד"פ. נ) בשמות רבה סוף פל"ה אמר לפניו רבון העולם אלוה אני שאני יכול לעשות כאילו א"ל כתבניתם בתכלת ובארגמן ותולעת שני [ושש] וכשם שאתה רואה למעלה כך עשה למטה וכו'. וע"ע במדבר רבה פי"ב בד"ה לאיכה ולאיכה ובשה"ש רבה ספ"ג. נא) בשבת פ"ח ע"ב וא"ר יהושע בן לוי כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצתה נשמתן של ישראל שנא' נפשי יצאה בדברו וכו' הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם שנאמר גשם נדבות וגו'. ובשה"ש רבה פ"ה גרים לה סתמא נפשי יצאה בדברו מקול דבורו הראשון שאמר אנכי ה' אלהיך. ובשמות רבה פכ"ט בפתיחתא שמעה עמי שכיון שבאו לסיני ונגלה להם פרחה נשמתם על שדבר עמהם שנ' נפשי יצאה בדברו אבל התורה בקשה עליהם רחמים וכו'. ובמכילתא יתרו פ"ט תני לה בשם רבי יהודה בר אלעאי לפי שהיו משולהבין בחמה של מעלן אמר הקב"ה לענני כבוד הזילו טל חיים וכו'. ושם אמרו דסיוע המלאכים היתה לפי שהיו נרתעים לאחוריהם ועיי"ש במ"ע אות י"ד. ועיין לקמן פכ"א מה שדרשו על רכב אלהים רבותים. נב) כלו' מוריד אותנו ונקיט הכי משום בים גדא. נג) ועיין בפדר"א פמ"א. הז"א הגיה שאם יש דור שיבא מי שמתעה וכו' וא"ל: אמ"אש כל סגנון לשון פיסקא זו מוכח שנתוספה בעין פתיחתא אל עשרת הדברות. ועיין במדרש י' הדברות (בית המדרש ח"א לד ס"ע) שכבר נשתמש במאמר שלפנינו והרכיב בו ממדרשים אחרים.

פ"כא א) בלי ספק שהיה כתוב עשר דבריא ותרגמוה ללשון עברית עשר דברים ואין זה לא לשון תורה ולא לשון חכמים דבלשון תורה הוא עשרת הדברים ובלשון חכמים עשרת הדברות. ב) הוספתי המקרא ובכ"ל אלא שהשמיטוהו הסופרים. אמ"אש בתנחומא פ' יתרו

שבעה נימין יש בכנור בזמן הזה על שם שבע ביום הללתיך (שם קי"ט קס"ד). לימות המשיח הם שמונה למנצח על השמינית (שם י"ב א') על נימא שמינית. לעתיד לבא הם עשרה על שם הודו לה' בכנור בנבל עשור זמרו לו (שם ל"ג ב') ג): [דבר אחר עלי עשור וגו'] ד) אדריינוס שחיק טמיא שאל את ר' יהושע בן חנניא אמר לו כבוד גדול חלק הקב"ה לאומות העולם (שנתן) [שאותן] חמשה דברות הראשונות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל שמו מעורב בהם. כלומר שאם חטאו ישראל הוא קורא אחריהם תגר. חמשה דברות (האחרונים) [האחרונות] שנתן לאומות העולם אין שמו מעורב בהם. כלומר שאם חטאו אומות העולם אין קורא אחריהם תגר. אמר לו צא וטייל (עמו) [עמי] במדינות. ובכל מקום ומקום שהיה מוליכו היה רואה איקונים שלו קבועה. אמר לו זו מה היא. אמר לו איקונים שלי. עד שמשכו לבית הכסא אמר לו אדוני המלך רואה אני שבכל המדינה הזו אתה שליט [שבכל מקום ומקום איקונין שלך קבועה] ה) ובמקום הזה אינה קבועה. אמר לו את הוא סבא דיהודאי כך הוא כבודו של מלך להיות איקונים שלו קבועה במקום ביזוי במקום משוקץ במקום מטונף. אמר לו ולא שמעו אזניך מה שפיך מדבר כך שבחו של הקב"ה להיות שמו מעורב עם הרצחנים עם המנאפים עם הגנבים. סילקו והלך לו ו). כיון שיצא. אמרו לו תלמידיו רבי לזה דחית לנו מה אתה משיב. אמר להם כך עלה על דעתו של

מאיר **מגן דוד** עין

בד"ה יל"ר אם נפלה דליקה וכו' רמז הכותב ועשרת הדברות כתובים בפ' של שבועות. ונראה שכוון אל הפסיקתא שלפנינו. ובשמות רבה פכ"ט בפתיחתא שמעה עמי ואדברה השמיט הכותב ורמז כמו שכתוב בעשרת הדברות עד ארשב"י א"ל הקב"ה לישראל וכו'. וזה המאמר ליתא לפנינו. ונמצא בפתיחה לר' יוחנן למגילת רות ריש מדרש רות רבה ושם הוזכר מאמרו של רשב"י. וכבר נמצאת פתיחה זו בפסיקתא דמוהר"ש באבער פי' בחדש השלישי אלא שלא הובאו שם דברי רשב"י גם לא תתכן זו הפסיקתא להקראות בשם עשרת הדברות. וע"כ נראה שהיו לפני הכותב פסיקתות מסודרות על עשרת הדברות שאינם לפנינו. ג) הז"א הגיה זה שאמר הכתוב עלי עשור וגו' תנא בשם ר"י וכו'. בתנחומא דבהעלותך גרסינן ילמדנו רבינו כמה נימין היו בכנור שנ' שובע שמחות את פניך וגו' אל תהי קורא שובע אלא שבע שמחות וכן דוד אמר שבע ביום וגו' ולימות המשיח נעשה שמונה שכן דוד אומר בנגון למנצח בנגינות על השמינית (תהלים ו') ולעתיד נעשה עשר שנ' אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור אזמרה לך. והועתק במדבר רבה פט"ו. ובמדרש תהלים מזמור פ"א ג'. לה בשם ר' יהודה ברבי אלעאי ושם הגי' כמו שהיא לפנינו. ובגמרא ערכין י"ג ע"ב ג' שנ' שובע שמחות וגו' אל תקרי שובע וכו' שמונה שנאמר למנצח על השמינית על נימא שמינית של עולם הבא עשר שנ' עלי עשור ועלי נבל וגו'. ואומר הודו לה' בכנור בנבל עשור זמרו לו שירו לה' שיר חדש. ועיין שם ברש"י דנראה דלא הוי גריס הא דעלי עשור ועלי נבל. ואמנם עיקרו בתוספתא דערכין פ"ב ושם הגי' כמו שהוא בגמרא והא דעלי עשור ועלי נבל ליתא שם. ועיין בילקוט תהלים שסדר זה המאמר במזמור ו'. אולם כשתעיין בילקוט ובמדרש תהלים תמצא שבנוסחתם לא היתה מלת בנגינות. וגי' הילקוט כמו שהיא בגמרא לפנינו. וכ"ה בילקוט מזמור ל"ג. ונעם הדרוש שלפנינו שדרשו ליום שכולו שבת דהיינו לע"ל. ד) כצ"ל להגיה. ה) כצ"ל להגיה. ו) דוגמת מאמר זה הביא החזקוני פ' יתרו בסגנון אחר. שאל טורנוסרופוס הרשע לר' עקיבא מ"מ שמו של הקב"ה נזכר בה' דברות הראשונות ואינו נזכר בה' דברות האחרונות הלך לו ר"ע לפלטרין של טורנוסרופוס והראה לו את רומחו חזר והלך לטרקלין שלו והראה לו שם את מגינו וחזר והלך לקלמרין שלו והראה לו שם את שריונו וכלי זיינו חזר והוליכו לבית הכסא שלו א"ל מ"מ לא נתת כאן מכלי זיינך א"ל מפני שהוא גנאי לי להכניסם במקום הטנופת א"ל ר"ע כך בדברות הראשונות אין שם אלא דרך כבוד ולכך נכתב שם שמו של הקב"ה אבל בה' אחרונות שמדבר ברציחה וניאוף וגניבה ועדות שקר וחמוד לא רצה להזכיר שמו בהם. ועיין בתו' תענית ג' ע"א בענין שאין הקב"ה מזכיר את שמו על הרעה כתבו וז"ל וכן בה' דברות האחרונות וכו' משל למלך שבנה דירה והניח לצייר מגינו לפני כל חדרי הבית זולתי בית הכסא מקום

הקב"ה. בתחילה הלך לו אצל בני עשו אמר להם מקבלים אתם את התורה. אמרו לפניו רבונו של עולם מה כתיב בה. אמר [להם] לא תרצח. אמרו לו וכל עצמם של אותם האנשים לא הבטיחם אביהם אלא על החרב שנאמר על חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ') ז) אין אנו יכולים לקבל את התורה. אחר כך הלך אצל בני עמון [ומואב] אמר להם מקבלים אתם את התורה. אמרו לפניו רבונו של עולם מה כתב בה. אמר להם לא תנאף. אמרו לו וכל עצמם של אותם האנשים אינם באים אלא מניאוף הדא [היא] דכתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (שם י"ט ל"ו) אין אנו יכולים לקבל את התורה. אחר כך הלך לו אצל בני ישמעאל אמר להם מקבלים אתם את התורה. אמרו לפניו רבונו של עולם מה כתיב בה. אמר להם לא תגנוב. אמרו לו כל עצמם של אותם האנשים אינם חיים אלא מן הגניבה ומן הגזל הדא היא דכתב יהיה פרא אדם וידו בכל יד כל בו (שם ט"ז י"ב) ח) אין אנו יכולים לקבל את התורה. ואחר כך בא לו אצל ישראל. אמרו לו נעשה ונשמע. הדא הוא דכתב [ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש] מימינו אש דת למו (דברים ל"ג ב') ט). אמרו ישראל לפני הקב"ה. רבונו של עולם ברח דודי ודמה לך לצבי או לעופר האילים על הרי בשמים (שה"ש ח' י"ד) ברח דודי ערוק מן ריחא בישא (אית) [ואתא] לך לריחא טבא על הרי בשמים י). עלי עשור עלינו לקבל את המצות (עשרות) [ועשרת] הדברות. עלי נבל עלינו להתנבל עליה בימי השמד יא) ר' שמעון בן לוי אמר בשמחה (ורבנים אמרים) [ורבנין אמרו] שלא (באנגרים) [באנגריא] יב). וכיון שראה הקב"ה דעתם של ישראל שמבקשים לקבל את התורה באהבה וחיבה באימה ויראה ברתת וזיע פתח ואמר אנכי ה' אלהיך:

[דבר אחר אנכי ה' אלהיך וגו'] יג) ר' לוי בשם רבי יוחנן משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה (תהלים ע"ו ט') אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה. אלא אמרה הארץ. מצוה אחת נצטווה אדם הראשון ועבר עליה ונתקללתי בעבורו כדכתב ארורה האדמה בעבורך (בראשית ג' י"ז) כאן מאתים וארבעים ושמונה מצות עשה ושלש מאות וששים וחמש מצות לא תעשה על אחת כמה וכמה. אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אף על פי כן חזר הקב"ה ופייסה שנאמר ארץ ארץ שמעי דבר ה' (ירמיה כ"ב כ"ט) שמעת שאמרתי ארורה האדמה [בעבורך] בעצבון תאכלנה ולא שמעת שאמרתי לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם (בראשית ח' כ"א). כיון ששמעה כך מיד שקטה יד): [דבר אחר] אמר רבי חייא בר רבי אבא בשם רבי יוחנן אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה. אלא אמרה הארץ. (שמא) תאמר טו) אין ישראל מקבלים את התורה ואני חוזרת למימי כמה שהייתי טז). דאמר רבי בשם

מאיר **מגן דוד** עין

מטונף. ז) במקרא כתוב ועל. ח) במקרא כתוב ידו בכל ויד כל. ט) כצ"ל דמהאי קרא יליף לה כדדריש לה בספרי וזאת הברכה פי' שמ"ג והתם תני לה סתמא. ושם הוא קצת בסגנון אחר ושנויה היא בקצת שינוי סגנון במכילתא מס' דבחדש פ"ה עיי"ש. ובריש מס' ע"ז גרים לה בשם ר' יוחנן. ובפדר"א פמ"א היא בשם ר' טרפון בשינוי סגנון עיי"ש. ועפ"י הפדר"א יסד הפייטן את דבריו בפיוט אלה העדות לשבועות עיי"ש. וכוונת המאמר שה' דברות אחרונות לא נתייחדו לישראל אלא מז' מצות בני נח הם ע"כ לא היה צריך להזכיר שמו עליהן. י) וכ"ה בילקוט שה"ש שם. וכוונת זה המאמר עפ"י מה שדרשו בשה"ש רבה שם אתא לך לריחא טבא בזכות אבותינו שריחן עולה לפניך כבשמים. שדימו האבות להרים בכמה מקומות וכלו' שהאומות הורישו אבותיהם להם את מעשיהם הרעים אבל ישראל קבלו את התורה בזכות מעשה אבותיהם. יא) בילקוט תהלים ל"ג העתיקו אלא ששינה הדרוש עפ"י דרכו. וכבר נשתמשו בזה הדרוש בשמות רבה פכ"ט בד"ה אריה שאג. יב) בילקוט שם רשב"ל אמר (ואולי הוא ר"ש בן לקיש או ר' יהושע בן לוי) בשמחה ורבנין אמרו שלא באנגריא וכלו' שלא קבלו עליהם התורה כעבודת מס המלך. יג) כ"ל דבכ"ל. יד) הועתק בילקוט תהלים ע"ו. טו) ב' נוסחאות הן שנתערבו ובד"פ תאמר שמא. טז) שמתחלה היה העולם מים במים.

רבי אחא נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תיכנתי עמודיה סלה (תהלים ע"ה ד') כבר היה העולם מתמגמג והולך אילולי שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז') כבר היה העולם חוזר לתוהו ומי(ביסס) [ביסס] העולם אנכי תכנתי עמודיה סלה יז): ד"א אמר רבי פנחס בשם רבי יוחנן אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה. אלא אמרה הארץ. תאמר שהגיע עונתה של תחיית המתים והקב"ה תובע מידי מה שהפקיד אצלי כדכתב וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה (ישעיה כ"ו כ"א). וכיון ששמעה [אנכי מיד שקטה יח). בקום למשפט אלהים להושיע כל ענוי ארץ סלה (תהלים שם י') משל למלך שהיה] יט) יוצא בקימפון כ) חרבות מכאן וחרבות מכאן רמחים מכאן ורמחים מכאן. והיו הכל אומרים מה אם בשעה שהוא יוצא בקימפון כך כשיוצא למלחמה על אחת כמה וכמה. כך שמיעה אחת השמיע הקדוש ברוך הוא את קולו בסיני והרעיש את כל העולם כולו לכשיקום להוכיח את עולמו (כל בלאי עולם) כא) וליתן שכרם של צדיקים כמה שכתב בקום למשפט אלהים להושיע כל ענוי ארץ סלה על אחת כמה וכמה. אמר רבי אבהו בשם רבי יוחנן למלך שהיה עומד ומכרכר על פתח פלטין שלו כב). [כיון שראוהו עסוק] דוכוס אומר עמי הוא עסוק (כיון שראו עסוק) איסטרטילוס אומר עמי הוא עסוק כג). כיון שראו אותו אוחז ביד בנו. אמרו (בו) עם בנו הוא עוסק. כך היה הקדוש ברוך הוא כשעמד ומכרכר על הר סיני שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (שמות כ' א'). מיכאל אומר עמי עסוק. גבריאל אומר עמי הוא עוסק. כיון שאמר אנכי אמרו עם בנו הוא עוסק ותורה הוא נותן לבניו כד):

[דבר אחר] אנכי ה' אלהיך פנים בפנים [דבר ה' עמכם וגו'] (דברים ה' ד') כה)

מאיר — מגן דוד — עין

יז) וכן פרש"י בתהלים שם תכנתי עמודיה כשאמרתי נעשה ונשמע. ולקמן אות ק"ס ג' אמר ר' הונא וכו' עיי"ש. ובשה"ש רבה פ"א בפ' דמיתיך רעיתי דא"ר חניכא בש"ר אחא נמוגים וגו' אילולא שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר וגו' היה העולם מתמגמג וחוזר לתהו ובהו ומי ביסס העולם אנכי תכנתי וגו' בזכות אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה סלה. ושם פ"ז בפ' שובי שובי השולמית הגי' דא"ר הונא בש"ר אחא וכו' כבר היה העולם (מתגמגם) [מתמגמג] והולך ומי ביסס וכו'. ובריש רות רבה דא"ר הונא וכו' כבר היה העולם מתמוגג והולך אלולי שעמדו וכו' בזכות אנכי וכו'. ובב"ר פס"ו הגי' ר"ה בש"ר אחא פתח נמוגים ארץ וגו' המד"א נמגו כל יושבי כנען אנכי תכנתי כיון שקבלו עליהם אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה סלה ונתבסס העולם. ונראה שהמאמר שם משובש וצ"ל שאלולא הוא הייתי מחריב את עולמי דא"ר הונא בשם ר"א נמוגים (ומלת פתח הוא ט"ס) עיי"ש. ונשתמש בזה הדרוש בעל מסדר התנחומא בריש בראשית עיי"ש. ובילקוט תהלים ע"ה העתיק מב"ר וג' ר' חונא בש"ר אחא וכו'. ונראה דזה השם עיקר וכצ"ל ולפנינו הוא קטוע. ועיקר הדרוש גרסינן ליה בשבת פ"ח ע"א ובע"ז ג' ע"א בשם חזקיה. אמר חזקיה מ"ד משמים השמעת דין וגו' אם יראה למה שקטה וכו' אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה ולמה יראה כדר"ל וכו'. ועיי' בסדר הדורות ערך חזקיה. ואולי הוא חזקיה הראשון ור"י קיבלה מיניה. וכל שיטה זו היא קטועה בילקוט תהלים ע"ו עיי"ש. יח) וכ"ה בילקוט תהלים שם וכן הגיה הז"א ובפדר"א פמ"א יצא קול ראשון והשמים והארץ רעשו ממנו והימים והנהרות ברחו ההרים והגבעות נתמוטטו וכל האילנות כרעו והמתים שבשאול חיו ועמדו על רגליהם וכו'. יט) כצ"ל להגיה והוא סיום הדרוש אמקרא דארץ יראה. והז"א הגיה ג"כ משל למלך וכו'. כ) פי' בערוך ערך קימפון שדה שמשחקין בו המלכים והוסיף עליו בעל המוסף שדה מרווח הן לטייל הן לשחוק. כא) ב' נוסחאות הם. כב) הז"א רמז לסגנון לשון המדרש ב"ר פס"ג כמה כלבורין כרכר בשביל להשיח עמה. כג) כצ"ל להגיה ופי' בעל המוסף בערך דכום דכום שר לבא איסטרטיליטים נגיד מלחמה וע"ע בערך אסטרטיגי. כד) כלו' שהיו סבורים שהקב"ה מלוה למלאכיו בשינוי טבעו של עולם ואח"כ ראו שכל הרעש הזה בשביל מ"ת היא. כה) בשמות רבה פכ"ט ד"א אנכי ה' אלהיך הה"ד פנים בפנים דבר ה' עמכם

אמר רבי יוחנן האיקונים הזה (הוא) אלף בני אדם מביטים בה. כל אחד ואחד אומר בי היא מבטת. כך הקדוש ברוך הוא היה מביט בכל אחד ואחד מישראל ואומר אנכי ה' אלהיך. אמר ר' לוי יש לך ללמוד מדרך הארץ ויש לך ללמוד מאיקונין. (כמעשה) [יש לך ללמוד מאיקונין כמו שאמרנו]. יש לך (ללמד דרך ארץ) [ללמוד מדרך הארץ] כו) בנוהג שבעולם קול אחד נכנס לתוך עשר אזנים. שמא עשרה קולות נכנסים לתוך אוזן אחת. ומה אם תפלות כל ברייה הוא שומע כולם כאחת. שומע תפלות אינו אומר כאן אלא שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו (תהלים ס"ה ג'). ולהביט בכל אחד ואחד מישראל ולומר לו אנכי ה' אלהיך על אחת כמה וכמה (אמר רבי יוסי אנכי ה' אלהיך על אחת כמה וכמה) כז): [ד"א פנים בפנים וגו'] אמר ר' יוסי בי רבי אבין אמר רבי מנחם בשם ר' יהושע בן לוי לגיבור שהוא מפלפל בזיינו ומראה פנים לכל צד כך פנים בפנים דבר ה' עמכם כח): [דבר אחר] אמר רבי יוסי בר אבון למורנס הזה שהוא מראה פנים מכל צד כך פנים בפנים דבר ה' עמכם כט): [ד"א פנים בפנים וגו'] א"ר לוי בדמיות הרבה נדמה להם. לזה עומד לזה יושב לזה בחור לזה זקן. כיצד [בשעה] שנגלה הקדוש ברוך על ים סוף לעשות מלחמתן של בניו ולהיפרע מן המצריים לא נראה להם אלא כבחור. שאין מלחמה נאה לעשות אלא על ידי בחור. שנאמר ה' איש מלחמה ה' שמו (שמות ט"ו ג'). וכשנגלה הקדוש ברוך הוא על הר סיני ליתן תורה לישראל לא נראה להם אלא כזקן. שאין תורה נאה (ונאה) [יוצאה] אלא מפי זקן. מה טעם. דכתיב בישישים חכמה ואורך ימים תבונה (איוב י"ב י"ב) וכן דניאל אומר חזה הויתי עד די כורסון רמיו ועתיק יומין יתיב (דניאל ז' ט') ל). אמר ר' חייא בר אבא אם יאמר לך ברא דזניתא תרין אלהים אינון. אימר ליה אנא

א"ר אבדימי דמן חיפה וכו'. ונראה שכל המדרש שם קטוע והכותב רמז עליו כמו שכתוב בי' הדברות עד א"ר אבדימי ואח"כ נשמט. וכבר העיר ע"ז הרד"ל. הז"א הגיה כתיב פנים בפנים וגו' וא"ל. כו) כצ"ל להגיה והז"א הגיה אר"ל ויש לך ללמוד מאיקונין כמעשה הזה יש לך ללמוד מד"א וכו' ופי' שא"ל ללמוד מאיקונין שהרי יכול ללמוד מד"א. ומהרז"ו פי' כמעשה פירוש שאנו רואים מעשים בכל יום שכן הוא. וכל זה דחוק. והא דאיקונין הוא בפסיקתא דבחדש השלישי בשם ר' לוי דאיהו נמי אמרה אלא שכאן קיטע המסדר. אולם שם הוא משל האיקונין בענין אחר והכי איתא התם. א"ר לוי נראה להם הקב"ה כאיקונין הזו שיש לה פנים מכל מקום אלף בנ"א מביטין והיא מבטת בכולן כך הקב"ה כשהיה מדבר לישראל כל א' וא' מישראל היה אומר עמי הדיבור מדבר. כז) כצ"ל. במכילתא מס' דשירתא פ"ח בד"ה מי כמוך נאדר מדת בו"ד אינו יכול לשמוע מב' בני אדם כשהן צועקין אבל הקב"ה אפי' כל באי העולם באין וצועקין לפניו הוא שומע צעקתם שנ' שומע תפלה וגו'. ועיי' במדרש תהלים ס"ה ובשמות רבה פכ"א. ועל יסוד זה הדרוש יסד הפייטן בפיוט אלה העדות לשבועות. ובפנים הרבה נראה להם מדבר אנכי עם כל אחד ואחד מהם. כח) פי' מפלפל בזיינו מהפך בזיינו תרגום ועוללתי בעפר ופלפלית בעפרא עיי' מתורגמן וערוך ערך פלפל. והז"א הגיה מקלקל וא"כ. ובלו' שנתן להם התורה והראה להם בה פנים לכל צד וכדלקמן בדרשת ר' תנחום בר' חנילאי. כט) כתב הז"א לעורכם הזה נראה של"ל כתרגם פי' הערוך כסא ונראה שכסא זו היא כסאות השרים שיש בתחתיתו אופנים להחזיר הכסא לכל צד שירצה. והרז"ו כתב למורכס הוא כלי זין. ועיי' בערוך ערך מרן ובמתורגמן שתרגום אנית מורכיתא. ובאמת שבד"פ איתא עורכס ואפשר ג"כ לקרות המלה טורכס. ל) במקרא כתוב חזה הוית. הז"א הגיה שאין נאה שתהא יוצאה אלא וכו' ובד"פ איתא נאה ולאה שנחסרה היו"ד. ועיקר המאמר הוא במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ה. ועיי' במה שרמזתי שם במ"ע אות ע'. ור' לוי דרשה על פנים בפנים. ובפסיקתא דבחדש ד"א אנכי ה' וגו' לפי שנראה להם הקב"ה בים כגבור עושה מלחמה ונראה להם בסיני כסופר מלמד תורה ונראה להם בימי דניאל כזקן מלמד תורה וכו'. ונראה דקגנון מאוחר הוא ועיי' לקמן פל"ג אות ק"ע. ופי' לזה עומד ולזה יושב כגון במראה הסולם דיעקב ובמראה דישעיה.

הוא דימא אנא הוא דסיני לא) : [דבר אחר] אמר ר' לוי בפנים הרבה נראה להם הקדוש ברוך הוא בסיני. בפנים זעופות בפנים הדופות בפנים מוריקות בפנים שמחות בפנים משחקות בפנים מסבירות. כיצד. בשעה שהיה מראה להם פורענותם של רשעים היה מראה להם בפנים זועפות בפנים הדופות בפנים מוריקות. וכשהיה מראה להם מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבא היה מראה להם בפנים שמחות בפנים (מסחקים) [משחקות] בפנים מסבירות. אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לך ברא דזניתא תרין אלהים אינון. אימא ליה פנים בפנים דברו אלהים אין כתב כאן אלא דבר ה' עמכם לב) : [דבר אחר פנים בפנים וגו'] רבי זכיי דשאב בשם רבי שמואל בר נחמן בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו נעשה ונשמע באותה השעה ניתן להם זיו מזיו שכינה של מעלה. מה טעם. דכתיב ויצא לך שם בגוים ביופיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמחתי עליך וגו' (יחזקאל ט"ז י"ד) לג) : [דבר אחר פנים בפנים וגו'] אמר ר' תנחום בר' חנילאי אילו ניתנה תורה חתוכה לא היתה עמידת רגל למורה שיורה. שאם טמא יש מטמאין כיוצא בו ואם טיהר יש מטהרין כיוצא בו לד). אמר ר' ינאי תורה שנתן הקדוש ברוך הוא למשה ניתנה לו ארבעים ותשע פנים טהור וארבעים ותשע פנים טמא מניין ודגלו עלי אהבה (שה"ש ב' ד'). אמר לו האיך עבידת לה). אמר לו רבו המטמאין טמא רבו המטהרין טהור לו). אמר רבי

מאיר מגן דוד עין

לא) פי' הז"א ברא דזניתא בן הזונה כלו' רשע ובליעל. ויש לפרשו בן המינות תרגום מין זן עיי' בערוך ערך ז ן. ואפשר שרמז כאן על מה שדרשו במדרש תהלים כ"ב אלי אלי למה עזבתני אלי בים אלי בסיני. ואולי כוון כנגד הידוע שהתפלל אלי אלי למא שבקתני: לב) בפסיקתא דבחדש גריס א"ר חייא בר אבא לפי כל עסק ועסק וכל דבר ודבר היה נראה להם בים כגבור עושה מלחמה ונראה להם בסיני כסופר שהוא מלמד תורה ועומד בירא׳ה ונראה להן בימי שלמה לפי מעשיהן של בחור שנ' בחור כארזים ונראה להם בימי דניאל כזקן מלמד שכן נאה לתורה להיות יוצאה מפי זקנים. לג) במקרא כתוב ביפיך וגו' אשר שמתי וגו'. וכלו' דפנים בפנים דבר עמהם שניתן להם מזיו שלמעלה. ואשר אמרו חז"ל במאמרים רבות לפרש זה המקרא. הוא לפי שלא בא הדבור פנים אל פנים אלא למשה כדכתיב ולא קם כניא וגו' אשר ידעו ה' פנים אל פנים וכתיב ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו וגו'. ובפדר"א פמ"א גרסינן ר' פנחס אומר כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה בהר סיני זכו להיות כמלאכי השרת וכו'. לד) כלו' שאם היתה ניתנה קצובה וחתוכה (ולשון חתוכה דוגמתה בויקרא רבה ריש פ"ד שסנהדרין גדולה יושבת וחותכת דיניהם של ישראל) ושלא לדרוש בה אלא קרא כדכתיב לא היתה עמידת רגל למורה להורות. אבל כיון שלא ניתנה חתוכה יש לו מקום לטמא ולטהר ואם טימא יש מטמאין כיוצא בו ואם טיהר יש מטהרין כיוצא בו. ולשון רש"י בכתובות כ"ז ע"א כי פליגי תרי אמוראי בדין או באיסור והיתר. כל חד אמר הכי מסתבר טעמא. אין כאן שקר. כל חד וחד סברא דידיה קאמר. מר יהיב טעמא להתירא ומר יהיב טעמא לאיסורא. מר מדמי מילתא למילתא הכי ומר מדמי ליה בעניינא אחרינא. ואיכא למימר אלו ואלו דברי אלהים חיים הם. זמנין דשייך האי טעמא וזמנין דשייך האי טעמא. שהטעם מתהפך לפי שינוי הדברים בשינוי מועט עכ"ל רבינו רש"י ועיי' לקמן. לה) כלו' א"ל משה להקב"ה האיך היא ההלכה. לו) בירושלמי דסנהדרין פ"ד ה"ב גריס לה הכי א"ר ינאי אילו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה מה טעם וידבר ה' אל משה (כלו' דלשון וידבר משמע שדבר עמו באותו ענין בפנים שונים) אמר לפניו רבש"ע הודיעני האיך היא ההלכה א"ל אחרי רבים להטות רבו המזכין זכו רבו המחייבין חייבו כדי שתהא התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור (כלו' כל כך אפשר להיות מעין הדבר עד שהיא נדרשת במ"ט פנים וכו') מניין ודגלו וכה"א אמרות ה' אמרות טהורות וגו' מזוקק שבעתים ואומר מישרים אהבוך. וכנוסחא שלפנינו סדרה בעל מס' סופרים פט"ז ה"ה וה"ו. ושם איתא לא היתה עומדת רגלים וכו' (והוא ט"ס ול"ל עמידת) ניתנה בארבעים ותשע וכו' שנאמר ודגלו בגמטריא מ"ט הוא. ובשה"ש רבה פ"ב ר' אבא בשם ר' יצחק אמר אמרה כנ"י הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין זה סיני ונתן לי משם התור

אבהו בשם רבי יוחנן תלמיד וותיק היה לו לר' עקיבא והיה יודע לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים טהור שלא מאותו הטעם. אמרין ההוא תלמידא קטא מן טורא דסיני לז): [דבר אחר פנים בפנים וגו'] אמר רבי חנינא בר פפא פ נ י ם ב פ נ י ם (אימתי) [פנים תרי בפנים תרי הא ארבעה אפין. פנים אימות] למקרא. פנים בינונית למשנה. [פנים] מסבירות לתלמוד. פנים משחקות לאגדה לח): [דבר אחר פנים בפנים

מאיר   **מגן דוד**   עין

שנדרשת מ"ט פנים טהור מ"ט פנים טמא מנין ו ד ג ל ו ומאהבה גדולה קבלתיה שנ' ודגלו עלי אהבה ר' יונה אמר שני חברים שעוסקין בדברי הלכה וכו' אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה. והועתק בתנחומא וברבה פ' במדבר בפ' איש על דגלו ע"ש ר' י ה ו ד ה ואולי צ"ל ר' י צ ח ק. ובמדרש תהלים י"ב א"ר י נ א י לא ניתנו ד"ת חתוכין אלא כל דבר ודבר שהיה הקב"ה אומר למשה היה אומר מ"ט פנים וכו' א"ל רבש"ע עד מתי נעמוד על בירורה של הלכה א"ל אחרי רבים וכו'. והיא עפ"י הירושלמי ועיי' לעיל פי"ד אות ל' וע"ש. לז) כלו' הוא תלמיד קטן מאותן שהיו עומדין בסיני. וכעין זו בירושלמי שם ה"א א"ר תלמיד וותיק היה לר' (והוא קטוע עיקר השם ויש שהגיהו ל ר " מ ויש שהגיהו ל ר " ע) והיה מטהר את השרץ ומטמאו ק' פעמים אמרין ההוא תלמודא לא הוה ידע מורייה (כלו' אינו יודע להורות) א"ר יעקב בר דסאיי ההוא תלמודא קטוע מטורא דסיני הוה. ובמס' סופרים שם ה"ז [אמר] ר' אבהו בשם ר' יוחנן תלמיד היה לר"ע וכו' שלא מאותו הטעם שא"כ רבו המטמאין טמא רבו המטהרין טהור (א"ל) כל אלו מנין אלא שהיה חכם במקרא ובקי במשנה וותיק בתלמוד וסבר בהגדה. (ונשתרבבו דברי איזה גליון שם בהי"ב וז"ל ותלמיד וותיק של ר"ע שהיה דורש מ"ט פנים וכו' כ ל א ח ד ו א ח ד מ ט ע ם א ח ר שלא מאותו טעם וא"כ רבו המטמאין טמא רבו המטהרין טהור). ובמדרש תהלים שם ר' אבהו בשם ר' י ו נ ת ן (ויראה דצ"ל ר' יוחנן) אמר תלמיד וותיק היה לו לר"ע והיה מטמא את השרץ מן התורה במ"ט פנים ומטהרו במ"ט פנים וכן תני ר' חייא תלמיד היה לו לר"מ וסומכוס שמו והיה מטהר את השרץ מן התורה במ"ט פנים וחוזר ומטמאו במ"ט פנים שנ' מזוקק שבעתים. ובעירובין י"ג ע"ב גרסינן א"ר אבהו א"ר יוחנן תלמיד היה לו לר"מ וסומכוס שמו שהיה אומר על כל דבר ודבר וכו' מ"ח טעמי טומאה וכו' מ"ח טעמי טהרה תנא תלמיד וותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ בק"ן טעמים וכו'. א מ " א ש עפ"י אלו הדברים כשנקיים את השניים ונבטל את הא' כאמר דר"א א"ר יוחנן ספר מתלמיד א' שהיה לר"ע. אלא שבבבל ערבבו הדברים. וכן מה שאמרו שם מ"ח טעמים הוא ט"ס וצ"ל מ"ט דהיינו ש ב ע ת י ם. והאי דברייתא דר' חייא הוא והוא ספר מסומכוס תלמידו של ר"מ. ולפ"ז יש להגיה בירושלמי א"ר ח י י א תלמיד וותיק היה לר' מ א י ר. ובעיקר התלמיד הזה איפלגי הנוסחאות דלמדרש תהלים היה אומר מ"ט טעמים ולירושלמי ק' טעמים ולבבלי ק"ן טעמים. ואולי שכוונת הירושלמי ש ה י ה מ ט ה ר א ת ה ש ר ץ ו מ ט מ א ו ק' פ ע מ י ם ר"ל שטעמי הטהרה וטעמי הטומאה היה סכומם מגיע לק' דהיינו מ"ט פנים לטהרה ומ"ט פנים לטומאה אלא דנקט מנין שלם ואמר ק'. והכוונה לנו"ן נו"ן חסר אחת דהיינו ק' חסר ב'. ולפ"ז אפשר שנוסחתנו בבבלי אינה אלא שיבוש הספרים. לח) בד"פ איתא א י מ ת וכו' ב י נ י ו ת וכו'. והכי גרסינן במס' סופרים שם ה"ב והתני ר' חנינא בר פפא פנים בפנים דבר ה' עמכם פנים תרי בפנים תרי הא ד' אפין פנים של אימה למקרא פנים בינוניות למשנה פנים ש ו ח ק ו ת להש"ס פנים מ ס ב י ר ו ת לאגדה. וכ"ה בילקוט פ' ואתחנן פנים שוחקות לתלמוד וכו'. ובפסיקתא דבחדש ד"א אנכי ה' אלהיך א"ר חנינא בר פפא נראה להן הקב"ה פנים ז ו ע פ ו ת פנים בינוניות פנים מסבירות פנים שוחקות. פנים זועפות למקרא כ א ד ם מ ל מ ד א ת ב נ ו ת ו ר ה צ ר י ך ל ל מ ד ו ב א י מ ה פנים בינוניות למשנה פנים מסבירות לתלמוד פנים שוחקות לאגדה א"ל הקב"ה אעפ"י שאתם רואים הדמיונות הללו אלא אנכי ה' אלהיך. וכ"ה בילקוט יתרו. ורמז הז"א על הרוקח שהעתיקה דף ד' עמוד ג' ג"כ הכי. ושם איתא ז ע ו מ ו ת. גם רמז על הפייטן בפיוט אלה העדות שיסד פנים באימה למקרא למודיהם פנים בנוניות למשנת ערכיהם פ נ י ם ש ו ח ק ו ת ל ת ל מ ו ד חכמיהם פ נ י ם מ ס ב י ר ו ת ל א ג ד ו ת טעמיהם. והוא לצדד להסכים על הנוסח שלפנינו. אמנם עיקר נראה כמו שיסד הפייטן וכמו שהוא במס' סופרים ולפנינו נשתבש המאמר עפ"י איזה מעתיק שלא עמד על כוונתו וחשב שפי' מ ס ב י ר ו ת מלשון סברא שמלאה שרוצה ללמדו

וגו'] רבי מנהמן בשם רבי יעקב בן תרדאי כמים הפנים לפנים [כן לב האדם לאדם] (משלי כ"ז י"ט) יש לך (אדם) שהרב רוצה ללמד ותלמיד אינו רוצה ללמוד. תלמיד רוצה ללמוד והרב אינו רוצה ללמד. ברם הכא הרב רוצה ללמד ותלמיד רוצה ללמוד לט): [ד"א פנים בפנים וגו'] אמר רבי יהושע בן לוי פ נ י ם כנגד ה פ נ י ם. חדא מתרתי. או הגבוה הנמיך עצמו או הנמוך הגביה עצמו. אלא אמר רבי יהושע בן לוי מן [מה] דכתב וירד ה' על הר סיני (שמות י"ט כ') אנו יודעים שהגבוה השפיל את עצמו מ). וכן אתה מוצא בשעה שהקדוש ברוך הוא נותן לצדיק אינו נוטלה הימינו עד שתרד עמו לקבר מא) דאמר רבי שמעון בן יוחי שאם ינקב נקב מקבורתו של משה אין כל העולם כולו יכול לעמוד באורה. ואם כך נקב קבורה מה. ואם כך קבורה משה מה מב): [ד"א פנים בפנים וגו'] א"ר ברכייה אמר משה לישראל בניי כשהייתם בארץ מצרים הייתי אומר לכם ה' אלהי אבותיכם שלחני אליכם (שם ג' י"ג) מג) והייתם אומרים לי מ ה ש מ ו (שם) ולפי השעה הייתי אומר לכם א ה י ה א ש ר א ה י ה (שם שם י"ד) ברם הכא הא זבינא והא מזבנה הא (פיגמטא הא פרגמטטא) [פרגמטיא הא פרגמטוטא] מד) אפין באפין (אפין) [אתון] שמעון מיניה אנכי ה' אלהיך מה):

מאיר   מגן דוד   עין

ולהבינו (וכמו שפי' הז"א) ואין הענין כן אלא כמו שאפרש. פנים של אימה למקרא כדאמרינן בברכות כ"ב ע"א יוס אשר עמדת וגו' מה להלן באימה וביראה וכו' אף כאן באימה וביראה וכו'. אמנס למשנה פנים בינונית וכאינך תנאי דהתם דשונה הוא ברגיליות ואיכא למ"ד מליע הוא את המשנה עיי"ש. פנים שמחות לתלמוד כדאמרינן בשבת ל' ע"ב אמקרא קחו לו מגן וגו' אר"י וכן לדבר הלכה. ורבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא וכו' עיי"ש. ופנים מסבירות לאגדה מלשון סבר פנים יפות תרגום כשא הוא סבר. ונשיאת פנים לאהבה ורעות היא פנים מסבירות. וכלשון פנים מסבירות דר"ל לעיל. כמו שאמרו בברכות ס"ג ע"ב א"ד כך א"ל הקב"ה למשה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל והחזר האהל למקומו ושב אל המחנה (קרי ביה ו ש ו ב) א"ר אבהו א"ל הקב"ה למשה עכשו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם וכו'. ומה שאמרו שם ודבר ה' אל משה פנים אל פנים אר"י א"ל הקב"ה משה אני ואתה נסביר פנים בהלכה. פי' בלו' שהודיעך מעלתו של משה שנדבר עמו פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו. והוא כלפי מה שאמרו בשבת שם כל ת"ח שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה. ברם הכא למד לו ההלכה בהסברת פנים (ובל"א פנים של אימות ערנסט"ע מינ"ע שוחקות הייטער"ע מינ"ע מסבירות פריינדליכ"ע מינ"ע) ומלת א י מ ו ת נשתבש ל ב ע ו מ ו ת והגיהו בה ב ו ע פ ו ת והוסיפו בו פירוש כ א ד ם מ ל מ ד וכו'. א מ " א ש כשתסתכל בפסיקתא שעיקר המקרא פנים בפנים וגו' שנדרש עליו הוא חסר שם. תמצא שכל אלו השטות שנדרשו שם על אנכי ה' אלהיך והם נמצאים לפנינו מכאן הועתקו להתם אלא שהמעתיק שינה בהם קצת. לט) במס' סופרים שם ה"ג הני' ר' נחמיה בשם ר' יעקב בר ינאי בנוהג שבעולם יש לך רב וכו' והתלמיד רוצה ללמוד מקרא ומשנה גמרא ואגדות. ובילקוט ואתחנן העתיק ד ב ר א ח ר פ נ י ם ב פ נ י ם בנוהג שבעולם יש לך רב וכו' ומשנה ת ל מ ו ד ה ל כ ה ואגדה. א מ " א ש כשתסתכל באילו המאמרים במ"ש שרמזתי עליהם תמצא שהועתקו מהפסיקתא רבתי שלפנינו. מ) וכדגרסינן בסוטה ה' ע"א ואת דכא ושפל רוח ר"ה ור' חסדא ח"א אתי דכא וח"א אני את דכא ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני ו ל א ג ב ה ה ר ס י נ י. אבל בפדר"א ריש פמ"א אמר וממקומו נתלש הר סיני ונפתחו השמים ונכנס ראש ההר בשמים וכו'. ועיי' במכילתא בד"ה וירד ה' על הר סיני. מא) בלו' שנסתיירה עמהם זיו שכינתו של הקב"ה. וכדאמר בפדר"א שם בסוף הפרק שאותו הדור זכו להיות כמלאכי השרת וכו' ובמותם לא שלטה בהם רמה ותולעה. וכמו שאמרו בתענית כ"ה ע"א דגמירי דמיהב יהבי מישקל לא שקלי ומייתי לזה ראיה ממעשה דארשב"י וכו'. מב) בלו' מן הנקב אתה דן על כל הקבורה ומן הקבורה אתה דן על משה עצמו שלא נטלו ממנו קרני ההוד וגדולים צדיקים במיתתן וכו' ועיי' מגילה י"ט ע"ב. מג) במקרא ליתא למלת ה' אבל יונתן תרגמו ה' אלהא וגו'. מד) כ"ה בד"פ. בלו' הא המקח והא המוכר הא הסחורה והא הסוחר. מה) ורש"י אמקרא דפנים בפנים העתיק זה המאמר בקיצור בזה"ל

[דבר אחר אנכי ה' אלהיך וגו'] רכב אלהים ריבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש (תהלים ס"ח י"ח). אמר רבי אבודימי דמן חיפא שניתי במשנתי עשרים ושנים אלף של מלאכי השרת ירדו עם הקדוש ברוך הוא על הר סיני וביד כל אחד ואחד עטרה לעטר בה כל אחד ואחד משבטו של לוי מו). אמר רבי לוי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שכל השבטים אינם עומדים בשבועתם בתומיהם ושבטו של לוי עומד (בתומיא) [בתומו] מז) לפיכך ירדו עם הקדוש ברוך הוא על הר סיני וביד כל אחד [ואחד עטרה לעטר בה כל אחד ואחד] מבני שבטו של לוי מח). אמר ליה ר' ינאי בריה דרבי שמעון בן ינאי אם כן מיעטתה. אלא בשעה שירד הקדוש ברוך הוא על הר סיני ירדו עמו עשרים ושנים אלף מרכבות וכל מרכבה כמרכבה שראה יחזקאל מט): [דבר אחר רכב אלהים רבותים וגו'] אמר ר' יוחנן יום

מאיר **מגן דוד** עין

א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם. מו) בפסיקתא דבחדש גרים לה הכי אנכי ה' אלהיך זש"ה רכב וגו' א"ר אבדימא איש חיפה שניתי במשנתי שירד הקב"ה בסיני בכ"ב אלף כתות של מלאכי השרת. והשאר ליתא. והעתיקה כן בילקוט יתרו. ועיי' לקמן. מז) וכ"ה בד"פ. מח) וכן הגיה מהרז"ו. מט) כלו' א"כ מיעטתה דבקרא רכב כתיב דמשמע שהרכב רבותים. והתרגום תרגמו ארתיכין דאלהא תרין רבבן דנור דליק תרין אלפין דאנגלייא מדברין להון. בפסיקתא גרים אהא דר' אבדימא דלעיל א"ר ברכיה הכהן ברבי כמחנה לויה שלפה הקב"ה שאין עומדים באמונתם אלא שבטו של לוי לכך ירד בכ"ב אלף כמחנה לויה ד"א רכב אלהים וגו' מלמד (שירד) [שירדו] עם הקב"ה כ"ב אלף מרכבות וכל מרכבה ומרכבה כמראה שראה יחזקאל רכב אלהים מכת שעלה מבבל אמרו שירד (עם) הקב"ה לסיני בכ"ב אלף מרכבות כך שנה אליהו זכור לטוב. ובילקוט יתרו העתיקו ושם גרים שלפה הקב"ה שהן עומדין באמונתן לכך ירד וכו'. והא דמכת שעלה מבבל וכו' לא גרים. ובאמת שהדברים שנוים בתנא דבי אליהו פכ"ב ושם גרים. כשנגלה הקב"ה ליתן התורה לישראל לא נגלה עליהם אלא במאתים וארבעים ושניים אלפים רבבות מלאכים שנ' רכב אלהים וגו' ונאמר אלוה מתימן יבא וגו' אף כשבא הקב"ה לשכן על הר סיני היה עמו כ"ב אלפים מלאכים ממונים על ישראל ונוטלין כל א' וא' מישראל י"ב מיל וכו'. ובאליהו זוטא פי"ב גרים וכשנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן את התורה לעמו ישראל לא נגלה אלא במאתים וארבעים ושמונה מלאכים שהן מפרשים תמיד לפני הקב"ה שנ' רכב אלהים וגו'. והנה על כרחך שטעות נפל באלו המניינים דסתרו אהדדי וכן במנין דכ"ב אלף שהרי זה המנין לא יספיק לס' רבוא ישראל. אבל עכ"פ למדנו מכאן דתרי גווני מלאכים ירדו עמו. מלאכים שהם לכבוד של מעלה למרכבתו. ומלאכים שבאו לכבודן של ישראל. ונראה שלזה כוונו בפסיקתא שם אלא שנשתבש (גם מלת מכת היא שיבוש שהרי אין לה שום ענין ונראה שצ"ל מכתב והוא הערת המעתיק הקדמון על נוסחא שמצא בכתב שעלה מבבל. א"כ שצ"ל מסורת ועיי' לקמן אות כ"ח). ובתנחומא פ' צו העתיק עפ"י הפסיקתא וה"ג התם א"ר אבדימי דמן חיפה כשנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן את התורה ירדו עמו כ"ב אלף מרכבות אר"ב הכהן שלפה הקב"ה שאין עומדין באמונתן וכו' כנגד מחנה לויה א"ל ר' ינאי א"כ מעטתה בשבט לוי כתיב רכב אלהים רבותים אלפי שנאן מהו רכב אלהים רבותים כ"ב אלפים מרכבות ירדו עם הקב"ה ועם כל מרכבה ומרכבה כמרכבה שראה יחזקאל וכו'. והנה במלות מעטתה בשבט לוי כתב הז"א א"כ מעטתה בפמליא של מעלה שאינם רק כשבט לוי ומשני כ"ב אלף מרכבות. ובעל עץ יוסף הגיה כשבט ונדחק לפרש. ולי נראה דמלת מרכבות בדבר' אבודימי בגי' התנחומא וכן מלת כתות בגי' הפסיקתא הם ט"ס. דלר' אבדימי לא ירדו רק כ"ב אלף מלאכים וכגירסתינו. וקושיתו של ר' ינאי הוא א"כ בשבט לוי כתיב רכב בתמיה. ופירושו כעין א"כ מעטתה בגי' שלפנינו. וכלו' שאם היו כשבט לוי איך כתיב רכב אלא מהו רכב אלהים וכו' (ומלת אלא נקטעה). ומן התנחומא אנו למידין לתקן גי' הפסיקתא שדברי ר' ינאי נקטעו שם והוגה דבר אחר רכב וגו'. והוסיף על זה המעתיק שבאמת

(שעלה) [שנגלה] הקדוש ברוך הוא על הר סיני ליתן תורה לישראל ירדו עמו ששים ריבוא של מלאכים וביד כל אחד ואחד עטרה לעטר בה כל אחד ואחד מישראל. ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן אמר מאה ועשרים ריבוא. אחד מלבישו עטרה ואחד מוסרו זונא כ) ר' הונא רבה דציפרין אומר (זונס) [זונאות] שנאמר מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם (איוב י"ב י"ח) כא): [דבר אחר רכב אלהים וגו'] רבי אומר משם אבא בן יוסף כתב אחד אומר היש מספר לגדודיו (שם כ"ה ג') וכתב אחד אומר רכב אלהים ריבותים אלפי שנאן. אלא הרי זה מספר לגדוד. אבל לגדודים אין מספר. ורבנין אמרין אחרת כתב אחד אומר היש מספר לגדודיו וכתב אחד אומר אלף אלפין ישמשוניה ורבוא ריבבון קדמוהי יקמון (דניאל ז' י') כב). אלא עד שלא חרב בית המקדש היה שבחו של הקב"ה משלם. משחרב בית המקדש כביכול מיעט הקדוש ברוך הוא בפמליא שלו. מנלן. אמר ביתי חרב וקילוסי עולה משלם כג): [ד"א רכב אלהים וגו'] אמר ר' תנחום בן חנילאי (כי לי אדם רכב רבותיים אלפי מי לירדם שלשון לעז) [כיליארים רכב. רבותיים אלפי מילירדים. שנאן

מאיר מגן דוד עין

בכתב שעלה מבבל אמרו כ"ב אלף מרכבות ושכך שנה אליהו זכור לטוב. ובשמות רבה פכ"ט מייתי להא א"ר אבדימי דמן חופה כ"ב אלף ירדו עם הקב"ה לסיני שנ' רכב אלהים וגו' וכל השאר קטוע. והא דר' אבדימי מייתי ליה עוד בתנחומא פ' וישלח בד"ה זש"ה וה' נתן קולו. ובתנחומא וברבה דבמדבר אמקרא דהבאני אל בית היין גרסו לה סתם כ"ב אלף מרכבות וכו'. וברבה הגי' כ"ב רבבות של מלאכים וכ' שהוא ט"ס ול"ל מרכבות. ועיי' בשה"ש רבה פ"ו בפ' איומה כנדגלות. וע"ע בב"ר פע"ה דמחנה אלהים היא ב' אלפים רבוא ממלאכי השרת שנ' רכב אלהים וגו'. ובילקוט תהלים העתיק עפ"י הפסיקתא וכמו שהעתיק בפ' יתרו. ויפה העיר החכם מוהר"ש באבר דמומי היא לשון שבועה ושיש להגיה לפנינו שבכל השבטים אינם עומדים במומיהם ושבטו של לוי עומד במומיה והלשון שלפנינו כבר היא מיד איזה מגיה. כ) פי' מאזרו בחגורה ועיי' לעיל פ"י אות כ"א ולקמן בפ"ל אות ל"ב ושבת פ"ח ע"א. כא) דדרשינן בב"ר פכ"ג שמטרונות היו בחות ומניקות את בניהם מדדיה של שרה ואותן שבאו לש"ש נעשו יראי שמים ואותן שלא באו לש"ש ניתן להם ממשלה בעוה"ז וכיון שהפליגו עצמן בסיני ולא קבלו את התורה ניטלה מהם אותה הממשלה הה"ד מוסר מלכים פתח וגו'. (והאי סיומא חסר שם במדרש שלפנינו אבל בילקוט שם ובילקוט איוב העתיקו) ומהאי קרא יליף הכא דישראל שקיבלו את התורה נשארה הממשלה בידם. ומוסר מלכים כלו' מאסר המלכים דהיינו חגורה אחת. ויאסור אזור במתניהם כלו' ואשר אסר אזור במתניהם הוא מפתחו והוא חגורה ב'. והחגורה היתה להם לסימן כבוד כמ"ש בשמואל ב' י"ח ועלי לתת לך עשרה כסף וחגורה אחת ובמלכים א' ב' ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו וגו' כלו' שביזה וגינה כלי תכשיטו. ולהפלגת הכבוד נתנו ב' חגורות. כב) במקרא כתיב אלף אלפים ישמשונה ורבו רבון קדמוהי יקומון וקרי אלפין וגו' רבבן. כג) פי' מנלן כלו' מה טעם. ובויקרא רבה פל"א גריס רבי ורבנן רבי אומר כא"א היש מספר לגדודיו וכא"א אלף אלפין ישמשוניה וכא"א רכב אלהים וגו' גדוד אחד אבל לגדודיו וכו' ורבנן אמרי כא"א וכו' היה קלוסו של הקב"ה עולה משלם כיון שחרב וכו' פמליא שלו ואמר הקב"ה איני בדין שיהא קילוסי עולה כמו שהיה עולה. אבל בספרי דפ' נשא פי' מ"ב ג' לה הכי כתוב אחד אומר היש מספר וגו' וכא"א אלף אלפין וגו' כיצד יתקיימו הפסוקים הללו עד שלא גלו מארלם היש מספר לגדודיו משגלו מארלם אלף אלפין ישמשונה כביכול נתמעטה פמליא של מעלה רבי אומר משום אבא בן יוסי כא"א היש מספר וכא"א אלף אלפין וכו' זה גדוד אחד וכמה הן גדודיו היש מספר לגדודיו. והועתק כן ברבה פ' נשא פי"א אלא דשם איתא ר"א משום אבא יוסי בן דוסתאי. וכאיכך מאמרים בספרי שם. וכעין זה הוא בגמרא דחגיגה י"ג ע"ב (אלא שנשתבש שם קצת שנשתרבבה מלת תניא מתחלת הברייתא לאמצעותה עיי"ש). אמ"א ש עפ"י דרכינו אתה למד שמסדר הרבה שכבר השמיט עיקר מי שנאמר בשמו והעתיק ג"כ במדרשו מקרא דרכב אלהים וגו' שעל כרחך מהפסיקתא שלפנינו לקח דבריו ועל פי שננונה סדר את מדרשו.

שאינן] עד מקום שאין סופיסטוס יכול לחשוב כד). רבי עזריה ורבי יהודה בי רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי ריבותיים שאין להם מניין אלפי שאין להם מספר כה). ורבנין אמרין ירדו שנונים על העולם להחריבו כו). א"ר עזריא הן דמלכא שלמה כז). במסורת שעלה בידם מן הגולה מצאו כתב תרתין רבון דאלפי שנאן דמלאכין ירדו עם הקדוש ברוך הוא על הר סיני ליתן תורה לישראל כח). אמר רבי אלעזר שנאן הנאין והמשובחים היו כט). אמר רבי יוסי בי רבי חלפתא אילו שרי אומות העולם היו. ולמה ירדו. ר' חייא בר רבא לכבודה של תורה ור' חייא בר יוסי אמר לכבודם של ישראל. אמר רבי אלעזר כל מקום שאתה מוצא אוכלוסים אתה מוצא דחוק ברם הכא שנאן מרווחים ס): ר' אלעזר בן עזריה ור' אליעזר המודעי הוי יתבי עסקין בהדין פסוק רכב אלהים ריבותים אלפי. מתיב רבי אלעזר בן עזריה לרבי אליעזר המודעי מחזיק היה הר סיני אמר ליה חבירא הא כתיב בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקבצו אליה כל הגוים (ירמיה ג' י"ז) סא) אפשר לומר מחזקת היא ירושלים. אלא הקב"ה אומר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך כדרך שאמר לסיני הארך אפתי קבלי מלאכי סב): [דבר אחר רכב אלהים וגו'] רבי

מאיר — מגן דוד — עין

כד) בפסיקתא איתא לאו הכי אה"ת בר חכילאי עד מקום שהספיטס יכול לחשב כלי כילארין מילי מילארין (וכן העתיק בעל המעריך ופי' אלף אלפים) ובילקוט יתרו דפוס קדמון העתיקה הכי אלפי שנאן אה"ת ב"ח עד מקום שהסופיטוס יכול לחשב (כי לי כלירין מילי מילי ארץ) [כילי כלירין מילי מילארין] ובילקוט תהלים העתיק מהרבתי וגריס רבותים אלפי שנאן שאינן מילי (מליא דין) [מילארין] עד שאין הסופיטו יכול לחשב. וכתב הז"א על כל אילו הנוסחאות שהיו לפניו שהם ט"ס וצ"ל מיליאכין שכן הוא בלשון לעז. ומלות שלשון לעז הכתוב כאן הוא תוספת מאן דהוא שכתב כן בגליון לפרש מהו מילי והכניסוהו לפנים עכ"ל. וכבר פירשו יפה בעל המעריך. ועיי' בערוך ערך כילירכין שפירושו שרי אלף. והחכם מוהר"ש באבר האריך בדבר. ועפ"י הילקוט דתהלים והלשון המשובש שלפנינו הגהתי. ופי' סופיסטוס (כ"ה בד"פ ובדפוסים האחרונים בטעות טופיסטוס) רמז הז"א על הערוך ערך ספסטה שפי' שם בעל המוסף איש חכם. ועיי' במ"ע דברים פי' י"ג אות ב'. כה) כלו' דדרשו כמי שאנן שאינן וכלו' שאין להם מספר. כו) דרשו שאנן מלשון שנון. ובפסיקתא הגי' ד"א רכב וגו' א"ר אלעזר בן פדת וכולן ירדו שנונין לכלות את שונאיהן של ישראל שאילו לא קיבלו את התורה היו מכלין אותן. כז) נ"ל דה"פ שאותן המלאכים שירדו שנונין הן דמלכא שלמה שפחד מהם שפירש רש"י (במדבר רבה פי"א) שהיה מתיירא מן הרוחות שלא יזיקוהו. ועפ"י שיטה זו דעת ר' עזריה שם בפירוש ששים גבורים שהם ס' אותיות שבברכת כהנים. כדגרסינן התם א"ר עזריה דברים שהם נזכרים בגבורה שמו של הקב"ה נזכר בכל אחת ואחת יברכך ה' וגו' כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה שהם נלחמים כנגד כל פורעניות שבתורה. כנ"ל. והרז"ו פי' דבר זה עלה בידינו מסורת מן הגולה בשם שלמה המלך. והז"א הגיה מן דמלכא שלמה במסורת וכו'. והדברים רחוקים. וא"כ יש לפרשו בלשון בתמיה ומלכא שלמה כלפי הקב"ה אמר כלו' וכי מלאכים כאילו ירדו עם המלך שהשלום שלו. כח) כלו' דלמסורת זו כתות של מלאכים הם שנקראים אלפי שנאן ועיי' לעיל אות מ"ט. כט) כלו' שלכך נקראו אלפי שנאן כמו אלפא לשמן דמנחות. ובפסיקתא הגי' ד"א רכב אלהים וגו' אלפי שנאן הנאין והמשובחין שבהם ואעפ"כ ה' בם וכו'. ובילקוט יתרו העתיקה ד"א רכב אלהים א"ר אלעזר בן פדת הנאין וכו'. ס) בפסיקתא הגי' ד"א רכב אלהים וגו' א"ר אלעזר בן פדת במקום שיש אוכלוסין יש דוחק אבל בסיני כשבא הקב"ה ירדו עמו אלפי אלפים וריבי רבבות אלפי שנאן אעפ"כ היה להם ריוח כמד"א שאנן מואב מנעוריו. ובשמות רבה שם גריס לה קתם וקיטעו. וה"ג התם אלפי שנאן הנאין והמשובחין יכול (אעפ"י) [לפי] שהיו רבים דחוקים היו ת"ל שנאן שאנן והשקט. סא) במקרא כתוב ונקוו אליה. סב) בב"ר פ"ה גרסינן ר' יוחנן סליק למשאל שלמיה דר' חנינא אשכחיה דיתיב ודריש בהדין פסוקא בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' א"ל רבי וכי מחזקת היא ירושלים כסא ה' א"ל הקב"ה אומר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך הה"ד

ברכיה אמר בשם רבי אבא בר כהנא כתב כה אמר ה' אלהי צבאות (ה') [אדני] (עמוס ה' ט"ז) שמו של הקב"ה (סן) [הוא] צ ב א ו ת סג). אמר רבי יהודה בר סימן לא סוף דבר כל שמו אלא אפילו אות אחת משמו עושה צבא ככל שמו סד). רבותינו אומרים אמר הקב"ה [אני ה'] הוא שמי (ישעיה מ"ב ז') מה א נ י בורא עולמות ומחריב עולמות אף ש מ י בורא ומחריב עולמות. אמר ר' יודן למלך שנשבה בנו ולבשה נקמת המלך והלך לפדותו סה). באו שכינים לקרוביו לסייעו סו) אילו בחרבות ואילו ברמחים. אמר להם עברו מן הכין ואיני צריך לכם. כך כשנגלה הקב"ה לעשות מלחמותן של בניו ולהיפרע מן האומות (המצריים) סז) באו מלאכי השרת (ולסיועו בלו) [לסייעו. אלו] באבני ברד ואילו בגחלי אש. אמר להם עברו מן הכין איני צריך לכם. מ נ ו ג ה [נגדו] ע ב י ו נ ש א ו אין כתיב כאן אלא עביו ע ב ר ו ברד וגחלי אש (תהלים י"ח י"ג) סח). אמר רבי יודן (נסיין) [נשיין] בנוהג שבעולם מלך בשר ודם כשהוא יוצא (לפיוס) [למיאומס יוצא] בעשרה בני אדם סט) כשיוצא למלחמה יוצא בגייסות ובלגיונות. אבל הקב"ה אינו כן. אלא כשנגלה על ים סוף לעשות מלחמתם של בניו לא נראה להם אלא יחידי ה' איש מלחמה (שמות ט"ו ג'). וכשירד הקב"ה על הר סיני ליתן תורה לישראל ירדו עמו מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו ובא ה' אלהים וכל קדושיו עמו (זכריה י"ד ה') ע): ה' ב ם רבי פנחס בשם רבי יהושע בן לוי א ד נ ו ת ו עליהם. מיכאל מרתת גבריאל מרתת עא). ר' פנחס בשם ר' לוי מיכאל

עין מגן דוד מאיר

הרחיבי מקום אהלך ולמה כי ימין ושמאל תפרלי. ובויקרא רבה סוף פ"י ג' לה הכי ר"י סליק למשאל בשלמיה דר"ח ואשכחיה דהוה ע ס ו ק בהדין פסוקא בעת ההיא וגו' א"ל ו מ ח ז ק ת ה י א א ו ת ן א"ל המקרא אומר הרחיבי מקום אהלך כי ימין וגו'. ואתיא דאמוראי כתנאי קמאי. ובפסיקתא גרים לה הכי ר"א בן עזריה ור"א המודעי אחד אומר ומחזיק היה ההר אלא א"ל הקב"ה הארך והרחב וקבל בני אדוניך והאחד אומר כשישוב הקב"ה לירושלים הוא מ ח ז י ר א ת ה ג ל י ו ת ל ת ו כ ה שנ' הנה אלה מרחוק יבואו וגו' ויכולה היא להחזיק אלא א"ל הקב"ה הרחיבי מקום אהלך וגו'. ועיי' לעיל בפי' א'. ופי' א פ ת י הרחב בלשון תרגום. סג) וה"פ כ ה א מ ר ה' ומה אמר א ל ה י צ ב א ו ת א ד נ י ששמו הוא צבאות ואולי צ"ל ש מ ו ת של הקב"ה וכו'. סד) ודריש צבאות צבא אות ובמכילתא מס' דשירתא בד"ה אשירה וגו' מהו צבאות אות הוא בתוך צבא שלו. סה) הז"א הגיה ולבש המלך נקמה. סו) פי' למלחמותיו ואולי של"ל שכיניו וקרוביו. סז) ב' נוסחאות הן. סח) במדרש תהלים י"ח ר' יודן בשם ר' א ב א אמר בשבא הקב"ה לעשות מלחמה עם המצריים בים באו מל"הש לסייעו אלו טוענין חרבות ואלו טוענין קשתות ואלו טוענין רמחים א"ל הקב"ה איני צריך עברון מן הכא בזותה שעה ע ב י ו ע ב ר ו. סט) כצ"ל ובד"פ איתא ל מ י ו א ם. ע) במקרא כתוב ה' א ל ה י כ ל קדושים ע מ ך אבל יונתן תרגם וכל קדישוהי עמיה. ועיקר המאמר בספרי בהעלותך פי' ק"ב וירד ה' בעמוד ענן שלא כמדת בו"ד מדת בו"ד כשהוא יוצא למלחמה יוצא בבני אדם מרובים וכשהוא יוצא לשלום איכו יוצא אלא בב"א מועטים אבל הקב"ה כשהוא יוצא למלחמה איכו יוצא אלא יחידי שנ' ה' איש מלחמה וכשהוא בא בשלום בא באלפים וברבבות הוא בא שנ' רכב אלהים וגו'. ובמדרש תהלים שם א"ר י ה ו ד ה ה נ ש י א מלך בו"ד כשהוא הולך למלחמה נוטל כל חיילותיו עמו וכשהוא הולך ל ט י י ל ל מ י ו מ ס שלו נוטל כל לגיונותיו לתשמישו (כלו' כל אותן הלגיונות שאין עומדין אלא לכבודו ותשמישו. ובילקוט שואל ר' ק"ש גרים הולך למיומס איכו נוטל עמו כ י א ם ע ש ר ה ל ג י ו נ ו ת י ו). אבל הקב"ה איכו כן כשהוא יוצא למלחמה איכו יוצא אלא לעצמו שנ' ה' איש מלחמה וכה"א ויצא ה' ונלחם וגו' וכשיוצא ל מ י ו מ ס שלו במתן תורה ראה מה כתיב רכב אלהים וגו' וכתיב ובא ה' אלהי וגו'. וכל סגנון אלו המאמרים במדרש תהלים הוא מאוחר. ואולי שעפ"י הפסיקתא שלפנינו נסדרו. ובשמות רבה פכ"ט מלך בו"ד יוצא ל א מ י ר ה יוצא יחידי כלחם יוצאין עמו רבי רבבות וכו'. ופי' מ י א ו מ ס בערך מ י א ו מ ס ובערך מ מ ס ובמעריך בערך מ ו מ ס י ן שהיא מין שחוק בבתי הטייטראות. וכוונת כל אילו המאמרים הוא כמו שאמרו במכילתא דשירתא פ"ד ה' ש מ ו בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחת וכו'. עא) בשמות רבה פכ"ט אדכי בם אין כתיב ביו"ד ה"א אלא באל"ף דל"ת

וגבריאל ששמו מעורב בהם. אמר ר' לוי טבלרין שלו חקוקה על לבם עב): בהדין ס י נ י ב ק ד ש אין אנו יודעין אם סיני טפילה לקודש ואם הקודש טפילה לסיני. אלא מן הדא מה דכתב ה' [בם] ס י נ י ב ק ד ש אנו יודעים שסיני טפילה לקודש עג). רבי הונא בשם רבי אמי אמר מפני מה מכנים שמו של הקדוש ברוך הוא וקוראים אותו מ ק ו ם עד), מפני שהוא מקומו של עולמו. ואין אנו יודעים אם הוא מקומו של עולם ואם עולמו הוא מקומו. אלא מן מה דכתב ויאמר ה' הנה מ ק ו ם א ת י ונצבת על הצור (שמות ל"ג כ"א) אנו יודעים שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו. אמר רבי יצחק כתב מעונה אלהי קדם (דברים ל"ג כ"ז) אין אנו יודעים אם הוא מעונה של עולם [ואם עולמו מעונו. אלא מן מה דכתיב ה' מעון אתה (תהלים צ' א') אנו יודעים שהוא מעונה של עולם] ואין עולמו מעונו. אמר רבי יודן לגיבור שהיה רוכב על הסוס (כליו) [וכליו] משופעים מכאן ומכאן, הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס וכן הוא אומר כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה (חבקוק ג' ח') עה). רבי פנחס בשם רבי יהושע בן לוי אמר למלך שהניח אשתו עוברה והלך לו למדינת הים ושהה שנים (הרבות) [הרבה] ילדה בן וגידלה אותו. כשבא המלך ממדינת הים הוציאה את בנו לאנפטי של מלך אביו. והיה רואה דוכוס ומביט בו. אפרוכוס ומביט בו. ואומר זה (הלא) [הוא] זה הוא עו). נתבונן המלך, אמר לו בני מה לך מביט באלו אין הנייה מהם אלא אתה בני ואני אביך. כך כשירד הקב"ה על הר סיני ירדו עמו מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו. והיו ישראל מסתכלים בכל אחד ואחד מהם ואומרים זה הוא זה הוא. אמר הקב"ה לישראל בני מה לכם מביטים באילו אין לכם הנייה מהם אלא

מאיר   מגן דוד   עין

אדונו של כל העולם בהם. ובפסיקתא גרים ד"א ה' בם א ד נ י כתיב אדונתו בהם ולא תאמר אדונתו בהם בלבד אלא אפי' בשעה שבא ליתן תורתו בלשון הזה נתנה לישראל ובו בלשון פתח להם. כלו' שפתח אנכי ה' אלהיך ופירושו אנכי ה' הוא אלהיך אדונך ופטרונך. עב) בפסיקתא ג' ה' בשם א"ר ל ק י ש טבלא יש לו על לבו של כל מלאך ומלאך ושמו של הקב"ה משותף בשמו של מלאך מיכאל גבריאל רפאל. ובשמות רבה שם ד"א אדני בם א"ר לוי שהיה ט ב ל א ש ל ש ם ה מ פ ו ר ש כתוב על לבם ד"א אדני בם ר ב נ י ן א מ ר י ן שמו של אלהים מעורב עם כל א"א מיכאל וגבריאל. ובמדרש תהלים מזמור י"ז א"ר לוי כשבא הקב"ה מלאך לפני ישראל וכו' מהו כ י ש מ י ב ק ר ב ו שמו של הקב"ה חקוק על לבן של מלאכים כמין איסטרטגוס הה"ד רכב אלהים וגו' אדני בם שמו של הקב"ה משותף בהן כגון מיכאל וגבריאל וכו'. ומזה מוכח שנוסחתינו עיקר ור' ל ו י אמרה לכולה. עג) כלו' בהדין ליסנא סיני בקודש אין אנו יודעין וכו' שלשון סיני בקודש משמעותו שקודש טפילה לסיני אבל מדכתיב אדני בם וגו' שכולם טפילים לה'. וכמשך מלת ב ק ו ד ש למלת ב ם ופרש המקרא ה' בם בקדש סיני וכמו שתרגמו המתרגם שכינתא דה' שרת עליהון על טורא דסיני בקדושה. עד) בד"פ ל ק ר א ו ת אותו מקום. עה) כצ"ל והגיהו כן הז"א והרז"ו. ובב"ר פס"ח גרים לכולא הא מילתא. אלא דהתם ג' א"ר א ב א בר יודן לגבור וכו'. ובהא דר"ה בשם ר' אמי הלשון קטועה שם קצת עיי"ש. ובשמות רבה פמ"ה ויאמר ה' הנה מקום אתי א"ר יוסי ב"ר חנינא הנה אנכי במקום הזה אין כתיב כאן אלא הנה מקום אתי אתרי טפלה לי ואין אני טפל לאתרי. ובתנחומא דכי תשא גרים לה בשם ר"י בר ח ל פ ת א. ובמדרש תהלים צ' ב' ה' מעון וגו' אמר ר ב י אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולם ואם העולם מעונו בא משה ופירש מעונה אלהי קדם (ובסגנון זה כל המאמר תמוה וילאה שמי שסדרו בתהלים טרפו ושיבשו ודכוותיה כמלא טובא) אר"י בר' ח ל פ ת א ואין אנו יודעים אם הקב"ה טפל לעולמו אם עולמו טפל לו בא משה ופירש הנה מקום אתי הוי עולמו טפל לו ואין הוא טפל לעולמו (ובלשון התנחומא שרמזתי מ ק ו מ י ט פ ל ה ל י וכו') א"ר הונא בשם ר' אמי ולמה מכנין שמו של הקב"ה מקום שהוא מקומו של עולם שנ' הנה מקום אתי וכו'. וכ' דהאי אמר רבי הוא ר"ת אמר ר' יצחק. ועיקר הדרוש על הנה מקום אתי הוא לריב"ח אלא שלא הזכירוהו כאן על שמו לפי שר' אמי שינה את סגנונו. עו) כצ"ל ופי' הז"א א נ פ ט י כמו א פ נ ט י עיי' בערוך ערך אפנתי שענינו לקראת פנים. ו א פ ר ו כ ו ס הוא כמו א י פ ר כ ו ס והוא שר העיר בערוך ערך אפרכוס.

אתם בניי ואני אביכם. [אתם בניי] שנאמר בנים אתם לה׳ אלהיכם (דברים י״ד א׳) ואני אביכם שנאמר והייתי לישראל [לאב] (ירמיה ל״א ט׳) עז) אתם עמי ואני אלהיכם עח):

אנכי ה׳ אלהיך א נ כ י (רז) [רבי יוחנן אמר] אנא נפשי כתבית יהבית. ר׳ יודן בי רבי סמון אומר א נ כ י אנא נתתי כתבתי עשרת הדברות. אמר רבי ברכיה אנא נהוריך כלילך יונתי תקבלון עשרת דברייא עט):

אנכי א ל ף זה הקב״ה שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד (דברים ו׳ ד׳). נ ו ן חמשים כ ף עשרים הם שבעים איותנטיות שברא הקב״ה בעולמו. י ו ד עשרה אילו עשרה [דורות], ומכולם לא בחר אלא בישראל פ):

אנכי א׳ זה אברהם אבינו אחד היה אברהם (יחזקאל ל״ג כ״ד) נ׳ חמשים שבן חמשים הכיר אברהם את בוראו. רבי חנינא ורבי יוחנן תרוויהו אמרין בן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו. ריש לקיש אמר בן שלש שנים ע ק ב [אשר שמע אברהם בקולי וגו׳] (בראשית כ״ו ה׳) מנין אותיותיו של עקב פא). כ׳ עשרים

מאיר מגן דוד עין

עז) במקרא כתוב כי הייתי. עח) בשמות רבה מסיים במאמר דלעיל אכי בם וכו׳ מעורב עם כל או״א מיכאל וגבריאל אמר הקב״ה לישראל לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמא אלהות הרבה בשמים דעו שאני הוא ה׳ אחד שנ׳ אנכי ה׳ אלהיך. א מ ״ א ש עפ״י דרכנו למדנו שמדרש רבה פכ״ט שם וכן הפסיקתא בשיטה דרכב אלהים וגו׳ הם קטועים. עט) גרסינן בשבת ק״ה ע״א א״ר משום ר״י בן זימרא מניין ללשון נוטריקון וכו׳ ר׳ יוחנן דידיה אמר אנכי נוטריקון אנא נפשי כתיבת יהבית רבנן אמרי אמירה נעימה כתיבה יהיבה איכא דאמרי אנכי למפרע יהיבה כתיבה נ א מ נ י ן דבריה. ובפסיקתא דבחדש השלישי גרים שתם אנכי בלשון נוטריקון הוא אנא נפשי וכו׳ רב אמר (ובקצת נוסחאות ד ב ר א ח ר ובילקוט יתרו ר ב נ י ן א מ ר י ן ואלו הנוסחאות מסכימים עם הגמרא) יהיבה כתיבה נ ע י מ י ם אמריה (וכן יסד הפייטן לשבועות נ ע י מ י ם) א״ר ברכיה אנא נהורך כלולך יאותך אימתי כשתקבלו עשרת הדברות. והועתק כן בילקוט יתרו אלא שהגי׳ שם כ ש ת ק ב ל. ונוסחא שלפנינו נראית עיקר שמלת י א ו ת ך אין לו פירוש אלא בדוחק. ופי׳ יונתי כמו שדרשו בשה״ש רבה פ״ב יונתי בחגוי הסלע ר״ע פתר קריא בישראל בשעה שעמדו לפני הר סיני וכו׳. והגהתי עפ״י הגמרא רי״א. ופי׳ כ ת ב ת י ע ש ר ת ה ד ב ר ו ת דיו״ד היינו י׳ הדברות וכדלהלן. פ) כצ״ל להגיה והמפורשים נדחקו וכלו׳ שמע׳ האומות בחר בזרעו של שם ומזרעו של שם סילק י׳ דורות מפניו ובחר בישראל ואברהם גופיה מיקרי ישראל כמו שאמרו בב״ר פמ״ג אברהם נקרא ישראל ר׳ נתן אומר מילתא עמיקתא הוא וכו׳. ופי׳ א י ו ת נ ט י ו ת שרי אומות עיי׳ בערוך ערך א ו ת נ ט י. ובילקוט מדרש מאוחר שהוציאו לאור מוהר״א יעללינעק וקראו פ ס י ק ת א ח ד ת א (בית המדרש ח״ו כד מ״ג) העתיק המלקט שם אלו המאמרים מן הפסיקתא ושינה סגנון לשונם ובכך היה המאמר הזה בשיבוש לפניו והכי נוסחתו. א׳ זה הקב״ה שהוא אחד נ׳ חמשים כ׳ עשרים אלו ע׳ אומות שילדו (מלשון וידגו לרוב) בעולם י׳ אלו ישראל ואחרון חביב ולא בחר אלא ישראל. וכוונתו דיו״ד קטנה שבאותיות רומז על ישראל וכדלעיל סוף פ״יא. אבל אין לשון הפסיקתא דנחתא למנינא יו״ד עשרה סובלת זה הפירוש ע״כ נראה עיקר כמו שהגהתי. פא) כ״ה בב״ר פס״ד. ושם פ״ל אמרה ר׳ לוי בשם ריש לקיש. ובנדרים ל״ב ע״א גרסינן להא ד ע ק ב בשם ר׳ אמי בר אבא. ובמדרש מאוחר במדבר רבה פי״ח ג׳ לה סתמא. ומפורש הדבר באריכות בתנחומא פ׳ בהר דקע״ה שנה חי אברהם הוצא מהם ג׳ וישאר ע ק ב. ועיי׳ באסתר רבה פ״ו שהמאמר שם קטוע (ושיבוש בזה גרמה למסדר התנחומא בפ׳ לך לך דגרים להא ד ע ק ב בשם ר׳ חנינה) וע״ע בב״ר פל״ה ובשה״ש רבה ריש פ״ו ושם פי׳ ר׳ לוי בע״א עיי״ש. ופרש״י בב״ר פס״ד לא וחשוב אותיות פסוק ע ק ב אתה מוצא מ״ה וג׳ הברות מצותי חקותי ותורתי הרי מ״ח (פי׳ הברות מ צ ו ת י י וגו׳ שהתי״ו מוטעם בנגינה) ליתנא אחרינא שהרי בדור הפלגה היה אברהם בן מ״ח ולא מצינו שנשתתף עמהם. וע״ע בפדר״א פכ״ד ופכ״ו (הרד״ל שם ובהגהותיו בב״ר פ״ל העיר על הרמב״ם שכתב בריש הלכות עכו״ם פ״א ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו. וכבר כתב הכ״מ שם וצ״ל שהיה גורס ר״י ור״ח דאמרי תרווייהו בן מ׳ שנה וכו׳. ולא בן מ״ח כמו שהוא בספרים. והמגדל עוז שם העיד כי נוסחת הרמב״ם נמצאת אות באות.

שחינך את המילה לעשרים דור. י' עשרה אילו עשר נסיונות שנתנסה אבינו אברהם ועמד בכולם פב:

אנכי א' זה ישראל אחת היא יונתי תמתי (שה"ש ו' ט') ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (שמואל ב' ז' כ"ג). נ' חמשים אלו חמשים יום שבין פסח לעצרת. כ' (אילו) עשרים אילו [עשר] מכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים ועשר על הים. י' עשרה אילו עשרת הדברות פג:

[אנכי] אמר רבי שמעון בן יוחי (איכך) [אנך] אין אתה עומד (במימיו) [בטימיו] פד). רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה אמר אין (זה) לשון [הזה] א נ כ י אלא לשון אהבה לשון חיבה. למלך ששלח את בנו למדינת הים ולמד לשון בני הים וכשבא ממדינת הים התחיל מדבר עמו בלשונו. כך לפי שהיו ישראל בארץ מצרים ולמדו לשונם כיון שבאו לפני הר סיני התחיל הקב"ה מסיח עמהם בלשון א נ כ י אנוך פה). רבי נחמיה אומר אין לשון הזה א נ כ י אלא לשון אימה ולשון יראה פו). לאוהבו של מלך שהיה יודע מסטירים שלו. פעם אחת נטה למות. אמר לו (בני) [לבנו] בא ואני אגלה לך מסטירים של (עיניו) [מלך]. תלה עיניו והביט במלך. אמר לו בני הזהר בכבודו של מלך. כך ויקרא יעקב אל בניו [ויאמר] האספו ואגידה לכם וגו' (בראשית מ"ט א') תלה עיניו והביט בהקב"ה אמר להם בניי הזהרו בכבודו של הקב"ה. מה ענו אותו. שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד'). אמר להם בניי סימן זה אני נותן לכם בלשון א נ כ י הסיח עם זקני א נ כ י מגן לך (בראשית ט"ו א'). ובלשון א נ כ י הסיח עם אבי [אנכי אלהי אברהם אביך (שם כ"ו כ"ד) ובלשון א נ כ י הסיח עמי] א נ כ י האל בית אל וגו' (שם ל"א י"ג) אנכי ארד

עין | מגן דוד | מאיר

ואם לא תהי' עדותו שקר (עיי"ש) צריך לומר שטעות נפלה להו לאחרונים בדברי הרמב"ם ז"ל ובן חמשים שנה וכו' וזה מסכים עם המאמר שלפנינו. ובהג"מ כתוב ולפיכך סבורני שיש להיות כתוב בעמוד בן מ"ח שנה כאשר הגהתי וכן כתב ה"ר אלעזר בן ריב"ק בשורש קדושת הייחוד ע"כ. ובאמת שדברי הרוקח בשורש קדושת הייחוד מסכימים יפה עם נוסחת נו"ן אלא שצריכים דבריו הגהה קטנה וז"ל שם. כשבא אברם הוא אברהם כשראה את הפלגה חשב איך היה תחלה עולם כל והוא היה בן מ"ח ועסק ג' שנים לבדו עד שאמר לו הקב"ה עסוק עם שם בן נח ע"כ. והנה צריך להגיה ועסק בי"ת שנים לבדו וכו'. כנ"ל עפ"י המאמר שלפנינו). פב) דהיינו י' דורות מאדם עד נח וי' דורות מנח עד אברהם. ועשרה נסיונות הוזכרו באבות פ"ה ובפדר"א פכ"ו (ובביה"מ שם הגי' לעשרים דור חתך המילה לאברהם והוא שיבוש וחתך הערלה מיבעיא למימר). פג) ובביה"מ שם אלו עשרים מכות שהביא הקב"ה על המצריים י' במצרים וי' על הים. ועיי' מכילתא מס' ב' דבשלח פ"ו ובמ"ע אות כ"ו. פד) כלו' אבן טובה היא שאין אתה יכול לעמוד על דמיה ושוויה. עיי' בערוך ערך אנך וערך טמי. ומביאורי הז"א למדתי להגיה ולפרש כן. פה) באסתר רבה סוף פ"ד בנוהג שבעולם וכו' אבל הקב"ה דבר עם ישראל בלשון שלמדו הה"ד אנכי ה' וגו' לשון י א נ ך. והגיה בעל יפה ענף ל ש ו ן א נ ו ך. וכבר הסכימו לזה בעלי הלשון האחרונים. וכן יסד הפייטן לשבועות ו ב ל ש ו ן ע ב ר י ת ו ב ד ב ו ר מ צ ר י ת וכו'. ועיי' במדרש י' הדברות (בית המדרש לד ס"ג). ובפסיקתא א"ר נחמיה מהו אנכי לשון מצרי הוא למלך בו"ד שנשבה בנו ועשה ימים הרבה אצל השבויין לבש אביו נקמה והלך אצלו והביאו ובא להסיח עמו בלשונו של שבויין כך הקב"ה עשו ישראל במצרים כל אותן השנים ולמדו שיחתן של מצרים כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להם את התורה לא היו יודעין לשמוע אמר הקב"ה הרי אני מסיח עמהם בלשון מצרי אנכי כך פתח הקב"ה בלשונן אנכי ה' אלהיך. והעתיקה הילקוט בפ' יתרו וגרים ב ל ש ו ן מ צ ר י א נ כ י א נ ו ך. ועיי' בהערות מוהר"ש בובר מה שהעתיק מתנחומא כת"י. ובלי ספק שסגנון זה מאוחר הוא. וקטוע הוא ג"כ שהיה צ"ל ר"י ור"נ רי"א ואחר כך רנ"א. והיה המאמר הזה לר' יהודה אלא שלפני איזה מעתיק היה המאמר מטושטש וקטוע ולא קרא אלא את השם ר' נ ח מ י ה וכתב א " ר נ ח מ י ה וכו'. והעיקר בלי ספק כמו שהוא לפנינו שהוא מסכים עם סגנון המדרשים בדר' יהודה ור' נחמיה. פו) כלו' שהיו רגילין לזכור בו באימה וביראה וכדמסיק.

עמך מצרימה וגו' (שם מ"ו ד'). ואף אתם אם בא ואמר (להם) [לכם] בלשון הזה א נ כ י דעו שהוא שלכם ואם לאו כביכול אינו שלכם. כיון שבאו לפני הר סיני ופתח להם א נ כ י ידעו שהוא שלהם פז):

[אנכי ה' אלהיך וגו'] רבי יהושע בן לוי בשם רבי שמעון בן יוחי פתח של [זכות] פתח להם הקב"ה לישראל פח) כיון שעמדו ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז') פט). וכיון שאמרו אלה אלהיך ישראל (שם ל"ב ד') ביקש להשמידם שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהלים ק"ו כ"ג). אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם לא לי לבדי אמרת אנכי ה' א ל ה י ך שמא לכל ישראל אמרת אנכי ה' א ל ה י כ ם. רבי יהושע דסכנים בשם רבי יהושע בן לוי. אמר לו הקב"ה. משה יפה לימדת סינגורייא על בני. לשעבר הייתי אומר לכם בלשון יחידי אנכי ה' א ל ה י ך מכאן ואילך אני עתיד לומר לכם בלשון רבים אני ה' אלהיכם (ויקרא י"ט ד') בלשון רבים להזהיר את כולכם ל): תני רבי שמעון בן יוחי אין א נ כ י אלא לשון ניחומים היך כד"א אנכי ה' (אלהיכם) [אלהיך] א נ כ י א נ כ י הוא מנחמכם (ישעיה נ"א י"ב) לא). אמר רבי מנחם בשם רבי אבין אין א נ כ י אלא לשון תנחומים לב). [כתיב] תנחומיך ישעשעו נפשי (תהלים צ"ד י"ט) לג) רבי אבי בשם רבי יוחנן למלך שנשא מטרונת וכתב לה כתובה מרובה. כך וכך תסבריות אני נותן לך כך וכך ספינות בים אני נותן לך כך וכך עיירות ביבשה אני נותן לך. הניחה והלך לו למדינת הים. והיו חברותיה מונות לה ואומרות לה (היבי) [סיבי] ליך בעל עד דאת עלייה עד דחייליך עליך לד). והיתה נכנסת לתוך חופתה ופותחת כתובה וקורא בה. ומוציאה אותה כתובה מרובה ומתנחמת לה). לימים בא המלך ממדינת הים. אמר לה בתי היאך המתנת לי כל

מאיר מגן דוד עין

פז) כן הגיהו הז"א והרז"ו ועיי' לקמן פל"ג אות ע"א וכענין זה המאמר דרשו ג"כ בב"ר פל"א עיי"ש ובתנחומא דויחי ובאגדת בראשית פפ"א. א מ " א ש ירא ה שעיקר כל המאמרים שם הם עפ"י מדרשו של ר' נחמיה שלפנינו. ובענין ענייה שמע ישראל עיקרו בספרי דברים פל"א ועיי"ש במ"ע אות י"ז. פח) כן הגיה הז"א. פט) כלו' כיון שאמרו נעשה ונשמע ראה לפתוח להם פתח של זכות. ל) בשמות רבה פמ"ג אריב"ל בשם רשב"י פתח של ת ש ו ב ה פתח לו הקב"ה אנכי ה' אלהיך בסיני ל מ ש ה בשעה שעשו ישראל העגל היה משה מפיים את האלהים וכו' אמר משה רבון העולם כך אמרת בסיני אנכי ה' אלהיך א ל ה י כ ם לא נאמר וכו' (אר"ש) [א"ר יהושע] דסכנין בשם ר' ל ו י לפיכך חזר וכתבה בלשון רבים אני ה' אלהיכם וכן בכל המצות אומר אני ה' אלהיכם ולא אמר עוד אני ה' אלהיך. וע"ע במדבר רבה פי"ע בד"ה ד"א אז ישיר וגו' זה אחד מג' דברים וכו' דברים לה שמא. ובדברים רבה פ"ג בד"ה ד"א אתה עובר וכו' גרים לה בשם רבנין. ויראה שכל אילו המדרשים נסדרו עפ"י הפסיקתא שלפנינו. לא) בד"פ ליתא א ל ה י כ ם אלא א ל ק י'. ובאמת לא נמצא בכל המקרא א נ כ י ה' א ל ה י כ ם. וכלו' כאותה הלשון שאמר כאן אנכי ה' אלהיך באותה הלשון עצמה אמר אנכי מנחמכם ועיי' לקמן פל"ג. לב) וכדמסיק לה לקמן. לג) ככ"ל להגיה. ובהעתקת המלקט שהזכרתי לעיל אות פ' איתא לבולא הכי. ת נ י ר ש ב " י ב ש ע ה ש א מ ר י ש ר א ל ל ע ג ל א ל ה אלהיך וגו' בקש הקב"ה להשמידם דכתב לולא משה וגו' ואמר להקב"ה רבש"ע אמרת לי בסיני אנכי ה' אלהיך לכל ישראל היה לך לומר אנכי ה' אלהיכם א"ל (פה) [יפה] למדת סניגוריא על ישראל לשעבר הייתי בלשון יחיד מכאן ואילך בלשון רבים (אנכי) [אני] ה' אלהיכם ו א ר ש ב " י אין אנכי אלא לשון תנחומים ד כ ת ב תנחומיך ישעשעו נפשי משל למלך שנשא וכו'. והנה קיטע המלקט הזה את המאמרים כדרך כל המסדרים המאוחרים וכמו שעשה גם כן בעל ילקוט השמעוני. לד) כ"ה בד"פ. והז"א הגיה סיבי ליך וכו' עד דאת ט ל י א וכו'. ופי' ע ל י י ה מעולה ויפה וכלו' הכשאי לבעל עד שאת נערה וכוחך עמך. ואם באנו להגיה כהז"א היה צריך להגיה ט ל י ת א דטליא הוא נער וטליתא היא נערה. לה) כלו' שמוציאה אותה כתובה לחברותיה שמונות אותה ומתנחמת. והז"א הגיה ו מ ו צ י א ת ש כ ת ו ב ת ה מרובה וכו' וא"כ.

השנים הללו. אמרה לפניו אדוני המלך אילולי כתובתי מרובה שכתבת לי כבר היו חברותי מאבדות אותי ממך לו). כך האומות העולם מונין לישראל ואומרים להם עד מתי אתם מתים על אלהיכם ונהרגים עליו ונותנים נפשיכם עליו. כמה פורעניות הוא מביא עליכם [כמה] בוזזים מכם כמה מלכיות הוא מביא עליכם. שובו לכם אצלינו ואנו עושים אתכם דוכסים ואיפרכים ואסטרטלים. וישראל נכנסים לתוך בתי כנסיות ולתוך בתי מדרשות ופותחים ספר תורה וקורין בו ופניתי אליכם והפריתי [אתכם] והרביתי אתכם [וגו'] (ויקרא כ"ו ט') ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם (שם שם י"א) ומתנחמים. למחר כשיבא הקץ. הקדוש ברוך הוא אומר לישראל בניי תמיה אני האיך המתנתם לי כל השנים הללו. וישראל אומרים לפניו אילולי תורתיך שכתבת לנו כבר היו אומות העולם מאבדים אותנו ממך. הדא היא דכתב זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל לו (איכה ג' כ"א) וכן דוד אמר לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי (תהלים קי"ט צ"ב) לז). רבי אבין בשם ריש לקיש. למלך שכעס על מטרונת וטרדה מתוך פלטין שלו. לימים בקש להחזירה. אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת אצלו. כך אמר הקב"ה בניי בסיני אמרתי לכם אנכי פעם אחת אבל בירושלים עתיד אני לומר לכם שני פעמים אנכי אנכי הוא מנחמכם לח). רבי מנחמן בשם רבי אבון אומר הנהימה שניהמתם לפני בהר סיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז') אנכי אנכי הוא מנחמכם לט):

מפני מה נאמרו עשרת הדברות בלשון יחידי. מפני שהיחידים בטלו אותם. אנכי ביטל מיכה ק). לא יהיה לך ביטל (מקלל זכור) ירבעם קא). לא תשא

מאיר **מגן דוד** עין

לו) המאמר הזה הוא בפסיקתא בפי' דאנכי אנכי ושם הגי' ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן למלך שקדש מטרונה וכתב לה כתובה מרובה כך וכך אני נותן לך כך וכך תכסיטין אני עושה לך כך וכך תיכסבראות אני נותן לך והניחה והלך לו למדה"י ושהה שם שנים הרבה והיו חברותיה מונות לה ואומרות לה עד אימתי את יתיבא שיב לך בעל עד דאת טליא עד דחילך עלך והייתה נכנסת בתוך ביתה ונוטלת כתובתה וקורא בה ומתנחמת וכו' תמיה אני האיך המתנת וכו'. ובאיכה רבה ג' זאת אשיב אל לבי וגו' ר' אבא בר כהנא בשם ר"י משל למה"ד למלך שנשא מטרונה וכתב לה כתובה מרובה ואמר לה כך וכך חופות אני עושה ליך כך וכך ארגוונות טובות אני נותן ליך הניחה המלך והלך לו למדה"י ואיחר לשם נכנסו שכינותיה אצלה והיו מקניטות אותה ואומרות לה הניחך המלך והלך לו למדה"י ושוב אינו חוזר עליך והייתה בוכה ומתאנחת וכיון שנכנסה לתוך ביתה פותחת ומוציאה כתובתה וקוראות ורואה בכתובתה כך וכך חופות וכו' עיי"ש. וע"ע בליקוטי המלקט שהזכרתיו (ביה"מ חלק ו' לד מ"ג). ועכ"פ נראה שצ"ל ר' אבא בשם ר"י. לז) בפסיקתא שם וכן בעולם הזה או"ה מונין לישראל וכו' ונותנים נפשותיכם עליו ונהרגין עליו כמה לער הוא מביא עליכם כמה בוזזים הוא מביא עליכם כמה יסורין הוא מביא עליכם בואו לכם אצלנו ועושין אנו אתכם דוכסון ואפרכון ואיסתרטיליתין וכו'. ובאיכה רבה שם כך האומות מונין את ישראל ואומרין להן אלהיכם הסתיר פניו מכם וסילק שכינתו מכם עוד אינו חוזר עליכם והם בוכין ומתאנחין וכו'. ומסיים שם. לכך נאמר זאת אשיב וגו' ואין זאת אלא תורה שנ' וזאת התורה וכן דוד אמר וכו' על כן אוחיל לו ומיחדים שמו ב"פ ביום ואומרים שמע ישראל וגו'. ועיי' בשה"ש רבה פ"ז שובי שובי השולמית. אמ"א שסגנון הרבה מראה שהוא מאוחר ונסדר עפ"י הפסיקתות בשינוי הסגנון. לח) ובפסיקתא שם ד"א אנכי אנכי וגו' ר' אבין בשם ר"ל וכו' וטרדה והוליאה מתוך פלטין וכו' יכפול לי כתובתי ואח"כ הוא מחזירני וכו'. לט) הפסקא מסיק הא דא"ר מנחם לעיל. ובפסיקתא שם ר' מנחמיא בש"ר אבין מאותה (נחמה שנחמתם) [נהימה שנהמתם] לפני בהר סיני וכו'. ודריש מנחמכם מנהמכם דלא מתמנעין רבנן בין ה"א לחי"ת (ירושלמי פיאה פ"ז ה"ז). אמ"א שנתעמוד על טיב סגנון הפסיקתא תמלא שסגנון לשונה מאוחר היא. ועכ"פ נראה שעיקר אילו המאמרים על פ' אנכי אנכי הוא מנחמכם נאמרו והועתקו לכאן. ק) שופטים י"ז. קא) מלכים א' י"ב.

ביטל [מקלל קב). זכור ביטל] מקושש קג). כבד ביטל אבשלום קד). לא תרצח ביטל יואב קה). לא תנאף ביטל זמרי קו). לא תגנוב ביטל עכן קז). לא תענה ביטל ציבא קח). לא תחמוד ביטל אחאב קט) הרצחת וגם ירשת (מלכים א' כ"א י"ט) קי):

[כתיב] פיתיתני ה' ואפת [חזקתני ותוכל וגו'] (ירמיה כ' ז'). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה. רבונו של עולם פיתיתני עד שנתתה לי את התורה ונתתה על צוארי עול מצות ונענשתי בהם. אילו לא קבלתי את התורה הייתי כאחת האומות לא שכר ולא עונש. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם שדילתני בסיני ואמרת לי אנכי ה' אלהיך והייתי סבורה שהוא רפה חזקתני ותוכל כי אנכי ה' אלהיך אל קנא (שמות כ' ה'). שדילתני בסיני ואמרת לי לא יהיה לך אלהים אחרים והייתי סבורה שהוא רפה חזקתני ותוכל זובח לאלהים יחרם (שם כ"ב י"ט). שדילתני בסיני ואמרת לי לא תשא והייתי סבורה שהוא רפה וחזקתני כי לא ינקה ה' (שם כ' ז'). שדילתני בסיני ואמרת לי זכור את יום השבת הייתי סבורה שהוא רפה חזקתני ותוכל מחלליה מות יומת (שם ל"א י"ד). שדילתני בסיני ואמרת לי כבד את אביך חזקתני ותוכל מקלל אביו ואמו מות יומת (שם כ"א י"ז). שדילתני בסיני לא תרצח חזקתני ותוכל שופך דם האדם [באדם דמו ישפך (בראשית ט' ו'). שדלתני בסיני לא תנאף חזקתני ותוכל מות יומת הנאף והנאפת (ויקרא כ' י'). שדלתני בסיני לא תגנב חזקתני ותוכל וגונב איש וגו' מות יומת] (שמות כ"א ט"ז). שדלתני בסיני לא תענה חזקתני ותוכל ועשיתם לו כאשר זמם (דברים י"ט י"ט). שדילתני בסיני לא (תחטיא) [תחמוד] והייתי סבורה שהוא רפה חזקתני ותוכל [אל תחמוד יפיה וגו' כן הבא על אשת רעהו לא ינקה וגו' (משלי ו' כ"ה עד כ"ט) קיא):

רבי יקום ורבי יהודא רבי יקום אומר העובר לא תחמוד כאילו עובר על עשרת הדברות. לא תחמוד אנכי קיב) רבי אבין הוה קרי עוד העוזבת אלוף נעוריה ואת ברית אלהיה שכחה (שם ב' י"ז) קיג). לא תחמוד ולא יהיה לך תני חזקיה והיה מקול זנותה ותחנף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ (ירמיה ג' ט') קיד). לא תחמוד ולא תשא עליה הכתוב אומר והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה (במדבר ה' כ"א). לא תחמוד זכור אמר רבי תנחומא הרי שזינתה בתו של כהן גדול וילדה בן וגידלה אותו עמד והקריב על גבי המזבח נמצא מחלל את השבת שאין [זה] מקריב קטו). לא תחמוד כבד (גייס) גיים מן הגודר ולוקים

מאיר   מגן דוד   עין

קב) ויקרא כ"ד. קג) במדבר ט"ו. קד) שמואל ב' ט"ו. קה) מלכים א' ב' ה'. קו) במדבר כ"ה. קז) יהושע ז'. קח) שמואל ב' ט"ז. קט) מלכים א' כ"א. קי) כלו' דלא תחמוד גורם הכל וכדלקמן. וכאשר הגהתי כן הגיה הז"א עפ"י הפסיקתא זוטרתא לר' טוביה פ' ואתחנן. ושם איתא אמנון ביטל לא תנאף. וגי' המלקט שהזכרתיו לעיל הוא כמו שהיא לפנינו. ובסדר אליהו רבא פכ"ו כל הענין הזה באריכות ושם איתא לא תנאף בטל שמשון וכו' לא תענה עדי כזבות. והעתיקו הילקוט פ' ואתחנן אלא שבילקוט חשיב זמרי. קיא) כן הגיה הז"א ובד"פ איתא לא תחמוד. ועיי' בילקוט ירמיה שם שהעתיק המאמר וקיטעו מזכור ולהלן וכתב כן כל עשרת הדברות. קיב) כולא דרשא דר' יקום מיוסדת על לא תחמוד אשת רעך. ופי' לא תחמוד אנכי הוא עפ"י מה שדרשו ע"ז צור ילדך תשי להלן פכ"ד ובמדבר רבה פ"ט וכ' שהמאמר קטוע. קיג) כלו' שהוא דורש כן כלפי האשה וכמו שאמרו במדבר רבה שלכך נאמר איש איש (גבי סוטה) על שהוא כופלת בב' אישים בהקב"ה שנקרא איש ובבעלה שהוא איש וכה"א העוזבת אלוף וגו'. והז"א הגיה ר' אבין אמר מהאי קרא וכו' וא"ל. קיד) כלו' שע"י הזנות היו באים לידי ע"ז ודוגמא לדבר מעשה פעור. קטו) הז"א הגיה שאין זר וחלל מקריב. ובבמדבר רבה פ"ט שאלו תלמידיו לר' הונא אביו של ר' אחא למדתנו רבינו הנואף והנואפת עוברין על י' הדברות על הט' אנו מכירים ועל השבת אין אנו מכירים וכו'. והשיב שם לכולהו ואח"כ

מן סוסיתה, והיו מתגנבים אילו בנשותיהם של אילו (ואילו בנשותיהם) ואילו בנשותיהם של אילו. לימים נפלה קטטה ביניהם. זה הרג את אביו וסבור שאינו אביו קטז). ולא תחמוד לא תרצח סוף שאשתו עושה לו כשפים ורוצחתו. לא תחמוד לא תנאף תני חזקיה והיה מקל זנותה [וגו'] (ירמיה ג' ט'). לא תחמוד לא תגנב עליו הכתב אומר מים גנובים ימתקו (משלי ט' י"ז). לא תחמוד לא תענה הרי שיודע עדות לאביו. סבור שאינו אביו והרי הוא אביו. נמצא מעיד על אביו עדות שיקרא. לא תחמוד כמשמעו קיז). ר' יהודה אומר העובר לא תחמוד עובר על שבעה לאוין שיש כאן. לא יהיה לך. לא תשא. לא תרצח. לא תנאף. לא תגנוב. לא תענה. ולא תחמד קיח):

נאמרו חמשה [הדברות האחרונים כנגד חמשה] הדברות הראשונים קיט). לא תרצח כנגד אנכי. אמר הקב"ה אם רצחת מעלה אני עליך כאילו [אתה] ממעט הדמות קכ): לא תנאף לא יהיה לך אמר הקדוש ברוך הוא אם נאפת מעלה אני עליך כאילו אתה עובד עבודה זרה קכא): לא תגנוב לא תשא תני רבי חייא לא תגנובו לא תכחשו איש בעמיתו [ולא תשבעו בשמי לשקר] (ויקרא י"ט י"א וי"ב) קכב)

מאיר · מגן דוד · עין

מקיים. אמר להם אני אומר לכם פעמים כהן יש לו אשה וישראל נואף בא עליה והוא יולדת בן סבורים בו שהוא בנו של כהן ועומד אותו בן ומשמש בבי"המק ומעלה עולות בשבת ונמצא מחלל את השבת. ועיי"ש בתנחומא. והא דנקיט הכא בנו של כ"ג. לישנא דקרא ובת איש כהן כי תחל לזנות וגו' נקיט. ובתו לאו דוקא וכ"ג לאו דווקא. קטז) פי' הז"א לפטים א' ושמו גיים והיה מעיר גדר ועוד לפטים אחר ושמו לוקים מעיר סוסיתא ואפשר דקרי ליה הכי ע"ש שהיה כזאב טורף עיי' בערוך ערך לקום. ופי' זה רחוק. ומהרז"ו ג' גיים ופי' חייל שבא מהעיר גדר ולקו אותם בני סוסיתא וכו'. ופירושו רחוק יותר. ולקמן הגי' אלקים ובאמת שבד"פ הוא ולוקים במ"ס וכן גיים במ"ס ולשון אלו בנשותיהם וכו' מוכח דלאו ביחיד איירי. ומה שאמר להלן זה הרג את אביו וכו' פירושו הוא כמלא זה הורג את אביו וכו'. והנה גדר וסוסיתה הם ב' עיירות. גדר היא עיר בעבר הירדן יושבת בהרים ויושביה מרי נפש שהיו מכין והורגין בשכיניהם ובפרט בשבת שהיתה שכינא בהו שיכרות. וכמסופר בעירובין ס"א ע"א דהתקין רבי שבני גדר לא ירדו לאמתן בשבת לפי שהיו מכין והורגין בהם. אף שאמתן בתוך מיל של גדר היתה. גם לא היתה רחוקה מטבריה. שאמתן לטבריה מיל. כמפורש במגילה ב' ע"ב. וסוסיתא היא ג"כ בעבר הירדן כמפורש בירושלמי דשביעית פ"ו ה"א וישב בארץ טוב זו סוסיתא ולמה נקרא שמה טוב שיפטור מן המעשרות. ובירושלמי דר"ה ריש פ"ב אמרו דסוסיתא רובה גוים היתה. וכן מבואר בשה"ש רבה פ"ב פ' כשושנה וגו' ובאיכה רבה פ"א אות פ'. והיתה ג"כ סמוכה לטבריה כמפורש שם. ועיי' בס' תבואות הארץ קכ"ב ע"ב שעתיהן היו מעשר הערים שנקראו דיקאפולים בימי ממשלת הרומיים. שישבו בהם רומיים ויונים ושאר גויי הארצות. ועל בני סוסיתא אמרו באיכה רבה שם לוה ה' ליעקב סביביו צריו כגון קסטרה לחיפה סוסיתא לטבריה. ומזה נראה שרובן רומיים היו. וכבר מצינו שכינו לרומיים אלקוס כמפורש ברש"י מ' משלי ל' על ומלך אלקום עמו. ודבריו לקוחים מהמדרשים. ולפ"ז יש לפרש המאמר שאנשי עיר גדר קרי להו גיים. ואלקים מעיר סוסיתא דהיינו הרומיים היו מתגנבים וכו'. קיז) ועיי' במדבר רבה פ"ט שרמזתי לעיל אות קט"ו דשם קחשיב להו בענין אחר. קיח) כ"ל דר"י לאו אחמדת נשים קמפרש לה כר' יקום אלא אכולא דפרט קרא חימוד נשים וחימוד ממון. וקאמר דע"י לא תחמוד הוא עובר על כל אילו הלאוין. שע"י חימוד ממון הוא עובר על לא תהיה כמ"ש לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו וגו' דברים ז'. וכן הוא עובר על לא תרצח ולא תגנב ולא תענה. וע"י חימוד נשים הוא עובר על לא תרצח ולא תענה. נמצא דע"י לא תחמד הוא עובר אכולהו ז' לאווי. קיט) ככ"ל להגיה ובד"פ הגי' הדברים הראשונים. קכ) במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ח הוא מבואר באריכות. קכא) במדבר רבה פ"ט שם הוא באריכות. ובמכילתא דרשו הדבר בהפך מגיד הכתוב שכל מי שעובד ע"ז מעלה עליו הכתוב כאלו מנאף אחר המקום וכו'. והרבה דוגמאות בכתובים שמדמים ע"ז לזנות. קכב) במקרא כתוב ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו.

שאם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לשבע בשמי לשקר קכג): לא תענה זכור אמור הקדוש ברוך הוא שאם העדת עדות שקר על חבריך מעלה אני עליך כאילו העדת עלי (עכ) שלא בראתי עולמי בששה ולא נחתי בשביעי קכד): לא תחמוד כבד גיים מן הגדר אלקים מן סוסיתה היו (מגנבים נשיתיהם) [מתגנבים אלו בנשותיהם] של אילו ואלו בנשותיהם של אלו לימים נפלה קטטה ביניהם זה הרג את אביו וסבור שאינו אביו קכה):

נאמרו עשרת הדברות כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. א נ כ י כנגד ויאמר אלהים יהי אור (בראשית א' ג') וכתב והיה ה' לך לאור עולם (ישעיה ס' י"ט) קכו). ל א י ה י ה ל ך כנגד ויאמר אלהים יהי רקיע [בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים] (בראשית א' ו') אמר הקב"ה היה מבדיל ביני ובין עבודה זרה שנקראה [מים] מכונסים כדכתיב אותו עזבו מקור וגו' (ירמיה ב' י"ג) קכז). ל א ת ש א כנגד ויאמר אלהים יקוו המים (בראשית א' י') אמר הקב"ה המים חלקו לי כבוד ופינו את עצמן ואין אתם חולקים לי כבוד מלישבע בשמי לשקר קכח). ז כ ו ר כנגד ויאמר אלהים תדשא הארץ (שם שם י"ב) אמר הקב"ה מה דתיכול בשבת מוקיר קכט) שלא נברא העולם אלא שלא יהו חוטאים ויהו חיים לעולם ואוכלים גידולי הארץ קל). כ ב ד כנגד ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע השמים (שם שם ט"ו) אמר הקב"ה הא בריית לך תרין נהורים אביך ואמך הוי זהיר ביקרהון קלא). ל א ת ר צ ח כנגד ויאמר אלהים ישרצו המים (שם שם כ') אמר הקב"ה אל תהיו כדגים הללו שהגדולים בולעים את הקטנים שנאמר ותעשה אדם כדגי הים וגו' (חבקוק א' י"ד) קלב). ל א ת נ א ף כנגד ויאמר אלהים תוצא הארץ [נפש חיה למינה וגו'] (בראשית א' כ"ד) אמר הקדוש ברוך הוא הא ברייתי לך זוגך כל חד וחד דבק בזוגיה (במיניה) [במיניה] קלג). ל א ת ג נ ו ב כנגד ויאמר אלהים הנה נתתי לכם כל עשב זורע זרע וגו' (שם שם כ"ט) אמר [הקב"ה] אחד מכם אל יפשוט ידו בגניבה ובממון חבירו אלא מן ההפקר כעשבים הללו קלד). תני רבי חייא הנשמר בגינה אסור משום גזל ושאינו נשמר בגינה מותר משום גזל קלה). ל א ת ע נ ה כנגד ויאמר אלהים

מאיר מגן דוד עין

קכג) בתורת כהנים פ' קדושים ובמכילתא שם מייתי לה מקראי אחריני עיי"ש. קכד) במכילתא שם דרשו בהיפך מגיד הכתוב שכל מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שלא ברא עולמו לששה ימים וכו'. קכה) כדלעיל אות קע"ז. ובמכילתא שם מגיד הכתוב שכל מי שהוא חומד סוף מוליד בן שהוא מקלל את אביו ואת אמו ומכבד למי שאינו אביו. וע"ע במדבר רבה שם. א מ " א ש הראית שאילו המאמרים כאן ובמכילתא וכן המאמרים שבכאן ובבמדבר רבה אף שקולעים למטרה אחת אין סגנון של זה כסגנון של זה ולא הועתקו אחד מחבירו. וע"ע בזוהר יתרו ל' ע"א. קכו) במקרא כתוב והיה לך ה'. קכז) הז"א הגיה היה מבדיל ביני ש נ ק ר א ת י מ ק ו ר מ י ם ח י י ם ובין ע"ז שנקראת מים מכונסים וכו'. ובפסיקתא זוטרתי דפ' ואתחנן העתיק לא יהיה לך כנגד מאמר ב' יהי רקיע שלא להשתחוות לאשר בשמים ולאשר במים מתחת לארץ. קכח) בפ' זוטרתי שם מה המים אין עומדין במקום נקוב כך הנשבע לשקר אין לו מעמד ואין לו תקומה. קכט) כלו' במה שאתה אוכל בשבת אתה מכבד את בוראך. והז"א הגיה מוקיר לי וא"ל. וכדמסיק שלא נבראו בני אדם אלא להיות נהנים. קל) כמ"ש הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' ולא הותר אדה"ר לאכול בשר. ובפ' זוטרתי שם מה הארץ מוציאה דשאים שלא נזרעו כך אם תשמרו השבת כתיקונה הקב"ה מזמן לך טובות בלי עמל שנ' וימלאו אסמיך שבע. קלא) בפ' זוטרתי מי שמכבד את הוריו יתקיים עליו אור זרוע וגו'. ומי שאינו מכבדם יהו מ א ר ה בכל אשר לו שנ' מארת ה' בבית רשע. ד"א האב והאם נמשלו לאדם כמאורות דכתיב הנה השמש והירח וגו'. קלב) בפ"ז שם שלא תהא שוחט את האדם כשם ששוחט את העוף. קלג) אולי דב' נוסחאות כאן ול"ל כל חד וחד דבק ב ז ו ג י ה. ובפס"ז שם שלא תהא כבהמה שבא על אמה ועל בתה ועל אחותה. קלד) פירש כאן המקראות דבראשית. דכיון שכבר נבראו בעלי חיים ביום ה' וביום ו' קודם יצירת האדם על כרחך שייחד להם מאכלם אלא דאין מוקדם ומאוחר בתורה. ובפס"ז שם נקיט לה כסדר המקראות בתורה וה"נ התם לא תגנוב כנגד נעשה אדם שלא תהא כאדם שגנב מן האילן ואכל. קלה) סדר עולם רבה פ"ה.

נעשה אדם וגו' (שם שם כ"ו) אמר הקב"ה הא ברייתי לך חבריתך בדמותי (ואת חבית) [ואתחברת] ודמית (לצילמי) [לצלמי] לא תסהיד על חברך סהדו דשקר קלו). ל א ת ח מ ו ד כנגד ויאמר אלהים לא טוב היות אדם לבדו (שם ב' י"ח) קלז) אמר הקב"ה הא ברייתי לך זוגך כל חד וחד מינכון ידבק בזוגיה לא (תחמד) [יחמד גבר] מנכון אתתא דחבריה קלח):

נאמרו עשרת הדברות כנגד עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים. א נ כ י כנגד מכת ד ם ויהפך לדם יאוריהם (תהלים ע"ח מ"ה) אל תאמר כפרעה לי יארי ואני עשיתני (יחזקאל כ"ט ג') אל תאמר שאני בראתי עצמי. ל א י ה י ה ל ך כנגד [מכת] צ פ ר ד ע י ם (עלו) [שעלו] בתנורים (חומס) [בחומם] אמר הקב"ה הצפרדעים חלקו לי כבוד ואין אתם חולקים לי כבוד קלט). ל א ת ש א כנגד מכת כ י נ י ם שהשביעם הקב"ה ועלו קמ). ז כ ו ר כנגד מכת ע ר ו ב אמר הקב"ה לא תערוב ולידן חולא ושבתא כחד קמא). כ ב ד כנגד מכת ד ב ר דכתב למען יאריכון ימיך (שמות כ' י"ב). ל א ת ר צ ח כנגד מכת ש ח י ן אמר הקב"ה אל תהי רוצח ודמו של אותו האיש בגופו קמב). ל א ת נ א ף כנגד מכת ב ר ד ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד (שם ט' כ"ד) וכתב היחתה איש אש בחיקו וגו' כן הבא על אשת איש וגו' (משלי ו' כ"ז עד כ"ט) קמג). ל א ת ג נ ו ב כנגד מכת א ר ב ה כתב בעד החלונות יבואו כגנב (יואל ב' ט') קמד). ל א ת ע נ ה כנגד מכת ח ו ש ך אמר הקדוש ברוך הוא אם אין עדותך מאירה לך כאורה הזאת אל תעידנה. ל א ת ח מ ד כנגד מ כ ת ב כ ו ר ו ת שהיו המצרים שטופים בזימה ונמצאו כולם בכורים קמה):

[אנכי ה' וגו'] רבי יונה בשם ר' לוי בבי"ת נברא העולם מה בי"ת זה סתום מכל צד ופתוח מצד אחד כך אין לך רשות לדרוש מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור קמו). בר קפרא שמע לה מן הדא כי שאל נא לימים הראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים את האדם על הארץ (דברים ד' ל"ב) קמז) יכול מששי ולהלן קמח) ת"ל ר א ש ו נ י ם. ולאחר שריבה הכתב (מיעוט) [מיעט] אנו למדין אותה מששי. מה הששי מיוחד שהוא מששת ימי בראשית אף לא תהיה מביא לו אלא כיוצא בששי. הוי אין לך לדרוש מששה ולהלן קמט). יכול לידע מה למעלה

מאיר מגן דוד עין

קלו) כצ"ל להגיה. וכלו' בראתי לך חברותך דהיינו הנפש ונתחברת עמה ונדמית לצלמי. והז"א הגיה הא ברייה לך ואת חברך בדמותי וצלמי לא תסהיד וכו' וא"כ. קלז) במקרא כתוב ה א ד ם. קלח) כצ"ל להגיה. בכל הכי ברייתי (דהיינו בראתי) כתוב בד"פ ב ר י י ת ה לך תרין וכו' ב ר י י ת לך זוגך וכו' ב ר י י ת א לך חבריתך וכו' ברייה לך זוגך וכו'. בפס"ז הגי' לא תענה שקר שאם תענה שקר אף אתה תזרע חטים ויעלה חוח וכן אמר איוב תחת חטה יצא חוח לא תחמוד כנגד מאמר עשירי לא טוב היות וגו' שלא יהא אדם חומד אשת חבירו. ובזוהר ויקרא דף י"ב שנויים כולם בשם ר"ש כסדר שהם לפנינו. ומכין הי' מאמרות כמו שהם שנויין כאן כך הם בפדר"א פ"ג. אבל בגמרא דר"ה ל"ב חשיב בראשית כמי מאמר. ועיי' בב"ר ריש פי"ז דלא חשוב הנה כתתי לכם וכן לא טוב היות וחשיב בראשית למאמר ורוח אלהים כמי למאמר. ומנהם בר' יוסי מוליא ורוח אלהים וחשיב לא טוב היות וגו'. ועיי' במגן אבות להרשב"ץ על אבות. קלט) עיי' פסחים ע"ג ע"ב ושמות רבה פ"י. קמ) כלו' דמכה זו היתה בריה חדשה (עיי' בחיי עה"ת שם) ע"כ לא יכלו החרטומים להוציאם ואמרו אצבע אלהים היא וכמו שאמרו בשמות רבה שם מיד הכירו שהיו המעשים מעשה אלהים ולא מעשה שדים ונעשו בשמו של הקב"ה. וכדדרשינן לעיל אמר הקב"ה וכו' אף שמי בורא עולמות ומחריבן. והיינו דקרי לה השבעה כלו' שגזרו משה ואהרן בשמו של הקב"ה שיעלו. קמא) כלו' שלא תהא דן את השבת כחול ותערוב אותם. ויראה דס"ל כר' ואתיה במדרש תהלים ע"ח שאמר הערוב עליהן את המאורות. קמב) כלו' שסופו להלקות בצרעת. ואתיא כר' נחמיה בב"ר פכ"ב שפי' וישם ה' לקין אות שהזריח לו הצרעת. קמג) במקרא כתוב אל אשת רעהו. קמד) במקרא כתוב בעד החלונים. קמה) עיי' לעיל פי"ז. קמו) ירושלמי חגיגה פ"ב וב"ר פ"א. קמז) במקרא כתוב לימים ראשונים וגו' ברא אלהים אדם וגו'. קמח) כלו' מיום שנברא בו האדם. קמט) מששת ימי בראשית ולהלן

מן השמים ולמטה מן התהום תלמוד לומר ולמקצה השמים ועד קצה השמים (קמ) אין לך לדרוש אלא עולם שאתה עומד בו (קנ). דרש רבי יודן בן פזי במעשה בראשית כהדא דבר קפרא (קנא): [דבר אחר] מה בי"ת יש בו נקודה אחת מלמעלה ונקודה אחת מלאחוריו. אומרים לבי"ת מי בראך. והוא מראה להן בנקודה של מעלן זה של מעלן בראני. ומה שמו. והוא מראה להן בנקודה של אחריו ה' שמו (קנב): דבר אחר למה בבי"ת שהוא לשון ברכה ולא בא"לף שהוא לשון ארירה. אמר הקדוש ברוך הוא שלא יהא פתחון פה לאותו העולם לומר היאך העולם יכול לעמוד ונברא בלשון ארירה. אלא אני בורא אותו בבי"ת בלשון ברכה והלואי יעמוד (קנג): רבי אבהו

מאיר   **מגן דוד**   עין

קודם הבריאה. קמ) ובב"ר שם גריס לה הכי בר קפרא אמר כי שאל וגו' למן היום שנברא ו(כלו' הימים הראשונים) אתה דורש ואי אתה דורש לפנים מכאן (דהיינו קודם שנבראו) ולמקצה השמים ועד קצה השמים אתה דורש וחוקר ואי אתה חוקר לפנים מכאן. והוא מסכים עם המאמר שלפנינו וסגנון לשון איכא בינייהו. וכסגנון המאמר שלפנינו גריס בירושלמי שם (קודם להא דר"י בשם ר"ל דלעיל) בשם ר' יונה בשם ר' בא כי שאל נא וגו' יכול קודם למעשה בראשית ת"ל למן היום וגו' יכול משיתי ואילך וכו' (כמו שהוא לפנינו ומסיים) אלא עד שלא נברא העולם את דורש ולבך מסכים משנברא העולם את (הולך) [דורש] וקולך הולך מסוף העולם ועד סופו תני בר קפרא ולמן היום. כלו' דר' בא ס"ל כסתם מתניתין דהתם דאין דורשין במ"ב בשנים. דהיינו בענין ששת ימי בראשית שהוא עד שלא נברא העולם וקודם גמר בריאתה. אלא הוא דורש ביחיד ולבו מסכים. אבל משנברא העולם דהיינו מגמר בריאתה ואילך הוא דורש וקולו הולך. ובר קפרא פליג עליה ודריש ליה לקרא כאילו כתוב ולמן היום. ואמרו כי שאל נא נמשך על לימים ראשונים ונמשך ג"כ על למן היום. וס"ל לבר קפרא כר' ישמעאל דפליג אמתניתין דסתמה כר"ע. וסבר דדורשין במעשה בראשית בשנים. וכדאמר התם בירושלמי בריש פרקין עיי"ש. קנא) בב"ר שם מסיים דרש ר' יהודה בן פזי במ"ב בהדיה דבר קפרא. והוא שיבוש וצ"ל כהדא. ובירושלמי שם מסיים איתא דר' יודה בר פזי כהדא דבר קפרא ומה דתני ר' חייה כהדא דר' בא. כלו' דשם בריש פרקין אמרו אמתני' ר' בא בשם ר' יהודה דר"ע היא ברם כר' ישמעאל דורשין (ופריך) לעובדה (כלו' להלכה מאי ומשני) מן מה דר"י בן פזי יתיב דרש בתחלה היה העולם מים במים הדא אמרה הלכה כר"י בר פזי בתחלה היה העולם מים במים מ"ט ורוח אלהים מרחפת וגו' חזר ועשאו שלג וכו'. ועל זה קאמר הכא דר"י בר פזי כבר קפרא סבירא ליה. (ומ"ש שם דתני ר' חייה כהדא דר' בא כוונו למשנת דר' חייה שהיתה רגילה בפיהם דס"ל דאין דורשין אלא ביחיד ולא העתיקוה שם. ואולי היא האי ברייתא דתנו רבנן בבבלי חגיגה י"א ע"ב. כי שאל נא לימים ראשונים יחיד שואל וכו'. וכן ס"ל לברייתא דתוספתא חגיגה דאין שואלין קודם גמר מעשה בראשית עיי"ש. (וברייתא זו שם משובשת וצריכה תיקון עיי"ש). ובהא דר"י בשם ר' לוי לא איתברר כאן אי ס"ל דלפנים הוה קודם גמר הבריאה או קודם התחלת הבריאה. אמנם מלשון הירושלמי והרבה דמקיימו מה לפנים מה לאחור אלא מיום שנברא העולם ולהבא מוכח דס"ל דדוקא מגמר בריאת העולם ולהבא. ושיטה זו מצינו לר' לוי בפירוש בשם ר' חמא בר חנינא בב"ר פ"ט בדרוש כבוד אלהים הסתר דבר. ולרמב"ן שם פ"א בדרוש הזאת ידעת מני עד עיי"ש. וכבר נתבלבלו המפורשים באילו המאמרים. ובהגהות הרד"ל על הרבה מצאתי שהבין גם הוא הדברים כמו שבארתים. קנב) בירושלמי גריס לה בתר דר"י בשם ר"ל. ומתחיל אומרים לבי"ת וכו' ואומר ה' שמו אדון שמו. ומשמע דר' לוי הוה מסיים ליה למדרשו הכי. אבל בב"ר שם גריס לה בתר אינך מאמרים דדריש כאן על בי"ת. וגריס דבר אחר למה בב' אלא מה ב' זה יש לו שני עוקצין א' מלמעלה ואחד מלמטה מאחוריו וכו' (ובענין צורת הבי"ת עיי' בטור ובי"י או"ח סי' ל"ו). ופי' ה' שמו כלו' שרומז אל האל"ף שהוא האחד הראש והאדון. קנג) הז"א הגיה לאומות העולם. ובד"פ איתא לאות העולם. בירושלמי שם ג' ד"א ולמה בבי"ת וכו' אמר הקב"ה איני בורא את עולמי אלא בבי"ת שלא יהו כל באי העולם אומרין האיך העולם יכול לעמוד ונברא וכו'. ובב"ר שם ד"א למה בב' שהוא לשון ברכה ולמה לא באלף שהיא לשון ארירה (ד"א למה לא באלף) שלא ליתן פתחון פה למינין לומר האיך העולם

בשם רבי יוחנן בשני אותיות נבראו שני עולמים העולם הזה והעולם הבא ביו"ד וה"י. מאי טעמא כי ביה ה' צור עולמים (ישעיה כ"ו ד'). ועדיין אין אנו יודעים איזה מהם נברא ביו"ד ואיזה מהם נברא בה"י. אלא מן מה דכתב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם (בראשית ב' ד') בה' בראם. הוי העולם הזה נברא בה"א. והעולם הבא נברא ביו"ד. מה יו"ד נקודה אחת מלמטן רמז שכל המתים יורדים לגיהנם ונקודה אחת מלמעלן רמז שהם עתידים לעלות ה' ממית ומחייה מוריד שאול ויעל (שמואל א' ב' ו'). מה ה"א פתוח מכל צד רמז לבעלי תשובה שיש להם פתח פתוח. יו"ד כפוף רמז שכל באי עולם עתידים (להיכנף) [להיכפף] דכתיב ונהפכו כל פנים לירקון (ירמיה ל' ו'). כיון שראה דוד התחיל מקלם את הקב"ה בשני אותיות הללו ביו"ד ובה"א [דכתיב] הללויה הללו אל בקדשו (כתב) עד כל הנשמה תהלל יה הללויה (תהלים ק"נ א' וכו') קכד):

ר' אליעזר בר אבינא בשם רבי אחא כל אותם עשרים (ושתים) [וששה] דורות היה א"לף קורא תגר לפני הקב"ה ואומר לפניו רבון כל העולמים אני ראשון של כל אותיות (לא) [ולא] בראת את עולמיך בי אלא בב"ית. אמר לו הקב"ה צא כל העולם כולו שלך. שכל העולם [ומלואו] לא נבראו אלא בשביל תורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקת שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל"ג כ"ה). למחר אני עתיד ליתן

מאיר **מגן דוד** עין

יכול לעמוד וכו' (והמלות שהסגרתים הם שיבוש ונשמטו מדלעיל עיי"ש). וענין זה הוא ג"כ בתנא דבי אליהו ספ"לא ובתנחומא בראשית עיי"ש. קכד) ג"ז בירושלמי שם. ושם הגי' העוה"ז נברא בה"א והעוה"ב נברא ביו"ד מה ה"א פתוח מלמטן רמז לכל באי עולם שהן יורדין לשאול מה ה"א יש לו נקודה מלמעלן משעה שהן יורדין הן עולין מה ה"א פתוח מכל צד כך פותח פתח לכל בעלי תשובה מה יו"ד כפוף כך יהיו כל באי העולם כפופין ונהפכו כל פנים לירקון כיון שראה דוד כן התחיל לקלס בשתי אותיות הללויה הללו עבדי ה' הללו את שם ה'. ובב"ר שם לא גרים להא. אלא קודם להא דבית ברכה גרים [דבר אחר] למה נברא העולם בב' [למה לא באל"ף] להודיעך שהן שני עולמים העוה"ז והעוה"ב. אולם בפי"ב שם דריש על בהבראם. ר' אבוהו בשם ר' יוחנן אמר בהבראם בה"א בראם. ודריש התם דה"א אינו תופש את הלשון כך לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו. וכ"ה במדרש תהלים ס"ב. והדר מייתי ר' יהודה נשיאה שאליה לרשב"נ וכו' מאי דכתיב סולו לרוכב בערבות ביה שמו וכו' א"ל אוי דמובדון וכו' שאלית לר' אלעזר ולא אמר כן אלא (וכולא הוא ג"כ בירושלמי דחגיגה שם אלא שהמאמר שם קטוע ומסיק שם אלא למלך שבנה פלטין וכו' והוא נשמט מדלעיל מדרוש תאלמנה שפתי שקר עיי"ש ועיי' בב"ר פ"א בדרוש תאלמנה) כי ביה ה' צור עולמים בב' אותיות וכו' אין אנו יודעין וכו' וממה דאמר ר' אבוהו בשם ר"י בהבראם בה"א בראם הוי העוה"ז נברא בה"א ומה ה"א זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלמטה רמז שכל המתים יורדים לשאול והעוקץ שלו מלמעלה רמז שעתידים לעלות והחלון הזה שמן הצד רמז לבעלי תשובה והעוה"ב נברא ביו"ד מה יו"ד זה קומתו כפופה כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לע"ל הה"ד ושח גבהות וגו'. והנה נוסחא זו מסכמת יותר עם נוסחת הירושלמי. ומייתי לה נמי במדרש תהלים קי"ד ושם הגי' הכי. ולמה עסקה של ה"א פתוחה למטה וסתומה מכל צדדיה כך העוה"ז כל מה שנברא בו יורדין לשאול ואותה העקילה שיש בה רמז לתחיית המתים והעוה"ב נברא ביו"ד למה מה עסקה של יו"ד קומתה כפופה כך פניהם של הרשעים עתידות להיות מכורכמות לעתיד לבא (כלו' שתמונת יו"ד כתמונת שרש הכרכום) ד"א מה עסקה של יו"ד קטנה בקומתו כך הרשעים לע"ל שנ' ושח גבהות וגו'. וכל אילו הלשונות אינן מסכימות עם סוגית הגמרא דמנחות כ"ט ע"ב עיי"ש. אמ"א ש אין בידי להכריע בין הנוסחא שלפנינו (והביאוה הפוסקים בטור או"ח ל"ו) ובין נוסחת הירושלמי. ועכ"פ לשון מה ה"א פתוח מכל צד שלפנינו ושבירושלמי נראה שצריך להיות פתוח מן הצד. ויש לי עוד להעיר שנראה שהמאמר בב"ר פי"ב הועתק מן הירושלמי ונוסחא מתוקנת היתה לו לבעל המסדר. ולפנינו שם הנוסחא משובשת. ובבבל שמעו הדברים ולא שמעום על בורים. אמנם המאמר שלפנינו הוא מאמר עיקרי ולא מן הירושלמי הועתק.

תורה לבני ואיני פותח (לכם) [להם] אלא בך א נ כ י ה' א ל ה י ך קכה): [דבר אחר] למה בא' בר חוסא אמר מפני שהוא (סמוך) [סוכם] לאלף ד ב ר צ ו ה ל א ל ף ד ו ר (תהלים ק"ה ח') קכו): אמר רבי שמלאי בכבוד גדול היה העולם עד שלא ניתנה התורה. משניתנה התורה כביכול נעשה העולם זוללה. הא כיצד את נוטל קנה מאזנים ותן שש אונקיאות מכאן וארבעים מכאן מי מכריע. לא ארבעים מכריעים ששה קכז). כל העולם כולו לא נברא אלא לששה ימים שנאמר כי ששת ימים עשה ה' את השמים (שמות כ' י"א) והתורה ניתנה לארבעים יום ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה (שם ל"ד כ"ח) ואשב בהר ארבעים [יום וארבעים] לילה (דברים ט' ט') לא כ"ש שיהיו הארבעים מכריעים את הששה קכח): ר' אליעזר בשם ר' ברכיה אמר נעשו! מים אם ינתשו מים [זרים] קרים נוזלים (ירמיה י"ח י"ד) קכט). רבי הונא בשם רבי אחא אומר נמוגים ארץ וכל יושביה [אנכי תכנתי עמודיה סלה] (תהלים ע"ה ד') כבר היה העולם מתמוגג והולך אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז'). כבר היה העולם חוזר לתוהו ומי (ביסס) [ביסס] את העולם א נ כ י ת כ נ ת י ע מ ו ד י ה סלה בזכות א נ כ י ה' אלהיך קל):

אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים חנניא בן אחי ר' יהושע אומר ה ו צ א ת י ך כתב כביכול אני ואתם יצאנו ממצרים קלא):

מבית עבדים ר' תנחום בר חנילאי בשם ר' ברכיה לא נתקלל לעבד אלא כנען [ויאמר ארור כנען] עבד עבדים יהיה לאחיו (בראשית ט' כ"ה) ומנין שכל

מאיר מגן דוד עין

קכה) וכן הגיה הז"א. ובב"ר פ"א שם גרים לה הכי א"ר אלעזר בר א נ י נ א (ונראה שהוא טעות וצ"ל בר א ב י נ א וכ"ה בילקוט שם) בשם ר' אחא עשרים ושש דורות היתה האלף קורא תגר לפני כסאו של הקב"ה וכו' א"ל הקב"ה העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה שנ' ה' בחכמה יסד ארץ ולמחר אני בא ליתן תורה בסיני ואיני פותח תחלה אלא בך שנ' אנכי וגו'. ובשה"ש רבה פ"ה בד"ה ראשו כתם פז ג' ר"א בר אבונה וכו' כענין שהוא בב"ר. ובפסיקתא דבחדש השלישי אנכי ה' אלהיך ר' אחא אמר כ"ו דורות וכו' א"ל הקב"ה חייך שאני פורע לך תורה נבראת לפני ב' אלפים שנה וכשאבוא ליתן תורה לישראל איני פותח אלא באל"ף שנ' אנכי וגו'. ושגגון מאוחר הוא. קכו) וכן לדד הז"א להגיה. ובב"ר שם הגי' ר' ה ו ש ע י א אומר למה נ ק ר א ש מ ו אלף שהוא מסכים מאלף שנ' דבר צוה וגו'. ובשה"ש רבה שם בר ח ו ט א אמר למה נקרא וכו' שהוא מסכים מאלף ד ו ר שנ' וכו'. ונראה שעיקר הנוסחא כמו שהוא לפנינו. שלכך התחיל באל"ף שמגיע סכום מנינו לאלף. ורומז לאלף דור וכמו שאמר בב"ר פכ"ח אלף דור עלו במחשבה להבראות וכמה נימוחו מהם ר"ה בשם ר"א בנו של ריה"ג אמר תתקע"ד דורות מ"ט דבר צוה לאלף דור זו התורה. ובילקוט בראשית גרים בר א ו נ י א אמר למה נקרא שמו אלף שהקב"ה מסכים ליתן התורה לאלף דור וכו'. וזה מתיקוני בעל הילקוט ופי' מ ס כ י ם הוא ג"כ מלשון ס כ ו ם. ובענין השם חוסה או חוטה עיי' בסה"ד ערך חטייא וערך חסא. א מ " א ש מראין הדברים שכל אילו המאמרים בב"ר פ"א הועתקו מהפסיקתא שלפנינו ונתוספו על עיקר המדרש לבראשית. ואולי שגם המאמר שלאחריהם שם בענין מנלפ"ך הועתק עמהם. והיו כולם סדורים בפסיקתא לעשרת הדברות. שהיתה סדורה בשיטה אחרת מאותה שלפנינו. ומאותה הפסיקתא הועתקו המאמרים שם. ועליה רמז הסופר שם ב א נ כ י ד ר " מ וכו'. קכז) בתמיה. קכח) כ"ל דכוונת ר' שמלאי כמ"ש הכתוב לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים. וכלו' דמתחלה היה די לעולם שנברא בששה ימים ואח"כ היתה צריכה להתבסם ע"י התורה שניתנה למ' יום. וכש"כ דהנהו מ' יום כפולים היו. ופי' ע ד ש ל א נ י ת נ ה ה ת ו ר ה עד שלא היתה צריכה שתנתן התורה. ור' שמלאי לשיטתו אזיל עפ"י מה דדריש בסוף מכות עיי"ש. קכט) ענין המאמר סתום מאד וכ"ל דכוונתו שהעולם היה מתמוגג ונעשה מים וחזר העולם למימיו כמו שהיה בתחלה מים במים אילולי שניתנה התורה ואסיפא דקרא קאי כי שכחני עמי לשוא יקטרו ויכשלום בדרכיהם שבולי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמיה שם). ועכ"פ נראה שמאמר קטוע הוא. קל) עיי' לעיל אות י"ז. קלא) בירושלמי דסוכה פ"ד ה"ג. ועיי' במכלתא סי פ' יתרו. וכ"ל דדריש כאילו כתיב הוּצֵאתִיךָ.

משפחותיו של חם קרוין עבדים. שנאמר מארץ מצרים מבית עבדים קסב): שאלו תלמידיו את רבי יוחנן בן זכאי ומה ראה העבד לירצע באזנו מכל איבריו. אמר להם אוזן ששמעה על הר סיני אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים וקיבלה עליה עול מלכות בשר ודם. אוזן ששמעה לפני הר סיני לא יהיה לך אלהים אחרים על פני והלך זה וקנה אדון אחר. לפיכך תבא האוזן ותירצע שלא שמרה מה ששמעה. לשעבר היו ישראל עבדים לעבדים. מכאן ואילך הם עבדיו של הקב"ה. כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וגו' (ויקרא כ"ה כ"ה) קסג):

פכ"ב

פרשה תנינותא

לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא א).

[כתיב] אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים (קהלת ח' ב') אמר ר' לוי אני פי מלך שמור פי מלך מלכי המלכים הקב"ה. הפה שאמר לנו אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב') אותו אשמור. ועל דברת (שבועת אלקים) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שם שם ג'). שבועת אלהים לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ב):

כתב האותי לא תיראו נאם ה' ואם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם לא יעברנהו (ירמיה ה' כ"ב) ג) אמר הקב"ה ים גזרתי עליו גזירה שמא עבר על גזירתי ואמר הריני עולה ומציף את כל העולם כולו. ח"ו לא עשה כן אלא קיים גזירתי היך דכתב ואשבור עליו חוקי ואשים בריח ודלתיים ואומר עד פה תבא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך (איוב ל"ח י' וי"א). והרי דברים ק"ו ומה אם הים שנברא [יחידי] דכתיב בושי צידון כי (אמרין מעון) [אמר ים מעוז] הים לאמר לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (ישעיה כ"ג ד') קיים גזירתי. ואתם אין אתם מקיימין גזירתי ד):

לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא רבי יהודה בי ר' שמעון אומר למד לְמֹד אלף [אֶלֶף]. למד לְמֹד דברי תורה. אלף אֶלֶף דברים ה). רבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי אומר אלף אֶלֶף דברי תורה. למד כרוז (שרוכה לדרוש לפי שהוא גבו' מכל האותיות מ' מדין ספק ליה למי ללמד כדמפרש בסמוך והיינו דאמר הוי זהיר ואל תגרום למים) ו) מם (ספק ליה) [ספיקלא]. הוי זהיר בלמד וקנה לך חיים אל תגרום (למים סיביאו) [למם שיבא] לעולם ז). מטרונת שאלה את ר' יוסי אמרת לו מה ראה למד להיות גבוה מכל האותיות אמר לה מפני שהוא כרוז ודרכו של כרוז להיות עומד במקום גבוה ומכריז ח):

מאיר עין מגן דוד

קסב) עיי' מכילתא יתרו מס' דבחדש סוף פ"ה. קסג) עיי' במכילתא משפטים פ"ב ומ"ש שם במ"ע אות ל"ה ושם הארכתי.

פכ"ב א) כנ"ל אלא שהשמיטוהו הסופרים. ב) וכ"ה במדרש קהלת שם ובשה"ש רבה פ"ב יונתי בחגוי וגו'. ובויקרא רבה פל"ג הגי' ועל דברת שבועת אלהים על שם וידבר אלהים את כל הדברים האלה שבועת אלהים ע"ש לא תשא. ובירושלמי דסנהדרין פ"ג ה"ו גרים לה בשם ר' יוסי בי רבי בון. ג) במקרא כתוב אם מפני וגו' ולא יעברנהו. ד) ככ"ל להגיה. ובד"פ הוא משובש יותר. והוא כעין שדרשו בספרי נשא פ"פ מ"ב ופ' האזינו פי' ש"ו. ושם אמרו ומה אלו וכו' ואתם חסין על בניכם ובנותיכם עאכו"כ שאתם צריכים שלא תשנו את מדותיכם. ה) ככ"ל להגיה ולנקד. ולפי מה שנקדתי פירושו מבואר. ואלף דברים היינו דברים רבים וחשובים. ולדרוש מלת לא קאתי. ו) כולא מגליון מפרש. וכעין זה פי' הז"א. ונשתבשו דברי בעל הגליון ג"כ ול"ל מ"ם ספיקלא מ' דין למי ללמד וכו'. ופי' ספיקלא הם יסורים ועונשי הגוף עיי' בערוך ערך דמם וערך ספקל. ז) כנ"ל. ונראה דמ"ם הוא ר"ת מות וע"כ היא ספיקלא. ח) עיי' לעיל סוף פי"א.

כמה דברות שמעו ישראל מפי הגבורה. רבי יהושע [בן לוי] אומר שתי דברות ורבנין אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הגבורה. אחר כל הדברות מה כתב ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות (שמות כ' ט"ז) ע) (או אני אומר אחר שני הדברות ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו וגו'). מה ענה לה ר' יהושע בן לוי. פליג שאין מוקדם ומאוחר [בתורה. או אני אומר אחר שנים ושלשה דברות ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו וגו'. אמר] ר' עזריה ור' יהודה בי ר' שמעון ור"ש בי ר' יהושע בן לוי תורה צוה לנו משה מרשה קהילת יעקב (דברים ל"ג ד') כל התורה כולה שש מאות וי"ג מצות. ומניין תורה אינו עולה אלא שש מאות ואחת עשרה. [תרי"א] מצות דבר עמנו משה. אנכי ולא יהיה לך לא דבר עמנו משה י):

לא תשא אמר רבי זעירא אם בשבועת שוא הכתוב מדבר הרי אמר לא תשבעו בשמי לשקר (ויקרא י"ט י"ב) מה ת"ל לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. שלא תקבל עליך שררה ואין אתה ראוי לשררה. רבי מנחמן אמר רבי יעקב (מ"ר) [משם ר'] מני מייתי לה מן הדא. אל תצא לריב מהר (משלי כ"ה ח') לרב כתב. לעולם אל תהי רץ אחר שררה. למה כן. ומה תעשה באחריתך בהכלים אותך ריעך (שם) (למה) [למחר] הם באים ושואלים לך שאילות מה אתה משיבם יא). רבי מנחמא בשם רבי תנחום בי רבי חייא. רבי מני בשם רבי יוסי בר זבידא מייתי לה הכי נואף אשה חסר לב (שם ו' ל"ב). הא כל המקבל עליו שררה בשביל ליהנות ממנה אינו אלא כנואף הזה שהוא נהנה מגופה של אשה. משחית נפשו הוא יעשנה (שם) [משחית נפשו] כמשה שאמר ועתה אם תשא חטאתם (שמות ל"ב ל"א) כיהושע שאמר בי ה' (יהושע ז' ח') בי ולא בהן. כדוד שאמר ה' אלהים תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה (דה"א כ"א י"ז) [הוא יעשנה] יב). אמר רבי אבהו אני נקראתי קדוש ואתה נקראת קדוש הא אם אין בך כל המדות שיש בי לא תקבל עליך שררה יג):

מאיר — מגן דוד — עין

ע) כלו' ומזה מוכח שכל הדברות שמעו. י) כן הגיה מהרז"ו עפ"י שה"ש רבה פ' ישקני. והתם גרים לה הכי. ד"א פן תשכח את הדברים [ריב"ל אמר] שני דבורים שמעו ישראל מפי הקב"ה ורבנין אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה ר' יהושע (בן) [דסכנין בשם] ר' לוי אמר טעמון דרבנין אחר כל הדברות כתיב דבר אתה עמנו וגו' מה עבד לה ריב"ל פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה או איכו מדבר דבר אתה עמנו וגו' אלא לאחר שנים ושלשה דברות ר' עזריה ור"י בר סימון בשם ריב"ל תפיסו שעתיה אמרו כתיב תורה צוה וגו' וכו'. ובשיטה אחרת גרים לה התם ריב"ל ורבנין ריב"ל אומר ב' דברות וכו' הה"ד ישקני מנשיקות פיהו ולא כל הנשיקות ורבנן אמרין כל הדברות וכו' כדלעיל וכמו שהגהתי. ולפ"ז יש להגיה לפנינו ור"י בר"ש בשם ריב"ל. ובסוף מכות א"ר המנונא וכו' תורה בגי' תרי"א הווי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. וע"ש ברש"י שכתב מפי הגבורה דכתיב אחת דבר אלהים ושתים זו שמענו במכילתא. ולפנינו במכילתא ליתא. ועיי' במכילתא יתרו מס' דבחדש בד"ה ויאמרו אל משה ובמ"ע שם אות י"ז. אמנם בהוריות ח' ע"א גרסינן דתנא רבי ישמעאל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (ועיי' במבוא למכילתא פ"י לד ס"ג). וכעין דברי רש"י הוא בפדר"א סוף פמ"א עיי"ש. וע"ע בשמות רבה פל"ג ומדרש תהלים פי"ז. יא) בילקוט משלי כ"ה העתיק לה וסדרה עפ"י דרכו. וגרים ד"א אל תצא לריב מהר לרב כתיב רבי מנחמא ברבי יעקב לעולם וכו' למחר באים וכו'. ושם סי' ו' רמז תתק"מ ר' מנחמא בר יעקב מייתי לה וכו' למחר וכו'. ועיי' בתרגום שם. יב) בילקוט כ"ה שם גרים ר' מנחמא בשם ר' תנחום מייתי לה מן הכא נואף וגו'. ושם סי' ו' גרים ר' מנחמא בשם ר' תנחום בר חייא וכו'. יג) כוונת המאמרים שמי שמקבל על עצמו שררה הוא נקרא אלהים בשמו של הקב"ה ואל יהי נושא זה השם לשוא. ועיי' סנהדרין ז' ע"ב ול"ט ע"ב (מה שדרשו על נואף אשה) ובירושלמי סוף ביכורים ה"ג ומדרש שמואל פ"ז. ובמס' סוטה כ"ב ע"א מני קטן שלא כלו לו חדשיו ובכלל אילו המכלי עולם ומפרש לה ר' אבא זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. ובירושלמי דסוטה פ"ג ה"ד הגי' ותינוק שהיא עולה לחדשיו

[ד"א לא תשא וגו'] א"ר ביבי אם בשבועת שוא הכתוב מדבר והלא כבר נאמר לא תשבעו בשמי לשקר (ויקרא י"ט י"ב) מה תלמוד לומר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. שלא תהא תפילין נושא (וטליתן) [וטליתך] עוטף והולך ועובר עבירות יד). אמר רבי ינאי תפילין צריכין גוף נקי טו): מפני מה לא החזיקו בהם בני ישראל. מפני הרמאים טז). עובדא הוה בחדא גברא דהוה טעין ממוניה בערבות יז). באפי רומשא על בי כנשתו יח). אשכח גברא מצלי ותפילים על רישיא יט). אמר ליה לית לי מפקיד הדין ממונא אלא גבי הדין דהוא עטר מצוות (סלותי' דברייא) [דברייה] כ). נשא ואפקדיה לגביה כא). בא לאפוקי שבתא כפר ביה. אמר ליה לא לך הימנית אלא להדא שמא קדישא דהוא על רישך כב). נתעטף טליתו ועמד ונתפלל באותו מקום. אמר לפניו רבונו של עולם לא הימנית אלא לשמך קדישא (דהיה) [דהוה] על (ריסין) [רישיה] כג). מקום צלי נח ודמך ליה כד). איתגלי אליהו זכור לטוב על ההוא גברא. אמר (זול) [זיל] אמור לאיתתא דההוא גברא סימן דהוה לך (עמה) [עמיה] כה) אכלין בלילי פסחא חמיר ובלילי צומא רבה מן ההוא מינא כו) (יבולי) [הבי לי] מקמת פלן כז). נסתה ויהבה ליה כח). כיון דאתא שרי חביט עלה כט). אמרה ליה מה את (חבים) [חביט] עלי סמנא דהוה ביני לבינך יהב לי ויהבת ליה ל). אמר הואיל (ונתפרקמו) [ונתפרסמנו] נחזור (לאקורינו) [לסוארינו] לא). מכאן אמרו אל תאמין בגר עד עשרים ושתים דורות לב):

מאיר — מגן דוד — עין

ומפרש לה ר' חלקיה בשם ר' סימון זה שהוא גדול בתורה שלא בפילקו ומבזה גדולים ממנו. כלו' דמשום ילדות שיש בו הוא מעיז פניו כנגדם. ואמרו בסוטה שם ובעי"א י"ט ע"ב (עיי' ברש"י שם ובתוספות סוטה) שהוא עד מ' שנין שיגיע לימי בינה. ולשון הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה פ"ה ה"ד אלו התלמידים הקטנים שלא הרבו תורה כראוי והם מבקשים להתגדל בפני ע"ה ובין אנשי עירם וקופצין ויושבין בראש לדין ולהורות בישראל הם המרבים המחלוקת והם המחריבים את העולם ומכבין נרה של תורה ומחבלים כרם ה' לצאות עליהם אמר שלמה בחכמתו אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים. וראויים הדברים למי שאמרם. יד) כלו' שמלת שם ענינו סימן. והוא נרדף עם מלת יד ומלת זכר. וכל שעשוי לזכרון נקרא שם. וע"כ התפילין והציצית הם שמותיו של הקב"ה שהם עשוים לזכרון. אמ"ש ילדו בזה חז"ל לעומק פשטות המקראות. שאילו הי' דברות הם מורכבים מג' וז'. וכשתדקדק בכל מניני העשר. תמצא שהם אם ג' וז' או ז' וג'. וכאן הם ג' וז'. הג' הראשונים הם יסוד ועליהם כבנו הז'. וכלו' אנכי ה' אלהיך ולא יהיה לך אלהים אחרים אלא יהא שמי נקרא עליך. אבל לא תשא את שמי לשוא. כי אמנם יתחייבו לך מזה שבעה לוויים יסודם השבת וכו', טו) כלו' נקי בלא חטא. וכ"ה בירושלמי דברכות פ"ב ה"ג. ובבבלי שבת מ"ט ע"א וק"ל ע"א פירשוהו לענין אחר עיי"ש. טז) דמצות תפילין היתה מרופה בידם כדאמרינן בשבת ק"ל ע"א. ועיי' בתוספות שבת מ"ט ד"ה כאלישע. ובירושלמי שם הגי' מ"מ לא החזיקו בהם מפני הרמאים. יז) כלו' בערבי שבתות ואולי צ"ל בערובא דשבתא. יח) כנגד הערב נכנס לבית הכנסת. יט) מלא שם איש שמתפלל ותפילין בראשו. כ) בד"פ איתא דהוא עטר מצות מלותיה דבריי'. וב' נוסחאות הם. פי' אמר לעצמו אין אני מפקיד הממון הזה אלא גבי פלוני שהוא מעוטר במצות בוראו. כא) לקח והפקיד אצלו. והז"א הגיה כסתיה ורמז על הערוך ערך כסתיה וא"ל. ואולי צ"ל כסב. כב) וכשבא למוצאי שבת כפר בו הנפקד וא"ל המפקיד לא לך האמנתי אלא לשם הקדוש שעל ראשך. ובירושלמי שם גרים לה הכי. עובדא הוה בחד בר נש דאפקיד גבי חבריה וכפל ביה א"ל לא לך הימנית אלא לאילין דברישך הימנית. ותו לא. כג) כלו' על ראשו של זה. כד) במקום התפלה נח וישן לו. ובד"פ איתא נס. והז"א הגיה מגו צלוי נס ודמך ליה. כה) לך ואמור לאשתו סימן שהיה לך עם בעלה. כו) שהם אוכלים חמץ בליל פסח ובשר חזיר ביום הכפורים. ומינא הוא כינוי לבשר חזיר כמו דבר אחר. כז) וכן הגיה הז"א. פי' תני לי פקדון זה עיי' בערוך ערך מקמתא. כח) לקחתה ונתנה לו. כט) כיון שבא בעלה התחיל להכותה. ל) א"ל למה אתה מכה אותי הסימן שביני לבינך נתן לי ואח"כ החזרתיו לו. לא) הז"א הגיה נחזור לקוריכו עפ"י לשון הרגיל בתלמוד שמא יחזיר לסורו עיי' ערוך ערך סר. לב) דההוא גברא גר הוה. וכתב הז"א ענין מספר כ"ב

ר' ינאי הוה לובשן אחר חוליו שלשה ימים. (כלומר) [לומר] שהחולי ממרק. [מה טעם] הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי (תהלים ק"ג ג') לג): ר' יוחנן בן זכאי לא הוו תפילין זייעין מיניה לא בקייטא לא בסיתוא. כך נהג רבי אליעזר תלמידו אחריו לד). רבי יוחנן בסיתוא חזיק רישין ולביש תרויהון וקייטה לביש דעדרעיה לה). ואינו אסור משום ערוה לו). אמר רבי חייא בר אבא אפיקריתים הוה לביש מבפנים לז). כד נחית מיסחי (וכיון) [כיון] שהיה מגיע אצל האולייר היה (סולצין) [חולצן] לח). אמר רבי יצחק עד יעקר תורמוסא לבשן לט). כיון דהוה סליק מיסחי הוי יהבין ליה. וכיון דהוי מעניי מן (לחיתן) [למיתן] ליה הוה אמר הדא מילתא מ). שני ארונות היו עם ישראל במדבר. [אחד] ארונו של חי העולמים ואחד ארונו של יוסף. והיו אומות

מאיר עין — מגן דוד

דורות לא ידעתי. ורמז על הילקוט רות רמז תר"א (העתיק בשם מדרש רות ולפנינו ליתא) א"ר חייא אל תאמין בגר עד כ"ד דורות שהוא תופש שאורו אבל בשעה שהגר מקבל עליו עולו של הקב"ה באהבה וביראה וכו'. גם רמז על הפדר"א פכ"ט אין מאמינים בגוים עד שבעה דורות שלא ישובו המים למוצאיהם עיי"ש (ובפדר"א שנדפס עם הרד"ל השמיטו שם מחמת המליק מאמר ארוך). ואני מצאתי ברד"ק ירמיה מ"א שכתב ורז"ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרים היה וכו' ואמרו אל תאמן בגר עד כ"ד דורות וכו' וברד"ק דהי"א ב' מובא שם אותן הדורות ושם הביא מאמר אחר אל תאמן בעבד עד עשרה דורות עיי"ש. ובגי' רש"י שם ע"ז דורות וכ"ה בירושלמי דסוף הוריות עיי"ש. ורש"י רמז שם על ירושלמי יבמות ש ע ט ר ה גויה היתה. ולא מצאתי שם אבל היא בפ"ב דסנהדרין ה"ג ובסוף רות רבה. אבל הא דכ"ד דורות ליתא התם. וכל זה ליתא בירושלמי דברכות שם. לג) כ"ה בירושלמי שם ובמדרש תהלים שם הסולח וגו' ר' ינאי היה לבוש תפילין בתר ביסיה (פי' חוליו) תלתא יומין דאמר מר תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים וכו' וכיון שאדם עומד מחוליו גופו נקי ואחר שלשה ימים היה מ נ י ח אותן ר' יוחנן היה לובש תפילין בכל יום ויום כדי שיאמר הסולח וגו' (ואח"כ מתחיל מאמר אחר ה מ ש ב י ע ב ט ו ב ע ד י י ך ר"י פתר קריא ובו'). ובלי ספק שהמאמר שם משובש וגם נתוספו בו דברים עפ"י הבבלי דשבת עיי"ש. ועיי' בילקוט שם. ושם איתא ואחר ג' ימים הוא מ ע ב י ר אותם. לד) בירושלמי שם (ומזה המאמר בא השיבוש במדרש תהלים ובילקוט דלעיל). לה) כלפי מה שאמר מריב"ז שהיה מניחן תמיד ולא חשש לא מפני הקור ולא מפני החום אמר כאן דר"י בחורף שהיה מהדק את ראשו היה מניח נמי את התפילין. אבל בקיץ לא היה מניח אלא של יד אבל של ראש לא מפני החום. כן פירשו הרשב"א בתשובה הביאו המעריך ערך חזק. ורבו הנוסחאות בזה המאמר עיי' בז"א. והמרדכי בה' תפילין הביאה משם ה י ל מ ד נ ו פ' אני פי מלך שמור. ונראה דאיירי לענין הנחתן כל היום. אבל לק"ש ותפלה היה מניחן תדיר. לו) כלו' דכשם שלא היה מהדק ראשו בקיץ מפני החום כמו כן לא היה חוגר אזורו והרי לבו רואה את הערוה והאיך היה מניח כל היום אפי' של יד. ועיי' במפרשי הירושלמי שם. לז) ומשני שהיה לובשן על גבי אפרקסותו. ובירושלמי שם ארשב"א א פ י ק ר ס י ן היה לובש מבפנים ועיי' במעריך ערך חזק. לח) בד"פ איתא האן לי ריש והוא שיבוש ול"ל האולייריס. והם שמשי בית המרחץ עיי' בערוך ערך אליירין. לט) פי' המוסף ערך תורמוסר כלו' בעל המרחץ. ובירושלמי הגי' עד י ע ק ב תורמוסרה ולפ"ז היה שם בעל המרחץ י ע ק ב. ולפי גירסתינו פי' עד שהיה התורמוס נעקר מעיניו. וכדאמרינן בירושלמי שם אבל אינו לובשן עד שיצא מאותה רשות של כל אותה מרחץ ודא מסייע כיי דמר ר' יצחק עד יעקב וכו'. שהתורמוס הוא מבחוץ והאוליירין מבפנים. מ) כלו' כשהיה עולה מן המרחץ היו נותנין לו את התפילין. וכשהיו מאחרים מלהביאם לו היה אומר דבר זה. ובירושלמי הגי' וכד הוה נפיק מסחי הוו יהבין ליה וכד הוה מייתין ליה הוה אמר הדא מילתא וכו'. והוא קטוע קצת. ופירשתי אלו המאמרים כמו שהם בנוסחאות כאן ובירושלמי שהם עדים זה לזה על אמתת הנוסחא. והז"א וכן הרז"ו בשם פני משה על הירושלמי סירסו המאמרים כדי לפרשן בדרך מרווח. ונפשי סולדת עלי בניוולא בזה. וזהו שהגיהו. הז"א הגיה לביש דאדרעיה כד נחית מיסחי כיון שהגיע אצל האוליירין היה חולצן ואינו אסור משום ערוה ארשב"א אפקרסון היה לבוש מבפנים א"ר יצחק עד יעקב תורמסרא וכו'. והפ"מ היה גורס הא ואינו אסור משום ערוה אחר המאמר כד הוה נפיק מיסחי עיי"ש.

העולם שואלים להם לישראל. מה טיבם של ארונות הללו. וישראל אומרים זה ארון המת וזה ארון חי עולמים. ואומות העולם אומרים וכי היאך לארון המת להיות מהלך עם ארון חי עולמים. וישראל היו אומרים המת בארון [זה] קיים כל מה שכתוב ומונח בארון זה מא). ומה הוה ליה למימר הדא מלתא מב). (אלא) אמר רבי חנינא בגין למימר היא דאורייתא. [א"ל ר' מנא והכין לא הוה ליה מילי דאורייתא חורין] מימר. אלא קנטירים הויין מג). כלומר יוסף לא זכה למלוכה אלא על שקיים מצותיו של הקב"ה ואתון בעייה מבטלא מצוותיה מיני מד): כיצד מברך עליהם. רבי זריקא בשם רבי יעקב בר אידי כשהוא נותן של יד אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין [וכשהוא נותן על הראש אומר ברוך אקב"ו על מצות תפילין] וכשהוא חולץ אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמור חוקיו מה). ואתיא כמאן דאמר בחוקת תפלין הכתוב מדבר. בר ממאן דאמר בחוקת הפסח הכתוב מדבר לא ברה מו): רבי אבהו בשם רבי יוחנן הנותן תפילין בלילה עובר בעשה. מאי טעמא. דכתב ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות י"ג י') [ימים] ולא בלילות [ימימה] פרט לשבתות וימים טובים מז). והא רבי אבהו יתיב ומתני ברומשא והינון עליו. (אלדיק) [מצדדן] היה וכמין פקדון היו מח). ואית דאמרין לא אמר אלא נותן אבל אם היו עליו מבעוד יום מותר מט). ואית דאמר מצוותן עד שתסתלק רגל מן השוק נ). ואית דבעי נשמעינה מן הדא והיו לך לאות (שם שם נ׳) פרט לימים טובים ולשבתות שכולם אות נא). אמר רבי אבהו ולהכין כתב מימים ימימה. ואתייא [כהא] דאמר ר' יוחנן כל מילא דלא מחוורה מסמכינן לה מן (סוגים אחריו) [אתרין סגין] נב): נשים מניין נג). ולמדתם אותם את בניכם (דברים י"א י"ט) ולא את בנותיכם. כל שהוא בתלמוד תורה חייב בתפילין נשים שאינן חייבות בתלמוד תורה אינן חייבות בתפילין. התיבון והרי מיכל בת כושי היתה לובשת תפילים ואשתו של יונה היתה מעולי הרגלים ולא מיחו בידן חכמים. ר' חזקיה בשם רבי אבהו אמר אשתו של יונה הושבה ומיכל בת כושי מיחו בידה חכמים נד):

[דבר אחר לא תשא וגו'] אמר רבי סימון אם בשבועות שוא הכתב מדבר והלא כבר נאמר לא תשבעו בשמי לשקר (ויקרא י"ט י"ב) ומה תלמוד לומר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. זו היא שבועת אמת שהיא של שוא נה). רבי חוניא ר' יעקב בר אבין בשם ר' שמואל בר נחמן עשרים וארבע (אלות) [בולאות]

מאיר מגן דוד עין

מא) ובירושלמי שם הוא בשינוי לשון קצת. ועיקרו במכילתא בפתיחתא דפסחא ובסוטה י"ג ע"א. מב) כלו' למה היה אומר דבר זה. מג) בירושלמי ג' לה הכי. ולמה הוה אמר דא מילתא א"ר חנינא בגין מימר מילא דאוריא א"ל ר' מנא והכין לא ה"ל מילא דאוריא חורי למימר אלא דא אלא קינטורין הוון לומר יוסף וכו'. והגיהו כן הז"א והרז"וו. מד) בירושלמי שם ג' יוסף לא זכה למלכות אלא ע"י שנשמר מצוותו של הקב"ה ואנו לא זכינו לכל הכבוד הזה אלא ע"י ששמרנו מצוותיו של הקב"ה ואתון בעון מבטלה מצוותא מינן. מה) כן הגיהו הז"א והרז"וו ועיי' בירושלמי שם. מו) אמקרא ושמרת את החוקה הזאת דפ' בא קאי. ועיי' במכילתא שם פי"ז ובמ"ע שם אות ל"ה. מז) בירושלמי שם הגי' ר"א בשם ר' אלעזר וכו'. מח) כן הגיה הז"א. ובד"פ איתא מלדי'. ובירושלמי הגי' פקדון היו בידו. פי' והא ר"א היה יושב ושונה בלילה ותפילין עליו ומשני שהיה מזיז אותם מן הצד ולא היו עליו אלא לשומרן. מט) בירושלמי שם. נ) בירושלמי ליתא. נא) בירושלמי שם ואדרשה דימימה פרט לשבתות קאי ועיי' במכילתא שם ובמ"ע שם אות ל"ו. נב) בד"פ איתא מן סוגים אחריו. וה"ג בירושלמי אית דבעי מימר כשמעיניה מן הדא והיו לך לאות וכו' שכולם אות ולא כן כתוב מימים ימימה לית לך אלא כיי דמר ר"י כל מילתא דלא מחוור' מסמכין לה מן אתרין סגין. כלו' דבר שאינו ברור מביאין עליו הרבה ראיות. נג) שפטורות. נד) ג"ז בירושלמי שם. ועיי' במכילתא דבא שם ובמ"ע אות כ"ט ול'. א מ"א ש מראין הדברים שעיקר אלו הדברים בירושלמי שם ומשם הועתקו לכאן. ונמצינו למידין דההוא עובדא דלעיל בירושלמי שלפנינו קטיעה היא. ויש לתקן הנוסחאות מהכא להתם ומהתם להכא. נה) דהיינו שבועה כהא דבר תמלין דלקמן ועיי' בתרגומים ובפרש"י עה"ת ובמכילתא דיתרו שם.

חרבו בדרום על שבועת אמת שהיא של שוא כו). חזקיה אמר אפילו אמר על הזית שהיא זית ועל התאינה שהיא תאינה הרי זו שבועת שוא כז). רבי חגי ורבי מנחם בשם רבי שמעון בן לקיש זה שהוא עובר בשוק וראה את הגשמים יורדים ואמר (כלי) [פלי] קרי אברוכסים הרי זו שבועת שוא כח). אמר רבי סימון אין מוסרים [את השבועה] למי שהוא רץ אחר שבועה. הדא דבר תלמיון מסייעא לרבנן. עובדא הוה בחד גבר דאפקיד [גבי] בר תלמיון מאה דינרין, אזל בעי להון כט). אמר ליה מה דאפקידתיה גבי מסרית בידך ס). א"ל אתא אשבעת עליך סא). מה עבד בר תלמיון נסיב חד קניא חקקו ויהב אילין דינרין בגוויה, שרי מיסתמיך עלוי סב). כיון דעל לכנישתא א"ל צור הדין קניא בידך ואנא מישתבע לך סג). אמר מרי דהדין טבא מה דאפקד בידי מסרית בידך סד). ההוא (מין כודדים) [מן כובדיה] נסב אפקא לארעא. שרון דינרייא מתבדרים. שרי למלקט. אמר לקט לקט ומן דידך את מלקט סה):

מאיר מגן דוד עין

כו) בירושלמי דנדרים פ"ג ה"ב ר' חוניא ר"י בר אבון וכו' כ"ד בולייות היו ביהודה וכולן חרבו משום שבועת שוא שהוא של אמת דכתיב לשוא הכיתי את בניכם. ובשבועות פ"ג ה"י ר"א ר"י בר בון וכו' כ"ד בולייות היו בדרום וכו'. ועיי"ש במפרש. ובערוך ערך בל ויגל את מסך יהודה גלי בולאות ס"א גלי דוכסיא. ובגיטין ל"ו ע"א בולי אלו עשירים דכתיב ושברתי את גאון עוזכם ותני ר' יוסף אילו בולאות שביהודה. והמעריך ערך בוליות פי' עיירות גדולות כעיר הממלכה. ובתנחומא פ' ויקרא מעשה בהר המלך שהיו שם אלפיים עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת והוא של שוא. ושם פ' מטות מעשה בהר המלך שהיו לו שני אלפים עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת (וזה המאמר הוא משובש). ובמדרש רבה מטות מעשה בינאי המלך שהיו לו ב' אלפים עיירות וכו'. ונתערבו לו להמסדר ענין מעשה זו עם מה שמסופר בגיטין נ"ז מא' רבוא עיירות שהיו לו לינאי המלך בהר המלך ובאיכה רבה פ"ב י' אלפים עיירות היו בהר המלך. כז) דהיינו שבועה על מגן. ובירושלמי שם גרים לה הכי חזקיה אמר אהן דמשתבע על תרין דאינון תרין לוקה משום שבועת שוא. וכן העתיקה הרי"ף בהלכותיו בשבועות ספ"ג. כח) בירושלמי דנדרים ג' לה הכי ר' חגיי בשם רשב"ל ההין דחמא מיטרא נחית ומר כלי קורי בריקשון לוקה משום שבועת שוא. ובשבועות שם הגי' ר' מנחם בשם ר"ל אהן דחמי מיטרא נחות ואמר קורי פלי בריכשון לוקה משום ש"ש. ופי' המוסיף ערך בריכשין בריקשון מטר פולי הרבה קירי אדון לשון שבועה. והרי"ף בהלכותיו שם העתיק קירי פירי ברכשון וכו'. ופי' הר"ן אדוני הפירות יהיו בזול. וסדר המאמרים בירושלמי שם הם חזקיה וכו' בשם ר"ל וכו' ר' חוניא וכו'. אמנם הראית שאין הדברים שלפנינו מועתקים מן הירושלמי אלא אית דאמרי לה הכי ואית דאמרי לה הכי. כט) מעשה בא' שהפקיד גבי בר תמליון מאה דנרין והלך ובקש אותם. ס) א"ל מה שהפקדת בידי כבר השבתי לך. סא) א"ל בא ואשביעך. סב) מה עשה לקח לו קנה וחקקו ונתן המעות בתוך הקנה והתחיל לסמוך על הקנה. סג) כיון שבא לבה"כנ א"ל קח זה הקנה בידך ואשבע לך. סד) ואמר בלשון שבועה האדון של הטוב הזה כלו' של הבית הטוב הזה מה שהופקד בידי כבר מסרתי לך. סה) זה לפי שהיה הקנה כבד בידו לקחו וזרקו לארץ והתחילו הדנרים להתפזר והתחיל ללקטן וא"ל לקוט לקוט ושלך אתה מלקט. ועובדא זו מסייעא לרבנן דשבועה כזו אינה נכללת בכלל לא תשבעו בשמי לשקר דמאי דקא משתבע לאו שיקרא קא משתבע ואעפ"כ שבועת שוא היא. וזהו שבועת אמת שהיא של שוא. ועיי' בבבלי נדרים כ"ה ע"א דשם סיפרו מעובדא כזו שאירע בפני רבא וקרו לה התם קניא דרבא. (ועיי' מעילה י"ז ע"ב מה שסיפרו שם מבן תמליון. ונראה שזה השם הוא נופל על כל מי שמתלוצץ). ובויקרא רבה פ"ו גרים להא עובדא הכי. עובדא הוה דאפקיד חד גברא גבי בר תמליון וכו' ושרי מיסמך עליה א"ל זור הדין קניא בידך ואנא משתבע לך כיון דמטי לבי כנישתא אמר מריה דהדין ביתא טבא מה דמסרת בידי מסרתי בידך ההוא מן דביריה נסתיה לקניה ואקשיה לערעא שריין אלין דנרין וכו'. כלו' אחר שהיה הקנה בידו לקח אותו והכהו לארץ. ובילקוט זכריה ר' תקע"א העתיק מהרבה מן כבדיה נסתיה ואפשיה לערעא שריין אלין דנרין מתגדלין וכו'.

[כתיב] שבועת ה' תהיה בין שניהם (שמות כ"ב י'). (לא) [אם] המשביע משביע לשקר סופה לצאת עליו סו). אמר ר' סימון מפני מה משביעים את האדם ונותנים לפניו נודות מנופחות ותוקעים בשופרות. לומר אתמול היו מלאים גידין ועצמות ועכשיו הם ריקות מכולם כך כל מי שנשבע על השקר לחבירו סופו לצאת ריקם מכל נכסיו סז). ר' יוסי אומר על השקר. רבי יונה אומר אפילו על האמת סח). ר' חגי הוה יתיב דרש על הדא דר' יונה. עובדא הוה (בי) סט) בחדא איתתא דאזלת מליש גבי חבירתא והוה קטיריה בסודרא תרין דינרין ע). שיתנהון ויהבה יתהון בסודרא. וגבלון בליישא עא). אחת פתא ואזלת עב); אמר לה בעלה יהיבי לי אילין דינרין. אזלת בעיא להון לחבירתא עג). אמרה (לא) [לה] עד) תיקבור ההיא איתתא ברה אי איתידעא להו. גרמו חובה וקברתיה עה). אמרה אילולי דחשידא בהון לא קברתיה. אזלת תבעה להון גבה. אמרה לה דילמא חמית אילין תרין דינריים עו). אמרה תיקבור ההיא איתתא ההוא ברה חורי (זה) אי איתידע בהון. גרמון חובה וקברתיה (בריתיה) עז).

מאיר **מגן דוד** עין

סו) במכילתא משפטים פט"ז רל"א בין שניהם מגיד שהשבועה חלה על שניהם. ובשבועות ל"ט ע"ב תני לה בשם ר"ש בן טרפון ועיי' ברש"י שם. ובירושלמי דשבועות פ"ו ה"ו בין שניהם אינה זזה מבין שניהן לעולם (אין) [אם] המשביע לשקר סוף לצאת עליו אם הנשבע נשבע לשקר סוף לצאת עליו מ"ט הוצאתיה נאום ה' צבאות ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר וגו'. וכ"ה בויקרא רבה פ"ו ושם גרים אם המשביע משביע על שקר וכו'. ועיקרו בתוספתא דשבועות פ"ו ושם ג' בין שניהם יוצא מבין שניהם אם הנשבע נשבע על שקר סוף שהשבועה חלה עליו ואם המשביע משביע על שקר סוף שהשבועה חלה עליו שנ' ולנה בתוך ביתו וכלתו בוא וראה דברים שאין האש אוכלתן שבועת שקר אוכלתה. ואולי שהמאמר שלפנינו קטוע קצת. סז) בויקרא רבה פ"ו הגי' א"ר אייבו מפני מה משביעין את האדם בס"ת ומביאין לפניו נודות נפוחים לומר אתמול היה הנוד הזה מלא גידים ועצמות ועכשיו הוא ריק מכולן כך המשביע את חבירו לשקר סוף שיצא ריקם מכל ממונו. וכן העתיקה בילקוט זכריה שם. סח) בויקרא רבה שם ג' לה אהא דר' אייבו דהמשביע את חבירו וכו' וגרים ר' אסי אמר על שקר. ובירושלמי דשבועות פ"ו שם גרים לה אהא דתוספתא דלעיל אות ס"ו בוא וראה דברים שאין האש שורפן שבועת שוא מכלתן ר' יונה אמר על שקר ר' יוסי אומר אף על האמת וכו'. ומהפך להו. סט) מלת בי הוא בד"פ בסוף השיטה והוא מתוספת הסופרים. ע) מעשה באשה אחת שהלכה ללוש עיסתה אצל חברתה והיו לה שני דנרין קשורין במטפחת. עא) התירתם מן הקישור ונתנה אותם על המטפחת ונילושו בתוך העיסה. פי' שיתנהון לפי הענין היא לשון פתיחה והתרה ודוגמתו מלת שית מקום פתוח עיין בערוך ערך שית. ובויקרא רבה שם גרים עובדא הוה בחדא איתתא דעלת למילש גבי מגירתא והוו ליירין בשושיפה תלתא דנרי נשבתהון ויהבת יתהון ע"ג סודרא איגבלון בלישה וכו'. ובילקוט זכריה העתיקו וג' נשתון ויהבת יתהון אגב סודרא איתגבלון בלישא וכו' ובילקוט פ' משפטים בפ' שבועת ה' העתיקו ג"כ וכמו שהוא בויקרא רבה לפנינו אלא דג' נשבון. עב) רדתה הפת מהתנור והלכה. ובויקרא רבה שם ג' אפה פיתא ואזלה לה. ובילקוט זכריה אפת פיתא ואזלת לה. עג) א"ל בעלה תני לי אותן הדנרין והלכה לבקש אותם מחברתה. ובויקרא רבה א"ל בעלה הב לי תלתא דנרין אזלת בעיא להון גבי מגירתא א"ל דילמא חמית לי הלין תלת דנרין הוויין להיא מגירתא תלתא בנין וכו'. עד) וכ"ה בד"פ. עה) א"ל תקבור אותה האשה (כלו' על עצמה אמרה כן) את בנה אם נודע לה דבר מהדנרין וגרמו חטאיה וקברתו. ובויקרא רבה א"ל תקברנה היא איתתא ברה אי היא ידעה בהון גרמון חובין וקברתיה. עו) ואמרה אותה האשה שנאבדו לה הדנרין אילולי שנחשדה לא אירע לה כך שתקבור את בנה והלכה פעם אחרת ותבעה אותה שמא ראית אותן הב' דנרין. וברבה גרים אמרה אילולי דהיא איתתא חשידה בהון לא הוה קברה ליה אזלה ואמרה לה דלמא חמית לי להלין דנרים. ובילקוט העתיק בשינוי קצת. עז) הוא שיבוש מן מלת וקברתיה. וגי' הד"פ אי איתתא ידע בהון. פי' תקבור אותה האשה את זה בנה האחר אם ידעה בהם. וברבה שם אמרה היא אתתא תקבור בנה אחרינא אי היא ידעה בהון גרמון חוביא ומית ברא אחרינא זמן אוחרן אמרה לה דלמא חמית לי הלין

אמר לה בעלה לית את אזלת מנחמא. נסב לה תרין עיגוליה דפיתא ואזלת לנחמה. כיון דקציץ עיגולא נפקין תרין אילין דינרי מיניה עח). (חדא) [הדא] דאנן אמרין בין זכאים בין חייבא לידי מומתא לא תיעול עט) (שכאמר) פ):

[כתיב] והוצאתיה נאם ה' אלהים ובאה אל הגנב אל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו את עציו ואת אבניו (זכריה ה' ד') פא). א"ר שמואל בר נחמן מלאכי חבלה (אין) [יש] להם קפיצין. מה טעם משוט בארץ (ומתהלך בהם) [ומהתהלך בה] (איוב א' ז'). ברם הכא ו ל נ ה ב ת ו ך ב י ת ו פב): [וכלתו ואת עציו ואת אבניו] אמר ר' אבא בר כהנא דברים שאין האש שורפתן שבועת שוא

מאיר מגן דוד עין

דינרין אמרה תקבור ההיא איתתא ברא תליתאה אי הוא ידעה בהון גרמון חובין וקברתיה. עח) א"ל בעלה וכי לא תלך לנחם אותה. הלכה ולקחה עמה שני ככרות פת להברותה וכיון שחתכה את הפת נפלו הדינרין מתוכה. וברבה שם א"ל בעלה לית את אזיל למנחמה להדא מגירתיך נסבת תרין עגולין דפתא ואזלת מנחמת יתה כיון דקלון עגולה נפקון הלין תלת דינרי מינה. עט) בד"פ הגי' לידי מ ו מ א פי' שבועה. וברבה שם הדא דברייתא אמרין בין זכאי בין חייב לידי מומי לא תיעול. ובירושלמי גריס לכולא הכי ח ג י י דריש כהדא דר' יוסי (לפי מה שמהפך הגי' עיי' לעיל אות ס"ח) עובדא הוה בחדא איתתא דאזלת מיערוך גב חבירתה והוה קטיר בשיטיה דקולסיתה תרין דינרין נפלו לה ואיערבו גו עיגולא הפכת בעייא להו גו ביתא ולא אשכחתון חזרת לגבה א"ל הבי לי ב' דינרין דנפול לי גו ביתיך א"ל לא ידענא אי ידעה (תהו) [בהו] תיקבור ברה (כברתיה) [קברתיה] מי עלון מיקבריא אשתמע קלא אמרה אילולא דהות ידעה בהון לא קברתיה אמרה אין ידעה בהון (היא) [הא] איתא תיקביר ברא חורנה קברתיה עלון מנחמתא וקלון חד עיגל ואשכחון תרין דינרייא עריכין גו עיגולא הדא מילתא אמרה בין זכיי בין חייב לשבועה לא תיעול. ועיין גיטין ל"ה ע"א מה שסיפר ר"י אמר רב ועיין דוגמא למעשה זו. א מ " א ש בויקרא רבה כל אילו המאמרים מעורבבין ומשובשים. שבתחלה גריס הא דר' אייבו מ"מ מה משביעין וכו' (שהוא לפנינו בשם ר' סימון) ושם הגי' כך ה מ ש ב י ע ל ח ב י ר ו ל ש ק ר (וכמו שהעתקנו לעיל אות ס"ז). ועלה גריס רבי א ש א אמר על שקר ר' יונה אמר אפי' על אמת ר' י נ א י הוה יתיב ודריש על הדא דר' יונה א"ר סימון אין מוסרין את השבועה ל מ י ש ה ו א ח ש ו ד ע ל ה ש ב ו ע ה ואין נותנין את השבועה למי שהוא רץ אחר השבועה ה ו ה ע ו ב ד א ב ב ר ת מ ל י ו ן ו ש י י ע ל ר' א ס י עובדא הוה דהפקיד חד גברא וכו'. ובתר ההיא עובדא גריס שבועת ה'. שרמזנו עליו לעיל אות ס"ו. ובתר ההוא דרשא גריס ההיא עובדא דהך איתתא. ואין לדברים אילו שום סדר והמשך. ואולי יש להגיה ו ש י י ע ל ר' ס י מ ו ן. וכלו' דמעובדא דבר תמליון יש להוכיח שאין למסור השבועה למי שהוא רץ אחריה. אמנם בזה לא יועיל לנו בערבוב דבריהם של ר' אסי ור' יונה ועל כרחינו נודה שהמאמרים שם מעורבבים ומשובשים. ומראין הדברים שהמאמרים בויקרא רבה הם מועתקים מהפסיקתא רבתי. אבל הירושלמי והפסיקתא לא הועתקו זה מזה׳ פ) מלת ש כ א מ ר הוסיפה איזה מעתיק וטעה שהמקרא והוצאתיה וגו' הוא מאמר בפ"ע ובויקרא רבה שם ליתא למלת ש כ א מ ר. פא) במקרא כתוב ה ו צ א ת י ה נאום ה' צ ב א ו ת וגו' ב י ת הגנב וגו' ו א ת עציו וגו'. פב) וכ"ה בויקרא רבה שם. ובירושלמי דשבועות שם גריס לה קודם לדר' יונה ור' אסי אדרשה דשבועת ה' כמו שהעתקתיו לעיל אות ס"ו ועלה מייתי קרא דוהוצאתיה וגו' ובתר הכי מייתי הא דרשב"נ (והתם הוא קטוע קצת. וצ"ל ברם הכא [ולנה בתוך ביתו] וכלתו וגו' בא וראה וכו' עיי"ש). ובריש ירושלמי דברכות גרסינן זה שעומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו תרין אמורין ר"ל ור"ס חד אמר כמלאכים וכו' ומאן דאמר כמלאכים ורגליהם רגל ישרה ר' חנינא בר אנדריי בשם ר' שמואל בר סוטר המלאכים אין להם קפילין ומה טעמא קרבת על חד מן קמייא קימיא. והוא ג"כ בב"ר פס"ה. שהמלאכים אינם יושבים ואינם מהלכים אלא או מעופפים או עומדים. ועיי' ברש"י דניאל שם. ועל כן אין להם פרקי הרגל לא קפץ העליון ולא קפץ התחתון. אבל במלאכי חבלה כתיב משוט בארץ ומהתהלך בה א"כ הם מהלכים ועל כן יש להם קפילים וכמו שהגהתי כן עיקר. ומפיק דאעפ"י שמלאכי חבלה הם שטים ומתהלכים ברם בשבועת שוא הם לנים בתוך הבית.

מכלה אותן. (דרכן) [דרכה] של אש מכלה עצים. שמא אבנים. ברם הכא מכלתו [ואת עציו ואת אבניו פג]:

תני כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מן המימר והנשבע והמקלל את חבירו בשם (תוספתא מכות פ"ד). רבי יוחנן בשם רבי ינאי לית (איסר) [כאן מימר] דבדיבורו עביד מעשה פד). ומניין שכל הנשבע על שקר לוקה. ר' יוחנן בשם ר' מאיר אמר כתיב כי לא ינקה ה' הא בית דין של (מעלה) [מטה] מלקין ומנקים פה). [קילל את חבירו בשם מנין]. ר"ש בן לקיש בשם ר' יהושע כתיב אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת [וגו' ליראה את השם הנכבד והנורא הזה וגו'] והפלה ה' את מכותך ואת מכות זרעך (דברים כ"ח נ"ח ונ"ט) פו). הדא דרבי יוחנן צריכא לר"ש בן לקיש פז). והדא (היא) דרבי שמעון בן לקיש לא צריכא לההיא דר' יוחנן פח). דתנא נשבע וקילל בלאו אחד פט) על דעתיה דר' יוחנן חייב שתים על דעתיה דר"ש אינו חייב אלא אחת צ):

מפני מה ישראל מתפללים ואינן נענים. ריב"ל בשם ר"פ בן יאיר מפני שאינם יודעים סוד שם המפורש. ואית ליה קרייא סגייה לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני (ישעיה נ"ב ו') וארשתיך וגו' [וידעת את ה'] (הושע ב' כ"ב) אשגביהו כי ידע שמי יקראני ואענהו וגו' (תהלים צ' י"ד וט"ו). לפי שבעולם הזה ישראל נשבעים ומשקרים אבל לעתיד לבא הן נשבעין ומקיימין שנאמר ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה והתברכו בו גוים בו יתהללו (ירמיה ד' ב') צא):

מאיר מגן דוד עין

פג) עיקרו בתוספתא שהעתקתיה לעיל אות ס"ו. ובירושלמי דשבועות גרים לה קתמא וכעין לשון התוספתא. בא ורא' דברים שאין האש שורפן שבועת שוא מכלתן. אבל ברבה שם גרים לה כמו שהוא לפנינו. ואיתאמרא בשם רשב"כ לפי שניכה סגנון לשון המאמר. א מ " א ש כבר רמזתי שהדברים מראין שדברי הרבה הם לקוחין מן הפסיקתא. פד) בירושלמי ספ"ג דשבועות גרים ר' אבוהו בשם ר' יוחנן לית כאן מימר מימר דיבור ומעשה. ובתמורה ג' ע"ב גרסינן א"ל ר"י לתנא לא תיתני ומימר משום דבדיבורו עשה מעשה. ולפי גירסתנו אפשר דר"י לדידיה לא ס"ל. ועיי' במראה הפנים על הירושלמי שם ועיי' לקמן. בד"פ איתא רבי ינוי. פה) בירושלמי שם נשבע לשקר מניין ר' יוחנן בשם ר' ינאי כי לא ינקה ה' מנקין הן הדיינין. ובבלי שבועות כ"א ע"א גרסינן נשבע מנלן א"ר"י משום רשב"י אמר קרא לא תשא וגו' ב"ד של מעלה אין מנקין אותו אבל ב"ד של מטה מלקין אותו ומנקין אותו. אבל בתמורה ג' ע"א גרים לה בשם א"ר"י משום ר"מ. ונראה דגי' זו עיקר. ובאגירת ליטנא איסתבש איזה מעתיק וכתב משום רשב"י לפי שר"י אמריכהו לשמועותיו של רשב"י. ובירושלמי נשתבש המעתיק ושבש השם ר' ינאי מדלעיל והתם נ"ל ר' אבוהו בשם ר"י בשם ר' ינאי. פו) בירושלמי שם גרים קילל את חבירו בשם מניין ריש לקיש בשם ר' הושעיה ליראה את השם וגו'. ובתמורה שם גרים המקלל את חבירו בשם מנלן א"ר אלעזר א"ר אושעיא אמר קרא אם לא תשמור וכתיב והפלה ה' וגו' הפלאה זו איני יודע מהו וכו' עיי"ש. ובין ר"א ור"ל שינוי סגנון לשון איכא ביניייהו. פז) לר"י דמפיק לנשבע מן כי לא ינקה הוא צריך לדר"ל למקלל. פח) דאיהו מהאי קרא גופיה יליף לנשבע. פט) כלו' בהתראה אחת. בד"פ איתא דתני. צ) דלר"י ב' לאווין הן ולר"ש אינו אלא א'. ובירושלמי שם גרים לה הכי. נשבע לשקר על דעתיה דריש לקיש מניין מינה מכיון שנשבע לשקר אין זה ירא. קילל את חבירו בשם על דעתיה דר"י מניין מכיון שקילל אין זה ירא. מה מביניהון נשבע לשקר וקילל לחבירו בשם ע"ד דר"י חייב שתים ע"ד דר"ל אינו חייב אלא אחת. ולפום גירסתנו מימרא מפורשת היא דפליגי ר"י ור"ל בדבר. בד"פ איתא על דעתיך דר"י וכו' על דעתיך דר"ש וכו'. א מ " א ש הראית שהירושלמי והפסיקתא לא הועתקו זה מזה אלא אית דתני הכי ואית דתני הכי. צא) במקרא כתוב ובו יתהללו. ובמדרש תהלים צ' גרים א"ר יהושע בן לוי בשם ר"פ בן יאיר מ"מ מתפללין ישראל בעוה"ז ואינן נענין ע"י שאינן יודעין בשם המפורש אבל לע"ל הקב"ה מודיען כמו שנאמר לכן ידע עמי שמי באותה שעה הם מתפללין ונענין שנ' יקראני ואענהו.

פכ"ג

פרשה תליתאה

זכור את יום השבת לקדשו א)

גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם (תהלים קל"ט ט"ז). ר"ש בן לקיש בשם רבי אלעזר בן עזריה בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון גולם בראו. והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו. והיה הקדוש ברוך הוא מעביר לפניו דור ודור וצדיקיו [דור ודור ורשעיו] דור ודור ודורשיו (דור ודור ורשעיו) דור ודור ומנהיגיו. ואמר לו גולם מה ראו עיניך ב). [מה] תלמוד לומר ועל ספרך כולם יכתבו ג) איזה זה ספרו של אדם הראשון זה ספר תולדות האדם (בראשית ה' א') ד): [ימים] יוצרו ולא אחד בהם ר"א ור' יהושע. ר"א אומר יום ביומו. יום של סיסרא יום של סנחריב יומו של גוג ה). ר"י אומר שלש מאות וששים וחמש ימים הם ימות החמה. ליחידו של עולם אחד מהם. ואיזו זה. ר' לוי ור' יצחק. רבי לוי אמר זה יום הכפורים הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות נפשו וגו' (ישעיה נ"ח ה'). רבי יצחק אמר זה יום השבת ו):

מאיר מגן דוד עין

א) הוספתי המקרא שהשמיטוהו המעתיקים. ב) כלו' מי שאמר זה לא אמר זה דקרא קמספר מה דאמר קוב"ה לאדה"ר. ג) כלו' כיון דקוב"ה קאמר לה א"כ מאי ועל ס פ ר ך ומשני שזה ספרו של אדה"ר. ד) במקרא כתוב תולדת אדם. עיי' בסוף סדר עולם רבה. ובב"ר פכ"ד גרסינן ד"א זה ספר תולדת אדם כתיב גלמי וגו' ר' יהושע בר נחמיה ור"י בר סימון בשם ר' אלעזר בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר מלא כל העולם כולו בראו ממזרח למערב מכין וכו'. והוא שם ג"כ בפ"ח ובפכ"א (ושם הגי' ר"י בר חנינא). ובמדרש תהלים קל"ט גרים לה בשם ר' י ה ו ד ה בר נחמיה בשם ר' ש מ ע ו ן בשם ר' אלעזר. וכעין זה בחגיגה י"ב ע"א דא"ר אלעזר אדה"ר מן הארץ עד לרקיע וכו'. וכיוצא בזה גרים עם בשם אר"י אמר רב אדה"ר מסוף העולם ועד סופו וכו' עיי"ש. והדר גרים בב"ר פכ"ד שם. ר' תנחומא בשם ר' בנייה ורבי ברכיה בשם ר' אלעזר אמר גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו הה"ד גלמי ראו עיניך. ובמדרש תהלים שם ג' לה בשם ר' תנחומא ב ש ם ר' ב ר כ י י ה בשם ר' אלעזר. ויראה דבולא משום ר' א ל ע ז ר ב ן ע ז ר י ה אמרו לה ושינוי סגנון לשון איכא בינייהו. ובויקרא רבה פי"ד הרכיבו ב' הלשונות ותני להו בשם א"ר ברכיה ור' חלבו ור' שמואל בר נחמן. ובבר השמיטו שם עיקר בעל המאמר שהוא ר' א ל ע ז ר. והדר ג' בב"ר שם אר"י בר סימון [א"ר אלעזר] עד שאדה"ר מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם הראה לו דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור וסופריו דור דור ומנהיגיו שנ' גלמי ראו עיניך גולם [מה] שראו עיניך כבר הם כתובים על [ספרך זה] ספרו של אדה"ר הוי זה ספר תולדת אדם (כן צריך להגיה לדעתי דבלא הגהה זו לא יתפרשו הדברים כ"א בדוחק). ועיי' לקמן אות ו' מה שאעתיק מן הילקוט. ובאדר"נ פל"א הראיב ר' יהושע בן קרחה זה הענין עיי"ש. ור' שמעון בן לקיש השתמש בזה הדרוש והראיבו בסנהדרין ל"ח ע"ב ובשמות רבה ובתנחומא פ' כי תשא בפ' בצלאל עיי"ש ובעל מסדר מדרש תהלים קל"ט השמיט שם בעל המאמר והרכיבו עיי"ש. ה) כלו' כל מאורעות הימים יוצרו כבר ולא אחד בהם שלא נוצר. אלא כל יום הופיע ביומו ובזמנו וכדמפרש. ובילקוט תהלים שם לא גרים מלות י ו ם ב י ו מ ו. ו) במקרא כתוב ענות א ד ם נפשו. ור' יהושע דריש עפ"י הקרי. ולו קרי. ועיי' ברש"י שם. ובריש תנא דבי אליהו דריש להו באריכות על שבת ויוה"כ. ובילקוט תהלים שם העתיק בשם מדרש ועל ספרך כולם יכתבו הראה לו כל הדורות עד שיחיו המתים א"ל כל מה שראו עיניך כולם יכתבו ומהו ולא אחד בהם אמר הקב"ה ביום זה אני גואל את בני ממצרים וביום הזה אני קורע להם את הים ומפיל שונאים ביום הזה אני נותן התורה ולא נשתנה יום א' ולא (נתחלש) [נתחלף] הוי אמור ולא אחד בהם ר' יהושע אומר מהו (ולא) [ולו] אחד בהם מימים שברא הקב"ה בחר לו א' מהם יוה"כ או שבת. והוא מדרש מאוחר עפ"י הפסיקתא.

זכור את יום השבת ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא (ירמיה י' ח'). אומות העולם מונין חד בשבתא, תרי, תלתא, ארבעתא, חמישתא, ערובתא, לא מונין שבתא, אבל ישראל מונין את השבת כמה שנצטוו (כמה שנלטוו) ז):

זכור את יום השבת לקדשו הכא כתב ז כ ו ר ולהלן ש מ ו ר ח). רבי יודן רבי אייבו בשם ר' שמעון בן לקיש למלך ששלח את בנו אצל החנוני ומסר לו איסר ונתן לו צלוחית, שיבר את הצלוחית ואיבד את האיסר, תלש באזנו ותלש בשערו, ונתן לו פעם שנייה ואמר לו הזהר שלא תאבד את אילו כשם שאיבדת את הראשונות, כך על ידי שאבדו ישראל ז כ ו ר במדבר (לא) נתן להם ש מ ו ר, לכך נאמר זכור ושמור ט). אמר ר' יודן ז כ ו ר נתן לאומות העולם ש מ ו ר נתן לישראל י). אמר [רבי] אייבו ז כ ו ר נתן ליורדי הים, שאינם יודעים אם באיסור הם מטלטלים ואם בהיתר הם מטלטלים, ש מ ו ר נתן ליושבי היבשה יא). אמר רבי שמלאי זוכריהו עד שלא יבא שומריהו משיבא, הא כיצד אם נזדמן (לו) [לך] חפץ טוב התקינו לשבת, כלי חדש התקינו לשבת, שמאי הזקן היה לוקח עצים מאחד בשבת לשבת, (בי) הלל הזקן הייתה בו מידה אחרת יתירה והיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים, אמר רבי אבהו אם נזדמן לך חפץ טוב אפילו מאחד בשבת (התקינהו) [התקינהו] לשבת יב). אמר רבי תנחומא אכלין הוינן (אזכסי) [אהיני] בארבעתה ועל לקומן כותבן (ואמרו) [ואמרין] יתפרשון לשבתא יג):

לקדשו במה אתה מקדשו, במאכל ובמשתה ובכסות נקייה יד). אמר רבי חנן מכאן צריך אדם שיהא [לו] שתי עטופים אחת לחול ואחת לשבת, (כך) [כד] דרשא בטבריא, אמרו כעטיפתינו בחול כך עטיפתינו בשבת, [אמר] להם צריכים אתם לשנות, מן הדא, ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך (רות ג' ג') ומה ערטלייא הות, אלא אמרה לה לבוש מאנך דשבתא טו):

מאיר מגן דוד עין

ז) ב' נוסחאות הן. עיי' במכילתא שם ובמ"ע אות י"ט והז"א משבש המאמר ומגיה או"ה לא מונין שבתא אבל ישראל מונין חד בשבתא וכו'. ול"נ שהמאמר כפשוטו וכוון כלפי אלו שקבלו י' הדברות וקרעו את השבת ועשו להם יום ראשון ליום אידם. וזו האחת שנבערו ונכסלו בה. והוא יוכיח שהעץ הוא מוסר הבלים. וכלו' שאף הם מונין סדר השבוע עפ"י השבת שאנו עושין. שהם מונין היום שאחר השבת יום ראשון. כלו' חד בשבתא וכן כולם. ואעפי"כ אין עושין את השבת לשביעי להיות נחים בו כשם שנח בו הקב"ה. אלא הם נחים ביום א' אבל ישראל מונין את השבת ליום מנוחה כמו שנצטוו. ח) בפ' ואתחנן. ט) כן הגיהו הז"א והרז"ו. ואבדו במדבר באנשים שיצאו ללקוט ובשבירת הלוחות. י) כלפי אלו שקבלו עליהם י' הדברות אמר שהם זוכרים את השבת אבל אינם שומרים אותה. יא) הז"א העתיק מהסמ"ג עשין כ"ט שכתב וז"ל ושמעתי כי יש במדרש זכור בים ושמור ביבשה והאריך בפירושו עיי"ש ופירשו הז"א עפ"י הא דשבת ס"ט ע"ב היה מהלך במדבר ואינו יודע אימתי שבת וכו' עיי"ש גם רמז על הא דר"ה כ"א ע"א אמר להו ר"נ להנהו נחותי ימי וכו' לדידהו דמגלי להו עלמא וכו' עיי"ש (ועיי' בארוכות הז"א ובמה שהביא מבעל פרשת דרכים שבת של חול. ול"נ דחול הוא ר"ת חוצה לארץ דעיקר השבת הוא עפ"י ירושלים טבור הארץ וכמו שכתב הוא שם וכבר האריך הכוזרי בדבר עיי"ש). יב) כצ"ל. ובד"פ איתא א"ר שלמאי. ועיי' במכילתא יתרו שם ובמה שרמזתי במ"ע שם אות י"ז. ועיי' ביצה ט"ז ע"א. ואמר הכא דהיה לוקח עצים עפ"י מה דשבחי רבנן לדליבי במעשה דג' עתירי ירושלים באגדתא דחורבן בגיטין. יג) כצ"ל להגיה. ואהיני הם תמרים שלא נתבשלו כל צרכן עיי' בערוך ערך אהן. וכותבת היא תמרה יפה. והיו אוכלים פגי תמרים בד' בשבתא. והניחו לפניהם תמרים יפים וסילקו ידם מהם ואמרו שיהיו לשבת. יד) עיי' במכילתא בא פ"ט ובנסמן במ"ע שם אות ב'. טו) ברות רבה פ"ה ושמת שמלותיך עליך וכי ערומה היתה אלא אלו בגדי שבתא מכאן א"ר חנינא צריך אדם להיות לו ב' עטופים אחד לחול ואחד לשבת וכך דרשה ר' שמלאי בציבורא בכון חבריא אמרו כעטיפתנו בחול כך עטיפתנו בשבתא אמר להון צריכין אתו לשנות. ובירושלמי דפאה פ"ח ה"ח א"ר חנינא צריך אדם שיהא לו וכו' מ"ע ורחצת וגו' וכי ערומה היתה אלא אלו בגדי שבתה

ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתיך רבי יודן רבי אייבו בשם רבי שמעון בן לקיש בנוהג שבעולם מלך בשר ודם כשהן (כילופיס) [פלמיטום] טז) אומר לעבדיו עשו עמכם יום אחד ועמי ששה (יוס) [ימים]. אבל הקב"ה אינו כן. אלא כך אמר הקב"ה לישראל בניי עשו עמכם ששה ימים ועשו עמי יום אחד:

[ויום השביעי שבת לה' אלהיך] אמר רבי יודן זו שעה שמוסיפים מחול על הקודש, שבו נגמרה מלאכתו של עולם יז): אמר ר' חנינא פעם אחת משכני רבי ישמעאל אצל פונדקי אחד. ואמר לי כאן התפלל אבא של לילי שבת בערב שבת, אמר רבי אחא רבי יוחנן פליג יח). ולא הוה צריך למתפלגה. שכן מוסיפים מחול על הקודש. (ועד דסלקי:) [ועוד דסלקין] מערב שבת לציפורי ואמרו כבר התפלל רבי חנינא בן דוסא בעירו יט). (והיו) [והידא] אמרה הדא כ). דרבי מפקד לאמוריה לאבדן מכריז קמי ציבורא. כל דמצלי יצלי דרמשא עד דיומא קיים כא). דבי רבי ינאי אמרים עלה על מיטתו אין מטריחים עליו עד שירד כב). אמר רבי זעירא אנא כד לית אנא מצלי רומשא אני מתחביל כג). אמרין ליה לית לך אלא מן הדא דרבי הוה מפקד (כתב) כד):

מאיר מגן דוד עין

כד דרשה ר' שמלאי בליבורא בכון וכו' אמר לון אעפ"כ צריכין אתם לשנות מן הדא ורחלת וגו' וערטילא הוות אלא אמרה לה וכו'. ויראה שבמדרש רות שם הועתק מהירושלמי ונסדר על סדר המקרא. ויראה דר' חנן הוא ר' חנינא. ובד"פ איתא ר' חנין. ובשאלתות פ' בראשית גרסינן תניא א"ר יוחנן צריך האדם שיהא לו ב' עטיפות וכו'. וכבר העיר בעל תועפות ראם שהוא שיבוש וצ"ל א"ר חנינא. והז"א רמז על הגה"מ ה' שבת פ"ל אות ב' שכתב ובירושלמי גרסינן א"ר יוחנן אוי לנו על עטיפה בשבת כעטיפת החול. ומקור הירושלמי הזה נעלם ממני ואפשר שכוון אל הירושלמי שהזכרתי ונשתבשו דבריו. ועיי' במרדכי פ' ואלו קשרים. ובשבת בבלי קי"ג ע"א גרסינן וכבדתו וגו' שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. ושם ע"ב ורחצת וגו' א"ר אלעזר אלו בגדים של שבת. וע"ע לקמן דר"ח אמר צריך להתעטף. ועכ"פ מהירושלמי ורות רבה מוכח שהמאמר שלפנינו הוא קטוע. אמנם עפ"י דרכנו נראה הדבר קרוב שבעל השאילתות העתיק מהפסיקתא שלפנינו וכתב תניא דקסבר דברייתא הוא ור' חנינא דברייתא קאמר לה. טז) בד"פ איתא כילופים והז"א העתיק פילוסופוס ונדחק. ול"נ כמו שהגהתי. ועניינו אנשי מלחמה עיי' בערך ערך פלמטום. וכלו' שהקב"ה אף שעשה אותם למלכת כהנים והם לצבאות ה' לא העבידם אלא יום א'. יז) מלות לה' אלהיך דריש וכדלקמן. ולשעתיה אזיל דדריש בב"ר ספ"ט ויהי ערב ויהי בקר יום הששי א"ר יודן זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על קודש ובה נגמרה מלאכת העולם ע"כ כתיב הששי. כלו' לפי שלא נשלם כל היום. והז"א הגיה הכא ויהי ערב וגו' עפ"י הב"ר וא"כ. יח) וס"ל שאסור לעשות כן להקדים תפלת ליל שבת בע"ש. יט) אף שהיה מבעוד יום. כ) ואית דאמרי הכי. כא) דרבי צוה לאבדן אמוריה שיכריז שיתפללו של לילה מבעוד יום. כב) אין צריך להטריחו עד שירד ויתפלל אלא כיון שלא התפלל אל יתפלל דתפלת ערבית רשות. כג) אני אם איני מתפלל של ערב אני ניזוק. כד) אמרו לו כבר אתה יכול להתפלל מבעוד יום כהא דרבי מפקד וכו'. ומלת כתב הוא כמלת וכו'. כלו' שכבר הוא כתוב לעיל. ובירושלמי דברכות פ"ד ה"א גרסינן לה הכי ר' מפקד לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא מאן דמצלי נצלי דרמשא עד יומא קאים ר' חייא בר ווה מפקד וכו' א"ר חנינא משכני ר' ישמעאל בי רבי יוסי אצל פונדק וכו' א"ר אמי ר' יוחנן פליג ולא הוה צריך מפלגה על הדא שכן מוסיפין וכו' ועוד דסלקין חמריא מן ערב לציפורן ואמרין כבר שבת רחב"ד בעירו ויידה אמרה דא דאר"ח משכני ר"י בי ר"י אצל פונדק א' א"ל כאן נתפלל אבא של מוצאי שבת בשבת ואפי' אף עלה לא הוה צריך מיפלגה דרבי מפקד לאבדן אמוריה וכו' ר' חייא בר ווה מפקד וכו' דבית ר' ינאי אמרין עלה אדם על מיטתו אין מטריחין אותו לירד א"ר זעירא כל מאן דהוינא עבד כן הוינא מפחד בליליה לית לך אלא כהדא דרבי מפקד וכו'. וכעין זו הוא ג"כ בירושלמי דתענית פ"ד ה"א. ובב"ר פ"י על ויכל אלהים ביום השביעי גרים לה הכי. אר"מ משכני ר"י ב"ר יוסי וכו' ר' ירמיה ור' אחא אמרי ר' יוחנן מקשי כאן

שבת לה' אלהיך רבי תנחומא ואמרי לה רבי אליעזר בשם רבי מאיר שבות כאלהיך. מה אלהיך שבת ממאמר אף אתה שבות מן המאמר כה). אמר רבי חייא בר אבא אימיה דרבי שמעון בן יוחי כד הוה משתעיא מותר מילייא בשבתא. הוה אמר. אמא שבתא. ושתקה כו). אמר רבי חנינה מדוחק התירו שאילת שלום בשבת כז). אמר רבי אייבו שבות מן המחשבה כח). אמר רבי ברכיא מעשה בחסיד אחד שיצא לטייל בתוך כרמו בשבת לידע מה צריך. וראה שם פירצה אחת וחשב עליה לגודרה במוצאי שבת. אמר הואיל וחשבתי עליה בשבת איני גודרה עולמית. מה פרע לו הקדוש ברוך הוא. אילן אחד של נצפה שגדל בתוכה וגדרה והיה מתפרנס ממנו כל ימיו כט):

לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך [וגו'] וגרך אשר בשעריך. פילוסופוס שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון. אמר ליה אם כן מפני מה אותו האיש מגלח את פאת הראש ומניח פאת הזקן. אמר ליה מפני שגדל עמו בשטות. אמר ליה אם כן יסמא אותו האיש את עיניו ויקטע ידיו וישבר את רגליו שגדלו עמו בשטות. אמר ליה ולאילן מיליא אתינן. אמר ליה להוציאך חלק אי אפשר. אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון. החרדל צריך למתק. התורמוס צריך למתק. החיטין צריכים ליטחן. אפילו אדם צריך תיקון ל). עקיעלס הגר

מאיר מגן דוד עין

התפלל אבא של שבת בע"ש אתמהה ולא לריך מקשי דהא המריא היו סלקין מן ערב לצפורין והוו אמרין כבר שבת וכו' ואי בעית מקשיא על הדא קשיא דאר"ח משכני וכו' של אחר שבת בשבת א"ר אשא אף על דא לא הוי לריך למקשיא דהא רבי הוה יתיב ודריש והוה אמר לאבא יודן אמוריה אכריז קומי דלבורא יצלון דחולא עד יומא קאים. ויצלה שערב הוא שם מקום בגליל. ואולי הוא ערבאה וערבייה שבגמרא. ועיי' בבבלי ברכות כ"ז ע"ב שסיגו שם כל אותו הסיפור ממה שהוא בכל אלו המקומות. אמ"א שהראית שאין אלו הדברים מועתקים זה מזה. אלא הם שמועות חלוקות מר תני לה הכי ומר תני לה הכי. והבבליים נחלקו בדבר זה יותר עיי' בברכות שם. כה) שהעולם נברא במאמר. ובירושלמי דשבת פט"ו ה"ג גרים לה הכי. א"ר אבוהו שבת לה' שבות כה' מה הקב"ה וכו'. ועיי' שבת ק"נ ע"א. כו) בירושלמי שם אר"ח בר בא רשב"י כד הוה חמי לאימיה משתעיא סגין הוה אמר לה אימא שובתא היא. ובתנחומא ברלשית הגי' א"ל יומא שבתא היא ושתקה. ואולי הוא ט"ס. כז) בירושלמי ובתנחומא שם. ולפי שהוא דבור חול. ובבבלי שבת י"ב ע"ב הוליאו את הדברים לענין אחר עיי"ש. כח) במכילתא דיתרו שבות כאילו מלאכתך עשויה ד"א שבות ממחשבת עבודה וכו'. ועיי' במ"ע שם אות כ"ג. כט) ההוא מעשה סייעתא להא דר' אייבו. ובירושלמי שם גרים שילא לטייל בכרמו בשבת ורלה שם פירלה וכו' מה פעל לו הקב"ה זימן לו סוכה אחת של נלפה ועלת לתוכה וגדרת: ממנה היה ניזון וממנה היה מתפרנס כל ימיו. ובויקרא רבה פל"ד עשות חפלך ביום קדשי מכאן אסור לאדם ללאת בתוך שדהו לידע מה היא לריכה בשבת מעשה בחסיד א' שילא לתוך כרמו לידע מה היא לריכה וכו' וחישב עליה לגודרה בשבת אמר איני גודרה על שחשבתי עליה בשבת מה עשה הקב"ה זימן אילן של נלפה ועמד וגדרה והיה מתפרנס וכו'. ובבבלי שבת ק"נ ע"ב ת"ר מעשה בחסיד א' שנפרלה לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר שבשבת הוא (כלו' ואסור לחשוב בדבר) ונמנע אותו חסיד ולא גדרה (לעולם) ונעשה לו נס ועלתה בו ללף וממנה היתה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. אמ"א שסדר המאמרים בירושלמי הא דר' אבוהו שבות ממאמר וכו' מעשה בחסיד וכו' א"ר חנינא וכו' ארחב"א אימיה דרשב"י. והסדר שלפנינו הוא מתוקן יותר. ואולי שהירושלמי משובש וקטוע. ור' אבוהו דהתם הוא ר' אייבו דהכא. ועכ"פ לא הועתקו זה מזה. ל) בב"ר פי"ג גרים פילוסופוס שאל את רבי הושעיא א"ל אם חביבה וכו' מה שנברא בששת ימי בראשית לריכין עשייה וכו'. ולשון רש"י בפירוש על המדרש שם הה"ד אשר ברא אלהים לעשות ברא ועשה אכ"כ אלא לעשות לומר שהכל לריך תיקון. ופי' למה לא ניתנה וכו' שיהא האדם נברא בטבע בלא ערלה. ומתשובת בעל המאמר אתה למד שהערלה הוא פגם הגוף בטבע כלפורן גדולה שלריכה תקון וכפסולת העוקץ בתאנה. וכן דעת ר' לוי ור' יודן בב"ר פמ"ו שהערלה בעלמה היא מום והוקבע הסרת

שאל את ר' אליעזר. אמר לו הואיל וחביבה היא מילה לפני הקדוש ברוך הוא מפני מה לא ניתנה בעשרת הדברות. אמר לו קודם עשרת הדברות ניתנה דכתב ושמרתם את בריתי (שמות י"ט ה') זו ברית שבת וברית מילה לא). מטרונית שאלה את רבי יוסי בר רבי חלפתא. אמרה לו אם חביבה מילה לפני הקדוש ברוך הוא מפני מה לא ניתנה בעשרת הדברות. אמר לה כבר ניתנה ו ג ר ך א ש ר ב ש ע ר י ך זה הגר שהוא משמר את השבת בברית כישראל לב):

כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וכי ששת ימים נבראו והלא כבר נאמר בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (תהלים ל"ג ו'). אלא להיפרע מן הרשעים שהם מאבדים את העולם שנברא לששת ימים וליתן שכר טוב לצדיקים שהם מקיימים את העולם שנברא לששת ימים לג):

ואת הים ואת כל אשר בם לפי שיש לו בריות בים כשם שיש לו בריות ביבשה ואומר [זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדולות וגו'] לויתן זה יצרת לשחק בו (שם ק"ד כ"ה וכ"ו) לד):

וינח ביום השביעי וכי יש עמל ויגיע [לפניו] והלא כבר נאמר לא ייעף ולא ייגע (ישעיה מ' כ"ח) וכתב ו י נ ח. אדם שכתב בו כי אדם לעמל יולד (איוב ה' ז') על אחת כמה וכמה יהא צריך להיות נוח בשביעי לה):

מאיר   מגן דוד   עין

אותו השוס לאות ברית. ועיי' בב"ר פמ"ו שדרשו שם שאברהם אמר לפני הקב"ה אם חביבה המילה מ"מ לא ניתנה לאדה"ר וכו'. ועכין השאלה שם הוא שתהא בכלל השבע מלות עיי"ש. ונקיט לה הכא משום הא דלקמן. לא) ע ק י ע ל ש כ"ה בד"פ. במכילתא דיתרו מס' דבחדש פ"ב ושמרתם את בריתי ר' אליעזר אומר זה ברית שבת ורע"א זה ברית מילה וע"ז. ואולי צ"ל זה ברית שבת וברית מילה ועיי' במ"ע אות י"ח וי"ט ובמהדורא בתרא שם. ובאגדת בראשית פי"ז גרים ד"א אם לא בריתי שאל א ג ר י פ ס המלך את ר' אליעזר הגדול א"ל אם חביבה מילה לפני הקב"ה למה לא כתובה במ"ת עם י' הדברות הרי הזהיר על ע"ז ועל שבועת השם ועל כיבוד א"וא ועל הרולח ועל כואף ועל גניבה ועל עדות שקר ועל חימוד על כל אילו הזהיר אבל על המילה לא הזהיר א"ל ר"א אתה אמרת לי שאתה יודע לקרות את התורה והרי אין אתה יודע א"ל טול והסתכל שעד שלא נתן הקב"ה את התורה נתן להם את המילה ומנין שנאמר בחדש השלישי וגו' ושמרתם את בריתי זו ברית מילה. וכן שנה ר' אליעזר ושמרתם את בריתי זו ברית מילה ור"ע אומר זו שבת. וגי' הפוכה היא ממה שהיא לפנינו במכילתא ולפי מה שאמרתי להגיה ניחא. ומאמר זה דאגריפס הוא ג"כ בתנחומא פ' לך לך בקילור עיי"ש. לב) הז"א הגיה שהוא שומר את ה ב ר י ת כישראל וא"כ. אלא הכוונה כמ"ש בדברים רבה פ"א בד"ה ראה הסלתי אר"י בר חנינא גוי ששמר את השבת עד שלא קיבל עליו את המילה חייב מיתה וכו'. ארחב"א אר"י בנוהג שבעולם מלך ומטרונה וכו' כך השבת הזו וכו' לפיכך כל גוי שבא ומכניס עלמו ביניהם עד שלא קיבל עליו לימול חייב מיתה וכו'. ובמכילתא דיתרו שם דרשו ו ג ר ך זה גר לדק וכו' עיי"ש ובמ"ע אות כ"ט. א מ " א ש מראין הדברים שעיקר אלו הסיפורים הם כאן. ומכאן הועתקו גם אל הב"ר וגם אל האגדת בראשית והתנחומא. לג) דוגמת מאמר זה שנינו בפ"ה דאבות במשנה דעשרה מאמרות. ובב"ר פ"י גרסינן מ ל א כ ת ו לא כן אר"ב בשם ר"ש לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ואת אמר מכל מלאכתו אתמהה אלא להפרע מן הרשעים שהן מאבדים את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה וליתן שכר וכו'. לימדו אותנו חז"ל שכל אילו הלשונות בסיפור הבריאה לא ללמד על הבריאה עלמה באו אלא ללמד את הבריות גודל ענין תיקון העולם. כי היא פנה שהכל תלוי בה שהשם ברא את העולם וכיון שבראו חפץ בקיומו. וקיומו ותיקונו הוא תכלית האדם. ובזה הוא נעשה שותף במעשה בראשית. וקילקלו והורבנו של עולם היא רעת ורשעת האדם שאין למעלה הימנה. וענין זה הדבר רחב מאד וחז"ל רמזוהו לנו במלות מעטות ברוך שבחר בהם ובמשנתם. לד) עיי' ירושלמי שבת ריש פ' שמונה שרלים. ובמכילתא דיתרו פ"ז מגיד שהים שקול כנגד כל מעשה בראשית עיי' במ"ע שם אות ל' ובמהדורא בתרא שם. וכן העתיקה הז"א. לה) במכילתא שם וכי יש לפניו יגיעה וכו' ולא ייגע ואומר נותן

על כן ברך ה' את יום השבת (לקדשו) [ויקדשהו] שאין לו בן זוג. חד בשבא ותרי. ושלישי ורביעי. וחמישי וששי. שבת אין לו זוג לו) : ד"א יום טוב ויום הכפורים נדחה. שבת אינו נדחה לז). אמרה שבת לפני הקדוש ברוך הוא לכולן יש זוג ולי אין זוג. אמר לה הקדוש ברוך הוא כנסת ישראל היא בן זוגך. וכיון שעמדו על הר סיני. אמר להם הוי זכורים לאותו דבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בת זוגך. שנאמר זכור את יום השבת לקדשו לח): תני דבי רבי ישמעאל ברכו במן וקדשו במן. [ברכו במן] שבכל יום עומר אחד ובשבת שני עומרים. וקדשו במן לא הבאיש ורמה לא הייתה בו (שמות ט"ז י"ד) לט). תני רבי בשם רבי נתן קדשו בברכה. מכאן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו. ורבי אמר קדשו בעטיפה מ). אמר רבי חנינא צריך להתעטף מא). ר' אבהו אמר צריך לערב מב). אבין בר חסדיי אמר צריך לשלשל מג). (רבי אליעזר ורבי זעירא ורבי) [רבי] ירמיה ורבי זעירא הוי מהלכין תרוויהון. איסתלקת גולתיה דרבי ירמיה. ושלשה רבי זעירא. הדא אמרה צריך לשלשל מד). [רבי אלעזר] בנו של רבי ירמיה אמר קדשו בנר. ובי היה המעשה. פעם א' הדלקתי את הנר בלילי שבת והיה דולק עד מוצאי שבת. ובמוצאי שבת מצאתי אותו מלא

מאיר   מגן דוד   עין

ליתן כח ואומר בדבר ה' שמים נעשו ומש"ל ו י כ ם אלא כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי והרי דברים ק"ו וכו'. ועיי' ברש"י עה"ת. לו) נ"ל דמלת ו י ק ד ש ה ו דרש ור"ל דבכל לשון קדושה ענינו פרישה והבדלה. וכמו שפירשו בת"כ קדושים תהיו פרושים תהיו. ותשמש הלשון בשרש ק ד ש בין שהיא הפרשה והבדלה לשבח ובין שהוא לגנאי (וכן המטבע הרי את מקודשת לי ענינה הרי את מופרשת ומובדלת לי). והשבת היא נבדלת משאר הימים שאין ליום זה בן זוג. ובב"ר פי"א גרסינן אמקרא ויברך אלהים וגו' ר"א למה ברכו (ובקצת מפרשים נראה שהיתה גירסתם ב מ ה ברכו) ר' ברכיה ורבי דוסתאי ורשב"נ ר"ב ור"ד אומרים שאין לו בן זוג חד בשבתא וכו' ר' שמואל בר נחמן אמר שאינו נדחה וכו'. הכא דריש ענין קדושתו והנהו אמוראי הוסיפו שמתוך כך הוצרך לברכה. לז) בב"ר שם קאמר לה רשב"נ. וכלו' שאין שבת בראשית תלוי בב"ד. אבל שאר המועדים תלוים בב"ד לדחותן משום ירקיא ומתיא עיי' ספ"ק דר"ה. וזו היא הבדלת שבת וקדושתו משאר הימים המקודשים. ולדעת רשב"נ הוצרך מתוך כך לברכה. לח) בב"ר שם גריס ת נ י ר ש ב " י אמרה שבת וכו'. והנוסחא כאן מעורבבת ואין בידי להכריע שאם שבת היא בלשון נקבה היה צ"ל על כנ"י בן זוג ואם שבת הוא בלשון זכר כלו' היום א"כ צ"ל על כנ"י בת זוג. ועיי' בתוספת כתובות ה' ע"א בד"ה שמא ישחוט בן עוף. א מ " א ש עיי' במבוא למכילתא סוף פ"י. ונראה שכל אלו המאמרים כאן ממכילתא דרשב"י הועתקו וע"כ גריס להו סתמא. לט) במכילתא שם תני לה סתם ר"א ברכו במן וקדשו במן. ובב"ר פי"א אמקרא ויברך אלהים גריס. ברכו במן שכל ימות השבת היה יורד עומר ובע"ש ב' עומרים וקדשו במן שלא ירד בו כל עיקר. ועיי' במכילתא מס' ד' דבשלח פ"ב במ"ע אות ט' וט"ז ופ"ד אות ע"ז ופ"ה אות ה' שדעת ר' יהושע שבשבת עצמו היה להם לחם כפול. והנהו מדרשים פליגי אליבא דר"י. מ) במכילתא שם גרסינן ר' ע ק י ב א אומר ברכו במן וקדשו בברכה. ושם אמקרא ל ק ד ש ו גריס סתם ל ק ד ש ו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו וכו'. ובב"ר שם גריס רבי נתן אומר ברכו במן וקדשו בברכה. והא דבעטיפה גריס התם סתם וברכו בעטיפה אחר שהביאו עוד מאמר מר' יצחק שהוא במכילתא שם עיי"ש. מא) עיי' לעיל אות ט"ו. ובבבלי שבת קי"ט ע"א רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא וכו'. ובב"ר שם ליתא להא וגריס שם רב הונא אמר צריך להחליף. והוא עפ"י הבבלי דשבת קי"ג ע"א דגרסינן שם אר"ה אם יש לו להחליף יחליף ואם אין לו להחליף ישלשל בבגדיו. מב) בב"ר שם הגי' ר' ח י י א ב ש ם ר' י ו ח נ ן אמר צריך לערב. ואולי ר' אבוהו נמי משמיה דר"י אמרה. ופירשו המפורשים לערב בגד אחד עם בגדיו לכבוד שבת. והז"א הביא מה שמצא בגליון כת"י מהב"ח שיעטף כדרך אנשי ערב. מג) בב"ר שם אבין בר ח ס ד א י וכו'. ופרש"י בשבת קי"ג ע"א ישלשל בבגדיו כלפי מטה שיהיו ארוכים והוא מדת עשירים שיושבים בביתם ואינם צריכין לסלק בגדיהם מן הארץ בשביל מלאכה וכבוד שבת הוא. מד) וכן הגיה הז"א וכן ליתא בב"ר שם. ושם ג' ו ש י ל ש ל ה ר"ז וכו'. פי' שנסתלקה בגדו למעלה ושילשלה ר"ז ועיי' לקמן.

שמן ולא חסר כלום (מה). רבי שמעון בן יהודה איש כפר ענים אמר משם ר' שמעון קדשו ובמאורות וברכו (מאור) [במאור] פניו של אדם ואשתו (מו). מלמד שלא ניטל זיו אדם ממנו עד מוצאי שבת. ובמוצאי שבת שינה [פניו. דכתיב] עוז פניו ישונה (קהלת ח' א') (מז) משנה פניו ותשלחהו (איוב י"ד כ') (מח). ואתייא כרבנן ולא אתייא כרבי יוסי. דרבי יוסי אמר אדם הראשון לא לן בכבודו. מאי טעמא. אדם ביקר בל ילין (תהלים מ"ט י"ג). רבנן אמרין לן בכבודו (עמד) (מט) במוצאי שבת ניטל כבודו ממנו וטרדו מגן עדן שנאמר ויגרש את האדם (בראשית ג' כ"ד) (נ): אמר רבי יהודה בי רבי סימון אותו אורה שנברא ביום הראשון היה אדם צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו. וכיון שראה הקב"ה מעשה דור אנוש מעשה דור המבול מעשה דור הפלגה עמד וגנזו. והתקינו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר ואור צדיקים כאור נוגה (משלי ד' י"ח) (נא). רבי לוי בשם בר נזירה שלשים ושש שעות שימשה אותה אורה. ואילו הן

מאיר   מגן דוד   עין

מה) בב"ר שם הגי' ר' אלעזר אומר ברכו בנר וכו'. וצ"ל שהוא ר"א בן ר' ירמיה עיי' בסה"ד ערך ר"א בן ירמיה. ונשתרבב כאן זה השם למעלה ומתוך כך בא השבוש לעיל. וכל הנהו תנאי סברי דברכו במן אלא בקדשו פליגי. מו) במכילתא שם ר"ש בן יהודה איש כפר עכו אומר משום רבי שמעון ברכו במן וקדשו במאור פניו של אד"הר. ובענין שם הכפר רבו הנוסחאות עד למאוד עיי' בסה"ד ערך ר"ש בן יהודה. מז) במקרא כתוב ישנא. ומידרש על אד"הר לעיל פי"ד ובקהלת רבה שם. וכאשר הגהתיו כן הגיה הרז"וו. מח) ומידרש על אד"הר בב"ר ריש פט"ז ופכ"א. מט) נוסחא אחרת היתה כאן לן כבודו עמו ונשתבשה. ונתערבו הנוסחאות. נ) בב"ר שם גריס לנוסחא הכי. ברכו באור פניו של אדם קדשו באור פניו של אדם לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת ברכו במאורות ר"ש בר"י איש כפר עכו אומר משום ר' שמעון אעפ"י שנתקללו המאורות מע"ש אבל לא לקו עד מו"ש אתיא כרבנן ולא אתיא כדר' אמי דא"ר אמי אדה"ר לא לן כבודו עמו מ"ט ואדם ביקר וגו' ורבנן אמרי לן כבודו עמו ובמו"ש ניטל ממנו זיוו וטרדו מג"ע הה"ד משנה פניו ותשלחהו כיון ששקעה החמה בלילי שבת ביקש הקב"ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת הה"ד ויברך אלהים וגו' ברכו באורה וכו'. ובפי"ב שם חשיב וי"ו דברים שנטלו מאדה"ר ומנה בהן זיוו ומאורות. וקאמר עלה זיוו מנין שנ' משנה פניו וגו' מאורות ר"ש בר"י איש כפר עכו אמר משם ר' מאיר אעפ"י שנתקללו המאורות מע"ש וכו' ולא אתיא כר' יוסי דא"ר יוסי אדה"ר לא לן כבודו עמו וכו' ורבנן אמרי במו"ש ניטל זיוו ממנו וטרדו מג"ע הה"ד ויגרש וגו' וכתיב משנה פניו וגו'. והדר גריס הא דריב"ש אותה האורה וכו' כמו שהוא לפנינו. והנה עיקר כל אילו הדברים הם במכילתא שהעתקתיה לעיל. ואיכא בה תרי נוסחאות. חד נוסחא במאור פניו של אדם הראשון וחד נוסחא גריס סתם במאור פניו של אדם. ולפי מה שהוא לפנינו (דל"ג ברכו במן כמ"ש במכילתא) מאורות ומאור פניו של אדם חשיב ר"ש לברכה וקדושה. ובזה חולק ר"ש בר"י את"ק שם דאמר משום רשב"י ברכו במן וקדשו במאורות. ומאור פניו היינו זיוו. ומאורות היינו כבודו. ולמדנו מדבריו ששתיהן ניטלו ממנו במו"ש. וזה שנלמוד מדבריו אמרו בב"ר פי"ב משמו אע"ג דלאו בפירוש אמרו. ומלות ר' מאיר ט"ס וצ"ל ר"ש. ושאר כולא שם הוא עפ"י הפסיקתא שלפנינו. אבל בב"ר פי"א תפסו הנוסחא במאור פניו של אדם סתם. וע"כ פירשוהו שמאירים פני שומרי שבת. והביאו ג"כ את ר"ש עפ"י מה שנלמוד מדבריו. והרחיבו שם הדברים בענין האורה ששמשה בז' ימי בראשית (אמנם במדרשים מאוחרים בתנחומא שם ובבמדבר רבה פי"ג בקרבן נחשון פירשו הדברים לענין לקויי חמה ולבנה עיי"ש). ומלות ר' אמי הם ט"ס ונשתבשו ממלות ר' אסי. דאיכא נוסחי בפי"ב דגרסי הכא שנשתבש להו ממלות ר' יוסי כנ"ל. ועכ"פ עיקר הדברים הם כמו שהוא לפנינו. נא) במקרא כתוב וארח צדיקים ועיי' ברא"בע שם. ודעת ריב"ש שנשתמש אדם באותה האורה וכיון שחטא ראה הקב"ה הדורות שעתידין לצאת ממנו וגנזה. וכ"ה בב"ר פי"א אלא שהרחיבו שם הדברים. ובפי"ב הרחיבו הדברים יותר עיי"ש. ונכפלו הדברים בבמדבר רבה פי"ג ובפתיחתא דאסתר רבה. אולם בפתיחתא דרות רבה ג' לזה המאמר סתם. והוא ג"כ בתנחומא פ' שמיני. ובחגיגה י"ב ע"א תני לה בשם ר' אלעזר ואמרו שם דפליגי בה תנאי. דר' יעקב סבירא ליה הכי וחכ"א הן הן מאורות שנבראו ביום א' ולא

שתים עשרה של ערב שבת ושתים עשרה של לילי שבת ושתים עשרה של שבת. וכיון שחטא אדם הראשון בקש הקב"ה לגונזה וחלק כבוד לשבת. ומה טעמיהו. (בדך) [ויברך] אלהים את יום השביעי (בראשית ב' ג') במה ברכו באורה. כיון ששקעה החמה בלילי שבת. המתינה אותה אורה משמשת. התחילו (לו) הכל מקלסים להקדוש ברוך הוא. הדא היא דכתב [תחת] כל [השמים] ישרהו (איוב ל"ז ג'). מפני מה. ואורו על כנפות הארץ (שם). כיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החשך משמש ובא. ונתיירא אדם הראשון. אמר אוי לי שמא נחש בא לנשכינו. שמא אותו שכתב בו הוא ישופך ראש (בראשית ג' ט"ו) בא לנשכיני ואומר אך חושך ישופני (תהלים קל"ט י"א). מה עשה לו הקדוש ברוך הוא. אמר רבי לוי זימן לו שני רעפים. והקישן זה לזה ויצתה האור מהן. ובירך עליו בורא מאורי האש. הדא דכתב ולילה אור בעדני (שם כב). ואתיא כשמואל. דאמר שמואל מפני מה מברכים על הנר במוצאי שבת בורא מאורי האש מפני שהיא תחילת ברייתה. רב הונא בשם רבי אבהו בשם רבי יוחנן אף במוצאי יום הכפורים מברכים עליו. מפני ששבתה כל אותו היום כג):

מאיר מגן דוד עין

כאלו עד יום ד'. ופשטא משמע ששמשה כל ז' ימי בראשית עד שחטא אדם. אבל בב"ר פ"ג ובאליהו זוטא פכ"א אמרו שלא שמשה אלא עד יום ד' וכן אמרו לעיל פ"ה ועיי' לקמן פמ"ו. ובמדרש תהלים כ"ז גרסינן ריב"ס אמר הבדילו את האור לעצמו משל למלך וכו' כך כשברא הקב"ה את עולמו אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בה אלא אני וכה"א ונהורא עמיה שריה א"ר אבין נטלו הקב"ה ונתעטף בו כשלית והבריק את העולם מזיוו הה"ד עוטה אור כשלמה ורבנן אמרו הבדילו לעצמו ליתן לצדיקים לע"ל משל למלך וכו'. וכן בב"ר פ"ג דרשו וירא ויבדל ריב"ס אמר הבדילו לו רבנן אמרי הבדילו לצדיקים לע"ל. והוא ג"כ בירושלמי דברכות פ"ח ה"ו. ונראה שדעת ריב"ס כמו שפירשו ר' אבין דתרי אורה נינהו. דאורה הראשונה שעליה אמר יהי אור הבדילה הקב"ה לו לעצמו שאין כל בריה יכולה להשתמש בה אלא הבריק את העולם מזיו אותה האורה שנתעטף בה. וזה הזיו הוא דקרי ליה אורה שנבראת ביום ראשון. שנשתמשה כל ז' ימי בראשית והיה אדם צופה בה וכו' ובחטאו נגנזה. ורבנן סברי דאורה הראשונה היא היא שנגנזה לצדיקים לע"ל. כב) בב"ר פי"ב ג' לה ר"ל בשם רבי בזירא וכו' מה עשה לו הקב"ה זימן לו ב' רעפים וכו'. ובפי"א ג' ר"ל בשם ר' זעירא. ושירשו שם המאמר. וקדרו הא דכיון ששקעה החמה בלילי שבת וכו' עד ואורו על כנפות הארץ קודם מאמרו של ריב"ס. ואחר מאמרו של ר"ל בשם בר בזירא דל"ו שעות וכו' סדרו סיומו של המאמר מן כיון ששקעה החמה במו"ש התחיל החשך וכו' עיי"ש. וגם שם כתבו סתם זימן לו ב' רעפים וכו' ולא הזכירו את ר' לוי. וטעם זה הסירוס שם כדי לבאר ענין המאורות דר' שמעון. שאותה האורה היא ששמשה כל ז' ימי בראשית. ונכפל עוד המאמר בב"ר פפ"ב כמו שהוא בפי"ב שם עיי"ש. וזה המאמר דפי"ב הוא עפ"י הירושלמי דברכות פ"ח ה"ו. ושם הגי' ר' לוי בשם ר' בזירה. ושם ג' אר"ל באותו השעה זימן לו וכו'. והוא שם בשינוי סגנון עיי"ש. ובמדרש תהלים צ"ב הגי' ר' לוי בר בזרא. והוא ט"ס וצ"ל בשם ר' בזרא. וכל הענין שם בסגנון אחר והוא שנשתלח לו עמוד אש להאיר לו ולשמרו מכל דבר רע ועליו בירך בורא מאורי האש עיי"ש. וכענין זה הוא בפדר"א פ"כ שעל פיו סדרו המסדר במדרש תהלים עיי"ש. ואמרו שם שיש אומרים שזימן לו הקב"ה ב' אבנים א' של אופל וא' של צלמות שנאמר קץ שם לחושך אבן אופל וצלמות ונטל אדה"ר את ב' האבנים והקישן זו לזו וכו'. וכשיטת הי"א שנו בברייתא בפסחים נ"ד ע"א בשם ר' יוסי במו"ש נתן הקב"ה דעה באדה"ר מעין דוגמא של מעלה והביא ב' אבנים וטחנן זו בזו וכו' עיי"ש. וענין יראת אדה"ר מפני החשך שנו לה בברייתא בע"ז ח' ע"א ובאדר"נ פ"א. אלא דהנהו ברייתות סברי דלא לן כבודו עמו עיי"ש. ועיין בירושלמי דע"ז שם בענין קלנדס. וע"ע לקמן פמ"ו. אמ"אש עפ"י דרכנו למדנו עומק פשוטן של המקראות דאיוב כ"ח. שמדבר ביכולת האדם ותחבולותיו שגילה המתכות ושם קץ לחושך מתוך שגילה האש ע"י אבן אופל וצלמות וכן הוא פועל ועושה לשנות תהלוכות הנהרות וכדומה ואעפי"כ לא ימצא החכמה העליונה לידע דרכי ה'. כג) בב"ר פי"א גרים ר"ה בשם רב ור"א בשם ר"י וכו' ששבת האור כל אותו היום. ובפי"ב גרים אתיא כההוא דתני דבי ר' ישמעאל וכו' ר"ה בשם ר' אייבי בשם ר"י וכו'. ובפ' פ"ב ר' הונא בשם ר"י. ובירושלמי דברכות שם הגי' כמו שהוא לפנינו. ובמדרש

דבר אחר (קידשו) [ברכו] ביציאת. כל היום שיש בו חסרון כתב בו ברכה ואינו חסר. בחמישי נבראו בו עופות ודגים. ובני אדם צדין מהן ואוכלין אותן. לפיכך כתב בהן ברכה ואינן חסירים כלום. אבל בשביעי מה אית לך למימר. ב ר כ ו ביציאת כד):
דבר אחר [ברכו] בטעמים כה): אמר ר' פנחס מעשה בחסיד אחד ברומי שהיה מכבד את ימים טובים ואת שבתות כו). חדא ערובא. ואית דאמרין ערובא צומא רבה הוי. סליק לשוקא מזבין כלום. ולא אשכח אלא חד נון כז). והוה טליא דאיפרכא קאים תמן. והוה דין מעלי ליה ודין מעלי ליה כח). זבני ההוא יהודאה ליטרתא דינר כט). בעונתן דאריסטון אמר איפרכא לטליא לית הכא נון ס). א"ל לא סליק יומא הדין לשוקא אלא חד נון וזבניה חד יהודאה ליטרתא דינר סא). אמר ליה ואת חכים ליה סב). אמר ליה אין סג). אמר ליה איזיל צווח ליה דטימן אית ליה והוה למלכא סד). אזל צווח ליה סה). אמר ליה חייטא אנא סו). אמר ליה ואית חייט דאכיל ליטרתא דינר סז). (דמרי') [דבריה] סח). אמר לי מרי יהיבנא לי רשות ואני נשתעייא קדמך סט). אמר ליה אישתעאי ע). אמר ליה אית לן יומא חד (והוה) [והוא] חביב עלינן סגיה מכל

מאיר מגן דוד עין

תהלים שם קיטעו לכולא וגרים. ולפיכך אנו מבדילין על האור במו"ש א"ר הונא אף ביוה"כ מבדילין. ובפסחים נ"ד א"ר יהודה אמר שמואל אין מברכין על הנר אלא במו"ש הואיל ותחלת ברייתו הוא. ושם הבילו ברייתא דס"ל הכי. ואולי היא היא דתני דבי ר' ישמעאל אם לא כאמר שע"ש הוא בב"ר פי"ב. ואליבא דרבי יוחנן פליגי התם אמוראי ור' בנימין בר יפת אמר משמו מברכין על האור בין במו"ש בין במוצאי יוה"כ. כד) כלו' שיציאות לורך שבת הם רבים והקב"ה מברכו שאם הוסיף מוסיפין לו כדאמרינן רפ"ב דבילה. ובב"ר פי"א הגי' ברכו ביציאה ר' לוי בשם ר' יוסי בן חנינא אמר כל יום שיש בו חסרון וכו' עופות ודגים ובנ"א שוחטין עופות ואוכלים ולדים דגים ואוכלים כתיב בו ברכה ואינו חסר כלום בששי נברא אדם ובהמה ובנ"א שוחטין בהמה ואוכלין ובני אדם מתים כתיב בו ברכה ואינו חסר כלום בז' מה אית לך למימר ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר מפני היציאה. וכל שגנון לשון זה הוא קשה ועכ"פ נראה לפי"ז שהמאמר שלפנינו הוא קטוע. ולשון רש"י עה"ת בבריאת יום ה' לפי שמחסרים אותם ולדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה וכו'. ובאמת שלא נאמרה ברכה ביום ו"ו אלא לאדם. וראיתי בכת"י לב"ר דל"ג בששי נברא אדם וכו' אלא גרים. דגים ואוכלים כתיב בו ברכה ואינו חסר בשביעי מה אית לך למימר וכו'. אמ"ש לולא דברי רש"י הייתי אומר שדעת זה הדורש שמחסרים העופות בנטילת ביציהם ודגים באכילה. וכל לשון הב"ר אינו מדויק שהרי לא הותרה אכילת בשר לאדה"ר עד אחר דור המבול כמו שהמקראות מוכיחין. אבל מן הדגים נראה שלא נמנעו. ועפי"ז נבין סדר המקראות וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה וגו' אבל גבי נח הוא אומר על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים. דעפ"י סדר תשמישתן ותועלתן לאדם קחשיב להו. כה) בב"ר שם ר' אלעזר בשם ר' יוסי אמר מפני איסטניקים ברכו במטעמים. ומייתי עלה עובדא דרבי ואנטונינוס דלקמן. ועכ"פ נראה שהמאמר שלפנינו הוא קטוע. כו) מייתי הכהו עובדא לראיה שברכו ביציאות ובטעמים. ובב"ר שם ג' א"ר תנחומא עובדא הוה ברומי בערובת צומא רבה וכו'. כז) בערב שבת א'. ויש אומרים שהיה ערב יוה"כ. הלך לשוק לקנות כלום ולא מלא אלא דג אחד. ובב"ר שם אמרו ואזל דיזדבן ליה חד נון. ועפי"ז ראיית התוס' בכתובות ה' ע"א ד"ה אלא מעתה עיי"ש. כח) והיה נערו של איפרכוס עומד עליו לקנותו והיה זה מעלה בדמים וזה מעלה בדמים. כט) ולקחו היהודי הזה ליטרא בדינר. ובב"ר שם אמרו הוה הדין מסיק ליה בטיאי וכו' עד דמטיא לי"ב דינרין וכו'. ס) בשעת הסעודה אמר איפרכוס לנערו וכי לא היה נמלא דג. סא) א"ל לא הוצא אל השוק אלא דג אחד ולקחו יהודי א' ליטרא בדינר. סב) א"ל ואתה מכיר אותו. סג) והשיב לו הן. סד) א"ל לך וטעון עליו שיש לו אוצר טמון בביתו והוא למלך. ודוגמתו בעובדא דאלכסנדרוס בב"ר פל"ג. סה) הלך וטען עליו. סו) והשיב לו שאינו כן אלא שהוא חייט ומתפרנס ממלאכתו. סז) א"ל וכי יש חייט שאוכל ליטרא בדינר. סח) ככ"ל להגיה. וכלו' הכהיגו והביאו לפני האיפרכוס. סט) א"ל אדוני יתנו לי רשות ואני אספר לפניך. בד"פ איתא רשו. ע) א"ל ספר.

יומי שתא עא). מכל חובים דאנו עבדין ביה ההוא יומא מישתרי ומשרן לן עב). בגין כך אנו מוקרים ליה סגי מכל יומי שתא עג). אמר ליה הואיל והבאת ראייה לדבריך הרי אתה פטור. מה פרע לו הקב"ה. זמן לו (מתוכו) [בתוכו] אבן אחת טובה של מרגלית. והיה מתפרנס הימנה כל ימיו עד): רבי ישמעאל בעא קומי רבי בני בבל בזכות מה חיים. אמר ליה בזכות תורה. בני ארץ ישראל בזכות מה הם חיים. אמר ליה בזכות תרומות ומעשרות. בני סוריא בזכות מה חיים אמר ליה בזכות שהם מכבדים את ימים טובים ושבתות עה): א"ר חייא בר אבא פעם אחת זימנני אדם אחד בלודקיא. (והביא) [והביאו] לפניו תמחוי של כסף וטבעותיו ומטותיו של כסף. ועשרים וארבע בני אדם סובלים בו. והיו [עליו] כל מיני מאכל שנבראו מששת ימי בראשית לאכילה. והיו שני תינוקות עומדים על גביו. אחד מימין ואחד משמאל. אחד מכריז ואומר לה' הארץ ומלואה (תהלים כ"ד א'). ואחד מכריז ואומר לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות (חגי ב' ח'). וכל כך למה. שלא תגבה דעתו עליו. אמרתי לו בני מפני מה זכית לכל הכבוד הזה. אמר לי רבי אדם טבח הייתי. וכל בהמה שמינה שהייתי מוצא כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת. (ועד היכן הוא כבודה של שבת. רב אמר בשרא ושמואל אמר תוכמידה) אמרתי [לו] לא לחנם זכית לכל הכבוד הזה עו): [ועד היכן הוא כבודה של שבת. רב אמר בשרא ושמואל אמר תוכברא] עז): טורנוסרפוס הרשע שאל את רבי עקיבא. אמר ליה מה היום מן יומין עח). אמר ליה ומה גברא מן גברין. אמר ליה מה אמרתי לך ומה אמרת לי. אמר ליה אמרת לי מה נשתנה יומא דשבתות מן כל יומיא. ואמרית לך מה נשתנה טורנוסרופוס (הרשע) מן כל גברייא. אמר ליה המלך רוצה לכבדיני. אמר ליה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא רוצה שיהיו ישראל מכבדים את השבת. אמר ליה מנו ידע. אמר ליה נהר סמבטיון יוכיח. שכל ימות החול הוא מושך ובשבת איגו מושך עט). ולא עוד [אלא] שאוכלי הטן מעידים עליו. שכל ימות החול

מאיר **מגן דוד** עין

עא) יש לנו יום א' שהוא חביב עלינו יותר מכל ימות השנה. עב) כל החובות שאנו עושים מותרים לנו בזה היום ומוחלין לנו. בשבת קי"ט ע"א מאן דיזיף שבתא פרעיה שבתא. ובד"פ אפשר לקרות המלה ו מ ש כ ן ל ן כלו' דהוא הוא לנו למשכון על החוב. ובב"ר ג' אית לן חד יום דכל חובין דאנן עבדין כל יומי שתא הוא מכפר עלינן וכד הוא אתא לית אנן צריכין ליקוריה יתיה. עג) משום הכי אנו מכבדים אותו יותר מכל ימות השנה. עד) ועיין שבת קי"ט ע"א דוגמת זה הסיפור מן יוסף מוקיר שבי. והנה הסיפור דר' תנחומא בב"ר הוא עפ"י היש אומרים ועיין בטא"ח סי' תר"ד. והובא זה הסיפור לראיה שברכו ביציאות. ובאמת לפי נוסחת הב"ר אין לו שום ענין עם שבת. ושם שינו באמת סדר הסיפורים והזכירו זה הסיפור בתר הא דר' ישמעאל בר"י וכו'. ואולי ששינו הסיפור משום עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. עה) בב"ר שם ר"י ברבי יוסי שיילה לרבי וכו' ואנשי חוץ לארץ וכו'. ובבלי שבת קי"ט הגי' בעא מיניה ר ב י מר"י בר' יוסי עשירים שבא"י במה הן זוכין וכו' עיי"ש. עו) סיפור זה הוא ברבה פי"א שם. ובבבלי שבת קי"ט ע"א. ושם גריס ד א מ ר לחב"א. והשינויים ממה שהוא לפנינו הם רבים עיי"ש. עז) כצ"ל להגיה ופי' תוכברא בהמה ועוף ללוין שלימות עיין בערוך ובמתורגמן ערך ת כ ב ר. ובד"פ איתא ת ו י כ מ י ד א וכתב הרז"ו לא מצאתי פירושו ולשון הז"א מין מאכל כשעשאו לכבוד שבת א"ר פפא כשא דהרסנא וא"כ. ועיין שבת קי"ח ע"ב דאיבא דרב אמר ר"פ הכי. ופי' עד היכן וכו' לתת גבול שאין להרבות עליו ובזה לא יסתרו דברי רב אהדדי. עיי' בשבת שם. וכלו' דעד שיעור זה לוו עלי ואני פורע כדאמרינן ברפ"ב דביצה. עח) גם סיפור זה לענין יציאות מייתי ליה. וכלו' מה יום זה משאר ימים שאתם מרבים ביציאותיו ובמ"ש לקמן הקב"ה רוצה שיהיו ישראל מכבדים את השבת. עט) נהר ידוע היה להם מפי השמועה שהוא שוטף כל ימות השבוע במרוצה ובשבת הוא נח. שבכל יום שבת היתה מעיינו חוזרת לאחור כדרך עשונו של ים. והיו קורין אותו ע"ש שבת סמבטיון. וי"ג שבתיון ועיי' ברמב"ן פ' האזינו בפ' אמרתי אפאיהם ובב"ר פע"ג. ובב"ר פי"א אמרו שמושך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח. כלו' שבכל כך הוא שוטף עד שמושך אבנים במרוצתו. ועיי' ברש"י סנהדרין ס"ה ע"ב. ולשון השאלתות בפ' בראשית א"ל ממאי ניליף א"ל מנהר סמבטיון שהוא רץ כל הימים ובשבת הוא עומד א"ל אף בנהר זה איני מאמינך

היה יורד ובשבת לא היה יורד. הדא הא דכתב ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה׳ היום לא תמצאהו בשדה (שמות ט״ז כ״ה). א״ל את מובלי לרוח פ). אמר ליה בעלי אוב יוביחו וכו׳ פא). עד (סמלמן) [ששלמו] סדרים חזר אצלו פב) ואמר ליה. אם רוצה שיהיו ישראל מכבדים את השבת מפני מה הוא עושה מלאכה בשבת. אמר ליה ומה מלאכה עושה. אמר ליה משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים. ומזיל טללים ומזריח חמה ומדשן פירות ועונה חיות. כל מה שעושה בחול עושה בשבת. אמר ליה יודע אני שאתה בקי בתורתן של עבריים. לשנים שהם דרים [בחצר] ואם אין זה נותן עירוב וזה נותן עירוב שמא מותרים לטלטל. אבל אחד שהיה דר בחצר הוא מטלטל בכל החצר. כך לפי שכל העולם כולו הוא של הקדוש ברוך הוא ואין לאחר רשות עמו לפיכך הוא מטלטל בכל עולמות פג). ולא עוד אלא שמעלה מת בזכורים הרי הם מעידים עליו. שכל ימות השבת היה עולה בידם ובשבת לא היה עולה בידם פד). אי לא מהימנה לי. ייזל ההוא גברא יבדק באבוי שחיק טמיא. אזל בחד שבא בתרייא ואוקמה. בתלת בארבעיא בחמשיתא בערובא ואוקמה. בשבתות לא קם. בתר שבתא אוקמיה. אמר ליה את נטר שבתות. מן דמייתית איתעבדת יהודאי. אמר ליה בני כל מי שאינו משמר אצליכם כתיקנה כאן הוא משמרה על כרחו כתיקנה. אמר לו ומה מלאכה יש אצליכם. אמר לו שכל ימות השבת אנו נידונים ובשבת אנו ניגוחים. ובמוצאי שבת עד שהסדרים שולמים. וכשהסדרים שולמים מלאך אחד יש ושמו דומה. שהוא ממונה על הנשמות. בא ונוטל נשמות של אותם האנשים (ומקלטן) [ומקלען] לארץ הדא היא דכתב ארץ עיפתה כמו אופל [צלמות] ולא סדרים ותופע כמו אופל (איוב י׳ כ״ב). מהו צלמות צא למות ששלמו סדרים. חזר אצלו פה) אמר לו. מפני מה היא עושה מלאכה. אמר לו בני אמשול לך משל למה הדבר דומה כזה שהוא מטלטל בחצר ארבע אמות פו). (אמר) [מה קאמר] ליה והא כתב ביום השביעי שבת וינפש (שמות ל״א י״ז) פז). ר׳ פנחס בשם ר׳ הושעיא אע״פ שכתוב בו שבת

מאיר   מגן דוד   עין

שאינו יודע את מקומו. פ) כלו׳ את מוליכי לרוח לדברים של תוהו שאין אני מאמין בהם. ולשון השאלתות א״ל הנה ממן שלא היה יורד בימינו. ובב״ר פי״א הגי׳ א״ל לנגדא את נגיד לי. כלו׳ למשכני בדברים אתה בא. פא) קיטעו הסופר כאן לפי שהוא כתוב למטה אחר שהאריך ר״ע עוד הפעם בראיה זו. פב) כלו׳ קודם מו״ש חזר אצלו. פג) ענין תשובה זו היא. שאין איסור מלאכה בשבת משום יגיעת הגוף. וראיה לדבר מטלטול שברשותו אדם מטלטל אפי׳ דברים כבדים וכשאינו נותן עירוב אסור לטלטל אפי׳ דבר קל. אולם איסור מלאכה הוא להעיד שהעולם נברא בששה ימים. ומי שבראו הוא אדונו. ואסור לו לאדם ליהנות ולעשות מלאכה ולשנות בזה העולם דבר. שהוא של גבוה והקדש עליו. אלא כפי מה שהורשה לו ובענין שהורשה לו. ואפילו להוציא דבר ממקום שהוא נח אסור אלא בענין שהורשה (וכמו שדרשו כי קדש הוא לכם מה קדש אסור באכילה אף מעשה שבת נמי אסור באכילה). וכיון שעיקר ענינו של שבת הוא לעדות שכל הנבראים ברשותו של הקב״ה הם. א״כ הקב״ה שאין רשות אחרת עמו הוא מותר לשלוט בכל העולם כולו כחפצו. פד) חזר אל תשובתו שכבר א״ל. כדי לומר לו שילך ויבדוק באביו. פה) כלו׳ שחזר אצל אביו כדי שילמוד אם תשובת ר״ע היא אמת והשיב לו אביו כמו שהשיבו ר״ע. והז״א קירס ומחק והגיה במאמר זה וא״צ. וכבר צדד הוא עצמו לפרש כמו שפירשתי ולשון התנחומא אטעיתיה. והאמת שהמאמר בתנחומא בפ׳ כי תשא הועתק מהפסיקתא שלפנינו אלא שקיטע ושינה אותו המסדר עיי״ש (וגם נשתבש. ומן ולא עוד אלא נהר סמבטיון וכו׳ עד אם אתה מבעי ליה לדוסקא נשתרבב למטה ומקומו לעיל קודם ולא עוד אלא אוכלי המן עיי״ש. ובפי׳ מבעי ליה לדוסקא רוצה אתה לדוסקני וי״ג לרוסקא לרסקני. ואולי שנשתבש מן מובלי לרוח דהכא או שינה אותו המסדר). וענין זה דצלמות ולא סדרים העתיק הערוך ערך צלמות ע״ש מדרש ילמדנו דכי תשא. ועיי״ש שסגנון לשונו משכים עם סגנון הלשון שלפנינו ואינו משכים עם סגנון הלשון שבתנחומא. ובילקוט איוב העתיקו מהפסיקתא שלפנינו אלא ששינה בלשונה קצת עיי״ש. פו) ליתנא קטיעה וכלו׳ חצר אפי׳ הוא גדול כאנטוכיא אינו אלא כד׳ אמות וכל״ע השיב לו. פז) כנ״ל להגיה ובד״פ איתא קאמר. ובתנחומא ג׳

מכל מלאכתו (בראשית ב' ג'). הוי אומר ממלאכת עולמו שבת. אבל לא שבת לא ממעשיהם של צדיקים ולא ממעשיהם של רשעים. אלא פועל עם אילו ואילו. ומראה לאילו [ולאילו] מעין דוגמה שלהם. ומניין שפורענותם של רשעים קרויה מלאכה. שנאמר פתח ה' אוצרו ויוצא כלי זעמו כי מלאכה היא לה' וגו' (ירמיה נ' כ"ה) פח). מניין שפעולתן של צדיקים קרויה מלאכה. שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאך פעלת לחוסים בך (תהלים ל"א כ') פט): רבי עבד שירו לאנטנינוס ואייתי ליה תבשילים צוננים בשבתות ותבשילים רותחים בחולא. אמר ליה הלין צונני הוי חביבים עלי מן הדין רתחייא. אמר ליה חד אינון חסירים. אמר ליה כלום קילירין דידי חסרים כלום. אמר ושאין ליתן לי לתוכן ויברך ויקדשהו צ):

[אמר] רבי יוחנן בשם רבי יוסי בי רבי חלפתא אברהם אבינו שאינו כתב בו שמירת שבת לפיכך ירש את הארץ במידה קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה (בראשית י"ג י"ז). אבל יעקב אבינו שכתוב בו שמירת שבת. וקבע תחומים לשבת. שנאמר ויחן את פני העיר (שם ל"ג י"ח) נכנס בערב עם דמדומי חמה וקבע תחומים לשבת.

מאיר   מגן דוד   עין

א"ל והא כתיב כי שבת מכל מלאכתו. פח) במקרא כתוב את אוצרו וגו' את כלי. פט) כלו' שלא שבת אלא מן עיקר הבריאה. ובתנחומא דכי תשא ג' בשם ר' יהושע ומקיים בו הא למדת שהמתים יודעין את יום השבת. וזה הדרש הוא בב"ר פי"א ושם גריס מעין דוגמא טורין שלהן ובערוך ערך דגמא העתיק דגמטרין ועיקרו דגמטריון כ"כ המוסיף ופי' סימן ודמיון. ויסודו במכילתא דכי תשא שבת וינפש וממה שבת מן העבודה או מן הדין ת"ל וינפש מגיד שאין הדין בטל מלפניו לעולם וכו' עיי"ש. וע"כ הגי' שלפנינו והא כתיב ביום השביעי שבת וינפש עיקר. ולשון הב"ר שם ר"פ בשם ר"ה אמר אע"ג דאת אמר כי בו שבת וגו' ממלאכת עולמו וכו'. וע"ע לקמן פמ"א. וענין זה הסיפור הוא ג"כ שישראל מכבדים את השבת בנאות הרבה. א מ"א ש עובדא זו דטורנוסרופוס גרסינן לה בסנהדרין ס"ה ע"ב. ושם גרסינן א"ל הכי קאמינא לך מי יימר דהאידנא שבתא א"ל נהר סמבטיון יוכיח בעל אוב יוכיח קברו של אביו יוכיח שאין מעלה עשן בשבת א"ל ביזיתו ביישתו וקיללתו. וכ"ל שהמאמר שם קטוע קצת. וכ"ל שהלך ובדק בקברו של אביו וא"ל ר"ע ביזיתו וכו'. ולשון הגמרא שם ואף שאלה זו שאל טורנוסרופוס וכו'. (ויראה שהיה להם ספר שחובר על ויכוחים. והיה כולל דרך משל ויכוחים בין ר"י בר חלפתא ומטרונה אחת. בין ר"י בן חנניא והקיסר או הפילוסופוס. בין ר' נהוראי ואליהו הנביא. וכיוצא בו. וכן בין טורנוסרופוס ור"ע). ובא הויכוח הזה בענין שבת באגדות ובמדרשים בפנים שונים. ובגמרא שם הוא בקיצור יותר. אמנם הזכירו שם לגבי אביו שקברו מעלה עשן וכו'. ובב"ר פי"א כבר הרחיבו זה הסיפור, ולפנינו הרחיבוהו עוד יותר אך לא עפ"י מה שמסופר בגמרא אלא עפ"י מה שהוא מסופר שם ברבה. שכבר השמיטו שם ענין עליית עשן כדי לספר דאסקיה לאבוה ודבר עמו בענין שבת. ובעל השאלתות בפ' בראשית כבר הרכיב אלו הסיפורים ועשאם לאחד והאריך בו ופירשו. והוא כבר נשתמש בזה הסיפור כמו שהוא לפנינו. (אבל בעל מסדר הבראשית רבה היה לו טופס קצר ממה שהוא לפנינו. ואותו הטופס העתיק עיי"ש). ומסדר התנחומא אפשר שהעתיק ממה שהוא לפנינו אלא ששינה קצת בסגנונו. ואפשר שהוא העתיק מהילמדנו שרמז עליו הערוך בערך נלמות.
צ) סיפור זה הובא לראיה לדרוש ברכו בטעמים. וסבירא להו להנך מדרשים דההוא על כן ברך וגו' לאו על כי ששת ימים עשה וגו' קאי. אלא אכולא קאי. כלו' על כן. לפי שלוה לשמור את השבת ולקדשו במאכל ובמשתה ובכסות נקייה. ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. וזה הסיפור הוא ג"כ בב"ר פי"א. ושם גריס ליה בתר הדרוש ברכו במטעמים. וכמו שרמזתי לעיל אות כ"ה. וה"ג התם. רבינו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילין של צונן אכל מהם וערב לו עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין א"ל אותן ערבו לי יותר מאילו א"ל תבלין אחד הן חסירין א"ל וכי יש קלרין של מלך חסר כלום א"ל שבת הן חסירין אית לך שבת. וכתב הערוך ערך קלר פי' אוצר בלשון יון. ובבבלי שבת קי"ט ע"א א"ל קיסר לר"י בן חנניה מ"מ תבשיל של שבת ריחו נודף א"ל תבלין א' יש לנו ושבת שמו (יסוד המלילה הוא על מין תבלין ששמו שבת עיין בערוך ערך שבת) שאנו מטילין לתוכו וריחו נודף א"ל תן לנו הימנו א"ל כל המשמר את השבת מועיל לו ושאינו

לפיכך ירש את הארץ שלא במידה והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה (שם כ"ח י"ד) לא):

[ר' ברכיה בשם] ר' חייא (בי רבא) [בר אבא] לא ניתנה השבת אלא לתענוג לב). רבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמן לא ניתנה השבת אלא לתלמוד תורה. ולא פליגי. (מאן) [מה] דאמר רבי ברכיה בשם רבי חייא בר אבא לתענוג. אלו תלמידי חכמים שהם יגיעים בתורה כל ימות השבת ובשבת הם באים ומענגים. (מן) מה דאמר רבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמן לתלמוד תורה. אילו הפועלים שהם עסוקים במלאכתן כל ימות השבת ובשבת הם באים ומתעסקים בתורה לג): רבי יהושע דסכנים בשם רבי לוי כל שהוא מתענג בשבת שואל והקדוש ברוך הוא נותן לו משאלותיו. מאי טעמא. והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך (תהלים ל"ז ד') לד):

(כג—כד)

פרשה רביעיתא א)

כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך (שמות כ' י"ב) ב)

יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (תהלים קל"ח ד'). אמר רבי מנחם שני דברים שמעו אומות העולם מפי הקב"ה ועמדו מכסאיהם וקלסוהו. בשעה שאמר ואת אשר חטא מן הקודש ישלם (ויקרא ה' ט"ז) (ולא עוד) אמרו בנימוסיות שלנו כתב כל דאכל צינורי מן קיסר יהב ביה (מכה) [סכה] דפדן ג). וזה מכריז ואומר את אשר חטא מן הקודש ישלם. ולא עוד אלא שהחמיר בהדיוט יותר מבגבוה. בגבוה כתיב נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה (שם שם ט"ו) עשאו כשוגג. ובהדיוט כתב נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש (שם שם כ"א) עשאו כמזיד. עמדו מכסאיהם וקילסוהו ד). אבל בשעה שאמר אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב') אמרו

מאיר מגן דוד עין

שמר את השבת אינו מועיל לו. לא) ג"ז בב"ר פי"א ושם ג' נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבעוד יום ירש את העולם וכו'. וכן לעיל ג' ירש את העולם במדה וכו'. ושם בפ' ע"ט ד"א ויחן את פני העיר נכנס בע"ש עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבע"י הדא אמרה ששימר יעקב את השבת קודם שניתן. ובבבלי שבת קי"ח ע"א אר"י משום ר' יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים שנ' אז תתענג על ה' וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך וגו' אלא כיעקב וכו'. ועל המקרא הזה דישעיה הוא עיקר הדרוש. ומקרא ויבא יעקב שלם עיר שכם וגו' ויחן את פני העיר. הוא מקרא מסורס ופי' ויחן וכבר חנה. שקנה שביתתו שם. ואח"כ ויבא שלם עיר שכם. ונקט להאי מדרשא הכא לענין ברכו בילאות. אמ"ש כשתשקיף על סדר המאמרים כאן ועל סידורם בב"ר והשינויים בסגנונם ובסידורם שם. תמצא שעיקר אלו המאמרים כאן הם. ומכאן הועתקו אל הב"ר. אלא ששינה באיזה סיפור כפי מה שמצאו באגדה אחרת וכפי כוונתו שכוון בהם בעל המסדר שם עיי"ש. לב) כ"ה בד"פ. לג) בירושלמי דשבת פט"ו ה"ג גרים לה בהיפך ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן לא ניתנו שבתות וי"ט אלא לאכילה ולשתיה ע"י שהפה זה מריח התירו לו לעסוק בהן בדברי תורה ר' ברכיה בשם ר' חייא בר בא לא ניתנו שבתות וי"ט אלא לעסוק בהן בד"ת מתני' מסייעה בין לדין בין לדין כילד הוא עושה וכו'. ולפי הירושלמי באמת פליגי. אמ"ש מכאן ראיה גדולה שאילו המאמרים לא הועתקו זה מזה אלא אית דתני להו הכי ואית דתני להו הכי. לד) בשבת קי"ח ע"ב גרסינן לה בשם א"ר יוחנן אמר רב ומפרש לה התם עונג זה איני יודע מה הוא כשהוא אומר וקראת לשבת עונג הוי אומר זה עונג שבת.

(פ"כג—כד) א) בדפוסים פרשה זו מעורבת עם הקודמת לה. וכתב הרז"ו מן הדין היה לציין כאן פרשה בפ"ע אך שלא ערב לבי לחדש ולשנות כל כך. ואני מא"ש הפרדתיה. לפי שבאמת היא פרשה בפ"ע. אבל לא מניתי אותה לפ' כ"ד משום בלבול בספרים שרמזו על הפסיקתות לפי סדר מנינן. ב) הוספתי המקרא שלא נשמט אלא ע"י הסופרים. ג) כ"ה בד"פ. ד) במדבר

איזה מלך שרוצה שיהיה אחר מכחישו, והקב"ה אינו רוצה שיהא אחר מכחישו ה). בשעה שאמר לא יהיה לך (שם שם ג') אמרו איזה מלך רוצה שיהא לו שותף ו). בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לא תשא (שם שם ז') אמרו איזה מלך רוצה שיהו משביעים בשמו ומשקרים ז), בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא זכור את יום השבת לקדשו (שם שם ח') אמרו איזה מלך רוצה שלא יהיו מכבדים יום גינוסיא, והקדוש ברוך הוא רוצה שיהיו ישראל מכבדים את יום השבת ח), אבל בשעה שאמר כבד אמרו בנימוסיות שלנו כל מי שהוא מכתיב עצמו שרגיון למלך הוא כופר באבותיו, וזה מכריז ואומר כבד את אביך ואת אמך, עמדו מכסאיהם וקילסו להקדוש ברוך הוא ט):

אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה' ו'). אמר רבי אבא בר כהנא שלא תהא יושב ומשקל מצותיה של תורה ורואה איזו מצוה שכרה מרובה ועושה אותה, למה, נעו מעגלותיה מטלטלים אינון שבילי דאורייתא: תני ר' חייא למלך שהיה לו פרדס והכנים בו פועלים, ולא גילה להם שכר נטיעותיו של פרדס (היו) [שלא יהיו] רואים איזה נטיעה שכרה מרובה ונוטעים אותה, ונמצאת מלאכת הפרדס מקצתו בטילה ומקצתו אינה בטילה: אמר רבי אבא בר כהנא לא גילה הקדוש ברוך הוא לישראל שכר מצותיה של תורה, שאלו גילה להם היו ישראל רואין איזו מצוה שכרה מרובה ועושים אותה, ונמצא תורה מקצתה בטילה ומקצתה קיימת, א"ר אחאי בשם רבי אבא בר כהנא טילטל שכר (עסה) מצות [עשה] בעולם הזה, כדי שיהיו ישראל עושים אותה משלם י): תני רבי שמעון בן יוחי שתי מצות שבתורה גילה הקב"ה מתן שכרן, (ואילו הן) קלה שבקלות והמורה שבחמורות, [ואילו הן, קלה שבקלות] שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים (דברים כ"ב ז'), וחמורה שבחמורות כבד את אביך וגו' למען יאריכון ימיך וגו' (שמות כ' י"ב) יא): אמר ר' אבא בר כהנא ומה אם דבר שהוא (פרוצה) [פריעת] בעל חוב כך, (מדבר) [דבר] שהוא הפסד וחסרון נפשות על אחת כמה וכמה יב):

מאיר עין מגן דוד

רבה פ"ח העתיקו זה המאמר וקצרוהו והרכיבוהו כפי הענין שם. והתם הגי' א"ר פנחס וכו'. ושם גריס סכן דפדן וכו'. ופי' לכורא הוא מזלג קטן כעין מחט עיי' בערוך ערך לכר. וסכה דפדן הוא יתד המחרישה עיי' בערוך ערך פדן. ה) לשון הרבה שם אמרו מלכי או"ה זה כמונו אומר איזה מלך רוצה שיהא אחר מכחישו. ו) וברבה מסיים וכן הקב"ה. ז) ברבה שם נשבעים בו ומשקרים וכן הקב"ה. ח) ברבה שם איזה מלך רוצה שלא יהיו הבריות מכבדים את יום השבת. וכ' שהוא שבוש שנקטע המאמר. ואולי שבכוונה שינה אותו בעל המסדר. ויום גינוסיא הוא יום הולדת. ט) ברבה שם שמכתיב עצמו סינגרון למלך וכו'. והביאו בעל המוסיף וכתב בלשון רומי סקרון איש מלחמה הנשבע לעשות כפי ציווי השררה. ואולי צ"ל בלגיון של מלך. ומדרש האי קרא דתהלים אהחזרת התורה לאומות בספרי ברכה פי' שמ"ג. ועיי' ברש"י שם. ובבבלי קידושין ל"א דרשה עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה הכי. ושם פירשו רש"י בדרך אחר עיי"ש. י) איכא דאמרי לה הכי משמיה ואיכא דאמרי לה הכי. וב' שיטות הן. שיטה א' כדי שלא יניח מקצתה בטילה. ושיטה ב' שלא יעשנה ע"מ לקבל פרס. ובדברים רבה פ"ו העתיקו שיטה ב' והרכיבו אותה ואת משל הפרדס ולא גרסי לה ע"ש ר' חייא. ובמדרש תהלים ט' גריס לשיטה א' בשם ר' חייא ושיטה ב' בשם ר' אחא בשם רבי. ויראה שהוא ט"ס. ובתנחומא עקב העתיקה כמו שהיא לפנינו. אלא שהשמיט לישנא ב' דראב"כ. ובר' חייא גריס התם ולא גילה להם המלך שכר נטיעות הכרם שאילו גילה להם שכר נטיעותיו הן רואין וכו'. ובתנחומא תרומה בפ' ועשו לי מקדש דריש ר' יהודה בר שלום להאי קרא לענין אין מוקדם ומאוחר בתורה עיי"ש. ובירושלמי דפאה פ"א ה"א וקידושין פ"א ה"ז מייתי להא דר' אחא בשם ראב"כ וגריס בה כדי שיהא עושין אותן באמונה. יא) כ"ה בתנחומא פ' עקב. ושם מסיים הרי הן שוין במתן שכרן בעוה"ז. ועיין ברבה פ' כי תצא שהרכיבוהו עם הדרוש דאורח חיים וגו' והשמיטו שם הדורש. ובירושלמי דפאה ובקידושין שם א"ר אבא בר כהנא השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות מצוה קלה שבקלות זה שלוח הקן ומצוה חמורה שבחמורות זה כאו"א ובשתיהן כתיב והארכת ימים. ועיי' סוף חולין. יב) בתנחומא שם גריס

רבי אבא בר כהנא בשם ר"ש בן יוחי כשם שמתן שכרן מרובה כך עונשן מרובה. הדא הא דכתיב עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל' י"ז). דין נקיר ודין אכיל. אלא אמר הקב"ה יבא עורב שהוא אכזרי ויקר אותה ואל יהנה ממנה. ויבא נשר שהוא רחמן ויאכל ממנה יג):

מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים (שם ד' כ"ג). אמר ר' יצחק כל מה שאמרתי לך בתורה שמור. שאין אתה יודע באיזו מצוה אתה נוטל חיים יד). אמר רבי יצחק יש מצוה שמתן שכרה בצדה. ויש מצוה שמתן שכרה לעתיד לבוא. ומה שכרה של זו אריכות ימים טו):

[כבד את אביך ואת אמך] להלן הקדים מורא אם לאב טז) וכאן בכיבוד הקדים אב לאם. ר' יהושע דסכנים בשם ר' לוי באהל מועד שאין אומות העולם שומעים הקדים (אב לאם) [אם לאב] פרט לגוי שאין לו אב יז): אזוהי מורא. לא ישב במקומו ולא עמד ולא סותר את דבריו יח). איזה כיבוד מאכל ומשקה מרביץ מרחיץ סך ומנעיל ומכנים ומוציא יט). דמאן. הונא בר חייא אמר משל זקן ורבנין אמרין משלו כ). לא כן אמרין רבי אבהו בשם ר' יוחנן יכול אפילו אמר השלך את הארנקי לים ישמע להם כא). הדא אמרה בההיא דאית ליה חורי. בעושי נחת רוח של אביו כב): אחד האיש ואחד האשה. אלא שהאיש ספקה בידו והאשה אין ספקה בידה לעשות.

מאיר עין — מגן דוד

דבר שהוא פריעת בעל חוב כתיב בו אריכות ימים דבר שהוא הפסד ממון וחסרון נפשות עאכו"כ. ובירושלמי שם ג' א"ר אבון וכו' שהוא פריעת החוב וכו' דבר שיש בו חסרון כיס וסיכון נפשות לא כל שכן. וגריס תו התם עלה. א"ר לוי והוא דרבה מינה (ובקידושין והיא דרבנן גדול וכו' והוא ט"ס) גדול הוא דבר שהיא כפריעת חוב מדבר שאינו כפריעת חוב. ובתנחומא שם איתא לה ג"כ וה"ג לה. ר"ל אומר גדולה מצות אמרו גדול דבר שהיא פריעת חוב מדבר שהוא חסרון כיס וחסרון נפשות. והוא לשון מגומגם. ועכ"פ היה זה המאמר בפסיקתא שלפנינו אלא שנקטע. יג) בתנחומא שם ראב"כ בשם רבי וכו'. ונראה שהוא ט"ס. ושם הרחיבו את זה המאמר עיי"ש. ובירושלמי שם גריס לה הכי. תני רשב"י כשם שמתן שכרן שוה כך פורענותן שוה מה טעם עין תלעג וגו' עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם ובזתה על לא תקח האם על הבנים יקרוה עורבי נחל יבא עורב שהוא אכזרי ויקרנה וכו'. ואיכא דתני לה הכי ואיכא דתני לה הכי. יד) בירושלמי שם ר' אחא בשם ר' יצחק כתיב מכל משמר וגו' מכל מה שאמרו לך בתורה השמר שאין אתה יודע מאי זה מהן יוצא לך חיים. טו) בילקוט משלי העתיקו. ושם מסיים ויש מצוה שמתן שכרה לעה"ב ויש לשעבר. ואולי שהוא שבוש. ובתנחומא פ' תצא דרוש ארוך על זה המקרא. והעתיקו בילקוט משלי שם. ונראה שיסוד כל הדרוש שם הוא על מדרשו של ר' יצחק שלפנינו עיי"ש. טז) בפ' קדשים. יז) שאין זרעו מיוחס אחריו ומ"ל דאינו יורש את אביו מה"ת. ועיי' יבמות ס"ב ע"א וקידושין י"ז ע"ב. וחייב הוא במוראת האם ולא האב. אבל בכיבוד הוא חייב שהוא פריעת חוב. וכלו' שלכך הקדים לענין מורא אם לאב לפי שזה לא נאמר אלא לישראל השמיעך הכתוב שהוא מקיש לך את האב לאם. ועיין במכילתא דיתרו ובקידושין ל"א ע"א שדרשוהו שם בענין אחר. יח) בת"כ פ' קדושים לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו. וכ"ה בירושלמי שם. ובבלי קידושין ל"א ע"ב ג' ולא עומד במקומו. ושם גריס עוד. ולא מכריעו. יט) בת"כ שם מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא. וכ"ה בבבלי קידושין. ובירושלמי דפיאה ל"ג מכסה וג' מנעיל. ובקדושין גריס לתרווייהו מכסה ומנעיל. כ) בירושלמי שם מן דמאן הונא בר חייא אמר משל זקן ואית דבעי מימר משלו. ובבלי שם איבעיא להו משל מי ר' יהודה אמר משל בן ר' נתן בר אושעיא אמר משל אב. כא) כלו' לא כן אמרין בבי מדרשא דר"א בשם ר"י אמר יכול וכו'. וא"כ על כרחך משל בן. דאל"כ מהו להו לספוקי בהשלך ארנקי. ולא קיים הכא היכא איפשטא להו בעיין. אלא משני מאי דמקשו. ובירושלמי שם ג' לא הכי. לא כן אמר ר' אבוהו בשם ר' יוסי בן חנינא מניין אפי' אמר לו אביו השלך את הארנקי לים שישמע לו. ונראה דנוסחתנו עדיפא. כב) פי' דאית ליה לאביו ארנקי אחר להחזיר לו. ובזריקת ארנקי זו עושה נחת רוח של אביו. ובירושלמי שם ג' בההיא דאית ליה

מפני שהיא ברשות אחרים. נתארמלה או נתגרשה כמי שספיקה בידה לעשות כג): ר' ינאי ר' יונתן היו מטיילים באנטרי כד). אתא חד סב נשק ריגלוי דרבי יונתן. א"ל רבי ינאי מה טיבו שלים לך מן יומי כה). אמר ליה חד זמן אתא קבל על בריה דיזוניה ליה כו) ואמרית ליה צור (כניסתי') [כנישתא] עליו ובזיתיה כז). [אמר לו ולמה לא כפותיניה] כח). אמר ליה (ולדין את זן) [ואדין את לזון] כט). חזר ביה ר' יונתן וקבעה שמועה מן שמיה לא). עד דלא חזר ביה (כהונ' רבה) [כהונא] בר חייא. מן דחזר ביה כרבנן לב). אתא ר' יעקב בר אחא ר' שמואל בר נחמן וקבעה שמועה משמיה דר' יונתן כופין את הבן לזון את האב לג):

תני ר' שמעון בן יוחי (שהשוי) [השוה] הקב"ה כבודן לכבודו ומוראן למוראו קללתן לקללתו. כבודן לכבודו כ ב ד א ת א ב י ך וגו' ונאמר כבד ה' מהונך (משלי ג' ט'). מוראן למוראו איש אמו ואביו תיראו (ויקרא י"ט ג') את ה' אלהיך תירא (דברים ו' י"ג). קללתן לקללתו ומקלל אביו ואמו (שמות כ"א י"ז) ונאמר איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו (ויקרא כ"ד ט"ו). אבל בהכאה אי אפשר לומר כלפי מעלה. וכן בדין מפני ששלשתן שותפים בו לד). ר' יהודא בר דודתי בעא קומי ר' חייא בר אבא הדא דאמר רבי שמעון בן יוחי. גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפן הקב"ה יותר מכבודו. שבכבודו של הקב"ה כתיב כבד ה' מהונך (משלי ג' ט') כיצד מכבדו מהונו. מפריש לקט שכחה ופאה מעשר ראשון ומעשר שני וחלה. עושה שופר סוכה לולב. מאכיל רעיבים משקה צמיאים מלביש ערומים. אם יש לך הון [אתה] חייב בכולן. ואם אין לך הון אי אתה חייב באחד מהם. אבל כשאתה בא אצל כיבוד אב ואם מה כתיב כ ב ד א ת א ב י ך ו א ת א מ ך וגו' אפילו אתה מסבב על הפתחים לה):

ר' חנינא חבריהון דרבנן יש מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם. ויש טוחנו ברחיים ויורש גן עדן לו). חד בר נש הוה קאים טחין בציפורין. חד זמן אייתין

מאיר   מגן דוד   עין

חורין ובעושה הכנסת רוחו של אביו. ובבלי קידושין ל"ב ע"א ת"ש שאלו את ר' אליעזר עד היכן כאו"א א"ל כדי שיטול ארנקי ויזרקנו לים בפניו ואינו מכלימו ואי אמרת משל אב מאי נפקא ליה מיניה ומשני בראוי ליורשו וכו'. כג) וכ"ה בירושלמי שם. ושם הגי' שהאיש ס פ י ק ה בידו וכו' מפני שיש רשות אחרים עליה וכו' נתגרשה כמו שהיא ספיקה בידה היא. ועיקרו בת"כ קדושים א"כ ל"כ איש אלא שהאיש ספיקה בידו והאשה אין ספיקה בידה מפני שיש רשות אחרים עליה. ועיין במכילתא דיתרו. כד) שם מקום. ובד"פ אפשר לקרות המלה ב א נ ט נ י. כה) כלו' לר' יונתן אמר כן. ונקט האי לישנא דיותר מה שהבעה"ב עושה עם העני עושה עם בעה"ב. ובירושלמי שם ג' ר' יונתן ור' ינאי הוו י ת ב י ן אתא חד ב ר נ ש ונשק וכו'. כו) בירו' שם קבל לי על בריה דיזוניה. פי' ק ב ל טוען. כז) כן הגיה הז"א ופי' אסוף עליו אנשים ותבזהו בפניהם. וכ"ה בירושלמי שם. ויש נוסחאות בירושלמי ל ע ק ב י כ נ י ש ת א ע ל ו י ובזיתיה. כח) כ"ה בירושלמי שם. וכן הגיהו הז"א והרז"וו. ור' ינאי שאל למה לא כפה אותו בב"ד שיזון את אביו. כט) בתמיה. ל) כ"ה בירושלמי. וכן הגיהו הז"א והרז"וו. ובד"פ ולא דין את לזן. ובל"ש שהיה כתוב ולאדין את לזו. וכלו' וכי עדיין צריכא לך הלכה זו ולא שנית אותה. לא) פי' הז"א משמיה דר' ינאי. לב) כלו' מעיקרא היה סבר כהונא בר חייא משל זקן ומשחזר בו ס"ל כרבנן משלו. והז"א הגיה כההיא דר' הונא וכו'. ובירושלמי ליתא לזה. לג) ובירושלמי שם גרים אתא ר"י בר אחא רשב"נ בשם ר' יונתן שכופין וכו'. ובבלי כתובות מ"ט ע"ב ספרו עובדא כעין זו מר' ח נ י נ א ור' יונתן דהוו קיימא אתא ההוא גברא גחון ונשקיה לר"י אכרעיה א"ל ר"ח מאי האי א"ל כותב נכסיו לבניו הוא ועשיתינהו לזניה וכו' עיי"ש. ואם לא נימא דבבבל סיפרו אותו המעשה בענין אחר אלא דבאמת תרי עובדי הוו. נ"ל דעובדא דהתם קודם שחזר בו אירע. לד) בירושלמי שם גרים להאי ברייתא סתמא. ובמכילתא דיתרו גרים לה בשם ר ב י. ובת"כ פ' קדושים תני לה סתמא. ובבלי קדושין ע"ב גרים לה בשם ת"ר. ועיי' מ"ש במבוא למכילתא פ"י אות ל"ד. לה) כלו' וא"כ דברי רשב"י סותרים אהדדי. דבברייתא דלעיל מקיש להו והכא קאמר שהעדיפן. ובירושלמי נוסחאות שונות במאמר זה. וכבר הארכתי במבוא למכילתא שם. ושם כתבתי שאולי ש ד ו ר ת י הוא שם בתו של רשב"י עיי"ש. לו) בירושלמי שם גרים לה

זימנה על טחונים (גרס בירושלמי עיפות לנוס) לז). אמר טליא לסבא. אבא טחון תחותי. אי מטת מבזיא טב לי אנא ולא את לח). אי מטת (הילמי) [מילקי] אנא טב ולא את לט). ואית דאמרין דאסתיר בעירא קודמוי וחד סבא בגפיה מ). נמצא טוחנו (לרחיים) [ברחיים] ויורש גן עדן. חד בר נש הוה יליף למיכל לאבוי תרנגולי פטומים. חד זמן אמר סבא לטליא ברי הלין מן אית לך מא). א"ל סבא אכול ואדיש. דכלביה אכלי ומדשין. נמצא מאכיל את אבא פטומות ויורש גיהנם מב): באמו של ר' טרפון היה מעשה. שיצאת לטייל בחצירו. וכבסה קורדייקון שלה מג). מה עשה רבי טרפון. נתן רבי טרפון ידיו תחת כפות רגליה. והייתה מהלכת עליהם עד שהייתה מגעת למיטתה. פעם אחת חלה רבי טרפון ונכנסו רבותינו לבקרו. אמרה להם התפללו על רבי טרפון בני שהוא נוהג בי בכבוד. אמרו לה מהו לך. תניית להון עובדא. אמרו לה אפילו עשה כן. אפילו אלף אלפי פעמים כן. עדיין לחצי כיבוד לא הגיע מד): אמו של רבי ישמעאל קבלה לפני רבותינו על רבי ישמעאל. אמרה להם גערו בו ברבי ישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד. נתכרכמו פניהם של רבותינו. אמרו איפשר שרבי ישמעאל איננו נוהג בכבוד אבותיו. אמרו לה אעפ"כ מה עשה. אמרה להו (כך) [כד] הוא אתי מבית ווערא ומשזיג ריגלוי ואנא בעיא מישתי מימיהו ולא שבק לי. אמרו הואיל והוא רצונה הוא כבודה מה). ואמר רבי ינאי יאות אילין טחונין אמרין. כל אינש ואינש זכותיה (בחונפיה ס"א זכותיה גן קפותי') [בחיפתיה] מו). אימיה דר' טרפון אמרת להון כדון. ואגיבו יתה. אפילו הוא עשה אלף אלפי פעמים לך (כו') [כן] אפילו חצי כיבוד לא הגיע. ואמו של רבי ישמעאל אמרת לון כדון. ואגיבו יתה כדון: רבי זעירא הוה מצלי מצטער סגין. אמר הלואי הוה לי אבוי ואמו נוטר יתהון תוך גן עדן. (כך) [כד] שמע להנהו מילייא. אמר מודיינו לך רחמנא דלית אבוי ואמו.

מאיר מגן דוד

קמחא והתם גריס כודנו ברחיים. ובבבלי קידושין ל"א ע"א תני אבימי בריה דרבי אבהו יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו ברחיים ומביאו לחיי העוה"ב. לז) מעשה אירע שהיה איש אחד טוחן בעיר לפורי פעם אחת באו בעלי זימין. כלו' בעלי מס ועונש על הטוחנים עיי' בערוך ערך זמיון. ואולי צ"ל אייתין זמיונכי. והז"א פי' בא הזמנה על האנשים הטוחנים. ובירושלמי דפאה ג' חד בר נש הוה איטחין בריחיא אתת למית (פי' אקיפה) לטחוניא וכו'. ובירושלמי דקידושין הגי' אתא מצוותא לטחונייא. ובתוספות קידושין ל"א ע"א העתיקוהו וגרסי. ואתא ליווי לטוחנין. ופירשו שם פי' מצות המלך בשביל אביו לבא לעבודת המלך. ומה שהסגרתי הוא מגליון והוא משובש וצ"ל אתת למית. לח) אמר הנער אל הזקן. טחון אתה תחתי. ואני אלך. ואם יגיע בזיון. יותר טוב כי יגיעני. ולא יגיע אותך. לט) פי' אם יבאו להלקות. וכן הגיה הז"א. וכ"ה בירושלמי שם. והרז"ו פי' הילמי מכות. מ) וי"א שהסתיר את בהמותיו שהיו טוחנות מלפני בעלי זימין וקשר את הזקן בעצמו לגלגל הרחיים. והז"א הגיה דאסחיר בעירא קדמוי ואסיר קבא בגוויה. ופי' שהעמיד בהמות סביב לאביו ונעל בפניו שלא ירגישו בו וא"כ. מא) בני. אותן פטומות מניין לך. מב) בירושלמי שם סבא סבא אכול ואדיש וכו'. פי' ושתוק שהכלבים אוכלים ושותקים. ובתוספת קידושין שם גרסי בירושלמי. שהיה מאכיל לאביו פסיוני וכו' סבא מאי איפכת לך עד דטחון ואכול. כלו' לעוס ואכול כעין כלבים דמדשין ואוכלים. מג) פי' קורדייקון מנעלים. ולפי שנכנסה אותן היתה הולכת יחף בחצירו של ר' טרפון. ובירושלמי דפאה ג' אמו של ר"ט ירדה לטייל לתוך חצרה בשבת והלך ר"ט וכו' שתי ידיו תחת פרסותיה וכו" והוא קטוע. ובקידושין שם ג' לתוך חצרה בשבת ונפסק קורדייקון שלה והלך ר"ט וכו'. מד) בירושלמי שם בשינוי קצת. ובבבלי קידושין ל"א ע"ב סיפרו. ר"ט הוה ליה ההיא אימא דכל אימת דהות בעי' למיסק לפוריא גחין וסליק לה וכו' אתא וקא משתבח בי מדרשא אמרי ליה עדיין לא הגעת לחצי כיבוד כלום זרקה ארנקי בפניך בים ולא הכלמתה. ובתו' שם מייתי מן הירושלמי וגרסי. שאבדה פוזמקי דידה בחצרה ויצאת ממטתה לבקשן. מה) בירושלמי שם ג' אנא בעיא משזגה ריגלוי ומשתי מהן ולא שביק לי. ועיי' בתוספת קידושין ל"א ע"ב בד"ה ר"ט שהביאו זה הסיפור באופן אחר. מו) בבית יד שלו. עיי' בערוך ערך חפת כנ"ל. והז"א והרז"ו הגיהו בחופניה ופי'

כר' טרפון לא הוינא יכיל עביד. ואין כרבי ישמעאל לא הוינא יכיל עביד מז): א"ר אבון פטור אני מכיבוד אב ואם. אמרו כיון שנתעברה בו אמו מת אביו וכיון שילדתו מתה אמו מח):

רבי אבוהו בשם רבי יוחנן שאלו את ר' אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם. אמר להם אני ואתם נשאל לדמא בן נתינא. דמא בן נתינא ראש פטרכולי היה מט). פעם אחת נכנסה אמו והיתה מפרטתו לפני כולי שלו. ולא אמר לה [אלא] דייך (אמר) [אמי]. ולא עוד אלא שנשר קורדייקין שלה מידה. והושיט ידו ונתנו לה. כדי שלא (יצטער) [תצטער] נ). א"ר חזקיה גוי אשקלוני היה. וראש פטרכולי היה. והאבן שישב עליו אביו. לא ישב עליו מימיו. וכשמת (עשה) [עשאה] יראה נא). פ"א אבדה ישפה של בנימין. (אמר) [אמרין מאן] אית ליה מרגלא (בא) [טבא] דכוותיה. (אחריו) [אמרין] לדמא בן נתינא. אזלון פסקון טימיה במאה דינרין. סלק בעא (לאיתון) [למיתון] להון ואשכח אבוי ואמוי דמכין. ואית דאמרין רגלוי דאבוי הוו על תיביתו. ואית (דאמרית') [דאמרין] פתיחא דתיבותא (הון) [הוה גו] אצבעי דאבוהא. נחת להון. אמר להון לא יכילנא מיתנה יתה לכון. אמרין דילמא הוא בעי (פריטות) [פריטין] יתר. עלון ליה עד אלפא דינרין. כיון דאיתער אבוה ואימיה. סליק אחית יתה להון. בעא למיתן ליה (כפניק) [כפסיקא] בתרייתא. אמר מה אנא מזבן לכון איקריה דאבוי ואמוי (בפריטות) [בפריטין]. איני נהנה משכר כיבוד אבותי כלום נב). מה פרע לו הקב"ה. אמר רבי יוסי בר אבין אותו הלילה ילדה פרתו פרה אדומה. ושקלו לו ישראל משקלה זהב ונטלהו נג).

מאיר מגן דוד עין

בחפניו. ובירושלמי ג' א"ר מנא וכו' זכותיה גו קופיתיה. והיא גי' הס"א שרמז בעל הגליון אלא שנשתבשה. מז) פי' נוטל לשון לנוטרים את פריו. כלו' שכר כאו"א היה שמור לי לתוך ג"ע. ובירושלמי שם ג' ר' זעירא הוה מצטער ואמר הלואי הוה לי אבא ואימא דאיקרינהון דנירת ג"ע כד שמע אילין תרתין אולפנייא אמר בריך רחמנא דלית לי (לא) אבא ואימא לא כר"ט הוה יכילנא עביד ולא כר"י הוינא מקבלה עלי. מח) ג"ז בירושלמי שם בשינוי סגנון לשון קצת. ובבבלי קידושין ל"א ע"א אמרו כן מר' יוחנן וכן מאביי. מט) וכ"ה בירו' דפאה. ובקידושין זה המאמר קטיעה ליתא עיי"ש. ושם ג' פטרבולי. ובעל הערוך ערך פטר ג' אף בפאה פטרבולי. ופי' המוסיף ראש אבות העצה והרמ"ל הביא יש מי שפי' ראש אנשי החיל המקלעים באבנים. והרחיק את הפירוש הזה. אולם ממה שסופר מאבן שישב עליו אביו ומשפה של בנימין נראה שאין להזניח הפי' הזה. ובדברים רבה פ"א ג' א"ר אבהו שאלו תלמידיו את ר"א הגדול אי זהו כאו"א א"ל לאו וראו מה עשה דמה בן נתינה באשקלון והיתה אמו וכו'. נ) פי' מפרטתו משחקת ומלעגת עליו עיי' בערוך ערך פרט ובמוסיף שם. ובירו' גרים פעם אחת אמו מסטרתו בפני כל כולי שלו ונפל קורדיקון שלה מידה והושיט לה שלא תצטער. (ועיי' ויק"ר פ"א). ובבבלי קידושין ל"א ע"א כי אתא דימי אמר פ"א היה לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו לפניו ולא הכלימה. וכתבו בתוספות יש במדרש שהיתה מטורפת מדעתה. והוא בדברים רבה שם. והתם ג' והיתה אמו חסרת דעת והיתה מסטרתו בין חביריו ולא היה אומר לה אלא דייך אמי. ועפי"ז הגהתי. נא) בירושלמי שם וכיון שמת אביו עשה אותה ירצה שלו. נב) בד"פ אית' אמרי' אית ליה מרגלא טבא וכו' פתיח' דתיבות' הוה גן צבעיה דאבוה נחת להון לא יכלי' מיתנא וכו' פריטי' וכו' בפריטי'. ובירושלמי שם ג' אמרו מאן דאית ליה טבא דכוותה אמרו אית לדמא בן נתינא אזלון לגביה ופסקו עמיה במאה דינר סליק בעי מייתי להו ואשכח אבוה דמיך ואית דאמרין מפתחא דתיבותא הוה יתיב גו אצבעתיה דאבוי ואית דמרין ריגליה דאבוה הוות פשיטא על תיבותא נחית לגבון אמר לון לא יכולית מיתותיה לכון אמרין דילמא דו בעי פריטין טובן אסקוניה למאתים אסקוניה לאלף כיון דאיתעיר אבוה מן שינתיה סלק ואיתיתיה לון בעו מייתון ליה כפסיקו ליה אחרייא ולא קביל עלוי אמר מה אנא מזבין לכון איקר דאבהתי בפריטין איני נהנה מכבוד אבותי כלום. העתקתי כולא לפי שהסגנון ברור יותר ועל פיו הגהתי. וכ"ה בקידושין שם בשינוי קצת. ושם גרים כד פסקו לה לאסרייא. נג) בירושלמי שם אר"י בי רבי בון וכו'. ואותן הסיפורים נשתנו בסגנונם בבבל. וגרים שם

ר' שבתי הוה קרי עליה משפט ורב צדקה לא יענה (איוב ל"ז כ"ג) אין הקב"ה משהה שכר עושי מצות בגוים בעולם הזה כד). הה"ד ומשלם לשנאיו אל פניו וגו' (דברים ז' י') כה).

בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני (תהלים ע"ג כ"ד). א"ר יהודה בן בתירא בעצתך תנחיני בעצת תורה תנחיני. ואחר כבוד תקחני בעצת כבוד גדול שכיבד עשו הוריו שאתה עתיד לעלותינו כו). ר' נחוניא בשם רבי תנחום בר יודן מי איחר כבודו של יעקב בעולם הזה. כבוד גדול שכיבד עשו את אביו כז). [אמר רבן שמעון בן גמליאל] אני כשהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים צואים. וכשהייתי יוצא לחוץ הייתי יוצא בבגדים נאים. כדי שאצא לשוק מבוסם. אבל עשו כשהיה משמש את אביו היה משמשו בבגדי מלכות. דכתיב את בגדי עשו בנה הגדול החמודות (בראשית כ"ז ט"ו) ואין חמודות אלא בגדי מלכות. אמר כדיי הוא אבא שישתמש בבגדי מלכות כח).

מאיר מגן דוד עין

בקידושין ל"א ע"א בעי מיניה מרב עולא עד היכן כבוא"א א"ל צאו וראו מה עשה נכרי א' באשקלון ודמא בן נתינה שמו פ"א בקשו חכמים פרקמטיא בס' רבוא שכר והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו. וגרים עוד שם אר"י אמר שמואל שאלו את ר' אליעזר עד היכן כבוא"א א"ל צאו וראו מה עשה נכרי א' לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו ביקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בס' רבוא שכר ור' כהנא מתני בפ' ריבוא והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו לשנה האחרת נתן הקב"ה שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרו נכנסו חכמי ישראל אצלו א"ל יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא. וע"ע בדברים רבה שם. ובלי ספק שהסגנון שם הוא מאוחר. אמ"ש העתקתי כולא לפי שמאילו הסיפורים וכיוצא בהם יתראה לעינינו איך נשתנו השמועות וההלכות בגלגולן מא"י לבבל. ונעמוד על סוף דבריהם שאין תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י (ב"ר פט"ז). עוד רואה אני להעיר. שמראין הדברים שהיה לקמאי בא"י ספר השאילות לר' אליעזר (ואולי היה שמו פדר"א) שממנו הובאו הרבה מאמרים בסגנון שאלו את ר' אליעזר. ונשאר לנו פליט ממנו בסוף תנא דבי אליה זוטא. והיה אותו הספר דוגמת הספר שהוזכר לקמן פמ"ו ואף בשאילות שנשאלים לפני רבינו הקדוש כתב כך וכו'. כד) בירושלמי שם. והתם לא מייתי קרא ומשלם וגו'. כה) וכן תרגמו אונקלוס ויונתן שם. כו) כלו' שאתה תנחיני בעצת התורה ובאותה עצה אני נכנע לפני אדום. לפי שכבד עשו את הוריו. וכשיפסק זכותו אז תקחני ותרם אותי עליו. וכעין זה תרגם המתרגם במלכתך תדברנני ובתר דשלים איקרא דאמרתא עלי לאיתאה תסבנני. ואולי צ"ל עלוי. ויסכים התרגום עם הדרוש. ופי' לעלותינו מלשון מעלין בדמים שכן פי' חז"ל כל לשון לקיחה גבי אדם מלשון עלוי. עיי' ב"ר פט"ז ופ"מ. כז) שמלת ואחר בנגינה מפסקת עיי' רש"י שם. ובילקוט תהלים שם ר' הונא בשם ר' נחוניא מי איחר וכו'. כח) כ"ה בילקוט תהלים שם. וכ"ה בב"ר פס"ה עיי"ש. וכ"ה בדברים רבה פ"א. ושם הרחיבו הענין. אמ"ש רואה אני כאן מקום לרמוז על פנה אחת והיא גדולה בעיני והוא. שבפ' זו הרבה מאמרים שהם בירושלמי בפאה ובקידושין. ומקצתם בבבלי קידושין. אלא שהם שם בסגנון אחר ובסידור אחר ממה שהם לפנינו. שעיקר אילו המאמרים. ודוגמתם כיוצא בהם. הם ממדרשים שהיו להם מסודרים על המקראות. ומשם לקחום מסדרי הגמרות. שכל מדרש ומדרש. בין שיהיה מדרש הלכה ובין שיהיה מדרש הגדה. וכל התלוי בהם ממשלות וסיפורים. כשנאמרו בביה"מ על המקרא נאמרו. ולא על המשנה. אלא שמסדרי התלמוד סדרום בתלמוד כדי לעשותו עיקר. וכמו שבעל הילקוט אסף כל מה שמצא מן המדרשים בספרו. כן היתה מגמת מסדרי התלמוד לאסוף כל מה ששמעו וקראו בספרים שנכתבו קודם להם לחיבור א'. ואותו החיבור יהיה עיקר. שהוא בלול במשנה ותלמוד הלכות ואגדות. ועכ"פ כשנבא לדון איה מקום עיקרו של המאמר. אם בתלמוד או במקום אחר שנמצאהו שם. עלינו לדון שבתלמודים הוא מאוחר. עד שנמצא ראיה בהפך. אולם מאמרי הלכה התלויים במשנה עיקרם בתלמודים. עד שנמצא ראיה להפך.

פכ"ד

דיבורא שתיתאי

לא תרצח (שמות כ' י"ג) לא תתרצח. לא תעשה הדם (צ"ל) [רוצח] עליך א). מעשה באשה אחת שהיו לה שני בנים. עמד אחד מהם והרג את אחיו. מה עשתה נטלה דמו ונתנה בצלוחית. כל זמן שהיה הדם תוסס ידעה שהוא חי. וכיון שנח ידעה שהוא מת ב). אמר רבי אבא בר כהנא שני שערים יש לשאול. אחד פנימי ואחד חיצוני. כל מי שהיה נהרג בלא רשות ג) בא ומשלים את שנותיו בחיצון. הדא הוא דכתב אני אמרתי בדמי (סיי) [ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי] וגו' (ישעיה ל"ח י'). אמר הקדוש ברוך הוא מי הורגו ועושקיני ועושה אותי כאכזרי (לא תרלא) ד).

לא תנאף (שמות שם) לא תהנה האף ממך ה): ל א ת נ א ף לא תגרום לאף שיבא לעולם ו): ל א ת נ א ף א"ר שמעון בן לקיש (שכל) [כל] מי שהוא נואף בגופו נקרא נואף ז). מצינו שאפילו הנואף בעיניו נקרא נואף. מאי טעמא. ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין [וסתר פנים ישים] (איוב כ"ד ט"ו). עין הנואף הזה יושב ומשמר מתי נשף בא מתי ערב [בא] ב נ ש ף ב ע ר ב יום באישון לילה ואפילה (משלי ז' ט'). והוא אינו יודע. שמי שהוא יושב בסתרו של עולם יושב וצר בלקטירים שלו בדמותו בשביל לפרסמו ח). הוא שאיוב אמר הטוב לך כי תעשוק (איוב י' ג') זה זן ומפרנס. ואתה יושב וצר בלקטרים שלו בדמות אחר [אם] היא הולכת

מאיר מגן דוד עין

פ"כד א) כן הגיה הרז"ו. והז"א הגיה ל ו ר ס וא"כ. והעיקר שלא תהא נרצח ע"י אותו ששפכת דמו וכדמסיק. ודריש ל א ת ר צ ח לא תתרצח לפי שהת"יו דגש ורפה. וע"כ היא כאילו הן ב' ת"וין. הא' דגושה והב' רפה. וכן הת"יו דתנאף ודתגנוב דגש ורפה. ומזה הטעם תרגמו יונתן שלא יהיה שותף עם רוצחים נואפים וגנבים. וכלו' שלא יתראה כרוצח וכו' כפי משמעות בנין התפעל. ב) בדברים רבה פ"ב סיפרו זה בשינוי קצת עיי"ש. ג) לאפוקי הנהרג ברשות בית דין. ד) בד"פ יש לקרות המלה ו ע ו ש ק י נ י. ויפה העיר הז"א על הא דחגיגה ה' ע"א ויש נספה בלא משפט דאמר מלאך המות לר' ביבי התם דרעייא להו אנא עד דמלו להו לדרא והדר משלימנא ליה לדומה. ולפ"ז אפשר דנוסחת ו ע ו ש ק נ י עיקר. וכדאמר התם דאותן שנים הם נותנין ונתוספין לצורבא מרבנן דמעביר במיליה. ה) פי' הז"א והרז"ו שהמלאך המשחית נהנה כשאדם חוטא וא"כ. אלא כמו שכתוב בספר חרדים במצות התלויות בחוטם שלא תהנה האף בבשמים שעליה דפירשו רז"ל לא תנאף לא תהנה ל א ף היינו החוטם. וכן פסק הר"מ בהל' איסורי ביאה כ"א אלא שנושאי כליו לא קרבו לגלות את מקורו. ופי' מ מ ך שלך ואולי צ"ל האף מ מ נ ה. ו) וכעין זה דרשו בספרי מסעי פי' קס"א עיי"ש במ"ע אות י"ב. ודרשו תנאף תן אף ובדגש ורפה תתן אף. ואולי גם בשיטה א' דרשו לא תתן לאף וילדק לשון מ מ ך. ז) בנדה י"ג ע"ב תדר"י לא תנאף לא תהא בך ניאוף בין ביד בין ברגל. ודלא כפי' התוספת שם עיי"ש. ח) בויקרא רבה פכ"ג נסדר זה הדרוש על כמעשה ארץ מצרים וגו' והתם גרים. אר"ל ש ל א ת א מ ר [מי] שהוא [נואף] בגופו נקרא נואף [אלא אפי'] נואף בעיניו נקרא נואף שנ' ועין נואף וגו' ו ה נ ו א ף הזה יושב ומשמר אימתי נשף בא אימתי ערב ב א ש נ' בנשף בערב וגו' והוא אינו יודע שיושב בסתרו של עולם ז ה ה ק ב " ה צר כל ק ט ו ר י ן שלו וכו'. ובמדרש מאוחר במדבר רבה ריש פ"ט ובתנחומא פ' נשא בד"ה ולקח הכהן הרחיבו את הענין ולא הזכירו שם הדורש עיי"ש. ומלת ב ל ק ט י ר י ן הביאה הערוך ערך ק ט ר וג' בכל קטורין והביא לה דוגמאות מן הילמדנו עיי"ש. ועניגה צורה ותבנית. ובערך ק נ כ י ת ר העתיק מן ויקרא רבה פ' אמור פ' סביב רשעים יתהלכון. קרא הקב"ה למלאך הממונה על ההריון א"ל צא וצור את אילו בקנכיתירין של אבותיהן הה"ד ויתילדו על משפחותם וגו'. וכתב המוסיף א"ב בנוסחאות הדברים אלו חסרים ע"כ. ובל"ס שהמדרש שלפנינו שם קטוע. והיה זה המאמר בשיטה דבן כתוב שם. וכמו שהוא לפנינו בשהש"ר פ"ד. אלא שלפנינו כתוב צא וצור אותן בכל קטורים של אבותן

ומקלקלת עם אחר. אלא כי תמאס יגיע כפיך (שם) מאחר שיגעת בו מ' יום אתה חוזר ומקלקל. אלא ועצת רשעים הופעת (שם) (בך) [כך] הוא בכבודך להיות עומד בין נואף לנואפת ט). אמר ליה הקדוש ברוך הוא ראוי אתה לפיו י). אלא יהו אומרים כשם שאמרת העיני בשר לך ואם כראות אנוש תראה (שם שם ד'). אלא הריני צר בלקטירים שלו בדמותו בשביל לפרסמו יא). אמר רבי לוי לתלמידו של יוצר שגנב (יצרים) [ביצת יוצרים]. ועמד רבו על גניבתו. מה עשה עמד ועשה כלי ונתנה לפניו. כל כך למה. כדי להודיעו שעמד על גניבתו. כך אמר הקדוש ברוך הוא הריני צר בלקטירים שלו בדמותו בשביל לפרסמו יב). רבי יהודא בר סימון אמר (ר' בן לוי) [בשם ר' לוי בן] פרטא צור ילדך תשי (דברים ל"ב י"ח) התשתם כחו של יוצר. לצייר שהוא יושב וצר בלקטירים של שלטון. עם כשהוא יושב וצר באו ואמרו לו נתחלף השלטון. מיד רפו ידיו. אמר של מי נצור של ראשון או של שני. כך כל הארבעים יום עסק הקדוש ברוך הוא בצורת הוולד. לסוף ארבעים יום הולכת ומקלקלת עם אחר. כביכול רפו ידיו של מקום. אמר של מי נצור של ראשון או של שני. הוי צור ילדך תשי התשתם כחו של צייר יג). תשי היו"ד זעיר דלית בתורה דכוותיה יד). אמר ר' יצחק מצינו בכל העבירות הגונב נהנה והנגנב מפסיד. הגוזל נהנה והנגזל מפסיד. ברם הכא שניהם נהנים. ומי [מפסיד] ג' מפסיד. כביכול הקב"ה מפסיד שהוא מאבד סממניו טו): ר' מיאשה [בר] בריה דרבי יהושע בן לוי הרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנה זוכה להקביל פני השכינה. מאי טעמיה. ועוצם עיניו מראות ברע (ישעיה ל"ג ט"ו). מה כתיב בתריה. והוא מרומם ישכון מצודות סלעים משגבו [וגו'] מלך ביופיו תחזינה עיניך וגו' (שם שם ט"ז וי"ז) טז).

לא תגנוב ר"א שאל את רבי חנינא. ואית דאמרי ר"ח שאל את (ר"ע) [רבי אלעזר]. ואיפשר כן רבא שאל לתלמידיה. לא בעא אלא מבדקתיה מכאן יז). אמר

מאיר **מגן דוד** עין

וכו'. והנה אם כדון את המלות. מלת קנכיטירין ומלות כל קטורין. בתמורת האותיות המורגלות לכך. יראה שעיקר המלה כלקטירין. ואעפי"כ לא שניתי המלה שאין להכריע בביאור בדברים אילו. וכמו שכתבתי ע"ז הענין בהקדמה אל המכילתא צד י"א וע"ע לעיל פט"ו אות ק"מ. ט) כצ"ל להגיה. ובויקרא רבה שם זה זן ומפרנס והוא צר כל קטורין שלו בדמות אחר אלא כי תמאס וגו' מאחר שאתה יגע בו כל ארבעים יום אתה חוזר ומקלקל אלא ועל עצת וגו' כך הוא כבודך לעמוד וכו'. וכדלקמן שאפילו היא מעוברת מבעלה צורת הולד משתנה לדמותו של נואף. והז"א הגיה ואתה יושב וצר בלקטירין שלו ואח"כ היא הולכת ומקלקלת עם אחר ואת צר בלקטירין בדמות האחר אלא כי תמאס וכו' כך הוא כבודך וכו' וא"ל. י) מלשון הוא יהיה לך לפה (שמות ד') כלו' ראוי אתה להיות מליץ לנואף. יא) כלו' אם אין אני עושה כן יאמרו העיני בשר וגו' כשם שאמרת אתה. שיחשבו שאין אני יודע מה שהנואף עושה בסתר. ובויקרא רבה שם הגי' א"ל הקב"ה ראוי אתה לפיים אלא יהי אומר כאשר אמרת העיני וגו' אלא אמר הקב"ה הריני צר כל קטורין שלו בדמות אביו בשביל לפרסמו. ונ"ל שלשון משובשת היא. והז"א הגיה ראוי אתה לפיום (ופי' ראוי הוא שתפייסני על שהטחת דברים) אלא שלא יהיו אומרים וכו' וא"כ. יב) וכ"ה ברבה שם. ושם ג' ועשאו כלי ותלאו בפניו וכו'. יג) ברבה שם ריב"ש בשם ר"ל בן פרטא כתיב צור וגו' התשתם וכו' משל לצייר שהיה יושב וצר איקונין של מלך משהוא גומרה וכו' מי אצור וכו'. יד) ברבה שם יו"ד זעירא ולית בקרייה כוותה. ועיי' מה שדרשו בספרי שם. טו) כן הגיה הז"א דג' שותפין באדם. וברבה שם ג' ברם הכא שניהם נהנין מי מפסיד הקב"ה וכו'. ובבמדבר רבה פ"ט שם ובתנחומא נשא גרסי צור ילדך תשי א"ר יצחק הנואף הזה כביכול מרשל כח השכינה כילד העובר שהוא מתעבר מן האיש וכו' של מי אצור וכו' יו"ד של תשי זעירא תש ידי היוצר א"ר אבוהו למה"ד לצייר שהיה צר איקונין של מלך וכו'. טז) ברבה שם ר' מנשיא (ובילקוט האזינו העתיק ר' מיאשה) בר בריה דריב"ל אמר מניכו שכל מי שרואה וכו' ועיי' ב"ב נ"ז ע"ב. אמ"א שהדברים מראין שעיקרן של המאמרים כאן. ומכאן הועתקו בויקרא רבה. והשתמשו בהם בבמדבר רבה ובתנחומא שם והרחיבום ושינו בסגנונם. יז) כלו' לאית דאמרי לא

(להו) [ליה] מה הדין דכתיב שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות שוא ודבר כזב הרחק ממני [וגו'] פן אשבע וכחשתי ואמרתי וגו' פן אורש (שם ועוד' אל תתן לי הטריפני לחם חקי פן אירש) וגנבתי ותפשתי וגו' (משלי ל' ז' עד ט') יאמרו איזו קשה הראשונה או השניה יח). אמר לו שתיהם קשות. אמר לו איזו קשה מחברתה. אמר לו שנייה. אמר לו ולמה. אמר לו מצינו שוויתר הקדוש ברוך הוא לישראל על ע"ז שנאמר ואתם בית ישראל איש גלוליו לכו עבדו וגו'. ומה כתיב אחריו. ואת שם קדשי לא תחללו עוד [במתנותיכם ובגלוליכם כי בהר קדשי וגו' שם יעבדני וגו'] (יחזקאל כ' ל"ט ומ') ואל יהי מקריב בשעת איסור הבמה יט): [א"ר יוסי בר חנינא אין הבמה ניתרת אלא בנביא מ"ט השמר לך פן תעלה עלתיך וגו' כי אם במקום אשר יבחר וגו' (דברים י"ב י"ג וי"ד). ואליהו מקריב בשעת איסור הבמה] אמר רבי שמלאי דיבורא אמר ליה דכתב וכדבריך עשיתי (מלכים א' י"ח ל"ו) כ):

לא תענה אמר רבי שמואל בר נחמן מצינו שהכל ברא הקדוש ברוך הוא בעולמו חוץ ממידת שקר שלא ברא ומידת (שקר) [שוא] שלא פעל. אלא הבריות בדו אותם מלבם שנ' (הוא הוגי) [הרו והגו] מלב דברי שקר (ישעיה נ"ט י"ג) כא).

לא תחמוד אמר רבי הונא מצינו שלא גלו ישראל מארצם עד שעברו על הפסוק וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו (מיכה ב' ב') כב): וכל העם רואים את הקולות (שמות כ' ט"ו) כג):

סליק עשרת דבריא.

מאיר		מגן דוד		עין

היתה השאילה אלא לנסותו. וכ"ה בויקרא רבה פכ"ב. יח) הראשונה הוא וכחשתי ואמרתי מי ה'. והשנייה היא וגנבתי ותפשתי שם אלהי. יט) שהיו ישראל בימי יחזקאל רוצים לבנות להם במה בחו"ל ולהקריב עליה וא"ל שמוטב שיעבדו ע"ז ואל יחללו שם שמים והא למדת שהשניה קשה מן הראשונה. והועתק זה המאמר במדרש תהלים כ"ז אלא שהוא קטוע שם עיי"ש. וכן הועתק בויקרא רבה שם עיי"ש. כ) במקרא כתוב ובדבריך. ועיקר המאמר בירושלמי מגילה פ"א סוף הי"ג ושם הגי' א"ר שמלאי דבירא א"ל ובדברך עשיתי ובדיבורך עשיתי. והא דר' שמלאי הוא ג"כ בירושלמי תענית פ"ב ה"ח ושם ג' א"ר שמליי דיבירא ובדברך עשיתי ובדיבורך עשיתי. והועתקו מאמר ריב"ח שהוספתיו ודר' שמלאי בויקרא רבה כ"ב ושם ג'. אר"ש הקב"ה א"ל שכאמר ובדברך עשיתי בדבורך עשיתי. ובמדרש תהלים שם המאמרים מסורסים ומשובשים עיי"ש. ושם הגי' א"ר שמואל בדיבורו עשה וכו' והאריך שם הדברים עיי"ש. והוא ג"כ בקהלת רבה פ"ג במקרא ידעתי כי כל אשר יעשה וגו' ושם ג' א"ר שמלאי דבורייראה. א"ל וכו'. וכאשר הגהתי כן עיקר דאגב קרא דיחזקאל מייתי לדר"י בר חנינא (שקיטעו הסופר) והז"א והרז"ו עקמו את הדרך בפירושם. אמ"א אף בזו הועתק בויקרא רבה מהפסיקתא שלפנינו וחיך אוכל יטעם. כא) ככ"ל להגיה. והז"א הגיה חוץ ממדת שקר שלא ברא ולא פעל. ובתוספותיו רמז על ילקוט האזינו בשם תנא דבי אליהו הכל ברא הקב"ה חוץ ממדת שקר ומדת עולה שנאמר הצור תמים פעלו וכו'. כב) במקרא כתוב ובתים. ועיין גיטין נ"ח ע"א שאר"י אמר רב שעל זה נתחתם גז"ד. כג) שלא לסיים בדבר רע הוסיפו כאן זה המקרא. אמ"א כשתשקיף ותסתכל בסגנון אלו הפרשיות של י' הדברות. בלשונם ובסידור ענינם. תמצא שהם נבדלין עד מאד מסגנון וסידור שאר הפסיקתות. ויראה שהיו מדרש מסודר לעצמו. והוא מדרש עשרת הדברות וא"כ כללוהו בסדר הפסיקתא. ועיי' במה שרמזתי לעיל פכ"א אות ב'. והנה סכום הפרשיות עם פרשת מתן תורה (שהיא פתיחתא לזה המדרש) הם ששה. ואולי שהוקבעו לששה שבתות שבין פסח לשבועות. כעין שקבעו פרקי אבות בקהלות. ונמצא עוד הגדה של שבועות כינוה המדפיסים מדרש עשרת הדברות ונדפסה בבית"מ ח"א למוהר"א יעללינעק לד ק"ב ולהלן. והוא ילקוט מאוסף מסיפורים והגדות על סדר עשרת הדברות.

פכ"ה

עשר תעשר את כל תבואת

זרעך היצא השדה שנה שנה (דברים י"ד כ"ב) א)

ילמדנו רבינו מהו לטלטל קופה שיש בה מעשר בשבת. כך שנו רבותינו מטלטלים את הדמאי ואת התרומה טהורה (בשבת) [ומעשר ראשון שנטלה תרומתו]. ולא את הטבל ולא את התרומה טמאה ולא מעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו ב). ולמה אינו מטלטל את המעשר בשביל התרומה שבתוכן. והרי תרומה עצמה אתה מטלטל והמעשר שיש בו אחד מעשרה תרומה אין אתה מטלטלו. מפני שמעשר אסור באכילה עד שתעבור תרומתו ממנו אסור לטלטלו. אבל התרומה טהורה מפני שהכהנים אוכלי תרומה אוכלים אותה בשבת מטלטלים אותה בשבת ג). וצריך הוא האדם להיות מתקן פירותיו ולא מניחם (טבלים) [טבלים] בתוך ביתו בשביל הספק ד). שאחד מג' דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עשרתם עירבתם הדליקו את הנר (שבת פ"ב) ה). הוי שכשם שאדם חייב על הדלקת הנר של שבת כך הוא צריך ליזהר על המעשרות ו). ולא המעשר בלבד אלא עוד הפירות טבולים אסורים לטלטל בשבת. היאך. הכניס הפירות מן השדה סתם ולא הפריש מהם תרומה ומעשרות אסור ליגע בהם ולטלטלם בשבת עד שיפרוש מהם מעשרות. מעשר ראשון ומעשר שני ז). מ ע ש ר ר א ש ו ן זהו שנותן לכהנים וללוים ח). מ ע ש ר ש נ י זה שמפרישין אותה בשנה ראשונה ובשנית וברביעית ובחמישית. ופודין בכסף מה שהיה נאכל בירושלים ט). ובשלישית [ובשישית] לעניים י). ומניין מן

מאיר   **מגן דוד**   עין

פכ"ה א) גרסינן במשנה דמגילה ל' ע"ב בעצרת שבעה שבועות. ופירש"י דכל הבכור. ובגמרא שם בעצרת שבעה שבועות ומפטירין בחבקוק אחרים אומרים בחדש השלישי ומפטירין במרכבה והאידנא דאיכא תרי יומי עבדינא כתרווייהו ואפכא. ופרש"י דאיפכא דמתן תורה בששי בסיון. וקביעות ההפטרה עכ"פ היתה בענין מתן תורה כן פרש"י שם עיי"ש. ובירושלמי שם גרים עלה דמתניתין אית תניי תני בחדש השלישי. ועיי"ש בתוספתא. ובמס' סופרים פי"ז ה"ו העתיק לשון המשנה. ונראה שכך היה מנהג המקום והזמן של בעל המסדר מס' סופרים. והנה לשון רש"י שכתב שבעה שבועות דכל הבכור לומר שמשם מתחילין. וכן המנהג אלא כשחל בשבת המנהג להתחיל עשר תעשר עיי' במג"א סי' תצ"ד. אמנם מלשון המשנה לא איתברר מאיזה מקום מתחילין. ולפי סדר הפסיקתא נראה שהיה מנהגם להתחיל מן עשר תעשר. וכדי להזהיר את העם על המעשרות. שעיקרו של יום הוא יום בכורים לקצירת חטים, ואין חג שבועות תלוי בענין מתן תורה. אלא בדרי בתראי תלי ליה במתן תורה. ועיי' בשו"ת הריב"ש ס' ל"ו ופסחים ס"ט ע"ב. והנה סדר הפסיקתא רבתי היא עפ"י מנהג א"י שאין עושים אלא יום אחד. וס"ל דקורין שבעה שבועות ומתחילין עשר תעשר. ובפסיקתא שהוציא מוהר"ש באבער נסדרו שם ב' פסיקתות פי' י"א עשר תעשר ופי' י"ב בחדש השלישי והוא עפ"י מנהג בבל שעושים ב' ימים. אלא דלא אפכי, וס"ל כר"י בשבת פ"ו ע"ב דמ"ת בז' הוה. ופי' ז' דבחדש השלישי העתיקה הילקוט בפ' יתרו. ובמכלתא היא ממה שהוא לפנינו במדרש עשרת הדברות כמו שרמזתי ע"ז בפ' כ"א לעיל במקומות שונים. ב) כן הגיה הז"א. ומלת ב ש ב ת ליתא בד"פ. ושם איתא ב כ ה ואין לו שום ענין והגיהו ועיילי מלת ב ש ב ת. ול"נ שהיה כתוב וכו' ונשתבש. שעיקרו במשנה בריש מפנין בשבת קכ"ו ע"ב ושנו שם עוד שאר דברים והשמיטם הכותב ורמז עליהם במלת וכו'. ועיי"ש דהא ו ל א א ת ה ת ר ו מ ה טמאה לא איתנייא במתני' שם. ועיי' ברש"י שם. ועיי' בירושלמי שם. ג) וסוגיא זו פליגי על מה שאמרו בבלי שם קכ"ז ע"א עיי"ש. ד) כן הגיה הז"א. ובד"פ איתא א ב ל י ם, ופי' שלא יבא לידי ספק אם לקח מן המתוקן או מן הטבל. ה) בד"פ ה ד ל ק ה וכו' והיא ט"ס. ו) קודם שיכנס שבת. ז) כלו' ולא משום מעשר בלבד כדי שלא יבא לידי ספק. אלא אף משום איסור טלטול. ופי' הז"א מ ן ה ש ד ה ס ת ם אפילו לאכילת עראי משום דשבת קובעת למעשרות. ח) לפי שהמעשר מן המעשר הוא לכהנים. א"כ דס"ל דיכול ליתנו לכהנים עיי' יבמות פ"ו ע"ב. ט) שב' מעשרות הם בכל שנה. י) כן הגיה הרז"ו. שבאילו הב' שנים מ"ש נדחה מפני מ"ע. ר"ה

התורה שחייב להפריש מן גורנו שני מעשרות מעשר ראשון ומעשר שני ממה שקראו בעניין עשר תעשר.

עשר תעשר כך פתח רבי תנחומא בי רבי זש"ה כבד ה' מהוניך [ומראשית כל תבואתך] (משלי ג' ט')‧ אמר הקדוש ברוך הוא לא אמרתי לך כבדני משלך אלא משלי. כבד ה' ממה שחננך מהוניך יא). בן ביתי אתה. אם נתתי לך ויש [לי] בידך. תן לי משלי יב). וכן הוא אומר מי הקדימני ואשלם (איוב מ"א ג'). מי מל לשמי את [בנו] שלא אני הקדמתי ונתתי לו בן. מי עשה לי מזוזה ומעקה שלא אני הקדמתי ונתתי לו בית. מי מפריש בכורות וראשית הגז שלא אני הקדמתי ונתתי לו צאן. מי עשה טלית וציצית שלא הקדמתי ונתתי לו (מכוסה) [מכסה]. מי אמר לי שירה עד שלא עשיתי לו נסים. שלא תאמר מרבה עלינו מצות הוא. אמר הקדוש ברוך הוא לא בקשתי משלכם אלא משלי בקשתי. אמרתי לך שתביא לי קרבן. שלא תאמר משלך בקשתי ראה מה כתבתי לך שור או כשב או עז (ויקרא כ"ב כ"ז). אימתי אתה מביאו קרבן משאתן לך כי יולד (שם). כך אמרתי לך עשר תעשר. שלא תאמר שמא משלך בקשתי ראה מה כתבתי לך עשר תעשר את כל תבואת זרעך. אימתי כשאתן לך ראשון היוצא השדה שנה שנה יג). הוי אם כבדתם את הקדוש ברוך הוא במצוה שנתן לך. אין אתה מכבדו משלך אלא משלו. כבד את ה' מהונך ממה שחננך. נתן לך בן מול אותו. נתן לך בית עשה מזוזה ומעקה. נתן לך חצר עשה סוכה. נתן לך צאן הפרש בכורות וראשית הגז. נתן לך בהמה לא תחטא בהם אלא עשה מצות שלא תחרוש בשור וחמור ולא תרביע כלאים. נתן לך כסף וזהב עשה בהם מצות. עשר תעשר את כל מהו את כל אפילו ממונך: א"ר שמעון בן לקיש בשם ר' יהודה בן חנינא נימנו באושא שיהא אדם מפריש חומש נכסיו. מה טעם כדי תרומות ומעשרות יד): מעשה במונבז המלך שהיה מבזבז ממונו לעניים. שלחו לו אחיו ואמרו לו מה שכינסו אבותיך אתה מבזבז. אמר להם אבותי כינסו בעולם הזה ואני כינסתי במצות שמתן שכרם לעולם הזה וקרנם קיימת בעולם הבא. אבותי כינסו למטן ואני כינסתי למעלן ולך תהיה צדקה (דברים כ"ד י"ג) חכם לב יקח מצות (משלי י' ח') ולוקח נפשות חכם (שם י"א ל') טו): מעשה ברבי טרפון שנתן לרבי עקיבא מאה ושמונים קנטרים של זהב אמר לו קנה לנו אוסיא טז). הלך ר' עקיבא עשה בהם מצות הרבה. אחר ימים בא אצל רבי טרפון. אמר לו מה עשית. יפה היא

מאיר **מגן דוד** עין

י"ב ע"ב וספרי ראה פי' ק"ט. יא) כלו' מהונך היא כמו מחונך דלא מתמנעי רבנן בין ה"א לחי"ת. יב) כן הגיה הז"א. ובד"פ איתא ויש לך בידך. ופי' בן ביתי כמו והנה בן ביתי יורש אותי. יג) בפסיקתא דשור או כשב פתח ר' תנחומא במקרא דמי הקדמני וגו'. והועתק ברבה ובתנחומא דפ' אמור. ועשאוהו שיטה בבמדבר רבה פי"ד בד"ה ביום השביעי והוא מדרש מאוחר עיי"ש. ושם גרים א"ר תנחום ב"ר אבא ובסגנון המאמר נמצא איזה שינויים באלו המקומות. ועיי' לעיל בפ"ד די' הדברות. יד) בירושלמי כתובות פ"ד ה"ח ובריש פאה ה"א. ר"ש בן לקיש בשם ר"י בן חנינה נמנו באושא וכו' מנכסיו למצות עד איכן ר' ירמיה ור' אבא בר כהנא (ובפאה ר' גמליאל בר איכוניא ורשב"נ, ור' שהוא ט"ס שנתרבב ליה מדלמטה עיי"ש) מ"א כדי תרומה ותרומת מעשר (שהם ג' למאה) וחרנה אמר כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך. והתרומה וב' מעשרות הם כ' למאה, דלא חשיב לתרומה אלא א' למאה. לפי שהוא עולה במאה וכו'. ופלוגתייהו הכי הוא. דמ"א דעל שלא יפחות כמנו וכמדרש שלפנינו. ומ"א על שלא יוסיף. וזהו כסוגית הבבלי דערכין כ"ח ע"א וכתובות נ' ע"א שבאושא התקינו שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש עיי"ש. אמנם עיקר שיעורו שלא יפחות מג' למאה. אי נמי דר"ל כדי תרומה ותרומת מעשר נוסף על המעשר שהם י"ג למאה. טו) עיקרו בתוספתא דפאה פ"ד ושם הוא באריכות יותר. והתם גרים גנזו וכו' ואני גנזתי למעלה שנ' אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף וכו' ואני גנזתי אוצרות של נפשות שנאמר ולוקח נפשות חכם וכו' ואני גנזתי לעצמי שנ' ולך תהיה צדקה. וכ"ה באריכות בירושלמי ריש פאה. ושם השתמשו בב' הלשונות בלשון כנסו ובלשון גנזו עיי"ש. והוא ג"כ בבבלי ב"ב י"א ע"א. אבל מקרא דחכם לב יקח

האוסיה שקנית לנו. אמר לו הן ואין שבחה בעולם. והיכן היא האוני יז). אמר לו הרי היא ביד דוד פזר נתן לאביונים תהלתו עומדת לעד [קרנו תרום בכבוד] (תהלים קי"ב ט') וקרנו תרום בכבוד בעולם הזה וצדקתו עומדת לעד לעתיד לבא יח). הוי כבד את ה' מהונך ממה שחננך. [וימלאו אסמיך שבע וגו'] (משלי ג' י') כדי שימלאו אסמיך שבע לעתיד לבא: מעשה באחד שהיה לו נכסים הרבה והיתה נפשו רעה ולא נתן מצוה מימיו. פעם אחת נשתטה ונטל אש והצית בבתים שלו. ונטל כספו וזהבו השליכו לים. נטל קורדום ושיבר את החביות של משקים שהיו לו. מי גרם לו כל זאת על ידי שלא כיבד את ה' עד (סהוכך) [שהונו] עליו יט): דבר אחר כבד את ה' מהונך שאם היית בעל נוי שלא תטעה אחר הזנות אלא כבד יוצרך וירא ממנו וקלסהו בנוי שנתן לך כבד ה' מהונך כ): דבר אחר בקולך. שאם היה קולך נאה והיית יושב בבית הכנסת עמוד וכבד ה' בקולך כא): חייא בן אחותו של רבי אליעזר הקפר היה קולו נאה. והיה אומר לו חייא בני עמוד וכבד את ה' ממה שחננך כב): נבות היה קולו נאה והיה עולה לירושלים. והיו כל ישראל מתכנסים לשמוע קולו. פעם אחת לא עלה. והעידו עליו אותם העדים בני בליעל (אבד) [ונאבד] מן העולם. מי גרם לו. על שלא עלה לירושלים בראיה לכבד את ה' ממה שחננו. למה שכבר אמרה תורה לא יחמוד איש את ארצך (שמות ל"ד כ"ד) אימתי בעלותך לראות את פני ה' אלהיך (שם). ואילו עלה לא היה אובד נפשו בשביל חמדת כרמו כג): דבר אחר כבד את ה' מהוניך אמר רבי אליעזר כבד את רופאיך עד שלא תצטרך לו כד). כבד את ה' מהוניך אם נתן לך שדה הפרש את המעשר. ואם עשית כן וימלאו אסמיך שבע. אמר להם

מאיר מגן דוד עין

מלות ליתא בכל אלו המקומות. טז) כחלת שדה כן פי' המוסיף בערוך ערך אסיא. יז) פי' שטר בערוך ערך א ן. יח) בויקרא רבה סוף פל"ד גרים ר"ע יהב לר"ט שית מאה קנטרים דכסף א"ל אזיל זבין הדא אוסיא דנהוון לעיין באורייתא ומתפרנסין מנה. נסב יתהון לספרייא ולמתנייא ולאילין דלעיין באורייתא. לבתר יומין קם עמיה א"ל זבנת לן להאיא אוסיא דאמרית לך. א"ל אין. נסבתיה ומחמי ליה ספרייא וכו'. א"ל אית בר נש יהב מגן אפוכי דידה הן היא (כלו' שהבין ר"ט מה עשה ר"ע ושאל לו דרך צחוק היכן היא אפוכי דידה) א"ל גבי דוד מלך ישראל וכו'. ועיי' במס' כלה שספרו שם המעשה בשינוי רב. אמ"ש שגנון הלשון מוכיח שעיקר הסיפור הוא כמו שהוא בויקרא רבה. יט) כענין סיפור זה בפסיקתא והועתק בתנחומא פ' ראה בבובש קלת והכי גרים התם. ד"א כבד את ה' מהונך עביד בהונך עד דלא תעביד בלא הונך. מעשה באחד שהיה כונס יין ושמן ולא היה מוליא מעשרותיו כראוי מה עשה לו הקב"ה הכנים בו רוח תזזית ונטל את המקל והתחיל משבר בחביות גער בו בן ביתו מה עשה לו נטל את המקל פלעו על ראשו א"ל תחות מסייעא יתי את גער בי א"ל תן לי המקל ואני משבר אף הוא נתן לו את המקל והוה הוא מתבר מדא חדא והוא מתבר תרתי תרתי מי גרם לו ע"י שלא היה מוליא מעשרותיו כראוי וכו'. אמ"ש שגנון הענין והלשון מוכיח שזהו היה עיקר הסיפור. כ) פתיחתא זו דכבד הוא ג"כ בפסיקתא והוא שם שיטה ג'. וקתמא בלא שם הדורש. ומתחלת בזו הדרש וה"ג התם. כבד וגו' שאם היית נאה אל תהי פרוץ בערוה שלא יאמרו הבריות איש פלוני נאה ואינו גדור מן הערוה על שם כבד את ה' מהונך. כא) בד"פ איתא ע"א בקולך. והגיהו ד"א בקולך. וכתב הז"א שאפשר שצ"ל ד"א כבד וגו' והמאמר מקורס ומשובש. ובפסיקתא הגי' ד"א כבד את ה' מהונך שאם היה קולך ערב פרוס על שמע ועבור לפני התיבה. כב) בפסיקתא גרים חייא בר אדא (כ"א בר אבא) בר אחתיה דבר קפרא היה בר קולו ערב והיה בר קפרא אומר לו בני פרוס על שמע ועבור לפני התיבה ע"ש כבד וגו'. והעתיקה כן בילקוט בפ' ראה. אולם בילקוט משלי שהעתיק ג"כ מן הפסיקתא השמיט זה המאמר וחזר ומעתיקו מן הפסיקתא רבתי כמו שהוא לפנינו. וכן העתיקו במלכים א' ר' רכ"א עיי"ש. והחכם מהר"ש באבר בהערותיו הביא בשם תשובת הגאונים שערי תשובה קע"ח כנוסחת הפסיקתא. כג) בילקוט משלי ומלכים שם וכן בילקוט כי תשא, ושם נסמן עליו מדרש. כד) כלו' עד שאתה בהוניך וכדמסיק לה. בתנחומא

[משה] הואיל והטוב תלוי (כד) במעשרות [הוו זהירים] להיות מפריש את המעשרות כדי שתבא טובה בעולם כה).

עשר תעשר מה כתב למעלה לא תבשל גדי בחלב אמו עשר תעשר. כך פתח רבי תנחומא והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות חלפו חוק [הפרו ברית עולם] (ישעיה כ"ד ה'). מהו והארץ חנפה תחת יושביה לפי שהבריות מחניפים זה לזה. כיצד יוצא עמו לגורנו ותובע מחלקו. והוא מחניפו ואומר לו מארי [בא] ונכנס לבית ואני נותן לך. עמד עמו בעיר ואמר לו היום מארי בגורן כו). עד שנתבייש אותו כז) ושוב לא תבעו. אמר הקדוש ברוך הוא חייך כשם שהיית מחניף בפיך ואמרת לו היום מן הבית לשדה והוצאת אותו ריקם. כך אני עושה לך. אתה היום רואה החורף את שדך גדילה ובאה עד שנעשית שיבולים. ואתה הרי בידי. מה אני עושה לך הריני מבשל את הגדיות במעי אמותיהם ורוח קדים באה ושודפת. הוי והארץ חנפה תחת יושביה. מי גרם שיתבשלו הגדיות במעי אמותם. שלא הוצאתם את המעשרות. עשר תעשר את כל תבואת זרעך. למה. שלא תבשל גדי בחלב אמו כח): דבר אחר והארץ חנפה תחת יושביה [וגו'] כי עברו תורה אינו אומר כן אלא תורות מעשר ראשון ומעשר שני. חלפו חוק הפרו ברית [עולם]. מהו הפרו ברית עולם. אמר להם הקדוש ברוך הוא הפרתם את ברית אבותיכם אברהם יצחק ויעקב. משל אבותיכם היא שהפרישו מאליהם כט). אברהם הפריש מעשר ראשון ויתן לו מעשר מכל (בראשית י"ד כ') ל). יצחק הפריש תרומה גדולה ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים [ויברכהו ה'] (שם כ"ו י"ב). אמר רבי כל מקום שיש ברכה אין שיעור והוא אומר מאה שערים ויברכהו. אלא מכאן שהיה מודד כדי להפריש תרומה לא). ומעשר שני [הפריש יעקב]. מנין. אמר רב הונא אמר רבי אחא וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (שם כ"ח כ"ב) לב). א"ר סימון בר' יודה בי ר' סימון בשם רבי יוסי בן רבי אילעאי אף אבותיכם לא ברכתי אותם אלא בזכות המעשרות. ואברהם זקן בא בימים וה' ברך

עין מגן דוד מאיר

פ' מקץ בד"ה ואל שדי א"ר אלעזר כתוב בספר בן סירא אוקיר לאסיאך עד שלא תצטרך ליה. ובשמות רבה פכ"א היערוך שועך וגו' א"ר אלעזר בן פדת כבד את רופאיך וכו'. והוא בירו' תענית פ"ג ה"ו עיי"ש. ועיי' בילקוט איוב ר' תתק"כ שהרכיב המאמר עם הגמרא הבבלית כדרכו. כה) וכן הגיהו הז"א והרז"ו. ובפסיקתא מקיים לה בענין אחר עיי"ש. כו) בד"פ היו מארי וכו'. ונראה שהיא מלת היום אלא שחסר קו הימין. כז) כלו' אותו התובע אם כהן אם לוי. כח) בענין סיום זה הוא בפסיקתא, ובתנחומא דפ' ראה בשיטה עשר תעשר מה כתיב למעלה מן הענין לא תאכל כל נבלה וכו'. והוא שם בשם ר' יצחק עיי"ש וה"ג התם. אמר הקדוש ברוך הוא אל תגרמו לי לבשל גדיים (בחלב אמותיהן) עד שהן במעי אמותיהן (ב' נוסחאות הם) שאם אין אתם מוציאין מעשרותיכם כראוי רוח א' של קדים אני מוציא ומשדפתן (ובפסי' בע"ש והוא שורפתן) כד"א ושדופה לפני קמה. כט) כלו' מצות מעשר כבר היא מימי אבותיכם. ל) ומעשר ניתנה אף לכהן. ובבמדבר רבה פי"ב בשיטה מי עלה שמים וגו' אברהם הפריש מעשר תחלה שנאמר ויתן לו מעשר מכל וכו'. ובפדר"א פכ"ז ר"י בן קרחה אומר אברהם התחיל ראשון לעשר בעולם וכו'. לא) בב"ר פס"ד ובבמדבר רבה שם אמרו שמדדן מפני המעשרות. וכ"ה ברש"י עה"ת שם שאומד זה למעשרות היה. ועיי' בפדר"א ריש פל"ג. והכא דרשוהו לענין תרומה. לפי שכתוב מאה שערים כמלאת למד שמדידתו למאות היתה והיא המדידה לתרומה. שעיקר חשבונה למאה. שהרי היא עולה בא' ומאה. לב) דמשמע ב' מעשרות ועיי' כתובות כ' ע"א. ובפסיקתא עשאו פתיחתא שמע בני מצות אביך וגו'. ובתנחומא ראה נקיט קרא כלומר בני מצות אביך. ודריש עלה א"ר הונא אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות אברהם הפריש תרומה גדולה הרמותי ידי וגו' וכו' יצחק הפריש מעשר שני ויזרע יצחק וגו'. א"ר אבא בר כהנא והלא אין הברכה שורה וכו' ולמה מדדן בשביל לעשרן יעקב הפריש מעשר ראשון הה"ד וכל אשר תתן וגו'. וכ"ה בתנחומא שם ובהעתקת הילקוט פ' לך לך. ויראה ששיבוש נפל בספרים וצ"ל גבי יצחק מעשר ראשון וביעקב מעשר שני וזהו כסדר כתיבתן תרומה מעשר א' ומעשר ב'.

את אברהם בכל (שם כ"ד א). וכן ביצחק ואוכל מכל (שם כ"ז ל"ג). וכן ביעקב וכי יש לי כל (שם ל"ג י"א) לג). אמר להם משה הואיל ואבותיכם לא נתברכו ולא זכו להתגדל בעולם אלא בכח המעשרות הוי זהירים אף אתם להוציא את המעשרות עשר תעשר לד): דבר אחר ל א ת ב ש ל ג ד י ע ש ר ת ע ש ר. הראשון ודאי לאיסור בשר בחלב לה). השני למה. אלא כשבא הקדוש ברוך הוא ליתן תורה התחילו מלאכי השרת משליכים פירקם לפני הקב"ה לו) מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהלים ח' ה') ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים (שם שם ב'). אמר רבי אחא אמרו לו המלאכים אישורך הוא שתתן הודך על השמים ותתן לנו תורתך. אמר להם הקדוש ברוך הוא אין תורתי נמצאת אצליכם לא תמצא בארץ החיים לז). משל למלך שהלך ללמד את בנו סילקראות. והיו אצבעותיו (מקטעים) [מקוטעות] ראה אותו רבו ואמר לו לך למד את בנך אומנות אחרת שכל אומנות הזו אינה מתבקשת אלא באצבעות ובאת ללמדו סיליקראות לח). כך אמר להם הקדוש ברוך הוא מה אתם (עומדים) [אומרים] א ש ר ת נ ה ה ו ד ך ע ל ה ש מ י ם ואינה נמצאת אצליכם. למה. כתב בה אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב') כופרים אתם במלכותי. לא אצלי אתם. ואין אתם רואים דמות כבודי בכל יום לט). וכן כתב בה אדם כי ימות באהל (במדבר י"ט י"ד) וכי מתים אתם. כתב בה את זה תאכלו (ויקרא י"א כ') ואת זה לא תאכלו (שם שם ד') מ) וכי אוכלים ושותים אתם שאתם מבקשים שאתן את תורתי לכם. מה עשה הקב"ה לא עשה אלא מסלק אותם ונתן תורה לישראל מא). והם כופרים ב ל א י ה י ה ל ך (שמות כ' ג') לסוף ארבעים יום. התחילו המלאכים אומרים לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע לא כך אמרנו לך לא תתן את התורה להם. לפיכך כשביקש הקדוש ברוך הוא לכתוב אותם להם שנית מב). לא היו המלאכים מניחים (אתם) [אותו] מג). אומר להם הקדוש ברוך הוא אתם הם שמקיימים את התורה, תינוק הגמול בישראל מקיימה יותר מכם. יוצא מבית הספר אם היה לו לאכול

מאיר מגן דוד עין

לג) בב"ר פמ"ג ו י ת ן ל ו מ ע ש ר מ כ ל. ר' י ה ו ד ה ב ר ס י מ ו ן אמר מכח אותה ברכה אכלו ג' יתידות גדולות בעולם אברהם יצחק ויעקב באברהם כתיב וכו' בזכות ויתן לו מעשר מכל. וגי' הד"פ אר"ש יודה בי ר' סימון וכו'. ונראה שעיקרו צ"ל אמר ר' יהודה בר סימון. וכן הגיה הז"א. גם מחק מלת י ו ס י והגיה ר' י ה ו ד ה בן אילעאי. לד) בפסיקתא ובתנחומא שם נמצא ג"כ פתיחתא למקרא והארץ חנפה. והיא שם ל ר' י צ ח ק וה"ג לה לבולא אר"י את שבור מחנפה לה והיא מחנפה לך מרצה לך קמה ואינה מרצה לך גדיש וכו' למה כי עברו תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה חלפו חק חלפו חוקן של מעשרות הפרו ברית עולם הפרו בריתן של אבות לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר. א מ " א ש מרצין הדברים שר' תנחומא לקח דרשותיו של ר' יצחק והרכיבן ע"פ סגנונו וע"כ לא הוזכרו ע"ש ר"י. לה) כצ"ל ו ד א י כמשמעו. לו) כ"ה בד"פ. ובד' שקלאוו פ ו ר ק ם. והגיהו הז"א והרז"וו פ ת ק י ן. ואולי ש ה ש ל כ ת פ ר ק הוא מליצה למי שאומר פרקו שלמד לקשר בו. אמנם במדרש תהלים סי' ח' איתא ר' יהודה בשם ר' איבו ור"י ב"ר סימון אמרו שניהם מפסוק א' פ י ת ק י ן ה י ו וכו'. לז) מליצה עפ"י לשון המקרא דאיוב כ"ח ועיי' במדרש תהלים שם. לח) במדרש תהלים שם ר' כ ח ו כ י א בשם ר' יהודה משל לאדם שהיה לו בן והיה אותו הבן חסר אצבע אחת והלך ללמדו אומנות וכל עיסקה של אומנות. והיתה שם אומנות אחת שצריך כל האצבעות אחר ימים בא אביו אצלו וכו' א"ל אומנות זו צריכה כל האצבעות ובנך חסר אצבע ואינו יכול ללומדה וכו'. ובילקוט שם העתיקו וגרס בו. והלך אביו ללמדו ס י ר ק י ואותו אומנות צריכה כל האצבעות וכו'. ופי' סירקי מלאכת הצייר ברקמה או במתכת עיי' בערוך ערך ס ר ק. אי כמי אריגת בגדי משי בערוך שם. ואולי ש ס י ל ק ר א ו ת היא כמו ס י ר ק י בחילוף למ"ד ברי"ש. ועיקר המלה ס י ל ק י ר והרים למשקל השם כמו אלוטר סדר פלטר ודוגמתם. לט) בתמיה. מ) כצ' וכתיב בה את זה לא תאכלו. ובקרא לא כתיב ו א ת. מא) כצ' לא הספיק הדבר עד שסילק אותם. וכן סיומם מלות ל א ע ש ה בכמה מקומות בספר זה. מב) א ו ת ם י' הדברות. והז"א והרז"וו הגיהו א ו ת ה כצ"ל. מג) כן הגיה הז"א והרז"וו. ובד"פ איתא א ו ת ם. ויש לפרשו על

בשר (בחלב) [וחלב]. איפשר לו לאכול חלב עד שירחץ ידיו מן הבשר מד). ואתם כשנשלחתם אצל אברהם הביא לפניכם בשר (בחלב) [וחלב] כאחת ואכלתם. שנאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו (בראשית י״ח ח׳). וכיון שסלקם הקב״ה בתשובה (הזה אומר) [זו, אמר] הקב״ה למשה עד שהשעה פנויה כ ת ב ל ך א ת ה ד ב ר י ם ה א ל ה. לכך כתב לא תבשל גדי בחלב [אמו] ויאמר ה׳ למשה כתב לך (לך) [כי] על פי [וגו׳] (שמות ל״ד כ״ו וכ״ז) שלא תבשל גדי מה): ר׳ עזריה פותח בה סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר (תהלים קי״א ח׳) מו).

פכ״ו

ויהי בעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדברי אדוניה שנאה רועי כבשיה ופרנסיה הטובים ורחקה מהם.

הצאן אילו בית ישראל שנמשלו כצאן ואתן צאן מרעיתי וגו׳ (יחזקאל ל״ד ל״א). ש נ א ה ר ו ע י כ ב ש י ה ומינתה עליהם רועים של שקר ואף היא תועה לבה מאחר בוראה ונפנה לבה אחר החטא. ירמיה הנביא היה מתנבא עליה ברוח הקודש א).

מאיר **מגן דוד** עין

הדברות. מד) הז״א הגיה אפשר לו לאכול ב ש ר עד שירחץ ידיו מן ה ח ל ב לפי שחלב אחר בשר צריך קינוח הפה וסעודה אחרת. ועוד דבמלאכים כמי בשר אחר חלב היה. ואין צורך להגהת דבתינוק לא הקפידו אלא לחנכו ונקט הכא דרך חינוכם. ובמדרש תהלים גרים והלא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב שנאמר ויקח חמאה וגו׳ ותינוק שלהם כשהוא בא מבית רבו ואמו נותנת לו פת ובשר וגבינה הוא אומר לה היום למדני רבי לא תבשל גדי וגו׳. ועיין לעיל פ״כ ובמה שרמזתי שם. מה) כלו׳ כי על פי וגו׳ מוסב על לא תבשל וגו׳ דלעיל מיניה. ובד״פ ליתא ש ל א. אלא ל א תבשל. והנה לא תבשל וגו׳ השלישי הוא לענין מעשרות כדלעיל. ובלי ספק שהיה נכפל כאן המאמר דלעיל וקיטעוהו הסופר. ובפסיקתא במדרשו של רבי יצחק שהזכרתיו לעיל אות כ״ח גרים לה הכי. אר״י בג׳ מקומות כתיב לא תבשל וגו׳ אחד לענינו וא׳ לענין תורה וא׳ לענין מעשרות. לענינו מה כתיב ראשית בכורי וגו׳ לא תבשל וגו׳ מה כתיב בתריה הנה אנכי שולח מלאך וגו׳ (וכלו׳ שע״י מצוה זו המלאכים נכנעים לפניכם וכדאמרן) לענין תורה מה כתיב ראשית וגו׳ מה כתיב בתריה ויאמר וגו׳ כתב לך וגו׳ א״ל הקב״ה משה עד דסנדלך ברגלך כבוש כופה (כ״א כ ו ב ה וכ״א דרוש כוצא) מלא תבשל גדי כתב לך. לענין מעשרות וכו׳ כדלעיל אות כ״ח. ועיין בתרגום יונתן שתרגם לא תבשל דדברים לענינו. אמנם לא תבשל דמשפטים תרגם לענין בכורי התבואה דלא יתקף רוגזי ואיבשיל עיבוריכון דגנא וקשא תריהון כחדא. ולא תבשל דכי תשא לענין בכורי אילנות דלא יתקוף רוגזי בכון ואירשון פירי אילניכון עם בוסרא בלבלוביהון וטרפיהון כחדא. מו) כלו׳ שעשה פתיחה בזה המקרא לדרוש סמוכין בקראי דלא תבשל. דממקרא זה למדו לדרוש סמוכין עיי׳ יבמות ד׳ ע״א. א מ ״ א ש הנה בפסיקתא כמלא ג״כ פי׳ עשר תעשר וכמו שרמזתי ויש בה עשר שיטין וכולא הוא בשגגונה ובסידורה בתנחומא דפ׳ ראה.

פ״כו א) כן הגהתי המשל הזה. ובד״פ איתא לדברי אדונים שנא׳ רועים וכו׳ שנאה רועים ומינתה עליו וכו׳ תועה לבם מאחר בורא ונפנה לבם וכו׳ מתנבא עליהם וכו׳. והז״א הגיה שנאה רועי כבשיה ורחקה וכו׳ שנמשלו וכו׳ שנאה כשיליה ופרנסיה הטובים ומנתה עליהם רועים שקר ואף הם תעה לבם מאחרי הבורא ונפנה לבם וכו׳. במקרא כתוב ואתן צ א נ י צאן וגו׳. ולענין אלו הפסיקתות זו ודלהלן גרסינן במגילה ל״א ע״ב אמר רב הונא ר״ח אב שחל להיות בשבת מפטירין חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי וגו׳ בת״ב גופיה מאי מפטירינן וכו׳. ולא איירי אלא בר״ח. משום דבר״ח אחר מפטירין והיה מדי חדש. אבל בשבתות פשוטים שלפני ת״ב לא הזכירו. וכתבו התוספות שם ר״ח אב וכו׳ ואין אנו עושין כן אלא מפטיר בירמיה שמעו דבר ה׳ ובשבת שלפני ת״ב חזון ישעיהו והטעם לפי שאנו נוהגין עפ״י הפסיקתא לומר ג׳ דפרענותא קודם ת״ב ואלו הן דברי ירמיהו שמעו דבר ה׳ חזון ישעיהו וכו׳ וסימן דש״ח. והנה

הוא היה אחד מארבעה בני אדם שנקראו יצורים. הראשון הוא היה אדם הראשון ההד״ד וייצר ה׳ אלהים את האדם וגו׳ (בראשית ב׳ ז׳). השני הוא היה (ישעיה) [יעקב] דכתב ביה (אומר) [כה אמר ה׳] בוראך יעקב ויוצרך ישראל וגו׳ (ישעיה מ״ג א׳). השלישי [הוא היה ישעיה דכתיב ועתה אמר ה׳ יצרי מבטן (שם מ״ט ה׳). הרביעי] ב) הוא היה ירמיה דכתב בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו׳ (ירמיה א׳ ה׳). אילו כתב בהם יצירה ג): יציאתו של ירמיה לעולם. זעיק זעקה גדולה כבחור ואמר ד) מעי מעי [אוחילה] ה). חושש אני (קרבי) [קירות] לבי ו). איברי זעו עלי. שבר על שבר. אני ששברתי כל הארץ. ומניין שאמר ירמיה כן. דכתב [מעי] מעי אוחילה קירות לבי הומה לי לבי וגו׳ (שם ד׳ י״ט): פתח פיו והוכיח לאמו אמר לה אמי אמי לא עברתני כדרך הנשים ולא ילדתני כדרך היולדות. שמא היו דרכיך כדרכי כל הסוטות ז). ונתת עיניך באחר ח). שהסוטה אחר בעלה ט). למה אינך שותה מן המים המרים י). העזת פנייך. מנין שאמר ירמיה כן. [דכתיב] ומצח אשה זונה היה לך וגו׳(שם ג׳ ג׳). כיון ששמעה אמו דברים הללו. אמרה מה ראה זה לומר בי כך שלא בעונתו יא). פתח פיו אמר לה. לא עלייך אמי אני אומר (לך) [כך]. לא עליך אמי אני מתנבא. [אלא] לציון ולירושלים אני אומר יב) שהיא מקשטת את בנותיה ומלבשתן זהורית ומעטרת אותן בזהב. יבואו השודדים וישדדו אותם ואת שדוד מה תעשי [כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב] וגו׳ (שם ד׳ ל׳) יג): אמר לו הקב״ה בטרם אצרך בבטן עד שלא יצרתיך במעי אמך מניתך להיות מתנבא על עמי. ענה ירמיה ואמר לפני הקדוש ברוך הוא. רבונו של עולם איני יכול להתנבאות עליהם. איזה נביא יצא להם ולא בקשו להורגו יד). עמדו להם משה ואהרן לא בקשו לרגום אותם באבנים שנאמר ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים (במדבר י״ד י׳) טו). העמדת להם אליהו בעל קווצות והיו מלעיגים ומשחקים עליו הרי מסלסל קווצותיו. שכן [שמו] איש בעל (קווצות והיו מלעיגים ומשחקים) [שער] (מלכים ב׳ א׳ ח׳) טז). העמדת להם אלישע והיו אומרים לו עלה קרח [עלה קרח] (שם ב׳ כ״ג). איני יכול לצאת על ידי ישראל. הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמיה א׳ ו׳). אמר לו הקדוש ברוך הוא הלא לנער אני אוהב שנאמר כי נער ישראל ואהבהו (הושע י״א א׳) שלא טעם טעם חטא. וכשגאלתי את ישראל ממצרים קראתי אותן נער דכתב כי נער ישראל [וממצרים קראתי לבני] (שם). ובאהבת נער אני נזכר לכנסת ישראל. דכתב זכרתי לך חסד נעוריך (ירמיה ב׳ ב׳). ואף אתה אל תאמר כי נער אנכי כי על כל אשר אשלחך [תלך וגו׳] (שם א׳ ז׳). טול הכוס הזה של חימה והשקה את הגוים. נטל ירמיה את הכוס [ואמר] למי אשקה תחילה. איזה מדינה תשתה. אמר לו את ירושלים ואת ערי

מאיר מגן דוד עין

הפי׳ שלאחר זו היא שמעו. נמצאת למד שאותה הפי׳ היא דברי. וכן בפסיקתא הפי׳ י״ג היא דברי ירמיה. וכתב הז״א נראה שחסר כאן התחלת הדרוש בפ׳ דברי ירמיהו ונראה מענינו כי ממשל משל הוא למי שהיה לו עדר צאן וכו׳. ולי נראה שאין הפי׳ חסרה כלום. ויסודה לדרוש על ירמיהו. והתחיל הדורש במשל ומליצה ויסוד המשל הוא במשל יחזקאל ל״ד. ב) כצ״ל. וכן הגיהו הז״א והרז״ו שכן הוא בילקוט ירמיה א׳. אלא ששם כתוב כה אמר ה׳ ובמקרא כתוב ועתה. ג) ד׳ מלות אלה השמיטן בעל הילקוט. ד) בילקוט זעק זעקה. הז״א הגיה בעת יציאתו וכו׳ וא״כ. אלא כלו׳ יציאתו של ירמיה דהיינו התגלתו בעולם כך היה. ה) כ״ה בילקוט. ו) כ״כ להגיה עפ״י לשון המקרא דמייתי להלן. ובילקוט הגי׳ חושש אני לבי קרבי זעו. ז) בילקוט כדרך הסוטות. ח) בילקוט שם ונתת את עיניך באיש אחר. ט) כלו׳ שכן דרך הסוטה שהיא שטה אחר בעלה. והז״א הגיה כדרך הסוטה אחר בעלה אבל בילקוט הגי׳ כמו שהוא לפנינו. י) בילקוט למה אינך וכו׳ המארים. יא) סגנון המליצה קשה. ואולי צ״ל שלא בעוונותי. יב) כ״ה בילקוט. יג) בילקוט ג׳ יבואו השודדים וישודדו בהם שנאמר ואת שדוד וגו׳. יד) וכ״ה בילקוט ובספרים כתוב להורגם והוא שיבוש. טו) וס״ל דבעל משה ואהרן כמי קאי ועיין רש״י שם. טז) בילקוט ג׳ מסלסל קווצותיו שמו איש בעל שער. ועפי״ז הגהתי. והז״א הגיה שכן כתיב איש בעל שער.

יהודה השקה תחילה שהם ראש לכל המלכיות יז). כיון ששמע ירמיה כך התחיל פותח פיו וארר את יומו. דכתב ארור יום אשר ילדתי וגו' (שם כ' י"ד) יח).

הוא היה אחד משנים שאירדו וקיללו את יומן שנולדו בהם. איוב וירמיהו. איוב אמר יאבד יום אולד בו וגו' (איוב ג' ג'). ירמיה אמר ארור היום אשר ילדתי בו וגו' (ירמיה שם): אמר ירמיה אומר לכם למה אני דומה. לכהן גדול שעלה גורלו להשקות מים המרים. וקרבו את האשה אצלו ופרע ראשה (ופירסמה בערס) [ופרסם את שערה] יט) נטל הכוס להשקותה. נסתכל בה שהיא אמו. התחיל צווח ואומר אוי לי אמי שהייתי משתדל מכבדך והריני מבזך. כך היה ירמיה אומר אוי לי עלייך אמי ציון. שהייתי סבור שאני מתנבא דברים טובים וניחומים והריני מתנבא עלייך דברי פורענות.

ירמיה היה אחד משלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור. ירמיהו [היה מתנבא בשווקים]. צפניה בתוך בתי כנסיות. וחולדה אצל הנשים כ). וירמיהו היה מתנבא ואומר אם תשובו ממעשיכם הרעים ותשמעון לדבריי ירוםם אתכם הקדוש ברוך הוא על כל מלכיות. ואם לא תשמעו לדבריי הרי הוא מוסר את ביתו ביד השונאים והם עושים בו כרצון נפשם. ולא הטו את אזנם וילכו במועצות בשרירות לבם וגו' (שם ז' כ"ד): ובשעה שבא נבוכדנצר להגלות אותם גלות ראשונה גלות יכניה חזרו רחמיו של נבוכדנצר עליהם. ענה ואמר יש (להם מזרעם של יכניה) [לכם מזרעו של יאשיהו] ואמליכנו עליכם. ושם היה מתניה בן יאשיהו. זה מזרעו של (יכניה) [יאשיהו] כא). ענה נבוכדנצר ואמר לו מה שמך. חשב מתניה בלבו הריני מוציא את שמי צ ד ק י ה כדי שיצאו ממנו צדיקים. ולא היה יודע שבימיו הקדוש ברוך הוא מצדיק את הדין על בית המקדש ששרף באש כב). המליכו נבוכדנצר על ירושלם. אמר לו השבע לי שלא תמרוד עלי. אמר לו צדקיהו הריני נשבע בנשמתי. אמר לו נבוכדנצר איני משביעך אלא בתורה שניתנה על הר סיני. מה עשה נבוכדנצר. הביא ס"ת והניחו אצל ברכיו של צדקיהו והשביעו שאינו מורד עליו. ולא הספיק נבוכדנצר לילך אל ארצו עד שמרד עליו צדקיהו כג): הוי לא חזר צדקיהו ומרד על הקדוש ברוך הוא ושריו ועבדיו עמו. והיו מסרבים בדברי ירמיה כד) שכן כתב [ולא שמע הוא ועבדיו ועם הארץ אל דברי ה' אשר דבר ביד ירמיה הנביא] (ירמיה ל"ז ב'): וישלח המלך את יוכל בן שלמיה ואת צפניה בן מעשיה הכהן ירמיה דרוש נא בעדינו שרי הכשדים מקיפות אותנו כה). אותה שעה עלה חיל של מצרים לעזור את ישראל ושמעו הכשדים הצרים על ירושלים וברחו מלפניהם כו). ענה ירמיה ואמר להם כה אמר ה' אלהי ישראל כה תאמרון אל צדקיהו מלך יהודה השולח אתכם אלי וגו' (שם שם ז') כז). חיל המצרים שעלו לעזור (להם) [לכם] ישובו וילכו להם למצרים וישובו הכשדים וילכדו את העיר הזאת וישרפו אותה באש. לאמר לא תאמרו (למשפחותיהם) [למשפחותיכם] הלוך ילכו מעלינו. כי לא ילכו. אם (לא וגו') [הכיתם] את כל עם הכשדים הצרים אתכם כח)

מאיר **מגן דוד** עין

יז) יסוד אלו הדברים הם על פי ירמיה כ"ה ט"ו וגו'. יח) במקרא כתוב היום וכן היא לקמן. בילקוט המאמר קטוע קצת שקיצר עיין שם. יט) כ"ה בילקוט וזהו לשון סתירת קליעת השער ופרעה הוא מן פ ר ע שהוא כרדף עם פ ר ץ וענינו שבירה וסתירה. ובד"פ איתא ופ י ר ס מ ה ש ע ר' (וע"י שהאותיות מטושטשות קראוה ב ע ר' והשלימוהו למלת בערס). כ) כ"ה בילקוט שם ובילקוט צפניה ומכאן והילך ליתא בילקוט שם. כא) כ"ה בילקוט ירמיה ל"ז ועל פיו הגהתי. ועיי' בילקוט ששם מתחיל המאמר וימלך מלך צדקיהו ז"ה בקום רשע תאבד תקוה. והיא לפנינו לקמן בפי' דוימלך אלא שבעל הילקוט מסרס המאמרים ומסדרם עפ"י דרכו. ועיי' לקמן שם. כב) בהוריות י"א ע"ב אמרו ויסב את שמו צדקיהו א"ל (נבוכדנצר) יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי וכו'. ולשון הירושלמי שם פ"ג ושקלים פ"ו צדקיה שיצדק עליו את הדין. והלשון קשוש. כג) בילקוט שם. כד) כלו' וי וכי לא חזר צדקיהו ומרד ג"כ על הקב"ה וכמו שמסיים. כה) כ"ה בד"פ. ובספרים הגיהו ותפסו לשון המקרא דירמיה שם וא"כ. כו) כמפורש בירמיה ל"ז. כז) במקרא כתוב אל מלך יהודה. כח) כ"ה בד"פ. והמאמר הזה הוא עפ"י לשון המקראות שם. ומה שכתוב שם אל תשאו נ פ ש ו ת י כ ם וגו' פירשו משפחותיכם.

ונשארו בהם אנשים וגו' כט) ממקומם הם עומדים ושודפים את ירושלים ל)׃ ויהי בעלות חיל הכשדים מפני חיל פרעה (וגו') יצא ירמיה מירושלים לילך לענתות לחלוק עם אחיו הכהנים לא). והוא היה יוצא בשער בנימין והיה שם אדם אחד ממונה על הנכנסים ועל היוצאים. הוא היה יראיה בן שלמיה בן חנניא בן עזור נביא השקר לב) (משהיה מאכה) [מי שהיה מתעה] לג) את יושבי ירושלים הנה כלי בית ה' מושבים מבבל (ירמיה כ"ז ט"ז) אל תיראו. כיון ששמע אותו ירמיה אמר לו אמן כן יתקיימו דבריך ויתבטלו שלי. אני משתכר ואתה מפסיד. אני כהן אוכל מבית המקדש ואתה גבעוני חוטב עצים ושואב מים למזבח לד). עד שאתה מתנבא על ביתו של הקדוש ברוך הוא התנבא על עצמך שהשנה אתה מת ונקבר בשנה שנייה לה). כשהיה עובר למות קרא לשלמיה בנו אמר לו הוי יודע שעמד ירמיה וקילל אותי ראה [האיך] תמצא לו עלילה לירמיהו ותפרע הימנו. היה שלמיה חוזר ומבקש ולא מצא. ואף הוא כשהיה עובר למות קרא לבנו יראיה ואמר לו [ראה] היאך תמצא עלילה לירמיהו ותפרע הימנו מה עשה לאבי. ראה אותו יוצא בשער בנימין הלך ואחז אותו ואמר לו אל הכשדים אתה יוצא להשלים להם לו). אמר לו ירמיה שקר אתה מדבר. ליטול חלקי עם הכהנים אני הולך. ואחזו והוציאו אצל השרים. אמר להם הרע לנו הרבה האיש הזה ומצאתיו יוצא אצל הכשדים להשלים עמהם. רגזו עליו השרים והכוהו ונתנוהו בבית האסורים בבית יונתן הסופר שהיה קרוב לאליהו הנביא לז). ואמר לו ראה כבוד שנתן לך אוהבך. נאה (בבית) [הבית] האסורים שאתה בתוכו. איפוטונקריק לינטין שאני בתוכו לח)׃ אותה השעה שלח צדקיהו והביאו אצלו ואמר לו יש (לך) דבר מאת ה' לט). אמר לו ירמיהו דבר. עתיד מלך בבל להגלותך. נשתנו פניו של צדקיהו וזעף לנגד ירמיהו. ירא ירמיהו שמא יהרגנו והפליגו למקום אחר מ). ואמר לו יש לנו ללמד מן הרשעים שאינם נפרעים עד שמוצא אחריו עלילה על אחת כמה וכמה הצדיקים מא). ולא עוד אלא (סיקרא) [שנקרא] שמך צדקיהו שאתה אדם צדיק. מה חטאתי לעם הזה שנתנו אותי בבית האסורים [איה אותם] שהיו מתנבאים ואומרים להם לא יעלה מלך בבל על ירושלים מב). בבקשה ממך סודר אני תפלתי לפניך אל תשיבני בית יונתן וגו' (שם ל"ז כ'). ויצוה צדקיהו על ירמיהו ונתנו בית האסורים ונתן לו לחם ליום (וגו') עד שכלה לחם מירושלים וישב ירמיהו בחצר המטרה מג). וישמע שפטיה בן מתן וגדליה בן פשחור ויוכל בן שלמיהו

מאיר   מגן דוד   עין

כט) במקרא שם כתוב בם. ל) ע"פ המקרא שם. לא) כולא עפ"י המקראות שם. ומחקתי מלת וגו' דלא תפס לשון המקרא. ובספרים הגיהו עפ"י לשון המקראות וא"כ. ופירשו מה שכתוב שם ללכת ארץ בנימין לחלק משם בתוך העם לחלוק במתנות. והרד"ק הביאו וכתב ובדרש ליטול חלק עם הכהנים שהיו בענתות. ועיין בתרגום יונתן שתרגמו לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא. וכ"ה בפסיקתא פי' י"ג סימן ג'. לב) כל ענין זה דחנניה הביאו רש"י ורד"ק שם. ועיי' סוטה מ"א ע"ב שכן דעת ר' אלעזר שם. לג) כצ"ל. ובד"פ מי שהיה מתענה והגיה הז"א מתעה. לד) בירמיה כ"ח. והרד"ק שם הביאו ועיין ברש"י שם. ובילקוט שם כ"ח העתיקו. לה) ירמיה כ"ח ט"ז וי"ז. ועיי' בילקוט ורש"י ורד"ק שם. לו) כמסופר שם בירמיה ל"ז. לז) כל זה בילקוט ירמיה כ"ח שם אלא שקיצר המאמרים כדרכו. ושם ליתא מלת קרוב. וכתב הז"א נראה שתיבת לאליהו הוא ט"ס וצ"ל לחנניה הנביא וכו' דהא יונתן רשע היה כדלקמן ולמה לו ליחסו שהיה קרוב לאליהו ז"ל ע"כ. לח) בד"פ איתא איפוטונקריק לינטין. ובילקוט קיטע מן שאתה בתוכו עד והשליכו אותו לבור וכו' דלהלן. וכתב הז"א לפי הענין נראה שר"ל שר בית הסוהר. והרב מהר"ש בידעמאן אמר לי שלדעתו המלות משובשות וצ"ל איפוטון טרקלין ועניינו היכל שבו שרי יועצי המלך. לט) כ"ה בד"פ. וכלו' בשבילי וכמסופר בירמיה ל"ז שם. מ) פי' שהטיאו לדבר אחר. מא) וכלו' מה עלילה מצאו בי. ופי' אחריו של אותו שנפרעים ממנו ואולי צ"ל אחרים. מב) כצ"ל לקרות המלה המטושטשת בד"פ ולהגיה. והז"א קרא ואמה שהיו והגיה ואיה נביאיכם שהיו מתנבאים וכו'. וכולא עפ"י המקראות שם. מג) עפ"י המקראות שם. אבל

ופשחור בן מלכיה את דברי ירמיהו מדבר אל כל העם לאמר (שם ל"ח א') מד) היושב בעיר ימות בחרב ברעב ודבר מה). אותה השעה באו להם אצל צדקיהו המלך. אמרו לו הרבה האיש הזה מתנבא עלינו רעות. אינו דורש שלום למקום הזה. ענה ואמר להם הרי הוא בידכם עשו כטוב בעיניכם מו). נטלו [את] ירמיהו והשליכו אותו לבור מלכיה בן המלך. והיה הבור מלא מים. עשה לו הקדוש ברוך הוא ניסים. ירדו להם המים למטן והטיט למעלה ויטבע ירמיהו בטיט מז). והיה יהונתן הסופר מחרפו ומונה אותו ואומר לו הרכין ראשך על הטיט שמא תבא שינה לעיניך מח).

וישמע עבד מלך הכושי (שם שם ז') הוא היה אחד מארבעה בני אדם שנקראו כושים. ציפורה. וישראל. [ושאול]. ועבד מלך הכושי (וכאלו מט). ולמה נקרא שמו כושי אלא כשם שהכושי ניכר בעורו כך היה ניכר במעשיו הטובים בתוך פלטיריו של צדקיהו נ). בא אצל צדקיהו ואמר לו הוי יודע שאם מת ירמיהו בתוך הבור ניתנה העיר להשונאים. אמר לו צדקיהו קח אתך שלשה אנשים והעלה ירמיהו מן הבור נא). ובקושי העלוהו. נכנס עבד [מלך] הכושי לבית המלך והוציא משם בלאי הסחבות ובלאי מלחים. והלך ועמד לו על הבור והיה קורא ואומר אדוני (המלך) ירמיה אדוני ירמיה. אין קול ואין עונה. נתן ידיו בלבושיו וקרעם והיה בוכה והולך. וירמיהו היה שומע אלא שהיה מתירא שמא יונתן הסופר הרשע היה נב). כיון ששמע קולו בוכה. אמר [מי הוא שקורא אותי ובוכה. אמר] לו הוא עבד מלך הכושי. חי אתה. הייתי סבור שאתה מת. הרי החבל (מכיסו) [הניחו] תחת אצילי ידיך והמלחים נג). ויעלו את ירמיהו מן הבור.

וישב ירמיה בחצר המטרה (שם שם כ"ח) בעת (כינסם) [ההיא כינס] נבוכדנצר את מחנותיו ויצאו על ירושלים נד). כשהגיע לרבלתה ישב לו שם. שהיה מתיירא שלא יעשה לו כמו שעשה לסנחריב. אותה שעה קרא לנבוזראדן ונשאו ראש על כל החיילות. ואמר לו לך כבוש את ירושלים. הלך נבוזראדן ויצר על ירושלים בשנת תשע למלכותו של צדקייהו עד שנת אחת עשרה למלכותו נה). ולא היו יכולים לכבש את ירושלים. שלא נחתם גזר דינם עד עכשיו. ברם כשהגיע קיצם של ציון וירושלים ליהרס קץ (קן) [היה] לכל בני אדם קץ לכל החיים נו). שבשבעה עשר בתמוז אירעו חמש פורעניות לישראל. נשתברו הלוחות. בוטל התמיד. הובקעה העיר. שרף אפוסטמוס את התורה. והעמיד צלם בהיכל נז). אבל בתשעה באב נשרף בית המקדש נח).

ויחזק הרעב בעיר (ירמיה כ"ב ו') והיו בנות ציון מחברות בשווקים והיו רואות אילו את אילו. זאת אומרת לחבירתה למה יצאת לשוק שלא יצאת לשוק מימיך. והוא עונה ואומרת לה מכסה אני ממך נט). קשה היא מכת הרעב. (איכה) [איני] יכולה לסבול. והן אוחזות זו בזו וחוזרת מבקשות בתוך העיר ולא היו (מוצאים) [מוצאות] והיו מגפפות את העמודים ס) ומתות עליהם בראש כל פינה. ובניהן יונקים חלבן היו מהלכין על

מאיר מגן דוד עין

לא תפס בלשון המקרא וע"כ מחקתי מלת וגו'. מד) במקרא כתוב את הדברים אשר ירמיהו מדבר וי"ת ית פתגמיא דירמיה ממלל. מה) עפ"י המקראות שם. מו) במקראות שם. מז) במקרא ובבור אין מים כי אם טיט. ודרשו מדכתיב אין ולא כתיב לא היו מכלל דהוה אלא שנעשו לו נסים. מח) בד"פ איתא מחסדו ומונה וכו'. והוא מלשון פן יחסדך שומע. ובילקוט ירמיה כ"ח איתא מאשרו וכו' שהוא שיבוש. מט) וכ"ה בילקוט ירמיה ל"ז. ועיי' בספרי בהעלותך פי' ל"ט ובמ"ע שם אות ע'. ולדעתם ברוך בן נריה היה ועיי' ברש"י ות"י ירמיה שם. נ) בילקוט שם בתוך פלטין. נא) במקרא כתוב שלשים ועיי' רש"י ורד"ק שם. ובילקוט הוסיף כאן ראה כמה קשה מכת הרעב שלשים בני אדם העלוהו בקושי. נב) בילקוט השמיט מן וירמיהו וכו'. נג) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הגיהו הז"א והרז"ו. וכולא עפ"י המקראות שם. נד) וכן הגיה הז"א. ובד"פ איתא כנס אלא שחסרה מלת ההיא. נה) כולא עפ"י המקראות דירמיה ל"ט וכ"ב ומלכים ב' כ"ה. נו) כן הגיה הז"א ופי' שהוא עפ"י המקרא דיחזקאל ז' כה אמר אדני ה' לאדמת ישראל קץ בא הקץ על ארבע כנפות הארץ. נז) במשנה פ"ד דתענית ועיי' בפרש"י שם. ובירו' דתענית שם דאית תניי תני הועמד ואית תניי תני העמיד (ואישתמיט לי' לז"א ע"ש). נח) עיין בתענית שם. נט) בתמיה כלו' למה לא אגלה לך. ס) מחמת חולשת הרעב.

(ידס) [ידיהם] ועל רגליהם. כל אחד ואחד מכיר את אמו והוא עולה ונוטל את דדו ונותנו בפיו שמא ימשוך לו חלב. והוא אינו מושך ונפשו מטרפת והוא מת אל חיק אמו. לקיים מה שנאמר בהשתפך נפשם אל חיק אמותם (איכה ב' י"ב) סא): באותה השעה אמר המקום לירמיהו קום לך לענתות וקח את השדה מאת חנמאל דודך (וגו'). איתה שעה חשב ירמיהו בלבו. שמא נותן הוא המקום ונושאים ונותנים בתוכה סב). שאומר לי המקום לך קנה לך את השדה סג): כיון שיצא ירמיהו מירושלים ירד המלאך מן השמים ונתן רגליו על חומות ירושלים ופרצן. קרא ואמר יבואו השונאים ויכנסו לבית שאדונו אינו בתוכו ויבזו אותו ויחרבו. ויכנסו לכרם ויקצצו את גפניו שהשומר הניחו והלך לו. שלא תהיו משבחים ואומרים אתם כבשתם אותה. קריה כבושה כבשתם. עם הרוג הרגתם. באו השונאים וקבעו בימה שלהם בהר הבית. הלכו ועלו להם בבימה אמצעית מקום שהיה המלך שלמה יושב ונוטל עצה מן הזקנים. משם שנשתכלל בית המקדש שם ישבו השונאים ונטלו עצה (מן הזקיקים) סד) האיך לשרוף בית המקדש. עד (כמלכו) [שנמלכו] ביניהם נטלו עיניהם והנה ארבעה מלאכים יורדים ובידם ארבעה לפידים של אש ונתנו בארבעה זוית של היכל ושרפו אותו: כשראה כהן גדול שנשרף [ביהמ"ק]. נטל את המפתיחות וזרקן לשמים. פתח פיו ואמר הרי מפתחות של ביתך. אפיטרופוס של שקר הייתי בתוכו סה). יצא לילך לו. תפסו אותו שונאים ושחטו אותו אצל המזבח מקום שהיה מקריב את התמיד. יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני. תפשו אותה ושחטו אותה וערבו דמה בדם אביה: כשראו הכהנים והלוים שנשרף בית המקדש נטלו את הכינורים ואת החצוצרות ונפלו באש ונשרפו: כשראו הבתולות שהיו אורגות בפרוכת שנשרף ביהמ"ק נפלו באש ונשרפו שלא יענו אותן השונאים סו): (כשראו לדיקים) [כשראה צדקיה] כן (ילאו) [יצא] לברוח במחילה שהיתה הולכת לירחו סז). מקום אמת המים באה והיה יגע והיו בניו מהלכין ראשונים. ראה אותו נבוזראדן. אחזו לו ולעשר בניו סח) ושלח אותם נבוזראדן אצל נבוכדנצר. (ואמור) [ואמר] לו אמור לצדקיהו מה ראית למרוד עלי. באיזה דין אדונך. אם בדין אלהיך חייב אתה להרוג שנשבעת בשמו לשקר סט). אם בדיני מלכות חייב אתה להרוג שכל מי שעובר שבועתו של מלך חייב להרוג. בכן ענה צדקייהו הרגיני ראשון שלא אראה בדם בניי. ובניו אומרים ומבקשים ממנו הורגינו תחלה שלא נראה דם אבינו שפוך על הארץ. וכן עשה להם. שחטם לפניו ואחר כך חטט את עיניו (ונתנת) [ונתנם] בתנור והוליכו בבלה. והיה צדקיה צווח ואמר בואו וראו כל בני אדם שהיה ירמיה מתנבא

מגן דוד

סא) באיכה רבה שם תלא ברא זעירא בעי למינק ולא משכח חלב ומפרפר ומית. סב) בלוי שמא נבוכדנצר נותן עיר הכהנים להם למתנה ולא יכבשנה ועושים בתוכה משא ומתן. והז"א נדחק להגיה עפ"י הילקוט. העתיקהו לקמן אות ע"א עיי"ש. סג) כולא עפ"י המקראות דירמיה ל"ב. ודרשו כאן מה שראה ירמיה במראה הנבואה שנסתפק בה אם דבר ה' היא. אבל באמת היה ירמיה עצור בחצר המטרה באותה שעה. סד) כצ"ל למחוק שנשתרבב מדלעיל. עיי' איכה רבתי ד' בפ' לא האמינו. סה) פי' אפוטרופוס שאינו נאמן. וכענין זה סיפרו בסגנון אחר בתענית כ"ט ע"א נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן וכו' הואיל ולא זכינו להיות גזברים נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וכו'. וע"ע באדר"נ פ"ד. סו) עיי' בשה"ש רבה ג' בפ' הנה מטתו. ובירושלמי דשקלים פ"ד ה"ג וכתובות ק"ו ע"א. והתם ג' פרכות ובכל הני מקומות גרים נשים שתם. סז) בז"א כשראה צדקיה כן יצא לברוח דרך מחילה. וכ"ה בד"פ אלא דליתא שם מלת דרך. ועיין ברש"י ירמיה ל"ט ד' שכתב מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו ויצא לילך דרך המערה מה עשה הקדוש ברוך הוא לקיים ופרשתי את רשתי עליו (יחזקאל י"ב) זימן צבי לפני הכשדים מהלך על גג המערה חוץ לעיר ורצו אחריו לתפשו והוא רץ עד פתח המערה וראו את צדקיהו יוצא מן המערה. והביאו הרד"ק שם ג"כ ונכפלו הדברים במלכים ב' כ"ה שם. וביחזקאל י"ב. ואיני יודע היכן דרשו כן ואולי שהיה כן לפניו ונקטע. סח) לא ידעתי היכן נתפרשו. סט) לפי ששבועת שוא היא חילול השם (עיי' בת"כ פ' קדושים) ואינה מכופרת אלא במיתה עיין במכילתא יתרו פ"ז. אמ"א שמכאן תשובה לשונאי ישראל המוציאים

עלי ואמר לי לבבל אתה הולך ובבבל תמות ובבל עיניך לא יראו. ולא הייתי שומע לדבריו. והריני בבבל ועיני לא רואות (אוסך) [אותה] ע): ירמיה הנביא יצא מענתות לבא לירושלים. נטל עיניו וראה עשן בית המקדש עולה. אמר בלבו שמא חזרו ישראל בתשובה להקריב קרבנות שהרי עשן הקטורת עולה. בא ועמד לו על החומה וראה בית המקדש עשוי לו גדירות גדירות של אבנים וחומת ירושלים מסוגרת. התחיל צווח ואומר פיתיתני ה' ואפת חזקתני ותוכל וגו' (ירמיה כ' ז') עא). הלך לו לדרכו התחיל צווח ואומר. באיזו דרך הלכו להם חטאים. באיזו דרך הלכו האבודים. אלא אני אלך ואובד [עמהם] עב). היה (לך עמהס) [הולך] ורואה את השביל מלא דם. והארץ מרובצת בדם הרוגיה מכאן ומכאן עג). קבע פניו לארץ וראה פרסות רגלים יונקים ועוללים שהיה מהלכים בשבי. היה גוחן לארץ ומנשקן עד). כשהגיע לגלות גיפפן ונשקן. היה בוכה לנגדם והם לנגדו. ענה ואמר להם אחי ועמי כל כך אירע לכם (עד) [על] שלא הייתם שומעים לדברי נבואתי עה). כיון שהגיע לנהר פרת ענה נבוזראדן אמר לו אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל (שס מ' ד'). חשב ירמיה בלבו ואמר. [אם] אני הולך עמהם לבבל אין מנחם לגלות הנשאר מהם עו). יצא לו מהם. נטלו הגליות עיניהם וראו ירמיהו שפירש מהם. (הגיעו) [געו] כולם בבכיה בקול רם עז) וצווחו ואמרו אבינו ירמיה (הריני) [הרי אתה] מניחנו. [שם] בכו שכן כתב על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו (תהלים קל"ז א') עח). וענה ירמיה ואמר להם. אני מעיד שמים וארץ אלו בכיתם בכייה אחת עד שאתם בציון לא גליתם עט). היה ירמיה הולך ובוכה וכך אמר חבל עליך יקרת המדינות.

אמר ירמיהו כשהייתי עולה לירושלים נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר. (לבנשה) [לבושיה] שחורים ושערה סתור צועקת מבקשת מי ינחמנה. ואני צועק ומבקש מי ינחמני. קרבתי אצלה ודברתי עמה. ואמרתי לה אם אשה את דברי עמי ואם רוח את הסתלקי מלפני. ענתה ואמרה לי. אינך מכירני. אני היא שהיו לי שבעה בנים. יצא אביהם למדינת הים. עד שאני עולה ובוכה עליו הרי שניבא פ) ואמר לי נפל הבית על שבעה בנייך והרגם. איני יודע על מי אבכה ועל מי אסתור שעריי. עניתי ואמרתי אין אתה טובה מן (עמך) [אמי] ציון והיא עשויה מרעית לחיות השדה. ענתה ואמרה לי. אני אמך ציון. אני היא אם השבעה. שכן כתב אומללה יולדת השבעה (ירמיה ט"ו ט'). אמר לה ירמיה דומה מכתך (למכת) [למכתו] של איוב. מאיוב

מאיר מגן דוד עין

עליליות עלינו. ע) כל זה מן ענה לדקיהו וכו' בילקוט סוף מלכים. ונראה שדרשו כן מדכתיב ירמיה ל"ד ועיניך את עיני מלך בבל תראינה ופיהו את פיך ידבר ובבל תבא וגו' מלמד שיבא שם ולא יראה אותה. עא) הוא משלום החזיון. דבאמת לא היה בענתות וכמ"ש לעיל אות ס"ג. כתב הז"א שצ"ל להגיה דגורות של אבנים וכו' וחומת ירושלים מסותרת וכו'. אמנם לשון בא ועמד לו על החומה וכו' מוכיח שאינו כן. והאמת שכל זאת היא בחזיון וכמ"ש. ובילקוט ירמיה כ' ג' בשם פסיקתא רבתי דבר אחר פתתני ה' ואפת בשעה שהגיע קילה של ירושלים ליהרס א"ל הקב"ה לירמיה קום לך לענתות וכו' אותה שעה חשב ירמיה בלבו שמא כותן מן המקום על בעליו ונושאים ונותנים בתוכו אמר לו הקב"ה לך קנה וכו' שלא תהיו משתבחים ואומרים וכו' ונטלו עלה האיך לשרוף ביהמ"ק עד שנמלכו וכו' בד' זוויות של היכל ושרפו אותו. ירמיה הנביא יצא מענתות לבא לירושלים וכו' וראה ביהמ"ק עשוי גזירות של אבנים וחומת ירושלים מסוגרת התחיל צווח ואמר פתיתני ה' ואפת אפקתני מן לנא ביתא וחרבתיה והיה בלבי כאש בוערת אמר ירמיה רבון העולמים מה עוונות וכו' כמו שהוא לקמן בפי' וימלך, ונראה שהילקוט סירס המאמרים כדרכו. עב) וכן הגיה הז"א. עג) הז"א הגיה הלך ורואה וכו'. עד) כלו' שהיה מנשק הארץ מקום פרסותיהן מפני עגמת נפש. עה) כעין זה בפסיקתא דדברי בד"ה ג' דברים. ובסוף פתיחתא דאיכה רבתי ולקמן פי' כ"ט אות י"ב. עו) כלו' לאילו שנשארו בירושלים. עז) כן הוא במדרש תהלים קל"ז וכן הגיה הז"א. עח) כ"ה במדרש תהלים שם וכעין זה הגיהו הז"א והרז"ו. עט) במדרש תהלים שם מעיד אני עלי שמים וארץ ועיין בילקוט תהלים שם. פ) הרי אתה לפני שנבאת ואמרת לי וכו'. והז"ש הגיה סרי שני

נטלו בניו ובנותיו. וממך נטלו בנייך ובנותייך. מאיוב נטלתי כספו וזהבו. וממך נטלתי כספך וזהבך. לאיוב השלכתי לתוך האשפה. וליך עשיתי אשפה של זבל. וכשם שחזרתי ונחמתי את איוב כך אני עתיד לחזור ולנחמך. לאיוב כפלתי בניו ובנותיו וליך אני עתיד לכפול בנייך ובנותייך. לאיוב כפלתי כספו וזהבו וליך אני עתיד לעשות כן. לאיוב נערתי מן אשפה ועליך הוא אומר התנערי מעפר קומי שבי ירושלים (ישעיה נ"ב ב') פא). בשר ודם בנה אותך. בשר ודם החריבך. אבל לעתיד לבא אני בונה אותך. שכן כתוב בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס (תהלים קמ"ז ב'). אמן במהרה בימינו הקדוש ברוך הוא יקיים את המקרא שכתב עלינו ופדויי ה' ישובון ובאו לציון ברינה וגו' (ישעיה ל"ה י') פב).

פכ"ז

שמעו דבר ה' בית יעקב
וכל משפחות בית ישראל [ירמיה ב' ד'] א)

הכתוב אומר אם ישמעו ויעבדו יכלו ימיהם בטוב [וגו'] ואם לא ישמעו בשלח יעבורו (איוב ל"ו י"א וי"ב) ב).. אם שומעים ישראל להקדוש ברוך הוא ועובדים אותו ממלאים ימיהם בטובה כשם שאמר דוד ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' (תהלים צ' י') וכשם שאמר משה מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג כ"ו): אם ישמעו ויעבדו [יבלו ימיהם בטוב]. אתה מוצא שתי שנים עשתה הארץ פירות מרובים מה שלא עשתה כל ימות העולם. שנה (אחר כניסתן) [אחת בכניסתן] לארץ (ישראל). שנאמר ויבואו עד אשכול ויכרתו משם זמורה ואשכול וגו' (במדבר י"ג כ"ג ג). יש אומרים ששה עשר היו טוענים ד). כשם שהפועלים הם טוענים ששה [עשר] לארבעה ארבעה (וגו') ה). שנה אחת שגלו מן הארץ. כן אתה מוצא שכתב שם ועשרה אנשים נמצאו שם ויאמרו אל ישמעאל אל תמיתנו כי יש לנו מטמונים בשדה חטים ושעורים ושמן ודבש ויחדל ולא המיתם בתוך אחיהם (ירמיה מ"א ח'). אלא שלא היה (לו) [להם] מקום היכן

מגן דוד מאיר

בא וכו' וא"כ. פא) בילקוט ירמיה ע"ו ושם הסיפור קטוע עיי"ש. פב) במקרא כתוב ובאו צ י ו ן וי"ת ויעלון ל צ י ו ן. ועל זה הסיפור יסד הפייטן הקינה אז במלאת ספק יפה כתרצה. אלא ששינה סגנון הסיפור. א מ " א ש בפסיקתא נסדרה פי' י"ג על אפטרתא דדברי. ויש בה ששה פתיחות. ואח"כ דורש הפסוקים הראשונים דאפטרתא. א' צהלי קולך והיא פתיחתא א' דאיכה רבתי. ב' עד מתי פתאים והוא בילקוט משלי תתקל"ב ובישעיה ש"ב. ג' אבותיכם איה הם. ד' עבד משכיל והוא בילקוט ירמיה רכ"ו. ה' ואם לא תורישו וג"ז שם. ו' נביא אקים להם וגז"ש. וכולא פסיקתא שם עד ר' ר"ס והועתקה ג"כ בילקוט איכה בשם מדרש. אלא שבין רמז רכ"ו ורכ"ז נתוסף שם בפסיקתא המאמר על ההרים דסוף פתיחתא דאיכה רבתי בפירוש המאמרים עיין שם.

פכ"ז א) היא הפטרה שנייה מג' דפורענותא. ב) במקרא כתוב י ב ל ו. ג) כ"ה בילקוט ירמיה מ"א וכן הגיהו הז"ל והרז"ו. ד) הוא שיטת ר"ע דדריש איש אחד איש אחד לשנות רבויים. וכ"ד היו. ע"ז באשכול. וח' בתאנים ורמונים ובנושא כלים. בירושלמי דסוטה פ"ז ה"ה. ועיי"ש (והדברים משובשים שם וכן בתוס' סוטה ל"ד ע"א בד"ה טורטני עיי"ש). ה) כצ"ל וכן הגיה הז"א. ופירשו הדבר כאן בדרך פשוט ששני מוטות היו שנושאין בהם האשכול על כתפם. והיו ד' אנשים הולכים בראש כל מוט ומוט ונושאים המוט על כתפם (ועיי' בבבלי ובירושלמי שם ובמה שפי' רש"י ותוספות והרא"ש שנדפס שם בסוף המסכתא). ובילקוט ירמיה שם הגי' ו ע ש ר ה בני אדם טוענים אותו. ואולי שמאמר זה חסר לפנינו קודם מאמר וי"א. ואותו המאמר די"א קיטע בעל הילקוט. וגם אפשר שבעל הילקוט הגיה במאמר שלפנינו ושינה אותו עפ"י הגמרא הבבלי שם שעשרה אנשים היו נושאים. ח' האשכול. וב' ברמון ותאנה. ויהושע וכלב לא נשאו כלל (והמה היו בנושאי כלים עפ"י הירושלמי) ו א ו ת ו לאו דוקא אאשכול קאי אלא אכולא.

ליתן והיו טומנים אותם בשדה ו). וכן אתה מוצא שכתב ובתים מליאים כל טוב אשר לא מלאת וגו' (דברים ו' י"א) וכתב אחד אומר טובים היו חללי חרב מחללי רעב וגו' (איכה ד' ט') ואילו שמעו שלהם היה ז): דבר אחר אם ישמעו ויעבדו [וגו'] ואם לא ישמעו בשלח יעבורו שלח מעל פני ויצאו (ירמיה ט"ו א'), הוי שמעו דבר ה':

[דבר אחר שמעו דבר ה וגו'] אמר שלמה ושבח אני את המתים שכבר מתו (קהלת ד' ב'). למה אמר להם ירמיה שמעו דבר ה' בית יעקב. אלא אמר להם שמעו עד שאתם חיים עד שלא תמותו. שאני יודע שאם אין אתם שומעים את דבר ה' עכשיו. עתידים אתם לשמוע בבבל משתמותו ותעשו עצמות יבישות שנ' העצמות היבישות שמעו את דבר ה' (יחזקאל ל"ז ד'). (עכשיו עתידים אתם לשמוע בבבל משתמותו ותעשו עצמות יבישות שנאמר העצמות היבישות שמעו את דבר ה') הרי שמעו בחייכם עד לא תמותון שמעו דבר ה' ח):

דבר אחר שמעו דבר ה' שאם יבואו שמועות רעות עליכם לא יזיקו אתכם. וכן היא אומר משמועה רעה לא יירא (תהלים קי"ב ז'). למה. נכון לבו בטוח בה' (שם) ואם לא תשמעו ראה מה שכתב כה אומר ה' קול חרדה שמענו (ירמיה ל' ה'). וכן יחזקאל אומר והיו כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת על השמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים (יחזקאל כ"א י"ב) [הוי] שמעו דבר ה' ט):

דבר אחר שמעו דבר ה' הכתוב מדבר שמע לאביך (כי) זה ילדך ובל תבוז כי זקנה אמך (משלי כ"ג כ"ב) י) כל מה שאמר לך אביך חייב אתה לשמוע לו שמע לאביך (זה ילדך) אבל אם אמר לך נשתחוה לעבודה זרה לא תשמע לו. למה. זה ילדך שלא תכפור זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו ב') זה ילדך: דבר אחר שמע לאביך זה ילדך. כן משה אומר צור ילדך תשי (דברים ל"ב י"ח): דבר אחר שמע לאביך שבשמים. (זה אלי) זה ילדך ונוהג בך (כבוד יחי') [כבן יחיד] יא) ואם לאו נוהג בך כעבדים. הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך (שם שם ו') כשאתה עושה רצונו אביך ואתה בנו. ואם לאו על כרחך שלא בטובתך קונך ואתה עבדו. שנאמר העבד ישראל אם יליד בית הוא (ירמיה ב' י"ד) הוי שמע לו וטוב לך שמע לאביך. שמעו דבר ה' בית יעקב יב):

דבר אחר שמעו דבר ה' אמרה קהלת טוב לשמוע גערת חכם וגו' (קהלת ז' ה') אמר הקב"ה אני השויתי [אתכם] לשמים שנאמר כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו' [כן יעמד זרעכם ושמכם] (ישעיה ס"ו כ"ב). והשמים אמרתי להם בדבר וקיימו. שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג ו') יג). ואתם אינכם שומעים יד):

דבר אחר שמעו (יא) דבר ה' [וגו'] בית ישראל בטלתם כל הדברות. אמרתי אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב') כחשו בה' ויאמרו לא הוא (ירמיה ה' י"ב). אמרתי לא

עין מגן דוד מאיר

ו) וכלו' ולעפ"י שהיו הפירות מרובים כל כך בלותן השנים לא אכלו מהם אלא בשלח יעבורו שנהרגו דור המדבר. וכן דור החורבן. ז) כלו' וכן אתה מוצא שבשעה ששמעו היו להם בתים מלאים כל טוב. ובשעה שלא שמעו אף שהארץ עשתה פירות היו חללי רעב. ובילקוט שם המאמר מקורס וגרס לעיל. שנה א' בכניסתן לארץ ובתים מלאים כל טוב וגו' וכתיב ויכרתו משם זמורה וגו' וכו' טומנים אותו בשדה וכתוב א' אומר טובים היו חללי וגו' וגי' משובשת היא. ח) בקהלת רבה שם ר' יהודה בר סימון פתר קריא ביחזקאל בשעה שעמד על הבקעה ואמר העצמות וגו' א"ל בתחילה אמרתי לכם שמעו דבר ה' וגו' ולא שמעתם ועכשיו שמעתם בחייכם לא שמעתם במיתתכם שמעתם על אותה שעה כאמר ושבח אני את המתים (ומה שמסיים שם כגון אני וחבורתי. הוא מאמר קטוע. והוא מדרש בפ"ע על מן החיים אשר המה חיים עדנה). ט) כ"ה בד"פ. במקרא כתוב אל שמועה. י). במקרא כתוב ואל תבוז. יא) כן הגיה הז"א. יב) בילקוט משלי שם הועתק המאמר וקטוע הוא שם. יג) כלומר שגער בהם ועמדו ונתחזקו מגערתו של הקב"ה כאמרם בחגיגה דברים אין דורשין. יד) גערתו של הקב"ה.

יהיה לך (שמות שם ג') כי מספר עריך היו אלהיך יהודה (ירמיה ב' כ"ח). אמרתי לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות שם ז') ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו (ירמיה ה' ב') טו). אמרתי זכור את יום השבת לקדשו (שמות שם ח') את שבתותי (בזיתי) [חללו] (יחזקאל כ' כ"א). אמרתי כבד את אביך ואת אמך (שמות שם י"ב) אב ואם הקלו בך (יחזקאל כ"ב ז'). אמרתי לא תרצח. לא תנאף. לא תגנוב (שמות שם י"ג) הגנוב ורצוח ונאוף והשבע לשקר וקטר לבעל (ירמיה ז' ט') טז). אמרתי לא תענה ברעך עד שקר (שמות שם) הכתוב מדבר כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס (תהלים כ"ז י"ב). אמרתי לא תחמוד בית ריעך (שמות שם י"ד) וחמדו שדות וגזלו (מיכה ב' ב') יז). (עכי) [עמי] הרי בטלתם כל הדברות. אפילו דבר אחד אם קיימתם ואני סולח לכם. ואיזה הדבר הזה [זה] י ו ם ה ש ב ת. שכן הוא אומר לירמיה לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וגו' (ירמיה כ"ז י"ב) ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת [וגו'] (שם שם כ"ז) כי לחרבה תהיה הארץ (שם כ"ז ד') לכך נאמר שמעו דבר ה' בית יעקב. ואין ד ב ר אלא שבת שנאמר ממצא חפציך ודבר דבר (ישעיה נ"ח י"ג) וכן הכתב אומר ואתה ד ב ר אל בני ישראל [לאמר אך את שבתותי תשמרו וגו'] (שמות ל"א י"ג).

(כז—כח)

וימלך מלך צדקיהו [בן יאשיהו וגו' ולא שמע הוא ועבדיו ועם הארץ אל דברי ה' אשר דבר ביד ירמיה הנביא] (ירמיה ל"ז א' וב') א)

זה הוא שאמר הכתוב במות אדם רשע תאבד תקוה (משלי י"א ז'). אוי לרשעים עד שהן [צומחים הבריות] צווחים ווי ווי. כיון שמלך צדקיהו אמרה ציון ווי עכשיו שלם (קילו) [קצי] ב). אמר ירמיה רבון העולמים מה עוונות (היה) [היו] בידיי שהנביאים

מאיר מגן דוד עין

טו) במקרא כתוב ל כ ן לשקר. טז) במקרא כתוב ר צ ח. יז) בענין זה המאמר נמצא בפסיקתא דדברי ושם ג' על א נ כ י אומרים לעץ אבי אתה. על ל א י ה י ה המשתחוים על הגגות וכו'. והוא קטוע שם. והועתק בילקוט ריש ירמיה ושם ג' על ל א ת ע נ ה וידרכו את לשונם קשתם שקר. והועתק ג"כ בילקוט איכה ר' תתקל"ט ועיי' לעיל סוף פכ"ד. ועיי' באיכה רבתי ריש פ"א דרשת בן עזאי. אמ"א ש בפסיקתא כסדרו על ש מ ע ו מאמרים אחרים. והעתיקם בילקוט בקיצור בירמיה שם עד סוף ר' רמ"ה ומקצתם גם בילקוט איכה ר' תתקל"ט בשם מדרש ולא שבק רק מעט.

(פכ"ז — כ"ח) א) הפרדתי כל זה מכאן ולהלן שלדעתי היא פ' אחרת שנתערבה עם פיסקא דשמעו. וסגנון הלשון והענין מוכיח כן. אלא שהנחתי המנין הנדפס כיון שכבר נשתמשו בו בספרים. ובעל הילקוט ערבב קצת מענינה של זו הפי' עם ענין פי' דויהי בעת שפרחה וכו'. כאשר רמזתי שם אות כ"א ואות ע"א. ואין לדון מזה שכך היתה לפניו. שכבר דרכו לסרס המאמרים ולערבם. אמנם צריך לדון מאי ענינה של פרשה זו דוימלך. ובפסיקתא נמצאת אחר פי' דשמעו פי' איכה היתה לזונה והיא מסכים עם הסימן דפ"א עיין לעיל פכ"ו אות א'. ומראין הדברים שהמנהג הקדום היה להפטיר בשבת שלפני ת"ב בוימלך. ונשתנה המנהג להפטיר בחזון. ועפ"י מנהג הקדום לא היה מפטירין בחזון אלא בשבת שחל בו ר"ח אב עיי' לעיל שם. ונ"ל ראיה לדבר שלא היו מפטירין בפורענותא בישעיה מהא דגרסינן בברכות כ"ז ע"ב הרואה ספר מלכים יצפה לגדולה יחזקאל יצפה לחכמה ישעיה יצפה לנחמה ירמיה ידאג מן הפורענות. והנה באמת אף בישעיה נמצא פורעניות ונחמה. וביחזקאל נמצא פורעניות ונחמות. וכן בירמיה נמצאו נחמות. אלא שכשקורין בצבור קורין נחמות בישעיה. ופורענות בירמיה. ומרכבה ביחזקאל. ע"כ אמרו שהחלום באלו הספרים מורה על כך. ומינה עכ"פ ראיה שאין קורין בישעיה בפורענות אלא בנחמות. ולפי שלא ידעו המעתיקים ענין פי' זו ערבבו אותה עם פי' דשמעו. ב) כ"ה בילקוט ירמיה ר' שכ"ו וכן הגיהו הז"א והרז"וו.

(עמדו) [שעמדו] לפני ועתידים לעמוד אחרי לא החרבת ביתך ע"י אחד מהם אלא על ידי מה היה ירמיה עושה. היה חוזר בשערי ירושלים. היה אומר בה אמר לי הקב"ה אל תאמר נער אנכי (ירמיה א' ז'). והן, לא תנבא בשם ה' (שם י"א כ"א). והוא אומר להם אף אני איני מבקש להזכירנו ומה אני יכול לעשות והוא בלבי [כאש בוערת] כאשה יושבת על המשבר ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בוערה עצור בעצמותי (שם כ' ט') ג). ואין עצור אלא צרה שנאמר כי עצר עצר ה' וגו' (בראשית כ' י"ח) ד). מה היה ירמיהו עושה. היה חוזר וצווח מעי מעי אוחילה קירות לבי הומה לי לבי לא אחריש וגו' (ירמיה ד' י"ט) ה). אמר ירמיה לצרה הזו הייתי מתוקן ו). אמר לו עד שלא בראתי את העולם (הייתי) [היית] מתוקן לדבר בטרם אצרך בבטן (שם א' ד'). ואין טרם אלא עד שלא נברא העולם שנאמר וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וגו' (בראשית ב' ה') ז):

דבר אחר וימלך מלך צדקיהו כך היתה (מידות) [מדת] של בנות ירושלים. חוזרות ורואות בחורים יושבים בחוץ ומטפחות ומקשות ברגליהם. שכן כתב ותלכנה נטויות גרון [וגו' הלוך וטפוף תלכנה וברגליהם תעכסנה] (ישעיה ג' י') ח). והם מצהלות אחריהם כסוסים מיוזנים שנאמר סוסים מיוזנים משכים היו וגו' (ירמיה ה' ח') ט):

דבר אחר וימלך מלך צדקיהו למה [לא] חרב הבית לא בחודש הראשון ולא בחודש השני ולא בשלישי ולא ברביעי אלא בה'. אלא ביקש (להחריבן) [להחריבו] בראשון עמדה זכותו של יצחק. אמר רבון העולמים זכור לעקידה שנעקדתי לפניך ונתתי טלה תחת טלה י). (ביקשה להחריבן) [בקש להחריבו] בשני עמדה זכותו של אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם (בראשית י"ח ז') יא). בקש להחריבו בשלישי עמדה זכותו של יעקב שנאמר ויגדלו הנערים (שם כ"ה כ"ז) יב). ביקש להחריבו ברביעי עמדה זכותו של משה. אמר רבון העולמים הסרטן הזה אינו חי אלא מן המים ואני נמלטתי מן המים יג). כיון שבא להחריבו בחמישי לא היה יכול לפייס. שנקרא החמישי אריה שנאמר עלה אריה מסובכו וגו' (ירמיה ד' ז') ויחריב את הבית שנקרא אריה שנאמר הוי אריאל אריאל (ישעיה כ"ט א') ויכה את ישראל שנקראו אריאל שנאמר וכארי יתנשא (במדבר כ"ג כ"ד) בחודש שנקרא אריאל על שבטלו דבריו של אריאל שנאמר (אריאל שואג) [אריה שאג] מי לא יירא (עמוס ג' ח') יד).

מאיר   מגן דוד   עין

וענין זה הדרוש על זה המקרא זר מאוד. ובילקוט שם נוסחת המקרא בקום רשע תאבד תקוה. אבל בספרים שלנו עפ"י המסורה הנוסחא במות אדם רשע. ובפתיחתא דאסתר רבתי דרשו כענין זה על המקרא ברבות צדיקים ישמח העם ובמשול רשע יאנח עם. ואולי שבאמת צ"ל במשול רשע יאנח עם וטעה המעתיק באשגירת לישנא. אבל סגנון לשון עד שהן לוחמים מורה קצת שנוסחת הילקוט עיקר וצ"ע. ועיין בילקוט שם שסדר אח"ז. בשעה שהגלה נבוכדנצר גלות יכניה חזרו רחמיו של נבוכדנצאר עליהם וכו'. שהוא לעיל פכ"ו וכמו שרמזתי שם אות כ"א. ואמרם שלם קלי. נראה שדרשו שם שלום שנקרא בו צדקיה וכן דרשו בהוריות י"א ע"ב ובירושלמי סוטה פ"ח ה"ג ששלמה מלכות בית דוד בימיו. ג) כלו' והן אומרים לא תנבא וכו'. במקרא כתוב בוערת. ד) וכלו' צרה של יולדת. וכלשון המקרא כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה (ירמיה ד'). ה) בילקוט ירמיה ב' העתיק כל זה מן אמר ירמיה רבון העולמים מה עוונות וכו' עד כאן. אלא שהיא קטוע שם קצת והרכיבו שם עם המאמרים דלעיל פכ"ו וכמו שרמזתי שם באות ע"א. ו) בתמיה. ז) בסוף סדר עולם רבה. והועתק בילקוט בירמיה א' בטרם אצרך בבטן יכול בעתו ת"ל זה ספר תולדות אדם ללמד שהראוהו הקב"ה לאדה"ר דור דור ומנהיגיו וכו'. ח) כענין זה דרשו בשבת ס"ב ע"ב. ט) אפשר שזה המאמר מוסב על ועם הארץ. ומפרש היאך חטאו אפי' הבנות. ויותר נראה שכל המאמר הוא קטוע וחסר. י) דניסן מזל טלה. יא) דאייר מזל שור. יב) דסיון מזל תאומים. יג) דתמוז מזל סרטן. יד) וכענין זה בפסיקתא דדברי בסוף פי' והועתק בילקוט ר' רכ"ט א"ר אבין עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל וכו' על מנת שיבא אריה במזל אריה ויבנה אריאל וכו' עיי"ש.

אמרו המלאכים לפני הקב"ה רבונו של עולם אינו זו ירושלים שנאמר זאת ירושלים בתוך הגוים (שמשי) [שמתיה] (יחזקאל ה' ה') טו). אמר להם ותמר את משפטי לרשע מכל הגוים (שם שם ו') טז). אמרו לו והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול (דברים ט' כ"ט). אמר להם כי שכחוני [עמי לשוא יקטרו וגו'] (ירמיה י"ח ט"ו). אמרו לו עשה בשביל האבות. אמר להם והאבות מבערים את האש (שם ז' י"ח). אמרו לו עשה בשביל הבנים. אמר להם וימרו בי הבנים לא אבו לשמע אלי (יחזקאל כ' כ"א) יז). אמרו לו עשה בשביל שבטו של יהודה. אמר להם ויעש יהודה הרע (מלכים א' י"ד כ"ב). אמרו לו עשה בשביל הגדולים. אמר להם ראשיה בשוחד ישפטו (מיכה ג' י"א). אמרו לו עשה בשביל השבטים. אמר להם יח). וגד וראובן וחצי שבט המנשה יט). בה' אלהיכם וגו' כ). אמרו לו עשה בשביל שבטו של דן כא). אמר להם ויקימו להם בני דן את הפסל (שופטים י"ח ל'). אמרו לו עשה בשביל התלמידים. אמר להם ותופשי התורה לא ידעוני (ירמיה ב' ח'). אמרו לו עשה בשביל הנביאים. אמר להם מחטאות נביאיה עונות כהניה (איכה ד' י"ג). אמרו לו עשה בשביל המלכים. אמר להם ואת המרכבות אשר על הגג עליית אחז אשר עשו [מלכי יהודה] (מלכים ב' כ"ג י"ב) כב). אמרו לו מלאכי השרת עשה בשבילנו. אמר להם ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים (דה"י ב' ל"ו ט"ז). אמרו לו עשה למען שמך שנקרא עליהם. אמר להם ואת שם קדשי חיללו כג). אמרו לו אין אתה רוצה להתפייס. איקונים של אביהם מהו עושה אצלך. השליך משמים ארץ תפארת ישראל (איכה ב' א') כד). האמירה הזו שהלבישו אותך מה היא עושה עליך. אלולי שהדבר כתוב אי אפשר לאומרו עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו וגו' (שם שם י"ז) כה). אמרו לו רבון העולמים אין זו ירושלים שהכתבת עליה הן על כפים חקותיך (ישעיה מ"ט ט"ז). אמר להם גם אני אכה כף על כפי והנחתי חמתי (יחזקאל כ"א כ"ב) כו). כיון שראתה ציון שאינו רוצה להתפייס התחילה ואמרה ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני (ישעיה מ"ט י"ד). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתבנה מקדשך במהרה בימינו ותשוב שכינתך בתוכה ותקבץ גליותי מארבע כנפות הארץ ויבנו ערי יהודה וישבו שכם כז) וירשוה בזמן קריב אמן.

מאיר מגן דוד עין

טו) כלו' ועתה אתה מחריבה. טז) במקרא כתוב לרשעה. יז) במקרא שלפנינו לא מסיים לא אבו לשמוע אלי. והאי סיומא הוא שם בפסוק ח' וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי. ואולי ט"ס הוא באשגירת לישנא. ובילקוט יחזקאל ה' העתיק זה המאמר ושם ליתא להאי סיומא. יח) המאמר קטוע וחסרה התשובה. יט) המאמר קטוע וחסר. ול"ל א"ל עשה בשביל גד וכו' דהיינו אותם שבעבר הירדן. כ) התשובה קטיעה וחסירה. כא) שנפרד ג"כ מאחר השבטים. וכל אילו המאמרים קיטעום בילקוט יחזקאל שם לגמרי. אלא ג' אחר בבא דגדולים עשה בשביל הקטנים א"ל ותופשי התורה לא ידעוני, ואולי שכבר היו הדברים משובשים אף לפני בעל הילקוט וקיטעם לגמרי. כב) במקרא כתוב ואת המזבחות. גם בבא זו ליתא בילקוט שם. כג) וכ"ה ג"כ בילקוט שם. אבל לא נמצא כן במקרא אלא ויחללו את שם קדשי ביחזקאל ל"ו כ'. כד) שדמות יעקב חקוקה בכסא כדאמרינן בב"ר פס"ח. ובאיכה רבתי פ"ב ג' ד"א השליך וגו' א"ר יהושע בר' נחמיה משל לבני מדינה שעשו עטרה וכו' כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב שחקוקה על כסאי הא לכון טרון באפיכון הוי השליך וגו'. כה) באיכה רבתי שם וריש פ"א. ר' יעקב דכפר חנן מפרש ליה מהו בלע אמרתו מבזע פורפירא שלו. כו) במקרא כתוב וגם אני אכה כפי וגו'. כז) הז"א והרז"ו הגיהו שם. ועיקר נראה שכם. כלו' שתחזור שכם מיד הכותים ליד ישראל. א מ"א ש בפסיקתא נסדרה אחר פי' דשמעו פי' איכה היתה לזונה, שהיא הפטרת חזון. ולקח המסדרה מן הפתיחתות דאיכה רבתי וסדרם על איכה היתה לזונה. א' פתיחתא ד' והמה כאדם עברו ברית. ב' פתיחתא ג' לא ישבתי בסוד משחקים. ג' ויקרא ה' צבאות ביום ההוא לבכי וגו' והוא בריש איכה רבתי. ד' כה אמר ה' צבאות התבוננו וגו' והוא שם בנדפס בפתיחתא ב' (והאמת שהיא פתיחתא לעצמה). ה' מי האיש החכם ויבן וגו'. והיא פתיחתא ב'. ו' דרוש על לשון איכה וג' נביאים שהשתמשו בה והיא בריש איכה רבתי. ואח"כ דורש כל המקרא מן קריה נאמנה עד ואסיפה שופטיך. והועתק בילקוט שם עפ"י דרכו עיי"ש.

פכ"ח

על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון על ערבים בתוכה תלינו כנרותינו וגו' (תהלים קל"ז א' וב) א)

זו היא שנאמרה על ידי ירמיהו הנביא אהלי שודד וכל מיתרי נתקו (ירמיה י' כ'). כנגד מי אמרו למקרא הזה. לא אמרו ירמיה אלא כנגד ישראל. אע"פ שאמרו כנגד ישראל חזר ואמרו על הקב"ה. בשעה שגלו ישראל וחרב בית המקדש ונעקרה סנהדריו היה הקב"ה בוכה עליהם [כמר] נפש ב) והיה נושא עליהם קינה ומתמיה עליהם אמר עליהם אהלי שודד ונכנסו השונאים ובזזו את מקדשי ואני יושב ומחריש. ואין אהל אלא בית המקדש שנאמר אהל שכן באדם (תהלים ע"ח ס'). אלא מה אעשה מדת הדין הוא לפני: וכל מיתרי נתקו זה סנהדרין שהיא דומה (לעולם כמיתריו) [לעולם כמיתרים] לאהל ג). כשם שאהל אינו יכול לעמוד אלא ע"י מיתרים. כך אלמלא זקנים שיושבים בסנהדרי גדולה ומתקנים את המועדות ומעברים את השנים ואת החדשים ומתירים את המותר ואוסרים את האיסור ומיישבים את העולם אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת: בני יצאוני ואינם (ירמיה שם) וכי אין ישראל קיימין בעולם. והלא אתה מוצא שקיימים ישראל מסוף העולם ועד סופו. אלא מהו שאמר בניי יצאוני ואינם שאין עושים בניי את המועדים כתיקנם כשם שנצטוו בסיני ד): כך הייתה כנסת ישראל אומרת לאומות העולם. בשעה שגלו היו מתמהין כשהיו רואין אותם השחירו פניהם כשולי קדירה ה) ואומרים הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ (איכה ב' ט"ו). אלו הן שנאמר בהן ויצא לך שם בגוים ביופיך כי כליל הוא בהדרי וגו' (יחזקאל ט"ז י"ד) באותה שעה צדקו עליהם את הדין ואמרו חלילה להקב"ה [לעשות דין] בלא דין. לקיים מה שנא' ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וגו' ואמרו על אשר עזבו ברית ה' וגו' (דברים כ"ט כ"ג וכ"ד) ו). אמרה להם אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש (שה"ש א' ו') מה אתם רואים שהשחירו פניי כשולי קדירה. ששזפתני השמש מעשי גרמו לי שהנחתי להקב"ה והלכתי אחר החמה והלבנה. ומי גרם לי שעשיתי כל המעשים הללו בני אמי נחרו בי (שם) בני אמי נביאי השקר שהיו לי כגון צדקיהו בן כנענה וחביריו הם גרמו לי שאבא ליד הצער הזה. שמוני נוטרה את הכרמים (שם) כשנצטויתי מסיני לא נצטויתי שאשב [ומשמר] אלא יום אחד ועכשיו שמוני נוטרה את הכרמים יושבת ומשמרת שני ימים טובים ואיני יוצא בהם ידי חובתי כרמי שלי לא נטרתי (שם) ז): אין נוטה עוד אהלי [ומקים יריעותי] (ירמיה שם). מהו. וכי אין בית המקדש עתיד ליבנות. אלא אין נוטה עוד

מאיר   מגן דוד   עין

פכ"ח א) גרסינן במס' סופרים פי"ח ה"ג לענין המזמורים של כל יום ויום. בט' באב בד' פסוקים משל ירמיה המאס מאסת וגו' עד כי אתה עשית את כל אלה (ירמיה י"ד פסוק י"ט עד כ"ב) שני מזמורים הללו אלהים באו גוים (תהלים ע"ט) ועל נהרות בבל. ותו גרסינן התם ה"ד. יש שקורין ספר קינות בערב ויש מאחרין עד הבוקר לאחר קריאת תורה וכו' וקורא בבכיה ויללה אם יודע הוא לתרגמו מוטב ואם לאו נותנו למי שיודע לתרגם בטוב ומתרגם לפני שיבינו שאר העם והנשים והתינוקות וכו'. ונראה שהיו דורשים ומפרשים ג"כ אם ענין המזמור של יום או ענין שקורין בו. כמליש למידין שפסיקתא זו ולאחריה הם לת"ב. ואפשר נמי שלא היו דורשין אלא בשבת שחל להיות בו ת"ב. אבל בפסיקתא דמהר"ש באבער לא נמצאה פי' לת"ב. ב) כן הגיה הז"א. ג) כן הגיהו הז"א והרז"ו. ד) לפי שבטלה סנהדרין מלקבוע חדשים כסדרם וכדמסיק לקמן. ואמר עליהם ואינם לפי שמירת המועדים הם עיקר גדול וכל אלו שנבדלו מישראל לא נבדלו עד שפרשו מן הכבוד בקביעת המועדים. ה) כלו' שהאומות היו מתמהין כשראו שהשחירו פניהם של ישראל. ונקיט הך לישנא דמשמע שהאומות השחירו משום ביש גדא. ו) כלו' שישראל מצדיקים את הדין ואמרו על אשר עזבו וגו'. ז) כולא מדרש

אהלי מכם ואין מקים יריעותי מכם. אלא מקדש ראשון שבנאו בשר ודם נפל ביד שונא אבל מקדש אחרון שהקדוש ברוך הוא בונה אותו שנאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס (תהלים קמ"ז ב') שוב לא יחרב לכך נאמר אהלי שודד וגו'.

דבר אחר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו מה ת"ל שם ישבנו. מלמד שלא היתה להם ישיבה. משיצאו מא"י עד שהגיעו לפרת לא היה להם מנוח לישב. לפיכך נפלו עליהם בעילה ח) אמרו אלהיהם של אלו רחמן הוא וכיון שמסבירים לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם. שמא ישובו ויתחברו כולם ויקראו לאלהיהם ויחזרו ולא הועלנו כלום ט). לפיכך היו דוחקים אותם ומריצים אותם על כרחם שנאמר על צוארינו נרדפנו וגו' (איכה ה' ה') קלים היו רודפינו וגו' (שם ד' י"ט): מה ראו ישראל לבכות על נהרות בבל. א"ר יוחנן הרג בהם פרת בישראל יותר ממה (שהרגו) [שהרג] בהם נבוכדנצר הרשע. כשהיו שרוים בא"י לא היו שותים אלא מי גשמים ומימי נוזלים ומימי מעיינות. וכיון שגלו לבבל שתו מימי הפרת ומתים מהם הרבה י). לפיכך היו בוכים על ההרוגים שהרגו בהם אויביהם. ועל מיתתם שמתו בדרך ולא הניחום לקוברם. ועל ההרוגים שהרגו בהם [מימי] פרת יא). ולא עוד אלא שהיה נבוכדנצר הרשע יושב בספינה הוא וכל גדוליו וכל שריו ועמהם כל מיני זמר שנאמר כשדים באניות רינתם (ישעיה מ"ג י"ד). וכל מלכי יהודה מושלכים בשלשלאות [של] ברזל והולכים ערומים על שפת הנהר. נשא נבוכדנצר הרשע את עיניו וראה אותם אמר לעבדיו מפני מה הולכים הללו בלא משאוי. מיד נטלו משאוי והניחו על כתיפם עד שנכפפות קומתם מפני המשאוי. שכך אמרו על עצמם על צוארינו נרדפנו (איכה ה' ה'). באותה שעה געו כל ישראל בבכייה עד שעלתה בכייתם למרום יב). אמר ר' אחא בר אבא באותה שעה בקש הקב"ה להחזיר את כל העולם כולו לתוהו ובוהו. אמר הקדוש ברוך הוא

מאיר מגן דוד עין

זה על אהלי שודד וגו' באליהו רבא פ"ל. ושם ג' בני אומה שלי כגון חנניה בן עזור ואחאב בן קוליה ולדקיה בן מעשיה שנתנבאו עלי שקר וכו' ועיי"ש. ודרוש דשמוני נוטרה וגו' דרשיה ר' אבא בשם ר' יוחנן בשה"ש רבה פ"א. ובסגנון אחר שם לר' חייא בשם ר' יוחנן לענין הפרשת חלה. והובא בפסיקתא בפי' דשמעו בשם ר' אבון ור' חייא בשם ר' יוחנן עיי"ש. וכ' שהוא ט"ס. ובירושלמי דעירובין סוף פ"ג גרים לה בשם ר' בא ר' חייה בשם ר' יוחנן. ובאמת שעיקר סגנון זה הדרוש הוא מדרש קדום עיין באליה רבה פכ"ט ובאדר"נ פ"ב. ונראה מאדר"נ שם הוא לר' חנניה סגן הכהנים. ובמקוואות שרמזתי הגי' שבורה הייתי שאקבל שכר על שניהם ואיני מקבלת שכר אלא על אחד. ולפי הנוסחא שלפנינו יש לפרש שאיני יוצא בכל אחד מהם חובת ודאי אלא ספק. ואולי שט"ס נפל בספרים וצ"ל ואני יוצא וכו' וכלו' שאין אני יוצא י"ח עד שאשמור שניהם. ח) כלו' לפיכך נפלו וכו' לפי שאמרו אלהיהם וכו' כדמסיק. והז"א הגיה לפי שנפלו עליהם בעלה. ובד"פ איתא בעילה. ובילקוט תהלים שם הועתק המאמר וקיטע אלו הד' מלות לגמרי. ונסדר זה המאמר גם במדרש תהלים שם. ובכל קיטע המסדר שם אלו המלות. ועיקר אלו המאמרים הם באיכה רבתי פ"ה בפסוק על צוארינו נרדפנו עיי"ש. וע"ע לקמן פל"א. ט) בז"א ולא נפעלנו כלום והוא ט"ס. והילקוט שם קיטע אלו הדברים וקיצרם כדרכו. י) בד"פ שתו ממים הפריש' מתו מהם הרבה. וכתב הז"א ר"ל מי פרת שהם דוקרים הבני מעים פריש לשון דקירה כמו וכלפעוני יפריש וכן יסד בקינות מי פרת קרבימו דוקרים. ובמדרש תהלים שם הגי' שתו מים הפרתים ומתים. ויש נוסחאות שם ג"כ הפרושים וכו'. אבל הילקוט העתיק שתו מים מפרת ומתים. ועדיין צ"ע שבב"ר פט"ז פרת שמפרה והולך איכא נוסחאות שמפרש ואיכא נוסחאות שמפריש עיי"ש. ובכל יש לפרשו מלשון וזרתי פרש על פניכם וכלו' מים מרופשים מטיט וצואה. וענין זה שהרג בהם פרת הוזכר ג"כ באליהו רבה פ"ל. יא) מלות ולא הניחום לקוברים קיטעום במדרש ובילקוט שם. יב) במדרש תהלים שם הגי' אמר לעבדיו מ"מ הללו הולכין בקומה זקופה בלא משאוי אין לכם משא שיתנו על צוארם באותה שעה הביאו ספרים ועשו אותם כחמת ומלאו אותם חול והניחו על כתפם עד שנכפף קומתם ואמרו על עצמם וכו' שעלתה שועתם וכו'. וכ"ה בילקוט. ויראה שכך היתה נוסחתו בפסיקתא שלפנינו. וכן

כל מה שבראתי לא בראתי אלא בשביל אלו. שנאמר גם אני אכה כפי על כפי והנחתי חמתי (יחזקאל כ"א כ"ב) יג) עולם שבראתי לא בראתי אלא בשתי ידיי שנא' אף ידי יסדה ארץ וימיני וגו' (ישעיה מ"ח י"ג) אחריבנו יד). אמר רבי תחליפא בר קרויה באותה שעה נכנסו כל מלאכי השרת ועמדו לפני הקדוש ברוך הוא ואמרו לפניו רבונו של עולם עולם ומלואו שלך הוא לא דייך שחרבת דירתך של מטה אלא שתחריב בית דירתך של מעלה טו). אמר להם וכי תנחומים אני צריך. או בשר ודם אני שאני צריך (תנחומיך) [תנחומיכם] הרי אני מכיר בסוף. שנ' עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא (שם מ"ו ד') טז). על כן אמרתי שאו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני (שם כ"ב ד') אל ת ו ס י פ ו לא אמר אלא ת א י צ ו. אמר להם (תנחומיך) [תנחומיכם] הללו שאתם מנחמים אותי ניאוצים הם לפני. רדו מלפני ושמו את משאוי מעל בני יז). מיד ירדו יח). לא מלאכי השרת בלבד אלא אף הקב"ה נשא עמהם. אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו למענכם שלחתי בבלה (שם מ"ג י"ד) יט): וכל ישראל באים הגולה כ) יצאו לקראתם בני (בראי) [בארי] ובני מדינות אחרות (והיה רואה) [והיו רואים] אותם מוטלים בשלשלאות של ברזל. היו מתמהין ובוכים עליהם ואומרין עם ה' אלה ומארצו יצאו (יחזקאל ל"ו כ') דבוודאי דאילו הם כא): מה עשו בני בארי. באותה שעה הפשיטו את עבדיהם ואת שפחותיהם והקריבום דורון לנבוכדנצר כב). אמר להם על מה אתם עושים [כך]. אמרו לו אנו אומרים שמא מלך אוהב ערומים אתה. אמר להם הואיל ואינו אלא דרך בזיון לכו והלבישום לישראל כג). מה שכרן של בני בארי. נטה עליהם הקדוש ברוך הוא חסד מכל ארץ ישראל. ואינלך בארץ ישראל (שהיה) [שהיו] יפים ביותר אלא בני בארי. אמרו

מאיר   מגן דוד   עין

תרגמו המתרגם באיכה שם. על פירקת לוורנא אטענא כד הוינא אזלין בשביתא חמא נבוכדנצר רשיעא סרכיא דבני ישראל דאזלין ריקנין פקיד לאייטא ספרי אורייתא ולמעבד מנהון גואלקן ומליאו יתהון מן פרידא די על ספר פרת וטען יתהון על לווריהון ובי היא זימנא לעינא לא הות כייאא לנא. יג) במקרא כתוב ו ג ם. יד) במדרש תהלים וילקוט שם. ועיי' ברכות כ"ט ע"א. ועיי' באליהו רבה פ"ל דדרשוהו בענין אחר. וע"ע ב"ר כתובות דשמים נבראו ביד א' וארץ ביד א'. טו) במדרש תהלים וילקוט שם א"ר א ל פ א בר קרויא ובד"פ א"ר ח ל י פ א. ונראה דנוסחת ת ח ל י פ א הוא שיבוש. טז) במקרא כתוב ו ע ד זקנה. במדרש תהלים שם וילקוט הגי' א נ י מ כ י ר ב ר א ש ואני מכיר בסוף וכו'. וכ"ה באליהו זוטא פ"ט עיי"ש. יז) במדרש תהלים וילקוט שם הגי' ו ש א ו המשאוי מעליהם ועל פיהם הגיה הז"א ו ש א ו וא"ל. ודרוש אל תאיצו הוא נ"ל בפתיחתא דאיכה רבתי כ"ד ועיין באליהו זוטא פ"ט. יח) במדרש וילקוט שם מיד ירדו מלאכי השרת ונטלו המשאוי מעליהם ולא וכו'. והגיה כן הז"א וא"ל. יט) עיין מגילה כ"ט ע"א ובמכילתא דבא פי"ד. וכתב הרד"ק שם לפי מה שנמצא בדברי רז"ל ידמה שהם היו קורין שלחתי בקבוץ שפתים הסי"ן. והפייטן להושענא יסד קהלות בבלה שלחת רחום למענם שולחת. באיכה רבה פ"ה גרסינן בחורים ט ח ו ן נ ש א ו את מולא שלא היה רחיים בבבל ובשעלה נבוכדנצר הטעינן רחיים והורידן הה"ד למענכם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם ברחים כתיב. והערוך ערך בריח נוסחתו הכי. וכיון שעלה נבוכדנצר לא"י היה תופש הבחורים ומטעינן רחיים להוליכן לבבל באותה שעה אמר הקב"ה כבר נשבעתי לבניי עמו אנכי בצרה בדין שאהא עמהן בכל צרה הה"ד כה אמר ה' וגו' למענכם ש ו ל ח ת י בבלה והורדתי בריחים ברחים כתיב ובשדים באניות רנתם הוון רכבין זמרין קדמיהון ואינון טעונין ומהלכין על ארעא על כרעיהון דלא בטיבתהון. ומפרש ב א נ י ו ת שהיא מליצה לבהמות שהיו רוכבים עליהם. וכל הענין הזה הוא באליהו זוטא פ"ט עיי"ש. כ) השתא הוא חוזר לענין הספור. ובמדרש וילקוט שם ליתא להנהו ד' מלות. כא) כנו' שהכירום שבנ"י הם. והז"א הגיה בוודאי אלהיהם עשה להם. ובמדרש וילקוט שם ליתא להא. אלא גרים יצאו לקראתם בני באזרי ובני מדינות אחרות היו רואין אותם ערומים מה עשו בני באזרי וכו'. כב) העבדים והשפחות הערומים. כג) במד"ש וילקוט שם הגי' מה עשו בני באזרי הפשיטו את עבדיהם ואת שפחותיהם והקריבום דורון לפני נבוכדנצר אמרו לו שמא מלך אוהב ערומים אתה אמר להם לכו והלבישו את בנ"י. ולפי נוסחא זו אפשר לפרש

כל אדם שנכנס לשם אינו מבקש לצאת בלא עבירה כד): מהו ג ם ב כ י נ ו שהם מבכים עמהם הקדוש ברוך הוא כה).

דרש ר' יצחק על ערבים בתוכה תלינו כינורותינו (תהלים שם ב'). בא וראה עפרה של ארץ ישראל לתשובה כו). עד (שיהיו) [שהיו] בארץ ישראל היה ירמיה אומר להם עשו תשובה עד שלא יתחתם עליכם גזר דין ולא קיבלו. כיון שגלו היו נוהגים קדושה במצות נטלו כינורותיהם ותלו אותם בערבות: כי שם שאלונו שובינו דברי שיר וגו' (שם שם ג') באותה שעה אמרו להם אומות העולם עמדו ושוררו לפני עבודה זרה כדרך שהייתם משוררים בבית המקדש. אמרו להם אילו אמרנו שירה במקומינו לא גלינו מארצנו ועכשיו היאך נאמר שירה לפני עבודה זרה. היה רבי יצחק בן טבלאי אומר. משלו משל למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שנשא בת מלכים. אמר לה עמדי והשקני כוס אחד. ולא רצת להשקותו. כעס עליה והוציאה מתוך ביתו. הלכה ונשאת למוכה שחין. אמר לה עמדי והשקני כוס אחד. אמרה לו ריקה בת מלכים הייתי ונשאתי למלך. ועל שאמר השקיני כוס אחד ולא רציתי להשקותו כעס עלי והוציאני מתוך ביתו. שאילו השקיתיו הייתי מוסיף על כבודי כבוד והייתי במקומי. עכשיו אתה אומר לי עמדי והשקיני. אף כך ישראל אומרים לאומות העולם. אילו אמרנו שירה לפני הקדוש ברוך הוא במקומינו על כל הניסים שעשה לנו ישבנו במקומינו ולא גלינו מארצינו. ועכשיו נאמר שירה לפני עבודה זרה. מיד עמדו והשליכו מהם תילי תילים של הרוגים. ואע"פ שהרגו מהם הרבה היתה להם שמחה שלא אמרו שירה לפני עכו"ם שנאמר ו ת ו ל ל י נ ו שמחה (שם) כז). באותה שעה נשבע הקדוש ברוך הוא לישראל שבועה שלימה. כביכול הוציא על עצמו אם לא אעשה שבועתי שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני (שם שם ה'). נטל הקדוש ברוך הוא ידו והחזירה לאחוריו בשעה שגלה ישראל. כעניין שנאמר השיב אחור ימינו מפני אויב (איכה ב' ג') כח) כביכול לא החזירה הקדוש ברוך הוא למקומה. וכן אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל אשכח ימיני שהחזרתי לאחוריי אם לא אקים לכם שבועה זו ולא אשכח אתכם בין האומות העולם. תדבק לשוני לחיכי אם לא אזכיר א ת ירושלים כט) אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (תהלים שם ו'). שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר לירושלים כל שמחתה כעניין שנאמר ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם (ישעיה ל"ה י') וכל המתאבל על ירושלים בעולם הזה ישמח עמה לעתיד לבא שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה (שם ס"ו י') ל). אמרו משום אביי אין שמחה בא אלא בתשעה באב. לפי שקבעו אבל בזמן הזה. ועתיד לפני

מאיר מגן דוד עין

שעשו את הבגדים לדורון. כד) במדרש ובילקוט שם נטה הקב"ה עליהם חסד מכל א"י והם יפים יותר אמרו וכו'. א מ"א ש לא מצאתי מי שפירש אותן בני בארי מי הם. ומסגנון הספור מוכח שבני ארץ ישראל הם. ואומר אני שהם משפחה ממשפחות בני אשר והוא ב ר י שהוזכר בדה"א ז' ל"ו. אלא שהוא שם חסר אל"ף. ועניין המאורע הוא שכשהוליכו גולי ירושלים לרבלה בארץ חמת שהוא סמוך לגבול אשר. שהיה נבוכדנצר יושב שם. יצאו בני בארי לעשות חסד עמהם. וכבר היו בנות אשר מפורסמות ביופין כדאיתא בב"ר סוף פע"א ובלישנא אחרינא דפל"ט שם. כה) במדרש ובילקוט שם שהיו בוכים ומבכים הקב"ה וכו'. ועיין כל זה באליהו רבה פ"ל. כו) כלו' האיך גרמה עפרה שיחזרו בתשובה לפי שהיו נכספים לשוב אליה. כז) כל זה הוא באליהו רבה שם סתם. ובמדרש תהלים ובילקוט שם הוא לר' יצחק בן טבלאי כמו שהוא לפנינו. אלא ששם מסופר מהלוים שקטעו בעצמם ונשכו בהונות ידיהם בפיהם וכענין שהוא לפנינו לקמן בפי' ל"א עיי"ש. וכל הסגנון במדרש תהלים שם היא כענין שהיא לקמן שם. ופירש ו ת ו ל ל י נ ו מלשון תלי תלים. כח) עיין לקמן בפי' ל"א ובאיכה רבתי שם. ובאליהו רבה שם גרים על אותה שעה הוא אומר התשכח אשה עולה וגו' אם אשכחך ירושלים וגו' והוא ג"כ כענין דלקמן. כט) עפ"י סגנון המקרא דתהלים שם. ל) סוף תוספתא דתענית ודסוטה וב"ב ס' ע"ב.

הקדוש ברוך הוא לעשותו יום טוב שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמיה ל"א י"ג) לא).

פכ"ט

בכה תבכה בלילה (איכה א׳ ב׳)

ילמדינו רבינו הכהנים מהו שיהא מותר להם לטבול לתרומתם בתשעה באב. אמר רבי חנינא סגן הכהנים כדיי בית אלהינו לאבד עליו טבילה אחת (בריי׳תא תענית י"ג א׳) א). אין צריך לומר שאנו צריכים להיות נזכרים חורבן הבית. אמר הקב"ה אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני (תהלים קל"ז ה׳) ב) וכן ירמיהו אומר זכור תזכור ותשוח עלי נפשי (איכה ג׳ כ׳). כביכול ראה מה כתב בכבודו של הקב"ה ויקרא ה׳ אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד וגו׳ (ישעיה כ"ב י"ב). וכן הוא אומר על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי (שם שם ד׳) ג). כביכול אמר הקב"ה כשם שהוא למטן אף לפניי בבכיה למעלן על מה שהגיע. כביכול בכייה לפניי על שהנחתי שכינתי שנאמר זאת מנוחתי עדי עד וגו׳ (תהלים קל"ב י"ד). והיא בוכה על שהנחתי כבוד מנוחתי מתוכה והנחתיה. לכך היא בוכה. מניין שקראו בעניין בכה תבכה בלילה ד).

[בכה תבכה בלילה] כך פתח ר׳ תנחומא בי ר׳ זה שאמר הכתוב כה אמר ה׳ תרדנה עיני דמעה יומם ולילה ולא תדמינה (ירמיה י"ד י"ז) ה). אמר להם הקדוש ברוך הוא ב כ ה ת ב כ ה ב ל י ל ה אתם בוכים בלילה ואני בוכה יומם ולילה. למה. שאין לפניי שינה שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכ"א ד׳). ו א מ ר ת א ת ה ד ב ר ה ז ה כ ה א מ ר ה׳ ת ר ד נ ה ע י נ י ד מ ע ה י ו מ ם ו ל י ל ה לא גלה הכתוב אם הנביא אמר תרדנה עיני דמעה אם לאו. אלא שמה שהוא אומר י ו מ ם ו ל י ל ה ואי אפשר לבשר ודם לבכות יומם ולילה. ואומר מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמיה ח׳ כ"ג) ו) ש"מ בהקדוש ברוך הוא מדבר. שאין לפניו שינה שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים שם).

בכה תבכה למה שתי בכיות. בכייה על הרוגיה. בכייה אף על הרעב שהיה שם. שהיו אוכלים בשר בנים ובנות כמה שנאמר ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו וגו׳ (איכה ד׳ י׳). אמר רבי יוחנן כשם שהיו אוכלים בני ציון בשר בנים ובנות (סנה׳ ויהי) כך היו נשי שומרון אוכלות בשר בנים ובנות שנאמר ויהי רעב גדול בשומרון והנה צרים עליו וגו׳ ויהי המלך עובר על החומה ואשה צעקה אליו לאמר הושיעה אדונינו המלך ויאמר לא יושיעך מאין אושיעך המן הגורן או מן היקב (מלכים ב׳ ו׳ כ"ה עד כ"ז) ז). אמר לה האלהים אני. אף על פי כן חזר וקיבלה.

מאיר מגן דוד עין

לא) בד"פ איתא אין מ ש מ ח בא והז"א הגיה אין מ ש י ח וא"כ. ובסוף תוספתא דתענית גרסינן אותן ימים עתידין להיות ימים טובים לישראל שנאמר כה אמר ה׳ צום הרביעי וגו׳. ושגגון א מ ר ו מ ש ו ם א ב י י הוא זר. ונראה שנשתבש כאן שם הדורש. א מ " א ש מראין הדברים שעיקר הדרוש הוא מר׳ יצחק בן טבלא. ובמדרש תהלים הועתק מהפסיקתא שלפנינו. אלא שערבב ענין הדרוש עם הדרוש דלקמן פל"א. ובאליהו רבה נסדרו המאמרים על מזמור אלהים באו גוים וגו׳ שהוקבע ג"כ לת"ב עיין לעיל אות א׳. ואין בידי להכריע על קדימת ואיחור המאמרים אם עקרם שם או עקרם לר"י שלפנינו.

פכ"ט א) בתענית שם הגי׳ טבילה פעם אחת בשנה ועיי׳ בתוספות בילה י"ח ע"ב בד"ה כל חייבי טבילות דגרסי ר׳ חנינא בן אנטיגנוס. ב) ובדברים לעיל פי׳ כ"ח דהקב"ה אמר כך. ג) והוא מידרש ג"כ כלפי הקב"ה בפי׳ דלעיל. ד) כלו׳ שהקב"ה בוכה והשכינה בוכה. והגיה הז"א על ש ה נ ל א ת י כבוד מנוחתי וא"ל. ועיין ברבה שם דברים בוכה ומבכה הקב"ה עמה דכתיב ויקרא וגו׳ לבכי ולמספד. ה) במקרא ליתא כ ה א מ ר ה׳ ובמקרא איתא ל י ל ה ו י ו מ ם ואל וגו׳. ו) דמוכח שהנביא לא היה בוכה יומם ולילה. ז) במקרא כתוב כרים ע ל י ה וגו׳

אמר לה מה ליך שנאמר ויאמר המלך מה לך ותאמר האשה הזאת אמרה לי תנה את בנך ונאכלנו [וגו'] ונבשל את בני ונאכלנו ואומר אליה וגו' [ותחבא את בנה] (שם שם כ"ח וכ"ט) ח). מי (שהיה) [שהוא] שומע סבור שהטמינה אותה חי [א"ר יוחנן שחוט ומבושל היה] לאוכלה לעצמה ט). מנין שנאמר (ותאמר) [ואמר] אליה [וגו'] תני את בנך ונאכלנו (שם). ו נ ש ח ט ה ו אין כתב כאן. הוי (מכלל) שהיה שחוט ומבושל. ויאמר המלך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט וגו' (שם שם ל"א) י). אמר רבי יוחנן בחורבן ראשון ובחורבן השני אכלו אבות בשר בנים ובנות. והוא שירמיה מקונן עליהם. לכן אבות יאכלו בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם וגו' (יחזקאל ה' י') יא).

דבר אחר למה שני פעמים בכיה ב כ ה ת ב כ ה. בכיה על ירושלים. בכיה על נהרות בבל כמ"ש על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וגו' (תהלים קל"ז א'). ב כ ה ת ב כ ה בוכה על עצמה ובוכה על שפירש מהם ירמיה יב). למה. שהיה מיקל את העול מעליהם. מה היה עושה. היה נותן את הקולר על צוארו. והיה נבוזראדן מסירו והיה אומר לו (חבול) [חובל] אתה בנפשי. שלא ישמע המלך ויאמר לי וכי לא פקדתיך עליו. שנאמר קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו וגו' (ירמיה ל"ט י"ב). א"ל שלשה דברים אני רואה בך. נביא של שקר. ורוצח. ומבעט ביסורים יג). אמר לו לא על ידיך אמר הקב"ה שהמקום צריך ליחרב יד). אמר לו על ידי ועל ידי אחרים. והוא מכניס עצמו בקולר. והיו (הסבויים) [השבאים] רודפים. וכיון שהיו רואים אותו עמהם היו מהלכים מעט מעט. והיאך היו רודפים מה היו עושים טו). היו נוטלים אחד מהם והורגים אותו ועושים אותו איברים איברים ומשליכים אותו לפניהם. והם רואים ומהלכים שלא בטובתן. כשם שהלסטים (עושה) [עושים] כשהם (רועים) [שובים] את הצאן טז). כמ"ש על צוארינו נרדפנו (איכה ה' ה') לכך [בכו] הוי בכה תבכה בלילה יז).

מאיר מגן דוד עין

ויהי מלך ישראל עובר וגו' אדוני המלך ויאמר אל יושעך ה' וגו'. ח) במקרא כתוב אמרה אלי תני וגו' ונאכלנו ואמר וגו'. ט) כ"ה בילקוט מלכים שם (אלא שמשיירים שם מלת חי ומלות לאוכלה לעצמה) וכן הגיהו הז"א והרז"ו. י) במקרא כתוב ויאמר כה וגו'. יא) כלו' שירמיה מקונן על ענין זה שנאמר עליו ביחזקאל לכן וגו'. יב) עיין לעיל פי' כ"ו אות ע"ה וכו'. יג) בסוף פתיחתא רבתי דאיכה על ההרים אשא בכי וגו' א"ר אחא ג' דברים צוה נבוכדנצר לנבוזראדן על ירמיה קחנו ועיניך שים עליו עליו ולא על אומתו ואל תעש לו מאומה רע לו לא תעשה אבל עם אומתו עשה כרצונך לרעה כי כאשר ידבר אליך כן עשה עמו [עמו] ולא לאומתו והיה ירמיה רואה כת של בחורים כפותים בקולרין ונותן את ראשו עמהם ונבוזראדן בא ומעבירו מהן וחוזר ורואה כת של זקנים שלולים בשלשלאות וכו' אמר נבוזראדן לירמיה חזי חד מן תלת מילין אית בך או נביא שקר את או מבעט ביסורין את או שופך דמים את או נביא שקר את שכל הדין שנייא את מתנבא על הדא קרתא דהיא חרבה וכדו דחרבה כפשך באישה עלך שגיא או מבעט ביסורין את דאנא לית אנא בעי למעבד [לך] בישא ואת בעי למימר לית ייסוריא חשיבון עלי מידי או שופך דמים את דמלכא פקיד לי עלך שגי בדיל דלא למעבד לך בישא ואת בעי למעבד בישא בגין דישמע מלכא ויקטלוניה להאי גברא וכו'. והועתק בפסיקתא דדברי ירמיה ועיקרו ברבה שם. יד) כלו' שנבוזראדן אמר כך לירמיה. כדי לבאר היאך הוא נביא שקר אבל איך תרתי מפורשים הם מאליהם ולא הוצרך הדורש לבארם. טו) השתא מפרש האיך היו רודפים. טז) כ"ה בד"פ. וכלו' כשם שהצאן הולכת שלא בטובתה. יז) ובאיכה רבתי שם כיון דכבש יתהון כד הוה קאים חד מנהון הוה נסיב ליה ומפסג ליה אברים אברים טריף ליה קומיהון ואיכון מהלכין בעל כרחיהון שלא בטובתהון. אמ"א כאן קיום פי' זו ובלי ספק שנקטעה ולכך איכה מקיימת בדבר טוב.

(כט—ל)

איכה ישבה בדד וגו' (איכה א')

כתיב ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל (ישעיה מ"ג כ"ב) כשהיה הכומר בא לאחד מהם אמר לו הע"ז אמרה לי שאין אתה רוצה להקריב לה מבניך כלום. השיב לו אותו האיש וכי ברשותי הם. והלא כל אחד ואחד מהם הוא טרוד ועסוק במלאכתו. אלא המתן לי. בן קטן יש לי והוא בבית הספר א) ואין לי הנייה ממנו. לאותו אני מקריב. ומיד היה נוטלו סומקינו ב). הה"ד ותקחי את בניך [וגו'] אשר ילדת לי (יחזקאל ט"ז ב') ג). אמר הקדוש ברוך הוא לעכו"ם אתם מקריבים בנים ואינכם יגיעים. ובי אתם יגיעים. כמה שכתב כי יגעת בי ישראל: וזבחיך לא כבדתני (ישעיה שם). אמר להם הקדוש ברוך הוא שמא הטרחתי עליכם שתהיו מביאים לי שלמים. לאו. כמ"ש ואם זבח שלמים קרבנו (ויקרא ג' א') אם מבקש הוא להביא שלמים יביא: לא העבדתיך במנחה (ישעיה שם) לא הטרחתי עליכם שתהיו מביאים לי מנחה. כמ"ש ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' סולת יהיה קרבנו וגו' (ויקרא ב' א'): לא הוגעתיך בלבונה (ישעיה שם) לא אמרתי לכם שתהיו מביאים קנטירים של לבונה אלא קומץ. כמ"ש וקמץ מלא קומצו וגו' (ויקרא ב' ב') ד): לא קנית לי בכסף קנה (ישעיה שם כ"ד) לא אמרתי לכם שתהיו מביאים קנטרים של קטורת אלא פרס שחרית ופרס ערבית. בא וראה פסלו של מיכה היה עומד במערבו. ובהמ"ק היה עומד בשילה. והיה מקריב לפני צלמו של מיכה קטורת בעתר [כענין] שנאמר ועתר ענן הקטורת עולה (יחזקאל ח' י"א). ובשילה היו מקריבים פרס שחרית ופרס ערבית. והיו ב' העשנים מתאבכין ועולין לשמים כמ"ש ויתאבכו גאות עשן (ישעיה ט' י"ז). והקב"ה אומר לאיזה נקבל לזה או לזה ה): אך העבדתני בחטאתך (ישעיה שם) אמר הקב"ה הייתי קורא לא כן עבדי משה (במדבר י"ב ז'). וכן ויבחר בדוד עבדו (תהלים ע"ח ע'). וכן אל תירא עבדי יעקב (ישעיה מ"ד ב'). ובחטאתיכם עשיתם אותי שהייתי קורא לרשע עבדי כמה שכתוב ולקחתי את נבוכדנצר מלך בבל עבדי (ירמיה מ"ג י'): דבר אחר אך העבדתני אמר להם הקב"ה בחטאתיכם עשיתם אותי לגלות לבבל כמה שכתוב למענכם שלחתי בבלה (ישעיה מ"ג י"ד): הוגעתני בעונותיך (שם שם כ"ד). אמר להם הקדוש ברוך הוא עונותיכם עשו אותי להיות עוסק ויושב בבכי ובקינות כמ"ש איכה ישבה בדד.

דבר אחר איכה ישבה בדד בודד. כל העולם תמהים עליה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי יושב ויאמר ה' על עזבם תורתי (ירמיה ט' י"א וי"ב) ו).

עין מגן דוד מאיר

(פכ"ט—ל) א) אמר מאיר איש שלום רישא דפיסקא זו קטועה היא וכבר עמדו על זה הז"א והרז"ו ושניהם הסכימו שהמאמר דאיכה רבתי פסוק טומאתה בשוליה חסר כאן עיי"ש. ודעת הז"א שהיה כאן מאמר מתחיל ובנו שם במות התופת תמן תניכן מקום היה למטה בירושלים וכו' כמו שהוא ברבתי שם. ודעת הרז"ו שהיתה מתחלת כמו שערכתיה וכעין שהיא שם לר' יצחק פתיחתא י' ולזה דעתי נוטה. והוספתי כל הלשון הזה עד כאן באוכנתא דלבאי. והדברים תלויים עד שתתגלה אמתת הנוסחא ע"י כת"י. ומה שהוספתי הוא עפ"י איכה רבתי שם. אלא שהפכתי הסגנון כעין סגנון המאמרים שלפנינו. והכי גרסינן התם הוה כומרא אתי לגבי בר נש א"ל מן בגין דאמר לי צלם פלן מכל בניא דאית לך לית את בעי לקרבא חד מינייהו א"ל וכי ברשותי איכון חד בדהב חד בכסף חד בעבדא חד בבקרותא א"ל המתן לי דאית לי חד זעיר בבית ספרא וכו' עיי"ש. ב) לפי הענין הוא הכומר ולא איתפרש לי. ג) עיין באיכה רבתי שם. ד) במקרא כתוב וקמץ מ ש ם וגו'. ה) כצ"ל להגיה. ועיין בפתיחתא דאיכה רבתי שם שדרשו כל הענין בסגנון אחר. בסנהדרין ק"ג ע"ב גרסינן תניא רנ"א מגרב לשילה ג' מילין והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה וכו'. והגיה הז"א ופסלו של מיכה היה עומד ב ג ר ב ובד"פ איתא ב ע ר ב ו. ו) במקרא כתוב א ת תורתי.

למלך שהיה אוהב את בנו עשה לו מונייק של זהב ותולה אותו בצוארו. לא עשה אלא הכעיסו. ונטל אביו ממנו את המונייק ועשה לו כבלים ונתנם ברגליו של בנו. כך עשה הקב"ה אותיות של תורה כמונייקית ונתנם על צואריהם של ישראל. שנאמר כי לוית חן הם לראשיך וענקים לגרגרותיך (משלי א' ט'). תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך (שם ד' ט'). לא עשו אלא עזבו את התורה. שנאמר עזבו את תורתי וימאסו בה (ירמיה ו' י"ט) ז) כתב אותיותיהם פורעניות והביאה עליהם איכה ישבה בדד ח).

דבר אחר איכה ישבה בדד מה ראתה המגילה (לכתוב) [ליכתב] לשמו של ירמיהו. אלא ארבעה בנים [הם]. אחד תבע כבוד האב ולא תבע כבוד הבן, ואחד תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב. ושנים תבעו כבודו של בן וכבודו של אב. אליהו תבע כבודו של הקדוש ברוך הוא. כשהיה עומד ומקטרג ט).

(פכ"ט־ל־ל)

נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם (ישעיה מ' א') א)

זש"ה מי יתנך כאח לי (שה"ש ח' א') כאיזה אח. לא כקין להבל. קין הרג את הבל. ולא כישמעאל ליצחק. ישמעאל שונא את יצחק. ולא כעשו ליעקב. עשו שונא ליעקב. ולא כאחי יוסף ליוסף. אחי יוסף שונאים את יוסף. אלא כיוסף לאחיו. אחר כל הרעות שעשו לו מה כתיב ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו' (בראשית נ' כ"א) ב). ונחמם ואמר להם דברים שמתקבלין על הלב. ומה עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד. נר אחד האיך יכול לכבות לעשרה ג) וינחם אותם וידבר על לבם (שם). אמרו לו ישראל רבון של עולם בא וראה ליוסף. אחר כל הרעות שעשו לו אחיו הוא עומד ומנחם אותם ומדבר על לבם. אף אנו יודעים שהחרבנו את ביתך בעוונותינו. הרגנו את נביאינו. ועברנו כל המצות שבתורה אלא מי יתנך כאח לי. אף אסף הנביא אמר רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף וגו' (תהלים פ' ב') ד). אמר להם הקדוש ברוך הוא (כיוסף) [ביוסף] ה) אתם מבקשים (אותם) [אותי] ו). כיוסף אני נעשה לכם. מה עשה יוסף לאחיו. נחם אותם ודבר על לבם. אף אתם נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דברו על לב ירושלים ז): דבר אחר נחמו נחמו זה שאמר הכתוב איך תנחמוני הבל ותשובתיכם נשאר מעל (איוב

מאיר מגן דוד עין

ז) ליתא כן במקרא ובכאן איתא ותורתי וימאסו בה וירמיה ט' י"ב איתא על עזבם את תורתי אשר נתתי וגו'. ואולי נתערבו כאן ב' מקראות. ח) כלומר שנכתב הפרענות באלפא ביתא. ומלת מונייק כתב המוסף ערך מ נ י י ק שרשרת של זהב. רביד הזהב תרגם התרגום מ נ י כ א דדהבא. ט) כאן הפי' קטיעה וחסירה וכבר רמזתי על זה במהדורא בתרא במכילתא דבא בפתיחתא שם עיי"ש. ושם גרס ג' נביאים. וע"ע באיכה רבתי ריש אני הגבר.

(פכט—ל—ל) א) א מ " א ש אף רישא דפיסקא זו קטועה היא וכבר עמדו ע"ז הז"א והרז"ו. ומן הז"א למדתי להשלימה והיא פי' להפטרת נחמו כפיסקא שלאח"ז ועיי"ש אות א'. ב) ע"כ הדברים לקוחים מן הפסיקתא דכהנו. דשם איתא לה להא דרשא אלא שמסיימה שם בסגנון אחר וכמו שהוא בב"ר פ"ק עיי"ש. ובל"ש שהדברים לקוחים שם מן הפסיקתא. וכעין דרוש זה בסגנון אחר בשה"ש רבה שם ובשמות רבה פ"ה עיי"ש. ורש"י בשה"ש שם פי' מי יתנך כאח לי שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו וינחם אותם. ג) אלו הדברים למדתי להוסיף עפ"י הז"א. והם עפ"י הגמרא דמגילה ט"ז ע"ב דגרסינן שם וינחם אותם וידבר על לבם א"ר בנימין בר יפת א"ר אלעזר מלמד שאמר להם דברים שמתקבלין על הלב וכו' היאך יכול לכבות עשרה נרות. ד) במדרש תהלים שם א"ר תנחומא בשם ר' אבין מה יוסף גמלו אותו אחיו רעות אף אנו גמלנו אותך רעות כביכול עברנו על מצותיך אף אתה גמול לנו טובות הוי נוהג כצאן יוסף ועיין בילקוט שם. ה) וכ"ה בד"פ. ו) וכן הגיה הרז"ו. ז) א מ " א ש שסגנון כל הדרוש מוכח שאין זו העתק מהפסיקתא. ולפי המדרש תהלים שהעתקתי נראה שכל הדרוש הזה הוא מר' תנחומא ואולי הוא בשם ר' אבון. וע"ע מה שהעיר בענין

כ"א ל"ד) ח). רב אבא בר כהנה ורבותינו שבדרום. רבי אבא בר כהנה [אמר] נשתייר בהם כזבים כד"א ומעלה מעל בה' (ויקרא ה' כ"א) ט) ורבותינו שבדרום אומרים לית תותבתהון ממרקן. לית לקדמייתה דמיין לאחרייתה. ולא אחרייתה דמיין לקדמייתה י). ומהו הדבר יא). אלא לפי שהקדוש ברוך הוא משלח את הנביאים לילך לנחם את ציון. בא הושע אומר לה עמדי וקבלי כוס תנחומים. הקדוש ברוך הוא שלחני אלייך לנחמך. אמרה לו מה בידיך. אומר לה כך אמר לי הקב"ה בטל אותו הכעס. מעכשיו אהיה כטל לישראל (הושע י"ד ו'). אמרה לו. הושע הרי תנחומים נתונים לך. אתמול אמרת ואהי להם כמו שחל כנמר [וגו'] אפגשם כדוב שכול (שם י"ג ז' וח') ועכשיו אתה אומר אהיה כטל לישראל. לאילו נאמין לראשונים או לאחרונים. ניחומים של הבל הם. היאך תנחמוני [הבל]. למה. שתשובותיכם נשאר מעל יב): בא יואל ואומר לה עמדי קבלי כוס תנחומים. אמרה לו מה בידך ומה בכוסך. אמר לה הקדוש ברוך הוא אמר לי כשאגאול [אתכם] עתידים ההרים שיטיפו לכם עסים והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (יואל ד' י"ח). אמרה לו הרי תנחומים נתונים לך. אתמול אמרת לי הילילו כל שותי יין על עסים וגו' (שם א' ה') ועכשיו אתה אומר לי יטפו ההרים עסים וגו'. לאילו נאמין לראשונים או לאחרונים. איך תנחמוני הבל. למה. ותשובותיכם נשאר מעל שמעתי כאלה רבות מנחמי עמל כולכם (איוב ט"ז ב'): בא עמוס אמר לה עמדי וקבלי כוס תנחומים. ואמרה לו מה בידך ומה בכוסך. אמר לה אמר לי הקדוש ברוך הוא שאני שב שבותך ובונה בית המקדש ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת (עמוס ט' י"א). א"ל הרי תנחומיך נתונים לך. אתמול אמרת נפלה לא תוסיף קום (שם ה' ב') ועכשיו וכו'. לאילו נאמין כתוב עד מנחמי עמל כלכם יג): עובדיה נתנבא לאדום. וכן יונה לנינוה יד): בא נחום. ואמרה לו מה בידך. אמר לה הקב"ה אמר לי אמור לה קרובה היא ישועתך והרי מבשר שלך בא ומקפץ על ההרים הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגייך שלמי נדרייך כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל כולו נכרת (נחום ב' א'). אמרה לו נחום הרי תנחומיך

their repentance will not atone.

מאיר מגן דוד עין

פסיקתא זו מוהר"ש באבער בהערותיו בפסיקתא דנחמו אות פ"ב עפ"י מה שמצא בכת"י. והנראה שאיזה מעתיק העתיק הדבר מהפסיקתא רבתי שלפנינו כמו שמצאה קטועה ועיקרה תהיה כמו שכוון הז"א וסדרתיה על פיו. רק זאת אעיר עוד בנוסחא דהתם איתא כ י ו ם ף אתם מבקשים א ו ת י. ח) במקרא כתוב ו א י ך. ט) וכלו' שמעל נשאר בתשובותיכם ואין מעילה אלא שיקור עיי' ספרי במדבר פי' ב' וז' וכן פי' הראב"ע שם. וכן תרגמו המתרגם ותיובתכון (אשתתר) [אשתאר] בהון שקר. ושיטה זו היא ג"כ בפסיקתא דנחמו. ושם הגי' ואיך תנחמוני וגו' אראב"כ דבריכם לריקין מ י ר ו ק. י) כלו' דה"ק שתשובותיהם עדיין לריקין מירוק ופי' מ י ר ו ק הוא גמר הדבר וכלותו עיין בערוך ערך מ ר ק. ונשארה תשובתם מ מ ע ל שלא גמרוה עד תכליתה שאין סופה דומה להתחלתה ולא התחלתה דומה לסופה. ובפסיקתא שם הגי' ורבנן אמרו דבריכם סותרין זה את זה אמר הקדוש ברוך הוא לנביאים לכו ונחמו את ירושלים הלך הושע וכו'. ועיי"ש בהערות למוהר"ש שנוסחא אחרת שם והיא כנוסחתינו. ונראה שכולה הועתקה מהפסיקתא רבתי שלפנינו. והסגנון מוכיח כן. ונשתבשה עיקר הנוסחא ע"י שנקטעה עד שנהיתה הנוסחא כמו שהעתיקה הילקוט ישעיה מ' וזה נוסחתו שם. אראב"כ דבריכם לריקים מירוק עד עכשיו אני מלאה מן התוכחות שהוכחתם אותי ועכשיו אתם באים לנחמני (ואילו הדברים הוסיף בעל הילקוט כדי לפרש ענין מ י ר ו ק) הלך הושע וכו'. והנה נקטעו באמת דברי ראב"כ והאי ד ב ר י כ ם ל ר י ק י ם מ י ר ו ק הם דברי רבנן. ובא איזה מגיה בפסיקתא ועשאם לדברי ראב"כ והוסיף מדעתו ו ר ב נ ן א מ ר ו ד ב ר י כ ם ס ו ת ר י ן ז א " ז. ועיקר הנוסחא באמת היא כמו שהיא לפנינו. יא) כלו' ואיך שייך הכא מאמרו של איוב. יב) ובפסיקתא ובילקוט שם הביא ונקרא הוכה אפרים שרשם יבש וגו'. ונוסחא אחרת לכן יהיה כענן בקר וגו' גם קיטעו בסגנון הלשון. יג) קיטע הסופר ורמז עליו ומלת כ ת ו ב היא כענין מלת וכו'. יד) כלו' שאילו ב' הנביאים לא נבאו לישראל ואין ענין להזכירם. והנה חסר כאן מ י כ ה ואין זה אלא שנקטע בשיבוש הספר. ובפסיקתא ובילקוט איתא הלך מיכה לנחמה וכו' א"ל מי אל כמוך נושא עון וגו'

נתונים לך. אתמול אמרת ממך יצא חושב על ה' יועץ בליעל (שם א' י״א) טו) ועכשיו אתה אומר לי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל. ולאילו נאמין וכו' טז): בא צ פ נ י ה אף הוא אמר לה עמדי וקבלי כוס תנחומיך. אמרה לו מה בכוסך. אמר לה ר נ י ב ת צ י ו ן כל הענין עד ב ע ת ה ה י א א ב י א א ת כ ם ובעת קבצי אתכם וגו' (צפניה ג' י״ד עד כ'). אמרה לו אתמול אמרת לי אסוף אסוף כל מעל פני האדמה (שם א' ב') יז) ועכשיו אתה מכנס את הגליות בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם וגו' יח): אתא ח ג י ואמר לה עמדי וקבלי כוס תנחומים. א״ל מה בכוסך. העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ~~ועת הזאת~~ לא נשא מן היום הזה אברך (חגי ב' י״ט) יט). אמרה לו חגי אתמול אמרת לי ואקרא חורב על הארץ ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר (שם א' י״א) כ) ועכשיו אתה אומר לי ה ע ו ד ה ז ר ע ב מ ג ו ר ה וגו'. לאילו נאמין וכו' כא): אתי ז כ ר י ה אמר לה עמדי וקבלי כוס תנחומיך. אמרה לו מה בידך מה בכוסך. אמר לה הקדוש ברוך הוא אמר לי קצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים (זכריה א' ט״ו) כב). אמרה לו אתמול אמרת לי קצף ה' על אבותיכם קצף (שם שם ב') [וכו': אתי מ ל א כ י לנחמה וכו'. א״ל ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות (מלאכי ג' י״ב) וכו'. אתמול אמרת אין לי חפץ בכם אמר ה' צבאות] (שם א' י') ועכשיו אתה אומר כי תהיו אתם ארץ חפץ וכו' כג): באים כולם אצל הקב״ה. אומרים לו רבונו של עולם ביקשנו לנחם אותה ולא קיבלה. אמר להם הקדוש ברוך הוא בואי עמי. אני ואתם נלך אצלה ומנחמים לה נ ח מ ו נ ח מ ו ע מ י י א מ ר א ל ה י כ ם כד):

ועץ הזית

דבר אחר נחמו נחמו עמי אמר ר' ברכיה הכהן נחמוני נחמוני עמי. כנוהג שבעולם כרם אם יהיה לאדם ויבואו ליסטים ויקצצו אותה. למי מנחמים. לכרם או לבעל הכרם. וכן לאדם יהיה בית ויבואו הליסטים וישרפו אותו. למי מנחמים. לבית או לבעל הבית. אתם כרם שלי כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה ה' ז') ובא נבוכדנצר והחריב אותו והגלה אתכם ושרף את ביתי אני הוא צריך להתנחם נחמוני נחמוני עמי כה):

מאיר מגן דוד עין

א״ל אתמול אמרת לי בפשע יעקב כל זאת וגו' לאיזה נאמין וכו'. טו) במקרא כתוב חשב על ה' ר ע ה. טז) קיטע הסופר. ונקטעו ג״כ דברי ח ב ק ו ק. ובפסיקתא ובילקוט איתא שאמר מקרא יצאת לישע עמך וגו' והשיבה ממקרא אזעק אליך חמס ולא תושיע עיי״ש. יז) במקרא כתוב אסף א ס ף וגו'. יח) בפסיקתא ובילקוט שם הביאו מקרא והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות והתשובה ממקרא יום חשך ואפלה וגו'. יט) במקרא כתוב ועץ ה ז י ת לא נשא. כ) במקרא כתוב ו ע ל ה ה ר י ם ועל הדגן. ובפסיקתא ובילקוט שם גרסו מקרא זרעתם הרבה והבא מעט. כא) והשאר קיטע הסופר. כב) במקרא כתוב ו ק צ ף גדול. כג) כל אילו המאמרים קטועים ומשובשים והגהתי עפ״י הילקוט והפסיקתא ג״כ משובשת עיי״ש. וכבר רמזו על זה הז״א והרד״ו. ועיין בילקוט שהוסיף על הפסיקתא מן הפסיקתא רבתי דלהלן פ״ל כדרכו. כד) בפסיקתא מקיים לה בסגנון אחר עיי״ש. כה) דרוש זה הוא בילקוט ישעיה שם סתמא. ושם הביא חמשה משלים בסגנון ד ב ר א ח ר וכן. א' למי שמתה אשתו שמנחמין לבעלה. ב' למי שנשבו בניו שמנחמין לאביהם. ג' וד' משל הבית והכרם שלפנינו. ה' לרועה שטרף ארי את צאנו ומקיים אעפ״כ לכו ופייסו את כנסת ישראל מיד מתכנסין כל הנביאים והולכים אצלה והיא אומרת להם איך תנחמוני הבל ותשובותיכם נשאר מעל. וסדר ע״ז כל הדרוש דלעיל. ובסגנון אחר הוא ג״כ בילקוט איכה ר' תתר״י. ונראה שבעל הילקוט חבר וערך המאמרים כדעתו וכדרכו. ועיקר אלו המשלים הם בפסיקתא ר' ראובן אמר תרתי ור' אבין אמר חדא. והזכירו שם בשם ר' ראובן המשל למלך שהיה לו פלטין וכו' והוא משל הבית בסגנון אחר. וחסר שם המשל הב' לר' ראובן. ובשם ר' אבין הזכירו משל הכרם. ואח״כ אמרו דר' ברכיה אמר תרתי חדא בשם גרמיה וחדא בשם ר' לוי. והזכירו שם לר' ברכיה משל הצאן. אמנם המשל בשם ר' לוי נקטע שם וחסר. וא״כ חסרים שם ב' משלים דהיינו משל שמתה אשתו ומשל שנשבו בניו. שאחד מהם לר' ראובן ואחד מהם לר״ב בשם ר' לוי (וכבר באו בה ידי מגיהים ותקנו להא

[דבר אחר נחמו נחמו עמי] כו) כל מה דאמר ירמיה ופרע אתא ישעיהו ורפא כז). ירמיהו פרע ואמר איכה ישבה בדד [וגו' היתה כאלמנה וגו'] (איכה א' א') בא ישעיהו ואמר אני ראיתי הבתולה כי יבעל בחור בתולה (ישעיה ס"ב ה') כח): ירמיה הכה ואמר בכה תבכה (איכה שם ב') [בא ישעיה וריפא כי עם בציון ישב בירושלים בכו לא תבכה וגו' (ישעיה ל' י"ט): ירמיה הכה ואמר גלתה יהודה וגו'] (איכה שם ג') כט) בא ישעיה וריפא ונפוצות יהודה יקבץ (שם י"א י"ב): ירמיה הכה ואמר דרכי ציון אבילות (שם ד') בא ישעיה וריפא קול קורא במדבר פנו דרך ה' (שם מ' ג'): ירמיה הכה ואמר היו צריה לראש (שם ה') בא ישעיה וריפא והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו וגו' (שם ס' י"ד): ירמיה הכה ויצא מן בת ציון כל הדרה (שם ו'). ומי הדרה זה הקדוש ברוך הוא שכתב בו הוד והדר לבשת (תהלים ק"ד א'). בא ישעיה וריפא אנא חֲמִיתִיה אתי מי זה בא מאדום [וגו' זה הדור בלבושו וגו'] (ישעיה ס"ג א') ל): ירמיה הכה זכרה ירושלים (איכה א' ז') בא ישעיה וריפא לא תזכרנה הראשונות (שם ס"ה י"ז) לא): ירמיה הכה חטא חטאה ירושלים (שם ח') בא ישעיה וריפא ומחיתי כעב פשעיך וגו' (שם מ"ד כ"ב) לב): ירמיה הכה טומאתה בשוליה (שם ט') בא ישעיה וריפא. אמר רבי יהושע בן חנינה דבר קשה אמר ישעיה אם רחץ ה' את צואת בנות ציון (שם ד' ד') לג): ירמיה הכה ואמר ידו פרש צר וגו' אשר צויתה לא יבואו בקהל לך (שם י'). לפלטין (מלך) של מלך שניתנה לביזה. [יש] מי שבזז הכסף. יש שבזז זהב. והעבד חוזר ומבקש האוני שלו. כך כשחרב בית המקדש [יש] מי שהיה בוזז כסף. יש מי שהיה בוזז זהב. עמון ומואב חוזרים ומבקשים את התורה כדי למחוק מתוכה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' (דברים כ"ג ד'). כך אמר ירמיה עמון ומואב לא יבואו בקהל לך. אמר ישעיה כי לא יוסיף לבא בך עוד ערל וטמא (ישעיה נ"ב א') לד): ירמיה הכה כל עמה נאנחים מבקשים לחם (איכה שם י"א). כגון אביקה בן גביית (כשבאו השונאים להקיף את ירושלים עלה לו אביקה לראש החומה). שאין סוף לומר מה הייתה גבורתם. רצונך לידע מה (היה) [היתה] גבורתו של אביקה בן גבייתי. כשבאו השונאים להקיף את ירושלים עלה אביקה לראש החומה. וכשהיו משלחים את האבן בליסטרה

מאיר מגן דוד עין

דר' ראובן אמר תרתי. וגרסי ר' אבון אמר למלך שהיה לו פלטין וכו' ר' אבין אמר אומרי למלך שהיה לו כרם וכו'. ועיין בהערות למוהר"ש באבער שם). ובזה דר"ב בשם ר' לוי טעו המעתיקים והמגיהים לפי שבדרך אגב הובא שם מאמר אחר בשם ר"ב בשם ר' לוי למלך שהיה לו כרם ומסרו לאריס וכו'. והוא בענין אחר ואינו שייך כלל בענין נחמו עיי"ש. והעתיקו הילקוט בישעיה שם ר' ש"מ ובפ' כי תשא ר' של"א. שבאמת עיקר המאמר הוא לפ' העגל עיי"ש. ועכ"פ מסדר המדרש שלפנינו ממקור אחר שאב דמייחס לר' ברכיה משל הכרם ומשל הבית. ומדרשות חלוקות הן. כו) ככ"ל להגיה. כז) כלו' כל מה שאמר ירמיה לפרענות. ודוגמת זה הדרוש באיכה רבתי פרשה א' בפסוק בכה תבכה. ועיין עוד בפיסקתא אחרת לבוש אשים בפסיקתא שגם שם דוגמת זה הדרוש. ושם גרס וכן אתה מוצא שכל נבואות קשות שנתנבא ירמיה על ישראל הקדים ישעיה ורפאן. כח) הרז"ו הגיה אני ראיתיה כבתולה. ובאיכה רבתי שם ג' הכי ירמיה אמר איכה ישבה בדד ישעיה אמר ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה. כט) כן הגיה הרז"ו עפ"י הרבתי שם. ל) וברבתי שם ג' ירמיה אמר ויצא מן בת ציון ישעיה אמר ובא לציון גואל. לא) במקרא כתוב ו ל א. לב) במקרא כתוב מחיתי. לג) ברבתי שם ג' ישעיה אמר אם רחץ וגו'. ומייתי הכא דרך אגב דריב"ח אמר שדבר קשה הוא ואלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו. לד) וברבתי שם ג' ירמיה אמר ידו פרש צר ישעיה אמר יוסיף ה' שנית ידו. והא דעמון ומואב גרסינן שם אמקרא ידו פרש וגו' את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לביהמ"ק נכנסו עמונים ומואבים והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצין לבוז את התורה כדי לעקור יבא עמוני וגו' ר' יהודה בר' סימון בש"ר לוי בר פרטא לדליקה שנפלה לתוך פלטין של מלך והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב ועבד רץ לבוז את אוניתו כך בשעה וכו'. וביבמות ע"ז ע"ב גרסינן לה בשם א רש ב"כ א"ר יונתן ועיין

כיון (שהאבוקה) [שהיה אביקה] לה) רואה אותה באה להם אל החומה. מיד היה מתמרמר ובעט אותה ברגלו ומחזירה (אותה) עליהם לו). מה עשו השונאים. היו משלחים אותה לפנים. כדי שלא תכה את החומה. אלא תגיע לפני החומה. אביקה היה סבור שהייתה באה בחזקה. נתמרמר לצאת לדחותה עליהם ברגלו. ונפל בין החומות. (שהיה) [שהיו] שתי חומות לירושלים זו לפנים מזו. כיון שראו אנשי ירושלים שנפל אביקה נתפחדו. א"ל אביקה אל תיראו (סוכבא) [סוכפא] היא לז). לא הוזקתי כלום. והם שוחטים לו פר וצולים אותו והוא אוכל. והולך לראש החומה והוא נלחם עמהם (כבתחילה) [כשם שהיה נלחם בתחלה] לח): מעשה במרים בתו של נקדימון. שהיתה שומרת יבם ובאתה אצל רבי צדוק ופסק לה מכ"ה ליטרות של כסף לקופות בשמים למזונותיה לט) וסאתים יין לתבשילה בכל שבת ושבת. אמרה לו כך תפסקו לבנותיכם. וכשהגיע הרעב נשר שערה מן הרעב. וראה אותה רבי צדוק שהיתה מסבבת עם אביה בשוק. אמר היא אותה מרים שפסקת לה כך וכך בשבת וקיללה אתכם מ). אמר רבי צדוק יבא עלי אם לא ראיתיה מלקטת סובין של שעורים מתוך גללי בהמה. וקראתי עליה הפסוק הזה אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן (שה"ש א' ח') מא). אמר הקדוש ברוך הוא בעולם הזה נתחלפתם מן הרעב ולע"ל יש לכם להתחלף מן

מאיר מגן דוד עין

בפתיחתא ע' דאיכה. לה) כ"ה בד"פ. לו) וכן ליתא מלת אותה בד"פ. לז) כ"ה בד"פ. כלו' הרעבון הוא שגרם לי ליפול עיין בערך סכף וענינו כענין סיגוף. ובז"א כדפס שיכפא ובפירושו הגיה סכיפא ונדחק לפרש וא"כ. לח) כ"ה בד"פ. ועיין בילקוט איכה תתר"א ושם הגי' אבוקא בן גבתרי ומספר שם המעשה בענין אחר. אמנם מקור הדרוש שבילקוט שם נעלם ממני (ועיין בהערה פ"ב למוהר"ש באבער בפסיקתא דנחמו שהזכיר שם כת"י להרשד"ל שהובא בו ג"כ זה הסיפור וכן הסיפור דמרים. אמנם כל הענין שם מראה שהועתק מהפסיקתא שלפנינו). ויראה דמאורע זו בחורבן בית שני הוי כענין מעשה דמרים דלהלן. ועיין באדר"כ סוף פ"ו. לט) בד"פ מכ"ה של ליטרים כסף. וכמו שהוא לפנינו כן הגיה הז"א. מ) כלו' שלעצמו אמר כן כמתמיה והז"א לדד להגיה אמרה. מא) סיפור זה בתוספתא דכתובות פ"ה ושם ג' מעשה בבתו של נקדימון ב"ג שפסקו לה חכמים ת"ק דינרי זהב בכל יום לקופת בשמים ולא היתה אלא שומרת יבם אף היא קללה אותם א"ל כך תתנו לבנותיכם א"ר אליעזר בר צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתיה שמלקטת שעורים מתחת טלפי סוסים בעכו וכו'. והכי גרים לה בסוף פ"ה דירושלמי כתובות. אלא דנקט התם שמעון בן גריון. ושם גרים אראה בנחמה אם לא ראיתיה קשורה בשערה בזנב הסוס בעכו וכו'. ושם אמרו א"ר אחא וענינו אחריה אמן. וקודם לזה גרים התם מעשה במרתא בת בייתוס שפסקו לה חכמים סאתיים יין בכל יום וכו' אעפי"כ קללה וכו' אראב"ל אראה בנחמה אם לא ראיתיה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו וכו'. ובב' הסיפורים אמר שם שקרא עליה המקרא הרכה והענוגה וגו' וכן המקרא דאם לא תדעי. ובמכילתא דיתרו ריש פ' בחדש השלישי מסופר כעין זו מר"י בן זכאי שהיה עולה למעון יהודה וראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס. ובספרי דברים פי' ש"ה הוסיפו שנתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לו רבי פרנסני ואח"כ הזכירה אותו שהיא בתו של נקדימון ב"ג ואמר ריב"ז לתלמודיו שהוא חתם על כתובתה שהיתה אלף אלפים דינרי זהב וסיפר שם מעשרו של בית אביה. ובאיכה רבתי פ"א בפ' על אלה אני בוכיה ג' להנהו ב' הסיפורים. והתם ג' מעשה במרים בת בייתוס שקידשה יהושע בן גמלא וכו' וסיפרו שם מרוב רכותה והתענגה ואמרו אח"כ וכשמת יהושע בעלה פסקו לה חכמים סאתים יין בכל יום וכו' אראב"ל אראה בנחמה אם לא ראיתיה שקשרו שערותיה מזנבי סוסיהם של ערביים והיו מריצין לה מירושלים ועד לוד וקראתי עליה הפ' הזה הרכה והענוגה. והדר גרים מעשה במרים בתו של נקדימון וכו' כמו שהוא בתוספתא. ויראה שעיקר הסיפורים הם כמו שהם ברבתי שם ונשתבשו בירושלמי. ועיי"ש ברבתי שמראין הדברים שלרבתי ולירושלמי מקור אחד. ובאדר"כ פי"ז סיפרו כעין שהוא בספרי. וכן גרסינן לה בשם ת"ר בבבלי כתובות ס"ו ע"ב. ושם אמרו מר"י אמר רב שסיפר על בתו של נקדימון ב"ג שפסקו לה ד' מאות זהובים וכו'. ושם ס"ה ע"א סיפרו בשם ר' אבהו א"ר יוחנן שפסקו לה סאתיים יין וכו'. וגרים עלה תנא שומרת יבם היתה ולא ענו אחריה אמן.

השובע. רואה אתכם היום ואומר אילו הן מב). רואים אתכם למחר ואומרים אילו הן. מניין שכן אמר ישעיה חיל גוים תאכלו ובכבודם תתיימרו"(שם ס"א ו'). מהו תתיימרו. חילוף אם המר ימירנו (ויקרא כ"ז י') מג): ירמיה הכה ואמר לא עליכם כל עוברי דרך [וגו'] אם יש מכאוב כמכאובי (איכה שם י"ב) בא ישעיה וריפא ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברינה וגו' (שם ל"ה י') מד): ירמיה אמר ממרום שלח אש בעצמותי (שם י"ג) בא ישעיה וריפא עד יערה עלינו רוח ממרום (שם ל"ב ט"ו) מה): ירמיה הכה ואמר נשקד עול פשעי וגו' הכשיל כחי (שם י"ד) בא ישעיה וריפא וקווי ה' יחליפו כח (שם מ' ל"א): ירמיה אמר סלה כל אבירי (שם ט"ו) בא ישעיה וריפא כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאום ה' (ירמיה ל' י"ז) מו): ירמיה אמר על אלה אני בוכיה [עיני עיני יורדה מים] (שם ט"ז) בא ישעיה ואמר כי עין בעין יראו (שם נ"ב ח'): ירמיה הכה ואמר פרשה ציון בידיה אין מנחם לה (שם י"ז) בא ישעיה ואמר נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם (שם מ' א') מח).

פ"ל

נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם (ישעיה מ' א') א)

זהו שנאמר ברוח הקודש מה אעידך ומה אדמה לך (איכה ב' י"ג). כנגד מי אמר ירמיה למקרא הזה. לא אמרו אלא כנגד ירושלים. שהיו כל הנביאים מבקשים זיווג לירושלים ולא מצאו. משל לאדם שמתה לו אשתו ונכנסו חביריו לנחמו. אם על אשתו מנחמים לו ואינו מתנחם. אומרים לו וכי אשתך יפה מאשת פלוני שמתה וקיבל עליה תנחומים. אם על בנו כך. אומרים לו בנך יפה מבנו של פלוני. כך אתה

מאיר מגן דוד עין

ועיי"ש דמשמע דהא דרב והא דר"י תרי מאורעות הוו. דרב בנשואין הראשונים הות ועכו אחריה אמן ודר"י שומרת יבם הות ולא עכו דמשמע לשון קללה. אבל באמת לא קללה. מב) בתמיה. והשתא חוזר ומקיים הא דירמיה אמר כל שונאיך וגו'. מג) כלו' שהוא לשון חילוף כמו אם המר וגו'. במקרא כתוב ואם המר ימיר. ובאיכה רבתי שם נקט כל זה בקיצור. והכי גריס התם ירמיה אמר כל שונאיך וגו' ישעיה אמר לא ירעבו ולא יצמאו. מד) וברבתי שם מקיים ישעיה אמר עד יערה עלינו רוח ממרום. מה) ברבתי שם מקיים ישעיה אמר מרום וקדוש אשכון וגו'. מו) ברבתי שם מקיים במקרא התפתחי מוסרי צוארך. מז) תימה שהרי מקרא זה הוא בירמיה. ואולי שכוונת הדורש שמה שנלטוה ירמיה שם לכתוב על ספר אשר יתבוננו בה באחרית הימים כמ"ש בענין שם. הוא מענין נבואת ישעיה ועיי' לקמן פמ"א אות כ"ט. וברבתי גריס הכי ישעיה אמר סלו סלו המסלה וגו'. מח) וקיטע כאן הדורש לפי שעיקר כוונתו לבא למקרא דנחמו נחמו. אבל ברבתי שם מקיים במקרא אנכי אנכי הוא מנחמכם והולך ודורש שם כל אלפא ביתא עד שמקיים ירמיה אמר תבא וגו' ישעיה אמר והבאתים אל הר קדשי. ועיין בילקוט דאיכה מן רמז אלף ו' עד סוף אלף ט' כל האלפא ביתא בשינוי המקראות ממה שהם לפנינו וברבתי. ובלי ספק שמאיזה פסיקתא אחרת העתיק. ושם ג' ד"א נחמו נחמו עמי ר' א ו מ ר אין דבר שירושלים מתרעמת לפני הקדוש ברוך הוא שאינה מתפייסת עליה איכה ישבה וכו' עיי"ש. ובאמת שעיקר מה שהבה ואמר הוא עד פרשה וגו'. ומשם ואילך נשתנה סגנון האלפא ביתא. וכבר אמרו ברבתי שם בפ' פרשה ר"י דסכנין בשם ר"ל אמר למלך שהיה לו בן וכו' כך הקדוש ברוך הוא הוה מייסר לירושלים והוות אמרה חטית עד פרשה ציון בידיה. ובפסיקתא שרמזתי לעיל כולא בסגנון אחר עיי"ש. א מ " א ש עכ"פ נראה שעיקר הדרוש כאן ועל פיו דרש הדורש ברבתי שם. אמנם על המדרש שבילקוט אין בידי להכריע בקדימה ואיחור.

פ"ל א) במגילה ל"א ע"ב בתו' שם בד"ה ראש כתבו ובתר ת"ב שב דנחמתא ותרתי דתיובתא ואלו הן. נחמו נחמו. ותאמר ציון. עניה סערה. אנכי אנכי. רני עקרה. קומי אורי. שוש אשיש. (ודתיובתא) דרשו. שובה. וסימנך נו"ע אד"ק שד"ש. ובאמת שכן הוא הסדר בפסיקתא אבל לפנינו סדר אחר ועיין לקמן פל"ד. ועכ"פ פרשת נחמו היא הפטרה לשבת שלאחר ת"ב שהוא

[מוצא] ב). בשעה שהקדוש ברוך הוא מביא פורענות על המדינה מזדווג בה מדינה אחרת לנחם בה. כשהביא הפורענות על נינוה מזדווג לה אלכסנדריה שבמצרים שנא' והיה כל רואיך וגו' [שדדה נינוה וגו' מאין אבקש מנחמים לך התטבי מנא אמון הישבה ביארים וגו' גם היא לגלה הלכה וגו'] (נחום ג' ז' עד ט') ג). לאלכסנדריה מזדווג בה נינוה לנחם שנאמר אמור אל פרעה [וגו' הנה אשור ארז בלבנון וגו'] (יחזקאל ל"א ב' וג'). ובסוף כתיב ויכרתוהו זרים עריצים (שם שם י"ב) ד). אבל כנסת ישראל לא מצא להזדווג [בה] עד (שיאמרו) [שאמרו] ישראל הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו (תהלים קכ"ג ב') ה). בא (הושע) [יואל] ו) וזיווג לה ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם (יואל ב' כ"ג). וכתב וגלתי בירושלים וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול צעקה (ישעיה ס"ה י"ט) ז). כיון שגלו ישראל מארצם אמר להם הקב"ה במי אתם רוצים באבותיכם הראשונים. שאעמיד אותו מקברו וילך בראשיכם. אם באברהם יצחק ויעקב. אם במשה ואהרן. אעמיד אותו מקברו וילך בראשיכם. אם בדוד ושלמה אתם רוצים. אעמיד אותו מקברו וילך בראשיכם. אמרו לו ישראל רבון של עולם אין אנו רוצים באלו אלא בך. שנאמר כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלינו מעולם שמך (שם ס"ג ט"ז). אמר להם הקדוש ברוך הוא הואיל וכך אמרתם אני אעלה עמכם בבלה שנאמר למענכם שלחתי בבלה (שם מ"ג י"ד) ושמתי כסאי בעילם (ירמיה מ"ט ל"ח). למלך שנשא אשה והייתה אצלו שנים הרבה ולא היה לו בנים ממנה. אמר לה בתי לכי הנשאי לאדם אחר שמא יהו לך בנים ממנו. אלא כל כלי חמדה שיש לי בתוך ביתיך טלי וצאי. אמרה לו אם כך הוא אעשה לך סעודה ונאכל ונשתה ואפרוש ממך. שלא יהו אומרים. ראו אשתו של מלך מתוך שהוא שונא אותה הוציאה מביתו. אמר לה הן. מיד עשתה סעודה. אכל ושתה המלך ונשתכר. והיא צותה לעבדיה בחצי הלילה ועמדו והוציאוהו במיטה לבית אביה. כיון שניער המלך משנתו אמר באיזה מקום אני מיסב. אמרה לו בבית אבי. אמר לה ומה טיבה בבית אביך ח). אמרה לו. כך אמרת לי כל כלי חמדה שיש לי טלי וצאי. אין לי מחמד עיני ומשמח נפשי אלא אתה. אף כנסת ישראל בשעה שאמר להם הקב"ה למי אתם רוצים (שעמד) [שאעמיד] אותו מקברו וילך (אותו) בראשיכם לבבל. אמרו לו אין אנו רוצים אלא בך שנאמר כי אתה אבינו. מיד אמר להם הקדוש ברוך הוא אני אהיה זיווגך ואני אעלה אתכם שנאמר למענכם שלחתי בבלה (ישעיה שם) ט).

דבר אחר נחמו נחמו למה שני פעמים אלא בשביל בכה תבכה (איכה א' ב'). אמר הקדוש ברוך הוא עכשיו [אני] מנחם אתכם שני פעמים נחמו נחמו עמי י).

דבר אחר אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם לך ונחם את ירושלים שמא מקבלת תנחומים ממך. הלך אברהם ואמר קבלי ממני תנחומים. אמרה לו היאך אקבל ממך תנחומים שעשיתני [כהר שנאמר] בהר ה' יראה (בראשית כ"ב י"ד). אמר ליצחק לך

לפי סדר הפרשיות שלנו שבת ואתחנן. ב) כצ"ל להגיה והז"א מחק מלת א ת ה. ג) ונא אמון היא אלכסנדריא רבתי. ד) במקרא כתוב עריצי גוים. ה) במקרא כתוב כעיני שפחה. אבל התרגום תרגם והיכמא דמודיקן עיני וכו'. ו) כצ"ל להגיה ואולי שהושע הוא כינוי לשמותיו של הקב"ה. וכלו' בא הקב"ה וזיווג לה וכדמסיק לקמן. ז) במקרא כתוב זעקה. ח) כלו' ומה טיבה של דבר שאני בבית אביך. ט) עיין בפסיקתא דשוש אשיש ובשה"ש רבה פ"א בד"ה ד"א נגילה ונשמחה בך שסיפרו שם עובדא בצידן כעין זה המשל שלפנינו שבאו להתגרש לפני רשב"י עיי"ש. אמ"א ש בפסיקתא דנחמו בסימן ג' פתח במקרא מה אעידך ודרשו כעין שהוא לקמן בפל"ג ובאיכה רבתי פ"ב. וחסר שם המשך הדרוש אל נחמו עיי"ש. ושם סימן ו' פתחו אך לא בעי ישלח יד וגו'. ודרשו עפ"י הסגנון שלפנינו והוא בפסיקתא רבתי להלן פל"ג עיי"ש. י) וכן הגיה הז"א.

ונחם (לישראל שמא מקבל) [לירושלים שמא מקבלת] יא) תנחומים. הלך יצחק ואמר [וכו'. אמרה] יב) לו איך אקבל ממך תנחומים שיצא ממך עשו הרשע ועשאני כשדה שנאמר ויצא עשו השדה (שם כ"ז ה') יג) ובניו שרפוני באש יד). אמר ליעקב לך ונחם לירושלים [וכו']. אמרה לו היאך אקבל ממך תנחומים ששמתני כלא הייתי שנאמר אין זה כי אם בית אלהים (שם כ"ח י"ז) טו). אמר למשה לך ונחם כו'. אמרה לו היאך אקבל ממך תנחומים שכתבת עלי קללות וגזירות קשות מזי רעב ולחומי רשף וגו' (דברים ל"ב כ"ד). מיד (הבו) [שבו] כולם ואמרו להקב"ה לא קבלה ממנו תנחומים שנאמר ענייה סוערה לא נוחמה (ישעיה כ"ד י"א) טז). מיד אמר הקדוש ברוך הוא עלי לנחם את ירושלים שכך כתבתי שלם ישלם המבעיר את הבערה (שמות כ"ב ה'). אני היצתיה באש שנאמר ממרום שלח אש (איכה א' י"ג) אני מנחם אותה שנאמר ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב וגו' (זכריה ב' ט'). אמר הקדוש

מאיר מגן דוד עין

יא) וכן הגיה הרז"ו. יב) כנ"ל אלא שקיטע הסופר. יג) במקרא כתוב וילך עשו השדה. יד) כתבו הז"א והרז"ו לְהַגִּיהַ איך אקבל ממך תנחומים שעשיתני שדה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה ויצא ממך עשו הרשע שבניו שרפוני וכו'. ועיין בז"א שם שמקיים ול"ע. ואני מ"א ש מקיים הנוסחא שלפנינו ואצריך קצת בדבר. לקמן פל"ט גרסינן אברהם קרא לביהמ"ק הר שנאמר וכו' ויצחק קורא אותו שדה שנ' ראה ריח בני כריח שדה וגו' וכו'. וכן תרגמו יונתן חמון ריחא דברי כריחא דקטורת בוסמייא דעתידא מתקרבא בטוור בית מקדשא דאתקרי חקל וגו'. אמנם בילקוט ישעיה ב' ומיכה ד' העתיקו וגרים בו יצחק קראו שדה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה. ונ"ל שהוא מתקוני בעל הילקוט. שבאמת שאף שפירשו ותרגמו לשוח מלשון תפלה הניחו מלת בשדה כפשוטה מפני הכתוב שלאחריו מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו. אונקלס תרגם ונפק יצחק לצלאה בחקלא. וי"ת ונפק יצחק לצלאה באנפי ברא (על פני חוץ). וכן בב"ר פ"ס ובפדר"א פט"ז שפי' לשוח מלשון תפלה הניחו מלת בשדה כפשוטה. ועוד שממקרא זה אין להוכיח שיצחק קראו שדה אלא שהכתוב קראו כן. אולם יסוד אלו המאמרים הם בספרי דברים פי' שנ"ב. דגרסינן התם וכן אתה מוצא באברהם שראה אותו בנוי וראה אותו חרב ורואה אותו בנוי ויקרא אברהם שם המקום ה' יראה הרי בנוי אשר יאמר היום בהר הרי חרב ה' יראה הרי בנוי ומשוכלל לע"ל (ובב"ר פנ"ו העתיקוהו ופירשוהו עיי"ש). וכן אתה מוצא ביצחק וכו' ראה ריח בני הרי בנוי כריח שדה הרי חרב אשר ברכו ה' הרי בנוי וכו' (ועיי"ש במ"ע אות י"ג. ובב"ר פס"ה העתיקוהו ופירשוהו). וכן אתה מוצא ביעקב וכו' מה נורא המקום הזה הרי בנוי אין זה הרי חרב כ"א בית אלהים הרי בנוי וכו' (והעתיקוהו ופירשוהו בב"ר פס"ט). כמלינו למידין שהר דאברהם ושדה דיצחק ואין זה דיעקב מורים על החורבן. וזהו כוונת מאמרם כאן. (ונוסחא שלפנינו לקמן עיקר וע"ע שם אות ח'). אמנם הא דקיטע הכא מקרא דעשו. הוא לפי שיד אדום היתה אף בחורבן ראשון כמאמר הכתוב זכור ה' לבני אדום וגו'. והנה לדעת חז"ל כבר גלה הקב"ה לאבות גזירת ארבע מלכיות כמו שהאריכו בזה בב"ר פמ"ד. וכשרצה יצחק לברך את בנו הגדול. שהיה סבור שבו תתקיים ברכת אברהם. כוון לברכו שיעמוד כנגד ד' מלכיות כמו שדרשו בב"ר פס"ה שא נא כליך זו בבל וכו' תליך זו מדי וכו' קשתך זו יון וכו' וצא השדה זו אדום וכו'. כלו' שע"י הברכות שיברכהו בעבור הליד יעמוד כנגד אלו. אבל באמת אירע הדבר כש"כ וילך עשו השדה. וגרם הדבר להגביר ידי עשו על יעקב אעפ"י שברכו ליעקב. וכמו שאמרו בב"ר שם על והיה כאשר תריד וגו'. שדרשו ר"י בר חלפתא אם ראית אחיך פורק עולה של תורה מעליו גזור עליו שמדים ואתה שולט הה"ד כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו ויצחק היכן הוא מי שהוא אומר לו גזור עליו שמדים את מתכיפו לאבות (בתמיה). וע"כ נקיט הכא האי קרא. כלו' לפי שיצא עשו השדה גרם לי שעשאני כשדה. ועיין בילקוט ישעיה מ' שהרכיב זה המאמר עם הדרוש דפי' דלעיל דאיך תנחמוני הבל ובתר שמנה הנביאים מונה האבות. וגרים הכא שיצא ממך עשו הרשע שעשאני שדה ובניו שרפוני וכו'. והנה קיטע המקרא דלא איתפרש ליה. טו) אין זה מורה על החורבן כמו שכתבתי לעיל. טז) כן הגיה הז"א. ובילקוט שם הגי' מיד הולכים

ברוך הוא אני כתבתי בתורה לא תסגיר עבד אל אדוניו (דברים כ"ג ט"ז) ואני מסרתים ביד אומות העולם שנאמר אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם (שם ל"ב ל'). אני כתבתי לא תכלה פאת שדך לקצור (ויקרא י"ט ט') ואני כיליתי חמתי שנאמר כלה ה' חמתו (איכה ד' י"א). ואלמלא בעונות (שנחסרים) [שנמסרים] אין כל בריה יכולה להם לישראל יז); מעשה בגוי אחד שרדף אחר ישראל להורגו ולא הגיעו עד שבא נחש וסיבבו והפילו. אמר לו המתן עד (שיאמר לך הדבר) [שאומר לך דבר]. אילו לא מסרנו הקדוש ברוך הוא בידכם אין אתם יכולים לנו שנאמר אם לא כי צורם מכרם (דברים ל"ב ל') יח); וכשהרגו את בן כוזיבה (ואכל אספסיינוס) [הביאו ראשו אצל אדריאנוס]. אמר להם הביאו לי את גופו. ומצאו נחש כרוך על לבו. אמר [להם] לא אנו הרגנו אותו אלא הקב"ה מסרו בידינו שכן כתב בתורתכם אם לא כי צורם מכרם יט). ועתיד הקדוש ברוך הוא לומר לירושלים קבלי ממני תנחומים שנאמר פתחי לי אחותי וגו' (שה"ש ה' ב'). אמרה לו איני מקבל ממך תנחומים עד שאני ואתה (מדברו) [מדברים] תוכחות שנאמר לכה דודי נצא השדה (שם ז' י"ב) למקום שאין משא ומתן. נלינה בכפרים (שם) אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך כ). אמרה לפניו רבון של עולם מפני מה לא עשית לי כיוסף שנאמר מי יתנך כאח לי (שם ח' א') יוסף גמלו אותו אחיו רעה ובקשו להורגו. וכשבאו לידו גמלם טובה והוא בעצמו ניחם אותם שנאמר וינחם אותם וידבר על לבם (בראשית נ' כ"א) כא). ואף שמעי בן גרא אמר לדוד הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף (שמואל ב' י"ט כ"א) אמר לו (כולם) [כלום] ציערו אותך כציערוהו אחיו של יוסף. וקיבלו הימנו דוד כב). [חזרה] ואמרה לפניו כג) רבון של עולם כשנתתה תורה לישראל החזרת אותה על כל שבעים אומות ולא קיבלוה עד שקיבלוה ישראל. ועכשיו שקבלוה תעשה כך. מיד הודה לה הקדוש ברוך הוא ואומר הסתכלתי בכם שנאמר כי אנכי בעלתי בכם (ירמיה ג' י"ד) כד). אמרה לפניו רבונו של עולם בדין הוא שתאמר ביני לבין עצמך. מי מודיע עלי לאומות העולם שעשיתי רצונך. יהו מנאצים ומחרפים אותי ומכלימים אותי ואומרים לי אתם מרדתם באלהיכם ואתם מעלתם בו כה). מיד אמר לה הקדוש ברוך הוא אני מודיע עליך לאומות העולם מעשה צדקותיך שנאמר כי אגיד צדקתך ואת מעשיך (ישעיה נ"ז י"ב) כו). ומודיע הקדוש ברוך הוא צדקתן של ישראל לאומות העולם. באותה שעה היה מיכאל

מאיר   מגן דוד

כולם וכו'. יז) עיין בילקוט ישעיה שם שהוסיף בה עוד בזות גם שיכת הסדר. ודוגמת דרוש זה באיכה רבתי פ"א בפ' טומאתה לר"א בר כהנא על מקרא כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך. ועיין ב"ק ס' ע"ב דר' יצחק נפחא דריש להאי דשלם ישלם המבעיר וגו'. ועיין לקמן פל"ג אות ד'. יח) כן הגיה הז"א. יט) בד"פ איתא אכל אספסיינות והגיה הז"א אבל אדריינוס. ובאיכה רבתי בפ' בלע גרסינן והרג בן כוזבא ואייתיאו רישיה לגבי אדריאנוס אמר מאן קטליה לדין א"ל חד גינתאי אנא קטלתיה לדין א"ל זיל ואייתיה לי אזל ואייתיה ואשכח עכנא כריכא על לואריה וכו'. ועיין באדר"נ פ"ז סיפור כעין אלו הסיפורים. כ) נ"ל שהמאמר קטוע כאן. וחסרים כאן הדרשות בזכותן של ישראל כנגד האומות. וכמו שדרשו אלו הפסוקים עד מי יתנך כאח לי בשה"ש רבה שם ובעירובין כ"א ע"ב. ובעירובין שם דרשו רבא לכה דודי נצא השדה וגו' אמרה כנ"י לפני הקב"ה רבש"ע אל תדינני כיושבי כרכים וכו' נצא השדה בא ואראך ת"ח שעוסקין בתורה מתוך הדחק (וזהו שאמר כאן למקום שאין מ"ומ) נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים בא ואראך אותם שהשפעת להם טובה והן כפרו בך נשכימה לכרמים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות נראה אם פרחה הגפן אלו בעלי מקרא וכו'. ועיין בשה"ש רבה שם. כא) עיין לעיל בריש פסיקתא שלפני זו. כב) וכן דרשו רשב"נ במדרש תהלים מזמור ג' עיי"ש. כג) כצ"ל להגיה ובד"פ ליתא אלא אמרה. כד) בד"פ איתא ואומר הסכלתי בכם שנאמר וכו'. ונדחק הז"א לפרשו עפ"י המאמר שג' דברים הקדוש ברוך הוא מתחרט עליהם. ואולי צ"ל ואומר בעלתי בכם. כה) כלו' והם יהיו מכלמים וכו'. והז"א הגיה והן מכלמים. כו) במקרא כתוב אני אגיד וגו'.

וירושלים (אומר) [אומרים] הוציא ה' את (ישראל וגו') [צדקותינו באו ונספרה בציון את מעשה ה' אלהינו] (ירמיה כ"א י') כז).

פל"א

ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני (ישעיה מ"ט י"ד) א)

ילמדינו רבינו כיון שיצא תשעה באב מהו שיהא מותר בכל ב). כך שנה ר' חייא הגדול כיון שיצא ת"ב מותר אדם בכל. למה. מפני שהוא כמתו של אדם מוטל לפניו והוא אסור לאכול בשר ולשתות יין וכיון שנקבר המת האבל מותר (להם) [בהם]. אף זה תשעה באב אבל הוא. כיון שיצא (האבל) [ת"ב] מותר אדם בכל. אע"פ שמותר לנו. אלא לעולם אנו צריכים שתהא אנחתה (בלבו) [בלבנו] עד שישוב הקב"ה עליה ג). אמר להם הקדוש ברוך הוא חייכם אני שרפתי אותה שנאמר ממרום שלח אש בעצמותי (איכה א' י"ג) אני בונה אותה שנאמר עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל (ירמיה ל"א ד'). אמרה לו ציון הרי כמה שנים אני יושבת כך חשבתי ימים מקדם ד) ולא נגאלתי לכך נתייאשתי [ת]אמר שעזבתני רבוני. ומניין שציון אומרה כך. ממה שכתב בעניין ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני.

[ותאמר ציון וגו'] כך פתח ר' תנחומא בר אבא זש"ה מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו (איכה ג' ל"ט). הוי משאדם מת מתאונן (אדם) ה). אלא אמר ר' אחא מה יתאונן על חי העולמים. ועל מי יתאונן גבר. על חטאיו ו). משהוא חי מתאונן על הקדוש ברוך הוא ז). וכן הוא אומר לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך (ישעיה כ"ו כ'). ואם באו ייסורים עליך לך והסתכל בחדרי לבך ודע (לפי שעוונותיך הבאים) [שלפי עוונותיך הבאתי] עליך יסורים ח). ואין חדריך אלא

מאיר מגן דוד עין

כז) כן הגיה הרז"ו דמה שכתוב בספרים לא נמצא במקרא. והענין מוכח כהגהה זו. א מ"א ש גם בפסיקתא פי' ע"ז היא על נחמו. ופתח בה הלכות מאלוה ילדך והוא בילקוט ישעיה שם. ואחר כך דורש על דברו על לב ירושלים כענין מדרש קהלת א' על דברתי אני עם לבי. אלא שהוא במדרש שם בשלימות יותר. ואח"כ העתיק דרוש מה אעידך כמו שהוא באיכה רבתי ולפנינו לקמן פל"ג. ואח"כ הוא פותח אהבת צדק. ונראה שהוא העתק מן ויקרא רבה פ"י והוא לפנינו להלן פל"ג. ואח"כ הוא פותח מי יתנך כאח לי ודורש בו כענין שהוא ברבה שרמזתי עליו לעיל בפי' שלפני זו אות א'. ואח"כ פותח כל מאהביך שכחוך וגו' ומדמה ירושלים לאיוב והוא בילקוט ירמיה ל' שם. ואח"כ פותח אך לא בעי וגו' והוא לפנינו פל"ג ועיין לעיל אות ט'. ואח"כ פותח ואיך תנחמוני הבל עיין בפי' שלפני זו אות י' ואות כ"ה. ואח"כ הוא דורש יאמר אלהיכם והוא בילקוט שם. ואח"כ מקיים ודורש על דברו על לב ירושלים כמו שהוא באיכה רבתי בפ' תבא כל רעתם ולפנינו להלן פי' ל"ג עיי"ש. והילקוט ישעיה העתיקה לכולא. אלא שערבב עמה מדרשים אחרים כדרכו.

פ"לא א) פרשה זו היא ב' דנחמתא. ונדרשת גם בפסיקתא. ולפי סדר שלנו היא הפטרה לפ' עקב. ב) כלו' בליל ת"ב שהוא אור לעשירי וכן בעשירי שבו נשרף ועיין בטוא"ח סי' תקנ"ח. ג) וכן בד"פ איתא בלבנו. והז"א מחק מלת אלא וא"ל שכבר נשתמשו במלה זו שלא עפ"י דרך הרגיל בתלמוד. ד) לישנא דקרא דתהלים ע"ז נקט. ה) בתמיה. כנ"ל להגיה ובילקוט איכה הועתק משם הילמדנו אלא משמת אדם (מת) מתאונן אלא א"ר שמואל וכו'. ו) בילקוט שם אלא א"ר שמואל מה יתאונן (מת) אדם על חי העולמים ועל מי יתאונן גבר על חטאיו אמר שלמה אולת אדם תסלף דרכו וגו'. והוא מן הילמדנו עיין בערוך ערך מה. וכ"ה באגדת בראשית פס"א. ובאיכה רבתי שם א"ר ברכיה מה יתאונן על חי העולמים אם מבקש הוא להתאונן גבר על חטאיו. וס"ל דמלת על נמשך גם למעלה וכאילו כתוב עלחי. ז) כלו' לא דיו שהוא חי בתמיה. ובאיכה רבתי שם מה יתאונן אדם חי דיו שהוא חי א"ר לוי אמר הקדוש ברוך הוא חיותך בידי ואתה מתאונן. ובאגדת בראשית שם גרים לה בשם ר' שמעון אלא לא די שהוא חי והוא רואה את השמש וכו'. ח) כן הגיה הז"א וכן בד"פ איתא הבאתי

כליות שנא' נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן (משלי כ' כ"ד), הוי מ ה י ת א ו נ ן
[וגו'] מי שהוא חי עומד ומתאונן על הקדוש ברוך הוא ט). [משל] למי שמפקיד אצל
חבירו פקדון, אמר לו תן לי מה שהפקדתי אצלך, פעמים שהוא ממשכנו בחובו י)
והוא אומר לו תן לי מה שאתה חייב לי ואחר כך אני נותן לך את פקדונך, כך
הקדוש ברוך הוא אומר לאדם הזה כמה דברים הזהרתי לך בתורה (שלא) [שאם]
תעשה אותם אתה חייב מיתה, אמרתי לך לא תרצח (שמות כ' י"ג) ואם רצחת מ ו ת
י ו מ ת ה מ כ ה ר ו צ ח ה ו א (במדבר ל"ה כ"א). ואם נאפת מ ו ת י ו מ ת ה נ ו א ף
ו ה נ ו א פ ת (ויקרא כ' י'). וכן השבת מ ח ל ל י ה מ ו ת י ו מ ת (שמות ל"א י"ד),
איפשר לך שלא תעבור על אחת מכל אלה יא). ואם עברת לך על אחת מהם אני צריך
ליטול את נפשך מגופך, שכך אמרתי לך בתורה, (ואני עשה) [ואיני עושה] לך כך יב).
אלא אתה פוקד את נפשך [בידי] יג) שנאמר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש
(איוב י"ב י'). ואיני כובש פקדונך אלא מחזירה לך בכל בוקר, ואחר כך ומפיך הוצאת
מילים כ י ת ש י ב א ל־א ל ר ו ח ך ו מ פ י ך ה ו צ א ת מ ל י ם (איוב ט"ו י"ג) יד).
אמר גבר בחטאו יהי שח [ואתה] מתרונן על הקדוש ברוך הוא טו) דרכך ומעלליך
עשו אלה (ירמיה ד' י"ח) אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו (משלי י"ט ג'):
מבקש אתה לידע עד היכן היו בני ירושלים עובדים ע"ז, הבנים מלקטים עצים והאבות
מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כוונים למלאכת השמים (ירמיה ז' י"ח) טז).
מהו ל ע ש ו ת כ ו ו נ י ם ל מ ל א כ ת ה ש מ י ם, אלא שהיו עובדים מלאכת השמים,
זו היא (הכוכבים) [הכוכבת], וכיצד עובדים אותה, אלא כל מי שהייתה לו בית
טרקלים* היה חופר בתוך ביתו (קטה כמין כיכו') [כווי קטנה כמין צינור] יז), והיו
מכוונים אותה כנגד המזרח, שכשתעלה (הכוכבים) [הכוכבת] יעמוד וישתחוה לה יח).
לכך אומר יחזקאל הראית בן אדם [אשר זקני בית ישראל עשים בחשך איש בחדרי
משכיתו וגו'] (יחזקאל ח' י"ב). מהו ה ר א י ת, [כשם] שאדם אומר לחבירו ראיתה מה
עשה לי פלוני, כך אמר לו הקדוש ברוך הוא ה ר א י ת, תאמר שהם עובדים אותה
במטמוניות, לאו, אלא לפרסם עצמם כנזיר הזה שמנשרים בשערו ואומרים לו למה
שערו של זה גדול, (והם אומר לו) [והוא אומר להם] שהוא נזיר, כך היו בני ירושלים
עובדים (לכוכבים) [לכוכבת] בפרסום ולא במטמונים יט). הוא שירמיה אומר הבנים
מלקטים עצים והאבות מבערים את האש [וגו'] לעשות כוונים למלאכת השמים:
אמרה לו ציון לא היה לבנים משל בנים, ולא לנשים משל נשים, ולא לאבות משל
אבות כ). אמר לה הן, והיה לבנים, והיה לאבות, והיה לנשים, אלא עמדתם אתם

מאיר מגן דוד עין

והרז"ו הגיה שלפני עוונותיך באים וכו'. ובילקוט ישעיה שם גרים הסתכל בחדרי לבך על מה ולמה הבאתי עליך ייסורים כד"א חופש כל חדרי בטן ולא תהא קורא תגר אחר מדה"ד אלא סגור דלתך בעדך. ט) בתמיה. י) כלו' שהוא תופס אותו בחובו. יא) כלו' כבר הוא בידך שלא לעבור. יב) וכ"ה בד"פ. יג) וכן הגיה הז"א. יד) במקרא כתוב והוצאת מפיך. כלו' הנה תשוב אל אל רוחך והוא מחזירה לך. ואעפ"כ תוציא מילים מפיך ומתרונן כנגדו. טו) כלו' שכן אמר אליפז לאיוב. והז"א הגיה גבר על חטאיו יה י מ ה ש מ ת א ו נ ן על הקדוש ברוך הוא וכו'. ופי' כלו' שמוסיף בזה חטא על חטאיו. ולי נראה כמו שהגהתי. טז) במקרא כתוב למלכת. יז) ככ"ל להגיה. פי' כ ו ו י חלון (עיין בערוך ערך כו) ופי' ל י כ ו ר מרזב. ובד"פ המלה למרלית עיכי ל י כ ו ר. ובז"א הדפים כמין כ י כ ו' והגיה כ ו כ י קטנה כמין כ ו כ י ן. ובילקוט ירמיה הגי' חופר בתוך כ ו ו י ק ט נ ה והיו מכוונים אותו וכו' ועפי"ז הגהתי. יח) וכן בילקוט הגי' ה כ ו כ ב ת. וכן ת"י למיעבד כרדוטין ל כ ו כ ב ת ש מ י א. ובד"פ איתא הכוכב' והוא כוכב שנראה עם אילת השחר כמו שאמרו בירושלמי ריש ברכות הדא איילתא דשחרא מאן דאמר כ ו כ ב ת א היא טעיא זמנין דהיא מקדמה וזמנין דהיא מאחרה. יט) ככ"ל להגיה. ועיין בפתיחתא דאיכה רבתי כ"ב. כ) כלו' ציון מלמדת זכות על יושביה שלא היה להם משל ודמיון ממי ללמוד כי בתוך הגוים היא יושבת. ובילקוט קיטע כל זה מן יעמוד וישתחוה לה עד א"ל הקב"ה החלפתם מעשה אבותיכם כדרכו. והז"א והרז"ו לא עמדו על כוונת

וחלפתם מעשה אבותיכם כא). אברהם שאמרתי לו להביא את יצחק בנו ולא עיכב. ויצחק היה טעון עצים כאדם שטעון את הצלוב שלו כב). ושרה כשבאו המלאכים לבשרה והניחה כל שפחותיה ולשה ועשתה עוגות. יצחק בנו של אברהם טעון עצים לבא להתקרב לפניי ואתם הבנים מלקטים עצים לע"ז. אברהם נטל את האש והמאכלת ואתם האבות מבעדים את האש לע"ז. שרה לשה ועשתה עוגות למלאכים ואתם נשים לשות בצק לעשות כוונים. מפני מה לא עשיתם מה שעשו. אלא חלפתם מעשיהם. ואחר כל אלה שעשיתם ציון מתרעמת ואומרת עזבני ה' כג).

*דבר אחר ותאמר ציון עזבני ארבעה נביאים קראו תגר כנגד מידת הדין. דוד. וירמיה. ואסף. ובניו של קרח. דוד צווח למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה (תהלים י' א'). אמר לו הקדוש ברוך הוא לדוד. הא דוד שכן רע אתה. שיבבא (מני) בישא [מני מעלתא] ולא מני נפקתא כד) [הם הרחיקוני מעליהם] כה) ואתה עומד ואומר למה ה' תעמוד ברחוק. אמר רבי יונתן שלש שנים ומחצה שהיו השונאים מקיפים את ירושלים הייתה השכינה עומדת על הר הזיתים והייתה קוראה בכל יום קול ה' לעיר יקרא וגו' (מיכה ו' ט') וכן דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב (ישעיה נ"ה ו') ולא בקשו לעשות תשובה. [ואתה] עומד ואומר למה (אתה) ה' תעמוד ברחוק כו): ירמיה אף הוא עומד ואומר למה לנצח תשכחינו תעזבינו לאורך ימים (איכה ה' כ'). אמר לו הקדוש ברוך הוא לירמיה. ירמיה וכי אני עזבתים תחילה. הם עזבו אותי שנאמר עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל (ישעיה א' ד'). ואתה אומר למה לנצח תשכחינו תעזבינו לאורך ימים כז): אסף אף הוא אומר למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך (תהלים ע"ד א'). אמר לו הקב"ה לאסף. הא אסף האני זנחתים תחילה. הם זנחו אותי שנאמר זנח ישראל טוב (הושע ח' ג'). הוא הקב"ה שנאמר טוב ה' לכל וגו' (תהלים קמ"ה ט') כח): אף בניו של קרח אמרו למה פניך תסתיר (שם מ"ד כ"ה). [אמר להם הקב"ה וכי] אני הסתרתי פני תחילה כט). הם הסתירו פנים תחילה (סגרו דלתות האול' גם סגרו וכיבו את הנירו' ויסבו פניהם ויתנו עורף) [ויסבו פניהם ממשכן ה' ויתנו ערף גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וגו'] (דהי"ב כ"ט ו' ז') ל). ואתם אומרים למה תסתיר פניך וגו': ארבעה [דברים] שאל ירמיה את הקב"ה בשעה שפירש [הימנו] לא). על שתים השיבו ועל שתים לא השיבו. ואילו הן. מאיסה ונעילה עזיבה ושכיחה. לפי שראה ירמיה את הדינים המשונים (שם עבור) [שהעביר] לב) על בני ירושלים והוא עומד ומתמיה לומר איפשר הקב"ה שב עליהם מעתה. והוא שאל את הקב"ה ואומר הללו ארבעה דברים. וכן הוא אומר בסוף מגילת קינות. למה לנצח תשכחינו תעזבינו לאורך ימים (איכה ה' כ'). אמר ירמיה לפני הקב"ה רבונו של עולם למה לנצח תשכחינו אתמהא.

מאיר מגן דוד עין

מלת משל והבין הז"א שהוא מָשָׁל ונדחק בפירושו. והרז"ו הסגירו עד אלא עמדתם. וכתב עליו כל המאמר המוסגר פירושו ל"ע. כא) גי' הילקוט החלפתם. כב) בצ"ר פנ"ו וישם על יצחק בנו כזה שהוא טוען צלובו בכתפו. כג) אמ"א גם בפסיקתא בפיסקא ג' פתח במה יתאונן וגו' ודרשו בסגנון אחר וקצר וכמו שהיא באיכה רבתי שם. ומראין הדברים שהועתק ברבה מן הפסיקתא. כד) כן הגיהו הז"א והרז"ו. כלו' שכן רע מונה את ההכנסות ואינו מונה את ההוצאות. כה) כן הגיה הז"א עפ"י הילקוט דתהלים שם. אלא שבילקוט שם המאמר קטוע קצת. כו) דרוש זה הוא באריכות יותר במדרש תהלים שם. ושם ג' א"ר יוחנן ג' שנים ומחצה היתה שכינה עומדת בהר הזתים ומכרזת דרשו ה' בהמצאו וגו' ולא היו משגיחין שנ' נדרשתי ללא שאלו וגו' וכו'. וכן הגי' בילקוט שם. אלא שבילקוט ג' א"ר יונתן בר' אלעזר וכו'. כז) בילקוט הגי' הם עזבו ושכחו אותי שנ' שכחו אל מושיע וגו' עזבו את ה' וגו'. כח) בילקוט הגי' ואין טוב אלא הקב"ה וכו'. כט) כן הגיה הז"א וכ"ה בילקוט שם. ל) כצ"ל שכן הוא במקרא. לא) וכ"ה בילקוט ישעיה מ"ט. ופי' הז"א בשעה שסיים מגלת קינות. לב) כ"ה בילקוט שם. וכן הגיהו הז"א והרז"ו. ובד"פ איתא שם עביד.

תעזבינו לאורך ימים כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד (שם שם כ"ב). למלך שהיה לו מטרונת. והיתה חביבה עליו ביותר. ועל ידי שמטרונת היתה יודעת שהמלך היה מחבבה יותר מדיי. היתה פושעת על כבודו של מלך ומפלגת את גזירותיו. פעם אחת כעס עליה המלך וגזר על עבדיו שיבואו ויגררו אותה בשערה. שושבינה שהיה שם עומד. כיון שראה כן מיד בא אצל המלך. התחיל אומר לו. מרי המלך אמור לי מה. יש בדעתך לשוב עליה. אי אין בדעתך לשוב עליה. אם יש בדעתך לשוב [עליה] שליט הוא אדם באשתו. ואם אין בדעתך לשוב עליה היה לך לגרשה שתלך ותנשא לאחר לג). כך אמר ירמיה לפני הקב"ה. רבונו של עולם המאוס מאסת את יהודה (ירמיה י"ד י"ט) (אלא) אם בציון געלה נפשך (שם) [אלא] אם יש בדעתך לשוב עליה מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא (שם). א"ל לך לרבך ולרבו דרבך. משה רבם של כל הנביאים כך אמרתי (לא) [לו] בסוף כל התוכחות ואף גם זאת [וגו'] לא מאסתים ולא געלתים וגו' (ויקרא כ"ו מ"ד). לא מאסתים ולא געלתים הרי על שתים השיבו ועל שתים לא השיבו. כיון שראתה ציון שארבעה דברים שאל ירמיה מן הקדוש ברוך הוא מאיסה וגעילה עזיבה ושכיחה. התחילה תובעת שתים ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני לד).

דבר אחר ותאמר ציון בשעה שבא נבוכדנצר ושרף את בית המקדש והגלה את ישראל ושבה אותם. לא עשה אסטטיא בכל ארץ ישראל לה) אלא היו רודפים אותם כמה שנאמר על צוארינו נרדפנו (איכה ה' ה'). ולמה היו רודפים אותם. אלא היו חוששים לנפשם לומר. אלהיהם של אומה זו מצפה להם שיעשו תשובה. שמא יעשו תשובה עד שהם נתונים בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנחריב. לכך לא עשו אסטטיא בכל ארץ ישראל. וכיון שבאו על הנהרות בבל וראו עצמם שהם נתונים בידם על אדמתם מיד עשה אסטטיא. אילו (ואילו) נפנו לאכילה ושתייה. ואילו נפנו לבכי ולמספד. אמר להם נבוכדנצר מה אתם יושבים ובוכים. והוא קורא לשבטו של לוי ואמר להם. הכינו עצמיכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינורות שלכם כדרך שהייתם מקישים בבית המקדש שלכם לפני אלהיכם. מסתכלים אילו באילו ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הננס הזה לו). מיד עמדו כולהם ונטלו עצה ותלו כינורותיהם בערבות שהיו שם. ושלטו בנפשותם ונתנו אליוני ידיהם לז) לתוך פיהם ומרצצים ומקצצים אותם. ודוד מפרשה על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו [וגו'] על ערבים בתוכה תלינו כינורותינו (תהלים קל"ז א' וב'). שתלו שבטו של לוי שם כינורותיהם בערבים על שפת הנהר. כי [שם] שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה שירו [לנו] משיר ציון [איך נשיר את שיר ה'] (שם שם ג' וד') לא נשיר לא נאמר אלא איך נשיר. מראים אותם אצבעותיהם ואומרים להם אין (אתה יודע) [אתם יודעים] שהיו כפותינו חזקים כברזל ונתקטעו אצבעותינו (ראה) [ראו] היאך נשיר לח). אמר

מאיר · מגן דוד · עין

לג) בילקוט ישעיה שם. שושבינה שהיה שם עומד ומתמיה וכו' לשוב אליה וכו'. ובילקוט ירמיה י"ד הגי' וכי שליט הוא אדם וכו'. לד) בילקוט ירמיה הגי' לך לרבך רבון של כל נביאים. אבל בילקוט ישעיה הגי' כמו שהיא לפנינו. ופי' הז"א רבך ישעיה. ועיי' בסוף איכה רבתי דר' יהושע בר אבין דריש לה ואמר שם דב' הושב ע"י משה וב' הושב ע"י ישעיה וריב"ל אפיק געילה ומעייל קליפה. ומאיסה הושב ע"י עצמו וקליפה ע"י ישעיה עיי"ש. וע"ע בשמות רבה פל"א בשיטה כסף נמאס וגו' דדריש נמי לאחי קרא דהמאס מאסת כענין זה. אלא שהמשל שם קצת בסגנון אחר. ועיי' ברש"י דירמיה שם שפי' עפ"י הפסיקתא. ועפ"י פירושו שם הגהתי. לה) כלו' לא נתן להם עמידה עיי' בערוך ערך אסטיבה וערך אסטיון. לו) דנבוכדנצר ננס וקטוע היה. עיי' ילקוט דניאל סוף ר' תתרס"ג. וכ"ה בכת"י ב"ר פע"ז במאמר פישון זו בבל והוא ג"כ בס"א בפרש"י שם בסוף הפרשה ובערוך ערך קטע עיי"ש. לז) פי' בהונות ידיהם עיי' בערוך ערך אליון. לח) פי' כפותינו שהיו כופתים אותנו הבבלים בהם ובמדרש תהלים קל"ז הגי' מראים אצבעותיהם ואומרים היינו

להם הקב"ה אתם שלטתם (באצבעותיכם) [בעצמיכם] וקטעתם אצבעותיכם חייכם מה שלא השבתי לירמיה ולציון. אני משיב אתכם. על עזיבה ושכיחה שתבעו אותי שנא' אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני (שם שם ה') לט). ולא עוד אלא אתם שלטתם באצבעות ידיכם של ימין אף אני אם אשכחך ירושלים ת ש כ ח י מ י נ י. ואם (אתם) [אין אתה] למד מכאן. יש לך להתפיים ממקום אחר מ). שאתה מוצא שאחר שבעים שנה נבנה הבית. ובשנה שכורש אומר להם שיעלו ויבנו את בית המקדש מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל (עזרא א' ג') כתב שעלו הכהנים והלוים וראשי האבות שנאמר ויקומו הכהנים והלוים וראשי האבות (שם שם ה') מא). ואחר כך כתב ואקבצם אל הנהר (אהבא) [וגו'] ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם (שם ח' ט"ו) אלא שלא היו יכולים להקיש בכינורות שהיו אצבעותיהם מקוטעות מב). (והכיי') [ומניין] שחזרו לתוכה מן אותם הלוים שגלו מתוכה מג). שכן כתב ורבים מראשי האבות והלוים אשר ראו הבית הראשון ביסדו וגו' (שם ג' י"ב) מד): דבר אחר א ם א ש כ ח ך י ר ו ש ל י ם ת ש כ ח י מ י נ י אמר רבי אלעזר הקפר תורתי בידכם והקץ בידי. ושנינו צריכים זה לזה. אם אתם צריכים לי להביא את הקץ. אף אני צריך לכם שתשמרו את תורתי. כדי לקרב (בני ביתו) [בנין ביתי] ואת ירושלים מה). וכשם שאי איפשר לי מלהשכיח את הקץ. שהוא ת ש כ ח י מ י נ י. כך אף אתם אין לכם רשות לשכח את התורה שכתב מימינו אש דת למו (דברים ל"ג ב') מו): דבר אחר א ם א ש כ ח ך י ר ו ש ל י ם כשגלו ישראל אף השכינה גלה עמהם. אמרו לו מלאכי השרת רבונו של עולם כבודך במקומך אל תבזה שכינתך. אמר להם הקדוש ברוך הוא לא דברים של תנאים הם. כך התניתי עם אבותיהם. שבזמן שהם בטובה ואני עמהם. ואם אחרת כבודי עמהם מז). שנאמר עמו אנכי בצרה (תהלים צ"א ט"ו) (ודייך) מח). אמר רבי אבוהו בשם רבי שמעון בן לקיש (שהראה) [אתה מוצא כשראה] הקדוש ברוך הוא את ישראל (מכתבי' לאחוריה דיין לקורא לשבו' את המקרא) [מכופתין לאחוריהם] ה ש י ב א ח ו ר י מ י נ ו (איכה ב' ג') מט). וכל ימים שישראל ממושכנים בעולם הזה אף ימינו של הקדוש ברוך הוא ממושכנת עמהם. אמר דוד לפני הקדוש

מאיר — מגן דוד — עין

כפותים ונתקטעו אצבעותיהן. לט) ענין זה המדרש הוא באיכה רבתי בפ' על צוארנו ובמדרש תהלים קל"ז עיי"ש. ועיי' לעיל פכ"ח אות ח' ואות כ"ז וכ"ח. מ) כלו' יש לך לפייס דעתך ולהביא לך ראיה ממקום אחר. ואולי צ"ל להתפרכם. מא) במקרא כתוב ויקומו ראשי האבות וגו' והכהנים והלוים וגו'. מב) ועיין יבמות פ"ו ע"ב וקידושין ס"ט ע"ב וברש"י ותוספת שם. מג) וכן הגיהו הז"א והרז"וו עפ"י הילקוט דתהלים שם. ועיי"ש שערבב זה המאמר עם הא דלעיל פכ"ח. מד) במקרא כתוב ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית וגו'. מה) וכן הגיה הרז"וו. והז"א העתיק בני ביתי. ובד"פ איתא בכיי ביתו. מו) הז"א הגיה מלהשכיח את הקץ שהרי כשבעתי תשכח ימיני. והרז"ו הגיה שהוא בימיני וא"כ. ובאגדת בראשית פ"ע דרש בסגנון אחר. וה"ג התם ותאמר ציון וגו' זש"ה אם אשכחך וגו'. אמר הקב"ה לציון את אומרת עזבני ה' אם אשכחך אותך אשכח את התורה שנתתי בימין דכתיב מימינו אש דת למו. ובפסיקתא דותאמר ציון נמצא כעין דרוש זה ובסגנון אחר לבר קפרא. דב"ק אמר קיצי בידך וקיצך בידי קיצי בידך ורם לבבך ושכחת את ה' וגו' קיצך בידי אם אשכחך וגו'. מז) הז"א הגיה ואם בארץ אחרת וא"צ. אלא דלא בעי למימר בצרה נקיט האי לישנא. ועיי' לעיל פי' כ"ח. ואמר שהם דברים של תנאים וכו' לפי שאמר ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה וגו' (פ' ויגש) ותרגמו יונתן אנא הוא דבמימרי איחות עמך למצרים ואיחמי סיגופיהון די בנך וכו'. מח) נ"ל שמלה זו היתה כתובה בגליון ובאה לפנים הספר. שקשה היה הדרוש הזה בעיני בעל הגליון לומר כך כלפי כבוד של מעלה. ושימש במלה זו כמו ששימש בה ר"ע כנגד פפוס במכילתא מס' ב' פ"ו א"ל ר"ע דייך פפוס. מט) כצ"ל להגיה ועיין לקמן אות כ"ג. ובד"פ איתא בשם רשב"ל וכוש' שהראה וכו'. ואין בידי לפרשה. והמאמר דיין (לקורא) [לקוראים] לשבור את המקרא הוא ג"כ הוספה מגליון כעין ודייך דלעיל. וכלו' כבר קשה עלינו לשבור את המקרא ואגדה זו מגלגלת עלינו עוד.

ברוך הוא רבונו של עולם מה אתה סבור שאין דוחק לפניך לקרב את הקץ. (איני) [בשבילנו אינו] דוחק. אלא בשביל ימינך עשה כ). עד מתי תהא ימינך ממושכנת למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו (תהלים ס' ז'). לפיכך כשאמרה ציון עזבני ושכחני אמר לה הקדוש ברוך הוא יכול אף אני לשכח אותך. ימיני ממושכנת בשבילך ואני שוכח אותך. ואם שוכח אני אותך ימיני אני שוכח. אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני כא): דבר אחר אם אשכחך ירושלים אמר רבי לוי בשם רבי חמא בי רבי חנינא לפי שלעתיד לבא עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות אהלי חופות של כבוד לצדיקים כל אחד ואחד לפי כבודו כמה שישעיה אומר וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן ועשן יומם ואש להבה לילה כי
על‸כבוד חופה (ישעיה ד' ה') כב). והכל אומרים מה כל הכבוד הזה קול רנה. והם כל
אומרים להם קול רנה וישועה באהלי צדיקים וגו' ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל (תהלים קי"ח י"ד וט"ו). לפיכך כשאמרה ציון וה' שכחני אמר לה הקדוש ברוך הוא אני הכתבתי בכבוד שאני עתיד לעשות לצדיקים בגאולתכם. שהכל עתיד להיות מקלסים אתכם ואומרים קול רנה וישועה [וגו'] ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל. ואת אומרת וה' שכחני אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני: ועל הדעת (הראשונים) [הראשונה] שאמר רבי אבהו בשם רבי שמעון בן לקיש אתה מוצא כג) (לפיכך) כשגילה הקדוש ברוך הוא לדניאל את הקץ מהו אומר לו בסוף ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין (דניאל י"ב י"ג). מהו לקץ הימין. כשתעורר קיצה של ימין כד). אמרו לו ישראל כשתגאול אותנו משיעבוד מלכיות ותושיע את ימינך עלינו לומר שירות וזמירות על הפלאים שאתה עושה לנו ועל הישועות שאתה עושה לימינך מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (תהלים צ"ח א') הוי אם אשכחך ירושלים תשכח [ימיני] כה).

דבר אחר ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני מהו ה' וה'. אמרה לו אפילו שתי מדות של רחמים שכתובים בך ה' ה' אל רחום וחנון (שמות ל"ד ו') עזבו אותי ושכחו אותי עזבני ה' וה' שכחני כו):

דבר אחר ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני עשה אותי הפקר לאומות כלקט שכחה ופאה שהם עשוים הפקר. כמה שכתב ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך [לקצר] ולקט קצירך לא תלקט [וגו' לעני ולגר] תעזוב אותם (ויקרא י"ט ט' וי'):

מאיר מגן דוד עין

ובפסיקתא ג' ר' עזריה ור' אבהו בשם ריש לקיש את מוצא כיון שגרמו העונות ונכנסו שונאים לירושלים ונטלו גבורי ישראל וכפתו ידיהם לאחוריהם אמר הקב"ה עמו אנכי בצרה בני שרויים בצער ואני ברווחה כביכול השיב אחור ימינו וכו'. והועתק במדרש תהלים קל"ז (אלא דהשמיט ר' אבהו). וגריס לה באיכה רבתי פ"ב בשם ר' עזריה בשם ר"י בר סימון (ואולי צ"ל ר"ע בשם ריב"ש ור' אבהו בשם רשב"ל) עיי"ש. כ) כ"ה בילקוט ישעיה מ"ט אלא שסירס שם המאמרים וערבב בהם דברים אחרים וקיטע שם מה שסידר בתהלים קל"ז כדרכו עיי"ש. ובד"פ איתא איכו. ומתפרש ג"כ הכי אף בלי מלת בשבילנו. אבל הז"א והרז"ו הגיהו אתה סבור שאני דוחק וכו' איני דוחק וכו' וא"ל. כא) ובפסיקתא שם דריש לה בסגנון אחר. ועיין בילקוט ישעיה שם. ועיין באיכה רבתי פ"ב. ונראה שהמאמר שם הועתק מהפסיקתא והוא קטוע עיי"ש. וע"ע במדרש תהלים קל"ז. כב) במקרא כתוב ענן יומם ועשן ונגה אש להבה וגו'. וכן דרשוהו ר' יוחנן ור' חנינא בב"ב ע"ה ע"א עיי"ש וע"ע בפסיקתא. כג) הז"א והרז"ו הגיהו אתה מוצא וכו' לפיכך וכו'. וכתב הז"א נראה שצ"ל ועל הדבר אחר הראשון וכו' והסופר המעתיק הספר הגיה. דהך לפיכך וכו' שייך לעיל עפ"י המדרש דתהלים והילקוט. ודעתי נוטה שכולה הוספה מאוחרת. וב' נוסחאות היו כאן. כד) הז"א הגיה כשאעורר וכו' והרז"ו כתב פי' כשתתעורר. כה) ועיין בפסיקתא ובאיכה רבתי ובמדרש תהלים שם. אמ"אש מראין הדברים שעיקר המאמר היא בפסיקתא ועל פיה הועתק באיכה רבתי ובמדרש תהלים והדורש שלפנינו הרחיב הדרוש ושינה סגנון לשונו ועניינו. כו) הועתק בילקוט ישעיה בשינוי קצת ועיין ר"ה י"ז ע"ב בהגהה לתוספות שם.

דבר אחר עזבני (טענו) [טען] אותי כמה פורעניות כמה שכתב עזב תעזוב עמו (שמות כ"ג ה') כז): דבר אחר עזבני ה' עיזבני כח). כיצד. אלא אתה מוצא בשעה שהיו השונאים מקיפים את ירושלים לא היו בנות ישראל מצירות בדבר. אלא (מלפפים ואומרת) [מצפות ואומרות] אימתי תילכד. על שם שהיו בעלות נוי. והיתה כל אחת מהן אומרת אם תילכד ירושלים אני באה לידי גאולה שאני בעלת נוי. דוכס רואה אותי ונוטל אותי והוא שכתב אומר האומרים ימהר ויחישה מעשהו למען נראה (ישעיה ה' י"ט) כט). מהו למען נראה [למען נִרְאֶה] ס). וכן הייתה. כיון שנכבשה ירושלים היו כל גדולי המלכות נוטלים את הנשים הנאות שבירושלים ומושיבים אותן עמהן בקרון. מיד הייתה הצרעת זרחה במצחה והוא משליכה מאצלו. מניין. שכן ישעיה אומר יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומסקרות עינים הלוך וטפוף תלכנה וברגלים תעכסנה (שם ג' ט"ז) סא). כשהייתה האשה ארוכה היא נותנת שתי קצרות אחת מכאן ואחת מכאן והיא מהלכת באמצע זו היא שכתב הלוך וטפוף תלכנה סב): מהו ושפח ה' קדקוד בנות ציון (שם שם כ"ו) אמר רבי יוסי בר חנינא שהיתה הצרעת זורחת במצחם כמה שכתב בצרעת אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת (ויקרא י"ג ב'). ר' אליעזר אומר מהו ושפח ה'. שהיו יושבות אצלם והיו רואים שורות שורות של כנים יורדות משערם לתוך קדקד. והיו משתקצות ומתעזבות בפניהם. ומיד היו משליכים [אותן] ארצה (אותם) הוא שציון אומרת עזבני ה' עיזבני ה' סג). וא"ר חלפו בן זכר בשם רבי לוי כתב ושפח וקרינן וספח. בשביל ושפח. למה נתקלקלו בצרעת. בשביל המשפחות שלהם. שהם בני זרעו של אברהם יצחק ויעקב שלא יבואו עליהם ויקלקלו המשפחות שלהם סד): וה' פתהן יערה (שם) אמר רבי ברכיה הכהן ברבי (שעור) [שעירה] הנקבים (כולן) [שלהן. וכולן] (שלהן) נתפתחו בדם. והיו משתקצות בפניהם ומתעזבות בפניהם. ומיד היו משליכים אותם. לכך ציון אומרה (ותאמר ציון) עזבני ה' עיזבני ה' סה):

-דבר אחר ותאמר ציון עזבני ה' מה כתב למעלה מן הענין רנו שמים וגילי ארץ כי נחם ה' עמו ועניו ירחם (שם מ"ט י"ג). כיון שראתה ציון שמזכיר עמו ועניו

מאיר מגן דוד עין

כז) וכ"ה בילקוט ישעיה שם. ובד"פ עזבו והיא ט"ס. ובפסיקתא איתא ד"א עזבני כעומר השכחה כד"א לעני ולגר תעזוב אותם. כח) בבנין הכבד ופועל יוצא לשלישי הוא. כלו' שגרם שיעזבו אותי וכדמסיק. כט) במקרא כתוב יחישה וי"ת ויגלי. ס) כן הגיה הז"א. סא) בפסיקתא ד"א עזבני ה' לפני אומות העולם ר' חנינא פתר קרא בבנות ציון ויאמר ה' יען כי גבהו וגו'. והוא שם בנגנון אחר עיי"ש. והועתק מאיכה רבתי פ"ד שעיקרו שם על פ' סורו טמא וגו'. והוא ג"כ בויקרא רבה פט"ז שנשתמש בו שם הדורש לענין אחר עיי"ש. ועיין בשבת ס"ב ע"ב דדרש בה רבא בריה דרב עילאי בקרא דבנות ציון. סב) בפסיקתא וברבה שם ושם עיי"ש. ובשבת ג' שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה. סג) באיכה רבתי הוא בהפך ר' אלעזר אמר הלקה אותן בצרעת וכו' ריב"ח אמר העלה על ראשיהם משפחות משפחות של כינים. וכ"ה בויקרא רבה ובפסיקתא (אלא דבפסיקתא איתא ר' דוסא בר חנינא בע"ם). ובשבת שם לא מייתי אלא הא דריב"ח וכמו שהוא לפנינו. ועיין בויקרא רבה שם דר' יוחנן נמי בצרעת פתר לה. וע"ע ברבה שם פי"ז דגרס לה סתמא. ובבמדבר רבה פ"ז תני לה בשם ר' אלעזר בן פדת. וכ"ה סתמא בתנחומא דפ' מצורע. סד) באיכה רבתי שם ר' ברכיה וחילפי בר זביד בשם ר' אסי מהו ושפח וספח כדי לשמור זרע קודש שלא יתערב בעמי הארצות אמר הקדוש ברוך הוא יודע אני שאין עכו"ם בדילין מן הצרעת מה עשה וה' פתהן יערה רמז הקדוש ברוך הוא למעיינם והיה מוציא דם עד שממלא כל הקרונין וכו'. וכ"ה בויקרא רבה שם. אלא דהתם ג' ר' חייא וחילפא בר אידי בשם ר' יוסי מהו ושפח שמר משפחותיהם וכו'. ובפסיקתא הגי' ר' חליפי בר זעירי בשם ר' ייסא. ובקצת נוסחאות ר' ברכיה ור' חלבו בש"ר יוסי. סה) עיין באות דלעיל. ויראה שעיקרו הוא כמו שהוא לפנינו. ובמדרשים שם עירבבום לחדא שיטתא. ובשבת שם פליגי בה רב ושמואל ח"א שנעשו כקיתון (ופרש"י יערה כמו ותער כדה) וח"א שנעשו פתחיהן כיער. ועפ"י לשון רש"י שם הגהתי

ולא הזכיר לא לציון ולא לירושלים התחילה אומרת עזבני ה' וה' שכחני סו). מיד השיב הקדוש ברוך הוא ואמר לה כשם שאי אפשר לאשה לשכח עולה כך איני יכול לשכח אתכם התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה (שם שם ט"ו). אמרה לו רבש"ע היאך איפשר. (אוסיף) [אין סוף] לרעות שעשיתי סז). גרמתי לבית מקדשך שיתחרב והרגתי הנביאים. אמר רבי ברכיה הכהן ברבי אמר לה הקדוש ברוך הוא רעותייך אני שוכח וטובותייך (אני) [לא] אשכח סח). גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך (שם) גם אלה אלהיך ישראל (שמות ל"ב ה') שכחתי. אנכי ה' אלהיך (שם כ' ב') לא אשכח סט):

דבר אחר ותאמר ציון עזבני ה' כך פתח רבי תנחומא בר' זש"ה קומה ה' אל נשא ידיך אל תשכח ענוים (תהלים י' י"ב). אמר ר' פנחס הכהן בשם רבי הושיעא חמש מעמדות אמר [דוד לפני] הקדוש ברוך הוא בספר תהלים בספר הראשון, קומה ה' הושיעני אלהי כי הכית את כל אויבי לחי ושני רשעים שברת (שם ג' ח') ע). קומה ה' באפך הנשא בעברות צררי ועורה אלי משפט צוית (שם ז' ז'). [קומה ה' אל יעז אנוש וגו'] (שם ט' כ') עא). קומה ה' אל נשא ידיך (שם י'). קומה ה' קדמה פניו הכריעהו (שם י"ז י"ג), למה (חמשה) [חמשה]. אלא ארבעה (ארבעה) כנגד ארבע מלכיות. שראה דוד אותם ברוח הקודש היאך הם עתידים לשעבד את ישראל. והוא מעמיד את (הקודש) [הקב"ה] על [כל] אחת ואחת קומה ה'. קומה ה'. ולמה (חמשה) [חמשה]. אלא רואה את מלכותו של גוג היאך היא באה בחזקה התחיל מעמיד הקב"ה עליה. ואומר רבש"ע אינו שלנו (אלא) להזדווג (לה) [לה. אלא] את אפנטיסון לה קומה ה' קדמה פניו הכרעהו עב): מהו קומה ה' אל נשא ידיך משל לגיבור שהיה עובר בנהר ובנו עמו. היה הגיבור תופס בידו של בנו ומעבירו עמו. באה השיבולת לשטוף את הבן. אעפ"י כן היה אביו תופש בו. אלא שהיתה השיבולת עוברת על ראש הבן. התחיל הבן צועק מלמטן. אבא אילולי שאתה מחזיק בי כבר הייתי שטוף ביד השיבולת ומת. אלא מה הנייה שאני עומד ומתבלע במים. אלא אם תבקש אתה שאחיה הגבה ידיך ואני אחיה. כך היה דוד רואה את המלכיות. שנמשלו כמים הוי המון עמים רבים כהמות מים יהמון וגו' (ישעיה י"ז י"ב עג) לכן הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו וגו' (שם ח' ז') עד). והוא רואה אותם היאך הם באות ומשעבדות את ישראל. התחיל צווח טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת שטפתני (תהלים ס"ט ג'). ואילולי שאתה

מאיר מגן דוד עין

אמא"ש מראין הדברים שלא הועתק כאן מאיכה רבתי. ולא התם מהכא. אבל בפסיקתא הועתק מאיכה רבתי. ובויקרא רבה הוא מדרש מאוחר שהשתמש במדרש איכה רבתי. והילקוט העתיק אלו המאמרים מהפסיקתא. בישעיה שם ובאיכה ר' תתר"ל עד תתרל"ה עיי"ש. סו) שכבר אפשר שילחמם בארץ כפולותם. ועיין לקמן סוף פיסקא. סז) כן הגיה הז"א. ובד"פ איתא או סוף. סח) והז"א והרז"ו הגיהו אין אני שוכח. ונראה ששתי הנוסחאות היו כאן ונקטעו ונשתבשו. סט) וכן דרשה ר' יש לקיש ור' אלעזר בש"ר אושעיא בברכות ל"ב ע"ב. ובפסיקתא ר' הונא בשם ר' אחא עיי"ש. ע) במקרא כתוב שני רשעים. עא) כן הגיה הרז"ו. עב) הגהתי עפ"י הז"א והרז"ו. והוא במדרש תהלים מזמור ג' בקיצור. ושם ג' אר"פ בש"ר הושיעה ה' פעמים מקים דוד להקב"ה בספר ראשון שבתהלים ד' כנגד ד' מלכיות וא' כנגד גוג ומגוג. ובמזמור י"ז הוא באריכות יותר. ושם ג' חמש עמידות העמיד (הקדוש ברוך הוא לדוד) [דוד להקב"ה] וכו' (והגיה כן הז"א לפנינו) וחמישית שראה מלכות של גוג שהוא בא אל ישראל בחזקה ואומר להקדוש ברוך הוא קומה ה' אל נשא ידך (וכ' שמקרא זה הוא בט"ס וצ"ל קומה ה' קדמה וגו') אמר לפניו רבש"ע אין זו להזדווג לה אלא אתה ומהו אומר וכו'. ופי' אפנטיסון כ"ל שהוא ביאור אל קדמה פניו. וענינו הוא כמו אפנתי שהוא לקראת פנים. עיין בערוך ובמוסף ערך אפנתי. והז"א הגיה אפוטנין ופי' שענינו איש ריב ובעל דין. ועיין בב"ר פע"ה ד ר' פנחס בשם ר' ראובן דריש להו להנהו עמידות לענין אחר. עג) במקרא כתוב כהמות ימים. עד) במקרא כתוב ולכן וגו' עליהם וגו'.

מחזיק בנו. שאתה מפיר את עצתם ממנו. כבר לא הייה לנו עמידה לפניהם אפי' שעה אחת. אלא אם אתה מבקש שנחיה הגבה את ידיך ואנו חיים. הוא שנאמר קומה ה' אל נשא ידיך. אמר הקדוש ברוך הוא אני מגביה כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ') עה): דבר אחר קומה ה' אל נשא ידיך אמרו לו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם היזכר לאותה שבועה מה שנשבע המלאך. וירם ימינו ושמאלו ונשבע בחי העולם כי למועד מועדים עו). אמר להם [לא] המלאך לעצמו נשבע שאני ממהר להביא את הקץ לגאול אתכם משעבוד עול מלכיות. אלא אני נשבעתי כי אשא אל שמים ידי (שם). וכן לכן יחכה ה' לחננכם (ישעיה ל' י"ח) עז) ואין לכן אלא שבועה שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי וגו' (שמואל א' ג' י"ד) עח). אמר רב יהושע דסכנים בשם ר' יהושע בן לוי אמר הקדוש ברוך הוא שנים ושלשה פעמים אסרתי עצמי בשבועה שאני מביא את הקץ ומנחם אתכם ואת ציון ותאמר ציון עזבני ה' אתמהא עט):

[דבר אחר] ותאמר ציון עזבני ה' מה כתב למעלה מן העניין [פרשת] מלך המשיח פ). כה אמר ה' בעת רצון עניתיך [וגו'] ואצרך ואתנך [וגו'] לאמר לאסירים צאו [וגו'] (ושמתי כל הרי לדרך) לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש [וגו'] ושמתי כל הרי לדרך וגו'] הנה (אנכי) [אלה] למרחוק יבואו [וגו'] רנו שמים וגילי ארץ [וגו'] כי נחם ה' עמו ועניו ירחם (ישעיה מ"ט ח' עד י"ג) פא) ואחר כך ותאמר ציון עזבני ה'. למה. לא היה צריך לומר כן אלא תהילה פרשת ותאמר ציון ואחר כך פרשת מלך המשיח. מהו הדבר הזה כה אמר ה' בעת רצון עניתיך עומד ומסיח במלך המשיח ואומר ואצרך. אלא אמרו רבותינו אין סוף לומר מה ייסורים מתייסר בכל דור ודור לפי עונות הדור. אמר הקב"ה (בלומו) [באותה] השעה אני בורא אותו הדשה ואינו (מתיירא) [מתייסר] עוד ואצרך ואתנך פב). מהו לאמר לאסורים צאו ששלש גליות נעשו עשרת השבטים פג). אחת גלתה לסמבטיון. ואחת גלתה לפנים מסמבטיון. ואחת גלתה לדפנו של רבלתה ונבלעה

עין מגן דוד מאיר

עה) במדרש תהלים שם הוא קצת בסגנון אחר. וה"ג התם משל לה"ד לגבור וכו' ובנו עמו ואחוז בידו להעבירו וכשהגיע לחצי הנהר נתגברה השבולת למעלה על ראש בנו מיד צעק בנו ואמר אבא ארים ידך דאנא טבע כך ד' מלכיות משולין כמים שנאמר הוי המון וגו' וישראל טובעין בתוכו שנאמר טבעתי ביון וגו' ואלמלא הקדוש ברוך היא עמהם לא היו יכולין להנצל שנאמר כי תעבור במים אתך אני וכיון שראה דוד שפעמים שהחטא גורם והם מתגברין כשבולת של נהר לשטף את ישראל התחיל לומר קומה ה' אל נשא ידך וגו' ארים ידך דאנן טבעין וכה"א אל תשטפני שבולת מים לפיכך הוא אומר קומה ה' זכור שבועתך א"ל חייך אני נושא שנאמר כי אשא אל שמים ידי. ואומר הנה אשא אל גוים ידי. ואולי שמלות זכור שבועתך נשתרבבו להתם ומלמטה מיניה והוא ט"ס. ובילקוט העתיק המאמר שלפנינו במזמור י' והוא שם בשינוי סגנון קצת עיי"ש. עו) דניאל י"ב. ולשון המקרא וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וגו'. עז) במקרא כתוב ולכן. עח) במקרא כתוב ולכן. בילקוט תהלים שם ג' ד"א אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם הזכר לאותה שבועה וירם את ימינו ושמאלו וגו' (דניאל י"ב) א"ל הקדוש ברוך הוא לא המלאך בעצמו נשבע אלא אני נשבעתי כי אשא וגו'. וכן הגיהו הז"א והרז"ו ועפי"ז הגהתי. ובמדרש תהלים שם ג' דבר אחר קומה ה' זכור שבועתך שנשבע המלאך על שמך שנאמר וירם וגו' וכתיב לכן יחכה וגו' ואין לכן אלא שבועה וכו'. והא דלכן לשון שבועה בשמות רבה פ"ו ובתנחומא פ' וארא. עט) עיין במדרש דמסיים שם בשם ר"י דסכנין בש"ר לוי בענין אחר. אמ"א ש מראין הדברים שעיקר המאמר הוא כעין שהוא במדרש תהלים שם ור' תנחומא נשתמש בו עפ"י דרכו. פ) כן הגיה הז"א. פא) הגהתי כסדר ובלשון המקראות שלפנינו. פב) כ"ה בד"פ. ועיין בילקוט ישעיה שם ר' של"א שקירם המאמרים ושינה בסגנון לשונם כדרכו. ועיין לקמן פל"ו ול"ז. פג) בד"פ איתא בט"ס נעשו עשרת הדברות השבטים. הז"א הגיה גלו ואי"ל.

שם נבלע ישראל (הושע ח' ח') פד). לאמור לאסורים צאו לאילו שנתונים בסמבטיון. ולאשר בחשך הגלו (ישעיה שם) לאילו שנתונים לפנים מסמבטיון. ואילו שנבלעו ברבלתה הקדוש ברוך הוא עושה להם מחילים מחילים מלמטן. והם מחלדין בהם עד שהם באים תחת הר הזיתים שבירושלים. והקדוש ברוך הוא עומד עליו והוא נבקע להם [והם] עולים מתוכו. כמו שזכריה אומר ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה וגו' (זכריה י"ד ד'). הדא הוא דכתב ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה אלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי ואלה אפה הם (ישעיה מ"ט כ"א) פה). ואילו שלש גליות (אינה באותה) [אינן באות] לבד. אלא כל מקום שיש ישראל מתכנסים (ובאו) [ובאים]פו). הנה אלה מרחוק יבואו והנה אלה מצפון ומים (שם) אילו שנתונים במקומות הרחוקים באספמיא. ואלה מארץ סינים (שם) אילו בני יונדב בן רֵכב. ומי שהוא מהלך בדרך [הוא] רעב וצמא. והם אינם כן. אלא ולא ירעבו ולא יכם שרב ושמש (שם) פז). ולא עוד אלא שהקדוש ברוך הוא משפיל לפניהם [את ההרים. ועושה אותם דרכים לפניהם] פח). וכן כל מקום עמוק הוא מגביהו לפניהם. ועושה אותם לפניהם מישור דכתב [ושמתי] כל הרי לדרך ומסילותי ירומון (שם). וכיון שהכל מתכנסים ובאים. הקב"ה אומר לשמים והארץ מה אתם עומדים. כשהיה האבל נתאבלתם (עמה) [עמהם] כמה שכתב אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (שם נ' ג'). עכשיו שבאה השמחה עמדו ושמחו עמהם רנו שמים וגילי ארץ פצחו הרים רנה. למה. כי נחם ה' עמו ועניו. כי נחם ה' ציון אין כת"ב כאן. אלא שראתה ציון שהגליות מתכנסות וכל ישראל והשמים והארץ שמחים להם והיא אינה נזכרת (תחילה) התחילה אומרת ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני. אלא שכח אותי הרי הכל מתכנסים ואני איני נזכרת (התחילה אומרת וה' שכחני ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני). אמר לה הקב"ה יש חופה שאין לה [כלה]. שאי עיניך סביב וראי כולם נקבצו באו לך חי אני נאם ה' כי כולם כעדי תלבשים ותקשרים ככלה (שם מ"ט י"ח) פט).

מאיר מגן דוד עין

פד) בדפוס ז"א נשמט בטעות. פה) בילקוט ישעיה שם גלתה לפנים מסמבטיון וכשם שיש מא"י לסמבטיון כך יש מסמבטיון לשם וכו' מחילים מלמטה והם הולכים בהם וכו'. וגרסינן בירושלמי דסנהדרין ס"פ חלק ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר"ש בר נחמן לשלש גליות גלו ישראל א' לפנים מנהר סמבטיון וא' לדפני של אנטוכיא וא' שירד עליהם הענן וכיסה אותם כשם שגלו לג' גליות כך גלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה לג' גליות מ"ט בדרך אחותך הלכת וגו' וכשהן חוזרין חוזרין מג' גליות מ"ט לאמר לאסורים צאו אלו שגלו לפנים מנהר סמבטיון לאשר בחשך הגלו אלו שירד עליהם הענן וכיסה אותם על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם (ישעיה שם) אלו שגלו לדפנה של אנטוכיא. וכעין זה הוא במדבר רבה פט"ז בד"ה עד אנה ינאצוני. אלא דהתם קאמר לפנים מן ענן של חשך ובנוסחא אחר לפנים מן הרי חושך עיי"ש. ובאיכה רבתי פ"ב בפ' בלע ישראל הועתק מהירושלמי ונשתבש עיי"ש. וע"ע בת"י פ' תשא בפ' הנה אנכי כורת ברית. אמ"אש הרז"וו רמז על נוסחאות שבס' זרובבל. ואינו תחת ידי. ובס' זרובבל למוהר"א יעללינעק בית המ"ד ח"ב ליתא. פו) כן הגיה הז"א. ובד"פ איתא באות. ובילקוט שם גרס אינם לבד וכו' באין. פז) וכ"ה בילקוט. פח) וכ"ה בד"פ ובילקוט. פט) כן הגיה הז"א. ובילקוט הגיה יש כלה בלא חופה. וכתב הז"א שהוא ט"ס וכבר רמזתי לעיל אות פ"ב שבילקוט המאמרים מפורסים. ועיין לעיל אות ס"ו. במקרא כתוב שאי סביב עיניך וגו' כעדי תלבשי וגו'. אמ"אש בפסיקתא להפטרה זו ה' שיטות. שיטה א' אזכרה נגינתי וגו' והוא באיכה רבתי א' בפ' בכה תבכה. ב' מה יתאונן וגו' והיא ג"כ באיכה רבתי ג'. ג' והלה אפי בו ביום ההוא וגו'. ד' אם אשכחך ירושלים ורמזתי עליה לעיל אות מ"ו וכ"א. ה' שיטה דעזבני ודבנות ציון שרמזתי עליה לעיל אות ס"א וכו'. ומסיים בדרוש התשכח אשה עולה כמו שהוא בילקוט שם. וכל המאמרים העתיקם הילקוט במקומותם כמו שרמז עליו החכם מוהר"ש באבער.

פל"ב

ענייה סוערה לא נוחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבנייך ויסדתיך בספירים וגו' (ישעיה נ"ד י"א) א)

אמר הכתוב בני איש עד מה כבודי לכלימה תאהבון ריק תבקשו כזב סלה ודעו כי הפלה ה' חסיד לו ה' ישמע בקראי אליו (תהלים ד' ג' וד') בני איש אילו דואג ואחיתופל. בני איש עד מה כבודי לכלימה עד מתי אתם מדקדקים בכבודי ב) ואין אתם קוראים אותי בשמי. אלא אתם אומרים מדוע לא בא בן ישי (שמואל א' כ' כ"ז) (אם ראיתו) [ראיתי] את בן ישי (שם כ"ב ט') ג) גם לכלכם יתן בן ישי (שם שם ז'). אין לי שם. תאהבון ריק מה אתם מרדפים אחר דברים של ריקנות ואומרים עזבו הקב"ה שכחו אין המלכות חוזרת לו מעתה. תבקשו כזב סלה (יודעים) [ודעו] כי הפלה ה' חסיד לו ה' ישמע בקראי אליו כבר בישרני על ידי נתן הנביא גם ה' העביר חטאתך ולא תמות (שמואל ב' י"ב י"ג):

דבר אחר בני איש עד מה כבודי לכלימה אילו אומות העולם. שנקראו בני איש. שהם באים מבני בניו של נח איש צדיק תמים היה (בראשית ו' ט'). אמר הקב"ה לאומות העולם רשעים עד מתי כבודי לכלימה. זה בית המקדש שנקרא כבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו (ירמיה י"ז י"ב). אמר הקב"ה עד מתי (מדקדקים) [אתם מקרקרים] בו ומעמידים בו צלמים וע"ז. תאהבון ריק מה [אתם] מרדפים אחר דברים של ריקנות ואומרים עזבו הקב"ה (שכחה) [שכחו] אין שכינה חוזרת שם. תבקשו כזב סלה ודעו כי הפלה ה' חסיד לו ה' ישמע בקראי אליו כבר בישרתי אותו על ידי ישעיהו הנביא ואמרתי לו ענייה סוערה לא נוחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבנייך ויסדתיך בספירים ד):

דבר אחר ענייה סוערה ענייה מן דברי תורה. (סוערה) [ענייה] מן המצות ומעשים טובים. ענייה מן הצדיקים. סוערה (מעל) [מערעתא. שערעוה] אומות העולם שנאמר זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים [האומרים ערו ערו עד היסוד בה] וגו' (תהלים קל"ז ז') ה). רבי אבא בר כהנא (בשם רבי) [ורבי] לוי ברבי. אחד אמר תברו תברו. ואחד אמר פנון פנון ו). למאן דאמר תברו תברו דכתב חומת בבל הרחבה ערער תתערער (ירמיה נ"א נ"ח). ולמאן דאמר פנון פנון דכתב ותער כדה אל השוקת. (בראשית כ"ד כ'). ולמ"ד פגרו עד היסודותיה מטו. ולמאן דאמר פנון פנון עד היסודותיה נסבו ז):

מאיר מגן דוד עין

פל"ב א) היא הפטרה ג' מז' דנחמתא. ולפי הסדר שלנו היא לפ' ראה. ב) שלא לתת לי כבוד. ג) כן הגיהו הז"א והרז"וו. ד) כולא בפסיקתא דעניה סוערה. ובבא קמייתא היא באריכות יותר ובתרייתא היא קטועה שם עיי"ש. והועתק בילקוט ישעיה שם. וגרס עד מתי אתם מכלימים בכבודו של בית המקדש מרקקין בו מטנפין בו מעבדין בו עורותיהם (ובקצת נוסחאות בפסיקתא ועוברין בו עבירות) ומעמידין בו אלילים וכו'. ויראה שכך היתה נוסחתו בפסיקתא. ובנוסחא שלפנינו נראה עיקר מקרקרים כמו שהגהתי. וע"ע בילקוט תהלים שם שסידר שם המאמר עפ"י המדרש תהלים שם. אלא שבמדרש שם המאמר קטוע (והסדר שם בילקוט עפ"י המקרא שדורש עלי' וכדרכו) עיי"ש. וממדרש תהלים שם נראה שכבר היתה שיטה זו דרוש לנחמו כאמו עיי"ש. ה) כ"ה בפסיקתא וכבר כתב מוהר"ש באבער להגיה כך והוא נכון. ועיין במדרש תהלים פ"ז דדריש לה בענין אחר. ו) וכן הגיהו הז"א והרז"וו. ז) כלו' דלמ"ד פגרו (או תברו) כוונת המקרא שהגיעו בשבירתם את החומה עד יסודותיה ולמ"ד פנון שפינו ולקחו הכל עד יסודותיה בכלל. ופי' נסבו לקחו. ובפסיקתא ג' לה הכי ראב"כ אמר פגארו פגארו כמד"א חומת בבל וגו' ור"ל אמר פנון וכו' על דעתיה דראב"כ דאמר פגארו פגארו עד יסודיה מטון ולא עד היסוד בה וע"ד דר"ל דהוא אמר פנון פנון עד יסודיה מטון

דבר אחר ענייה סוערה לא נוחמה אמר רבי לוי בכל מקום שהוא אומר אין לה, יש לה. כתב ציון היא דורש אין לה (ירמיה ל' י"ז) הוי לה דכתב ובא לציון גואל (ישעיה נ"ט כ'). ותהי שרי עקרה אין לה ולד (בראשית י"א ל') הוי לה ותהר ותלד שרה לאברהם בן (שם כ"א ב'). וכן (לפנינה) ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים (שמואל א' א' ב') הוי לה ותהר ותלד שלשה בנים (שם ב' כ"א). וכן רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה (ישעיה נ"ד א') הוי לה שנאמר ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה וגו' (שם מ"ט כ"א) ח).

הנה אנכי מרביץ בפוך אבנייך רבי אבא בר כהנא אמר כהדין כחולא שנאמר ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה (מלכים ב' ט' ל') ט).

ויסדתיך בספירים שם סנפירינון י). מעשה באחד שעלה לרומי למכור סנפירינון.

מאיר מגן דוד עין

עד היסוד בה. והיא ג"כ בפסיקתא דפ' זכור. ושם הגי' ע"ד דראב"כ דאמר פגרו פגרו עד יסודיה מנו עד היסוד בה ע"ד דר"ל דאמר פאכון פאכון עד יסודיה כבון עד היסוד בה. ונוסחא אחרינא ע"ד דר"ל וכו' עד יסודיה קיים שנ' עד היסוד בה. ועוד כ"א עד יסודיה כקון עד היסוד בה, ובמדרש תהלים קל"ז מייתי נמי להא פלוגתא וג' בדראב"כ פגרו ובדר"ל פיכון ולא מקיים בה מידי. ובתנחומא דזכור בפ' תלא ג' לה נמי ומקיים ע"ד דמ"ד פגרו פגרו על יסודיה מכוון שנ' עד היסוד בה ע"ד דמ"ד פנון פנון יסודיה. ובאיכה רבתי פ"ה ג' ראב"כ אמר פגרו פגרו ר"ל אמר פנון פנון מ"ד פגרו פגרו הה"ד חומת בבל וגו' מ"ד פנון פנון הה"ד עד היסוד בה אפילו יסודותיה מטון. והנה הרבה והתנחומא ודאי הם קטועים. אמ:ם להעמיד הנוסחא אומר, הנה הערוך ערך פגר הביא נוסחת פגרו. וכתב שתרגם ירושלמי ונתץ את הבית ופגר ית ביתא. ובערך פכר היתה בנוסחתו באיכה רבתי מ"ד פכרו פכרו אפי' יסודיה אריעון הה"ד חומת בבל וגו'. ועניינו ג"כ שבירה. והנה מאן דתני פגרו או פגארו לא משתבש. ומ"ד פכרו או תברו לא משתבש. שענין כולם הוא שבירה. ולאותו מ"ד לכל הנוסחאות עד יסודיה מטון. שהגיעו עד היסוד. ובפסיקתא דענייה צ"ל עד ולא היסוד בה. ובתנחומא מלת מכוון שיבוש וצ"ל מטון, אמנם בנוסחת הרבה לפי מה שהעתיקו הערוך החריבו אפילו יסודותיה. ואולי תסכים לזה הנ"א דתני בדר"ל יסודיה קיים וצ"ל עד יסודיה ויסודיה קיים, וכן מ"ד פכון או פאכון או פיכון לא משתבש. שענינו כמו מפנין במסכה בשבת. ובלשון המקרא ופינו את הבית. ות"י ותער כדה ופניאת קולתה. וכן מריקים שקיהם פנון. כמו שהביא הערוך ערך פן. ולאותו מ"ד משמע ליה שפינו ולקחו הכל עד אפי' היסודות. ונוסחתינו כקבו עיקר. ומלת מטון בפסיקתא דענייה הוא ט"ס שנשתרבב לו מדלעיל. ובפ' דזכור מלות ככון או כקון הם ט"ס וצ"ל כקבון. אי נמי כקון. שענינו כמו כקבון (עיין ערוך ערך כקתיה). וכן ברבה מלת מטון שיבוש. וצ"ל אפי' יסודותיה כקבון. והתנחומא הוא קטוע כנ"ל. והז"א הגיה עם היסודות נקבו וא"ל. וכ"ל דכל האי קיומא הוא תוספות ואינו מעיקר המאמר ולכך נקיט לשון פגרו עפ"י המקור דאיתוסף מהתם. ח) וכ"ה בפסיקתא אלא דשם מייתי הניקה בנים ברה. והוא בב"ר סוף פל"ח אלא שהיא קטוע קצת וחסר המקרא דמי ילד לי וגו'. ובבמדבר רבה ג' לה סתמא ד"א ועד אין בה אעפ"י שאין לה עכשיו יש לה לאחר זמן כיוצא בדבר אתה עומד ותהי שרי עקרה וגו' וכו' כיו"ב אתה אומר לא הגידה אסתר וגו' אעפ"י שלא הגידה עכשיו הגידה לאחר זמן ואף כאן וכו' וקרבתי למשפט והייתי עד ממהר וגו'. והוא ג"כ בשם ר"ל באיכה רבתי א' בפ' אין לה מנחם. ומקיים אף כן את אומר אין לה מנחם והוה לה שנאמר אנכי אנכי מנחמכם. וככפל בפ' פרשה ליון. ולא מייתי התם קראי דלא. ופליג ארבנן דהלכתא בחולין ס"ו ע"א. ועיין בתוספות ע"ז ל"ט ע"א בד"ה אין לו עכשיו. ואין הפרש בין מלת לא ומלת אין לענין זה. אלא שמלת אין מורה על העכשיו ומלת לא הוא כתלית בפעל הבא אחריה אם בעבר אם בעתיד. ויראה שעיקר מאמרו של ר' לוי הוא בפ' בראשית ומסדרי המדרשים העתיקוהו. והכא לא מקיים מידי דממילא משמע ליה. והז"א והרז"ו הוסיפו וכן כאן ענייה סוערה לא נוחמה ובסוף נתנחמה נחמו נחמו עמי וא"ל. ט) בפסיקתא ג' כהדין כחלא. והרבה בתלמוד כוחלא. ובמדרש תהלים פ"ז ג' אבני כחלא. ומוסיף בפסיקתא שם ג' דברים נאמרו בפוך עפ"י בבלי שבת ק"ט ע"א. י) הז"א מחק מלת שם וא"ל. בפסיקתא שם ג' (ר' יודן ור' פנחס)

והתנה עמו הלוקח ע"מ לבודקו. נטלו והניחו על הסדן והיה מכה עליו בפטיש. והיה הסדן נחלק והפטיש נפצץ והוא לא נחסר יא):

ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח (שם י"ב). ר' אבא בר כהנא אמר כהדין וכדין יב). ר' יהושע בן לוי אמר אבני כדכדנא יג): רבי יהושע בן לוי היה עומד עם אליהו בהר הכרמל. אמר לו אין אתה מראה לי אילו אבני כדכדנא כיצד הם. אמר לו הן. והראה לו על ידי נס יד). מעשה בספינה אחת שפירשה בים הגדול. אחזו נחשולה והיתה מיטרפת בים. והיה בה נער אחד עברי. נגלה עליו אבא אליהו. אמר לנער אם את עושה שליחותי אני ממלט לאנייה הזו בזכותך. אמר לו הן. אמר לו לך והראה לרבי יהושע בן לוי אילו אבני כדכד. והוא יושב במדינה הגדולה בלוד. ואל תראה [לו] אותם שם. אלא הוליכוהו למערה של לוד ושם הראה לו אותם. הלך הנער ואמר לר' יהושע בן לוי בא אחרי. כיון שהוליכו למערה והראה אותם לו מיד הבהיקה כל לוד מאורם. אמר רבי יצחק כיון שראה אותם נבהל מפניהם ונגנז טו): (שם שוקייך) [שמשתיך] שורייך טז).

ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ (שם) (כתב) [כל כך] למה. יז)

מאיר מגן דוד עין

ר"ל כל גיזרה וגיזרה שהיא עתידה להנתן בירושלים תהא כלה כשמפירינון הזה ורפ"א [אר"פ] תאמר שהשמפירינון הזה רך הוא מעשה בא' וכו' (וכאשר הגהתי כנ"ל ועיין באיכה רבתי פ"ד בפ' זכו נזיריה). ועיין בשה"ש רבה פ"ה בפ' מעולפת ספירים והמאמר שם קטוע. ובמדרש תהלים שם כתי' ל"ג להא דר"י ור"פ. יא) בפסיקתא שם הוא המשך מדברי ר' פנחס. ובאיכה רבתי שם ג' אר"פ מעשה וכו'. ובשה"ש רבה איתא ר' יודן אמר אי תימר שהספיר הזה רך הוא בא וראה מעשה וכו'. והוא שיבוש שהמאמר קטוע שם. ושם ג' אמר הלוקח ע"מ לבדוק אותו נבחין אותו לשבור ממנו חתיכה קטנה נתנו על הסדן וכו'. ובמדרש תהלים שם ג' לה קתמא מעשה באדם א' שלקח אבן של ספירינון ע"מ לבודקה וכו' יב) כלו' שמלת כדכד היא מלה מורכבת ועניינה כך וכך. כלו' באיזה מין אבן טובה שיתפלא אעשה למלאות רצון אים ואים. ובמדרש תהלים פ"ז שם ג' א"ר ברכיה בשם ר"א ב"כ פליגי בה תרי מלאכי ברקיעא מיכאל וגבריאל (כלו' איזה אבן טובה חשוב יותר) ואמרי לה תרי אמוראי במערבא יהודה וחזקיה בני ר' חייא חד אמר שוהם וחד אמר ישפה אמר הקב"ה להוי כדין וכדין. ובבבא בתרא ע"ה ע"א גרסינן לה בשם ר"ש בר נחמני עיי"ש (ונדחקו שם הרשב"ם והתוספות לפרש ופשוטו כמו שפירשתי). ואמרם דמיכאל וגבריאל פליגי בה לדעתי יסודם באגדה דבמדבר רבה פ"ב. דשהם הוא אבן יוסף וישפה הוא אבן בנימין ושניהם בדגלים במערב. ואמרו שם מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וכנגדן אפרים ובנימין ומנשה מי יעמוד לפני שלג וברד אפרים ומנשה ובנימין שנ' לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין שנ' לבנימין אמר ידיד וגו' וכו'. והנה בשני אלו השבטים קור וחום שהם במערב שולטין מיכאל וגבריאל. עיי' במדבר רבה דמיכאל שלג וגבריאל אש. ובתרגום דאיוב בפ' המשל ופחד להיפך מיכאל אש וגבריאל דמיא (ועיין פסחים קי"ח ע"א). ולזה כוונו במליצתם דהנהו תרי מלאכי פליגי אי שהם או ישפה כנ"ל. יג) בפסיקתא ג' ר' לוי אמר כדכדיכון ריב"ל אמר אבני כודכייא. ועיין בהערות למוהר"ש באבער שם. וברד"ק ישעיה שם כתב ושמתי כדכד תרגם ירושלמי נפך ספיר כדכדינא וספרינא ונפך היא מרגליות שחורה. והתרגום בישעיה תרגם ואשוי במרגלין אעך. ובתרגומים שלפנינו נפך ספיר ויהלום תרגמו יונתן איזמורד וספירינון וכדכודין. ותרגום הירושלמי כדכדנא וסמפולינא ועין עיגלא. יד) בפסיקתא שם ר' יהושע הוה מתחמיד למיחמי אילין אבני כודכייא קם עליו אליהו ז"ל א"ל בית מרי מחוני לי אילין אבני כודכייא וכו'. טו) סיפור זה בפסיקתא באריכות יותר ובערבוב לשון משנה ולשון ארמי. ושם מסיים קתמא וכיון דחמי יתהון הבהיקה כל לוד מאורן והשליכן לארץ ונגנזו. ובכל אלו הדברים בילקוט ישעיה שם מהפסיקתא. טז) וכ"ה בפסיקתא. ולשון רש"י ישעיה שם ומדרש תהלים פותר שמשתיך ושמש ומגן שיני החומה (ולפנינו במדרש תהלים מזמור א' ליתא). ואולי שצריך להגיה לפנינו שמשתיך שם שותיך שורייך. וכלו' גובה החומה. דמלת שם עניינו גובה כמו שמי קורה בתלמוד. ושותיך הוא מלשון כי השתות יהרסון והמלה היא מורכבת. אמנם בספר הגהתי עפ"י הז"א והרז"ו. יז) כן הגיה הז"א

שעתיד הקב"ה לעשות שער גדול לבית המקדש ושני פשפשים מאבן טובה אחת של מרגליות יח). ור' יוחנן היה יושב ודורש עתיד הקב"ה לעשות שער גדול של בית המקדש ושני פשפשים מאבן [טובה] אחת. היה שם אדם יושב ודורש עתיד הקב"ה לעשות שער גדול של בית המקדש ושני פשפשים מאבן טובה אחת של מרגלית. והלא אפילו כביצה אין [אתה] מוצא עכשיו יט). הלך ופירש בים הגדול ושקעה ספינתו והאיר הקדוש ברוך הוא את עיניו וראה שם מלאכי השרת שהיו יושבים ומסתתים בה (ומפליגים) [ומגלפים] בה. אמר להם זו למה. אמרו לו לשער הגדול של בית המקדש כ). לשנה אחרת בא ומצא את רבי יוחנן שהיה יושב ודורש שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות שער גדול של בית המקדש ושני פשפשים מאבן טובה של מרגלית אחת. אמר לו דרוש ולך נאה לדרוש. אמר לו מה ראית שכך אמרת לי. אמר לו אילולי שראיתי בעיני לא האמנתיך. מה עשה רבי יוחנן תלה עיניו וצפה בו. מיד נעשה גל של עצמות כא).

[וכל גבולך לאבני חפץ לפי שבעוה"ז מתחמין באבנים ובחצובות אבל לע"ל מתחמין באבנים טובות ומרגליות] לכך נאמר [וכל גבולך] לאבני חפץ כב). בעוה"ז אדם חייב לחבירו הולכים אצל דיין. פעמים שהוא עושה שלום ביניהם ופעמים שאינו עושה שלום ביניהם. אבל בימות המשיח אדם חייב לחבירו והוא אומר לו בא ונלך ונדון לפני מלך המשיח. כיון שמגיעים לגבול ירושלים מוצאים אותו שהוא מלא אבנים טובות ומרגליות. נוטל אבן טובה אחת (ונותנים) [ונותנה] לו ואומר לו כלום אני חייב לך יותר מדמים של זו. והוא אומר לו המלך ישלח לך כג) הה"ד השם גבולך שלום (תהלים קמ"ז ט"ו) כד): ארבעה שלומים הן. שלום רב לאוהבי תורתיך (שם קי"ט קס"ה). יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח (שם ע"ב ז'). וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך (ישעיה נ"ד י"ג). וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום (תהלים ל"ז י"א). וזה. השם (שלום) גבולך שלום כה).

עין מגן דוד מאיר

ובד"פ איתא כת' (ועשאו האחרונים ממנו כתב) ונשתבש מן כ"כ. יח) הז"א הגיה לירושלים ולביהמ"ק. ובד"פ ליתא. ולשון רש"י ישעיה שם. ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל אצל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הן. ובפסיקתא ג' ר' ירמיה בש"ר שמואל ב"ר יצחק עתיד הקב"ה לעשות שער מזרחי של ביהמ"ק הוא וב' פשפשין וכו'. ובמדרש תהלים פ"ז ג' א"ר יהודה בשם ר' שמואל שער הגדול של ירושלים שתי מזוזות ושתי פשפשין של אבן אחת. יט) כלו' שהיה דורש כנגדו ולגלג עליו. והז"א והרז"וו מחקו והגיהו וא"ל. ובפסיקתא ג' ר' יוחנן הוה יתיב ודריש גו כנישתא רבתא דליפורין עתיד הקב"ה לעשות שער מזרחי וכו' והוה תמן חד מינוי פרוש (והילקוט העתיק חד אפיקורס) א"ל אנא תמון להדא אבן טבא אפי' כהדא ביעתא דשפנינא לית אנא משכחין וכו'. ובבבלי ב"ב ע"ה ע"א סיפר לה בענין אחר דיתיב ר"י וקא דרוש עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהם ל' על ל' וחוקק בהן כ' על כ' ומעמידן בשערי ירושלים לגלג עליו אותו תלמיד השתא כביעתא דצילצלא לא משכחינן וכו'. והעתיקו המסדר במדרש תהלים פ"ז בשינוי קצת עיי"ש. כ) כן הגיהו הז"א והרז"וו וכ"ה בפסיקתא. כא) כלו' הביט בו בנזיפה ונשתומם וימת לבו בקרבו. וענין מליצה זו כמליצת הכתוב וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן (שמואל א' כ"ה). וכל זה הסיפור הוא בשינוי סגנון ובלשון ארמי בפסיקתא שם. וספרו שם עוד מחסיד שהרהר בלבו על הדבר הזה ויצתה בת קול להוכיחו ונעשה לו נס וראה המלאכים שמפתחים בו. והיא ג"כ במדרש תהלים שם בשם ר' פנחס הכהן בר חמא עיי"ש. ובבבלי שם מקיים הסיפור כדהכא עיי"ש. כב) על הגהה כזו כבר העיר מוהר"ש באבער בפסיקתא שם. דהתם ג' לה הכי וכל גבולך וגו' א"ר בנימין בר לוי עתידין תחומי ירושלים להיות מלאים אבנים טובות ומרגליות והיו ישראל באין ונוטלין חפליהן מהן לפי שבעוה"ז מתחמין וכו' והיא ג"כ במדרש תהלים. ועפ"י הסגנון שלפנינו הוספתי. ופי' מתחמין שעושים תחומין. כג) כלו' מלך המשיח הוא ישלח לך שלקחת ממה שהוא שלו. כד) בפסיקתא ג' לה בשם ר' לוי בסגנון אחר קצת ובלשון מעורבב מארמית ולשון משנה. ובמדרש תהלים הוא בסגנון אחר בשם ר' יודן עיי"ש. כה) כלו' שכל אלו

פל"ג

אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את [ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן] וגו' (ישעיה נ"א י"ב) א)

ילמדינו רבינו המתפלל להיכן הוא צריך לכוין את לבו. כך שנו רבותינו יכוין אדם לבו נגד בית קדשי הקדשים (ברכות פ"ד מ"ה). רבי אליעזר בן יעקב אומר היה מתפלל בחו"ל יכוין לבו לארץ ישראל. היה מתפלל בארץ ישראל יכוין לבו לירושלים. היה מתפלל בירושלים יכוין לבו לבית המקדש. היה מתפלל בבית המקדש יכוין לבו לבית קדשי הקדשים ב). אמר ר' אבין הלוי ברבי כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות (שה"ש ד' ד') מהו לתל פיות תל שכל הפניות פונים בו ג). ואחר כל השבח הזה כתב פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך (זכריה י"א א'). וכן אמרו שלח אש בעצמותי (איכה א' י"ג). אמרו לו ישראל רבון העולמים עד אימתי כך. לא הכתבת בתורתך שלם ישלם המבעיר את הבערה (שמות כ"ב ה'). ואתה היא שהבערת שנאמר ממרום שלח אש בעצמותי (איכה שם) ואתה צריך לבנותו ולנחם אותנו. לא על ידי מלאך אלא אתה בכבודך ד). אומר להם הקדוש ברוך הוא חייכם כך אני עושה. שנאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס (תהלים קמ"ז ב') ואני הוא שמנחם אתכם. ומניין. ממה שקראו בעניין הנביא אנכי אנכי הוא מנחמכם.

אנכי אנכי הוא מנחמכם כך פתח רבי תנחומא ברבי זהו שאמר רוח הקודש על ידי איוב ואשברה מתלעות עול ומשיניו אשליך טרף (איוב כ"ט י"ז) לפי שאתה מוצא את איוב זה אדם גדול ועשיר. וכל מי שהוא עשיר אינו [משגיח] על דין דלים. תאמר שהיה איוב כן. לא. אלא נתן נפשו על (הדכים) [הדינים]. ולא עוד אלא שהוא היה שופט והוא היה שוטר. שכן אמרה תורה שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך (דברים ט"ז י"ח) ה). אמר רבי אלעזר אם אין שוטר אין שופט. [השופט] דן את הדין והשוטר מעשה את הדין ו). אמר רבי שבתי צריך הדיין שיהא לפי המקל לפי

מאיר מגן דוד עין

מיכי השלום יהיו בימות המשיח והז"א לדד להגיה הוי השם גבולך שלום. ובפסיקתא גריס לה הכי וכל בניך וגו'. ד' שלומות הן יפרח וגו' שלום רב וגו' וענוים וגו' והדין כל בניך וגו'. ונוסחא אחרת ד' רוב שלומות (כלו' דבהנהו ד' כתיב רב שלום). ועל עיקר הנוסחא אין להכריע. אמ"ש הסגנון שלפנינו הוא עכ"פ מאוחר לסגנון הפסיקתא בפיסקא זו. ושתיהן אין עולות עם סגנון המדרש דתהלים פ"ז. ויראה עכ"פ שממקור אחד כולם נובעים. אמנם אין להכריע שהעתיק זה מזה. שהרי הם משונים בסגנון עניניהם. ובילקוט ישעיה שם העתיק מהפסיקתא.

פל"ג א) היא הפטרה ד' משבע דנחמתא ולפי הסדר שלנו היא לפ' שופטים. ב) בתוספתא דברכות פ"ג ומייתי לה בירושלמי ברכות פ"ד ה"ה ובבלי ל' ע"א ובשה"ש רבה פ"ד והתם תני לה סתמא וילפי לה מקראי ועיי"ש. ועיין בתוספות שם בד"ה היה עומד. אמ"ש לפי דרכינו נמלינו למידין דברייתא שלפנינו תוספתא עתיקה היא. ג) בבבלי ג' לה הכי א"ר אבין וא"תימא ר' אבינא מאי קרא וכו' תל שכל פיות פונים בו. ובירושלמי ג' אריב"ל הוא ההיכל לפני לפנים היכל שכל הפנים פונים לו עד כאן בבלינו בחורבנו מניין א"ר אבון בנוי לתלפיות תל שכל הפיות מתפללין עליו בברכה בק"ש ובתפלה בברכה בונה ירושלים בתפלה אלהי דוד ובונה ירושלים. בק"ש פורש סוכת שלום וכו' ועל ירושלים. והועתק כן בשה"ש רבה בשינוי קלת עיי"ש. ונוסחתינו מסכמת עם הבבלי. והז"א הגיה שכל הפיות וא"ל. ד) עיין לעיל פ"ל אות י"ז. ה) כ"ה בילקוט איוב. אלא שבילקוט שם קי' . מן שכן אמרה תורה וכו' עד אמר איוב התורה איימא וכו'. וכן הגיה הרז"ו. והז"א הגיה נתן נפשו על הדלים. ודריש המקרא דלעיל מיכיה ורוב לא ידעתי אחקרהו שהיה שופט. ומקרא ואשברה מתלעות וגו' שהיה שוטר. ו) בתנחומא פ' שופטים הוא מפורש יותר. וה"ג התם ר' אלעזר אומר אם אין שוטר אין שופט כיצד כיון שנתחייב אדם בב"ד למבירו אם אין שוטר שיוציא ממנו כיון שפירש מן הדיין אין ספיקה ביד הדיין לעשות לו כלום אא"כ מסרו ביד השוטר והשוטר

הרצועה. לפי מה שהוא. שלא יהא חשוד והמקל והרצועה גדולים (והקשרים) [וכשרים] ז). אמר איוב התורה איימה על הדיין שיהא עושה את הדין. והשוטר שיהא מוציא את הגזל (אמר איוב) ח). אני לא עשיתי כן אלא אני הייתי הדיין ואני הייתי השוטר. ואף עפ"י שהיה השוטר עומד לפני לא הייתי ממתין לו שהוא יוציא את הגזל. אלא כיון שהייתי דן את הדין אני עומד הייתי על הגזלן ומשבר את שיניו להוציא מתוכם את הגזל ואשברה מתלעות עול ומשיניו אשליך טרף: אבחר דרכם ואשב ראש [וגו'] (שם שם כ"ה) שהיה מושיב (ראש) הדיינים. והיה אומר לכל אחד ואחד דרכו ויושב בראש כולם כמלך אבחר דרכם [ואשב ראש] ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם ט): דבר אחר אבחר דרכם ואשב ראש [בזמן] שהיתה ההלכה והמעשה מכוונים לפני הייתי מוציאה. והמעשה שהיה קהה הייתי שואלו (ומבחרו) [ומבהרו] אבחר דרכם ואשב ראש י). מהו ואשכון כמלך בגדוד. אלא שהייתי מרשיע לרשע ומחייב לחייב. הייתי יושב ואוכלוסים עומדים לפני. ואילו היה אותו שהיה רשע (ומבקש) [מבקש] שלא לקיים את הדין. מן היראה של אותם שהיו עומדים עלי בגדוד היה מתיירא ומקיים את הדין אשכון כמלך בגדוד יא). ואם היה יצר הרע בא להטעותי שלא לילך ולנחם את האבילים לומר שאני אדם גדול. לא הייתי שומע. אלא [כאשר] אבילים ינחם. למה. שהייתי אומר אין אני טוב מבוראי. הקב"ה אין ברייה בעולם (או מלך) חי וקים כמותו. או מלך גדול כיוצא בו. והוא בכבודו מנחם את ישראל שנאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם יב):

דבר אחר אנכי אנכי הוא מנחמכם כך פתח ר' תנחומא בי רבי זהו שנאמרה ברוח הקודש על ידי דוד מלך ישראל אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך (תהלים מ"ה ח'). אהבת צדק זה אברהם אבינו. שהפסוק הזה נדרש באברהם אבינו באהרן ובישעיהו. אהבת צדק (היה) זה אברהם שבשעה שראה הקדוש ברוך הוא כל אותם הדורות שהיו עכו"ם ואברהם עמד ופירש מהם ולא השוה להם. אלא היו כולם עכו"ם ואברהם עמד ונתחכם מאיליו ועבד הקדוש ברוך הוא לכך כתב בו ויגד לאברהם העברי (בראשית י"ד י"ג). מהו העברי. שכל העולם כולו לעבר אחד והוא היה לעבר אחד יג). והיה אוהב להקדוש ברוך הוא ה ועובדו. לכך קורא אותו הקדוש ברוך הוא עברי וזרע אברהם (אוהבי) [אוהבו יד). אמר] הקב"ה אהבת צדק וצוית את בניך שיעשו אף הם צדקה ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו' (שם י"ח י"ט) טו) ותשנא (רשעים) [רשע] של דורות שלך

מאיר מגן דוד עין

מוציא ממנו וכו'. וכן איוב אומר אב אנכי לאביונים וריב לא ידעתי אחקרהו ואשברה וגו'. ועיקרו בספרי פ' שופטים ר' אלעזר בן שמוע אומר אם יש שוטרים יש שופטים אם אין שוטרים אין שופטים. ועיין בזו"ע שם אות ד'. ז) כצ"ל להגיה. וה"פ הדיין צריך שיהיה לפי המקל לפי הרצועה לפי מה שהוא. כלו' שיותר מה שיש כח בידו לרדות ולהטיל אימה היא צריך שיהיה סבלן וענוותן במה שנוגע לעצמו. וכדמסיק כדי שלא יהא חשוד והמקל והרצועה גדולים וכשרים ממנו. שהם אינם רודים לצורך עצמן. וכלו' שישוה הדיין את עצמו אל המקל ואל הרצועה. וזהו שאמרו בבבלי סנהדרין ז' ע"ב ואצוה את שופטיכם בעת ההיא א"ר יוחנן כנגד מקל ורצועה תהא זריז. כלו' כנגד מקל ורצועה שבידך תהא זריז שלא תשתמש בהם לצרכך ולהנאתך. ואמרו שם ח' ע"א אהאי קרא גופיה בשם א"ר אלעזר א"ר שמלאי אזהרה לדיין שיסבול את הציבור. ועיי"ש ברש"י ובתוספות. ובדברים רבה פ"ה גרסינן מהו שופטים ושוטרים רבנן אמרו שיהא השוטר (שהמקל בידו) כשופט כשיהיו המעשים (פי' המעשים את אחרים) כנגד המקל והרצועה ושלא יהא המוכה צריך ללקות. כלו' להילקות. לפי שהוא מכה ורודה לכבוד עצמו והנאתו כנ"ל. ועיין בז"א שנדחק והגיה בדרך רחוק. ח) וכן בילקוט איוב ליתא. ט) וכן הגיה הז"א על פי הילקוט שם. י) כצ"ל להגיה. ודריש אבחר כמו אבהר דלא מתמנעין רבנן בין ח"ת לה"א ובילקוט שם הגי' ומבאהרו. יא) בילקוט שם ואפילו היה מבקש הרשע שלא לקיים וכו'. יב) וכלו' דכאשר אבלים ינחם כלפי הקב"ה קאמר שהולך בדרכיו. יג) הוא דעת ר' יהודה בב"ר פמ"ב. יד) כ"ה בד"פ. והוא עפ"י המקרא דישעיה מ"א ח'. טו) וכן הגיהו הז"א והרד"ו.

שהיו עובדי עכו"ם. ושמא הפסדת. הרי עשרה צדיקים ראשי דורות היו מלפנים ולא זכה אחד מהם להתעלה בעולם אלא אתה על כן משחך אלהים שמן ששון מחביריך טז): דבר אחר אהבת צדק ותשנא רשע זה היה אהרן שתפש את האמת. שנאמר תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון וגו' (מלאכי ב' ו'). ותשנא רשע שבשעה שעשו ישראל אותו המעשה לא היה שבט לוי עמהם. אלא שנאו הרשע. אמר לו הקדוש ברוך הוא ושמא הפסדת. על כן משחך אלהים שמן ששון מחביריך הרי כל ישראל עומדים לפני המשכן וי"א שבטים מקיפים אותו [עם] שבטו של לוי משפחות הגרשוני משפחת העמרמי משפחת היצהרי ומשפחת הקהתי ומכל אלו העומדים חייך [אין] אני אומר למשה שיבחר מכולם אלא לך ולבניך קח את אהרן ואת בניו אתו (ויקרא ח' ב') יז): נבא (לעכייה) [לעניין] יח) אהבת צדק זה ישעיה. שבשעה ששמע ישעיה מצעק ואומר את מי אשלח (ישעיה ו' ח') אמרו רבותינו היה הקדוש ברוך כביכול צועק ומיילל בפני עצמו את מי אשלח. מי מקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי. ששלחתי את מיכה והכוהו ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכה (מלכים א' כ"ב כ"ד) שלחתי את זכריהו והרגוהו יט). שלחתי את ירמיה והשליכוהו לבור. את מי אשלח מי מקבל עליו לילך. התחיל ישעיה משיב ואומר הריני לפניך ואומר הנני שלחני (ישעיה שם). כיון שראה את מלאכי השרת מקלסים להקדוש ברוך הוא ולא שיתף קילוסו עמהם. התחיל מיצר על הדבר ואומר אוי לי כי נדמתי כי איש [וגו'] (שם שם ה'). דברים שלא היה אפשר לראות (ולהיות) [ולחיות] ראיתי ולא (חתי) [מתי] כ). ולא היה לי לשתף קילוסי עם קילוסן של מלאכי השרת כא). שאילולי שיתפתי קילוסי עם קילוסם שלהם הייתי חי וקיים לעולם כמותם. היאך היה לי שדממתי אוי לי כי נדמתי. עם (הסוא) [שהוא] עומד ומשתומם על הדבר הוציא דבר יתר מפיו ואמר [כי איש טמא שפתים אנכי] ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב (שם). א"ל הקב"ה אמרת כי איש טמא שפתים אנכי הותרה לך. על שהיית שליט בעצמך. שמא בבניי היית שליט שהיית עומד ואומר עליהם ובתוך עם טמא שפתים. מיד נטל את שלו. שנ' ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו [רצפה במלקחים לקח מעל המזבח] (שם שם ו'). גחלת אין כתב כאן אלא רצפה. מהו רצפה אמר ר' שמואל בר נחמן רץ פה. שאמר דלטורא על בניי כב). במלקחים [וגו'] מהו במלקחים להודיעך כחו של צדיק. אמר הקדוש ברוך הוא למלאך ליטול גחלת מעל המזבח וליתן על פיו. נטל המלאך גחלת במלקחתו מתוך המזבח של מעלה והוא משליך אותה ונוטל מלקחת אחרת ונותן את הגחלת בשתיהן והוא הולך ונותן את הגחלת בשפתיו של ישעיה. אמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכופר (שם שם ז') והרי המלאך של אש הוא וכשנטל הגחלת במלקחת אחת ניכוה עד שנטל מלקחת אחרת במלקחים לקח מעל המזבח וישעיה לקח הגחלת על פיו ולא הרגיש ויגע על פיו (שם) כג). וכיון שראה ישעיה

מאיר **מגן דוד** עין

טז) מקרא זה דרשו ר' עזריה משום ר' אחא באברהם כשעמד לבקש רחמים על הסדומים בסגנון אחר בב"ר פל"ט ופמ"ט (אלא דשם ג' ר' אבא). ובויקרא רבה פ"י גרים לה בשם ר' ר' יודן בשם ר' עזריה. והיא בפסיקתא דכהנא כמו שהוא בב"ר. ובסגנון אחר בפסיקתא דאנכי אנכי בשיטה כרחם אב על בנים. יז) כצ"ל להגיה. והז"א הגיה וגם שבטו של לוי. ודרוש על אהרן דרשו ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא בויקרא רבה פ"ו. והתם מקיימו דאמר אהרן מוטב שיתלה הסרחון בי ולא בישראל עיי"ש. יח) הז"א והרו"ו הגיהו לעניינו. ובד"פ איתא נבא לעכיים. והוא חילוף נו"ן במ"ם. ובז"א הדפיסו בטעות כמזור לעניינו. יט) דהי"ב י"ד. כ) כצ"ל להגיה וכן הגיה הז"א. אלא שהוא הגיה לחיות ראיתי ולא היה לי בינה לשתף וכו'. אבל בד"פ איתא מתי. כא) בתמיה. כב) עיין לעיל פי"א אות כ"ז ובשה"ש רבה פ' אל תראוני. והתם ג' רצפה רוץ פה רצוץ פה. ובתנחומא וישלח ג' לה סתמא. ועיין בילקוט ישעיה שם שהביא כל סגנון המאמר והוסיף בו מדלעיל פי"א עיי"ש. כג) בלו' שלא

כן התחיל מצדיק את ישראל ומלמד עליהם סניגוריא. מהו אומר בסוף נבואתו ה' אלהים נתן לי לשון למודים [לדעת לעות את יעף דבר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים] (שם נ' ד'). אמר ר' יצחק הכהן בן חמה בשם ר' חלקיהו בשם ר' סימון מהו לשון [למודים] לדעת לעות את יעף דבר שהוא פתח לי לשון למודים (לדעת לעות) [ללמד עליהם סניגוריא] כד). מהו אומר בסוף ה' אלהים פתח לי אוזן (שם שם ה') הוא פתח לי אוזן לשמוע קולו כשאמר את מי אשלח. ונתן בי דעת לומר הנני שלחני. וה' אלהים פתח לי אוזן ואנכי לא מריתי (שם) לפיכך ואחור לא נסוגתי (שם) לא נעשיתי אחור (לנבואה) [לנבואה] אלא [נתנביתי יותר] לכל הנביאים כה). שכן אתה מוצא את ישעיה שנתנבא נבואות הרבה יותר מכל הנביאים. ולא עוד אלא שנתנבא על כל אומות העולם משא בערב (שם כ"א י"ג) משא מואב (שם ט"ו א') משא דומה (שם כ"א י"א). מי גרם לישעיה לבא לכל השבח הזה ולכל הכבוד הזה. על שצידק את ישראל ולימד עליהם זכות. אמר דוד אהבת צדק אהבת לצדק את בריותיו. ותשנא רשע שנאת להרשעים. על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך רוח אלהים עלי יען משח ה' אותי (שם ס"א א') כו): ונפתח עוד שם בפרשת רוח אלהים עלי יען משח אותי על כן משחך אלהים כז): (אלהים) שמן ששון מחביריך שזכה להתנבאות יותר מכל הנביאים. ולא עוד אלא שנתנבא נחמות הרבה יותר מכל הנביאים. ועוד שהיו נבואותיו נבואות כפולים עורי עורי (שם נ"א ט') התעוררי התעוררי (שם שם י"ז) שוש אשיש (שם ס"א י') נחמו נחמו (שם מ' א') אנכי אנכי הוא מנחמכם כח): פתח בכל אילו הפרשיות כט):

דבר אחר אנכי אנכי למה שני פעמים אנכי אנכי. אלא לפי שבסיני קבלו שני אנכי. אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב') כי אנכי ה' אלהיך אל קנא (שם שם ה') לפיכך הקדוש ברוך הוא מנחמכם בשני אנכי. [אנכי] אנכי הוא מנחמכם ל):

דבר אחר אנכי אנכי כך פתח ר' תנחומא ברבי זה שאמר הכתוב לא).

מי את ותראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן מי את למה את מתיירא שמא אין את יודעת מי את. אין את בתו של אברהם. בתו [של יצחק. ובתו] של יעקב. ובתם של שלשה הררי עולם לב) ואת מתיירא. מן ברייה ומן אנוש שהיום הוא חי למחר הוא מת מאנוש ימות. אלא אין את יודעת מה עשיתי (לב) [לכל] מי שנזדווג (לאברהם) [להם] לג). אמרפל שנזדווג לאברהם תחילה להשליכו לתוך כבשן האש לא הצלתי אותו והחזרתי אותו בידו לד). אלא עוד יצחק שנזדווגו לו פלשתים

מגן דוד מאיר

היתה אלא נגיעה ועיין בתנחומא שם. ועיין בילקוט שערבב המאמר עם התנחומא. והביאו רש"י בישעיה שם. כד) כ"כ להגיה עפ"י הילקוט שם אלא שהילקוט קיטע המאמר עיי"ש וכעין זה הגיה הז"א. ונ"ל שפי' לעות. דבר שהיעף כאות לו מלשון אך בזאת יאותו לנו (בראשית ל"ד) וכן אמרו בירושלמי ברכות פ"א עד שיאותו לאורו רב אמר יאותו ושמואל אמר יעותו וכו' מ"ד יעותו לדעת לעות את יעף דבר. כה) כצ"ל להגיה. ועיין בילקוט. והז"א הגיה אחור לנביאים אלא קודם לנביאים וא"כ. כו) במקרא כתוב רוח אדני ה' עלי. כז) הוא הערה ממסדר המדרש שבכל זה יש לפתוח ולדרוש בו בפרשת רוח אדני ה' עלי. כח) בויקרא רבה ובפסיקתא שם ג' לאלו שיטה לר' עזריה בשם ר"י בר סימון בסגנון אחר לגמרי עיי"ש. א מ " א ש מלאין הדברים דר' אחא פתח באהבת צדק באברהם. וריב"ש פתח ביה בפ' נחמו נחמו. ורבי עזריה חרוס מתורה לנביאים. ורלב"כ פתח ביה בפ' קח את אהרן. ובא ר' תנחומא וחרוס ודרש לבולא בסגנון אחר ממה שדרשוהו וע"כ לא הזכיר את שמם. כט) כלו' שהוא שייכא לפתחא בכל אלו הפרשיות. ואיני יודע מניין לו. ל) בילקוט ישעיה ר' שלו"ו העתיקו בערבוב עם הפסיקתא ועם הפסיקתא רבתי דלעיל פב"א. ועיין לעיל שם אות פ' ופ"ח. לא) ואידך קטוע וחסר. ואולי דכל זה צריך למחוק דאישתרבב ליה להעתיק באסגירת לישנא ול"ל ד"א אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את וגו'. לב) כן הגיה הז"א והרז"ו. ובילקוט שם קיטע המאמר. לג) כן הגיה הז"א. ובד"פ איתא כל מה. ונוסחת הילקוט לכל אותם שנזדווגו להם. לד) בב"ר

ואבימלך ושלחו אותו ממקומם ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (בראשית כ"ו ט"ז). לא חזר עוד לפניו ויאמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך (שם שם כ"ח). אלא יעקב אביכם שנזדווג לו עשו וברח לפניו לא חזר ונפל בידו ופינה מלפניו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (שם ל"ו ו'). מ י א ת ו ת ר א י ובתו של אותם ומתייראית. שאבותיכם כל מי שנזדווג להם נפל לפניהם אף אתם כל מי שיבא ויזדווג לכם נופל לפניכם לה):

דבר אחר [מי את ותראי וגו'] מ א נ ו ש י מ ו ת את מתיירא. אמר רבי יהודה ברבי שמעון למי שהיה רואה תולעת והיה מתיירא ממנו. רואה בנחלת נקראת גומרת לילו לו). אמרו לו מזו אתה מתיירא. בלילה היא גחלת ויוקדת. יבא הבקר ואתה רואה שאינה אלא תולעת. כך אמר להם הקדוש ברוך הוא מאנוש אתם מתייראים. תולעה הוא אף כי אנוש רימה ובן אדם תולעה (איוב כ"ה ו') מאנוש אתם מתייראים לז). אמרו לפניו רבש"ע והרי שיעבורם של מלכיות קשה (היה) [הוא]. אמר להם מפני שהעולם הזה לילה (היה) [הוא] ושולטים בו. יבא בוקר ואתם רואים אותם שאינם אלא תולעה. איזה בקר. מה ישעיה אומר שומר מה מלילה [וגו'] אתא בוקר [וגם לילה] וגו' (ישעיה כ"א י"א וי"ב) לח):

ותשכח ה' עושך בצרת המן הכתוב מדבר שנתייראו (לאחר שעה) [לשעה אחת] לט) ונתייאשו מן הגאולה. אמר רבי שמואל בר נחמן ראוים היו ישראל שלא ליגאל מצרת המן על שנתייאשו מן הגאולה אילולי שהסכימו לדעת יעקב אביהם. יעקב שמע מפי הדיבור והנה אנכי עמך (בראשית כ"ח ט"ו) ונתיירא מן עשו ויירא יעקב מאד ויצר לו (שם ל"ב ח'): דבר אחר ו ת ש כ ח ה' ע ו ש ך נ ו ט ה ש מ י ם ו י ו ס ד א ר ץ (ישעיה שם י"ג) מה ענין זה אצל זה. אלא היו ישראל מתפחדים שהיו לקוחים למיתה ולהריגה ונתיאשו מן הגאולה. אמר להם שכחתם מה שאמרתי לירמיה (נוה שכתבתי) מ) כה אמר ה' אם ימדו שמים [מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל] וגו' (ירמיה ל"א ל"ז) [אתם] רואים את השמים במקומם ואת הארץ במקומה ואתם מתייראים. ו ת פ ח ד [תמיד] כ ל ה י ו ם [מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק] (ישעיה שם) פרוסטומא שלו פרושה מא) מיום ליום ומחודש לחודש (אסתר ג' ז') והיו מתבהלים בכל יום מב). מ פ נ י ח מ ת ה מ צ י ק זה המן איש צר ואויב המן הרע הזה (שם ז' ו') ו א י ה ח מ ת ה מ צ י ק.

[מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו] (ישעיה שם י"ד). מהו מ ה ר צ ו ע ה ל ה פ ת ח. אלא מן אדם שהוא ממהר בפסיעתו בשביל להיפתח בשביל

פע"ב ג' שמות נקראו לו כוש כנמרוד אמרפל וכו' ואפלי באברהם שאמר שירד לכבשן האש. לה) הז"א הגיה ו ב ת ם ש ל א ו ת ם ה ד ר י ע ו ל ם שאבותיהם וכו' וא"ל. ועיין בילקוט שם שקיטע המאמר. לו) כלו' שהיה רואה ב ג ח ל ת (היא שם התולעת בלה"ק) שהיא נקראת (בלשון ארמי) גומרת לילו. מלשון ג ו מ ר א שהיא תרגום ג ח ל ת. וכן פי' הז"א והרז"וו. ובילקוט הגי' רואה א ו ת ה בגחלת ו נ ק ר א ת וכו'. והז"א הגיה שהיה נ ר א ה כגחלת ונקראת וכו' וא"ל. לז) בתמיה. לח) כלו' בקר לצדיקים ולילה לרשעים. לט) כ"ה בילקוט. ובד"פ לאחת שעה. מ) ב' נוסחאות הם. מא) בילקוט ג' פ ר ו ז ד ו ג מ א שלו. ועיין בערוך ערך פ ר ז ד ג מ א. וערך פרסטגמא. ונראה שצ"ל פ ר ו ס ט ג מ א ועניינו דת וגזירה. מב) בילקוט שם הגי' פרושה במדם הראשון הוא אדם ניקן והיו מתבהלים וכו'. ובב"ר פע"ו ג' לה הכי ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן משם ר' נתן (הוא ר' יונתן) ראוים היו ישראל כליה בימי המן אילולא שנסמכה דעתן על דעת הזקן אביהם אמרו מה אבינו יעקב שהבטיחו הקב"ה וא"ל והנה אנכי עמך נתיירא אנו עאכ"ו הוא שהנביא מקנתר את ישראל ואומר להם ותשכח ה' וגו' אמר להון אנשיתון מה אמר לכון כה אמר ה' וגו' אם ראיתם שמים שמטו והארץ מתמוטטה מנטיית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד אלא ותפחד תמיד כל היום. והוא ג"כ בפסיקתא דאנכי אנכי עיי"ש.

שלא ימות מג) וממהר בפסיעתו לכאן ולכאן ורץ לכל מקום שלא יחסר לחמו מד) (ואתם מתייראים) [את מתייראית] הוי מי את ותראי מה). א"ר פנחס הכהן בן חמא בשם ר' חלקיה בשם ר' סימון מהו לא ימות לשחת ולא יחסר לחמו. אלא האדם הזה חסר לחמו מת. כיון שאינו אוכל הוא מת מו). לא חסר לחמו מת. כיון שאוכל ואינה נפנה ומקלקל את המזון הראשון הוא מת מז). וסימן בחולה כיון שנפנה אינו מת מיהר צועה להפתח לא ימות לשחת מח): דבר אחר אמר רבי חגי בשם ר' חמא בר אבא אימתי אינו מת כשאינו חסר לחמו מט). אבל אם היה פתוח וחסר לחמו הרי הוא מת נ). ושאינו חולה מעים מיהר צועה להפתח אינו מת. לא ימות לשחת אימתי לא יחסר לחמו נא): ומזכיר יציאת מצרים נב) כשם שיציאת מצרים במסות באותות ומופתים כך הפרוסה. אמר רבי יהושע בן לוי תדע לך. שכן למדתי מן הלל הגדול. שהוא אומר לגוזר ים סוף לגזרים [וגו'] (תהלים קל"ו י"ג) ויוצא ישראל מתוכם (שם שם י"א) נותן לחם לכל בשר (שם שם כ"ה). הקיש הפרוסה לקריעת ים סוף וליציאת מצרים שהיא שקולה כנגד שתיהם נג). לא יחסר לחמו אנכי ה' אלהיך רוגע הים למה סמך יציאת מצרים ללחם. אלא שכשם שעשה הקדוש ברוך הוא כמה ניסים לגאול את ישראל ממצרים כן הוא עושה בפרוסה הזו שאדם נותן לתוך פיו נד). וכשם שביאתו (ויציאתו ממצרים) [כך יציאתו]. מהר צועה להפתח אנכי ה' אלהיך נה). אמר ר' שמואל בר נחמן רצונך לידע מה כחה של פרוסה זו שאדם נותן לתוך פיו. שהיא קשה יותר מן הגאולה. מניין. אתה מוצא בשעה שיוסף מקריב את בניו לפני אביו שיברכם תלה את הגאולה במלאך המלאך הגואל אותי מכל רע (בראשית מ"ח ט"ז). אבל כשבא לפרוסה מה [הוא] אומר האלהים הרועה אותי (שם שם ט"ו). הוי יפה אמר ישעיה לא ימות לשחת לא יחסר לחמו אנכי ה' אלהיך רוגע הים נו):

מאיר   **מגן דוד**   עין

ושם ג' ר' ברכיה בשם ר' חלבו רשב"נ בשם ר' יונתן. אמ"ש מראין הדברים שעיקרו בב"ר. ור' יונתן כי דרשה באסתר דרשה. והועתק אל הפסיקתא. אמנם שגנון המאמר שלפנינו לא הועתק משם. מג) פי' צועה לשון טלטול ונדנוד כמו שפי' הרד"ק. ומפרשה לה הכי האדם הצועה הזה שהוא ממהר את פסיעותיו כדי להפתח (בהילוך מעיים בדרך ארץ) בשביל שלא ימות לשחת. ורש"י בישעיה שם פי' המקרא עפ"י הפסיקתא רבתי בענין אחר וא"כ. ועיין ברכות כ"ז ע"ב ופסחים קי"ח ע"א דהתם נמי הכי פירשו להאי מקרא. וע"ע בפסיקתא דאנכי. מד) פי' דהאי מהר צועה הוא נמשך ג"כ על ולא יחסר לחמו. מה) כצ"ל להגיה. ובילקוט הגי' ואתם מתייראים ממנו. והגיה כן הז"א והרז"ו וא"כ דבולא קאי על מן אדם דלעיל. מו) כלו' חסר לחמו שאין לו מה לאכול. מז) כלו' ופעמים הוא מת אם לא חסר לחמו ואוכל. כגון שלא נפנה דדמי לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו שבת פ"ב ע"א. מח) ברכות כ"ז ע"ב. מט) אחולה קאי. וכלו' שאינו חסר לחמו ע"י פתיחתו שהגוף נזון מן המאכל. נ) אבל אם אין הגוף נזון והוא חסר לחמו מתוך שהוא פתוח שהוא חולי המעיים ימות. נא) כשיש לו מה לאכול. ועיי' ברש"י ישעיה שם. ובפסיקתא ג' משם ר' אבוהו הא דשם דברים שהם סימן יפה לחולה דברכות כ"ז ע"ב וגריס עלה א"ר חגי ובלבד שלא יחסר לחמו. נב) דקאמר ואנכי ה' אלהיך רגע הים וגו' ופי' רגע מלשון בקיעה ומשמע להו דאקריעת ים סוף קאי וכדמסיק לה לקמן. נג) בב"ר פ"כ ריב"ל אמר גדולה מקריעת ים סוף שנאמר לגוזר וגו' נותן לחם וגו'. ובמדרש תהלים קל"ו ג' ר"י דסכנין. ובפסחים קי"ח אמר לה ר' שיזבי משמיה דר"א בן עזריה עיי"ש. נד) השתא מסיק לה להא דלעיל. נה) כצ"ל להגיה. ובד"פ איתא וכשם שביאתו ביציאת מצרים והוא משובש. וכתב הרז"ו כל המאמר הזה ל"ע ובילקוט ל"ג ליה. והז"א הגיה וכשם שביציאת מצרים אנכי ה' אלהיך רגע הים כך בפרוסה וא"כ. אלא עיקר נראה כמו שהגהתי וכוונו למה שאמרו בפסחים שם אר"א בן עזריה קשין נקביו של אדם כיום המיתה וכקריעת ים סוף שנאמר מהר צועה להפתח וכתיב בתריה רוגע הים וגו'. וכלו' כשם שביאת הלחם בגוף כך יציאתו מן הגוף וע"ז מייתי מהר צעה להפתח אנכי ה' וגו'. נו) בב"ר פ"כ ר' אלעזר הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה וכו' רבב"נ אמר וגדולה מן הגאולה שהגאולה ע"י מלאך

דבר אחר אנכי (ה' אלהיך) [אנכי הוא מנחמכם] כז) זש"ה אשר הראיתני צרות רבות ורעות [תשוב תחייני ומתהומות הארץ תשוב תעלני] (תהלים ע"א כ') אתה מוצא מתחילת ברייתו של עולם נולד מלך המשיח. שעלה במחשבת עד שלא נברא העולם כח). כן הוא [אומר] ויצא חוטר מגזע ישי (ישעיה י"א א') אינו אומר (כן) כאן וַיֵּצֵא אלא [וְיָצָא] כט). היך. אתה מוצא כתב בבריאת עולם שהוא מזכיר שיעבודם של מלכיות ושל גואל מלך המשיח. בראשית ברא אלהים [וגו'] והארץ היתה תהו ובהו [וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים] (בראשית א' א' וב') ת ה ו; זו מלכות בבל ראיתי את הארץ והנה תהו (ירמיה ד' כ"ג). ו ב ה ו [זו מלכות מדי שנאמר ויבהילו להביא את המן (אסתר ו' י"ד). [וחשך] זו מלכות יון שהיו גזירותיה קשות. כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. ע ל פ נ י ת ה ו ם זו מלכות אדום הרשעה ס). דוד רואה אותם ארבעתם היאך הם באות בכח ומשתעבדות בישראל. התחיל תמיה עליהם ואומר אשר הראיתני צרות רבות ורעות (רבים). [רבות] שתיים מלכות מדי ומלכות אדום סא). ת ש ו ב ת ח י י נ י ו מ ת ה ו מ ו ת ה א ר ץ ת ש ו ב ת ע ל י נ י אמר ת ח י י נ י מן הראשונה משיעבודה של מלכות בבל. ת ש ו ב ת ח י י נ י מן השנייה משיעבודה של מדי סב). ת ע ל י נ י מן השלישית משיעבודה של יון. מ ת ה ו מ ו ת ה א ר ץ ת ש ו ב ת ע ל י נ י זו אדום הרשע סג). ומניין אתה אומר שמתחילת ברייתו של עולם היה מלך המשיח. ו ר ו ח א ל ה י ם מ ר ח פ ת זה מלך המשיח. וכן הוא אומר ונחה עליו רוח ה' (ישעיה י"א ב'). ואימתי מרחפת. ע ל פ נ י ה מ י ם כשתשפכו כמים לבבכם נכח פני ה' סד) אנכי אנכי הוא מנחמכם סה):

דבר אחר אנכי אנכי הוא מנחמכם זש"ה כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו (הושע ו' א') למי שעלה לו מכה וקורעה הרופא. כיון שראה (הרופא) [אותו] שהיה בו מכה שלא נתרפאה מכתו. מיד היה מחזר אצל הרופאים אחרים ולא (היה מוליא) [היו מוצאים] לו רפואה סו) (אמר) [אומר] לו אתה הולך אצל כמה רופאים ולא (מלאו) [מצוי] להם

מאיר מגן דוד עין

וכו' פרנסה ע"י הקב"ה שנאמר פ ו ת ח א ת י ד ך ו מ ש ב י ע ל כ ל ח י רצון. ובמדרש תהלים קמ"ו הגי' כענין שהיא לפנינו. ובפסקים שם ג' לה בשם ר' י ו ח נ ן וכמו שהוא לפנינו. כז) כצ"ל וכדמסיק לה. כח) כמ"ש בב"ר פ"א דשמו של משיח הוא מז' דברים שקדמו לבריאת העולם. כט) וכן הגיה הז"א. ו כ ן ו כ א ן ב' נוסחאות הן. ס) כן הגיהו הז"א והרז"וו. ועיקרו בב"ר לרשב"ל דפתר קריא במלכיות. ועפ"י הב"ר הגיהו. והתם ג' ש ה ח ש י כ ה עיניהן של של ישראל בגזירותיה שהיתה אומרת להם כתבו וכו' אדום הרשעה שאין לה חקר כמו התהום וכו'. ועיין במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ט ובמ"ע שם אות י"ב. ופי' מה שדרשו ו ב ה ו על מדי כ"ל שלדעתם תהו ובהו ב' מדרגות הם. והמשילו מלכי בבל שהיו רשעים ל ת ה ו. ומלכות מדי שלא היו המלכים רשעים אלא שריהם היו רשעים המשילום ל ב ה ו. והביאו לזה ראיה ממקרא דויבהילו להביא את המן עפ"י מה שדרשוהו במגילה ט"ז ע"א מלמד שהביאוהו בבהלה. כלו' שבאו בבהלה כדי שמתוך המשתה ישוב המן אל ביתו. וכמ"ש שם אף חרבונה רשע באותה עצה היה (ודלא כפירש"י שם). ומזה המקרא ראיה שכולם רשעים היו. סא) כלו' דבזה המקרא הוא מסמן באמרו ל ר ו ת ר ב ו ת ו ר ע ו ת אילו הב' מלכיות וכדמסיק. ואולי יש לקיים הנוסחא ר ב י ם וכלו' ר ב י ם אינו פחות משתים. סב) כלו' מדקאמר ת ש ו ב ת ח י י נ י א"כ כבר פעם אחת החייני והיינו במלכות בבל. ועכשיו תשוב תחייני במלכות מדי. סג) גם זה מידרש כדלעיל ממלת ת ש ו ב. והז"א והרז"וו הגיהו ר ב ו ת ב' מלכיות בבל ומדי ו ר ע ו ת מלכות יון ואדום וכו'. והרז"וו הוסיף להגיה ת ש ו ב מן הראשונה ת ע ל י נ י מן השניה וכו' וא"ל. סד) עפ"י לשון המקרא דאיכה ב' י"ט. סה) כ"ל שקיום הדרוש הוא קבוע. והיה קיומו של דרוש כנגד הדת המתדמת והיה דורש א נ כ י א נ כ י בעצמי הוא מנחמכם מי א ת ו ת י ר א י מ א נ ו ש י מ ו ת אולם כשתשפכו כ מ י ם ל ב ב כ ם הם ה מ י ם אשר עליהם רוחו של משיח מרחפת ובאה ויכלה מלכות התהום שאין לה חקר. ועיין בב"ר שם והתם ג' באיזה זכות ממשמשת ובאה המרחפת ע"פ המים בזכות התשובה שנמשלה כמים שנאמר שפכי כמים לבך. סו) כ"כ להגיה. ובד"פ איתא

כדי לרפאותך שאינם יודעים מה היתה המכה ניכרת. אלא אם מבקש אתה להתרפאות לך אצל אותו שקורע אותך והוא מרפא אותך סז). כך הנביא אמר כל מה (שאתם מפלי׳) [שאתם מפליגים] דעתכם מן הקץ, הנחמות רחוקים מכם סח), עשו תשובה והקב״ה גואל אתכם משיעבודם של מלכיות. שהוא הוא שהכה והוא הוא שמרפא לכו ונשובה עד ה׳ כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו סט). אמר הקדוש ברוך הוא אני הוא שהכיתי אני הוא שמרפא (לכו ונשובה עד ה׳) אני הוא שהכיתי שנאמר ממרום שלח אש בעצמותי (איכה א׳ י״ג) ואני הוא שמרפא אנכי אנכי הוא מנחמכם:

דבר אחר אנכי אנכי הוא מנחמכם באנכי בראתי את העליונים באנכי בראתי את התחתונים [שנאמר אנכי ה׳ עשה כל נטה שמים לבדי רקע הארץ מֵאִתִּי] (ישעיה מ״ד כ״ד). באנכי בראתי את אדם הראשון [שנאמר אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי] (שם מ״ה י״ב). באנכי דברתי עם אברהם [שנאמר אנכי מגן לך וגו׳] (בראשית ט״ו א׳) ע). באנכי דברתי עם יצחק וירא אליו ה׳ בלילה ההוא ויאמר אנכי האל אלהי אביך (שם כ״ו כ״ד) עא). כשנגלה על יעקב לא נגלה עליו באנכי אלא באני שנאמר והנה ה׳ נצב עליו ויאמר אני ה׳ אלהי אברהם אביך (שם כ״ח י״ג) לפיכך נתיירא ויירא יעקב מאד (שם שם י״ז) עב). למה נתיירא. אמר על אבותי לא נגלה בלשון הזה באני אלא באנכי תאמר מה עון אירעני שלא הסיח עמי בלשון הזה שהיה מסיח עם אבותי. כיון שראהו הקדוש ברוך הוא שהיה מצטער על הדבר מיד התחיל מדבר עמו באנכי והנה אנכי עמך (שם שם ט״ו) עג). (ואנכי) [באנכי] ירדתי עמו למצרים אנכי ארד עמך מצרים (שם מ״ו ד׳). באנכי העליתי [אותו] משם ואנכי אעלך גם עלה (שם). באנכי נגליתי על הגואל שנאמר הנה אנכי אלהי אביך (שמות ג׳ ו׳) עד). באנכי בראתי את הדיבור ושמתי בפיו ואנכי אהיה עם פיך (שם ד׳ ט״ו). אמר רבי חמא בר חנינא קשה גליפת שפתים שהוא שקול כנגד בריתו (בריאתו) [של עולם. שבבריאת] העולם ומלואו כתב (בבריותיו) [ברייתו] אלה תולדות השמים [והארץ] בהבראם (בראשית ב׳ ד׳) ובגליפת שפתים כתב בורא ניב שפתים (ישעיה נ״ז י״ט) עה). אמר ר׳ שמואל בר נחמן אם מבקש אתה לידע כוחו של דבור מה שברא הקדוש ברוך הוא (כל) [בלשון] הזה, פעמים שאדם מדבר דבר אחד והוא (כופף) [הופך] את לשונו ויש דבר שהוא פשוט בו עד שיניו עו). ובתיבה אחת מצינו אחד עשר מאגניות משמשים (ובעלילות׳) [ובעלילותיכם] (יחזקאל כ׳ מ״ד) עז). באנכי נתתי את הדברות אנכי ה׳ אלהיך (שמות כ׳ ב׳). באנכי [אני] מוליכם במדבר (באנכי אני מנחמכם) לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר

מאיר **מגן דוד** עין

היו מולאים. והז״א הגיה כיון שראה החולה שלא נתרפא וכו׳ וא״כ. ובילקוט הושע העתיקו וגם ג׳ כיון שראה שלא נתרפא וכו׳. ויראה שבבר היה לפניו המאמר משובש וקיטעו. סז) כ״ה בד״פ וכ״ה נכון. והז״א הגיה אמרו לו וכו׳ מה היתה המכה כשהיתה נכרת וכו׳ וא״ל. ובילקוט קיטע סגנון המאמר. סח) כ״ה בד״פ ובז״א. ובילקוט שאתם מפליגים מן הקדוש ברוך הוא וכו׳. סט) במקרא כתוב אל ה׳. ע) כ״ה בילקוט ישעיה שם וכן הגיהו הז״א והרז״ו. עא) במקרא כתוב אנכי אלהי אברהם. ועיין בז״א שנעלם ממנו בהדא שעתא המקרא. עב) לפנינו ליתא במקרא אלא ויירא ויאמר מה נורא וגו׳. ואולי שט״ס הוא באגירת לישנא דמקרא דפ׳ וישלח. וכ״ל דס״ל דמקרא זה כמשך אדלעיל מיניה ואנכי לא ידעתי ולכך ויירא וגו׳. עג) וס״ל דמקרא זה מוקדם היא במקרא, ועיקרו תשובה על מ״ש יעקב אם יהיה אלהים עמדי וגו׳. וכן אמרו בב״ר פס״ע רבנן אמרו על הכל השיבו ועל הפרנסה לא השיבו וכו׳ עיי״ש. עד) במקרא כתוב ויאמר אנכי אלהי אביך. עה) כלו׳ דהעולם ומלואו נכללו בבריאה אחת ולגליפת שפתים נתיחדה בריאה. וכאשר הגהתי כ״ה בד״פ אלא דחסר שם מלת של. והז״א הגיה שהוא שקול כנגד בריאת העולם ומלואו דבהעולם כתיב אלה תולדות וגו׳ וא״כ. עו) וכן הגיה הז״א והוא הגיה שהוא פושט בו וכו׳. ובד״פ איתא הופף והוא ט״ס ולפי שהדפוס מטושטש קרא הז״א המלה הוסף. עז) כלו׳ שהיא תיבה בת י״א אותיות כן פירשו

(הושע ב' ט"ז). ב א נ כ י אני בונה ציון הנה אנכי מרביץ בפוך אבנייך (ישעיה נ"ד י"א). [ב א נ כ י אני מביא גואל הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו'] (מלאכי ג' כ"ג) עח). ב א נ כ י אני מנחמכם א נ כ י א נ כ י ה ו א מ נ ח מ כ ם עט):

דבר אחר אנכי אנכי הוא מנחמכם כך פתח רבי תנחומא בי רבי זה שאמר הכתוב מה אעידך ומה אדמה לך (איכה ב' י"ג). אמר להם הקדוש ברוך הוא מה עדיות לא העדתי ביד הנביאים. אמר ר' יעקב דכפר חנין תשעים שנה עשה הקדוש ברוך הוא משלח ומעיד בישראל. מניין. ויעד ה' בישראל וביהודה [ביד כל נביאו כל חוזה וגו'] (מלכים ב' י"ז י"ג) (ספירש) [ספור] אותיות ו י ע ד ואתה מוצא תשעים. וי"ו ששה יו"ד עשרה ע' שבעים ד' ארבעה הרי תשעים. הרי (כמלאת ל') [נמצאת למד] שתשעים שנה היה הקדוש ברוך הוא מעיד פ). וכן הקדוש ברוך הוא אומר להם כמה שלוחים שלחתי לכם ולא שמעתם להם. [כמו] שכתב ואשלח עליכם את כל עבדי הנביאים [יום] השכם ושלוח (ירמיה ז' כ"ה) לאמר שובו נא מדרככם הרעים (מלכים שם) פא). כמה נביאים היה הקדוש ברוך הוא משלח אצל ישראל בכל יום שיעידו בהם שנאמר ואשלח עליהם [את] כל עבדי ה נ ב י א י ם (ירמיה שם) מיעוט נביאים שנים אחד בבוקר ואחד במנחה. וחבירו אומר פב) נביא אחד היה הקדוש ברוך הוא מחדש להם בכל יום שילך ויעיד בהם. והיה אף ירמיה בא עמו שני פעמים בכל יום בין בבקר בין בערב והיה מעיד בישראל עמהם. מניין שכן הוא. ואדבר עליכם השכם וְדַבֵּר לא שמעתם (שם שם י"ג) פג). אמר ר' פנחס הכהן בן ר' חמא ור' חלקיה בשם רבי סימון אומר רבי יעקב דכפר חנניא פד) תשעים שנה עשה הושע לעצמו מעיד בישראל שכן כתב דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו [וגו'] תחילת דבר ה' בהושע ויאמר ה' אל הושע (הושע א' א' וב'). אלא תחילת מלכותו של עוזיהו פה) ואתה מוצא שעוזיהו מלך חמישים ושתים שנה פו) ויותם שש עשרה שנה פז) ואחז שש עשרה שנה פח) הרי שמונים וארבע שנים. ובשנה (לאחזיהו) [ששית לחזקיהו] גלו עשרת השבטים פט) כמ"ש בארה בנו אשר הגלה תגלת פלנאסר מלך אשור (דה"א ה' ו') צ). הוי תשעים שנה היה הקדוש ברוך הוא מעיד בישראל ע"י הושע ולא עשו תשובה כמ"ש ואשלח עליכם (על ידי נביאים) [את כל עבדי הנביאים] (ירמיה שם). לפיכך הוא אומר על ידי ירמיה מה יש (לו) [לי] להעיד בכם שנא' מ ה א ע י ד ך [וגו'] הבת ירושלים: דבר אחר מ ה א ע י ד ך

מאיר   מגן דוד   עין

והגיהו הז"א והרז"ו. ובמסורה כמספר שם ג' מלין מן י"א אתין ושי' ובעלילותיכם הנשחתות. וכתועבותיהן עשית. והאחשדרפנים והפחות. ומלת מ א נ כ י ו ת לא איתפרים לי. והז"א רמז על הערוך ערך מ נ כ י ן וערך מ נ ג כ ו ן שהיא תחבולה ועלמיות. אמנם לפי עניננו פירש שהוא לשון תנועה. ובאמת שאין כאן רק ז' אותיות מיוחדות שהשאר כפלו. ובילקוט ישעיה קיטע כל זה. עח) כ"ה בילקוט שם. עט) עיי' לעיל פכ"א מה שדרשו על א נ כ י. פ) כ"ה בד"פ ובז"א. פא) במקרא ליתא מלת כל. פב) כלו' חבירו דר"י דכפר חנין. ולא איתפרים מי היה. ואולי צ"ל וחביריו אומרים ועיין לקמן. פג) באיכה רבתי פ"ב ג' מה אעידך וגו' כמה נביאים העדתי בהם. ר' ור' נתן ר"א נביא אחד בבקר ונביא אחד בין הערבים הה"ד ויעד ה' וגו' (בפסיקתא מקיים כ ב י א ו כתיב וכן העתיקו הרד"ק מלכים שם) רנ"א ב' נביאים בשחרית וב' נביאים בערבית הה"ד ואשלח אליכם וגו' יום השכם ושלוח ה ש כ ם בבקר ו ש ל ו ח בערב. וכ"ה בפסיקתא דכהנו. אלא שבקצת נוסחאות הוא משובשת עיי"ש. ובילקוט מלכים שם ערבב את הפסיקתא עם הפסיקתא רבתי עיי"ש. א מ " ש ומסגנון הדברים אתה למד שלא העתיקו זה מזה. אלא אית דתני לה הכי ואית דתני לה הכי. ופי' מ ח ד ש ל ה ם וכו' שבכל יום היה נביא אחר עם ירמיה. פד) כלו' שהם אמרו דה"ק ר' יעקב. בד"פ איתא דכפר ח נ י א. פה) כלו' וכי בתחלה דבר עם הושע אלא שהמקרא חסר והאי ת ח ל ת נמשך על ע ז י ה שבתחלת מלכותו דבר ה' עם הושע. פו) מלכים ב' ט"ו ב'. פז) שם שם ל"ג. פח) שם ט"ז ב'. פט) שם י"ח י'. וכן הגיהו הז"א והרז"ו. צ) והוא ב א ר ה אביו של הושע. והזכיר הרד"ק זה הדרש בריש הושע. ועיין בילקוט דה"י שם. במקרא כתוב ת ל ג ת.

מה תכשיטים שלא קישטתי אתכם. ואין הלשון הזה אעידך אלא לשון עדי כמ"ש ועתה הורד עדיך מעליך [וגו'] ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב (שמות ל"ג ה' ו') ואתה מוצא אמר רבי תנחומא ברבי בשעה שיצאו ישראל ממצרים ובאו למדבר סיני וקבלו את התורה באותה שעה קישטם הקדוש ברוך הוא בשלש עשרה תכשיטים. ואלו הן. יחזקאל (מפרשה) [מפרשם] לא) כמ"ש וארחצך במים (יחזקאל ט"ז ט') מן טנופת עכו"ם. ואשטוף דמייך מעליך (שם) זה דם המילה ודם הפסח. ואסוכך בשמן (שם) זה שמן המשחה. ואלבישך ריקמה (שם שם י') אמר רבי יוחנן בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז) מיד ירדו ששים ריבוא של מלאכי השרת (וזוכיאות) [ועטרות] בידם ונותנים לכל אחד ואחד מישראל עטרה. ורבי אבא בר' כהנא בשם רבי יוחנן אמר מאה ועשרים ריבוא של מלאכי השרת ירדו עם הקדוש ברוך הוא ששים ריבוא קושרים עטרות וששים ריבוא חוגרים אותם בזוניות. ורשב"י אמר זיין היו נותנים להם ושם המפורש חקוק עליו. ור' חנינא בר נתן דציפרין אמר זונאיות היו נותנים להם. ור' שמעון אומר ארגוונים היו מלבישים אותם לב): דבר אחר ואלבישך ריקמה

מאיר — מגן דוד — עין

לא) כ"ה בד"פ. כלו' ואיזה הם יחזקאל פירשם לב) כן הגיה הרז"ו. ועיין לעיל פ"י אות כ' וכ"א. והתם ג' כדר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי. ופכ"א אות ל"ט ומ' הגי' כדהכא אלא מה דג' הכא בשם ר' חנינא בר נתן דציפרין ג' לה התם בשם ר' הונא רבה דצפרין עיי"ש דאיהו ס"ל דב' חגורות נתנו לכל א' וא' והתם יליף לה מקרא. והכי ג' לה בשה"ש רבה פ"ד בפ' שכולם מתאימות אלא דהתם איתא א' מלבישו עטרה וא' אוקרו זוכי מהו זוכי ר' הונא רבה דציפורי אמר זונס המד"א מוסר מלכים וגו'. ונראה דהאי מהו זוכי הוא תוספות מגליון מפרש ותלמוד טועה היה. ובפסיקתא דכהנא ג' ד"א מה אעידך כמה קישוטין קישטתי אתכם דא"ר יוחנן וכו' ס' רבוא וכל א' ממש עטרה בידו וכו' ר' אחא בשם ר' אחא ק"כ רבוא א' להלבישו עטרה וא' לאוקרו זייני ר' הונא רבה דציפורין אמר זוני כד"א מוסר מלכים פתח וגו'. הראית שכל לשון זו היא משובשת. ובאיכה רבתי פ"ב ד"א מה אעידך ר' אומר (ונראה שהיא ט"ס שנשתרבב ונשתבש ממלות ד"א) כמה קישוטין וכו' א"ר יוחנן ס' רבוא וכו' רשב"ג בשם ר"י אמר ק"כ רבוא ירדו א' מקשטו (וחסר ענין הקישוט במה הוא) וא' מלבישו עטרה ר' הונא דציפורי אמר זוני כמד"א מוסר מלכים וגו'. ובשה"ש רבה פ"ה ג' נשאו את רדידי מעלי זה הזיין תני רשב"י זיין שנתן להם לישראל בחורב שם המפורש היה חקוק עליו וכיון שחטאו ניטל מהם כיצד ניטל מהם ר' איבו אמר מלאך ירד וקלפו ורבנן אמרי מאליו היה נקלף. וזה נכפל שם בפ"ד בפ' שלחיך ופ"ח בפ' שמה חבלתך אלא דמהפך התם הא דר' איבו ורבנן עיי"ש. וכן ג' להא דרשב"י בפתיחתא דאיכה רבתי כ"ד בשיטה משא גיא חזיון וכמו שהוא בשה"ש רבה פ"ח. ובבמדבר רבה פע"ז בד"ה עד אנה ינאצוני ג' באלפי אלפים ורבי רבבות של מלאכים ירדתי בשבילכם והייתי מוסר לכאו"א מכם ב' מלאכים א' חוגרו זייני וא' נותן עטרה בראשו ר' יהודה דצפרין (ובלי ספק שהיא שבוש) אמר זוכים אסר להם ור' סימאי אומר (הוא ר' שמעון שלפנינו) פורפירא הלבישן ושם המפורש חקיק עליו (בלי ספק שהמאמר קטוע והסרה כאן שיטת רשב"י דבלי זיין) וכל הימים שהיה בידם לא היה דבר רע נוגע בהם ולא מלאך המות ולא דבר אחר (כלו' לרעת) וכיון שחטאו א"ל משה ועתה הורד עדיך וכו'. ועיין בשה"ש רבה פ"ד בפ' דבש וחלב ובפ' שלחיך ובמדרש תהלים כ"ב דמייתי הא דפורפירא בשם ר' סימאי או ר' סימוי. ובשמות רבה פמ"ה ג' ויתנצלו בנ"י את עדים ר' חנין דצפורין אמר עטרה שנתן בראשם שנאמר ועטרת תפארת תמגנך ורשב"י אומר זיינות שחגר להם ור' סימי אמר פורפראות שנאמר ואעדך עדי וכה"א את ה' האמרת היום וה' האמירך וגו' (כלו' הלבישך פורפירא כמ"ש בלע אמרתו בזע פורפירא דיליה). וכל זה המאמר הוא משובש דר' חנין הוא ר' חנינא הוא ר' הונא או ר' חונא ואיהו זיינות ס"ל. ושיטה דעטרה חסרה שם האומרה שהוא ר' יוחנן. ורשב"י בלי זיין ס"ל וכדאיתא שם להלן באותה פרשה. ור' סימי הוא ר' סימאי הוא ר' שמעון. ועיין ברמב"ן עה"ת בפ' תשא שם שנוסחא משובשת כזדמנה

זה מעשה המשכן שהיה מרוקם. שכן כתב ויעש פרוכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר [וגו'] מעשה רוקם (שמות ל"ו ל"ה עד ל"ז) לג). ואנעלך תחש (יחזקאל שם) אילו עורות המשכן. כמה שכתב ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים ומכסה עורות תחשים [מלמעלה] (שמות כ"ו י"ד). ר' יהודה אומר מַאִינַן. ור' נחמיה אומר חיה טהורה היא (וגדולה) [וגדילה] היא במדבר. אמר רבי אלעזר ברבי יוסי ורבי אבהו בשם רבי שמעון בן לקיש (שאמרו) [אמרו] בשם רבי מאיר לפי שעה נבראתה ונגנזה לד): וכן

מאיר | מגן דוד | עין

לו ואטעיתיה. ויפה היא הנוסחא שם בפכ"א ושם ג' שכיון שקבלו התורה הלבישם הקדוש ברוך הוא מזיו הדרו ומה היה הלבוש ר' יוחנן אומר עטרות הלבישן ורשב"י אומר כלי זיין וכו'. ור' סימא אומר פורפירא הלבישן ור' הונא אומר זוניאות הלבישן וכו'. ובמדרש תהלים ק"ג בפ' המשביע בטוב עדיך ג' ר' יוחנן פתר קריא בסיני וכו' ירדו ס' ריבוא וכו' ראב"כ בשם ר"י ק"כ ריבוא ירדו ואחד היה נותן עטרה בראשו וא' חוגרו זין (והוא שבוש וצ"ל זונא). ר' יוחנן אמר הלבישן פורפריות שנאמר ואלבישך רקמה (והוא ג"כ משובש דהא לאו ר' יוחנן אמרה) ר' הונא דלפודי אמר זוניראות חגרן שנאמר ואחבשך בשש (והות ג"כ משובש וצ"ל זוניאות) רשב"י אומר כלי זיין וכו'. ועיין שבת פ"ח ע"א דשם דריש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא וכו' קשרו לו ב' כתרים וכו' וכיון שחטאו ישראל ירדו ק"כ רבוא מלאכי חבלה ופירקום וכו' (ועיי"ש בתוספות) א"ר יוחנן וכולן זכה משה ונטלן דסמיך ליה ומשה יקח וגו' אר"ל ועתיד הקב"ה להחזירן לנו שנאמר ופדויי ה' וגו' ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם על ראשם. ובפדר"א פמ"ז ג' ר' אליעזר בן ערך אומר כשירד הקב"ה וכו' ירדו עמו ס' רבוא של מלאכי השרת כנגד ס' רבוא של גבורי ישראל ובידם זיינות ועטרות ועטרו את ישראל בכתר שם המפורש וכו' ובאותו הלילה ירדו מה"ש ס' רבוא ונטלו מהם וכו' עיי"ש. ועיין באליהו זוטא פ"ד שנסדר עפ"י הגמרא דשבת עיי"ש. אמ"א ש כ"ל שעיקר המאמר הוא מדרש על ולא שתו איש עדיו עליו. ואולי היה ר"א בן ערך הראשון שפירשו זיינות ועטרות. ובמלת זיינות נחלקו דרשב"י פי' כלי זיין ור"ה פירשו זונאות דהיינו חגורות. וכ"ל דלא רצו לפרש המקרא כפשוטו על מיני תכשיטין וכפי' הראב"ע והרשב"ם. משום דלא ילבש גבר שמלת אשה. וע"כ פי' רשב"י על כלי זיין. וכן תרגמו אונקלוס ויונתן תקון זייניה. אלא שיונתן הוסיף דאתיהב להון בסיני דביה שמא רבא וקדישא חקיק ומפרש עלוי וכו' ומשה כניבון ועמיריכון במשכן אולפין אורייתא וכו'. ואתיא דרשב"י כר"א דשבת ס"ג ע"א דכלי זיין תכשיטין הם לאיש. ולפי שחכמים פליגי התם שאינן תכשיטין שבטלין הם לימות המשיח ע"כ פירשו ר"ה זוניאות כנ"ל. לג) במקרא כתוב את הפרכת. ומעשה רקם הוא במקרא ל"ז במסך לפתח האהל. לד) כנ"ל להגיה ובד"פ איתא גדילה. ובירושלמי דשבת פ"ב ה"ג ג' לה הכי ר"י ור"נ ורבנן רי"א טייכון לשם ליבעו נקרא ורנ"א גלקטיכון ורבנן אמרין מין חיה טהורה וגידולה במדבר ותייא כיי דמר (פי' ואתיא כההוא דאמר) ר' לעזר בי רבי יוסי ר' אבהו בשם רשב"ל בשם ר"מ כמין חיה טהורה ברא הקב"ה למשה במדבר כיון שעשה בה מלאכת המשכן נגנזה וכו'. והא דר"מ מייתי לה בבבלי שבת כ"ח ע"ב ר' אלעא בשם רשב"ל אומר היה ר"מ והוא שם בשינוי ענין קלת עיי"ש. ובתנחומא פ' תרומה ג' לה הכי ר"י ור"נ רי"א חיה טהורה גדולה היתה במדבר וכו' ורנ"א מעשה נסים היתה ולשעה שנבראת בו בשעה נגנזה. והנה המאמרים סותרים זה את זה. מר תני לה הכי ומר תני לה הכי. ובילקוט פ' תרומה העתיק עפ"י התנחומא עיי"ש. ומלת גלקטיכון פירשה המוסיף בערוך ערך גלאקטיכון שהיא מין חולדה יקרה וחשובה הגדילה במדינת צפון. והיא חיה טמאה. ומלת טייכון פי' המוסיף בערך איריכון ובערך טייכון שהוא לצבע תכלת. ועיי' באסתר רבה בפ' חור כרפס ותכלת דר' ביבי אמר טייכון. וגרסי' בקהלת רבה פ"א בפ' מה שהיה עורות תחשים מה הן רי"א אלטיכון רנ"א גלטיכון ר' יוחנן אמר מין חיה גדולה הראה הקב"ה למשה ועשה הימנה לורך המשכן וגנזה וכו' עיי"ש. ויראה דהיא אלטיכון הוא טייכון. והוא גלטיכון הוא גלקיטיכון. אמנם מה שהוזכר בש"ר יוחנן אולי אף הוא אמרה בשם ר"מ והמאמר הוא קטוע וגם צ"ל גדילה במדבר הראה וכו'. ועכ"פ מלת מאיכון שלפנינו הוא שיבוש וצ"ל טאיכון. ובאמת שבאותיות המטושטשות בד"פ נוכל לקרות המלה טאיכון. ולפ"ז בין לנוסחתינו ובין לנוסחת הירו' לר"י מכסה עורות אלים היו. הלא שאחת היתה מעורות מאדמים והב' מצבע טייכון ולר"נ שני מיני עורות היו המכסאות. ובבבלי

כתב (וישלח לו) [וישלח לי] עצי ארזים ברושים אלמוגים (דה"ב ב' ז') לה) ובמקום אחר כתב ויעש המלך את את עצי האלמוגים [וגו' לא בא כן עצי אלמגים ולא נראה עד היום הזה] (מלכים א' י' י"ב). א"ר אבא אבליגה לו). א"ר הונא הכהן בן אבון גלומי היו וכיון שהיה מראים אותם לשמיר היו כמוג הזה לז): ד"א אלמוגים אמר רבי אבא אלמוגים אבליג א"ר חוניא הכהן בן אבין בשם ר' יוסף (אמר) לשעתם נבראו ונגנזו לח). ואחבשך בשש (יחזקאל שם) אילו שמונה בגדי כהונה של כהן גדול שהיה בהם שש כמה שכתב ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות שש [וגו'] (שמות ל"ט כ"ח). ואכסך משי (יחזקאל שם) אמר הקדוש ברוך הוא לישראל עשיתי אתכם (משש) [ממש] בעולם אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פ"ב ו') לט) כך דרש רבי אייבו. ורבי יהודה בר' סימון אמר אילו ענני כבוד שהיו מקיפים אותם במדבר כמה שכתב לא ימוש עמוד ענן יומם (שמות י"ג כ"ב). ואעדך עדי (יחזקאל שם י"א) שקישט אותם הקדוש ברוך הוא בכל מיני תכשיטים ק). ואתנה צמידים על ידיך (שם) אילו שני לוחות הברית. ורביד על גרונך (שם) זה ספר התורה (הזה) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהושע א' ח'). ואתן נזם על אפך (יחזקאל שם י"ב) אפך כמגדל הלבנון (שה"ש ז' ה') קא). ועגילים על אזניך (יחזקאל שם) זו סנהדרין. ששנו רבותינו סנהדרין הייתה כחצי גורן עגולה (סנהדרין פ"ד מ"ט): (אומר) [דבר אחר] ועגילים על אזניך קב) א"ר ברכיה הכהן ברבי אילו הדברות (שהיו הדברות) [שהיה הדבר] מבקש לצאת קג) והיה הכרוז יוצא (לפניך) [לפניו] קד) ואומר לפני מחיצות האש סלקו עצמיכם מלפני

מאיר מגן דוד עין

שבת כ"ח ע"א ג' רי"א ב' מכסאות היו א' של עורות אלים מאדמים וא' של עורות תחשים ר"נ א' מכסה א' היה ודומה כמין תלא אילן. שיטת ר"י היא דב' מיני מכסאות היו. ושיטת ר"נ דמין א' היה אלא שליבעו דומה לתלא אילן. וסוגיות מהופכות הם. אבל בגמרא שם הבינוהו בענין אחר. והקשה שם ר' יוסף אי הכי היינו דמתרגמינן ססגונא ששש בגוונין הרבה. בתמיה. כלו' דמלת תחשים אינו מורה אלא על הצבע (ודלא כפרש"י שם). ור' יוסף לשיטתיה אזיל התם דלא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה עיי"ש. לה) במקרא כתוב ואלגומים. ובד"פ איתא ושלח לי. ומייתי לה הכא משום מאי דמסיים דנגנזו. לו) בערוך ערך אבליכה פי' המוסף אבליכה מין ברוש שאינו נרקב. והגיה הז"א לפנינו אבליכה. ועיין בב"ר פט"ו ובירושלמי כתובות פ"ז דשם פירשו אלמוגים אלוס ונוסחא אחרת אלויס. וגי' הערוך אלווס ועיין במוסף שם. ובבבלי ר"ה כ"ג ע"א פירשו כסיתא. ועיין בערוך ערך כסיתא. ובר"ה שם ג' קתרום אמר רב אדרא דבי ר' שילא אמרי מבליגא ואמרי לה גולמיש. ועיין בערוך ערך אדר דאיכא דג' זבליגא וס"א זמליגא. וע"ע בערך גלמיש. ואולי דאבליגה הוא מבליגא. וס"ל לר"א דאלמוגים הוא מין קתרום. לז) לא איתפרש לי. והז"א פי' גלומים היה ר"ל גולם אחד שלם ולכך נקט ליה בלשון אלגומים וכו' ונעשה כמוג הזה שהגולם היה מתבקע כדבר הנמס ונמוג. ולא נהירא לי. ובד"פ איתא גלומיי (בקו לעיל) ובאותיות המטושטשות שבד"פ נראה שתחת מלת היו הוא שם מלת חי. ותחת מלת כמוג יש לקרות שפוג. ואולי גלומי' הוא גולמיש ומוג היא מגג עיין בערוך ערך מגג. לח) האי דבר אחר היא כעין איכא דאמרי. ומשום האי קיומא מייתי לה הכא. ועיין בפי' המיוחס לרש"י בדה"ב ט' י' שכתב וז"ל מפרש בפסיקתא כתוב א' אומר אלמוגים וכתוב א' אומר אלגומים אלא אלגומים שמם ונקרא אלמוגים לפי שהיה מתמוגג ונכפף מתוך רכינתו וכו'. ולפנינו ליתא. לט) כ"ה בד"פ. וכ"ה בילקוט יחזקאל שם. ועיין בילקוט שם שהעתיק כל זה המאמר וקיטעו. גם הוא משובש שם (ומה שנרשם עליו איכה רבתי הוא ט"ס וצ"ל פסיקתא רבתי וכבר העיר ע"ז הז"א). ובשה"ש רבה פ"ד דריש נמי להנהי קראי דיחזקאל ושם ג' ר' איבו אמר עשאן ממש בעולם. ק) בשה"ש רבה שם ג' זה הזיין ומייתי עלה הא דרשב"י דלעיל. קא) ודרשינן בשה"ש רבה שם מה האף הזה רוב תכשיטין תלויין עליו כך כהונה ולויה ומלכות מיעקב. קב) כצ"ל להגיה. והז"א הגיה הוי אומר ועגילים וגו'. דבר אחר אר"ב וכו' וא"כ. קג) וכ"ה בד"פ. והגיה הז"א עשרת הדברות וא"ל קד) וכ"ה בז"א.

הדיבור שלא יצא וישרוף אתכם. ומיד היו המלאכים של אש מסלקין עצמן והחיות מסלקין עצמם כדי שלא ישרפו מנשבו של דיבור. ומפני שהיה אשו של דיבור קשה מאשם של מלאכים. שהמלאכים אינם אלא מאש של תחת כסא הכבוד. מן אותו הנהר שראה דניאל נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי (דניאל ז' י') שמשם הם נבראים. אבל אשו של דיבור לא הייתה אלא מתוך ימינו של הקדוש ברוך הוא שכן [כתיב] מימינו אש דת למו (דברים ל"ג ב'). נמצאת אומר למה היה הכרוז. [והדיבור היה] יוצא מפיו של הקדוש ברוך הוא ובא ויושב על אזנו ומתעגל עליה זה היא ועגילים על אזניך קה). ועטרת תפארת בראשך (יחזקאל שם) זו היא השכינה ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם (מיכה ב' י"ג). הרי כל חתכשיטים הללו קו). היה הקדוש ברוך הוא אומר להם כמה יש עוד תכשיטים לקשט אתכם מה אעידך קז):

דבר אחר מה אעידך ומה אדמה לך אמר הקדוש ברוך הוא כמה זימונים נזדמנתי אתכם בענן. כמה שכתב ונועדתי שמה לבני ישראל (שמות כ"ט מ"ג) בים. בסיני. במדבר. במשכן קח). ומה אדמה לך כמה דמויות [נדמיתי] לכם. בים נדמיתי לכם כגיבור עושה מלחמות כמו שכתב ה' איש מלחמה (שם ט"ו ג'). כן בסיני נדמיתי כזקן מלמד תורה (כשהיה) [שכן נאה תורה כשהיא] יוצאה מפי הזקינים. במשכן נדמיתי לכם כחתן נכנס לחופתו הוי מה אדמה לך קט). אמר הקדוש ברוך הוא לישראל לא נדמיתי לנביאים דמויות הרבה כשאמרו לך (ומחזרי) [שובי ותחזרי] ביך כמו שכתב ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה (הושע י"ב י"א) קי). מהו ואנכי חזון הרביתי לא נראיתי לכם חזון חזיונות הרבה. לא ראה ישעיה שרפים של שש שש כנפים שנאמר שרפים עומדים ממעל שש שש כנפים ושש כנפים לאחד (ישעיה ו' ב') קיא) ויחזקאל ראה אותם ארבעה כמה שכתב ויהי בשלשים שנה וגו' ואראה מראות אלהים [וגו'] ומתוכה דמות ארבע חיות [וגו'] וארבע כנפים לאחד וארבע כנפים [וגו'] (יחזקאל א' א' עד ו"ו) קיב). אמר הקדוש ברוך הוא שמא תאמר מה ראה ישעיה לראות שש ויחזקאל ארבעה. והוא אומר לכם משחרב בית המקדש בטלו [אותן] שהיו מעופפים [בהם] קיג). אמר הקדוש ברוך הוא הואיל ובטל (סולבן) [הרובן] של מטן בטל עוד

מאיר **מגן דוד** עין

קה) כצ"ל להגיה. והז"א הגיה כמלאת אומר שהיה הדיבור יוצא וכו' על אזנו של ישראל וא"כ. ובשה"ש פ"א גרסינן כיצד היה הדיבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא רשב"י ורבנן רשב"י אומר שהיה הדיבור יוצא מימינו של הקדוש ברוך הוא לשמאלן של ישראל וחוזר ועוקף את מחנה ישראל וכו' וחוזר ומקיף וכו' והקדוש ברוך הוא מקבלו מימינו וחוקקו על הלוח וכו'. ואולי צ"ל לפנינו ויושב על ימינו ומתעגל עליהם וכו'. כלו' שמקיף אותן. ולפי שהיו הדברות מקיפין את מחנה ישראל נקראו עגילים. ובענין בריאת המלאכים מנהר דינור עיין חגיגה י"ד ע"א. קו) בשה"ש רבה פ"ד ג' ר' חנינא ור' סימון חד אמר היא הכניסה לו י"ג והוא הכניס לה י"ג. היא הכניסה לו י"ג מה שמפורש בואלה שמות וזאת התרומה וגו' ואבני מלואים והוא הכניס לה י"ג מה שמפורש ביחזקאל ואלבישך רקמה וכו'. ודריש התם כל הני קראי וקאתם בענין אחר ממה שדרשוה הכא. ומני התם לבושא מן ואלבשך רקמה עד ועטרת תפארת דהווין יו"ד, וקאמר עלה ואילין תלתי אחרנייאתה מה אינון ותעדי זהב וכסף וגו' וכו'. ודרוש זה הוא ג"כ בתנחומא דפ' תרומה לר"י בר סימון. אלא דלא דריש לקראי. והני תלתי חשיב התם ולחמי אשר נתתי לך סלת שמן ודבש. ולפי נוסחא שלפנינו הנהו תלתי הן ואראך ואשטוף ואסוכך. וכבר רמזתי שהילקוט העתיק המאמר ביחזקאל אלא שקיטעו ושינה בו והמעתיקים שבשוהו. קז) בפסיקתא ובאיכה רבתי שיטה זו בקיצור כמו שרמזתי עליה לעיל אות נ"ז. קח) באיכה רבתי שם קודם שיטה דקיסוטין ג' כמה ויעודין ויעדתי בכם אהל מועד ובגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית עולמים שנים. והכי ג' לה בפסיקתא בתר שיטה דקיסוטין. קט) כצ"ל וכן כדר הז"א להגיה. ועיין לעיל פכ"ה אות י"ט. ודמיון החתן לעיל בפי' ד ויהי ביום כלת. קי) כצ"ל להגיה. ובד"פ איתא ותחזרי. והז"א הגיה שתחזרי. קיא) במקרא כתוב ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד. קיב) במקרא כתוב וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים וגו', קיג) כצ"ל להגיה. והז"א הגיה בטלו שכינים שהיו מעופפים. ובחגיגה י"ג ע"ב ג' כתוב א' אומר וכו' לא קשיא כאן בזמן שבית

של מעלן קיד). אמר רבי יעקב דכפר חנין והכל ממך לומר. ראה מה כתיב על כן מלאו מתני חלחלה (ישעיה כ"א ג') קטו). לא נראיתי יושב ובוכה כמה שכתב אם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה דמוע תדמע ותרד עיני דמעה (ירמיה י"ג י"ז) קטז). לא שלחתי ואמרתי לכם אם אתם מבקשים לעשות תשובה אלא אפילו למעני (אעשה) [עשו] כמ"ש תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשך (שם שם ט"ז) קיז). אמר הקדוש ברוך הוא חזק הייתי כצור ועשיתני כחיה יושבת על משבר כמה שכתב צור ילדך תשי (דברים ל"ב י"ח): ומה אשוה לך אמר להם הקדוש ברוך הוא איזו אומה גידלתי כיוצא בך שאנחם אותך בה. אמר רבי אבהו אין הקדוש ברוך הוא פושט ידו ועושה (אותות צרות) [אומות צדות] כמה שכתב אך לא בעי ישלח יד ואם בפידו להם שוע (איוב ל' כ"ד) אך לא בעי זו היא (צרות) [צדות]. ואם הביא עליהם שבר הוא משעשע אותם אלו באלו כמה שכתב ואם בפידו להם שוע קיח). ורצונך לידע שבשעה שאומות נופלים הקדוש ברוך הוא מנחמם זו בזו. שכן אתה מוצא שבשעה שנפלו המצרים ופרעה היה מתנחמים באשור שכן כתב בן אדם את זרוע מלך מצרים שברתי (יחזקאל ל' כ"א) אל מי דמית [וגו'] הנה אשור ארז בלבנון (שם ל"א ב' וג') מלך בעולם. יפה ענף (בין עבותים) (שם) [בן אבות] קיט). וחורש מיצל (שם) זכות (עומדות) [אבות עומדת] לו קכ). וגבה קומה (שם) קוזמרקרטור בעולם קכא). ובין עבותים היתה צמרתו (שם) מבין עבותים משעה שנעשה כל העולם קליעה אחת (מלהכעים) [להכעים] להקדוש ברוך הוא הניח עצתם ויצא לו. כמה שכתב מן הארץ ההוא יצא אשור וגו' (בראשית י' י"א). אמר רבי שמעון בן לקיש מן העצה ההיא יצא אשור קכב). מים גידלוהו (שם) שכן כתב האדם והבהמה והבקר אל ירעו ומים אל ישתו (יונה ג' ז') קכג) בשביל אותם המים נתגדל בעולם הוי מים גדלוהו. על ידי מי נתרומם בעולם על ידי

מאיר מגן דוד עין

המקדש קיים וכו' כביכול שנתמעטו כנפי החיות. הי מינייהו אימעוט א"ר חננאל אמר רב אותן שאומרות שירה דהן כתיב הכא ובשתים יעופף וקרא זה אל זה וגו' וכתיב התעיף עיניך בו וכו'. קיד) כ"ה בד"פ. ופי' הלובין כך נקראו הכהנים שומרי המקדש כדתנן ברים תמיד והלובין שומרים שם. והנה לדעת חז"ל במלת כלובים אין הכ"ף בה שרשית עיין סוכה ה' ע"ב וברא"ע פ' תרומה שם. ועיקר המלה לדעתם רובים וכשם שרובין למטה כך רובין למעלה. והז"א הגיה הוא"ל ובטל הדוכן שלמטן בטל עוד הדוכן וכו' וא"ל. קטו) כלו' אע"ג דנבואה זו על בבל נאמרה וכדמתרגם התרגום שם לפי ענינו איתמליאו חרציהון מ"מ הנביא נדמה כאלו מתניו מלאו חלחלה. וכל הענין שנאמר שם כמו כן ממך הוא לומר כלו' יש לך רשות לומר דברים כאלו כלפי הקדוש ברוך הוא שהוא נדמה כך. ופי' והכל ממך לומר הוא כלפי מה שהורגלו לומר בביולא בדברים אלו כביכול. כלו' כמו שאם אתה יכול. אמר כאן שיכול אתה לומר כן. והז"א הגיה והכל ממך לדרוש ולדד להגיה סמך לדרוש וא"כ. ועיין לעיל פ"ה אות ח'. קטז) במקרא כתוב ודמע. ועיין חגיגה ה' ע"ב. קיז) כ"ה בד"פ. והגיה הז"א לעשות תשובה עשו וא"ל. קיח) עיין לעיל פ"ל אות ט'. וה"ג בפסיקתא דנחמו אך בעי וגו' אמר רבי אבהו אין הקדוש ברוך הוא מכה אומה ומושיבה לדו (תרגום תהו לדו) אלא מביא פיד לזו ומשעשעה בזו. מביא פיד לאשור ושיעשעה במצרים התיעבי מנא אמון. הביא פיד למצרים ושיעשעה לאשור הנה אשור ארז בלבנון. א"ר יוסי מ"מ גלו י' השבטים תחילה ואח"כ גלו שבט יהודה ובנימין כדי שיהיו מתנחמין אלו באלו לפיכך נחמו נחמו עמי. והעתיקה הילקוט באיוב שם. וכן העתיקה רש"י שם. ופי' בעי לשון חורבן ושממה. והגיה הז"א לפניכו עפ"י לשון הילקוט. וכאשר כ"ל הגהתי. קיט) כן הגיהו הז"א והרז"ו עפ"י הילקוט דיחזקאל שם. ובד"פ איתא בן עבות. קכ) כ"ה בילקוט שם. וכן הגיה הז"א. וכדמסיק לקמן. קכא) בילקוט קוזמוקטור והעיקר קוזמוקרטור שליט בכל העולם עיין בערוך ערך קזמקרטור. קכב) בב"ר פל"ז ג' לה שתמא מן העצה ההוא יצא אשור כיון שראה אותן באים לחלוק על הקב"ה פנה מארצו. ועיין בתרגום יונתן שם וברש"י עה"ת וע"ע ברמב"ן וברא"ע שם. קכג) במקרא כתוב הבקר והצאן אל יטעמו

יונה שעלה מן התהום כמה שכתב תהום רוממתהו (יחזקאל שם) ויגע הדבר אל מלך נינוה (יונה שם ו'). הוי פרעה והמצריים מתנחמים באשור קכד). וכשנפל אשור הוא מתנחם במצרים שכן כתב התיטבי מנא אמון (נחום ג' ח') התיטבי מנא זו אלכסנדריא קכה). אמון שהיה אומניתו של כל העולם הברטי' הזה קכו): דבר אחר אמון אומנתם של בניו קכז). אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בשעה שאומות העולם נופלות אני מנחמם אילו באילו. אבל אתם לאיזה אומה השויתי אתכם שאנחם אתכם בה [הוא] שכתב מה אשוה לך ואנחמך (או) לאיזה אומה עשיתי ארון כפורת כרובים מזבח שולחן קכח): דבר אחר מה אשוה לך ואנחמך אמר רבי אבא למה גלו עשרת השבטים לרוח אחת ושבט יהודה לרוח אחת אלא כדי שיהא אילו מתנחמים באילו ואילו מתנחמים באילו. והקדוש ברוך הוא אומר להם נחמו נחמו עמי (ישעיה מ' א') פעמים קכט): היה רבי תנחומא פותחו בנחמו נחמו עמי אן הרעת הזו קל): כי גדול כים שברך [מי ירפא לך] (איכה שם) אמר רבי חילפא דרומיה אילו אומר כי גדול כמת שברך לא היה להם לישראל תקומה. אלא שאומר כי גדול כים שברך מה הים מצפה לרפואה אף ישראל מצפים. כשיבנה בית המקדש והמים יוצאים מתחת בית המקדש כמה שכתב והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים חצים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון (זכריה י"ד ח') והם נכנסים לאוקיינוס וממתיקים אותו כמה שכתוב [כי באו] שמה המים האלה ורפאתיהו (יחזקאל מ"ז ט') קלא) ואוקיינוס יוצא לים ומרפא אותו. הוי מי ירפא לך מי שהוא מרפא מכת הים הוא מרפא מכתך קלב): דבר אחר (מי ירפא לך) [מה אשוה לך ואנחמך] כשאשוה לך כמה שכתב והתהלכתי בתוככם (ויקרא כ"ו י"ב) באותה השעה ואנחמך אני בכבודי בא ומנחמכם (אתכם) אנכי אנכי הוא מנחמכם קלג):

דבר אחר אנכי אנכי הוא מנחמכם אמר הקדוש ברוך הוא כך היא אומנותי בו בדבר שאני מכה אני מרפא. אדם מכה באיזמל ומרפא ברטייה (אומנותי) [אומנותו] אינו כך אלא בדבר שהוא מכה בו בדבר הוא מרפא שנאמר כי אעלה ארוכה לך ממכותייך ארפאך נאם ה' (ירמיה ל' י"ז) קלד). כיצד. בא וראה חטאו ישראל בנחלים

מאיר   מגן דוד   עין

מאומה אל ירעו וגו'. קכד) עיין ברש"י ורד"ק ביחזקאל שם שהעתיקו זה המאמר. ובילקוט שם קיטע המאמר כדרכו. קכה) עיין לעיל פי"ז אות כ"ה. קכו) לא איתפרים לי. והז"א הגיה א ימנותו של עולם כברעיא הזה ופי' שמטלת אימה על העולם כרומא הזה עפ"י הערוך ערך ברטיא. ולא נהירא. קכז) כלו' שישראל נתגדלו שם מלשון כאשר ישא האומן את היונק. קכח) ככ"ל להגיה. וכלו' וכיון שכן אין כל אומה שוה לכם לנחמכם. קכט) כלו' לי' השבטים וליהודה ובנימין. וכ"ה בילקוט ישעיה מ' נחמו על י' השבטים נחמו על שבט יהודה ובנימין. ועיין לעיל אות קי"א דבפסיקתא ג' לה בשם ר' יוסי. וכלו' מה אשוה לך מאומות אחרות לנחמך ע"כ ואנחמך אני, שאני מגלה אתכם באופן שתנחמו אלו באלו ובסוף אני מנחם את כולכם. קל) הוא הערה מהמסדר שר' תנחומא היה פותח בזה המקרא לפ' נחמו נחמו ועיין לעיל פ"ל. וג' מלות אן הרעת הזו לא איתפרשו לי. והרז"ו יסד פעמים היה ר"ת וכו' אן הדעת הזו ופי' באופן ודעת שדרש למעלה. והז"א המסיך ג"כ מלת פעמים אל היה ר"ת וכו' והגיה מן הדרש הזה. וכ"ז לא נהירא לי. קלא) במקרא כתוב וירפאו וחי. קלב) פי' ואוקיינוס יוצא לים הוא ים המלח. ועיין ברש"י ורד"ק ביחזקאל שם ובתוספתא דסוכה פ"ג. באיכה רבתי שם ג' א"ר חולפאי מי שהוא עתיד לרפאות שברו של ים הוא ירפא לך׳ ובפסיקתא דנחמו ג' אמר רבי יהושע חילפיי וכו'. ובקלת נוסחאות א"ר חילפיי. קלג) כן הגיה הרז"ו. (ומלת אתכם מיותרת וב' נוסחאות הם) וכעין זה באיכה רבתי שם ר' יעקב דכפר חנן אמר כשאשוה לך אנחמך לכשיגיע אותו היום שכתיב בו ונשגב ה' לבדו וגו'. אמ"א באיכה רבתי ובפסיקתא שם יש עוד שיטות אחרות בזה המקרא. ונראין הדברים שעיקרן היו פתיחה אם לפ' נחמו או לפ' אנכי אנכי כעין שהוא הכא ולעיל פ"ל. וקיטע המסדר לאיכה רבתי הדרושים וסדרם שם ומשם הועתקו אל הפסיקתא. קלד) במקרא כתוב וממכותיך. כ"כ להגיה וכ"ה בד"פ ועיקרו של זה המאמר לרש"ג במכילתא דבשלח מס' ד' פ"א בא וראה

כמה שנאמר הנחמים באילים תחת עץ רענן שוחטי הילדים בנחלים תחת סעיפי הסלעים (ישעיה נ"ז ה') (קלה) לקו בנחל קישון שנאמר ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם (מלכים א' י"ח מ') ומתנחמים בנחלים שנאמר ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל (יחזקאל מ"ז י"ב): חטאו בנהרים שנאמר ועתה מה לך לדרך מצרים [וגו'] לשתות מי נהר (ירמיה ב' י"ח) ולקו בנהרים על נהרות בבל (תהלים קל"ז א') ומתנחמים בנהרים הנני נוטה אליה כנהר שלום (ישעיה ס"ו י"ב). חטאו בהרים שנאמר ועל ראשי ההרים יזבחו (הושע ד' י"ג) ולקו בהרים ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמיה י"ג ט"ז) ומתרפאים בהרים שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר (ישעיה נ"ב ז') והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (יואל ד' י"ח): חטאו בארץ בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה (יחזקאל ל"ו י"ז) ולקו בארץ ארצכם שממה (ישעיה א' ז') ומתנחמים בארץ וארצך תיבעל (שם ס"ב ד'): חטאו בזרע זרע מריעים (שם א' ד') ולקו בזרע זרע רב תוציא השדה [וגו'] (דברים כ"ח ל"ח) מתנחמים בזרע זרע קודש מצבתה (ישעיה ו' י"ג): חטאו בעץ אומרים לעץ אבי אתה (ירמיה ב' כ"ז) ולקו בעץ ונערים בעץ כשלו (איכה ה' י"ג) ומתנחמים [בעץ] כימי העץ ימי עמי (ישעיה ס"ה כ"ב): חטאו בענבים ענבמו ענבי רוש (דברים ל"ב ל"ב) ולקו בענבים אין ענבים בגפן (ירמיה ח' י"ג) ומתנחמים בענבים ודם ענב תשתה חמר (דברים שם י"ד): חטאו בתאנים כביכורה בתאנה (הושע ט' י') ולקו בתאנים ואין תאנים (ירמיה שם) ומתנחמים בתאנים התאינה חנטה פגיה (שה"ש ב' י"ג): חטאו בנחשים חמת למו כדמות חמת נחש (תהלים נ"ח ה') לקו בנחשים כי הנני משלח בכם נחשים צפעונים (ירמיה ח' י"ז) ומתנחמים בנחשים ושעשע יונק על חור פתן (ישעיה י"א ח'): חטאו באריות דכתב שריה בקרבה אריות שואגים (צפניה ג' ג') ולקו באריות עלה אריה מסובכו (ירמיה ד' ז') ומתנחמים באריות ואריה כבקר יאכל תבן (ישעיה שם ז'): חטאו בזאבים דכתב (כהניה) [שפטיה] זאיבי ערב (צפניה שם) ולקו בזאב זאב ערבות ישדדם (ירמיה ה' ו') ומתנחמין בזאב זאב וטלה ירעו כאחד (ישעיה ס"ה כ"ה): חטאו בעגל בחורב ולקו בעגל אפרים עגלה (לא) מלומדה אוהבתי לדוש (הושע י' י"א) (ונתנחמות) [ומתנחמים] בעגל ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק (מלאכי ג' כ'): חטאו בבתולה אלי כבתולה חגורת שק על בעל נעוריה (יואל א' ח') ולקו בבתולה נשים בציון ענו בתולות [בערי יהודה] (איכה ה' י"א) ומתנחמים בבתולה שובי שובי בתולת ישראל אל עריך אלה (ירמיה ל"א כ"א) (קלו) חטאו בכלה התשכח (אשה עולה) [בתולה עדיה כלה קשריה] (ירמיה ב' ל"ב) (קלז) ולקו בכלה שנאמר והשבתי מערי יהודה [וגו'] קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה (שם ז' ל"ד) (קלח) ומתנחמים בכלה ומשוש חתן על כלה (ישעיה ס"ב ה'): חטאו בזקנים שנאמר ושבעים מזקני ישראל ויאזנייהו בן שפן (יחזקאל ח' י"א) (קלט) ולקו בזקנים ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון

מאיר מגן דוד עין

כמה מופרשין דרכי הקדוש ברוך הוא מדרכי בו"ד בו"ד במתוק מרפא את המר אבל הקדוש ברוך הוא מרפא את המר במר וכו' עיי"ש. ונתרחב למשל דאיזמל ורטייה והוא במכילתא שם מס' ב' פ"ה בד"ה וישקף עיי"ש. והשתמשו בו רבנן דאגדתא בשמות רבה פכ"ו סתמא ור' ברכיה בשם ר' לוי בויקרא רבה סוף פי"ח והוא הביא שם המקרא דירמיה. ור' לוי בר חייא נשתמש בו לדרוש שהצדיקים במה שהם סורחים הם מתקנים. תלמידים הם מהקדוש ברוך הוא בשמות רבה פכ"ג בפתיחה נפת תטפנה שפתותיך. ור' יב"ל בתנחומא סוף וישב ביוסף שנמכר ונעשה מלך ע"י חלום. (ובפ' בשלח בד"ה הנני עומד לפניך ובילמדנו מה הוא ליתן אספלנית הוא העתק מהמכילתא). ובשמות רבה פ"כ עשו ממקרא דירמיה פתיחה לפ' ויעש בצלאל. ובאגדת בראשית פס"ו עשו ממנו פתיחה לפ' מקץ. קלה) במקרא כתוב תחת כל עץ. קלו) במקרא כתוב שובי בתולת וגו' שובי אל עריך וגו'. קלז) כן הגיה הרז"וו דבקרא דישעיה לא הוזכרה כלה. קלח) במקרא כתוב וקול שמחה וגו' וקול כלה. קלט) במקרא כתוב ושבעים איש מזקני בית

(איכה ב' י') ומתנחמים בזקנים דכתיב עוד ישבו זקנים וזקנות (זכריה ח' ד') חטאו בכהנים [שנא' מחטאת נביאיה עונות כהניה (איכה ד' י"ג) ולקו בכהנים כהני וזקני בעיר גועו (שם א' י"ט) ומתנחמים בכהנים] דכתיב ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו וגו' (ישעיה ס"א ו) קמ) : חטאו במלכים דכתב ואתה שימה לנו מלך לשפטינו ככל הגוים (שמואל א' ח' ה') קמא) ולקו במלכים דכתב אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (הושע י"ג י"א) ומתנחמים במלכים ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם (מיכה ב' י"ג) קמב) : חטאו בראש ראשיה בשוחד ישפוטו (מיכה ג' י"א) ולקו בראש שנאמר כל ראש לחלי (ישעיה א' ה') ומתנחמים בראש דכתיב וה' בראשם (מיכה ב' שם) קמג) : חטאו במצח כי כל בית ישראל חזקי מצח (יחזקאל ג' ז') ולקו במצח והצרעת זרחה במצחו (דהי"ב כ"ו י"ט) ומתנחמים במצח דכתיב והיה על מצח אהרן (שמות כ"ח ל"ח) קמד) : חטאו בעין דכתיב ומסקרות עינים (ישעיה ג' ט"ז) ולקו בעינים דכתיב ויעצם את עיניהם (שם כ"ט י') ומתנחמים בעין דכתיב כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון (שם נ"ב ח') קמה) : חטאו באזנים דכתיב (כבדו אזן) [ואזניהם הכבידו] משמוע (זכריה ז' י"א) קמו) לקו באזן דכתב החרשים שמעו (ישעיה מ"ב י"ח) ומתנחמים באזן דכתיב עוד יאמרו באזנייך בני שכולייך (שם מ"ט כ') קמז) : חטאו באף דכתב והנם שולחים את (הזמורות) [הזמורה] אל אפם (יחזקאל ח' י"ז) ולקו באף [כי על אפי וגו' היתה לי העיר הזאת וגו' (ירמיה ל"ב ל"א) ומתנחמים באף דכתיב] אפך כמגדל הלבנון (שה"ש ז' ה') קמח) : חטאו בשפתים דכתיב (בשפתותיהם ידברו) [שפתותיכם דברו] שקר (ישעי' נ"ט ג') קמט) ולקו בשפתיים יכרת ה' כל שפתי חלקות (תהלים י"ב ד') ומתנחמים בשפתותים כחוט השני שפתותיך (שה"ש ד' ג') קנ) : חטאו בשניים דכתיב הנושכים בשניהם (מיכה ג' ה') ולקו בשניים ויגרס בחצץ שני (איכה ג' ט"ז) ומתנחמים בשניים ולבן שינים מחלב (בראשית מ"ט י"ב) קנא) : חטאו בפה שתו בשמים פיהם (תהלים ע"ג ט') ולקו בפה ויאכלו את ישראל בכל פה (ישעיה ט' י"א) ומתנחמים בפה ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר (שם מ' ה') קנב) : חטאו בגרון ותלכנה נטויות גרון (שם ג' ט"ז) ולקו בגרון (קבר פתוח גרונם ומתנחמים בגרון) קרא בגרון אל תחשך (שם נ"ח א') ומתנחמים בגרון רוממות אל בגרונם (תהלים קמ"ט ו') קנג) : חטאו בלב ולבם שמו שמיר (זכריה ז' י"ב) ולקו בלב כי

מאיר | **מגן דוד** | עין

ישראל. קמ) כן הגיה הז"א. והרז"ו הביא כהגיה שלנו קדם חמשו תורה וגו' ביום ההוא יוציא את עצמות הכהנים וגו'. וכתב שיש עוד להביא רבים כמו אלה. קמא) במקרא כתוב עתה. קמב) עד כאן היה חורז המקראות. א' שהם כוללים האדמה בתבניתה. והם נחלים נהרים הרים והארץ. ב' לאכלי האדמה זרע עץ ענבים ותאנים. ג' בריה ממין החיות כחשים אריות זאבים ועגל. ד' ממין האדם בתולה כלה זקינים כהנים ומלכים. ומכאן ואילך הוא חורז המקראות בגוף האדם. וזה החלק הוא ג"כ באיכה רבתי פ"א ובפסיקתא דנחמו. קמג) באיכה רבתי ובפסיקתא ג' חטאו בראש נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר י"ד). קמד) בבא זו ליתא באיכה רבתי ובפסיקתא. קמה) ושם ג' ולקו בעין עיני עיני יורדה מים. קמו) כצ"ל דכבדו אזן משמוע ליתא במקרא. וכ"ה באיכה רבתי ובפסיקתא. קמז) באיכה רבתי ג' ולקו באזן דכתיב כל שמעו תצילנה שתי אזניו. ובפסיקתא ג' ואזניהם תחרשנה (מיכה ז'). ותרווייהו גרסי ומתנחמים באזן דכתיב ואזניך תשמענה דבר מאחריך וגו'. ובאיכה רבתי מקדים אוזן לעין. קמח) כצ"ל להגיה ולהשלים החסרון עפ"י סגנון המאמר. והרז"ו כתב ותחר אף ה'. או באף ובחימה ובקצף גדול ועוד רבים עכ"ל. ובאיכה רבתי ג' ולקו באף אף אני אלך עמם בקרי. ובפסיקתא ג' אף אני זאת אעשה להם. ותרווייהו ג' ומתנחמין באף ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם. קמט) כצ"ל דבשפתותיהם ידברו ליתא במקרא. קנ) בבא זו ליתא באיכה רבתי ובפסיקתא. קנא) גם בבא זו ליתא התם. קנב) באיכה רבתי ובפסיקתא ג' חטאו בפה וכל פה דובר נבלה וכו'· ומתנחמין בפה אז ימלא שחוק פינו. קנג) כצ"ל להגיה. ונראה דהאי קבר פתוח גרונם הוא נוסחא אחרינא אל חטאו בגרון. והז"א מוחק ומתנחמים בגרון קרא אל תחשך. והרז"ו לדד למחוק מלת

רבות אנחותי ולבי דוי (איכה א' כ"ב) ומתנחמים בלב דברו על לב ירושלים (ישעיה מ' ב') קנד): חטאו בידים ידיכם דמים מלאו (שם א' ט"ו) ולקו בידים כי לקחה מיד ה' כפליים בכל חטאתיה (שם מ' ב') ומתנחמים בידים יוסף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו (שם י"א י"א) קנה): חטאו במעים ובטנם תכין מרמה (איוב ט"ו ל"ה) ולקו במעים מעי מעי אוחילה (ירמיה ד' י"ט) ומתנחמים במעים בטנך ערימת חיטים (שה"ש ז' ג') קנו): חטאו ברגל כי רגליהם לרע ירוצו (משלי א' ט"ז) ולקו ברגל מכף רגל ועד ראש אין בו מתום (ישעיה א' ו') ומתנחמים ברגל הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (נחום ב' א') קנז): חטאו בכנפיים גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים (ירמיה ב' ל"ד) לקו בכנפות [לאחוז בכנפות] הארץ (איוב ל"ח י"ג) ומתנחמים בכנפות [מכנף] הארץ זמירות שמענו (ישעיה כ"ד ט"ז) קנח): חטאו בהוא דכתיב כחשו בה' ויאמרו לא הוא (ירמיה ה' י"ב) ולקו בהוא והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם (ישעיה ס"ג י') קנט) ומתנחמים בהוא אנכי אנכי הוא מנחמכם קס) כך דרש רבי תנחומא קסא). אמן אמן סלה וכן יהי רצון:

פל"ד

גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך [צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות] (זכרי' ט' ט') א)

זו היא שנאמרה ברוח הקדש על ידי ישעיה ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים (ישעיה ס"א ט'), כנגד מי אמרו ישעיה למקרא הזה לא אמרו אלא כנגד אבילי ציון שהקדוש ברוך הוא עתיד ליתן להם (נ"א) [ניצוחם] על אויביהם שנאמר ונודע בגוים זרעם, אל תהי קורא זרעם אלא זרועם, ומי עומד להם בזרוע

מאיר　　　מגן דוד　　　עין

ומתנחמים בגרון קמייתא והוויין תלתי קראי אל לקו בגרון וא"כ. וגם בזה זו ליתא התם. ולייתי התם בזה אחריתא. חטאו בלשון דכתיב וידרכו את לשונם קשתם שקר ולקו בלשון דכתיב דבק לשון יונק ומתנחמין בלשון דכתיב ולשונכו רנה. קנד) והתם ג' ולקו בלב וכל לבב דוי. קנה) והתם ג' ולקו ביד ידי נשים רחמניות. קנו) בזה זו ליתא התם. קנז) באיכה רבתי ג' ולקו ברגל דכתיב ובטרם יתנגפו רגליכם וגו' ומתנחמין ברגל מה נאוו על ההרים רגלי מבשר. וב"ה בפסיקתא אלא דהתם ג' בחטאו וברגליהם תעכסנה. קנח) ככ"ל להגיה. והתם ליתא לבזה זו. קנט) במקרא כתוב הוא. קס) באיכה רבתי שם ג' עוד ד' בזות. זה. אש. ים. כפלים. ומסיים בנחמו נחמו. א"מ "א ש מלאין הדברים שעפ"י הדרוש שלפנינו כסדר באיכה רבתי אלא דשביק ושיכה במאי דלא נהירא ליה. ועפ"י האיכה רבתי כסדרה הפסיקתא אלא שאף התם שביק ושיכה המעזר מאי דלא נהירא ליה. קסא) דוגמת סגנון זה כבר הוא במכילתא דבשלח מס' ב' פ"ה. ועיין בשמות רבה פ"כ ובאגדת בראשית פס"ו שרמזתי עליהם לעיל אות קל"ד. א"מ "א ש בפסיקתא פותח לפ' זו. א' חרפה שברה לבי והעתיקה הילקוט שם. ב' שמעו כי נאנחה אני. והיא באיכה רבתי א' שם. ג' כרחם אב על בנים והוא מפוזר בב"ר כאשר ליין החכם מוהר"ש באבער. ואח"כ דורש פ' אנכי אנכי כמו שהוא לפנינו לעיל פכ"א. ופ' מי את ותראי. כעין שהוא לפנינו וכבר רמזתי על זה. ומסיים עם המאמר של שמעון הצדיק דאבות א' וכמו שפירשוהו בירושלמי דתענית פ"ד ומגלה פ"ג.

פל"ד א) לפי סדר הפרשיות שלנו תהיה הפטרה זו לפ' תצא. והיא חמשית מז' דנחמתא. ועיין לעיל פ"ל אות א' דמנהג שלנו הוא להפטיר רני עקרה. ובאמת שבפסיקתא נסדרה כאן פי' רני עקרה. אמנם אפילו נאמר שמנהגים חלוקים הם אכתי פשו לן פיסקא אחת שהרי לפנינו עוד ג' פסיקתות רני ושמחי. קומי אורי. ושוש אשיש. ע"כ נראה דלשיטת הפסיקתא רבתי ליתא להאי סימנא דשד"ש (עיין לעיל פ"ל). ובאמת לא נמלא לפנינו פי' דדרשו. ומעתה כשחל ר"ה בב"ג ופ' נצבים וילך נפרדות. שקורים וילך בין ר"ה ליוה"כ והאזינו בין יוה"כ לסוכות

הקדוש ברוך הוא עומד להם בזרוע שנאמר ה' חננו לך קוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו [בעת צרה] (שם ל"ג ב'). לבקרים (שמשו בימים) [שמשכימים] בכל בוקר ובוקר לבקש רחמים. אף (ע"פ) [ישועתנו בעת צרה] אילו אבלים שחמדו את הישועה ערב ובקר וצהרים. והיתה צרה גדולה (מישראל) [לישראל] שמבזין אותם ומלעיגין עליהן ב). כיון שרואים אותן גזירות של שנה האחרת ג) שהמשיח נגלה בהם והן באות זו אחר זו ואין (מספיקי) [מפסיקות] ד) מיד (מבזין) [מבינין] ה) ואומרים (בימינו) [מימינו] לא הייתה כזאת שמא משיח (כגוע) [מגיע] ו). ואלו הן גזירות שהן מתוכם (מכיני') [מבינים] ז). בניסן בערב שבת שביעית ח). ויצא רוח מערבית וירד שלג מן השמים (והלקה) [ומלקה] את הזרע ט). ואחר כך מתחילים רעות בכל חודש וחודש (וכופלי') [וכופלים] י). ואחר כך מבינין ואומרים בודאי זה מלך המשיח יא). אעפי"כ אין דעתן מיושבת עד שנידונים בשביעית עד שיהיו פניהם כשולי קדירה. ובמה נידונים. ברעב. שאין לבם של ישראל נשבר אלא על ידי רעב יב). ואחר כך עומדים צדיקי הדור ומסלקים תפילתם ומניחים אותם על הארץ יג) (ואמר) [ואומרים] לפניו רבונו של עולם לא עשינו יפה כל השנים כצאן תעינו. אמר להם הקדוש ברוך הוא מחול לכם (ומנשקתו ומניסם) [ומנשקם ומניח] להם כתר יד). מי שיש לו זכות תורה היא עומדת לו. ומי שאין לו זכות תורה תהא עליו טו). הא למדת שכל המאמין (במשנה) [משנה] הראשונה כופלים לו שכרו כפלי כפולים טז): כל רואיהם יכירום (ישעיה ס"א שם) אילו אבילי ציון. שעשה (עמם) הקדוש ברוך הוא על עולמו מלאכי חבלה ומחבלים והולכים כל [ימות] הגאולה ואבילי ציון עמהם נכנסים ועמהם יוצאים. כאדם שנכנס אצל חבירו ויוצא ואין מזיקים אותו. והרואה אותם יושב ואומר לשוא שחקנו לעגנו על דבריהם יז). אמר רבי בר

מאיר מגן דוד עין

אז קורין באחת מהם שוש אשיש. ומסתברא שקורין אותה בין יוה"כ לסוכות. וזהו כשיטת אותו החכם שכינהו בתוספות מגילה ל"א ע"ב בד"ה ר"ח רב המובל ההופך ומבלבל עיי"ש. אמנם אם פ' נצבים וילך מחוברות אז היו מפטירין בנצבים שוש אשיש. והשמיטו אחת מאילו ההפטרות אם גילי או רני ושמחי. או אולי קומי אורי. ועכ"פ שוש אשיש הוא האחרונה שבנחמות. ועל הרוב היא השביעית ע"כ נסדרה לפנינו קודם פסיקתא דר"ה. ויראה שבטלו להפטרה זו משום תרעומת המינין וכעין שבטלו קריאת י' הדברות במדינה. ב) כ"כ להגיה. ובילקוט ישעיה ס"א העתיקה אלא שקיצעה כדרכו וה"ג התם ונודע בגוים וגו' אל תהי קורא זרעם אלא זרועם שהקדוש ברוך הוא עתיד ליתן להם כלחון ומי עומד להם בזרוע הקב"ה שנאמר ה' חננו וגו' היה זרועם לבקרים אותם שמשכימים בכל בקר ובקר לבקש רחמים על הישועה ונתאבלו על ציון. והגיהו הז"א והרז"ו עפ"י הילקוט. ועיין ברד"ק ישעיה ל"ג דמפרש נמי הנהו קראי אימות המשיח ומלחמת גוג. ג) הז"א הגיה של שנים האחרונים וא"ל. ועיין לעיל בפט"ו דמנו שם לצרות שיהיו בשבוע שבן דוד בא. והנה בשנה הראשונה אינן מרגישין דילמא איתרמויי איתרמי הכא. אבל בשנה האחרת הם מבינין עד היכן הדברים מגיעים. ד) כצ"ל להגיה. והז"א השמיט כל זה וג' של שנים האחרונים מיד וכו'. ה) כן הגיה הז"א וכן מוכח מדלקמן. ובד"פ איתא מבזין. ו) כצ"ל להגיה. והז"א הגיה שמא זמן המשיח הגיע. ובד"פ איתא כגיע. ז) הז"א הגיה שהם מבינים ואומרים. ובד"פ איתא מכיני'. ח) נראה שהמאמר קטוע כאן וחסר. וכתב הרז"ו נראה שמלת שבת מיותרת. והז"א הגיה כל זה הכי שהם מבינים ואומרים בשנה השביעית בניסן בע"ש יוצא רוח מערבית וכו'. ואין דעתי נוחה בהגהה כזו בלא ראיה. ט) וכן הגיה הז"א. ובד"פ איתא והלק'. י) וכ"ה בד"פ. יא) הז"א הגיה זה זמן מלך המשיח וא"ל. יב) עיין לעיל פט"ו דמילי רעב משתלחין. יג) כתב הז"א נראה דדרים לקרא דישעיה ס"א לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר. מכלל דקודם זה היו מסלקין הפאר דהיינו התפילין ועל הארץ לא דווקא אלא במקום שהם יושבים כאבלים על הארץ. יד) וכן הגיה הז"א׳ טו) כלו' מתחרט עליו ודוגמתו בתוהא על הראשונות בגמרא. והז"א והרז"ו הגיהו מה תהא עליו וא"ל. טז) הז"א הגיה בשנה וכו'. ויראה דב' הנוסחאות היו כאן ומתוך כך נשתבשה המלה והעיקר משנה. יז) כצ"ל להגיה. הז"א הגיה שעשה הקב"ה על עולמו מלאכי חבלה

חנינא זכות של אילו (מצמטת) [מצמצמת] יח) אותם ואנו הרהרנו אחריהם יט). על אותה שעה אמר ישעיה וראו גוים צדקך (שם ס"ב ב') אילו אומות העולם שהם רואים צדקתם של אבילי ציון, וכל מלכים כבודך (שם) אילו מלכים. כבודך אילו (מלכים) [מלכי] תושיה כ) שהן רואין בכבודך כא) לכך נאמר ונודע בגוים זרעם:

דבר אחר גילי מאד בת ציון [הנה מלכך וגו] זה שנקרא מלך שעתיד הוא למלוך על דורות הראשונים ועל דורות האחרונים. והקדוש ברוך הוא מכריז להם לכל (צדיק) [צדיקי] דור ודור כב). אמר להם צדיקי עולם אע"פ שדברי תורה צריכים הם עלי (שחיביהם) [שחכיתם] לתורתי ולא (חיביתים) [חכיתם] למלכותי כג). שבועה היא לפני שכל שחיכה למלכותי אני בעצמי מעיד בו לטובה שנאמר לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד (צפניה ג' ח') באבילים שנצטערו עמי על ביתי החרב ועל היכלי השמם עכשיו אני מעיד בהם שנאמר את דכא ושפל רוח (ישעיה נ"ז ט"ו). אל תהי קורא את דכא אלא אתי דכא. אילו אבילי ציון שהשפילו את רוחם ושמעו את חרפתם ושתקו ולא החזיקו טובה לעצמם כד): דבר אחר ליום קומי לעד ביום קומי להעיד במשיח ששקולה זכותו כנגד פמליא [שלי] וכי כל המידות הללו לפני ולא תחכו לי כה). אומרים לפניו רבש"ע לב אבן נתתה לנו והוא התעה אותנו ומה עזא ועזאל שגופן אש כשירדו לארץ חטאו אנו לא כל שכן כו). אמר להם אבילים זכוהו שהודו בו ולא חפצם בהם כז). באותה השעה עתידים לבכות כל

מאיר מגן דוד עין

ומחבלים והולכים כל העולם וכו' וא"ל. בד"פ איתא לשוא שתקו לשוא לעגנו. יח) כ"ה בד"פ. פי' מקבלת ומאספת. ודוגמתו הרבה בירושלמי ובמדרשים ועיין בערוך ערך צמת. יט) כלו' כך יאמרו האומות. כ) כ"ה בד"פ. ואסיפא דקרא סמיך וקרא לך שם חדש אשר פי ה' יקבנו שזהו כבודך שהם נקראים מלכי תושיה. ואולי הסמיכו זה אמקרא דמיכה ו' ט' קול ה' לעיר יקרא ותושיה יראה שמך. ועיין סנהדרין כ"ו ע"ב. והז"א מחק והגיה וכל מלכים כבודך אילו מלכי הרשעה. ואין דעתי נוחה בהגהה זו בלא ראיה. כא) כלו' שהן המלכים רואין בכבודך שאתם מלכי תושיה. כב) וכן הגיה הז"א. הז"א הגיה ואומר להם וא"ל. ופי' הז"א שעתיד הוא למלוך על דורות הראשונים כשיעמדו בתחיית המתים. כג) הז"א הגיה אע"פ שד"ת חביבין עליכם לא יפה עשיתם שחכיתם לתורתי ולא חכיתם למלכותי. ואין דעתי נוחה בהגהה זו בלא ראיה. ופשוטו שד"ת צריכים הם עלי כלו' שאני צריך להם כדי שתתפשט מלכותי ואתם חכיתם לתורתי וכו'. ולשון קצר הוא ודוגמתו הרבה לפי שהוא בשבועה כדמסיק. וענין הדבר כמו ששנו במכילתא דשירתא ה' ימלוך לעולם ועד ריה"ג אומר אלו אמרו ישראל על הים ה' מלך לעולם ועד לא היתה אומה ולשון שולטת בהן לעולם אלא אמרו ה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא אבל אנחנו עמך עבדך צאן מרעיתך זרע אברהם אוהבך בני יצחק יחידך עדת יעקב בנך בכורך גפן שהסעת ממצרים וכנה אשר נטעה ימינך. שזהו ההבדל הגדול בין דורו של משיח לבין דורו של משה. שבדורו של משה היתה עיקר הפנה ואבדיל אתכם מן העמים (ויקרא כ') והושם הפסח לחוק ואות. זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו (שמות י"ב). אבל בדורו של משיח כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכריה ח'). ואז יוקבע חג הסוכות לחוק ואות. ואז והיה כל הנותר מכל הגוים וגו' ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה' צבאות ולחג את חג הסוכות (שם י"ד). כד) בד"פ איתא שכל שכיחה וכו' והוא ט"ס, במקרא כתוב ואת דכא. הז"א הגיה אבלים שנצטערו וכו' וא"כ. שהוא נמשך על קומי. לעד. ופירשו לעד כמו לעֵד וכן תרגמו יונתן למידן. ואמרו שבועה וכו' דלכן לשון שבועה היא כדלעיל פל"א אות ע"ח. ובילקוט צפניה העתיק המאמר אלא שקיטעו כדרכו. כה) כ"ה בילקוט וכן הגיהו הז"א. ופי' הז"א וכי כל המדות וכו' שנאמרו שם במקראות שלפני זה ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה וגו' הכרתי גוים וגו' אמרתי אך תיראי אותי וגו'. כו) ענין עזא ועזאל הוא בפדר"א פכ"ב וריש פכ"ז שם. כז) כלו' אלו שנתאבלו על ציון ולא הלכו אחרי חפצם זכו בו במלך המשיח. והרז"ו צדד להגיה ולא חפצו בו ונמחק לפרש. והז"א הגיה כל המאמר אבלים יוכיחו שחיכו לי ולא התעם

צדיקי [דור] עולם כח). אמרו לפניו רבונו של עולם הם עלו במחשבה ואנו לא עלינו כט). באותה שעה אמר להם הקדוש ברוך הוא אל (תכבו קודשיו ואידירי) [תבכו קדושיי ואדיריי] ל) כבר שמעתי את תפילתכם שמא קיפחתם (שכרם) [שכר] תורתכם כל שכן (שכריכם) [שכרכם] כפול לא) [שנאמר ולכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם כי אלהי משפט ה' אשרי כל חוכי לו] כי עם בציון ישב ובירושלים [בכו לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך] (ישעיה ל' י"ח וי"ט) לב) חנון שנתן להם שכר תורה. יחנך שאוכלים ימות המשיח. כשמעתו ענך לעולם הבא. וכל אותן הטובות שאני עושה לכם בזכות (משיח נעכבו) [המשיח שנתעכב] כל אותן השנים לג): אמר רבי ינאי אמר רב כל המצפה לישועה הקדוש ברוך הוא מרביצו לגן עדן שנאמר אני ארעה צאני ואני ארביצם (יחזקאל ל"ד ט"ו).

צדיק ונושע הוא [זה] משיח (שמצדקו) [שמצדיק] דינו על ישראל כששחקו עליו כשיושב בבית האסורים. והוא נקרא צדיק לד). למה נקרא נושע. אלא שמצדיק עליהם את הדין (אמר) [ואומר] לה) להם כולכם בני הלא אתם לו) אלא כי תושעו כולכם ברחמיו של הקדוש ברוך הוא.

עני ורוכב על חמור זה משיח. ולמה נקרא שמו עני. שנתענה כל אותם השנים בבית האסורים ושחקו עליו פושעי ישראל. (מפני שרוכב) [רוכב] על חמור לז) מפני הרשעים לח) אין להם זכות ההולך הלך ויזכור אבות לט). בזכות של משיח הקדוש ברוך הוא (מגין עליכם) [מגן עליהם מ) ומוליכם] דרך ישרה וגואל (אתכם) [אותם] מא) שנאמר בבכי יבואו ובתחנונים אובילם אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא (ירמיה ל"א ט'). מה ת"ל הוא [הוא] לימות המשיח הוא לעולם הבא ואין אחר עמו (ואין אחר): ואויביו אלביש בושת (תהלים קל"ב י"ח) מב) אלו החלוקים עליו. ועליו יציץ נזרו (שם) עליו ועל הדומים לו מג).

מאיר — מגן דוד — עין

באותה השעה וכו'. ואין דעתי נוחת בהגהה כזו בלא ראיה. ובילקוט לפנים כל המאמר קטוע עיי"ש. כח) כ"ה בד"פ. כט) בתמיה. פי' השתא הוא חוזר לענין שלמעלה שאמר לצדיקי עולם שחביתם לתורתי ולא חביתם למלכותי. וע"ז משיבין ואומרים וכי לא כך עלתה במחשבה לפניך. וכמו שאמרו בע"ז ט' ע"א ב' אלפים תוהו ב' אלפים תורה ב' אלפים ימות המשיח וכו'. ל) בד"פ אל תכבו קדושיי ואידיריי והגיהו הז"א והרז"וו אל תבכו. לא) בד"פ איתא קופחתם וכו' שכרכם כפול. והז"א הגיה שמא קיפחתי שכר תורתכם לא כל שכן ששכרכם כפול וא"ל. ופי' שמא קיפחתם שכר תורתכם בתמיה. ובילקוט שם ליתא אלא א"ל הקב"ה שכרכם כפול והשאר קטוע. לב) כצ"ל להגיה. במקרא כתוב בירושלים ובילקוט לפניה שם העתיק ובירושלים. לג) וכ"ה בילקוט שם וכן הגיה הז"א. לד) כצ"ל להגיה. וענין בית האסורים עיין לקמן פל"ו ול"ז. ופי' הז"א שמקבל עליו היסורין בשביל ישראל. לה) כצ"ל להגיה. לו) כלו' הלא אתם כולכם בני. וישועתם מגעת לו והוא נושע עמהם (ועיין בילקוט שם מה שהעתיק מהתנחומא). והז"א הגיה בני אל אתם וא"כ. אלא פירוש הלשון היא קצת ודוגמתו בזה המדרש עד למרבה. לז) בד"פ ליתא אלא רוכב. ע"כ נראה כמו שהגהתי ומלת מפני מיותרת שנשתרבבה לו להעתיק מדלמטה. לח) בסנהדרין צ"ח ע"א גרסינן א"ר אלכסנדרי ריב"ל רמי כתיב וארו עם ענני שמיא וגו' וכתיב עני ורוכב על חמור זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור. לט) כלו' אילו הרשעים אין להם זכות ההולך מעצמו ובזכותו אלא הולך (ואולי צ"ל ילך) ויזכור אבות שיזכור זכותו של אברהם אבינו שחבש את חמורו. ואולי צ"ל זכות אבות. והז"א הגיה שאין להם זכות ויזכור בזכות אבות והשאר מחק. מ) כ"ה בד"פ. מא) כצ"ל להגיה. והז"א הגיה מגין על ההולכים בדרך ישרה וכו' וא"כ. מב) במקרא כתוב אויביו. מג) אמ"א שכל הפי' הזאת הגהתיה ופרשתיה כפי אומד הדעת כדי לשכך הלב. אמנם על אמתת נוסחתה לא נעמוד עד שיתגלה איזה כת"י ויאירו עינינו בו. עוד אני רואה להעיר שבפסיקתא נסדרה כאן פ' רני עקרה כאשר רמזתי ע"ז לעיל ופתח בה מושיבי עקרת הבית ואח"כ דורש כל המקרא. והוא בילקוט ישעיה נ"ד שם

פל"ה

רני ושמחי בת ציון כי הנני
בא ושכנתי בתוכך נאם ה' (זכריה ב י"ד) א)

זו היא שנאמרה ברוח הקודש על ידי שלמה אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שה"ש ח' ט'). כנגד מי אמר שלמה למקרא הזה. לא אמרו אלא כנגד כנסת ישראל. שבשעה שנבנה הבית האחרון לא שרתה [בו] שכינה ב). שכך אמר הקדוש ברוך הוא אם עולים ישראל כולם תשרה שכינה ואם לאו לא ישתמשו אלא בבת קול ג) שנאמר ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות (א"ר יצחק מפני מה לא שרתה שכינה בבית האחרון שבנו בני הגולה מפני שבנאו כורש) ד) [הזקנים] אשר ראו את הבית הראשון ביסדו [זה הבית בעיניהם] בוכים בקול [וגו'] (עזרא ג' י"ב) [ואומר מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה] בכבודו הראשון ומה אתם רואים אותו היום ועתה הלא קטן הוא בעיניכם (חגי ב' ג') ה) (מי בכם הנשאר אשר ראו את הבית הזה) ו). מפני מה מחצה בוכים ומחצה שמחים. אלא זקינים שראו בכבוד הבית הזה ששרתה בו שכינה וראו הבית האחרון שלא שרתה בו שכינה היו בוכים. אבל בניהם שלא ראו בכבוד הבית הראשון וראו בבניין של בית האחרון היו שמיחים. לכך נאמר ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות [וגו' ורבים בתרועה בשמחה להרים קול וגו'] (עזרא שם). אמר רבי יצחק מפני מה לא שרתה שכינה בבית האחרון שבנו בני הגולה. מפני שבנאו כורש מלך פרס שהוא מזרעו של יפת. לפי שאין שכינה שורה במעשי ידיו של יפת. אבל בית הראשון שבנו בני ישראל בני בניו של שם [שרתה בו שכינה] שנאמר יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם (בראשית ט' כ"ז) ז). עליהם אמר שלמה (ומשיב) [ומשבח] את כנסת ישראל ח). ואומר אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה (משלי ל"א י') אין הכתוב מדבר אלא כנגד [ישראל] אותה שעה שגלו ישראל מארצם היו מלאכי השרת אומרין לפני הקב"ה רבונו של עולם כשהיו ישראל שרויים בארצם היו מדובקים בע"ז עכשיו שהגלית אותם לבין האומות (עולם) על אחת כמה וכמה. מה השיבן הקדוש ברוך הוא. הריני בטוח על בניי שאינם מניחים אותי ומדבקים לע"ז אלא מוסרים עצמם עלי בכל שעה ושעה. ולא דיין שהן מוסרין עצמם אלא שהם מקרבים אחרים תחת כנפיי. רצונכם באו והסתכלו במצרים. עשר מכות בלבד הבאתי עליהם ולא יכלו לעמוד בהם אלא נדעכו והלכו להם שנאמר דעכו כפשתה כבו (ישעיה מ"ג י"ז). ואף מלכות בבל הבאתי עליהם צרות קימעה ולא יכלו לעמוד בהם אלא (כטלו) [בטלו] והלכו להם מן העולם ט) שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים הקימו בחוניו עוררו ארמנותיה שמה למפלה (שם כ"ג י"ג). אבל ישראל אע"פ שאני מביא עליהם צרות וייסורים בעולם אינן נדחים מלפני אלא הרי הם קיימים לעולם ולעולמים: גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה (משלי שם י"ג) אמר להם

מאיר מגן דוד עין

אלא שהוא מקוטע. והפתיחה הוא ג"כ בילקוט תהלים שם. ואח"כ סדרו אמקרא יהי פיפת וגו' מאמר מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדה"ר כמו שהוא כולו בב"ר פט"ו. ואין לו שום ענין עם הפרשה. ואח"כ מביא מאמר מהרשבת ירושלים שלעתיד אמקרא הרחיבי מקום אהלך. והעתיקו הילקוט כולו בישעיה פי' של"ד.

פל"ה א) לפי סדר הפרשיות שלנו תהיה הפטרה זו לפ' כי תבא. והיא ששית מז' דנחמתא. ולפי הפסיקתא ומנהגינו מפטירין בקומי אורי ועיין מ"ש לעיל ריש פל"ד, ועיין לקמן אות ע"ו. ב) כענין שהיה בבית ראשון, ואם לאו וכו' שלא נשתמשו ברוה"ק וכדמסיק. ג) וכן דרשו רשב"ל ביומא ט' ע"ב עיי"ש. ובשה"ש רבה פתרוהו רבנן כמי בעולי בבל בענין אחר עיי"ש. ד) וכן מהקוהו הז"א והרז"ו. ה) במקרא כתוב ראים אתו עתה הלא כמהו כאין בעיניכם. ו) כן צריך להגיה עפ"י סדר המקראות. ז) וכן דרשו בב"ר פל"ו יפת אלהים ליפת זה כורש שהוא גוזר שיבנה ביהמ"ק אעפי"כ וישכון באהלי שם אין שכינה שורה אלא באהלי שם. וכן דעת ר' יוחנן ביומא שם ופליג אדרשב"ל דלעיל עיי"ב. ח) ונ"ה בד"פ. ט) כן הגיה הז"א.

הקדוש ברוך הוא למלאכי חשרת בואו ואודיע לכם צדקתם של בניי. שאני (טענתיו) [טענתים] י) בעולם כמה צרות. וייסורים הבאתי עליהם בעולם בכל דור ודור ובכל שעה [וישעה] ולא בעטו בהם יא). שקוראין את עצמן רשעים וקוראין אותי צדיק בפני (רשעים) יב) והם אומרים בלשון הזה אבל אנחנו חטאנו העוינו הרשענו פשענו מרדנו ומרינו וסרנו ממצותיך וממשפטיך ולא שוה לנו ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו יג). לפיכך היה שלמה מקלס את כנסת ישראל אשת חיל מי ימצא. לכך נאמר אם חומה יד):

דבר אחר רני ושמחי בא וראה (את) מה כתיב למעלה מן הענין ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה (זכריה שם ט') טו) [מה] ואני טז). אלא כך אמר הקדוש ברוך הוא אני וכל פמליא שלי נעשים לה חומה לירושלים לעתיד לבא ואני מצוה לה מלאכים לשומרה שנאמר על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים (ישעיה ס"ב ו'). וכי מאחר שהאש מוקף לה מי יכול להכנס (בתוכו) [בתוכה] אלא לעתיד לבא צדיקים מהלכים באש כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצינה והיא עריבה עליו. ואם תמיהה אתה בדבר הזה. בא והסתכל בחנניה מישאל ועזריה. שבשעה שהטילם נבוכדנצר לתוך הכבשן האש היו מהלכים בה כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצינה והיא עריבה עליו שנאמר ענה ואמר הא אנא חזי גוברין ארבעה שרין מהלכין בגו נורא והבל לא איתי בהון וריוה דרביעאה דמי לבר אלהין (דניאל ג' כ"ה). קדמאה לא נאמר אלא דירביעאה. זה גבריאל שהיה מהלך אחריהם כתלמיד לפני הרב. ללמדך שהצדיקים גדולים ממלאכי השרת יז): דבר אחר ודיוה רביעאה כיון שראה נבוכדנצר את גבריאל הכירו ואמר זה שראיתי במלחמתו של סנחריב בשעה ששרפן יח). ר' אליעזר הגדול אומר בשעה שראה נבוכדנצר את גבריאל נזדעזעו כל איבריו ואמר זהו מלאך שראיתי במלחמתו של סנחריב. שנדמה כזרבובי' קטנה של אש יט) ושרף את כל מחנהו. לכך נאמר חומת אש סביב כ). והלא אין משרויו של הקדוש ברוך הוא אלא במרום כא) שנאמר על השמים כבודו (תהלים קי"ג ד') אלא מהו ולכבוד אהיה בתוכה. אמר רבי יהושע בן לוי להודיע שבחן של ישראל לכל באי עולם שבשבילן הקדוש ברוך הוא מוריד שכינתו משמי מרום ומשרה אותה בארץ. לכך נאמר ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה:

מאיר מגן דוד עין

י) כן הגיהו הז"א והרז"וו. ובד"פ איתא טעכותיו. יא) כלו' שלא בעטו בהקדוש ברוך הוא. אלא שתיקה מפני כבודו שלמעלה. יב) הז"א מחק גם מלת בפני. יג) הוא מסדר הוידוי ליוה"כ והוזכרה ביומא פ"ז ע"ב. אלא דלא נקטו שם לכולא רק אבל אנחנו חטאנו שהיא התחלתה עיי"ש. ובסדר הוידוי שלנו נתוסף בה אלפא ביתא והיא מיוסדת אל הגאונים. ומן ואתה צדיק וגו' הוא מקרא בנחמיה ט' ל"ג (ומכאן אתה למד שזה עיקר סדר הוידוי ודבר זה נעלם לבעל הגיון לב בסידור שלו). יד) ועיין בשה"ש רבה בפ' אחות לנו קטנה שדרשוהו כעין זה. הז"א הגיה לכך נאמר אני חומה וא"כ דהא לא מייתי לעיל רק מקרא קמא. ונראה דדריש אם כמו אום. וכן יסד הפייטן להושענא אום אני חומה ובשתסתכל בכל סגנון הפיוט תמצא שמלת אני הוא הוספה מגליון ועקרה צ"ל אום חומה. ועיין בתרגום שתרגם ג"כ למקרא על כנ"י בגלות אלא שהוא שם בענין אחר. טו) אולי שעיקר ההפטרה היתה מתחלת הוי הוי ונסו מארץ צפון וגו' אלא כשהיו דורשין לא היו קוראין אלא ג' מקראות האחרונים כדאיתא במסכת סופרים. ואפשר שבטלו להפטרה זו וקורין בקומי אורי משום תרעומת האומות. טז) הז"א הגיה מאי ואני א"ר שמעון בן לקיש כך אמר הקדוש ברוך הוא וכו' עפ"י הילקוט בזכריה שם. ואני לא הגהתי משום דצריך אני להגיה בילקוט אריב"ל תחת אר"ש ב"ל. ועיין בילקוט שם שקיטע המאמר. יז) עיין פסחים קי"ח ע"א. יח) עיין סנהדרין צ"ה ע"ב. יט) וכן בד"פ איתא זרבובי'. ובילקוט דניאל העתיק המאמר וג' כביבית. והגיה הז"א זרבובית ופי' מרזב עפ"י המוסף ערך זרבוב וכתב שגם ביבית היא ביב שבגמרא והוא מרזב. כ) השתא הוא חוזר לענין שלמעלה שהקב"ה ופמליא שלו נעשים לה חומה. כא) משרויו פי' הז"א מקום שהוא שורה. ובילקוט זכריה ג' והלא אין כבודו של הקב"ה

דבר אחר רני ושמחי [וגו' ונלוו גוים רבים אל ה'] (שם ט"ו) אמר רבי חנינא בר פפא אין הכתוב מדבר אלא כנגד אותה שעה שהקב"ה דן את כל אומות העולם לעתיד לבא. באותה השעה מביא הקדוש ברוך הוא את כל הגרים שנתגיירו בעולם הזה ודן את כל האומות בפניהם. ואומר להם מפני מה הנחתם אותי ועבדתם את ע"ז שאין בה ממש. ואומרים לפניו רבונו של עולם אם באנו לפתחך לא קבלתנו. אמר להם יבואו הגרים שנתגיירו מכם ויעידו בכם. מיד מביא הקדוש ברוך הוא את כל הגרים שנתגיירו והם דנים אותן ואומרים לפניהם מפני מה הנחתם (אותי) [אותו] ועבדתם ע"ז שאין בהם ממש. (ולומר לפניו רבש"ע) יתרו לא כומר של ע"ז היה. וכיון שבא לפתחו של הקדוש ברוך הוא (קיבלן) [קיבלו]. ואנו לאו עובדי ע"ז היינו. וכיון שבאנו לפתחו של הקדוש ברוך הוא קיבלנו. מיד מתביישים כל הרשעים מתשובת הגרים. ונוטה דין והולכים מן העולם שנאמר ובאחת יִבְעֲרו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא (ירמיה י' ח') לכך נאמר רני ושמחי [וגו'] כב):

דבר אחר רני ושמחי אימת מתקיים הדבר הזה. בשעה שהקדוש ברוך הוא גואל את ישראל. קודם שלשה ימים שיבא משיח בא אליהו ועומד על הרי ישראל ובוכה ומספיד עליהם ואומר הָרֵי ארץ ישראל עד מתי אתם עומדים בחורב צייה ושממה. וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו. ואח"כ אומר להם בא שלום לעולם שנאמר הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (נחום ב' א'). כיון ששמעו רשעים הם שמחים כולם ואומרים זה לזה בא שלום לנו. ביום השני בא ועומד על הרי ישראל ואומר טובה באתה לעולם שנאמר מבשר טוב (ישעיה נ"ב ז'). ביום השלישי בא ואומר באתה ישועה לעולם שנאמר משמיע ישועה (שם). וכיון שהוא רואה את הרשעים שהם אומרים כך, לכך אומר ל צ י ו ן מ ל ך א ל ה י ך (שם) כג). ללמדך לציון ולבניה בא ישועה ולא לרשעים. באותה השעה מראה הקדוש ברוך הוא את כבודו ומלכותו לכל באי עולם וגואל את ישראל ונגלה בראשם שנאמר עלה הפורץ לפניהם פרצו ויעבורו [שער] ויצאו בו ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם (מיכה ב' י"ג) כד).

פל"ו

קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך
זרח [כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל
לאמים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה] (ישעיה ס א' וב') א)

זה שנאמר ברוח הקודש ע"י דוד מלך ישראל כי עמך מקור חיים באורך נראה אור (תהלים ל"ו י') כנגד מי אומר דוד למקרא הזה. לא אמרו אלא כנגד כנסת ישראל. אמרו לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בשביל התורה שנתת לי שנקראת מ ק ו ר ח י י ם אני עתידה להתענג באורך לעתיד לבא ב). מהו ב א ו ר ך נ ר א ה א ו ר. איזה אור שכנסת ישראל מצפה. זה אורו של משיח שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב (בראשית א' ד'). מלמד שצפה הקדוש ברוך הוא במשיח

מאיר מגן דוד עין

וכו'. ועיין בילקוט שם שערבב עם המאמר הזה מאמר אחר ממדרש תהלים ט"ו. כב) ככ"ל כמו שהגהתי. וכעין זו הגיה הז"א והוא הגיה ו ע ו ש ה דין והולכים וכו' וא"ל. כג) אולי צ"ל מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וגו' והוא בישעיה שם ובאבגירת לישנא נקט קרא דנחום. כד) בילקוט ישעיה כ"ב העתיק זה המאמר אלא שקיטעו קצת ושם ג' בא שלום לעולם בא שלום לעולם וכו'. באת טובה לעולם באת טובה לעולם וכו'. באת ישועה לעולם באת ישועה לעולם וכו'.

פל"ו א) לפי סדר הפסיקתות הפטרה זו היא לסדר נצבים והיא השביעית מז' דנחמתא ועיין בריש פי' דלעיל ובריש פל"ד. ב) בילקוט ישעיה שם העתיקו. ובשינוי סגנון הוא באליהו

ובמעשיו קודם שנברא העולם (וגנס) [וגנזו] למשיחו לדורו תחת כסא הכבוד שלו ג). אמר השטן לפני הקדוש ברוך הוא [רבונו של עולם אור שנגנז תחת כסא הכבוד שלך למי. א"ל למי שהוא עתיד להחזירך ולהכלימך בבושת פנים. א"ל] רבונו של עולם הראהו לי. אמר לו בא וראה אותו. וכיון שראה אותו נזדעזע ונפל על פניו ואמר בודאי זהו משיח שהוא עתיד להפיל לי ולכל שרי אומות העולם בגיהנם שנאמר ובלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים (ישעיה כ"ה ח'). [באותה שעה התרגשו האומות] אמרו לפניו רבונו של עולם מי הוא זה שאנחנו נופלים בידו. מה שמו. מה טיבו. אמר להם הקדוש ברוך הוא [הוא] משיח. ושמו אפרים משיח צדקי ד). (מגביה) [ומגביה] קומתו וקומת דורו ומאיר עיני ישראל ומושיע עמו. ואין כל אומה ולשון יכולה לעמוד [בו] שנאמר לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו (תהלים פ"ט כ"ג). וכל אויביו וצריו מתברחים שנאמר וכתותי מפניו צריו (שם שם כ"ד) ה). ואף נהרות פוסקים (בימה) [בים] שנאמר ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו (שם שם כ"ו). התחיל הקדוש ברוך הוא מתנה עמו ו) ואומר. הללו שגנוזים הם אצלך עונותיהם עתידים להכניסך בעול ברזל ועושים אותך (כעול) [כעגל] הזה שכהו עיניו ז), ומשנקים את רוחך בעול ח). ובעונותיהם של אילו עתיד לשונך לידבק בחיכך. רצונך בכך. אמר משיח לפני הקדוש ברוך הוא שמא אותו צער שנים רבות הם. אמר לו הקב"ה חייך וחיי ראשי שבוע, (את) [אחת] שגזרתי עליך. אם נפשך עציבה אני טורדן מעכשיו ט). אמר לפניו רבון העולמים בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מנת שלא יאבד אחד מישראל. ולא חיים בלבד (יוסיע) [יושעו] בימי [אלא אף אותם שגנוזים בעפר. ולא מתים בלבד יושעו בימי אלא אף אותם מתים שמתו מימות אדם הראשון עד עכשיו]. ולא אילו בלבד אלא אף נִפָלִים [יושעו בימי] ולא אילו בלבד יושעו בימי אלא (למי) [כל מי] שעלתה על דעתך להבראות ולא נבראו (בהם). בכך אני רוצה, בכך אני מקבל עלי י). באותה שעה מונה לו הקב"ה ארבע חיות שנושאות את כסאו של הכבוד של משיח יא). באותה השעה אמרו אויביו ושרי המלכיות בואו ונשטין על דורו של משיח שלא יבראו לעולם. אמר להם הקדוש ברוך הוא איך אתם מסטינים על הדור ההוא שהוא חמוד ונאה, ואני שמח בו, ואני חפץ בו, ואני (אתמכך) [אתמוך] בו, ואני רוצה בו, שנאמר הן עבדי אתמוך בו [בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו וגו'] (ישעיה מ"ב א') והיאך אתם משטינים עליו, הריני מאבד את

מאיר מגן דוד עין

זוטא פכ"א בשאילות ששאלו התלמידים לר' אליעזר. ור"א השיבם כך עיי"ש. ג) ככ"ל להגיה. ובילקוט שם ג' שלפה הקדוש ברוך הוא בדורו של משיח ובמעשיו וכו' וגנזו למשיח ולדורו וכו'. ופי' אורו של משיח האור אשר יהיה בימות המשיח שהבדילו הקדוש ברוך הוא לצדיקים לע"ל ועיין לעיל פכ"ג אות כ"א ועיין באליהו זוטא שם. ד) כ"ז הגהתי עפ"י הילקוט שם. ושם ג' א"ל הקב"ה אפרים משיח צדקי שמו. ה) הגהתי עפ"י הילקוט. ושם ג' וכל אויביו וצריו מתבהלים ובורחים מלפניו. ו) בילקוט שם ג' מתנה עמו כשברחו א"ל הללו שגנוזים אצלך וכו'. ז) וכ"ה בד"פ ובילקוט. ח) בד"פ איתא ומנשקין. והגיהו הז"א ומשיקין ופי' לשון צרות הרוח ורמז לערוך ערך שק. ובילקוט איתא ומשנקין, תרגום צרה ועוקה עקת ושינוקא ועיין בערוך ערך שנק. ט) בילקוט שם ג' שבוע גזרתי עליך אם בנפשך עצבה וכו'. י) הגהתי כ"ז עפ"י הילקוט. ומלת בהם הוא מנוסחא אחרת דג' בהם אני רוצה. וב' נוסחאות הם שנתערבו. ופי' ולא מתים בלבד וכו' כלו' אף דור המבול שהם אינם גנוזים בעפר וס"ל כהאי מדרשא דדור המבול חיים לעולם הבא ועיין סנהדרין ק"ח ע"א. ופי' אף נפלים וכו' דס"ל כרבינא בסנהדרין ק"י ע"ב דמשעה שנזרע יש לו חלק לעתיד לבא. וענין התשועה שהוזכרה כאן היינו שיחיו לעולם הבא. ונראה שיסוד זה הדרוש הוא על המקרא יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל (ישעיה כ"ו) ודריש נבלתי לענין נפלים וכן אמרו בכתובות קי"א ע"א נבלתי יקומון ההוא בנפלים הוא דכתיב. ואולי שהיה זה המקרא כתוב כאן ונקטע. יא) פי' מונה לו ממנה לו.

כולכם קדחי אש מאזרי זיקות יג) ונשמה אחת אין [אני] מאבד. לכך נאמר כי עמך מקור חיים באורך נראה אור יג).

[אמרו] יד) שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפפה קומתו (והיה) [והוא] צועק ובוכה ועולה קולו למרום. אמר לפניו רבונו של עולם כמה יהא כוחי וכמה יהא רוחי וכמה יהא נשמתי וכמה יהיו איבריי. לא בשר ודם אני. על אותה השעה היה דוד בוכה ואומר יבש כחרש כחי [וגו'] (תהלים כ"ב ט"ז) טו). באותה השעה אמר לו הקדוש ברוך הוא אפרים משיח צדקי כבר קיבלת עליך מששת ימי בראשית. עכשיו יהא צער שלך כצער שלי. שמיום שעלה נבוכדנצר הרשע והחריב את ביתי ושרף את היכלי והגלה את בניי לבין האומות העולם חייך וחיי ראשי שלא (הכנסתי) [נכנסתי] לכסא שלי. ואם אין אתה מאמין ראה טל שעלה על ראשי שנאמר שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה"ש ה' ב') טז). באותה השעה אמר לפניו רבונו של עולם עכשיו נתיישבה דעתי דיו לעבד שיהא כרבו: א"ר לוי בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לכנסת ישראל ק ו מ י א ו ר י כ י ב א א ו ר ך אמרה לפניו רבונו של עולם (עמיד) [עמוד] אתה בראשינו יז). באותה השעה הקדוש ברוך הוא אומר לה בתי (יפתי) [יפה] את אומרת שנאמר (ענה דודי ואמר לי קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך) [משד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וגו'] (תהלים י"ב ו') יח): דבר אחר למה דומה כנסת ישראל בעולם הזה. (לחיגור) [לחיגר] שאינו יכול לילך ולבוא. ואומות העולם מחרפים אותם ואומרים להם בכל יום אלהיך היכן הוא. למה לא יצילך. אמרה (לו) [להם] יש לי יום אחד שעתיד מלכי (להעלות) [להיגלות] עלי יט) שהוא מחזיקני ומעמידני על רגליי שנאמר (משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' אשית בישע יפיח לו) [ענה דודי ואמר לי קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך] (שה"ש ב' י') כ): אמר רבי יצחק שנה שמלך המשיח נגלה בו כל מלכי האומות העולם מתגרים זה בזה. מלך פרס מתגרה במלך ערביא. והולך מלך ערביא לאדום ליטול עצה מהם (והחזיר) [וחוזר] מלך פרס (והחריב) [ומחריב] את כל העולם כולו. וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם ויאחוז אותם צירים כצירי יולדה. וישראל מתרעשים ומתבהלים ואומרים להיכן נלך ולהיכן נבוא. ואומר להם בניי אל תתייראו [כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא בשבילכם. מפני מה אתם מתייראים אל תיראו] הגיע (ימי) [זמן] גאולתכם. ולא כגאולה ראשונה כך גאולה אחרונה. כי גאולה ראשונה היה לכם צער ושיעבוד מלכיות (אחרים) [אחריה]. אבל גאולה אחרונה אין לכם צער ושיעבוד מלכיות (אחרים) [אחריה] כא).

שנו רבותינו כב) בשעה שמלך המשיח נגלה בא ועומד על הגג של בית המקדש. (והיה) [והוא] משמיע להם לישראל ואומר להם ענוים הגיע זמן גאולתכם

מאיר עין מגן דוד

יב) הגנון לשון המקרא דישעיה כ' י"א נקט. ואולי שדרשו המקרא כן. יג) בילקוט שם קיטע כל זה מן באותה שעה מוכה לה וכו'. יד) כ"ה בילקוט שם. טו) זה המזמור הוא מיוסד על גלות כנסת ישראל וחבלי משיח וגאולה העתידה לבא. וכבר פירשוהו משום תרעומת המיכין על אסתר עיין במדרש תהלים שם ועיין מ"ש לקמן בזה הענין. טז) ופירשוהו בענין מלך המשיח לעיל פט"ו עיי"ש. וכבר פתר התרגום שם ענין המשל. שתרגם אני ישנה וגו' חבו עמא בית ישראל ומסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא וגו' וקל רוחא דקידשא מזהרא להון וגו' אלוס שער רישי אתמלי מן דמעתיך כגבר דשער רישיה מלטלע מטלא דשמיא ולילית גזרי אתמלי מן טיפי ענייך וגו'. יז) בד"פ איתא ע ת ו ד. יח) כן הגיה הרז"וו עפ"י הילקוט דישעיה. והתם ג' בשעה שהקדוש ברוך הוא אומר ל צ י ו ן ק ו מ י אומרים לפניו רבונו של עולם ע מ ו ד ע ת ה ב ר א ש ו א כ י א ה ר י ך א"ל י פ ה אמרת שנאמר עתה אקום וגו'. והשאר קיטע גם סירס המאמרים עיי"ש. יט) וכ"ה בד"פ ובז"א. כ) כן הגיה הרז"וו שנסתרסו המקראות כאן להמעתיק. כא) הגהתי עפ"י הילקוט. והתם גרים מלך ע ר ב י ליטול עצה מהם (וחסר מלת ל א ד ו ם) וכו' להיכן נבא ונלך להיכן נבא ונלך וכו'. ואולי נשמטה מלת ל א ד ו ם מחמת המליקים. ובסנהדרין צ"ח ע"ב א"ל (ר"י בן קיסמא לתלמידיו) העמיקו לי ארוני שאין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו וכו'. והיינו ליאות שבן דוד בא. וע"ע שם צ"ז ע"ב ולעיל פט"ו. כב) בד"פ

ואם אין אתם מאמינים ראו (בּאורו) [באורי] שזרח עליכם. שנאמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח. ועליכם בלבד זרח ולא על אומות העולם שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה כג). באותה השעה מבהיק הקדוש ברוך הוא אורו של מלך המשיח ושל ישראל. וכל אומות העולם בחושך ואפילה. והולכים כולם לאורו של משיח ושל ישראל שנאמר והלכו גוים לאורך מלכים לנגה זרחך (ישעיה ס' ג'). ובאים ומלחכים עפר מתחת רגליו של מלך המשיח שנאמר (וחיים לפניו יחלו ועפר רגליו ילחכו) [ועפר רגליך ילחכו] (שם מ"ט כ"ג) כד). ובאים כולם ונופלים על פניהם לפני משיח ולפני ישראל ואומרים להם נהיה לך ולישראל עבדים. וכל אחד ואחד מישראל לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים שנאמר 2800 =
והיה ביום ההוא אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל הלשונות הגוים והחזיקו בכנף יהודי 70x4x10
לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכריה ח' כ"ג) כה).

פל"ז

שוש אשיש בה' ותגל נפשי באלהי
כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני
כחתן יכהן פאר וכבלה תעדה כליה (ישעיה ס"א י') א)

זהו שנאמרה ברוח הקודש על ידי ירמיה אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמיה ל"א י"ג) ב). כנגד מי אמרו ירמיה למקרא הזה. לא אמרו אלא כנגד ימות המשיח. שעתיד הקדוש ברוך הוא להשפיע טובות גדולות על ישראל שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם (תהלים ל"א כ'). מלמד שעתידים אבות העולם לעמוד בניסן ואומרים לו אפרים משיח צדקנו אף על פי שאנו אבותיך אתה גדול ממנו. מפני שסבלת עונות בנינו. ועברו עליך מדות קשות שלא עברו על הראשונים ועל האחרונים. והיית שחוק ולעג באומות העולם בשביל ישראל. וישבת בחושך ואפילה ועיניך לא ראו אור. וצפד עורך על עצמך וגופך יבש היה כעץ. ועיניך (חככו) [חשכו] מצום וכחך יבש כחרס. כל אילו מפני עונות בנינו. רצונך יהנו בנינו מטובה זו שהשפיע הקדוש ברוך הוא לישראל. שמא בשביל צער שנצטערת עליהם ביותר

מאיר   מגן דוד   עין

איתא תנו לבנן. אבל בילקוט שם איתא שנו רבותינו. ושינו המדפיסים עפ"י הילקוט ולא אדע מה ראו על ככה. כג) פי' על הגגשל בית המק על כותל המערבי שנשתיירה. והז"א פי' עפ"י הירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ב שבית המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד עיי"ש. וכתב הז"א דנקט עכוים ע"ש המקרא יען משח ה' אותי לבשר ענוים ישעיה ס"א. כד) וכ"ה בילקוט. וכן הגיה הז"א דליתא כן במקרא. ומלות ואיים לפניו יחלו אינם במקרא כלל ובד"פ איתא ולייי' לפניו יהלו. כה) עיין שבת ל"ב ע"ב דדריש ר"ל כן בזהיר במצות ציצית. א מ"א ש בפסיקתא פ' קומי אורי היא הפטרה ששית. והיא לפ' כי תבא. ופתח בה ג' עינין. א' ע"כ באורים כבדו ה' ישעיה כ"ד והועתק בילקוט שם. ב' אני ה' הוא שמי וכעין שהוא לפנינו לעיל פי"ד וריש פי"ז ועיין מ"ש שם. ג' כי עמך מקור חיים ובסגנון אחר ממה שהוא לפנינו. והעתיקה הילקוט בפ' קומי אורי אלא שקיטעה והשלימה שם ריש סימן ב' והיא ג"כ במדרש תהלים ל"ו. ומסיים בחלוני שקופים ואטומים דשלמה והיא בתנחומא דבהעלותך. ובאגדה מהיכן היתה האורה יוצאה לעולם והיא בב"ר פ"ג. וכבר רמז עליה החכם מוהר"ש על כל המקומות שהועתקה. עוד אני רואה להעיר שבב"ר פ"א דרש ר' אבא סרונגיא ונהורא עמיה שרא זה מלך המשיח שנאמר קומי אורי וגו'. ורמז שם המעתיק בפסיקתא. שכוון אל ענין הפסיקתא רבתי שלפנינו שאור דבראשית הוא אורו של משיח.

פל"ז א) לפי סדר הפסיקתות היא הפטרה לפ' וילך כשחל ר"ה בב"ג. ועיין מ"ש לעיל בריש פל"ד שהיא עכ"פ האחרונה מהנחמות. ואם פ' נצבים וילך מחוברות מפטירין אותה לנצבים וילך ומשמיטין אחת מן ההפטירות הקודמות. ב) במקרא כתוב ובחורים. ג) הגהתי עפ"י הילקוט

(וחשיך) [וחכשוך] בבית האסורים אין דעתך נוחה מהם ג). אומר להם אבות העולם כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא בשבילכם ובשביל בניכם ולכבודכם ולכבוד בניכם שיהנו מטובה זו שהשפיע הקדוש ברוך הוא להם לישראל. (אמרו) [אומרים] לו אבות העולם אפרים משיח צדקנו תנוח דעתך שהנחת דעת קונך ודעתינו. אמר רבי שמעון בן פזי באותה שעה מגביהו הקדוש ברוך הוא למשיח עד שמי השמים ופורש עליו מזיו כבודו מפני [אומות] העולם בפני הפרסיים הרשעים ד). אומר לו אפרים משיח צדקנו הוי דיין על אילו ועשה בהם מה שנפשך חפיצה. שאלמלא רחמים שגברו עליך ביותר כבר איבדוך מן העולם ברגע אחד. שנאמר הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה' (ירמיה ל"א כ') למה רחם ארחמנו שני פעמים רחמים. אלא רחם בשעה שהיה חבוש בבית האסורים. שבכל יום ויום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם ומנענעים בראשיהם ומפטירים בשפתותיהם שנא' כל רואי ילעיגו לי בשפה יניעו ראש (תהלים כ"ב ח') יבש כחרס כחי ולשוני מודבק מלקוחי ולעפר מות תשפתני (שם שם ט"ז) ושואגים עליו כאריות שנאמר פצו עלי פיהם אריה טורף ושואג כמים נשפכתי התפרדו כל עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (שם שם י"ג וי"ד) ה). ונוהמים עליו כאריות ומבקשים לבלעו שנאמר פצו עלינו פיהם כל אויבינו פחד ופחת היה לנו השאת והשבר (איכה ג' מ"ו ומ"ז). ארחמנו בשעה שהיה יוצא מבית האסורים. שלא מלכות אחד ולא ב' מלכיות ולא שלשה מלכיות באים עליו אלא מאה וארבעים מלכיות מקיפות [אותו] ו). ואומר לו הקדוש ברוך הוא אפרים משיח צדקי אל תירא מהם כי כל אילו ברוח שפתיך ימותו שנאמר וברוח שפתיו ימית רשע (ישעיה י"א ד'). מיד (מה) הקדוש ברוך הוא עושה לו למשיח שבע חופות של אבנים טובות ומרגליות. וכל חופה וחופה מושכים מתוכה ארבע נהרות. של יין. ושל דבש. ושל חלב. ושל אפרסמון טהור. ומחבקו הקדוש ברוך הוא בפני הצדיקים (מכניסו) [ומכניסו] לחופה ורואים אותו כל הצדיקים (ומכניסים לחופה ורואים אותו כל הצדיקים וחסידים וקדושים וכל גיבורי תורה שבכל דור ז). אמר להם הקדוש ברוך הוא לצדיקים צדיקי עולם עדיין לא נטל אפרים משיח צדקי חצי (צערי) [צערו]. עדיין יש לי מידה אחת שאני נותן לו שלא ראתה עין מעולם שנאמר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס"ד ג'). באותה השעה קורא הקדוש ברוך הוא להם לרוח צפונית ולרוח דרומית. אומר להם בואו כבדו ורבצו לפני אפרים משיח צדקי בכל מיני בשמים של גן עדן שנאמר עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו (שה"ש ד' ט"ז). לכך נאמר אז תשמח בתולה וגו' (ירמיה ל"א י"ב) ח):

דבר אחר שוש אשיש שוש בימות המשיח. אשיש במפלתה של רומי הרשעה. תגל נפשי (באלהים) [באלהי] זו מלחמת גוג ומגוג:

דבר אחר שוש אשיש בה' שוש להצילכם מדינה של גיהנם. אשיש ביצר הרע [כשהוא] נעקר מתוך ישראל. ותגל נפשי (באלהים) [באלהי] כשנמחלים עונותינו ט):

מאיר מגן דוד עין

שהעתיק המאמר בישעיה ס' בפ' קומי אורי ונוסחתו שם שנו רבותינו עתידים אבות העולם לעמוד בניסן וכו' אתה טוב ממנו שסבלת וכו' מדות קשות ורעות מה שלא עברו וכו'. ד) הגהתי עפ"י הילקוט ושם ג' מפני פרסיים וכו'. ה) במקרא כתוב והתפרדו. ו) בילקוט מקיפין אותו. ז) הוא נוסחא אחרת ובילקוט ליתא לה. ומה שהגהתי הוא עפ"י הילקוט. ובד"פ ליתא ומחבקו הקדוש ברוך הוא בפני הצדיק מכניסו לחופה ורואים אותו כל הצדיק ומכניסים לחופה ורואים וכו'. ונוסחא זו קשה לפרשה. ועיין בערוך ערך צדק. וע"כ תפסתי בנוסחת הילקוט. ח) עיין בשה"ש רבה סוף פ"ד שפירשו שם המקרא עורי צפון וגו' אלעתיד לבא. ט) כ"כ להגיה. והז"א והרז"ו הגיהו שנעקר וכו'. ולפי גיסה זו משיח אומר כן.

דבר אחר שוש אשיש בה' ותגל נפשי (באלהים) [באלהי] **שוש** כשנבלע מלאך המות מן קרבם. **אשיש** לימות המשיח. **ותגל נפשי** (באלהים) [באלהי] לעולם הבא שאין לו הפסק י).

כי הלבישני בגדי ישע ז' לבושים (שלבש) [לבש] הקדוש ברוך הוא מיום שנברא העולם עד שיפרע מאדום הרשעה. כשברא העולם לבש הוד והדר שנאמר הוד והדר לבשת (תהלים ק"ד א'). כשנגלה לנו על הים לבש גאות שנאמר ה' מלך גאות לבש (שם צ"ג א'). וכשנתן את התורה לעמו לבש עוז שנאמר ה' עוז לעמו יתן (שם כ"ט י"א). כשנפרע מן הכשדיים לבש נקמה שנאמר וילבש בגדי נקם (ישעיה נ"ט י"ז). כשעתיד למחול עונותיהם של ישראל ילבש לבוש לבן שנאמר לבושיה כתלג חיור (דניאל ז' ט'). ובשעה שהמשיח נגלה לובש לבוש צדקה שנאמר וילבש צדקה כשריון (ישעיה שם שם) וילבש לבוש אדום שנאמר מדוע אדום ללבושיך (שם ס"ג ב') זו נקמת אדום. באותה השעה אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם לבוש נאה שלבשת נאה לך מכל לבושים הראשונים שלבשת שנאמר [זה הדור בלבושו] (שם) יא).

מאיר **מגן דוד** עין

י) ופי' מן קרבם שהוא היצה"ר הוא השטן הוא מלאך המות. יא) כן הגיה הז"א. בפסיקתא בפיסקא תניינא דשוש אשיש ג' לה כמי הכי. אלא דהתם ג' כשנתן התורה לבש עוז שנאמר לבש ה' עוז התאזר כשמוחל לעוונותיהן של ישראל לבש לבוש לבן וכו' כשנפרע מן אוה"ע ילבש לבוש נקם וכו'. ושם מקיים לבוש השביעי כשיפרע מאדום ילבש לבוש אדום שנאמר מדוע אדום ללבושיך והלבוש שעתיד להלבים למשיח יהיה הולך ומבהיק מסוף העולם ועד סופו שנאמר כחתן יכהן פאר וגו'. ובפסיקתא קמייתא שם ג' בעשרה מקומות נקראו ישראל כלה וכו' וכנגדן לבש הקדוש ברוך הוא עשרה לבושין ומונה התם, בריאת העולם. כשפרע מדור המבול ומיתי קרא דלבש גאות וקריעת ים סוף לא חשיב. מתן תורה ומייתי קרא לבש ה' עוז התאזר. כשנפרע ממלכות בבל לבן היה שנאמר לבושיה כתלג חוור. ומחילת עוונות לא חשיב. החמישי והששי כשנפרע ממלכות מדי והוא של נקמה שנאמר וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה הרי תרי. הז' והח' כשיפרע ממלכות יון והוא של צדקה שנאמר וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו הרי תרי. גלוי משיח לא חשיב. הט' הוא אדום כשיפרע ממלכות אדום וכו'. ומקיים הלבוש העשירי עתיד הקדוש ברוך הוא ליפרע מגוג ומגוג הדור הוא שנאמר זה הדור בלבושו אמרה כנ"י לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם מכל לבושין שלבשת אין לך נאה כזה שנאמר זה הדור בלבושו. והועתק בילקוט ישעיה ס"א. והיא ג"כ בדברים רבה סוף פ' ואתחנן. ובשה"ש רבה פ"ד. אבל התם מונה המקראות בדרך אחר ולא אמר התם לאיזה ענין לבש עיי"ש. והוא שם לר' ברכיה ור' חלבו בשם רשב"נ עיי"ש. גם הם כדים קלת זה מזה ולא הועתקו זה מזה עיי"ש. אבל במדרש תהלים צ"ג מונה ז'. וג' התם שבעה לבושין לבש הקדוש ברוך הוא א' במלחמת הים שנאמר ה' מלך גאות וגו' זה כנגד מלחמת הים שנאמר אשירה לה' כי גאה גאה. אחד בסיני שנאמר ה' עוז לעמו יתן כנגד עוז שנתן לעמו בסיני (ומכאן תבין שעיקרו אמקרא ה' מלך גאות לבש וגו' וא"כ נוסחתנו עיקר) וא' כנגד בבל שנאמר וילבש בגדי נקם תלבושת וכה"א כי נקמת ה' היא נקמת היכלו. וא' כנגד מדי שנאמר וילבש צדקה כשרין וכה"א ומרדכי יצא מלפני המלך. וא' כנגד יון שנאמר ויעט כמעיל קנאה כך היו בני חשמונאי לבושי בגדים של קנאה. וא' כנגד אדום שנאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים. שביעי לימות המשיח שנאמר ולבושיה כתלג חוור. והועתק בילקוט תהלים שם. וכנראה ממדרש תהלים שם זה המאמר הוא לר' חנינא. אמ"ש כמלאת למד שב' מדרשים שונים בזה הענין. המאמר די' לבושין שבשה"ש רבה ובדברים רבה הם לבושי החתן שהקדוש ברוך הוא לובש או שישראל מעטרים אותו בהם עיי"ש ואין לו שום ענין עם המלכיות. ב' המאמר דז' לבושין כמו שהוא במדרש תהלים. ועל יסוד זה המאמר יסד הדורש שלפנינו את מאמרו ושינה אותו כפי כוונתו שלא רצה להזכיר מדי ויוון אלא אילו שהחריבו הבית והם כשדיים ואדום ומפיק הלבושים לענין אחר. וממנו הועתק בפסיקתא פי' תניינא, אמנם המסדר בפסיקתא קמייתא הרכיב ב'

כחתן יכהן פאר יב) מלמד שמלביש הקדוש ברוך הוא לאפרים משיח צדקנו לבוש שזיוו הולך מסוף העולם ועד סופו. וישראל משתמשין לאורו ואומרים אשרי שעה שבה נברא. אשרי הבטן שממנו יצא. אשרי הדור שעיניו רואות אותו. אשרי עין שחיכתה לו. שמפתח שפתיו ברכה ושלום. ושיחתו נחת רוח. והרהור לבו בטח ושלאנן. אשרי עין שזכתה בו. שמלל לשונו סליחה ומחילה לישראל. תפלתו ריח ניחוח. תחינתו טהרה וקדושה. אשרי אבותיו שזכו לטוב העולם הגנוזים לנצח יג).

וככלה תעדה כליה למה נמשלה כנסת ישראל לכלה. לומר לך מה כלה זו אינה מתקבלת אלא בתכשיטיה אף כנסת ישראל (אינה מכלת סוטני' אלא בזכות) [אינם מתכלמין סוטניה אלא בזכותה] יד):

דבר אחר וככלה תעדה כליה מה כלה זו (אינה חסד') [טעונה חסד] בפני כל (רואים) [רואיה] טו). כך כנסת ישראל בשעה שעלתה מבבל במוצאי שביעית חייתה טעונה חסד (מפני) [בפני] כל מלכיות טז). ואם נפשך לומר מה כלה זו כיון שכלו ימי שמחתה חוזרת למלאכתה אף כנסת ישראל (ישלא) [יש לה] יז) שיעבוד אחר גאולתה. ת"ל ובאו לציון ברנה וגו' שמחת עולם על ראשם (ישעי' ל"ה י'. ונ"א י"א) יח).

מאיר   מגן דוד   עין

המאמרים ויקדם לאחד. וכבר נשתמש גם במאמר שלפנינו ולכך מונה ג"כ בריאת עולם. ולפי שענין קריעת ים סוף קיל ליה בתוך מנין שאר הדברים עשה ממנו פרעון דור המבול. ובחון הדברים ותמצא שהם נכונים. והפייטן ליום א' דר"ה שיסד אלך בעשרה לבושים התאזר בקדושים וגו' הוא עפ"י השה"ש רבה. אמנם מה שמפרש שם הוא עפ"י מדרש תהלים וע"כ יסד אלך גאות לבש י מ י ם מ י ב ש. יב) הז"א הגיה ד"א כי הלבשני בגדי ישע וגו' וא"ל. ובפיסקא תנייתא דפסיקתא שהעתקתי לעיל העתיק מכאן וקרש המאמר עיי"ש. יג) בפסיקתא שם וישראל משתמשים לאורו ואומרים וכו' אשרי הדור [שעיניו] רואות אשרי עין ש ז כ ת ה לראותו ל פ י שמפתח וכו' נחת רוח והוד והדר בלבושו ובטח ושאנן בדיבורו ולשונו מחילה וסליחה ותפלתו וכו' קדושה וטהרה אשריהם ישראל מה גנוז להם שנאמר מה רב טובך וגו'. יד) כצ"ל להגיה. ובד"פ איתא אינ' מתכלמ' סוטני' אלא בזכו'. והגיה הז"א אינה מכלות סוטנין אלא בזכות התורה והמצות. אולם בפסיקתא שם הגי' מה כלה זו אינה מעולה מחברותיה אלא בתכשיטיה כך כנסת ישראל אין (מכלימין שונאיהם) [מכלמת שונאיה] אלא באור שהיא עוטה שנאמר כי הנה החשך וגו' והלכו גוים לאורך וגו'. ולמדתי מנוסחא זו להגיה כמו שהגהתי ופי' א י נ ה מ ת ק ב ל ת וכו' שפניה מכוסות ואין מכירים אותה מחברותיה אלא ע"י תכשיטיה. טו) כן הגיה הז"א. וכ"ה בפסיקתא שם. ובד"פ איתא א י נ' ח ס ד'. טז) כתב הז"א שהרי גלו במוצאי שביעית כדאיתא בערכין י"א וכיון שנפקדו לסוף שבעים א"כ במוצאי שביעית נפקדו. גם לדד להגיה במוצאי ש ב ע י ם וא"כ. יז) כן הגיהו הז"א והרז"ו. יח) במקרא כתוב ובאו ציון וגו' ושמחת וגו'. א מ " א ש בפסיקתא נסדרו ב' פיס' להפטרה זו כמו שהזכרתי. בפ"א פתח. א' הלא אתה תשוב תחיינו (תהלים פ"ה). ב' ותאמר שרה צחוק וגו' וכענין שהיא לפנינו לקמן פמ"ב עיי"ש אות כ"ה. ג' זה היום עשה ה' וגו' והעתיקו בילקוט ישעיה שם אלא שקיטעו והוא כולא בשה"ש רבה פ"א. וקצתה רמוז ברבה סוף פ' ואתחנן שקיטעה שם הסופר. ואח"כ הביא המאמר בי' מקומות נקראו ישראל כלה שרמזתי עליו לעיל אות י"א. ובסוף מועתק עוד מאמר מספר ישן על המקרא כי כארץ תוציא צמחה וגו'. ובפ"ב מתחיל במאמר שכל מה שהכה ירמיה רפא ישעיה עיין לעיל פכ"ט-ל"ל. ואח"כ דורש שוש אשיש שהכל עתידין לשוש עמה מלאכי השרת חמה ולבנה וכו'. ואח"כ המאמר דז' לבושין. ודרוש על ככלה תעדה כליה שרמזתי עליו לעיל. ו א מ " א ש עוד אני רואה להעיר כאן על סגנון ענין אילו המאמרים המדברים בענין המשיח שבפ' זו ובפל"א ול"ב ול"ד ול"ו לפי שראיתי לבעל מאור עינים בחלק אמרי בינה פי"ט שכתב וז"ל בפסיקתא ראיתי כמה דברים ש א י נ ם מ ט ע ם מ ד ר ש ר ב ו ת י נ ו ובפרט בישעיה פסוק קומי אורי שהובא לשונה שם מבעל הילקוט תמלא עיניך אשר אין ספק אלא שנוספו על ידי איזה מן היוצאים לדון בדבר החדש כמו שזכר ג"כ בעל ספר מגן אברהם דוק ותשכח עכ"ל. אמנם באמת כל המסתכל במאמרים המפוזרים בריש ב"ר ובמדרש תהלים ובגמרא דחלק ימצא ש מ ט ע ם מ ד ר ש ר ב ו ת י נ ו ה ד ב ר י ם י ו צ א י ם. ולהאריך בכל פנה ופנה מזה הענין יצטרך

פל"ח

מדרש הרנינו א)

ילמדנו רבינו אם היתה קטטה בין אדם לחבירו כיצד מתכפר לו ביום הכפורים.

למאמר ארוך וכבר רמזתי על המדרשים שכיוצא בהם בכמה מקומות. ורק על פנה אחת אעיר והיא. מה שהקדימו רוחו של משיח לימי בראשית. הוא כי לדעתם כל הנשמות כבר נולדו בטרם יצירת אדה"ר. וכן אמרו בב"ר שם שבנפשותיהם של צדיקים נמלך. ופשוטו של מקרא דישעיה כ"ז ובשמות אני עשיתי מוכח כן. ובדרך כלל אומר וכי מפני הדת המתדמת הזו נאבד כל מה שהרו והגו קדמונינו ז"ל. וכמו שהשיבו הזקנים ברומי ור"ג לפילוסופוס בע"ז כ"ד ע"ב. ואמתת הדברים שהתקוה לקץ אחרית הימים שיתוקן העולם ויתחדש אחר אשר יעברו עליו צרות רבות ורעות היא נטועה בנפש אומה הישראלית מיום הולדה. ולציירו הנביאים והמשוררים ענין הטוב העתיד והייסורים הרעים שיקדמו לזה במליצות שונות וציורים רבים, וגם כשהם מדברים מהטוב או מהרע אשר יארע בימיהם או אחר זמן לא כביר. הם משתמשים באותן המליצות והציורים אשר בנפש העם המיחלת שכן יהיה בעתיד. וכמו שזמן הילדות באדם היא חלום וחידה והפתרון להם הם ימי הזיקנה אחרי אשר הוציא מה שבכוחו לפועל. כן ילדות האומה היא חלום וחידה ובשוב ה' את שיבת ציון אז נראה כי היינו כחולמים, ואל תתבהל מפני הדת המתדמת הזו. שהרי כל מה שאמרו הנביאים ודברו בו החכמים על ישראל אמרו ולא על שום אומה אחרת. וכל זמן שלא נתקיימו דבריהם בנו בני אברהם יצחק ויעקב עדיין לא נתקיימו. אבל מכל דבריהם וסיפוריהם של אילו המתדמים ראיה שכיוצא בדברים אלו ייחלו וחיכו והאמינו כלל ישראל. ושכן הבינו דברי נביאיהם וחכמיהם. שאלולא כן לא היו אילו המתדמים בודים דברים הללו. שהרי כל מגמתם לא היתה רק להתדמות. אך מפני התרעומת כבר הרחיקו אחרוני החכמים דברי פיוטים ומליצות אילו. ומזה תדין שאילו שנשתיירו לנו עוד הם עתיקי ימים ומזמן קדום. ובאמת נבואת הנה ישכיל עבדי או מזמור למה רגשו וכן למנצח על אילת השחר וכיוצא בהם הם חזיונות על העתיד. שהתנוססה הרוח הפייטנית במליצות וציורים האילו. ובעקבותיהם הלכו קדמוני הדרשנים. ואמנם אחרוני המפרשים עקמו את המקראות והוציאו אותן מפשוטן מפני התרעומת. והנה עירו את האמצעי והולד עמה. ויש להם התנצלות על זה. שכיון שהתפרקו העם את עדיים ויצא העגל הזה הנה כבר לוה המחוקק וענה הורד עדיך מעליך. אחרי המחכה ויגיע לימים והיה אדום ירשה וגו' וישראל עשה חיל.

פל"ח א) כבר הביע והתכבל יפה יפה החכם מוהר"ש בהבער במבוא אל הפסיקתא לד כ"ח בהערה י' שם (ועיין ג"כ מ"ש בהערה א' וכ"ח בפסקא אחריתא דסוכות) שאילו הפיסקאות מכאן ולהלן הם הם שקראום הראשונים בשם מדרש הרנינו. והנה פל"ח הוזכרה בזה השם ברוקח סי' רי"ד. ופל"ט היא היא פרשת הרנינו הזכיר סי' ר"ג בפסיקתא רבתי בפרשת הרנינו. ופ"מ הזכירוה הרוקח סי' ר"ו ופרש"י לב"ר פנ"ו בשם מדרש הרנינו. ופמ"ד הזכירה הרוקח סי' י"א (ומעתיק והולך ממנה בריש סי' י"ט) בזה השם. ופמ"ה הזכירה בזה השם בסי' רט"ו. ובסי' רי"ז הזכירה ג"כ אלא שכתב במדרש הרנינו בפסיקתא רבתי. נמצאת למד שכבר היה המדרש הזה מחובר אל הפסיקתא רבתי לעיני בעל הרוקח אבל עדיין לא נשתקע שמו. ומזה אנו למדין שבכבר הימים היו אילו הפסיקתות ספר לעצמם ונקראו מדרש הרנינו. ואמרתי להחזיר הדבר ליושנו וע"כ קראתים בשמם הקדום. ואמנם נקראו בשם הרנינו אף ע"ג שפרשה זו היא פיסקא ב' מזה הספר. היא לפי שבפיסקא א' לא נדרשה שום פרשה והם רצו לקבוע השם על שם פרשה ראשונה שנדרש בו. ופיסקא ראשונה זו נראה שעיקר סידורה היא לפי וה' פקד את שרה. ואמנם נסדרה כאן כמו שאומר. שנינו במגילה ל' ע"ב במשנה. בר"ה בחדש השביעי באחד לחדש (פרש"י בשור או כשב). והועתק כן במסכת סופרים פי"ז ה"ו. ותני עלה בתוספתא דמגילה פ"ג ויש אומרים וה' פקד את שרה.

כך שנו רבותינו (לשון המשנה) ב) עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות שבינו לבין חבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירַצֶה את חבירו (יומא פ"ח מ"ט) ג). ואם הלך לרצותו ולא קיבל עליו מה יעשה. אמר רבי שמואל בר נחמן יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה ויאמר לפניהם קטטה הייתה ביני ובין פלוני וביקשתי ממנו לפייסו ולא רצה לקבל אלא הרי [הוא] בסרבנו נעניתי לו, ומניין, שכן הוא אומר ישור על אנשים [ויאמר חטאתי וישר העויתי] וגו' (איוב ל"ג כ"ז) ד) והקדוש ברוך הוא רואה שמשפיל עצמו ומכפר לעונותיו. שכל זמן שאדם בזדונו אין נמחלים לו. רצונך לידע. כל זמן שהיה איוב עומד כנגד חביריו וחביריו כנגדו הייתה מידת הדין מתוחה. כך אנו מוצאים שאיוב אמר להם ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים (שם ל' א') והם אומרין לו גם שב גם ישיש בנו (שם ט"ו י'). כשנרצה להם ובקש רחמים עליהם אותה שעה שב עליו הקדוש ברוך הוא שנאמר וה' שב את שבות איוב (שם מ"ב י') אימתי בהתפללו בעד רעהו (שם) ה) וכן הוא אומר ונתן לך רחמים ורחמך (דברים י"ג י"ח). אמר רבי יוסי בן דורמסקית סימן זה יהא בידך. כל זמן שאתה מרחם על חבירך המקום מרחם (עליכם) [עליך] ו). אברהם מפני (מה קנה) [שבקש] ז) רחמים על אבימלך ונתפלל בעדו מיד נטל שכרו שנ' ויתפלל אברהם [אל האלהים] וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו (בראשית כ' י"ז). ומה שכר נטל. שנפקדה אשתו וילדה לו בן שנאמר וה' פקד את שרה [כאשר אמר] ויעש ה' לשרה כאשר דבר (שם כ"א א') ח).

מאיר ‏ מגן דוד ‏ עין

וכן גרסינן עלה בירושלמי דמגילה פ"ג ה"ז אית תניי תני וה' פקד את שרה. ובבבלי ל"א ע"א שם מייתי ת"ר וכו' בר"ה בחדש השביעי ומפטירין הבן יקיר לי אפרים וי"א וה' פקד את שרה ומפטירין בחנה. וקאמר עלה, והאידנא דאיכא תרי יומי יומא קמא כיש אומרים למחר והאלהים נסה את אברהם ומפטירין הבן יקיר. נמצינו למידין שכשהיו מקדשין עפ"י הראיה נחלקו המנהגים איכא דקרי בחדש השביעי ואיכא דקרי וה' פקד. והשתא דאיכא תרי יומי לא קבעו בבבל הנהו תרתי ר"ל בחדש השביעי וליום ב' וה' פקד. אלא שבקו בחדש השביעי לגמרי וקבעו ליומא קמא וה' פקד ולבתרא והאלהים נסה. אולם לפי סדר הפסיקתא רבתי נראה שבארץ ישראל קבעו כסתם משנה ושיטת הי"א תפסו ליום ב'. ונראה שאף באילו המקומות שהיו נוהגין כי"א כיון שקבעו ב' ימים ר"ה קרו ביום א' בחדש השביעי ולא כמנהג בבל. ובעל המסדר מדרש הרנינו כי"א ס"ל. וא"כ עיקר הקריאה היא וה' פקד. אלא כיון דהאידנא איכא תרי יומי קורין באחד בחדש השביעי ובב' וה' פקד. ועל כן התחיל בפ' וה' פקד ולא סיימה לזכר בעלמא שעיקר הקריאה מעיקרא היתה בפרשה זו. ואחר כך סדר פרשת הרנינו, שהוא סדרו של יום. ואח"כ הולך ומסדר הפרשיות כפי המנהג שהיו קורין כנ"ל. ודעת הרז"ו שאין זו פיסקא כלל אלא שתערובות ענינים נפלה בספרים והיא שייכה להלן לפ' וה' פקד וא"כ. ב) נ"ל שהיא תוספות מגליון. ג) במשנה בבבלי ג' עבירות שבין אדם לחבירו ובמשנה שבירושלמי ג' ושבינו לבין חבירו. ד) עיין יומא פ"ז ע"א. ובירושלמי סוף יומא שמואל אמר (ונראה שהוא רשב"נ שלפנינו) הדן דחטא על חבריה צריך מימר ליה סרחית עלך ואין קבליה הא טבאות ואין לא מייתי בני נש ומפייס ליה קומיהון הה"ד ישר על אנשים יעשה שורה של אנשים ויאמר חטאתי וגו' אם עשה כן עליו הכתוב אומר פדה נפשו וגו'. ועיין בירושלמי דב"ק פ"ח ה"י דגרים לה בשם רב. והואיל ואין פרהסייא פחות מי' קאמר הכא יביא י' בנ"א. ואולי עשרה לאו דווקא אלא ג' שורות של ג' בנ"א וכדר"ח בבבלי שם. ה) פי' שכ"ז שאדם בזדונו כלו' שהוא סרבן ואינו רוצה למחול אין נמחלים לו עוונותיו. ומייתי על זה ראיה מאיוב. ו) כצ"ל. ובד"פ על חבירו וכו' מרחם עליהם. והגיה הז"א כ"ז שאדם מרחם על חבירו המקום מרחם עליו. ובספרי פ' ראה פי' צ"ו ר"ג בר' אומר כ"ז שאתה מרחם על הבריות מרחמים עליך מן השמים. וכ"ה בשבת קנ"א ע"ב. ובתוספתא דב"ק פ"ט ג' בשם ר' יהודה משם רבי גמליאל סימן זה יהא בידך כ"ז שאתה רחמן הרחמן מרחם עליך. וכ"ה בירושלמי דב"ק פ"ח ה"י. ז) כן הגיה הז"א. ואולי צ"ל מפני שהקנה. ח) ובענין זה דרשו בתנחומא שם בילמדנו דפ' וה' פקד ולקמן פמ"ב.

פל"ט

למנצח על הגתית לאסף
הרנינו לאלהים עוזנו
הריעו לאלהי יעקב (תהלים פ"א א' וב') א)

ילמדנו רבינו שופר שניקב וסתמו מהו שיהא כשר לתקוע בו. כך שנו רבותינו אם מעכב הוא התקיעה פסול ואם לאו כשר (ר"ה פ"ג מ"ד). מה טעם. דכתב וה' אלהים בשופר יתקע (זכריה ט' י"ד) מה שופרו של הקדוש ברוך הוא שלם אף שופר של ר"ה יהא שלם. למה. שבר"ה הם נגאלים ממלאך המות ב). אמר רבי עקיבא בעל מום כשר לתקוע בר"ה וביובל שנאמר והעברת שופר תרועה וגו' בכל ארצכם (ויקרא כ"ה ט') אבל על הזבחים לאו ג). ולמה ישראל תוקעים בשופר בראש השנה. כדי שידין אותם הקדוש ברוך הוא ברחמים ויזכה אותם שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מ"ז ו'). אמר אסף הואיל ובשופר הזה הקדוש ברוך הוא מרחם על ישראל ומזכה [אותם] בדין הוו זהירים להיות נוטלים שופרות בר"ה ומתריעים לפני הקדוש ברוך הוא והוא מרחם על ידם ומזכה (אותו) [אתכם] ד) בדין. מנין. ממה שקרינן בענין מזמור הרנינו לאלהים עוזינו הריעו לאלהי יעקב.

[הרנינו לאלהים וגו'] כך פתח רבי תנחומא בר' אבא לא הביט און ביעקב (במדבר כ"ג כ"א). מה ראה בלעם להזכיר ליעקב ולא לאברהם ולא ליצחק אלא ליעקב. אלא ראה שעמד מאברהם פסולת ישמעאל ובני קטורה. מיצחק פסולת עשו ואלופיו. אבל יעקב כולו קודש כמה שכתב כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וגו' (בראשית מ"ט כ"ח) ה). לפיכך לא הזכיר לאחד מן האבות אלא ליעקב הריעו לאלהי יעקב סלה: דבר אחר למה ליעקב מכל האבות. כך שנו רבותינו במידה שאדם מודד באותה מידה מודדים לו (סוטה פ"א מ"ז) למלך שהיו לו ג' אוהבים. ובקש לבנות פלטין. הביא לראשון. אמר ראה המקום הזה שאני מבקש לעשות לי פלטין. אמר לו אותו אוהבו זכור הייתי אותו הר מתחילה. הביא לשני. ואמר לו זכור הייתי אותו שדה מתחילה. הניחו המלך. הביא אוהבו השלישי. ואמר זכור הייתי אותה פלטין מתחילה. אמר לו חייך שאני בונה אותה פלטין וקורא אותו לשמך. כך אברהם יצחק ויעקב היו אוהביו של הקדוש ברוך הוא. אברהם קרא לבית המקדש הר שנאמר בהר ה' יראה (בראשית כ"ב י"ד). ויצחק קרא אותו שדה שנאמר ראה ריח בני כריח השדה (שם כ"ז כ"ז) ויעקב קרא אותו פלטין שנאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים (שם כ"ח י"ז). אמר לו הקב"ה אתה קורא אותו בית עד שלא נבנה חייך שאני בונה אותו וקורא אותו בית יעקב [בית יעקב] לכו ונלכה באור ה' (ישעיה ב' ה') וכן והלכו עמים רבים [וגו'] אל בית אלהי יעקב וגו' (שם שם ג'). ואף ירמיה

פל"ט א) הוספתי כאן את המקרא שעליו נתיסדה פי' זו. ואין זו אלא השמטת הסופרים. וזה המזמור מידרש על ר"ה כדלקמן. ונראה שהוא היה אצלם שיר של יום לר"ה וכדמסיק לקמן ממה שקרינו בענין וכו' וכדגרסינן בר"ה ל' ע"ב עיי"ש. אבל במס' סופרים פי"ט ה"ב גרסינן ובר"ה אומר כל העמים תקעו כף (תהלים מ"ז). ולפ"ז נשתנה המנהג בימי בעל מס' סופרים. אבל המנהג הקדום מזמן הבית היה לקרות הרנינו. ב) כלו' דלעתיד יבלע המות לנצח ע"י תקיעתו של הקב"ה בר"ה עיין בערוך ערך ע ר ב ובתוספות ר"ה ט"ז ע"ב בד"ה כדי לערבב. וכדי לרמוז על עולם התיקון והשלימות צריך השופר שיהא שלם. ג) שיטת ר"ע בספרי בהעלתך פי' ע"ה ופליג התם על ר' טרפון שמתיר בעלי מומין אף בזבחים. ונקיט לה הכא דאע"ג שצריך השופר שיהא שלם מ"מ בעל מום ראוי לתקוע בר"ה. ד) כצ"ל להגיה. ה) כלו' שהוקשו זה לזה וכן תרגם יונתן כל אילין שבטיא דישראל תריסר כולהון צדיקין כחדא. ובמדרש תהלים פ"א מסיים בה הה"ד כולך יפה רעיתי ומום אין בך ועיין ב"ר פצ"ט סוף לישנא קמא. ו) עיין מ"ש לעיל פ"ל אות י"ד.

אומר כן הנני שב את שבות אהלי יעקב (ירמיה ל׳ י״ח) ז). ואף אסף קשט לדברים ולא הזכיר בתרועה אלא יעקב שנאמר ה ר י ע ו ל א ל ה י י ע ק ב ח).

תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגינו (תהלים שם ד׳) מהו ב כ ס א. בחדש שהוא כיסוי ט): דבר אחר בר״ח שיש בו חג הסוכות י): דבר אחר מהו ת ק ע ו ב ח ד ש ש ו פ ר אמר רבי ברכיה הכהן בר׳ כשתיטלו את השופר לתקוע ח ד ש ו מעשיכם ועשו תשובה ואפילו יש בידכם כמה עבירות אני מ כ ס ה עליהם כמה שנאמר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע וגו׳ ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וגו׳ (מיכה ז׳ י״ח וי״ט) יא).

פ״מ

דבר אל בני ישראל לאמר (באחד לחודש השביעי)
[בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם
שבתון זכרון תרועה מקרא קודש] (ויקרא כ״ג כ״ד) א)

ילמדנו רבינו כמה ברכות צריך אדם להתפלל בר״ה. למדונו רבותינו (ר׳ יצחק אומר) תשע ברכות אדם צריך להתפלל בר״ה ב) [ר׳ יצחק אומר] ומה טעם מתפללים תשע ולא שבע כשם שמתפללים בשבת. אלא ט׳ נגד ט׳ הזכרות שכתובים בפרשת

עין מגן דוד מאיר

ז) במקרא כתוב שב שבות וגו׳. ח) במדרש תהלים פ״א גרים לכולא בתוספות קלת עיי״ש והעתיקו הילקוט שם. ועיין בילקוט ישעיה ב׳ ובמ״ש לעיל פ״ל שם. ועיין פסחים פ״ח ע״א דדריש ר׳ אלעזר מקרא דוהלכו עמים רבים וגו׳ כעין שהוא נדרש כאן. והתם דקדקו לומר ש כ ת ו ב בו הר וכו׳ ש כ ת ו ב בו שדה וכו׳ ביעקב ש ק ר א ו בית וכו׳. וגבי יצחק מייתי התם מקרא ויצא יצחק לשוח בשדה. וביעקב מייתי קרא ויקרא את שם המקום ההוא בית אל. וכוונת המאמר שם כפשוטו דאברהם קבע תפלתו בהר ויצחק תקן תפלתו בשדה אבל יעקב קבע לעבודתו בית. וע״ע בתוספות ברכות ל״ד ע״ב בד״ה חציף דגרסי לא כיצחק ש ק ר א ו שדה ולפ״ז נוסחת ש כ ת ו ב בו היא מתיקון המגיהים. ואולי אף המקרא ויצא יצחק לשוח וגו׳ הוא ג״כ מתיקון המגיהים. ט) במדרש תהלים שם ג׳ באי זה חג בכסא שהחדש מתכסה בו ואי זה הוא זה ראש השנה. ובפסיקתא דבחודש השביעי עביד לה ר׳ ברכיה פיתחא. והכי ג׳ התם. ר״ב פתח תקעו בחדש וגו׳ וכי כל החדשים אינן חדש (כלו׳ דאמר ב ח ד ש בפתחות הב׳ שהוא כמו ב ה ח ד ש) אלא ב כ ס א (שהירח מכוסה) ובכל החדשים אינן נכסין (בתמיה) אלא ל י ו ם ח ג נ ו (כלו׳ בחדש שיש בו חג) והלא ניסן חדש נכסה ויש [לו] חג (כלו׳ כל אילו הסימנים תאמר ג״כ בניסן והוא הדין דהוה מצי למיפרך בסיון אלא כיון דניסן קדים פריך מניסן) חגו בפני עצמו. אלא חדש ונכסה ויש לו חג וחגו בן יומו ואיזה זה תשרי (כלו׳ דבניסן חגו בפ״ע ואינו ביום החדש). והוא ג״כ בויקרא רבה פכ״ט. ובביצה ט״ז ע״א ג׳ א״ר אבוהו וכו׳ איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ר״ה. ועיי״ש ברש״י ובתוספות ד״ה איזהו ובתוספות ר״ה ח׳ ע״ב ובעירובין מ׳ בד״ה זכרון ובערוך ערך ח ד ש וערך כ ס. ואם לא נאמר שהמאמר שלפנינו הוא קטוע לא יתפרש אלא כפי׳ הערוך ערך חדש שאין מזכירין בר״ה ובראשי חדשיכם והחודש הוא מכוסה. י) כלו׳ דמלת בחדש בפתחות הבי״ת מורה על ר״ח (והז״א והרז״וו הגיהו ב ח ד ש שיש בו וכו׳ וא״כ). ו ב כ ס א מורה באותו ר״ח שיש בו סוכות. ובילקוט תהלים שם העתיק המאמר וקיטעו עיי״ש. יא) במדרש תהלים שם תקעו בחדש שופר רבנן אמרו ח ד ש ו מעשוכם ו ש פ ר ו מעשיכם ואני מ כ ס ה על עוונותיכם שנאמר נשאת עוון עמך כסית וגו׳ א״ר ב ר כ י ה ב ש ם ר ב י א ב א ש פ ר ו מעשיכם ו ח ד ש ו מעשיכם ומה שופר זה תוקע מזה ומוציא מזה וכו׳. ובפסיקתא דבחדש ג׳ בזה הדרוש ד ח ד ש ו מעשיכם וכו׳ סתמא ובסגנון אחר עיי״ש. וע״ע בויקרא רבה. ונראה שהמאמר לר׳ ברכיה עיקרו כמו שהוא לפנינו ורבנן הוסיפו לדרוש מלת ש ו פ ר ש פ ר ו מעשיכם ונתערבו הדרושים ונתבלבלו הנוסחאות.

פ״מ א) עיין מ״ש ריש פל״ח שהיו קורין ביום א׳ דר״ה בפ׳ זו. ב) בר״ה ל״ב ע״א במשנה ובברייתא גרסינן להו לסדר ברכות שמוסיפין מלכיות זכרונות ושופרות. ולאו ר׳ יצחק אמרה ולכך

חנה. ולמדו תפילת ר"ה מפרשת חנה ג). אמר רבי אבא בר כהנא שכתוב בפרשת חנה ה' ידין כל אפסי ארץ (שמואל ב' י') ד) ואימתי הקדוש ברוך דן את העולם ומזכה אותם. בר"ה הוא דן את בריותיו ומזכה אותם. שהוא חפץ לזכות בריותיו ולא לחייבם שנאמר חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע (יחזקאל ל"ג י"א) ה) וכן הוא אומר ה' חפץ למען צדקו (ישעיה מ"ב כ"א) שהוא [חפץ] להצדיק בריותיו. ולמה הוא חפץ להצדיק את בריותיו. אלא אמר רבי יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש אמר הקדוש ברוך הוא בשעה שאני נוצח אני מפסיד. ובשעה שאני נצוח אני מִשְׂתכר. נצחתי לדור המבול והפסדתי. שאבדתי כל אותן האוכלוסים שנאמר וימח את כל היקום (בראשית ז' כ"ג). וכן בדור הפלגה. וכן בסדומיים. אבל במעשה העגל נצחני משה שנאמר למה ה' יחרה אפך (שמות ל"ב י"א) ונשתכרתי כל אותם האוכלוסים. הוי מזכה אני לכל בריותיי שלא נפסיד ו). לפיכך בר"ה אני מזכה (בריותיו) [בריותי]. כשאני דן אותם (הא) [יהא] זהירים להיות נוטלים שופרות ומתריעים לפני ואני מזכיר להם עקידת יצחק ומזכה אותם בדין. מניין. ממה שקראו בעניין ב ח ו ד ש ה ש ב י ע י ב א ח ד ל ח ד ש.

[בחדש השביעי וגו'] כך פתח ר' תנחומא בר אבא לעולם ה' דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך [כוננת ארץ ותעמד, למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך] (תהלים קי"ט פ"ט צ' וצ"א). מהו לעולם ה'. אלא אמר לו דוד רבון העולמים לעולם אין [אתה] בא עלינו בדין אלא במדת רחמים. אילולי כך לא היינו יכולים לעמוד אפילו שעה אחת. ולעולם א ל ה י ם אין כתב כאן אלא ה'. במה אתה דנינו. באותה מידה של רחמים בה' שנא' ה' אל רחום וחנון (שמות ל"ד ו'). ולא לנו בלבד אלא אף לאדם הראשון יציר כפיך אילולי ששיתפת מדת רחמיך בשעה שדנת אותו לא היה עומד [אפילו] שעה אחת. וכן התקנתה עמו [כשם] שדנת אותו ברחמים וזכית אותו כך אתה הווה (אפילו שעה אחת) ועתיד לדון את בניו ולזכותם ז). כיצד. אמר רבי חנינא כשבקש הקדוש ברוך הוא לבראות את עולמו היה מסתכל במעשה הרשעים ולא היה מבקש לבראות את העולם. דור אנוש דור המבול דור הפלגה ומעשה סדומיים. והקדוש ברוך הוא חוזר ומסתכל במעשה הצדיקים באברהם יצחק ויעקב כולהם וחוזר ומסתכל

מאיר | מגן דוד | עין

מחקתי אלו הג' מלות והם שייכים להלן בטעם התשע ברכות. ג) כלו' ומה ראית ללמוד זו מזו. ד) וכדמסיק לה. בברכות כ"ט ע"א גרסינן הני ט' דר"ה כנגד מי א"ר י צ ח ק ד מ ן ק ר ט י ג נ י ן כנגד ט' אזכרות שאמרה חנה בתפלתה דאמר מר בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה (כלו' ולהכי ראו ללמוד ממנה). ובירושלמי דברכות פ"ד ה"ג ג' תשע של ר"ה מניין א"ר אבא קרטיגניא כנגד תשע אזכרות שכתוב בפ' חנה ובתיב בסופה ה' ידין אפסי ארץ. וג' לה נמי בתענית פ"ב ה"ב. והתם ג' א"ר בא ק ר ת י ג נ א. ורא יתי בסה"ד שלא הביא תו לר"י דמן קרטיגנין אלא הא דברכות. אמנם ר' אבא דקרטיגנא הוזכר הרבה פעמים בירושלמי. ע"כ נ"ל דר' יצחק דמן קרטגנין דבבלי הוא ר' יצחק סתמא שלפנינו. ור' אבא בר כהנא דהכא הוא ר' אבא קרטיגניא. ואולי היה ב ר כ ה נ א או שמלות ב ר כ ה נ א נכתבו בטעות ע"י המעתיקים באשגירת לישנא. ובבבל ערבבו השמועות דר"י ורר"א קרטיגנאה ועשאום לא' וקראוהו ר"י דמן קרטיגנין ופירשו להם את דבריהם בסגנון אחר כנ"ל. ואחרי כתבי זאת ראיתי בדקדוקי סופרים להאי גברא רבה מוהר"נ ראבינאוויץ שבכת"י הנוסחא בבבלי ג"כ א מ ר ר ב א (והוא ר' בא) ד מ ן ק ר ט י ג נ י. וע"כ נ"ל לדון בדרך אחר והוא שב' הנוסחאות שבדפוס ושבכת"י המה קטועות. בחדא קטעו לר' יצחק. ובחדא קטעו לר' אבא. והעיקר שהוזכרו שניהם ר' יצחק ור' אבא בזה המאמר ונוסחתינו בבבלי הוא משובשת. ה) במקרא כתוב אדני ה'. ו) הז"א הגיה שלא א פ ס י ד וא"ל. ועיין לקמן אות כ"ה ולעיל פ"ט אות כ"ד. וכן דרשו בירושלמי דר"ה פ"א ה"ג כ י ל א ל נ צ ח י ר י ב לא ל נ י צ ו ח יריב עיי"ש. ז) ככ"ל להגיה, והז"א הגיה כך אתה הוי עתיד וכו' וא"כ. והרז"וו הגיה וכן התקנתה עמו לדון את בניו וכו' והשאר מחק. ובילקוט תהלים שם ג' לה הכי בשעה שדנת אותו לא ה י ה ע ו מ ד ו כ ן ה ת נ י ת עמו לדון לבניו ולזכותם א"ר חנינא וכו'. ובד"פ איתא לא היה ע ו מ ד אחת וכן ה ת ק נ ת ם עמו וכו'. ומזה למדתי להגיה

ואומר בשביל רשעים איני בורא את העולם. הריני בורא את העולם. ומי שהוא חוטא אינו קשה לרדותו בו. לפיכך היה מבקש לבראות את העולם בדין ולא היה יכול בשביל מעשה הצדיקים. ומבקש לבראתו ברחמים ולא היה יכול בעבור מעשה הרשעים. מה עשה. שיתף שניהם מדת הדין ומדת רחמים וברא את העולם שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (בראשית ב' ד') ח). [וכן] לאדם. כשבא לבראותו ונסתכל שהוא חוטא בעץ ואמר אם אני בורא אותו במידת הדין אין לו תקומה. ואם לבראותו ברחמים רע הוא (מתענג) [התענוג] ט). מה עשה. שיתף שני המדות מדת הדין ומדת רחמים וברא אותו שנאמר ויצר ה' אלהים את האדם (שם שם ז') י). וכך עשה לו. בזמן שחטא דנו בשתי המדות במדת הדין ובמדת רחמים. במדת הדין שאמר לו ביום אכלך ממנו מות תמות (שם שם י"ז) וכיון שאכל גזר עליו מיתה. ובמידת רחמים כיצד. שיתף עם מדת הדין. שלא פירש לו אם יום משלו ואם יום של הקדוש ברוך הוא שהוא אלף שנים כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול וגו' (תהלים צ' ד'). והוא חיה תשע מאות ושלשים והניח לבניו שבעים שנה שנא' ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' (שם שם י'). ולא עוד אלא כיון שאכל היו המלאכים משמיעים קולם לפני הקב"ה שנאמר וישמעו קול ה' אלהים (בראשית ג' ח') יא). ומה היו אומרים. רבונו של עולם מת והלך לו אותו שבגן שנאמר מ ת ה ל ך בגן (שם) לא כך גזרת עליו כי ב י ו ם א כ ל ך מ מ נ ו מ ו ת ת מ ו ת. אמר להם הקדוש ברוך הוא שמא פירשתי לו אם יום משלי אם יום משלו. יום משלי אני נותן לו ל ר ו ח ה י ו ם (שם). אני נותן לו תשע מאות ושלשים ומניח לבניו שבעים שנה יב). לפיכך אמר דוד רבון העולמים אילולי שדנת את אדם הראשון ברחמים בשעה שאכל מן האילן לא היה אפילו שעה אחת. וכשם שדנת אותו ברחמים כך התקנת עמו שאתה היום דן את בניו ברחמים. ל ע ו ל ם ה' ד ב ר ך נ צ ב. מהו נ צ ב. קיים דברך שהתקנת עם האדם הראשון. שכשם שדנת אותו ברחמים כך אתה דן את כל הדורות אחריו לעולם לכך נאמר ל ע ו ל ם ה' (מהו) ל ד ו ר ו ד ו ר א מ ו נ ת ך (מהו) ל מ ש פ ט י ך ע מ ד ו ה י ו ם. א"ר יהושע הכהן ברבי נחמיה בשם רבי הונא בר' יצחק אם אין אתה למד מכאן יש לך מקרא מלא. משה אמר להם בתורה בצר לך ומצאוך את כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך [וגו'] ולא ישכח את ברית אבותיך (דברים ד' ל' ול"א) יג) מהיכן. כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (שם שם ל"ב). אמר הקדוש ברוך הוא ומה אדם הראשון שדנתי אותו זכיתי אותו ביום משלי אף אתם כשתהיו באים לדין לפניי בר"ה הֱיו באים בשופרים ואפילו

מאיר מגן דוד עין

שאילו הג' מלות א פ י ל ו ש ע ה א ח ת נשתרבבו מדלעיל והסירין שם וכמו שהגהתי. אלא שהילקוט שינה וקיטע כדרכו. ח) וכ"ה בד"פ. אלא דשם איתא בשביל רשעים א נ י בורא והגיה הז"א א י נ י וכו' וכן מחק מלת ב ו והגיה לרדותו לפיכך וכו' וא"ל. ובילקוט שם קיטע המאמר כדרכו. ובב"ר פי"ב ג' לה סתמא ובסגנון אחר עיי"ש. וע"ע שם פ"ג דא"ר ינאי מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה וכו'. ט) כן הגיה הז"א, ובד"פ איתא ה ת ע ו נ ג. והילקוט קיטע לכולא וג' וכן ל א ד ם ויצר ה' אלהים וגו'. וכלו' שהתענוג רע לו לאדם ואם אברא אותו במדת הרחמים יהא לבו פונה תמיד אל התענוגים. י) עיין ב"ר ריש פי"ד דאדם הראשון הרס העולם שנברא בתחלה במה"ד ועי"כ נשתתף עמו מדת הרחמים. יא) במקרא כתוב א ת קול. יב) עיקרו בב"ר פי"ט והתם ג' ד"א שמעו קולן של מלאכים וכו' ר' לוי ור' יצחק ר' לוי אמר מת אותו שבגן (כלו' קרי מת הולך בגן) ר"י אמר מת הלך לו אתמהא (כלו' קרי מת הלך בגן בלשון בתמיה וכי מת וכי הלך לו אותו שבגן) א"ל הקדוש ברוך הוא ל ר ו ח ה י ו ם לריוח היום הריני מאיה לו את היום כך אמרתי לו כי ביום אכלך וגו' אין אתם יודעים אם יום א' משלי וכו' והוא חי תתק"ל שנה ומניח ע' לבניו הה"ד ימי שנותינו וגו'. והא דיומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנה סנהדרין צ"ז סוף ע"א וב"ר פ"ח ויקרא רבה ריש פי"ט ובמדבר רבה פ"ה עיי"ש ופי"ד במדרשו של רשב"י ושה"ש רבה פ"ה בפ' ראשי כתם פז ובתנחומא וילך ואליהו רבה פ"ב ומדרש תהלים צ' ומדרש שמואל פ"ה. יג) במקרא כתוב ומצאוך כל הדברים וגו'.

יש לכם כמה קטיגורים אני אזכור עקידתו של יצחק ומזכה אתכם שנאמר דבר אל בני ישראל באחד לחודש וגו' זכרון תרועה יד): ר' אמי שלח לתלמידו לשמוע את רבי לוי. והיה עוסק בפרשה זו. אמר כתוב אחד אמר (יום) זכרון תרועה וכתב אחד אמר יום תרועה יהיה לכם (במדבר כ"ט א') אלא ראש השנה שחל להיות בחול תוקעים בכל מקום. ואם חל להיות בשבת אין תוקעים אלא ביבנה בלבד טו):

דבר אחר בחדש השביעי. פתח והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במישרים (תהלים ט' ט') מהו במישרים. אמר ר' אלכסנדרי דן את האומות במישרים שלהם. ברחב ביתרו ברות. כיצד. אומר לאומות העולם טז) למה לא קרבת אצלי. והוא אומר שהייתי רשע מוחלט והייתי מתבייש. והוא אומר לו וכי יותר היית מרחב שהיה ביתה בקיר החומה והייתה מקבלת את הליסטים ומזנה מבפנים. וכשנתקרבה אצלי לא קיבלתיה והעמדתי ממנה נביאים וצדיקים יז). אלא יתרו כומר היה לע"ז. כשבא אצלי לא קבלתי אותו והעמדתי ממנו נביאים וצדיקים יח). אלא רות המואביה כשבאת אצלי לא קבלתי אותה והעמדתי ממנה מלכים יט): דבר אחר אמר רבי לוי דן אותם בישרות. דן אותם בלילה. אימתי כשהם ישנים מן העבירות. שביום הם עוברים עבירות וגוזלים והומסים לפיכך הוא דנם בלילה בזמן שהם ישנים. באותה השעה שהם בטלים מן העבירות. כדי שיהא להם תקומה בעולם. למה. שאין הקדוש ברוך חפץ אפילו באבידתם של רשעים. למה. שהכל בריותיו ומעשה ידיו. איזה יוצר מבקש שישתברו קנקניו. לכך הוא דנן בלילה כדי שיעמדו בעולם ידין לאומים במישרים. וכשהוא דן את ישראל הוא דנן ביום. שכשהם ישנים הם בטלים מן המצות. ניער משנתו מיד הוא משכים לבית הכנסת וקורא קרית שמע ומתפלל שומע את התורה שומע את הזקן כ). אמר רבי פנחס בשם רבי יהודה בן לוי בשם רבי אלכסנדרי למה אין ישראל תוקעים מן התפילה ראשונה אלא בתפילת המוספים. כדי שבשעה שהם עומדים בדין יהיו מצויין מליאי מצות הרבה ויזכו בדין. אמר דוד

יד) וכלו' דמקרא לדור ודור מלמד לך שלדור ודור כוננת ארץ ותעמוד כך בשיתוף מדה"ר למדה"ד כשם שנשתתפו לאדה"ר ואח"כ אומר למשפטיך עמדו היום בר"ה והקב"ה דן אותם ברחמים. ובילקוט שם קיטע כל המאמר עיי"ש. ושם ג' בשופרות. טו) בירושלמי דר"ה ריש פ"ד ג' לה הכי ר' זעירה מפקד לחברייא עלון ושמעון קליה דר' לוי דרש דלית אפשר דהוא מפיק פרשתיה דלא אולפן (פי' שאי אפשר שיגמור פרשתיה לפי שאינו בעל הלכה ולקנטרו נתכוון כדאמרינן בירושלמי דמעשרות ספ"ג דר' זעירא הוה מקנתר לאילין דאגדתא ר' אבא בר כהנא ור' לוי עיי"ש) ועל ואמר קומיהון כתוב א' אומר יום תרועה וכ"א זכרון תרועה הא כיצד בשעה שהוא חל בחול יום תרועה בשעה שהוא חל בשבת זכרון תרועה מזכירין אבל לא תוקעין (ופריך) מעתה אף במקדש לא ידחה (וכדאקשי רבא בבבלי ר"ה כ"ט ע"ב) עיי"ש. והועתק בשינוי בסוף פסיקתא דבחדש השביעי עיי"ש. ובר"ה בבלי גרסינן א"ר לוי בר לחמא א"ר חמא בר חנינא כא"א וכו'. אמ"ה מסגנון הדברים אתה למד שג' שיטות בזה הענין ולא הועתקו זה מזה אלא איכא דאמרי לה הכי ואיכא דאמרי לה הכי. ומייתי הכא להא דר' אמי לומר שבר"ה שחל להיות בשבת די להזכרת עקידתו של יצחק במה שתוקעין ביבנה. ואמ"ה שבפסיקתא פתח נמי במקרא לעולם ה' דברך נצב ודרש לה בסגנון אחר וכמו שהועתק בויקרא רבה פכ"ט. והוא שם סתמא. ור' תנחומא נשתמש בפתיחת זה המקרא והשלים הדרוש בסגנון אחר ובשלימות יותר. והפייטן ר' שמעון בר יצחק בפיוט מלך אמון ליום ב' דר"ה יסד פיוטו על זה המקרא. ומסגנון פיוטו אתה למד שלפי הפסיקתא רבתי יסדו. טז) כלו' לכל א' וא' מאוה"ע. יז) עיין מגילה י"ד ע"ב ובמכילתא ריש פ' יתרו ועיין במ"ע שם אות ח'. ואולי הכי ג' שמצאה בהן הם ע"ז וג"ע וש"ד ע"י הלסטים שקיבלה. וע"ע בספרי בהעלותך פי' ע"ח. יח) וכר"י שם וע"ע שם פ"ב ובספרי שם. יט) עיין ספרי שם. ובמדרש תהלים מזמור ט' ג' הא דר"ל דלקמן והדר ג' ר' אלכסנדרי אמר ולא קמת רות מנהון ורחב ויתרו מנהון. ועיין לקמן. כ) במדרש תהלים שם אר"ל בשעה שהקב"ה דן את האומות הוא דן אותם בלילה בשעה שהם

[תפלה לדוד שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים] (תהלים י"ז א' וב') תפילה לדוד זו תפילה שאדם מתפלל בשעה שהוא נעור מן שנתו ברוך מחיה המתים. שמעה ה' צדק זו קרית שמע. הקשיבה רינתי זו תפילה הראשונה. האזינה תפילתי זו תפלה השנייה. למה, בלא שפתי מרמה לא עמדנו לתפילה לא מתוך דבר בטילה ולא מתוך שפתי מרמה אלא מתוך תורה ומצות ומעשים טובים. לפיכך מלפניך משפטי יצא ואל תסתכל במעשים רעים אם יש לנו. שנאמר עיניך תחזינה משרים כא): דבר אחר עיניך תחזינה [מישרים] אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אתה יושב בדין ודן אותנו

מאיר מגן דוד עין

ישיבים מן העבירות ובשעה שהוא דן את ישראל הוא דן אותם בשעה שעוסקין בתורה. ובירושלמי דר"ה פ"א ה"ג א"ר לוי והוא ישפוט תבל וגו' הקדוש ברוך הוא דן את ישראל ביום בשעה שהן עסוקין במצות ואת האומות בלילה בשעה שהן בטילין מן (המצות) [העבירות] שמואל אמר (מי שהוא) [משהוא] דן את ישראל הוא דן את האומות מה מקיים שמואל ידין לאומים במשרים מזכיר להם מעשה יתרו מזכיר להם מעשה רחב הזונה. ונראה דשמואל חולק על ר' אלכסנדרי וס"ל דמזכיר להם אילו כדי לזכותם ועיין בר"ה בבלי ח' ע"ב. ועיין בילקוט תהלים ע' שם שהרכיב המדרש תהלים עם הפסיקתא רבתי כדרכו ונשתבשו דבריו. א מ " א ש מכאן רמז שהיה הזקן דורש אחר קה"ת. כא) בירושלמי דר"ה פ"ד ה"ח אמתניתין דתני העובר לפני התיבה ביו"ט של ר"ה השני מתקיע גרסינן. ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן מפני מעשה שאירע וכו' ר' יהושע בן לוי בשם ר' אלכסנדרי שמע לה מן הדא שמעה ה' צדק זו ק"ש הקשיבה רינתי זו רינון תורה האזינה תפלתי זו תפלה בלא שפתי מרמה זו מוסף מה כתיב בתריה מלפניך משפטי יצא. ועיין בירושלמי ברכות פ"ד ה"ב דבית ר' ינאי אמרין הניעור משנתו צריך לומר בא"י מחיה המתים. ובמדרש תהלים מזמור י"ז מסרש לקרא וג' לה הכי, דבר אחר תפלה לדוד כשאדם קם משנתו מתפלל ואומר ברוך מחיה המתים שמעה ה' צדק זו ק"ש האזינה תפלתי זו תפלה הקשיבה רנתי זו רינונה של תורה בלא שפתי מרמה זו תפלת המוספים למה בלא שפתי מרמה שלא עמדנו בתפלה לא מתוך דברים בטלים ולא מתוך שפתי מרמה וכו'. ועיין בילקוט תהלים ע' שהעתיק המאמר שלפנינו ושם ג'. א"ר פנחס אריב"ל וכו' (ונראה שעיקרו ר' יהושע בן לוי וגי' ר' יהודא שלפנינו הוא ט"ס) ושם י"ז העתיק נוסחת הירושלמי. א מ " א ש כ"ל דעיקר הנוסחא היא כמו שהוא בירושלמי דר"ה. וצריך אני להאריך קצת בדבר זה. ולאשונה צריך שאקדים דתרי ר' אלכסנדרי הווין (עיין בסה"ד ערך אלכסנדר) וזה שלפנינו הוזכר ג"כ לעיל פי"ב עיי"ש אות ע"ג. וכיון דר' יהושע בן לוי אומר משמו א"כ קודם דורו של ר' יוחנן היה. ואחר שהקדמתי זה אבא אל ביאור הענין. ואומר קודם דורו של ר' יוחנן לא היו סומכין גאולה לתפלה. דזמן ק"ש לחוד וזמן תפלה לחוד. דזמן ק"ש הוא עד הנץ החמה ואפילו לר"י אינו אלא עד ג' שעות (ברכות ט' ע"ב) וזמן תפלת השחר עד חצות ואפילו לר' יהודה עד ד' שעות עכ"פ. ובתפלה של ערבית קסבר ר' יהושע בן לוי תפלות באמצע תקנום (שם ד' ע"ב) ואי אפשר להסמיך גאולה לתפלה. וזמן תפלת הערב היא מפלג המנחה ולמעלה (עיין בתוספות ריש ברכות בד"ה מאימתי). ור' יוחנן הוא הוא דתקין לאחד ולחבר הק"ש עם התפלה שלא יהיו נפרדים בזמנים שונים. לפי שראה שהעם טרודים במלאכתם והם מבטלים אם פריקת שמע בצבור או תפלה בצבור. ולפי שהשינוי בטופס הנהוג היה עיקרו בערבית. שכבר היו רגילין להתפלל ואח"כ לקרות את שמע לכך נקט בלשונו הסומך גאולה לתפלה ולא אמר תפלה לגאולה. והיה ענין זה כ"כ גדול בעיניו כדי שלא תתפרד החבילה עד שאמר איזהו בן העוה"ב זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית (ברכות ד' ע"ב). וספרו (שם ט' ע"ב) מרב ברונא שעלתה בידו פעם אחת לתחזיק בתקנת ר' יוחנן ולתקן טופס תפלת הצבור כוותיה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא (וכבר נדחקו שם התו' בהבנת ספור זה). וביומוי דר"י נתפשט המנהג ג"כ בבבל. עד שדרש רב בזה הענין ודימה התבטלות עבודת התפלה בפנה זו עם תקף מעשה יחזקיה. שהסיר את הבמות והמזבחות ויאמר ליהודה ולירושלים לפני המזבח הזה תשתחוו בירושלים (מלכים ב' י"ח) ואמר במלילתו. מאי

וקטיגורים עומדים לפניך וסניגורים לפניך. אילו אומרים זכות ואילו אומרים (קטיגוריס) [קטיגוריא]. אל תתן עיניך אלא בלמדי (סניגוריס) [סניגוריא] ע י נ י ך ת ח ז י נ ה מ י ש ר י ם כב). אמר להם הקדוש ברוך הוא חייכם וכך אני עושה. למה. שאני חפץ לזכות אתכם שנאמר ה' חפץ למען צדקו (ישעיה מ"ב כ"א) וכך א נ י מ ד ב ר ב צ ד ק ה (שם ס"ג א'). אני חפץ שתזכו בדין. בא וראה שנים נכנסים לדין זה משתק את בעל דינו ואמר אני אומר ראשון. וחבירו אינו מניחו אלא אומר אני אומר ראשון. והקדוש ברוך הוא בזמן שאמר לישראל בואו נ ש פ ט ה י ח ד (שם מ"ג כ"ו) אמרו מי ידבר ראשון. אמר להם אמרו אתם תחילה ס פ ר א ת ה ל מ ע ן ת צ ד ק (שם). למה. אם נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד. אם נצחתם אותי אני משתכר. נצחתי לדור המבול אני הפסדתי וכן לדור הפלגה וכן לסדומיים ולא אני הפסדתי כג). נצחתי לירמיה לא אני הפסדתי. שהחרבתי ביתי והגליתי בניי כד). ובמעשה העגל נצחני משה ואני נשכרתי. רצוני הוא שתנצחוני. הוי ה' ח פ ץ ל מ ע ן צ ד ק ו כה). ובשביל שנקראתי אלהי משפט כו) ואלהים אמת כז) כשתהיו עומדים לפניי בר"ה היו נוטלים שופרות ותוקעים בהם ואפי' יש לכם כמה קטיגורים הם בטלים מכם כח):

[דבר אחר] בחדש השביעי כט) י ו ם ת ר ו ע ה י ה י ה ל כ ם (במדבר כ"ט א') אמר דוד אין גדול מן השופר. שהוא מסלק מדת הדין ומקרב מדת רחמים [בשעה] שהקדוש ברוך הוא עולה ויושב על כסאו שלו בדין ל). יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש אמר ע ל ה א ל ה י ם ב ת ר ו ע ה (תהלים מ"ז ו') מיד תקעו בשופר ומדת הדין [מסתלקת ומדת הרחמים] מתקרבת ה' ב ק ו ל ש ו פ ר (שם) לא):

מאיר מגן דוד עין

והטוב בעיניך עשיתי א"ר אמר רב שסמך גאולה לתפלה (ברכות י' ע"ב) והיתה לו תפלת סמיכות גאולה לתפלה מושג להתדבקות העבודה. ומתוספתא דברכות פ"א הביאוה בגמרא שם ע' ע"ב מוכח שמנהג ותיקין היה כך בשל שחרית מבכר ומקדם. וכן היה מנהג קהלא קדישא דירושלים כאשר העיד ר"י בן אליקים ברכות שם. ולפי שהיתה התפלה נפרדת לעצמה שנינו אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש והחסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת וכו'. וכן שנינו אין עומדין להתפלל וכו' אלא מתוך הלכה פסוקה. ועוד שנינו אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות וכו' (ודוחק הוא לומר שכל אילו המשניות והברייתות לא דיברו אלא מתפלת מנחה). והיה ממנהג העם לקרות פ' שמע שרגילה בפיהם כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. וכמו שאמרו בירושלמי ריש ברכות לענין ק"ש של ערבית. הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו א"כ למה קורין אותה בביה"כ וכו' אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך דבר של תורה. וכן היה מנהגם ג"כ בשחרית כדתני התם בפי' וחכמים אומרים וכו' תני הקורא את שמע בביהכ"נ בשחר יצא י"ח בערב לא יצא י"ח. וכלו' אם נתכוון לצאת בה י"ח ק"ש דקריאה זו לא הוות אלא משום דברי תורה. ומש"ה שנינו בריש פ"ד דתענית בשחרית במוסף ובמנחה נכנסין וקורא על פיהן כקורין את שמע. כלו' כשם שקורין את שמע לפני כל אלו התפלות כך הם קורין פרשת היום הקבועה להם כנ"ל. ולפי דרכנו למדנו שקדמה רינונה של תורה לתפלה. ופי' בלא ש פ ת י מרמה על מוספין ע"ש ונשלמה פרים שפתנו. ולפי שנשתנה המנהג סרסו ושינו המסדרים המאוחרים נוסחת המאמר. כב) כנ"ל להגיה. כג) בתמיה. כד) פי' שאמרתי לירמיה ואתה אל תתפלל בעד העם הזה וגו' כי אינני שומע אתך (ירמיה ז'). כה) עיין לעיל אות ו'. כו) כי אלהי משפט ה' (ישעיה ל' י"ח). כז) וה' אלהים אמת (ירמיה י' י') כח) א מ " א ש נראה שכל דרוש הזה הוא ממסדר מאוחר. וע"כ לא נזכר בתחילתו מי פתח כן אלא רשם עליו פְּתַח. גם אפשר שנקטע שם הדורש וחסר ואין בידי להכריע. ועיין לקמן פמ"א אות כ"א. כט) כנ"ל להגיה. ל) כנ"ל להגיה והז"א הגיה כשהקב"ה וכו'. לא) פתיחתא זו היא בפסיקתא פיתחא ג'. וה"ג התם יהודה בר נחמני בשם ריש לקיש פתח עלה אלהים בתרועה וגו' בשעה שהקדוש ברוך הוא עולה ויושב על כסא הדין בדין הוא עולה דכתיב עלה אלהים בתרועה ובשעה שישראל נוטלין שופר ותוקעין הקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא הרחמים דכתיב ה' בקול שופר מתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך להם מדה"ד למדה"ר אימתי בחדש השביעי בא' לחדש. והועתק כן בויקרא רבה פכ"ט. והוא ג"כ במדרש תהלים מ"ז בשינוי קצת לשון עיי"ש. א מ " א ש אין להכריע כאן

[דבר אחר] בחדש השביעי באחד לחדש לג) אמר להם הקדוש ברוך הוא אומות העולם אין להם זכות אבות לתלות בהם כשהם נידונים. אבל אתם בזמן שאתם נכנסים לפני בדין אפילו אתם מתחייבים מן הדין אני מסתכל בזכות אבות ומזכה אתכם בדין. אמרו לו והרי בר"ה אנו נידונים. אמר להם בואו וראו שבו בפסוק הזכרתי את האבות. באחד לחודש בזכות אברהם אחד היה אברהם (יחזקאל ל"ג כ"ד). זכרון תרועה בזכות יצחק למה בשופר זכר לקרני האיל לג). מקרא קודש בזכות יעקב שמעו אלי יעקב ישראל מקוראי וגו' (ישעיה מ"ח י"ב) לד).

ועשיתם עולה לה' (במדבר כ"ט ב') לה) ובמקום אחר הוא אומר והקרבתם עולה לה' (שם) לו) וכאן ועשיתם. אמר רבי יצחק למה ועשיתם. אמר הקדוש ברוך הוא לישראל עשו תשובה באילו עשרת הימים בין ראש השנה ליום הכיפורים ואני מזכה אתכם ביום הכיפורים (צורא) [ובורא] אתכם בריה חדשה כעניין שנאמר ויעש אלהים את הרקיע וגו' (בראשית א' ז') לז): וכמה קרבנות נוסיף. אמר להם עשרה. פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה ושעיר עזים אחד לחטאת הרי עשרה לח). ולמה עשרה. כנגד עשרת ימי תשובה. ואם עשיתם תשובה בהם ואתם באים לפני ביום הכפורים ואפילו יש [לכם] עונות מן הארץ ועד השמים אני מלבינם כשלג. וכן אמר להם הנביא רחצו הזכו [וגו'] (ישעיה א' ט"ז). תשע מידות כתב כאן כנגד תשעה ימים שבין ר"ה ליום הכיפורים [רחצו וגו'] שפטו יתום ריבו אלמנה הרי תשע מידות כאן. ומה כתב אחריו לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (שם) לט): דבר אחר למה עשרה. כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקדוש ברוך הוא והעולם מתחייב כְּלָייה מפני שבריותיו מלוכלכים בעבירות והקדוש ברוך הוא מזכה את עולמו. נמצאת אומר כאילו בו ביום נברא העולם: דבר אחר למה עשרה. כנגד עשרת הדברות שקבלו בסיני שהם סניגורים של ישראל. שלא קיבלו אותם אומות העולם וישראל קיבלו אותם מאהבה. [וכן] התקינו עשרה מלכיות ועשרה זכרונות ועשרה שופרות כנגד עשרת ימי תשובה מ). אמר ישעיה ועוד בה עשיריה ושבה והייתה לבער (שם ו' י"ג). אמר הקדוש ברוך הוא בר"ה אני דן את עולמי ובו ביום הייתי צריך לגמור את הדין. ולמה אני תולה עד עשרה ימים. כדי שיעשו תשובה עוד. ולמה ועוד בה עשיריה. כדי שיעשו תשובה ושבה, והייתה לבער שאם

שהעתיקו זה מזה אלא מר שמיע ליה ומר שמיע ליה. וכל אחד סדר הדברים כפי הסגנון המיוחד לו. לג) ככ"ל להגיה וכן הגיה הז"א. לג) כן דרש ר' אבהו בר"ה ט"ז ע"א ועיין לקמן. לד) במקרא כתוב שמע. בפסיקתא ובהעתק בויקרא רבה דרוש זה הוא סיום לדרוש דר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא. ופתח שם במקרא כה אמר ה' וגו' אני ה' אלהיך מלמדך להועיל וגו' עיי"ש. והמסדר שלפנינו שינה סגנון הדרוש והשמיט שם הדורש. לה) במקרא כתוב עולה לריח ניחח לה'. לו) כלו' בכל שאר הקרבנות שבפרשה זו. לז) בירושלמי ר"ה פ"ד ה"ח ר' לעזר בי רבי יוסי בשם ר' יוסי בר קצרתא בכל הקרבנות כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם א"ל הקב"ה מכיון שנכנסתם לדין לפני בר"ה ויצאתם בשלום מעלה אני עליכם כאילו נבראתם בריה חדשה. ועל יסוד זה עשה ר' יצחק את מדרשו בסגנון אחר. ובפסיקתא העתיק המאמר מן הירושלמי ושם איתא א"ר תחליפא קסרייא (ובע"ש בסריא) בכל הקרבנות כתיב וכו'. והועתק מן הפסיקתא בויקרא רבה פכ"ט. וג' א"ר תחליפא קיסרא בכל מוספין כתיב וכו'. ומסיימין הה"ד כי כאשר השמים החדשים וגו'. ונראה שנזדמן למסדר הפסיקתא ספר קטוע שהעתיק ממנו דר' תחליפא קיסרייא המוזכר שם בירושלמי במאמר הקודם לזה ונשנה שם לענין אחר. דג' שם א"ר תחליפא קיסרייא קרייא אמר כן (פי' שיהא תוקעין במוספין) יום תרועה ועשיתם עיי"ש. אמ"א ש עפ"י דרכנו למדנו עכ"פ שהפסיקתא רבתי שלפנינו לא הועתקה מן הפסיקתא. לח) בפ' פינחס שם. לט) כעין זה בירושלמי ר"ה פ"ד ה"ז עשרה זכרונות כנגד עשרה וידויים שאמר ישעיה רחצו וגו' מה כתיב בתריה לכו נא ונוכחה וגו'. וכבר כתב המפרש שם שהלשון משובש וקראו להגיה כעין שהוא לפנינו. מ) עיין בירושלמי שם ובבבלי ר"ה ל"ב ע"א.

עשיתם תשובה באילו הימים אפילו יש בכם כמה עונות אני מבערם ומזכה אתכם. ואם לא עשיתם בהם תשובה הוו יודעים שדינכם מתפסק ביום הכיפורים. ולא עשיתי בכם אלא אתם עשיתם בעצמכם. למה. שכך התקנתי לכם שתהיו תוקעים בשופר בראש השנה (כשתהיו) [כדי שתהיו] חרדים מתקיעת השופר להתקין עצמיכם לתשובה. אמר הנביא אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו (עמוס ג׳ ו׳) לפיכך אם יהיה רעה בעיר וה׳ לא עשה (שם) מח):

דבר אחר בחדש השביעי מהו בחודש השביעי. אמר רבי ברכיה בירחא דשבועתא מב). כיצד. בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם להקריב את בנו שנאמר ויאמר קח נא את בנך את יחידך וגו׳ (בראשית כ״ב ב׳). אמר לו לאיזה מהם. אמר לו את יחידך. אמר לו שניהם יחידים. יצחק יחיד לי וישמעאל יחיד לה לאמו. אמר לו (את יצחק) אשר אהבת. אמר לו רבון העולמים וכי יש תחומים במעים לזה אני אוהב ולזה אני אוהב. אמר לו את יצחק. וכל כך למה. כדי לחבבו בפניו. אמר לו מה אעשה לו. אמר [לו ולך] לך אל ארץ המוריה והעלהו לי שם לעולה (שם) מג). מהו ארץ המוריה. חבילה של חכמים כאן. נאמר כל אחד ואחד מד). ר׳ ינאי אומר מהו המוריה מקום שהמורא (והורלה) [והיראה] יוצאת לעולם הימנו נורא אלהים ממקדשך (תהלים ס״ח ל״ו). ורבי [חייא] הגדול אומר ארץ שהוראה יוצאת משם שנא׳ כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים וגו׳ (ישעיה ב׳ ג׳) מה): ד״א המוריה אמר רבי שמואל הארץ שמתוכה עתיד הקדוש ברוך הוא להורות על הרשעים שירדו לגיהנם שנאמר כצאן לשאול שתו מות ירעם ירדו שאול חיים וצורם לבלות שאול (תהלים מ״ט ט״ו) מו) ומהיכן מזבול לו (שם) מז): דבר אחר ארץ המוריה אמר רבי יהושע בן לוי הארץ שהצדיקים מורים מתוכה וגוזרים על הקדוש ברוך הוא

מאיר מגן דוד עין

מח) בילקוט ישעיה א׳ העתיק המאמרים וקיטעם ושינה בהם כדרכו. ועיין בפסיקתא דשובה דדריש התם כמי מקרא דעמוס כן אלא שהרחיבו שם הדברים. מב) בפסיקתא ג׳ ד״א בחדש השביעי ר׳ ברכיה הוה קרי ליה ירחא דשבועתא שבו נשבע הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו הה״ד ויאמר בי נשבעתי וגו׳ מה צורך היה לשבועה הזו וכו׳. מג) עיקרו בב״ר פנ״ה ושם ג׳ א״ל בבקשה ממך קח נא את בנך א״ל תרין בנין אית לי איזה בן א״ל את יחידך א״ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו א״ל אשר אהבת א״ל אית תחומין במעיא א״ל את יצחק ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור. והוא ג״כ שם פל״ט. ואמרו שם דהוא דעתיה דר׳ יוחנן. והוא ג״כ בסנהדרין פ״ט ע״ב בשינוי סגנון לשון קלת. וכראה שהוא שם לר׳ שמעון בר אבא. ושם אמרו וכל כך למה כדי שלא תטרף דעתו עליו. ובתנחומא וירא סדרו עפ״י הגמרא והרבה עיי״ש. ובשכון אחר קלת הוא בפדר״א פל״א ושם הוא לר׳ יהודה עיי״ש. וע״ע במדרש תהלים כ״ט וברש״י עה״ת. מד) כלו׳ שיטות הרבה בדבר זה ונסדר את כולם. והז״א לדד להגיה חבורה וכו׳ וא״ל. מה) בירושלמי ברכות פ״ד ה״ה גרסינן הר המוריה ר׳ חייא רובא ורבי ינאי ח״א שמשם הוריה יוצאה לעולם ואריכא אמר שמשם יראה יוצאה לעולם. ובב״ר פנ״ה אל ארץ המוריה ר׳ חייא רבה ור׳ ינאי ח״א למקום שהוראה יוצאה לעולם ואוחרנא אמר למקום שיראה יוצאה לעולם. ועיין בשה״ש רבה פ״ד מה שדרשו על שגלשו מהר הגלעד. והנה המדרש שלפנינו בזר דעת כל א׳ וא׳ וטעמו. ועפי״ז הגהתי ור׳ חייא. וכ״ה בילקוט שיר השירים ר׳ תתקפ״ח בפ׳ אלך לי אל הר המור. אמנם בבבלי תענית ט״ז ע״א גרסינן מאי הר המוריה פליגי בה ר׳ לוי בר חמא ור׳ חנינא ח״א הר שילא ממנו הוראה לישראל וח״א שילא ממנו מורא לאו״ה. ועיי״ש ברש״י ובתוספות. ובגליון שם כרמז מהגרי״ב על הילקוט דגרים לה על אלך לי אל הר המור. וגי׳ זו מסתברא דאל״כ פליגי בתרוי מה דפליגי בה קמאי. אבל מבעל הילקוט אין להביא ראיה שהוא סדר הפסיקתא שם שנדרש בה האי קרא ולגבה סדר כמי לגמרא דתענית וקטוע הוא קלת. מו) במקרא כתוב וירדו בם ישרים לבקר וצורם וגו׳. מז) בב״ר שם ב׳ אמר ריב״ל שמשם הקדוש ברוך הוא מורה לעכו״ם ומורידם לגיהנם. ובילקוט וירא שם ר׳ יהושע בן לוי אמר שמשם מורה כנגד לאו״ה ומורידן לגיהנם. וכ״ל שהב״ר קטוע הוא. והיו סדורין מאמרו של ריב״ל דלהלן ואח״כ

והוא עושה שנאמר ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים על פניהם [ויאמר דוד אל האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם וגו' תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה] (דהי"א כ"א ט"ו וט"ז): דבר אחר ארץ המוריה אמר רבי יהודה בר (פזיי') [פדייה] מח) מוריה אמר לו להיכן הוא. אמר לו לארץ שאני מראה אותך מט): דבר אחר מוריה אמר לו רבון העולמים וכי כשר אני להקריבו כהן אני נ). שם כהן גדול (שיבוא ויקבלו ממנו) [יבוא ויקבלו ממני] נא). אמר לו הקדוש ברוך הוא כשתגיע למקום אני מקדשך ועושה כהן אותך. מהו מוריה (תאורתו) [תמורתו] של שם (חליפיי') [חליפיו] כמה דאת אמר לא יחליפנו ולא ימיר אותו (ויקרא כ"ז י"ט) נב): דבר אחר מהו המוריה א"ר פנחס בארץ שמרותו של עולם (לתוכה) [בתוכה] שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים (מלכים א' ט' ג'). ואף המקום מרות הוא על כל המקומות ויעל דוד וכל ישראל בעלתה (דהי"א י"ג ו') נג): דבר אחר מהו המוריה אמר רבי שמעון בן יוחי בארץ שהיתה מקושטת כנגד מזבח של מעלן אוירה יירה (שמות י"ט י"ג) נד): דבר אחר הארץ שקטורת הסמים קריבי' בתוכה אלך לי אל הר המור (שה"ש ד' ו') נה). משום רבותיך דברה נו): מיד וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו עמו (בראשית כ"ב ג') נז) (וקירא') [וקורב] ויורד נח). הלך ביום הראשון והלך כל היום. כיון שלא ראה כלום חזר לאחוריו עד יום שלישי נט): וישא אברהם את עיניו (וישא וגו') [וירא] את המקום מרחוק (שם שם ד') ולמה לא ראה ביום הראשון. כדי שלא יהו אומות העולם אומרים בהול

מאיר מגן דוד עין

מאמרו של ר' שמואל ונקטעו. מח) כ"ה בילקוט שה"ש שם. ובד"פ איתא פליי' וכ"ז שיבוש. מט) בב"ר שם ר' יודן אמר למקום שיהא מראה לך. נ) בתמיה. נא) כנ"ל להגיה. וכלו' שם בן נח הוא כ"ג יבא ויקבלו ממני ועיין לקמן. והז"א הגיה או יש שם כ"ג שיבא וכו' וא"כ. נב) כנ"ל. והז"א הגיה ד"א מוריה תמורה על שם חליפין ופי' שיהא נקרב שם תמורתו של יצחק וא"כ. והרז"ו הגיה כמו שהגהתי ולא פירש. והדברים מפורשים בילקוט שה"ש שם אלא שקיטע ושינה המאמר כדרכו. וה"ג התם ד"א מוריה תמורה אברהם נעשה כ"ג תמורת שם בן נח שנאמר לא יחליפנו ולא ימיר. והאי בבא ליתא בב"ר. וג' התם והעלהו שם לעולה ריב"ש אמר א"ל רבונו של עולם יש קרבן בלא כהן א"ל הקדוש ברוך הוא כבר מניתיך שתהא כהן הה"ד אתה כהן לעולם (תהלים ק"י) נג) וכן הגיה הז"א. ופי' מרותו אדנותו. ומדכתיב בעלתה אל קרית יערים דריש דקרית יערים נקראת בעלה לפי שהיה הארון שם והיה המקום הזה מרות לכל המקומות עד שנבחרה ירושלים עיר הר המוריה. ובב"ר שם ג' רפ"א לאתר מרותא דעלמא. נד) בב"ר שם ג' לה קודם דר' יהודה דלעיל. וה"ג התם רשב"י אמר למקום שהוא ראוי כנגד בהמ"ק של מעלה. וכתב הז"א להגיה ירוי ועי"ז מייתי שפיר המקרא דירה יירה. והביא ראיה שבילקוט וירא שם איתא יראוי ול"ל ירוי. והרז"ו מחק המלות או ירה יירה, וכתב שנשתרבבו מדלעיל מהא דדריש ר' שמואל שירדו לגיהנם וא"כ. ויפה כוון הז"א אלא שלא עמד על ענין מלת מקושטת שפי' מתוקן ומיופה. ובאמת שמלה זו מלשון יריה היא עיין בערוך ערך קשט. וירה יירה תרגם הירושלמי יתקשטון. וע"ש שירה אבן פנת הארץ במקום ביהמ"ק נקרא הר המוריה. נה) בב"ר שם רבנן אמרי למקום שהקטורת קריבה המד"א אלך לי אל הר המור. וכן תרגמו המתרגמים לארעא פולחנא. נו) כלו' שהדבר הזה הוא משם רבותינו וכמ"ש בב"ר שם רבנן אמרי. והז"א סרס המאמר והגיה משם רבותינו אמרו הארץ שקטורת הסמים וכו' וא"ל שהרי שנכון לשון מיוחד לזה המדרש נוטה משאר המדרשים. אמ"אש מרגלין הדברים שכל אילו הדברים הועתקו עפ"י ב"ר. אלא שהב"ר שלפנינו הוא קטוע. נז) במקרא כתוב אתו. נח) בד"פ איתא וקור'. ונ"ל שהמלה בתשלומה וקורב והשימוש בזו המלה בבינוני קל דוגמתו הרבה בזה המדרש. ואמרו ויורד דס"ל דאברהם בחברון היה ואף שחברון בעמק היה מ"מ ההרים אשר סביב לה הם היותר גבוהים שבהר יהודה וע"כ נקט יורד כנ"ל. ומקרא נמי משמע הכי דאל"כ היה אומר ועלה לך אל ארץ המוריה. ועיין בתנחומא וירא בפ' וירא את המקום וגו' שמתחלה היה מקום עמוק והגביהו הקב"ה עיי"ש. והז"א מחק ב' מלות אילו וא"כ. נט) שהרי הדרך קרובה וא"ל ג' ימים. ולהכי קאמר שחזר לאחוריו לבקש אותו המקום

היה ולא היה יודע להיכן הולך ס). לפיכך לא ראה לא ביום הראשון ולא ביום השני אלא ביום השלישי. ראה מרחוק ענן קשור על הר אחד סא). אמר ליצחק בני רואה אתה מאומה על ההר. אמר לו רואה אני על ההר ענן אחד קשור עליו. ושאל לנערים ואמר להם רואים אתם מאומה. אמרו לו לאו. אמר להם הואיל וחמורי אינו רואה אותה ואתם אינכם רואים שבו לכם פה עם החמור (שם שם ה') סב): ואני והנער נלכה [עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם] (שם) עד פה אין כתב כאן אלא עד כה אמר רבי יהושע בן לוי נלך ונראה מה בסוף הדיבור שאמר לי כה יהיה זרעך (שם ט"ו ה') סג). מהו ונשובה אליכם שלא אמר (ונשוב) [ואשובה]. תחילה אתה דורש שלא הודיעם שהוא הולך לקרבן. דבר אחר ונשובה אליכם לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון (משלי ט"ז א') שנתבשר שיצחק חוזר לו סד): מיד ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת [וגו'] ויאמר יצחק אל אברהם אביו [וגו'] הנה האש והעצים ואיה השה לעולה (שם שם ו' וז') אמר לו אברהם אלהים יראה לו השה (שם שם ח') יזמן קרבנו ואם לא שה לעולה בני סה). שה לעולה חי לעולה לשון יוונית. אתה הוא הקרבן סו). אעפ"כ וילכו שניהם יחדיו (שם) מהו יחדיו. שלא היצר (כמה) [במה] שאמר לו אביו. אלא כשם שזה היה שמח לקרב כך זה היה שמח ליקרב. אברהם שמח לעקוד ויצחק שמח ליעקד. אברהם שמח לשחוט ויצחק שמח (לשמוט) [לישחט] סז). עם שיצחק מהלך עם אביו מה עשה השטן סח). בא ועמד לו לימינו של יצחק. אמר (לא) [לו] הא עלוב בנה של עלובה כמה תעניות נתענית אמך וכמה תפילות [נתפללה] עד שלא באת לה והזקן הזה נשתטה מזקנותו והולך לשוחטך סט). מיד הפך (פניו) יצחק [פניו] אל אביו. אמר לו אבא ראה מה אמר לי האיש הזה. אמר הוא בא ליצף לך הקדוש ברוך הוא יראה לו [השה] ע): מיד ויבואו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח (שם שם ט') ולמה לא בנה יצחק עמו. אלא אמר אברהם שלא יפול עליו אבן או צרור ויעשה בו מום ויפסל מן הקרבן עא). בנה את המזבח

מאיר | מגן דוד | עין

שמא כבר עבר עליו. ובתנחומא אמרו וירא ביום השלישי וכי מאחר שהדרך קרובה למה נתעכב ג' ימים וכו'. ושם אמרו שהשטן עכבו. כמסופר בארוכה שם ובב"ר ובס' הישר. ס) בתנחומא שלא יהו אוה"ע אומרים הממו והלך לשחוט את בנו. והוא דעתיה דר"ע בב"ר פנ"ה בפ' והאלהים נסה. ובאגדת בראשית פל"א הוא בסגנון אחר עיי"ש. סא) ברבה ובתנחומא שם ובתרגום יונתן ובפסיקתא דאחרי מות ובויקרא רבה פ' אחרי מות ובקהלת רבה פ"ט בפ' לך אכול וגו'. ובפדר"א פל"ת ראה עמוד של אש מן הארץ ועד לשמים. ובס' הישר וירא עליו עמוד אש מן הארץ ועד השמים וענן כבד מן ההר וכבוד ה' נראה בענן. ובאגדת בראשית פל"א שראה את השכינה. סב) כלו' שהם דומין לו. ברבה ותנחומא ובפדר"א שם. סג) ברבה שם, ובתנחומא ג' לה שתמא. וכן תרגמו יונתן. סד) וכן הגיהו הז"א והרז"ו. וכלו' שנזרקה נבואה בפיו. ובתנחומא שם בשרו פיו שיחזרו שניהם בשלום. וברבה שם [פיו] בשרו וכו'. סה) כלו' דמלת השה אין לו הכרע ומידרש למעלה ולמטה. אלהים יראה לו השה. השה לעולה בני. וכלו' שאברהם לא כחד הדבר מיצחק בנו. וכ"ה ברבה ובתנחומא ובפדר"א ובס' הישר ובתרגום ירושלמי. סו) כלו' שמלת השה איננה שה מן הכבשים אלא לשון יוונית היא. והיא הברת אות הזיי"ן באלפא ביתא שלהם שהיא זיטא. ומורה בלשונם תחיה עיין בערוך ובמוסיף ערך זיטא. וכלו' האי יהיה לעולה. ובזה רמז לו אתה הוא הקרבן. סז) כל הנהו מלות גבי יצחק הם בנפעל ובאברהם בפעל. וכ"ה ברבה ובתנחומא שם וכן תרגמו יונתן והירושלמי. ובס' הישר האריך בדבר עיי"ש. סח) כלו' בהיות יצחק הולך וכו'. סט) וכ"ה בתנחומא שם. וברבה הוא בסגנון אחר עיי"ש. ועיין בפדר"א פל"ב. ע) פי' הוא בא לגרום לך דאגה ולצער אותך עיין בערוך ערך יצף וערך לף. ובב"ר שם הוא בסגנון אחר עיי"ש. ובתנחומא א"ל אל תשגיח עליו שאינו בא אלא ליצף לנו וכו'. ונראה שכבר נעלם לאיזה מגיה ענין מלה זו ושינה אותה. או שספר מוטעה נזדמן לו. עא) ברבה שם ויצחק היכן היה א"ר לוי נטלו והניחו אמר דלא יזרוק ההוא דיגער (כלו' השטן) ביה אבן ויפסלנו מן הקרבן. אבל בספר הישר מספר שיצחק היה מסייעו. וכ"ה בתנחומא

סידר את העצים ועקד את יצחק על גבו. נטל אברהם את המאכלת לשחטו. אמר לו יצחק אבא אוסרני בידיי וברגליי שהנפש חצופה* היא שלא (נדסה) [אראה] המאכלת בא עלי (ונקלטע וניפסל) [ואקרטע ואיפסל] מן הקרבן עב). כפתו אביו. כיון שבא ליתן את המאכלת על צוארו באו המלאכים והיו בוכים ומצווחים לפני הקדוש ברוך הוא שנאמר הן אראלים צעקו חוצה (ישעיה ל"ג ז'). ומה היו צועקים. נשמו מסילות [שבת עבר ארח הפר ברית וגו'] (שם שם ח') היכן הוא מתן שכרן של עוברי דרכים שהיה אברהם מודיעך בעולם. ש ב ת ע ו ב ר [ארח] בטל מתן שכרם של אורחים שהיו באים מכל מקום ולנים אצל אברהם לאכול חנם ולעשות אותך ברכה בעולם אלא ה פ ר ב ר י ת ומפיר [אתה] את הברית שאמרת לאברהם את בריתי אקים את יצחק (בראשית י"ז כ"א) הרי המאכלת על צווארו עד אימתי אתה ממתין עג). א"ר ברכיה צ ע ק ו ח ו צ ה. ח י צ ה כתב. אמרין חיצה היא בידך (מכוסיניה) [מכוסיניה] עד). מיד אמר הקדוש ברוך הוא למיכאל מה אתה עומד אל תניחנו. התחיל מיכאל קורא אותו. ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם (שם שם י"א) ב' פעמים. שהיה ממהר לשוחטו והיה צווח בו כאדם הצועק מתוך צרה מה אתה עושה. אברהם הופך פניו אצלו. אמר לו מה אתה עושה א ל ת ש ל ח י ד ך א ל ה נ ע ר (שם שם י"ב). אמר לו ואחנקנו. ואמר ו א ל ת ע ש ל ו מ א ו מ ה (שם) עה). אמר לו אברהם חוץ מזו ומזו הקדוש ברוך הוא אמר לי לקרב בני ואתה אומר לא תקרבנו. מיד קפץ עליו [הקב"ה] ויאמר (בני) בי נשבעתי נאם ה' כי יען וגו' את בנך את יחידך (שם שם ט"ז). מהו א ת י ח י ד ך. מלמד שאמר אברהם להקדוש ברוך הוא אדם אם מנסה את חבירו אינו יודע מה בלבו. אתה יודע מה בלבבות והיית מנסה אותי. לא היה גלוי (רחוס) לך שאני שוחטו עו). אמר לו הקדוש ברוך הוא גלוי וצפוי לפניי אפי' נפשך [אם] אמרתי לך לא הייתה מעכב. את י ח י ד ך הצילה מחרב נפשי מיד כלב י ח י ד ת י (תהלים כ"ב כ"א) עז). אמר לו אברהם למה עשית לי כך. אמר לו הקדוש ברוך הוא שהייתי מבקש ליודעך בעולם שלא על חנם בחרתי בך מכל האומות כ י ע ת ה

מאיר | מגן דוד | עין

ובילקוט וירא עיי"ש. עב) כצ"ל וכן הגיהו הז"א והרז"וו. ובד"פ איתא ו כ ר א ה. ובתנחומא וירא מפני שהנפש חצופה ובשראה את המאכלת שמא אזדעזע ויפסל הקרבן וכו'. ובב"ר שם אמר לבי י צ ח ק בשעה שבקש אברהם לעקוד את יצחק בנו א"ל אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן וכו'. ובפדר"א פל"א קשרני ב' ידי וב' רגלי בשביל פסיעותא ואמצא מחלל כבד את אביך. ומסופר ג"כ בספר הישר. והוא ג"כ בתרגום יונתן וירושלמי ובתנא דבי אליהו פכ"ד בסגנון אחר עיי"ש. עג) בב"ר שם הזכירו ענין זה בב' שעין ובסגנון אחר. והוא ג"כ באגדת בראשית פל"א ובפדר"א פל"א ובשינוי סגנון הדרוש עיי"ש. עד) כן הגיה הז"א. ופי' מ כ ו ס י נ י ה לשחוט אותו. ובב"ר שם ג' מהו ח ו צ ה ר' ע ז ר י ה אמר חוצה הוא ברייה למיכס ית בריה (כלו' ששוס בריה עושה בזה לשחוט את בנו). ובילקוט ישעיה העתיקו וג' חיצה היא ל א ב א (למיכסית) [למיכס ית] בריה. ובילקוט וירא חיצה הוא ב י ד י ה למיכס ית בריה. ובאיכה רבתי פ"א בד"ה בכו תבכה ג' א"ר ז ע י ר א חיצה כתיב חיצה היא גביה דנכסיניה א"ר ב ר כ י ה כמד"א ויוצא אותו החוצה. כלו' דלשון ח ו צ ה הוה קשה להו דלא שייך גבי אראלים לומר שהם צועקים בחוץ ואר"ב שהוא כמד"א ויוצא אותו החוצה שפי' בב"ר פמ"ד שהקי שמיא המד"א עד לא עשה ארץ וחוצות (משלי ח'). אמנם דעת מי שקדמו הוא שהוא מלשון חץ כמו מחץ יעוף יומם דתהלים צ'. וכלו' שהאראלים היו צועקים שדבר זה חץ הוא שישחוט האב את בנו. ככ"ל בפי' זה המאמר. ולנוסחתינו ר' ב ר כ י ה הוא דדריש הכי. עה) בב"ר שם ויאמר אל תשלח ידך והיכן היה הסכין נשרו ג' דמעות ממה"ש ונמסה הסכין א"ל אחנקנו א"ל אל תשלח ידך אל הנער א"ל אוציא ממנו טיפת דם א"ל אל תעש לו מאומה מ ו מ ה. וירא' שהמאמר שלפנינו הוא קטוע. וענין אברהם אבינו ב"פ. כ"ה ג"כ בתנחומא אבל בב"ר אמרו תני ר' חייא לשון חיבה לשון זירוז. עו) וכן הגיהו הז"א והרז"וו. וכענין זה הוא בתנחומא שם. עז) מייתי ראיה שהנפש נקראת י ח י ד ה. ובבמדבר רבה פי"ז הוא ל ר ש ב " י בסגנון אחר קצת. וגרסינן בספרי דברים פי'

י ד ע ת י כ י י ר א א ל ה י ם א ת ה (בראשית שם י"ב) עח): מיד ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה (שם שם י"ד) עט) א"ר ירמיה אמר לו רבונו של עולם גלוי היה לפניך שהיה לי מה להשיבך כשאמרת לי לקרב את יצחק. אילו השבתי אותך לא היה לך מה להשיבני. שהייתי אומר לך אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כ"א י"ב) ועכשיו אתה אומר לי לשחטו. ולא השבתי אותך אלא עשיתי עצמי כאלם וכחרש ו א נ י כ ח ר ש ל א א ש מ ע ו כ א ל ם ל א י פ ת ח פ י ו (תהלים ל"ח י"ד) כשיהיו בניו של יצחק נידונים לפניך ביום זה ואפילו יש להם כמה קטיגורים מקטרגים אותם כשם שדממתי ולא השיבותיך כך אתה לא (תשוה) [תשים] להם פ): ויקרא אברהם את שם המקום [ההוא] ה' יראה אשר יאמר ה י ו ם [וגו'] (בראשית שם) מהו ה י ו ם. כהיום. מפני שר"ה היה. אמר לו הקדוש ברוך הוא וכך אני עושה. אמר לו אברהם השבע לי. מיד ב י נ ש ב ע ת י נ א ם ה' (שם שם ט"ז). הוי ב ח ד ש ה ש ב י ע י אמר רבי ברכיה בירחא דשבועתא פא): אמר לו אברהם ומה אני הולך בלא קרבן. אמר לו הקדוש ברוך הוא שא עיניך וראה את הקרבן שאחריך וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל [וגו'] (שם שם י"ג): ויעלהו לעולה ת ח ת ב נ ו (שם) א"ר (פנ"י) [בנייה] היה אברהם מקרב את אימוריו ואמר הרי אמוריו של יצחק בני. כך על כל דבר [ודבר] אמר כך יהא לפניך כמו שיצחק בני קירבתי כעניין שנאמר וימלוך (אדם) [יותם] בנו תחתיו (מלכים ב' ט"ו ז') פב): מהו א ח ר נ א ח ז ב ס ב ך (בראשית שם) אמר לו הקדוש ברוך הוא ראה מה לפניך. בניך העומדים אחריך כשיהיו מסובכים ונאחזים בעבירות מה הם עושים בקרניו. נוטלים את הקרנות האלו ותוקעים בהם ואני נזכר עקידתו של יצחק ומזכה אותם בדין פג). ומה עסקו של שופר כאדם שמכנים בזו ומוציא בזו. כך בניך אפי' יש להם כמה קטיגורים אני מכנים בזו ומוציא בזו פד). אמר להם משה כך השופר סניגורת (לשם) [לכם] היו נוטלים שופרות בראש השנה ותוקעים (בה) [בהן] ב ח ו ד ש ה ש ב י ע י ב א ח ד ל ח ו ד ש:

מאיר מגן דוד עין

ש"ג אפילו בקש המקום מאבינו אברהם גלגל עינו היה נותן לו ולא גלגל עינו בלבד נותן לו אלא אף נפשו הוא נותן לו שחביבה עליו מן הכל שנאמר קח נא את בנך וגו' והלא הוא בידוע שהוא בנו יחידו אלא זו נפש שנקראת יחידה שנאמר הצילה מחרב נפשי וגו'. וכלו' שאמר לו י ח י ד ך לפי שנפשו קשורה בנפשו. עח) בב"ר עתה ידעתי הודעתי לכל שאת אוהבני וכו'. והוא דעתיה דריה"ג בב"ר שם דדריש גדלו כנס הזה של ספינה ועיי"ש בריש פרשה. ועיין מכילתא דבשלח בד"ה ושם נסהו. ובתנחומא המאמר קטוע עיי"ש. ובבמדבר רבה פי"ז דרשו ג"כ הכי בסגנון אחר עיי"ש. והרב המורה בח"ג פכ"ד תפש לו זה הפירוש לעיקר עיי"ש. עט) במקרא ליתא מלת א ת. פ) כ"ה בד"פ. והג"א הגיה ולא ת ש ו ב וא"כ. וכלו' ולא תשים לבך לדברי המקטריגים. וכעין זה הוא בתנחומא ובתרגום יונתן וירושלמי שם. ובפסיקתא דבחודש כעין זה בסגנון אחר קצת לר' ביבא רבא בשם ר' יוחנן. ובויקרא רבה פכ"ט העתיקו והרחיבו קצת כעין הסגנון שלפנינו עיי"ש. והתם ג' ר' ביבי בר אבא בשם ר' יוחנן. ובב"ר פנ"ו ר"י אמר וכו'. ונראה שהוא ר' יוחנן. ועיקרו בירושלמי דתענית פ"ב ה"ד והתם ג' ר' ביבי אבא (וי"ג בריה דר' אבא) בשם ר' יוחנן. וע"ע במדרש תהלים כ"ט. פא) בזה סיים מה דפתח אלא שהוא דורש והולך באותו הענין. פב) כצ"ל, וכ"ה בב"ר שם ועיין במדבר רבה פי"ז ושם ב' שיטין בפי' ת ח ת ב נ ו עיי"ש. ובב' שיטין אלו פליגי ר' בנייה ור' פנחס בב"ר שם עיי"ש. והאי המד"א ו י מ ל ו ך י ו ת ם ב נ ו ת ח ת י ו נשתרבב בב"ר שם לבתר שיטת ר"פ והוא שייך לדרשת ר' בנייה וכמו שהוא לפנינו עיי"ש. וסייעתא דמייתי הכי פירושו. שאין וימלוך תחתיו דיותם כמו דאינך שענינו א ח ר י ו. כמו שמצינו בסדר עולם רבה פי"ט כולם נתיחסו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל (דהי"א ה') אפשר לומר כן והלא עוזיהו קבר את ירבעם וג' מלכים אחריו אלא כל כ"ה שנה שהיה עוזיהו מצורע יותם בנו היה על בית המלך שופט את עם הארץ. ועיין ברד"ק בדה"י שם. וא"כ ענין ת ח ת י ו דיותם היינו ב מ ק ו מ ו (ועיין בילקוט וירא שם שהוסיף מלת ב מ ק ו מ ו). פג) עיקרו בב"ר שם לר' חנינא בר' יצחק עיי"ש. ועיין בירושלמי דתענית פ"ב ה"ד ועיין בתנחומא והוא שם בסגנון אחר. פד) בויקרא

דבר אחר בחדש השביעי זה שאמר הכתוב אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד (תהלים ס"ב י') מהו אך הבל (המ"ה). אלא [כל] הבלים (והבל) [וכל] כזבים שישראל מכזבים כל ימות השנה באים בחשבון. במאזנים לעלות בחודש השביעי (שהוא מזל שביעי במזל) [במזל שביעי שהוא מזל] מאזנים (שביעי בחודש) [ואיזה זה תשרי] כך דרש רבי בן מרי' פה). מהו תשרי תשרי ותשבוק חובינו [אימתי בחדש השביעי] פו). אמר הקדוש ברוך הוא בעולם הזה על ידי שופר הייתי מרחם עליכם. ואף לעתיד לבא אני מרחם עליכם על ידי שופר ומקרב גאולתכם. מניין. ממה שקראו בעניין בנביא תקעו (בחדש) שופר בציון הריעו (וכן) [וגו'] כי בא יום כי קרוב (יואל ב' א') פז).

מאיר מגן דוד עין

רבה פכ"ט בשיטה תקעו בחודש שופר מה שופר זה מכניס בזו ומוציא בזו כך אני עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים והופך להם מדה"ד למדה"ר וכו'. ונראה שם שהוא לר' ברכיה. וכ"ה בפסיקתא בקצת נוסחאות עיין הערות מוהר"ש באבער אות ס"ד. ובמדרש תהלים פ"א ג' כענין שהוא לפנינו. וה"ג התם א"ר ברכיה בשם ר' אבא שפרו מעשיכם וחדשו מעשיכם ומה שופר זה תוקע מזה ומוציא מזה כך כל קטיגורין שבעולם מקטרגין לפני אני שומע מזה ומוציא מזה וכו'. פה) וכענין זה הגיה הז"א. ובפסיקתא דבחודש ר' חייא בר מריא בשם ר' לוי פתח אך הבל וגו' בנוהג שבעולם אומרים פלוני ישא פלונית אך הבל בני אדם. פלונית תשא פלוני כזב בני איש, במאזנים לעלות המה מהבל יחד (א"ר חייא בר מריא) עד שהן עסיין הבל ממעי אימותיהן הם יחד (כלו' שכבר נגזר עליהם קודם יצירתן) [אמר רבי בר מריא] כל הבלים וכזבים שישראל עושין בעולם הזה כדי הוא אבינו אברהם לכפר את כולם ומ"ע האדם הגדול בענקים הוא (כלו' דאברהם נקרא אדם ודריש אך הבל שההבל מתמעט ומתכפר בני אדם לפי שהם בני אברהם). במאזנים לעלות במאזנים מתכפר להם בחדש שמזלו מאזנים ואיזה זה תשרי. והעתיקו הילקוט בפ' אמור ובפ' פנחס. אלא שהשמיט שיטה קמייתא שאינה מענין ר"ה. ונוסחתו בפ' אמור ר"ח בר מרייא בשם ר"ל פתח אך הבל וגו' כל כזבים והבלים שישראל עושין וכו'. אולם בפ' פנחס ג' ר"ח בר מרי בשם ר"ל פתח אך הבל וגו' אמר רבי נחמיה כל הבלים וכזבים וכו'. ושיטה א' השמיט גם הכא. ומאמר זה הוא ג"כ בויקרא רבה פכ"ט. ושם ג' ר' חייא בר אבא בשם ר"ל פתח אך הבל וגו' וכו' א"ר חייא עד שהן עסויין הבל בתוך מעי אמן הם יחד א"ר נחמן כל הבלים וכזבים וכו'. נמצא לפי זה שצ"ל לפנינו כך דריש ר' חייא בר מריא (וכו' בר אבא ע"ש). ומאמר שלפנינו כלמד שכל הדרוש לר"ח ודריש ביה ב' שיטין. ונוסחת א"ר נחמן או ר' נחמיה הם ט"ס וצ"ל א"ר חייא בר מרייא ונשתבש לעיל וכמו שהגהתי כנ"ל. והמסדר שלפנינו העתיק את דרושו לענין ר"ה ושינה קצת בסגנון ענינו. פו) וכ"ה בויקרא רבה שם. והתם ג' ותשבוק ותכפר על חובי עמך אימתי וכו'. אבל בפסיקתא ליתא אלא ג' ליה בסוף פתיחתא דר' ברכיה תקעו בחדש שופר ובר"ה ליתא התם. פז) במקרא כתוב והריעו וגו' כי בא יום ה' כי קרוב, ומלת וכן ליתא בד"פ. ובכ"ש שנשתבש מלת וכו' שהיא כמו וגו'. ומה שיש להעיר על הפטרה זו עיין בפי' דלקמן אות א'. אמא"ש בפסיקתא יש כאן ט' פתיחתות. א' לעולם ה' דברך נצב. ובסגנון אחר ממה שהיא לפנינו והיא שם סתמא. ב' לר' נחמן ואתה אל תירא עבדי יעקב. ג' ליהודה בר נחמני בשם ריש לקיש עלה אלהים בתרועה. והובאה לפנינו. ד' לר' יאשיה אשרי העם יודעי תרועה. ה' לר' ברכיה בשם ר' ירמיה אורח חיים למעלה למשכיל. ו' לר' ברכיה תקעו בחדש שופר. ז' לר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אני ה' אלהיך מלמדך להועיל. ח' לר' חייא בר מריא בשם ר"ל אך הבל בני אדם. והובאה לפנינו. ט' פתח בהא דר' ברכיה הוה קרי ליה ירחא דשבועתא ואאריך בו בסגנון אחר ממה שהוא לפנינו. ואח"כ סדר מאמר כל השביעים חביבים וכו'. ובסוף העתיק מן הירושלמי דר"ה פ"ד ה"א דר"י ורשב"ל הוון מתקשיין. ובכל הסדר הזה הוא בויקרא רבה פכ"ט בשינוים מעטים. ועכ"פ מראין הדברים שהסגנון שלפנינו הוא מאוחר. גם מה שנדרש לפנינו בענין העקידה עיקרו בב"ר והסגנון שלפנינו הוא מאוחר. אמנם נראה שמסדר התנחומא שם כבר נשתמש בפסיקתא רבתי.

פמ"א

תקעו (כמוהם) שופר בציון [והריעו
בהר קדשי ירגזו כל יושבי הארץ
כי בא יום ה' כי קרוב] (יואל ב' ג') א)

ילמדנו רבינו בית דין שלא קידשו החודש בעינטב בעדים מהו אם נתקדש ב). אמר רבי אבהו בשם ר' חייא הגדול אם קדשו בית דין את החודש שלא בעדים הרי זה מקודש שנאמר אשר תקראו אותם (ויקרא כ"ג ד') בין בעדים בין שלא בעדים. בין שלא ראוהו עדים בין שראוהו עדים הרי זה מקודש שנאמר אשר תקראו ג). ולמה היו ב"ד מעברים את החודש בעינטב. שהוא בית הוועד של בית דין ד). לפיכך ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעים בכל [מקום אלא] בעינטב. במקום שהיו ב"ד יושבים ומעברים את חשנים והחדשים ה). אמר הקדוש ברוך הוא ציון היא בית הוועד של כל העולם שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים (ישעיה ב' ג') ו) לפיכך כשאפדה את ציון ואת גוליה שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (שם א' כ"ז) הם באים ותוקעים בתוכה. מניין. ממה שהשלים בנביא תקעו שופר בציון.

[תקעו שופר בציון] כך פתח ר' תנחומא בי ר אבא יפה נוף משוש כל הארץ [הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב] (תהלים מ"ח ג'). (מהו יפה נוף משוש כל הארץ) ז) מהו יפה נוף (קלוניפו) [קלונינפי] ח): דבר אחר יפה [נוף] א"ר חנניא בר פפא היפה (בענפי' התאינה) [בענפיה. כתאינה] הזו ששורשה בארץ ומתמרת ועולה וענפיה (יולאה) [יוצאים] מכל צד והיא נאה. לכך הוא קורא את ירושלים יפה נוף. שכך

עין מגן דוד מאיר

פמ"א א) כבר סיים בפ' דלעיל ממה שקראו בענין בנביא וכו'. וכן הוא אומר לקמן מניין ממה שהשלים בנביא תקעו שופר בציון. למדנו מזה שמנהגם היה להפטיר ביואל ולא כמנהג שהוזכר בבבלי להפטיר הבן יקיר לי אפרים עיין לעיל פל"ח אות א'. וכבר נמצא בתנחומא ריש פ' וישלח שדרשו וה' נתן קולו לפני חילו וגו' לענין ר"ה ויוה"כ עיי"ש. וייסוד מדרש זה הוא במנהגם להפטיר בפרשה זו. ובדרוש זה נשתמש בעל מסדר הפסיקתא לשבת שובה ועיי"ש בהערות מוהר"ש באבער אות ע"ז. וכתב הז"א בסוף פ' דלעיל נראה שהיה מנהגם לקרות למפטיר בפסוקים אלו ואנו אין נוהגין כן שאפילו בשבת שובה שאחר הפיוס בסוף הושע מתחילין תקעו שופר אין מתחילין בראש אלא באמצע תקעו שופר בציון קדשו צום וגו'. ומלת בחדש מחקתי וכן מחקוהו הז"א והרז"וו. ועיין בתו' ר"ה כ"ה ע"א בד"ה זיל לעין טב דגרסי לה. ואולי היה מנהגם להוסיף מלה זו בקריאת ההפטרה. ב) כלו' שקידשוהו שלא בעדים וסמכו על חשבונם. ג) עיין ר"ה כ"ה ע"א ובירושלמי ר"ה פ"ב ה"ז ובתוספתא דר"ה ריש פ"ב ושם משמע דמלת אתם דריש. ד) מעברין לאו דוקא אלא מקדשין קאמר ובאגירת לישנא נקט הכי. ועיין בר"ה כ"ה ע"א ברש"י ותו' בד"ה זיל לעין טב דביתי רבי ור' חייא שם היו קבועים לקדש את החדש. ובירושלמי דר"ה פ"ב ה"ד ר' חנינה אזל לעין טב למימנא וכו' וע"ע בירושלמי תענית ספ"ב. ה) בכ"ל. והז"א הגיה בכל מקום כי אם בעין טב. והרז"וו הגיה אין תוקעין אלא בעין טב. עוד צדד להגיה אין תוקעין אלא במקום שהיו ב"ד וכו'. ובתוספות ר"ה כ"ה שם כתבו ואמרינן בירושלמי כשם שתוקעים ביבנה כך תוקעין בעין טב משמע שהיה שם ב"ד קבוע דומיא דיבנה. ופי' במקום שהיו ב"ד יושבים וכו' כלו' אבל שלא במקום ב"ד לא. שבזו היתה ירושלים יתירה על יבנה וכדתנן במשנה שם בפ"ד דר"ה וכדמסיק הכא דציון שאני שהיא בית מועד של כל העולם. ו) בתו' ר"ה כ"ה שם הגי' בית מועד. ז) וכן מחקוהו הז"א והרז"וו. ח) בכ"ל להגיה. והז"א והרז"וו הגיהו מהו יפה נוף נימפי וא"כ. אלא שהמלה מורכבת וכלו' כלה יפה. וקלום היא לשון יפה ונימפי היא כלה עיין בערוך ערך קלוסין וערך קלוס וערך נמפה. ובשמות רבה פל"ו ג' מהו יפה נוף לשון יוני קורין לכלה נמפי. ובר"ה כ"ו ע"א גרסינן כשהלכתי לתחום קן נשרייא היו קורין לכלה נינפי

היא עתידה להיות מרחבת ועולה ורחבה ונסבה למעלה למעלה (יחזקאל מ״א ז׳) ט): ד״א יפה נוף א״ר ברכיה היפה בהנפת העומר (שלה) [שלה] י). ור׳ יצחק אמר היפה שהיא עתידה להניף את אומות העולם יא). ורבי לוי אמר יפה נוף שהכל מייפין אותה ומשבחים אותה ומניפים לה. צור אמרה אני כלילת יופי (שם כ״ז ג׳). אבל ירושלים הכל אומרים מה נאה ומשובחת הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש כל הארץ (איכה ב׳ ט״ו) יב): [דבר אחר] יפה נוף א״ר לוי יפה [נוף] שלה בהקפת המזבח יג): ד״א יפה נוף משוש כל הארץ א״ר יוחנן אף כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וחשבנותיהם היו יוצאים ועושים חוץ לירושלים תחת אותה הכיפה מחוץ לעיר והיו אוכלים ושותים ושמחים בתוך העיר יד): דבר אחר יפה נוף משוש כל הארץ היפה (כטל) [בטל] שהוא יוצא מתוכה ומנפף את הדגנים וברכה נותנת ומשמח כל הארץ טו): יפה נוף משוש כל הארץ רבי יונתן של בית גברין הלך בתוכה ופרגמטיא בידו והייתה אפרגים טז) [אמר] ואף זו היא משוש כל הארץ. ולא הספיק לומר עד שמכר כל מה שהיה בידו יז): הר ציון ירכתי צפון וכי ציון בצפון היא נתונה והלא אינה אלא בדרום. ומהו ירכתי צפון. אלא שהיו קרבנותיה

מאיר מגן דוד עין

וכו׳ לכלה כינפי מאי קרא יפה נוף משוש כל הארץ. ועפי״ז הגיהו הז״א והרז״וו. והאמת דהתם לא אתי אלא לפרש מלת נוף עפ״י לשון יוונית והכא תרגם ב׳ המלות יפה נוף. והרכיבם למלה אחת עפ״י לשון יוונית. ובד״פ איתא קלוכיפי ואולי שכן עיקר והבליעו הנו״ן השנית. ועיין בתנחומא פקודי דדרים ונחושת התנופה ונחשת הכלות שכן בל״י קורין לכלה כינפי. והמתרגם תרגמו שפיל היך חתנא לפי שהוא לשון זכר. ט) הילקוט העתיקו בתהלים מ״ח ובפ׳ פקודי ריש תי״ז עיי״ש. והרכיב שם דרושים אלו עם המדרש דסוף שמות רבה עיי״ש. ועיין לעיל פ״א אות י״ט ופכ״א אות ק״ב. ועיין ספרי דברים פי׳ א׳ בד״ה ודי זהב ובמ״ע שם. י) בילקוט שם. ובפ׳ פקודי ג׳ ד״א מהו יפה נוף בהניפתה שנאמר וינף אהרן והניף את העומר. וכלומר שהיא יפה בענין קרבנותיה. ונקט הנפת העומר שהיא התנופה הראשונה. דלקרבנות לרגלים מיכן וה״ה לכל התנופות. יא) בילקוט שם. ובילקוט פקודי ג׳ קודם לזה שהעתקתי לעיל. יפה נוף רבי לוי אמר כלה היא לעצמה שהיא מניפה לאו״ה שנאמר להנפה גוים בנפת שוא ורסן מתעה על לחיי עמים. ויראה עכ״פ שגי׳ הילקוט שם מעורבבת ומשובשת. יב) במקרא כתוב לכל הארץ. בילקוט תהלים שם קיטע וג׳ ר״ל אמר שהכל מיפים אותה בשבחות שנאמר הזאת העיר וגו׳. ובמדרש תהלים שם הרחיב זה הענין וג׳ ליה שתמא. והעתיקו בילקוט שם בשינוי קלת עיי״ש ולכך קיטע זה המאמר וע״ע באיכה רבתי פ״ב אות ס׳ ובשמות רבה פל״ו. יג) וכן הגיהו הז״א והרז״וו עפ״י הילקוט דתהלים שם. אלא דהתם איתא כופות והגיהו כן וא״כ. ופי׳ הז״א דר״ל בחג הסוכות היו מקיפין את המזבח במורביות של ערבה. וכלו׳ דמזבח קרי יפה נוף שמוקף בענפים. (ועיין בשמות רבה סוף פכ״ב ובמה שהגיהו שם המפורשים ונראה עיקר להגיה שם כינפי). יד) השתא דרים סיפיה דקרא משוש כל הארץ. ועיקר המאמר באיכה רבתי פ״ב. ושם ג׳ ר׳ יוחנן בשם רשב״י אמר כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכל מי שהיה רוצה לחשב היה רץ ומחשב שם שלא יצא חוץ לירושלים מלטער לקיים מה שנאמר משוש לכל הארץ. ובסגנון אחר קצת הוא בסוף שמות רבה. טו) כתב הז״א דאקרא סמיך כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה׳ את הברכה. ובילקוט תהלים שם שירש המאמרים והקדימו להא דר״י. וג׳ היפה בטל שיוצא ומנפנף את (רגליה) [דגניה] וברכה נותנת ומשמחת כל הארץ. טז) פי׳ ברווח ובזול עיין בערוך ערך אפרגיא ה. יז) פי׳ ואף זו היא משוש לכל הארץ בתמיה. שהרי המוכר מלטער ור״י אמר כן ועד שלא הספיק לומר כן מכר כל מה שהיה בידו. שאף שהיתה בזול רבו הקונים והיא משוש למוכר ולקונה ובסוף שמות רבה ג׳ א״ר יוחנן בן אלעזר מעשה היה בפרקמטיות א׳ שהלך לירושלים למכור את שלו הלך וישב שם ולא מכר אמר זו היא שאומרים עליה משוש כל הארץ לאחר שעה מכר כל פרקמטיא שלו אמר יפה נוף וגו׳. ובאיכה רבתי שם ג׳ ר׳ נתן אמר פרקמטיעא סליק לזבנא עמריה (פי׳ למרו) דמך ולא זבן (פי׳ הלך לישן שהגיע הלילה ועדיין לא מכר) אמר דין דאתון אמרין משוש לכל הארץ קרן (פ״ה האיר המזרח) וזבון אמר טבאות אמריתו משוש לכל הארץ. ובילקוט פקודי הגי׳ א״ר יונתן בן אלעזר מעשה היה בפרקמטוט א׳ שהלך לארץ ישראל

קריבים על ירך המזבח צפונה (ויקרא א' י"א) יח). ומהו קרית מלך רב. עירו של מלך הגדול יט): דבר אחר יפה נוף משוש כל הארץ א"ר לוי השמחה מציון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם (ישעיה ל"ה י') הברכה משם כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם (תהלים קל"ג ג') התורה מציון מציון תצא תורה (ישעיה ב' ג') עזרה של ישראל מציון שנאמר ישלח עזרך (מציון) [מקדש ומציון יסעדך] (תהלים כ' ג') חיים מציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם (שם קל"ג ג') ישועה מציון שנאמר מי יתן מציון ישועת ישראל (שם י"ד ז') ותקיעת שופר שבו מקרב גאולתם של ישראל מציון תקעו שופר בציון הריעו בהר קדשי [וגו'] כי בא יום ה' כי קרוב כ):

דבר אחר תקעו שופר בציון. פתח כא) כי הנה רחקיך יאבדו הצמתה כל זונה ממך ואני קרבת אלהים לי טוב שתי בה' מחסי לספר כל מלאכותיך (שם ע"ג כ"ז וכ"ח) כב). אמר דוד הואיל (מי) שהוא רחוק ממך בעולם הזה אבוד הוא בעוה"ב כי הנה רחקיך יאבדו כג). מהו הצמתה כל זונה ממך. (אמר לו) [אלו] הם הרשעים שמחליטים עצמם בעבירות ומזניחים עצמן הימך. אף אתה מה עושה להם מחליטם לגיהנם. למה. שרחקו וזנחו הימך. ואין הלשון הזה הצמתה אלא לשון מוחלט שנאמר לצמיתות לקונה אותו לדורותיו (ויקרא כ"ה ל') כד). א"ר פנחס ורבי חונא לפי שהרשעים אומרין כמה ריבואים גיהנם מחזקת מאתים ריבוא שלש מאות ריבוא. כמה רשעים בכל דור כה). אמר הקדוש ברוך הוא מפילתכם כו) כל שאתם רבים בעולם אף היא (תפתה) [מתפתה] בכל יום ומרחבת ומעמקת כי ערוך מאתמול תפתה [וגו'] העמיקה הרחיבה [וגו'] (ישעיה ל' ל"ג) כז). הוי כי הנה רחקיך יאבדו ואני קרבת אלהים לי טוב. מהו ואני. לפי ששואלים את בלעם ואת נביאי ישראל. שאלו את בלעם יש להם קץ של ישועה. אמר להם הן. אמרו לו ואימתי הוא. אמר להם רחוק הוא ואראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד י"ז). מרחיק את הקץ כח). שאלו לנביאי ישראל אמרו קרוב הוא כי קרוב יום אידם (דברים ל"ב ל"ה). בא ירמיה ואמר הלילו כי קרוב יום ה' (ישעיה י"ג ו') כט). בא מלאכי ואמר קרוב הוא כי הנה היום בא בוער

מאיר מגן דוד עין

למכור פלפלין וכו'. ובתהלים שם העתיק המאמר שלפנינו. וג' ר' יוחנן של בית גודרין הלך בתוכה ופרקמטיא בידו ולא היה יכול למוכרה אמר זו היא משוש וגו' וכו' שינה המאמר כדרכו. יח) וכ"ה במדרש תהלים שם. וכלו' דציון היא בדרומה של ארץ ישראל ולא בצפונה. וקאמר דציון נקרא ירכתי צפון ע"ש המזבח העומד בתוכה ששוחטין עליו על ירך המזבח צפונה (וכבר פי' אחרוני המפורשים כעין זו שכינה את ציון ירכתי צפון). יט) כלו' של דוד כפי' הרא"ע. א"נ דהקב"ה קאי. כ) במקרא כתוב והריעו. ומאמר זה גרים ליה במדרש תהלים י"ד, והתם ג' א"ר לוי כל הברכות והנחמות והטובות שהקדוש ברוך הוא מביא על ישראל כולם מציון. וחשיב תורה וכו'. ברכה מציון שנאמר יברכך ה' מציון. הופעה וכו'. סעידה מציון שנאמר ומציון יסעדך. חיים וכו'. ישועה וכו'. גדולה וכו'. והוא ג"כ במזמור כ' אלא שהוא קטוע. ובויקרא רבה פכ"ד ג' ליה כמי והתם חשיב. ישועה. עוז. ברכה וכו' שנאמר יברכך וגו'. שופר. טל וברכה וחיים מציון שנאמר כטל חרמון וגו'. תורה. עזרה ושיוע מציון שנאמר ישלח עזרך וגו'. כא) לא איתפרים שם הדורש ועיין לעיל פ"מ אות כ"א. כב) במקרא כתוב שתי באדני ה'. כג) כ"ה בד"פ. אלא דהתם איתא רחוק היאך בעולם הזה והגיה הז"א הימך וכ"ה נכון. כד) ככ"ל להגיה. והז"א הגיה אלא. ובילקוט תהלים שם העתיקו ושינה הסגנון בדרכו עיי"ש. ופירשו זונה כמו זונח דלא מתמנעי רבנן למידרש בין ה"א לחי"ת. והביאו ראיה מן לצמיתות שהרגומו לחלוטין. כה) כלו' שמלגלגים שאין מקום בגיהנם לרשעים. כו) הז"א הגיה מפלתכם ופי' שהיא לשון שבועה כביכול הוא נשבע במפלה שלהם ע"ד השבועה לצדיקים חייכם. ועיין בילקוט ישעיה שהעתיק שם זה המאמר והשמיט מלה זו והרשיבו קלת במדרש אחר עיי"ש. כז) הגהתי עפ"י הילקוט שם. במקרא כתוב העמיק הרחיב. כח) לאו דכתוב במקרא ואראנו אלא מסגנון לשון הדורש הוא. כט) וכ"ה

כ ת נ ו ר (מלאכי ג' י"ט). בא יואל ואומר כמותם תקעו שופר בציון [וגו'] כי בא יום ה' כי קרוב. אמר דוד כ י ה נ ה ר ח ק י ך י א ב ד ו זה בלעם וחביריו שרחקו את הקץ ואבדו מן העולם. אבל נביאי ישראל (שהטיבת') [היטבת] להם שקרבו את הקץ. היטב (לו) [לי] אף אני שקרבתי את הקץ כמותם. ואני שקרבתי [קרבת אלהים לי טוב וגו'] ל): ל ס פ ר כ ל מ ל א כ ו ת י ך א"ר פנחס בשם רבי אחא אע"פ שגמר הקדוש ברוך הוא את (ברית) [בריית] עולם ושבת מכל מלאכתו כמה שכתב ויכל אלהים ביום השביעי [וגו'] וישבות [וגו'] (בראשית ב' ב'). אבל משתי מלאכות לא בטל. מתקן את הפורענות לרשעים ומתקן מתן שכר טוב לצדיקים לא).

תקעו שופר בציון זה שאמר הכתוב מי יתן מציון ישועות ישראל [וגו'] יגל יעקב ישמח ישראל (תהלים י"ד ז' וכ"ג ז'). לפי שבשעה שעמדו ישראל בסיני ואמר להם משה מבקש הקדוש ברוך הוא ליתן לכם [התורה] אמרו לו רבינו משה כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז') מיהו מבקשים אנו לשמוע מפיו. אמר רב חנן בשם רבי אחא ערב לפני הקדוש ברוך הוא התשובה שהשיבו למשה ומיד נעקר כל יצר הרע שהיה בהם. הוא שהקדוש ברוך הוא אומר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי (דברים ה' כ"ו) [לבם] אינו אומר אלא ל ב ב ם. יצר הטוב יצ"הר שהיה בהם נעשו שניהם לב אחד של יצר טוב לב). אמר רבי יוחנן הקדוש ברוך הוא עומד ואומר מ י י ת ן ו ה י ה ל ב ב ם ז ה ל ה ם ולא לומר הן של מי לא שלך לעקור יצר הרע מבינותינו לג). שאילו שאלו אותה שעה שלא למות לא היה מתים. שאילו [שאלו] שיעקר יצר הרע היה נעקר מהם. אלא ולא נתן ה' לכם לב לדעת (שם כ"ט ג') א ת מ ה. [אמר הקדוש ברוך הוא] לפי שאני אמרתי מ י י ת ן ו ה י ה ל ב ב ם ז ה אף אתם סופכם להיות מתאוים ואומרים מ י י ת ן מ צ י ו ן לד): דבר אחר מ י י ת ן בשני מקומות. א"ר הונא לפי ששני פעמים התינוקות אומרים בבית הכנסת אחת בבוקר ואחת בערב הושיענו ה' אלהינו (תהלים ק"ו מ"ז) (הושיעה ה' אלהינו) לה) לפיכך הקדוש ברוך הוא אומר שני פעמים מי יתן מציון ישועת. מי יתן שיגיע הקץ שאקרב גאולתכם. ר' יהודה בי רבי שלום בשם רבי שמעון בן לקיש אומר לאו [מן השם הוא זה] אלא שכתיב בשני מקומות. בתהלים הושיענו ה' אלהינו וקבצנו

מאיר מגן דוד עין

ג"כ בילקוט תהלים שם. ולפ"ז רחוק הוא למחוק מלת י ר מ י ה ולהגיה י ש ע י ה. גם לא נמצא מקרא בירמיה שיהיה לו שייכות אל סגנון הדרוש. ע"כ נראה דס"ל לדורש זה דאע"ג דכתוב שם בריש פרשה משא ב ב ל א ש ר ח ז ה י ש ע י ה ו ב ן א מ ו ץ. כיון שהוא מ ש א ב ב ל מנבואת י ר מ י ה היא. אלא שתלאו הכתובים נבואה זו בישעיה. וכיוצא בזה מצינו בסוף מכות עיי"ש בתוספות. וכלו' שנשתמש ירמיהו בחזיון ישעיה. ואשר חזה ישעיהו בן אמוץ על אשור כשא ירמיה על בבל. וא"כ נבואה זו משא בבל לירמיה אשר חזה ישעיהו על אשור. כנ"ל בביאור הזרות הזו. ועיין לעיל בפ' דנחמו אות מ"ז. וה' יאיר עינינו בתורתו. ל) הגהתי עפ"י הילקוט שם עיי"ש. לא) וכ"ה בד"פ. אלא דשם איתא אעפ"י משגמר והוא ט"ס. וגי' הילקוט שם אר"פ בש"ר א ח א אעפ"י ששבת הקדוש ברוך הוא ממלאכתו וגמר ב ר י א ת עולם וכו' ועיין לעיל פכ"ג אות פ"ט. ומייתי לה הכא לפרש לשון מ ל א כ ו ת י ך דהיינו שכרן של צדיקים ופורענותן של רשעים. לב) עיין מכילתא יתרו מס' דבחודש ספ"ב ופ"ט ובמ"ע שם אות כ"ג. ועי"ז ד' ע"ב. וע"ע ברש"י עה"ת ואתחנן ה' כ"ד. ועיין במשנה דסוף ברכות שדרשו בכל לבבך בב' יצריך. וע"ע בתרגום יונתן בואתחנן שם. לג) בתמיה. כלו' היאך אפשר לשמוע מפי הקדוש ברוך הוא מי יתן וגו' ולא לומר ולהשיב הן של מי וכו'. והז"א הגיה ולא אמרו הם של מי הוא וכו' וא"כ. ובע"ז ה' ע"א בברייתא כעין זו. ובדברים רבה פ"ז בד"ה ולא נתן ה' לכם לב לדעת גרסינן כעין זו בשם ר' יצחק עיי"ש. לד) וכ"ה בילקוט תהלים אלא שכל המאמר שם קטוע עיי"ש. ובעין זה הגיה הז"א. לה) במקרא ליתא ובילקוט ובמדרש תהלים י"ד לא גרים ליה. והתם גרים זה המאמר בשם ר' י ו ד ן ב ש " ר ר י ב " ל. גם ל"ג בביה"כ. אלא ה"ג לפי שהתינוקת אומרים ב"פ ביום וכו'. ויראה שמנהגם היה להתפלל עם התינוקת שחרית וערבית ב' המקראות דתהלים

והצילנו מן הגוים (שם) לו) ובדברי הימים נאמר הושיענו [אלהי] ישענו [וקבצנו והצילנו מן הגוים וגו'] (דהי"א ט"ז ל"ה) לפיכך הקדוש ברוך הוא אומר מ י י ת ן מ צ י ו ן שני פעמים לז): דבר אחר מ י י ת ן [וגו'] י ג ל י ע ק ב י ש מ ח י ש ר א ל לא היה צריך לומר אלא יגל אברהם יצחק ויעקב וישמחו ישראל. אלא למה י ג ל י ע ק ב לח). לפי שיעקב מצטער כשישראל מצטערים וכשהם בצרה לפיכך כשתבוא הגאולה לישראל הוא שמח עמהם י ג ל י ע ק ב י ש מ ח י ש ר א ל. אימתי יגל יעקב. כשישמח ישראל. כשם שדרש ריש לקיש (דבר קשה הוא) לט). כשישראל חוטאים כאן יעקב לוקה במערת המכפלה. לפיכך כשתבוא הגאולה הוא שמח עמהם יגל יעקב ישמח ישראל מ). אבל ר' אלכסנדרי' דריש דעת אחרת. למה י ג ל י ע ק ב. אלא אדם שיש לו בן למול או נטל אשה מי שמח. מי שהוא מזומן לסעודה. [וכן יעקב הוא מזומן לסעודת] הקדוש ברוך הוא שהוא עתיד [לעשות] לצדיקים לעתיד לבא ש מ ע א ל י י ש ר א ל מ ק ו ר א י (ישעיה מ"ח י"ב) [מהו מקוראי] מזומני. לפיכך כשתבוא (סעודה) [סעודת] גאולה הוא שמח שהוא מזומן לסעודה י ג ל י ע ק ב מא). אימתי כל אילו. כשיתקע שופר בציון שנאמר תקעו שופר בציון הריעו בהר קדשי [וגו'] כי בא יום ה' כי קרוב. כך דריש ר' תנחומא ב"ר מב).

פמ"ב

וה' פקד את שרה כאשר אמר
ויעש ה' לשרה כאשר דבר (בראשית כ"א א') א)

ילמדנו רבינו איזה היא ההונייה שאמרו שלא יונה אדם לחבירו. כך שנו רבותינו לא יאמר לו בכמה חפץ זה ואינו רוצה ליקח. ואם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. ואם גר הוא לא יאמר לו זכור מעשיך ומעשה

מאיר מגן דוד עין

סוף ק"ו. לו) במקרא ליתא והצילנו. לז) הגהתי עפ"י מדרש תהלים. והתם ג' אמר רבי תנחומא אמריתה יתיה לפני ר' כחוניא ואמר לי לא מן השם הוא זה אלא וכו'. והתם מייתי משל עלה עיי"ש ובילקוט. ועיין לקמן אות מ"ב. וכבר נתפשט מנהגנו לומר בשחרית פסוק דדה"י בהודו. ובערבית פסוק דתהלים ברוך ה' לעולם. לח) כלו' שהיה צ"ל שיגילו האבות וישמחו בניהם. ובמדרש תהלים שם יגל אברהם ישמח יצחק אכ"כ אלא יעקב למה אלא לפי שיעקב שמח מכל האבות וכו'. לט) הוא הערה מהמסדר על מדרשו של ר"ל. מ) במדרש תהלים שם א"ר שמעון בן לקיש בשעה שישראל חוטאין יעקב מרגיש במערת המכפלה שנאמר כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל במערת המכפלה. וכן כשתבא השמחה יעקב שמח בה מכל האבות (כן הוא הנוסחא בילקוט שם אבל במדרש שלפנינו הוא קטוע ומשובש). וענין הדבר הוא דהלכתא דלרשע בן צדיק קורין רשע בן רשע ולכך אמרו דנטמא ישראל במערת המכפלה. מא) במקרא כתוב שמע אלי יעקב וישראל מקראי. בד"פ איתא לסעודת הקב"ה. ובילקוט ישעיה מ"ח העתיק המאמר ופירשו ושינה בו וקיטעו כדרכו. והתם ג' וכן יעקב שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים סעודה וכו' עיי"ש. ומזה למדתי להגיה כמו שהגהתי. והז"א הגיה וכן יעקב מזומן לסעודה שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות לצדיקים וכו'. ובמדרש תהלים שם ג' [דבר אחר] לפי שהוא מזומן לסעודה שנאמר שמע וגו' מהו מקוראי מזומני כמה דאמר ויתן להם מקום בראש הקרואים. וכ"ה בילקוט שם. ושם מייתי עוד שיטה אחרת בשם רב עיי"ש. אמ"אש עכ"פ מוכח שלא העתיקו זה מזה. גם אין להכריע בקידום ואיחור. שכשם שיש רגלים לאיחור שגנון הפסיקתא כך יש רגלים לאיחור שגנון המדרש שם. מב) עיין לעיל אות ל"ז ונראה שר"ה הוא ר' חוכא והוא ר' כחוניא דמדרש תהלים.

פמ"ב א) הוספתי כאן המקרא שהשמיטוהו המעתיקים. ועיין לעיל פל"ח שהיא הפרשה ליום ב' דר"ה. ורואה אני להעתיק כאן דברי הרמב"ם בפ"ה ה"ז ומ' מה' קידוש החדש. יו"ט של ר"ה בזמן שהיו קובעין על הראייה היו רוב בני א"י עושין אותו ב' ימים מספק וכו' שאין

אבותיך (ב"מ פ"ד מ"ט ב). אמר הקדוש ברוך הוא דייך שוה לי. כביכול אני כשבראתי עולמי לא בקשתי להונות לברייה ולא (פירש מתי) [פירסמתי] מה האילן שאכל (ממנו) אדם הראשון הימנו ומת ג): מה היה. ר"מ אומר חיטים היו ד). רבי יוסי אומר תאנה היה ה). רבי יהודה בר' אילעאי אומר ענבים היו ו). ר' אבא דמן עכו אומר אתרוג היה פרי עץ (ויקרא כ"ג מ') ז). רבי עזריה (אומר) ורבי יהודה בר' סימון אמרו בשם ר' יהושע בן לוי לא גילה אותו ולא תגלה אותו ח). למה. שלא יהו אומרים האילן הזה (מביא) [הביא] מות לעולם. וכן הוא [אומר] ואת הבהמה תהרוגו (שם כ' ט"ו) אם האשה חטאה בהמה מה חטאה. אלא שלא יהא רואים אותה ואומרים זו היא (שנסקלה) [שנתקלה] פלונית על ידה ויהיו מונין את האשה ט). ומי הוא שמונה את חבירו נענש י): אתה מוצא שרה הונת עצמה ונטלה שכרה. שאמרה הנה נא עצרני ה' מלדת (בראשית ט"ז ב') אמר הקדוש ברוך הוא הונת את עצמך. חייך את אומרת

מאיר — מגן דוד — עין

השלוחים יוצאין ביו"ט ולא עוד אלא אפילו בירושלים עצמה שהוא מקום ב"ד פעמים רבות היו עושין יו"ט של ר"ה ב' ימים וכו' והואיל והיו עושין אותו ב' ימים ואפילו בזמן הראייה התקינו שיהיו עושין אפילו בני א"י אותו תמיד ב' ימים בזמן הזה שקובעין על פי החשבון. ב) במשנה ב' והוא אינו רוצה וכו' אם היה וכו' אם הוא בן גרים וכו' זכור מעשה אבותיך. ובמשנה שבירושלמי אם היה בן גרים וכו' מה היו מעשה אבותיך. ועיין במכילתא משפטים פי"ח ובכשמן במ"ע שם אות ג'. וכולא בתנחומא דפ' וירא והתם ג' ילי"ר איזו אונאה כך שנו רבותינו אסור לאדם שיונה את חבירו ולא יאמר לו וכו' בעל תשובה אל יונה אותו ולא יאמר לו וכו' ואם היו בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך שהרי הדבר אמר בין שכיהם (פי' שהרי חזירים בין שיכיהם). ג) וכ"ה בד"פ ובתנחומא שם. ושם ג' ולא פירסמתי לבאי העולם מה היה האילן שאכל ממנו אדה"ר. וב' נוסחאות היו לפניהו. ד) עיקרו בב"ר פט"ו ושם מסיים כד לא הוה בבר נש דעה איכון אמרין לא אכיל ההוא איכשא פיתא דחיטי מן יומוי. ושם הביאו ראיה שקודם חטאו של אדה"ר מין עץ היו. ועיין בכתובות קי"א ע"ב. וע"ע סנהדרין ע' ע"ב ובברכות מ' ע"א. ושם החליפו דר"מ בדר"י עיי"ש. ה) בר"ה שם עיי"ש. ובבבלי ג' לה בשם ר' נחמיה. ועיין בקהלת רבה פ"ה שהתאנה יפה למאכל וטוב לעינים ומוסיף חכמה. וע"ע ברות רבה ספ"ד שמתיקה ארגלת לשון לתורה. ו) בר"ה שם ובספרי פי' שב"ג. וע"ע בב"ר פי"ט ובויקרא רבה פי"ב ובבמדבר רבה פ"י ואסתר רבה פ"ה. ז) שטעם עצו ופריו שוה כדאמריכן בסוכה ל"ה ע"א. ובב"ר שם ג' ר"א דעכו אמר אתרוג היה הה"ד ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וגו' אמרת לא ורא איזהו אילן שעצו נאכל כפריו ואין את מוצא אלא אתרוג. ויסוד אלו המאמרים הוא כמ"ש בסנהדרין ע' ע"א דמארא וריחני פקחין. ח) כלו' לא גילה אותו הקדוש ברוך הוא ולא תגלה אתה וכמ"ש בספרי ק"ה וקי"ג אם מי שאמר והיה העולם כיסה עליו ואתה מגלה עליו בתמיה. ובב"ר שם ג' ר"ע וריב"ם בשם ריב"ל אמרו ח"ו לא גילה הקדוש ברוך הוא אותו אילן לאדם ולא עתיד לגלותו ראה מה כתיב ואשה אשר תקרב וגו' אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא הבהמה שנסקל פלוני ע"י ואם על כבוד תולדותיו חס המקום על כבודו עאכו"כ. ט) במשנה דסנהדרין כ"ד ע"א הבא על הזכור ועל הבהמה והאשה המביאה את הבהמה בסקילה אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא לפי שבאת לאדם תקלה ע"י לפיכך אמר הכתוב תסקל דבר אחר שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא שנסקל פלוני ע"י. ועיין בגמרא שם נ"ה ע"א בהא דבעו מיניה מרב ששת עיי"ש. ובאריכות הענין הוא בתורת כהנים פ' קדשים שם ובמסכת שמחות ספ"ח. וע"ע במדבר רבה פ"ב בפ' השכן השכנתי. ובתנחומא שם והתם מייתי ואשה אשר תקרב וגו'. וכ"ל דמלת שנסקלה הוא ט"ס ול"ל שנתקלה. שהרי מסיק ויהיו מונין את האשה. וכגון שעשתה הדבר בשוגג שממיתין את הבהמה ולא אותה כדאמריכן בירושלמי דסנהדרין שם. ועיין בבלי נ"ה ע"ב שם. ולהכי מייתי הכא קרא ואת הבהמה תהרוגו דכתיב גבי על הבהמה. דקרא משמע ליה ואת הבהמה תהרוגו מכל מקום בין אם הוא במיתה או לאו. ונקט הכא אשה וכן בב"ר ובבמדבר רבה דנקט מקרא דואשה אשר תקרב. לומר דאפי' על אשה שביזתה עצמה כך חס הכתוב וק"ו על אים. עיין כתובות ס"ד רים ע"ב. י) בתנחומא

ע צ ר נ י ה' בו בלשון אני פוקדיך. מניין. ממה שקרינן בעניין ו ה' פ ק ד א ת ש ר ה כ א ש ר א מ ר יח).

[וה פקד את שרה וגו'] כך פתח ר' תנחומא זהו שאמר רוח הקודש ע"י דוד מלך ישראל לעולם ה' דברך נצב בשמים (תהלים קי"ט פ"ט). צא וראה ופתח את הפתח כל מה שיש בו בפרשת בחודש השביעי ואתה משיח (עמנו) [מתוכו] יב): אף שלמה [אמר] ותדבר בפיך ובידך [מלאת וגו'] לאמר (מלכים א' כ"ד וכ"ה. דהי"ב ו' ט"ו וט"ז). אמרת לאבי הנה בן נולד לך [וגו'] ושלמה יהיה שמו שלום ושקט יהיה בימיו (דהי"א כ"ב ט') יג) לא עשית כן. וישב יהודה וישראל לבטח (מלכים א' ה' ה') יד). אמרת לו והוא יבנה בית לשמי (דה"י שם י') טו) לא עשית כן. ויבן שלמה את הבית (מלכים א' ו' י"ד). הוי ותדבר בפיך ובידך מלאת. אמרת לאברהם הבט נא השמימה וספור את הכוכבים [וגו'] כה יהיה זרעך (בראשית ט"ו ה') טז) ולא עשית כן יז). מה משה אומר להם והנכם היום ככוכבי השמים (דברים א' י'). אמרת לו שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך (בראשית י"ח י') ולא זה שאמרת אלא ועוד שעשית וה' פקד את שרה כאשר אמר. הוי ותדבר בפיך ובידך מלאת יח):

וה' פקד את שרה אמר רבי אליעזר כל מקום שנאמר וה' הוא וה' ובית דינו יט). שהיו המלאכים אומרים לו רבונו של עולם בדין [הוא] שיפקד אברהם. שאם אין אתה פוקדו עכשיו תורתך הייתה מזוייפת. היאך. אלא א"ר יהודה הלוי בשם ר' שלום בן שבעים שנה היה אברהם כשהסית הקדוש ברוך הוא עמו בין הבתרים וגזר עליו ידע תדע כי גר יהיה זרעך (שם ט"ו י"ג) כ) (מסיחא) [משיהא] לך זרע בניך משתעבדים ארבע מאות שנה כא). וכבר קדמה התורה לבריאת העולם וכתב בה ומושב בני

מאיר · מגן דוד · עין

השמיט לכל זה מן מה היה וכו'. וג' צ א ו ר א ה כל מי שיונה לחבירו הוא נענש ת ח ל ה ו ש ר ה שהוכחת את עצמה וכו'. יא) כלו' שהוכחת את עצמה ולא תלתה הדבר באברהם שהוא אינו מוליד (עיין יבמות ס"ד ע"א אברהם ושרה טומטמין היו) ובלשון זו נפקדה שתלה הכתוב הפקידה והדיבור בה. וכן פי' הז"א. ובתנחומא שם פירשו והרכיבו המאמר בענין אחר. וה"ג התם בלשון שאמרת בו אני פוקדך את אמרת ע צ ר נ י מה כתיב למעלה כי עצר עצר ה' וגו' אמר הקדוש ברוך הוא אברהם התפלל לפני על אבימלך הרשע ונתמלאתי רחמים עליו הריני פוקד לאברהם עמו שנאמר וירפא אלהים וגו' וילדו מה כתיב אחריו וה' פקד את שרה. יב) כן הגיה הז"א. ובד"פ איתא ע ת ו כ ו. וכלו' שהתחלת הדרוש הוא כענין שדורש שם וסיומו הוא כאן. ופתיחתא זו היא ג"כ בב"ר פנ"ג אלא דהתם היא ג"כ מקוטעת. וה"ג התם לעולם ה' דברך נצב בשמים הא בארץ לא אלא מה שאמרת לאברהם בשמים למועד אשוב אליך כעת חיה. יג) במקרא כתוב כ י שלמה וגו' ו ש ל ו ם ושקט א ת ן ע ל י ש ר א ל בימיו. יד) בתמיה. טו) במקרא כתוב ה ו א. טז) במקרא כתוב וספר הכוכבים. יז) בתמיה. יח) ג"ז היא פתיחתא בב"ר שם. וה"ג התם וה' פקד את שרה אשר שמרת לעבדך דוד אבי אשר דברת לו א ש ר שמרת לעבדך זה אברהם את אשר דברת לו למועד אשוב אליך ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה וה' פקד את שרה. ונראה שר' תנחומא כשתמש באלו הפתיחתות ועשאום לדרוש שלם עפ"י שנכונו. יט) עיין ב"ר פנ"א ושם ג' ר' אלעזר. ושמות רבה פי"ב ושם ג' לה שתמא. ובויקרא רבה פכ"ד מפיים בה בכיין אב שבכולן וה' דבר עליך רעה (מ"א כ"ב) וכ"ה בשה"ש רבה פ"א בפ' לסוסתי. ועיין במדבר רבה פ"ג בפ' ואני הנה לקחתי. דג' התם ורבנן אמרי כ"מ שנאמר בו ואני כביכול הקדוש ברוך הוא ובית דינו ובניין אב שבכולם וה' וגו' דבר עליך רעה (ירמיה י"א). ועיקרו בירושלמי ברכות פ"ט ה"ז וריש סנהדרין ושם ג' ר' אלעזר ונראה מעם שכן עיקר. כ) עיין בתוספות ברכות ז' ע"ב. והוא מפורש במדה ל"ב דר"א בנו של ריה"ג. וג' התם ויהי מקץ ל' שנה ות' שנה :א"ר יוסי א"א מולא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם אבינו שנגזרה גזירה על ענין בין הבתרים הא למדת שגזירת ענין בין הבתרים היה ה' שנה קודם ליציאת אברהם מחרן ונכתבה מאוחרת. כא) ככ"ל. והז"א והרז"ו כדחקו. וביצחק נקרא לו זרע ומשעת לידתו התחילו הד' מאות. וכיון שהיה אז אברהם בן מאה א"ב

ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה (שמות י"ב מ') כב) והיום אברהם בן מאה שנה ואם אין אתה פוקדו (עצמו) [עכשיו] אתה מזייף את תורתך. [ועוד] שאתה משהה בקץ, בדין(הוי) הוא שיפקד וה' פקד כג):

דבר אחר וה' פקד מה כתב למעלה מן הענין. וה' המטיר על סדום ועמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים (בראשית י"ט כ"ד) חורבנה של סדום. כיון שבאו המלאכים הוציאו לוט ואת שתי בנותיו. היו בנות לוט סבורות שמא שחרב את העולם כדור המבול. והן עומדות ומשקות אביהן (וישכבו) [ושוכבות] עמו ומתעברות הימנו כמה שכתב ותשקין את אביהן (שם שם ל"ג). א"ר אלעזר אע"פ שאין דרך האשה לעבר מן בעילה ראשונה כד) אלא אלו שלטו בעצמן ועיברו מן בעילה ראשונה. ולא מתבקשות לזנות את אביהן כה) אלא אמרו לא ברא הקדוש ברוך הוא את האדם אלא על פריה ורביה. והרי הוא חרב כדור המבול. מהיכן יש לו להתקיים. הוי לא מילט אותנו הקדוש ברוך הוא אלא לקיימו ממנו. ולא היו יודעים שסדום בלבד חרבה. אבל היו יודעים שאמרו המלאכים כי משחיתים אנחנו את המקום הזה (שם שם י"ג) כו). אמר הקדוש ברוך הוא איני מקפח שכר כל ברייה אע"פ שלא חשבו בנות לוט מחשבה יפה אלא אני יודע את הלבבות אני ה' חוקר לב ובוחן כליות (ירמיה י"ז י') כז). לפיכך כשהוא בא לרחוקם ריחק את עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואביות. אמרו המלאכים רבונו של עולם אילו הולכות ישינות עם אביהן בעילה אחת ומעמידות ממזרים בעולם. והצדיק הזה מצטער כל השנים הללו. בדין הוא שיפקד וה' פקד כח):

דבר אחר וה' פקד מה כתב למעלה. חורבנה של סדום. שבזמן שהיתה סדום קיימה היה אברהם דר בארצות הללו והיה מקבל את העוברים ואת השבים. וכיון שחרבה היה עומד ונוסע מן הארצות הללו והולך לו לארץ פלשתים כמה שנאמר

מאיר **מגן דוד** עין

התחילו הת"ל שנה כשהיה אברהם בן ע'. כב) והיינו אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן כמו שפירשו במכילתא שם עיי"ש. כג) כ"ה בד"פ. אמ"אש רואה אני כאן מקום להעיר על ענין קדימת התורה לבריאה שהוזכרה במדרשים בכמה מקומות. ולא ארמוז רק על ב"ר פ"א. ויסוד זה המאמר הוא מפורש בכתוב במשלי ה' קנני ראשית דרכו וגו'. והחכמה היא הדרך המיישרת את האדם בתיקונו של עולם. והיא היפך הכסילות הגורמת במורדנו של עולם. ובאותה החכמה ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו. וקבע חוקים בקיומו. ואותה החכמה היא התורה המיישרת את האדם ומלמדת אותו בתיקון ובקיומו של עולם. והרחיבו זה הענין במדרשים בכמה פנים. ונחלקו הדרשנים בפנה זו בד' דרכים. (א) מהם שיסדו הדברים כפשוטן וכמו שהוא לפנינו ובכמה מקומות במדרשים. והוא שנכתבה התורה על העתיד ומגיד מראשית אחרית. ואל תתמה שהרי אם אתה אומר שמשה כתבה מפי הדבור. על כרחך תאמר שנכתבו בה דברים על העתיד שלא היו עדיין בימי משה. ואין הבדל בכמות הדברים. (ב) ומהם שהוציאו המאמר מפשוטו ובארו דרך דרוש שהיא קדימה במחשבה ובמעלה ולא קדימה זמנית. והם נ"כ בב"ר פ"א. (ג) ומהם שבארו הענין על דרך שדרכו בה הרמב"ן והמקובלים. שהתורה כולה צרופי אותיות היא. וכן דעת רב בברכות נ"ה ע"א ודעת ר' אלעזר במדרש תהלים ג' ודעת ר' שמאי בספרי האזינו פי' ש"ל. והדרך הד' הוא כמו שבארתי יסוד זה המאמר. כד) עיין יבמות ל"ד ע"א וב' דשמעתא הוא. דגמירי להו דאין האשה מתעברת מביאה ראשונה. ובב"ר פמ"ה ופנ"א ג' אר"א לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה איתיבון והא כתיב ותהרין שתי בנות לוט וגו' א"ר תנחומא שלטו בעצמן והוציאו ערותן וכו'. ונראה דר"א לאו שמעתא אמרה אלא גמרא אייתי בידיה לדרוש קראי. ור' תנחומא מפרש מאי דקאמר ר"א. ולפנינו אמרה ר"א בפירוש. כה) הז"א הגיה ולא שהיו מבקשות וכו' וכן הגיה לעיל מה כתב למעלה מן הענין חורבנה של סדום וה' המטיר ומשקו בתר הכי וא"ל. ועיין בב"ר פנ"א דהוא דעת ר' הונא בר פפא ור' סימון חולק עליו וס"ל דלשם זנות עשו. אמנם במקרא ותאמר הבכירה וגו' שם אמרו שמא שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול. ועיין באגדת בראשית פכ"ה. כו) כלו' ועכ"פ לא חשבו יפה שהיה להם לדייק בלשון המלאכים. כז) במקרא כתוב בוחן. כח) והיינו כר"א דוה' הוא ובית דינו.

ויסע משם אברהם ארצה הנגב [וגו'] (בראשית כ' א') כט): וישלח אבימלך מלך פלשתים (שם שם ב') ל) כיון ששלח וחטף את שרה קפץ עליו הקדוש ברוך הוא ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (שם שם ג'). אמר ר' יוחנן [זה] אחד מן המקומות שטימא הטהור את עצמו לא) כיון שבא ליזקק לה מיד נגלה עליו אמר לו הנך מת על האשה [וגו'] והיא בעולת בעל (שם). מה עשה לו הקדוש ברוך הוא. יבש כל המעיינות שלו ושל ביתו ושל כל המקומות כי עצור עצר ה' בעד כל רחם (שם שם י"ח): שנה ר' אלעזר אחד הגדולים ואחד הקטנים א' האנשים ואחד הנשים וא' העבדים סתם הקב"ה את המעיינות שלהם. אחד לא מהם הטיל מים ולא נפנה ולא הוציא ליחה מאפיו ולא דמעה מעיניו. כולם עצורים וחתומים ומכוסים לב). וכל כך למה. על דבר שרי אשת אברהם (שם) כדי לנקות את שרה. היאך. אלא אחד מהם עומד עם חבירו בבוקר ואומר לו אין אתה יודע מה היה לי הלילה הזה. כך וכך הגיעני. ואותו אומר לו אף אני כך. והם מסיחין אילו לאילו ואומר השמים עוד לילה אחד ואנו מתים לג). היאך הייתה שרה מתנקת. שהיו חוזרים ואומרים ומה שהיתה חוץ ממנו כך הגיענו. אותו שהיתה ישנה אצלו צריך אתה לישאל מה משפטים נעשו בו. הוי כי עצור עצר ה' [וגו'] על דבר שרי לד). אמר לו הקדוש ברוך הוא הנך מת על האשה אשר לקחת (שם). אמר לו אבימלך רבונו של עולם הנסתרות והנגלות לפניך גלויים ולא הייתי מכיר בה שאתה הורגני ואבימלך לא קרב (שם שם ד') אלא הגוי גם צדיק תהרוג (שם) לה). (דבר אחר תחילה אתה דורש שהיה [אומר] הגוי גם צדיק. אע"פ שאני גוי אני ירא שמים לו): דבר אחר הגוי גם צדיק. אמר לו אם הורגני אתה אם גוי תהרוג. גם צדיק אף דור המבול ודור הפלגה צדיקים היו אם כן דנת אותם בלא התראה הגוי גם צדיק תהרוג לז): דבר אחר הגוי גם צדיק אמר אם גוי תהרוג גם צדיק תהרוג. אם הורג אתה לאבימלך הרוג אף לאברהם. למה. א"ר ברכיה הכהן ברבי [אמר] שאלתי אותו מה היא אשתך. אמר אחותי היא. חזרתי ושאלתי אותה (האשה זאת) [האשתו את]. אומרת לאו אלא אחותו אני. אף על פי כן שאלתי לבני ביתו. ואמרו אחותו הוא. הלא הוא אמר לי אחותי היא והיא גם היא אמרה אחי הוא כי בתום לבבי [וגו'] עשיתי זאת (שם שם ה') לח) ולא היא לעצמה אלא והיא אף בני ביתם בתום לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת (שם) לט). אמר לו הקדוש ברוך הוא גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת (שם ו') ולא לך לקלס ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי (שם) מ). אמר רבי לוי לאחר שהיה רכוב על הסוס ותינוק מושלך לפניו. הסוס רץ בא לדוש הנער. תפש אותו האיש הכלינו' עמד לו הסוס. התחילו הכל מקלסים את הסוס. אמר (לו) [להם] אותו האיש אילולי אני שתפסתי את (הסוס) הכלינו' היה חי מא). כך אמר לו הקדוש ברוך הוא

מאיר | מגן דוד | עין

כט) ב"ר ריש פנ"ב ואגדת בראשית שם. ל) במקרא כתוב מלך גרר. לא) עיין בב"ר שם. לב) עיין בב"ר שם בד"ה כי עצר עצר וברש"י עה"ת ועיין בפדר"א פנ"ו. לג) השמים לשון שבועה. לד) לשון הב"ר שם והכל אומרים על דבר שרי וגו'. הז"א הגיה ומה אכחכו שהיתה חוץ ממנו וכו' וא"ל. לה) הז"א הגיה ואת"ה הורגני וא"ל. ושימוש הסי"ן כמו שימוש הוי"ו בהרבה מקומות. לו) כן הגיה הז"א. לז) בב"ר שם הנך מת וגו' מכאן שאין התראה בבני נח וכו' הגוי גם צדיק וגו' אמר אם כך דנת לדור המבול ולדור הפלגה צדיקים היו. לח) במקרא כתוב אחי הוא בתם לבבי וגו'. לט) בב"ר שם א"ר ברכיה אי גוי זה תהרוג צדיק תהרוג הלא הוא אמר לי וגו' היא ואמריה וגמליה (פי' מנהיגי החמורים והגמלים) ובני ביתה ואנשי ביתה כולם אומרים כן. מ) בד"פ איתא אלא לך לקלם. בתמיה. ולשון הב"ר שם והשבח שלי הוא לא שלך. מא) ב' נוסחאות היו היו כאן, ובליכום פי' על פי ענינו הרסן. והז"א לדד להגיה בלימון מלשון עדיו לבלום ועיקר נראה שהוא ט"ס וצ"ל כליכום והוא בערוך ערך כלכם ופירושו רסן עיין במוסף שם. ובב"ר שם המאמר קתם ובשינוי סגנון. והוא ג"כ בשמות רבה ריש פ"כ ובשינוי סגנון עיי"ש.

ואחשך גם אנכי אותך מחטוא לי. אלא השב אשת האיש כי נביא הוא (שם שם ז'). מיד אבימלך משכים ומחזירה ומכבד את אברהם ומבקש הימנו שיתפלל עליו (וותרו) [שיוותרו] מב). והיה אברהם מתפלל וכולם מתרפאים מן עצירתם. ולא עוד אלא עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אמהותיו וילדו (שם שם י"ז) מג). לאוהבו של מלך (שהיה ספינו') [שהיתה ספינתו] תפוסה כל זמן אנגריא שנים הרבה מד). אמרו לו הספינה של אוהבך תפוסה ולא הטריח עליה לפנותה מה). ועכשיו של אחרים הוא פונה ושלו אינה נפנית מו) כדי הוא (תיתפנה) [שתתפנה] מז). כך כשנתפלל אברהם על אבימלך ויעל אשתו (ועמדו) [ועיברו] וילדו. עמדו המלאכים מצווחים ואומרים רבש"ע שרה הייתה עקרה כל השנים הללו ואשתו של אבימלך היתה עקרה. ומניין שהיתה עקרה שנאמר וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו (שם) ואין אדם מרפא אלא דבר שהוא לקוי. ועכשיו נתפלל אברהם ונפקדה אשתו של אבימלך ואמהותיו. ואילו נפקדו ושרה הויא עקרה. בדין הוא שתתפקד אף היא. הוי יפה דרש רבי אליעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו מח). ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו (שם) מיד ו ה' פ ק ד א ת ש ר ה מט):

דבר אחר וה' פקד את שרה רבי יהודה אומר פ ק ד א ת ש ר ה בבנים. ו י ע ש ה' ל ש ר ה כ א ש ר ד ב ר בחלב. רבי נחמיה אומר ו ה' פ ק ד א ת ש ר ה בבן. מהו ו י ע ש ה' ל ש ר ה כ א ש ר ד ב ר. שהחזירה לנערותה. ר"ש בן לקיש אומר ו ה' פ ק ד א ת ש ר ה בבנים. ו י ע ש ה' ל ש ר ה כ א ש ר ד ב ר שלא היה לה מטרין ועשה לה מטרין נ):

דבר אחר וה' פקד את שרה אמר רבי יהודה בר' סימון בשם ר' חנין בשם ר' שמואל בר' יצחק כל עקרות שהיו בעולם נפקדו עם שרה ועיברו עמה. וכשילדה ילדו כולם עמה. היא ששרה אומרת צחוק עשה לי האלהים כל השומע יצחק [לי] (שם כ"א ו'). ראובן שמח ושמעון עסוק בקרדומו בשדה ומה שמחה יש לו נא). אלא שכל עקרות שהיו בעולם נפקדו עמה. היא שכתב ו ה' פ ק ד א ת ש ר ה נב). ולא זו בלבד אלא כשילדה שרה כל סומא שהיה בעולם נפתח. וכל פסח [נעשה] שוה. וכל אלם נפקח. וכל שוטה נתרפא. למלך שהיה לו אוהב (והגיע) [והגיעו] שמחה. המלך מבקש להראות כמה אוהבו מכובד עליו. נתן (דריות) [דוריות] שיפתח הפילקיות נג). ומהיכן אתה דורש כך. דכתב ויעש אברהם משתה גדול (שם שם ח') גזירה שוה. כתב הכא מ ש ת ה ג ד ו ל וכתב התם ויעש המלך משתה גדול (אסתר ב' י"ח) מה מ ש ת ה ג ד ו ל האמור להלן ו ה נ ח ה ל מ ד י נ ו ת ע ש ה (שם) פיתח הפילקיות אף [כאן] כל שוטה וסומא ואלם שבעולם נתרפאו נד). אמר רבי חנינא בן לוי דבר גדול ומעולה יותר מזה. שבאותו היום (נולד) [שנולד] בו יצחק הוסיף הקדוש ברוך הוא אור של גלגל החמה ארבעים ושמונה פעמים כנגד מה שיש בו נה). ועל שהיה

מאיר **מגן דוד** עין

מב) כ"ה בד"פ. וכלו' שימחול לו הקב"ה עיין בערוך ערך ו י ת ו ר. מג) במקרא כתוב ואת אשתו ואמהתיו. ועיין בפדר"א פכ"ו. מד) כ"ה בז"א וכלו' שהיתה תפוסה שנים הרבה כל זמן אנגריא פי' עבודת המלך. מה) כלו' לא הטריח אותך בשבילה והז"א הגיה ולא הטריח ע ל י ך. מו) שהטריח אותך בעד אחרים ולא בשביל עצמו. מז) בד"פ שיתפנה. מח) השתא מקיים הדורש במה שהתחיל לעיל במדרשו של ר"א ודרש בו ג' שיטין. מט) א מ " א ש מרצין הדברים שכגון לשון הב"ר הוא מאוחר לשגנון לשון הפסיקתא שלפנינו. נ) בב"ר פנ"ג. וע"ע פמ"ז ויבמות ס"ד ע"א וב'. נא) וכלו' אם לה עשה הקדוש ברוך הוא צחוק למה יצחקו אחרים. נב) ודריש א ת כמו עם. נג) ככ"ל להגיה. ובד"פ איתא בירוי'. וכ"ל שט"ס נפל בספרים ודוריות היא ד ו ר י ה שבב"ר פנ"ג. ועניינו חפשית מלשון דרור עיין במתנות כהונה שם. או שענינו הוא לשון קיום כמו שפי' המעריך לשון דוריות עיי"ש. והמוסיף בערך ד ר י ה פי' דורון ומתנה. ופי' פ י ל ק י ו ת בית הסוהר בערוך ערך פ ל ק ועיין לקמן. נד) כן הגיהו הז"א והרז"וו. נה) בב"ר שם ג' ר' ב ר כ י ה ב"ר י ה ו ד ה ב"ר ס י מ ו ן בשם ר' שמואל ב"ר יצחק לאובן

העולם הזה שלכם ושל אחרים גנזתי אותו נו). כשיבא העולם שלכם אני מחזירו לכם. והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה שבעתים כאור שבעת הימים (ישעיה ל' כ"ו) נז) ואינו זורח אלא לכם. וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלאכי ג' כ') נח):

דבר אחר וה' פקד את שרה זש"ה וידעו כל הגוים [וגו'] כי אני ה' בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה [אני ה' דברתי ועשיתי] (יחזקאל ל"ו ל"ו) נט). (כלו) [על] מה שהיו השילטונים והשלטוניות (מחסרין) [מחסדות] את שרה (וקורלה) [וקוראים] אותה עקרה. עליהם הוא אומר אני ה' בניתי הנהרסות זה אברהם ושרה שהיו הרוסים ואברהם ושרה זקנים (בראשית י"ח י"א). נטעתי הנשמה לאותה שאמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה (שם שם י"ב). אני ה' דברתי ועשיתי [וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר] ס):

[דבר אחר] וה' פקד את שרה זה שאמר הכתוב כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים [כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל גזר ממכלה צאן ואין בקר ברפתים ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעי (חבקוק ג' י"ז וי"ח). כי תאנה וגו'] כביכורה בתאנים בראשיתה (הושע ט' י') סא) זה אברהם סב). ואין יבול בגפנים זו שרה. ואברהם ושרה זקנים (בראשית י"ח י"א) סג). כחש מעשה זית חדל להיות לשרה אורח כנשים (שם) סד). ושדמות לא עשה אוכל אחרי בלותי היתה לי עדנה (שם שם י"ב) סה). גזר ממכלאות [צאן] הלבן מאה שנים יולד (שם י"ז י"ז) סו). ואין

מאיר　　　מגן דוד　　　עין

בשמחה שמעון מה איכפת ליה כך שרה נפקדה אחרים מה איכפת להם אלא בשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חרשים נתפקחו הרבה סומים נתפתחו הרבה שוטים נשתפו נאמר כאן עשייה ונאמר להלן והנשה למדינות עשה מה עשייה שנאמר להלן ניתן דורייה לעולם אף עשייה שנא' כאן ניתן דורייה לעולם (ובקדרים התם יצחק יצא חק לעולם ניתן דורייה לעולם) ר' לוי אמר הוסיפה על המאורות נאמר כאן עשייה עשה לי ונאמר להלן ויעש אלהים את שני המאורות. והיא ג"כ בפסיקתא פי' דשוש אשיש. והתם ג' ר' יהודה ור' סימון ור' שמואל ראובן בחדוה שמעון מאי איכפת ליה שהרי שרה אומרת כל השומע יצחק לי א"ר לוי את מולא כשילדה אמנו שרה כל העקרות נפקדו עמה וכל החרשים וכו' השוטים נשתפו והיו הכל אומרים הלואי שתיפקד אמנו שרה פעם שנייה שנפקד עמה ר' ברכיה בשם ר' לוי להוסיף על המאורות נאמר כאן עשייה ויעש ה' לשרה וגו' וכו' מה עשייה האמורה להלן ליתן אורה לעולם אף כאן ליתן אורה לעולם ונאמר כאן עשייה ונאמר להלן והנשה למדינות עשה מה עשה האמורה להלן ליתן דורכיא לעולם וכו' דורכיא לעולם. וענין המאמר שפי' ענין הפסוק ע"ש הכתוב אור לצדיק ישמח (משלי י"ג) וכבר פירשו ענין אור של שבעת ימי בראשית על אורו של משיח שהוא גנוז לע"ל ובלידת יצחק נגלה הברכה של ונברכו בך כל משפחות האדמה וא"כ נולד ליתן אורה לעולם. נו) כלו' ואמר להם. והז"א הגיה אמר הקב"ה האור נברא בששת ימי בראשית ועל שהיה וכו' וא"ל. נז) במקרא כתוב יהיה שבעתים. נח) וענין אלו המאמרים שבלידת יצחק התחיל תיקון העולם ופסק עולם התוהו. והעולם מתעלה והולך עד ימות המשיח שאז ירפא מחץ מכתו של עולם. וא"כ עם שרה נפקדו כל העקרות ונתרפאו כל החלאים שעתידין להפקד ולהרפא. נט) במקרא כתוב וידעו הגוים. ס) ככ"ל להגיה. ופי' מחסדות מביישות. ופתיחתא זו היא בתנחומא פ' וירא והתם ג' וידעו הגוים אלו (האנשים) [הנשים] שהיו מביישות את שרה וקוראות אותה עקרה וכו'. סא) במקרא כתוב בתאנה. סב) וכלו' וכן הבא כי תאנה לא תפרח [וגו'] לאברהם. ופתיחתא זו איתא בב"ר פכ"ג והתם ג' כי תאנה וגו' זה אברהם המד"א כבכורה בתאנה וגו'. והגיה כן הז"א וא"ל. סג) בב"ר שם ג' זו שרה המד"א אשתך כגפן פוריה. והשאר ליתא. סד) בב"ר שם ג' כחש מעשה זית אותן המלאכים שבשרו את שרה (האירו) [והאירו] פניה כמשיחים היו. סה) ובב"ר מקיים בה הכי אלא שדמות לא עשו אוכל אותן השדים המתים לא עשו אוכל. סו) במקרא כתוב ממכלה. בב"ר ג' גזר ממכלה לאן המד"א ואתן לאני לאן

בקר ברפתים ותהי שרה עקרה (שם י"א ל') סז). ואני בה' אעלוזה במה שהבטיחני על ידי המלאכים אבל שרה אשתך (שם י"ז י"ט) סח) ומה שהבטיחני מיד עשה וה' פקד את שרה:

דבר אחר וה' פקד את שרה זש"ה הן אל לא ימאס תם ולא יחזיק ביד מרעים (איוב ח' כ') זה אבימלך וכל ביתו כי עצר עצר ה' בעד כל רחם (בראשית כ' י"ח) שעצר הקדוש ברוך הוא עיני כל ביתו ולא הוציאו דמעות ואזניהם [פסקו] מלשמוע. של כל בני ביתו וצאנו ובקרו ובהמתו. יכול בזכות אברהם בלבד ת"ל על דבר שרה אשת אברהם (שם) טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעולם (קהלת ד' ט') (דבר אחר) [כד"א] וה' פקד את שרה. לכך לא יחזיק ביד מריעים אלא מיד וירפא אלהים (בראשית שם י"ז) וה' פקד את שרה סט):

דבר אחר וה' פקד [את] שרה שלשה מפתחות לא האמין הקדוש ברוך הוא לבריה. לא למלאך לא לשרף לא לגדוד. אלא בידו נתונים. מפתח של גשמים שנא' יפתח לך ה' את אוצרו הטוב את השמים לתת את מטר ארצך בעתו (דברים כ"ח י"ב) ע). ומפתח של תחיית המתים הנה אנכי פותח את קברותיכם (יחזקאל ל"ז י"ב) עא). ומפתח של רחם וה' פקד את שרה. וכן הוא אומר ויזכור אלהים את רחל [וגו'] ויפתח את רחמה (בראשית ל' כ"ב) עב):

דבר אחר וה' פקד זה שאמר הכתוב הזורעים בדמעה ברנה יקצורו (תהלים קכ"ו ה') זה אברהם שהיה בוכה ומתחנן לפני הקדוש ברוך הוא הן לי לא נתת זרע (בראשית ט"ו ג') מיד נתבשר בבנים כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כ"א י"ב) הוי ברינה יקצורו.

וה' פקד הרבה פקידים. יש שנתפקד ולא עשה. ויש שנתפקד ועשה. פקדתי לאדם הראשון ולא עשה. ומעץ הדעת [וגו'] לא תאכל (שם ב' י"ז) ואכל. ותאכל מן העץ אשר צויתיך [לאמר] לא תאכל ממנו (שם ג' י"ז). פקדתי למלאך המות ועשה.

מאיר — מגן דוד — עין

מרעיתי אדם אתם. סז) בב"ר שם מסיים אלא ואין בקר ברפתים כמד"א ואפרים עגלה מלומדה וגו'. סח) ואע"ג דהאי קרא לא בבשורת המלאכים איכתב נקט ליה הכא כלו' דהבטיחו המלאכים לשרה במה שאמר לו הקב"ה לאברהם אבל שרה וגו'. דהבטחת המלאכים לשרה היתה אבל אברהם כבר נתבשר בדבר. ובב"ר ג' לה הכי חזרה שרה ואמרה מה אני מובדה סברי מן בריי אלא ואני בה' אעלוזה וגו' א"ל הקב"ה את לא אובדית סבריך אף אנא איני מובד סבריך אלא וה' פקד את שרה. סט) כן הגיה הז"א. וכלו' שלא החזיק הקדוש ברוך הוא ביד אבימלך להצילו בזכותו כמו שאמר בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת. אלא באיזו זכות ניצל לא בזכות אברהם לבד שהתפלל עליו אלא אף בזכות שרה. ודריש הכי וירפא אלהים וגו' על דבר שרה אשת אברהם וה' פקד את שרה שפקדה ובזכותה ניצל. ומאמר כי עצר וגו' לבית אבימלך הוא מאמר מוסגר. ועל דבר וגו' הוא נמשך על וירפא אלהים וגו'. ככ"ל לפרש זה המאמר. והז"א פי' בדרך אחר וז"ל יד לשון מכה כד"א הנה יד ה' הויה וגו' ולא החזיק הקדוש ברוך הוא במכה זו על מריעים אבימלך ובני ביתו אלא קיבל תפלת אברהם ורפא אותם ואז נפקדה שרה עי"ז כדאי' לעיל עכ"ד, ורחוק הוא בעיני. ע) במקרא ליתא מלת את. עא) במקרא כתוב הנה אני. עב) דברים רבה פ"ז מהו יפתח א"ר יוחנן ג' מפתחות בידו של הקדוש ברוך הוא ואין בריה שולטות עליהן לא מלאך ולא שרף ואלו הן מפתח של תח"המ ומפתח של עקרות ומפתח של גשמים וכו'. ובמדרש תהלים ע"ח ואת אסיריו לא בזה אלו עקרות שהקדוש ברוך הוא פוקדן ר' כחמיה אמר לה משום ר' אחא בשם ר' יוחנן אמר ג' מפתחות הן מפתח של רחם וכו' ואין משליטן לבריה אלא בידו וכו' וכשהוא רוצה מסרן לצדיקים וכו' עיי"ש. ובב"ר פע"ג ג' ר' תנחומא בשם ר' ביבי אמר ג' מפתחות ביד הקדוש ברוך הוא מפתח של קבורה וכו' וי"א אף מפתח של פרנסה שנאמר פותח את ידך. ועיין בתרגום יונתן פ' ויצא ופ' תבא דחשיב ד' מפתחין. וג' בפ' ויצא ארבעה מפתחין דאינון מסירין ביד רבון כל עלמא ה' ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא וכו'. ובפ' תבא ד' מפתחין בידי דמארי עלמא דלא מסרינון בידא דעפסרא מפתחא דחייתא

גזרתי עליו כי עפר אתה ואל עפר תשוב (שם שם י"ט) וכך היה לו ויהיו כל ימי אדם אשר חי [וגו'] וימת (שם ה' ה'). פקדתי לדורו של אנוש ולא עשה. אלא הכעיסוני ואז הוחל לקרוא בשם ה' (שם ד' כ"ו) עג). ופקדתי לאוקיינוס ועשה. הקורא למי הים וישפכם (עמוס ה' ח') עד). פקדתי לדור המבול ולא עשה. אלא אמרו אין אנו צריכים לעבודתו ויאמרו לאל סור ממנו (איוב כ"א י"ד) עה). פקדתי לארובות ולתהום ועשו. נבקעו כל מעיינות תהום רבה (בראשית ז' י"א). פקדתי לדור המגדל ולא עשו. אלא אמרו הבה נבנה לנו עיר (שם י"א ד'). פקדתי (לשונות) [ללשונות] ועשו. כי שם בלל ה' שפת כל הארץ (שם שם ט'). פקדתי לסדומיים ולא עשו. אלא עמדו במידתן ואנשי סדום רעים וחטאים (שם י"ג י"ג). פקדתי לאש וגפרית ועשו. וה' המטיר על סדום ועל עמורה אש וגפרית (שם י"ט כד) עו). פקדתי לאברהם ועשה. וילך אברם כאשר דבר ה' אלהים (שם י"ב ד') עז) לפיכך פקדתיו ולבני ביתו ליתן להם מתן שכר וה' פקד את שרה:

דבר אחר וה' פקד יש פקידה לברכה. ויהי מאז הפקיד אותו [וגו'] ויברך ה' את המצרי [וגו'] ויהי ברכת ה' וגו' (שם ל"ט ה') עח). יש פקידה של ליקוט עצמות. פקד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי (שם נ' כ"ה) עט). ויש פקידה של גאולה. פקד פקדתי אתכם (שמות ג' ט"ז). ויש פקידה של אמנה. ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' (שם ד' ל"א) פ). ויש פקידה של רוח. יפקוד ה' אלהי הרוחות (במדבר כ"ז ט"ז). ויש פקידה של מניין. אלה הפקודים אשר פקד (שם א' מ"ד). ויש פקידה של מלחמה. פקדתי את אשר עשה (לך) עמלק (שמואל א' ט"ו ב'). ויש פקידה של לוחצים. ופקדתי על כל לוחציו (ירמיה ל' כ'). יש פקידה של ערלים. ופקדתי על כל מול בערלה (שם ט' כ"ד). יש פקידה של לובשי כלאים. (ופקדתי על השרים ועל כל לובשי כלאים) ופקדתי על השרים [וגו'] ועל כל הלובשים מלבוש נכרי (צפניה א' ח') פא). ויש פקידה לפרוע מן ע"ז. ופקדתי על בל בבבל (ירמיה נ"א מ"ד). יש פקידה על (הרי מועדות וגו') [העדרים. שנאמר על הרעים] חרה אפי ועל העתודים [אפקוד כי פקד ה' צבאות את עדרו וגו'] (זכריה י' ג') פב). יש פקידה של שובע. כי פקד ה' עמו לתת להם לחם (רות א' ו'). יש פקידה של ישועה. זכרני ה' ברצון עמך ופקדני בישועתך (תהלים ק"ו ד') פג). יש פקידה של חיים. חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי (איוב י' י"ב). ויש פקידה של ארץ. פקדת הארץ ותשוקקה (תהלים ס"ה י') [יש פקידה] של מלאכים. יפקוד ה' על צבא המרום במרום (ישעיה כ"ד כ"א). יש פקידה של לויתן. יפקוד ה' בחרבו הקשה [וגו'] על לויתן נחש בריח (שם כ"ז א'). יש פקידה של אומות. שנאמר ואתה ה' צבאות אלהי ישראל הקיצה לפקוד כל הגוים

ודקבריא ודמזוני ודמטרא וכו'. ועיין בתענית ב' ע"א דג' א"ר יוחנן ג' מפתחות וכו' ומפתח של חיה וכו' וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה וכו' ועיי"ש. וע"ע בסנהדרין קי"ג ע"א דג' לה שם מה. ואולי שצריך להגיה בתענית א"ר יונתן. ובכל הנהו מקומות לא מייתי קרא דוה' פקד. עג) במקרא כתוב אז ולשון הדורש הוא. עד) עיין ב"ר פכ"ג ועיקרא במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ו בד"ה אלהים אחרים ובספרי עקב פי' מ"ג והוא שם לר' יוסי ויראה דהגדה עתיקה היא. עה) וכולא קראי שם מידרשי בדור המבול עיין ספרי שם ובמכילתא מס' דשירתא פ"ב. עו) במקרא כתוב גפרית ואש. עז) במקרא כתוב כאשר דבר אליו ה'. עח) במקרא כתוב בית המצרי. עט) כלו' שנזכרה הפקידה לצורך ליקוט עצמות. פ) כלו' שצריכה אמנה שעדיין לא עשתה רושם. פא) וכן מחקוהו הז"א והרז"וו. ויראה לי שעיקר הנוסחא היתה ויש פקידה של לובשים מלבוש נכרי ונשתנה הנוסחא מחמת איזה מליץ. ושינו ג"כ נוסחת המקרא. ומעתיק מאוחר הוסיף אח"כ המקרא כמו שהוא כתוב ונוסחא שלפניו לא זזה ממקומה. פב) ככ"ל להגיה. ובד"פ איתא יש פקידה על הרי עובדו עי' חרה אפי וגו'. והגיהו הז"א והרז"וו יש פקידה על עתודים. פג) במקרא כתוב פקדני.

ואל תחון כל בוגדי און סלה (תהלים נ"ט ו' פד). ויש פקידה של בנים. וה' פקד את שרה כאשר אמר פה).

פמ"ג

כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות (שמואל א' ב' כ"א א)

ילמדנו רבינו עד כמה ימים מברכים על החודש. למדונו רבותינו א"ר אחא בשם ר' אסי עד שיתמלא פגימתו. והיינו אומר עד ארבעה עשר יום. עד שהיא מתחדשת והולכת עד אותה שעה מברכים את החודש ב). אמר הקדוש ברוך הוא היו זהירים מברכים אותי על כל דבר. ואם הייתם זהירים בברכות אף אני בא אצליכם ומברך אתכם שנאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי [אבוא אליך וברכתיך] (שמות כ' כ"א). ואת מוצא אברהם מה כתיב בו. עקב אשר שמע אברהם בקולי (בראשית כ"ו ה') וברכתיו. וה' ברך את אברהם בכל (שם כ"ד א'). ולא עוד אלא שהיה רואה במזל שאינו מוליד שנאמר ואנכי הולך ערירי (שם ט"ו ב') ג) אמר הקדוש ברוך הוא ויפה אתה מסתכל אלא חייך א ב ר ם אינו מוליד. ומה אני עושה לך. אני מחליף את שמך ואתה מוליד שנאמר לא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם (שם י"ז ה') ד). וכן שרי אינה יולדת שנאמר ותהי שרי עקרה (שם י"א ל') אבל ש ר ה יולדת שנאמר וה' פקד את שרה (שם כ"א א') ה). ואף חנה על שהייתה תדירה להיות עולה ומתפללת בבית המקדש ומתחננת לפני הקדוש ברוך הוא שמע תפילתה ופקדה. מניין. ממה שקרינן בענין כי פקד ה' [את] חנה.

[כי פקד ה' וגו'] כך פתח ר' תנחומא בר אבא קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם (תהלים קמ"ה י"ח וי"ט). קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל. ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת: אך טוב לישראל אלהים (שם ע"ג א') יכול לכל. ת"ל לברי לבב (שם): טוב ה' (איכה

מאיר מגן דוד עין

פד) במקרא כתוב ואתה ה' א ל ה י ם צבאות וגו' א ל תחן וגו'. פה) עיין בילקוט שמואל ר' פ"ח שהעתיק מן התנחומא כעין זה המאמר אלא שהוא שם בסגנון אחר. והוא בתנחומא פ' במדבר בדרוש פקוד כל בכור זכר אלא שהוא קטוע לפנינו עיי"ש.

פמ"ג א) עיין לעיל פל"א אות א' וריש פמ"א. והיא ההפטרה לפ' וה' פקד כשיטת י"א במגילה ל"א ע"א. אלא דהוקבעה ליום ב' ודלא כמנהג שהוזכר בגמרא שם להפטיר ביום א' בחנה וביום ב' הבן יקיר. וגרסינן שם בגמרא ומפטירין ב ח נ ה ופירש"י לפי שפקידתה היתה בר"ה. ולא איתפרש מהיכן מתחיל והיכן מסיים. ומנהגינו להתחיל בויהי איש אחד ולסיים בוירם קרן משיחו. ומהכא ראיה שהיה מנהגם עכ"פ לקרות כי פקד וגו'. ונראה שהיו מסיימין בזה המקרא והתחילו והתפלל חנה שהם כ"א פסוקים. ב) פי' ו ה י י נ ו א ו מ ר כלו' שדעת זה המ"ד היא עד י"ד יום וכדמפרש לה עד שהיא מתחדשת וכו'. ועיקרו בירושלמי ברכות פ"ט מתני ג'. וה"ג התם הרואה את הלבנה בחידושה אומר ברוך מחדש חדשים עד איכן ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוסי עד שתראה כחלי המטה ר' אחא ור' חיננא בשם ר' יוסי עד שתתמלא פגימתה רבנן דקיסרין אמרין עד י"ד יום אר"י בי ר' בון ויאות כלום מתמלאת פגימתה אלא עד י"ד יום. וכלו' ולא עד בכלל. וזהו נגד שיטת הבבלי דסנהדרין מ"א ע"ב. דג' התם וא"ר אחא בר חנינא א"ר אסי א"ר יוחנן עד כמה מברכין על החדש עד שתתמלא פגימתה וכמה אר"י בר אידי א"ר יהודה עד שבעה נהרדעי אמרי עד י"ד ותרווייהו כר' יוחנן ס"ל הא למיהוי כי יתירא (פרש"י דהואי כמו יתר של קשת שתהא כל פגימת הקשת מלאה וכו'. וכ' שזהו כחלי המטה דירושלמי) הא למיהוי כי נפיא (פירש"י עגולה במילואתה). ודעת המדרש שלפנינו הוא כר"י בר בון שעד שתתמלא פגימתה היא עד י"ד יום. ג) ופי' ה ו ל ך מת כמו שפי' הרמב"ן וכן תרגמו יונתן. ד) במקרא כתוב את שמך. ה) בב"ר פמ"ד ג' לה בשם ר' שמואל

ג' כ"ה) יכול לכל. ת"ל לנפש תדרשנו (שם): אשרי אדם עוז לו בך (תהלים פ"ד ו') יכול לכל. ת"ל מסילות בלבבם (שם) ו): ר צ ו ן י ר י א י ו י ע ש ה למה. שאין הקב"ה מפיר תפילתו ונתן לו מה שמבקשו. זה דוד שכתב בו חבר אני לכל יראוך (שם קי"ט ס"ג). בשעה שנצטער על בית המקדש כמ"ש זכור ה' לדוד את כל ענותו [וגו'] אם אבוא באוהל ביתי [וגו'] אם אתן שנת לעיני [וגו'] עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב (שם קל"ב א' עד ה') כיון שראה אותו הקדוש ברוך הוא שעומד ומצטער על בית המקדש מיד שלח אצלו גד הנביא. והראה לו את מקום בית המקדש כמה שכתב ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה והקם לה' מזבח בגורן ארונה היבוסי (שמואל ב' כ"ד י"ח) ז). מיד הלך דוד הה"ד ויעל דוד כדבר גד אשר צוה ה' וגו' (שם שם י"ט) ח) ויעלה) [ומצא] ששם את המזבח שבו הקריב אדם הראשון ובו הקריב נח ובו הקריב אברהם ט). [כיון] שמצא אותו י) התחיל מודד ואמר מכאן ועד כאן העזרה. מכאן ועד כאן קדש הקדשים. כמה שכתב ויאמר דוד זה הוא בית ה' האלהים (דהי"א כ"ב א') ומהיכן. זה מזבח לעולה (שם יא). הוי שאין הקדוש ברוך הוא מיפר רוחם של צדיקים אלא נותן להם כל מה שהם מבקשים. לקיים מה שנאמר רצון י ר י א י ו י ע ש ה: [דבר אחר רצון יראיו יעשה] יב) מי היה. זו חנה שנתפללה לפני הקדוש ברוך הוא ולא הוציאה הקדוש ברוך הוא ריקם מתפילתה. אלא שמע הקדוש ברוך הוא את תפילתה ונתן לה כל מה שביקשה הימנו: ו ת ד ו ר נ ד ר ו ת א מ ר ה' צ ב א ו ת (שמואל א' א' י"א) מהו ה' צ ב א ו ת. אמר רבי יהודה בר' סימון אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם יש צבא למעלה יש צבא למטה. הצבא של מעלה אינם [לא] אוכלים ולא שותים ולא פרים ורבים ולא מתים אלא חיים לעולם. והצבא שלמטה אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים. ואיני יודעת מאיזו צבא אני. אם משל מעלה או משל מטה. אם מצבא של מעלה אני. לא אהיה לא אוכלת ולא שותית (אלא) [ולא] מולידה ולא מתה אלא חיה לעולם כשם שהם חיים לעולם. ואם מצבא של מטה אני. אהא אוכלת ושותית ומולידה ומתה כשם שהם אוכלים ושותים ופרים ורבים זהו ה' צ ב א ו ת יג): דבר אחר ה' צ ב א ו ת א"ר יהודה ברבי סימון בפעמי רגלים עלתה חנה לב"המק וראתה את כל ישראל שם. אמרה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם כל הצבאות האילו יש לך ואין לי אחד בהם יד): [אם ר א ה ת ר א ה וגו'] (שם) אם ר א ה מוטב ואם לאו ת ר א ה שלא בטובתך. אמרה לפניו מוטב שתראה בטובה קודם שתראה שלא בטובה. אמרה אם אין אתה פוקדני אני הולכת ועושה עצמי (מסתת') [מסתתרת] עם איש אחד. ובעלי רואה אותי וחושדני ומוליכני אצל כהן ומשקה אותי מי המרים. נמצאת אני טהורה ועליך לפקוד אותי וליתן לי בן. שהכתבת בתורה ואם לא נטמאה [וגו'] ונקתה ונזרעה זרע (במדבר ה' כ"ח). הוי אם ר א ה ת ר א ה ראה בטובה עד שלא תראה שלא בטובה טו): ו ז כ ר ת נ י ו ל א

מאיר מגן דוד עין

בר יצחק עיי"ש. ועיין שבת קנ"ו ע"א ונדרים ל"ב ע"א. וע"ע בב"ר שם. ו) עיין איכה רבתי שם. ויקרא רבה ריש פי"ז. ומדרש תהלים ד' ופ"ד וקכ"ה. ז) במקרא כתוב ה ק ם. ח) במקרא כתוב כ א ש ר. ט) עיין בפדר"א פל"א. וע"ע שם ריש פ"כ וסוף פכ"ג ובת"י פ' נח בפ' ויבן נח וגו' ופ' וירא בפ' ויבואו אל המקום. י) וכן הגיה הז"א. יא) וכלו' ממקום המזבח היה מו"ד. יב) כן הגיהו הז"א והרז"ו. יג) במדרש שמואל פ"ב ג' ר ב אמר אמרה אם מהעליונים אני לא אמות ואם מהתחתונים אני אפרה וארבה כתחתונים, ועיין ברש"י שמואל שם שהעתיק זה המאמר בשינוי לשון קצת ומסיים זו מצאתי ב א ג ד ה ש ל ר' י ו ס י ה ג ל י ל י. ונראה שצ"ל באגדה דל"ב מדות דר"א בנו של ריה"ג והוא לפנינו שם במדה ט"ז מדבר מיוחד במקומו עיין שם. יד) ובמדרש שמואל שם ג' ר ב אמר פעמי רגלים היו אמרה לפניו רבון כל העולמים מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פוקדני כאחד מהם וכו' ועיי"ש. וע"ע בברכות ל"א ע"ב. ועיין ברד"ק שם שהעתיק אלו המאמרים עפ"י המדרש שם. וע"ע בילקוט שם. א מ " א ש מראין הדברים שעיקר אלו המאמרים הם לר"י בר סימון ובמדרש שמואל דג' ר ב אינו אלא קטוע. טו) כצ"ל להגיה. ובד"פ איתא מ ש ח ת. ובמדרש שמואל שם ג' לה בשם ר' א ח א ובברכות שם ג' לה

ת ש כ ח א מ ת ך (שמואל שם) א"ר שמואל בר נחמן שלשה פעמים כתוב בפסוק זה אמתך אמתך אמתך כנגד שלש מצות ששנו רבותינו שהנשים זקוקים להם בנדה בחלה ובהדלקת הנר. אמרה חנה רבונו של עולם לא הייתה אמתך זהירה בשלשתם טז), מהו ו ז כ ר ת נ י. בזכרים. ולא ת ש כ ח א ת א מ ת ך בנקיבות. הה"ד כי פקד ה' את חנה ותהר [וגו'] יז):

[דבר אחר כי פקד ה' את חנה וגו'] יח) זה שאמר הכתוב מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה (תהלים קי"ג ט'). אמר הקדוש ברוך הוא הושבתי את שרה עקרה בתוך הבית כמה שנאמר ותהי שרי עקרה (בראשית י"א ל') יט) כדי לשמח אותה בבנים. וכי בנים הרבה היו לה לשרה. והלא לא ילדה אלא יצחק בלבד דכתב ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו (שם כ"א ב') ומהו אם ה ב נ י ם שמחה. אלא בשעה שילדה שרה את יצחק היו אומות העולם אומרים בנה של שפחה הוא ועושה היא עצמה כאילו היא מניקה אותו. באותה השעה אמר לה כ) שרה מה את עומדת. אין השעה הזו של צניעות. אלא עמדי והפריע עצמך בשביל קדושת השם. עמדה שרה והפריעה עצמה. והיו שני דדיה מוריקים חלב כשני זינוקים של מים כמה שכתב ותאמר מי מלל לאברהם היניקה ב נ י ם שרה (שם שם ז'). אמר רבי פנחס הכהן בן חמא בש"ר חלקיה קמתו של אברהם הובישה ונעשת מלילות מי מ ל ל לאברהם כא). והיו אומות העולם מביאים את בניהם אצל שרה שתניק אותם. לקיים מה שנאמר היניקה ב נ י ם שרה. ויש מהם שהיו מביאים את בניהם באמת שתניק אותם. ויש מהם שהיו מביאים את בניהם לבדוק. אילו ואילו לא הפסידו. א"ר לוי אילו שבאו באמת נתגיירו. זהו שאמר היניקה ב נ י ם שרה. מהו היניקה ב נ י ם. שנתבנו בישראל כב). ואילו שבאו לבדוק אותה. אמרו רבותינו נתגדלו בעולם הזה פרוקופאות כג). וכל גרים המתגיירים בעולם וכל יראי שמים שיש בעולם מן אותם שינקו מן חלב של שרה. הוי א ם ה ב נ י ם ש מ ח ה זו שרה כד): דבר אחר מ ו ש י ב י ע ק ר ת ה ב י ת א"ר ברכיה בשם ר' שמואל בר נחמן זו יוכבד. וכי עקרה היתה. הרי ילדה אהרן ומרים. אלא את מוצא בשעה שגזר פרעה כל הבן הילוד היארה תשליכוהו (שמות א' כ"ב) כיון ששמע עמרם כן הוא ובית דינו כה) באותה שעה גזרו ומנעו ישראל מפרייה

מאיר מגן דוד עין

בשם ר' אלעזר עיי"ש. ועפ"י לשון הגמרא והמדרש שם הגהתי. טז) במדרש שמואל שם. ובגמרא שם ג' בשם רבי יוסי ברבי חנינא. יז) במדרש שמואל שם. יח) ככ"ל להגיה. יט) כלו' את שרה שהיתה עקרה. כ) א"ל אברהם. כא) פי' מ ל י ל ו ת הם השבלים המלאים זרע כמ"ש כי תבא בקמת רעך וקטפת מלילות וגו' (כי תצא) והמלילות הם אחר שתייבש הקמה. ודריש מ י מ ל ל מי עשה לו מלילות אחר שכבר יבש מעיינו. והמשיל את אברהם לקמה שמתיבשת ונעשית מלילות. ובב"ר פנ"ג ג' ר' פנחס אמר ק ו מ ת ו של אברהם אבינו היתה יבשה ונעשית מלילות. והוא ט"ס ול"ל ק מ ת ו. ועיין בב"ר פמ"ח מה שדרשו על ואדני זקן. כב) הז"א הגיה ש נ ת ב נ ו בישראל וא"ל. כג) כלו' שהוסיפו בגדולה וכבוד עיין בערוך ובמוסף ערך פ ר ק ו פ י. כד) בב"ר פנ"ג ג' לה הבי היניקה בנים שרה בן אכ"כ אמנו שרה היתה צנועה יותר מדאי א"ל אברהם אבינו אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך כדי שידעו הכל שהתחיל הקדוש ברוך הוא לעשות נסים גלתה את דדיה והיו נובעות חלב כב' מעיינות והיו מטרוניות באות ומניקות את בניהם ממנה והיו אומרות אין אנו כדי להניק את בנינו מחלבה של אותה צדקת. ר ב נ ן ו ר' א ח א רבנן אמרו כל מי שבא לש"ש נעשה ירא שמים. ר' אחא אמר אף מי שלא בא לש"ש ניתן לו ממשלה בעולם הזה כיון שהפליגו עלמין בסיני ולא קבלו את התורה נטלה מהם אותה הממשלה (ועיין מ"ש לעיל פכ"א אות כ"א). ובסגנון מאוחר היא בתנחומא ריש פ' תולדות עיי"ש. ובפדר"א פנ"ב מסופר כל הענין בסגנון אחר. שהוציא הקדוש ברוך הוא חוטי דדי נשיהם של או"ה והביאו הילדים לשרה להניקם עיי"ש. ובסגנון אחר ג' לה בב"מ פ"ז ע"א בשם ר' לוי עיי"ש. א מ"א ש הראית שלא הועתקו אלו המאמרים זה מזה. ועכ"פ סגנון המאמרים בב"ר הוא מאוחר לסגנון המאמרים שלפנינו. כה) עיין לעיל פ"ה אות ע"א דמכי ליה לעמרם בין ז' צדיקים. ועיין יומא כ"ח ע"ב וסוטה י"ב ע"א. ובשמות רבה פ"א אמרו שלאש

ורביה. והוציאו את נשיהם. את נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה (מיכה ב' ט') כו). לפיכך
קורא (אותה) [את] יוכבד עקרה שנתעקרה מביתה. מרים היתה אותה שעה בת שש שנים
ואמרה אבא אבא פרעה היה טוב לישראל יותר ממך. למה. פרעה גזר בזכרים ואת
בזכרים ובנקיבות. פרעה גזר ספק נתקיימה גזירתו ספק לא כז). ואתה גזרת ונתקיימה
גזירתך. כיון ששמע עמרם את דבריה הביא אותה לפני סנהדרין ואמרה לפניהם.
ואמרו לו עמרם אתה אסרת ואתה צריך להתיר את הדבר. אמר להם ומה אתם אומרים
לי נחזור בחשאי כח). אמרו לו ומי מודיע לכל ישראל. א״ר יהודה בר זבידא הושיבה
עמרם בפוריא והיה אהרן מכאן ומרים מכאן טוענים קורקנות ומהלכים לפניה כט).
ורוח הקודש צווחת מ ו ש י ב י ע ק ר ת ה ב י ת א ם ה ב נ י ם ש מ ח ה. ולמה עשה
עמרם כן. כדי שידעו ישראל ויחזירו את נשיהם ל). וכיון שראו אמרו שירה להקב״ה.
ולא אמרו שירה לא) אלא אמרו עכשיו משה הגואל נולד ואנו (נגאלנו) [נגאלים]
ממצרים (הללו) [הללויה בצאת ישראל ממצרים] לב): דבר אחר מ ו ש י ב י ע ק ר ת
ה ב י ת אמר הקדוש ברוך הוא הושבתי את מרים בת תנחום עקרה בשביל לשמח
אותה (בבניס מבניה) [בבניה] לעתיד לבא: אמרו רבותינו מעשה היה במרים בת תנחום
בימי השמד שהיו לה שבעה בנים. תפשו את הראשון. אמרו לו בא (ויסתחוה) [והשתחווה]
לע״ז. אמר להם איני כופר באלהים. מיד נטלוהו ונתנוהו בתוך (הטיגנו וטיגס) [הטיגן
וטגנו] אותו לג). וכך תפשו את השני. אמרו בא והשתחוה לע״ז. אמר להם איני
כופר בהקדוש ברוך הוא. מיד עשו לו כאשר עשו לראשון. כך עשו לשלישי ולרביעי
ולכולם. נשתייר הקטן שבהם. אמרו בא והשתחוה לע״ז ואם לאו אנו עושים לך
כמו שעשינו לאחיך. אמר להם אלך ואימליך באמי. הלך אצל אמו. אמר לה מה
[את] אומרה אשתחוה לע״ז או לאו. אמרה לו אמו הא בני מה אתה מבקש שיהיו כל
אחיך נתונים בחיקו של אברהם לעתיד לבא לד). מיד הלך ולא ביקש להשתחוות
לעבודה זרה. מיד נטלוהו ועשו לו כשם שעשו לאחיו. ונטלו את מרים אמם (והרגן)
[והרגו] אותה. אמר הקדוש ברוך הוא לעתיד לבא אני משמח אותה (בבניס) [בבניה]
א ם ה ב נ י ם ש מ ח ה לה): דבר אחר מ ו ש י ב י ע ק ר ת ה ב י ת זו חנה דכתב
ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים (שמואל א' א' ב') שהיתה לעקרה בתוך הבית

מאיר מגן דוד עין

סנהדרין היה. כו) לישנא דקרא תפס הדורש ובמקרא ליתא מלת את. והז״א הגיה זש״ה נשי
עמי וגו' וא״כ. כז) בד״פ איתא ספק לא פ ס י ק א. כלו' ספק אינו דבר של ודאי. כח) כלו'
מה לנו להשיב אם נחזיר הדבר ליושנו בחשאי. כט) בד״פ איתא ק י ר ק נ ו ת ופי' הרז״וו
ק ו ר ק נ ו ת מיני כירות ואבוקות גדולות. והז״א רמז לנדרים נ״א ע״א דג' התם בריקודא
דאבוך ו ב ק י ר ק נ י דאמך. ופירש״י שם במזיגתא שאמך תמזוג לי הכוס. וכ״ה בערוך ערך
ק ר ק ן. והר״ן פי' שתהא אמך מקרקרת ומזמרת. והרא״ש ג' בריקודא דאמך ובקרקני דאבוך
ופי' שתהא אמך מרקדת ואביך מכרכר. והוא הז״א הגיה כאן טוענים ק ר נ ו ת. ל) בד״פ
איתא ו ל א עשה עמרם וכו'. הז״א הגיה א ל א כדי שידעו וכו'. וענין זה ג' ליה בשמות רבה
פ״א בשינוי סגנון ור' חנינא בר רב יצחק מייתי לה התם לפרש השם פ ו ע ה על מרים. ושכ
אמרו שבת ה' היתה. ועיין לעיל פט״ו אות ע״ג. ועיין סוטה י״ב ע״א שעיקרו הוא ברייתא
והוא שם בשינוי סגנון וריב״ז (ושם ג' ר״י בר ז ב י נ א) פי' עפ״י זה הסיפור מקרא וילך איש
מבית לוי ויקח וגו' עיי״ש. וע״ע בתרגום יונתן שמות שם ובבמדבר רבה פי״ג בד״ה נשיא לבני
גד ובסוף מדרש משלי בפ' חגרה בעוז וגו' ומגילה י״ד ע״א ובמכילתא דבשלח בד״ה ותקח מרים
הנביאה. לא) כלו' לא שאמרו שירה על לשעבר אלא אמרו וכו'. לב) כנ״ל להגיה. ובד״פ איתא
ה ל ל ו י ה ועיין לקמן אות ל״ו. לג) כ״כ להגיה. ובד״פ איתא ה ט י ג ן. ופי' טיגן מין מרחשת
ומחבת עיין בערוך ערך ט ג ן. לד) כלו' ואתה אין אתה נתון בחיקו. והז״א הגיה ו א ת ה
נ ת ו ן ב ג י ה נ ם וא״כ. לה) סיפור זה הוא באיכה רבה פ״א בפ' על אלה אני בוכיה. ושם
הוא באריכות וג' מעשה במרים בת נ ח ת ו ם. וספרוהו ג״כ באריכות באליהו רבא פ״ל. ושם ג'
בא אנדרייגוס קיסר ותפס אלמנה עם ז' בניה וכו'. וספרוהו גם כן בגיטין נ״ז ע״ב. וע״ע

כדי לשמח אותה בבנים אם הבנים שמחה כי פקד ה' [את] חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות. אמרה לו חנה רבונו של עולם מה עלי לעשות לומר לך שירות וזמירות הללו יה (בגאת ישראל ממצרים) ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה' רמה קרני באלהים לו) :

דבר אחר כי פקד ה' את חנה זש"ה מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו (משלי כ"ז כ"א). מהו מצרף לכסף וכור לזהב. אלא כשם שהצורף הזה מכניס את הכסף לאש ואת הזהב לכור, ואינו משהם בהם כך הקדוש ברוך הוא צורף את הצדיקים (מהם) כל אחד ואחד [מהם] לפי כבודו הוי מצרף לכסף וכור לזהב לז). מהו ואיש לפי מהללו. הקדוש ברוך הוא צורף את הצדיק לפי מעלליו לח). וכן אתה מוצא שרה צירפה הקדוש ברוך הוא עשרים וחמש שנים משבאת לארץ ישראל. כמה שכתב ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (בראשית י"ב ד') והיתה אותה שעה בת ששים וחמש שנים. שהיה גדול הימנה עשר שנים והולידה בת תשעים שנה שהיה אברהם בן מאה שנה כשנולד יצחק שנאמר הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (שם י"ז י"ז). הרי נמצאת למד שצירפה הקדוש ברוך הוא לפי כחה. ורבקה אף היא צירפה הקדוש ברוך הוא לפי כחה עשרים שנה. מניין. שכן כתב ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל (שם כ"ה כ') וכתב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם (שם שם כ"ו) הרי נמצאת שצירף אותה הקדוש ברוך הוא עשרים שנה. וחנה צירפה (אותה) הקב"ה אף [היא] לפי כחה לט). וכמה צירף אותה. אמרו רבותינו תשע עשרה שנה. והיאך. אלא עשר שנים ששהתה עמו ולא ילדה ונטל את פנינה וילדה לו עשרה בנים. שכן אתה מוצא שאלקנה אומר לחנה הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים (שמואל א' א' ח') אילו בניה של פנינה. ואתה נותן שמונה שנים לעיבורים ושנה אחת לעיבורו של שמואל הרי תשע עשרה שנה. ואח"כ פקדה כי פקד ה' [את] חנה מ) :

[דבר אחר כי פקד ה' את חנה] מא). א"ר אחא בשם רבי שמעון בן לקיש אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בעל פקדונות [אני] מב) שכל שאדם מפקיד אצלי אני נותן לו. למה הדבר דומה. לאחד שהיה בעל הפקדונות והיו הבריות מפקידות אצלו. בא אחד והפקיד אצלו (זהב) [זהובים] מג). בא אחד והפקיד קוצים. באו ליטול אותם הימנו. מי שהפקיד אצלו כסף נתן לו כסף. מי שהפקיד אצלו קוצים החזיר לו קוצים. כך אמר הקדוש ברוך הוא בעל פקדונות אני כל מה שאדם פוקד אצלי אני נותן לו. כך אתה מוצא אברהם הפקיד אצל הקדוש ברוך הוא נפשות דכתב ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו [וגו'] ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב ה') וכי אברהם עשה נפשות. א"ר אלעזר בן פדת בשם רבי יוסי בן זימרא אם יכנסו כל באי עולם לבראות אפי' יתוש אחד אינם יכולים ואתה אומר ואת הנפש

מאיר עין | מגן דוד

בילקוט כי תבא ובילקוט איכה ב'. וכבר סיפרו היוסיפון לרומיים במאורעות שבימי היונים. לו) כ"ב להגיה ונשתרבב מדלעיל. במקרא כתוב רמה קרני בה'. ועיין במדרש שמואל סוף פ"ו דדריש התם מקרא מושיבי עקרת הבית וגו' בד' אמהות ואשתו של מנוח וציון וחנה. לז) בילקוט שמואל העתיק לה וג' כך הקדוש ברוך הוא צורף את הצדיקים כל א' וא' לפי כחו. והרז"ו הגיה כל א' וא' מהם כמו שהגהתי. ומלת משהם בהם ליתנייהו בילקוט ובד"פ איתא משה' בהם. לח) בילקוט קיטעו. ופי' הז"א דדריש מהללו כמו מעללו וא"כ. אלא כמו שפירש"י שם ע"י שהבריות מהללים אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב ואם רע. לט) כן הגיהו הז"א והרז"ו. וגי' הילקוט ואף חנה צרפה הקדוש ברוך הוא לפי כחה וכו'. ועיי"ש שקיטע בכל המאמר. ומלת אותה צריך למחוק דב' נוסחאות היו כאן. מ) פי' עשר שנים כדתנן ביבמות פ"ד ע"א נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה אינו רשאי לבטל. וי' עבורים מט' ט' חדשים עולים צ' חדשים. וח' שנה עולים צ"ו חדשים. נשתיירו עוד וי"ו חדשים עם חדשי העיבור שבח' שנה להפסקה בין לידה ועבור. מא) כצ"ל להגיה. מב) וכן הגיהו הרז"ו. מג) כצ"ל להגיה. והז"א הוסיף כאן בבא דכסף ולהלן הוסיף בבא דזהב והרז"ו מחק מלת זהב והגיה כסף וא"כ.

אשר עשו בחרן, וכי אברהם ושרה ברא נפשות, מהו שכתב ואת הנפש. אלא שהיה אברהם מגייר אנשים ושרה מגיירת הנשים (מד). זהו שכתב ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו (קהלת ח' י') (מה) והיו מביאים את הבריות תחת כנפי השכינה. אמר להם הקדוש ברוך הוא הייכם נפשות פקדתם אצלי נפשות אני פורע לכם וה' פקד את שרה [וגו'] ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו (בראשית כ"א א' וב'). בא עמלק והפקיד אצלו קוצים כמה שכתב ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים (שמות י"ז ח') וכן אשר קרך בדרך ויזנב בך כל [וגו'] (דברים כ"ה י"ח). אמר לו הקדוש ברוך הוא הפקדת אצלי קוצים חייך קוצים אני פורע לך כה אמר ה' פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל [וגו'] ועתה לך והכית את עמלק (שמואל א' ט"ו ב' וג') (מו). וחנה פוקדה אצל הקדוש ברוך הוא נפשות כמה שכתב ויהי איש מן הרמתים צופים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהו בן תוחו (שם א' א') (מז). אמר רבי יוחנן לשון גימטריקון הוא, תחו הוא אסף. א"ת ב"ש ת"א ח"ס ו"ף (מח). אמר רבי [יונה] בשם רבי ואחר כל השבח הזה כתב בו ולו שתי נשים (שם שם ב') (מט) ולמה נטל שתי נשים. בשביל ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים (שם). כיון שראתה חנה שלא ילדה, אמרה אומר לו שיכנים צרתי לביתי. ומתוך זה יראה הקדוש ברוך הוא שהכנסתי צרתי לביתי ויפקוד אותי. אמר לה הקדוש ברוך הוא חייך (את) חנה הפקדת אצלי נפשות [נפשות] אני משלם (לידך) [ליך] כי פקד ה' את חנה (נ).

מאיר מגן דוד עין

מד) בב"ר פל"ט א"ר אלעזר בר זימרא (והוא ט"ס והעיקר כמו שהיא לפנינו. וכ"ה שם פפ"ד) אם מתכנסין וכו' אינן יכולין לזרוק בו נשמה ואת אמר ואת הנפש וגו' אלא הגרים שגיירו למה אשר עשו אלא ללמדך שכל מי שהוא מקרב את העכו"ם ומגיירו כאילו בראו ויאמר אשר עשה ל"נ אשר עשו א"ר הונא אברהם היה מגייר את האנשים ושרה היתה מגיירת את הנשים. ובסגנון מאוחר היא שם פפ"ד. ושם ג' אמר רבי הונא אברהם היה מגייר וכו'. והוא שנוי בספרי ואתחנן פי' ל"ב סתמא. וג' התם דבר אחר ואהבת. וגו' אהבהו על כל הבריות כאברהם אביך כענין שנאמר ואת הנפש וגו' והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש א' ולהכניס בו נשמה אין יכולים לבראותו ומת"ל ואת הנפש וגו' אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה. וסגנון לשון הב"ר הוא עפ"י הירושלמי דסנהדרין ספ"ז דג' להא דאם מתכנסין וכו' בשם ר"א בשם ריב"ז. אלא דהתם לא איתאמרא לפרושי ביה קרא אלא לענין מעשה כשפים אמר לה עיי"ש. וע"ע בשה"ש רבה פ"א בפ' לריח שמניך דג' לה סתמא ומסיים התם וג' א"ר הונא עיי"ש. וכ"ה סתמא באדר"נ פי"ב. ועיין בתרגומים שתרגמו כן. אונקלס תרגם וית נפשתא דשעבידו לאורייתא בחרן וי"ת די גיירו בחרן. וכ' שעיקר פירוש המקרא הוא קדום ולא איתאמרא הא דר"א בשם ריב"ז אלא לענין הלכות כשפים ונשתמשו בו בעלי האגדה לתפארת הדרוש. וע"ע סנהדרין ל"ט ע"ב. מה) ומדרש בקהלת רבה שם ד"א מדבר בגרים שהם באים ועושים תשובה וכו' עיי"ש. אמנם בכל המקומות שרמזתי לעיל לא מייתי האי קרא. מו) במקרא כתוב ה' צבאות וגו' עתה. וי"ת וכען. מז) במקרא כתוב איש אחד וגו' צופים מהר אפרים וגו'. מח) הועתק בילקוט ריש שמואל. ומייתי לה הכא דרך אגב. מט) הז"א הגיה א"ר לוי בשם ר' חנינא בר חמא וכתב שכן משמע במדרש. וגרסינן במדרש שמואל ולו שתי נשים ר' חגי בשם ר' יצחק (ובילקוט שם הגי' ר' אמי בשם ר"י) הכתוב פותח בשבחו [וחותם בשבחו] (כ"ה בילקוט שם ובלו' שענין זה שנשא ב' נשים לא היה דבר גנאי וכדמסיק) ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר הכתוב פותח בשבחו ומזכיר גנאו (וגי' הילקוט גנותו) ורבנין אמרין הכתוב פותח בשבח ומזכיר וחוזר ופותח בשבחו ועלה האיש ההוא וגו'. כלו' ומזכיר המאורע ולא בא הכתוב בזה להזכיר אם שבח או גנות אלא המאורע כמו שהיה. והנה ממדרש זה אין שום ראיה להגהת הז"א. גם נתחלפו לו השמות. ואני הגהתי עפ"י הילקוט שהעתיק בתר הכין א"ר יונה בשם רבי כיון שראתה חנה שלא ילדה אמרה אומר לו שיכניס צרתי בתוך ביתי וכו' כמו שהוא לפנינו. ובלי ספק שהעתיק מהפסיקתא שלפנינו. אלא ששינה וקיצר כדרכו. נ) בב"ר פנ"ג ג' א"ר אחא בעל פקדונות אני עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים וכו' עיי"ש. והוא ג"כ

ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות הרי חמשה ואנו מוצאים שאמרה בשירתה שילדה שבעה שנאמר שביעים בלחם נשכרו (שם ב' ה'). מהו נשכרו. נשתכרו כא) (ורביעין) [ורעבים] חדלו (שם) מן (רעיבים) [רעבונם] כב). עד עקרה ילדה שבעה (שם) זו חנה. ורבת בנים אומללה (שם) זו פנינה. ואם חמשה ילדה היאך אומרת ילדה שבעה. רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנין. רבי יהודה אומר חמשה ילדה אלא ששמואל שקול כנגד משה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו וגו' (תהלים צ"ט ו') כג). רבי נחמיה אומר חמשה ילדה [אלא] שראתה שני בניו של שמואל ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה (שמואל א' ח' ב') ובני בנים כבנים. לכך עד עקרה ילדה שבעה. [ורבנין אמרין חמשה ילדה] כד). אלא מה כתב ויהי היום ויזבח אלקנה ונתן לפנינה אשתו ולכל בניה ולבנותיה מנות ולחנה יתן מנה אחת אפים (שם א' ד' וה') בסבר פנים יפות. דבר אחר מהו אפים כנגד כל הפנים. ד"א היפה שבהם. ד"א אפים (פין) נתן לה כפלים כה). למה. כי את חנה אהב וה' סגר רחמה (שם). והיתה פנינה מכעסת אותה. והיתה בוכה ולא אוכלת. כמה שכתב וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה בית ה' כן תכעיסנה ותבכה ולא תאכל (שם שם ז'). ויאמר לה אלקנה אישה למה תבכי (שם ח') כו) אמר לה שרה שהיתה עקרה כך היתה יושבת ובוכה כל היום. [ולמה לא תאכלי] (שם) אלא רבקה שהיתה עקרה כך היתה עושה. למה ירע לבבך (שם) אלא רחל שהיתה עקרה כך היתה יושבת בינה לבין עצמה כז). הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים (שם) אילו עשרה ראשי דורות. ואילו הן ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד את חצרון (רות ד' י"ח) כלהם עשרה כח): ד"א הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים אילו עשרה בנים של פנינה. לא עשה כט) אלא כשבא לפקוד את חנה היתה חנה יולדת בן אחד ופנינה קוברת שני בנים. ילדה חנה ארבעה ופנינה קוברת שמונה. והיתה חנה מעוברת בן חמישי. ונתייראה פנינה שלא תקבור שני בניה שנשתיירו לה. מה עשתה פנינה. הלכה ובקשה מן חנה. אמרה לה בבקשה ממך נעניתי לך. יודעת אני שחטאתי לך אלא וותר לי כדי שיחיו שני בני שנשתיירו לי. באותה השעה נתפללה חנה לפני הקדוש ברוך הוא. אמרה לפניו וותר לה את שני בניה שיחיו. אמר לה הקדוש ברוך הוא חייך שהיו ראויים למות אלא הואיל שנתפללת עליהם שיחיו לשמך אני קורא אותם. לפיכך הוא אומר עד עקרה ילדה שבעה שנתחשבו לה שני בנים של פנינה ס):

דבר אחר כי פקד ה' את חנה מה כתב למעלה מן העניין וכעסתה צרתה גם כעס (שמואל א' א' ו') שהיתה פנינה מכעסת [את] חנה כעס בתוך כעס. ומה היתה עושה. אמר רבי נחמן בר אבא היתה פנינה משכמת ואומרת לחנה אין את עומדת

עין מגן דוד מאיר

במדרש שמואל פ"ח. והתם ג' א"ר אחא) בעל פקדונות אני וכו' עיי"ש. ונראה שעיקר המאמר כר' אחא בשם רשב"ל כמו שהוא לפנינו ומכאן הועתק להתם ודרוש שם המסדרים עפ"י הפסוקים שנסדרו עליהם עיי"ש. כא) בד"פ איתא שבעים בלחם נשבלו מהו נשברו נשתברו והוא ט"ס (ובהגה נדחק הז"א). ובמדרש שמואל שבעים בלחם נשכרו זה פנינה שהיתה שביעה בבנים נשתכרה. כב) והז"א הגיה מן רעבם. ובמדרש שם חנה שהיתה רעיבה מבנים חדלה. כג) ולכך נקט הכתוב שבעה שעם אלו החמשה נזכרו עוד שנים דהיינו משה ואהרן. כד) ככ"ל להגיה וכן הגיה הרז"ו. ועיין לקמן אות ס'. ומסיק לה לקמן אלא שהקדים הדורש לתת טעם למה נענשה פנינה. במקרא כתוב ובנותיה. כה) עיין לקמן ריש פמ"ו. ובמדרש שמואל ג' מנה אחת אפיים בכפליים בסבר פנים יפות. אפים כנגד פנינה וילדיה. ד"א אפים [היפה שבהם]. וכ"ה בילקוט שם אלא שהוסיף לבאר כנגד פנינה וילדיה כנגד כל (הבנים) [הפנים]. ופי' כל הפנים שהיו שם דהיינו פנינה וילדיה. כו) במקרא כתוב חנה למה תבכי. כז) ככ"ל להגיה. והילקוט שם העתיק כמו שהיה לפנינו. כח) כלו' דנבואה נזרקה מפיו. ורמז על שמואל שעתיד לצאת ממנה. כט) כלו' לא הספיק הדבר. ס) ובילקוט שם קיטע המאמר וג' ורבנין אמרין ה' ילדה אלא כשנפקדה חנה

ומרחצת פניהם של בנייך כדי שילכו לפני הספר סא), ובשש שעות היתה אומרת אין את עומדת ומקבלת את בנייך שבאו מבית הספר. זה וכעסתה צרתה גם כעס. אמר רבי תנחומא בר אבא היו יושבים לאכול והיה אלקנה נותן לכל אחד ואחד מן בניו חלקו. מה היתה פנינה עושה. מתכוונת להכעיס את חנה היתה אומרת לאלקנה תן לזה בני חלקו ולזה בני לא נתתה חלקו. למה. בעבור הרעימה (שם) סב) : (לטובה) דבר אחר בעבור הרעימה [על האלהים לטובתה] סג). אמר (להם) [לה] הקדוש ברוך הוא את מתרעמת אותה עלי חייך שאין רעמים שאין אחריהם מטר (ממך) [מיד] אני (פוקדת) [פוקדה] סד) כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות.

פמ"ד

שובה ישראל עד ה אלהיך
כי כשלת בעונך (הושע י"ד ב') א)

ילמדנו [רבינו] מי שהוא חוטא לומר שתתכפר לו על ידי תשובה [מהו] ב). כך שנו רבותינו האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקים על ידיו לעשות תשובה (יומא פ"ח מ"ח) ג). למה. שאם אדם עושה תשובה (וחזר בו) [וחוזר] לעבירותיו אינה תשובה. (זה) [אם] ירד אדם לטבול והשרץ בידו אין לו (הטהרה) [טהרה] ד). מה יעשה. ישליך מה שבידו ואח"כ יטבול ויטהר. אמר הכתוב יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו (ישעיה נ"ה ז') שהקב"ה חפץ בתשובה ואינו חפץ להמית בירייה שנאמר אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו הרעה וחיה (יחזקאל ל"ג י"א) ה) והקדוש ברוך הוא קורא אותם בתשובה כביכול שיחיו. וכן הוא אומר לישראל שובו בנים שובבים (ירמיה ג' כ"ב) אמר להם הקדוש ברוך הוא עשו תשובה עד שלא נשוב למידת הדין איני יודע מה לעשות אלא עד שאני עומד במדת רחמים עשו תשובה ואני אקבל אתכם. מניין. ממה שקראו בנביא עד ה' אלהיך ו).

מאיר **מגן דוד** עין

היתה חנה יולדת בן א' וכו'. ובמדרש שמואל שם פ"ה כל המאמר קטוע ומשובש עיי"ש. סא) כלו' לפני מלמד התינוקת. והז"א והרז"ו הגיהו לבית הספר וא"ל. סב) בילקוט שם העתיקו. ובמדרש שמואל מכעסת והוזרת ומבעבעת מה הוה אמרה לה זבנת לברייך רבה קודר ולתכילא חלוק. סג) כנ"ל להגיה. ובד"פ איתא לטובה על ד"א בעבור הרעימה אמר להם הקדוש ברוך הוא וכו'. ע"כ כ' כמו שהגהתי ואין כאן אלא שירוש וחסרון מלות. וכלו' להרעימה על האלהים לטובתה כמ"ש בב"ב ע"ז ע"א דפנינה לש"ש נתכוונה. וכן פי' הז"א והרז"וו אלא שבדדו למחוק מלת לטובה. והז"א הגיה ד"א בעבור הרעימה על האלהים א"ל וכו' עפ"י הילקוט. סד) כנ"ל. ובד"פ איתא חייך ואין רעמים וכו' ממיך אני פוקדת. וכמו שהגהתי כ"ה בילקוט אלא דג' חייך אין רעמים וכו'. ובמדרש שמואל ג' בעבור הרעימה א"ר שמעון בן לקיש אמר הקב"ה מה אתם מתרעמים עליה וכי יש רעמים בלא מטר עלי לפוקדה כי פקד וגו'. א מ " א ש בפסיקתא לא נסדרה רק פי' בחדש השביעי שרמזתי עליה לעיל סוף פ"מ. ואח"כ נסדרו פי' דרשו ופי' שובה. וכבר רמז החכם מוהר"ש באבער בענין פי' דרשו על התו' דמגילה ל"א ע"ב ושהיא כולה בתנחומא דהאזינו בפ' הצור תמים פעלו עיי"ש.

פמ"ד א) היא ההפטרה לשבת שבין ר"ה ליוה"כ. ב) כנ"ל להגיה. כלו' אם תשובה מועלת לו או לא. ג) במשנה ג' אין מספיקין בידו. ד) בד"פ איתא זם ירד וכו' טהרה וע"כ הגהתי אם. ה) במקרא ליתא מלת הרעה. ו) וכלו' עד שאלהיך שהוא מדה"ד הוא ה' מדת הרחמים. ואולי צ"ל עד של אשב למדה"ד ואיני יודע וכו'. ובפסיקתא תני בש"ר מאיר שובה ישראל וגו' עד שהוא עומד במד"הר ואם לאו אלהיך עד דלא יתעבד סניגוריא קטיגוריא.

שובה ישראל עד ה' אלהיך כך פתח ר' תנחומא בר אבא כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי (ישעיה נ"ה ח') אין מדת הקדוש ברוך הוא כמידת בשר ודם. מידת בשר ודם מדליק את הנר מתוך הנר. שאין יכול להדליק אורה מתוך אפילה. הקדוש ברוך הוא יתברך שמו כשברא את עולמו היה הכל חושך תוהו ובוהו והוציא אור מתוך חושך. שנאמר והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום (בראשית א' ב') מה כתב אחריו ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור (שם שם ג'). בשר ודם משמוציא (איקפוסין) [אפופסין] אינו יכול לחזור בו. אבל הקדוש ברוך הוא חוזר בו לאחר (אפוקפיס) [אפופסין] ז) שנאמר תאשם שומרון כי מרתה באלהיה (הושע י"ד א') מה כתב אחריו שובה ישראל: אין לך כל נביא שהכה ישראל שלא חזר ונתן להם איספלנים וריפא אותם. כל מכה ומכה שהיתה חוזר ומרפא ח) הושע אומר כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (שם א' ו') וחזר ואמר וריחמתי את לא רוחמה (שם ב' כ"ה). הוא הפה שאמר כי אתם לא עמי (שם א' ט') חזר וריפא ואמר ואמרתי ללא עמי עמי אתם (שם ב' כ"ה) ט). הוא הפה שאמר כי היא לא אשתי (שם ב' ד') חזר וריפא ואמר תקראי לי אישי (שם שם י"ח) י). הוא [הפה] שאמר ושמתיה כמדבר (שם ה') חזר וריפא והולכתיה המדבר (שם ט"ז). הוא הפה שאמר דברו דברים אלות שוא כרות ברית ופרח כראש משפט על תלמי שדי (שם י' ד') חזר וריפא קחו עמכם דברים (שם י"ד ג'). הוא הפה שאמר כפרה סוררה סרר ישראל (שם ד' י"ו) חזר וריפא ואמר ונשלמה פרים שפתינו (שם י"ד ג'). הוא הפה שאמר (ושובו אל ה' אלהים) [ולא שבו אל ה' אלהיהם] (שם ז' י') יא) חזר וריפא ואמר שובה ישראל עד ה' אלהיך יב):

דבר אחר שובה ישראל אין מדת הקדוש ברוך הוא כמדת בשר ודם. מדת בשר ודם כותב (אמלוגין) [אילוגין] קשה ומחליפו בממון הרבה. והקדוש ברוך הוא כותב (אמלגין) [אילוגין] קשה ומחליפו בדבר קל יג). ואיזה דבר קל. קחו עמכם דברים (שם י"ד ג') מה כתב למעלה מן הפרשה. צרור עון אפרים (שם י"ג י"ג) תאשם שומרון כי מרתה באלהיה (שם י"ד א'). ואחר כל הדברים האלה אומר לישראל עשו תשובה ואני מחליף את כולן:

דבר אחר [שובה ישראל] אומרים על הושע ועל אליהו אכזריים היו. חס ושלום לא היו אכזריים. האכזרי היה מציל יד). אלא למה הדבר דומה. לבן מלכים שדנו המלך ונתחייב שריפה. מה עשה (סוכקתרו) [סנקתדרון] טו). אמר למלך שבקו בבית האסורים וירעב (אותה) [ואתה] שורפו טז). והוא חשב לומר עד שתשוב חמתו. כך כשראה אליהו את ישראל טועים אחר אחאב. אמר אליהו מוטב [יהיו] שלש שנים ברעב ולא יפלו לבאר שחת. הוי באהבה עשה להם אליהו כך יז). וכן הושע אמר (תתן) [תן] להם ה' מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צומקים (שם ט' י"ד) ברחמים אמר כך. למה הדבר דומה. לאדם שנדון (ככנס שליו לטימון) [ונכסים שלו לטמיון] יח). עמד אוהבו וביקש עליו ופייסו. אמר המלך ובשבילך יכנסו השדות בלבד לטימיון יהיו הקרקעות במקומם יט). כך הקדוש ברוך הוא דן את ישראל ואמר כי אם יגדלו את

ז) כצ"ל ועיין בערוך ערך אפופסין ופירושו גזר דין. ח) הז"א הגיה כל מכה ומכה שהכה. ואולי צ"ל שהיה הושע מכה, ובד"פ איתא שהית. ט) במקרא כתוב אתה וי"ת בלס עמי אתון. י) במקרא ליתא מלת לי. יא) כן הגיה הרז"ו. והז"א הגיה ישובו לא על (שם ט"ז). יב) ועיין זה המאמר לעיל קוף פכט-ל"ל. יג) בד"פ איתא והקב"ה כותב אולגין וכו' וע"כ נראה כמו שהגהתי וכן הגיה הז"א ועיין בערוך ערך אלוגלוגין (ומכאן הביא הז"א ראיה לפי' הערוך נגד פי' המוסיף עיי"ש) ועכ"פ עניינו דיבור קשה. יד) בתמיה. טו) בילקוט הושע הגי' סנקתדרו וכן הגיהו הז"א והרז"ו, ועיין בערוך ערך סנקתדרון ועניינו יועץ המלך. טז) נוסחת הילקוט חבשוהו בבית האסורים וירעב ואח"כ אתה שורפו. והגיהו כן הז"א וא"כ אלא שהיא נתיקוני בעל הילקוט. יז) בילקוט ג' טועים אחר ע"ז וכו' הרי באהבה וכו'. יח) בילקוט שם ג' נכנס כל אשר לו. וכן הגיהו הז"א והרז"ו. ובד"פ איתא שלו לטימון. וע"כ נראה כמו שהגהתי. יט) פלו' אשר הקרקעות חוץ מן השדות.

בניהם ושכלתים מאדם (שם שם י"ב). אמר הושע בבקשה ממך לא כי אלא רוח (יזרעו) [יזרעו] וסופתה יקצרו קמה [אין לו וגו'] (שם ח' ז') איך משהן מגדלין את בניהן אתה מאבדם קמה אין לו. (הכתבת) [אמר לו הכתבתי] בתורה ואל אישך תשוקתך (בראשית ג' ט"ז) (וכן כאן) [וכאן] קמה אין לו כ). אמר לו הושע אם כן בבקשה ממך תן להם רחם משכיל כא). ולא. שדיים צומקים כב) שלא דומה צערו של קטן לצערו של גדול. אמר לו הקדוש ברוך הוא וכן גזרתי ושכלתים מאדם. כשראה הושע שאין הקדוש ברוך הוא שומע לו. בא אצל ישראל ואמר להם הרבה בקשתי ולא נשמע לי לכן אתם בקשו על עצמיכם שאינו מחזיר אתכם שובה ישראל כג):

דבר אחר שובה ישראל עד ה' אלהיך לבן מלך שאמר לו אוהבו אביך עתיד להכותך. ולחובשך בבית האסורין. ולמוסרך ביד העבדים. ולהמיתך ברעב כד). ובאחרונה אתה חוזר ומבקש הימנו והוא מקבלך. אלא אם תשמע לי עשה את (האחרונים) [האחרונית] כה) ראשונית ולך אצלו ובקש הימנו והוא מקבלך ונשתברת המכות. כך אמר הושע לישראל היו יודעים עתיד להכותכם (א"נ) [שנאמר] כו) עליהם אשפוך כמים (חמתי) עברתי (הושע ה' י') כז). (ומוב') [ולמסור] אתכם למלכות שנא' יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם (שם ז' ט"ז). [ולהמיתכם ברעב שנאמר] ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו (שם ב' י"א) כח). ואחר כך סוף שאתם באים ומבקשים הימנו. הוי שמעו לי וקראו ועשו תשובה עד שלא תלקו ונשתברתם המכות שובה ישראל כט):

דבר אחר שובה ישראל כל הנביאים קוראים לישראל לתשובה אבל לא (בהושע) [כהושע] ל). ירמיה [אמר] אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב (ירמיה ד' א') וישעיה אמר דרשו ה' בהמצאו (ישעיה נ"ה ו') ולא מלמדים את ישראל מה לומר. אבל הושע אמר עשו תשובה ומלמדם מה יפייסו על עצמם שובה ישראל עד ה' אלהיך [וגו'] וקחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב וגו' (הושע שם) לא):

עין **מגן דוד** מאיר

כ) בד"פ איתא איך משהן מגדלין וכו' קמה אין לו הכתבתי בתורה ואל אישך תשוקתך וכן כאן כמה אין לו וכו'. וגי' הילקוט בהושע שם קמה אין לו וגו' משהן מגדלין בניהן אתה מאבדן א"ל הכתבתי בתורה וכו' וכאן כתוב קמה אין לו וכו'. והגיהו הז"א והרז"ו עפ"י הילקוט. ונל"ם דהנהו ב' מלות וכן כאן ב' נוסחאות היו ול"ל וכאן. ומלת וכן ענינה כמלת וכאן (וכן היא בהרבה מקומות). ופי' המאמר הוא שהוקשה להם כיון שאמר כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו א"כ אין למאמר קמה אין לו שום ענין (ועיין ברד"ק שם) וע"כ פירשו שהוא מתפלת הושע שלא יהיה להם קמה ואיך משהן מגדלין וכו'. והשיבו הקדוש ברוך הוא שעולם כמנהגו נוהג כמו שנגזר בששת ימי בראשית ועל כן אי אפשר שלא יהיה להם קמה. והתפלל אח"כ שימותו עכ"פ כשהם קטנים ועיין לקמן. כא) שהוא מטבעו של עולם. כב) כלו' ואם לאו תן להם שדים צמקים. ובילקוט ליתא למלת ולא והשמיטו הז"א ג"כ וא"כ. ולשון רש"י בהושע ע' שם תן להם ה' וגו' הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה אבלו של קטן לאבלו של גדול לפיכך אם אי אפשר מלידה ומבטן ומהריון שכבר נגזר מבריאת העולם ואל אישך תשוקתך תן להם מהרה בקטנותם מה שאתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כ"א יגדלו את בניהם ושכלתים תן להם רחם משכיל בשעה שיוצאין לאויר העולם ימותו או יצטמקו שדי אמו שלא יהא להם חלב להניק. ודברי רש"י אלו הם עפ"י הפסיקתא אלא ששינה בסגנון המאמר לישבו על סדר הפסוקים (ומה שפירשו בו הז"א והרז"ו והקדימם הזית רענן על הילקוט אינו מתקבל על הלב). כג) כלו' שאינו מחזיר אתכם ריקם. והילקוט השמיט ג' מלות אלו וג' בקשו על עצמיכם לכך נאמר שובה ישראל. כד) לאו דוקא אלא סגנון לשון היא להורות על גודל הרעבון. כה) בד"פ איתא האחרוניה ובילקוט האחרונה. כו) בד"פ איתא ש"נ והוא מטושטש. כז) ב' נוסחאות הן ונוסחא הב' היא עפ"י לשון המקרא שלפנינו. כח) הז"א הגיה ולהמיתכם ברעב שנאמר ולקחתי וגו' ובילקוט ליתא. כט) הז"א הגיה שמעו לי ועשו אחרונה ראשונה ועשו תשובה וכו' וא"ל. והילקוט שינה הסגנון כדרכו. ל) והגיה כן הז"א. לא) במקרא כתוב קחו וגו' אמרו וגו'. ואולי מלשון

[דבר אחר שובה ישראל עד [ה' אלהיך כי כשלת בעונך] כל הנביאים שהכו את ישראל הכוס בנפילה, ירמיה אמר לכן יהי דרכם להם [וגו'] ידחו ונפלו בה (ירמיה כ"ג י"ב) וכן עמוס אמר נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל (עמוס ה' ב') לב), אבל הושע לא (עשתה) [עשאה] אלא מתקלת שנאמר כי כ של ת בעוניך:

דבר אחר [שובה ישראל] לג) תשובה חביבה לפני הקדוש ברוך הוא, שהוא מבטל דבריו בשביל התשובה, היאך. כתב בתורה כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו [וגו'] וכתב לה ספר כריתות [וגו'] ושנאה האיש האחרון וכתב [וגו'] לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה [וגו'] אחרי אשר הוטמאה (דברים כ"ד א' ועד ד'). אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אע"פ שעזבו אותו ועבדו לאחר ויעזבו את ה' ולא עבדוהו (שופטים י' ו') אמר להם עשו תשובה ובואו אצלי ואני מקבל אתכם. ירמיה מפרש לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה' (ירמיה ג' א') בואו ואני מקבל אתכם שובה ישראל עד ה' אלהיך לד):

דבר אחר שובה ועד היכן התשובה עושה. כל מה שברא הקדוש ברוך הוא אינו נשבע אלא בקבלת שבים שכן אמר יחזקאל חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע (יחזקאל ל"ג י"א) לה). אמרו [וגו'] הואיל ונשבע שהוא מקבל השבים בדין הוא שנלך אצלו שובה ישראל לו):

דבר אחר שובה ישראל עד ה' אלהיך מצינו שמא לא היה אחריו שירחק אמר הריני שב לז). לבן מלכים שהיה חולה. אמר הרופא אם יאכל מן החפץ הוא מתרפא. היה הבן מתיירא לאוכלו, אומר לו אביו תדע שאינו מזיק הריני אוכל ממנו. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל מתביישים אתם [לעשות] תשובה הריני שב ראשון שנאמר כה אמר ה' הנני שב (ירמיה ל' י"ח). ומה מי שאין לו חטא ולא סרחון חס ושלום אמר הנני שב. בני אדם על אחת כמה וכמה צריכים לעשות תשובה ולבא אצל הקדוש ברוך הוא שובה ישראל עד ה' אלהיך:

דבר אחר שובה ישראל אם יעשה [אדם] תשובה שלימה אף העבירות שעשה מתחילה אינם מתחשבות לו ואינם נזכרות לו. מניין, וישעיה מפרש לא תזכרנה ראשונות ולא תעלנה על לב (ישעיה ס"ה י"ז) לח). ואף מן הקרבנות חביבה היא התשובה, שמואל הנביא אמר הנה שמוע מזבח טוב והקשב מחלב אילים (שמואל א' ט"ו כ"ב) לט):

דבר אחר שובה ישראל (אמר) [אוי] להם לרשעים שהם מתים בלא תשובה מ) שהם מאבדים תקותם מן העולם הבא. שמלאכים מסורים לאדם הזה. ובכל יום ויום כותבים את מעשיו. והכל צפוי לפני הקדוש ברוך הוא, והכל כתוב וחתום. אם צדיק אדם כותבים צדקתו. ואם הרשיע אדם כותבים את רשעתו. לפיכך כשבא צדיק המלאכים (מקדיסים) [מקדימים] מא) ומקלסים לפניו יבא בשלום וינוח על משכבו מב).

מאיר מגן דוד עין

הדורש היא כלו' וגם זה אמר להם. לב) במקרא כתוב לא. לג) וכן הגיה הז"א. לד) עיין יומא פ"ו ע"ב. לה) כלו' אף שהתשובה היא נבראת מקודם ששת ימי בראשית הוא נשבע עליה כן פי' הז"א. לו) לשון אמרו אליו וגו' המפרש ככ"ל. לז) פי' מליכו כלפי הקדוש ברוך הוא כביכול אמר כן וכדמסיק שמא לא היה אחריו שירחק כלו' שמא לא היה סופו שירחק והלא דין שירחק את עצמו מישראל לפי בחטאו כנגדו ואעפ"כ אמר הריני שב. כנ"ל בפי' זה המאמר. והז"א הגיה כלום מצינו שובה שלא היו אחר שירחק לבן מלכים וכו'. והרז"ו הגיה מצינו שמי שלא וכו' ונדחק לפרשו וא"כ. אלא ליסנא קטיע היא כלפי כבודו שלמעלה. לח) במקרא כתוב ולא תזכרנה הראשונות. לט) במקרא כתוב להקשיב. מ) כן הגיהו הז"א והרז"ו. מא) ככ"ל להגיה. מב) ע"ד המקרא דישעיה נ"ז ועיין לעיל פ"ב.

ואם מת אדם רשע שלא עשה תשובה. הקדוש ברוך היא אומר לו (מפח) [הפח] מג) את נפשך כמה קראתי לך שתעשה תשובה ולא עשית ועיני רשעים תכלנה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש (איוב י"א כ'). אמרו הפקחים הואיל וכך הוא מקוה לשבים אמרו לנו תשובה עד ה' אלהינו מד) [לכו ונשובה אל ה'] כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו (הושע ו' א') מה):

ד"א אחר שובה ישראל השוטים שאומרים שמא נשוב ולא מקבל (אתם) [אותנו] הנה נבא לא (תקרא) [תקראו] שוטים מו). הרבה הוא אומר שובו בנים שובבים (ירמיה ג' כ"ב) אין אתם מפקידים. אלא מה ארפא משובותיכם (שם) מז) וכן ישעיה מתנבא שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו (ישעיה נ"ז י"ט). על איזה רחוק הוא אומר. על מי שהרחיק את עצמו מח) אלא קרוב (הוא) אצל הקב"ה מה רפואה (הנה) [הוא] צריך מט). [אלא] זה רשע שהיה (קרוב) [רחוק] ועשה תשובה ונתקרב אצל הקדוש ברוך הוא שלום לרחוק ולקרוב נ). אמר להם הושע הואיל והוא מרפא את השבים שובה ישראל עד ה' אלהיך:

דבר אחר שובה ישראל (מביאות) [חמשה דברים מביאים] את הגאולה נא). מתוך צרה אדם נגאל בצר לך ומצאוך (את) כל הדברים האלה (דברים ד' ל'). ומתוך קץ באחרית הימים (שם). ומתוך תשובה ושבת עד ה' אלהיך (שם). ומתוך רחמים כי אל רחום ה' אלהיך (שם שם ל"א). ובזכות האבות ולא ישכח את ברית (ה' אלהיך) [אבותיך] (שם). והתשובה גורמת לרחמים ולזכות האבות. שכן הוא אומר ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו (שם) ומיד כי אל רחום ה' אלהיך [וגו'] (שם) הוי נשוב אצלו שאין לנו כמותו אלהים שהוא מקבל אותנו בשעה שאנו שבים מפשע נב):

[דבר אחר] שובה ישראל עד ה' אלהיך לבן מלך שהיה רחוק מאביו מהלך מאה יום. אמרו לו אוהביו חזור אצל אביך. אמר להם איני יכול. שלח אביו ואמר

מאיר   מגן דוד   עין

מג) כצ"ל להגיה. מד) כצ"ל למדו אותנו לשוב עד ה'. מה) כצ"ל להגיה. ובענין המלאכים המסורים לאדם עיין תענית י"א ע"א. ושם ג' לה בשם דבי ר' שילא. מו) כצ"ל הנה נביא להם שלא יאמרו כך ויקראו שוטים שהרבה פעמים הוא מזהירם על התשובה שיקבלם כצ"ל בפי' זה המאמר. והז"א הגיה ולא יקבל אותנו אמר הנביא למה תקראו שוטים הרי אומר וכו'. ואין להגהה זו ראיה. מז) וסיום המקרא הננו אתנו לך כי אתה ה' אלהינו. הז"א הגיה אלא ארפא משובותיכם ולא תהיו נקראים שוטים וא"כ. ועיין יומא פ"ו ע"א. מח) כצ"ל מאי רחוק אם הוא כמשמעו שאומר שלום אף למי שהרחיק את עצמו ומרפא אותו א"כ קרוב כמי כמשמעו אלא קרוב וכו'. מט) כצ"ל ואם קרוב כמשמעו מה רפואה הוא צריך. נ) וכצ"ל לרחוק דמעיקרא שנעשה קרוב. כצ"ל פי' זה המאמר והגהתו. ועיין ברכות ל"ד ע"ב דדרשיה ר' יוחנן בענין אחר. נא) כן הגיה הז"א והרז"וו. נב) בירושלמי תענית פ"א ה"א ג' מתוך ה' דברים נגאלו ישראל ממצרים וכו'. ודריש התם קראי דויהי בימים הרבים וימת מלך מצרים וגו'. ומייתי עלה וכן הוא אומר בצר לך וגו' (ועיי"ש שהיא קטוע קצת) והדר מייתי מקרא דתהלים ק"ו וירא בצר להם. והתם אפיק רחמים ומעייל מתוך צווחה אלא במקרא דבצר לך ג' מתוך רחמים. ובמדרש תהלים ק"ו ג' וירא בצר להם וגו' א"ר אלעזר אין ישראל נגאלים אלא מתוך ה' דברים וכו'. ומפיק רחמים וג' מתוך תפלה. ודריש התם המקרא ומסיים ואף משה כללם כולם בפסוק אחד שנאמר בצר לך ומצאוך הוי וירא בצר להם (וצ"ל דלא פסקי הנהו קראי דואתחנן לב' פסוקים). ובדברים רבה פ"ב ג' אמר ר"א כשנגאלו ישראל ממצרים וכו' ואף לעתיד לבא אין נגאלים אל מתוך ה' דברים הללו וכו' ודוד פירש אותן וכו'. ויראה שעיקר המאמר היא אמקרא דואתחנן והוא סתמי שכך היה מקובל להם פירוש המקראות ועיקר הנוסחא הוא מתוך רחמים. ור' אלעזר דריש בגאולת מצרים ואיהו הוה מני תפלה או צווחה. וכשאמר ואף משה כללם בפסוק א' כוון בענין התפלה אמקרא שלפני זה ובקשתם משם את ה' אלהיך וגו'. וכצ"ל שאילו' דברים שבפסוק א' יגרמו שתקובל תפלתם. ובירושלמי ערבבו סגנון ב' מאמרים שונים. ומסדר הדברים רבה השווה בסגנון א' וג' מתוך רחמים. ודריש מתוך רחמים דכתיב וירא אלהים את בנ"י אבל בירושלמי דריש להאי קרא למתוך תשובה עיי"ש.

לו הלך מה שאתה יכול לפי כחך (ואם) [ואני] בא אצלך (כשאר) [בשאר] הדרך נג). כך אמר להם הקדוש ברוך הוא שובו אלי ואשובה אליכם (מלאכי ג' ז'):

דבר אחר שובה ישראל נד) לבן מלכים שהיה לו (רן) [דין] לפני אביו נה). (אמר) [אמרו] לו בקש מן אביך עד שהוא (נותן) [נתון] בפלטין שלו נו) עד שלא ישב בבימה (וימלא) [וימתח] עליך מדת הדין נז). (לכן) [וכן] הושע אמר להם לישראל ש ו ב ה י ש ר א ל ע ד ה' א ל ה י ך עד שנתון במדת רחמים עשו תשובה. כי הקדוש ברוך הוא רחום וחנון ורוצה בתשובה עד שלא ימתח (לכם) [עליכם] מרת הדין. בשר ודם כועס על חבירו והוא מוליך לו דורון שיקבלנו ספק מתקבל [ספק אינו מתקבל] נח). והקדוש ברוך הוא אינו כן אלא [מתפייס] נט) בדברים ק ח ו ע מ כ ם ד ב ר י ם (הושע שם ג'). ולא עוד אלא אדם שהוא הולך לכבד את המלך הולך [אצלו] מלא וחוזר ריקם. והקדוש ברוך הוא אינו כן אלא הולכים אצלו ריקנים (וכשבא אצלו מלא) [ושבים מלאים] ס). הם אומרים לו כ ל ת ש א ע ו ן (שם) והוא אומר להם וקח טוב (שם). לכן הנביא משבחו על רוב רחמיו ואומר לו מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע (מיכה ז' י"ח):

דבר אחר שובה ישראל עד ה' אלהיך דרש רבינו הקדוש גדול (כחו) [כחה] של תשובה שכיון שאדם מהרהר בלבו לעשות תשובה מיד היא עולה. (לו) [לא] עד עשרה מילים ולא עשרים ולא עד מאה אלא עד מהלך חמש מאות שנים. ולא עד הרקיע הראשון אלא עד רקיע (השני) [השביעי]. ולא עד רקיע (השני) [השביעי] אלא שהיא עומדת לפני כסא הכבוד. כן הושע אומר שובה [ישראל] עד ה' אלהיך סא):

דבר אחר עד ה' אלהיך אמרו [לו] סב) רבש"ע (מתוך שאין) [מתייראין] סג) אנו מן העונות שהם מרובים. אמר (לו) דוד כי עונותי עברו ראשי (תהלים ל"ח ה') וכן עזרא אמר כי עונותינו רבו למעלה ראש ואשמותינו גדלה עד לשמים (עזרא ט' ו'). אמר הקדוש ברוך הוא אל תתייראו מן הדבר הזה אם הם עד הרקיע ואתם עושים תשובה אני סולח. ולא עד הראשון ולא עד השני ולא עד השלישי אלא אפילו עד השביעי עד כסא הכבוד ואתם עושים תשובה מיד אני מקבל אתכם. שובה ישראל עד ה' אלהיך ש ו ב ה י ש ר א ל ואפילו עונות ע ד ה' א ל ה י ך סד):

דבר אחר שובה ישראל עד ה' אמרו לו ישראל רבש"ע אם עושים אנו [תשובה] מי מעיד שקבלת אותנו. אמר להם הסניגור שלכם זה מיכאל שנאמר בעת ההיא יעמוד מיכאל [וגו' העמד על בני עמך וגו'] (דניאל י"ב א'). אמרו [לו] אין אנו מבקשים אלא לך שנאמר סה). אמר להם לכו בקשו פני ואני מעיד עליכם. ויש לך מניין ללמוד. וכי איזו מדה מרובה [מדת הטובה או] מדת הפרענות סו). הוי אומר מדת הטובה. בא וראה אין כבודו של הקדוש ברוך הוא להעיד על הדברים הללו (ואין) [והוא] סז) בכבודו (ומעיד) [מעיד] סח) על המנאפים ועל המכשפים שנאמר וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במנאפים ובמכשפים (מלאכי ג' ה') סט). אמר הקב"ה

מאיר | מגן דוד | עין

נג) כן הגיהו הז"א והרז"וו. נד) ככ"ל להגיה. נה) כן הגיהו הז"א והרז"וו. נו) וכ"ה בד"פ. נז) ככ"ל להגיה. והז"א הגיה ו י ת מ ל ה והרז"וו הגיה ו י מ ל ה אמנם לקמן איתא י מ ת ח. נח) ככ"ל להגיה. נט) כן הגיה הז"א ועיין יומא פ"ו ע"ב. ס) ככ"ל להגיה. סא) בפסיקתא ג' ר' יודה נשייה בש"ר יודה בר סימון (אולי צ"ל ריב"ש בשם ר"י נשיאה) מנהגו של עולם אדם יורה אבן כמה מהלך בית כור או בית כוריים גדול כחה של תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. וביומא פ"ו ע"א ג' א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד וכו'. ואמרו ת"ק שנה עיין בחגיגה פ' אין דורשין. סב) כ"ה בד"פ. סג) וכן הגיה הז"א. סד) הז"א הגיה ואפי' ע ו נ ו ת י ך עד ה'. סה) כתב הז"א חסר כאן המקרא ואפשר שצ"ל כי אתה אבינו דישעיה ס"ג. והרז"וו הגיה שנ' לך אמר לבי בקשו פני ואני מעיד עליכם. ואין זה נכון. ואולי שיש למחוק מלת שנ'. וכשתמצי לומר שחסר כאן המקרא היה כ"ל המקרא דירמיה ג' הננו אתנו לך כי אתה ה' אלהינו. שהוא סיום המקרא דשובו בנים שובבים ארפא משובתיכם. סו) וכן הגיה הז"א. סז) כן הגיה הז"א. סח) כ"ה בד"פ. סט) במקרא כתוב במכשפים ובמנאפים.

(ואף על פי) [ואם על מי] ע) שהוא חוטא אני מעיד על מי שהוא עושה תשובה על אחת כמה וכמה. אמר הושע שובה ישראל עד ה' אלהיך עא). אמרו [לו] רבונו של עולם ומה את עושה לכל עונותינו. אמר להם עשו תשובה והם נבלעים מן העולם שנ' יבוקש עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה (ירמיה נ' כ') עב). אמרו לו ולהיכן אתה משליכם. אמר להם לים שנאמר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתינו (מיכה ז' י"ט) עג).

פמ"ה

לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה

[אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון וגו'] (תהלים ל"ב א' וב') א)

ילמדינו [רבינו] מי שהוא רואה קרי ביום הכיפורים מהו שירחוץ כדרכו ביוה"כ. כך שנו רבותינו מי שראה קרי ביום הכיפורים רוחץ כדרכו ביום הכיפורים (תוספתא יומא פ"ד) ב). בלבד שילך וירחץ במקום צנוע. שאין לך (חבה) [חביב] ג) לפני המקום מן הצניעות והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו' ח') אף על פי (שהתורה) [שהותרה] לך טהרה (ונדה) ביום הכיפורים ד). ולמה כן. אלא הכל בשביל טהרתך שביום הכיפורים הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל ומכפר על עונותיהם שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם (ויקרא ט"ז ל'). ואם תאמר לאומה אחרת ה). לאו. אלא לישראל בלבד שכן מיכה הנביא אמר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו (מיכה ז' י"ח) לישראל בלבד הוא סולח. כיון שראה דוד היאך הקדוש ברוך הוא סולח לעונותיהם של ישראל ומרחם עליהם התחיל מאשרם ומשבחם אשרי נשוי פשע כסוי חטאה.

לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה זש"ה נשאת עון עמך [כסית כל חטאתם סלה] (תהלים פ"ה ג'). אתה מוצא ביוה"כ בא שטן לקטרג את ישראל והוא פורט את עונותיהם של ישראל ואמר רבונו של עולם יש באומות העולם מנאפים וכן בישראל. יש באומות העולם גנבים וכן בישראל. והקדוש ברוך הוא פורט

מאיר מגן דוד עין

ע) כ"ה בד"פ אלא שהוא מטושטש. עא) אולי דריש עד כמו עֵד. עב) במקרא כתיב את עון ישראל. עג) במקרא כתוב חטאתם. וכעין זה המדרש נדרש בפסיקתא ג"כ שם ר"א בנו של ריה"ג והעתיקה הילקוט עיי"ש. אמ"אש בפסיקתא איתא י' פתיחתות. א' אם יתקע שופר בעיר. וקיטעא בילקוט עמוס שם. ב' נוראות בצדק תעננו. והוא ג"כ בילקוט תהלים ס"ה שם. ג' וה' נתן קולו לפני חילו. ועיין מ"ש לעיל פמ"א אות א'. ד' רגזו ואל תחטאו. והוא במדרש תהלים שם. ה' זבחי אלהים רוח נשברה. והיא בויקרא רבה פ"ז. ו' הן אל ישגיב בכחו. והוא בילקוט איוב ל"ו שם. ז' טוב וישר ה'. והוא בילקוט תהלים שם. ח' מכסה פשעיו לא יצליח. והוא בילקוט משלי שם. ט' מפרי פי איש ישבע בטנו. והוא בילקוט בריש הושע. י' כי לא מחשבותי מחשבותיכם. והעתיקה הילקוט בפ' שובה ישראל שם. ואח"כ דורש בענין קבלת התשובה ומונה קין אחאב אנשי ענתות אנשי נינוה מנשה ויכניה. והוא מאמר ארוך וכבר רמז מוהר"ש באבער על מוצאותיו. ואח"כ נסדר המאמר שהעתקתיו לעיל אות ס"א והוא ג"כ בילקוט בפ' שובה שם. ואח"כ נסדר דרוש על פתחי לי אחותי רעיתי והוא במדרש שה"ש שם. ואחר סידור איזה דרשות הוא חוזר ודורש המקראות כסדרן עד ונשלמה פרים שפתינו והעתיקן הילקוט שם.

פמ"ה א) נראה שמזמור זה היה השיר של יוה"כ אולם במס' סופרים פי"ט ג' ביוה"כ ברכו נפשי וממעמקים קראתיך ה'. ב) בתוספתא ג' בעלי קריין טובלין כדרכן בלילי יוה"כ. ועיין יומא פ"ח ע"א. ונראה דמפרש לה דמש"ה נקיט בלילי לומר שיצניע את עצמו. ג) כ"ה בד"פ. ד) כצ"ל להגיה. והז"א הגיה שהתירה לך טהרת קרי ונדה ביוה"כ וא"כ דמאי איריא נדה דנקט לה הכא משאר טומאות דמני ביומא שם. ה) כלו' שכשם שהוא מכפר ומטהר אתכם כך

את זכיותיהם של ישראל. מהו עושה. נוטל קנה של מאזניים [ושוקל] את העונות כנגד הזכיות. והם נשקלים העונות והזכיות אילו כנגד אילו ושתי הכפות של מאזנים נמצאים מעויינות. והשטן הולך להביא עונות וליתן בכף העונות ולהכריעה. מה הקדוש ברוך הוא עושה. עד שהשטן חוזר ומבקש עונות הקדוש ברוך הוא נוטל את העונות מתוך הכף ומטמינם תחת פורפירה שלו. והשטן בא ואינו מוצא שם עון. שנאמר יבוקש עון ישראל ואיננו (ירמיה נ' כ') ו). כיון שהשטן רואה כן אומר לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם נשאת עון עמך אתמהא. כיון שראה דוד כך אמר היאך נושא עון ומכסה חטאתם התחיל משבחם אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ז)

דבר אחר אשרי נשוי פשע אל תהי קורא סמ"ך אלא שי"ן נשוי אמר רבי ברכיה הכהן דהוא אנשי חובינן קדמוי ח) שהוא סולח לעונותינו בכל שנה ושנה שנאמר והיתה זאת לחוקת עולם לכפר על בני ישראל (ויקרא ט"ז ל"ד) ט) וכן הוא אומר אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם (שמות ל' י') י) לכך [נאמר] אשרי נשוי פשע יא).

אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון אמר רבי שמעון בן לקיש למה הדבר דומה. למי ששתתה מים המרים ונמצאת טהורה. התחיל אמר לו אחד אשרי אימא שלא צריכה לשתותם כל עיקר יב). כך דוד אמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. אמר לו הקדוש ברוך הוא אשרי אדם לא יחשוב [ה'] לו עון. ומי הן אילו שהקדוש ברוך הוא נושא פשעיהם. אילו ישראל שהן זכאין ביום הכיפורים ופורטים עונותיהם ופשעיהם והקדוש ברוך הוא נושא (אותם) [את] עונותיהם יג). אמר הכתב מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם (משלי כ"ח י"ג) כיון שישראל פורטים את עונותיהם ומתודים לפני הקדוש ברוך הוא סולח להם ועובר על פשעיהם שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם [מכל הטאתיכם] לפני ה' תטהרו (ויקרא ט"ז ל'). כיון שראה הנביא כן התחיל מקלסו להקדוש ברוך הוא על כך ואמר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו ולא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא (מיכה ז' י"ח) יד).

פמ"ו

תוספתא א)

מנה אחת אפיים (שמואל א' א' ה') מובחר ושוה לכל פנים כמה דאת אמר הוא

מאיר מגן דוד עין

הוא מכפר ומטהר לאומה אחרת. ו) במקרא כתוב את עון. ז) בילקוט תהלים שם העתיק המאמר ונשתבש ע"י המעתיקים עיי"ש. וגי' הילקוט נוטל קנה מאזניים והוא מעיין את העונות כנגד הזכיות וכו' ושתי כפות של מאזנים שוות והשטן הולך וכו'. ופי' מעיין הוא שוה בשוה עין בעין ערוך ערך עין. וענין ההטמנה תחת פורפירא היא שפורפירא של הקדוש ברוך הוא הם מדותיו רחום וחנון ארך אפים ורב חסד נושא עון ופשע, והרחיבו במליצתם זו מליצת המקרא כסית כל חטאתם. ח) שהוא שונא כביכול חטאתינו לפניו. וכענין זה דרש ר' הונא בשם ר' אבוהו בירושלמי ריש פ' חלק וסוף פ"א דשבועות ובפסיקתא דסליחות עיי"ש והועתק במדרש תהלים ל"ב אלא דהתם איתא ר"ה בר אבוהו והוא ט"ס וצ"ל בש"ר אבוהו ועיי"ש. ט) במקרא כתוב זאת לכם. י) ונעלם זה המקרא מז"א והרז"ו ומחקו מלת יכפר וגו' לכ"ל. יא) שעושה עצמו כנושא שכבר מחל להם והם שבו וחטאו אלא סולח בכל שנה ושנה. יב) כלו' שהתחיל א' לומר בפני עצמו אשרי וכו'. יג) בד"פ איתא את'. ואולי שב' נוסחאות הן. יד) במקרא כתוב לא החזיק. אמ"ש בפסיקתא נסדרה אחר פי' דשובה פי' דסליחות. ופתח בה ויאחז צדיק דרכו (איוב י"ז) והועתקה בילקוט פ' שלח. ועניינה מוכיח שיסודה על המקראות ועתה יגדל נא וגו' עד סלחתי כדבריך דפ' שלח. ואחר פי' דסליחות נסדרה שם פ' אחרי מות.

פמ"ו א) כתב הרז"ו צ"ע על פרשה זאת אשר מבין כותלי דבריה ניכר שבענין ר"ה היא מדברת וא"כ אין מקומה כאן אלא למעלה בין פרשיות של ר"ה ועיקר מקומה בפרשה מ"ג כי שם מקום הדרשה של פסוק זה. והז"א כתב פסקא זו שייכא לעיל בענינא דר"ה והמדפיס

ההיכל לפני (מלכים א' ו' י"ז) ב): יתן ה' שלתך (שמואל א' א' י"ז) הישלת דברים כלפי מעלה כמה דאת אמר על השל (שמואל ב' ו' ז') ג): ויזכרה ה' (שמואל א' א' י"ט) בר"ה נפקדה חנה ד).

זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון ה) זה היום תחלת מעשיך ר"ה בתחילת מעשיך ו). בכ"ה באלול ברא את העולם. יום ראשון ליצירה בראשון עולה למניין כ"ה באלול. למניין אלפים שנבראת התורה קודם בריאת עולם ז). ויום ראשון של עולם נבראו המאורות ולא נתלו עד יום ד'. ועכשיו האריכה אותה אורה שלשה ימים שהן ל"ו שעות ח). ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע השמים (בראשית א' כ"ו) למה יהיו. להבדיל בין היום ובין הלילה (שם). עכשיו נתלו וקודם לכן לא (היו) [היה] לילה שהבדיל ליום ט). אלא שלשה ימים היה אורה י). ואף ביום השבת שבר"ה יא). שני ימים היו חסירים להשלים אלול יב) וביום אלול וביום ששה נשלמו יג) ולמחר ביום השבת היה ראש השנה יד). באותו היום נמי האריך היום ל"ו שעות שלא הייתה מדת הלילה נוהגת טו). שבשעה שחטא אדם נתגרש בו ביום ולמחר בראש השנה צמחה כפרתו שבא שבת ולימד עליו זכות טז). ברכת ה' היא תעשיר (משלי י' כ"ב) שבת מעשרת (שומרים בהעשר) [שומריה כהעשר] יוסף מוקר שבי יז).

מאיר מגן דוד עין

הוליך הטיעה והדפיסה כאן. ואומר אני כי עדיין אין לנו ראיה שלא היתה כך בכתבים. וגם אמנם מקלת עניניה הוא מענין ר"ה אבל לא כולה. והרי המאמר האחרון על ה' בחכמה יסד ארץ אינו מענין ר"ה כלל וגם אין לו שום המשך עם מה שלפניו. וכן המאמר זה היום תחלת מעשיך אין לו המשך עם דרוש הכתובים שבפ' הנה. וכשנסתכל בסגנון לשון אלו המאמרים נמצא שאינו כלל מסגנון לשון המדרשים והפסיקתא שלפנינו, על כן מראין הדברים שבולא הוספה מאוחרת היא שבאה בקובץ הפסיקתא וע"כ קראתיה אני תוספתא. ונ"ל שמי שהוסיפה בסוף הספר הוסיפה. ובאמת שהוסיף ג' ענינים שונים כמו שמצאם בכתבים. ובמשך הזמן נעשו ע"י המעתיקים לפרק אחד. ולפי שהיו רגילים בסיום הפסיקתא בפ' אחרי מות ובא הקובץ שנתוספה בה פרשה זו לידי מעתיק שידע כי סיומא של הפסיקתא היא בפ' אחרי מות היה סבור שנתחלף הסדר בקובץ שלפניו והלך והקדימה לפ' אחרי מות. אבל באמת היא הוספה שמקומה בסוף הספר כנ"ל. ואחרי כתבי ראיתי להרד"ל בפי' לפדר"א פי"ט אות ע"ו שכתב גם על מאמר זה בזה"ל. ולפי הנראה מלשונו אינו מעיקר הפסיקתא אלא תוספת אחרונים. ב) עיין לעיל פמ"ג אות כ'. וזהו עולה עם שיטה ד"א היפה שבהם. ולדעת זה הדורש פי' הוא ההיכל לפני ההיכל החשוב ומובחר ושוה לכל פנים שהוא היה היותר גדול בכל ההיכלות הנודעים להם שהרי היה ארבעים באמה כנ"ל. ועיין ברש"י ורד"ק שם. והרז"ו רמז על הירושלמי דפרק תפלת השחר ה"ה ובה"ש רבה פ"ד בשיטה ד"א תלפיות ת"ל שמתפללים בו כל פיות עיי"ש וא"כ ועיין לעיל פל"ג אות ג'. ג) במקרא כתוב ואלהי ישראל יתן את שלתך. ופי' על השל על השגגה עיין ברש"י ורד"ק שם. ולפי שהטיחה דברים כלפי מעלה (עיין לעיל פמ"ג אות ע"ו ובנזכר בברכות שם) דרים כן. ד) וכן דרשו בר"ה י"א ע"א. ה) בתקיעתא דרב בזכרונות לר"ה. וגרסינן בר"ה כ"ז ע"א א"ר שמואל בר יצחק כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כמאן כר' אליעזר דאמר בתשרי נברא העולם ועיי"ש בתוס' ד"ה כמאן וע"ע י"א ע"א וירושלמי ר"ה פ"א ה"ג. ו) וכדמפרש לקמן, והז"א הגיה זה היום כתחלת מעשיך בכ"ה באלול שברא את העולם וא"כ. ז) דס"ל שהיה סדר זמנים קודם לכן ליצירת העולם מעת שנבראת התורה. דהיינו אלפיים קודם יצירת העולם, וכבר היו השבועיים מסודרים ג"כ. והיה יום ראשון ליצירה בראשון לשבוע שחל להיות בכ"ה אלול. ח) דהיינו ג' ימים בלא הלילות וי"ב שעות ליום הווין ל"ו שעות. ט) בתמיה, כלו' והיאך הבדיל הלילה ליום אלא וכו'. ולישנא קטיעה היא קלת. י) והאורה הבדילה בין הלילה. יא) היתה אותה האורה וכדמפרש לה לקמן ולישנא קטיעה היא. יב) כלו' מיום שנתלו המאורות שביום הראשון היה כ"ה אלול וא"כ ביום ד' היה כ"ח ואם תשלים אלול לחודש מלא עדיין חסרים ב' ימים. יג) הז"א הגיה וביום חמישי וכו' וא"ל. אלא קרי ליום כ"ט אלול שהוא עכ"פ אלול אפי' יהיה החודש חסר וביום הששי נשלם לחודש מלא. יד) כדאמרן. טו) וכדמסיק. טז) כנ"ל. והז"א הגיה שומריה כמעשה מלא. יז) שלא ימות.

לא תוסיף עצב עמה (שם) יח) שדינו למיתה היה ואמר השבת לא תוסיף עצב ביומי ואל תמיתהו. ב ר כ ת ה' זו שכתב ויברך אלהים את יום השביעי (בראשית ב' ג') יט) במה ברכו. באורה שהוסיף לו אורה כל לילי שבת ויומו ל"ו שעות. כדי שלא לצער אדם הראשון שעדיין לא ראה חשיכה ולילה כ). ועכשיו היתה אורה זו של שבת ור"ה כאורה של יום ראשון של עולם. שזו ל"ו זו ל"ו שעות כא). והיינו דאמרינן ז ה ה י ו ם ת ח י ל ת מ ע ש י ך כלומר שהוא בתחלת מעשיך כב). ז כ ר ו ן ה ו א ל י ו ם ר א ש ו ן שאורה שלו כאורה של יום ראשון. והיינו דכתב וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות (תהלים ע"א י"ט) צדקה עשה אלהים במרום (שגידלתה) [שגידל את] המאורות כג). א ש ר ע ש י ת ג ד ו ל ו ת מאורות. את שני המאורות הגדולים (בראשית א' י"ז) שעשית צדקה עם אדם הראשון. שהרי הוא חטא ואתה הארכת לו אורה כדי שלא יצערהו. והיינו דכתב היש מספר לגדודיו ועל מי לא יקום אורהו (איוב כ"ה ב') זה אדם הראשון אע"פ שחטא קם אורה עליו שלשים וששה שעות: כי חוק לישראל (תהלים פ"א ה') כד) באותו היום נותנים לו מזונותיו לאדם כה). ומשפט לאלהי יעקב (שם) באותו היום דן הקדוש ברוך הוא דיניו של בריותיו. ולפיכך ניצל אדם הראשון מדין בזכות השבת שפייסה בעבורו. ולפיכך אמר אדם הראשון אותו מזמור בלשון שירה טוב להודות לה' וגו' (שם צ"ב ב') כו) ובא משה והתחילו בראשי אותיות שמו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו' כז).

ואף בשאילות שנשאלים לפני רבינו הקדוש כתב כך כי ששת ימים עשה ה' וגו' (שמות כ' י"א) ויכל אלהים ביום השביעי וגו' (בראשית ב' ב'). וכי מלאכה עשה הקדוש ברוך הוא בשבת חס ושלום אלא ו י נ ח ב י ו ם ה ש ב י ע י (שמות שם)

מאיר מגן דוד עין

וכו'. ומובא זו היא בשבת קי"ט ע"א ומצאתי ע"ז לעיל בפ' תליתאה די' הדברות אות ע"ד (וגם ענין זה שרומז כאן על סיפור שבבלי מוכיח שהוספה מאוחרת היא). ומקרא דברכת ה' וגו' נדרש לענין שבת בב"ר ריש פי"א ופ"ק עיי"ש. ועיקרו בירושלמי ברכות פ"ב ה"ז ומו"ק פ"ג. יח) במקרא כתוב ולא יוסיף. יט) וכ"ה בב"ר פ"ק. כ) עיין כל זה לעיל שם אות כ' כ"א וכ"ב. כא) כלו' כאורה שנבראת ביום ראשון ששמשה ג' ימים דהיינו ל"ו שעות. כב) השתא מקיים למה דפתח וכלו') שזה היום הוא ר"ה הוא בתחלת מעשיך שנגמרו. שעד אותו היום לא נגמרו וע"כ היא התחלת המעשים. וכענין שאמר הכתוב א ש ר ב ר א א ל ה י ם ל ע ש ו ת. והוא זכרון ליום ראשון שנבראת בו האורה וכדמסיק. ומה שדחקו לבעל המאמר הזה לפרש כך. הוא לפי שאם אתה אומר דבכ"ה אלול התחילה הבריאה על כרחך אין אתה יכול לפרשו כפשוטו (ובתו' ר"ה כ"ז ע"א בד"ה כמאן הוציאוהו ג"כ מפשוטו משום קושיא עיי"ש) ועיין בפסיקתא ריש פי' בחדש השביעי. ושם ג' תני ר' אליעזר בכ"ה באלול נברא העולם ואתיא כדרב דתניא בתקיעתא דרב זה היום תחלת מעשיך וכו'. והאי ת נ י ר"א הוא בפרקי דר"א, דתני התם בריש פ"ח בכ"ה באלול נבראו חמה ולבנה וכו' עיי"ש. אולם לר' אליעזר דבבלי ר"ה י"א ע"א ס"ל דתחלת הבריאה בתשרי היתה וכדמייתא התם עלה ראיה עיי"ש (ועיין באבודרהם בסדר תפלות ר"ה בד"ה היום הרת עולם ובפי' הר"ן לר' אלפסי במשנה דבד' פרקים ודבריהם תמוהין ובדוחק יש ליישב דברי הר"ן עפ"י מה שאמרו שלא יצאו הדשאים עד שהתפלל אדם על הגשמים). ובויקרא רבה פכ"ט ג' כמי להא דפסיקתא. אלא התם גרסו כמאמר אתה אומר ב י ו ם ר א ש ה ש נ ה נברא אדה"ר וכו'. ולפ"ז אלול חסר היה. וכ"ה בר"ן ובאבודרהם שם. ועיין בירושלמי דע"ז פ"א ה"ב דמשמע התם דעיקר הבריאה בתשרי היתה. כג) צ"ל להגיה והז"א הגיה צדקה עשית וכו'. כד) מקרא הוא בתהלים. אבל כוונת הדורש כאן לפרש תקיעתא דרב שנוסחתה כך זכרון ליום ראשון כי חוק לישראל וגו'. והז"א הגיה והיינו דכתיב כי חוק וגו' וא"צ. כה) כוון למה שאמרו בבבלי ביצה ט"ז ע"א כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה וכו' אלא משמע דהאי חק לישנא דמזוני היא וכו'. כו) עיין לקמן. כז) בב"ר ספכ"ג א"ר לוי המזמור הזה אדה"ר אמרו ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו מזמור שיר וגו'. ופשוטו שהמזמור הוא מי"א המזמורים המייחסים למשה (עיין ב"ב י"ד ע"ב וברש"י שם). ועיין קהלת רבה פ"א בפ' הבל הבלים שהמאמר קטוע התם. ועיין בפדר"א פי"ט ובעל המאמר שלפנינו נתן לדבר רמז כי מזמור שיר ליום השבת

וכתב ויֹשבות ביום השביעי (בראשית שם) וכתב כי בו שבת מכל מלאכתו וגו' (שם שם ג') אלא מהו ויכל כח). אתה מוצא כשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו היה בורא שלש בריות בכל יום כט). ובערב שבת היה עוסק כל היום באדם ל). שעה ראשונה עלה במחשבה. שניה נמלך במלאכי השרת לא). שלישית ביום צבר עפרו. ברביעית גיבלו. חמישית ריקמו ציירו. כמה שאדם (סי) [אומר] על ידי עצמו שנאמר אשר עושיתי בסתר רוקמתי בתחתיות ארץ (תהלים קל"ט ט"ו) לב). ששית העמידו על רגליו והיה עומד מן הארץ ועד השמים שנאמר אשר ברא אלהים את האדם [על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים] (דברים ד' ל"ב) לג). שביעית נפח בו נשמה. שמינית הכניסו לג"ע. תשיעית צוהו מזה אכול ומזה אל תאכל. עשירית חטא. אחת עשרה נידון. שתים עשרה (ניתן פאופרי) [נטל אפופסין] לד). ופייסה עליו השבת ופדה אותה מדין ונטל דימוס. והתחיל מקלס לשבת שנאמר מזמור שיר ליום השבת (תהלים צ"ב א'). אמרה לו השבת אני ואתה נקלס להקדוש ברוך הוא שכן נתן (בו) [בי] כח שנאמר טוב להודות לה' וגו' (שם שם ב') לה). עד שלא באתה השבת כביכול היה המלך יושב ומצטער על עולמו. לומר כל מה שבראתי בשביל אדם בראתי. עכשיו הוא נוטל אפופסים והוא מבטל כל מלאכה שעשיתי וחוזר העולם לתוהו ובוהו (אמר הקדוש ברוך הוא כל מה שבראתי בטל מה הועיל כתב מלאכת יום ראשון יום שני יום שלישי

מאיר מגן דוד עין

ר"ת למשה. כח) כלו' וכי ס"ד שעשה מלאכה בשבת. ועוד שהכתובים מוכיחים שלא עשה אלא ששת ימים. ועיין במכילתא בא פי"ד ובכרמז במ"ע שם שהוא א' מהמקראות ששינו לתלמי המלך. אמ"אש נעלם ממני ענין אילו השאילות מה היו ומי הוא רבינו הקדוש הזה שכוון אליו בעל המאמר הזה. כט) בב"ר פי"א ר"ל בשם ר"ח בר חנינא ג' בריות וכו' א"ר פנחס בששי ברא ששה אדם וחוה ורמש ובהמה וחיה ומריאים. א"ר בנייה אשר ברא אלהים ועשה אכ"ב אלא אשר ברא אלהים לעשות כל מה שהיה הקב"ה עתיד לבראות בשביעי הקדים וברא בששי. ויראה שבענין זה צ"ל לפנינו אלא שהוא קטוע. ל) ואף שנבראו ג"כ דברים אחרים מ"מ עסקו עם האדם כל היום. לא) ב"ר פ"ח. לב) כצ"ל להגיה. ומזמור זה אדה"ר אמרו במדרש תהלים שם. לג) במקרא כתוב ברא אלהים אדם. ובסנהדרין ל"ח ע"ב דרש ר' אלעזר הכי עיי"ש. לד) כצ"ל להגיה. ובד"פ איתא ניתן פאופרי' והז"א הגיה נתן אפופסין. וסדר השעות שלפנינו הם א' מחשבה. ב' המלכה במה"ש. ג' צבור עפרו. ד' גיבולו. ה' ריקומו וציירו. ו' העמדתו על רגליו. ז' נפיחת נשמתו. ח' הכנסתו לג"ע. ט' ציווי. י' חטאו. י"א נידון. י"ב נטל אפופסין. וכ"ה בפסיקתא דבחודש השביעי בשינוי סגנון לשון קצת. ושם ג' בי"ב יצא בדימוס מלפני הקב"ה. וכ"ה בויקרא רבה פכ"ט בשינוי לשון קצת. וכ"ה בתנחומא פ' שמיני בשם ר' יהודה בן פדייה. אלא דהתם ג' בשתים עשרה נתגרש מג"ע. וכ"ה במדרש תהלים צ"ב אלא דהתם ג' ה' עשאו גולם. ו' רקמו. ז' נפח בו נשמה. ח' העמידו על רגליו וכו'. י"ב נתגרש וכו'. ובאדר"נ פ"א ג' לנוסחא בענין אחר. א' הוצבר עפרו. ב' נברא צורתו. ג' נעשה גולם. ד' נתקשרו אבריו. ה' נתפתחו נקביו. ו' נתנה בו נשמה. ז' עמד על רגליו (ובב"ר פי"ד ויפח באפיו מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וזרק בו את הנשמה. וזה מסכים עם הסדר שלפנינו). ח' נזדווגה לו חוה. ט' הכניסו לג"ע. י' צווהו. י"א סרח. י"ב נטרד והלך לו. וכענין זה בשינוי הוא בשם ר' יוחנן בר חנינא בסנהדרין ל"ח ע"ב ואיהו מני א' הוצבר עפרו. ב' נעשה גולם (ונברא צורתו לא חשיב). ג' נמתחו אבריו. ד' נזרקה בו נשמה (ונתפתחו נקביו לא חשיב). ה' עמד על רגליו. ו' קרא שמות. ז' נזדווגה לו חוה. ח' עלו למטה שנים וירדו ארבעה. ט' נצטווה. י' סרח. י"א נידון. י"ב נטרד והלך לו. ובפדר"א פי"א הרכיבו הדברים וג'. א' צבר את עפרו. ב' גבלו. ג' רקמו. ד' נתן בו נשמה. ה' העמידו על רגליו. ו' קרא שמות. ז' נזדווגה לו חוה. ח' נצטווה. ט' עלה למטה וכו' (ואולי שהמאמר מסורס). י' הכניסו לג"ע ועבר על ציווי (ונראה שהוא משובש ושם פי"ט ג' בז' שעות ביום בע"ש נכנס אדם הראשון בג"ע וכו'). י"א נידון. י"ב נתגרש. ועכ"פ אפשר להגיה לפנינו בי"ב ניתן פראדורן שפי' הערוך ערך פרדרן בלשון יוני הולך לפני השער. ויהיה ענינו כענין נטרד ונתגרש. לה) וכן הגיה הז"א. וכלו' שנתן בו כח לפייס עליך ודריש מזמור שיר ליום השבת שהשבת

יום רביעי חמישי וששי היכן הוא מעשה מלאכתי עכשיו אדם נוטל אפופסים הרי כל המלאכה בטילה) לו). עד שהמלך מיצר על עולמו נכנס השבת ונטל דימוס. אמר הקדוש ברוך הוא כל מה שעשיתי השבת שיכללה שנאמר ויכל אלהים ביום השביעי (בראשית ב' ב') לז).

ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים (כתב) [בתבונה] (משלי ג' י"ט) לח). כשם שברא הקדוש ברוך הוא ארבע רוחות כך סיבב לכסאו ארבעה מלאכים. ואילו הן מיכאל גבריאל אוריאל רפאל. וכך העמיד ארבעה דגלים. מיכאל מימינו נגד ראובן בדגלים. (וכן) [ראובן] תימנה לט). דן צפונה. יהודה מזרחה. אפרים ימה. למה נקרא שמו מיכאל. שבשעה שעבדו ישראל בים פתח ואמר מי כמוכה באלים ה' (שמות ט"ו י"א) וכשסיים התורה אמר אין כאל ישורון (דברים ל"ג כ"ו) מי כמוך ואין כאל הרי מיכאל. אוריאל משמאל כנגד דן שהוא חושך. ולמה נקרא שמו אוריאל. בשביל תורה נביאים וכתובים שהקדוש ברוך הוא מכפר עליו (ומאליהן) [ומאיר להן] לישראל שנאמר כי אלך בחושך ה' אור לי (מיכה ז' ח'). גבריאל כנגד משה ואהרן ומלכות בית דוד. ולמה נקרא שמו גבריאל. שביהודה כתב יהודה גבר באחיו (דהי"א ה' ב') וכתב ויקרא שמו פלא יועץ (זו) [אל] גבור (ישעיה ט' ה'). רפאל מאחריו. ולמה נקרא שמו רפאל. כדי לרפאות שברו של ירבעם שיוצא מאפרים שהוא במערב כדכתב אל נא רפא נא לה (במדבר י"ב י"ג) הה"ד כונן שמים בתבונה מ). אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה. משה הנהג את ישראל לפי מעשיהם. מזרח שממנו אורה יוצא לעולם יהא שבט לוי (הוא) כנגדו שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה לפני וגו' (שם ג' ל"ח) מא). ומניין שלוי נקרא אור. שנאמר וללוי אמר תומיך וגו' (דברים ל"ג ח'). ועליו שבט יהודה שהם (לאין) [ראון] מב) שנ' והחונים מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאותם

מאיר מגן דוד עין

מזמרת. לו) ב' נוסחאות הן. והשגרתי האחת לפי שמערבבת את הקורא. לז) וכלו' על ידי יום השביעי. ובפדר"א פי"ט ג' ובין השמשות בע"ש גורש וילא וכו' בא יום השבת ונעשה סניגור לאדה"ר אמר לפניו רבון כל העולמים לא נהרג הרג בעולם ובי אתה מתחיל זו היא קדושתו וזו היא ברכתו וכו' ובזכות יום השבת ניצל אדם מדינה של גיהנם וראה אדם כחה של שבת וכו' התחיל מגולל ומזמר ליום השבת וכו'. וע"ע במדרש תהלים צ"ב. וע"ע במה שרמזתי לעיל אות כ"ה ובויקרא רבה פ"י ומדרש תהלים ק'. ובתנחומא בראשית. אמ"א שהראית מכל שנינן זה שאין זה ממדרשן של הראשונים אלא מאמר מאוחר הוא שניתוסף כאן. לח) כצ"ל ובד"פ איתא כת' ולצ"ל בת'. כתב הרז"ו ול"ע גדול מה ענין זה לכאן. ונדחק ליישבו. ואני אומר שבאמת אין למאמר זה שום ענין עם מה שלפניו אלא הוספה אחרת היא שהוסיף לו עוד המעתיק וכמו שכתבתי לעיל. לט) כצ"ל להגיה. והרז"ו הגיה בדגלים תימנה וכן דן וכו' וא"כ. מ) כל זה הוא בבמדבר רבה פ"ב. והתם ג' כשם שברא הקב"ה ד' רוחות וכנגדן ד' דגלים אף כך סיבב לכסאו ד' מלאכים מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל מיכאל בימינו כנגד ראובן למה נקרא שמו וכו' פתח משה בשירה מי כמוך וכו' כנגד דן שהוא בצפון למה נקרא וכו' ומאיר להם לישראל שנאמר קומי אורי כי בא אורך ודוד אמר אל ה' ויאר לנו הרי אוריאל וכה"א כי אשב בחשך וגו' גבריאל מלפניו כנגד מלכות יהודה ומשה ואהרן שהיו במזרח וכו' ובמשה כתיב ויקרא אל משה וכתיב ויקרא שמו פלא וגו' הרי גבריאל וכו'. ובמדרש כונן ג' לה בענין אחר וג' התם מיכאל במזרח מלפניו כנגד שבט לוי וכו' רפאל במערב מאחריו וכו' גבריאל בדרום מימינו כנגד ראובן ויהודה דכתיב כי יהודה גבר וגו' ויקרא ממנו בן שנקרא שמו פלא יועץ וגו' אוריאל בצפון משמאלו כנגד דן וכו'. וכבר העיר הז"א שכפי הסדר הרגיל מיכאל מימין וגבריאל משמאל ואוריאל במזרח ורפאל במערב. ועיין בזוהר במדבר בפ' איש על דגלו. מא) כצ"ל להגיה וב' נוסחאות הן והז"א הגיה שרוי כנגדו. מב) כ"ה בד"פ. והגיה הז"א שהוא אריה וא"כ. ובבמדבר רבה פ"ב ג' וכשם שברא הקב"ה ד' רוחות העולם כך סיבב לכסאו ד' חיות ולמעלה מכולם כסא הכבוד וכנגדן סידר הקדוש ברוך הוא הדגלים למשה א"ל הקדוש ברוך הוא משה מזרח שממנו אור יוצא לעולם יהיה כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה שנאמר והחנים וגו'. ובמדרש כונן ג' יהיה כנגדו מי שהוא

(במדבר ב' ג') מג). ועליו יששכר שהוא בעל תורה. ומנין שהתורה נקרא אור. שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו' כ"ג). ועליו זבולן שהוא בעל עושר שנאמר שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך (דברים ל"ג י"ח). דרום שמשם יוצאים גשמי נדבה (ברכה) מד) וטללי ברכה יהו (שרוי) [שבט] מה) ראובן שרוי כנגדו שהוא בעל תשובה שנאמר דגל ראובן תימנה (במדבר ב' י) מו). ועליו גד שהוא גבור שנאמר גד גדוד יגדנו (בראשית מ"ט י"ט). ועליו שמעון. ראובן בתשובה גד בגבורה ושמעון באמצע לכפר [עליו] מז). אמר לו הקדוש ברוך הוא מח) מערב שממנו שלג וברד (והוא השרה כנגד) [השרה כנגדו] מט) אפרים ומנשה ובנימין שהם בני יוסף שנתגבר (עליו) [על] יצרו. ומנין שנקראו שלשתן גבורים. שנאמר לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו (תהלים פ' ג'). והשכינה במערב שנאמר ובין כתיפיו שכן (דברים ל"ג י"ב) נ). אמר לו הקב"ה צפון שממנו חושך יוצא לעולם הסדר כנגדו שבט דן על שם ע"ז שעבדו. לפי שחזר ירבעם [על] על כל השבטים ולא קבלו אלא שבט דן. ועליו מטה אשר להאיר על החושך שנ' ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטובל בשמן רגלו (שם שם כ"ד) נא) כתב ה' בחכמה יסד ארץ.

פמ"ז

וידבר ה' אל משה

אחרי מות שני בני אהרן (ויקרא ט"ז א') א)

ילמדנו רבינו אי זו גדולה מזו התפילה או התשובה. [תלמוד. למדונו רבותינו רבי] ב) יהודה בן רבי חייא אומר [התשובה מבטלת חצי הגזירה והתפלה מבטלת כל הגזירה] ג) ורבי יהושע בן לוי אומר התפילה מבטלת חצי הגזירה והתשובה מבטלת כל הגזירה. א"ר יהודה בר חייא מניין שהתשובה מבטלת חצי הגזירה שנאמר בקין נע ונד תהיה בארץ (בראשית ד' י"ב) כיון שעשה תשובה גדול עוני מנשוא (שם שם י"ג) בטלה ממנו חצי הגזירה שנאמר וישב בארץ נוד קדמת עדן (שם שם ט"ז). א"ר יהושע בן לוי התשובה מבטלת כל הגזירה והתפילה חצי הגזירה שכן אתה מוצא ביכניה מלך יהודה שהקדוש ברוך הוא נשבע אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה (ירמיה כ"ב כ"ד). אמר רבי מאיר (בימיני) [בימינו] נשבע שנאמר בימיני כי משם אתקנך (שם) ד). ומה נגזר עליו. שימות בלא בנים שנאמר כתבו את האיש הזה

מאיר מגן דוד עין

אור וכן כתיב והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה שהוא מלך ועליו יששכר שהוא בעל תורה וכו'. ובדרש לחג הסוכות הוציאו החכם מוהר"א יעללינעק ביה"מ ח"ו לד מ"ע מזרח שממנו יצא אור לעולם לוי כנגדו שהוא אור ויהודה שהוא מלך ישראל. ויראה שנוסחת מדרש כונן משובשת ומלות מי שהוא אור הם נמשכים על לוי אלא שהוא קטוע. ולפי"ז נראה לי שבעל המעתיק המאמר הזה צרפתי היה וכתב ראון מלה צרפתית שענינה כענין בעל מלוכה. מג) במקרא כתוב קדמה מזרחה. מד) ב' נוסחאות הן. מה) כצ"ל וכ"ה בז"א ובד"פ איתא שבוי והוא שבוש. מו) במקרא כתוב מחנה ראובן. מז) כן הגיהו הז"א והרז"וו. וכ"ה בבמדבר רבה שם. מח) למשה. מט) וכ"ה בז"א. נ) בבמדבר רבה שם ג' ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין שנ' וכו'. נא) המאמר קטוע שהרי חסר נפתלי. וברבה שם ג' ועליו נפתלי שהוא מלא ברכה כדי לפרנס כמה דכתיב נפתלי שבע רצון וגו' וכו'. ובמדרש כונן ובדרש לסוכות שם ג' ועליו נפתלי ואשר שמאירים על החשך וכו'. ואולי שכן צ"ל לפנינו. ועיין כל זה ברבה ובמדרש כונן ובדרש לסוכות שם שהשינויים בהם רבים. ועי"ע ברמב"ן עה"ת שם. ועכ"פ נראה שעיקר יסוד הדרוש הוא על איש על דגלו וגו' ומשם הועתק. ודרוש מאוחר הוא שעדיין לא נשתמש בו התרגום יונתן עיי"ש.

פמ"ז א) שנינו בפ"ד דמגילה ל' ע"ב ביוה"כ (קורין) אחרי מות. ב) כצ"ל להגיה. ועיין מ"ש לעיל פ"ח אות ב'. ג) כצ"ל. ד) במקרא כתוב חותם על יד ימיני וגו' ודריש על יד

עירירי (שם שם ל') וכיון שעשה תשובה ביטל הקדוש ברוך הוא את הגזירה שנאמר ובני יכניה אסיר [שאלתיאל בנו] (דה"א ג' י"ז). וכן הוא אומר [ביום ההוא וגו' אקחך זרבבל בן שאלתיאל וגו'] ושמתיך כחותם (חגי ב' כ"ג). הרי שהתשובה מבטלת את כל הגזירה. ומנין שהתפילה מבטלת חצי הגזירה. שכן אתה מוצא באהרן שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו (דברים ט' כ') אמר רבי יהושע דסיכנן בשם ר"ל אין להשמידו אלא עקירת בנים ובנות שנאמר ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת (עמוס ב' ט'). לא עשה אלא כיון שנתפלל משה עליו שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא (דברים שם) אמר לו הקדוש ברוך הוא הואיל שנתפללת עליו ביטלת חצי הגזירה ממנו ה). ואל אלעזר ואל איתמר הנותרים (ויקרא י' י"ב) מלמד שאף הן היו בכלל הגזירה ו). אמר רבי מנא דשאב בשם ר' יהושע ב"ל הצל לקוחים למות (משלי כ"ד י"א) ז). נמצאת אומר שעל ידי התפילה ניצולו אלעזר ואיתמר. אמר הקדוש ברוך הוא חייך כך הייתה הגזירה שימותו כל (בנים) [בניך] והואיל שנתפלל משה הריני מבטל חצי הגזירה ומבטל שנים ומניח שנים. מניין. [ממה] שקרינן בעניין אחרי מות ש נ י בני אהרן ח).

אחרי מות שני בני אהרן כך פתח ר' תנחומא בר' חייא אלהים [אלי] אתה אשחרך צמאה לך נפשי [וגו'] כן בקודש חזיתיך [וגו'] כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך (תהלים ס"ג ב' עד ד'). מהו א ל ה י ם א ל י א ת ה. בשעה שגזרו המצרים על ישראל כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א' כ"ב) היתה בת ישראל בזמן שהיתה מרגשת [שהיא] קרובה לילד היתה יוצאה לאשפה ויולדת שם. מיד היה הקב"ה יורד ומרחיצו (ומניקו) [ומנקהו] ומלבישו ו א ר ח צ ך ב מ י ם ו א ש ט ו ף

עין | מגן דוד | מאיר

ימיני לשון שבועה. ה) בויקרא רבה פ"י דרשו לה אמקרא קח את אהרן ואת בניו וג' התם ר' יהודה וריב"ל רי"א תשובה עושה מחצה וכו' ריב"ל אמר תשובה עשתה הכל וכו' על דעתיה דר' יהודה ב"ר (והשם קטוע. ואולי שקראו רבי חייא שתם רבי) תשובה עושה מחצה ממי את למד מקין שנגזרה עליו גזירה כיון שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזירה ומנין שעשה תשובה שנאמר ויאמר וגו' גדול עוני מנשוא ומנין שנמנע ממנו חצי הגזירה הה"ד ויצא קין וגו' קדמת עדן נע ונד אין כתיב אלא בארץ נוד קדמת עדן (ואח"כ הוסיפו שם דבר אחר על ויצא קין. והדר גרים) על דעתיה דר"י ב"ר דאמר תפלה עשתה את הכל ממי את למד מחזקיה וכו'. ועיין בדברים רבה פ"ח דב' התם א"ר אלעזר רצונך לידע כחה של תפלה אם אינה עושה כולה חציה היא עושה וכו'. ומייתי התם ראיה מקין ומחזקיה ודריש קרא דגדול עוני וגו' לענין תפלה. והתם מסיים מיד מצא חסד לפני הקב"ה ונמנע ממנו נע חצי הגזירה שכ"כ וישב בארץ נוד. ועיין בבבלי סנהדרין דהתם אמרי בשם ר' יהודה בריה דר' חייא גלות מכפרת עון מחצה מעיקרא כתיב והייתי נע ונד ולבסוף כתיב וישב בארץ נוד. ועיין ברש"י שם. ונראה דס"ל דתשובה עשתה לבטל ממנו נע ולא היה אלא נד. ועל שם שהיה נד נקראת הארץ שהיה בה נוד ולבסוף נתיישב באותה הארץ שהגלות כפרה לו ג"כ מחצה. והדר גרים בויקרא שם. על דעתיה דריב"ל דאמר תשובה עשתה הכל ממי את למד מאנשי ענתות וכו' ואם אין לך ללמוד מאנשי ענתות למד מיכניהו וכו'. והאריכו שם בדרוש על יכניה. וג' תו התם ר' אחא ור' אבין בר בנימין בשם ר' אבא גדול היא כחה של תשובה שמבטלת גזירה ומבטלת שבועה וכו'. ומייתי ראיה מיכניה. ואמרו שם א"ר תנחום ב"ר ירמיה אסיר זה הקדוש ברוך הוא שאסר את עצמו בשבועה שאלתיאל ששאל אל לב"ד שלמעלה על נדרו. וכלו' דע"ש המאורע נקראו בניו. וע"ע בשה"ש רבה ח' בפ' שימני כחותם ועיין בסנהדרין שם דר' יוחנן סבר דגלות מכפרת על הכל ומייתי ראיה מיכניה עיי"ש. ומסיים התם בויקרא רבה: ע"ד דריב"ל דאמר תפלה עשתה מחצה ממי את למד מאהרן וכו' ומייתי הא דר"י דסכנין בשם ר"ל. וג' אין השמדה אלא כילוי בנים וכו'. ו) במקרא כתוב בניו הנותרים. והיא דעת ר"א בתו"כ שם ור' פנחס ור"י בר סימון בויקרא רבה פי"ג וכן תרגמו יונתן דאשתיירו מן יקידתא. והעתיקו רש"י עה"ת שם. ז) בויקרא פ"י שם פתחו בהאי קרא על קח את אהרן ואת בניו וג' ד"א הצל לקוחים וגו' אלו בניו של אהרן וכו' שהיו בצד המיתה, והתם תני לה סתמא. ח) פי' מבטל שנים

דמייך מעלייך ואלבישך רקמה ואנעלך תחש (יחזקאל ט"ז ט' וי') ט). לפיכך דוד אמר על כנסת ישראל אלהים [אלי] אתה אשחריך כשעשית את הדין במצרים בים וראינו אותך ואמרנו זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו ב') ושיחרנו אותך ולא (נזקתי) [נזקנו] י) משעשית את הדין במצרים חילקת [לנו] את כבודיך והייתה נפשנו צמאה לראותך יא) וכך (את) כמה לך בשרי והיכן במדבר בארץ ציה ועיף בלי מים. כן בקודש חזיתיך כשם שראיתי אותך בים כך ראיתי אותך בסיני. ואין קודש אלא סיני שנאמר ה' בם סיני בקודש (תהלים ס"ח י"ח) וכשם שראיתי אותך בים ולא (ניזקתני) [נזקתי] [וכן בקודש חזיתיך] שנאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כ"ד י"א) יב) (וכן בקודש חזיתיך). מהו לראות עוזך וכבודך. אמר אהרן ישראל שהיו הדיוטים ראו אותך בים ובסיני ולא הוזקו ואני שהשריתני אצלך במשכן ומפתח אוהל מועד לא תצאו (ויקרא ח' ל"ג) וחזהרת את ישראל והזר הקרב יומת (במדבר א' נ"א) נכנסו (בניו) [בניי] לראות עוזך וכבודך ומתו. אמר הקדוש ברוך הוא למשה אמוד לאחיך אהרן חסד גדול עשיתי עמך וכבוד גדול חלקתי לך שנשרפו בניך יג). אני נתתי אותם לפנים מכל המחיצות אפילו (משה) [למשה] אחיך יד). היאך. ישראל מקיפין את הלוים ומשה לוי והלוים יחנו סביב למשכן העדות (שם נג). נמצאת למד אהרן ובניו לפנים ומשה בחוץ. וראה מה כתב למעלה מן הפרשה טו) פרשת זבין מצורעים. וכל (שהוא) הנכנס לאוהל מועד שלא ברשות נצטרע טז). וכך היית מבקש שיהיו בניך מצורעים. מן יושבים לפנים מכל המחיצות היית מבקש שיהיו יושבים לעצמם חוץ לכל המחיצות והצרוע אשר בו הנגע [וגו'] בדד ישב (ויקרא י"ג מ"ה ומ"ו). כיון ששמע אהרן [כך] אמר מודה אני לפניך במה שעשית עמי שטוב היא לי. בחסד שעשית עמי שימותו ולא שיהיו חיים מצורעים על כן אני חייב להודות לך ולשבחך כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך. והכל ממך להיות אומר שבאהרן הכתוב אומר יז). ראה מה כתב אחריו כן אברכך בחיי ובשמך אשא כפי (תהלים שם ה') יח). אמר הקדוש ברוך הוא למשה הואיל ופגעה באהרן מדת הדין ועוד שהוא מודה לי על החסד שעשיתי עמו לך נחמו. ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך (ויקרא ט"ז ב') ואין דבר אלא תנחומים יט).

וידבר ה' אל משה אחרי מות אשרי אדם שנגעו בו ייסורים ובבש (רחמיו) [כעסו] כ) ולא קרא תגר אחר מדת הדין. אלא כיון שבאו ייסורים על איוב אילו כבש כעסו ולא קרא תגר אחר מדת הדין למידה גדולה ומשובחת היה בא. א"ר

מאיר מגן דוד עין

מן העולם. אמ"אש אחר העיון מוכח שהמאמרים בויקרא רבה הם מאוחרים ועיקרם הם לפנינו. ט) כצ"ל להגיה עפ"י המקרא שהביא. ובד"פ איתא ומכיקו, הז"א הגיה פתח ר' תנחומא בר אבא וכו'. י) כצ"ל להגיה. ובילקוט תהלים סידר המאמר עפ"י דרכו וג' ד"א אלהים אלי אתה על הים הכרתיך ואמרתי זה אלי ואנוהו ושחרתי אותך ולא נזקתי וכו'. וענין זה דרשו רבי עוירא בסוטה וי"ג ר' עקיבא. והועתק בשמות רבה פ"א ושם הורחב הענין יותר. ומסיים שם כשנגלה הקדוש ברוך הוא על הים הם הכירוהו תחלה. וכעין הסגנון דהתם ג' לה בפכ"ג שם בשם ר' יהודה וקלתו בשם ר' יוחנן עיי"ש. ובסגנון אחר דרשו ר' שילא בפדר"א פמ"ב עיי"ש. יא) וכן הגיה הז"א. והרז"וו פי' חלקת הפלגת ממנו את כבודך וא"כ. והילקוט קיטע ושינה כל הסגנון כדרכו. יב) כן הגיה הרז"וו. ועיין אונקלוס שם שתרגם ולרברבי בנ"י לא הוה נזקא. ועיין בת"י שם. יג) וכדמפרש לה. יד) כצ"ל להגיה. והז"א הגיה אפילו לפנים ממשה וכו'. טו) למעלה מפ' אחרי מות. טז) בילקוט שם ג' וכן אתה מולא בעוזיהו ואם אתה מבקש וכו'. יז) הז"א הגיה והכל סמך להיות אמת וא"כ. יח) במקרא כתוב בשמך. ובילקוט ג' ע"כ אני מחויב להודות לך ולשבחך ובאהרן הכתוב מדבר מה כתיב אחריו כן אברכך וגו' וכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. יט) בפסיקתא ובויקרא רבה פכ"א בפ' בזאת יבא ג' מה כתיב למעלה מן הענין ויאמר ה' אל משה דבר וגו'. א"ר אבין אמר לו לך נחמו בדברים כד"א דברו על לב ירושלים. וכלו' ואין דבר האמור כאן אלא תנחומים. כ) כצ"ל להגיה.

הנינא בר פפא אילו לא קרא תגר כשם שאומרים עכשיו בתפילה אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כך היו אומרים ואלהי איוב. שעצה נטל הקדוש ברוך הוא לעיני קדושים של מעלן. אמר להן איוב עבדי זה ד' מדות גדולים יש בו איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע כא) (והגיעו) [יגיעו אותו] כל אלו הייסורים אם עומד בהם ולא קורא תגר מייחל אני שמי עליו כשם שייחלתי על האבות. לא עשה אלא כיון שהגיעו אותו ייסורים התחיל מבעט ואומר מי יתן ידעתי ואמצאהו (איוב כ"ג ג') מיד אמר לו הקב"ה (האיוב החשבתה) [הא איוב ההשכת] עצה שנטלתי למעלן. ויען ה' את איוב (שם ל"ח א') ומה אמר לו. מי זה מחשיך עצה במילים [בלי דעת] כמה (החשבתה) [החשכת] את העצה. במלים בלי דעת (בעלים) [במילים] שהוצאת מפיך. היית אומר אם אתפשנו מה יש לו (להושיבני) [להשיבני] אדעה מילים יענני ואבינה מה יאמר לי (שם כ"ג ד'). אמר איוב הלכתי לכל מקום לבקש אותו ולא מצאתי אותו. הלכתי למזרח ולא מצאתי שנאמר קדם אהלך ואיננו (שם שם ח'). הלכתי למערב לבקשו ולא מצאתיו ואחור ולא אבין לו (שם). הלכתי לצפון לבקשו ולא מצאתיו שמאל בעשותו ולא (אחוז) [אחז]. הלכתי לדרום לבקשו ולא מצאתיו יעטוף ימין ולא אראה (שם). אמר לו הקדוש ברוך הוא מה [אתה] כב) חוזר ומתייגע הריני נגלה עליך אמור (לו) [לי] מהיכן אני נגלה עליך כג). העליונים והתחתונים אינם מחזיקים כבודו של הקדוש ברוך הוא וצמצם עצמו לתוך הסערה ויען ה' את איוב מן השערה (שם ל"ח א') כד). ד"א מכל שיער ושער שבראשו היה הקב"ה משיח (עלמו) עמו כה). אמר לו הקב"ה. (למי) [למה] כו) אתה קורא תגר שהגיעוך הייסורים. שמא אתה גדול מן האדם יציר (כפים) [כפיי] שעל מצוה אחת שביטל גזרתי עליו מיתה ועל תולדותיו ולא קרא תגר. אלא אברהם שנסיתי אותו כמה נסיונות על שאמר במה אדע (בראשית ט"ו ח') אמרתי לו ידע תדע כי גר יהיה זרעך (שם שם י"ג) ולא קרא תגר. אלא אתה גדול מיצחק על שאהב את עשו הכהיתי את עיניו ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (שם כ"ג א') כז). אלא גדול [אתה] מן משה שע"י שאמר שמעו נא המורים (במדבר כ' י') גזרתי עליו שלא יכנס לארץ ולא קרא תגר. אלא גדול אתה מן אהרן שלא חילקתי כבוד לבריות בעולם כיוצא בו. שהיה לבוש שמנה לבושי קודש ונכנס לבית קדשי הקדשים ומלאכי השרת בורחים מלפניו. וכל אדם לא יהיה באהל מועד (ויקרא ט"ז י"ז) אילו מלאכי השרת ודמות פניהם פני אדם (יחזקאל א' י') כח) שהיו חולקים לו כבוד ובורחים מלפניו. וכבודי היה מלא הבית ולא יכלו הכהנים לעמור לשרת [מפני הענן] כי מלא כבור ה' (מלכים א' ח' י"א) כט) ובזמן שהוא נכנס הייתי חולק לו (כבודו) [כבוד] ל) ומסלק את כבודי (בין) [מבין] שני הכרובים לא) הוא שאמר איוב אם על פיך יגביה נשר (איוב ל"ט כ"ז) אמר ר' תנחומא על פיך היה הקב"ה מגביה את כבודו (בין) [מבין] שני הכרובים בכניסתו של אהרן יגביה נשר זה הקב"ה כנשר יעיר קנו (דברים ל"ב י"א) וכי יעיר קנו סלע ישכון ויתלונן [על שן סלע ומצודה] (איוב שם שם וכ"ח) אע"פ שהייתי מרים (ראשי) כבודי בכניסתו אלא סלע ישכן משהיה יוצא היה חוזר וממלא את הבית לב): ד"א סלע ישכן בבנין הראשון שהיה שם ארון. ואפי' בבנין השני שלא היה שם ארון אלא אבן (היה)

כא) באיוב א' א'. כב) כ"כ להגיה כל המאמר. כג) כ"ה בד"פ. כד) בילקוט איוב כ"ג העתיק המאמר בשינוי סגנון קלת ושם ג' אמור לי וכו' אינם מחזיקים כבודי הרי אני מלמלם עלמי לתוך הסערה. כה) עיין ב"ב ט"ז ע"א. כו) ככ"ל להגיה והז"א הגיה על מי וא"כ. כז) עיין ב"ר פס"ה. כח) ירושלמי יומא פ"ה ה"ג וסוכה פ"ד ה"ח ועיין בויקרא רבה פכ"א ושם המאמר משובש עיי"ש. וע"ע בסוף פסיקתא דאחרי מות. כט) כלו' כענין שנאמר ולא יכלו וגו'. ל) כ"ה בד"פ. לא) כל זה הגהתי עפ"י הילקוט איוב כ"ג. לב) לשון רש"י איוב שם אם על פיך וגו' השכינה שנאמר כנשר יעיר קנו היה מסלק פמליא שלו שלא יזיקו לאהרן בבואו אל הקודש ביוה"כ. ובויקרא רבה פכ"א ובתנחומא דאחרי מות ובפסיקתא עביד ר' יודן דמן גליא פיתחא בהאי קרא וה"ג התם ר' יודן דמן גליא (וברבה הגי' ר' יודן גלייה ובתנחומא הגי' ר'

שם היה כבודי על שן הסלע ומצודה לג): ד"א ס ל ע י ש כ ו ן תשובה למי שאומרים הן שאמר הקב"ה (שם) אני בונה בי"המק ובנה אותו וחטאתם והחריבו ועוד אינו נבנה. אמור לו ס ל ע ש כ ן אינו אומר כן אלא ס ל ע י ש כ ן. ל ן אינו אומר כן אלא ו י ת ל ו נ ן. היכן הוא (אומר) מלין על ש ן ס ל ע ו מ צ ו ד ה לד). ומהו ו מ צ ו ד ה. היא [מצודת ציון שנ' וילכד דוד את מצדת ציון] (שמואל ב' ה' ז') לה). משם חפר אוכל (איוב שם כ"ט) משם (תייר לו) [מאלל] את השנה אם טובה ואם רעה. וכשהיה כהן מתפלל (ואומר) [היה אומר] יהי רצון מלפניך ה' שתהא השנה הזאת וכו' לו) ואין ח פ ר (אוכל) אלא לשון (יליל) [מאלל] ויחפרו לנו את הארץ (דברים א' כ"ב) לז). למרחוק עיניו יביטו (שם) שהייתי מגלה [לו] מה אני עתיד לעשות לרחוק לח). ואחר כל הכבוד הזה כשנכנסו בניו להקריב לפני שלא ברשות לא הקפתי להם אלא חנקתי שני אפרוחים שנ' ואפרוחיו יעלעו דם (שם שם ל') לט). ואע"פ כן לא (סילקו) [סלקתי] כבודי מהם אלא ו ב א ש ר ח ל ל י ם ש ם ה ו א (שם) מ): קרבו שאו את אחיכם מאת פני ה ק ו ד ש (ויקרא י' ד') כאדם שאומר (לחבירו) [לחביריו] הכנסו העבירו את המת מפניו של אבל ויאמר ה' אל משה [דבר אל אהרן אחיך וגו'] מא).

דבר אחר אחרי מות כך פתח רבי תנחומא ברבי אבא כי בתחבולות תעשה לך מלחמה (משלי כ"ד ו') ה ת ח ב ו ל ו ת מיתרגם ויקרא אליו רב החובל (יונה א' ו') מב)

מאיר · מגן דוד · עין

יוחנן בר יודן דמן גלילא) פתח אם על פיך וגו'. אמר הקדוש ברוך הוא (לאהרן) [לאיוב] על מימר פיך הייתי משרה שכינתי ע"ג הארון (ויש גורסין כשם שעשיתי ע"י אהרן) או על מימר פיך הייתי מסלק שכינתי מעל גבי הארון וכו'. ובפסיקתא שם המאמר קטוע רישיה עיי"ש. לג) בתנחומא שם מקדש ראשון סלע ישכון ויתלונן ליכא אחת במקדש שני על שן סלע ומצודה ותמן תנינן משנטל הארון אבן היתה וכו'. ובענין זו היא בפסיקתא שם. וברבה המאמר מסורס קצת עיי"ש. לד) כן הגיה הרז"ו. והז"א הגיה היכן הוא אומר ויתלונן וכו'. לה) בילקוט איוב שם שינה המאמר כדרכו וג' ד"א סלע שכן אכ"ל אלא ישכון לן אינו אומר אלא יתלונן תשובה לאומר אין הקדוש ברוך הוא בונה את בית המקדש על שן סלע ומצודה וילכד דוד מצדת ציון. ועפי"ז הגהתי. והרז"ו הגיה היא מצודת ציון והז"א הגיה היא ציון. לו) יומא כ"ב ע"ב. לז) ותרגומו ויאללון לנא. וכן הגיה הז"א אלא שהוא הגיה שהיה כה"ג מתפלל ואומר וכו'. וכן לדד הרז"ו להגיה תחת יליל אכלא. ובד"פ איתא משם היה טייל לו את השנה וכו'. ובפסיקתא איתא משם חפר אוכל משם היה מיליל אוכל לכל ימות השנה. וכ"ה ברבה שם והמ"כ הגיה משם היה נוטל וכ"ה בילקוט איוב ל"ט. ובתנחומא הגי' משם היה מאכיל וכו'. ולשון רש"י (באיוב שם) מתפלל על צרכי כל השנה. לח) וכן הגיה הז"א. בפסיקתא וברבה ובתנחומא שם מר"ה היה צופה ויודע מה בסופה של כיצד בשעה שהיה צופה ורואה עשן המערכה עולה לדרום היה הוא יודע שבדרום שובע וכו'. לט) לא הקפתי לשון והכוונה מקיף. בפסיקתא חמי אפרוחין מגעגעין באדמה ושתיק. וברבה שם ראה אפרוחין מגעגעין באדמה ושתק. ובתנחומא חמי אפרוחיו מגעגעין בדם ושתיק. ומלת אדמה היא כמו אדמא כלו' דם. ולשון רש"י שם ואחר כל הכבוד הזה ראה במיתת שני אפרוחיו נדב ואביהו וכו'. אמ"א רש"י מקיים שם ורבותינו דימו כל ענין זה באהרן בפסיקתא דאחרי מות. ומדקדוק לשונו במה שהביא מוכח שרמז על הפסיקתא רבתי שלפנינו. מ) כ"כ להגיה. ובפסיקתא אלא ובאשר חללים שם הוא שם (היה) [היא] השכינה וכ"ה בתנחומא שם. וברבה שם אלא ובאשר חללים נדב ואביהו שם הוא השכינה. מא) בפסיקתא שם ר' יודן בשם ריב"ל ור' ברכיה בשם ר' חייא בר אבא אמרו קרבו שאו וגו' מאת פני הארון אכ"כ אלא מאת פני הקדש כאדם שאומר העבר את המת הזה מפני האבל עד מתי יהא האבל הזה מצטער לכך נאמר אחרי מות וגו'. וכ"ה ברבה שם. ובתנחומא שם ג' מאת הקדש אכ"כ וכו' עד מתי אביו יראה את בנו מת לפניו וכו'. וכלו' דפני הקדש קאי על אהרן קדוש ה'. ומסיים הכא במקרא ויאמר ה' וגו' כמו שדרש לעיל שידבר אליו דברי תנחומים שלא יתאבל עוד. אמ"א מראין הדברים שסגנון הדרוש לפנינו הוא מאוחר ושינה סגנון הדרוש ממי שקדמו וע"כ לא הזכיר את שמות הדורשים. מב) במקרא כתוב ויקרב אליו וגו'. וכלו' מלת תחבולות

למה. הספינה הזו מהלכת בים אם אין לה קברניטין אובדת היא. [כך הם ישראל] מג) אפילו הם (המה) [כמה] אוכלוסים אם אין להם מנהיג אינם יכולים לעמוד: כ י ב ת ח ב ו ל ו ת זה משה בדורו יהושע בדורו שמואל בדורו: ד"א כ י ב ת ח ב ו ל ו ת זה אהרן בדורו. אפי' כמה צרות באות עליהם הם עושים מלחמתם מד) ואף אהרן כשהיה נכנס לבית קדשי הקדשים אילולי (כמה) זכיות הרבה שהיו (נכנסים) [נכנסות] עמו ומסייעות אותו לא היה יכול לעמוד שעה אחת [מפני] מלאכי השרת [שהיו שם מה). ועוד שהיה נכנס ביום הכיפורים והיה השטן בא לקטרג. וכיון שהשטן היה רואה אותו היה בורח מלפניו. למה. (שזכות) [שזכיות] הרבה היו נכנסות עמו. [זכות האבות הייתה נכנסת עמו] מו) וזכות האימהות היתה נכנסת עמו וזכות מנשה ואפרים היתה נכנסת עמו וזכות השבטים היתה נכנסת עמו וזכות המילה היתה נכנסת עמו וזכות התורה היתה נכנסת עמו וזכות ישראל היתה נכנסת עמו. זכות אברהם מניין שנאמר בזאת יבא אהרן אל הקודש בפר בן בקר (ויקרא ט"ז ג') ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר וגו' (בראשית י"ח ז'). ו א י ל ל ע ו ל ה (ויקרא שם) זכות יצחק וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו (בראשית כ"ב י"ג). ומניין שאף בזכות יעקב שנ' ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים (ויקרא שם ה') אותן שאמרה לו אמו וקח לי משם שני גדיי עזים טובים (בראשית כ"ז ט). מהו טובים. אמר רבי ברכיה אמר רבי חלבו טובים לך טובים לבניך. ט ו ב י ם ל ך שאתה נכנס (טובים לך שאתה נכנס) ומאכיל את אביך ונוטל הימנו את הברכות. ט ו ב י ם ל ב נ י ך שהם מתלכלכין בעונות כל ימות השנה ומביאים שני שעירים ביום הכפורים והם מתקרבים ומתכפר להם מז). ומנין שאף בזכות האמהות שנאמר כתנת בד קודש ילבש ומכנסי בד [וגו'] ובאבנט בד [וגו'] ובמצנפת בד [וגו'] (ויקרא שם ד') הרי ארבע אימהות מח): ד"א ב ז א ת י ב א א ה ר ן א"ר ברכיה רמז רמז לו בי"הקב"ה שאין עושה אלא ארבע מאות ועשר שנים. ב ז א ת ב' שנים ז' שבעה א' אחד ת' ארבע מאות. אמר לו ב ז א ת י ב א א ה ר ן

מאיר מגן דוד עין

מתפרשת ע"י המקרא ויקרב אליו וגו'. והז"א הגיה בתחבולות מתרגם קברניטין כד"א ויקרא וגו' ול"ל. מג) כן הגיה הז"א. מד) כלו' אותם הקברניטים משה יהושע וכו'. והז"א הגיה כל המאמר וג' שמואל בדורו אפי' כמה צרות וכו' ד"א כי בתחבולות זה אהרן כשהיה נכנס וכו' וא"כ. אלא שבק הדורש את אהרן והדר נקט ליה בלשון ד"א כדי להאריך בענינו ועיין לקמן. מה) כן הגיה הז"א. מו) כן הגיהו הז"א והרז"וו. בפסיקתא ג' לכולא הכי בזאת יבא אהרן זש"ה כי בתחבולות וגו' ר' נתן ור' אחא בשם ר' סימון אומר אם עשית חבילות של עבירות עשה חבילות של מצות וכו' ר' יוחנן פתר קריא בקברניטין דאר"י לעולם יעשה אדם עצמו קברניטי היאך יכול לעשות מלוה וכו'. ר' י ו ד ן פתר קריא בכ"ג בכניסתו לבית קדשי הקדשים ח ב י ל ו ת ש ל מצות יש בידו בזכות התורה וכו'. וחשיב הסם. תורה. מילה. ש ב ת. י ר ו ש ל י ם. שבטים. י ה ו ד ה. י ש ר א ל. ת ר ו מ ה. מ ע ש ר ו ת. ק ר ב נ ו ת. וכ"ה בויקרא רבה שם. ובשמות רבה פל"ח ג' ד"א וזה הדבר. באיזה זכות היה אהרן נכנס לבית קדשי הקדשים וכו'. ועיין לקמן. ובסוף גריס ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר משל לבן מלכים שהיה פדגוגו נכנס אצלו ללמד קיגוריא על בנו והיה מתיירא מן העומדים עליו שמא יפגעו בו מה עשה המלך הלבישו פורפירא שלו שיהו רואין אותו ומתייראין ממנו כך אהרן היה נכנס בכל שעה לבית קדשי הקדשים ואילולא זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול להכנס למה שהיו מלאכי השרת שם מה עשה לו הקדוש ברוך נתן לו מדמות לבושי הקודש וכו'. מז) בב"ר פס"ה ג' לה בשם ר' ח ל ב ו סתם. ובסוף פסיקתא דאחרי דריש קראי בפר בן בקר זה אברהם וכו' ר' ברכיה בשם ר' ל ו י אמר טובים לך וכו'. וכ"ה בויקרא רבה פכ"א. ובפב"ז בפ' שור או כשב או עז ג' ר' ברכיה בשם ר' חלבו וכ"ה בתנחומא שם. מח) בפסיקתא שם אין לי אלא אבות אמהות מנין ת"ל בד בבד יהיה וכ"ה בויקרא רבה פכ"א. וכבר רמז הז"א שהוא משובש והמפורשים נדחקו לפרשו. ועיקר נראה שהדרוש הקדוש הוא כמו שהוא שם דד' שממני קטורת המפורשים במקרא דפ' כי תשא המשיל לד' אמהות. וכהן גדול הוא בא במלא חפניו קטורת סמים דקה. ונקיט מקרא ב ד ב ב ד י ה י ה דדריש ליה שרמז לך המקרא שאף שאילו

[וכי] ארבע מאות ועשר שנים חיה אהרן (מט). אלא אמר לו שמנה עשר כהנים (שימשו) [שישמשו] בבנין הראשון מפני שהוא בנך ובן בנך הרי הוא כמותך ב ז א ת י ב א א ה ר ן. ובבנין השני מפני שהיו כהנים מעלים זה על זה שמונים כהנים משמשים בו (כ). הוי יראת ה' תוסיף ימים (משלי י' כ"ז) כהני בנין ראשון. ושנות רשעים תקצרנה (שם) כהני בנין שני (כא): ד"א ב ז א ת י ב א א ה ר ן א"ר יצחק זכות השבטים הייתה נכנסת עמו. שנים עשר אבנים שהיו ניתנות על לבו של אהרן מה טעם. שיהא הקב"ה מסתכל בהם בכניסתו של אהרן ביום הכפורים ונזכר לזכות השבטים שנ' והאבנים האלה לזכרון (כב). ואין ז א ת אלא שבטים שנאמ' כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת (בראשית מ"ט כ"ח) (כג): ד"א ב ז א ת זכות התורה היתה נכנסת עמו וז א ת ה ת ו ר ה (דברים ד' מ"ד): ד"א בזכות ישראל שנא' ז א ת קומתך דמתה לתמר (שה"ש ז' ח'). א"ר פנחס אף משה שעלה למרום ושבה את התורה והורידה לא בכוחו אלא בזכות ישראל שנ' עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם (תהלים ס"ח י"ט) בזכות ישראל שנאמר ואתן צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל"ח ל"ד) (כד): דבר אחר ב ז א ת י ב א בזכות מנשה ואפרים שהיתה נכנסת עמו. א"ר יאשיה שתי אבני שהם שהיו ניתנות על כתיפיו של אהרן כנגד מנשה ואפרים. ולמה אבני שוהם. שגדלו בתוך מצרים ולא למדו ממעשיהם (כה): דבר אחר ב ז א ת י ב א א ה ר ן א"ר חנינה בנו של ר' ישמעאל זכות המילה היתה נכנסת עמו וזאת בריתי אשר תשמרו (בראשית י"ז י') וכתיב בריתי הייתה אתו החיים והשלום (מלאכי ב' ה') (כו):

מאור מגן דוד עין

השמנים מעורבים יהיו בד בבד כל א' לעצמו לזכרון. והמאמר שלפנינו הוא מאוחר. (מט) בתמיה. (כ) פי' מעלים בדמים. (כא) בפסיקתא ג' לה הכי ר' ברכיה בשם ר' ל ו י אמר ב ז א ת הכתוב מבשרו שהוא חי ת"י שנים וכי עלה על דעתך שאהרן חי ת"י שנים אלא מקדש ראשון ע"י שמשמשו בו באמונה שמשו בו י"ח כהנים הוא ובנו ובן בנו מקדש שני על ידי שהיו נוטלין אותה בדמים ויש אומרים שהיו הורגים זה את זה בכשפים שמשו פ' כהנים וכו'. רבי א ח א הוה קרי עליהן יראת ה' וגו' וכו'. וכ"ה בויקרא רבה פכ"א. ועיקרו הוא בירושלמי דיומא פ"א ה"ה עיי"ש. ובבבלי יומא ג' לה דר' אחא בשם אמר ר ב ה ב ר ב ר ח נ ה א"ר י ו ח נ ן עיי"ש ובתוספות שם. וע"ע בספרי ריש פנחס ובמ"ע שם. (כב) לאו שכתוב כן במקרא אלא לשון הדורש הוא שנאמר כן במקרא שהאבנים האלה הם לזכרון. וכוון למקרא דתלוה והאבנים תהיין על שמות בני ישראל וגו' לשנים עשר שבט וגו' ונשא אהרן וגו' בבאו אל הקדש לזכרון. (כג) בשמות רבה פל"ח ר' יצחק אומר זכות השבטים היתה נכנסת עמו שנ' וזה הדבר אשר תעשה וגו' מנין ז ה י"ב ואלו הן י"ב אבנים שהיו נתונות על לבו של אהרן וכו' מה טעם שיהא הקדוש ברוך הוא מסתכל בהם ובבגדי כהן בכניסתו ביוה"כ ונזכר לזכות השבטים. (כד) במקרא כתוב ואתן לאני צאן מרעיתי. (כה) פי' שהשוהם הוא אבנו של יוסף וזכתה האבן הזו מן הי"ב אבנים שניתנו ב' אבני השוהם על כתפות האפוד ע"ש מנשה ואפרים. (כו) כ"ה בשמות רבה שם. א מ " א ש הראית שזה הדרוש הוא מאוחר והוא מיוסד על מדרשים שקדמו לו. עוד אני רואה להעיר דכל הפי' שבפסיקתא הוא בויקרא רבה פ"כ ופכ"א וכל מה שבפ"כ שם הוא ג"כ בתנחומא שם. וכבר העיר על זה החכם המו"ל מוהר"ש באבער וגם רמז על השינוים שבהם. גם יש בפסיקתא עוד פרשיות. פ' ולקחתם לכם לסוכות וכולא הוא ג"כ בויקרא רבה ומקצתה בתנחומא שם. ואח"כ פ' אחריתא דסוכות. ומתחיל בדרוש של ר' שמלאי דרש עבודה זרה. ועיין מה שהעיר שם החכם מוהר"ש באבער אות א' וכ"ע וכ"מ שהוצאה פסיקתא זו בשם מדרש הרנינו. ועיי"ש שפי' זו מעורבת מב' פסיקתות שונות והם מקוטעות. ואח"כ פ' ביום השמיני עצרת. וממנה ב' נוסחאות וקצתם ברבה ותנחומא פ' פנחס. ובסופה פי' וזאת הברכה. ומראין הדברים עכ"פ שחסרים לפנינו איזו פסיקתות לסוכות ולשמיני עצרת. ואולי היו כאן מעין אלו הדרושים שרמזתי כאן אליהם ונקטעו. וכבר כתבתי בפ' דלעיל שאותה הפ' אינה אלא הוספה ומקומה היא בסוף אלא כשקיימו המעתיקים סיימו בטוב בריתי היתה אתו החיים והשלום.

סליק

הוספה

אמר מאיר איש שלום

הענק העניק החכם **מוהר"ש באבער** כמותו ירבה בישראל את ספרי זה מברכתו. כי שלח לי ד פסיקתות אשר המה לו בכתובים מאת המנוח הענוותן החכם ר' שמואל דוד לוצאטו זצ"ל. ואני הגהתים וסדרתים גם שמתי להם נוספות בפירושי עפ"י דרכי. אמנם גלגול אילו הפסיקתות מאיכן הועתקו ואיך באו לידי המנוח לא נודע לי. ועכ"פ כל רואיהם יכירום כי ממקור אמת יצאו. ואברך ה' שזכני לכך להציל יתר הפלטה בכתב ישראל.

שור או כשב או עז כי יולד וגו' (ויקרא כ"ב כ"ז)

ילמדנו רבינו גוי שהביא קרבן מהו לקבל הימנו. כך שנו רבותינו נדבות מקבלין מן הגוי וקרבנות אין מקבלין מהן. למה. מפני שקרבנותיהם פסולין לפני הקב"ה כך אמר שלמה זבח רשעים תועבה (משלי כ"א כ"ז) א). מעשה בגוי אחד ששאל את ר' יוסי בן חלפתא. אמר לו למה אין מקבלין ממנו קרבנות אין כתיב ממזרח שמש (עד) [ועד] מבואו גדול שמי בגוים [ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים] (מלאכי א' י"א). אמר לו ר' יוסי היך אתה קורא מה שאתה רוצה [ומה שאין אתה רוצה] אין אתה קורא. (שמשעה) [שבשעה] שבקש בלעם ובלק להקריב קרבנות לפני הקב"ה (ולא קיבל עליו) [לא קיבל מהם] שנאמר הירצה ה' באלפי אלים וגו' (מיכה ו' ז') מה כתיב ולא אבה ה' אלהיך לשמע אל בלעם (דברים כ"ג ו'). וחוץ גזו ומזו אין כתיב זבח רשעים תועבה. [אמר לו] בוודאי על הרשעים אמרה תורה שאפילו יהא ישראל ויהא רשע אלהיכם מתעב קרבנו. [ועוד] מה שאתה מדחה (אותו) [איתי] למקומות אחרים (אמר לו) [אמור לי] מן התורה ב). אמר לו ר' יוסי חייך כתוב מלא הוא. כך אתה מוצא בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה לישראל ופרשת הקרבנות בן כמה שנים או בן כמה ימים שיהו מקריבים קרבנותיהם הזהיר הקב"ה שלא יקבלו מכם קרבן. מה כתיב למעלן ומיד בן נכר לא תקריבו את להם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בהם (ויקרא כ"ב כ"ה) ג) אבל מישראל אני מקבל [מנין] ממה שקראו בענין שור או כשב או עז וגו'.

שור או כשב או עז כך פתח ר' תנחומא זו היא שנאמרה בקבלה על ידי שלמה מה שהיה כבר הוא [וגו'] והאלהים יבקש את נרדף (קהלת ג' ט"ו). מה שהיה כבר הוא כשברא הקב"ה את האדם ברא אותו (שהוא) [שיהא] חי וקיים כמלאכי השרת ויאמר ה' [אלהים] הן האדם היה כאחד [ממנו] (בראשית ג' כ"ב) כשם שמלאכי השרת אינם מתים אף [הוא] לא יטעום טעם מיתה ד). אבל ר' יהודה בר' סימון דרש דעת קשה היא ה) הן האדם היה כאחד ממנו כיחידו של עולם שהוא חי וקיים לעולמים ו). וסבר הקב"ה להשליטו בעולמו ולעשותו מלך על כל בריותיו. אמר הקב"ה אני מלך בעליונים ואדם מלך בתחתונים. מה עשה הקב"ה

א) בת"כ פ' אמור ובמנחות ע"ג ע"ב איש איש להביא את העכו"ם שהם נודרים נדרים ונדבות כישראל. ובריש תו"כ אדם לרבות את הגרים וכו' מה ישראל מקבלי ברית אף הגרים מקבלי ברית יצאו שאינן בני ברית שהרי הפרו ברית וכן הוא אומר זבח רשעים תועבה. ב) בכ"ל להגיה כל זה המאמר. ג) בתו"כ שם מניין שאין מקבלים שקלים מן העכו"ם ת"ל ומיד בן נכר וגו' וכו' שאר כל הקרבנות הצבור מניין ת"ל מכל אלה, והכא נמי בקרבנות צבור איירי שאין מקבלים מהם. ד) הוא דעתיה דר' פפוס בב"ר פכ"א דרש ר' פפוס הן האדם היה כאחד ממנו כאחד ממלאכי השרת. ה) כלו' שהמקרא דבר כביכול. ואילמלא מקרא כתוב א"א לאמרו. ועיין לעיל פכ"ט־ל אות ל"ג ופל"א אות מ"ט. ו) בב"ר שם ריב"ס אמר כיחידו של עולם שכ' שמע ישראל וגו'

הכניסו לגן עדן ועשאו מלך שם שנאמר ויטע ה' אלהים וגו' [וישם שם את האדם] (בראשית ב' ח') ויבא שם את האדם אין כתיב כאן אלא וישם. מהו וישם כשם שאתה אומר שום תשים עליך מלך (דברים י"ז ט"ו) וכן וישם כסא לאם המלך (מלכים א' ב' י"ט) ז). כיון שלא עמד בציוויו מיד נגזר עליו מיתה. ובאי עולם תומהים לומר אפשר אלו לא חטא שהיה קיים לעולמים. אפשר שאין אדם מת. עלילות הביא הקב"ה. והקב"ה אמר וכי אליהו ששמר ציווי אינו חי לעולם. מה שהיה כבר הוא ח). מהו ואשר להיות כבר היה אמר הקב"ה אמרתי שאני מחיה המתים לע"ל ובאי עולם תומהים לומר אפשר לו שיחיה. אמר (לו) [להם] הקב"ה מה אתם תומהים שאני עתיד להחיות המתים. לא כבר החייתי מתים בעוה"ז ע"י אליהו וע"י אלישע ולא ע"י יחזקאל ואשר להיות כבר היה בעוה"ז ט), וא"כ הואיל שאין הכותים מודים בתחיית המתים (ולא) [לא] יעמיד אותם הקב"ה לעתיד לבא וכן לאומות אלא יעמיד הצדיקים ויניח את הרשעים י). אלא אמר הקב"ה (לישראל) [ישראל] מודים בתחיית המתים והאומות לא דיים שלא יהו מודים אלא עוד רודפים אחר ישראל. אמר הקב"ה לפיכך אני מעמיד לאומות העולם ולישראל כדי לתבוע דינם של נרדפים והאלהים יבקש את נרדף יא). (לא) [אבל] שיטת ר' נחמיה (ור' יהודה) יב) מה שהיה כבר הוא בשעה שברא הקב"ה את עולמו היה העולם מלא מים במים. מה עשה הקב"ה. התחיל גוזר עליהם שיפנו מן העולם ויאמר אלהים יקוו המים (בראשית א' י'). כיון שנגזר עליהם היו רוצים לעשות גזירת קונם. ולהיכן הלכו להם. לאוקיינוס. והאיך עשו. ר' לוי ורבותינו. ר' לוי אמר קולו של הקב"ה היה מטרטר להם קול ה' על המים (תהלים כ"ט ג') יג). ורבותינו אמרו הם היו מלחשים אלו לאלו ואומרים להיכן גזר עלינו קונינו שנלך. (אמרו לו) [אמר להם לאוקיינוס]. נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים (תהלים צ"ג ג') מהו דכים דרך ים יד). בא וראה נסים [שנעשו כאן]. כיון שנגזר עליהם שילכו לאוקיינוס היו עולים הרים ויורדים בקעות [שנאמר] יעלו הרים ירדו בקעות אל

מגן דוד　　　מאיר　　　עין

ה' אחד. ז) בב"ר פט"ז ויש שם ר"י ור"נ ר' יהודה אמר עילה אותו המד"א שום תשים עליך מלך. ח) בפסיקתא דשור או כשב. ד"א שור או עז זש"ה מה שהיה כבר הוא וגו' ר"י ור"נ ר' יהודה אומר אם יאמר לך אדם [אפשר] שאילו לא חטא אדם הראשון ואכל מאותו העץ היה חי וקיים לעולם אמור לו אתה כבר היה אליהו שלא חטא הוא חי וקיים לעולם, וכן הועתק בויקרא רבה שם ובתנחומא שם בסגנון אחר קצת. והוא ג"כ בקהלת רבה אלא שהמאמר שם מסורס ומשובש עיי"ש. ט) בפסיקתא שם אם יאמר לך אדם [אפשר] שהקב"ה עתיד להחיות לנו מתים אמור לו כבר היה ע"י אליהו וע"י אלישע וע"י יחזקאל, וכ"ה ברבה שם. ובתנחומא בשינוי סגנון קצת וכן בקהלת רבה עיי"ש. י) קושיא הוא. יא) זה הסיום ליתא בפסיקתא וברבה שם. יב) צ"ל למחוק שהרי שיטת ר"י זו היא שאמרנו ועוד שאין דרך להזכיר לר"י בתר ר"נ. וכבר המאמר בסירוס ושיבוש בקהלת רבה שם כמו שרמזתי לעיל. ובפסיקתא ג' ליה הכי ור"נ אם אומר לך אדם אפשר שהיה העולם כולו מים במים אמור לו כבר הוא אוקיינוס כולו מים במים. וכ"ה בתנחומא שם (אלא שחסר מלת אפשר). וכ"ה בקהלת רבה אלא דג' לה התם בשיבוש ע"ש ר' יהודה. ובויקרא רבה הוא קטוע עיי"ש. ובאמת שנוסחא זו תמיהה שאין התשובה מספקת כלל על השאלה להיכן נקוו המים. אמנם לנוסחא שלפנינו דמסיק לה לקמן כל מדרשו של ר"נ הוא בענין אחר וכדמסיק לה. יג) בב"ר פ"ה א"ר לוי יש מן הדרשנים שהן דורשין כגון בן עזאי ובן זומא נעשה קולו של הקדוש ברוך הוא מיטטרון למשה בשעה שאמר לו עלה אל הר העברים וגו' נעשה קולו של הקדוש ברוך הוא מיטטרון על המים הה"ד קול ה' על המים. וכ' שמלת מטרטר היא שיבוש וצ"ל מטטר כמו שהיא המלה בערוך ערך מטטר ופי' המוסיף ממונה הולך לפני הלבלא לתור להם מנוחה ובית מלון. אמנם במדרש תהלים כ"ט ג' אמר ר' ברכיה בשם ר' עזאי (נראה דצ"ל בן עזאי) קולו של הקדוש ברוך הוא היה מטרטר לפניהם שנאמר קול ה' על המים וכו'. ולפ"ז נראה שעשו מן מיטטור פעל מטרטר. יד) כצ"ל להגיה, ובמדרש תהלים צ"ג ג' ולהיכן הלכו א"ר לוי מלחשין אילו

מקום [זה יסרת להם] (שם ק"ד ח') טו). והאיך עשה להם הקב"ה כל העולם היה מים במים ובנוהג שבעולם אדם יהא לפניו שתי קערות מלאות יכול הוא לפנות אחת לתוך אחת. לאו. בא וראה נסיו ופלאיו של הקב"ה העולם היה מים במים אעפי"כ פינה לתוך מלא. למה הדבר דומה לנודות נפוחות וגתונות לתוך הבית (ועשה) [ועשאו] מלאות כל הבית. מה עשה בעה"ב. נטל את הנודות והוציא את הרוח מתוכם וריקם. מיד ניתנו בזויות. כך הקב"ה היו (ימי) [מימי] בראשית מלאים את כל העולם. מה עשה הקב"ה כבש עליהם כביכול [והקוום] לאוקיינוס טז). כשעמד דורו של אנוש והכעיסו אותו בצלמים אז הוחל לקרא בשם ה' (בראשית ד' כ"ו). אמר הקב"ה יבואו אותם המים שגזרתי עליהם וקיימו את גזירתי ויפרעו מן הדור שביטל גזירתי הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ (עמוס ה' ח' וט' ו'). באותה השעה באו המים והגיעו עד עכו עד יפו יז). כך עמדו דור הפלגה והכעיסו אותו ופרע מהן הקב"ה במים ויפץ ה' אותם משם (בראשית י"א ח') ויפץ אותם שהפיצם במים יח) אלא שכתב

מאיר מגן דוד עין

באילו להיכן אנו הולכין והם א ו מ ר י ם דרך ים להדך פלן להדך פלן (פי' ד ך מקום עיין בערוך ערך דך) ר' הונא מפיק ליענא (כלו' שביארו יותר) לדוכתא פלן לדוכתא פלן (וכלו' לאפוקי שלא תפרש ד כ י ם דרך ים בהבלעת הרי"ש כמו ככר כסא ת' כרכר כרסא). ובב"ר פ"ה ג' א"ר ל ו י המים היו אומרים אילו לאילו נלך ונעשה (קילוסין להקב"ה) [קלווסן של הקב"ה] (פי' גזירתו של הקב"ה כ"ה נוסחא הערוך ערך קלוון ונוסחת פירש"י על המדרש) הה"ד נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם וגו' רבי לוי אמר דרך הים דרך הים וכו'. ונוסחת רש"י שם להן כיזיל א מ ר ל ה ן ה ק ב"ה ישאו נהרות דכים ר"ל אמר דרך הים. וכ"ל שמלת והם א ו מ ר י ם במדרש תהלים הם ג"כ ט"ס והיה כתוב ו ה ש ם א ו מ ר ונשתבש (ודוגמתו בב"ר בת"י בפ"ה כל העולם כולו מים במים ו ה ש ם א ו מ ר אל מקום אחד. ולפנינו ו א ת ה אומר) ופי' המקרא לשיטתו קבלו נהרות ה' קבלו נהרות את ק ו ל ם מה שלווה ואמר להם שיקבלו הנהרות את דכים. ונראה ד ר ב ו ת י נ ו שהוזכרו כאן הם בן עזאי ובן זומא. ואלופי נוסחאות הם בין המדרש שלפנינו לבין הב"ר ומדרש תהלים ומה דג' התם בשם ר"ל ג' הכא בשם רבותינו ומה דגרסו התם אם לר"ל בשם בן עזאי ובן זומא ואם לר' ברכיה בשם בן עזאי ג' לה הכי בשם ר"ל. טו) בב"ר שם א"ר י ה ו ש ע ב ר נ ח מ י ה המים היו עולים הרים ויורדין ת ה ו מ ו ת עד שהגיעו לאוקיינוס הה"ד יעלו הרים וגו' אי זה מקום יסדת להם זה אוקיינוס. וע"ע בשמות רבה פט"ו ובתנחומא פ' חיי שרה. טז) בב"ר שם אל מ ק ו ם א ח ד ר' יודן בשם ר' לוי ור' ברכיה בשם ר' יודן בר שמעון אמר כל העולם כולו מים במים ואתה אומר אל מקום אחד אתמהא משל לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומן מה הוא עושה להן מתירם ומוציא את רוחן ומסלקן בזווית אחת כך דרך הקדוש ברוך הוא על מי בראשית וסילקן בים אוקיינוס הה"ד הן יעצור במים ויבשו וגו' ודורך על במתי ים. ובמדרש תהלים ל"ג ד"א נשאו נהרות ה' א"ר ברכיה [בשם] בן עזאי המים היו עולים ומגיעים עד כסא הכבוד שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים וכו' וכשהיה הדבור יוצא מפי הגבורה יקוו המים עלו מקלות הארץ הרים וגבעות (ונתפרצו על כל הארץ) [ונתפרצה כל הארץ] ונעשית עמקים עמקים (על תוכה) [לתוכה] של ארץ והמים נתגלגלו ונקוו לעמקים וכו' (כלו' יתפזון אל מקום זה יסדת להם ו י ע ל ו ה ה ר י ם י ר ד ו ב ק ע ו ת הוא מאמר מוסגר שיתנשאו הרים ויתעמקו בקעות) ר' ברכיה בשם ר' יודן ורבי יהודה ברבי ש ל ו ם משל להד"ד לשתי קערות בשעה שאחת מלאה ואחת ריקנית [יכול הוא לפנות אחת לתוך אחת] אבל אם היו שתיהם מליאות מה (הן יכולים) [הוא יכול] לעשות. הנודות בזמן שהן נפוחות וממלאות את הטרקלין ובשעה שהרוח יוצא מהן הן נפנות למקום אחד כך היה העולם כולו מלא מים במים מה עשה הקב"ה כבש עליהן ויצא הרוח מהן שנאמר יעצר מים וייבשו וכו'. ונראה שעכ"פ עיקר המאמר הוא בב"ר והרחיבוהו במדרש תהלים. ובגנון המאמר כאן שכבר קיטע שמות הדורשים הוא מאוחר. יז) בב"ר פכ"ג אז הוחל וגו' א"ר אחא אתם עשיתם עצמיכם ע"ז וקראתם לעצמכם אף אני אקרא למי הים לשמי ואכלה אותן האנשים מן העולם. ועיקרה במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ו בד"ה אלהים אחרים ובספרי עקב פי' מ"ג. יח) בב"ר פל"ח רבנן אמרין אין ו י פ ץ אלא ויצף הציף עליהן הים והציף ל'

ב' פעמים הקורא למי הים וישפכם אחת דורו של אנוש ואחת דורו של הפלגה יט). והבריות תומהים לומר אפשר לדבר הזה שבאו המים מן האוקיינוס והגיעו עד עכו עד יפו. והקב"ה משיבן (אוי) [אי] שוטים על דור המגדל אתם תומהין הרי לא כבר היה על דורו של אנוש כ): מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה אמר הקב"ה עתיד אני ליבש את הים הגדול לפני גליות. מניין. שכן כתיב והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו אל הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים (ישעיה י"א ט"ו) [ועתיד] לעשותו שבילים לפניהם. מניין. שכן כתיב והיתה מסלה לשאר עמו וגו' (שם שם ט"ז). והבריות תומהים לומר אפשר לדבר הזה. והקב"ה משיבם ולא כבר עשיתי כן בעוה"ז כשיצאו ישראל ממצרים. ואשר להיות כבר היה לא גזרתי את הים ועשיתי אותו שבילים לפניהם לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קל"ו י"ד) ושקעתי את רודפיהם בתוכו כא): והאלהים יבקש את נרדף לעולם הקב"ה אוהב (אכי) את הנרדפים ושונא (אכי) את הרודפים. ישמעאל רודף את יצחק אחיו ותרא שרה את בן הגר המצרית וגו' (בראשית כ"א ט') שהיה זורק עליו חצים כמתלהלה היורה זקים חצים ומות [וגו'] ואמר הלא מצחק אני (משלי כ"ו י"ח וי"ט) כב) לפיכך הקב"ה אוהב את יצחק. קח נא את בנך (בראשית כ"ב ב') א"ל אברהם אבינו רבש"ע יש לי שני בנים נתתה לי יצחק וישמעאל. א"ל את יחידך (שם) א"ל רבש"ע שניהם יחידים יצחק יחיד לשרה וישמעאל יחיד להגר. א"ל אשר אהבת (שם) א"ל וכי יש תחומים במעים לשניהם אני אוהב. א"ל את יצחק (שם) ליצחק אני אוהב שהוא נרדף כג). כך עשו רודף אחר יעקב על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו (עמוס א' י"א) אמר הקב"ה אוהב אני לנרדף ושונא לרודף ואת עשו שנאתי (מלאכי א' ג') אבל יעקב ואוהב את יעקב (שם שם ב'). למה. והאלהים יבקש את נרדף. דוד נרדף ושאול רודף אמר הקב"ה אוהב אני לנרדף ושונא אני לרודף קרע ה' את הממלכה ונתנה לרעך (שמואל א' ט"ו כ"ח) לדוד והאלהים יבקש את נרדף. [הרי] בבני אדם שהקב"ה אוהב את הנרדפים מניין אף בעוף ובבהמה. את מוצא בשעה שהקב"ה אמר למשה על הקרבנות היה משה סבור (שהקב"ה אמר למשה על הקרבנות) שיקריב טווסים או פסיונים או אווזים. ולא אמר לו כך אלא ואם מן העוף עולה קרבנו לה' והקריב מן התורים או מן בני היונה (ויקרא א' י"ד) (וכל אחר הצפור) [ולא צפור אחר] אמר הקב"ה הואיל שהם נרדפים מהם (למבקש) [מבקש] אני קרבן והאלהים יבקש את נרדף שור או כשב או עז כד).

מאיר **מגן דוד** עין

משפחות מהן. יט) בב"ר פכ"ג שתי פעמים כתיב הקורא למי הים כנגד שתי פעמים שעלה הים והציף את העולם ועד היכן עלה בראשונה ועד היכן עלה בשנייה ר' יודן ור' אבהו ור' אלעזר בשם ר' חנינא בראשונה עלה עד עכו ועד יפו ובשניה עלה עד כפי ברבריאה ר' חנינא ור' אחא בשם ר' חנינא בראשונה עד כפי ברבריאה ובשנייה עד עכו ועד יפו וכו'. ובירושלמי דשקלים פ"ו ה"ב ג' אל הימה המזרחית... זה ים הגדול ולמה נקרא שמו מולאים שילא אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה ר"א בשם ר' חנינא בראשונה ילא עד קלבריאה ובשנייה ילא עד כפי ברבריאה ר' אחא בשם ר"ח וכו' (כמו שהוא בב"ר). וע"ע בב"ר פ"ה ובשמות רבה פט"ו בד"ה כי מראש צורים אראנו ופכ"ג בד"ה פיה פתחה בחכמה ובקהלת רבה פ"ג בפ' ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים. ועכ"פ דעת חז"ל שאילו הימים הנזכרים נתחדשו בזמן מן הזמנים ומתחלתן יבשה היתה שם. כ) אולי צ"ל כבר היה בדור המבול. כא) עיין מכילתא מס' ב' ריש פ"ד ובנסמן במ"ע שם. כב) במקרא כתוב משחק. וכן דרשו ר' עזריה בשם ר' לוי בב"ר פנ"ג וכ"ה בפדר"א ריש פ"ל. כג) עיין לעיל פי' מ' אות מ"ג. כד) כולא פתיחתא זו היא בפסיקתא דשור או כשב. ופתח שם סתם בלא שם הדורש. ודורש המקרא מה שהיה וגו' בסגנון ענינים שונים ממה שהם לפנינו. ואח"כ דורש והאלהים יבקש את נרדף בשם ר' הונא בשם ר' יוסי כעין הדרש שלפנינו אלא שהוא בשינוי ענינים ואח"כ מסיים ר' יודן בר סימון בש"ר יוסי בר נהוראי אמר אף בקרבנות כן אמר הקדוש ברוך הוא שור נרדף מפני ארי וכשב מפני הזאב ועז מפני

ד״א שור או כשב או עז [וגו] לקרבן לה׳ אינו אומר כן אלא לקרבן אשה. מהו אשה. אלא אמר להם הקב״ה אם הבאתם קרבן לפני ברצון הרי הוא קרבן. אם הבאתם אותם באונס (ע״כ) כה) אני מעלה (עליך שקרבת) [עליכם שלא קרבתם] לפני אלא קרבן אשה. צו את בני ישראל [וגו׳] (במדבר כ״ח ב׳) את קרבני לחמי ריח ניחחי אין כתיב כאן אלא לאשי. מהו לאשי. א״ל הקב״ה אם הבאתם אותם ברצון ובאהבה הרי הוא קרבני אבל אם הבאתם (אותו) [אותם] באונס לאשי אינם שלי כו): ד״א מהו לאשי. אמר הקב״ה בני לא יטעה אותך יצרך הרע לומר אינו מצוה אותנו כל שעה על הקרבנות אלא שיש אכילה [מלפניו. אילו היתה אכילה] מלפני [ממך] הייתי מבקש אם ארעב לא אומר לך (תהלים נ׳ י״ב). ואם מטעה אותך יצה״ר אפילו להרהר (לומר) [למוד] מאשי מאסטרטייה [שלי] שכולה אש כז). כמה רובי (תבולות) [רבוואות] עומדים לפני נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי אלף אלפים ישמשוניה ורבו רבבן (דניאל ז׳ י׳) כמה (יתחדשון) [מתחדשין] לבקרים בכל יום ואינם לא אוכלים ולא שותים. אם אין אתה אוכל ואין אתה שותה אתה מת והם אינם לא אוכלים ולא שותים ואינם טועמים טעם מיתה. למה. מפני שהם [רואים] דמות כבודי והם ניזונים מזיו השכינה. שאעפ״י שאמרתי שאינם רואים את כבודי. א״ר יצחק רואין כמתוך וילון כח). באור פני מלך חיים (משלי ט״ז ט״ו) אתה [הוא] ה׳ לבדך [וגו׳] ואתה מחיה את כולם (נחמיה ט׳ ו׳) כט). ואם אסטרטייה שלי מפני שהם רואים דמות כבודי אינם לא אוכלים ולא שותים ואני יש לפני אכילה. אילו היתה אכילה לפני לך הייתי אומר. אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה (תהלים שם) ל): דבר אחר אם ארעב לא אומר לך אמר ריש לקיש עולת תמיד העשויה בהר סיני (במדבר כ״ח ו׳) וכי בהר סיני קרבו קרבנות. אלא אמר הקב״ה אם באת להרהר ולומר שמא יש אכילה לפני הרי משה שעלה להר סיני ועשה אצלי מ׳ יום ומ׳ לילה יבא משה ויעידני אם יש לפני אכילה. ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה (שמות ל״ד כ״ח) (לא אכל ולא שתה) אם ארעב לא אומר לך: דבר אחר משה אוכל ושותה אצליכם. וכשעלה אצלי מ׳ יום ומ׳ לילה לא אכל ולא שתה ויהי שם עם ה׳ ארבעים וגו׳ (שם). ומי שהוא לומד להיות אוכל ושותה וכשעלה אצלי לא אכל ולא שתה אני יש לפני אכילה. ואפילו היתה לפני לא הייתי אומר [לך] אם ארעב לא אומר לך לא): דבר אחר אם ארעב לא אומר לך אפילו היה לפני מאכל לך לא הייתי אומר. למה. שאני רחמן ואתה אכזרי. אמר ריש לקיש י״ג מדות יש בהקדוש ברוך הוא ה׳ ה׳ אל רחום וגו׳ וחטאה ונקה (שם שם ו׳ וז׳) אני רחמן ואתה אכזרי והייתי מוסר מזונותי ביד אכזרי. אפילו היה לפני מאכל [לך] הייתי אומר אם ארעב לא אומר לך לב): דבר אחר אם ארעב לא אומר לך א״ר חייא בר אבין אמר הקדוש ברוך הוא (לקרבני) [לקרבנך] אני

מאיר מגן דוד עין

הנמר לא תביאו לפני קרבן מן הנרדפים אלא מן הרודפים הה״ד שור או כשב וגו׳. והועתק כן בתנחומא דפ׳ אמור. והוא ג״כ בויקרא רבה שם. אלא ששמות הדורשים הם בשינוי ממה שהם בפסיקתא והועתק גם כן בקהלת רבה פ״ג עיי״ש. ומראין הדברים שר׳ תנחומא לקח לו סגנון הדרוש ממי שקדמו לו ודרשו בענין אחר ולא הזכיר את שמות הדורשים שלפניו לפי ששינה סגנון ענייני הדרוש. כה) צ״ל שהמלות בתשלומם הם על כרחכם וב׳ נוסחאות הם. כו) דתנן בערכין כ״א ע״א לרצונו כופין אותו עד שיאמר רוצה אני וקמ״ל דאף עפי״כ אינו קרבן חשוב אלא שהוא לאשים ועיין בתוספתא דמנחות פ״ז. כז) אסטרטיא פי׳ הערוך חיילות של מלך. כח) הדורש הביא הא דר״י לומר איך ניזונים מזיו השכינה אעפ״י שאין רואין. כט) כלו׳ מהנהו קראי נלמד שניזונים הם מזיו השכינה ועיין לעיל בפי׳ דקרבני לחמי אות ו׳ וז׳. ל) כולא שיטה זו היא לר׳ יצחק לעיל שם עיי״ש אלא שהיא כאן בהרחבת דברים וע״ע בתוספתא שם. לא) כולא שיטה זו לעיל שם ועיי״ש אות ח׳. וע״ע בתנחומא פ׳ אמור בד״ה ומיום השמיני והלאה שסגנון לשון הדרוש שם הוא כעין סגנון הלשון שלפנינו. לב) גם שיטה זו לעיל שם. אלא דהתם ג׳ לה בשם ר׳ סימון עיי״ש אות ג׳.

צריך לג) אם ארעב לא אומר לך. בא וראה בריותי לבריותי אינם צריכים ואני צריך שתאכילני. ראית מימיך בני אדם אומרים נשקה הגפן הזה יין כדי שתעשה יין. נשקה את הזית שמן כדי שתעשה שמן. אמר הקדוש ברוך הוא [בריותי] לבריותי אינם צריכים למעשיהם ואני צריך לך לד): דבר אחר אם ארעב לא אומר לך אמר (לו) הקדוש ברוך הוא ואילו הייתי מבקש לאכול הייתם יכולים להספיק לי. מלך אחד לא הייתם יכולים לעמוד בו. לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סלת וגו׳ לבד מאיל וגו׳ (מלכים א׳ ה׳ ב׳ וג׳). (שמי) [שבוי] אחד לכם וכמה היה מטריח (לכם) עליכם. ואשר היה נעשה ליום אחד שור וגו׳ (נחמיה ה׳ י״ח). ובבשר ודם כמותכם לא הייתם יכולים לעמוד בו ובי הייתם יכולים לעמוד אם ארעב לא אומר לך לה): דבר אחר אם ארעב וגו׳ ואילו (היית) [הייתי] מבקש לאכול היית יכול לעמוד אפילו להשקות אותי. אמר ריש לקיש אמר ר׳ ינאי גבור אם מהלך בדרך ויצמא למים אינו שותה פחות מעשרה שעלים. אמר הקדוש ברוך הוא ואני כל (ימי) [מימי] בראשית צמצמתי לתוך שעלי שנאמר מי מדד בשעלו מים וגו׳ (ישעיה מ׳ י״ב) ואת יכול להשקות אותי לו). בא וראה מה כתיב ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר וגו׳ לכבש יין זאת עולת [וגו׳] (במדבר כ״ח י״ד) וכמה הוא [היין] שנים עשר לוגין. ואמרתי לך שתביא עם הכבש ג׳ לוגין ועם האיל ד׳ לוגין. ולא עוד אלא מהו אומר בקדש הסך נסך שכר לה׳ (שם שם ז׳) לז). אמר (לך) הקדוש ברוך הוא ואילו הייתי צריך לקרבנך לא הייתי אומר לך להקריב לפני [אלפי] אלים בבת אחת ורבבות נחלי שמן בבת אחת לח). לא אמרתי שתקריב אלא לפי כחך שור או כשב או עז. ואפילו כך לא היה קרב לפני אלא הדם. ואת דמו יזרק על (יסוד) המזבח (ויקרא ז׳ ב׳). א״ר שמואל א״ר שמעון בן יוחי בא וראה הדם דבר בזוי הוא ומאכל כלבים הוא ואמר הקב״ה שיהא קרב על המזבח. אלא ככיכול אמר הקב״ה הבא לפני קרבן וטול דמו ותן על קרנותיו של המזבח כדי שיכפר דם על הדם. בשביל צורכך וכפרתך תבעתי קרבן ולא שהייתי מבקש לאכול אם ארעב לא אומר לך: דבר אחר אם ארעב וגו׳ בריה אחת יש לי שבראתי למאכלך לעתיד לבא זהו בהמות והוא רועה אלף הרים בכל יום בהמות בהררי אלף (תהלים נ׳ י׳) היאך הוא שותה. יש אומרים ראשו על פי הירדן ופיו פתוח כנגדו והירדן שופך לתוך פיו והוא שותה מים. וי״א מה שהירדן מכנים לששה חדשים הוא שותה בגמיאה אחת שנאמר יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ׳ כ״ג). אמר הקדוש ברוך הוא יכול אתה לזון (אותי) [אותו] לילה אחד ואם ילין על אבוסך (שם ל״ט ט׳) לט) ומה שבראתי לך מאכל (והייתי) [והיה] צריך לך לזון (אותי) [אותו] ואין אתה יכול ולי אתה יכול להספיק מזונות אם ארעב לא אומר לך: דבר אחר אם ארעב וגו׳ לויתן התקנתי לך למאכל [לעתיד לבא] והיית צריך להאכיל אותו אין אתה יכול להספיק אותו. אמרו רבותינו אלולי שהוא (רבוין) [רבוץ] על התהום וכובש עליו (אלו כן) היה עולה ומאבד את העולם ומציפו (אלא כשהוא) מ). וכיון שהוא מבקש לשתות אינו יכול לשתות מימי אוקיינוס מפני שהם מלוחים. מהו עושה. תולה אחת מן סנפיריו והתהום עולה והוא שותה. ומשהוא שותה הוא מחזיר סנפיריו למקומה וסותם בפני תהום. אמר הקדוש ברוך הוא מה שהתקנתי לך למאכלך אין אתה יכול (ליתן) [לזון] ולי אתה יכול לזון (ולי אתה יכול להספיק מזונות) מא) אם ארעב לא אומר לך מב): דבר אחר אם ארעב וגו׳ כי לי תבל ומלואה מה ענין זה אצל זה. אמר (לו) הקב״ה

לג) בתמיה. לד) גם שיטה זו לעיל שם. והתם ג׳ לה בשם ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן ועיי״ש אות ע׳ דבפסיקתא ג׳ לה בשם רחב״א סתם. לה) גז״ש הלא שהוא שם בארוכות יתירה ועיי״ש אות כ״ה וכ״ו. לו) עיין לעיל שם אות י״ב. ועתה מצאתי שהעתקת הילקוט הוא מתנחומא פ׳ אמור שרמזתי עליו לעיל אות ל״א. לז) עיין לעיל שם ואולי שהמאמר קטוע כאן. לח) כצ״ל להגיה עפ״י לשון המקרא דמיכה ו׳ ז׳. לט) במקרא כתוב א ס. מ) נראה דב׳ נוסחאות מעורבבות הם כאן. מא) ב׳ נוסחאות הם. מב) ג״ז לעיל שם. אלא שהוא כולא שם בסגנון אחר והתם

אילו הייתי מבקש [אכילה לך] היה לי לומר כי לי תבל ומלואה (הוי) [הרי] שמשיי ומלאכים לפני להם הייתי ראוי לומר (כי לי תבל ומלואה) שיקריבו. (אמר) [אמור] ושאל להם אם מקריבים לפני כי מי בשחק יערוך לה' וגו' (תהלים פ"ט ז'). מהו יערוך. א"ר אלעזר ב"ר שמעון מי עורך למעלן לפני קרבן וערך הכהן אותם על העצים (ויקרא א' י"ב) הוי כי מי בשחק יערוך לה'. להם היה נאה לומר שיקריבו לי (ידמה לה' בבני אלים) הוי לא בשביל שיש לפני אכילה אמרתי לך שתקריב אלא בשביל כפרתך ובשביל כבודך מג): דבר אחר אם ארעב וגו' אמר (לו) הקדוש ברוך הוא חייך לא שהייתי צריך לקרבנך אלא בשביל עוונותיך. למה. אתה מוצא לא היה קרב בכל יום אלא שני כבשים שנאמר את הכבש אחד תעשה בבקר וגו' (במדבר כ"ח ד') מהו כבשים (שם שם ג') בית שמאי אומרים שהם כובשים את העוונות ישוב ירחמנו יכבוש עוונותינו (מיכה ז' י"ט) ובה"א כבשים למה אתם כובשים הם העוונות כשם שדרשו ב"ש עד עכשיו הם קייטים מד) כבסים אמור וודאי שבזכותם עוונותיהם מתכבסים ומתלבנים כמה שאתה אומר כבסי מרעה לבך ירושלים (ירמיה ד' י"ד) [כי] אם תכבסי בנתר וגו' (שם ב' כ"ב) וכבס (בגדי) [בגדיו וגו'] (ויקרא י"ג ז') הוי כבסים. מהו בני שנה (במדבר שם) אמר להם הם מתקרבים לפני ובזכות קרבנותיכם אני מכפר על (עוונותיהם) [עוונותיכם] ואתם תהיו לי כתינוק בן שנה שאין לו עוון כמ"ש בשאול בן שנה שאול במלכו (שמואל א' י"ג א') וכי בן שנה שאול מלך [אלא] שהיה נקי מעוון כתינוק בן שנה הוי כבשים בני שנה תמימים מה). תמימים (במדבר שם) מהו תמימים כנגד אבות. אברהם התהלך לפני והיה תמים (בראשית י"ז א'). יצחק אף הוא היה תמים. אמר הקדוש ברוך הוא יש בן תמים מזה. יודע שאביו הולך לקרבו והוא מהלך עמו בתמות וילכו שניהם יחדיו (שם כ"ב ח'). יעקב אף הוא היה תמים ויעקב איש תם (שם כ"ה כ"ז) הוי אומר תמימים. מהו שנים ליום (במדבר שם) א"ל הקדוש ברוך הוא בזכות שנים כבשים שאתם מקריבים ליום מו). מהו ליום שאני עושה פניכם מאירות לעתיד לבא כיום ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה' ל"א). אל תוכח לץ וגו' (משלי ט' ח'). עמי מה עשיתי לך וגו' (מיכה ו' ג'). יודע צדיק נפש בהמתו וגו' (משלי י"ב י') מז):

דבר אחר שור או כשב או עז זש"ה טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמ"ה ט') א"ר יהושע הכהן בר' נחמיה ראית מימיך (או ירדו) [שירדו] מח) גשמים על שדהו של פלוני שהוא צדיק ועל שדהו של פלוני שהוא רשע לאו. אלא זרחה

מאיר מגן דוד עין

לא האריך אלא בענין בהמות עיי"ש. מג) בתנחומא פ' אמור דריש נמי מקרא כי מי בשחק בענין זה והוא שם סתמא, ועוד בו שינוי אחרות. והוא שם ג"כ פתיחתא לשור או כשב אלא שהוא מסובב קצת עיי"ש. וע"ע בילקוט תהלים שם ומיכה ו'. ועכ"פ סגנון הדרוש הוא בתנחומא שם ע"פ שור או כשב. מד) כלו' למה אתם למה שאתם דורשים כובשים וכו' כשם שדרשו ב"ש א"כ עדיין העוונות קיימים וסופן לבוא ועיין לעיל בפ' קרבני לחמי אות כ"ב. מה) עיין לעיל שם. ועיין בילקוט שמואל שם שהעתיק מהירושלמי והבבלי כן. מו) נראה שהמאמר קטוע כאן ודריש ליה כענין דדריש לעיל בפ' קרבני לחמי עיי"ש. ואח"כ צ"ל דבר אחר מהו ליום. ואולי שב' נוסחאות כאן וצ"ל שאתם מקריבים ליום שאני עושה פניכם וכו'. מז) בלי ספק שאילו הכתובים היו פיתחא לשור או כשב וקיטעם הכותב לפי שכבר היו נמצאים לו במקום אחר ורמז עליהם. ופתח במה דקיים יודע צדיק וגו' פתח ביה ר' ברכיה בשם ר' לוי בפסיקתא דשור או כשב והועתק בויקרא רבה ובתנחומא דפ' אמור. עמי מה עשיתי וגו' בג"ש ולא הוזכר שם הדורש. אולם אל תוכח לץ וגו' ליתא לא בפ' קרבני לחמי ולא בפ' שור או כשב. אמנם בשמות רבה פ"כ דריש ביה במקרא המסייעו תן לחכם וגו' זה נח שאמר לו הקדוש ברוך הוא מכל הבהמה הטהורה וגו' ובשילא מה כתיב ויבן נח וגו' מהו ויבן נתבונן ואמר מ"ע ריבה הקדוש ברוך הוא בטהורים יותר מן הטמאים וכו'. ונראה דבזה הענין פתחו ביה בשור או כשב והמדרש הזה הוא חסר לפנינו. מח) כצ"ל להגיה ואולי קטוע הוא.

השמש על ישראל שהם צדיקים ועל רשעים [לאו]. מזריח ה' השמש על ישראל ועל האומות הוי טוב ה' לכל וגו'. ורבנין אמרין אדם (שלע) [רע לעבדיו] וטוב לבהמתו רע לבהמתו וטוב לעבדיו. אבל הקדוש ברוך הוא כשם שרחמיו על האדם כן רחמיו על הבהמה. על האדם נאמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ויקרא י"ב ג') ובבהמה מיום השמיני והלאה וגו' (שם כ"א כ"ז) שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים וגו' מט):

פ"ב

ויהי בחצי הלילה וה הכה כל בכור וגו (שמות י"ב כ"ט)

ילמדנו רבינו תפלת הערב עד היכן היא. כך שנו רבותינו תפלת הערב אין לה קבע (ברכות פ"ד מ"א) אלא כל שעה שאדם מבקש להתפלל יתפלל. למה א), עונים הם לתפלה ב). ר' חנינא בר פפא שאל לר' שמואל בר' (יצחק) [נחמן] מהו סכתה בענן לך מעבור תפלה (איכה ג' מ"ד) א"ל ר' שמואל בר' נחמן עתים הם לתפלה. לפיכך דוד אמר ואני תפלתי לך ה' עת רצון (תהלים ס"ט י"ד) באותה העת ששערי תפלה פתוחין ג). אבא שאול אומר מכאן לתפלה ד) אדם מכוון (בלבו) [לבו] בתפלה יהי' מבושר שתפלתו נשמעת שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך (תהלים י' י"ז) ה). אמר (לו) דוד [הואיל] ויש עתים לתפלה אף אני איני זז מתפלתי בחצות הלילה שנאמר חצות לילה אקום וגו' (שם קי"ט ס"ב) אמר (לו) חייבים אנו להודות לך על הנסים שעשית לנו שהר:ת בכורי מצרים ואת שונאים בלילה. אף סנחריב לא פרעת הימנו

מאיר מגן דוד עין

מט) אמ"ש בשה"קתבל בפ' זו תמלא שפיתחא מה שהיה כבר היא וכן הפיתחות הנרמזות דעמי ייה עשיתי וגו' ודיודע צדיק נפש בהמתו וגו' הם ג"כ בפסיקתא דשור או כשב ובהעתק הרבה והשגזומא. אבל התם עוד פיתחות טובא כמו שרמזתי לעיל סוף פי"א. אבל יש בפסיקתא זו דרוש שלם שהוא בפסיקתא ובפסיקתא רבתי בפ' קרבני לחמי ומכאן ראיה שלא יעלה על הדעת שפי' זה חסרה בפסיקתא רבתי ונקטעה ע"י איזה מאורע. אלא האמת שלא נסדרה פי' דשור או כשב ברבתי כלל כמ"ש לעיל ריש פי"ז.

פ"ב א) כלו' למה הוצרכו לשנות דבר זה ומשני עתים הם לתפלה. ב) מלשון עונה ועת ואולי צ"ל עתים. ג) במדרש תהלים מזמור ד' ר' חנינא שאל לר' שמואל מהו סכותה וגו' א"ל שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים אבל שערי דמעה לא ננעלים לעולם וכו'. ושם ס"ה ר' חיננא בר פפא שאל לר' שמואל בר' נחמני ואמר לו מהו סכותה וגו' א"ל שערי תפלה פעמים פתוחים ופעמים נעולים אבל שערי תשובה אינן ננעלים לעולם וכו' מה הים וכו' כך התשובה וכו' אבל לתפלה עתים יש לה ר' יוסי בר חלפתא אומר ואני תפלתי וגו' עתים הם לתפלה ר' ברכיה ור' חלבו ור' ענן בר יוסף בשם רב אידי אמר אף שערי תפלה אינן ננעלים לעולם. והא דר"י בר חלפתא שם ג"כ במזמור ס"ט אלא שנקטע עיי"ש. והוא ג"כ בדברים רבה פ"ב (והתם ג' ר' חנינא) אלא דהתם ג' אמר רב ענן אף שערי תפלה וכו'. והשמיט ג"כ הא דריב"ח. ובאיכה רבתי פ"ג ג' ר' חלבו שאל את רשב"נ א"ל מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהו דין דכתיב סכותה בענן וגו' א"ל נמשלה התפלה כמקוה ונמשלה תשובה כים. מה מקוה זו פעמים פתוח פעמים נעולה כך שערי תפלה וכו' א"ר ענן אף שערי תפלה אינן ננעלים וכו' אר"י בר חלפתא עתים הן לתפלה שכך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שאני מתפלל לפניך תהיה תפלתי על שעת רצון הה"ד ואני תפלתי וגו'. והא דריב"ח הוא ג"כ בתנחומא בילמדנו דואל שדי בפ' מקץ, ועיקרו בירושלמי דברכות פ"ב ה"ז עיי"ש. ועפ"י רוב אלו המקומות הגהתי. ואולי שהמאמר קטוע וצ"ל רחב"פ שאל לר"ש בר' יצחק ור' חלבו שאל לר"ש בר נחמן וכו'. ד) כלו' מכאן למד לענין תפלה ובדמסיק. ונוסחא קייטא היא. ה) עיקר מאמרו של אבא שאול הוא בתוספתא דברכות פ"ג המתפלל צריך שיכוון את לבו אבא שאול אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך. והובא

אלא בלילה ויהי בלילה ההיא ויצא מלאך ה' וגו' (מלכים ב' י"ט ל"ה). בלשצר לא פרעת הימנו אלא בלילה בה בליליא קטיל וגו' (דניאל ה' ל'). אף המצרים לא פרע מהם הקדוש ברוך הוא אלא בלילה. מנין. ממה שקרא בענין ויהי בחצי הלילה (וגו') וה' הכה וגו' ו).

ויהי בחצי הלילה כך פתח ר' תנחומא זש"ה חצות לילה אקום וגו' (תהלים שם) דוד אמר הפסוק הזה. לומר שבחו של דוד שהיה מודה להקדוש ברוך הוא בכל יום ובכל שעה. ולא תאמר ביום בלבד אלא אפילו בלילה חצות לילה אקום וגו'. א"ר פנחס הכהן בן חמא בשם ר' אלעזר בן מנחם בשעה שהיה דוד ישן בלילה תולה הכנור במטתו והיה נוער משנתו בחצי הלילה ונוטלו ומקיש בו. וכל עומלי תורה עומדים משנתם ויגעים בתורה. שהיו אומרים אם המלך דוד נוער משנתו אין אנו צריכין לעמוד. [זה] שהוא אומר עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלים כ"ז ט') אמר דוד בנוהג שבעולם השחר מעיר את כל בני האדם אבל אני מעיר השחר ז): דבר אחר חצות לילה וגו' אמר (לו) דוד רבש"ע (הודות) [אודה] לך על חצי הלילה שעשית עם רות זקנתי בגורן שנאמר ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת (רות ג' ח'). על משפטי צדקך (תהלים שם) אם משפט למה צדקה אם צדקה למה משפט אמר (לו) דוד רבון העולמים על משפטי על מה שכתבת בתורה לא יבא עמוני ומואבי בקהל (דברים כ"ג ד'). מהו צדקך. בשבילי עשית צדקה ואמרת עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ח): דבר אחר חצות לילה וגו' על אותו חצי הלילה שהרגת את הבכורות במצרים ויהי בחצי הלילה וה' הכה וגו'. על משפטי צדקך שעשית צדקה עם ישראל והוצאת אותם ממצרים ושפטת את המצרים והרגת את בכוריהם ויהי בחצי הלילה וה' הכה וגו' ט).

דבר אחר ויהי בחצי הלילה זש"ה חבורות פצע תמרוק ברע ומכות חדרי בטן (משלי כ' ל') כל מכות המרודות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים בשביל למרקם מן הרעה. כדי שיוציאו (המלרים) [המצריים] את ישראל מאצלם שנאמר חבורות פצע תמרוק ברע. לא בקשו המצריים לשלחם ואימתי שלחו אותם [על ידי] מכות חדרי בטנם [זו] מכות בכורות ויהי בחצי הלילה וה' הכה וגו'.

דבר אחר ויהי בחצי הלילה [כך] פתח ר' תנחומא זש"ה רגע ימותו וחצות לילה יגעשו עם ויעברו (ויתירו) [ויסירו] אביר לא ביד (איוב ל"ד כ'). מדבר בבכורי מצרים שהכם הקדוש ברוך הוא ברגע שנאמר רגע ימותו וחצות לילה. כמה הוא רגע ר' אבין הלוי ב"ר אומר כהרף עין י): יגעשו עם ויעברו אלו ישראל שהיו מתגעשים ועוברים לצאת ממצרים: (ויתורו) [ויסירו] אביר לא ביד מתמה. אמר הקדוש ברוך הוא לא הייתי מתרה בהם בכל שעה שישלחו את בני ולא היו מבקשים שנאמר כי אם אינך משלח את עמי (שמות ח' י"ז) עד מתי מאנת לענות מפני (שם י' ג') יא): דבר אחר ויסירו אביר לא ביד פותח כנגד כל

בברכות ל"א ע"א. ופי' סימן לדבר כלו' רמז לדבר. ורשב"ג הרחיב הדברים ובירושלמי דברכות ספ"ה ג' ליה הכי ארשב"ג אם כוונתה את לבך בתפלה תהא מבושר שנשמעה תפלתך ומ"ט תכין לבם וגו'. ובדברים רבה ריש פ"ב ג' אבא שאול אומר זה סימן לתפלה אם כוון אדם לבו לתפלה יהא מובטח שתפלתו נשמעת שנאמר תכין לבם וגו'. ובריש תנחומא דחיי שרה ג' אבא שאול אומר אם כוון אדם את דעתו בתפלה יהא מובטח שתפלתו נשמעת שנאמר תכין וגו'. והנה כבר הרכיבו את דברי רשב"ג עם דברי אבא שאול ותלו כל המאמר באבא שאול. ומראין הדברים שהמאמר שלפנינו היה להם למקור. ו) עיין בשמות רבה פי"ח ובאיכה רבה פ"א מה שדרשו על אזכרה נגינתי בלילה. ז) עיין לעיל בפי' ויהי בחצי הלילה אות י"ד. ח) עיין לעיל שם אות י"ז וי"ח. ט) עיין לעיל שם אות י"ט. ושיטה זו שם ובפסיקתא רבתא ור' תנחומא שינה סגנון הדרוש ודרשו כמו שהוא לפנינו. י) בירושלמי דברכות פ"א ה"א כמה היא הרגע ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר כדי לאמרו ורבנן אמרין הרגע כהרף עין וכו' ועיין בבלי ברכות ז' ע"א. יא) ודריש לא ביד וכי לא ניתן להם יד לנוס ממגפה זו הלא התרה

ישראל יב). אמר הקב"ה צדקה עשיתי עם ישראל בשעה שהוצאתי אותם ממצרים מפני שלא היו בידם מעשים שנאמר ויסירו אביר לא ביד. אימתי עשה [הקב"ה] צדקה (הקב"ה עב) [עם] ישראל בלילי מכות בכורות ויהי בחצי הלילה וה' הכה וגו' יג).

דבר אחר ויהי בחצי הלילה ובמקום אחר כתוב ויאמר משה כה אמר ה' כ ח צ ו ת הלילה (שמות י"א ד'). מהו כן. אלא משה ע"י שהוא בשר ודם ואין בו"ד יכול לחלוק את הלילה לפיכך הוא אומר כ ח צ ו ת ה ל י ל ה בחסר ויתיר. אבל הקדוש ברוך הוא שברא את הלילה הוא יודע עתיו ורגעיו לפיכך (כך) הוא חלקו כראוי. הוי ויהי בחצי הלילה יד): דבר אחר ו י א מ ר מ ש ה כ ה א מ ר ה' כ ח צ ו ת ה ל י ל ה אמר ר' אחא אמר ר' חלבו הקב"ה אמר הגיע אותו כ ה שאמרתי לאברהם כ ה יהיה זרעך (בראשית ט"ו ה') טו). שבשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם כ ה י ה י ה ז ר ע ך חמשה עשר בניסן היה טז). בשעה שבאו (המלכים) [המלכים] ושבו את לוט אחי אברהם שהיו סבורים שהוא אברהם יז). והלך אברהם והצילו מהם מה כתב שם ויחלק עליהם לילה (בראשית י"ד ט"ו). רבותינו אמרו הקדוש ברוך הוא חלק אותו הלילה ור' בנימין בן יפת בשם ר' יוחנן אומר הלילה חלק עצמו שנאמר ו י ח ל ק ע ל י ה ם ל י ל ה יח). רבותינו אמרו אותה השעה אמר הקב"ה לאברהם אתה יגעת עמי בהריגת המלכים חצי הלילה חייך אני פורע לבניך במצרים שנאמר ויהי בחצי הלילה יט): וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק (שם) א"ר לוי [אמר] ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זימרא ג' מילין היו פסיעותיו של אברהם ור' יהודה בר' סימון אמר מיל א'. א"ר וחוניא בשם ר' וחוניא ב"ר בנייה כ) אפילו [אבק] לא עלה על רגלו של אחד מאוכלוסיו של אברהם באותה השעה שנאמר ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבא (ישעיה מ"א ג') כא) לפיכך אמר לו יגעת עמי חצי הלילה חייך שאני פורעו לבניך במצרים חצי הלילה.

ויהי בחצי הלילה [וה' הכה וגו] ובמקום אחר כתב כחצות הלילה [אני יוצא בתוך מצרים] וגו' (שמות י"א ד') וכי יש יציאה לפני הקב"ה [והא] כתיב בזעם תצעד ארץ (חבקוק ג' י"ב) ומה שכתב א נ י י ו צ א א"ר כביכול כאדם שפורע שטרו ויוצא לחירות. אמר הקדוש ברוך הוא הואיל ופרעתי את השטר שהייתי חייב לאברהם קינם שאמרתי וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי (בראשית ט"ו י"ד) הריני יוצא בראש גלוי שנאמר ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא וגו'. א"ר יודן בשם ר' יעקב בר אבינא דרש ר' אבוהו בכנסת של כפר של טבריא ואמר אעלה אתכם מעני מצרים (שמות ג' י"ז) דבר קשה כב). לפיכך אמר הקדוש ברוך הוא הואיל ואני ובניי שותפין בצרה בדין הוא שאפרע משונאיהם.

מאיר מגן דוד עין

בהם. יב) כלו' שמכות לא ביד דורש בו כלפי ישראל. יג) וכלו' שלא היתה לישראל יד. וכן תרגמו המתרגם בשעתא יומתון קדומאי ופלגות ליליא מתרגפין מצראי וגו'. ובשמות רבה פי"ח ד"א ויהי בחצי הלילה אמר אליהו רגע ימותו וחצות לילה כיון שמתו התחילו הכל לצווחין וכו'. אמ"א כך הוא עומק פשוטו של מקרא אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מעשה ידיו כלם. רגע ימותו (השרים) וחצות לילה יגעשו עם ויעברו (כי בחצות לילה יתגעשו עליהם העם) ויסירו אביר לא ביד (כלו' בלא כלי זיין) כי עיניו וגו'. יד) עיין לעיל פי"ז אות כ'. טו) עיין בב"ר פמ"ג בד"ה מהיכן זכו ישראל. טז) וס"ל דאמר סמוך אמרי מופלג עיין ב"ר פמ"ד והיתה המחזה בלילה שהכה את המלכים. ואותו הלילה ליל פסח היה עיין בת"י לך לך בפ' ויבא הפליט. יז) בב"ר פמ"ב א"ר אחא לא בא להזדווג אלא בתוך גלגל עינו של עולם וכו' כלו' באברהם. יח) עיין לעיל פי"ז אות כ"א. יט) עיין לעיל שם אות כ"ב. כ) השם וחוניא לא מצאתיו ואולי שהוא משובש וצ"ל כחוכיא. כא) בב"ר פמ"ג ר' לוי בשם ר' יוסי בר זימרא (ובילקוט ישעיה ר"ל ור' אלעזר [בשם] ר"י ב"ז) פסיעותיו וכו' ר' נחמיה אמר בשם ר' אבוהו לא נתאבקו רגליהם אלא כזה שהוא הולך מביתו לביהכ"נ. ובמדרש תהלים ק"י ר' יהודה הכהן בר אבין בשם ר' ביבי תינוק הולך בביתו רגליו מתלכלכות בעפר אפי' כן לא נתלכלכו רגליו של אברהם הוי אורח ברגליו לא יבא. ועיין בפדר"א פכ"ז. כב) כלו'

ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור מהו כ ל ב כ ו ר. בכור לאיש בכור לאשה, ואפילו נקיבות הבכורות מתו באותו הלילה לכך נאמר כ ל ב כ ו ר כג)׃ דבר אחר כ ל ב כ ו ר (ולא) [אילו] הבכורות מתו בלבד למה כתב כי אין בית אשר אין שם מת (שם י"ב ל'). וכי לא היו בתים שאין שם בכורות מהו שכתב כי אין בית וגו'. א"ר אבא בר חמא בית שלא היה בו בכור הקדוש ברוך הוא היה נוגף את גדול הבית שנאמר ויך כל בכור במצרים ר א ש י ת לכל אונם (תהלים ק"ה ל"ו) כענין שנאמר שמרי הראש כי לא היה בכור (דהי"א כ"ו י') כד)׃

דבר אחר ויהי בחצי הלילה מהו כתיב למעלן מן הענין וירדו כל עבדיך אלה אלי (שמות י"א ח') (ועבדיך) [עבדיך] אלו הקנטורים. כל אלו הכו (לייר) [לירד] בים כה). ומהו שכתב א ל ה. אמר משה לפרעה אלו החיים ואלו המתים ע"י שהם בכורות לכך נאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי כו). כיון ששמעו מצריים שאמר משה שהבכורות מתים אמרו הרי יש לכל אחד ממנו [יותר] מארבעה ומחמשה בנים. אם ימותו הבכורות הרי השאר כולם חיים. כיון שראו הבכורות שנתיאשו אבותיהם מהם. הלכו אצל פרעה. אמרו מרי בבקשה ממך ראה היאך לפלטנו. אמר להם פרעה עד שאני מפלט אתכם (כפלט) [אפלט] את עצמי. כיון שראו הבכורות שנגפם פרעה (מיד) [מיד] נזדווגו והרגו באבותיהם ששים רבוא כז)׃ א"ר יוסי בר חנינא בטכסים של מלכות בא הקדוש ברוך הוא על המצריים. כיצד. בנוהג שבעולם מדינה מורדת על המלך מהו המלך עושה לה. תחלה הוא (סוגר) [סוכר] את המים שלה. כך עשה (המים) הקדוש ברוך הוא. תחלה עשה מימיהם דם שנאמר ועל כל מקוה מימיהם ויהיו דם (שמות ז' י"ט) כח)׃ מה המלך עושה על אותה המדינה. עושה להם בסאטה בתוך הארץ. כך עשה להם הקדוש ברוך הוא שנאמר והך את עפר הארץ והיה לכנים (שם ח' י"ב) כט)׃ מה המלך עושה על אותה המדינה. מביא עליהם לגיונות. אף הקדוש ברוך הוא הביא על המצריים את הערוב שנאמר ומלאו (בתיך) [בתי מצרים את הערב] וגו' (שם שם י"ז)׃ מה המלך עושה על אותה המדינה. עושה (אנדרלומיה) [אנדרולומוסיא] ל) הורג את הטובים ואת הרעים. ואף (אמר) הקדוש ברוך הוא הביא דבר על המצריים כי עתה שלחתי את ידי [ואך אותך ואת עמך בדבר] (שם ט' ל"ד)׃ מה המלך עושה לאותה המדינה. מביא עליהם את הנפט. ואף הקדוש ברוך הוא הביא עליהם את השחין שהוא כנפט׃ מה המלך עושה לאותה המדינה. מביא בליסטרא. ואף הקדוש ברוך הוא הביא על המצריים ברד׃ מה המלך עושה לאותה המדינה. מביא עליהם כובשים. אף הקדוש ברוך הוא הביא על המצריים במצרים את הארבה שנאמר בעד החלונים יבואו כגנב (יואל ב' ט') לא)׃ מה המלך

מאיר מגן דוד עין

שהיא כאילו כתוב אֵעֱלֶה אִתְּכֶם ועיין בפי' דלעיל אות ה'. וכעין זה הדרוש לר' אבהו במדרש שמואל פ"ד בירו' דסוכה פ"ד ה"ג. כג) עיין לעיל פי"ז אות ל"ז. כד) עיין לעיל שם אות ל"ח. כה) כצ"ל להגיה אלו הדברים הסתומים ופי' ק נ ט ו ר י ם אנשים פראים מלים קוצים וחליים אדם והיא מליצה לאנשים שהם כקוצים מיוחדים עיין במוסף ערך קינטורין ודרש שאלו העבדים הם הבכורות וכשאמרו המצרים אנוסה מפני ישראל באו אותם הבכורות המתים והכוס שירדו לים ועליהם הוא אומר וירדו כל עבדיך אלה אלי. ועפ"י חומר הענין הגהתי ופירשתי ועדיין צ"ע. כו) כלו' בין החיים ובין אלו שמתו ע"י שהם בכורים ירדו אלי וכמו שפירשתי. ועיין במכילתא בא פי"ג בד"ה ויאמר קומו שדרשו מלת א ל ה בענין אחר. כז) עיין לעיל שם אות ס' שבתנחומא ובשאלתות הביאו בשם ר' י ו ס י ב ר ח נ י נ א קירקורן של צפרדעים היה קשה להם יותר. ושם כל המאמר בשם ר' ב ר כ י ה עיי"ש. כט) עיין לעיל שם שמדמה הכנים לירית החצים. ומלת ב ס ט א ה לא מצאתיה והרב מוהר"ש גידעמאן אמר לי שהיא פ ו ס א ט ה בפ"א רפויה. וענינה החפירות והחריצין בתוך הארץ שמכמינין עצמם החיל בהם ויורים משם. ואני מ א " ש מצאתי און לדבר בב"ר פמ"א אר"פ בשעה שיצא למלחמה עשו לו שיטה של פ ס ט י ן וירד מלאך והצילו ועיין בערוך ובמוסף ובמעריך ערוך פ ס ט ן ל) כצ"ל להגיה ועיין בערוך ערך אנדרולימוס. ועיין לעיל שם. לא) עיין לעיל שם.

עושה לאותה המדינה. נותן אותם בבית האסורים. ואף הקדוש ברוך הוא כך עשה למצרים לא ראו איש את אחיו (שמות י״א כ״ג): מה המלך עושה לאותה המדינה. הורג את גדוליהם. ואף הקב״ה הרג את גדולי מצרים לג):

ויהי בחצי הלילה א״ר לוי בר חנינא ראה מה כתיב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור (ישעיה כ״ג ה׳) מהו כן. אלא כל צור מלא שכתב במקרא בצור המדינה הוא מדבר. וכל צר [חסר] שכתב במקרא באדום הוא מדבר. שכשם שנפרע מן המצרים בכל אלו הפורעניות כך הקב״ה עתיד ליפרע מהם כמה שכתוב כאשר שמע למצרים לג):

דבר אחר ויהי בחצי הלילה זש״ה כי יש אדם שעמלו בחכמה [ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו וגו׳ (קהלת ב׳ כ״א) כי יש אדם שעמלו בחכמה] זה הקב״ה ה׳ בחכמה יסד ארץ (משלי ג׳ י״ט). ובדעת בדעתו תהומות נבקעו (שם שם כ׳). ובכשרון א״ר ברכיה בשם ר׳ יהודה בן פזי בדבר ה׳ שמים נעשו (תהלים ל״ג ו׳) אמר [הקב״ה שמים] (והעולם בשביל ישראל) נעשו. וכבר נעשו לד). [והעולם בשביל ישראל] והרי הם מסורים למצרים. ולאדם שלא עמל בו [יתננו חלקו] ומי הוא מצרים שנ׳ מצרים אדם ולא אל (ישעיה ל״א ג׳). כי כל ימיו מכאובים (קהלת שם כ״ג) שהיו משעבדים בהם כל ימיהם. וכעס [ענינו] (שם) שהיו מכעיסים [אותם] רבה היה מיתתם להם בחייהם לה). א״ר שמעון בן יוחי היו נותנים עבודת האיש לאשה ועבודת האשה לאיש לו). מהו גם בלילה [לא שכב לבו] (שם) שאפילו בלילה היו משעבדים בהם. [גם זה הבל הוא] (שם) אומרים תכוון לפני ע״ז לז). אמר הקב״ה אף בלילה אתם משעבדים בהם כבני חייכם (אני) [איני] פורע מכם אלא בלילה ויהי בחצי הלילה לח):

דבר אחר ויהי בחצי הלילה (זש״ה) ר׳ אבין הלוי פתח מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה מ״ד כ״ו). מקים דבר עבדו זה משה שנאמר לא כן עבדי משה (במדבר י״ב ז׳). ומה קיים גזירתו. אלא אמר לו הקב״ה עוד נגע אחד [אביא] על [פרעה ועל] מצרים (שמות י״א א׳) הלך משה ופירש משלו ויאמר משה כה אמר ה׳ כחצות הלילה. א״ר אבין הלוי ב״ר אמר לו הקב״ה אני לא פרשתי ואתה אמרת כחצות הלילה חייך שאני מקיים גזירתך ויהי בחצי הלילה וה׳ הכה וגו׳ לט).

מאיר **מנן דוד** עין

לג) עיין לעיל שם. א מ ״ א ש ממ״ש שם תרלה שאין המאמר שלפנינו מ ה י ל מ ד נ ו שהביאו הערוך. וקשה לדון על קידוש ואיחור אלו המאמרים. לג) עיין לעיל שם אות ס״א ואולי שפה הדורש לפנינו משובש וקטוע. לד) ככ״ל להגיה. ובקהלת רבה שם ובב״ר פכ״ז הגי׳ ובכשרון ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה בר סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב״ה את עולמו אלא בדבר ה׳ שמים נעשו. ובב״ר ריש פ״ג ג׳ לה כמי בשם ר״ב בשם ריב״ס. וג׳ התם אלא בדבר ה׳ וכבר שמים נעשו. וכ״ה שם פי״ב בשם ר׳ אבוהו א״ר יוחנן עיי״ש. ונכפל בשם ר״ב בשם ריב״ס שם ובפ״י. לה) כלו׳ שעבדו בהם בפרך וכמו שפירשו שם בשמות רבה פ״א דהיינו בפריכת הגוף ולא שהיו עדיין בחייהם כבר היתה מיתתם עמהם ונברא קטילא הוו. ואולי שלשון משובשת פיה. לו) בשמות רבה שם ג׳ לה בשם רשב״נ בשם ר׳ יוכתן שהיו מחליפין מלאכת אנשים וכו׳. ושם פי״ט מצרים הפכו גזירתן על ישראל שיהיו עושין ביום ובלילה ושכתנו מלאכת איש על אשה ומלאכת אשה על איש אף האלהים הפך עליהם את הדין והרגן בלילה שנאמר ויהי בחצי הלילה. ועיין בתנחומא פ׳ ויצא בפ׳ ויזכור אלהים את רחל. לז) כפ״ל להגיה. לח) בקהלת רבה שם ג׳ ד״א כי כל ימיו מכאובים. אלו המצריים שהיו מכאיבים להקב״ה במעשיהם הרעים. וכעס ענינו שהכעיסו להקב״ה במעשי ידיהם. גם בלילה לא שכב לבו מאחר שהיו אחד מישראל משלים מלאכתו היה אומר לו המצרי עדור לי שתי עדירות ובקע לי שתי בקיעות. ד״א גם בלילה לא שכב לבו זה הקב״ה שחשב בלבו להביא עליהם פורענות ביום ופורענות בלילה שנאמר ויהי בחצי הלילה. וכענין זה היא בב״ר פכ״ז. א מ ״ א ש מרלין הדברים שכגמון המדרש שלפנינו הוא מקור לאילו המדרשים וכן לאה דלעיל שמות רבה פי״ט. לט) לעיל פי״ז איתא כמי לאה פיתחא

פ״ג

שובה ישראל עד ה׳ אלהיך כי כשלת בעונך (הושע י״א ב׳)

זו היא שנאמרה ברוה״ק על [ידי] ישעיה כי לא שאול תודך מות יהללך וגו׳ (ישעיה ל״ח י״ח). אמר ישעיה לפני הקב״ה [מי] שיהיה לו זכות לפניך וינצל מן העונות ירד לשאול א). אמר לו בנודע שלא נברא אלא לשבח לשמי ולכבודי שנאמר כל הנקרא בשמי [ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו] וגו׳ (ישעיה מ״ג ז׳) ואם הוא קורא בשמי ומנוקה מן החטא ינצל מדינה של גיהנם ב): אמר ישעיה לפני הקדוש ברוך הוא (אם) רצונך אפילו [אם] חוטא אדם לפניך אם יעשה תשובה (אתה) [שאתה] מוחל לו ויחיה ולא ימות. מפני שאין לך שבח מן המתים שכך אמר דוד לא המתים יהללו יה (תהלים קט״ו י״ז). אמר לו הקדוש ברוך הוא לישעיה בני מהו שאמר דוד בפסוק זה אינו אלא [כנגד] רשעים שאינן עושין תשובה והם הולכים בחוקות הגוים ומכעיסין אותי ואני (אמתין) [ממתין] להם אולי יעשו תשובה. ואפילו בחיים קוראים מתים שנאמר כי לא אחפוץ במות המת (יחזקאל י״ח ל״ב). אבל צדיקים שבישראל שמתייראין מן הדין ועוסקים בתורה ומברכים ומקדשין ומיחדין אותי בכל יום בכל איבריהם בכל חייהם ובמיתתן כך אני מרביצן בכבוד גדול תחת עץ החיים בגן עדן ובקבריהם אני נותן להם מנוחה ועומדים מקבריהם כל ערבי שבתות וכל ראשי חדשים וימים טובים וזמנים ומרננים ומשבחים (לפוני) [לפני] יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (תהלים קמ״ט ה׳). אבל רשעים לא מברכים אותי לא בחייהן ולא במיתתן לכך אמר דוד לא המתים יהללו יה ולכן נאמר כי לא שאול תודך ג): דבר אחר כי לא שאול תודך אמר ישעיה רבש״ע מה יעשה אדם וינצל מדינה של גיהנם. א״ל יעשה צדקה חולק פתו לעניים ויתן (ממנו) [ממונו] לסופרים ולתלמידיהם ואל יגביה דעתו על הבריות ויעסוק בתורה (ובמצותם) [ובמצותיה] ויהיה בענוה ואל ידבר בגסות הרוח וישפיל דעתו לפני כל הבריות ואשכון עמו שנאמר מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח (ישעיה נ״ז ט״ו) ואני מעיד (אלא) [עלי] מי שיש [בו מדות] הללו שהוא יורש עוה״ב (כל) [וכל] מי שיש לו תורה ומעשים טובים וענוה ויראת שמים ניצל מן הדין.

כתיב עמד וימודד ארץ ראה ויתר וגו׳ (חבקוק ג׳ ו׳) תניא א״ר שמעון בן יוחי מלמד שמדד הקדוש ברוך הוא את כל בני אדם ולא מצא אדם נאה שיצאו [ישראל] ממצרים על ידו אלא משה רבינו. מדד הקדוש ברוך הוא את כל הימים ולא מצא נאה להעביר ישראל בתוכו אלא מי ים סוף. מדד כל הדורות ולא מצא דור נאה שיתן להם תורה אלא דור המדבר. מדד הקב״ה את כל האומות ולא מצא אומה שלימה שהיא ראויה לקבל את התורה אלא ישראל. מדד כל ההרים ולא מצא הר נאה ליתן תורה עליו אלא הר סיני. מדד כל הארצות ולא מצא עיר נאה לבנות ביהמ״ק בתוכה אלא ירושלים. חזר הקב״ה ומדד את כל ההרים ולא מצא הר נאה

עין **מגן דוד** מאיר

והיא שם סתמא ובשם יש אומרים מפרש ליה אמשה בענין אחר ממה שהוא לפנינו ובשמות רבה פי״ח פתיחתא זו ג״כ ונראה שם שהוא לר׳ א ב ה ו והוא ג״כ בענין אחר עיי״ש. א מ נ ם כשתסתכל בפ׳ זו תמצא שפתיחתא זו משונה מהפתיחתא רבתי. א׳ שמתחלת בילמדנו. ב׳ פיתחא חצות לילה שהוא ג״כ התם הוא הכא לר׳ ת נ ח ו מ א ובסגנון אחר. ג׳ פיתחא חבורות פצע ליתא בשום מקום. ד׳ פיתחא רגע יומתו ליתא ג״כ בשום מקום. ה׳ שאר הדרושים מפיתחא זו ולהלן עד פיתחא כי יש אדם הם ג״כ התם אלא שהם בסגנון אחר וכמו שרמזתי. ו׳ פיתחא כי יש אדם ליתא התם אבל נמצא הדרוש בסגנון אחר במדרשים כפי שרמזתי. ז׳ פיתחא זו היא שם סתמא ובענין אחר וכמ״ש.

פ״ג א) בתמיה. ב) פי׳ ק ו ר א בשמי כמו וקורא לך שם חדש דישעיה ס״ב, וכן מלת ק ו ר א י ם דלהלן. וכענין זה המאמר הוא קצת במדרש תהלים ב׳. ג) עיין לעיל פ״ב אות ט״ז.

שישרה שכינתו אלא הר המוריה. מדד ימי בראשית ולא מצא יום (יאה) [נאה] להיות מקודש כיום השבת שבו שבת מכל מלאכתו. מדד את החדשים ולא מצא חדש נאה לסליחה ולכפרה (כיום קודש) [כחודש] תשרי שבו נולדו (האבות) [אבות] העולם. וכל העושה בו תשובה צדקתו מסייעתו לכך נאמר ע מ ד ו י מ ו ד ד א ר ץ ד):

דבר אחר שובה ישראל וגו' א"ר אלעזר אמר הקב"ה לישראל בני עשו תשובה לפני וארחם עליכם עד שאני שרוי במד"הר. שאין הקדוש ברוך הוא עוסק בעוה"ז אלא בדיני ממונות שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (תהלים ע"ה ח') אבל לעולם הבא אינו דן אלא בדיני נפשות שנאמר כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך וגו' (שם שם ט') א"ר (שמעון) [שמואל] בר נחמני א"ר יונתן ארבעה מקראות הוקשו לחכמים זה לזה ה). כל אשר תמצא ידך לעשות [בכחך] עשה (קהלת ט' י') העוה"ז דומה ליבשה ולערב שבת והעוה"ב לים ולשבת. אם תיקן אדם בערב שבת [או ביבשה] אוכל בשבת [או בים] ואם לא תיקן ביבשה או בע"ש בים או בשבת מה יאכל ו): וכן הוא אומר קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו (איוב ג' י"ט) וכי אין הכל יודעין שקטן וגדול שם הוא. ללמדך בעוה"ז אין ניכר מי הוא קטן ומי הוא גדול ז). וכן רות אמרה לנעמי כי המות יפריד ביני (לבינך) [וביניך] (רות א' י"ז) ח): וכן הוא אומר כי לכלב חי הוא טוב מן (אריה) [האריה] המת (קהלת ט' ד') וכי אין הכל יודעין כן. אלא טוב לו לרשע שהוא חי בעוה"ז ועושה תשובה מן הצדיק שנפטר בחטאו ט): וכה"א קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (הושע י"ד ג') אמר הקב"ה לישראל בני איני מקבל מכם לא עולות ולא חטאות ולא אשמות ולא מנחות אלא שתרצו אותי בתפלה בתחנה ובכוונת הלב. יכול בדברים בטלים ת"ל כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע (תהלים ה' ה') י) אלא בוידוי ובתחנונים ובדמעה לכך נאמר קחו עמכם דברים וגו' יא):

דבר אחר שובה ישראל וגו' זהו שנאמרה ברוה"ק ע"י שלמה מפרי פי איש

מאיר מגן דוד עין

ד) זה המאמר לרשב"י נמצא ג"כ בויקרא רבה פי"ג והוא שם בשינוי קצת והועתק בילקוט חבקוק עיי"ש ושם אמרו דרשב"י פתח עמד וימודד וגו' לפ' זאת החיה אשר תאכלו עיי"ש. ונראה שעיקר המאמר ושלימותו הוא כמו שהוא לפנינו. ה) שאין ענינם כמו שנראה מפשוטן. ו) כלו' ואין המקרא כמו שנראה מפשוטו וכן תרגמו המתרגם כל די מספקא ידך למיעבד טיבו ולצדקתא וגו'. וכענין זה פירשוהו ברבה במדבר פ"ח בד"ה הה"ד אשרי כל ירא ה'. ועיין ברות רבה פ"ג ובמדרש משלי פ' לך אל נמלה עצל בדמיון העוה"ז והעוה"ב. ז) כלו' אלא בעולם הבא הוא ניכר מי הוא קטן ומי הוא גדול באמת וכן פרש"י שם ניכר מי הוא חשוב ומי שפל ולפי שאותה גדולה גדולת עולם היא ואותה שפלות שפלות עולם היא. ולזה כוונו בגמרא דב"מ פ"ה עיי"ש. וברות רבה פ"ג זש"ה קטן וגדול וגו' א"ר ס י מ ו ן זה א' מד' מ ק ר א ו ת ש ד ו מ י ן ז ה ל ז ה קטן וגדול שם הוא העוה"ז מי שהוא קטן יכול להעשות גדול וכו'. ח) ברות רבה שם סוף פ"ב אמרה לה בתי כל מה שאת יכולה לסגל מצות וצדקות סגלי בעוה"ז אבל לע"ל כי המות יפריד ביני וביניך. ט) וברות רבה שם בעוה"ז מי שהוא כלב [הוא יכול] להעשות ארי (היא יכול) ומי שהוא ארי יכול להעשות כלב אבל לע"ל מי שהוא ארי אינו יכול להעשות כלב וכו'. י) במדרש תהלים שם שאין אתה חפץ בחיובן של בריות שנאמר אם אחפוץ במות הרשע וגו'. יא) וברות רבה שם מני ר' סימון ד' מקראות שדומין זה לזה קטן וגדול וגו'. כי לכלב חי וגו'. מעוות לא יוכל לתקון וגו'. אמנם הפסוק הד' לא נמצא שם ופי' המפורשים שהפ' הד' הוא כי המות יפריד ביני וביניך ועליה קאי. וכן פירשו שדמיון המקראות הוא בהבדל העוה"ב מן העוה"ז. ולפי המאמר שלפנינו מבואר שהד' פסוקים הם כל אשר תמצא וגו' וקחו עמכם דברים וגו' דלא חשיב התם. ואינך ב' דחשיב כמי התם. ונ"ל שעיקר המאמר הוא כמו שהוא לפנינו ור' סימון פתח ביה אמקרא כי המות יפריד ולא מסיים התם הד' מקראות אלא תרי מינייהו נקיט והוסיף עוד קרא דמעות לא יוכל לתקון שדורש אותו בענין אינך תרי מקראות שהוא דרש שם בענין אחד והאריך שם הדברים עיי"ש. ועכ"פ עיקר המאמר הוא לרשב"י בשם ר' יונתן כמו שהוא לפנינו וכמו שפירשתיו.

ישבע טוב (יכחיל) [וגמול] ידי אדם ישיב לו (משלי י"ב י"ד) כנגד מי אמר שלמה המקרא (זה) [הזה]. לא אמרו אלא כנגד תשובתו של ראובן שנאמר וישב ראובן אל הבור וגו' (בראשית ל"ז כ"ט) ר' אלעזר אומר בשקו ובתעניתו היה יושב על אותו מעשה שאירע ולא נפנה משקו ומתעניתו בא והציץ בבור והנה אין יוסף בבור (שם) אמר לו הקדוש ברוך הוא ראובן אתה בקשת להשיב את יוסף בן חביב לאביך חייך שבן בנך ישיב את ישראל בתשובה שלימה לאביהם שבשמים ואיזה זה הושע בן בארי הה"ד תחלת דבר ה' בהושע (הושע א' ב') וכתיב בארה בנו אשר הגלה (תגלת פלאסר) [תלגת פלנאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני] (דהי"א ה' ו') [ולמה מת בארה] בגולה כדי שיחזרו עשרת השבטים לירושלים. ולמה מת משה במדבר כדי שיחזרו ויעמדו דור המדבר בזכותו יג). [א"ר ברכיה] אמר לו הקב"ה לראובן אתה פתחת בתשובה תחלה חייך הושע בן בארי בנך יבא ויפתח להם לישראל בתשובה שנאמר שובה ישראל עד ה' וגו' יג). משל למה"ד למדינה שמרדה (למלך) [במלך] ושלח המלך להחריבה והיה אותו שליח בקי ואמר לבני המדינה טלו

מאיר מגן דוד עין

יג) וכן דרשו ר' לוי בדברים רבה פ"ב. יג) פיתחא זו ליתא בפסיקתא ושם הגי' מפרי פי איש תשבע בטנו (והועתק כן בילקוט הושע והוא ט"ס באשגירת לישנא שעיקר הדרוש הוא על וגמול ידי אדם ישיב לו) וישב ראובן אל הבור ר' אליעזר ור' יהושע ורבנן רא"א בשקו ובתעניתו היה עוסק על אותו מעשה שאירעו ולא נפנה וכיון שנפנה משקו ומתעניתו בא והציץ בבור והנה אין יוסף וגו' ר' יהושע אומר טרחות של בית היתה מושלכת עליו וכיון שנפנה מטרחות של בית בא והציץ בבור והנה אין יוסף וגו' ורבנן אמרו (ושיטת רבנן קטיעה וחסירה) אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה בקשת למחזר ברא חביבא לאבוי חייך שבן בנך מחזיר את ישראל לאביהם שבשמים ואיזה זה הושע דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי וכתיב בארה בנו אשר הגלה וגו'. ולמה נקרא שמו בארה שהיה בארה של תורה ולמה מת בארה בגולה בשביל שיחזרו עשרת השבטים (בתשובה) [לירושלים] (וגי' הילקוט בהושע שיחזרו השבטים בזכותו) ולמה מת משה במדבר בשביל שיחזרו דור המדבר בזכותו א"ר ברכיה א"ל הקב"ה אתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך בא ופותח בתשובה תחלה שובה ישראל. ועפי"ז הגהתי. ובב"ר פפ"ד וישב ראובן אל הבור והיכן היה ר' אליעזר ור"י רא"א בשקו ובתעניתו כשנפנה הולך והציץ לאותו בור הה"ד וישב ראובן אל הבור א"ל הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה ואיזה זה הושע שנאמר שובה ישראל וגו'. ר' יהושע אומר כל טרחות של בית היה מושלך עליו וכיון שנפנה הלך והציץ באותו הבור. והנה בלי ספק שהיא העתק מהפסיקתא וכבר היתה לו שיטת רבנן קטיעה. ובענין הושע תפס בשיטת ר' ברכיה ולכך קירס דברי ר' יהושע ומדרש בסוף. ובמדרש משלי בפ' נבלעם כשאול חיים וגו' ג' ר' יודה ור' נחמיה רי"א טורח הבית היתה מושלכת עליו וכו' רנ"א מלמד שגב לשקו ולתעניתו וכו'. והתם לא מקיים לה בהאי סיומא שלפנינו אלא מקיים והיתה שכינה שוחקת כי לא מחשבותי מחשבותיכם וכו'. אמנם לשון רש"י עה"ת וישב ראובן במכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו וכו'. והנה ענין זה הוא נזכר ג"כ בב"ר שם אבל הוא אמקרא דוישמע ראובן ויצילהו וה"ג התם והיכן היה ר"י ור"נ ורבנן רי"א כאו"א מהן היה משמש את אביו יומו ואותו היום של ראובן היה רנ"א אמר ראובן אני בכור ואין הסרחון תלוי אלא בי רבנן אמרי אמר ראובן הוא מונה אותי עם אחי ואיני מצילו וכו'. וכל המאמר הזה אין לו שחר. ואומר אני מא"ש שטעות ובלבול גדול נפל בספרים דהמאמר והיכן היה הוא שייך למקרא וישב ראובן וגרים בה הא דר"י ור"נ וכמו שהוא במדרש משלי. וכן ג' בשם ר"י ור"נ הא דאמר ראובן אני בכור וכו' והא דאמר ראובן הוא מונה אותי וכו' והכי ל"ל וישמע ראובן ויצילהו ר"י ור"נ רי"א אמר ראובן אני בכור וכו' ורנ"א אמר ראובן הוא מונה אותי וכו'. אמנם המאמר כאו"א מהן היה משמש עינינו במקרא וישב ראובן. ונפל בו ט"ס וצ"ל היה משמש את אחיו. וכבר העתיקו רש"י בפירושו. והיא שיטת רבנן דקטיעה בפסיקתא וג' טעמים נאמרו בתשובת והיכן היה אמקרא דוישב ראובן א' שגב משקו ומתעניתו. ב' שכל טרסות הבית היה תמיד מושלך עליו. ג' שכל טרחות הבית היה

לכם שבועה שלא תמרדו (למלך) [במלך] ולא יעשה לכם המלך כשם שעשה למדינה (פלניא) [פלונית] ולכל חברותיה. כן הוא בן בארי היה מוכיח לישראל ואמר להם בני עשו תשובה שלא יעשה הקב״ה כמו שעשה לשומרון ולחברותיה יד).

[דבר אחר שובה ישראל וגו׳] אמר ר׳ אלעזר אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אם אנו עושין תשובה אתה (מקבלהן) [מקבלה]. אמר להם בני תשובתו של קין קבלתי ותשובותיכם איני מקבל. שתי גזירות (גזרו) [נגזרו] על קין שנאמר נע ונד תהיה בארץ (בראשית ד׳ י״ב) וכיון שעשה תשובה ואמר גדול עוני מנשא (שם שם י״ג) נמנע ממנו חצי הגזירות דכתיב ויצא קין מלפני ה׳ וישב בארץ נוד (שם שם ט״ז). פגע בו אדה״ר אמר לו בני מה נעשה בדינך א״ל עשיתי תשובה ונתפשרתי. באותה שעה כיון ששמע אדם [כן] התחיל טפוח על פניו ואמר כך הוא כח התשובה ואני לא הייתי יודע. מיד פתח אדם פיו בשבחו של מזמור שיר ליום השבת (תהלים צ״ב) טו).

יתברך שמו ויתעלה זכ״ו שהוא מחבב את ישראל ותיקן להם עשרת ימי תשובה שאפילו (מיד) [יחיד] עושה בהן תשובה מקבלין תשובתו כתשובת צבור טז). לפיכך צריכין כל ישראל להחזיק בתשובה ולעשות שלום בין אדם לחבירו ולמחול זה לזה בעי״כ כדי שיקבל תשובתם ותפלתם לפני הקדוש ברוך הוא בשלום ובחיבה יתירה יז). שכן מצינו שגדול כח השלום שאף הקדוש ברוך הוא שינה בו. שנאמר ותצחק שרה בקרבה וגו׳ ואדני זקן (בראשית י״ח י״ב) ויאמר ה׳ (לאברהם) [אל אברהם] וגו׳ ואני זקנתי (שם שם י״ג) היא אמרה ו א ד נ י ז ק ן ושינה בו (התיבה) [הקב״ה] ואמר כנגד שרה ו א נ י ז ק נ ת י כדי שלא תפיל איבה ביניהם יח). א״ר אלעזר גדול השלום שאפילו ישראל עובדין ע״ז ועושין שלום ביניהן (ועושין) ועומדין בחברה אחת אין מד״הד נוגעת בהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד׳ י״ז) יט). וא״ר אלעזר גדול השלום שאפילו ברכת כהנים חותם בו שנאמר וישם לך שלום (במדבר ו׳ כ״ו) כ). ואף לעוה״ב כשיחזור הקב״ה לירושלים (ויחזר) [ויחזיר] כל (הגלות) [הגליות] בתוכה לשלום הוא מחזירם שנאמר שאלו שלום ירושלים (תהלים קכ״ב ו׳) וכן הוא אומר הנני נוטה (אליך) [אליה] כנהר שלום (ישעיה ס״ו י״ב) כא). בא וראה כמה גדול שכר המשים שלום בין אדם לחבירו כתוב אבנים שלימות תבנה את מזבח ה׳ אלהיך (דברים כ״ז ו׳) מה אבנים שאינן שומעות ואין רואות ואין מריחות ואין מדברות הואיל (ומשימים) [ומשימות] שלום בין אדם לחבירו על [ידי] הזבחים שעולין עליהן מצילן הכתוב מן החרב ומכריז עליהן לא תניף עליהן ברזל (שם שם ה׳) אדם שהוא שומע ורואה ומריח ומדבר הוא משים שלום בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה כב): ת״ר שלשה דברים מבטלין גזירה רעה ואלו הן תפלה תשובה

מאיר **מגן דוד** עין

על כל אחד ואחד ביומו ואותו היום של ראובן היה. ורש״י לא שאב דבריו מהבראשית רבה אלא מאיזה מדרש שהיו הדברים מסודרים שם על אפנם. ועיין בת״י שכתב לא שעסוק היה בשקו. ועכ״פ נראה שצריך להגיה לפנינו ר׳ א ל י ע ז ר אומר בשקו וכו׳. יד) כעין זה בפסיקתא דשובה ושם ג׳ מה כתיב למעלה מן הענין תאשם שומרון וגו׳ וכתיב בתריה שובה ישראל ר׳ א ל ע ז ר בשם ר׳ ש מ ו א ל ב ר נ ח מ נ י למדינה שמרדה למלך ושלח לה המלך פולמרכוס אחד להחריבה והיה אותו פולמרכוס בקי ומיושב א״ל טלו לכם זמן שלא יעשה לכם המלך וכו׳. ועיקרו בספרי בלק ושם ג׳ כיו״ב אתה אומר תאשם שומרון וגו׳ ואומר שובה ישראל וגו׳ וכי מה ענין זה לזה משל לה״ד וכו׳ שמרדה על המלך וכו׳ ועיי״ש במ״ע אות י״א. ואולי שהמאמר שלפנינו קטוע. טו) זה המאמר הוא בפסיקתא שם. ושם הוא מתמה (ואולי הוא המשך ממדרשו של ר׳ אלעזר בשם רשב״נ) והמאמר שם באריכות דחשיב תשובתו של אחאב אנשי ענתות אנשי נינוה מנשה ויכניה עיי״ש. ויראה שהמאמר לפנינו קטוע. וע״ע לעיל פמ״ו אות כ״ה ופמ״ז אות ה׳. טז) עיין ר״ה י״ז ע״ב׳ יז) עיין יומא פ״ז ע״א וב׳. יח) ספרי נשא פמ״ב. יט) ספרי שם. ושם ג׳ ר׳ א ל ע ז ר בנו של ר׳ א ל ע ז ר ה ק פ ר וכו׳ עיי״ש. כ) ספרי שם בשם ר׳ א ל ע ז ר ה ק פ ר. כא) עיין כל זה בנשמן בספרי שם במ״ע אות כ״ד. כב) במכילתא סוף

וצדקה. ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהן ויתפללו (דהי"ב ז' י"ד) זו תפלה. ויבקשו פני (שם) זו צדקה שנאמר אני בצדק אחזה פניך (תהלים י"ז ט"ו). וישובו (מדרכם) [מדרכיהם] הרעים (שם) זו תשובה. לכך נאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך כג).

פ"ד

ביום השמיני עצרת תהיה לכם (במדבר כ"ט ל"ה)

זש"ה יספת לגוי ה' יספת לגוי נכבדת רחקת כל קצוי ארץ (ישעיה כ"ו ט"ו) יספת לגוי ה' אתה נותן לישראל בן הוא מוהלו לח' ימים. אתה נותן לו בית הוא קובע מזוזה. נתת לו גג הוא עושה לו מעקה. נתת שלוה לפרעה הרשע שמא קראך ה'. לא בחירופים וגידופים הוא אומר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה' ב'). נתת שלוה לסנחריב הרשע שמא קראך ה'. לא בחירופים וגידופים הוא אומר מי בכל אלהי הארצות וגו' (מלכים ב' י"ח ל"ה). נתת שלוה לנבוכדנאצר שמא קראך ה'. לא בחירופים ובגדופים הוא אומר ומן הוא אלה די ישיזבנכון מן ידי (דניאל ג' ט"ו) א) : ד"א יספת לגוי ה' וגו' נתת שלוה לדוד וכך ברכך ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל (דהי"א כ"ט י'). נתת [שלוה] לשלמה וכן ברכך ברוך ה' אשר נתן מנוחה וגו' (מלכים א' ח' נ"ו). נתת שלוה לדניאל וכן ברכך (עני) [ענה] דניאל (קדם מלכא) ואמר (ליהוי) [להוא] שמה די (אלה) [אלהא] מברך (דניאל ב' כ') ב) : רחקת כל קצוי ארץ א"ר לוי בדקת קרוביך ובדקת [רחוקך. קרבת] קרוביך קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קמ"ה י"ח) (ורחק) [ורחקת] רחוקיך רחוק [ה'] מרשעים (ה') (משלי ט"ו כ"ט) ג) : ד"א יספת לגוי וגו' אומות העולם אתה נותן להם בן לאחד מהם והוא מושך לו ערלה. אבל ישראל אתה נותן להם בן זכר לאחד מהם מוהלו לשמונה. ואם בכור הוא פודאו לשלשים יום. הגדיל מוליכו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומברכין בכל יום ויום ואומרים ברכו את ה' המבורך ד) : ד"א יספת לגוי ה' אומות העולם אתה נותן להם ימים [טובים] והן אוכלים ושותין (ושמיחים) [ופוחזין] ונכנסין בבתי תיאטריאות ובבתי (קרקאות) [קרקיסאות] שלהן ומכעיסים אותך. אבל ישראל אתה נותן להם ימים טובים והן אוכלים ושותים ושמיחים ונכנסין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומרבין בתפלות ומרבים במוספים ומרבים בקרבנות לפיכך אמר הכתוב ביום השמיני עצרת תהיה לכם ה).

ד"א ביום השמיני זש"ה לוה רשע ולא ישלם וגו' (תהלים ל"ז כ"א) א"ר יצחק שלשה הן נקראו רשעים. ואלו הן. הפושט יד על חבירו. והלוה ואינו משלם. ומי שהוא בעל מחלוקת : הפושט יד בחבירו מניין. שנאמר ויאמר לרשע למה תכה רעך (שמות ב' י"ג) למה הכית את רעך אין כתיב כאן אלא למה תכה. בעי לממחניה עד כדון לא מחתיה. א"ר שמואל בר תנחום אמריתה קומי ר' תנחומא ואמר לי אף מי שהוא מעיז פניו נקרא רשע דכתיב העז איש רשע בפניו (משלי כ"א כ"ט) ו) :

מאיר מגן דוד עין

יתרו דרשה ריב"ז עיי"ש. כג) בירושלמי דתענית פ"ב ה"א ג' לה בשם ר' אלעזר ובסגנון אחר הוא שם סנהדרין פ"י ה"ב עיי"ש. ובב"ר פמ"ד ג' לה בשם ר' יודן בשם ר' אלעזר וכ"ה בקהלת רבה פ"ה בפ' כי ברוב חלומות וגו' ופ"ז ביום טובה וגו' ועיין בפי' דלקמן אות י"א ואולי סט"ס לפנינו שנקטע שם הדורש ומן א"ר עשו ת"ר. אמ"א ש סגנון פיסקא זו מורה עליה שהיא מאוחרת ונסדרו בה מדרשים חדשים וגם ישנים.

פ"ד א) שיטה זו בפסיקתא בנוסחא א' וב' ובבית"מ למוהר"א יעללינעק ח"ד לד קל"ז ובסגנון אחר קצת, ובילקוט פ' פנחס העתיק כמו שהוא לפנינו ועיי' בילקוט ר"ס תזריע ובילקוט ישעיה שם ב) גם זה שם. ג) גז"ש ועיי' בהערת מוהר"ש באבער אות ז' וח'. ד) בפסיקתא נוסחא א' בסגנון אחר קצת עיי"ש. ה) גז"ש והתם מסיים לפיכך צריך הכתוב לומר ביום השמיני וגו' ואין לו שום ענין. אמא"ש פתיחתא זו הוא ג"כ ברבה ותנחומא פ' פנחס וכולא היא שם בסגנון אחר. ו) גז"ש ובפסיקתא ג' להא דלמה תכה בשם ר' זעירא. ונוסחת

והלוה ואינו משלם שנאמר לוה רשע ולא ישלם: ומי שהוא בעל מחלוקת שנאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים (במדבר ט״ז כ״ו) ז): ד״א לוה רשע וגו' אלו או״ה שהן אוכלין ושותין ושמחין ולא מברכין. וצדיק חונן ונותן (תהלים שם) אלו ישראל שהן אוכלין ושותין ומברכין. אמר ריש לקיש אתה מוצא כשהקב״ה נותן לצדיק מה שנתבקש לו בידו הוא חוזר וחוננו משלו הה״ד וצדיק חונן ונותן ח). א״ר לוי כך עלתה על דעתו של הקב״ה ליתן לישראל רגל אחד בכל חודש שבקיץ. בניסן פסח. באייר פסח קטן. בסיון עצרת. וע״י עבירות ומעשים רעים שעשו את העגל (שהיו) [שהן] בידו שלשה תמוז ואב ואלול. ובא תשרי ופרע את שלשתן. ריש שתא לקבל תמוז. צומא רבא לקבל אב. שבעת ימי החג לקבל אלול. אמר הקב״ה לאחרים הוא פורע ושלו אינו נוטל תן לו יומו לפיכך ביום השמיני וגו' ט).

[ביום השמיני וגו'] ביום טובה היה בטוב [וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה עשה האלהים] וגו' (קהלת ז' י״ד) א״ר אבא בר כהנא אם נזדווג לך יו״ט עשה אותו מיד דכתיב ביום טובה היה בטוב. ואם נזדווג לך יום רעה ראה האיך לעשות תשובה ולהנצל ממנו י). ר' יודן בשם ר' אליעזר אמר ג' דברים מבטלין את הגזירה קשה. ואלו הן. התפלה והתשובה והצדקה. ושלשתן בפסוק אחד. ויכנעו (את) עמי אשר נקרא שמי עליהן ויתפללו (דה״ב ז' י״ד) זו תפלה. ויבקשו [פני] (שם) זו צדקה דכתיב אני בצדק אחזה פניך (תהלים י״ז ט״ו). וישובו (מדרכם הרעה) [מדרכיהם הרעים] (שם) זו תשובה. מה (דכתיב) [כתיב] תמן ואני אשמע מן השמים [ואסלח לחטאתם] וארפא את ארצם (שם) יא). אמר ר' חוניא בשם ר' יוסף אף שינוי השם ושינוי מעשה. שינוי השם מאברהם אבינו. ולא יקרא עוד שמך וגו' (בראשית י״ז ה') אברם לא מוליד אברהם מוליד. ודכוותה (שרה) [שרי] אשתך וגו' (שם שם ט״ו) שרי לא ילדה שרה ילדה. שינוי מעשה מאנשי נגוה וירא (אלהים) [האלהים] את מעשיהם כי שבו (יונה ג' י'.) וי״א אף שינוי מקום מאבינו אברהם ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו' (בראשית י״ב א'). ר' מני אמר אף התענית דכתיב יענך ה' ביום צרה (תהלים כ' ב'). רב חמא בר גוריא בשם ר' אמר יפה תענית (חלום) [לחלום] כאש בנעורת רב יוסף אמר חלום בן יומו אפילו בשבת יב): גם את זה לעומת זה עשה האלהים עשה הקב״ה צדיקים ורשעים הה״ד (ואחר) [ואחרי] כן יצא אחיו וידו אוחזת וגו' (בראשית כ״ה כ״ו) ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון אפילו ריוח

מאיר מגן דוד עין

הביה״מ היא מאוחרת בסגנון לשונה עיי״ש. ז) כולא התם עיי״ש. ועיי' בתנחומא דקרח דג' שנו רבותינו ארבעה נקראו רשעים וכו' וסגנון מאוחר הוא. ח) עיי' בפסיקתא שם. ט) עיי' בב' נוסחאות שבפסיקתא שם והנוסחאות שם משובשות קצת. י) בפסיקתא שם ובקהלת רבה שם הועתק שמה. יא) עיי' בסוף פיסקא דלעיל. בפסיקתא ובקהלת רבה ג' בשם ר' אלעזר. ושם פ״ה הגי' ר' אליעזר. יב) בפסיקתא שם ג' ר' חונא בשם ר' יצחק אף שינוי השם וכו' (ובקהלת נוסחאות בשם ר' יוסי) לך לך מארצך וגו' והדר ואעשך לגוי גדול ר' מנא אומר וכו' אמר רבא בר חמא בר גוריון בשם רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת ר' חסדא אמר ובו ביום ור' יוסף אמר אפי' בשבת (ובקהלת נוסחאות רבה בר מחסיא א״ר חמא בשם רב). וברבה קהלת ליתא לכולא ולא ג' אלא הא דר' מנא אמר אף התענית. אמנם בקהלת רבה פ״ה בפ' כי ברב חלומות מייתי נמי לכולא הא דג' דברים מבטלין גזירות רעות וכו' ובתר הכי ג' ר' מונא אמר אף התענית וכו'. והדר ג' ר' חייא ור' יוסי אומר אף שינוי השם וכו' רבה בר מחסיא וחמא בר גוריא אמרי יפה תענית וכו' א״ר חסדא ובו ביום א״ר יוחנן ואפי' בשבת. אמנם בב״ר פמ״ד כולא הוא כעין שהוא לפנינו ובפסיקתא. אלא דהתם הגי' ר' הונא בר ר' יוסף אמר אף שינוי השם ומעשה טוב וכו' ר' מונא אמר וכו' רבא בר מחסיא ור' חמא בן גוריון בשם רב וכו' אמר ר' יוסף ובו ביום ואפי' בשבת. והנה עיקר המאמר הוא בר״ה בבלי ט״ז וא״ר יצחק (ונוסחא זו עיקר עיי״ש) ד' דברים מקרעין גז״ד

[דופן] לא היה ביניהם ויצא זה צדיק וזה רשע יג). מפני מה ברא הקב"ה צדיקים ורשעים. כדי שיהו מכפרים אלו על אלו על שם גם את זה לעומת זה עשה אלהים יד): ד"א ביום טובה היה בטוב א"ר תנחום ב"ר חייא ביום טובתו של חברך היה בטובה. וביום רעה ראה היאך עשות עמו חסד. כך היתה אמו של ר' תנחום ב"ר חייא עושה ביום שהיתה לוקחת לו ליטרא של בשר. אחת לו ואחת לעניים ולוקחת לו שתים טו). מפני מה ברא הקב"ה עניים ועשירים. כדי שיהו מתפרנסין אלו מאלו על שם גם את זה לעומת זה וגו' טז): ד"א ביום טובה היה בטוב א"ר אחא ביום טובתה של תורה היה (עמו) בטובה. וביום רעה ראה לכשיגיע אותו היום שכתוב [בו] פחדו בציון חטאים (ישעיה ל"ג י"ד) תהיה מן הרואים ולא מן הנראים. תהי' מטבריטי ולא מקניגיזא. תהיה מאותן שכתב בהן ויצאו וראו בפגרי האנשים (ישעיה ס"ו כ"ד) ולא מאותן שכתוב בהן כי תולעתם לא תמות (שם) יז). מפני מה ברא הקב"ה גיהנם וג"ע כדי שיהו (מלילות) [מציצות] זו את זו. כמה ריוח ביניהם ר' יוחנן אמר כותל ור' חנינא אמר טפח ורבנן אמרי שתיהן שוות יח): א"ר [לוי] אמר הקב"ה לישראל [בני] אותן הקרבנות [שהכתבתי לכם בתורה הוו זהירין בהן שאין לכם פרקליט טוב לירידת גשמים יותר מן הקרבנות] וזה (שלוה הקב"ה) [שצריך הכתוב] לומר ביום השמיני עצרת תהיה לכם יט).

מאיר · מגן דוד · עין

של אדם אלו הן צדקה צעקה שנוי השם ושנוי מעשה וכו' וי"א אף שנוי מקום וכו'. (ובאמת דשינוי מעשה היינו תשובה וע"כ הגיהו בב"ר ומעשה טוב) והא דתענית חלום הוא בבבלי שבת י"א ע"א אמר רבא בר מחסיא א"ר חמא בר גוריא וכו' אמר ר' חסדא ובו ביום ואמר ר' יוסף אפי' בשבת. אמא"ש מראין הדברים שעיקר הנוסחא היא כמו שהועתקה בקהלת רבה פ"ז ואח"כ הוסיפו בה עפ"י הבבלי וכמו שהוא בפסיקתא. וכבר נשתבשו בה הנוסחאות בשמות ועל פיה הועתק בקהלת רבה פ"ה אלא שנתוספו שם שיבושים. ובב"ר הועתקו מהנוסחא שלפנינו. אמנם בין הנוסחא שלפנינו ובין הנוסחא שבפסיקתא אינם עיקריות אלא הועתקו עפ"י איזה נוסח שכבר נתוסף בו מן הבבלי. אמנם בהעתק שבביה"מ נשאר המאמר משובש יותר עיי"ש. יג) בפסיקתא הגי' בשם ר' שימאי אפי' דופי לא היה ביניהם. ובקצת נוסחאות אפי' דופן וכו'. ונראה שעיקר הנוסחא כמו שהגהתי. יד) בקהלת רבה ליתא לדרוש זה אלא מקיים בהא דר' מנא אף התענית דכתיב יענך ה' ביום צרה למה גם את זה לעומת זה וגו' ובלי ספק שנקטע שם המאמר. טו) בקהלת רבה הגי' כך היה ר' תנחום עושה אם היה למוד ליקח ליטרא של בשר היה לוקח ב' אחד שלקו ואחד לעניים ב' אגודות של ירק א' לו וא' לעניים. ובפסיקתא הגי' כך הייתה אמו וכו' ליטרא א' של בשר לוקחת לו שתים א' לו וא' לעניים ביום שהיתה לוקחת לו אגודה אחת של ירק לוקחה לו שתים וכו'. ואולי של"ל כן לפנינו. וגי' ביה"מ וכן היתה עושה אמו של ר' תנחום כשהייתה לוקחת ליטרא של בשר לוקחת אחת לה וא' לעניים. ומסתברא דגי' לה עיקר. וכ"ל שכל אילו הנוסחאות הם מקוטעות והכי ל"ל כך היה ר' תנחום עושה וכו' כמו שהיא בקהלת רבה. ואח"כ וכן היתה אמו של ר' תנחום עושה וכו'. ותפס הוא במדת אמו. טז) בקהלת רבה ג' כדי שיזכו אלו באלו. יז) בקהלת רבה שם ג' ר' אחא פתר קרייא בתורה בשמחה תשמח וביום רעה ראה תהיה מן הרואים שכתוב בהם ויצאו וראו וגו' וכו'. וכל השאר ליתא. ובפסיקתא הגי' היה עמה בטובה וכו' כמו שהיא לפנינו אלא שרבו הנוסחאות בב' מלות הזרות י"ג תהא מכוזבעי ולא מקינגאי. וי"ג מטברטי ולא מקנגריא. וי"ג מטברירי ולא מקטגיא. וי"ג מכותזבעי ולא מן קניגיא. ובנוסחת ביה"מ השמיטום ובערוך ערך טבריריי העתיק מטברירי ולא מן קנוגיא. ועיין ערך קניגיא. ולא איתפריש לי. יח) בקהלת רבה ג' גם את זה לעומת זה זה גיהנם וג"ע כמה בינים טפח ריי"א כותל ורבנן אמרי שתיהן שוות כדי שיהיו מציצות זו מזו. ובפסיקתא הגי' כמו שהיא לפנינו. ובביה"מ הגי' כמו שהיא בקה"ר אלא שנקטעה שם שיטת ר"י עיי"ש. יט) הגהתי על פי הפסיקתא ונוסח הביה"מ. וכל אילו הנוסחאות אינן ברורות ועיקר כמו שהוא בקה"ר שם וה"ג התם ר' לוי פתר קרא בימים טובים שנתתי לך תהא שמח ומשמח להקב"ה בקרבנות אם תבא שנה בלא בצורת נפק לכרמך אמי וחדי אמי

[ד"א ביום השמיני וגו'] תן חלק לשבעה וגם לשמונה (קהלת י"א ב') ר' אלעזר ור' נחמיה ור' יהושע (יט). [רבי] אלעזר אומר תן חלק לשבעה זו השבת דכתיב ויהי בשביעית (מלכים א' י"ח מ"ד). וגם לשמונה אלו ח' ימי מילה שנ' וישם פניו בין ברכיו (שם שם מ"ב) אמר אליהו לפני הקב"ה רבש"ע אפי' אין לישראל אלא שתי המצוות האלו בלבד כדאי הוא זכותן שירדו להם גשמים כ). ור' נחמיה אומר תן חלק לשבעה זה דור שמל משה לשבעה. וגם לשמונה זה דור שמל יהושע לשמונה כא). א"ל הקב"ה משה רבן מלן לשבעה ואת מלן לשמונה שנאמר בעת ההיא אמר ה' אל יהושע [וגו' ושוב מל את בני ישראל שנית] (יהושע ה' ב') והביאן לברית. [שנית שנית] אתה מלן שלישית אין אתה מלן כב). ר' יהושע אומר תן חלק לשבעה אלו [שבעה] ימי פסח. וגם לשמונה אלו שמונת ימי החג. כשהוא אומר וגם לרבות את העצרת ואת ר"ה ואת יוה"כ כג). ר' סימון פתר קריא בנשיאים תן חלק לשבעה ביום השביעי נשיא לבני (מנשה) [אפרים] (במדבר ז' מ"ח) [וגם לשמונה ביום השמיני נשיא לבני מנשה] (שם שם נ"ד) כד). א"ר עזריה בשם ר' יהודה ב"ר סימון (פתר קריא בנדה) תן חלק לשבעה כי שבעת ימים ימלא את ידכם וגו' (ויקרא ח' ל"ג). וגם לשמונה ויהי ביום (כלות משה) [השמיני קרא משה] וגו' (שם ט' א') כה). ר' יהודה בר סימון פתר קריא בנדה תן חלק [לשבעה] אלו ז' ימי נדה. וגם לשמונה אלו ח' ימי מילה. אמר הקב"ה אם שמרת ז' ימי נדה כראוי הרי אני נותן לך בן זכר ואת מולו לשמונה דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו (שם י"ב ג') כו). ר' לוי אמר תן חלק לשבעה אלו ז' ימי החג. וגם לשמונה ביום השמיני עצרת וגו' כז).

[ד"א ביום השמיני וגו'] כי רוצה ה' בעמו וגו' (תהלים קמ"ט ד') ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי רוצה הוא הקב"ה בקרבנותיהם של ישראל. יפאר ענוים בישועה (שם) מהדר הקב"ה בקרבנו של עני. ואין ישועה אלא קרבנות דכתיב וישע ה' אל הבל ואל מנחתו (בראשית ד' ד') [כי רוצה ה' בקרבנותיהם של ישראל לפיכך משה מזהיר את ישראל ביום השמיני וגו'] כח).

מאיר מגן דוד עין

את לזיתך ואדי אמר הקב"ה לא בראתי פרקליט טוב לגשמים וכו'. וסיום הדרוש משובש שם עיי"ש. כ) בקהלת רבה י"א שם. והתם מסיים כדאי שתרחם עליהם. ובתר הכי ג' לדר' יהושע. וכן בריסא ג' ר' אליעזר ור"י לר"א וכו'. וכ"ה בעירובין מ' ע"ב עיי"ש וכ"ה בנוסחא אחרת בפסיקתא אלא שהדברים שם מקוטעין עיי"ש. ועיין ויקרא רבה פל"א בפתיחתא כי אתה תאיר נרי ובשה"ש רבה פ"ז בפ' ראשך עליך ככרמל. ובפסיקתא הגי' זו שבת דכתיב ויהי ביום השביעי יצא מן העם ללקוט. ובלי ספק שהיא מיד איזה מגיה שלא הבין ענין הדרוש. כא) כבר פירשו הראשונים שמאברהם עד משה ז' דורות ועד יהושע ח' דורות. כב) שכבר קבלו עליהם מילה בשמחה ונתנו נפשם עליה עיין במכילתא סוף כי תשא ובמ"ע שם. כנ"ל בפי' זה המאמר. ובפסיקתא הגי' שנית אתה מוהלן לברית וכו' ובקהלת נוסחאות מאי שנית שהביאן לברית שנית שנית אתה מלן. ועיי"ש בהערת מוהר"ש באבער שהביא נוסחת אור זרוע כנוסחתינו. ובקהלת רבה שם ג' להא דר"ל בתר דר' יהושע וג' לה בשם ר' עזריה. והתם ג' שנית מכלל שמלן בראשונה ויעש לו יהושע וגו' שעשו אותה גבעה בערלות. והגיה שם בעל עץ יוסף וי"א שגם במצרים יהושע מלן דכתיב בעת וגו' וכו'. והיא עפ"י במדבר רבה פי"א בד"ה הכה מעתו עיי"ש. והגהה נכונה היא למעיין שם. ונ"ל שהמאמר בקהלת רבה קטוע וחסר שם הדרוש שלפנינו ובתר הכי הוה גרים דבר אחר שנית וכו'. כג) ובקהלת רבה ג' להא דר"י לעיל בתר דר"א וג' ומניין לרבות עצרת ור"ה ויוה"כ ת"ל גם וגם ריבויין. כד) וכ"ה בפסיקתא ובקהלת רבה אלא דברבה ג' להא בשם ר' נחמיה. כה) בפסיקתא הגי' ור' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון פתר קריא במלואים וכו'. אלא שסוף המאמר שם קטוע. ובקהלת רבה הגי' ר' יהודה פתר קריא במילואים וכו'. ועפ"י הרבה הגהתי. כו) בפסיקתא שם המאמר קטוע רישא. ובנוסחא אחרת שם ג' אריב"ש בשם ר' מאיר וכו' וברבה ג' ר' הונא אמר תן חלק וכו'. ובויקרא רבה פי"ד ג' לה סתמא עיי"ש. כז) וכ"ה בפסיקתות וברבה שם עיי"ש. כח) כ"ה בפסיקתא ושם חסר המאמר מהדר

[דבר אחר ביום השמיני וגו] א"ר יוחנן השמיני רגל בפ"ע. פיים בפ"ע. קרבן בפ"ע. שיר בפ"ע. ברכה בפ"ע. א"ר אבין בכולם כתיב וביום וכאן כתיב ביום (במדבר כ"ט ל"ה) מיכן שהוא בפני עצמו. פיים אמר רבי יוסי כהאי דתנינא תמן בשמיני חזרו לפיים ברגלים (סוכה פ"ה מ"ט). קרבן פר אחד איל אחד. [ברכה] א"ר אילא מיכן שהוא טעון זמן (שיר עיין בפי' רש"י במסכת חגיגה דף י"ז. ברכה עיי"ש) כט): תמן תנינן סוכה שבעה כיצד גמר מלאכול לא יתיר את סוכתו [וכו'] (סוכה פ"ד מ"ה) [ר' אבא בר כהנא ר' חייא בר אשי בשם רב צריך אדם לפסול סוכתו] מבעוד יום ל). ריב"ל אומר צריך לקדש בלילי יו"ט האחרון בתוך ביתו לא) ור' יעקב בר אחא בשם שמואל קדש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר צריך לקדש פעם שנייה לב). ר' אחא בר חנינא בשם ר' הושעיה הרי שהיתה סוכתו עריבה עליו ה"ז מקדש בלילי יו"ט האחרון בתוך ביתו ואוכל לתוך סוכתו ואינו צריך לקדש פעם שנייה לג). א"ר אבין אתייא דשמואל (נ"ר) [כר'] חייא (ורב) [ודרב] הושיעא (בשם ריב"ל) [כדר' יהושע בן לוי] לד). א"ר מני ולא פליגין מאי דאמר שמואל כשהיתה דעתו לאכול בבית אחר לה) ומה דאמר ריב"ל כשאין דעתו לאכול בבית אחר לו): ר' יודן

מאיר　מגן דוד　עין

הקב"ה בקרבנו של עכ"י ומתוך כך אין לו שום הנאה. כט) הוא מתוספות גליון איזה מעתיק מאוחר. ועיקרו ברייתא בתוספתא דסוכה פ"ד י"ט אחרון של חג פיים לעצמו זמן לעצמו רגל לעצמו קרבן לעצמו שיר לעצמו ברכה לעצמו שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך (והסימן פז"ר קש"ב) והביאוה בבבלי סוכה מ"ח ע"א. ובירושלמי דסוכה פ"ה ה"ז ג' א"ר יוחנן ותני כן שמיני רגל בפ"ע פיים בפ"ע ברכה בפ"ע קרבן בפ"ע. רגל דא"ר אבין בשם ר' אחא כולהם כתיב וביום וכאן כתיב ביום ללמדך שהוא רגל בפ"ע. פיים א"ר יוסה מתני' אמרה כן בשמיני חזרו לפיים ברגלים. ברכה אמר (אי לא) [ר' אילא] זמן. קרבן פר א' איל א'. והוא ג"כ בחגיגה פ"א ה"ו. ושם ג' א"ר יוסי וכו' א"ר לא וכו' (והסימן לפי נוסחת הירושלמי רפב"ק). ובפסיקתא הגי' אר"י שמיני של חג רגל בפ"ע פיים בפ"ע קרבן בפ"ע ברכה בפ"ע (והסימן רפק"ב) א"ר בון בכולם וכו'. פיים בפ"ע דתנינן וכו' (וכ' שהוא קטוע) קרבן וכו' ברכה בפ"ע א"ר אילא מכאן שהוא טעון זמן. ולנוסחתינו (דג' רפ"ק ש"ב) צ"ל דזמן היינו ברכה ועיין בתוספות סוכה שם בד"ה רגל וברש"י שם ובמה שרמז בעל הגליון וע"ע בפסיקתא נוסחא אחרת. ל) כ"ה בירושלמי סוכה פ"ד ה"ה וכ"ה בפסיקתא ושם ג' וצריך שיפסול את סוכתו מבעו"י. לא) בירושלמי שם ריב"ל אמר צריך לקדש בתוך ביתו ובפסיקתא הגי' כמו שהוא לפנינו אלא דהתם ג' צריך אדם. לב) בירושלמי שם ריב"א בשם שמואל וכו' ונמלך לוכל בבית אחר מקדש. ובפסיקתא הגי' ר' יעקב בר זבדא בשם שמואל (ונוסחא אחרת ריב"א) וכו' וגמר לאכול בבית אחר צריך לקדש פעם אחרת. לג) בירושלמי הגי' ר' אחא ר' חיננא בשם רב [הושעיא] מי שסוכתו ערבה וכו' ועולה ואוכל בתוך סוכתו. וכולא בירושלמי ברכות פ"ו ה"ו והתם הגי' בש"ר יהושע. ואנכס מהמשך הסוגיא מוכח דצ"ל ר' הושעיא. ובפסיקתא הגי' ר' אחא ור' חנינא בש"ר הושעיא וכו'. ועיין בתוספת פסחים ק' ע"ב בד"ה ידי קידוש דגי' אחרת הוה להו. לד) כ"ה בפסיקתא ובירושלמי אלא דבירושלמי ג' להא בשם ר' מנא. וכלו' דשמואל דאמר קידש בבית זה וכו' צריך לקדש פעם שנייה. וכי איתשל לענין מי שסוכתו ערבה עליו איתשל. ס"ל כהא דר' חייא שצריך אדם לפסול סוכתו וע"כ אינו עובר על בל תוסיף אם הוא מקדש בסוכה. ודר' הושעיא דאמר מקדש בתוך ביתו ואינו מקדש פעם שנייה הוא כריב"ל דאמר צריך לקדש בלילי יו"ט האחרון בתוך ביתו שלא לעבור על בל תוסיף. וצריך אדם לפסול את סוכתו מבעו"י לא ס"ל. לה) כלו' לא פליגי דתרווייהו ס"ל עכ"פ דאין קידוש אלא במקום סעודה דהיינו באותו מקום שדעתו לאכול שם. וכיון שהיתה דעתו מתחלה לאכול בתוך סוכתו אין הקידוש בביתו מועיל לו לעצמו. אלא מוציא את בני ביתו ומקדש לעצמו פעם שנייה במקום סעודתו. לו) כלו' ולריב"ל שאוכל בתוך סוכתו בלא קידוש וכדר' הושעיא דאליביה אמר לה. היינו דוקא שלא היתה דעתו בשעת קידוש לאכול בתוך הסוכה אלא קבע סעודתו בביתו ואח"כ נמלך. ועל כן אין צריך תו לקדש. ובפסיקתא המאמר קטוע. ובירושלמי ג' להא בשם ר' אבין. אלא דהתם הגי'

בשם ר' יצחק כל זמן שישראל נעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה עוצר שכינתו עמהם מ"ט נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים (שופטים י"ג ט"ו) לז). ר' חני בשם ר' יצחק כל זמן שישראל מקוים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה מקוה שכינתו עליהם מ"ט קוה קויתי ה' ויט אלי וישמע שועתי (תהלים מ' ב') לח). א"ר אלכסנדראי למלך שבאתה לו שמחה. כל שבעת המשתה היתה מטרונה מרמזת לבני פלטין ואומרת להם עד שהמלך באלריא שלו שאלו צרכיכם לט). כיון שלא נתבוננו כבשה להם מטרונה (עד) [עוד] יום אחר. כך התורה מלמדת ומרמזת לישראל (ולומר) [ואומרת] להם שאלו מטר. תדע לך שהוא כן. בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם מכאן שניסוך המים מן התורה מ). וכיון שלא נתבוננו כבשה להם התורה (עד) [עוד] יום אחר לפיכך צריך הכתוב לומר ביום השמיני עצרת וגו' מא):

דבר אחר ביום השמיני אמר הקב"ה לישראל בניי יודע אני שכל שבעת ימי החג הייתם עסוקים (בקרבני) [בקרבנות] של אומות העולם ועכשיו אני ואתם נשמח יום אחד. איני מטריח עליכם הרבה. אלא פר א' איל א'. כיון ששמעו ישראל כך. התחילו מקלסים להקב"ה ואומרים זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו (תהלים קי"ח כ"ד) מב). א"ר אבין אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום ואם בהקב"ה. בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך (שה"ש א' ד') בך בישועתך. א"ר יצחק בכ"ב אותיות שכתבת לנו בתורתך ב' תרי כ' עשרים מג).

מאיר מגן דוד עין

ולא פליגין מה דאמר רב בשלא היה בדעתו לוכל בבית אחר מה דאמר שמואל כשהיה בדעתו לוכל בבית אחר. ומתוך כך הגיהו בו המפורשים לעיל ר' הושעיא בשם רב. וא"כ אלא קטוע הוא כאן וצ"ל מה דאמר רב [הושעיא] בשלא היה בדעתו וכו'. ובירושלמי שם המאמרים מסורסים דמעיקרא ג' הא ולא פליגין וכו' ובתר הכי ג' הא דאתיא דשמואל כר"מ וכו' עיי"ש, כנ"ל בפי' זה המאמר עפ"י נוסחתינו. ובתוספות פסחים שם גי' אחרת ועל פיהם הגיה בעל קרבן העדה עיי"ש. וע"ע בפסיקתא בנוסחא אחרת. בפסיקתא גרים הכא מאמר בשם ריב"ל ראויה היתה עצרת של חג להיות רחוקה חמשים יום וכו' עיי"ש. ואולי שקטוע הוא לפנינו. לז) וכ"ה בפסיקתא, ומייתי קרא דכעצרה וגו' לפרש לשון עצרת. לח) אולי שדרשה מלשון יקוו המים. ובפסיקתא הגי' ר' חגי בשר"י וכו' ועיין בספרי פנחס פי' קנ"א שדרשו אין עצירה אלא כניסה וכו'. לט) בכת"י שלפני היא מנוקד באַלְרְיָא, ובערוך ערך אלריא העתיקו ופי' ענין שמחה היא. מ) בספרי פנחס פי' ק"נ דריש לה הכי ר"י בן בתירא ועיי"ש במ"ע אות ה'. מא) וכ"ה בפסיקתא שם. מב) בפסיקתא שם המאמר הזה ג"כ בר' אלכסנדראי ומתחיל שם במשל למלך שבאת לו שמחה וכו' ואולי שהמאמר לפנינו קטוע. מג) בפסיקתא שם. והתם ג' בך בתורתך בך בישועתך וכו'. ושם בפסיקתא דריש עוד מקרא אלה תעשו לה' במועדיכם עיי"ש. ובשה"ש רבה פ"א דבר אחר נגילה ונשמחה בך ר' אבין פתח זה היום וגו' וכו'. ויראה דר' אבין עביד ליה פיתחא אל ביום השמיני. והתם ג' בך בהקב"ה בך בישועתך בך בתורתך בך ביראתך. אמא"ש פיסקא זו נראה שעיקרה היא בפסיקתא והעתקתיה לפי שעכ"פ יצאו ממנה איזה תועליות בתיקון הנוסחאות.

סליק

הוספה ב'.

אמר מאיר איש שלום ככלותי את הספר מסר לידי **הדרשן מוהר"א יעללינעק** העתקה מכת"י בראשית רבתי לר"מ הדרשן, ובפרשה א' בפ' ויהי ערב וגו' נמצא בו המאמר על הי"ב מזלות וז' כוכבי לכת שהוא בפ"כ בפ' מתן תורה. וראיתי כי נוסחתו מתוקנת ומיושרת על כן אמרתי לא אמנע טוב מחביוי תורה והוספתיו כאן. ובאיזה מקומות הגהתי כאשר יראה הקורא. ועפ"י זה המאמר יש להגיה המאמר דפ' מתן תורה שלפנינו. ובעל סודי רזא וכד הקמח שהעתקתים במ"ע שם גוסחותיהם מוכיחות עליהם שנשתמשו במדרשות של ר"מ הדרשן עיי"ש. ואין המאמר שלפנינו העתקה מר"מ הדרשן ולא כר"מ הדרשן העתיק מהמאמר שלפנינו אלא ששניהם שאבו ממקור ישן.

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד אלו אלף שנים שהם יום אחד של הקב"ה שנאמר כי אלף שנים בעיניך וגו' (היו) [שהיו] הרשעים שהם ערב והצדיקים שהם בקר בלא מתן תורה. בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם אמר לשרו של חשך סור מלפני שאני מבקש לבראות אור ומזלותיו. באותה שעה אמר שרו של חשך בדעתו אם אני מאיר את חשכי ומאזין לו כבר הייתי עבד לעולם מוטב אשים את עצמי כלא שומע ואהיה שוגג ולא מזיד. מיד גער בו הקב"ה וכל השרים (המלכים) [המליכום] בו וחלק עליהם סכות סכות לכך נאמר סביבותיו סכתו חשרת מים שהיו כולם במקום אחד גער בהם הקב"ה נתפזרו כולן טפה טפה. כיון שראה שרו של חשך שגער בו הקב"ה התחיל אומר לפניו רבונו של עולם מפני מה אתה רוצה לבראות אור מלפני. א"ל הקב"ה אם לא תסור מלפני אני גוער בך ומאבדך מן העולם. אמר לפניו אחר האור מה אתה בורא. א"ל אותך. ואחרי מה אתה בורא. אמר לו מזל תאומים. אמר לפניו מפני מה מזל תאומים. מפני שתאומים הוא אדם ואדם שאני עתיד לבראת להתנהג באור ובחשך. אמר לפניו רבונו של עולם מזל של שור מה שמו. טלה. ומזלי מה שמו. א"ל שור. ולמה. א"ל דרכן של טלאים לבנים ודרכן של שורים שחורים. ועוד טלה אלו ישראל שנאמר שה פזורה ישראל והם עתידים ללמוד התורה שהיא אור ועתידין לראות אור בעבורה שנאמר כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. ומתי ישתמשו באותו אור כשיבא אותו שנקרא שור כדכתיב בכור שורו הדר לו ואותה שעה יהיה חשך לאו"ה שנאמר כי הנה החשך וגו' ועליך יזרח וגו'. חזר שרו של חשך ואמר לפניו אחר מזל תאומים מה אתה בורא. א"ל סרטן. ומפני מה. א"ל מפני שעתיד אדם לקמץ מן החורין ומן הסדקין כסרטן. ואחריו מה אתה בורא. א"ל מזל אריה. מפני שאדם אחר שהוא מקמץ מן החורין והסדקין מתעשר ומתגבר כארי. ואחריו מה אתה בורא. א"ל מזל בתולה. מפני שאחר שאדם מתעשר ומתגבר כארי עתיד להיות שמן כבתולה. ואחריו מה אתה בורא. א"ל מזל מאזנים מפני שכיון שאדם שמן כבתולה שוקלים אותו במאזנים. ואחריו מה אתה בורא. א"ל עקרב מפני שכיון ששוקלים אותו במאזנים ומצא בו עוגות מורידין אותו לגיהנם ודנים אותו במקום שיש נחשים ועקרבים. ואחריו מה אתה בורא. א"ל קשת מפני שכיון שירד לגיהנם וסובל דינו מכפרין לו כל עונותיו וזורקין אותו מגיהנם כחץ מן הקשת. ואחריו מה אתה בורא. א"ל מזל גדי מפני שכיון שעלה מגיהנם מרקד כגדי. ואחריו מה אתה בורא. א"ל מזל דלי מפני שאחר שמכפרים עוגותיו אני זורק עליו מים טהורים ויטהר. ואחריו מה אתה בורא. א"ל מזל דגים מפני שכיון שנטהר יורש העוה"ב שאין העון שולט בו כדגים. אין מזל יום גורם אלא מזל שעה גורם. ומפני מה [לא] נבראת חמה תחלה. שכל העולם כולו בזיו נבראו. ואחריו כוכב נוגה. לפי שצפה וראה שדור המבול עתיד להכעים לפניו והבדילן זה לעצמו וזה לעצמו. עמד וערבן זה בזה. ואחריו ככב חמה. זה אברהם שמצהיב כל העולם כולו כחמה. ואחריו לבנה שעתידין ישראל להיות (זיו) [כזיו] הלבנה. ואחריו שבתי שעתידין או"ה למשול בהם. ואחריו צדק שעתידין להצדיק עליהם את הדין. ואחריו מאדים (כמה דיכין) [במה דנן] ברא מאדים ונופלים בגיהנם שאש אדום בו. השמים מספרים כבוד אל התורה שנתנה מן השמים היא מספרת כבוד אל וכן הוא אומר בהכינו שמים שם אני. ומעשי ידיו מגיד הרקיע הן הלוחות שנאמר והלוחות מעשה אלהים המה.

פירוש מלות זרות והערות אל מדרש פסיקתא רבתי

פירשתי והעירותי אני משה גידעמאנן *)

אבלינה, אבליג 155^1 צ"ל אבלינה, אבלין = עבענהאלץ ἐβέλινος, ἐβένινος והאחרון כפל לשון מן הראשון כי שניהם א"ר אבא.

אוניא 11^2 ὠνή קויף, פריים.

אביקה בן גביית, גבייתי, 139^3 צ"ל אבוקה בן נבייתי וזהו = υἱὸς Ναβαταίου אשר סיפר ממנו יאכעפוס Bell. jud. ספר V. קאפ' XI 5 ולפי שהיה אחד מהנהו של:ה גבורים אשר לקחו אבוקות והציתו כלי מלחמתן של הרומיים קראו את שמו אבוקה ועיין במ"ע מאנאטסשר. של אמ"ו הח' גרעטץ נר"ו 1880 ושם הארכתי.

אברוכסים 113^1 עיין B דף 15 אשר הטיב לראות כי הדברים פלי קרי אברוכסים הוראתם בל"י κῦριε πολὺ βρέξον דהיינו הערר לאסס פיעל רעגנען. והגירסא נכונה בירושי דשבועות עיין מאיר עין.

אגראן 68^2 צ"ל אגריון או אגריאון מן ἄγριος ווילד.

אוכלום 44^3, 36^2 ὄχλος הויפ: פאָן מענשען.

אולייר 112^1 הוא olearium דאס זאלבצימממער, גם נקרא שמו unctorium ומלת תורמוסא הוראתה θερμασία דיא היטצע דאס שוויטצבאד ומובנו של המאמר עד שלא יצא מן התורמוסא היה חוזר ולובש את התפלין והגירסא יעקב משובשת.

אונקיא 10^1 uncia אונצע.

אוסיא 127^1 126^2 οὐσία אנוועזען בעזיטץ.

אוקיינוס 59^1 ὠκεανός אצעאן.

אורולוגין 77^1 ὡρολόγιον שטונדענצייגער.

איותנטיות 105^1 αὐθεντία זעלבסשטענדיגע מאכט.

איטימום 72^1 ἕτοιμος בערייט.

אילוגין 183^1 elogium אנקלאגע שולדאנגאבע.

אימרון 68^2 מן ἥμερος צאהם, מילד.

איספטלים 71^1 hospitium hospitalis הערבערגע.

איסתרטיליטא 79^2 65^2 στρατηλάτης הער-פיהרער.

איפוטונקריק לינטין 130^1 צ"ל איפטון טרקלין ὑπατῶν τρικλίνιον כלומר דאס געמאך דער אבערסטען שטאאטסבעאמטען ועיין ע' איפטייה לקמן, גם צריך לגרוס ראה הבית וכו' במקום נאה הבית כלומר מתלוצץ הוא על ירמיה כי יושב בבית האסורים והוא יושב בהיכל המלך, וכעין זה מצינו במדרש ב"ר פ' ס"ה וויכוח בין יוסי בן יועזר כשיצא לצליבה ובין בן אחותו א"ל חמי סוסאי דארכבי מרי וחמי סוסך דארכבך מרך וכמו שאמר במליצה חזאת חמי כך כאן יש לגרוס ראה ומה שכתב L_2 ע' איפוטונקריק איננו נכון. אחרי כותבי זאת ראיתי ביאהרבוך של הח' ברילל IV צד 113 שרוצה לבאר ὕπατον ורוצה לגרוס נאה מבית ולא ירד בני עמו בשניהם.

איפטייה 76^2 ὑπατεία Consulat וע' S.[2] 117.

אליון 144^1 ἧλος Nagel ובאמת כי בל"י הוראת המלה יתד ולא צפורן ונראה שהחליפו זה בזה ועיין L_2 ע' אליה ואליון בענין אחר.

אלריא 202^1 לפי פי' הערוך hilaria איין בע-שטיממטעס פריידענפעסט.

אמבטי 52^1 ἐμβάτη באדעוואננע.

אנגריא 99^2 177^1 ἀγγαρεία ועיקרו בל' פרסי' פראָהנדיענסט.

אנדרולומוסיא 197^1 ἀνδρολοιμός פעסט.

אסטטיא 144^1 Statio שטאציאן אויפענטהאלט.

אסטרובלית 35^1 פיכטעננוס, צירבעלנוס.

איסטרוגילא 59^2 צ"ל אסטרולוגיא ἀστρολογία אסטראלאגיע.

אסטרונגילון 34^2 στρογγύλος רונד, צו-גערונדעט.

אפוכי 20^1 ἐποχή אבשניטט, האלטפונקט.

אפוטרופום 87^2 ἐπίτροπος פערוואלטער.

אפונראות 43^2 צ"ל אנפוראות כגי' הילקוט ע' מאיר עין. ἀναφορά איינקאממען, ערטראג, בעריכט.

אפופסין 183^1 187^2 ἀπόφασις אורטהייל

אפיקרית 112^1 ἐπικάρσιον אבערגעוואנד, וכא הוראתו העמד ועיין S[1] 90.

---

*) ר"ת: Levy chald. Wörterb. = L[1] — Ducange lex. med. lat. = DC. Sachs Beiträge = S.[1],[2]. — Levy Neuhebr. und chaldäisch. Wörterbuch = L[2]. Perles,=P. —.Brüll, Fremdspr. Redensarten = B. — ערוך השלם. Kohut = K. Etymol. Studien. שמות אנשים ומדינות השמטתי. המספרים אצל המלות מורים על המקומות אשר נמצאו בהן המלות ולא ציינתי כל המקומות. — במלות זרות המורגלות יותר לא הזכרתי המפרש או המפרשים אשר כבר קדמוני כי חסתי על הנייר ובר בי רב דחד יומא יודע מקור מלות אלו רק בעבור התשלום אספתי אותן אל הרשימה.

אפנטיסון 146^{I} אפנטיסון לה בעגעגנע איהר 26, S^{I}.

אפרגים 173^{I} ἀπραγής אונפּערקייפּליך

אפרכום 65^{2}, 59^{I} ἔπαρχος פּאָרגעזעטצטער בעפעהלסהאבער.

אפרכסת 38^{2} עיין K ערך ארפכס ולפי זאת הגרסא נ"ל arpago עיין DC.

אפרסמון 163^{I} βάλσαμον באלזאם

אריסטון 119^{I} ἄριστον פריהשטיק, מיטטאג־מאהל.

ארנון 33^{2} ἔρανον שטאאטסבייטראג. שטייער.

בולאות 112^{2} βουλεῖον פערזאממלונגסאָרט דעם ראטהעס.

בולום 45^{2} bulla האהלע אנשוועללונג, בלאזע קוגעל.

בולים 64^{2} צ"ל בולוס עיין ערך זה.

בורגנין 84^{I} πύργος בורג, שטאציאנסארט וכן נמצא בל' סורי ובל' אשכני הערבערגע.

בלוטין 25^{2} βάλανος איין צום פערשליעסען געהעריגער צאפפען וא"כ יש לגרוס בלנין ואולי הוא מלשון בולט.

בלינו 176^{2} עיין כלינום.

בליסטרא 139^{2} 89^{2} balistra, ballista וואורפמאשינע פיר שטיינגעשאססע.

בלני 39^{I} 27^{2}, βαλανεύς balnearius באדער.

בלקטירים 124^{2} 79^{I} φυλακτήρ וועכטער.

בסם 100^{I} 69^{I} מל' βάσις גרונד, פוסגע־שטעלל.

בסאטה 197^{I} fossatum עיין DC. וואלל, גרא־בען ועיין מאיר עין.

בסתייר 39^{2} βεστιάριος vestiarius גאר־דעראביער

גודר 107^{I} עיין מה שכתוב בטוב טעם במאיר עין ונראה לי שלקח ב' הערים האלה משום ש ג ו ד ר הוא בל"י γαῦδαρον עזעל, עיין S^{I}. 155 ו ס ו ס י ת ה נגזר מן סוס פפערד, וכן שם העיר בל"י Hippos ומלות ג י ו ם ל ו ק י ם שמות של גוים בעלמא הן Cajus או Gajus וכן Lucius וידוע שגם בל' לטין Gajus משתמש במקום פלוני אלמוני וכן בגמרא הרבה פעמים גיום ולוקיום נמצאו בהדי הדדי עיין L^{2} ע' לוקום וע' גיים ואולם לפי דעתי הפי' שם איננו נכון כי בכל מקום צריך להגיה גיום לוקיום כלומר Gajus, Lucius ר"ל שני גוים דעלמא כמו אצלנו אשכנזים היינץ אונד קונץ, האנס אונד גרעטע וכדומה.

גולייר 69^{I} Galearius טראססזאָלדאט, קנאפפע.

גימטריקון 181^{2} γραμματικόν דענבוכשטאבען בעטרעפפענד והוא לשון גימטריא

גינוסיא 121^{2} τὰ γενέσια געבורטסטאג.

גיים 107^{I} עיין ע' גודר.

גינסין 76^{2} γένος געשלעכט, עדלער שטאם.

גמיקון 76^{2} γαμικόν עהעקאנטראקט.

גרמוסין 40^{I} γράμμα גראמם עיין 140 S^{I}.

דוגמה 120^{2} δεῖγμα מוסטער, פראבע.

דומה 71^{2} דורש ד ו מ ה בענין שישראל אומרין להקב"ה אתה אומר לנו ד י מ ו ד י מ ו א ת ל ג ב ן א ת א דהיינו δῆμος, פאלק, כלומר הקב"ה רוצה כי ישראל מתחילין בתשובה והם משיבין לו ד ו ד י כלומר ד י ו ד י ו א ת א א ת ל ג ב ן דהיינו deus deus ר"ל כי הקב"ה צריך להתחיל בתשובה וכן דרשו על פסוק השיבנו ה' אליך וכו' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שלך היא השיבנו א"ל שלכם היא וכו' עיין סוף מדרש איכה ולפי זה צריך לקיים הגירסא דימו וכו' ולא כאשר נדפס בפנים ועיין L^{2} ע' דיאו ולא עלה בידו פירוש המאמר כלל.

דוכם 65^{2} 59^{I} dux פיהרער.

דורמכיום 89^{2} כן צריךלהיות במקום דורמסיום δουρίμαχος, δουρύμαχος שפערקעמפפער.

דורמסיות ע' ערך הקודם לזה.

דין 71^{2} עיי' ע' ד ו מ ה.

דימום 188^{I} δαμία שטראפע.

דימוסיא 21^{2} δημόσια עפפענטליכע געביידע בעדער.

דיסקרין 62^{I} δίσκος טעללער, שיססעל.

דכסומני 113_{2} δεξαμενή וואססערבעהעלטער. ציסטערנע.

דלטורא 150^{2} delatoria אנגנבערייא.

דפתראות 43^{2} 29^{I} διφθέρα טהיערהויט, פער־גאמענט.

הוברטי' עיין ל ב ר י נ ט.

הימנון 5^{I} ὕμνος געזאנג, ליעד.

וילון 194^{I} velum פאָרהאנג.

זבול 23^{I} συμβολαί symbolae עפפענטליכער פעסטשמויס ועיין S^{I} 101

זוניא 103^{I}, 37^{I} ζώνη גירטעל.

זימנה 123^{I} צ"ל זימיה ζημία שטראפע, עק־סעקוציאן.

זרבובי' 160^{2} המלה משובשת עיין מאיר עין ומתוך גירסת הילקוט יש להצדיק גירסת ז ר ב ו ב י ת והנה ידוע מתוך הכותב היוני 141 .Herodot II

כי הוא גם הוא מספר כי סנחריב וצבאו ע"י נס נשמדו רק הוא כותב כי עכבריות מדבריות היו בעוכריהם ע"ש והנה בוודאי זאת אגדה קדומה כי מקרה קרה לו לסנחריב וע"י שרץ קטן נתבלבלו צבאותיו יהיה באופן שיהיה והנה זאת האגדה נכללת ג"כ במאמר שלנו ולפי זה נ"ל כי זרבובית הוא σέρφος והוא יתוש או תולע ומשום שהוא דבר קטן מפרש המאמר ואומר זרבובית קטנה ונ"ל כי σέρφος משום לשון נופל על לשון שרף נקטו ואולי לפי זה יותר נכון לגרוס זרבות או זרפות.

חרספותייא 61^1 בל' אשכנז שופפען ועיין L^1 ע' הרספיתא לפי דעתו מן חסף ורו"ש נוסף ולי נראה שהוא מל' crispus רויה, קרוים.

טבלא S_2^2, 31^2 tabula טאפעל, טיש

טבלרין 104^2 tabularium או tabellarium אויפבעוואהרונגסארט דער tabulae פערצייכניססע.

טבריטי 201^1 θεωρός דער צושויער בייא פעסט- אונד צירקוסשפיעלען וסמי ט' האחרון שבא לכאן מתוך שבוש גם הג' טברירי משובשת מחסרון הבנה והנכון טבריי דהיינו θεωροί ומלת קניניזא גם כן משובשת וצ"ל קניגיזא דהיינו κυνηγέσια דיא יאגד, יאגדבייטע ומורה עליו הגירסא קניגיא והוא κυνηγία אשר הוראתה ג"כ יאגד, יאגדבייטע וחמדרש במליצתו מכוון אל שחוק הקירקסאות ור"ל היה מן היושבים לראות ולא מן הנראים חיות או אנשים המופקרים למיתה בשחוק הזה כידוע ואולי היה זה משל דאמרי אינשי.

טווס 193_2 וכן בל' ערבי ובל' יוון ταώς פפויא.

טיכוס 59^1 τεῖχος מויער.

טימי 93^1 105^2 τιμή שעטצונג.

טיינון 154^2 כצ"ל במקום מאינון ἰάνθινον ἴανθον ווילעטט כ"פ L_2 ע' טיינון.

טירבום 168 S_1 33^2 רוצה להגיה טריבוט tributum ולא נ"ל כי המאמר מחשב והולך מיני מסים מתחלה גובין את הארנון (עיין ערך זה) ואח"כ את הגלגליות ועד שזאת נגבית באים עליהם טירבום ואם איתא דטירבום הוא טריבוט א"כ הך וגלגוליות חדא מילתא היא כי טריבוט היינו קאפפגעלד והיינו גלגוליות ועוד מה לשון באים עליהם טריבוט לשון רבים היה לו לומר בא עליהם טריבוט לשון יחיד ע"כ נ"ל שהוא לשון τύρβη turba שווארם ומובן המאמר מאחר שנגבו כל המסים הראויין מכח דינא דמלכותא באים בני חיילא (דיא זעלדנערשאא-רען) ולוקחין מה שרוצין.

טירוניא 71^2 76^2 tyronia עיין DC. רעקרוטען איסהעבונג. ואולי טרוניא בצד 76^2 הוא τυραννία געוואלטהערשאפט כי המאמר דורש בזרוע עמך לשון חוזק.

טכסים 197^1 τάξις ארדנונג.

טמיון 36^2 ταμιεῖον שאטצקאממער.

טריגונין τρίγωνον דרייעק.

טרקלים, טרקלין 143^1 triclinium שפייזע-צימער.

כדכדנה 148^2 אולי הוא Χαλκηδών או Καλχηδών אבן טובה שקורין Chalcedon, קאלצעדאן ובל' ערבי כדכדה אדמומית יתירה.

כילופס 116^1 χαλεπός העפטיג, שטרענג עיין L^2 ע' כילופום ולי נראה כי הגירסה הנכונה פלמיטוס כמו שנקטה מוה"ר מא"ש ועיין ע' פלמיטוס דלקמן.

כיליארים 103^1 המאמר משובש והנכון העלה L^2 ע' כילי מתוך כ"י כילי כיליאדון מירי מיריאדון χιλία χιλιαδῶν μυρία μυριαδῶν טויזענד מאל טויזענד מיריאדען מאל מיריאדען ומכאן והלן לא נמצא מספר מיוחד אצל הראשונים כמו אצלנו מילליאן מילליארדע.

כלינום כצ"ל במקום בלינו' 76^2 χαλινός צייגעל.

כצוצריות 70^1 castra לאגער.

כרכם מן לש' קראקוס זאפראן עיי' L^2 ע' זה.

לברינט 156^2 הגירסא שם הברטי' ושבוש הוא וצ"ל לברינט λαβύρινθος לאבירינט ובמקום אחר נשתבש לקברניט עיין S^1 55 והמאמר שלפנינו דורש שם העיר נא אמון על אלכסנדריא אע"פ שבאמת נא אמון היא הנקראת טהעבען ולפי הדרוש שלפנינו אמון שהיה אומנותו של כל העולם זהו ὁμοῖον או ὅμοιότης גלייך, עהנליך ר"ל בדרך גוזמא אלכסנדרי' דומה לכל העולם (איזט זא גראס וויא דיא וועלט איזט איין זאממעלפלאטץ דער גאנצען וועלט) וזהו מפני גדלה והמונה ומוסיף הדרוש כלברינט הזה אשר גם הוא מקומו היה במצרים.

לגיון 89^2 104^1 legio לעגיאן.

לוקים 107^1 עיין ע' גיים.

ליטרא 2^1 λίτρα, איין געוויכט פאן 12 אונצען.

ליסטים 49^1 λῃστής רייבער.

מאנגניות 153^1 μηχανή = μάγγανον ווערקצייג.

מאינון עיין ע' טיינון.

מגרים 83_2 91^1 μάγειρος קאך

מונגינום 38^1 μονογενής איינציגער זאהן.

מונייק 138^1 μανιάκης האלזבאנר.
מורנס 100^2 miro pl. mirones שפיעגעל.
מטרשר 192^2 צ"ל מטטר כמו שכתוב בהערה
והוא metator אבמעססער, אבשטעקקער דער
גרענצען צ"ב דעס לאגערס ועיין 108 S^1.
מטרונה, מטרונית 93^1 20^1 matrona עהר-
בארע פרויא.
מטרין 49^2 177^1 μήτρα געבערמוטטער.
מיאומס 104^1 μαιουμᾶς majuma איין הייד-
נישעס פעסט ועיין 98 P.
מילירדים 103^1 עיי' ע' כיליארים.
מלטומיא μελίτωμα האָניגגעבעק.
מסטירין 14^2 μυστήριον געהיימניס.
נרתק 77^1 νάρθηξ ביכסע, קעסטכען.
סוסיתה 107^2 עיין ע' גודר.
סומקינו 137^2 אולי הוא σύμμαχος בונדעסגע-
נאָססע, געהילפע.
סופיסטוס 103^2 σοφιστής זאָפיסט.
סילון 22^1 σωλήν רינגע, רעהרע.
סילקראות 128^1 silicarius שטיינמעטץ וע' DC.
סלפירין 15^1 צ"ל סלפינגס σάλπιγξ טראָמפעטע.
סמבטיון 146^2, 119^2 Sambation Sabbation
דער זאבבאטהפלוסס.
סנטור 91^1 Obsoniator שפייזעאיינקייפער ועיין
197 S^2.
סניגורא סניגורייא 106^1 38^1 συνηγορία
פערטהיידיגונג.
סנגורים 77^1 συνήγορος פערטהיידיגער.
סנפירינון 148^1 σάπφειρος סאפפיר.
סנקטדרון 183^1 συνκάθεδρος קעניגליכער ראטה-
געבער.
ספיקלא 110^2 אולי מן Speculator שארפ-
ריכטער
ספירא 8^1 σφαῖρα באלל
סקפטורים 77^1 170 S^1 הגיה ספקלטורים
Speculatores שארפריכטער ולנ"ל כי עדין לא
נגמר הדין ומתוך סניגורים משמע כי סקפטורים
הם קטגורים ע"כ נ"ל להגיה סקפנטורים דהיינו
συκοφάντης דער אויפפאססער פערליימדער
ובאמת סוף המלה בל"י אינו כמו שכתוב כאן
ואולם משום סרך דסניג ו ר י ם כתב גם כן
סקפנט ו ר י ם לפי משפט הלשון הנקרא
συνεκδρομή
סרסור 69^1 23^1 לשון פרסי והיינו בעצמו מלת
Sensal ועיין 32 P.
פולטומין 27^2 נ"ל פלטינין palatinus פאלאטין
פומבה 21^2 πόμπη געפרענג.

פומבי 48^2 πομπεία פרעכטיגער אויפצוג.
פונדה 43^2 funda בערזע, געלדבייטעל.
פוריא 180^2 φορεῖον זענפטע.
פורפירא 39^2 20^1 πορφυρίς פורפורקלייד,
פורפורדעקקע.
פטרבולי 123^2 אולי מן מלת πατήρ ומלת
βουλή אב העצה וכמו שכתוב מוסף הערוך
ויותר נראה להגיה פטרבזלי πατὴρ βασιλέως
כלומר אב המלך וזאת היתה אחת מן הכהונות
אצל הביצנטינים עיין DC ע' Pater.
פידגוג 38^1 παιδαγωγός ערציעהער.
פילוסופוס 116^2 φιλόσοφος פילאָזאָף.
פילקיות 89^2 177^1 φυλάκιον ווארטטהורם,
געפענגניס.
פיתקין 60^1 πιττάκιον pittacium שרייבטע-
פעלכען.
פלומטרין 36^2 promtuarium פאָראטהסבע-
העלטניס בחילוף למד ורי"ש.
פלטין, פלטרין 17^2 10^2 παλάτιον palatium
פאללאסט.
פלי עיי' ע' אברוכסים.
פלמיטוס 116^1 πολύμητις קלוג, פערשלאגען
והגירסא כילופוס משובשת עיין לעיל ע' כילופוס.
פמליא 160^2 familia דיענערשאפט.
פסיונים 193^2 φασιανός פאזאן.
פרגמטוטא 102^1 πραγματευτής האנדעלסמאנן
פרגמטטין 67^2 עיין ע' פרגמטוטא.
פרגמטיא 102^1 πραγματία πραγματεία גע-
שעפט, וואארע.
פרובטא 8..^{1} πρόβατον πρόβατα שאפע.
פרוסטגמא 151^2 כצ"ל במקום פרוסטמא
πρόσταγμα אנאָרדנונג, בעפעהל.
פרוקופי 29^2, 59^1 180^1 προκοπή פאָרטגאנג
געדייהען.
ציברייה 81^2 cibaria לעבענסמיטטעל ואולם
עיין L^2 ע' ביבר 2.
צינורי 121^1 אולי צ"ל ציגורי ומובנו מן jugeria
ζυγόν בל' יונית והוראתו חלקת השדה וגם
מס קבוע שנותנין למלך מן התבואה וא"כ כוונת
המאמר כל האוכל חלק המלך שבא לו מן תבואת
השדה נותן עליו עול בשור ומה שכתוב בהערה
צינור= מזלג אינו ענין לכאן לפי דעתי וגם מה
שכתבתי אני אינו אלא השערה בעלמא.
קברניטין 191^1 κυβερνήτης שטייערמאן
קובטין 83^2 cubitus לאגער.
קוזמין 50^2 κόσμος שמוקק.
קולר 137^1 collare האלספעססעל.

פירוש מלות זרות

קומספנטון 93^1 πανтῶν (comes) κόμης אָבעראויפֿזעהער (ביצאנטינישער האָפֿטיטעל).
קומסקרטור 93^1 נ"ל שצ"ל קומספלטין comes palatii אָבערסטהאָפֿמייסטער ועיין בהערה.
קונדים 52^2 κοντός שטאנגע ונראה להגיה קנטסין כמו בהערה.
קוסטנר 38^1 Quaestionarius הענקער.
קורדייקון 123^1 123^2 scordisci לעדערשוהע ועיין S^2 52.
קורקנות 180^2 κηρύκιον הערָאלדשטאב.
קירקסין 23^1 כצ"ל במקום קורקסין κίρκος circus, circenses צירקוסשפיעלע.
קזמיקרטור, קזמקרטור 10^2, 156^1 κοσμοκράτωρ וועלטבעהערשער.
קטדיקי 41^1 καταδίκη שטראַפֿע.
קטיגור 97^1 κατήγορος אנקלעגער.
קטרג 38^2 מן κατηγορέω אנקלאגען.
קטרונים 42^2 נ"ל שהוא מלשון קטר=קשר.
קילירין 120^2 cellarium, κελλάριον קעללער, אויפֿבעוואהרונגסאָרט פֿיר שפייזען.
קימפון 100^1 campus פֿעלד.
קירי 23^2 נ"ל שהוא מל' καιρός והוראתו כל מה שהוא בזמן הראוי או במקום הראוי וכאן נראה לגרום ק י ר י או ק י ר ו והוא καιρῷ עם ב' השימוש ומובנו ב מ ק ו ם של ירבעם ושל אחאב הראוי לשלמה לפי שורת הדין וזהו פיר' הפסוק בל יתיצב לפני חשוכים.
קלווסים 38^1 κέλευσις בעפֿעהל.
קלונינפי 172^2 καλὴ νύμφη שענע ברויט.
קלסתר 62^1 מן κολάζω שניטצען צושניידען.
קמיע 21^2 לא מצאתי פירוש המלה הידועה הזאת אצל מפרשי המלות, והנה בל' ערבית קמע פירושו depulit avertit, אבוועגדען, פֿערטרייבען וא"כ פיר' קמיע דבר אשר מבריח ומפנה בו האדם דבר רע מאליו וכן שימוש המלה בגמרא בכ"מ במקום אמולעט אצלינו והנה נמצאת אצלינו מלת caméo אבן טובה אשר יש בה צורה בולטת וחכיצאו המפרשים זאת המלה מן לשון יונים המאוחרת καμμώνειν ארבייטען (עיין .Littré s. v) וזהו רחוק אצלי ויותר נראה לי שהיא בעצמה מלת קמיע בעבור שמתחלה שמשו באבנים כאלה במקום קמיעות הלא תראה שאמרה התורה ו א ב ן מ ש כ י ת לא תתנו בארצכם וכו'.

קנטרים 26^1 93^1 centenarium κεντηνάριον געוויכט פֿאָן הונדערט פפֿונד.
קנטורים 197^1 הרב מאיר עין מפרש κένταυρος centaurus צענטווירען, ולא נהירא כי מה להנהו צענטוירען אצל פרעה ע"כ נראה לי שהוא centurio בעפֿעהלסהאבער איינער טרופפֿענ־אַבטהיילונג, אָפֿפֿיציער, ומהם היו אצל פרעה כדבר משה אתו כנהוג אצל מלך כי שרים וגבורים סובבים אותו כי ברב עם הדרת מלך וזהו אמרו וירדו כל עבדיך א ל ה אלי והמדרש רוצה לומר כי עבדיך לאו דוקא כי אם המצוינים והיותר חשובים בעבדים והיינו קנטורים.
קניניזא עיין ע' טבריטי.
קנתר 28^1 מן contra ענטגעגען.
קקבטין 82^1 panis cacabacius פת חורי שאין בו סובין ועיין DC.
קרי עיין ע' אברוכסים.
קריוסי 10^2 29^1 הערָאלד אויסרופֿער.

שה 17^2 החי' ברילל בספרו פֿרעמדשפֿר. רע־דענסארטען צד 26 הגיה סי' במקום חי כלומר σέ לעולה אתה הוא הקרבן והרב מאיר עין מפרש חי מן ζῆν והאמת יורה דרכו כי פירוש הראשון הוא הנכון כי כן לשון המאמר אתה הוא הקרבן גם תאות ζ הוא זיי"ן בלה"ק.
שפודין 5^1 σποδός שפיעס.
שרגיון 121^2 אולי הוא מן eschargaita (עיין DC. ע' scaraguaijta) והיא מלה אשכנזית Scherge, ויכול להיות ג"כ Scherio (ועיין שם ע' scario) והוא קרוב יותר למבטא מלת Scherge אשר נמשכה משם ועוד יכול להיות מן Serjanti Sarganti (=servientes) והוא Sergeants בלע"ז ועיין ג"כ .Sanders deutsches WB ע' .Schar

תובברא 119^2 קשה המלה להולמה ועיין L^1 ע' תכברא. P. צד 126.
תורמום 116^2 θέρμος פֿייגבאהנע, לופינע.
תורמוסא 112^1 עיין ע' איליור.
תיאטרון 23^1 θέατρον טהעאטער.
תסבריות 26^1 36^2 θησαυρός שאטץ־פֿאָר־ראטהסקאממער.